

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

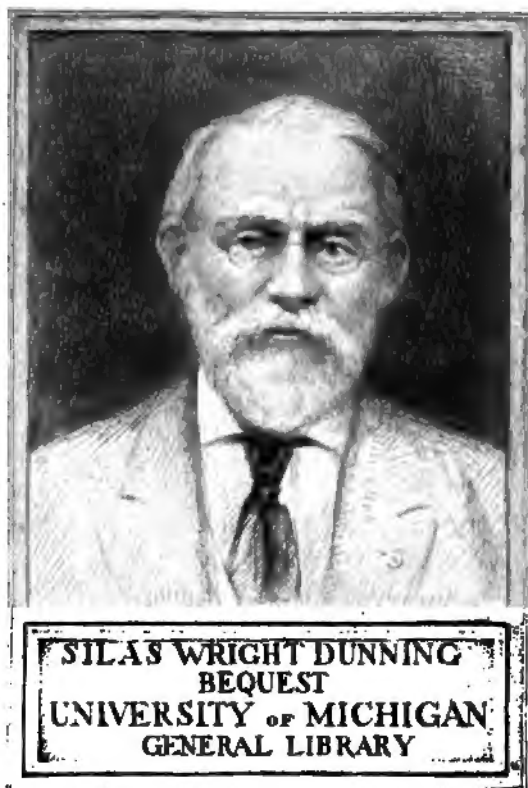
Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på <http://books.google.com>

B

834,744

SILAS WRIGHT DUNNING
BEQUEST
UNIVERSITY OF MICHIGAN
GENERAL LIBRARY

Introduction.

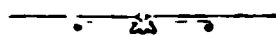
1.

MUSEUM.

TIDSSKRIFT FOR HISTORIE OG GEOGRAFI.

REDAKTION:

CARL BRUUN. A. HOVGAARD. P. FR. RIST.

AARGANG 1891.

FØRSTE HALVBIND.

KJØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG.

I. COHENS BOGTRYKKERI.

DL
101
.M98
1891

1891

Indhold.

	Side.
⌋ <i>En kjøbenhavnsk Urtekræmmers Levnetsløb.</i> Ved Sofus Elvius og P. Fr. Rist.....	1, 90
<i>Frederik den Anden af Danmark.</i> Af Professor Troels Lund.	31
<i>Af Carl Bernhards Erindringer.</i>	
Det Brun'ske Hus	47
Frederik VI og Christian VIII.....	54
⌋ <i>En Tyveproces i 1699.</i> Ved Cand. mag. C. Villas Chrisensen	56
<i>Ernst og Charlotte Schimmelmänn.</i> Af Louis Bobé.....	65
<i>Ungdoms-Erindringer.</i> Af Professor S. B. Thrige.....	103
• <i>En Brevvevling fra Struensee-Tiden.</i> Af Arkivsekretær J. Bloch	129, 249, 346
<i>Fortid og Nutid i Skanør og Falsterbo.</i> Af E. Correus.....	135
⌋ <i>Efterspillet paa et bornholmsk Gilde i Aaret 1684.</i> Af Arkivassi- stent G. L. Grove.....	183
⌋ <i>Kulturhistoriske Smaatræk fra Jyllands Fortid.</i> Af C. A. Thyregod	188
<i>Striden om Kjøbenhavn som Universitetsstad.</i> Af Professor E. Holm	193
<i>En Kobbersmeds og Luftskippers Gjenvordigheder.</i> Ved Dr. phil. O. Nielsen	209
<i>Stanleyana.</i> Af P. Lauridsen.....	290
<i>Garnisonsliv i Helsingør i Christian den Femtes Tid.</i> Af Kaptain A. Tuxen.....	313

En københavnsk Urtekræmmers Levnetsløb.

Meddelt af **Sofus Elvius** og **P. Fr. Rist**.

Der har ofte været klaget over, at den Memoireliteratur fra ældre Tid, som findes her i Landet, er saare fattig i Forhold til andre Landes, hvor denne Art af historiske Aktstykker spiller en overordentlig stor Rolle og give uvurderlige Bidrag til Historien. Thi om end de Optegnelser, som et Menneske saaledes har nedskrevet, enten i Form af Dagbøger under et virksomt Liv eller som Livserindringer i Alderdommens Dage, selvfølgelig ere ensidige og og derfor ofte ikke helt paalidelige, fortælle disse Stemmer fra svundne Tider os dog mere „fonografisk“ end alle andre Beretninger om deres Samtidiges Sæder og Skikke, om Tidens Oplevelser og Begivenheder. Det gjælder kun om at benytte denne Art af Historie med Varsomhed. Den Klage over Mangel paa Memoirer som vor Literatur frembyder, synes dog i de senere Aar at skulle blive noget afhjulpen, og der er fremkommet mange fortrinlige Selvoptegnelser fra mere eller mindre bekjendte Mænd og Kvinder. Meget ligger endnu hengjemt i Arkivernes støvede Pakker eller bevares diskret i private Slægters Familiepapirer.

Da dette Tidsskrift blandt sine Formaal ogsaa tæller det, at fremdrage slige Aktstykker, som have mere end almindelig Interesse det vil sige: Interesse for Andre end Forskeren, skulle vi i det Efterfølgende meddele nogle Optegnelser, som synes os at frembyde denne Betingelse. De berette ikke særlig om Historiens store Episoder og store Mænd, men i Modsætning til Memoirer i Almindelighed, der hyppigst ere skrevne af Mennesker, som høre til Samfundets øverste Lag, have de den Mærkelighed, at være forfattede af en jævn Borgermand, en københavnsk Urtekræmmer, som, idet han i ligefremme Ord fortæller sit Levnets Historie, giver os en Fremstilling af Livet i det tarvelige borgerlige Samfund og beretter os om Tidens Mennesker, Begivenheder, Levemaade og Sæder.

Naar han selv i en Slags Forerindring siger: „Det, jeg nu prøver paa at skrive, er mine egne Data i dette Liv og intet mere eller mindre end Sandhed skal blive fremlagt. Det vil da vise sig, at

skjøndt det langt fra er noget overordentlig Ondt eller Godt, jeg har havt at strides med, saa troer jeg dog, at Tiden kan betragtes med en Slags Opmærksomhed" — saa har han derved selv fremhævet sine Optegnelser's Karakter og egentlige Værdi. Og idet Oldingen derefter udvikler for os Grundene til, at han er bleven Memoireforfatter fører han os strax ind i denne Tid og maler os et gammeldags. stemningsfuldt Familiebillede i følgende Ord:

„At udgive sit Levnedsløb er en snurrig Ting og kan betragtes fra to forskjellige Synspunkter, enten af Forfængelighed eller af Vindesygge. ifald man for Penge lader et saadant Værk i Tryk udgive. Det sidste bliver ikke Tilfældet med disse Blade, da de ene og alene ere skrevne for dem, som efter min Død finde samme iblandt mine Bøger; det første vil min Familie næppe tro, da de have kjendt mig fra en anden Side, og hvad deres Børn angaar, kan det maaske hænde sig, at disse ikke engang gider læst et gammelt Manuskript, endskjøndt det gjælder en Fader eller Morfader. Nu da, hvorfor skriver jeg det? Jeg vil blive Sandheden tro og svare: fordi jeg har just nogle Timer ledige i de lange Aftener, — der er en saare lang Tid fra Kl. 5 til 10 — og skjøndt jeg har flere Embeder som Regnskabsfører, kan de dog ikke udfylde alle disse Timer. Mit Aftenselskab bestaar i min Kone paa 67 Aar og min Søster paa 87 Aar, Enke efter Kapitain og Toldkasserer Petersen i Throndhjem, selv er jeg i det 74de. Vi tre sidder ved ét Lys: min Kone med lidt Strikketøi, for at sørge for Uldstrømper til sig og sin Mand, og min Søster, undertiden med sit Bomulds-Strikketøi, men i Aften med fint Linnedsyning til en Halskrave for sig selv. At se derpaa uden selv at have Beskjæftigelse er mig umuligt, derfor har jeg i Dag: den 5te Februari 1821 indrettet denne Bog for ved det samme Lys, som skinner for mine Damer, at lade disse Linier komme for Lyset, dersom ikke Skifteretten i sin Tid behager iblandt andre Bøger og Papirer at slutte dem i en hvid Pose og bringe dem til Raadstuearkivet, hvilket dog skulde gjøre mig ondt.“

Forfatteren Jens Christopher Friborg er født den 12te August 1747 paa Høistrupgaard, hvor Faderen, Eggert Christian Friborg, der havde været Godsforvalter ved Vemmetofte adelige Jomfrukloster, dengang var Forpagter. Senere forsøgte denne sig ogsaa som Forpagter af andre større Gaarde, men

efter engang at være væltet med en Vogn og faaet sit ene Ben amputeret, trak han sig i 1760 tilbage fra Landvæsenet og bosatte sig i Slagelse, hvor han levede af sin Pension fra Vemmetofte Friborgs Moder var Kirstine Marie Randrup, og hans Forældres Ægteskab „var velsignet med 13 levende Børn“. Da Jens Christopher var tretten Aar gammel, kom han altsaa til Slagelse og vi vilde lade ham selv fortælle herom:

„— — — 1760 i Mai drog mine Forældre til Slagelse. Paa Veien hertil, en halv Mil førend vi naaede Byen, saa jeg dens tre høie Spir. Jeg havde endnu aldrig set en Kjøbstad og kunde altsaa intet Begreb gjøre mig om det, jeg saa; da jeg kom til Byen blev jeg end mere forundret over de mange kjønne Huse, alle med Stentage. London eller Paris kunde nu ikke gjøre det Indtryk paa mig, som Slagelse dengang; men mit Øie havde i det høieste set 4 à 5 Herregaarde og nogle Landsbykirker. Min Faders Gaard, som laa i Bredgaden, var en af de smukkeste i Byen og ligefor St. Peders Kirke, den havde en høi Kjælder og Kvist over Forhuset; fra Stuevinduerne var et smalt Stræde, som en Stentrappe var anlagt udi, der førte op til Kirken, som var bygget paa en temmelig høi Bakke. — Bredgaden, som vi beboede, er en af de smukkeste Gader, hvorigjennem Landeveien løber fra Smedegaden og Torvet til denne Gades Port, som man skal igjennem til Korsør. — Da jeg kom ud af min Faders Dør, gik jeg opad Gaden tilhøre, hvor jeg først besaa Postgaarden, en temmelig stor Bygning, strax derved Klostret, som paa den Tid var nylig oppudset og var meget kjønt i mine Øine. Strax derved Bjergebygaden tilhøre; denne Gade har Port og Bom. Lidt høiere oppe kom Torvet paa venstre Haand, og her saa jeg en meget smuk Gaard med grønne Træer udenfor; det var Apoteket, som dengang tilhørte en Kammerraad Schmidt, skraaes for samme gik Slotsgade, som paa den Tid havde mange smukke Bygninger samt Rytterstalden, thi et Rytterregiment laa i en meget lang Aarrække i Garnison i Slagelse. — Endelig kom tæt ved Porten en stor Gaard, og lige overfor den var en stor Frugt- og Kjøkkenhave, hvilken Gaard og Have tilhørte min Svoger Schnabel, og hvori jeg har havt mange glade Timer. Denne Gaard var tæt ved den saakaldte Slottets Port, hvorfra gik en bred Vei lige op til Slottet Antvorskov,

som paa de Tider var stort og havde et meget høit Taarn. — Paa Torvet fandt jeg Raadhuset meget kjønt: det indhegner St. Mikkels Kirke og præsenterer sig ligefor Bredgaden. Imellem den og den latinske Skole, som ligeledes indhegner Kirkegaarden, var et lidet Stræde. Paa Torvet selv boede paa de tre Hjørner tre Kjøbmænd: Cappel, Poul og Svelg: det var noget nyt for mig at se disse Butikker. Ved Siden af den sidste boede en Skoleholder Ring, som siden blev mig en haard Mand. — — St. Mikkels Kirke, som foruden det store Taarn med et høit firkantet Spir var prydet med et smukt Spir midt paa Kirken selv, gav en skjønne Anseelse til Smedegade, i hvilken Kjøbmand Tak og Kjøbmand Schnabel, min Svogers Fader, boede. — — Udenfor Porten var en meget stor Plads, hvorpaa stod en eller to Veirmøller, hvilken Plads har været Exercerplads, og paa hvilken holdtes Hestenarked. Fra Torvet gaar Skovsøgade, men denne har ingen Huse, førend man kommer til, hvor en Port med Bom er anlagt. Her finder man Lille Anderskov, en smuk Bygning i fire Længer og dertil en skøn, stor Have. I denne Gade kunde endnu ses Rudera af en stor Sognekirke, som for flere Aar siden har staaet her og var nævnet Fruekirke. — —

Da min Fader var kommen lidt i Rolighed, blev hans Omsorg at sætte mig i Skole, og blev Skoleholder Ring paa Smedegaden den Mand, hvis Skole jeg skulde besøge. Han havde mange Børn under Information, og da jeg kunde Pontoppidans Forklaring aldeles udenad, blev jeg den øverste. Men min Skolemester var stedse i et andet Værelse og ikkun da, naar han vilde høre vore Lektier, gav han os sit Besøg. Det, jeg især burde have lært — skrive og regne — hjalp han mig aldrig med, desaarsag var $\frac{1}{2}$ Aar bortgaaet, og jeg var ikke klogere, end da jeg kom til ham; han undskyldte sig hos min Fader med min Efterladenhed og med Dovenskab fra min Side, hvilket mine Forældre dog ikke vilde tro, og derfor antog en af Skolens Disciple, navnlig Palle Sand, hvilken havde ugentlig havt et Par Dages Kost i deres Hus. Denne blev nu min Lærer, og det blev besluttet, at jeg skulle lære Latin, dermed kom jeg saavidt, at jeg lærte Aurora og Donat udenad, men da disse vare lærte, havde min Fader ikke Evne til at købe flere Bøger, ligesom han fandt over sine Kræfter

at holde mig til Bogen. Det blev da besluttet at sætte mig i Lære hos en Detailhandler i Kjøbenhavn. Min Moder reiste selv dertil for at tale med sin Søstersøn Frederik Ursin, som da var Svend hos Urtekræmmer Mohr i Frederiksberggade ligefor Mikkalbryggersgade. — —“

„— — Min Moder tog mig ind med til Kjøbenhavn, hvor jeg efter min Fætter Ursins Rekommodation blev præsenteret for Urtekræmmer Jens Walbohm paa Hjørnet af Laxegaden og Admiralgaden. Denne Mand lovede at tage mig, naar jeg blev konfirmeret. Glad reiste vi da hjem igjen, og nu belavede jeg mig paa at gaa til Præsten, og da Hr. Ørsted ved St. Peders Kirke, i hvilket Sogn min Fader boede, var død og der ingen Konfirmation blev holdt, maatte han adressere sig til St. Mikkel's Kirke, hvor jeg af Sognepræsten, Hr. Stampe ¹⁾, blev antagen. Han var ikke alene en lærd, men endog en god Guds Mand, der vidste at bibringe sine Børn Religionen paa en kraftig og grundig Maade. Ogsaa føiede han min Fader i at fremskynde Konfirmationen og strax derpaa at meddele mig Sakramentet, paa det jeg ikke skulde opsætte min Reise. Min Fader havde forud bedet mig, at jeg vilde svare Præsten høit og tydeligt, saa at han kunde høre det, hvilket jeg lovede ham. Foruden mig var ikkun én Dreng og 7 Piger paa Kirkegulvet, og da jeg havde læst Pontoppidans Forklaring — som næsten forklarer alle Religionens Grundsætninger — 108 Gange udenad, saa var det mig ingen Kunst at besvare Præstens Spørgsmaal. —

Efter denne Handling, den sidste og vigtigste i mine Forældres Hus, lavede jeg mig til at reise til Kjøbenhavn. Om Morgen Kl. 5 var jeg reisefærdig. Min Fader laa endnu; jeg gik da ind til hans Seng for at byde ham Farvel. „Gud velsigne Dig, min Søn, og vær lykkelig!“ sagde han og gav mig 4 Skilling med de Ord: om jeg skulde blive tørstig paa Veien, kunde jeg bruge dem; endelig tillagde han: „Kommer din Karnallie hjem igjen, skal jeg knække dit Halsben!“ Jeg forsikkrede ham nei.

Da jeg kom ud, modtog min Moder mig med en god

---

¹⁾ Broder til den bekjendte Retslærde, Statsminister Henrik Stampe.
Medd. Anm.

Madpose, og med kjærlige Formaninger ledsagede hun mig til vor Port, hvor hun blev staaende og saa efter mig, som med stærke Skridt gik op ad Bredgaden til Slotsgraden, hvor jeg traf Else Bødker med sin Søn Mathias [i Færd] med at tillave Vognen med Smørelse; thi den var læsset Dagen forud med Varer fra Kjøbmændene samt mit Flyttegods, som bestod i et jernbaandet, firkantet Skrin med al min Habengut. Det var Lørdag Morgen Kl. 6, at jeg kørte med denne vakre Dame, en liden stumpet Kone, iført store Støvler, og ovenpaa hendes Skindpels, der gik saa langt ned, at den tillige bedækkede hendes korte Skjorter, iførte hun sig en gammel grøn Bais Overkjole, som i de Tider kaldtes Reisekjoler. — Klokken var ikke ringet 11, da vi allerede havde naaet Krebshuset, altsaa $2\frac{1}{2}$ Mil i 5 Timer. Her holdt vi udenfor Kroen, og Mathias kom til mig og spurgte om Monsr. Friborg vilde have noget at leve af: jeg takkede ham, tog mine 4 Skilling og bad om, at jeg maatte faa et Glas Øl. dette bragte han mig, men da jeg ikke var vant til at tage saa stor en Dosis ad Gangen, drak jeg et Par Slurk, og Resten delte han med sin Moder.“ — —

Den unge Mand maatte senere paa Kjøreturen stille sin Tørst i Smug ved at øse Vand med sin Hat, da han undsaa sig ved ikke at have flere Penge og efter henimod Aften at have bedet ved Ordrupkroen paa den anden Side Ringsted og næste Morgen ved Østed Kro, opad Dagen igjen udenfor Roskilde ved Møllen, senere ved Hedehusene og tilsidst ved Veirmøllekroen naaede de Kjøbenhavn efter to Dages Kørsel:

„Kl. $9\frac{1}{2}$ den 4de Oktbr. om Aftenen var jeg i min kjære Moster Randrups Hus paa Hjørnet af Vingaardstræde og Nellikegangen. — Min Moster tilligemed hendes Søn, Student Randrup, og hendes gamle Fader Ober-Kornmaaler Schaltz tog venlig mod mig, gav mig Noget at spise og Kl. $10\frac{1}{2}$ førte Randrup mig til min Principal. Denne var ikke hjemme, men Drengen Søren Møller, som Nytaarsdagen derefter blev Svend, tog imod mig og med Anstand fortalte mig, at jeg nu maatte finde mig i at være, hvad en Dreng bør være. Han lærte mig strax at tage Vægtskaalene i Haand, samt viste mig de Skuffer, som mest bruges, lod mig endnu samme Aften veie $\frac{1}{8}$ Ø Kandis m. m. Kl. 11 slet kom min Husbond og

Madame hjem fra en Visit hos hans Broder, som boede ved Nyhavn og var Urtekræmmer. Disse toge meget venlig imod mig, hvilket gav mig Mod. Boden blev nu strax lukket, og jeg fulgte med Søren op paa hans Kammer og sov rolig ved hans Side til Kl. 6 om Morgen, da Vægterne trak i en Snor, som var gjort fast ved hans Arm. Til Ulykke var Vægteren fuld og trak saaledes i Snoren, at han trak Søren udaf Sengen; han bandede og skjældte Vægteren ud udaf Vinduet, hvilket gjorde en saadan Allarm, at jeg vaagnede i megen Alteration, men da jeg hørte, hvad der var sket, lo jeg ved mig selv, men det turde jeg ikke lade ham se.

Saasnart vi var i Klæderne, viste Søren mig mit Morgenarbeide, som bestod i at oplukke Vindusskodderne for to Fag til begge Gaderne; vel var de øverste Skodder for en Dreng paa 14 $\frac{1}{2}$ Aar og liden af Væxt, et besværligt Arbeide, men jeg fandt mig saavel derudi som i at bære Sukker osv. fra Byen og hjem, stedse tænkende paa min Faders sidste Ord til mig, da jeg forlod hans Hus. Et halvt Aar maatte jeg staa paa Prøve og blev saaledes ikke indskrevet førend Paaske 1762. Imidlertid løb Tiden hurtig for mig; thi jeg fik i ordentlig Tid god Mad og Drikke. Efter to Aars Forløb fik før omtalte Søren Møller en Tjeneste i Norge, og jeg maatte nu forestaa Butikken alene; dette var mig ukjært, da det gjorde Skaar i min Udgang, skjøndt jeg dog maatte hente de fleste Varer i Byen, men jeg maatte komme snarere hjem; thi naar jeg var ude, skulde Husbonden selv staa i Boden, og da han var en gammel og meget knarvorn Mand, kunde han ikke omgaas Pigerne saa godt som jeg, og det gjorde mig stedse ondt, naar vi tabte vores Næring eller Noget af den. Jeg havde af Møller lært at spøge og omgaas mildt med Pigerne og venskabelig med hver anden, men Walbohm, som havde tjent i de gode Tider, da man svarede Folk: Vil I ikke have det, kan I lade det ligge, — var ikke passende i en Urtebod nu. — Imidlertid var det ikke saa godt at være Dreng paa de Tider som nuomstunder. Jeg var indskrevet paa 7 Aar, i hvilken Tid min Husbond skulde give mig baade uldne og linnede Klæder samt Sko og Strømper. Jeg modtog strax en ny brun Vadmels Kasseking, som, naar den var slidt nok paa den ene Side blev vendt og for at have noget at gaa

med saalænge fik jeg en dito ny: med Buxer blev jeg maadelig aflagt, da jeg ikkun fik ét Par sorte Skindbuxer aarlig, som jeg selv maatte rimpe sammen om Aftenen. Af Søndags-Klædninger bekom jeg i de 7½ Aar to: den første — efter tre Aars Forløb — en gammel blaa Stoffes, som Husbond havde brugt og kasseret nogle Aar før, dertil et Par gamle, sorte Ems Buxer. Denne Klædning holdt mig i tre Aar, da jeg fik en gammel brun Klædes Klædning, som havde været to Gange vendt; den kom til at passe mig godt, men til Ulykke var den Side som nu kom ud saa plettet, at jeg vel kunde bruge den, men ikke til min Fornøielse. — Deraf ser man, at det ikke betydede meget, naar en Mand holdt sin Dreng med Alt, især da til en saadan Kasseking, brugtes 6 Alen; en Alen brunt farvet Vadmel kostede i de Tider 24 à 28 β, og var det meget fint 30 à 32 β, et Par Sko, hvoraf jeg brugte 1 à 2 Par aarlig, kostede 7 à 8 ʏ osv.

Imidlertid var jeg glad og vel tilmode i den Tid, jeg var Dreng, skjøndt mine Frihedstimer ikke vare flere end hveranden Søndag i Kirke fra 9 til 11 og derfra hjem i Boden. Aarlig en Gang i Dyrehaven fra Morgen til Aften, de første tre Aar med Herskabet selv, hvor jeg da bag paa Kareten gjorde Tjenerens Pligt, og spiste tilligemed min Husbonds Svogers Dreng — siden Urtekræmmer Jens Lund paa Kultorvet — ved et lidet aparte Bord i samme Stue af den Mad, de selv fik. I Skoven (et Aar i Kollekolle, et Aar ved Brede og et Aar ved Bellevue) fornøiede vi os med Smaapigerne fra Klædekræmmer Høde Hans Bruns Hus, da Madam Brun var min Madames Søster. Ogsaa deres Dreng stod bag paa Kareten: vi vare altsaa fire Dreng, som spiste ved det lille Bord, men ved Spadseren i Skoven droge vi stedse de tre Piger til os og vi forstod at moroe dem og de os, — de Gamle havde vigtigere Beskjæftigelser for.

I de fire sidste Aar fik vi Dreng Lov at tage paa vor egen Haand i Dyrehaven. Dertil gaves os almindelig 1 Rdlr. med den Advarsel: at fare ordentlig afsted og ikke leie Ridehest ved Kilden osv. Om Morgenens mødtes vi da ved Nørreport, og naar vi vare samlede akkorderede vi med den første den bedste Bonde at kjøre os til Kilden. For hele Dagen tog han 6 à 7 ʏ for Vognen, men han levede da

godt med os; thi vi frokosterede først ved Kilden, og bestilte derefter Middagsmad i Bellevue eller Klampenborg, gik saa tilbage igjen og saa Kunster af Linedandsere etc. Bonden maatte følge os til Taffels og nød af de samme Retter som vi og drak derefter Kaffe og The med os. — Det er dog vist, at de tre første Aar, da jeg tog ud med Principalerne, morede jeg mig langt bedre end i de fire sidste, da jeg gik paa egen Haand.“ — —

Læreaarene forløb hurtigt for den unge Friborg; thi han havde meget Arbeide; det var kun sjældent, at han fik Leilighed til at besøge sine Slægtninge i Kjøbenhavn, ja hans Broder, den senere Læge Niels Friborg, bebreidede endogsaa Drengen, at han uden Tilladelse besøgte ham et Par Minutter efter Gudstjenesten om Søndagen. Undertiden stjal han sig, naar han gik i Byen, til at løbe over paa Slotspladsen for at se Vagtparaden, men endnu i sin høie Alderdom fortryder han denne Letsindighed: „det var mig en saadan Glæde at se disse Generaler o. a., vistnok var Fornøielsen uskyldig, men jeg stjal dog Tiden fra min Husbond, og uagtet jeg søgte ved at løbe at indvinde den forsømte Tid, saa finder jeg dog nu, at jeg handlede urigtigt.“ Med Hensyn til Forholdene og Begivenhederne herhjemme paa den Tid fortæller han videre:

„At der her i Byen gaves Fortjeneste, især for det Laug, jeg var bleven Dreng i, tilstaar jeg. Tager jeg ikke meget feil, bestod Interessenternes Antal af 58 Mænd, men de begyndte allerede da at fordærve det for Efterkommerne, idet de fleste antog to Dreng, forat spare Svendelønnen. Ikkun faa af Kræmmerne ordinerede selv deres Varer. Urtekræmmerne Tidemann, Reimardt, Møller og Titken vare især Leverandører for de andre. Rar og Casse vare søgte af Farvere og Malere. Strax efter min Ankomst hertil blev Berthelsen stor Leverandør, derefter kom Kirckhof, som bar Navnet „Sødebroder“, men hans Handel var saadan, at hvad han ordinerede til 18, solgte han for 13. Dette gav Brødrene Jacobsen, som begyndte 1768, Anledning til, saasnart han fik Varer paa Toldboden, at købe samme af ham til saadanne Priser, at de baade sparede Told og Fragt; herved bleve de rige Folk og lagde Grundvold til en stor Handel, men Kirckhof blev forarmet og var efter 2 à 3 Fallitter glad ved at blive Vært paa Komediehus-Salen — Der var i Begyndelsen, da jeg kom til min Husbond, ingen

Mangel paa kurant Mønt: Dukater, Kroner, Rigsorter, Ti-, Otte- og To-Skillinger validerede meget stærkt; ikkun En- og Halv-Skillinger gav man Opgjæld paa for at bruge dem i Detailhandel. Men i Aaret 1763 eller 64 begyndte Fem-Rigsdaler-Sedler, og saa begyndte Dukaterne at mindske; et Par Aar derefter var det altsaa nødvendig at give os Rigsdaler-Sedler, men disse vare ikke saasnart satte i Cirkulation før Kroner, To-Marker, Rigsorter etc. ogsaa mindskede, og omsider blev Smaamønten mindre eller færre til Aaret 1771 eller 72, da de store Kobber-Enesteskillinger kom i Brug.

Det Mærkværdige i Dagens Historie, som jeg kan mindes, var, da jeg kom til Byen: vore Tropper i Holsten for at forsvare os imod Russerne. Den Snak dette forvoldte i Butikken var ikke en liden Morskab for mig, især da Svenden Søren Møller politiserede meget, og der kom Personer til os baade fra Slottet og Kollegierne, der vidste meget og gjerne gad politisere med ham, ogsaa om den preussiske Krig og om det Held, som den store Frederik havde, og den Bravour, han viste imod sine mange Fjender. Hvor glædedrukne var ikke Folk, naar han havde vundet en Seir! Men efter at Møller havde forladt os, ophørte næsten al Politisering.

Den 28de Januar 1766 om Natten blev jeg opvækket af en stærk Skydning fra Volden: det betød: vor gode Konge Frederik den Sjettes Fødsel. Alle Mennesker bleve glade og muntre, og mangfoldige tyede til Slotspladsen for at høre paa Musik fra Altanen; jeg lod mig nøie med i Loftslugen, som var tæt ved min Kammerdør, at være Tilhører og beskue de mange Folk, som løb paa Gaden. Aaret før havde jeg oplevet Frederik den Femtes Død, som gav stor Forandring i Regjeringen. Adam Gottlob Moltke, der var hans Yndling og efter den almindelige Snak Regent, blev strax meddelt Afsked, som var en sand Glæde for Landet og Staden. Man var vred paa Moltke, fordi man troede, at han tilligemed Osten vedligeholdte Kongen i den Vane at bruge Spiritus, thi i Stedet for Thevand brugte Kongen spirituøse varme Drikke om Morgen, man sagde for Sundheds Skyld, men Virkningen var, at han gjordes uskikket til Arbeide, ja, at han aldrig kunde lade sig se af sit Folk, som saa inderlig elskede og beklagede ham. Hele Staden blev nu iført Sørge-

slør. Ingen Tjener saas uden sort Liberi og Silkebaand af saadanne Kulører, som deres Stadsliberi havde, hang ned ad Ryggen fra Skulderen. Alle Herskabskareter vare overtrukne med sort Bai. De kongelige Heidukker, Trompetere og Pauker, som hver Middag blæste Kongen og hans Mænd til Taffels, aflagde deres med rigt Sølv belagde Skarlagensklæder og fik Sort med røde Silkebaand. Enhver honnet anset Borger og Familie var i dyb Sorg med Flor om Armen etc. etc., men i Hjertet glædede man sig, fordi det Moltke'ske Regimente havde Ende.

Christian afskedigede strax de mange Trompetere og Paukere, som forhen havde blæst udenfor Slotsporten, hver Gang Kongen gik til Taffels, Middag og Aften, og iblandt mange andre Forandringer var den, at Taflet nu blev tidligere ansat end i hans Faders Tid. I Kjøkkenet blev Alt mere indskrænket end forhen, især blev ved Kongens Kouvert sat en Flaske Vand og en Flaske Vin. Man sagde, at han benyttede kun den første, men sjælden den anden. Meget morede man sig over, at de, som vare ansatte til Taffel, maatte møde præcis, i Stedet for at de forhen kom, som de vilde, naar de vilde nøies med de sidste Retter; thi Skaalerne, som bleve drukne ved Bordet, begyndte først ved den tredie Ret Mad. Christian spiste meget hurtig, og saasnart han havde lagt sin Ske, maatte de Andre gjøre det samme, hvorfor ogsaa de, som vare ansatte til Taffel, enten først spiste hjemme eller vare belavede paa at spise, naar de kom hjem igjen.“

Vi skulle her forbigaa Forfatterens vidtløftige Skildring af Frederik den Femtes castrum doloris og Ligbegængelse saavel som Christian den Syvendes og Caroline Mathildes Krong kort efter, der ikke frembyder noget af særlig Interesse og — efter en liden Bemærkning om den franske Kunstner Jardin lade ham fortælle om Afslutningen af hans „Drengeliv“.

„Den Kunstner, som havde projekteret castrum doloris hed Jardin; han var en Italiener eller en Franskmand ¹⁾, ligesom alle Kunstnere i de Dage skulde være Udlændinge,

---

¹⁾ Nicolas Henry Jardin var født 1720 i St. Germain-des-Noyers og blev Professor ved Kunstakademiet og Hofbygmester her i Landet, som han forlod 1771. Medd. Anm.

helst franske dog ogsaa tyske; naar han blot ikke var dansk eller norsk kunde han bruges i Kongens Tjeneste. Jardin havde nok ikke efter Kunstens eller Arkitekturens Regler gjort sine Sager rigtig: thi der kom mangfoldige Skamskrifter ud i den Anledning. Jeg kan endnu erindre Slutningen af det værste, og det var saaledes, efter at alt det urigtige i hans Arbeide var opregnet:

Jardin! hvad vil sligt sige,
Du hele Verden viset har,
Du franske Stymper var en Nar
For Dannemarkes Rige.

Den gode Jardin blev vred, men sine Penge modtog han, dog varede det ikke længe før han reiste ud af Riget.“ — —

„Endelig kom den 31te December 1768, og denne Aften blev jeg kaldet ind for at spise med Herskabet til Aften. Min Principal fortalte mig nu, at uagtet jeg efter min Lærekontrakt endnu havde $\frac{1}{4}$ Aar tilbage af tjene som Dreng, vilde han dog til Bevis paa, at han var fornøiet med min Opførsel fra i Morgen af gjøre mig til Svend, og til den Ende gratulerede han mig og ønskede mig al Held i Fremtiden. Min Svendeklædning med videre kunde jeg tage op med mig i Aften eller lade det bie til i Morgen tidlig: det laa samlet oppe i Storstuen. Madamen, hvis Yndest jeg stedse havde haft i min Lære, gratulerede mig ogsaa, og efterat de begge havde givet mig nogle advarende Læreregler for Eftertiden, fik jeg Ordre Kl. 10 $\frac{1}{2}$ at lukke Boden, og dermed var min Drengestjeneste forbi: Gud være lovet! som lod det lykkes for mig! han friede mig for Fristelser og frelste mig fra det Onde!

Den 1ste Januar 1769 stod jeg tidlig op og tændte Lys for at bese min Svendestads. Den bestod udi en fin kanel-brun Klædes Kjole, Vest og Buxer, Alenen af Klædet købt for 4 Rdlr., som paa den Tid var den høieste Pris, man gav for Klæde. 6 fine Kraver, 6 Par Ærmer med Mansjetter, 6 Halsbind, 6 nye Hørlærreds-Skjorter, 6 Halsklude, 1 Par Silkestrømper og 1 Par nye omkeerte Sko, saa og en liden Sølv-Kammerkaarde, et Garniture Sølvspænder og et lidet Sølv-Bindspænde, endvidere en brunagtig Kasseking af fint Vadmél til 2 $\frac{1}{2}$ 4 β pr. Alen, et Par sorte Skindbuxer samt 1 Par hvide Uldstrømper. Det var mig en sand Glæde

at se denne Rigdom, men jeg skyndte mig at blive paaklædt, lod hente Handsker og gav for første Gang 24 β for at lade mig frisere. Efter denne halve Times Tortur var jeg snart i Klæderne og glemte ikke at sætte Kaarden i Gehængen, tog saa til min nye Hat og forføiede mig nu ned til min Principal og hans Kone for at aflægge min Tak for deres Godhed og vise dem min Person. De tog meget artigt imod mig, og Manden gav mig 4 Rdlr. i Otteskillinger og 1 Rdlr. i Toskillinger. Ved den Leilighed forandrede han sit i min Læretid brugte fortrolige „Du“ til „I“, Madamen sit „I“ til „Han“, Jomfruen sit „Han“ til „De“ og den 56 Aars Pige, som havde tjent dér, længe førend jeg kom, forandrede ligesom Madamen sit „I“ til „Han“. Nu forføiede jeg mig paa Gaden, ikke glemmende at se til min Kaarde, som fortalte mig, at jeg i Dag var en anderledes Karl end igaar, da jeg maatte feie min Husbonds Rendesten. I disse stolte Tanker gik jeg igjennem Laxegade og Ulkegade til Nellikegangen; dér mødte mig det første Uheld i min Svendestand, idet jeg lige udenfor min Mosters Dør gled paa en Isklump og faldt i hendes Rendesten; til min Lykke skaanede jeg mine smukke hvide Strømper og fik ikkun en liden Plet paa det høire Buxelaar. Jeg skyndte mig at ringe paa Gadedøren, og oplukket af Pigen spurgte jeg om min Bedstefader og Moster, men hun faldt i Staver ved i saa pyntet en Herre at se lille Jens, som ellers pleiede at vise sig i en brun Vadmels Kasseking med et Sortlærreds Forklæde hæftet op til den ene Side; thi paa den Tid var det Skik, at Urtekræmmerdrenge altid gik saaledes, naar de gik Ærinder i Byen.“ — — — — —

„Jeg trængte til en daglig Søndagsklædning for ikke at opslide min Svendeklædning, og jeg fik Tilladelse til at tage den paa Regning hos Klædekræmmer Bruhn, som handlede paa Kontrabog med os; det blev grønt Klæde til 15 $\mathcal{R}$ til Kjole og Vest, samt sort Manchester til Buxer; men da jeg gjerne ønskede et moderne Snit, lod jeg min sl. Broders Skrædder sy den; thi min Svendeklædning var ikke moderne nok. Den, som syede den, hed Mehl, og den Mand blev ved at arbeide for mig til 1804, da jeg hjalp baade ham og hans Kone i Vartou.

Som Svend gik det mig vel; kun gav min Husbond mig for liden Løn: det første Aar 25 Rdr., hvoraf jeg skulde betale min grønne Klædning og 6 Rdr. til Skræderløn etc. Jeg fandt altsaa, da Aaret var omme, at jeg var ligesaa fattig, som da jeg begyndte; jeg udlod mig dermed til min sl. Broder, som fandt, at jeg skete Uret, men vi tav til St. Hansdag, da sagde jeg Walbohm, at jeg ikke kunde tjene for den Løn; thi jeg maatte som Svend og Menneske af god Familie idetmindste være anstændig klædt, og de daglige Klæder kostede mere end Lønnen. Der var en Enke paa Falster, som havde tilbudt mig Kondition for 50 Rdr. aarlig Løn, og hun vilde endog lægge 10 Rdr. til. Den gode Mand, som nødig vilde af med mig, sagde da, at han vilde raade mig aldeles af med at tage til Falster, og at han i Aar vilde give mig 30 Rdr. i Løn og 10 Rdr. i Nytaar. Dermed var jeg tilfreds, dog med det Vilkaar, at jeg maatte tage imod en Under-Kollektion i Tallotteriet, hvilket han bevilligede. Jeg ansaa mig nu lykkeligere, end hvis han havde tilstaaet mig 70 til 80 Rdr. aarlig, skjøndt jeg ikkun havde 2 Procent af de indkollekterede Penge, men da der gaves to Trækninger i den ene og én Trækning i den anden Uge, og jeg til hver Trækning havde 70 til 80 Rdr. og undertiden 100 Rdr. i Kollektion, saa fandt jeg derved min gode Regning. Men da Nytaar kom, sagde han mig, at han selv havde Lyst til at paatage sig Kollektionen, og han vilde give mig 20 Rdr. for den: hvor ugjerne jeg gjorde det, tilstod jeg ham det dog, saa at min Løn blev 60 Rdr., saa længe jeg var i hans Tjeneste. — — —

„De Familier jeg besøgte, var de samme, som jeg hveranden Helligdag deledede mig imellem. Urtekræmmer Reuter havde tre Døttre, hvoraf den mellemste, Sophie, i mine Øine var den kjønneste og ogsaa den fornuftigste, og i dette Hus fandt jeg den behageligste Omgang. Om Sommeren spadserede vi i Kongens Have og paa Volden, og om Vinteren spilledes Kommersspil, hvori Alle tog Del, men om Julen blev leget Jul. — — Især traf jeg angennemere Omgang hos Reuter: foruden mange Studerende, hvoriblandt jeg erindrer mig to Schönbergere, Sekretær Berg og hans dydige Kjæreste, Jonfru Læssøe, min inderlig elskede Broder, Doktor Niels Friborg og flere. Ofte hørte jeg Niels og Berg spille paa Klaver, ja

undertiden med fire Hænder, det vil sige: de spillede begge paa engang! dog skiftede de undertiden med Sophie. Skjøndt jeg ikke forstod mig paa Musik, syntes jeg dog godt derom. Men det er vel paa Tiden, jeg holder op med mine Glædes- og Morskabshistorier, som dog ikke betyde meget.

Det Statsnyt, som indtraf i disse mine Svendear, var Kongens Hjemkomst fra hans Udenlandsreise. Det, man i Almindelighed havde havt at udsætte paa Dronning Mathilde i hans Fraværelse, var, at hun havde redet offentlig paa Garderne, hvilket de fine Fruentimmer ansaa for at være uanstændigt; iøvrigt fandt man Intet at lægge hende til Last, end ikke det mindste. Om Kongens Reiseroute og hans Modtagelse, hvor han kom hen, talte man daglig og glædede sig ved, at han blev saa vel modtagen. Ikkun blev man misfornøiet med det Svar, han skal have faaet af Kongen af Preussen, da han lod melde, at han ønskede at gjøre ham en Visit, da han paa sin Reise var ham saa nær, blev Svaret, at Kongen af Preussens Lande vare altfor indskrænkede til at modtage en saa stor Konge som Christian den Syvende, men man ønskede ham en lykkelig Reise.“ — — —

Forfatterens øvrige Beretninger om „Statsnyt“ fra denne Periode maa betragtes som altfor kjendte til at have Interesse for Læserne. idet hans hele Fremstilling stemmer overens med tidligere Beretninger. Hans Fortælling om den Struensee'ske Episode frembyder ei heller noget Nyt og skal her forbigaaas, saa vel som hans Meddelelser om Struenses og Brandts Henrettelse der, uagtet Forf. var Øienvidne, dog fortælles med væsentlige og vitterlige Unøiagtigheder. Mest Interesse og Værdi har, som det allerede vil ses af det Fortalte, de kulturhistoriske Oplysninger og Smaatræk, som kommer frem i Forfatterens Beretning om hans Livs Historie. Denne tog mere Flugt i Aaret 1773, da han ved sin Broder Dr. Niels Friborgs og Eieren af Ædelgave Kammerraad Bornemann's Hjælp købte Urtekræmmer Kuhlmann's Hus paa Hjørnet af Fiol- og Skidenstræde (Krystalgade) for 2940 Rdr. D. C. Med Hensyn til Indretningen af sit Hus og sin Handel fortæller han:

„Vi bleve enige om, at jeg som Huseier skulde bebo første Etage, som bestod af Boutikken, to Værelser, Køkken og Spisekammer; min Broder derimod skulde have anden Etage tilligemed min Søster. Den 10. Oktbr. blev Huset

ryddeliggjort for mig, og samme Dags Aften forlod jeg min tolv Aars Tjeneste for at indtage mit Hus. Jeg var som Eneboer nødt til selv at rede min Seng og derefter at søge den. Jeg fæstede en Pige og fik min Søster fra Vartou¹⁾ til at logere i mit Hus for at tage sig af Husholdningen; thi i Slutningen af November flyttede min Broder ind til mig. Jeg var i den Tid ikke ledig, men foruden at ordinere Varer fra Holland, Hamborg og Lybeck, bestilte jeg Varer hos Urtekræmmer Jacobsen paa Vandkunsten. Den 1ste November fik jeg en Dreng. Peter Petersen, som jeg øvede i at gjøre Kræmmerhuse, og som hjalp mig med at udpakke Varer, at rive Farve og at male min Bod. — Men imedens jeg sørgede for denne, læste jeg og til min Examen, som jeg havde kjøbt af Laugsbudet for 2 Rdr. Denne indeholdt: hvorfra Varerne skulle fordelagtigst forskrives, Vexler trækkes m. m.; jeg troer den var lige saa hensigtsmæssig, som den nu anordnede ny Examen, men den var ikke saa kostbar og gav ei saa meget i Oldermændens Lomme. Mine mange andre Beskjæftigelser gjorde, at jeg ikke kunde vente mig Laud, hvilket ikke var det værste: thi min Broder, som havde lovet at skaffe mig Penge at klarere Lauget med, red ud til Ædelgave for dér ogsaa at faa disse Penge, men det feilede ham dér. Nu tog han sin Tilflugt til Grosserer Kramer, og denne lovede da, at naar jeg Kl. 5 vilde komme til ham paa Rybergs Kontor, skulde de være til Tjeneste. Med megen Glæde adlød jeg og var præcis, men ligesaa præcis modtog jeg de 80 Rdr. af Kramer, som med megen Godhed gratulerede mig. Nu var jeg ikke sen, men skyndte mig til Oldermænden Kierumgaard paa Hjørnet af Gothers- og Grønnegade, der venskabelig tog imod de 80 Rdr., som var Gebyret til Lauget og Magistraten. Den 10. Novbr. blev nu bestemt til den høitidelige Examen. Jeg mødte og maatte holde mig i et lidet Værelse til alle de høie Herrer af Sessionen, samt Raadmanden var forsamlet; omsider da de havde sat sig ved et rundt Bord,

---

¹⁾ Denne Søster — Sophie Hedevig — var i sin Ungdom meget svagelig, og der blev da mærkelig nok, da hun kun var 25 Aar gammel, kjøbt en Seng til hende i Vartou, hvor hun døde 1817 i en Alder af 83 Aar. Medd. Anm.

blev jeg indkaldt og af Hr. Oldermænden overhørt. Dels af en Slags Frygt, dels fordi jeg ikke havde læst saa rigtig over paa mine Papirer, maatte jeg undertiden lade Oldermænden hjælpe mig lidt til rette, saa at jeg dog kom godt derfra. Da dette var overstaaet, blev jeg inviteret til at sidde ved Bordet hos de gode Herrer. En gammel værdig Mand, Isenkræmmer Møller paa Amagertorv, som jeg tilligemed Reuter og Walbohm havde inviteret, blev min Sidemand, og han forstod saa pænt at encouragere mig, at jeg tilsidst blev munter og talte med, ja min Glæde blev saa stor, at da vi Kl. henimod 8 reiste os, syntes jeg, det var for tidlig, og da jeg kom hjem, forsikrede min Broder mig, at jeg havde en lille Perial.

Dagen efter aabnede jeg min Bod. Kl. 8 kom en Karet forat kjøre mig til Oldermænden, som fulgte mig til Magistraten for at aflægge den sædvanlige Ed. Dette var snart gjort, og Klokken var lidet over ni, da jeg igjen var i mit Hus, klædte mig om og befandt mig som Svend i Boden. Den Dag solgte jeg for 10 à 12 Rdr. Paa den Tid var den Skik ikke indført, at Bekjendte skulde komme og give Handsel. — Det første Fjerdingaar var temmelig trubbelt for mig, da jeg de fleste Dage ikkun solgte for 5 à 6 Rdr., herfra undtaget den Handel, jeg kunde have fra Landet eller fra mine Venner i Byen. — Jacobsen betalte jeg i Afdrag, og han var vel fornøiet med mig og jeg med ham lige til hans Dødsdag. — Fra mine Venner Peter Henrich Jürgensen & Co. i Hamborg, Meymann i Lübeck og Brinckmann i Amsterdam fik jeg Varer, endnu før Vinteren nærmede sig, med Betingelse at betale efter Leilighed. — — —

Fra 1774 tog min Handel saaledes til, at jeg avancerede fra 5 à 6 til 10 à 22 Rdr. daglig. Nu blev jeg glad; thi jeg saa, at Gud velsignede mit Arbeide, og at jeg ikke alene kunde svare Hver sit, men have Haab om at ernære en Familie; dog turde jeg endnu ikke tænke paa at adressere mig til Nogen, saalænge anden Prioritet i mit Hus ei var betalt. — Men ihvor godt det end gik mig, begyndte jeg dog at savne Noget. Naar jeg ikke var i Selskab, blev jeg hypokondrisk og surseende, min sl. Broder, som mærkede det, gjorde sig Umage for at hæmme det; de fleste Aftener var

han ude, men naar han var hjemme, spillede han gjerne Skak med mig, og saa bad han oftere Venner til sig paa en Ret varm Mad. Disse Selskaber bestod i Almindelighed af de store Jurister, som i min Tid har været ved de vigtigste Embeder i Staten, saasom Schow, Nørregaard, Fridsch og flere,*) naar jeg derimod bad Venner, var det Reuter, Schiørring og Berg. — — —

I Aaret 1776 samledes vi i Julen hos Reuter. — Vi begyndte at lege Julelege, men til Slutningen blev jeg misfornøiet; thi ved at indløse Panterne vilde Sophie ikke opfylde den Pligt, der blev hende paalagt i Henseende til mig: dette fornærmede mig, da jeg troede dér at have gjort min Lykke, skjønt jeg aldrig havde talt til hende uden med Øien-sprog. Desaaarsag gik jeg strax fra Legen og til Spillebordet, hvor jeg bad min Broder at ophøre, naar Beterne vare ude; han føiede mig, og Klokken var lidet over ti, da vi gik. Fra den Tid var jeg ikkun én Gang i dette Hus siden. Pigen døde Sommeren derpaa. Resten af denne Vinter fordrev jeg ved at gaa paa Komædie, hvor jeg forhen aldrig var kommen, uden ved meget sjeldne Leiligheder. Det, som især trak mig derhen, var Fru Walters ypperlige Sang: den fortryllede mig, skjøndt jeg hverken kjendte Musik eller nogen Grund for Sangens Skjønhed: især hørte jeg hende gjerne i Azor og Zemire, hvilket Stykke jeg saa den Vinter i det mindste sex Gange; thi hendes Sang har jeg aldrig hørt udføre siden hendes Afreise, som den Gang ikke var langt borte: dette blev ogsaa bekræftet af Kjendere. — —

Min Broder mindede mig om, at jeg burde opsøge mig en Kone, ikkuns ei den som engang havde vist mig Ringeagt: derved vilde mit tungsindige Liv faa en god Forandring. 1777 Skærtorsdag gik jeg over Gaden til min Gjenbo, Arkivarierus Horn i Rentekammeret, just førend vi skulde gaa tilbords, og sagde ham, hvem jeg var: — thi skjøndt vi havde været Gjenboer i fire Aar, og jeg flere Gange havde talt med

---

*) Christen Schow blev Konferentsraad og Deputeret i Kancelliet. Laur. Nørregaard Generalauditor for Søetaten og Deputeret i Admiralitetskollegiet og Mads Fridsch Konferentsraad og Høiesterechtsassessor. Medd. Anm.

hans Datter, ja endog engang staaet Fadder baade med hende og med hendes Moder, saa kjendte han mig ikke; — og at mine Omstændigheder vare saaledes, at jeg kunde forsørge en Kone, hvilken jeg nu ønskede mig, men helst fra hans Hus. Dette fandt Manden ganske forunderligt og forsikkrede mig, at han dertil maatte give mig et bestemt Nei. da han stedse havde været bange for Handelsstanden, og da han kun havde den eneste Datter, var han saa meget mere forpligtet til at se paa hendes Vel, — skulde der ellers være nogen Ting han kunde tjene mig i, vilde han med Fornøielse gjøre det. Derfor takkede jeg, tog min „Kurv“ og gik. Da jeg kom hjem og fortalte min Broder det Passerede, mente han, at naar Pigen elskede mig, kunde jeg næste Gang være vis paa min Seir. Denne Aften havde min Broder budt Fremmede, og vi morede os efter Sædvane med Musik, NB: Sang af gode Viser ved Bordet og holdt ud til Kl. 12 om Natten. „Det var ikke rigtigt,“ sagde min Broder, da de Fremmede vare gaaede, „hvad mener Du Din Margrethe Sophie har tænkt?“ „Det skal jeg sige Dig i Morgen Aften,“ svarede jeg.

Næste Aften, ved den Tid, jeg pleiede at komme hjem, traf jeg hende alene og beklagede mig over, at mit Ærinde til hendes Fader havde faaet saa slet et Udfald, men hun var af den Formening, at jeg skulde komme en Gang endnu; hun vilde imidlertid lægge sin Skilling i Lauget. Hendes Fader, sagde hun, var hjemme anden Paaskedag under Aftensang. Jeg adlød hendes Ord, og Kl. 2 $\frac{1}{2}$ slet kom jeg; den skjælmske Tøs lukkede mig selv op og lo mig ud, fordi jeg var noget forknyt, imidlertid skød jeg Hjertet op i Livet, gik ind og fik baade Papa og Mama i Tale. Efter vel udrettet Ærinde, til hvilket jeg føiede en Bøn, om mit Bryllup maatte ske til førstkommende Michaëli, sagde Manden: „Ja, De har en dygtig Talsmand i Fie. Hendes Moder med mig var ikke for at det skulde ske, men hun ønsker det, og altsaa vil vi ikke være derimod.“ Hun blev indkaldt, og Forældrene ønskede os til Lykke. Glæden viste sig i vore Øine, men da de kjære Gamle med begge deres Børn skulde i Visitter, tog jeg Farvel med dem og lod mig nøie med, at min Kjæreste fulgte mig ned til Gadedøren. — Dagen efter besøgte jeg min Kjæreste og hendes Forældre og spiste et Smørrebrød

til Aften. Derefter aftalte jeg med hende, at jeg hver Søgne-Aften vilde besøge hende paa hendes Kammer, efterat jeg havde spist til Aften hjemme. Denne Gang gjorde jeg mig til Ærinde at invitere de Gamle med begge Børnene til Kaffe og The næste Dag, hvilket og skete. Til Fornøielse for mig fandt de saavel Huset som Alt, hvad de saa deri, baade ordentligt og efter deres Smag. Dette glædede især min Fie, som derved vandt en liden Seir over sin Moder, der havde været hende meget imod i Henseende til Forbindelsen med mig. Hendes Broder, som endnu ei var Student, men iøvrigt et vittigt uden al Næsvished muntert Menneske, var glad, fordi han i dette Hus kunde vente sig mangen glad Dag, som og siden gik i Opfyldelse. Dagen gled snart, — dengang var det dog Skik, at man kom Kl. 3½ slet i Visitter og gik hjem Kl. 10½ eller i det seneste Kl. 11 slet, — og Kl. 10½ gik de hjem efter først at have nydt Aftensmad m. m. — —

— — I denne Sommer 1777 lod Kapitainen for Klædebo Kompagni, Brygger Lassen, mig kalde og spurgte mig, om jeg havde Lyst til at indgaa som Korporal i hans Kompagni. Paa Svaret: at jeg vel dog ikke kunde stedse være fri og altsaa lige saa godt kunde tage imod det nu som senere, naar det saaledes maatte behage Kapitainen, svarede denne: „Det er mig overmaade kjært; thi tvungne Folk vil jeg nødig have, og da jeg dog har en Slags Ordre til at foreslaa en anden end Dem, vil jeg dog vise Vedkommende, at jeg selv er Chef og ikke lader mig lede.“ Han forsikkrede mig derpaa om sin Agtelse og sit Venskab. Et Par Dage efter fik jeg Korsgeværet*) og aflagde derefter Eden hos Stadshauptmand Treld paa Nørregade. — —

— — Endelig kom den 3die September og jeg maatte overlægge med de Gamle, hvem jeg vilde have til Brylluppet. — — Om Aftenen Kl. 6 tog min Broder og jeg hjemme fra til Bryllupshuset, som var hos en Traktør Winther paa Hjørnet af Lille Kongensgade og Kongens Nytorv. Strax efter, at vi vare ankomne, kom Bruden med sine Forældre og sin Broder.

---

*) Partisan, hvormed Befalingsmændene dengang var bevæbnede.
Medd. Anm.

og strax efter alle de Indbudte. Sl. Provst Hvid kom Kl. 7 præcis, og strax efter blev Vielsen af ham forrettet. Hans Thema var: Kast Din Omhu paa Herren, han vil visselig forsørge. Dette udførte han kort og opbyggeligt til alle de Tilstedeværendes Fornøjelse. En smuk Musik geleidede den da brugelige Brude-Psalme: „I Jesu Navn“, før og efter Talen. Da Brudeskamlerne vare borttagne og Gratulationer aflagt, bleve vi i samme Værelse og lod Thevand ombære til os, hvorefter Præsten tog Afsked. Klokken henimod 10 gik vi tilbords i en meget stor Sal, der var brillant oplyst og Bordet dækket med 38 Kouverts, var særdeles smagfuldt pyntet. Jeg tror, der var 8 à 10 forskjellige Retter, for ikke at sige flere, men jeg ved nok, at der var mange for mange baade for min Kone og mig, der saaledes maatte pines med at sidde ved Bordet til Kl. 2. Ved dette Brudebord spiste jeg første Gang Is, men var nær bleven fixeret med den første Skefuld; thi jeg troede, at den skulde spises som anden almindelig Mad; havde jeg ikke haft min Brud ved Siden, var jeg næppe kommen godt derfra. Kl. 3 om Natten kom vi hjem, og alle Huse fra øverst i Kvisten til nederst i Kjælderen, saavel i begge Fiolstræderne, som Skidenstrædet vare illuminerede, ja endog i Kannikestrædet og Pederhvidtfeldsstrædet vare Huse, især i Kjælderne, illuminerede. At jeg har fortalt dette Bryllup saa vidtløftigt, er for at vise, hvor unyttigt man tænkte i den Tid, og hvorledes man ødslede med Guds Gaver. Havde mine Svigerforældre bedt nogle af de nærmeste Venner til Vielsen og mættet dem og os med 3 à 4 Retter Mad, kunde de have givet mig 2 à 300 Rdr. til min Handels Fortsættelse, hvilket paa de Tider havde været mig særdeles kjærkomment. Klædedragten paa den Tid var ligesaa overdaadig som Traktementerne: min Brudgomsklædning var det fineste Celadon-Klæde med rosenrødt Taftes Foer, hvorudi et Garniture med Guld og Folie, broderede Knapper og Knæbaand, som kostede 16 Rdr., — ellers gaas ogsaa til 20 à 30 Rdr., og derover efter Omstændighederne. Brudens Kjole var hvidt figureret Silketøi med en Garnering, som havde kostet 30 Rdr., og til anden Dagen havde hun en blaa Atlaskes Kjole, hvis Garnering kuns var til 10 Rdr. Anden-Dags-Brylluppet stod vel i mit Hus, men paa min Svigerfaders

Bekostning. Vi vare atter de nærmeste Venner samlede til Middag, omtrent 10 à 12 Par. Denne Dag slap Chapeau'erne forat bære Kaarde og Stadsklædning som til første Dag, og Damerne havde ogsaa mindre Poscher paa Hosterne. Efter denne Stads var det Skik, at Brud og Brudgom skulde holde sig inde i fuld Pynt i 8 Dage, — vi brugte kun to — forat tage imod Visitter og derefter i fuld Pomp med Kaarde og Chapeaubas kjøre om til saavel Bryllupsgjæster som alle de, der havde givet Gratulationer. Jeg fulgte min Kone tre eller fire Steder den første Dag, men siden maatte min Kone afgjøre det øvrige. — det forstaar sig med Tjener bag paa Vognen. Ja, kjære Børn! I har Ret til at le af vore Narrestreger, men maaske om halvtredssindstyve Aar kan I opleve det lige saa galt. Menneskens Tanker forandres. — Da nu de kjære Bryllupsgjæster havde givet Vederlag og hver givet sin Ret varme Mad til Aften i Anledning af Brylluppet, fik vi Ro og levede glade i vor Enlighed.* — —

Forfatteren giver herefter en Udsigt over sit daglige Liv og sin Handel, fortæller om Reiser paa Landet, Besøg hos sine Forældre i Slagelse og hos andre Slægt og Venner, samt dvæler ved Omtalen af sine Børns Fødsel og Daab. I Tidens Løb fik han 12 Børn, men disse have her lige saa liden Interesse for os som hans andre Familieforhold, naar de ikke bringe ham i Forbindelse med bekjendte Personligheder eller mere betydningsfulde Begivenheder. Dette er i høj Grad Tilfældet med hans varmhjertede Protektion af Digteren Pram, til hvis Levnet han giver os helt nye Bidrag

— I Aaret 1779 vare vi samlede med mine Svigerforældre, Arkivar Horn, hos den gamle, værdige Præst Pram i Slagslunde, hvor den sædvanlige muntre Tone herskede, og min Kone havde sin lille Gine med. Jeg ledsagede dem derud, men var der kun en Nat, og 8 Dage efter havde jeg dem igjen. Efter deres Hjemkomst fortalte min Kone mig, at Christen Pram*) var aldeles paa Knæene, og hun frygtede for, at han blev nødsaget til at tage hjem til Forældrene og i saa Fald forsamme sine Studeringer. Skjøndt jeg kun

* Digteren Christen Henriksen Pram er født 4 Septbr 1736 i Gulbrandsdalen i Norge; han døde i Vestindien d. 25 Novbr 1821.

Medd Anm.

kjendte saare lidet til ham — tra mine Svigerforældres Hus — syntes mig dog, det var Uret, at han nu skulde forlade den Løbebane, han havde begyndt. Jeg forestillede hende da, at vi havde et Værelse ledigt i Huset, om hun vilde tillade mig, at jeg tilbød ham samme. Hun betænkte sig ikke længe og tilstod, at hun intet havde derimod. Samme Dag gik vi ud paa Bakkegaarden, hvor Pram logerede hos Rahbek, hvor vi gav os i Snak med ham om adskillige Ting og fortalte ham, at vi gik i Frederiksberghave, men han maatte give os Thevand først. Dette fik vi, og imidlertid spurgte jeg ham om, hvorfor han logerede der, og om han ikke hellere vilde logere i Byen? Svaret var, at han ikke kunde være i Byen, da han intet Logi kunde faa, fordi han Intet havde at betale med. Paa mit Spørgsmaal om han vilde logere paa et Værelse, som stod ledigt hos mig, vilde jeg give ham Credit, og om han vilde gjøre mig den Tjeneste at tage Kosten ved vort eget Bord, vilde jeg ligeledes give ham saa lang Credit, som han behøvede. Han studsede lidt ved mit Tilbud og sagde derpaa: „Nei! jeg vil ingen Skjelm være thi jeg maatte vente at bedrage Dem for hver Skilling, jeg blev skyldig.“ Min Formening var modsat, og jeg fik ogsaa min Kone til at bruge nogen Overtalelse, som gjorde, at han lovede næste Dag at sige os Besked. Han holdt Ord; Værelset stod ham vel an, og han sagde, at han vilde være vel tilfreds med Kosten; men det stod ham for Hovedet, at han ikke vidste, hvorfra Betalingen skulde komme. Jeg foreslog ham nu en meget ringe Betaling ugentlig med Løfte om aldrig at kræve ham, dog, da jeg vidste, at han arbejdede for Theatret, saa kunde han efter Godbefindende betale Afdrag, naar saadan Betaling derfra indtraf. Dermed var han fornøiet, og endnu samme Aften flyttede han ind. Alting var vel med ham, men jeg mærkede, at en Jødedreng — jeg troer Soldin — kom ofte til ham, især naar han havde faaet Penge fra Theatret. Dette gav mig Anledning til at bede ham om en Smule Fortrolighed i denne Henseende. „Med Glæde,“ svarede han mig, „denne Tyveknægt har snydt mig mange Penge fra, og Ulykken er, at han véd, naar jeg faar Penge, saa kommer han, og da jeg ikke kan betale ham Alt, saa afskriver han, hvad han faar, dels som Afdrag og dels som

Renter.“ Jeg bad ham da om jeg maatte være hans Kommissionær hos denne Mand, eller rettere Dreng, og naar han da vilde opgive, hvad Gjælden var, skulde vi snart blive færdige med ham. „Min sande Gjæld er,“ sagde Pram, „100 Rdr., men han paastaar, at min Gjæld til ham er henimod 200 Rdr.; i Morgen kommer han, vil Du saa tale med ham, kan Du vel sige, at jeg er paa Landet.“ Han leverede mig næste Morgen 50 Rdr. og gik ind i et andet Værelse, da Jøden kom. Jeg gik op til ham paa Prams Værelse og fortalte ham, at Pram var paa Landet, og muligt ikke saa hastigt kom tilbage, men om han vilde sige mig sit Ærinde, skulde jeg forrette det. Nu sagde han, at han havde Penge tilgode og var stævnet til i Dag for at faa dem. „Ja.“ sagde jeg, „vil De sige mig hvormeget, saa skal jeg betale samme.“ „Det er omtrent 200 Rdr.“ var Svaret. Jeg greb nu hurtig Ordet: „Nei,“ sagde jeg, „De har ikke engang et Hundrede Rdr. tilgode, men naar De giver mig Kvittering for 100 Rdr., og for at alt Deres Mellemværende med Pram til Dato er afgjort og betalt, skal De strax faa Pengene; i andet Fald maa de bide til hans Hjemkomst fra Landet.“ Efter lang Betænkning, og da han hørte, at Pram ikke kom hjem før maaske henimod Julen, modtog han Pengene og gav fuld Kvittering. Min Ven var nu vel fornøiet med min udrettede Kommission, men at jeg selv havde tillagt 50 Rdr. fandt han urigtigt, da han ikke vidste, hvornaar han kunde betale mig dem. Jeg bad ham være rolig dermed, og inden det nye Aar kom, var ikke alene disse, men saavel hans Kost som Logis saa nogenlunde betalt. I 3—4 Aar logerede han hos mig, i hvilken Tid han var utrættelig i sine Studeringer. I det andet Aar efter at han var kommen i vort Hus, blev han Fuldmægtig i Økonomi- og Kommerce-Collegiet, og noget derefter fik han Titel af Sekretair. Foruden Kollegial-Tidenden, som han udgav, arbeidede han med Rahbek og udgav „Minerva“, et bekjendt godt Værk, hvortil vore bedste Skribenter gav Bidrag, med meget mere, som jeg ikke kan erindre. Omtrent i fire Aar boede han hos mig, og var saa heldig, da han flyttede fra os, at han kunde gifte sig med en Jomfru Erichsen, der havde været Kammerjomfru hos Baron Boltens

Svigerson. Begge disse værdige Folk vare, saalænge de levede, min sal. Kones og mine sande Venner. — —

— — I Aaret 1781 var det, at en Del medicinske og andre Studenter indrettede et privat Theater i Adelgade. De vare alle af god Familie og havde godt Bekjendtskab, hvorved de fik Assistance med Penge etc. Min Kones Broder var imellem dem, som gjorde Indretningen, og snarere var denne ikke færdig, førend de inviterede deres Familier til at se dem spille. Ogsaa min Kone og jeg bleve budne af Horn, og det, vi saa saavel af Theatrets Indretning som det opførte Spil, overgik al Forventning. De fleste af Tilskuerne var Professores ved Akademiet, dog var der ogsaa en Del Søofficerer og kongelige Embedsmænd, men meget faa Borgerlige. Der blev proponeret, at de Nærværende skulde tage Del i dette Selskab, og alle de Tilstedeværende tegnede sig strax som Interessenter, og enhver Familie hvervede af deres Venner til at lade sig proponere; ikkun Officerer af Landetaten vare undtagne for at komme paa Valg. En Lovkommission blev udvalgt samme Aften og Embedsmænd ansatte. Otte Dage efter blev Lovene fremlagte og approberede; hveranden Uge blev spillet, og hveranden Uge indvoteret nye Medlemmer. Selskabet var snart komplet. I Begyndelsen havde man kun én Dame til at spille; de øvrige Dameroller blev givne af forklædte Mandfolk, men snart blev man vaer, at det bedste af Spillet derved gik bort, og for at oprette denne Mangel paalagde man Damerne at spille, hver Dame idetmindste én Gang i Løbet af Vinteren. Dermed vare disse vel fornøiede; og den Undseelse, som før havde fundet Sted, faldt nu bort, og den fornemste med de mindre fornemme viste sig nu. Lokalet vi havde i Adelgade var den øverste Etage, en Sal paa 7 à 8 Fag, hvorudi hele Teatret var indrettet. Paa Loftet var med høvlede Brædder indrettet et stort Værelse med Borde og Bænke, hvorudi man kunde, naar Nogen ønskede det, faa kold Mad til Aftenspisning, men da Selskabet blev større og fandt, at disse Leiligheder ikke vare saa bekvemme, som man ønskede, leiedes tredie Etage i Avlsgaarden i Landemærket, hvor ligeledes en Sal blev brugt til Theater, en Sal i Sidehuset til Bal og en tredie i Baghuset til Spisning. Hver fjortende Dag blev der spillet en Komédie, og derefter gik

man tilbords. Stedse gaves kold Steg, en Skinke eller røget Oxebryst, Smør, hollandsk Ost og Brød, hvilket i Førstningen blev leveret af Familierne, hver sin Aften, men senere paatog en Mand af Selskabet sig at levere det og det saa billigt, at Ingen kunde have Noget hverken imod Godheden eller Prisen at erindre. En Anden leverede Punsch, The og Brændevin. Buddet besørgede Vin i $\frac{1}{2}$ Pots Flasker til samme Pris, som Vintapperne solgte den for i deres Kjældere. Naar Spisningen var forbi, dandsedes til Kl. 12 eller i det seneste 1, da man efter Lovene skiltes ad. Dette Selskab kostede et helt Aar 24 à 30 Rdr. for en Familie med Børn og for en af de spillende Medlemmer 10 à 12 Rdr. aarlig, de Musicerende betalte Intet. Man havde for disse Penge: 14 Komedier, lige saa mange Baller og Aftensmaaltider; man havde ikke nødvendig at kjøre, uden Veiret bød det, og det var næsten en Lov, at ingen maatte pynte sig. Derfor herskede ogsaa den skønne og simple Harmoni i Selskabet, og dersom en enkelt Gang En lod sig mærke med at ville være fornemmere end en anden, var man vis paa, at en saadan næste Aften maatte søge sit eget Selskab. Jeg med min Familie var i dette Selskab, fra det begyndte og til det ophørte, som var mange Aar; aldrig har jeg kundet bifalde dem, der tror, at i et saadant Selskab hersker Uorden, ja Liderlighed! Før og under Spillet kan det ikke ske. Damerne har deres Paaklædningsværelser for sig, hvor stedse en af de ældre var tilstede, for at hjælpe de Spillende med deres Pynt, og Chapeau'erne har deres Lokale for sig. Efter at de vare paaklædte havde Enhver nok med at overse den Rolle de i forestaaende Akt havde at udføre; saasnart Stykket var ude bleve de Spillende tilligemed de paa Parterret værende kaldt tilbords, hvorefter Balsalen var aaben, til man skulde kjøre hjem. — —

— — — I disse Aaringer var det, den nordamerikanske Krig gik for sig. — Danmark vandt meget ved sin Handel saalænge Krigen stod paa, men da Freden sluttedes, følte de Fleste et Tryk, som var betydeligt. Jeg tør vel sige, at c. 30 Grosserere i Kjøbenhavn gik Fallit. Tabet strakte sig endog til de mindre Kjøbmænd, jeg for min Del tabte c. 800 Rdr. paa indkjøbte Varer. 1 ø Smør, som før Freden kostede 1 Rdr., faldt ned til 2 p og saaledes de fleste Viktualier. — —

— I Foraaret 1795 købte jeg min Nabo Thehandler Krukovs Hus for en temmelig billig Pris, men det gik mig som ved mit første Huskøb — jeg maatte belave mig paa at bygge. I Foraaret greb jeg det an, og allerede i Juni Maaned var det vigtigste gjort, men om Eftermiddagen den 5te Juni Kl. 1 1/2 paakom en Ildebrand. Nogle sagde, at den var paa-sat nede paa Gammelholm i den saakaldte „Dellehauge“. Jeg løb fra Bygningsstilladset, hvor jeg stod og gav Ordre til Haandværkerne, og lige ned til Holmen. Det var en gyselig Ild at se; den var ikke alene vidt udbredt, men den steg saa forfærdelig i Veiret, at man i et Øieblik saa det øverste af Arsenalet eller det Hus, hvorudi Seil til Flaaden forvares, at blive antændt, ogsaa Admiralitets-Bygningerne begyndte fra Taget at brænde, og da jeg gik ud fra Holmen, saa jeg Flunkerne at antænde Udliggerne og Gesimserne i Colstrups Bygning ved Kanalen. Jeg skyndte mig hjem; thi jeg var ansat som første inspektionshavende Officer ved Raadhuset for at modtage og afsende de mødende Borgere til Ildstedet, men da jeg kom hjem og var iklædt Uniformen, maatte jeg dog først op i min Loftsluge og saa der til min Sorg, at Flunkerne allerede svævede over Nikolai Kirketaarn, og at et af de smaa Taarne, som stod paa Kirken selv, allerede var i Brand. Jeg forføiede mig nu til min Post og befalede Kone og Børn i Guds Haand. — —“

Om selve Branden, der ikke berørte Forfatteren, men som dog foranledigede ham til paa gode Venners Raad at flytte ud af sit Hjem i nogle Dage, da det var truet af Ilden, er der andre Steder fortalt; om dens Følger beretter han saaledes:

„— Byen var imidlertid i de fleste gamle Kvarterer afbrændt, og det var gyseligt at se og at gaa iblandt Ruinerne, men at tænke sig de uendelig mange Husvilde er skrækkeligt. Det var nu en Lykke for en Del af disse, at Christiansborg Slot Aaret i Forveien var afbrændt i Slutningen af Sommeren; thi uagtet der blev opsat mangfoldige Telte paa Nørrefælled til at modtage og rumme de Husvilde, saa var der dog saa mange aldeles Forarmede eller ogsaa aldeles Uduelige eller Afskum (Udskud?) af Mennesker, som ikke turde lade sig se for Menneskeheden, som krøb ind i Ruinerne af Christiansborg

Slot. Man sagde, at flere hundrede Familier vare der placerede; dog var deriblandt en Del gode Familier af de simple Klasser, ja endog af Haandværkere. Disse boede foran i Kjældervinduerne; thi et Fag Vinduer var i Almindelighed nok for en Familie, endog med Børn. Deres Kjøkken var strax ved Siden af Vinduet ind til, hvor der havde været Værelser eller Gange; dér kogte de deres Æde og Drikke. Det nederste af Vindusfaget var lukket med et Gardin af grovt Lærred, Brædder eller opstablede Mursten. Det var ikke alene Kjældervinduerne, men og første, ja en Del af anden Etage, hvis Vinduer vare saaledes beboede og langt ind i Slottet, hvor der kunde gives den mindste Leilighed, havde Mennesker — maaske kunde man sætte U for — forvaret sig. Disse havde almindelig et Barn eller et gammelt forarmet Menneske til at skaffe og bringe Føde. Saaledes, sagde man, at der blev fundet mange, da Slottet, jeg troer 10 Aar efter dets Brand, blev ryddeliggjort.

Nørrefællend saa ud som en By bygget af Telte; men denne By kunde kun bestaa, saalænge Sommeren varede. De Mænd, som kunde se Udveie, ryddede strax deres Grunde og begyndte at bygge; de mindre formuende byggede smaa Et-Etages Huse paa Slotspladsen, som blev dem anvist af Øvrigheden. Den hele Plads saa ud som en liden Kjøbstad og havde sine ordentlige Gader med paamalede Navne paa Hjørnerne. Ligeledes opbyggede et Interessentskab en Del Huse paa Pladsen imellem det vestindiske Kompagni og Toldboden, af hvilke de fleste endnu findes dér, men de paa Slotspladsen bleve efter 6 à 7 Aars Forløb alle nedbrudte og solgte for vedkommende Eieres Regning. Det var ellers mærkeligt og et Bevis paa, at de Tider var i Velstand; thi 6 à 7 Aar efter Branden var næsten alt opbygget, og intet Spor af den saa store Ødelæggelse var mere at se.

I dette Aar 1795 blev jeg Oldemand for Urte- og Isenkræmmerlauget, hvilket Embede jeg forestod med temmelig godt Held paa ellefte Aar. Jeg havde mange Processer at føre for Lauget, men stedse med Held og til Laugets Fordel. Ogsaa maatte jeg skriftlig i „Minerva“ forsvare dette imod Pibefabrikør Casse, der gjorde haarde Beskyldninger imod Lauget. Men især maatte jeg paatage mig at skrive et

temmelig stort Forsvarsskrift ¹⁾ imod Professor Gamborg, der havde udgivet en Afhandling, hvorudi han søgte paa det Groveste at nedtrykke Lauget, og for at bestyrke sine Grunde hentede han Data saavel fra Geheimeraad Luxdorph som andre ansete Mænd. For mig som Lægmand var det just ikke saa ligefrem at gaa en saadan Mand imøde; vel kunde jeg besvare hans Personligheder, men naar han kom til at bevise Lauges Skadelighed og hentede Grunde fra Luxdorph og andre ansete Mænd, var det mig ikke let. Dog her fandt jeg ogsaa paa Raad. Min Ven Pram, som just arbeidede i saadanne Fag, kom mig til Hjælp, og jeg besvarede nu Gamborg fyldestgjørende. Jeg overbeviste ham om, at om Luxdorph havde sagt, de ikke vare nyttige, saa havde en berømt fransk Skribent bevist deres Nytte; ja at man paa et Sted i Tydskland havde hævet Laugene og efter nogle Aars Forløb indrettet dem endnu skarpere end forhen, da Ophævelsen af dem havde vist den største Skadelighed for Indvaanerne m. m. — Dette Embede overleverede jeg 1805 i min Ven, Kapitin, Urtekræmmer J. M. Aagaards Hænder. — 1795 blev jeg Værge for Fruekirke og som Følge deraf anden Kommitteret i Pleiekommissionen. — Det var som saadan, at jeg 1798 blev indkaldet i den da oprettede ny Direktion for Kjøbenhavns Fattigvæsen. Dette var vel en hæderfuld Post, men som alle de andre, jeg før havde havt, uden nogen Indkomst, derimod forskaffede den meget Arbeide, da vi næsten hver Aften maatte samles i Vartou for at udarbeide de nye Love, som blev udarbeidede af Etatsraad, nu Geheimeraad Malling. Disse Love vare endnu ikke fuld færdige, skjøndt vi vare 24 Direktører til Arbeidet, da den svære Vinter 1799 paakom. Dog vare Direktørerne udnævnte hver til sin Post; jeg var bleven Distriks-Direktør, og altsaa, maatte jeg sørge for det mig Paalagte. Jeg erindrer mig endnu, at den overordentlig strænge Kulde, som endnu i Paaskedagene regjerede, gjorde,

---

¹⁾ „Gjendrivelse af de Beskyldninger og Indvendinger som Geheimeraad Stampe og Professor Gamborg have gjort imod Lauget, især med Hensyn til Urtekræmmerlauget“ Kbhvn. 1795 og „Aftvunget Svar paa Professor Gamborgs Piece: Bidrag til Lauges Historie“. Kbhvn. 1796. Medd. Anm.

at jeg, istedet for at gaa i Kirken, maatte løbe om til de Fattige og se, hvorledes de havde det; hvo der ingen Sengklæder havde, maatte jeg skaffe dem for Direktionens Regning, ligeledes Mad etc. Denne Vinter var den strængeste, jeg har kjendt. Sneen laa i det Aar endnu til Pintsedag saavel i Nyboder som paa Kongens Nytorv, hvor den var oplagt i to høie Bjerger med en Gang i Midten. Det var intet godt Tegn for den ny Fattigdirektion, og Kronprindsen, vor nuværende Konge, der havde særdeles Medynk med de Fattige, som led af Kulden, havde givet Direktionen strikte Ordre til at gjøre Alt for dem.* — —

(Sluttes.)

Frederik den Anden af Danmark.

Af Troels Lund.

Aar 1525 ægtede daværende Hertug Christian, senere Christian den Tredie, Frøken Dorothea af Sachsen-Lauenburg, men først syv Aar efter (1532) fødte hun sit ældste Barn, Datteren Anna. Kort forinden var hendes yngre Søster Catharine af Sachsen-Lauenburg bleven gift med den nybagte Konge i Sverige, Gustav Vasa, i hvilket Ægteskab der i December 1533 fødtes en Søn (Erik den Fjortende). Det svenske Ægtepar fik da Forspring, baade hvad Kongemagt og Tronarving angik. I April 1533 var Frederik den Første død, men endnu fremdeles tøvede Hertug Christian med at modtage den ham tilbudne danske Krone. Da nedkom hans Hustru den 1. Juli 1534 paa Haderslevhus med en Søn (Frederik den Anden), et Par Dage efter kaarede den jyske og fynske Adel Hertug Christian til Konge i Danmark, og denne Gang fulgte han Kaldet. De to smaa Fættre i Vuggen — Erik den Fjortende og Frederik den Anden — vare fødte Medbeilere. Som Voxne skulde de ikke blot beile til de samme Kvinder, men, Konge hver i sin Halvdel af det nu adskilte Norden, kjæmpe en blodig syvaarig Kamp om det gamle Eneherredømme.

En Følge af Christian den Tredies Erobring af Danmark blev det, at Frederik den Anden kun to Aar gammel paa Rigsdagen i Kjøbenhavn den 30. Oktober 1536 erklæredes for Tronfølger. Aar 1542 hyldedes han paa alle Landsting i Danmark, Aar 1548 i Oslo. Som „Tugtemester“ for Prinsen ansattes Aar 1541 Professor, senere kgl. Historiograf, Hans

Svaning, der forblev i denne Stilling, indtil Frederik den Anden Aar 1552 havde fyldt sit 18 Aar. Dette var vistnok et heldigt Valg, forsaavidt Svaning var en Mand med udpræget dansk Sindelag og Kjærlighed til Danmarks Historie. Naar Frederik den Anden imidlertid som Ældre klagede over, at han ikke havde lært synderligt i sin Ungdom, laa Grunden dog næppe blot i hans egen Ulyst til Studier og ungdommelige Flygtighed, men ogsaa i en Mangel paa Evne hos Svaning. Dennes Opgave vanskeliggjordes yderligere ved, at Christian den Tredies yngste Broder Frederik, der var fem Aar ældre end sin Brodersøn Frederik den Anden, skulde opdrages og undervises sammen med denne.

Da Frederik den Andens Undervisning var afsluttet, fik han Aar 1552 til Hofmester den dygtige Adelsmand Eiler Hardenberg, bekjendt fra sit tappre Forsvar af Dragsholm under Grevefeiden. Som til Minde herom fik Eiler Hardenberg omtrent samtidig atter Dragsholm i Forlehnning og to Aar efter tillige det store Malmøhus Lehn. Hensigten med denne sidste Foranstaltning var dog ikke blot at lønne en Hofmester, men under Eiler Hardenbergs Tilsyn fik Frederik den Anden, der nu var tyve Aar og skulde øve sig i Kongegjerning, Bolig paa Malmøhus, hvor en halv Snes, mest jævnaldrende Adelsmænd kom til at udgjøre hans Hofstat. Det var under Opholdet her paa Malmøhus, at Frederik den Anden i Følge Sagnet fattede Kjærlighed til sin Hofmesters unge Broderdatter Anna Hardenberg, der tjente i Dronningens Jomfrukammer, og hvem han trods Afstanden i Byrd begjærede til Ægte. Nyere frendragne Oplysninger have godtgjort Sagnets Paa-lidelighed, og ihvorvel meget i dette Forhold endnu henstaar uopklaret, synes det at fremgaa med Sikkerhed, at Frederik den Andens Tilbøielighed har været af baade dyb og varig Natur.

Hvor bestemmende end dette Forhold kan have været for Frederik den Andens Udvikling, vilde man dog meget feile ved at forestille sig den unge Kongesøn paa Malmøhus som en blot stille Sværmer. Han var i idel Virksomhed paa Jagt og paa Reiser, og den Første baade i Ridderspil og ved Drikkebord. Dette fik han særlig Leilighed til at vise ved de forskjelligartede Festligheder under hans Svogers og Søsters,

Kurfyrst August og Anna af Sachsens Besøg i Danmark 1557, hvor det ved Lystigheden endog gik saa vidt, at selv Christian den Tredie viste sig drukken mellem sin Søn og sin Svigersøn.

For at uddannes videre i kongelige Idrætter fik Frederik den Anden, da August og Anna endelig i Oktober maatte hjem, Lov til at følge med til Sachsen. Sammen med sin yngre Broder Magnus tilbragte han saa Vinteren i Tyskland og vendte først tilbage til Danmark i April 1558. I Oktober samme Aar saa han under et Besøg paa Koldinghus for sidste Gang sin Fader. Thi mærkeligt nok forblev han i de følgende Maaneder roligt paa Malmøhus, skjønt Kongen sendte Bud efter ham, Moderen meldte ham Faderens nær forestaaende Endeligt og sluttelig bønfoldt ham i Brev paa Brev om at haste til Kolding. Ved Frederik den Andens Baare udtaltes senere som Forklaring til denne besynderlige Adfærd, at Modvind havde holdt ham tilbage. Muligt laa dog Grunden i, hvad Dronning Dorothea i det sidste Brev til Sønnen, skrevet fem Dage før Christian den Tredies Død, ikke vovede at nægte: at der samtidigt arbejdedes derovre paa at faa Anna Hardenberg „lykkeligt“ gift, ventelig medens der endnu var Tid, førend hendes Beiler var bleven Konge og kunde hindre Sligt. Hvorom Alting er, Frederik den Anden kom først til Kolding flere Dage efter Faderens Død. Nytaarsdag 1559 bortkaldtes Christian den Tredie. Endnu den 5. Januar var Frederik den Anden kun naaet til Korsør.

Vi skulle ikke her gaa ind paa Frederik den Andens Regjeringshistorie, men kun berøre de ydre Begivenheder, forsaavidt de fik Betydning for hans personlige Udvikling. Hans Regjeringstid falder i to Afsnit: Krigstiden 1559—1570, hvor Ditmarsken erobredes 1559 og siden den nordiske Syvaarskrig 1563—70, hvor det gamle Frændehad mellem Nordens tre Folk blodigt opgjordes. Derefter en Fredstid 1570—88, hvor Alt hvad Danmark angik, baade udadtil og hjemme, mærkeligt trivedes. En ganske lignende Udvikling foregik hos Frederik den Anden selv, først en Rasetid, hvor Anlæg og overflødige Kræfter gjærede og brødes, alt imens der spilledes høit Spil ikke blot med Land og Rige men med eget Velfærd og Krone. I denne Tid vexler Indtrykket af

Frederik den Andens Person mellem en tapper Hærfører og en lad Ubetydelighed. en dumdristig Spiller og et blot Barn i Andres Ledebaand. Derefter følger efter Fredslutningen 1570 en ny Tid. hvor Frederik den Anden er kommen til Ro og nu. modnet til Mand. baade i Forholdet til Udlandet. til sine Undersaatter og i sin snævrere huslige Kreds optræder med en vis dæmpet Overlegenhed. der bramfri. ofte klædt i Skjæmt faar Alle til at bøie sig. og med sikker. lykkelig Haand løser baade store og smaa Opgaver. De to Billeder ligne kun i ringe Grad hinanden. Var Frederik den Anden død i den første Periode. vilde Eftertiden have anslaaet ham omtrent som hans mislykkede Broder Magnus. Hans sidste Regjeringstid skaffede ham og hans Land en ukjendt Magtstilling i Datidens Europa og anviser ham en enestaaende Plads blandt Danmarks Konger.

I den første Periode var hans politiske Maal Eneherredømmet i Norden. For at naa dette skyede han intet Middel. gik for fulde Seil og syntes at stunde samme Skjæbne imøde som hans ulykkelige Fætter Erik den Fjortende. der blev afsat og indespærret af sit eget Folk. For at kue Sverig spærrede Frederik den Anden Øresund. men ramte herved ikke blot alle Sømagterne. men tillige alle Lande med Kyster ved Østersøen. Skjøndt Storm tilintetgjorde den danske Flaade ved Gotland. gik han dristig videre ad den begyndte Vei. Hans Adel svigtede ham og tænkte paa Valget af en anden Konge. Bittert tog han til Valgsprog: *Treu' ist Wildpret.* Tilsiist maatte han finde sig i at faa til Rigens Hofmester sin mest forbittrede Modstander. den landtlygtige Peder Oxe. der engang endog havde udlovet 10.000 Daler til den. der vilde dræbe Kongen. Hvor høi Bølgegangen var endnu i Krigens sidste Aar. kan ses af. at Nytaarsdag 1570 truede Kongen Rigsraadet med at ville nedlægge Regjeringen og gaa sin Vei. Ved Fredslutningen i Stettin 13. Decbr. samme Aar stod han overfor den Tort. at se Maalet. hvorfor han havde kæmpet. og hvorfor hans Folk paa ottende Aar havde udgydt Strømme af Blod. Kalmarunionen. ophævet for bestandig.

Ligesaa uheldig var Frederik den Anden i denne Periode paa et mere privat Omraade. Forgjæves beilede han til Dronning Elisabeth af England. Prinsesse Renata af Lothringen.

en Datterdatter af Christian den Anden, til Maria Stuart af Skotland o. fl.; Tilbud fra Erik den Fjortende krydsede hans, og Rygterne fra Danmark „om Adelsmandens Datter“ bidrog vel ikke til at anbefale Frederik den Anden. Selv optraadte han halvt ivrig, halvt modstræbende og forspildte i hvert Fald stadig sine Omgivelsers ivrige Bestræbelser. To af hans Nærmeste vare med voxende Uvillie Vidne hertil. Det var Enkedronning Dorothea og Kurfyrstinde Anna af Sachsen. Begge lige magtlystne og villige til at blande sig i Frederik den Andens Sager mente den ene som Moder, den anden som ældre Søster og gift med Den, der havde laant Kongen store Summer i Syvaarskrigen, at have billigt Krav paa at lystres. Deres stadige Indblanding synes hos Frederik den Anden at have vakt en vis Familie-Haardhed og Kulde, der gjentagne Gange yttrede sig ogsaa mod dem, hvem hine særligt havde taget sig af, hans yngre Brødre Hans og Magnus. Kjendte man ikke begge Kvinders Lyst til at stifte Partier og Datidens Tro paa Ægteskab som religiøs Pligt, maatte man af deres bekymrede Yttringer og kraftige Tiltale til Frederik den Anden i Breve til ham faa et meget ugunstigt Indtryk af ham: Han brød sig blot om Jagt, var stærkt forfalden til Drik og iøvrigt nedsunken i et „skrækkeligt, uordentligt, Gud vederstyggeligt Væsen.“

Saa endte da Syvaarskrigen endelig 1570, og Enkedronning Dorothea døde paa Sønderborg den 7. Oktober 1571. Allerede en Maaned efter mødte en ny moderlig Veninde ved Gjedsen, Frederik den Andens Faster Elisabeth, gift med Hertug Ulrik af Meklenborg. Hun kom med Mand og lille Datter og medbragte desuden den syttenaarige Margrethe af Pommern, da hun kjendte sin Brodersøns Særhed, at han ikke længer vilde beile efter Portræt men kun efter Selvsyn.

Sammenkomsten fandt Sted paa Nykjøbing Slot, men faldt ikke ud efter Ønske. Frederik den Anden syntes ikke om Frøken Margrethe og paastod, at hun langt fra svarede til det Billede, som man tidligere havde sendt ham under Navn af hendes Portræt. Hvorledes nu end Ordene ere faldne, om Frederik den Anden muligt har iklædt sit Afslag den Form, at af de to Frøkenes var den mindste at foretrække — Fasteren slap ikke Taget, og førend Nogen anede det, stod den 37aarige

Frederik den Anden som forlovet med den yngste i Reiseselskabet, sin hvidhaarede Kousine paa 14 Aar, Sophia.

Efterretningen om Kongens pludselige Forlovelse vakte Glæde overalt i Landet. Om det Brev, som Anna Hardenberg tilskrev Frederik den Anden var et oprigtig ment Lykønskningsbrev, vide vi dog ikke. Muligt var det blot Veninde-Hjælpsomhed, naar Fru Ida Ulfstand i et Julebrev til hende pirrede i det formodede Saar med følgende Ord: „Jeg beder Dig for Guds Skyld, at Du nu ikke sørger og grænmer Dig saa fast, at Du skal fortørne Gud dermed, for han vil have sin gode Villie i alle Maader.“

Derimod have vi Kjendskab til, hvad der foregik i Kongens Hjerte, gjennem et af de mærkeligste skrevne Minder, som er bevaret fra Datiden, et Brev fra Anna Hardenberg til hendes ældre, tro Veninde, Birgitte Gøye. I let tilsløret Form omtales heri Kongen som „Borgmeder Søn“ (Borgemester-Sønnen?) og der gives Meddelelse om en Samtale mellem Anna Hardenberg og Hertuginde Elisabeth, der efter samme „Borgmeder Søn's“ Anmodning havde stævnet hende til Møde for at tale om hans Hjerteanliggende.

Svigerforældrene og den unge Brud vare nemlig fra Nykjøbing dragne nord paa med Kongen for at bese Riget og vende hjem til Lands over Koldinghus. Men efterhaanden som Kongen nærmede sig Jylland, blev han mere og mere trang om Hjertet. „Og der Borgmeder Søn drog fra Odense, da var han ret bedrøvet og klagede haardt, hvorledes hans Samvittighed trykkede ham, og sagde, at han ikke kunde give sig tilfreds, før han kom Anna til Orde, at han kunde høre hendes egne Ord, om hun havde og villet give den Sag over med en god Villie.“

Det var en høist ubehagelig Afbrydelse af Reisen. Hertuginde Elisabeth, der indsaa Faren, søgte at tale Kongen fra hans Forsæt og overbevise ham om, at „det vilde ikke skikke sig, at han talte med hende“. Da Frederik den Anden imidlertid blev ved sit, at Anna Hardenbergs Samtykke skulde indhentes, tilbød Hertuginden selv at ville udføre dette for en Svigermoder unægtelig lidt eiendommelige Hverv.

Mødet mellem de tvende Kvinder, der hver havde sin Form for Fordring paa Kongen, fandt Sted paa Hønborg Slot, nærved Snoghøi. Samtalen er gjengiven i Anna Harden-

bergs ovennævnte Brev. Hertuginde fortalte Scenen i Odense og spurgte Anna Hardenberg, hvad Svar hun skulde bringe Kongen paa hans Spørgsmaal. Anna Hardenberg svarede, at hun var vel tilfreds; hun havde skrevet Kongen sin Mening til derom, og derved vilde hun lade det blive.

Hertuginde gik nu med Forsigtighed et Skridt videre. Hun priste hele Jomfru Annas tidligere Færd i dette saa vanskelige Forhold, omtalte, hvor meget godt Kongen talte om hende i den Anledning, hvorledes han blandt andet tilstod, at det var hende, „der havde raadet ham fra i den Handel, og at det havde for længe siden været sket, havde hun ikke været der saa meget imod.“ — Anna Hardenberg bekræftede dette sidste. Nutiden og Fortiden vare de altsaa paa det Rene med. Men, fortsatte Hertuginde, det hun særlig frygtede for var, at Kongen „skulde faa en ond Samvittighed i Fremtiden, fordi han saa havde forvendt hendes Lykke“. Hun vilde ærligt tilstaa, at hun i den Anledning havde talt til Kongen om at faa Anna Hardenberg godt gift. Der var jo den gamle Handel mellem Anna Hardenberg og — (Navnet nævnes ikke i Brevet, men Vedkommende betegnes forsigtig blot som hendes „Broder“) — Kongen havde dertil svaret, at „han vilde give tusind Daler til, at det var sket“, men han frygtede, at hendes „Broder“ ikke vilde mere, thi Kongen havde to Gange søgt at faa „Broderen“ gift med Andre, men formærket, at han ikke vilde gifte sig, thi han havde en Frue kjær. Af samme Grund frygtede han, at „Broderen“ nu ikke vilde ægte Anna Hardenberg. Og om Anna Hardenberg sagde Kongen, at „han vidste, at hun var saa gudfrygtig, at hun ikke samtykte noget, førend han (Kongen?) var gift“. Hertugindens Spørgsmaal til Anna Hardenberg var altsaa dette: Hvad mente hun om denne gamle Handel? — Svaret var klart og afgjørende; Anna Hardenberg „bad hende tale med Holger og Jørgen Rosenkrands om hendes Broder“, det vil sige: træffe Aftale om Forbindelsen. Derpaa tilføies i Brevet de dunkle Ord: „Saa lod jeg hendes Naade formærke mit Hjærte i den Sag, men hendes Naade lovede mig hart, at det skulde blive uformærket i alle Maader.“

Missionen var lykkeligt endt. Hertuginde kom hjem med dobbelt Forsikkring. Anna Hardenberg havde ikke blot givet Kongen hans Løfte tilbage, men selv lovet sig til en Anden.

Om Frederik den Anden var saa ivrig for at faae Anna Hardenberg gift med „Broderen“, som hans Svigermoder paa-stod, faar staa hen. Det eneste Sikke, der fremgik af hendes Ord, var, at Kongen havde gjort to Forsøg paa at blive af med denne Medbeiler ved at faa ham gift med en Anden. At Frederik den Andens Følelser for Anna Hardenberg endnu ikke vare afkjølede, kunde muligt fremgaa af et Bud, som han just i de samme Dage sendte hende. Sagen dreiede sig om nogle Klenodier, enten den afdøde Enkedronnings eller vel snarere Frederik den Andens tidligere Gaver til Anna. Gjennem Kongens Sekretair lod hun forhøre om, hvorledes der skulde forholdes med disse Perler og Smykker. Frederik den Anden svarede, at hun skulde beholde dem; han undte hende gjerne det, der var meget bedre.

Den følgende Sommer stod Frederik den Andens Bryllup. Han viedes den 20 Juli 1572 paa Kjøbenhavns Slot til den 14 aarige Sophia af Meklenborg, der Dagen efter i Frue Kirke kronedes som Landets Dronning. Samtidig friede Oluf Mouritsen Krognos til Anna Hardenberg. Var mon denne Oluf Mouritsen hendes „Broder“, med hvem den gamle Handel havde været? Han var Frederik den Andens Jævnaldrende, havde allerede som ung paa Malmøhus været blandt dennes Hofsinder, var siden lidt hovedkuls kommen af Kongens Tjeneste, og nærede selv efter sin senere Ansættelse som Lehnsmand en slet dulgt Bitterhed mod Frederik den Anden. En Maanedstid før Kongens Bryllup var han bleven udnævnt til Rigsraad. Han var da ikke blot en fornem Frier, men tillige en af Landets rigeste Adelsmænd, Eier af Bollerup, Bregentved, Lerbæk og Klausholm. Et halvt Aar efter stod hans og Anna Hardenbergs Bryllup i Kjøbenhavn den 11. Januar 1573.

Frederik den Anden og Anna Hardenberg vare nu gifte, om end hver med sin. Begge syntes de skabte til at gjøre deres Ægtefælle lykkelig. Den Lykke, Anna Hardenberg fik Leilighed til at berede sin, var dog kun kortvarig. Hendes Bryllup havde staaet paa en af Aarets korteste Dage, og da den længste var kommen, reiste hendes Husbond sig døende fra sit Leie, trykkede hende i sine Arme og udbrød: „Hvilken Hjertens Kjærlighed vi have til hverandre, og hvilken haard Skilsmisse dette er!“ Kongen eftergav hende, hvad hun skyldte af Lehnet efter sin Mands

Død. Endnu 16 Aar levede hun stille som Enke, saa kaldtes hun ubemærket bort den 15. Februar 1589, et knapt Aar efter sin kongelige Beilers Død.

Frederik den Andens ægteskabelige Samliv blev mere langvarigt. Den samme Trofasthed, som han havde vist i Forholdet til Anna Hardenberg, overførte han paa sin Hustru, og snart udviklede sig trods Forskjellen i Alder en hjertelig Forstaaelse imellem dem. Det lykkelige Familieliv har afsat mange smaa, men umiskjendelige Spor. I sine Dagbogsoptegnelser omtaler Frederik den Anden hende saaledes aldrig som Dronningen, men stadig som „min Sophie“ (mynt Soffie). Hvor Kongen lod anbringe sit Navnetræk paa Bygninger og andetsteds, blev det altid et S indslynget i F. Og hvad der er det vigtigste, han gav sig helt og udelt hen. Frederik den Anden er en af de meget faa blandt de oldenborgske Konger, der ikke har behøvet at misbruge Danmarks Navn eller dets Skjold med dets Løver til Stempel for en illegitim Forbindelse. Efterhaanden som Børnene voxede til, mødtes Forældrene paa ny Vis i Omsorgen for dem. Med rørende Iver søgte Frederik den Anden at give sine Sønner, særlig Christian den Fjerde, en omhyggeligere Uddannelse, end han selv havde faaet. Og der kommer Flugt i Christian den Fjerdens danske Stile, naar han taler om, at Faderen „vor allerkjæreste Konning“ snart kan ventes did. Betegnende for dette lykkelige Samliv er ogsaa, at det eiede Plads for endnu et Slægtled, Bedsteforældrene i Meklenborg. Til Hertug Ulrik og Hertuginde Elisabeth sendtes ikke blot de nyfødte Børnebørn efter Datidens Skik for at opfødes, men der herskede fuld Fortrolighed mellem de Voxne, og de hyppige Besøg afløstes kun af skriftlige Forespørgsler og Raad. Det var derfor en virkelig dyb Sorg, da Kredsen første Gang blev brudt, hin Oktoberdag da Kongen og Dronningen fulgte deres Gjæster til Gjedsen, men Stormen tog paa, saa Ingen kunde komme afsted, paa igjennem den forfaldne Gjedsgergaard, slog den ældste med Helsot, saa at Hertuginde Elisabeth paa sin Fødselsdag den 14. Oktober 1586 udaandede paa Hjemmets Grund.

Ligesom Frederik den Andens Familieforhold helt forandrede efter 1570, saaledes undergik det ydre Maal, hvorefter han sigtede, omtrent samtidigt en afgjørende Forvandling. Han vendte sig mod en ny Opgave, den sidste af de fire

æventyrlige Planer, der have besjælet Danmarks Konger og Folk. Englands Erobring under Svend Tveskjæg og hans Efterfølgere, Valdemarernes Forsøg paa at forvandle Østersøen til et dansk Indhav, Unionskongernes uafbrudte Greb efter Eneherredømmet i Norden, vare ikke dristigere Drømme end den, der nu fyldte Frederik den Anden: Ishav, Nordhav, Vesterhav og Østersø, alle Vande der beskyllede Danmarks og Norges Kyster, skulde tilhøre disse Landes Konge.

Planen havde længe ulmet; under Frederik den Anden slog den ud i lys Lue.

Allerede i over et Aarhundrede havde Danmark ved Helsingør opkrævet Told af de forbiseilende Skibe. Under Syvaarskrigen havde Frederik den Anden faaet et stærkt Indtryk af dette Forholds Betydning baade som Indtægtskilde, som Middel til i en Fart at skaffe Krigsfornødenheder og Skibe, og som Pres paa en fjendtlig Magt. Ud fra Øresundstolden voxede da som af sig selv den Tanke, at Danmark var mere end blot Bommand ved Sundet. Havde vi Magt til at kræve Afgift for Gjennemfart, ja Ret til helt at nægte denne, saa maatte det komme af, at Veien var vor. Havet var Danmarks. Men hermed fulgte Forpligtelser. Saalidt som Frederik den Anden taalte Røveri i sit Land, saalidt taalte han det paa sit bølgende Omraade. Det var hans Sag at holde Søen ryddelig, og hvert Sørøveri var en Brøde begaaet mod Danmarks Konge og strafbar af ham. Fra tidligt Foraar indtil Novemberstormene feiede Søen tom, krydsede derfor danske Flaader i Nordhav, Vesterhav og Østersø, ligesom Favnestykker blussede i Fyrkurvene paa Skagen, Anholt og Kullen.

At Øresundstolden var Nøglen til Forklaringen, mindes man stadigt om f. Ex. ved det Bevis, der førtes for, at det var utilladeligt at seile norden om Norge til Rusland. Frederik den Anden forbød denne Fart, fordi Kongen af Danmark herved gik glip af den ham med Rette tilkommende — Afgift ved Helsingør.

Øieblikket til at gennemføre denne Lære om Høihedsretten over Havet var heldigt valgt. Hansestædernes Magt var brudt, Hollænderne, den farligste Modstander, optoges helt af Frihedskrigen mod Spanien. England var endnu ikke bleven til den Sømagt, som først Seiren over den uovervinde-

lige Flaade skulde gjøre det til. Sverige, Tyskland og Frankrig vare hver paa sin Vis optagne af religiøse Stridigheder og Tvist med Nabo-Magter. Saa var der kun Datidens mægtigste Stat, Spanien, tilbage. Gjentagne Gange laa man ved Helsingør rede til Kamp imod en forventet spansk Flaade. Men de viste sig at have Ret, der sluttede, at Danmark ikke laa først for Tur. Da Spanien endelig reiste sig i sin Vælde, rettedes Slaget — den uovervindelige Flaade — først mod England.

Det Besynderlige indtraf da, at Frederik den Anden ikke blot vovede at opstille sin Paastand om Høihedsretten over Havet, men virkelig gennemførte den og seirede uden Sværds- slag. Rundt om anerkjendte man stiltiende den dristige For- dring, og hvor danske Orlogsskibe viste sig, strøg man Top- seil for dem som Tegn paa Ærbødighed.

Sit haandgribelige Udtryk paa hjemlig Grund fik den hele Tanke i den nye Bygning, paa engang Slot og Fæstning, der reistes ved Øresundets Snævring. Kronborg var Frederik den Andens Yndlingsværk; det udgjorde ikke blot den betryggende Laas, men tillige Sundets prægtigste Smykke. Og derhos var det bygt, uden at have kostet Landet en Skilling, for Kongens egne Midler, thi Øresundstolden var Kongens private Indtægt. Heri laa en Fremtids Mulighed, der synes i det mindste at have dæmret for Frederik den Andens Tanke. Ved Hjælp af denne Indtægt, der nærmede sig i Størrelse til det samlede Lands, maatte en Konge kunne gjøre sig uafhængig indadtil. Kronborg dannede ikke blot Skjæringspunktet for Kongens tvende Magtomraader, Land og Hav, men tillige den Grund- vold, hvorfra en enevældig Kongemagt kunde skyde frem.

Frederik den Andens æventyrlige Plan var i Længden lige saa uigjennemførlig som de tidligere. Kun han havde i en heldig Stund kunnet tiltvinge den Aerkjendelse. Hans Efterfølger forløftede sig paa Opgaven, og Skaanes Tab blev Følgen. Med Føie sank samtidig Kronborgs mægtigste Taarn i Grus for ikke mere at reises.

Et Spørgsmaal, der naturligt paatrænger sig, er, hvor- megen Del havde Frederik den Anden personligt i disse Tanker og deres Udførelse? Spørgsmaalet lader sig ikke besvare. Vi staa nemlig her ved det Træk, der sikkert var det eiendomme-

ligste i Frederik den Andens Personlighed, Evnen til tilsyneladende helt at kunne træde i Skygge. Hvis dette kun fandt Sted paa et enkelt Omraade, vilde man naturligt slutte, at han her ganske havde ladet Andre være de Afgjørende; men det gjentager sig overalt, baade udadtil og indadtil. Det første Indtryk, man faar heraf, er blot Ligegyldighed: saa sporer man en bramfri, godmodig, jævn Natur derunder, men sluttelig opdager man bag det Hele en ganske mærkelig Evne til at styre. Frederik den Anden forstod i den sidste Halvdel af sin Regjering at kjøre sit Spand saa roligt og sikkert, at Kuskens og Hestenes Villie synes at glide i Et.

Ville vi søge nærmere at forstaa denne Frederik den Andens eiendommelige Herskerevne, saa yttrede den sig først i, at han holdt sig i en vis overlegen Ro og steg ikke selv ned med som Deltager. Han stræbte ikke, saaledes som senere hans Søn Christian den Fjerde, hvis Opdragelse Adlen havde fuldendt, efter selv overalt at være Landets bedste Mand: han nøiedes med at indtage et Sæde, hvorfra han kunde iagttage Alles Færd.

Under denne overlegne Ro laa skjult den kongelige Evne: at kunne taale store Mænd omkring sig. Han fandt sig i at lade Andre have fuld Handle-Frihed og høste Æren, hvor Mange kunde mene, at hans egen derved led Skaar. Han kunde ikke blot overlade Rigets Styrelse til Johan Friis, Anførselen over Flaaden til Herluf Trolle og til Otto Rud og Anførselen over Hæren - - som han selv brændte af Lyst efter og mente sig skikket til at føre - til Daniel Ranzau, men han kunde døie som Rigens Hofmester Peder Oxe, der havde sat en Pris paa hans Hoved, og han kunde holde ud at omgaaes en saa vanskelig og fordringsfuld Person som Tyge Brahe.

Denne Frederik den Andens Evne til at kunne taale dygtige Mænd omkring sig blev endelig suppleret af endnu en lykkelig Evne, den: at kunne opdage og fremelske saadanne Mænd. Næppe til nogen anden Tid har Danmark haft saa mange betydelige Navne at kunne opvise, og om en stor Del af disse gjaldt det, at Frederik den Anden selv havde draget dem frem. Han tog sig af Anders Sørensen Vedel: han holdt sin Haand over Mogens Hemmison og sendte ham paa Grønlandsfærd, han opdagede tvæds Palterne og Kæsternavnet en

dygtig Mand i den fangne Iver Bertelsen og ophøiede ham til Lehnsmand over det Kloster, hvor han havde siddet indespærret, han skaffede Tyge Brahe Lys og Luft og fremlokkede herved en Stjerne af første Rang paa Nordens Himmel. Særligt dette sidste Forhold viser maaske Frederik den Anden fra hans ypperste Side. Sjælden har nogen Tidsalder været Vidne til saa ædel en Kappestrid mellem Konge og Undersaat. Begge søgte de at reise den mærkeligste Bygning ved Sundet. Tyge Brahe stod Kongen bi med gode Raad og Indskrifter til Kronborg, og af Frederik den Anden blev Tyge Brahe understøttet saa kongeligt til Uranienborg, at han i sin Iver glemte, at den Grund, hvori han nedgrov Fædrenearv og Kongegave, ikke var hans egen.

Ved Siden af al denne Evne til at drive frem i tilsyneladende ganske frit Løb syner ved første Øiekast ikke saa meget Frederik den Andens modsatte Evne til at vise de altfor Nærgaaende tilbage, holde paa sin Værdighed og give sin Villie eftertrykkelig tilkjende. Og dog besad han ogsaa denne. I enkelte Forhold lader den sig vel mere kun ane, som naar det om den senere saa politisk virkelystne Enkedronning Sophia hedder og sikkert med Rette: „Kongl. Maj. haver havt i sin Livstid en tryk, lydig og forstandig Hjælperinde udi hendes Naade, som aldrig haver været Hs. Maj. noget imod eller befattet sig med den Del, som hørte til kongelig Bestilling i det allermindste.“ Stundom opløser det Hele sig blot i et lunt Smil, der dog forraader, hvilken Selvbeher-skelse Kongens Ro kan have dækket over, som naar Frederik den Anden efter Peder Oxes Død forlangte at se hans Papirer for dog engang at faa Rede paa, hvad for en Mand han egentlig havde været — et ørkesløst Forsøg iøvrigt, thi alle Oplysninger vare omhyggeligt brændte.

Men selv hvor Frederik den Anden kraftigt og bestemt skred ind, forstod han ikke at gaa videre end strængt nødvendigt, et hurtigt, kraftigt Ryk, og dermed var det færdigt. Da Kurfyrst August af Sachsen saaledes blev ham for paa-trængende, brændte han egenhændig den af Svogeren tilsendte Konkordieformel og var derefter lige god Ven med ham. En Mængde Exempler herpaa findes i Frederik den Andens Breve til Lehns mænd, hvor der pludselig kan komme en susende Til-

rettevisning, med hvilken Sagen saa ogsaa er forbi, og intet Nag synes hengjemt derefter. Faa ere ogsaa de Tilfælde, hvor nogen bekjendt Mand under Frederik den Anden er bleven afgjørende styrtet. Jacob Ulfeld, der for anden Gang udstødtes af Rigsraadet, slap hermed samt med Tabet af sit Lehn, men idømtes ikke engang en Pengebøde; Niels Hemmingsens Forvisning til Roskilde var et mildt Otium. Og dog var Frederik den Anden i den sidste Halvdel af sin Regering lystret over hele Linien, som kun de færreste danske Konger have været det. Man tog ikke fejl af Kongens Maadehold, men anede en seig og sikker Villie bagved. Derfor vare ogsaa smaa Midler tilstrækkelige. Hele Adlen f. Ex. kunde holdes i Skak blot ved Optagelsen i Ny og Næ af en Udlænding blandt Frederik den Andens betroede Mænd.

Den Form, hvorunder Frederik den Anden til daglig holdt dette dobbelte Forhold gaaende, var den for Danske naturlige: den gemytlige, godlidende Skjæmte. Særlig var han uimodstaaelig, naar han optraadte som gjæstfri, fornøielig Vært. Ved et Bæger Vin formaaede han baade at vinde sin Mand og faa sagt ham sin Mening. Betegnende for Forholdene ved hans Hof var det, at han efter Bordet jævnlig gav den fælles Munterhed frit Løb ved Udraabet: „Kongen er ikke hjemme“. Men endnu mere betegnende for Frederik den Anden var det dog, at han var i Stand til at sige Stop i rette Tid ved Kontraordren: „Kongen er kommen hjem igjen“. Medens Christian den Fjerde senere jævnligt maatte bæres bort fra Bordet af sine Drabanter, synes Frederik den Anden med Anstand at have kunnet bære en Rus. Ret malende i saa Henseende er en lille Udtalelse som denne af hans Medbeiler Oluf Mouritsen Krognos, der havde ment at kunne udfritte ham i slig Tilstand, men blev skuffet. „Der jeg var paa Frederiksborg, havde jeg haabet, at hans Naade skulde noget lade sig mærke om Eder. Jeg førte Eders Navn paa Tale baade udi Fuldskab og Ædruhed, men saa Gud! Hans Naade ikke nævnte Eders Navn udi nogen Maade“.

Vi staa her ved det Punkt, hvor Frederik den Andens Styrke og Svaghed mødes. Drikkelaget dannede, som vi have set, et væsentlig Led med i Frederik den Andens Statskunst. Med sikker Sans er dette Træk blevet grebet af samtidige Digtere. Derfor hedder det om hans Regjerings Begyndelse:

Kong Frederik han sidder paa Koldinghus,
Med Riddere og Svende han drikker god Rus.

Og i hans Eftermæle:

Han holdt Kollats med Adelen sin
Og gjorde dennem lystig og glader,
Og drak med dennem den sødeste Vin
Som Landsens Herre og Fader.

Det vilde selvfølgelig være urigtigt at bedømme Frederik den Andens Tilbøielighed til Drik alene efter Nutids Maalestok. Set med Samtidens Øine var denne Kongens Hang næsten en Dyd. At hans ypperste Egenskaber netop lod sig til Syne ved Bægret, var efter Datids Begreber maaske det bedste Bevis for, hvor brav en Karakter han var; thi Vinprøven var den rette Gudsdom. Der kan da heller ikke være nogen Tvivl om, at fra Frederik den Andens Drikkelag skrev sig meget af det, hvortil Folket med Glæde og Stolthed saa op, hans Ry for Djærvhed, Gavmildhed og aaben Vennesælhed. Som en Udlænding udtrykte det: „Frederik den Anden har paa Skanderborg lært mig at drikke Vin. For en saadan Konge vilde jeg gjerne dø.“

Men selv om saa Frederik den Andens Drikfældighed kunde efter Datidens Dom skrues op til moralsk endog at have udgjort hans Styrke, legemligt medførte den hans Svaghed. Hans kraftige Natur bukkede under i en forholdsvis ung Alder. Om hans sidste Sygdom skriver Kantsler Niels Kaas til Rentemester Christoffer Valkendorf: „Blev Kongl. Maj. (ved Hertug Hans's Bryllup paa Sønderborg) noget svag der af Drik og bad alle Herrer og Fyrstinder med sig til Haderslev.“ „Var Hs. Maj. her saa svag, at Hs. M. ikke kunde være til Middags Maaltid tilbords; drukke dog temmeligen om Eftermiddagen.“ „I Odense drukke Hs. Maj. og Noget, som bekom Hs. Maj. ikke vel.“ „I Onsdags kom vi over og hid til Andvorskov om Aftenen. . . . Kunde Hs. Maj. ikke drage herfra for Svagheds Skyld. Hs. Maj. haver og stille holdt sig inde, saa ingen af os haver været hos hennem, siden han kom hid, og haver Hs. Maj. meste Skrøbelighed udi Maven og æder saare lidet.“ Ovenpaa dette Brev af 9de Marts 1588 maa det have været overraskende for Christoffer Valkendorf at faa Bud fra Andvorskov med følgende

Befaling direkte fra Kongen, dateret 20de Marts: Da her hver Dag gaar to Amer Vin til (en Ame = 160 Potter) og undertiden tre, skal Rentemesteren „med det Første forskikke hid nogle Amer Vin, iligen Dag og Nat uspart, og dem med en vis (o: paalidelig) Karl fremsende.“

Det var et af Frederik den Andens sidste Kongebreve; Skjærtorsdag den 4de April 1588 døde han paa Andvorskov. Man forstaar Sandheden af de trohjertede Ord, som Anders Sørensen Vedel sagde i Ligtalen over sin Herre: „Man mener vel, at dersom Hans Naade kunde havt Aarsag for fremmede Fyrsters og udlændiske Legaters og andre sine gode Mænds daglige Omgængelse, at holde sig fra den almindelig skadelige Drik, som nu over al Verden iblandt Fyrster og Adel og den menige Mand altfor meget gjængs er, da syntes det for menneskelige Øine og Tanker, at Hs. Naade kunde levet mangan god Dag længer. Men dette er nu forgjæves at disputere om; Døden vil have en Aarsag.“

Frederik den Andens sidste Regjeringstid 1571—88 var Danmarks lykkeligste Tid udadtil og indadtil. Ubestridt anerkjendtes Landet som en af Europas mægtigste Stater, nød Stormagts Rang og Stormagts Rettigheder. Hjemme blomstrede det som ingensinde før. Gode Aaringer, driftig Virksomhed, nybygte Gaarde med Taarne og Fløie, dygtige Mænd paa alle Omraader myldre frem med en ukjendt Frodighed.

At give Frederik den Anden Skyld for alt dette vilde være lige saa uberettiget som at nægte ham Part heri. Han har Æren for at have fredet om denne Trivsel, agtet Størheden og skaffet den Plads, medens han selv nøiedes med den beskedne Rolle at være det Baand, der holdt Kransen sammen. Hvad han havde virket i saa Henseende, Omfanget af den stille Magt, han havde udøvet, kom først ret for en Dag, da han ikke var mere. Danmarks Stormagtstid var hastigt omme. Og Monumentet over Frederik den Andens Grav i Roskilde var endnu ikke reist, førend Anders Sørensen Vedel var styrtet, Enkedronning Sophia forvandlet til en politisk Furie, Tyge Brahe fordreven, Uranienborg dømt til Forfald og Mogens Heinesøn halshugget.

Af Carl Bernhards Erindringer.

Det Brun'ske Hus.

Det eneste danske Hus, som rivaliserede med Rosenkrands's i at samle den fine Verden indenfor sine Vægge, var det Brunske. Thi jeg regner ikke Admiral B—s og flere Andres, hvor Kredsene vare mere snævert begrændsede, og Gjæstfriheden blev udøvet i en langt mindre Stil, uagtet dog netop B—s fortjente nogen Omtale, om ikke af anden Grund, saa for Værtindens Skyld, da denne Dame allerede dengang i en lang Række af Aar havde udøvet et Herredømme, som hun tildels har bevaret indtil dette Øieblik, og som hun neppe vil nedlægge før Dødens kolde Haand standser hendes hvasse Tunge og lammer hendes udmærkede Forstand tilligemed hendes skaanselløse Hjertes Slag. Dersom der til den Tid endnu existerer nogen Selskabelighed for den store Verden, vil mangel Ubetydelighed og mangel Arrogance finde sig beroliget ved ikke at skulle møde hendes strenge Kritik og ubarmhjertige Modstand, og mangel Uskyldig, som hun nu skalperer til sin Tidsfordriv, vil kunne nyde Selskabets Glæder uden at have nødig at være bange for sit Skind; men da vil ogsaa den gode Virkning af hendes ofte paa rette Sted anbragte Satire savnes, og Beaumondens uopdragne Part vil maaske ikke finde Nogen, som gider holde den i Ørerne, hvortil den vistnok da vil trænge fuldkommen saa meget, som i Fru B—s Tid. Det vil gaa som i en By, hvor Renovationsvognen ikke mere kjører om for at tage Møddingerne bort, Snavset vil voxe Beboerne over Ørerne. Thi man kunde nok kalde Admiralinde B— Selskabets Renovationsvogn, uden at træde Sandheden for nær.

Men det var om det Brun'ske Hus, jeg nu vilde tale, større, rigere, elegantere end Rosenkrands's, og dog stod det

i mange Henseender tilbage for dette. Den gamle Brun, som dengang var Etatsraad, havde fra Ungdommen bestandig handlet, senere blev han Conferentsraad, og omsider døde han som Geheimeraad, 89 Aar gammel, dekoreret med det hvide Baand. Han var af meget ringe Extraktion. I hans egen Salon hed det almindelig, at han var kommen til Kjøbenhavn fra Jylland med Træsko paa Fødderne, havde været Pakhuskarl og med en forbausende Hurtighed og Lykke tilbagelagt alle de utallige Trin paa den lange Stige, som fører fra Bondedreng til Geheimekonferentsraad. Den gamle Miss Elcking, som havde et Opdragelsesinstitut i Kjøbenhavn og døde næsten 90 Aar gammel, har fortalt mig, hvorledes hun foranledigede Bruns Indtrædelse i Handelskarrieren, hvorved han gjorde sin Lykke. Som ung Pige var hun Gouvernante i den rige Etatsraad de Conincks Hus. En Aften, da hun var forkølet, og just ifærd med at tage et Fodbad, hvorefter hun vilde gaa i Seng, kom Stuepigen op og sagde, at et ungt Menneske endelig vilde tale med hende endnu i Aften i en Sag af Vigtighed, og ikke vilde lade sig vise af. Efter nogen Deliberation frem og tilbage besluttede Gouvernanten sig til at tage imod den Ubekjendte; hun slog Kjolen ud over Ballien med det varme Vand, og saaledes drapperet lod hun ham komme ind. Han solliciterede om hendes Forbøn for at komme ind i den vestindiske Handels Tjeneste, hvis Direktør de Coninck dengang var. Denne komiske Scene afgav Stof til Latter den næste Dag ved Frokosten, og Etatsraaden lovede, at han ikke vilde være mere haard, end hun havde været; han vilde give den unge Mand den ansøgte Post for at faa den at se, som havde hjulpet den ellers saa pryde Gouvernante med Fodbadet. Paa denne Maade blev Brun Skriver i den vestindiske Handel, hvor han snart gjorde sig gjældende ved sin Dygtighed. Paa Grund af hans Extraktion — og for det gode Selskabs og de fine Retters Skyld — tilgav man ham hans besynderlige Manerer og de plumpe Sandheder, hvormed han af og til opvartede Gjæsterne, der hørte til alle Klasser, lige fra de kongelige Prindsere og Prindsesser til den ringeste Kunstner eller Literat, thi dybere gik det aldrig. Naar han vandrede med Hænderne paa Ryggen gennem de festlig oplyste Sale i hans sinukke Palais

paa Hjørnet af Bredgade og Dronningens Tvergade, for at slukke de Lys, som han mente brændte overflødigt i de længst bortliggende Stuer, medens en berømt Kunstner fængslede Selskabets Opmærksomhed i Nærheden af Koncertsalen, og naar han brummede de eleganteste Gjæster imøde eller udgjød sin Harme over et eller andet Arrangement af hans Kone, der ikke havde den økonomiske Veneration for Pengene som han, og dertil betjente sig af de allersimpleste Udtryk, — i saadanne Øieblikke gav han virkelig Mythen om Træskoene et Slags Sandsynlighed ¹⁾).

Bruns Gaard var en af de smukkeste i Kjøbenhavn. Den laa paa Hjørnet af Bredgade og Dronningens Tvergade, og eies nu af Konseilpræsidenten Grev Wilhelm Moltke-Bregentved. Bygget af en Geheimeraadinde Demercières²⁾, saavidt jeg erindrer, beboedes den i mange Aar efter Christiansborg Slots Brand (1794) af Enkedronning Juliane Marie, som ved denne ulykkelige Begivenhed blev husvild, ligesom den øvrige kongelige Familie. Paa den Grund i Dronningens Tvergade, som nu to store ensbyggede Gaarde indtage, var, saa længe Brun eiede Palaiet, en stor Ridebane foran en prægtig Staldbygning, hvis Frontispice var smykket med Billedhuggerarbeide. Det var dengang endnu et fuldstændigt Palais med Alt, hvad dertil hører, en smuk lille Have ikke at forglemme.

Paaholdenhed var et Hovedtræk i Bruns Karakter, og denne gik endogsaa til Yderlighed. Han byggede Huse for fattige Smaafamilier, men pantede dem ubarmhjertig ud, naar de ikke kunde betale deres Husleie. Inden han døde, skjænkede han dog Legater til Hospitaler og andre fromme Stiftelser.

Hans Økonomi gik vidt. I Klubben Harmonien, hvor han daglig kom, tog han de overflødige Stykker Sukker, han fik til sin Kop The, som han hver Aften nød der, hjem med

¹⁾ Johan Christian Constantin Brun blev født 1746 i Rostock under fattige Forhold. Han kom som ungt Menneske til Handelen først i Lübeck og senere i St. Petersborg, hvor han blev dansk Konsul 1777. I Aaret 1783 bosatte han sig i Kjøbenhavn.

Red. Anm.

²⁾ Dette er urigtigt. Demercières Gaard er det modsatte Hjørne (nuv. Hotel Phønix), det Mollkeske Palais er bygget af Grev Frederik Anthon Danneskjold-Laurvig i Begyndelsen af Fred. VI's Regjering.

Red. Anm.

og lagde dem i en dertil reserveret Skuffe. der saaledes forsynede ham. for de samme Penge. med Sukker til hans Morgenkaffe. En Dag sad han med en af mine Venner paa en Bænk i Kongens Have. Foran dem laa en Eneste-Skilling, som den Anden pirrede ved med sin Stok. Brun bukkede sig ned. tog den op. vidskede den af og puttede den i Lommen. Den Anden forundrede sig over. at han. en saa rig Mand. vilde tage en Skilling. og tilføiede: „Det vilde jeg ikke gjøre. som dog er en fattig Djævel: jeg vilde lade den ligge til en endnu Fattigere.“ — „Derfor har De heller ikke Noget.“ svarede Brun med hans sædvanlige Torhed.

Digteren Johan Ludvig Heiberg kom. som ungt Menneske. meget i Bruns Hus og var vel antaget der. Fru Brun kaldte ham: l'enfant professeur. En Gang henvendte han sig i en Pengeforlegenhed til den gamle Brun og bad ham at laane sig 500 Rdlr. paa nogen Tid. Brun gjorde Vanskeligheder. og Heiberg mente. at det kun var en Bagatel for en saa rig Mand at hjælpe ham ud af hans Forlegenhed. Efter megen Tale frem og tilbage gik Brun til Chatollet. aabnede det. tog en lille Bog frem. skrev nogle Ord i den og sagde derpaa til den forventningsfulde Digter: „Ja. saadan sige de Alle. Se nu engang her: i denne Bog har jeg opskrevet. hver Gang man har villet laane Penge af mig . . . men jeg har ikke indladt mig derpaa. Her staar nu ogsaa De: Heiberg 500 Rdlr.: naar vi nu lægge det Altsammen sammen. saa har man akkurat villet laane et Par Tusind Daler mere af mig. end jeg eier. Nei. saa gal er jeg ikke. min kjære Ven.“ — Og Heiberg maatte gaa med uforrettet Sag. efter at have set ham føre Bog over de gode Gjerninger. — som han ikke gjorde.

Paa denne og andre Maader samlede han en betydelig Formue. og efterlod sig. da han i 1836 endelig døde af Asthma ¹⁾

¹⁾ Medens han laa syg af Asthma. kom Lægen. den gamle Konterentsraad Brandis. til ham. En Dag jamrede Brun usædvanlig meget. Tidene bleve mere og mere besværlige. Alt blev dyrt med hver Dag o. s. v. „Ach. lieber Freund.“ sluttede han. „wir sind alle arme Hunde.“ — „Nem. so arg geht's nicht.“ svarede Brandis med sin dybe Ras. „Sie Herr sind nicht arm, und ich bin kein Hund.“

i en ynkelig Forfatning, lidt over en Million. Og dog havde hans Hus i mange Aar kostet ham aarlig over 50,000 Rdlr. Man sagde, at han idelig spillede i Lotteriet efter en fast Plan, og at han med en ualmindelig Finhed spekulerede i Statspapirer. Hans hele Bogføring bestod i en lille Lommebog, som han altid bar hos sig; hans Konfident var en gammel Karl, der havde tjent ham i mange Aar og besørgede de Kommissioner, han ikke selv udrettede. Men han opnaaede, hvad ikke de største Handlende med Kontorpersonale og Folianter af italiensk Bogholderi have kunnet realisere: at bevare og forøge sin Formue, og dø som en Krøsus.

Hans Kone var den som Digterinde og aandrig Skribentinde bekjendte „Friderikke Brun, geborene Münter“, en Datter af Præsten Münter ved Petri tyske Menighed i Kjøbenhavn, og Søster til den som Oldgransker, Myntsamler og Sprogkyndig bekjendte Biskop i Sjælland, Frederik Münter, der døde i Aaret 1830.

Hvorledes en saa aandrig og begavet Daine er bleven forenet med en saa aldeles prosaisk og plat Mand, skal jeg ikke kunne sige. Formodentlig har Brun dengang allerede haft Formue; dertil kommer, at han upaatvivlelig engang havde været en smuk Mand. Nogen Harmoni fandt aldrig Sted imellem dem. Fru Brun tilbragte adskillige Aar paa Reiser i Schweiz og Italien tilligemed sine Børn, og disse Reiser i stor Stil kostede hendes Gemal mange Penge. Imidlertid gik han herhjemme og fortjente dem, brummende over, at der gik saa meget med, men var egentlig tilfreds med sin Enlighed, som tillod ham at leve ganske efter hans knebne og kyniske Tilbøieligheder. Fru Brun stod i Bekjendtskab og Brevvexling med en stor Mængde udmærkede Personer og Skjønaander, baade indenlands og udenlands; om hun nogensinde har understøttet Kunst og Videnskab, som hun havde Anledning til, betvivler jeg; men et aabent Sind for alt Høiere besad hun, og man vil gjøre hende stor Uret, om man vilde nægte hende at være rigt begavet, en digterisk Sjæl, en Dame med Smag og Kundskaber. At hun derved var bleven noget forskruet og maniereret, laa tildels i Tiden; født 25 Aar senere, vilde hun have været ganske anderledes, thi hun var i mange Henseender forud for Tiden, hun levede i. Hendes

Digte, hvoraf nogle bleve udgivne af Bonstetten, indeholde adskillige Poesier, der nok fortjente at bevares fra Forglemmelsen. Hendes Livs Erindringer ere skrevne med temmelig megen Sandhed og give hende nogenlunde, som hun var. I de sidste Aar tiltog den Døvhed, hun i mange Aar led af, mere og mere, og udelukkede hende næsten fra al Deltagelse i Konversationen og fra enhver musikalsk Nydelse; men uagtet hun notorisk ikke var istand til at høre Tonerne og ofte lod sig narre af Spottere, der lode, som om de berørte Tangenterne, uden at spille, paastod hun dog stadig, at hun kunde forstaa Musiken og takkede Gud „for at han ikke havde lukket hendes Øre for Tonernes Magi“. Hendes levende Fantasi erstattede saaledes nogenlunde det næsten ganske døde Organ.

Af hendes tre Døttre blev den ældste gift med den hanseatiske Ministerresident Pauli, den næstældste med en kurlandsk Baron v. Bennenkampf og den yngste, den en Gang smukke og talentfulde Ida, med den herværende østerrigske Grev Bombelles, som senere i flere Aar var Minister i Schweiz og Florents. Alle disse tre Ægteskaber have været barnløse, og efter Konernes Død gaar Formuen, efter testamentarisk Bestemmelse, over til Sønnen, Hofjægermester Brun, Eier af Krogerup ved Humlebæk i Sjælland, hvis Ægteskab har givet ham adskillige Børn, som den atter kan blive delt imellem.

Ligesom det nu er Mode, at alle Kjøbenhavneres Lyststeder skulle ligge ved Strandkanten, var det engang Mode, at de skulde ligge inde i Landet, og Strandveien var dengang fuldkommen øde, saa snart Dyrehavstiden var forbi med vor Frue Dag. Frederiksdal var dengang det mest moderne Sommeropholdssted, og dets landlige Beliggenhed halvtredie Mil fra Hovedstaden, ved de tre smukke Søer og omgivet af yndige Bøgeskove, retfærdiggjorde dette Valg. Iblandt de mange smukke Landsteder, som laa i en Række langsmed den nordre Bred af Bagsværd-Sø, var ogsaa Sophienholm; det var det smukkeste af dem alle. Her havde Fru Brun opført en italiensk Villa, ved Bredden af den store Indsø, der er tæt omkranset med Skov, midt i en Park, som baade for sit Anlæg og sit Omfang fortjente Opmærksomhed. Paa Sophienholm, hvor hun tilbragte Sommeren, realiserede hun

det poetiske Liv, som ikke let lod sig gennemføre i Hovedstaden; her foretog hun Promenader paa Æsel, ledsaget af en eller anden skøn Aand tilfods, hvis Hverv det var at være Æseldriver og Underholder paa en Gang. De unge Poeter, som lode sig Opholdet paa Sophienholm smage godt, yndede i Reglen ikke disse Æselture, og tillode sig mange formelige Pagestreger for at gjøre hende kjed deraf; men i genial Distraktion mærkede hun sjeldent, hvorhen de Smaauheld sigtede, som de fremkaldte, og fortsatte ufortrødent Turen, som derved kun blev Følgesvenden saa meget besværligere. Det var interessante og yndige Sommerdage, man henlevede i disse Omgivelser og i dette Selskab; de første vare saa smukke og rige, og det sidste saa dannet og udmærket, som jeg siden aldrig mere har fundet forenet. Her samledes Alt, hvad der var smukt og klogt og vittigt og elegant; der var en Duft af Poesi udbredt over denne Villa og dens Omgivelser, som maatte tiltale Enhver, en Smag og en Luxus, som tilfredsstillede alle Fordringer. Politiken spillede dengang ikke nogen stor Rolle her i Landet, den udenlandske Politik berørte Selskabet kun saa meget, som Konversationens Afvexling trængte til for at være pikant; til indenlandsk Politik kjendte man slet ikke. Af den Grund kjendte man dengang heller ikke til den Bitterhed, som nu gaar igjennem alle Debatter og næsten igjennem al Konversation, som en Boni for al ægte Selskabelighed; man havde endnu ikke tabt Troen paa al Autoritet, udmærkede Personligheder gjaldt endnu for udmærkede Personligheder, som Enhver hørte paa med Interesse; man kjendte endnu ikke til den Titanstorm, som nu reiser sig af Ungdommen mod Alderdommen, og denne, som ikke saa ethvert af sine Ord bestridte og belete, hævede velvillig Ungdommen op til sig, og opmuntrede den til at yttre sig med Liv og Varme, idet den til Gjengjæld meddelte den af sin Erfaring. Det var en i høi Grad dannet og selskabelig Kreds, som ikke engang Husherrens og hans filistrøse og kjedsommelige Venners Komme fra Kjøbenhavn var istand til at betage dens hyggelige og smukke Præg.

Her lærte jeg at kjende Kong Christian den Ottende, dengang Prinds Christian Frederik, som med sin Gemalinde i

Sommeren 1822 kom tilbage fra en treaarig høist interessant Reise gennem Tydskland, Frankrig og Italien. —

Frederik VI og Christian VIII.

Geheimeraad Johan Gunder Adler var i en lang Aarrække Sekretair hos Prinds Christian og siden Kabinetssekretair hos Kong Christian VIII. Han var en sjelden elskværdig og human Mand, hos hvem den sande Harmoni mellem Hjertet og Hovedet fandtes. Hoflivet nedbrød hans Helbred og ødelagde hans Fordøjelse: men selv under de sidste Aars Svækkelse og Afkræftelse vedligeholdte han sin Interesse for Alt, hvad der var ædelt og skjønt, og kunde endnu være en høist underholdende Selskaber.

Vi talte engang om Prinds Christians Emancipationsforsøg i Norge og den Tids Begivender. Til min store Forundring forsikkrede Adler mig, at han aldrig havde tilveiebragt nogen Vished for, enten Prinds Christian gik til Norge og satte sig i Spidsen for Bevægelsen der, mod Frederik den Sjettes Vidende og Villie, som man almindelig antog, eller med hans Samtykke.

Det laa nemlig i Prindsens Karakter baade dengang og senere som Konge, at være sky for at blive afhængig: han hengav sig derfor kun med en reserveret Fortrolighed, og man kom kun til et vist Punkt ind i hans Tanker. En Tid lang troede Adler, at han handlede imod Kongens Villie, senere troede han det modsatte, og ved at tænke efter, da disse Begivenheder forlængst ere forglemte, maatte han indrømme, at han Intet vidste. Af det meget, han herom har læst, set, hørt og selv skrevet efter Prindsens Befaling, taler omtrent lige meget pro og lige meget contra.

Paa Hjemreisen, da Expeditionen var mislykket, viste Prindsen langt større Rolighed, end man ellers kunde tro ham istand til. Heller ikke var hans første Møde med Frederik VI saadant, at det tydede paa nogen Forbittrelse fra Kongens Side: men i Unaade blev Prindsen hautement erklæret. Det er ingenlunde usandsynligt, at Kongen kan

have ønsket at frelse Norge paa denne Maade for Danmark, og han kan ogsaa have tænkt, at skulde Adskillelsen definitivt finde Sted, blev Regjeringen over Norge dog i Familien — og han blev med det samme af med en Efterfølger, som han aldrig kunde fatte nogen sand Kjærlighed til. Baade Kongen og Prindsen forstode godt at skjule deres Tanker, endogsaa for deres nærmeste og daglige Omgang; de antog denne Duplicitet ikke alene for tilladelig, men endogsaa for en Pligt for Mænd i deres Stilling — og de have neppe havt Uret heri.

Udenlandske Magters Repræsentanter gjorde dengang Kongens Stilling vanskelig ved deres idelige Henvendelser. Jeg antager, at det var en Følge af disse, at Kongen forlangte det danske Kancellis Erklæring, om Prinds Christian kunde straffes for de Handlinger, han dengang netop foretog sig i Norge. Af denne Forespørgsel blev ingen Hemmelighed gjort, hvilket ogsaa tyder paa, at den kun er paa Skrømt og for at tilfredsstille de paatrængende Diplomater. Kancelliet svarede, at Kongen kunde straffe Prindsen efter sit Godtbefindende, saasom han var hans Undersaat; men han kunde ikke straffe ham saaledes, at det berøvede ham Arveretten; thi Prindsen var Thronarving til Danmark, og i Successionen kunde Kongen, ifølge Kongeloven, ingen Forandring gjøre. — Det skulde være sært, om Frederik VI ikke forud skulde have vidst eller underrettet sig om, hvad Svar Kancelliet maatte give paa denne Forespørgsel, og han pleiede sandelig ikke at udsætte sig for at blive afvist af noget af sine egne Kollegier.

At Kancelliet virkelig har afgivet denne Erklæring paa den omtalte Tid, fik jeg flere Aar efter denne Samtale en forøget Vished for af Overretsassessor Casse, som selv har set Sagen, da han var ansat i Kancelliet. Han kunde derimod ikke forstaa, „hvilken Dæmon, der havde grebet Frederik VI og dreven ham til denne Forespørgsel“. Det kan dog forklares.

En Tyveproces i 1699.

Ved Chr. Villas Christensen.

Ole Nielsen Fisker beboede en lille Fæstegaard i Slangerup Sogn. Den var ikke større, end at den ved en offentlig Vurdering den 19de Septbr. 1699 blev ansat til 66 Dalers Værdi med Bygninger og Gaardsplads, Sædejord og Eng. Og endda havde Ole Fisker temmelig stor Gjæld paa den: han skyldte Ebbe Jensen 18 Rdlr., og Eiendommen var pantsat til „de Fattige i Slangerup“ for Halvdelen af dens Værdi. Under disse Omstændigheder var det maaske ikke med Urette, at han var kommen i Ord for undertiden at ville friste Livet ved Smaatyverier.

Saaledes faldt Mistanken ogsaa paa ham, da der i Efteraaret 1698 blev begaaet en Række Tyverier af en vis ensartet Beskaffenhed i Slangerups Omegn. Først blev der stjaalet et Svin hos Kronens Bonde, Christen Jensen i Slagslunde; derefter nok et hos Bonden Anders Hansen i Uggeløse, og endelig et hos Skovrider Jacob Leitheüser i Hjørlande. De to første mentes at være de samme som den, Ole Fisker netop paa den Tid solgte til sit Bysbarn Jacob Snedker, og de kom senere tilbage til deres rette Eiermænd. Det tredie var derimod en mere omvexlende Skjæbne forbeholdt.

Efter det sidste Tyveri mente Øvrigheden at have tilstrækkelig Bevis for, at Ole Nielsen var Gjerningsmanden, og Amtmand Raben gav derfor den 21de Novbr. skriftlig Befaling til, at Ole Nielsen skulde fængsles og sagsøges, for at de kunde „udrydde saadan et liderligt Menneske her af Amtet“. Dette Brev blev „ydmygeligen læst paa Slangerup Byting“,

og i Overensstemmelse med det udsendtes den 22de Novbr. sex af Byens Borgere for at „angribe“ den Mistænkte. Det lykkedes, skjøndt „med Unag og Besværing“; Ole Nielsen blev fanget, og de sex Borgere holdt Vagt over ham i to Dage og to Nætter. Øvrigheden fandt, at Borgerne burde have en lille Paaskjønnelse for deres Uleilighed, og der blev derfor givet dem 1 Rdl. til Deling, hvilken senere førtes til Udgift i Amtsforvalteren, Kai Ahlefeldts Regnskab.

Ole Fisker blev ført til Frederiksborg og indsat i Arrest paa Slottet. Arrestforvareren overtog hans Forpleining og beregnede ham hver Dag 6 β at leve af, hvortil Amtmanden, der har gennemset Regnskabet, bemærker, at det ikke kunde være mindre, saa der i denne Post intet skal afkortes. Da Fangen sad arresteret i 232 Dage, bliver den samlede Udgift til hans Forpleining 14 Rdr. 3 fl .

Sammen med ham arresteredes den ene af de tre stjaalne Grise. Ogsaa den blev ført til Frederiksborg og indsat i en Sti paa Slottet. Arrestforvareren skulde ogsaa sørge for dens Underhold og beregnede dertil, ligesom for Fangen, 6 β om Dagen. Og da Grisen netop ogsaa var arresteret i 232 Dage, Nætter og Dage, bliver dens Regning ligeledes 14 Rdr. 3 fl . Denne Gris blev senere ført med paa alle de Reiser, som Fangen maatte gjøre til Tingsteder og Domstole, og fortærede overalt, siger Arrestforvareren, lige saa meget som Fangen. — Denne Post anser dog Raben for at være vel høit beregnet, og han nedsætter uden videre Svinets Forpleining til 4 β om Dagen.

En Uges Tid senere, den 1ste December, blev Ole Nielsens Søn, Niels Olsen, indsat i Arresten som mistænkt for Delagtighed i Faderens Tyverier. Han vilde dog Intet bekjende og kom derfor ud igjen den 14de December. Arrestforvareren beregner sig for hans Underhold 6 β daglig i 19(!) Dage, hvilket bliver 1 Rdr. 1 fl og 2 β , og Amtmandens Revision af Regnskabet har dog ikke været grundigere, end at han lader denne Post passere uden Afkortning.

Imidlertid havde Ole Nielsen og det stjaalne Svin allerede begyndt deres nødtvungne Reiser. Først fremstilledes de tre Tingdage i Træk paa Slangerup Byting, og Kai Ahlefeldt, der førte Sagen mod Ole Fisker paa det Offentliges Vegne,

erhvervede her tre vidtløftige Domme over Fangen. Indholdet af disse kjendes ikke nærmere, da Slangerup Tingbøger ere gaaede til Grunde; men saameget fremgaar dog, at de til Jacob Snedker solgte Svins Identitet blev godtgjort ved Vidner og Ed, medens Fangen vægrede sig ved at aflægge Ed paa sin Paastand, at Svinene vare af hans egen Opfødning. Derimod tilbød han at bevise denne Paastand ved Vidner, men hertil blev der nægtet ham Tilladelse ved en Interlocutorie-Kjendelse af Byfogden i Slangerup, Hans Nielsen Ølgaard.

Kai Ahlefeldt lod alle tre Domme udskrive for at indstævne dem til Konfirmation paa Sjællands Landsting. Skjøndt hver af dem fyldte tre Ark stemplet Papir, og Afskrivningen altsaa var et betydeligt Arbeide, fik Byfogden og Byskriveren dog Intet for deres Uleilighed, hvorover de senere beklagede sig bitterlig til Amtmanden. Ogsaa Ole Fisker forlangte Dommene beskrevne for at levere dem til sin Prokurator; de to af dem fik han paa Statens Bekostning, den tredie betalte han selv; og for disse sidste Afskrifter gaves der Rettens Betjente i Slangerup et passende Honorar.

Omtrent paa dette Tidspunkt begyndte Ole Nielsen at vise Tilbøielighed til at bryde ud af Arresten. For at forebygge dette blev der truffet den Foranstaltning, at to Karle skulde holde Vagt over ham Nat og Dag i den samme Stue, hvor han selv sad. Om nogen Betaling til Karlene for denne Bestilling meldes der Intet; derimod blev der hver Aften leveret dem et Lys til to Skilling „til at se ved“. Da dette Arrangement varede i 130 Dage, bliver Udgiften til Lys 2 Rdr. 4 $\frac{1}{2}$ 4 $\frac{1}{2}$.

Samtidig havde Fangen i Arresten faaet en daarlig Fod. Barberen, eller som han selv kalder sig, Kirurgen i Hillerød, Nicolai Cornelisen, fik det Hverv at kurere denne, og han kom derfor hver Morgen og Aften til Slottet for at forbinde Foden. Til Bandager udbetaltes ham en Gang for alle 2 $\frac{1}{2}$, hvorimod der foreløbig ikke tales om noget Honorar til Barberen selv.

Den 1ste Marts 1699 blev endelig Fangen og det stjaalne Svin ført til Sjællandsfars Landsting. Til Fangens Defensor var beskikket Procurator Niels Aagaard i Hillerød, der paatog sig at føre hans Forsvar, „saavidt Hans Kongelige Majestæts

Lov og Kongelige Forordning allernaadigst tillader“. Han synes imidlertid at have ment, at denne Lov ikke tillod noget særlig varmt Forsvar; thi Ole Fisker var misfornøjet med ham og begjærede paa Landstinget at faa en „upartisk“ Fuldmægtig. Denne Begjæring blev opfyldt, og efter Fangens eget Ønske blev Forsvaret overgivet til Peder Nielsen fra Roskilde. Denne fordrede Sagen udsat under Henvisning til, at den Anklagede paa Slangerup Byting var bleven forhindret i at føre Vidner, og trods Indsigelse fra Kai Ahlefeldts Fuldmægtig omstødte Landsdommeren den af Hans Ølgaard afgivne Interlocutorie-Kjendelse, og Sagen blev ansat til næste Landsting den 12te April. Saa reiste de hjem igjen. Den hele Udflugt havde varet i fem Dage og fire Nætter og kostede i alt 10 Rdr.; Amtsforvalteren gjør selv Undskyldninger for, at Summen er bleven saa stor, men henviser til, at de overalt maatte betale mere end almindeligt for Logi „for Tyvens og Skjælmens Skyld, som de dog knap vilde huse“. Alligevel finder Amtmanden det vel høit beregnet og nedsætter Udgifterne til 8 Rdr. Senere indgav desuden Niels Aagaard en Regning paa 4 Rdr. for sin mislykkede Reise til Landstinget, hvilke ogsaa bleve betalte.

Det Vidnesbyrd, som Ole Fisker paaberaabte sig, og som han ikke maatte fremlægge i Slangerup, var et Dokument, udstedt af hans Svigersøn Jens Hansen i Lindholm og underskrevet af ham og af to andre Personer som Vidner. Denne Jens Hansen var imidlertid i de samme Dage rømt fra sin Gaard og flygtet til sit Hjemland Skaane, hvorved han formidskede Kongens Indtægter med de tre Rdlr., han havde udlovet i Fæste af sin Gaard, og da han altsaa ikke selv kunde møde i Retten og vedstaa sit Vidne, blev der reist Tvivl om Dokumentets Ægthed. Byfogden i Slangerup havde kasseret det, men da Landsdommeren ikke vilde betragte dette som fyldestgørende, gjaldt det nu om for Kai Ahlefeldt at faa dets Falskhed bevist inden næste Landsting. Da Jens Hansen ikke var tilstede, henholdt han sig til de to Vitterlighedsvidner. Disse viste sig at være to Soldater der fra Egnen; den ene hed Mikkell Jensen og stod ved Fodgarden, den anden hed Anders Jensen og tjente i Generallieutenant Schacks Regiment. Paa Ahlefeldts For-

anstaltning blev den første af dem stillet for en Krigsret i Kastellet den 4de April 1699. Han tilstod strax, at han havde skrevet Dokumentet; hans Kammerat Anders havde opfordret ham dertil, Ole Fiskers Kone og Datter havde dikteret ham, hvad han skulde skrive, og endelig havde han paa Opfordring selv skrevet alle tre Navne under. For den hele Uleilighed havde de betalt ham 4 Skilling danske, og hans Samvittighed havde de fuldstændig beroliget ved den Meddelelse, at Jens Hansen var syg, og kun derved var forhindret fra at skrive selv. — Den anden Soldat Anders Jensen havde været tilsagt som Vidne ved dette Forhør. Han udeblev imidlertid og deserterede fra sit Kompagni. Der blev da udsendt en Underofficer og to Menige for at lede efter ham, og da han omsider blev funden, holdtes der et nyt Krigsforhør over ham. Ved begge disse Leiligheder vare Amtsforvalterens „Folk“ i Kjøbenhavn, hvilket naturligvis medførte nye Udgifter. Desuden skulde Auditøren betales for at protokollere og afskrive Forhørene, og Underofficeren og de to Menige, der opsøgte Anders Jensen, belønnedes med 1 Rdr. af Amtsforvalteren. Amtmanden lader denne Rigsdaler passere i Regnskabet, skjøndt der ikke kan fremlægges nogen Kvittering for den; thi de tre Mand, som delte den, vare paa den Tid, udkommanderede til Italien med deres Kompagni. En tredie, dog „afdanket“, Soldat, der boede i Uggerløse, gik godvillig til Kjøbenhavn for at vidne i Sagen, hvorfor der ligeledes blev givet ham 1 Rdr. Ole Nielsen synes ikke at have været tilstede ved noget af disse Forhør, men derimod blev Svinet mærkelig nok ført med ogsaa paa disse Reiser.

Saa kom den 12te April, og Kai Ahlefeldt mente nu at have Alt i Orden for at faa Dom over Ole Fisker. Atter reiste Arrestforvareren med Faugen og Svinet og de nødvendige Opsynsmænd til Ringsted, hvor der desuden samledes 50 Vidner, som Ahlefeldt vilde føre i Sagen. En Del af disse vare saa fattige, at de ikke selv kunde bestride Omkostningerne ved deres Ophold i Ringsted, der varede i to Dage og to Nætter, hvorfor deres Udgifter bleve dem godtgjorte med 1 $\frac{1}{2}$ til hver. For et af Vidnerne, en Tjenestekarl i Rungsted Kro, maatte Amtsforvalteren desuden betale Reisen frem og

tilbage samt holde en anden Karl for at gjøre hans Arbeide i fem Dage.

Og alligevel opnaaedes endnu intet Resultat. Det traf sig nemlig saa uheldigt, at Ole Fiskers Sagfører, Peder Nielsen i Roskilde, var død et Par Dage i Forveien, og den Anklagede forlangte derfor strax Sagen udsat igjen, saa meget mere, som alle hans Dokumenter befandt sig i Peder Nielsens Vare-tægt, og han saaledes Intet havde at forsvare sig med. Denne sidste Omstændighed mente man dog at kunne raade Bod paa; thi Papirerne maatte jo findes i Prokuratorens Stervbo, og der blev altsaa sendt Bud til Roskilde efter dem. Peder Nielsens Papirer vare den Gang forseglede af Øvrigheden, men Magistraten i Roskilde lod dem dog aabne paany og gennem-søge. Der fandtes da et Tingsvidne fra Slingerup Byting, som angik Ole Fisker, men derimod vare de tre Domme ikke til at finde. Tingsvidnet blev sendt til Ringsted med et ridende Ilbud, som derfor blev betalt med 4 R .

Dette Dokuments Ankomst forandrede dog ikke Situa-tionen; da Ole Fisker fremdeles gjorde Fordring paa sine tre Domsafskrifter. For imidlertid at faa Ende paa Sagen og for ikke paany at besvære de mange tilstedeværende Vidner med Reiser og Bekostning, tilbød Kai Ahlefeldts Fuldmægtig at laane den Anklagede sine egne Gjenparter, og Ole Fisker er-klærede sig tilfreds hermed, hvis der kunde findes en Sagfører blandt de tilstedeværende, som strax vilde paatage sig Sagen. Dette viste sig imidlertid umuligt, og Landsdommeren resol-verede da, at Sagen skulde udsættes til næste Landsting.

I denne Mellemtid maatte Amtsforvalteren skaffe nye Ud-skrifter af Slingerup Tingbog i Stedet for de tre, der vare forlagte, og atter betale de ni Ark stemplet Papir foruden Afskrivningspenge til Byskriveren og Forseglingspenge til By-fogden. Desuden maatte han betale en Karl 1 Rdr. for at ride med disse Afskrifter fra Frederiksborg til Ole Fiskers nye Prokurator Hans Fuglede i Kallundborg.

Den 24de Mai 1699 blev da endelig Ole Fisker for tredie Gang ført til Landstinget ved Ringsted, „bevogtet af mange og dygtige Folk, for at ikke hans mange Slægt og Venner skulde borttage ham“. Og denne Gang gik det galt for Ole. Kai Ahlefeldt havde atter samlet sine Vidner og atter ladet

Krigsforhør afholde i Kjøbenhavn, og han erklærede paany det med Jens Hansens Navn underskrevne Dokument for et Falskneri. Men det Værste var, at en af Ole Fiskers egne Støtter, hans Søstersøn Peder Hansen, svigtede ham. Han fragik nemlig sit tidligere til Hjemtinget aflagte Vidne; han erklærede, at han i Virkeligheden Intet vidste om de stjaalne Svin uden det, som hans Morbroder havde lokket ham til at sige, og desuden havde Ole Fiskers Kone drukket ham og de øvrige Vidner fulde, for at de skulde vidne hendes Mand tilbedste. Denne Erklæring blev udfærdiget skriftlig paa stemplet Papir til 1 $\frac{1}{2}$ 8 β , og desuden fik Peder Hansen til sit Ophold i Ringsted den efter Forholdene ret rundelige Sum af 4 $\frac{1}{2}$. Skjøndt Ole Fisker benægtede Sandheden af Søstersønnens Udsagn, og Hans Fuglede indstillede det omtvistede Dokument til Landsdommerens Approbation, blev dog Sagen nu optagen til Doms.

Samme Dag fik Hans Fuglede sit Honorar. Kai Ahlefeldt maatte betale ham 14 Rdr., men da han selv syntes, at det var „noget meget“, turde han ikke i sit Regnskab opføre mere end 10 Rdr. paa denne Post. Amtmanden er dog saa villig at henlede Rentekammerets Opmærksomhed paa denne Omstændighed, saa det er muligt, at Ahlefeldt senere har faaet de 4 Rdr. godtgjort.

Den 1ste Juli 1699 afsagde Landsdommer Tage Tott den endelige Dom efter Danske Lovs Lydende¹⁾: Ole Nielsen Fisker skulde anses som en Tyv og tre Gange miste sin Hud paa Kagen — en Gang for hvert Svin — samt brændes med Tyvemærke paa Ryggen; han skulde betale Igjæld og Tvigjæld²⁾ og have sin Hovedlod forbrudt til sin Husbond, udrede Processens Omkostninger med 32 Rdr. og endelig betale 5 Rdr. til Mestermannen for hver Kagstrygning og 4 Rdr. for Brændemærket.

Den korporlige Del af denne Dom blev dog aldrig exekveret, og Mestermannen blev narret for sine Penge; thi den 11te Juli 1699 brød Ole Nielsen ud af Arresten, trods de to

¹⁾ 6te Bog, 17te Cap. §§ 32, 33 og 39.

²⁾ D. e.: Først lige saa meget, derpaa dobbelt saa meget som den stjaalne Gjenstands Værdi.

Karle, Toskillingslyset og den daarlige Fod, og han blev ikke senere paagreben. — Samme Dag forsvinder ogsaa det stjaalne Svin af Regnskaberne. Dette Svin havde nu været i alt fem eller sex Gange paa Slangerup Byting og Kronborg Birketing, tre Gange paa Landstinget ved Ringsted og to Gange til Krigsforhør i Kjøbenhavn. Om det kom tilbage til Skovrideren i Hjørlande, eller hvor det blev af, meldes der Intet om.

Paa dette Tidspunkt kan Amtsforvalteren derfor opgjøre Regnskabet over alle de Udgifter, som Ole Fisker har paadraget Staten. Det bliver ialt 116 Rdr. 2 $\frac{1}{2}$ og 14 β ¹⁾.

Endda var der endnu en Udgiftspost tilbage, som ikke blev medregnet i denne Sum. Det var Honoraret til Kirurgen i Hillerød, der havde forbundet Ole Fiskers daarlige Fod eller „opvartet hans Tæer“, som han selv saa sirlig udtrykker sig. Amtmanden har muligvis delt Kai Ahlefeldts Betænkeligheder ved at indsende for stor en Regning i denne Sag og derfor foretrukket at faa Lægehonoraret afgjort ad en Omvei. Han gik nemlig ind paa den Akkord med Barberen, at denne skulde have, hvad der blev tilovers af Ole Fiskers Eiendom, naar hans Bo var blevet realiseret og Gjælden betalt.

Thi den Del af Dommen, som ranite Oles Eiendele, stod jo endnu tilbage at udføre, og der blev altsaa holdt Auktion over det Hele den 19de September 1699. Her bortsolgtes Gaard og Grund, Kreaturbesætning, Avlsredskaber, Indbo, Sengklæder og det Korn, der fandtes i Laden. Der blev gjennemgaaende betalt gode Auktionspriser, for enkelte Ting endogsaa mere end Vurderingsprisen, og den samlede Sum, som kom ind derved, løb næsten op til Hundrede Daler. Deraf betaltes nu først Ole Nielsens Gjæld: Ebbe Jensen fik sine 18 Rdr., og „de Fattige i Slangerup“ 33 Rdr. 3 $\frac{1}{2}$ 1 β , samt Renterne deraf i tre Aar. Efter at fremdeles Auktionsomkostningerne vare trukne fra, blev der dog tilbage 22 Rdr. 7 β , som altsaa efter Aftale tilfaldt Barberen i

¹⁾ Denne Sum vil omtrent svare til 1000 Kroner i vore Dage.

Hillerød. Efter de Priser, der i Reglen betaltes paa den Tid, har det sikkert ikke været en af de ringeste Forretninger, han har gjort.

Sammen med disse Penge opføres de 3 Rdr., som Kongen mistede ved Peder Hansens Flugt til Skaane. Det er den sidste Post i Regnskabet over de Udgifter, som Ole Nielsens Tyveri paaførte det Offentlige.

(Efter Frederiksborg Amts Regnskab, Sjællandsfars Landstings-Protokol og Justitsprotokol for Fodgarden.)

Ernst og Charlotte Schimmelmänn.

Bidrag til deres Karakteristik ved Louis Bobé.

I.

Sølyst! yndigt over Vandet
Grøn Du smiler høit fra Landet.
Yndige blandt danske Steder!
Kildenymfens Øie græder
I din Løvsal, Taarer rinde
Ved et kjærligt Ungdomsminde.
Oehlenschläger.

Faa Minutters Gang fra Klampenborg, tæt ved Øresunds Strand, øiner man det for sin skjønne Beliggenhed vidt-bekjendte Landsted Sølyst. Ved Foden af dets høie Skrænt ud mod Kysten, hvorfra man i klart Veir over Sundet kan se Aftensolens Glands paa Vinduerne i Landskronas Huse, hæver sig i Skyggen af høie, gamle Træer Mindestøtten ved Emiliekilden, der om Sommeren passerer af de utallige Skarer, der gjæste Skoven ad Strandveien. Vore Bedsteforældre standsede ved den og læste Indskriften med Andagt og Interesse, men i vore Dage er Mindestenens Betydning næsten udslettet for den almene Bevidsthed.

Den minder om Videnskabens og Digtekunstens Ven og Beskytter, Baggesens og Oehlenschlägers Velynder, Grev Ernst Heinrich Schimmelmänn, der to Menneskealdere igjennem boede paa Sølyst; den vidner om hans Sorg, da Døden skilte ham fra hans unge, i Digt og Sang forherligede Hustru, hvis Navn den bærer, den fortæller os om Sommer-

aftener for hundrede Aar siden, da Nationens bedste Mænd og Kvinder uden Hensyn til Rang og Stand i sjælden For-
ening samledes her i hans venlige og gæstfri Hjem.

I det Haab, at den Tid ikke vil være fjærn. da en kyndig og kjærlig Haand vil reise Grev Schimmelmänn det længe savnede og velfortjente literære Minde, skulle vi i det Følgende forsøge at give nogle spredte Bidrag til hans Karakteristik, der væsentlig vedrøre hans tvende Ægteskaber. Ved at skjænke hans anden Hustru, Charlotte Schubart, en udførligere Omtale, have vi benyttet Leiligheden til at

E. H. Schimmelmann.
Efter et Portræt i „Schillers Leben“ af C. Hepp.

forny Erindringen om hendes og hendes Ægtefælles Venskabsforhold til Schiller, især da det netop i Aar er et hundrede siden, at Grev Schimmelmann (i Forbindelse med Hertugen af Augustenborg) ydede Tysklands store Digter en Understøttelse, der blev af største Betydning for dennes senere Livsskjæbne.

Ernst Heinrich Schimmelmann var en Søn af den for sin store Handelsaand og sine eventyrlige Transaktioner bekendte danske Handelsminister Heinrich Carl Schimmelmann, en født Pommeraner, der fra en beskeden Herkomst

svang sig op til at blive Lensgreve, Geheimeraad og Skatmester herhjemme. Født i Dresden i Aaret 1747 fulgte Ernst med Forældrene til Godserne Ahrensburg og Wandsbeck i Holsten, hvor han fik sin første Uddannelse. I sit attende Aar sendtes han paa Reiser gjennem Tyskland, Schweiz og Norditalien og senere til England og Norge. Ved Genfs og Lausannes Universiteter studerede han Kameralvidenskaber og kom først efter Frederik V.s Død tilbage til Danmark. Hans Faders mægtige Indflydelse skaffede ham snart Ansættelse i Statstjenesten. I en meget ung Alder udnævntes han til Kammerherre og fik Sæde i Overskattedirektionen.

I Eftersommeren 1775 viedes Ernst Schimmelmänn til den treogtyveaarige Komtesse Emilie Rantzau, hvis fine, yndefulde Skikkelse, elskelige Væsen og barnlige Sind vakte almindelig Beundring og Sympathi. Den store, fornemme Verden, som hun tilhørte ved Fødsel og Giftermaal, undgik hun gjerne for helt at leve for sine Nærmeste. Hun var uundværlig for sine Venner og Sjælen i den snævre Kreds, der den Gang udgjorde den schimmelmännske Familie. Grev Ernsts intimeste Ungdomsven, den bekjendte tyske Digter Grev Friedrich Leopold Stolberg, der i flere af sine Digte har lovprist Grevinde Emilies Skjønhed og Ynde, har i sin engang saa beundrede Ode, „Hellebeck, eine seeländische Gegend,“ besunget det unge Pars lykkelige Samliv i deres skønne Sommerhjem:

Oftmals sassen sie hier, gekühlt von thauenden Lüften,
Wenn die Abendsonne das fluthende Weltmeer erhellte.
Bis sich über den Sund die östlichen Schimmer des Mondes
Zitternd erhuben, und heimzukehren die Glücklichen lockten.
Kummer kannten sie nicht, nur Sorgen der zärtlichsten Liebe.

Kun fem Somre igjennem varede denne Lykke. Ved Juletid 1779 blev Grevinde Emilie angreben af en heftig Brystbetændelse. Overgangen til det nye Aar vakte et flygtigt Haab om Bedring, men hendes Tilstand forværredes atter og d. 6te Februar bortrev Døden hende i en Alder af næppe otteogtyve Aar. En halv Time før sin Død rakte hun, da hun ikke mere kunde tale, Alle, der stod omkring hendes Leie, sin Haand og lagde den anden paa Hjærtet for at tilkjende-

give sin Kjærlighed. Under hele hendes smertefulde Sygdom kom ingen Klage fra hendes Mund, saasnart hendes Ægtefælle var i Stuen. I Dødsstunden vilde hun række ham en Rose, men drog i det samme sit sidste Suk og sank livløs tilbage.

Schimmelmanns Smerte og Fortvivlelse var ubeskrivelig. Stolberg, paa hvem dette Dødsfald ligeledes gjorde et dybt Indtryk, tog den mest levende Del i hans Sorg. I Digterens Optegnelser fra hine Dage finde vi følgende Linier. „Jeg

Charlotte Schimmelmann.
Efter Maleriet af Poulsen paa Bræhe-Trolleborg.

skylder hendes Omgang meget, uendelig meget! Det er mig en kjær Tanke, at hun i Evigheden ogsaa vil blive belønnet for, hvad hun har gjort for mig. — Jeg kjender ikke det mindste til en Levnetsbeskrivelse af min Veninde og ønsker heller ikke, at Nogen skal paatage sig dette Arbejde. Gjæringer alene kunne gjøre en Levnetsskildring interessant og hvilke Gjæringer kan en øm Kvinde udrette. De tallose Elskværdigheder kan hverken en Biografs Pen eller en Digters Pensel skildre, selv om han dyppede den i Morgenrøden.*

Erindringen om den tabte Veninde forlod ham aldrig og

endnu fyrretyve Aar senere paa sit Dødsleie, da hans Tanker beskjæftigede sig med længstforsvundne Tider, mindedes Stolberg Emilie Schimmelmänn i bevægede Ord.

I henvend to Aar førte Schimmelmänn et stille fra alle Adspredelser og Fornøielser tilbagetrukkent Liv, fordybet i Erindringen om sin tabte Lykke. Da var det, at han, den Sørgende, i et andet Sorgens Hjem lærte sin anden Hustru — Charlotte Schubart at kjende. Hvad hendes tidligere Livs-omstændigheder angaar, skulle vi indskrænke os til at meddele Følgende.

Charlotte Schubart var født den 10. Aug. 1757 og var Datter af Oberstlieutenant Carl Rudolph Schubart, der nedstammede fra en i Midten af det syttende Aarhundrede indvandret schlesisk Familie. Hendes Moder, Inger v. Løvenskjold, tilhørte en 1739 i Adelstanden ophøiet norsk Kjøbmandsfamilie. Faderen mistede hun allerede i sit andet Aar, men fik under Veiledning af sin Moder og sin Grandtante, Geheimeraadinde Løvenskjold, paa hvis Herresæde, Løvenborg paa Sjælland, hun tilbragte største Delen af sin Ungdom, en omhyggelig Opdragelse og Uddannelse. Hun havde to ældre Søskende, Geheimekonferensraad, Baron Herman Schubart, dansk Minister ved flere europæiske Hoffer, hvis Liv er gjort til Gjenstand for udførligere Omtale i forrige Aargang af nærværende Tidsskrift, og Søsteren Sybille, (bekjendt fra Baggesens Livshistorie), der blev gift med den fortjente Bondeven, Grev Johan Ludvig Reventlow til Brahetrolleborg.

Hvorledes Bekjendtskabet mellem Ernst Schimmelmänn og Charlotte Schubart indlededes, derom giver et endnu bevaret og hidtil ikke offentliggjort Brev fra Fru Schubart til hendes fortrolige Veninde, Louise Stolberg, Grev Johan Ludvig Reventlows Søster, os omstændelig Beretning. Bortset fra at denne Frierhistorie omhandler et i vor Literatur saa navnkundigt Ægtepar, giver den adskillige interessante Smaatræk til Belysning af Datidens Følelsesliv. ●

I de første Novemberdage i Aaret 1781 havde Johan Ludvig Reventlow og hans Hustru aflagt sin Svigermoder et kortere Besøg paa Løvenborg. De begav sig herfra sammen

med Fru Schubart og Charlotte til Kjøbenhavn, hvor Johan Ludvig vilde besøge sin ældre Broder, Grev Christian Ditlev, hvis lille Søn den Gang laa betænkelig syg. I hans Hus foregik de følgende for Charlottes Skæbne saa afgjørende Scener, som vi gjengive efter Fru Schubarts egen, livlige Fortælling.

Efter en Skildring af det nævnte lille Barns Død og Forældrenes Sorg fortæller hun, hvorledes Grev Schimmelmänn en Aften faa Dage efter aflagde en Kondolencevisit, „med Sorgen malet i Ansigtet paa Grund af den Deltagelse, som opfyldte ham ved denne sørgelige Begivenhed.“ Ved denne Leilighed gjorde han Lottes Bekjendtskab. Han lærte hende at kjende i det huslige Liv, da hun skjænkede Theen for det lille Selskab. Undseelig og forlegen overfor Kvinder, som han altid var, kom han omsider i Tale med hende og gik bort med et uudsletteligt Indtryk af hendes stilfærdige, tiltalende Væsen. Siden sin Hustrus Død havde han, saavidt muligt, undgaaet store Selskaber og Baller, men til denne lille Kreds, hvor Døden, ligesom i hans Hjerte, havde efterladt en stille og vemodsfuld Stemning, følte han sig dragen med uimodstaaelig Kraft. Ved Afskeden bad han derfor om Tilladelse til at komme igjen den følgende Dag, en Søndag. Han fik til Svar, at hvis han vilde tage til Takke, skulde han være hjertelig velkommen. Han var saa heldig at træffe Fru Schubart og hendes Datter alene. Fru Schubart fortæller, at de talte om Religion, og at Schimmelmänn talte saa smukt om dette Æmne, at Lotte blev rørt derover. Han søgte efter Bøger for at læse Noget op, og han udbad sig Rousseaus Breve, men de kunde ikke skaffes til Veie. Han var meget munter og bad Fru Schubart om ikke at reise saa hurtig bort fra Byen igjen: „desuden“, bemærkede han, „vil jeg ikke faa Dem at se i Morgen, da der er Møde i Over-skattedirektionen, og jeg er saa uheldig at skulle tilbringe hele Dagen ved Hoffet“. Om Mandagen kom der imidlertid en Billet hvori Schimmelmänn bad om Lov til at maatte komme og læse op for dem, da der ikke var Møde. Han indfandt sig om Aftenen Kl. 7. Christian Ditlevs Hustru, Grevinde Frederikke, laa syg at Feber. Man satte sig saa omkring den Syges Leie, og Schimmelmänn begyndte at læse op af

Rousseaus Breve. Johan Ludvigs og Sybilles Komme afbrød for en Stund Læsningen, og Schimmelmänn benyttede Leiligheden til at sige Lotte nogle Artigheder. Han yttrede blandt andet: „Jeg beder Dem altid at tro paa Sandheden af det, jeg siger Dem,“ og han drillede hende lidt, fordi hun syntes saa veltilfreds med at vende tilbage til Løvenborg. Lotte lod til at befinde sig meget vel i hans Selskab, og da han var gaaet, sagde hun til Moderen: „Det er en meget interessant Mand.“ Den følgende Dag var Lotte indbudt til Bal. Da Schimmelmänn kom om Aftenen uden at træffe hende, fjærnede han sig hurtig, inden Bordet blev dækket; men han havde den Tilfredsstillelse, at Fru Schubart paa Datterens Vegne bad ham om at laane denne Rousseaus Breve. Om Torsdagen traf han til sin Glæde Lotte alene og overrakte hende et smukt Exemplar af denne hans Yndlingsbog; paa det første Blad havde han skrevet et af ham selv digtet fransk Vers, rettet til hende: „Til hvem ere disse sidste Linier?“ sagde hun efter at have læst dem. — „De gjætter det virkelig ikke?“ — „Hvis det er til mig, ere de altfor smigrende!“ — „Hvorledes har De moret Dem paa Ballet?“ spurgte han, „jeg haaber daarligt, thi dette Bal har gjort mig meget ulykkelig.“ — „Ja,“ sagde hun, „vi ere gaaede feil af Dem iforgaars, hvorfor var De dog ikke her?“ — Han greb ved disse Ord hendes Haand, kyssede den med Varme og sagde: „Er det virkelig muligt, er det virkelig sandt, hvad De dér siger mig?“ — Til Fru Schubart yttrede han: „Er det ikke muligt, at De kan opsætte Deres Afreise?“ Han fik til Svar, at man ikke kunde lade vente længere paa sig. Stemningen ved Bordet var meget munter. Schimmelmänn fulgte Fru Schubart tilfods til hendes Bopæl og betroede hende Alt, hvad han havde sagt til Lotte. Moderen mærkede godt, at hans Hjertefred var forstyrret, det foruroligede hende, thi hun vidste ikke endnu, i hvad Retning hans Følelser gik. Tidlig den næste Morgen gik hun til sin anden gifte Datter Sybille og fortalte hende Alt, hvad der laa hende paa Sinde; de udøste deres Hjerter for hinanden og ønskede at de to, der syntes at være skabt for hinanden, maatte blive forenede. Siden betroede ogsaa Lotte sig til den erfarne Søster. Efter at have hørt hende til Ende, sagde hun: „Pas paa, at man

ikke fanger Dit Hjerte!“ — „Ja,“ sagde Lotte, „jeg føler, at jeg bør være paa min Post!“ Fra dette Øieblik var hun ogsaa frygtsom og forlegen overfor Schimmelmänn og antog en bedrøvet og alvorlig Mine, der var Moderen ganske ukjendt, og som tydelig nok røbede, hvad der gik for sig i Datterens Hjerte. Fru Schubart blev mere og mere urolig og pinlig til Mode. Om Fredagen kom Schimmelmänn atter til Aften. Man morede sig med at se Billeder. Lotte vilde ikke sidde ved hans Side var meget forlegen, og saa at han var sørgmodig. Han sagde hende forskellige Artigheder, hvilke hun lod, som om hun ikke forstod. Hemmeligt sagde hun til Moderen: „Jeg véd ikke, hvorledes jeg skal tage alt det, som Schimmelmänn siger mig.“ „Jeg tror,“ svarede Moderen, „at han vil gjøre Dig til sin Veninde; Du behager ham og han er modtagelig for Venskabet.“

Lørdag Morgen gik Lotte efter Sædvane til Grevinde Frederikke Reventlow for dér at besørge sin Korrespondance. Schimmelmänn kom for at tale med Christian Ditlev. Lotte spurgte ham, om han skulde skrive meget den Dag. „Nei,“ sagde han, „jeg kan hverken tale eller skrive; der er Tider, hvor det er mig umuligt!“ — „Og dog udtrykker De Dem meget godt.“ — „Frøken,“ gjensvarede han, „De kjender mig ikke endnu, men hvad Dem angaar, tør jeg paastaa at kjende Dem til Fuldkommenhed.“

Om Søndagen kom han igjen og sagde, at han havde afslaaet en Indbydelse til et stort Selskab samme Aften. Man bad ham om at blive og atter tilbragte de en behagelig Aften. Sybille var ikke til Stede, og Lotte var derfor ikke saa forlegen overfor Schimmelmänn og tænkte i sin Troskyldighed, at de Andre ikke kunde mærke Noget paa hende.

Mandag gik Fru Schubart med Datteren, ledsaget af Grev Christian Ditlev en Tur til Dokken for at bese et Skib, der laa paa Bedding. Schimmelmänn kjørte forbi. De Elskende vekslede forstaaende Blikke, og han hilste. Om Tirsdagen indfandt han sig atter og talte meget med Lotte. Ved Afskeden yttrede han: „Det er Øieblikke, vundne for mig, der vil blive saa fattig, saa „bettelarm“, naar De reiser bort. I Morgen skal jeg soupere hos Schack, men jeg vil alligevel komme til Dem!“ — „Det vil blive for sent,“ svarede

Lotte, „thi jeg skal allerede før paa Bal.“ — Han mødte virkelig Kl. 6 den følgende Dag og vilde derefter gaa i Selskab, men da han erfarede, at begge Grever Reventlow og Grevinde Sybille begav sig derhen, og Lotte blev tilbage, glemte han sit Forsæt. Hvert Øieblik yttrede han: „Hvor jeg er bange for, at deres Søster skal vende tilbage! — „Hvorfor det?“ spurgte hun. — „Jo, thi saa maa De gaa!“ Lottes Moder og Grevinde Frederikke Reventlow trak sig imidlertid viselig tilbage og overlod de Elskende til sig selv. Fru Schubart ønskede tusinde Gange, at de aldrig vare komne til Byen og frygtede for, at Schimmelmänn ikke skulde erklære sig. Tilsidst brast hun i Graad. Grevinde Frederikke trøstede hende og sagde: „Min Mand og jeg taler kun om dette; vi se godt, at han er forelsket, men Du véd, at han er tvivlraadig. Han lod Emilie være i Uvished i hele to Aar, men min Mand har til Hensigt at tale med ham derom.“ Fru Schubart bad hende forhindre det, men fik til Svar: „Lad kun min Mand raade og lad selv som ingenting.“

Om Torsdagen skulde Schimmelmänn give en stor Diner, men han kom dog senere paa Aftenen. Han var ene i Værelset med Lotte en Time, og de talte meget sammen. Efter at han var gaaet fortalte hun Moderen mange af hans Yttringer, hvoraf denne sikkert sluttede, at han var alvorlig forelsket i Lotte. „Han vilde saa gjerne skrive til mig,“ indskjød Lotte, men hertil bemærkede Moderen: „Jeg véd ikke, om det kan gaa an.“ Om Fredagen fik hun at vide, at Schimmelmänn havde bedt Christian Ditlev om at besøge sig, før han gik til Kommercekollegiet. Man anede Hensigten med denne Samtale. Kort efter vender Grev Reventlow tilbage; han har Hastværk, men faar dog Tid til at hviske sin Hustru i Øret: „Vi have gjættet rigtig; S. er en ærlig Mand, jeg er tilfreds med ham, han kan ikke erklære sig endnu, men han har sagt mig, at det aldrig skulde blive nogen Anden end Lotte.“

Samme Dags Aften kom Schimmelmänn med Fortvivlelsen malet i Ansigtet. Ogsaa Lotte var bedrøvet, og Timerne gik hen under en trykket Stemning. Han bad hende ved Afskeden om Tilladelse til at skrive til hende, naar han sendte hende Bøger; men der kom ingen Bøger, ei heller

Breve hverken Aftenen før eller selve Morgen, da de endelig tiltraadte Tilbagereisen til Løvenborg. Moderen kunde tydelig se, at Lotte ventede sig et godt Brev fra Schimmelmänn. Dagen efter deres Ankomst, da det var Postdag, kunde Fru Schubart ikke dy sig længere; hun talte til Lotte om Sagen og erfarede da, at hun elskede ham af ganske Hjerter. Med spændt Forventning imødesaa man Postens Komme, og den bragte nu et Brev fra Schimmelmänn til Fru Schubart, afsendt af Grev Christian Ditlev. Inden i Moderens Brev laa et til Datteren. Han skildrede deri hele sin Historie efter Emilies Død og det Indtryk, som denne havde havt paa ham, hvorledes hans Forældre og Venner havde søgt at bevæge ham til at indgaa en ny Forbindelse. Hans Fader havde sagt, at hele hans Formue ikke mere havde nogen Værd for ham, naar Sønnen ikke kunde nyde den; hans Moder var falden paa Knæ for at bede ham om at forandre sit Sind, men han kunde kun svare med Taarer. „Dog maa jeg tilstaa,“ skrev han, „at mine Forældres og Venners Bønner, der syntes at have sammensvøret sig mod min Beslutning, har gjort Indtryk paa mig; jeg vendte tilbage til Kjøbenhavn, jeg gjensaa denne By og de Værelser, hvor jeg nu skriver dette, jeg glemte Alt, og en dødelig Smerte vaagnede i mit Hjerter. Omtrent paa samme Tid fik jeg at vide, at De vilde komme til Byen; en ukjendt Følelse greb mig, og denne Nyhed bragte mig til at skjælve. De kom virkelig; med Bæven traadte jeg ind i Reventlows Hus, og da jeg saa Dem, følte jeg intet uden Deres søde Nærværelse. Hvis jeg ikke samtidig havde erfaret, at De næsten uopholdelig maatte reise bort igjen, vilde jeg kun have troet, at jeg var mere rolig end sædvanlig. Imidlertid fremkaldte den Sorg, der hjemsøgte Reventlows ved deres Barns Død paany det Billede, der forfulgte mig overalt; næppe kunde jeg skjule, hvad der gik for sig i mig. Ofte forekom det mig, som om jeg tilbad to udødelige Veninder; jeg vilde ønske for et Øieblik at have eiet den himmelske Veltalenhed for at udmale de Følelser, som maaske ikke ere til for denne Jord. Da jeg læste Rousseaus Breve for Dem, hvor han taler om sit Hjertes fortvivlede Øde, men ogsaa om den Trøst, som han endnu vilde kunne finde i Verden, havde jeg hundrede Gange Lyst til at falde for Deres

Fødder og takke Dem — ak, hvorfor, Frøken Charlotte? — vidste jeg det selv? Ak, uden Tvivl for den Medlidenhed, som Ulykken indgjød Dem. Deres Nærværelse forvandlede mig strax, et Ord af Deres Mund, et Blik bragte mig til at skjælve og gjorde mig lykkelig eller fortvivlet, og jeg følte, at dette vilde blive min Skjæbne, hele mit Liv, hvis De ikke agtede mig den Kjærlighed værdig, som De indgyder mig.“

Det lange Brev sluttede saaledes: „Jeg anraaber Dem paa mine Knæ om at høre mig, men dersom jeg maa give Afkald paa dette Haab, hvis jeg har mishaget Dem med, hvad jeg har sagt, da lad ikke Medlidenheden afholde Dem fra med Oprigtighed at sige mig det — det vilde være grusomt at skjule det for mig — hvilken Afgjørelse De end monne træffe. Hvis jeg allerede har sagt nok, og De ikke vil høre længere paa mig, skal dog aldrig den evige Agtelse, som jeg helliger Dem, svinde af mit Hjerte. De vil ikke formaa at forringe den, hvor stort Herredømme De end maatte have over mig, og den vil ikke udslettes før min Død.“

Til Fru Schubart skrev han: „Hvis Deres Frøken Datter læser dette Brev, gid da hendes Følelser alene maa diktere hendes Svar.“ — Samme Dags Aften svarede Lotte ham med samme „Frimodighed og Kjærlighed, som han nærede overfor hende.“

Fru Schubart slutter andægtig sit Brev til Grevinde Stolberg saaledes: „Maa Du ikke, kjære Veninde, med os beundre Forsynets Veie, som lod os foretage denne Reise paa det eneste Tidspunkt, der kunde give Schimmelmann Leilighed til at gjøre Lottes Bekjendtskab. Hvis hans Fader havde været i Byen, kunde det ikke have ladet sig gjøre. Jeg vilde ønske, at jeg kunde vise Dig deres Breve; de ere saa ømme, saa kjærlige, og Emilie er altid som den tredie imellem dem. Gud véd, om Forældrene ville billige hans Valg; jeg tvivler derom, thi andre Interesser lede dem uden Tvivl, men dersom de ville deres Søns sande Vel, ville de være tilfredse med, at Gud har ladet ham fæste sig en ny Brud, der vil harmonere udmærket med ham. Hvor jeg er lykkelig, dyrebare Veninde, ved denne Udsigt til en Fremtid, der, om Gud behager, vil blive saa lykkelig for min elskede Lotte. Hvor kan det være, at Gud i dette Liv overøser mig

med Velgjerninger, som jeg saa lidet har fortjent, medens andre Mødre, der fortjente en Lod som min, have saa liden Glæde af deres Børn. Mit Hjerte er saa fuldt af Taknemmelighed mod den himmelske, barmhjertige Fader, at jeg ikke véd, hvorledes jeg nogensinde skal takke ham nok derfor.“

Schimmelmänn underrettede ufortøvet Faderen om det Forefaldne. Først var denne alvorlig og betænkelig, men da han hørte Charlottes Navn nævne, brast han i Taarer af Glæde. Skjøndt Forældrene begge havde bestemt en anden for ham, gav de dog med Glæde deres Samtykke til Forbindelsen. Moderen skriver i Slutningen af Januar 1782 saaledes: „Gud har hørt min Bøn, han har lyttet til mine brændende Ønsker! Hvor skylder jeg ikke Charlotte Tak, at jeg kan se min dyrebare Ernst rolig igjen, se Freden gjenoprettet i hans af Smerten hæftig bevægede Hjerte. Alverden fortæller mig uendelig meget godt om Frøken Schubart og bestyrker mig i Overbevisningen om, at det Valg, min Søn har gjort, vil blive til Lykke for ham.“

Til sin kjæreste fortrolige Veninde, den førnævnte Grevinde Louise Stolberg, skriver Charlotte faa Dage efter Forlovelsen: „Anraab med mig det store Væsen, som bestemte mig til det skjønneste Kald, om hans Velsignelse; bed ham med mig om Hjælp, at jeg ikke skal svinge, og om hans Værk maa blive til Ære for ham. Jeg vilde finde mig uværdig til at indtage Pladsen i dette Hjerte, der hidindtil kun har banket for Emilie, hvis ikke dette Hjertes Følelser hævede mig i mine egne Øine. Jeg vover at tilstaa, at de Følelser, jeg nærer for Emilie, gjøre mig værdig til hans Kjærlighed, og jeg føler i disse hele Lønnen for hans Hengivenhed for mig. Mit Hjerte havde kun en liden Vei at gaa for at forstaa hans Hjertes Sprog. O! hvor jeg er lykkelig! — Og dog maa jeg fortælle Dig, — jeg maa unde mig selv denne Triumf: — jeg behandlede ham i Kjøbenhavn med et Forbehold, en Kulde, der næsten fik hans Hjerte til at bryde; jeg lod, som om jeg ikke forstod ham. Hvad der fra første Øieblik rørte mig, var ikke Mistillid til ham, men til mig selv. Nu drister mit Hjerte sig til at hengive sig helt til den Lykke at elske ham; hans af Sandhed gennemtrængte Breve indbød

mig først til at svare ham i samme Aand. Forsynet har ført os naadigt i Alt dette, saa at vi kun behøvede at aabne Øinene for at se og erkjende. Gid jeg i ethvert Øieblik af mit Liv maa bevare Mindet derom og Indtrykket af den mest levende Taknemlighed. Emilies hellige Minde skal ikke forringes; jeg skal feire det med min Ven. Vor forenede Hyldest kan kun være hende velbehagelig, naar jeg vil bidrage til hans Lykke, der ved Tabet af hende ikke havde nogen Lykke mere herneden. Han har skrevet saaledes til mig om Emilie: „Før jeg taler om mig selv, bør jeg tale om Emilie. Jeg vilde nødigt, at De skulde tro, at Mindet om hende nu er mig mindre nærværende end før; jeg vil ikke smigre Dem, men De er altfor himmelsk, til at Deres Nærværelse kunde frembringe en slig uværdig Forglemmelse. Da jeg saa Dem, syntes det mig, som om hun smilte til Dem, og da jeg saa Dem straale i den Glands, der omgav hende, forekom det mig, at hun selv gav mit Hjerte dets Indskydelse.“

I de første Dage af det nye Aar skriver hun endvidere: „Jeg vover ydmygt at haabe, at han, som har ledet Alt til mit Gavn, som har bragt mig i denne nye Stilling, vil forunde mig Kraft ved sin Velsignelse, at han vil styrke mig i mine Bestræbelser. Du véd allerede, hvilken ny Velgjerning jeg har Gud at takke for. Ernst har talt til sin Fader om mig, og da han hørte mit Navn, opgav han ikke alene enhver anden Plan med Hensyn til sin Søn, men udgjød endog Glædens Taarer over os. Han har først med Tilfredsstillelse kaldet mig sin Datter og jeg kan, Gud være lovet, af ganske Hjerte kun hellige ham oprigtige, datterlige Følelser, som jeg hele mit Liv vil bevare for min Elskedes Fader, og sandelig, selv om hans Kjærlighed ikke gjaldt mig, vilde denne faderlige Ømhed fra hans Side have rørt mig mægtig — han, der ikke ser noget Glimrende i mig, men kun den, hvem hans Søn elsker. Hver Gang, jeg saa Ernst, indgød han mig en Følelse — skal jeg kalde det Medlidenhed? — der gjorde mig ham saa uendelig interessant, og da han havde udmærket mig fremfor Andre, havde jeg ingen anden Tanke, end at ønske ved Venskab at blive knyttet til et Menneske, som Ulykken gjorde saa rørende og tage Del i hans Sorg — hvad mit Hjerte altid har gjort —.“

I et Brev, dat. Juledag 1781, udtaler Schimmelmänn sig saaledes til sin Ven, Grev Christian Stolberg: „Jeg maa skrive til Dig, omendskjönt Du véd Alt. „Men jeg føler mig stadig, som om jeg maatte retfærdiggjøre mig. Det kan jeg ikke, men kun aabenbare, hvad der er gjemt i min Sjæl. Jeg besværges Dig, Stolberg, og miskjend mig ikke heri: aldrig har Emilias Minde været mig helligere end i dette Øieblik. Ofte var det mig, som om hun selv med himmelsk Røst nævnede mig Charlottes Navn. Det var mig, som om Menneskene begjærede andre Forbindelser og hun kun denne. Ak, Du véd det, hvor ofte jeg har bedt Gud med bittre Taarer, at det maatte være mig forundt at bortstøde det timelige for kun at hellige mig det udødelige Venskab. Men jeg skulde fortsætte min Vandring i det stormfulde Liv. Og nu har Gud givet mig Charlotte til Ledsagerinde; hvad end Menneskene kunne eller ville tro derom, denne Overbevisning er dybt prentet i mit Hjerte. Tro ikke, at jeg har forandret mig — thi selv i det Øieblik, da jeg nød Bevidstheden om at være elsket, følte jeg alligevel, at jeg var den samme, og hvad end Skjæbnen fra nu af vil tilskikke mig eller Charlotte, saa har min Sjæl svoret den ubrødelige Ed, at min Skæbne aldrig skal bestemmes af nogen anden end hende.“ —

Forlovelsen blev efter begges Ønske ikke deklareret aabenlyst for at undgaa de vanlige Formaliteter. Under Forberedelserne til Brylluppet indtraf den gamle Grev Schimmelmännns uventede Død d. 23de Januar 1782. Hans Alder og kraftige Konstitution syntes at love ham et længere Liv. Følgende Udtalelser om denne mærkelige Mand, hentede af et Brev fra Geheimeraadinde Løvenskjold til Grevinde Stolberg, hvori hans Død gjøres til Gjenstand for nærmere Omtale, vil ikke være uden Interesse. „Den schimmelmännnske Familie mister nu meget af den Glans, hvormed dens Overhoved har omgivet den, og det synes nu, at den ogsaa har mistet en kjærlig Ægtefælle og en god Fader. Den Maade, hvorpaa han fulgte Kaldelsen til at skilles fra denne Verden, hvor han maatte befinde sig saa vel, synes mig saa naturlig, at den udelukker enhver Mistanke om en fremhyklet Sindsro. Jeg har en bedre Mening om Schimmelmännns Karakter nu, end jeg nogensinde troede at ville faa, omendskjönt man, set

fra Moralens Side og uden at tage Hensyn til de Omstændigheder, hvorunder han har tilbragt sit hele Liv, ikke vil kunne udtømme sig i høitravende Lovtaler om ham. Hvad han har været for Staten, staar nu ogsaa for mig i et andet Lys end forhen. De samme Kjøbmænd, som, medens han levede, ivrede mod ham, have givet Beviser paa deres Beklagelse af hans Død. Det er ogsaa sikkert, at dette mægtige Handelsgeni har givet Handelen et Opsving, som den kun kunde faa gennem ham. At Regjeringen har anvendt ham i Forhold, hvor han ikke kunde være saa nyttig, og hvor der var Leilighed til Komplotter og Intriger, som en virksom og lidet fintfølende Aand ikke var i Stand til at modstaa, det er en Bebreidelse, som ikke direkte kan falde paa ham.“

En smuk Foraarsdag, d. 27de Maj 1782 viede Dr. Balthasar Münter det unge Par i Grev Ernst Schimmelmans Sommerhjem i Hellebæk og saaledes knyttedes denne Forbindelse, der ikke alene indadtil bar Præget af Harmoni og sand Lykke, men ogsaa udadtil har stiftet saare meget godt og fortjenstfuldt. I deres Hjem, som Charlotte forstod at give en eienommeligt tiltalende Blanding af Pragt og Hygge, samledes Alt, hvad Nationen den Gang eiede af fremragende Personligheder i Videnskabens, Kunstens og Literaturens Verden. Her var et Hjemsted for de forskjelligste Interesser; her udvexledes Tanker, der fik Betydning for Landets aandelige Liv, her pleiedes og udvikledes mangt et lovende Talent i den vækkende Omgang med saa mange ypperlige Mænd. I Modsætning til Geheimeraadinde Desmercières Salon, hvor kun Hoffets og Diplomatiets Herrer og Damer udfoldede deres luxuriøse Toiletter, og hvor aandløse og frivole Causeurer angav Tonen, aabnedes deres Kreds ogsaa for Andre end dem, der ifølge Fødsel, Rigdom og Titler kunde have Adgang dertil.

„Vi have nu,“ skriver Schimmelfmann i det første Aar af sit Ægteskab, „Selskabsaftener, hvor der hersker en aandelig Frihed, som holder os skadesløse for Alt, hvad der ellers maatte mangle os, og hvad der er besynderligt: den store Verden tilskynder og opmuntrer os dertil, — det ligner Despotismen og Genértheden saa lidet. Det minder om en Tyran, der er bleven tvungen til at slippe Voldsherredømmet, og som nu af bare Fortvivlelse søger at blive populær.“

Paa Sommerdage, naar Embedsforretningerne ikke lagde Beslag paa hans Tid, og hun for en Stund var fritagen for Omsorgen for Husets Gjæster, foretog de to alene lange Udflugter i Hellebæks og Sølysts skjønn Omegn. Snart søgte de Skovens Ensomhed for at lytte til Nattergalens Sang, snart vandrede de, tiltrukne af Havets Pragt langs Strandkanten til de nordlige Fiskerleier. Grevinde Schimmelmann fortæller i et Brev 1784 om en saadan Udflugt: „Jeg har atter tilbragt sex lykkelige Dage i Hellebæk med min Ven; i ublandet Glæde have vi nydt Omgivelserne, og hver Dag var betegnet med en ny Lykke. Vi hengav os fuldstændig til Naturen og til os selv; det forekom mig, at denne liflige Ensomhed aldrig skulde tage Ende for os. Vi have tilbragt en hel Dag paa Kullen, en Dag, som jeg aldrig vil forglemme. Veiret var saa smukt som muligt og begunstigede vor lille Reise. Seiladsen i Morgenstunden var ligesaa behagelig som heldig, og vi passerede i vor lille, beskedne Baad en russisk Flaade, som fra Dagen tilforn havde ligget til Ankers udfor Hellebæk. De majestætiske Skibe udfoldede netop deres Seil til Afreisen, som om ogsaa dette Skue var gjort for os. Vi gik i Land ved en lille svensk Landsby, halvanden Mil fra Kullen. Vi stege til Vogns. Ernst og jeg sad paa et Bræt og holdt hinanden fast i Armene for ikke at blive slyngede ud. Ernst havde ladet mig i Uvidenhed om Alt, hvad der ventede os paa denne henrivende Vei for at unde mig Overraskelsen. I en nydelig lille Hytte tæt ved Bjærgene, spiste vi til Middag. Paa vor Vei til Klipperne var Fyrmesteren vor eneste Fører; han lod os stige helt op paa Toppen af dem. Denne storartede Natur! Havet var næsten fuldstændig roligt; Bølgerne skvulpede blidt om Klippernes Fod og dannede en Modsætning til Stenmassernes mægtige Takker. Vi fandt Emilias Navn næsten helt bevaret, indristet paa hendes Klippe; dette opfyldte ganske min Sjæl og rørte mig mere, end jeg kan udtale. E M og det sidste A ere fuldstændig bevarede. Paa Hjemturen var Maanen vor tro Fører over Havet, og vi kom tilbage til Hellebæk efter Midnat, meget tilfredse med en saa skøn Dag.“ —

II.

Med Schimmelmans Udnævnelse til Finantsminister i Aaret 1784 bleve hans Fritimer færre og færre. Hans stærke Arbeidstrang og Virksomhedslyst, der udgjorde et Hovedtræk i hans Karakter, undte ham ikke Ro og Hvile. Efter at have tilbragt Dagen med ihærdigt, uafbrudt Arbeide, lod han sig i de sene Nattetimer af sin Privatsekretær forelæse de nyeste literære Frembringelser. At omgaas sparsomt med Tiden forstod han rigtignok ikke. „Derved opstod“, som det er sagt om ham, „Uorden i hans Forretninger, og han følte sig mere overlæstet med Arbeide, end han i Virkeligheden var“.

I Charlottes Breve fra de følgende Aar finde vi oftere Klager over, at hans mange Beskjæftigelser kun i sparsomt Maal tillod ham at nyde Familielivets Lykke i uforstyrret Ro. Ved at tale om Sølysts Naturskønheder sørger hun over, at Skjæbnen, medens deres Hjærter endnu var fuldt modtagelige for Sommerens Glæder, kun undte dem en begrændset Nydelse af alle dens Tillokkelser. „Jeg føler“, skriver hun til en fortrolig Veninde, „hvormange kostbare Øieblikke, der røves mig, og jeg kan ikke undlade at tænke med bevæget Sind derpaa, at Livets bedste Nydelser henveires og forspildes i Ubetydelighedernes Strøm. Hvis de smaa Enkeltheder i Forretningssagerne ikke existerede, vilde jeg kunne trøste mig ved alt det andet, men de skjæbnesvangre Detailler opsluge Alt“. Medens hun endnu stod midt i sin Ungdom og Livslyst, sammenlignede hun ham med en fast og urokkelig Klippe, der, omskyllet af de oprørte Bølger, ikke mere bar Blomster paa sin Tinde.

Hendes Ægtestand blev barnløs, og hun offrede derfor, udrustet med omfattende Kundskaber fra sit Barndomshjem, hele sin ledige Tid til abstrakte Beskjæftigelser. Hendes Breve vidne om en forbavsende Belæsthed paa de forskjelligste literære Omraader. Med stor Færdighed bevægede hun sig i alle tre Verdenssprog og var endog saa fortrolig med det italienske Sprog at hun, for at nævne et Exempel, med Lethed kunde læse Alfieris Tragedier, der i sproglig Henseende frembyde betydelige Vanskeligheder. Mellem hendes og hendes

Ægtefælles aandelige Interesser herskede der en Samklang, som kun sjældent findes.

Charlotte Schimmelmänn deler med sin Ægtefælle Æren af de store, uvisnelige Fortjenester, som han har indlagt sig i sin Egenskab som Digtermæcen for de tvende Riger, som med lige Ret nævner ham blandt sine ædlest og bedste Borgere.

Hævet over alle smaalige Fordomme, „sjælfuld og genial“ beskyttede Grev Schimmelmänn ethvert Talent, der udfoldede sig i hans Omgivelser og hyldede det med sand Begeistring. Mangen Stormand før og efter ham har med gavmild Haand støttet Kunsten og Videnskaben i sin Tid, men Faa have gjort det med saa sjælden Uegennyttighed, saa fuld Forstaaelse og saa fintfølende Hensynsfuldhed som han. Han tøvede ikke med sin Hjælp, indtil Begavelsen og Talentet selv havde brudt sig Vei og erhvervet sig Samtidens Anerkjendelse, indtil Forargelsen over de nye Tanker, de førte ud i Verden havde lagt sig, indtil Fødselsaristokratiet og Hoffet havde ladet deres Naades Sol skinne for dem.

Med faderlig Omsorg tog han sig af Baggesen paa en Tid, da Sygdom og trykkende Næringssorger havde nedbrudt hans Mod, aabnede sit Hjem for ham, skaffede ham Ophold paa sin Families Godser, hvor Digteren i Omgang med disse ædle og kjærlige Mennesker nød en Lykke, hvis Frugter udstrakte sig over hans hele Liv og lettede ham Sorgerne for Udkommet paa mangfoldige Maader.

I sine Livserindringer har Oehlenschläger bekjendt, hvilken stor Indflydelse Grev Schimmelmänn har haft paa hans digteriske Løbebane. I det smukke Mindedig, han skrev om sin Velgjører, siger han om ham:

Videnskabens, Kunstens Kjender!
 Videnskabens, Kunstens Dyrker!
 Mangen Ynglings Mod Du styrker.
 Ogsaa mit Du styrked, hæved;
 Da min Knop i Stormen bæved
 Vanded' Du dens Rod og satte
 Huldt i Sol den fast torladte!

Schimmelmänn's Forhold til Baggesen og Oehlenschläger er gjentagne Gange blevet behandlet og skal derfor forbigaaes her.

Det var i Efteraaret 1790, at Baggesen paa Hjemreisen fra Schweiz lagde Veien over Jena for at gjøre Schillers Bekjendtskab. Digterens Personlighed gjorde et mægtigt Indtryk paa ham, og han blev herhjemme den første Apostel for „Digtnings nye Messias“. Fremfor Alt søgte han at vinde sine Velyndere Hertug Frederik Christian af Augustenborg og Grev Schimmelfmann for „Don Carlos“s Forfatter, og i deres Kreds tolkede han med den ham egne Varme og Inderlighed Schillers Digte og Sørgespil. Han nøiedes ikke med at forelæse hans Værker, men iværksatte i Forbindelse med Digterens nye Beundrere Fester til Schillers Ære. Saaledes havde han en Junidag i Aaret 1791 paatænkt en Reise til Hellebæk i dette Øiemed og havde i Forveien sendt Schillers Værker derud. Efter Aftale med Greven havde Baggesen bestemt, at man i Forening vilde afsynge Digterens „Hymnus an die Freude“. Han var netop i Begreb med at stige til Vogns for at kjøre til Sølyst, hvor han vilde afhente den Schimmelfmannske Familie, da han fra Grevinden modtog en Billet, hvori det hed, at Schiller var død, og at Reisen og Festen som Følge deraf maatte opgives. Dybt greben af denne Efterretning kunde han ikke bekvemme sig til at blive i Byen, hvor Ingen kunde tage Del i hans Sorg. I Storm og Regn kjørte han med sin Hustru til Sølyst, hvor Greven modtog ham med Ordene: „Vi vilde have kjørt til Hellebæk for i munter Stemning at synge Schillers Sang, nu ville vi til Trods for det daarlige Veir alligevel tage derhen og med Vemod høre den oplæse af Dem.“ Der blev spændt for, og det lille Selskab, der bestod af Baggesen og hans Sophie, Greven, Grevinden og hendes Broder Herman Schubart og dennes Hustru, kjørte til Hellebæk. Himlen opklaredes, Solen brød frem igjennem Skyerne, Havet blaandede i sjælden Pragt og ovre paa den svenske Kyst traadte Kullens Fjæld klart frem i hele sin Majestæt. Stille og bevæget tog man Plads i det Fri. Baggesen begyndte at læse: „Freude, schöner Götterfunken“ — for de forsamlede Venner, da hørtes Tonerne af et skjult Musikkor, Klarinetters og Fløiters Klang. Øieblikkets vidunderlige Stemning henrev Tilhørerne, og Alle sang med i Kor. Da Sangen var forstummet, reciterede Baggesen i Tilslutning til Digtet følgende improviserede Linier:

Unser todter Freund soll leben!
 Alle Freunde stimmten ein!
 Und sein Geist soll uns umschweben
 Hier in Hellas' Himmelhain.
 Jede Hand emporgehoben!
 Schwört bei diesem freien Wein:
 Seinem Geiste treu zu sein
 Bis zum Wiedersehn dortoben!

Alles Øine fyldtes med Taarer. Til Slutning opførtes en Ringdans af fire Drenge og fire Piger, klædte som Hyrder og Hyrdinder og smykkede med Blomsterkrandse. Man læste, sang, jublede og græd, efter som Stemningen skiftede. Vennerne kunde ikke skilles. I tre Dage varede Festlighederne til Ære for den store, henfarne Digters Minde. Skiftevis læste man Yndlingsscenerne af Don Carlos, Brudstykker af „Abfall der Niederlande“ og de især beundrede Digte „Die Götter Griechenlands“ og „Die Künstler“ for hinanden. Den reneste, uforfalskede Beundring for Geniet, som besjælede disse Hjerter, aabenbarede sig i denne Digterhyldest.

Rygtet om Schillers Død var, som bekjendt, falsk. Aaret 1791 havde været det tungeste i Schillers Liv. Som overordentlig Professor i Historie var han den Gang bosat i Jena og havde Aaret tilforn grundet sin egen Husstand. I sex Maaneder skrev han Trediveaarskrigens Historie. Grupperingen og Forneningen af dette uhyre Stof, der tilendebragtes i saa utrolig kort Tid, havde i Forbindelse med andre Arbejder anspændt hans Kræfter saa stærkt, at den aandelige og legemlige Overanstrengelse i de første Dage af Aaret kastede ham paa Sygeleiet. Voldsomme Feberanfald og stærk Aandenød hjemsøgte ham, og han svævede mellem Liv og Død. Først henad Sommeren bragte mildere Dage Lindring med sig; Kræfterne toge atter til, og han kunde atter til Stadighed færdes oven Senge. Men Sorger af den bittreste Art ventede ham. Den kostbare Syge- og Lægehjælp havde udtømt hans Midler. Hans Professorgage var meget ringe, og han var væsentlig henvist til at leve af sine Forfatterindtægter. Tusinder af Tanker og Ideer opfyldte hans Bevidsthed, men han kunde ikke fæste dem til Papiret; Sygdommen havde lænnet den utrættelige Mands Arbeidsevne. Han saa Tiden i Møde, hvor Savn og Nød maatte banke paa hans

Dør. Da gik Rygtet om hans Død gennem Tysklands literære Kredse, ja fandt endog, som vi have set, Vei til Norden. Stor var Glæden blandt Digterens Beundrere herhjemme, da man erfarede „den udødelige Schillers Gjenopstandelse“. Næppe var Schiller kommen sig, før han gennem Breve erfarede Tildragelsen i Hellebæk, som han bevæget kaldte „Nektarblomster, rakte af en himmelsk Aand“.

Men herligere Blomster skulde spire frem for ham af den fjærne, danske Jordbund. Saasnart Baggesen fik at vide, at Schiller vel var i Bedring, men ikke kunde gjenvinde sit Helbred fuldstændigt, med mindre han for en Tid blev skaanet for anstrængende Arbeide, gik han ufortøvet til Hertugen af Augustenborg og skildrede ham Digterens Nød i de mest levende Farver. Den ædle Fyrste gik strax ind paa hans Idé. Staten kunde ikke yde Schiller nogen pekuniær Bistand, men Impulsen til at skaffe den syge Digter en øieblikkelig Hjælp maatte udgaa fra Privatpersoner. Efter Hertugens Opfordring henvendte Baggesen sig ligeledes til Grev Schimmelfmann og talte ogsaa her Schillers Sag. De to høisindede Venner besluttede derefter i Forening at tilbyde Schiller en aarlig Hædersgave af Tusind Rigsdaler gennem tre Aar. Det mindeværdige Aktstykke, der indeholdt Tilbudet, blev oversendt Digteren den 27de November 1791. Den ægte Menneskekjærlighed, den inderlige Medfølelse og Hensynsfuldhed, der gennemtrænger dette Brev, kunde kun forhøie Gavens pekuniære Betydning. Det hedder deri til Slutning: „Modtag dette Tilbud, ædle Mand! Lad ikke Synet af vore Titler bevæge Dem til at afslaa det. Vi kjende ingen anden Stolthed end den at være Mennesker, Borgere i den store Republik, hvis Grændser omfatte mere end de enkelte Generationers Liv, mere end en Jordklodes Grændser. De har her kun Mennesker, Deres Brødre, for Dem, ikke forfængelige Stormænd. der ved slig Brug af deres Rigdomme kun trælle for en noget ædlere Art af Hovmod.“

Saa gribende, saa overvældende var den Glæde, der opfyldte Schiller ved Modtagelsen af dette Brev, at den i Øieblikket truede med at tilføie hans svagelige Konstitution alvorlige Rystelser. Men med ungdommelig Freidighed, med Seirsjubel i Sjælen, hævede hans rastløse Aand sig i det

skrøbelige Legeme til fordums Kraft og Høihed. Med Tillid og Fortrøstning kunde han se ind i Fremtiden, der nu laa lys og forjættende for ham. Under Indtrykket af de mægtige Følelser, der satte ham i Bevægelse, skriver han til Vennen Körner: „Det, jeg i hele min Levetid har attraaet med brændende Længsel, bliver nu opfyldt. Længe, maaske for stedse, er jeg fri for alle Sorger; jeg har den forønskede aandelige Uafhængighed. Jeg har nær Udsigt til at ordne mine Sager helt, til at dække min Gjæld og uafhængig af alle Nærings-sorger at kunne alene leve for min Aands Planer. Endelig har jeg Otium til at lære og samle og arbeide for Evigheden“.

Svarskrivelsen til Hertugen og Grev Schimmelfmann vidner i lige Grad om Digterens store aandelige Personlighed og hans forunderlige Herredømme over Tanker og Ord. Han yttre heri bl. A. følgende: „Rent og ædelt, som De har givet, tror jeg ogsaa at kunne modtage. Ikke til Dem, men til Menneskeheden bør jeg afdrage min Gjæld. Den er det fælles Alter, hvorpaa De nedlægger Deres Gave og jeg min Tak“.

Fra det samme Land, der paa en Tid, da Muserne flakkede hjemløse om i Klopstocks Fædreland, gjæstfrit husede Messiadens Digter, skulde nu til Beskjæmmelse for Tysklands Stormænd den uventede Hjælp komme, der frelste Schiller fra den truende Undergang. Alle som En have Digterens Biografer i vore Dage tiltraadt den Mening, at den tilbagevendende Skaberkraft og den fornyede Udfoldelse af hans digteriske Gjerning udelukkende skyldes Hertugen af Augustenborgs og Grev Schimmelfmanns virkningsfulde Bistand, og at hans Forfatterbane uden den efter menneskelig Beregning vilde være bleven afsluttet med „Don Carlos“.

En Tidlang omgikkes Schiller med Planer om at gjæste Danmark for personlig at gjøre sine Velynderes Bekjendtskab. Skjøndt Körner indtrængende advarede ham mod det nordiske Klimas Usundhed, skriver han dog til denne i Slutningen af Aaret 1791: „Det gaar vel ikke saa snart an, da min Forbindtlighed mod Hertugen af Weimar endnu er for ny, men reise derhen vil jeg dog, selv om det først sker i Løbet af et eller to Aar. Om tre Aar kan jeg i Danmark finde Forsørgelse, og da er jeg dækket for Livstid“. Af Helbredshensyn maatte han dog omsider opgive Tanken for stedse. En lige

til Schillers Død fortsat Brevvexling mellem Digteren og hans københavnske Venner bevarede imidlertid den aandelige Forbindelse. At hans Taknemmelighedsfølelse ikke kjølnedes med Aarene, derom vidne følgende Linier, som han endnu i Aaret 1800 skrev til Grevinde Schimmelmänn: „Hvad Godt der maatte bo i mig, er bleven plantet i mig af nogle faa fortræffelige Mennesker; en gunstig Skjæbne førte mig dem i Møde i mit Livs mest afgjørende Øieblikke: mine Bekjendtskaber ere ogsaa mit Livs Historie.“

Hvert fuldendt Arbeide sendte Schiller til Kjøbenhavn ledsaget af venlige Breve. Inden „Wallenstein“ blev trykt, stillede han Grevinden en Afskrift deraf, der modtoges med sand Begeistring. Det sidste af hans Værker, „die Huldigung der Künste“ kom først faa Maaneder efter Digterens Død i hendes Hænder; hun opbevarede det som en dyrebar Relikvi efter den store Digter.

Med sin Navnesøster Fru Charlotte Schiller førte Grevinde Schimmelmänn indtil faa Maaneder før sin Død en livlig Korrespondance, der siden er bleven offentliggjort i det store Værk „Charlotte Schiller und ihre Freunde“, som desværre kun er altfor lidt kjendt herhjemme. Her faa vi det fyldigste Billede af denne udmærkede Kvindes Personlighed, , hendes rige, varme Hjerte og den forbausende Mangfoldighed af Interesser, der beskjæftigede hendes Tanker.

Hun fulgte med spændt Opmærksomhed Livet i Weimar, skjøndt hun aldrig fik sit inderligste Ønske opfyldt at kunne gjøre en Reise dertil. Da Budskabet kom til Danmark, at Døden havde bortrevet Schiller midt i Seirsløbet i hans fulde Manddomskraft fyldtes hendes Hjerte af den dybeste Vemod. Hun følte sig tilmode, som om Porten til Idealernes Rige var bleven lukket for evig af en ubønhørlig Magt, da han, Idealets mægtige Stridsmand, der gav Kraft til Modstand mod det Lave i Menneskelivet, blev dragen ud af Kampen.

Charlotte Schimmelmänn døde d. 2den December 1816. Gjennem en lang Aarrække havde hun, udrustet med en ualmindelig Sjælsstyrke, baaret Sygdommens Byrde med stor Taalmod og barnlig Hengivenhed. Der er sagt meget til hendes Roes, men Dadlen er ogsaa rigelig kommen til Orde. En vistnok paalidelig lagttager, der paa en Tid, da hun stod

paa Livets Middagshøide, lærte hende at kjende i daglig Omgang, har udtalt sig saaledes om hende: „Hun var ikke for Intet en fornem Dame, der vilde udmærke sig ved den yderste Frihed og Genialitet i Anskuelser og Grundsætninger. Bevægelig i høieste Grad, men sygelig og pirrelig, ikke uden en vis stærk Dosis kvindelig-grevelig Personlighed, var hele hendes indre Liv.“ Hvor gjerne hun end søgte at være naturlig, traadte ofte, netop i hendes Velgjørenhed, det Manierede, Kunstlede og Søgte frem. Hun kunde vel nu og da saare føleligt, naar hendes til Tider overlegne og kjølige Væsen tog Afstand fra dem, hun ellers af ganske Hjærte skjænkede sin Fortrolighed. Med „sin forunderlige Trang til at protegere“ havde hun altid sin Tanke henvendt paa i Aandernes Rige at gjøre Erobringer for sit Fædreland. Hun var meget følsom og modtagelig, men tillige, som Schiller har sagt om hende, „liberal i sin Sentimentalitet“.

Men bortset fra det Smaalige, der hører det Forgængelige til, staar hun for Efterverdenen blandt det svundne Aarhundredes ædleste Kvindeskikkelser. Vidt ud over vort lille Lands Grænses, hvor vi med Taknemmelighed nævne hendes Navn i uadskillelig Forbindelse med Baggesens og Oehlen-schlægers Livshistorie, vil man bevare Mindet om Charlotte Schimmelman som den store tyske Digters Aandsveninde. I Schillers Fædreland gjælde de smukke Ord ogsaa hendes Eftermæle:

Ein Strahl der Dichtersonne fiel auf sie
So reich, dasz er Unsterblichkeit ihr lieh.

Grev Ernst Schimmelman endte sit lange og virksomme Liv den 8de Februar 1831. I tredive Aar havde han — næppe til Held for Staten — forestaaet Finantsernes Ledelse, indtil han 1813, da Pengevæsenets Forvirring havde naaet sit Høidepunkt, blev afløst af en Anden. I Aarene 1814—15 var han midlertidig Udenrigsminister og udnævntes 1824 til Chef for dette Departement. Hans Færd som Finantsminister er bleven dadlet strengt, men om han end, efter Mynsters Ord, upaatvivlelig har begaaet eller ladet sig forlede til mange Misgreb, har han ogsaa maattet bære Skylden for meget, der kun var Uheld. Tidernes Ugunst gjorde hans hæderlige Bestræbelser frugtesløse; han lod sig for meget lede af sit gode

Hjerte, og der fattedes han unægtelig et sikkert Blik og en fast Villie. Hans Ærlighed og Retsind har dog Ingen villet drage i Tvivl. Ved mangfoldige Leiligheder viste han sin Kjærlighed til Danmark. I det skjæbnesvangre Aar 1801 mistede han selv en stor Formue, der stod i de ham tilhørende Plantager i Vestindien. Med stor Resignation bar han dette Tab og offrede Resterne til det fælles Bedste.

Af talrige Samtidiges Skildringer have vi faaet et bestemt Billede af hans ydre Personlighed, der lige som lyslevende staar for Bevidstheden. En lille, bleg Mand, uanseelig i sit Ydre, lidt forlegen og undseelig overfor Fremmede, selv naar de kom som Supplikanter til ham, indtagende ved sin venlige Tale og sit hjertevindende Smil, bedst forstaaet og skattet af dem, der ene med ham i fortrolig Samtale lærte hans Persons milde Værdighed og kjærlige Sind at kjende.

Den store Lærde, Barthold Georg Niebuhr, en skarp lagttager og Menneskekjender, der i halvandet Aar opholdt sig i Schimmelmanss Hus som dennes Privatsekretær, har i et Brev til Adam Gottlob Moltke, skrevet 1796, udtalt sig saaledes om ham: „Du kan ikke tænke Dig, hvor kjær den herlige Schimmelmann er mig. Du kjender ham dog ikke som jeg i daglig Omgang og Samliv fra Morgen til Aften: fra om Morgenen, naar vi arbeide, til om Aftenen, naar vi læse sammen. • Hans Sjæls Renhed og Freidighed, hans virkelig store Aand, hans Fordomsfrihed, hans Konsekvens, hvor skulde jeg ikke daglig prise mig lykkelig at se Alt dette hos ham som i et Forbillede. Jeg elsker ham fremfor Alt, fordi han handler uden megen Tale. Han overlader sig ganske til sit Hjærte, tænker og taler med en Værdighed og Skjønhed, der befæster Freden og Roligheden i hans Sjæl. Jeg elsker ham af mit hele Hjerte, dets bedste Ønske er at kunne tjene ham, jeg vilde ikke forlade ham hele mit Liv igjennem, naar han helt kunde skilles fra den store Verdens Tant. — Digtere have kaldt ham den ædleste Mand og have ikke sagt for meget om ham, thi han er ogsaa den blideste, mildeste og beskedneste!“ ¹⁾).

---

¹⁾ Foruden de trykte Kilder er til denne Afhandling benyttet Breve fra og til Grevinde Louise Stolberg i Arkiverne paa Brahe-Trolleborg og Pederstrup, hvortil Forf. med Lehns greve C. E. Reventlows Velvillie har havt Adgang.

En kjøbenhavnsk Urtekræmmers Levnetsløb.

Meddelt af Sofus Elvius og P. Fr. Rist.

(Sluttet.)

Forfatteren, der jo i Tidernes Løb var blevet en betroet Mand som Oldermann for Lauget. Officer i Borgerskabet, Kirkeværge, Kommitteret i Brandkassen. samt desuden fra 1798 blandt Stadens 32 Mand og Direktør ved Fattigvæsenet, lader sig, som rimeligt er, meget paavirke af disse Embeder under Nedskrivelsen af sine Memoirer og disse indeholde derfor efterhaanden, som Aarene gaa færre og færre Meddelelser, som have almindelig Interesse. Det er hans Tillidshverv, hans Handel og hans Familie, som hans Pen dvæler ved, og selv en saa vigtig Begivenhed som Slaget paa Rheden 1801 berører han temmelig flygtigt, men til Gjengjæld giver han en meget indgaaende Fremstilling af Krigens næste store Udslag 1807. Den skal her meddeles. da den fører nye Oplysninger til det allerede kjendte, og levende sætter os ind i Tankegangen hos en brav kjøbenhavnsk Borger, der, skjøndt i en Alder af 60 Aar, dog tager en virsom Del i Hovedstadens Forsvar.

„— Vi komme nu til en Periode, der er den skrækkeligste i mit Liv, ikke alene for mig og for Hovedstaden Kjøbenhavn, men endog for Fædrelandet og hvis Suiten ikke vil kunde forvindes i mange Aar og maaske aldrig. 1807 vil stedse være at skrive med sorte Tal i Danmarks Aarsbøger. Allerede ved Nytaars Tider begyndte man at tale om, at England vilde paaføre os Krig. Breve fra Folk i London underrettede deres Venner her, men man troede det ikke, tvertimod var Regjeringen saa vis i sin Sag, da Foraaret kom, at man tog Regimenterne fra Kjøbenhavn og indkvarterede dem i Holsten, Jylland og Fyen, hvilket formodentlig skete for at varetage

de franske og tyske Armeers Bevægelser, da de franske var i Nærheden. Endelig tog Engelskmændene Masken af, hans Flaade gik gjennem Sundet og lagde sig for Anker ved Vedbæk. Nu borttog han vore hjemkomne Skibe, saavel fra Udlandet som fra Provindserne. H. K. H. Kronprindsen, som laa i Fyen med en Del af Tropperne, vovede sig med et Koffardiskib fra Nyborg over Korsør her til Byen, strax efter de Engelskes Ankomst. Nu fik Alting Mod og Liv, da man troede, at han vilde blive her og forsvare sin Residentsstad, men Dagen efter hørte man, at han alt var afreist igjen og havde medtaget Kongen, sin Fader. Denne Bortreise var nedslaaende for Indbyggerne og man spaaede sig intet godt. Imidlertid havde han dog givet Ordre, saavel om Regjeringsformen som om Statens Defension. Man sagde, at Kongen paa Overfarten fra Sjælland til Fyen var forklædt som en Bondekone og at Kronprindsen var iført Matrosklæder, ogsaa blev det fortalt, at Engelskmanden var ombord paa det Skib de befandt dem paa og visiterede, men da det var et lidet ubetydeligt Skib, som gik baglastet hjem, lod de det fare. Andre ville mene, at de Engelske vel var underrettet om de høie Personers Nærværelse paa Skibet, men uvidende om hvad der skulde ske med dem, vare de glade ved at lade dem fare. Nogle Dage efter Kongens Afreise blev af Pejmann forlangt Pas for Ferdinand og hans Søstre, hvilke strax blev meddelte af de Engelske. Nu var Krigen da erklæret.

Strax efter at Engelskmændene havde lagt sig ved Vedbæk prøvede de med to Barkasser at udskibe deres Folk. Man fortalte, at de vare vis paa en betydelig Modstand og Folkene var beordret til i saa Tilfælde strax at vende tilbage til Skibene, men var der ingen Modstand, skulde de lægge Haanden paa Hatten for derved at give Signal at flere kunde komme efter. Dette skete, — og inden man vidste deraf vare flere hundrede i Land. Folk fra Kjøbenhavn, som paa den Dag, — en Søndag Eftermiddag — efter Sædvane vare tagne ud til Dyrehaven, bleve nu bange og tyede hjem. Iblandt dem var en Kapitain Scheibe ¹⁾, som da boede i Peter Hvitfeldts-

¹⁾ Pensioneret Kapitain Christian Frederik Scheibe, der havde staaet ved Norske Livregiment, var dengang 65 Aar gammel.

Medd. Anm.

stræde, denne red lige derudefra til Pejmann og bad ham levere ham et Kompagni af Livvagten og nogle Landsoldater, saa vilde han inden Aften bringe 5 à 600 Engelske, der laa i Skoven ved Vedbæk for at udsove en Rus, tilligemed en Del Heste, som vare slupne løse i Kornmarkerne. Men Pejmann takkede ham, „det gjordes ikke nødig, lad dem kun komme i Land, jo flere der komme i Land, jo færre komme tilbage igjen!“

Imidlertid vare vi ikke uvirksomme her i Byen. Fra Landet blev indsendt en Del Landeværn for at være tilstede, naar det behøvedes, men de bleve ikke sat i Aktivitet; thi om Dagen laa de for det meste paa Gaderne som andet Fæ og hvor de opholdt sig om Natten er mig ubekjendt. Derimod blev der anlagt et Batteri med 6 Kanoner ude ved Svane-møllen og dér oprettet en liden Vagt m. m. Paa Ladegaardsveien blev en ridende Artillerist med en 4pundig Kanon posteret lige imellem Farinagsveien og Stiftelsen, saaledes og paa Nørre-, Vester- og Østerbro. Borgerskabet, som tilligemed alle Svende og Læredrenge i den senere Tid daglig havde lært Vaabenøvelser paa Exerцерpladsen ved Kongens Have, begyndte nu at gjøre Garnisonsvagt. Guvernørens Bolig, hvorfra alle Befalinger skulle udgaa, blev anlagt i Hotellet tæt ved Hovedvagten, Alting var frygteligt og man skulde næsten tro, at det var Alvor. Tre Dage før det blev Alvor havde jeg Kapitains-Vagt paa Hovedvagten; thi min Kompagnichef, Vinhandler Lund, var meldt syg. Men nu fandt man paa at give mig en anden Forretning: jeg blev ikke alene som Næstkommanderende i Kompagniet beordret til at modtage en Bastion paa Volden, men endog til daglig at møde i Lunds Hus for at udbetale Penge til de fattige Borgere, Svende og Drenge af Kompagniet, som var kommanderet med mig paa Volden. — “

Efter en Del Bemærkninger om de følgende Dages Begivenheder, Englændernes Landgang ved Kjøge, de Danskes Udfald fra Fæstningen og Forholdsregler til et haardnakket Forsvar, som maa anses for altfor bekjendte til her at kunne frembyde Interesse, fortsætter han:

„— — Et Par Dage efter det sidste Udfald kom Wellington selv til Byen, geleidet af en af Peymanns Generaladjutanter.

Jeg var just paa Hovedvagten og saa ham kjøre ind i Regjerings-Hotellet. Hans Tilbud skete nu efter den ham givne Instrux: at skaane Byen for Bombardement, naar Flaaden blev ham udleveret. Da dette ikke kunde ske, reiste han tilbage igjen, og nu blev der givet alvorlige Ordre til det militære Borgerskab. Jeg fik samme Dag Ordre til at besætte Bastionen ved Vesterport, men da jeg havde staaet dér en halv Time, fik jeg Ordre til at forlade den og forføie mig med mit Mandskab til Helmers Bastion ved St. Pedersstræde. En Time efter at jeg var kommen dér, fik jeg Underretning om, at en Sergent og 1 eller 2 Borgere af de, som havde afløst mig fra den første Post, vare dræbte af Kugler. Natten var rolig. Dagen efter kom en General Bech og skulde anvise mig de Positioner, jeg havde at tage; men de Spørgsmaal, jeg gjorde, og som syntes mig vigtige, blev besvaret med: Dér maa man handle efter Konduite. Strax efter kom Major Tscherning, af ham fik jeg al den Oplysning jeg ønskede mig, og hvad jeg i ethvert Tilfælde havde at gjøre. Saa blev jeg demitteret for den Dag med Ordre, at saasnart Generalmarchen blev slaaet skulde jeg med det samme Mandskab — mellem 4 og 500 Mand — indfinde mig paa Bastionen. Jeg gik nu først hjem og derfra til Kaptain Lund for at udbetale Penge til de Frivillige efter Sædvane. Henimod Aften gik Allarmtrommen, og jeg maatte afsted. De virkelige Borgere mødte alle og vare besjælede af Mod og Fyrighed, men af de Unge og Frivillige mødte neppe de halve. Imidlertid havde jeg nok til at besætte Posterne, saavel paa Batteriet, som i Faussebraien. Denne var nede imellem Voldene, hvor jeg maatte sende en Underofficer med 12 à 15 Mand for at varetage, at ikke Fjenden der skulde rekognoscere. Nu blev det Alvor. Mine Poster vare neppe udsatte, før adskillige Bomber bleve indsendte fra Leiren, men længere ud paa Natten begyndte Raketterne tillige at hvine i Luften. Disse gave et herligt Lys fra sig, men tillige en Lyd, som forenet med Kanonernes Torden var ligesaa skrækkelig som farlig. De gik alle over vort Batteri og langt ind i Byen, saa baade jeg og mit Mandskab stod temmelig sikkert og kunde med Forundring betragte, hvorledes Raketterne krydsede hinanden fra Østerport og Vesterport, Blaagaard og „Rolig-

hed“. Det var en mørk Nat, men Ilden oplyste den, og baade Bomber og Raketter holdt ud i et væk hele Natten. Den tørste Ildebrand sporedes i Garderstalden og Hømagasinet bag Slottet. Kl. 5 om Morgenen bad Sergent Dannefeldt sig permitteret paa en halv Time, og ved Gjenkomsten fortalte han mig, at han ogsaa havde været i mit Hus og at min Kone den Nat havde faaet 7 Bomber slukket, nogle af dem ved Hjælp af Brandfolkene, men at hun selv med sine Folk havde slukket Resten, da hun først havde lært Kunsten. Iøvrigt havde kun den allerførste gjort Skade; den var gaaet igjennem et Fag Vinduer i tredie Etage, havde brændt og spoleret Alt i Værelset, gaaet igjennem Gulvet i anden Etage, slaaet Muren itu og var faldet ud i St. Fiolstræde, hvor den kreperte.

Kl. 9 om Morgenen kom den værdige sl. Biskop Balle og holdt en Opmuntringstale til mine Folk, samt erindrede dem om Forfædrenes Bedrifter m.m. Strax efter kom Major Tscherning og eftersaa, hvorledes Alt stod til. Jeg erindrer ikke at have set andre Officerer paa Volden i de Dage. Jeg blev beordret tilligemed min Kommando at blive staaende, dog maatte jeg permittere Mandskab hjem paa en Times Tid. Henimod Middag kom Major Hummel paa Batteriet; han havde 3 eller 4 gode Mørsere med, af hvilke blev sendt adskillige Kugler ud imod Fjenden, og saavidt mit Mandskab kunde se, traf han med dem flere iblandt Fjenderne foran ved Ladegaarden. Derimod stod en engelsk Jæger sammesteds og afskjød sin Riffel, hvis Kugle faldt ned jevnside en Borger, som stod ved det yderste Brystværn; han tog den op og kom hen for at vise sine Medborgere den. Natten derpaa bleve vi Kl. 10 Aften forsynede med en militær Officer og 30 à 40 Soldater. Da han var ankommen, gik han ind i et Skilderhus, som just stod paa min Post, men hans Mandskab satte sig paa Kanten af Volden ind til Byen. Da der Intet var kommunikeret mig om denne Kommando, og han Intet foreviste mig, lod jeg dem sidde og ligge. Kl. 12 om Natten trakteredes jeg efter Sædvane mit Mandskab med Brød og Brændevin, og ved den Leilighed lukkede jeg Skilderhusdøren op og spurgte, om han vilde have noget med. Han tog derimod, forsikkrede, at det gjorde godt og sov ind igjen til

Kl. 5, da han vaagnede, gik ud og tog sit Mandskab med sig. Jeg gav ingen Rapport om ham; thi i de Tider var der Andet at tænke paa. Bombardementet var den Nat skrækkeligere end den forrige. Studiegaarden kom i Brand; „Blasen“ eller Kabinetskurér Brummers Voxlysfabrik afbrændte og i dette var et overordentlig stort Parti Vox. Med Forundring saa jeg fra min Post denne Ild, hvorledes Voxet i fuld Flamme steg op og dalede ned igjen. Sandelig, for mine Øine var det som en Lystild, og jeg troede, det var Signal fra Spioner i Byen, indtil jeg blev nærmere underrettet. Klokken mellem 8 og 9 ronderede Major Tscherning, og da han fandt Alt efter Ønske paa min Post, gav han mig Tilladelse til at gaa hjem til henimod Aften.

Ved min Hjemkomst fandt jeg min Kone og mine Børn Alle vel, men Hjørnehuset var forskrækkelig ramponeret. Da jeg stod og spiste Frokost med dem, kom Justitsraad Pram, som — efterat have fortalt sin Skjæbne — spurgte, hvor min Kone og mine Børn vilde tage Tilflugt. Dette var ikke faldet os ind før, men da han med Alvorlighed forsikkrede os, at næste Nat vilde blive værre end de to foregaaende, og at jeg som Mand og Fader ikke kunde forsvare at lade dem blive i mit Hus, som var Volden og Angrebspladsen saa nær osv., betænkte jeg mig ikke længe, men proponerede hende med Børnene og min gamle Søster at søge Betryggelse hos hendes Morbroders Kone, Madam Backevold paa Christianshavn. Min Kone ordnede nu sit Hus, gav hver af Børnene deres Penge, som hun havde udtaget af Sparebøsserne, og saa meget Linned etc., som de kunde bære. Selv tog hun Sølvtoi m. m. i sit Forklæde og min store Debet-Bog, som hun saa ofte havde hørt mig sige, var det Vigtigste. Da Søster Backevold havde en stor rummelig Stue overlod hun den med Fornøielse til dem og til to andre Familier fra Kbhvn., som ligeledes vare komne til hende.

Da jeg havde Permission, til Allarmtrommen rørtes, gik jeg efter Pengeudbetalingen atter hjem og gav mine Dreng, Simon Søeborg og Johannes Schiødt, Ordre at indbære fra Pakkammeret til Kjældereren en Del Skrivpapir, som jeg nylig havde faaet hjem fra Holland og tillige sagde dem, at om det var muligt at se nogen Ting reddet, skulde det være

dette tilligemed en Kasse med over 200 Pd. Nelliker, 16 à 20 Pd. Muskatblommer og Kanel, som Alt var samlet i denne Kjælder; for de svære Varer som Olie, Eddike og Farver etc. var ingen Redning at tænke paa.

Efter Maaltidet, som bestod i Smørrebrød og en Snaps kom en Tambur igjennem Gaderne med Allarmtrommen, og jeg befalede mine Husfolk og mit Hus i Guds Haand og ilede gjennem St. Pederstræde til Helmers Batteri paa Volden. I Gaderne mødte mig mange Bomber og Kugler, men da jeg var vant til at se op i Luften efter den Direktion, Raketten tog, saa hyttede jeg mig, og med mit sædvanlige Tankesprog „Hvem Gud vil bevare, er uden Fare“, kom jeg op paa Volden, hvor jeg afløste Kaptain Staal. Dog denne tog ikke imod Afløsningen, men forsikkrede mig, at han havde Ordre til at blive den Nat. Jeg gik da ind i den lille Toldbetjent-Hytte for at tale med Lieutenant Conrad, som var Næstkommanderende. Men nu begyndte Rædselsscenerne igjen for Alvor; nogle af Mandskabet, — hvoriblandt en Underofficer Christensen af Klædebo Kompagni, — havde sat sig paa noget Tømmer, som laa henne ved Møllen, mærkede nu, at Kuglerne ogsaa faldt paa Volden, og i samme Øjeblik kom En og raabte, at bemeldte Christensen var blesset. Der blev saa gjort de fornødne Anstalter til at lade ham bringe til Lasarethet i Kronprindsensgade. — Kl. imellem 12 og 1 kom Major Tscherning, som undrede sig over at se mig dér. Da jeg sagde ham, at jeg var kommen efter Allarmtrommens Ordre, fortalte han, at denne havde været for Brandfolket, og spurgte mig, om jeg vilde gaa med ham. Da vi vare komne henimod Nørreport, saa jeg en Raket i Luften, som tog Retning imod os. Ved at holde ham tilbage i Armen, saa at vi begge bleve staaende, gik Skuddet forbi os, og vi vare befriede. — — Jeg troede nu, det var rigtigst at søge min Kone og mine Børn; thi hjem gad jeg ikke gaa, da jeg dog Intet kunde udrette dér. Men det var en rædsom og gyselig Nat, og den frygteligste Vandring noget Menneske kan tænke sig. Bomber og Rakter krydsede hinanden og vare mig langt gyseligere her end forhen paa Helmers Batteri. Men jeg forlod mig paa Herren og haabede, at det, naar jeg kom længere frem,

vilde blive bedre; dog heri feilede jeg, thi saavel ved Holmens Kanal som Slotspladsen og Børsen vedblev den idelige Dundren i Luften og Lysen af Raketterne. Endog paa Christianshavn, hvor før ingen Kugler vare faldne, begyndte de nu at falde meget stærkt. Jeg mødte ikke et Menneske paa Gaden; ikkun Ilden saa jeg og Kanonernes Torden hørte jeg; endelig kom jeg til Mad. Backevolds Gaard, hvor det Kjæreste, jeg eiede, opholdt sig. Længe varede det, inden jeg kom ind, og da saa jeg mange Mennesker ligge midt paa Gulvet i Sengklæder; men selv var jeg saa udmattet, at idet jeg satte mig paa en Stol, faldt mine Øine sammen af Søvn, saa jeg neppe kunde modtage min Kones og mine Børns Kjærtegn. Imidlertid forskrækkede mine Yttringer saavel Professor Schlegel som den anden Familie, der havde taget Tilflugt dér i Huset. Han gik ud for at rekognoscere, hvorvidt de burde bie eller retirere ud paa Amager, og i al den Tid sad jeg paa Stolen og sov. Da Klokken var henimod Morgen, gik saavel min Kone og mine Børn som begge de andre Familier og deres ædle Værtinde ud af Huset, og jeg fulgte med til Hjørnet af St. Torvegade. Min Kone hængte mig om Halsen og bad mig gaa med hende men min Pligt holdt mig tilbage. Havde jeg paataget mig et Embede, — som endog af Staden blev belønnet med 100 Rdr. aarlig — som Stadskaptain, saa var det just nu, jeg burde vise mig værdig til at modtage en saadan Belønning. Den, som har en kjær Ægtefælle, vil bedst forstaa, hvad min Kone og mine Børn saavelsom jeg følte ved denne Skilsmisse, som foregik under Lyden af Kanonerne. — Nu søgte jeg Byen, og paa Knippelsbro mødte mig en Mand, der fortalte mig, at Frue Taarn var i fuld Brand¹⁾. — Men Klokken gik til 10, og jeg maatte til Lunds for at betale Penge til Mandskabet.

¹⁾ Som ovenfor fortalt var Friborg Værge for Frue Kirke, og han havde ogsaa truffet Foranstaltninger til dens Sikkerhed. „Professor Hornemann, Arkitekt Guione og jeg“, fortæller han, „var ofte tilstede i den, indtil jeg maatte søge Volden. Allerede den første Aften eller d. 2. Septbr. nedslog 3 Bomber igjennem den midterste Gewölft i Kirken, som spolerede Pulpituren, Prækestolen, Alteret og en Del af Orglet, men de tændte ingen Ild, saa at de Vagthavende, Graver Nissen og Jens Simonsen, som paa den Tid vare i Kirken, vedblev deres Vagthold. Natten

Inden jeg gik ind i Gaarden, faldt en Kugle meget nær ved mig, men den rørte mig ikke, men nogle Skridt fra mig, dog noget mere til Venstre, gik et Menneske; jeg saa ikke, at Kuglen ramte ham, men jeg saa ham løbe hen til Porten ved Porcellænsfabriken og herfra over til Lunds Gaard; her faldt han om paa Gaden og var og blev død. Man troede, han var død af Skræk; thi Ingen kunde se Spor af Kuglen paa ham. Imidlertid var der kommet Ild hos en Bødker i St. Fiolstræde, som, da ingen Sprøiter var at faa, greb om sig paa begge Sider, saa at man saa den rene Ødelæggelse for sig. Denne Ild ødelagde St. Fiolstræde (undtagen Meilsøe's Hus paa Hj. af Halmtorvet), Rosengaarden, Nørrevold til Frederiksborggaden og denne Gade lige til Kultorvet (paa Farver Ellers Hus nær, som blev reddet ved Farver, Kaptain Staals Konduite) samt Peterhvidtfeldtstrædet og en Del af Skidenstrædet. Begge mine Huse bleve angrebne næsten paa én Gang, dog ikke førend ud paa Natten; thi Kl. 6 om Eftermiddagen var jeg hjemme og gik derfra ned til Henningsen, hvor jeg opholdt mig den Nat og sov paa en Pakke Klæde. Kl. 7 om Morgen blev jeg vækket, og nu kom den glade Tidende, at en Vaabenstilstand var sluttet for 24 Timer, men man haabede, det var et Forbud for nærmere Forhandlinger. Med denne glade Trøst gik jeg til mit Hjem: det var styrtet ned til det øverste af første Etage i Skidenstræde, men i Fiolstræde til det øverste af Kjælderen, hvor Bjælker og Tagværk laa og brændte i fuld Flamme. Der var Intet at udrette og jeg gik derfra med den Tanke: Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet.“ — —

Efter denne ulykkelige Begivenhed tog Friborg, der som saa Mange, havde mistet Alt hvad han eiede, atter med Energi fat paa at opbygge sine Huse og bringe sin Handel paa Fode.

---

imellem d. 4. og 5. Septbr. kom først Ild paa Vægtergangen, som blev slukket, men tidlig i Morgenstunden antændtes Taarnet oppe under Kronerne af en Brandraket. Da det var umuligt for Brandfolket at komme saa høit op med Sprøiterne, og alt Haab om Redning var forsvunden, resolverede baade de og Taarnvægterne at redde sig. Da de kom ned til Taarnporten var samme saa spærret med Ild fra Nørregade, at de maatte gaa igjennem Kirken udaf Porten ved Studiigaarden. Taarnet faldt imellem 3 og 4, hvorved Flammerne formerede Kirkens Brand.“

Desuden var han meget beskjæftiget med at redde alt det brugelige Materiale, især de store Masser af smeltet Kobber fra Frue Kirkes Brandtomt. En stor personlig Sorg ramte ham Aaret efter Bombardementet, da han uformodet fik sin Afsked af den borgerlige Væbning.

„Det gjorde mig ondt, at jeg uforskyldt skulde udjages af Koret, især da jeg forhen havde været anset for en af de bedste Officerer. Vel havde Hans Majestæt sat i Parolbefalingen, at jeg aarlig skulde nyde 100 Daler i Pension, men da der føiedes den Klausul til, at det var: „i Betragtning af Alder og Uformuenhed“, ærgrede jeg mig saaledes, at jeg nær havde faaet en Sygdom paa Halsen. Mine Venner raadede mig til at tale med Kongen og bede ham befri mig for en Pension, der i Betragtning af Maaden, den var givet paa, var mig mere til Byrde end til Nytte. Jeg fulgte dette Raad og skrev en Ansøgning, som jeg selv overleverede i Majestæts Haand. I denne sagde jeg ham, at jeg forlængst havde etableret en ny Handel, og da jeg i mange Aar havde korresponderet udenlands, saa vilde det komme mig til ubodelig Tab og Kreditspilde, om nævnte Udtryk i Parolbefalingen, som læstes baade i Hamborg og andre Steder, uigjenkaldelig blev staaende. Hans Majestæt blev rørt, da jeg fortalte, at min Kone og mine 6 Børn saa godt som nøgne løb bort fra Ilden; han var endog saa naadig, at han svor ved sin Gud at have handlet efter Indstilling, og at han vilde se at give mig Satisfaktion. Da Dagen til Forestillingen hos Hs. Majestæt kom, og vi Alle vare samlede i Kongens Forgemak, saa jeg Bülow kalde Stadthauptmand Hallander til Side og hviske med ham. Denne, som ikke kjendte mig, maatte nu af en anden Officer lade sig vise, hvor jeg stod, og gik derpaa til mig og hilste paa mig. Strax efter kom Bülow og bad mig følge sig hen til Vinduet. Jeg gjorde saa. Han havde da saa en Hilsen til mig fra Kongen, at dersom jeg ikke vilde renoncere paa de 100 Rdlr., som vare mig tillagte i Pension, kunde han heller ikke tilbagekalde det, som engang var indført i Parolbefalingen. Mit Svar blev da: naar min Konge ikke kan handle anderledes, er jeg fornøiet og ønsker at renoncere, men haaber, at Majestæten paa anden Maade vil godtgjøre mig mit uforskyldte Tab. Bülow gik strax ind til

Kongen, og et Øieblik efter bleve vi alle 35 Over- og Under-officerer indladte i Kongens Kabinet og rangeret efter Anciennitet. Hallander fulgte med Kongen for at nævne Enhvers Navn, men paa mange Steder maatte han spørge: „Er det ikke — —?“ hvorpaa Vedkommende selv nævnte sit Navn. Dette var den sidste Gang, jeg bar Uniformen og takker Gud, at jeg kan leve uden den! Et Par Dage efter blev jeg underrettet om, at min gode Konge næste Dag ved Parolen havde givet Stadthauptmanden en Irettesættelse, fordi han havde gjort en urigtig Forestilling, da hverken min Alder eller Uformuenhed og min Opførsel i Tjenesten kunde have givet Anledning. I næste Parolbefaling læste man: „Da Stadskaptain Friborg ikke trænger til de ham tillagte 100 Rdlr. i Pension, saa tilbagekaldes samme.“ — —

Der er ikke Meget i Resten af Friborgs Autobiografi, som har almindelig Interesse. Han arbejdede og stred med stor Energi mod de daarlige Tiders Tryk, samtidig med at han passede sine betroede Hverv. „Men Lykken var ikke saa stor, som jeg havde ventet“, skriver han. „Handelen blev belagt med svære Baand. I dette eller næstfølgende Aar (c. 1812) blev lagt en Afgift — jeg tror 10 Procent — paa alle de Varer, som man havde at handle med; endvidere skulde man kvartaliter angive for en nedsat Kommission, hvad man havde solgt af enhver Sort Kolonialvarer m. m. Dette var ganske vist trykkende for Detailhandlerne, men det, som mest trykkede mig og gav Anledning til, at jeg blev kjed af og uskikket til at føre Handelen, var fornemmelig min Iver for Vor Fruekirke. Denne havde saa aldeles henført min Opmærksomhed paa sig, at jeg, stolende paa mine Handelsbetjente, næsten anvendte al, idetmindste min vigtigste Tid paa den og dens Fordel. Dette, men især ogsaa at den offentlige Kredit aftog i saa høj Grad, bevirkede, at jeg i Slutningen af 1812 saa mig nødsaget til at hæve min Handel.“

Den gamle Mand levede nu under meget vanskelige Forhold og paadrog sig en Del Gjæld, men da han blev ansat ved Kirken som Regnskabsfører og Materialforvalter og hertil føjede andre smaa Embeder saasom Kasserer for „Det forenede Enkeunderstøttelses- og Brudegave-Selskab for alle Stænder“ m. m., lykkedes det ham dog at føre en nogenlunde sorgløs Tilværelse. Betegnende for denne Mands Livskraft, men ogsaa overensstemmende med hin Tids naive og sentimentale Tone, er det, at han tre Aar efter sin Kones Død atter giftede sig i en Alder af 72 Aar. Han fortæller herom saaledes:

„1818. Jeg havde afbetalt 500 Rdlr. paa min Gjæld; det var mange Aar siden min Ballance havde saa godt et

Udfald. Men uagtet jeg ligesom derved øinede bedre Udsigter i min tiltagende Alder, saa følte jeg dog en Tung-sindighed fra den Tid, jeg havde mistet min sl. Kone. Om Formiddagen fra Kl. 6 Morgen til Middagsmaden kom paa Bordet, var jeg alene og saa ikkun den Pige, som bragte Themaskinen paa og af Bordet om Morgen. Jeg havde udholdt denne Enlighed om Formiddagen siden min Kones Død; thi ved Middagsbordet havde jeg jo min Søster og mine Børn, og om Eftermiddagen gav mine Forretninger for det meste Anledning til Udgang i Pakhuset, paa Kirken etc., og om Aftenen var jeg hos mine Børn ved Bordet og siden samlet til Sengetid. Men det var dog ikke muligt at udfylde det min gode Kones Bortgang lod mig savne, og hvorledes var det og muligt, at unge Mennesker i deres Alder kunde underholde en Mand paa over 70 Aar? Stedse savnede jeg Noget, og dette Noget var en Veninde, som kunde dele Skjæbne med mig eller rettere tage Del i min Sorg og min Glæde. — I dette Aar blev der givet mig Anledning, idet den gode Gud bortkaldte forrige Brygger og Borgerkaptain Schultz, som boede i 3die Etage i min Gaard. Han efterlod sin Enke¹⁾ uden Børn i sit 67de Aar, altsaa tre Aar ældre, end min kjære Sophie havde været, om hun endnu levede paa den Tid. Jeg overveiede Sagen med mig selv; thi jeg spurgte Ingen til Raads uden Gud. — — Jeg søgte ofte at forkaste disse Tanker og forestillede mig min Alder; ogsaa kom ofte mine Børn mig i Tanker, men da disse alle vare forsørgede og de ikke kunde tabe ved, at jeg skaffede dem en Moder, hvis Børneflokk ikke kunde være dem til mindste Hinder, og da hendes forrige Levemaade med hendes afsjælede Mand, der saa mange Aar havde boet i mit Hus, var mig bekjendt, saa at jeg vidste, at hun hverken ved Gjæstebud eller Galanteri eller Fjas nogensinde vilde forøde, hvad Gud vilde tildele mig, saa blev jeg bestyrket i den Tanke at tale til hende. Efter saadan Raadslagning og Overveielse resolverede jeg sidst i Aaret 1818 at begjære hende, derhos forsikkrede jeg hende, at det ikke var for hendes Penges Skyld,

---

¹⁾ Anna Margrethe Staal † 1833.

og til Bevis herpaa maatte hun gjerne beholde samme eller gjøre Ægteskabskontrakt med mig. Efter nogen Tids Betænkning modtog jeg hendes Ja. — —

Gud være lovet, vi ere paa begge Sider vel fornøiede og finder den største Glæde i vores simple og tarvelige Hus-holdning, og ligesom den indgangne Kontrakt viser, at jeg ikke har attraaet min Kones Penge, saaledes har vi og aftalt, at vores Kjærlighed kun skal vare for dette Liv, og at vi efter Døden vil, hver især, søge den, som har den første Ret til vores Taknemlighed og Kjærlighed. Med dette Løfte er vi begge tilfreds, og ligesom jeg aldrig ophøier min salig Kones Dyder for hende, saaledes lader hun mig heller aldrig høre noget om hendes sl. Mands Fuldkommenheder, og dog ere de derfor ikke glemte i vore Samtaler.“ — —

Trods sin høie Alder overlevede Friborg sin Hustru, og endnu i mange Aar derefter udførte han med stor Omhu sine Embedsforretninger. I Aaret 1834 i sit 87de Aar nød han den — den Gang sjældne — Ære at blive udnævnt til Ridder af Dannebrog. —

Hermed ende vi Fortællingen om den brave kjøbenhavnske Borger. der selv var en Type paa sin Tid, og som har efterladt os sine Optegnelser, der give os saa mange Oplysninger om det indre Liv i Datidens Samfund.

Han døde 91 Aar gammel d. 22. Januar 1838.

Ungdoms-Erindringer

meddelte af Professor S. B. Thrige.

Jeg er født den 18de Marts 1820 i Roskilde i den Gaard, som efter dens fordums Anvendelse kaldes Sukkerhuset, og som den Gang beboedes af mine Forældre og mine Bedsteforældre. Min Fader, Hans Peter Thrige, var Overlærer ved Latinskolen, min Bedstefader, Søren Nicolaus Johan Bloch, sammes Rektor. Min Fader, som var født den 9de Januar 1792, var Søn af den forlængst afdøde Hof- og Stadsretsprokurator Søren Thrige, en Bondesøn fra Landsbyen Trige, hvis Navn han havde forandret ved et tilføiet „h“; men hans Moder, Else Christence Koch, havde giftet sig anden Gang med Jens Michael Hertz, som ved min Fødsel var Domprovst i Roskilde og ikke længe efter blev Biskop i Ribe. Min Bedstemoder var Datter af Sognepræst i Horbelev paa Falster, Hans Peter Koch. Denne var født i Aastrup ved Haderslev, hvor hans Fader var Degn og 1744 dimitteret fra Haderslev tyske Latinskole til Universitetet i Kjøbenhavn. Som „Holstener“ var han udelukket fra Stipendier ved Universitetet og maatte tjene sit Brød ved at give Undervisning: desuden holdt han tyske Prædikener i Slotskirken. Saaledes betragtede man den Gang de danske Slesvigere som Tyskere, og selv skrev han, at han var født i Holsten. Imidlertid blev han 1751 kaldet til residerende Kapellan i Nørre-Vedby paa Falster og 1765 adjungeret den gamle hæderlige Magister Hans Christoffer Elers som Sognepræst for Horbelev og Falkerslev. Han var gift to Gange og havde med sin anden Hustru, Lucie Olsen, 18 Børn, af hvilke 11 naaede den voxne Alder.

Pastor H. P. Koch var høi, mager og knokkelstærk, af Karakter alvorlig, næsten stræng, retskaffen og kristelig nidkjær i sit Embede. Han stod op Kl. 4 hver Morgen, baade Sommer og Vinter, gik saa uden Lys ud i Køkkenet, tog sin Lerskaal, som han havde hængende paa et bestemt Søm, og fyldte den med Vand, vaskede sig, gjorde saa Ild paa, studerede, medens Kaffen kogte, og først naar han havde drukket den, vækkede han Folkene: før maatte Ingen i Huset røre sig. Kl. 12 skulde Middagsmaden staa paa Bordet, og efter Bordbønnen skulde Enhver forlange, hvor meget Brød han vilde have til deres Mad, saa skar han det af og delte det om; naar Maaltidet var endt, gik han rundt og stak Levningerne i Lommen paa dem, der havde ladet Brødet ligge. En halv Time senere blev der drukket Kaffe; saa arbeidede han ligesom om Formiddagen i sit Studerekammer til Kl. 5, da der blev drukket The, og derefter anvendte han et Par Timers Tid paa Sygebesøg, Havearbeide eller Besøg i Mark og Lade. Kl. 7 stod Aftensbordet dækket, og saa snart han havde spist, reiste han sig, sagde „Godnat“ og gik til Sengs, ihvem der saa end var ved Bordet, og saa kunde han sove roligt, hvor megen Støi Børnene og de Fremmede, hvoraf der kom mange i det gjæstfri, muntre Hus, end gjorde. Min Oldemoder, som døde 1796, var kun 15 Aar gammel, da hun blev gift med den langt ældre Mand, men var bleven en dygtig Husmoder; hun var livlig og paalagde aldrig de Unge nogen Tvang.

Min Bedstemoder var hendes ældste Datter; paa Søndagen efter hendes Bryllup med Prokurator Thrige havde Pastor Koch anmodet den theologiske Student Jens Michael Hertz, som var Huslærer i Nykjøbing, om at prædike for sig, og kort efter blev Hertz Huslærer for Præstens yngre Børn. I. M. Hertz var en Søn af Skovrider Herman Hertz, som boede i Ørslev ved Vordingborg og var gift med Birgitte Katrine Johansen. hvis Fader i Følge „Biografisk Lexikon“ var Jagtbetjent, medens min Faders Halvsøster, Fru Elise Fich, født Hertz, i sine Erindringer, som hun har efterladt skrevne i 3 tykke Kvarthind, bestemt paastaar, at han var Fiskemester i Gjentofte. Af dette Ægteskab fødtes to Sønner: Christian. født 1766, og Jens Michael, født 1768. Skovrider

Hertz døde temmelig ung og efterlod sin Enke i trange Kaar; men hun havde som Salmedigterske vundet Ove Høegh Guldbergs Yndest, og hendes Sønner bleve paa Arveprinds Frederiks Bekostning satte i Helsingørs Latinskole. 1778 blev den 36aarige smukke og begavede Kvinde gift anden Gang med daværende Kontrollør, senere Toldskriver og Justitsraad Hans Boye, hvem Fru Fich beskriver som en høi, velskabt Mand med fine, behagelige Træk, altid pynteligt og fint klædt med lyse Benklæder i gulkravede Støvler. Hans smukke Ydre synes at have tiltrukket hans Hustru, der ligeledes altid klædte sig pænt og smagfuldt, men iøvrigt havde de ikke meget tilfælles. Hun levede for sine literære Sysler og udgav bl. A. dramatiske Arbeider; han gik tidlig ud om Morgen og saa ikke meget til, hvad der foregik i Hjemmet. Det gik saa vidt, at Fru Boye tog en spæd Broderdatter, Dorthe Johansen, i Huset og i længere Tid holdt hende skjult dér, inden hendes Mand fik Nys derom. Denne Dorthe blev dels forkælet, dels overladt til sig selv og blev i Bund og Grund fordærvet, senere gift med den bekjendte Dr. Dampe, men allerede skilt fra ham, inden han blev forvist til Christiansø.

Da Brødrene Hertz som Studenter boede i deres Stedfaders Hus, deltog de begavede og musikalske unge Mennesker meget i det selskabelige Liv, og navnlig fandt de et andet Hjem i en Nordmand Molbergs Hus. I dette Hus blev der ført et overmaade lystigt Liv, og Brødrene bleve forlovede med to af Husets Døttre. Christian tabte tidlig Lysten til Studeringerne, og da han ikke kunde faa Lov til at gaa til Theatret, hvortil han havde Lyst og Anlæg, søgte han Opreisning ved at spille paa Privattheatre og skrev ogsaa selv Skuespil, bl. a. et Stykke, som de Venner, for hvilke han forelæste det, fandt meget morsomt. Han lagde det imidlertid hen paa sin Boghylde, og dér laa det et Par Aar, vel næsten forglemt, indtil „Gulddaasen“ blev opført med stort Bifald paa det kongelige Theater. I dette Stykke, til hvilket Landøkonom Olufsen blev nævnt som Forfatter, troede Christian Hertz og flere af hans Venner at gjenkjende hans saa godt som uforandrede Skuespil. Han kunde ikke mere finde dette, og indolent, som han var bleven, lod han Sagen gaa hen. Saaledes fortæller Fru Fich, og jeg har hørt min Bedstefader

sige, at Biskop Hertz havde fortalt det samme. Christian Hertz, hvis Forlovede, Sylvia Molberg, var kommen i Huset hos Boyes, var imidlertid mere og mere forfalden til et uordentligt Liv: svækket paa Sjæl og Legeme blev han 1804 Klokke i Roskilde, hvor hans Broder var bleven Domprovst. Han sad dér indtil sin Død 1812 altid i sin Lænestol, medens hans raske Kone besørgede Omvisningen i Kirken. Efter Justitsraad Boyes Død 1815 flyttede Fru Sylvia igjen ind til sin Svigermoder omtrent samtidig med Fru Dampe, og de to Kvinder førte nu i Forening et udsvævende Liv paa et Kvistkammer i den store Gaard paa Østerbro, „Søholtegaard“, som Justitsraaden havde kjøbt nogle Aar før sin Død, og som hans Enke nu eiede og beboede.

Medens Christian Hertz gik til Grunde i sit lystige Liv i Kjøbenhavn, havde hans alvorligere og flittigere yngre Broder unddraget sig fra dette og var bleven Huslærer. I Horbelev blev han som saadan snart hele Husets Yndling; i Fritimerne deltog han i Børnenes Lege, og især udmærkede han sig ved mesterlig Oplæsning af Digterværker og Foredrag af Sange. Imedens han var Huslærer, tog han sin Embedsexamen, ved hvilken han, som ikke havde haft Leilighed til stor Forberedelse, havde indstillet sig til den ringeste Karakter, som man den Gang kunde. Under dette Ophold i Kjøbenhavn maatte han hæve sin Forlovelse med Amalie Molberg, der i hans Fraværelse havde moret sig med andre Elskere. Men han vandt snart en bedre Kvindes Kjærlighed og blev forlovet med Pastor Kochs tredje Datter, Christiane Sophie, som blev gift med ham, da han i sit 25de Aar blev Præst i Nørhaa i Aalborg Stift. Den anden af Pastor Kochs Døtre, Kathrine Magdalene, var allerede tidligere, kun 16 Aar gammel, bleven gift med daværende Pastor, senere Biskop i Trondhjem, Peter Olivarius Bugge. Hun fik 11 Børn, blandt disse de bekjendte Filologer og Rektorer: Søren, senere Præst, og Frederik. Hun blev over 90 Aar gammel og bevarede sin Aandsfriskhed lige til sin Død.

Efter at de unge Præstekoner havde forladt det fædrene Hjem, vendte deres ældste Søster tilbage til dette, og hendes eneste Søn, min Fader, blev saaledes opdraget i Horbelev Præstegaard. Han blev undervist af sin Morbroder, Hans

Christoffer Elers Koch, der var bleven residerende Kapellan hos sin gamle Fader og ved dennes Død 1806 blev Sognepræst i Horbelev, i hvilket Embede han forblev til sin Død 1847. (Senere have 2 af hans Sønner været Præster i Horbelev, og den yngste er det endnu). Imidlertid var J. M. Hertz bleven Domprovst i Roskilde, og da han i Marts 1804 mistede sin Hustru, som efterlod ham 6 Børn imellem 2 og 10 Aar, ægtede han i November s. A. sin Svigerinde. Saaledes kom hendes 12aarige Søn i Roskilde Skole. Hverken Domprovst Hertz eller min Bedstemoder gjorde nogen Forskel imellem hendes Søn og hans 6 yngre Børn, og min Fader voxede saaledes op imellem en talrig Kreds af Søkende i et lykkeligt Familieliv. Han var en udmærket Discipel, og da han var hvid og rød af Ansigtifarve, exemplarisk i sin Opførsel og meget ordentlig og sirlig i sit Ydre, kaldte de andre Drenge ham „Jomfru Thrige“. Da han i Aaret 1809 blev Student, fik han i de fleste Fag Karakteren „Udmærket godt“, og Aaret efter blev han Nr. 2 blandt dem, der fik Udmærkelse til anden Examen, medens H. N. Clausen blev Nr. 1. Blandt de Andre, der opnaaede Udmærkelse, vare Kolderup Rosenvinge, Johan Ludvig Heiberg og Jakob Hornemann Bredsdorff; den sidste var Aaret før bleven demitteret fra Nykjøbing Kathedralskole, hvor min Bedstefader den Gang var Rektor, og havde faaet „Udmærket godt“ i alle Fag. 1812 vandt min Fader Universitetets Guldmedaille for Besvarelsen af et Prisspørgsmaal om Flaadens Betydning i Danmarks Historie indtil 1720. Men man maa ikke tro, at han var en Læsehest: han var kommen i Huset hos Enkefru Jürgensen, født Buntzen, i Familien almindelig kaldet Tante Lise¹⁾, en Søster til Fru Gyllembourg og Onkel Elers Kochs Hustru, Tante Laurentse, og var derved kommen i Omgang med Hovedstadens mest dannede Kredse. I Julen var han sammen med Tante Lise og hendes Børn stadig Gjæst i Provstegaarden i Roskilde, hvor der samlede sig en Kreds af jævnaldrende og ældre begavede Mennesker; blandt de sidste var navnlig Weyse som hjemme i det musikalske Hus.

Skjøndt min Fader især beskæftigede sig med historiske

¹⁾ Se „Museum“ Aarg. 1890, Side 399.

Studier og hørte filologiske Forelæsninger, af hvilke jeg endnu har et Kollegium af Sverdrup over Aristofanes's „Skyer“ med mange træffende frie Oversættelser, medens han tillige gav mange Timer, studerede han dog samtidig Theologi og fik Egregie ved theologisk Examen 1814. At blive Præst var dog ikke hans Maal; men derimod blev han strax efter Examen Adjunkt i Roskilde, hvor han navnlig underviste i Historie og Geografi. En af hans mest udmærkede Disciple, nuværende Konferensraad Wegener, har fortalt mig, at han var en fortrinlig Lærér, som med Venlighed, men tillige med stræng Bestemthed forstod at bibringe Disciplene ualmindelige Kundskaber. Han bidrog saaledes til at skaffe Roskilde Skole det Ry, som den paa denne Tid vandt, efter at Rektor Bloch 1815 var forflyttet dertil fra Nykjøbing paa Falster. 1819 disputerede min Fader for Doktorgraden over Cyrenes Historie og blev derefter udnævnt til Overlærer. Hans Disputats, som efter hans Død blev udgivet af min Bedstefader i anden, fuldendte Udgave, tildrog sig megen Opmærksomhed i Udlandet; da jeg 1839 indskrev mig til Böckhs Forelæsninger i Berlin, modtog han mig med stor Venlighed som en Søn af den af ham skattede Forfatter.

Familierne Hertz og Bloch udgjorde Midtpunktet for den dannede Selskabelighed i Roskilde. Medens Domprovstens foruden min Fader havde 5 Sønner og 1 Datter, havde Rektoren 4 Døttre, og af disse var navnlig den ældste, Margrethe, født den 7de Januar 1798, ualmindelig yndig og elskværdig. Allerede i Nykjøbing blev Poul Møller, som gik i Skole dér, heftig forelsket i hende: den ganske unge Pige kunde ikke modstaa hans stormende Frieri, men fortrød det strax efter og hævede Forlovelsen. Den fortvivlede Elsker ilede til Fods fra København til Nykjøbing og tog sig det meget nær, at hun blev fast ved sin Beslutning; senere blev han gift med hendes Kusine, den smukke Betty Berg, en Datter af Proprietær Berg til Skjoldemose og min Moders Moster, Betty Hensler. I Roskilde vandt min Fader hendes Kjærlighed; de blev gifte 1819 og var derefter forenede i et lykkeligt Ægteskab indtil min Faders tidlige Død den 14de Januar 1827. Fra „Sukkerhuset“ vare de i min tidligste Barndom flyttede til den nye store Rektorbolig, hvor vi kom til at bo

ovenpaa, medens min Bedstefader boede i Stuen. Ogsaa efter min Faders Død vedblev min Moder at bo i Rektorboligen, og denne med sin store Have blev saaledes min Barndoms kjære Hjem. Min Bedstefader var en iegod Mand og blev mig en anden Fader. Hans Slægt kom saaledes til at staa mig allernærmest, og det bliver nu paa Tide, at jeg omtaler den.

Medens jeg paa fædrene Side stammer fra en ubekjendt jydsk Bondeslægt, kan jeg forfølge Familien Bloch over 200 Aar tilbage igjennem en Række af jydsk Præster. Flere af dem vare efter hinanden Sognepræster til Ellishøi og Svenstrup i Aalborg Stift; men Søren Bloch blev 1730 Præst i Barrit. Noget efter skrev han en i sin Tid meget læst Satire: „Søren Knudsens Heldengeschichte“, hvis Forfatter var ubekjendt, indtil hans Søn udgav den efter hans Død blandt hans efterladte Skrifter. Den var rettet mod Duelsygen. Senere blev han theologisk Professor i Kjøbenhavn, derefter Stiftsprovst og døde 1753. Hans Søn Tønne Bloch (min Oldefader), født 1733, var først Feltpræst i Holsten, hvor han forstod at imponere de overmodige Officerer, derefter Sognepræst i Middelfart og blev 1775 udnævnt til Biskop i Ribe, 1786 i Fyens Stift. Han skildres som en dygtig og nidkjær, men myndig og noget fornem Mand; min Bedstefader blev som Dreng kaldt „Junker Søren“. Biskop Bloch, som døde 1803, var gift to Gange: med sin første Hustru, Margrethe Hedevig Jebens fra Meldorf, som døde 1792, havde han flere Børn, af hvilke 8 naaede den voxne Alder; anden Gang ægtede han Christiane Kohl, der allerede havde været gift to Gange før, først med Landsdommer Suhr, derefter med Generaladjutant Bendix Vilhelm Hensler, død 1789. Selv havde Biskoppen ingen Børn med sin anden Hustru; men hun bragte flere voxne Børn med sig til Bispegaarden, dels sine to Sønner med Landsdommer Suhr, dels Generaladjutant Henslers Børn af hans første Ægteskab med Maria Krag. Af de 3 Kuld unge Mennesker, som saaledes bleve bragte sammen, fremgik 3 Ægteskaber: Søren Bloch (min Bedstefader) blev gift med Margrete Magdalene Hensler, og Biskoppens 2 yngste Døttre Caroline og Hedevig ægtede: den første Kapitain, senere Kommandør Hensler, den anden

Adjunkt i Roskilde, senere Rektor i Vordingborg Jochum Suhr. Søren Bloch var Aaret før sit Giftermaal, kun 21 Aar gammel, bleven ansat som Lærer ved Odense Kathedralskole, hvor han forstod at vinde Disciplene i Mesterlektien, der til Dels var hans jævnaldrende, ved sin Humanitet og Nidkjærlighed. Min Mormoder var en blid og elskelig, noget svagelig Kvinde og døde 1821. To Aar efter ægtede min Bedstefader Henriette Marie Holmer, en Datter af Hospitalsforstander Holmer i Odense, som blev en prægtig Husmoder i Rektorboligen og en Veninde af hendes ikke meget yngre Steddøttre; jeg og min Søster Margrethe kaldte hende „Bedstemoder Jette“. Hun skjænkede min Bedstefader 2 Sønner, af hvilke den ene nu er Metropolitanskolens dygtige Rektor. Saa vel med hende som med sin første Hustru havde min Bedstefader Sølvbryllup: derefter levede de endnu i mange Aar sammen, indtil han døde 1862, 90 Aar gammel. Hun overlevede ham i lang Tid.

Min Bedstefaders to ovennævnte yngre Søstre havde ingen Børn, men Slægtninges Børn optoges i deres gode Hjem: i Henslers Hus Døttre af min Bedstefaders ældre Broder Ernst, der havde studeret i Kiel og var bleven Herredsfoged i Glücksborg; efter deres Pleieforældres Død holdt „Baserne“, som vi kaldte dem, i mange Aar en Pigeskole paa Frederiksberg. Rektor Suhr kom til at sørge for sin Broders Børn; thi denne, Kapitein Adolf Suhr, blev sindssyg og gik i mange Aar rundt igjennem alle Stuer i Rektorboligen i Vordingborg og snakkede med sig selv; en af hans Sønner, Søren Bloch Suhr, blev senere bekjendt som Præst i Kjøbenhavn og Forfatter af middelmaadige Noveller. Jeg har aldrig kjendt et mere elskeligt gammelt Ægtepar end Onkel Jochum og Tante Hedevig; de bleve i den Grad ét, at de kom til at ligne hinanden. En ældre Søster af min Bedstefader, Amalie, blev gift med en baiersk Adelsmand, Major v. Wimpfen, der var bleven dansk Veiofficer, og blev Moder til to Sønner Carl og Ferdinand. Den sidste blev Forstmand og Kammerherre; Carl blev Herredsfoged i Flensborg og var en af de første Forkæmpere for Slesvigs Danskhed. Ligesom Professor Christian Paulsen i Kiel var han en født Slesviger og havde faaet sin Dannelse ved tyske Universiteter, og ligesom han

forsvarede han Danmarks Sag paa Tysk, især ved en „Sønderjyllands Historie“. Den stille tilbageholdne Mand døde desværre ung.

Til de forskjellige Dele af Landet, over hvilke min vidt forgrenede Familie var spredt, var jeg fra min tidligste Barn-dom vant til at gjøre Reiser i Sommerferien med mine Forældre. Først besøgte vi min Faders Forældre i Ribe; men Biskop Hertz døde allerede 1825, hvorefter min Bedstemoder flyttede tilbage til Roskilde. Derpaa reiste vi baade før og efter min Faders Død til Kiel, hvor min Moders yngste smukke og elskværdige Søster Thora var bleven gift med Professor Paulsen. Jeg og min Søster havde der Undervisning i Tysk hos en ung Slesviger, der kom i min Faders Hus, den senere bekjendte Advokat Bargum. Hjemme i Roskilde blev jeg undervist af Adjunkt Stybe, en alvorlig og streng Pebersvend, der boede i to smaa Værelser paa den gamle Skole, hvilket syntes mig den herligste Tilværelse; at jeg selv en Gang vilde blive Skolemand ligesom min Fader og Bedstefader, forekom mig som en Selvfølge. Da jeg havde meget let ved at lære, bragte Adjunkt Stybe mig overmaade vidt i flere Fag; men da han, som spillede fortrinlig Violin, ogsaa prøvede paa at lære mig det, maatte han opgive det, da jeg hverken viste Lyst eller Flid. I Efteraaret 1829 kom jeg paa Latinskole, hvor jeg fik en udmærket dygtig Latinlærer i Nordslesvigeren Adse Blume. Skolen bestod af 4 toaarige Klasser, men jeg gennemgik de 3 nederste Klasser paa 4 Aar, saa at jeg snart kom sammen med meget ældre Disciple. Den dygtigste af disse, Carl Emil Münster, blev min gode Ven, uagtet jeg først som Student ret kom til at skjønne paa hans varme Hjerte. Ved sine omfattende Kundskaber, som han tilegnede sig med Grundighed og Samvittighedsfuldhed, og ved sin Begeistring for sit Kald, vilde han være bleven en fortrinlig Præst; men han døde 1841 som theologisk Kandidat af Brystsyge.

Blandt Lærerne maa jeg særlig omtale Overlærer Johannes Hage, som dog kun var en god Lærer for de Disciple, der forstod at benytte hans noget overlegne Undervisning; udenfor Skoletiden tilbød han dem, der ønskede det. Undervisning i Engelsk. De ringere Disciple behandlede han ofte

paa en haanlig Maade, og efter at han havde mistet sin unge elskværdige Hustru, født Bartholin, hensank han i dyb Melankoli. Ikke længe efter flyttede han til Kjøbenhavn og hengav sig ganske til sin politiske Virksomhed. Min Bedstefader forstod at give sine Disciple Interesse for Klassikerne, navnlig for sin Yndlingsdigter Horats, som han tildels gennemgik paa Latin. I latinsk Stil nøiedes han ikke med at rette Feilene, men dikterede saakaldte Versioner, som vi maatte lære udenad. Da jeg paa Grund af min unge Alder blev tre Aar i øverste Klasse, fik jeg Leilighed til at gennemgaa langt mere, end der fordredes, i Latin, Græsk og Historie. Min Lærer i det sidste Fag, Steen Friis, som var kommen i Hages Sted, var langt fra ikke en saa betydelig og kundskabsrig Mand som Hage. men forstod bedre at faa de ringere Disciple lært noget.

Imidlertid foregik der en stor Forandring i mit Hjem: min kjære Tante Thora i Kiel, som jeg og min Søster altid havde givet den første Plads, naar vi skulde bestemme, hvem vi holdt mest af, døde fjernt fra sit kjære Roskilde; hendes skønne Billede, et af Jensens bedste Portræter, smykker min Væg. Men min Moder blev nu gift med Professor Paulsen, og i Sommeren 1836, da jeg ikke mere deltog synderlig i Skoleundervisningen, tilbragte jeg to Maaneder i Kiel. Min Stedfader, hvem jeg kom til at skyldes saa uendelig meget, skaffede mig Adgang til Professorernes Forelæsninger og lod mig lære at ride hos Universitetsstaldmester Balle, en Sønnesøn af Biskop Balle, en komisk Person, der talte et besynderligt Miskmask af Dansk og Tysk.

I Oktober 1836 blev jeg Student og kom i Huset hos min Onkel, Legationsraad Heide, der var gift med min Moders Søster Charlotte, en livlig og livsglad Kvinde. „Russerne“ vare delte i 14 Afdelinger, der examineredes paa Kollegierne og andre Steder, da den nye Universitetsbygning først kort efter blev taget i Brug. Til min Afdeling hørte den eneste, der foruden mig blev dimitteret fra Roskilde, Hans Jørgen Haar, senere en flink Præst, død som Sognepræst i Nykjøbing paa Falster, frendes v. Westens Skole med Goldschmidt i Spidsen, de to Haderslevere Bertelsen og Krüger, ældre Broder til Nordslesvigernes senere trofaste Forkæmper, og

nogle Privatister. Saaledes at vandre om i Kjøbenhavn og gjøre Bekjendtskab med andre Studenter, var en ren Fest for mig. Jeg tog et godt Varsel af, at det første Fag, jeg kom op i, var Historie og Geografi; i Geografi fik jeg da ogsaa L. p. c., men i Historie gav Werlauff, der examinerede mig, aldrig nogen høiere Karakter end laud, da Indholdet af den ene danske Stil skulde lægges sammen dermed. Der gaves nemlig den Gang to danske Stile, en tagen af Historien, en af Religionen. Mit laud⁺ i Historie blev saaledes til L. p. c., men i Religion blev det kun til laud. I Religion examinerede Clausen strængt, og Goldschmidt, der som Jøde kun blev examineret i Bibelhistorie, fik H. ill. Han tog sig det forfærdelig nær, at han saa ikke kunde naa Udmærkelse, og sagde: „Jeg vilde hellere have mistet en Finger¹⁾“.

Det var mig en stor Glæde at blive examineret i Tysk af Oehlenschläger, og i min Iver vilde jeg strax oversætte det mig forelagte danske Stykke paa Tysk uden at læse det op; han spurgte mig da venlig, om jeg ikke vilde læse op først. Det var en fri Sag, om man vilde lade sig examinere i Oversættelse fra Dansk til Tysk og Fransk; men kun derved kunde man faa L. p. c. I Tysk var det mig naturligvis let, og i Fransk var jeg saa heldig, at der blev forelagt mig et Stykke, jeg havde læst paa Fransk. Ogsaa i Latin var jeg meget heldig: i Version, som den Gang blev lagt sammen med mundtlig Stil, havde jeg kun faaet laud?, og det var meget vanskeligt at faa dette hævet til L. p. c.; men Madvig, som havde været meget tilfreds med min mundtlige Præstation, forelagde mig endnu et Sted i Æneidens 6te Bog, og nu traf det sig saa, at jeg netop havde valgt denne til at læse igjennem Dagen i Forveien. Ligeledes var Brøndsted i Græsk Velvillien selv; han kjendte mig ogsaa personlig, da vor Familie var gode Venner med Aagaards paa Iselingen, hvor hans Døttre bleve opdragne, og jeg oftere havde været i Besøg.

Blandt dem, der sammen med mig naaede Udmærkelse ved Examen artium, vare: den øverst indkaldte, Duxen fra Borgerdydskolen i Kjøbenhavn (den Gang Kjøbenhavns største

¹⁾ Se Goldschmidt. Livs Erindringer og Resultater I. Side 188 ff.
Red. Anm.

Skole), „den lille Boye“, Biskoppens Søn Ludvig Mynster fra Metropolitanskolen, den senere Subrektor i Haderslev, Krarup-Hansen fra Borgerdydskolen i Christianshavn og Baron, senere Stiftamtmand Bille-Brahe. Med Boye, som omfattede store Kundskaber med klar og skarp Forstand, gjorde jeg ofte lange Spadsereture, af hvilke navnlig to staa mig i frisk Minde, fordi jeg kom til at tænke paa dem, da han som Student med sin ældre Broder, en elskværdig og dygtig juridisk Kandidat, druknede paa en Seiltur i Kalvebodstrand. Første Gang var en Aften, da vi i Frederiksberg Have troede at høre En springe i Vandet; vi kunde ikke opdage noget, men følte os dog uhyggelig tilmode. Senere spadserede vi i en deilig Maaneskinsnat paa Langebro og derfra til Universitetet, hvor et prægtigt Stjernes kud gik ned, ligesom Klokken slog 12 paa Frue Kirke. Men den, der blev min nærmeste Ven, var Ludvig Mynster, af Ydre lille og ikke stærk, men rig paa Aand og Hjerte. Heller ikke han efterlod Frugter af sine Evner til almindelig Eiendom; men da jeg efter anden Examen forlod Kjøbenhavn for at studere i Kiel og Berlin, udøste han sit Hjerte for mig i Breve, som vistnok for største Delen ere af et saa privat og fortroligt Indhold, at de ikke ere skikkede til at offentliggjøres, men dog ogsaa give Meddelelser af mere almindelig Interesse.

Den 9de April 1838 skrev han saaledes: „Jeg har aldrig set et saa skjønt Lig som Poul Møllers. Hans Ansigt var uforandret og roligt; hans Træk vare endnu ligesom besjælede af Alvor og Klarhed. Han blev bisat i Petri Kirke, hvor Schmidt holdt en Tale, der vel var noget simpel og ikke just opfattede den Dødes Individualitet, idet den bestandig lød om hans „Arbeidsomhed“ og „dygtige Virken“, men dog havde meget smukt og hjerteligt: der stod bl. A. i den, at, ligesom han en Gang fra Havets Bølger havde sunget hen til Danmark: „Mine Venner i den danske Sommer, mindes I den vidt forreiste Mand?“, kunde han nu fra Evigheden spørge os Alle: „Mine Venner paa de danske Sletter, mindes I den hedengangne Mand?“ Hans yndige „Glæde over Danmark“ er overhovedet af Alle bleven plantet som en Blomst paa hans Grav; der er intet Digt blevet skrevet til hans Minde, hvor ei enkelte af hans skønne Tanker fra Sydhavet

ere anvendte paa ham, ingen Aftenunderholdning givet paa Theatret, hvor det ei er deklameret og har samlet Studenterne i Parterret.“

I samme Brev hed det: Den første Aften ved „Olaf den Hellige“ havde Oehlenschläger bedet Flere efter Stykket at komme hen og sige ham Besked. Selv sad han hjemme hos sine Børn, hans kjæreste Trøst, naar han er i Angst for Noget, og spillede L'hombre. Der var lang Tid mellem Akterne, saa at det hele først endte efter 10. Oehlenschläger blev urolig, da Klokken blev mere og mere, og Ingen kom: hans Angst steg, og tilsidst var han overbevist om, at der havde været Piber; endnu kom Ingen, og han lovede allerede, at det skulde være det sidste Værk, han skjænkede det danske Folk; — da hører han med et Klokkes Lyd, men den forekommer ham saa langsom og lidet glædesforkyndende, at hans Frygt kun stiger. Han lukker op — det var mig. „Nu hvorledes gik det?“ „Godt, ypperligt“, og jeg kunde neppe komme til Orde for Spørgsmaal. Siden kom Phister og Bournonville og bekræftede mit Udsagn. Hvor den Aften blev behagelig! Der blev drukket Champagne, og de faa Mennesker sad tilbords fra 10½ til 1. Oehlenschläger havde glemt sit Løfte og fortalte allerede med den Fortrolighed, hvormed han kommer Enhver imøde, der blot viser lidt Interesse for ham, en Plan, han havde til en ny Tragedie: „Themistokles“. Phister var meget elskværdig, og det var en af de bedste Aftener, jeg har oplevet; jeg kunde ikke sove, saaledes bølgede Olaf og dens herlige Digter og hans forskrækkede Spørgsmaal, da jeg traadte ind, og Anger over min døsiges Klokkringning og alle de interessante Meddelelser, jeg havde hørt, i mit Hoved.“

Den 14de Februar 1839 skrev Ludvig Mynster: „Jeg staar egentlig i et underligt Forhold til dem, som mest begeistre mig. Nylig var jeg i et Selskab med Martensen: Talen kom paa Oehlenschlägers „Knud den Store“, og jeg tabte Næse og Mund, da Martensen siger: „Det skal nok endnu være det allerforskrækkeligste af Alt, som han har budt os“, hvorpaa han henvendte sig til mig med det Spørgsmaal, om jeg havde hørt det forelæse, og jeg — fornægtede min Herre og Mester, som jeg dog ofte saa ærlig havde

stridt for, og svarede, at jeg ikke kjendte det, hvorpaa jeg dreiede Talen hen paa noget Andet. Og paa samme Maade gaar det mig med Martensen, naar jeg er hos Oehlenschläger: hører han ham nævne, da udbryder han: „Den Karl vil fordærve os Alle med sit Hegleri“. Jeg tror nu just ikke, at Oehlenschläger har „heglet“ meget i sit Liv eller kjender Martensens betydelige Ikke-Heglen; men store Mænd blive næsten altid plagede af en egoistisk Djævel: nu er det ham nok, at Hegel har opstillet et Princip for Tragedien, som han erkjender for ensidigt, for med Æsthetikeren Hegel at forbande Filosofen Hegel og med ham den ham i saa meget overskridende Filosof og Theolog Martensen og med denne hele hans Hale! Jeg elsker og beundrer og drager lige stor Fylde for mit Liv af to Mænd, hvoraf hver tror, at den Anden intet Liv kan give. Og dog hvad det angaar at elske, elsker man dog kun den, der selv kan elske, og jeg tvivler paa, at Martensen i Følelsens Kategori kan komme høiere end til Beundring, om hans begeistrede Tanker ikke er hans egentlige Liv, og saa tør han egentlig heller ikke være Æsthetiker. Taler man med ham, hindrer en vis Frygt stedse fra at være ret naturlig; noget vist Kritisk holder stedse tre Skridt fra ham. Og han er dog saa ung, har saa nylig begyndt at udmærke sig; derimod den gamle og i Ære og Berømthed bedagede Digter — hos ham taber alt Tvungent sig, der er Intet, som imponerer. Kommer jeg dér i Huset, kan jeg frit banke paa Døren til hans Stue og være sikker paa at blive modtaget med inderlig Fornøielse, — saa sætter han sig i Sofaen og jeg ved Siden af ham, og han fortæller saa meget om sig selv og sit Liv og sine Venner og alt saa hjerteligt som et Barn, der kommer frem med Alt, hvad det har, og hvor opbygget og opfyldt man er ovenpaa en saadan Samtale, efter at have hørt en rent lyrisk og uforbeholden Udtalelse af Digteren af — og af etc., det er ikke muligt at beskrive; man bliver jo selv rent Barn igjen, naar man ser en saadan Mand blive det, — og naar man saa forlader en saadan stille poetisk Scene, begeistret, som intet andet Menneske kan begeistre, saa maa man i det vrimlende Kjøbenhavn høre om: „at det dog er underligt, at en saa stor Mand kan være et saa slet Menneske“ eller „saa kvindagtig,

at han faar Taarer i Øinene, naar han forelæser sine Værker“, og saa faar man en saadan Lyst til at have alle de Oxehoveder paa én Hals og hugge dem af paa én Gang.“

Medens Ludvig Mynster først i Kjøbenhavn var bleven min Ven, havde jeg allerede i Roskilde vundet to Venner i Brødrene Fibiger, hvis Moder, Enke efter Rektor Fibiger i Kolding, 1834 var flyttet til Roskilde. Den ældste, Christian, der er død som Distriktslæge i Kolding, var en livlig, varm og ærlig Natur, som vandt Alles Hjerter; den yngste, Johannes, nu Præst paa Falster og bekjendt som Digter, var langt mere begavet, og imponerede, da han blev Student, sine Samtidige ved sine Tankers Klarhed og Selvstændighed. Ludvig Mynster skriver i et Brev Paaskedag 1839: „En Aften, da Johannes Fibiger fungerede i en ellers meget flov Post i „Palæstra“ (et Disputerselskab), Moderatorens, var jeg ganske begeistret over den ypperlige Maade, hvorpaa han gjorde sig gjældende, saaledes at han uden den ringeste Nærgaaenhed i al Rolighed fik det Hele dirigeret efter den Orden, han fandt passende, — og det er ingen Spøg imellem de ikke Lovlydende Danske: det har Ingen kunnet gjøre ham, den yngste i Selskabet, efter.“

„Palæstra“ var en Fornyelse af et Foredrags- og Disputerselskab, som var blevet stiftet i mit Rusaar. Den, der havde sat det i Gang, var Høedt, som var bleven Student fra Borgerdydskolen paa Christianshavn og imod Forventning ikke var bleven indkaldt. Dr. Krarup havde ellers prædestineret ham dertil ved at sætte ham som nederst: det var hans Skik at sætte de to bedste øverst og nederst; men kun Krarup-Hansen havde naaet Udmærkelsen. Høedt, som var en Søn af en velhavende Marskandiser, havde indbudt en større Kreds af Russer til et Gilde, som blev holdt imellem lutter Møbler hos hans tarvelige Forældre, og omtrent den samme Kreds stiftede det nævnte Selskab, som havde sine Møder i Borgerdydskolen paa Christianshavn. Høedt bragte imidlertid snart Ufred i Foreningen; da nemlig et af Medlemmerne havde holdt et mindre godt Foredrag, angreb han ham paa en plump Maade og erklærede det for uforskammet at byde Selskabet saadant noget Tøj. En almindelig Hyssen standsede ham, hvorover han blev yderst fornærmet og strax meldte sig ud af Sel-

skabet. Dette sov nok efterhaanden ind; jeg kom der i det mindste ikke mere.

Blandt Forelæsningerne interesserede Poul Møllers over Psychologi og Moralfilosofi mig mest, men han var jo allerede svag og maatte staa og puste paa Gangen, inden han begyndte. Han blev modtagen med kjærlig Ærbødighed; men ellers maa man just ikke tro, at der herskede den bedste Orden og Opmærksomhed paa Ruskollegierne; navnlig gik Optøierne paa den spagfærdige Mathematiker Ramus's Forelæsninger meget vidt. Madvig, som læste over romersk Literaturhistorie og paa Latin over Juvenal, maatte endog en Gang gribe ind: mod ham var der selvfølgelig Ingen, som viste nogen Barnagtighed. Mere end for Forelæsningerne interesserede jeg mig for Theatret, som jeg besøgte meget flittig, og for Søndagsture til Roskilde, hvor jeg ofte spadserede ud Lørdag Eftermiddag; jeg droges især derhen af Kjærlighed til Christine Fibiger, som senere blev min Hustru. I Sommerferierne spadserede jeg ligeledes meget omkring i Fyen, hvor jeg især besøgte min Slægt (Familien Berg), der var spredt omkring paa Herregaardene.

Efter anden Examen reiste jeg til Kiel, hvor jeg forblev i to Aar. Jeg hørte her blandt andet Forelæsninger hos Nitzsch over græsk-romersk Mythologi, hos Forchhammer over Pindar, hos Olshausen over hebraisk Grammatik, hos Georg Hansen over Slesvig-Holstens Statistik. Den sidste forstod at gjøre sine Forelæsninger interessante og viste Retfærdighed mod Danskheden i Slesvig. Den hebraiske Grammatik vandt under Olshausens aandrige Behandling Interesse ved Sammenligning med Arabisk og andre Sprog. Forchhammer begyndte at fortolke Pindar ret smukt, men fortabte sig snart i sine ensidige Ideer om Vandet som Mythologiens eneste Forklaring: det gik ham som Mr. Dick med Carl den 1stes Hoved. Nitzsch havde fornuftige Anskuelser om Mythologien, som nærmest lignede Otfried Müllers; men som Leder af det filologiske Seminarium var han mindre heldig.

Jeg kom strax ind i Studenterlivet ved „Fuchskommercen“ paa Sandkrug ovre paa den modsatte Side af Fjorden. Her var to saadanne Ruskilder: det ene hos Albertinerne, det andet hos Holsaterne eller Korpsburscherne. Albertinerne

hørte ikke ligefrem til det af den tyske Forbundsdag forbudte Burschenschaft, men vedkjendte sig dettes høiere og ædlere Formaal, medens Holsaterne vare mere aristokratiske og hyldede et raat Studenterliv. Naar man i det Hele vilde gjælde for Student, maatte man „holde sig til“ et af Partierne, uden just at behøve at indtræde i „Forbindelsen“, og jeg foretrak da naturligvis Albertinerne (saa kaldte efter Universitetets Navn „Christiana Albertina“). Da jeg med flere af Filologerne, som næsten alle holdt sig til Albertinerne, var seilet over Fjorden, fandt vi 80 Studenter samlede i en stor Sal ved to lange Borde. 8 „Præsides“, klædte i gammeltyske sorte Frakker med udslagne Kraver, hvid Kaskjet, hvide Skjærf med lilla Kanter, store Fægtehandsker og Kaarder i Haanden, stod ved Bordenden og paabød ved Ordene „Silentium“ og „Colloquium“ Afvekslingen mellem Sang og Samtale. Det gik alt-sammen til med en vis Høitidelighed; ved en Rundsang, „der Landesvater“ blev alle Kaskjetterne stukne paa Kaarderne, og ved deres Aftagelse blev man optaget i „den Bund der Studenten“. Tilsidst traadte Albertinernes Senior op paa Bordet og bekjendtgjorde, at der var indtraadt „Verhältniss zwischen dem Studentenbunde Albertina und dem Korps, das sich nennt Holsatia“. Hidtil havde der været „Verschiss“ imellem dem, d. v. s. de erkjendte slet ikke hinandens Tilværelse og kunde ikke tale sammen eller duellere med hinanden. Den nærmeste Følge af, at de nu vare traadte i Forhold til hinanden, var derfor en Række Dueller.

Nytaarsnat samlede henved 150 Studenter sig ved Universitetsbygningen og drog derfra med Fakler hen paa Torvet, hvor vi sluttede Kreds og i det Øieblik, det nye Aar begyndte, istemmede Voss's Sylvestersang: „Der Jahres letzte Stunde ertönt mit ernstem Schlag!“ Fra Torvet droge vi efter et Pereat for det gamle Aar og et Hoch for det nye hen til Prorektoren Francke, Summus Theologus, som var opblæst af sin høie Værdighed og meget lykkelig over sit Hoch, skjøndt de Deputerede (2 Albertinere og 2 Holsater), der kjørte i Karether foran Toget, i deres Tiltale sagde, at da det altid havde været Skik at bringe Universitetsrektoren et Hoch, saa fik han ogsaa et. Derefter gik Toget til Studenternes Yndlinge: Olshausen, Juristen Burchard og den livlige Schwaber, Fysikeren Pfaff,

der holdt en meget liberal Tale, saa tilbage til Torvet, hvor en lille pukkelrygget Student Springborn af en lille yderliggaaende Forbindelse „Saxonia“ udbragte et Hoch for de 7 nylig af Kong Ernst August afsatte Göttinger Professorer. Men da dernæst en engelsk Kjøbmand vilde udbringe et Pereat for Kongen af Hannover, blev han standset af en Politibetjent, som blev tilkaldt af en af Holsaternes Deputerede. Andre Studenter vilde have, at han skulde have Lov til at tale ud, og der opstod et frygteligt Spektakel, som dog endte med Afsyngning af „Gaudeamus igitur“, hvorefter Faklerne kastedes sammen til et Baal. Paa Nytaarsdag kom de Deputerede kjørende i deres Karether og gratulerede Professorerne, altsaa ogsaa Fader.

Endnu viste der sig ingen slesvig-holstensk Uvillie mod min Fader, skjøndt kun Faa i Kiel billigede hans Virksomhed for den danske Sag i Slesvig; hans Forelæsninger, som han holdt i sit eget Hus, navnlig over slesvig-holstensk Privatret, vare forholdsvis godt besøgte, og Albertinerne, som vidste, at han havde raadet mig til at holde mig til dem, og at han besad nogen Formue, anmodede ham endog om et Laan til deres Forbindelses Kasse. I April 1838 var jeg Vidne til hans Virksomhed, da jeg ledsagede ham paa en Reise gennem Svansen og Angel til Als og Flensborg. Svansen viste sig allerede ved sin Bygningsmaade (med Skorstene og Længer i Modsætning til den nordtyske skorstensløse Bygning i Dänischwohld), hvor Alt er samlet under et Tag, som et oprindeligt dansk Land; men det danske Sprog var der uddødt, og kun enkelte gamle Folk talte endnu Dansk sammen. I det sydlige Angel var Plattysk blevet det almindelige Omgangssprog blandt de Yngre, skjøndt man her endnu forstod Dansk. Dersom Frederik den Sjette havde haft den fornødne Kraft til at gennemføre den Forandring i Kirke- og Skolesproget, som han havde paatænkt, vilde hele Angel endnu have været dansk. I det nordlige Angel var det 1838 endnu Omgangssproget, uagtet Kirke- og Skolesproget i Aarhundreder havde været tysk. Først da vi vare satte over Flensborg Fjord, vare vi paa fuldkommen dansk Grund; kun Retssproget var her tysk, og Fader fik mange Meddelelser om dettes uheldige Virkninger. Paa Als besøgte vi Professor Georg Hansens Fætter, den

dansksindede Pastor Jørgen Hansen i Notmark (senere Biskop), som fortalte om, hvorledes Hertugen af Augustenborg havde tvunget Bønderne til at stemme paa hans Kreatur, Herredsfoged Steffens. Ved Alle, som ved Deputeretvalget ikke stemte paa denne, satte han et Kors, og de fik saa ikke mere nogen Villigheder af ham. De nordlige Sogne i hans Besiddelser modstod ikke hans Tvangsmidler, men trøstede sig med, at Steffens dog ikke vilde blive valgt. Det blev han heller ikke; thi de øvrige Bønder stemte paa den gode danske Bonde Bonefeldt, som vi Dagen efter besøgte. I Sønderborg var jeg om Aftenen paa et Borgerbal; de Damer, jeg dansede med, vilde først gjerne være fine og tale Tysk; men mellem sig selv talte de Dansk, og da jeg tilsidst opførte en Kotillon paa Dansk, gik Naturen over Optugtelsen, og Tysken forsvandt. I Flensborg besøgte vi min Slægtning og Faders Meningsfælle Carl Wimpfen og flere Onkler og Tanter af Fader i denne hans Fædreneby, i Slesvig hans Universitetsven, den ivrige Slesvigholstener Advokat Heiberg; jeg hørte med Interesse paa Faders Disputer med ham og hans nette unge Kone, en født Komtesse Baudissin.

I Kiel var Vilhelm Nitzsch (død som Professor i Historie i Berlin) min bedste Ven: det var en prægtig Fyr med livlig Aand og varmt Hjerte. Vi delte Studier, og da vi i Oktober 1839 drog til Berlin, søgte vi en fælles Bolig. Senere flyttede vi sammen med Ditmarskeren Müllenhoff, og vi leiede da en Leilighed, hvor vi havde fælles Sovekammer og hver sit Studerekammer. Müllenhoff, den senere berømte Germanist, ligeledes død som Professor i Berlin, havde i Modsætning til den i Wittenberg fødte Nitzsch's sachsiske Livlighed en hel Del udvortes Flegma og holstensk Magelighed, men megen Følelse og indre Liv. Samlivet med disse to betydelige lidt ældre Kammerater var meget frugtbringende for mig.

Blandt Professorerne var den første, jeg søgte, Steffens, til hvem jeg ved mit Afskedsbesøg i København havde faaet et Brev fra Oehlenschläger. Da han saa, at jeg var fra Roskilde, afbrød han strax Læsningen af Brevet og begyndte at spørge om sin gamle Skole; vi talte naturligvis Dansk. Han var meget hjertelig; jeg blev oftere bedt i Selskab hos ham; men mest Fornøjelse havde jeg af de Aftener, hvor

hans Hus stod aabent for Studenter. Han var da meget elskværdig; naar han med stor Aabenhed og stedse tiltagende Begeistring udtalte sine Følelser og sin Overbevisning og saa' glad og mild paa En med sine herlige blaa Øine, blev man selv glad. Hans Forelæsninger vare ganske vist ogsaa interessante, men vare ikke fri for en vis mystisk Uklarhed. Selv sagde han, at det, der tiltrak os ved dem, vistnok var den levende Anskuelse, der gik igjennem det Hele. „En saadan Anskuelse var det vigtigste, og det var især det, han ikke kunde lide ved Hegelianerne, at de tabte sig i abstrakte Tanker. Al Skoletvang og al Bogstavtro var ham modbydelig; „die Hengstenbergische Theologie ist mir etwas schreckliches.“ Marheinecke mente det vistnok ærligt, men Steffens kunde ikke begribe, hvorledes han ikke blev betænkelig, naar han tog Hegels System og passede Kristendommen ind deri. Han vilde aldrig formaste sig til at sige, at Hegel ikke havde været Kristen; ligesom den Hegelske Filosofi betragtede Naturen som „einen Lump“, og Hegel dog havde tilbragt sine lykkeligste Timer i den skønne Natur ved Potsdam, saaledes kunde han, skjøndt hans Filosofi konsekvent maatte føre ham til at nægte en personlig Gud, dog som Menneske være den bedste Kristen.“ Han var vred over Bearbejdelsen af Hegels Skrifter: „hvad der i Hegels Mund ofte havde været Følelse og var sagt med allehaande „Beziehungen“, det stod nu her „saa krast og bart, især i Religionsfilosofien.“ Da Christian den Ottende var bleven Konge, udtalte Steffens sig meget begejstret om ham. „Hvis jeg havde været to Aar yngre, havde jeg havt Lyst til at vende tilbage til Danmark“, sagde han. „Da Sorø Akademi blev stiftet, vilde jeg med Glæde have taget imod Direktørpladsen; det skulde saa være blevet noget ganske Andet end nu, et Akademi, hvor blot Kjærligheden til Vidskaben var det drivende, og alle Brødstudier vare forviste.“

Medens Steffens mest virkede ved sin Personlighed, havde jeg mere Udbytte for mine Studier af flere andre Professorers Forelæsninger. Først og fremmest maa jeg nævne Ranke, af hvis historiske Seminarium jeg var Medlem. Jeg skrev til dette en Afhandling om de bremiske Ærkebiskoppers Forhold til Danmark og blev meget glad, da han roste mig for „Fleiss, Geschick, hübsche Anordnung und Erzählung.“ Hans Fore-

læsninger interesserede mig meget. Den unge Professor Droysen, med hvem jeg blev personlig bekjendt, yttrede, at Ranke ikke var ham partisk nok, ikke var begeistret nok. Men kort efter udtalte Ranke sig med saa megen Følelse om Josef den Anden, at jeg maatte give Droysen fuldstændig Uret. „Josef den Anden er aldeles overbevist om sine gode Hensigter og sine Planers Gavnlighed og sætter det til sit Livs Maal at gennemføre dem. Men overalt finder han Modstand hos dem, hvis Gavn han troede at befordre, og han maa inden sin Død tilbagekalde sine Reformer og sige sig selv, at hans hele Liv var spildt; da han ligger i Dødskampen, hører han Ungarerne juble, idet de føre deres Krone tilbage fra hans Slot.“ Men partisk var han ikke, som Droysen og de nyere tyske Historieskrivere forlange; han anerkjendte altid det Gode og Sande paa begge Sider.

Droysens Forelæsninger over den græske Tragedie vare meget livlige og aandrige. I den sidste Time sammenfattede han Sammenligningen mellem de store Tragikere saaledes: „Æschylus opfatter den høiere Idé i en Mythe, Sofokles det almindelige Menneskelige i den. Evripides behandler den som en Novelle, hvori han giver smukke Situationer, psykologiske Skildringer og filosofiske Betragtninger.“ Carl Ritter kunde give fortræffelige anskuelige Skildringer; jeg erindrer saaledes, hvor levende han fremstillede Tilstanden i Palæstina c. 400—600 efter Chr. Böckhs Forelæsninger over græske Antikviteter vare meget gode; men han meddelte dem paa en underlig tør Maade. Klare og skarpt kritiske vare Lachmanns Forelæsninger over Æschylos's Agamemnon.

Det Hus, i hvilket jeg kom mest i Berlin, var den gamle jødiske Rigmand Friedländers, hvor der var bevaret en Afklang af det rige Aandsliv i de jødiske Kredse fra Aarhundredets Begyndelse. Jeg var anbefalet til ham af min Stedfader, som i sin Ungdom havde været en Gjest i Huset, og den gamle Mand viste mig en næsten rørende Venlighed. Han besøgte mig, bad mig hyppig til Middag og indførte mig i sine Slægtninges Huse. En af hans Sønner var den bekjendte Filolog; af en afdød Datters Døttre var den ene gift med denne, som den Gang var Universitetsbibliothekar, en anden med Professor Droysen; den sidste var en indtagende Blon-

dine. I Paaskeferien reiste jeg med en af mine Kieler-Venner, der studerede Theologi i Berlin, Decker, til Uckermark, hvor vi besøgte hans Familie, gammeldags elskværdige Folk, hos hvem jeg følte mig aldeles hjemme. Den gamle „Oberamt-mann“ (Domænebestyrer) Karbe havde noget saa Mildt og Elskeligt, at jeg maatte tænke paa min Bedstefader; hver Morgen samlede han hele sin Familie om sig og forelæste noget af Biblen eller Andagtsskrifter. Vi red eller spadserede onikring i den ret smukke Egn og besøgte blandt Andre en af den gamle Patriarks mange Børn, en elskværdig Præstekone.

En stor Del af min Interesse i Berlin optog Theatret, hvor jeg saa mange Stykker af Shakespeare, Lessing, Goethe og Schiller, ogsaa Oehlenschlägers Correggio og beundrede Devrient (f. Ex. som Tasso), Seidmann (udmærket som Mefistofeles, Antonio, Carlos i Clavigo og andre Karakterroller), Madame Krehlinger (bl. a. fortrinlig i Ariona i Emilie Galotti og Phædra), men især sværmede for Charlotte von Hagen, der var høist indtagende i naive Roller i nyere Stykker. Mine idelige Theaterbesøg afbrødes den 9de Mai, da Kong Frederik Vilhelm den Tredie døde, men begyndte allerede igjen den 25de. Foruden med Theatret sysselsatte jeg mig i Berlin ogsaa meget med Malerisamlingen, der vel ikke var særlig rig paa Billeder af første Rang, men udmærkede sig ved den historiske Ordning, som lettede mig Studiet af Maleriets Historie.

Mit Ophold i Berlin var saaledes rigt paa Nydelser; men da Sommermaanederne kom, begyndte jeg at længes efter at forlade den store By, som for Resten den Gang ikke var større end Kjøbenhavn nu, med dens Sand og Støv, og den 11te August drog jeg Syd paa sammen med en af mine Kieler-Venner, Polyteknikeren Ludvig Meyn. Først kørte vi med Posten til Wittenberg, hvor vi med Interesse besaa alle den gamle Bys Lutherminder, og gik derfra til Fods igjennem Anhalt, hvor vi glædede os over de prægtige Egeskove, som gjorde godt efter de brandenburgske Naaletræer. I Køthen begyndte Jernbanen, som den Gang endnu kun var i sin første Begyndelse i Tyskland. I Halle indlogerede vi os paa tysk Studentervis hos gamle Kieler-Venner, jeg hos en Slesviger Grauer, med hvem jeg hospiterede hos flere Professorer, bl. a. hos Historikeren Leo, hvis iøvrigt ikke meget levende

Foredrag mere gik ud paa malerisk og poetisk at beskrive enkelte Situationer end at give store Overblik som Ranke. Den smudsige gamle By var mig ret behagelig efter de lange og brede kjedsommelige berlinske Gader, og udenfor Byen glædede jeg mig ved de steile, graa og røde Klipper, imellem hvilke Saale slynger sig. Mere anseelig, men mindre interessant saa Leipzig ud; stille og smukt var der udenfor Byen i en Have, hvor Pleissen flyder forbi Poniatowskis Minde mellem skønne Taarepile. Paa et andet Sted i Haven er det Sted, hvor han druknede, betegnet ved en simpel Gravsten; en Mængde polske Navne ere indridsede i Stenen. En Del af Veien til Dresden tilbagelagde vi paa Jærnbanen, en Del til Fods i den smukke Elbdal. I Dresden dreiede Hovedinteressen sig selvfølgelig om Billedgalleriet, som jeg besøgte flere Dage i Træk, til Dels i Følge med daværende Justitsraad Thomsen fra Kjøbenhavn; den elskværdige og livlige Mand plagede mig kun lidt for meget med at paavise uægte Billeder. En meget vakker og ligefrem Mand var den norske Maler Dahl; men den mærkeligste af dem, jeg besøgte i Dresden, var Tieck, til hvem jeg havde en Hilsen fra Steffens. Jeg blev strax indbudt til Aften for at høre en af hans sædvanlige Oplæsninger. Da jeg kom, fandt jeg et Thebord dækket, omgivet af en Række Stole; i Sofaen sad en gammel Grevinde som Husmoder, ved Siden af hende Tieck, gammel, forvoxen, med en sort Kalot paa Hovedet, alvorlig høflig, men ikke videre tiltrækkende. Snart kom flere Gjæster bl. a. Udgiveren af „das Novellenbuch“, v. Bülow, og en meget smuk og livlig ung Dame, Dmle Bayer fra Hannover, der gav Gjæsteroller i Dresden. Hun opfordredes til at bestemme, hvilket Stykke han skulde læse. Hun valgte Lope de Vegas „der König der beste Richter“; Tieck fik et lille Bord sat foran sig, lagde sin Bog mellem to Lys og begyndte at læse. Han blev nu en ganske anden; han læste med en Kraft, et Liv, en Følelse, som man slet ikke skulde vente af at tale med ham. Han adskilte de enkelte Roller ved Stemme og Udtryk saa fortræffelig, at man godt kunde forstaa det uden Navnene. Da han var færdig, brød hele Selskabet op. En af Tilhørerne fortalte, at han forrige Aften havde oplæst Evripides's Bakkantinder, og det havde været endnu brillantere. Dagen efter

saa vi Dmle Bayer spille og kaldte hende frem med stor Begeistring. Vi vare nemlig imidlertid blevne en hel Trop; thi Nitzsch, Kjøbenhavneren Garlieb og to andre Studenter vare komne til, og det hele lystige Selskab drog af Sted til det sachsiske Schweiz og derfra ind i Bøhmen.

Efter at have overnattet og set Solens glimrende Ned- og Opgang paa Milleschauer-Bjærget, hvor vi sov i nydelige smaa Moshytter paa Mossenge, kom vi til det skønne, gamle Prag. Den Gang havde det endnu udvortes et tysk Præg; det czechiske Sprog, som nu har faaet Overhaanden, var ligesom det danske i Slesvig et Pøbelsprog; men det usle tyske Theater og de yderst slet forsynede Boglader viste, at Tyskheden i Bøhmen var unaturlig. Vi besaa Præmonstratenserklostret Strahof paa Borgen Hradschin, hvor en gammel Munk, da han hørte, at vi vare fra Danmark, yttrede sin Glæde over at træffe Landsmænd af vor gamle Konge, som han roste umaadelig; han viste os hans Navn i Fremmedbogen for 1814. Han viste os ogsaa et Skrift af Tycho Brahe, hvori denne havde skrevet sit Navn. Disse danske Minder forekom den Gang ogsaa Holstenerne hjemlige, og vort dansk-holstenske Selskab blev da ogsaa fremdeles samlet paa Reisen gjennem det temmelig kjedelige sydlige Bøhmen og det smukke Øvre-Østerrig. Fra det anseelige Linz og det venlige Gmunden drog vi op ad Traundalen, morede os i Lauffen over en Søile, opreist til Ære for Keiser Ferdinand, fordi han havde gaaet en halv Mil; det var jo den største Bedrift, den Stakkel havde udført; — videre op i den deilige Gossaudal til Dachsteins Gletschere, det skønneste Sted, jeg havde set.

Efter det herlige klare Veir, vi hidtil havde havt, blev vi paa Veien fra Ischl til Wolfgang overfaldne af et forfærdeligt Tordenveir og kom som druknede Mus til denne lille By, hvor vi maatte blive hele den næste Dag i Værtshuset. Vi traf der den katholske Kapellan, som mente, at det kunde være lige godt, enten man var Katholik eller Protestant; det afhang jo bare af, hvor man var født. Dagen efter blev det igjen godt Veir, og vi besteg det østerrigske Rigi, Schaffberg, som er høiere end det schweiziske og har ligesaa herlig en Udsigt over Alperne.

I Salzburg opløste vor lille Karavane sig; vi vare endnu tre om at gjøre den mærkelige Bjergfart gennem Halleins Saltgruber, og to om at besøge det skønne Berchtesgaden; men derfra blev jeg alene tilbage, da de andre drog hjem, medens jeg gik over Bjærgene til Tyrol. Først gik jeg ad vildsomme Veie, hvor jeg nær havde forvildet mig, men fulgtes derpaa med to Gemsejægere; senere fik jeg morsomt Følgeskab med den unge Skolemester fra Zell i Zillerdalen, Fränzl, og Værtens Datter i Kriml, den nette lille Käterle, som trakterede os med Tyrolervin og Hvedebrød. Over den høitliggende Gerlosdal hæve sig flere skønne Snebjerge: „paa en af disse“, fortalte Käterle, „bevarer en Aand en Skat; mange ere stegne op for at hæve den; men Aanden har skræmmet dem bort.“ „Es muss wohl doch etwas daran sein“, mente selv den ellers oplyste Skolemester, der ikke som Käterle holdt Lygtemænd („Zweiflere“ kaldte de dem) for Selvmorderes Aander, som maa løbe 3 Gange omkring Verden, men underviste hende om deres Oprindelse. Fränzl mente, at Geistligheden i Tyrol var vel stræng, men den havde forstaaet at vinde Magten over Folket; „de udvandrede Zillerthalere vare for Resten dumme Folk; de kunde være blevne i Østerrig (i Øvre-østerrig havde vi truffet flere smaa protestantiske Menigheder), men rigtignok ikke i Tyrol, som var „der Hauptsitz für die Religion.“

Fra Zirl i Inndalen steg jeg i Følgeskab med en gammel Bonde op til Scharnitz ved Vandskjellet mellem Tyrol og Bayern. Han fortalte mig om Krigen i 1809, hvor han havde været med; han sagde, at Franskmændene havde været langt bedre end Bayrerne, der havde brændt og plyndret overalt, overhovedet var det „ein Ludervolk.“ Fra Scharnitz blev jeg af den stærke Vind, som altid skal herske der, blæst ind i Bayern; de østrigske Grænsebetjente morede sig med at lade en Drage blæse samme Vei. Jeg kom i en forfærdelig Fart af Sted langs Isar til Flækken Mittenwald, hvorfra jeg næste Morgen gik med en Flaade ned ad Floden. Jeg morede mig i Begyndelsen ved at snakke med Tyrolerne, hvis fortræffelige Vindruer udgjorde min eneste Næring, og ved Synet af de smukke, granbevoxede Bjærg; men efterhaanden blev den langsomme Fart, hvor vi idelig løb paa

Grund, lidt ensformig, især efter at Landet var blevet fladt. Først næste Dag kom jeg til München, hvor jeg strax opsøgte Garlieb, der vilde studere her, og fik et meget billigt Værelse — 2 Gylden for en Uge — i hans Hus. Jeg undrede mig ved at finde hans Dør betegnet med Navnet: „von Garlieb“; men han sagde paa sin sædvanlige tørre ironiske Maade, at uden et „von“ kunde man ikke nære sig i München. Jeg traf her igjen Justitsraad Thomsen og kørte omkring med ham til de forskjellige Samlinger. Fra München førte heldigvis allerede et Stykke Jernbane afsted gennem den kjedsommelige Slette; men det sidste Stykke maatte jeg dog tage Vogn sammen med tre Heidelberger Studenter, med hvilke jeg næste Dag ogsaa fulgte til Stuttgart. Augsburg tiltalte mig ved sin helstøbte Rigsstadskarakter, medens det Gamle og det Ny i München endnu laa uforenet. Fra Stuttgart begyndte jeg igjen en smuk Fodvandring igjennem Neckardalen; men kun en af Heidelbergerne vilde deltage i denne; de andre vare for dovne. Underveis besøgte vi Justinus Kerner i Weinsberg. Han boede i en Have udenfor Byen ved Opgangen til Ruinen af „Weibertreu“; et af Borgens Taarne havde han ogsaa indrettet til en romantisk Bolig. Vi traf ham selv ved Indgangen, og han modtog os med den største Venlighed. I den store føre Mand skulde man ikke vente at finde en Digter og Sværmer, naar man ikke saa hans Øine og hørte ham tale sit milde schwabiske Sprog. Hans Familie var ligesaa elskværdig som han selv, og næste Morgen førte hans Søn, der var Hjælpe-læge hos Faderen, os op paa den velbevarede Borgruin og ledsagede os over en Time videre. I Heidelberg viste en Ven af Fader, Professor Umbreit, mig omkring og førte mig bl. a, ogsaa hen til Schlosser, hvis Ydre godt svarede til det Indtryk, man faar af hans Skrifter. Det var en 65aarig Mand med hvide Haar, men fuld af Liv og Kraft; hans stærkt nordvesttyske Dialekt forøgede det Originale i hans Person. Fra Heidelberg kørte jeg over Frankfurt til Mainz og gjorde derefter den prægtige Rhintur til Köln til Fods, derfra med Posten hjem til Kiel. Det var i Oktober 1840, at jeg derefter tog fat paa mit regelmæssige Examensstudium i Kjøbenhavn.

En Brevvexling fra Struensee-Tiden.

(Rousseausk Interiør fra Danmark.)

Ved Arkivsekretær J. Bloch.

Kilden til disse Breve er et fransk Haandskrift: *Lettres de deux amis en Dannemarc depuis 1768 jusqu'à 1771 Octobre, compilées à Copenhague Juin 1772 par Auguste Hennings*¹⁾. Det sirlige Oktavbind indeholder over hundrede Breve, vexlede under et fortrøligt Samlivs kortere og længere Afbrydelser imellem to haabefulde unge Mænd: Ernst Heinrich Schimmelmänn og August Adolf Friderich Hennings. Skjönt Brevenes autentiske Ægthed er hævet over enhver Tvivl, synes Titelen valgt med literært Henblik paa Rousseaus „*Lettres de deux amants au pied des Alpes*“, der umiskjendeligt har staaet for Brevskriverne som det høie inspirerende Forbillede. Hvis Hennings, da han samlede Brevene, havde tænkt paa et Forord, havde han blot behøvet at udskrive det Halve af hin, under Navn af *La nouvelle Héloïse* saa berømte og berygtede Bogs Fortale —: „Enhver, der vil beslutte sig til at læse disse Breve, maa væbne sig med Taalmodighed, — han maa forud vide, at Brevskriverne ere unge Mennesker, næsten Børn, som i deres romantiske Indbildning tage deres Hjerner hæderlige Vanvid for Filosofi“ — „Stilen vil virke frastødende paa Smagsdommerne, Indholdet vil skræmme Alvorsmændene, alle Følelserne ville være Unatur for dem, der ikke tro paa Dyden“, etc. I Sætninger som disse vilde han have fundet en træffende Karakteristik for sine og sin Vens Breve. Da Hennings mange Aar senere begyndte paa at bearbejde dem paa Tysk²⁾, søgte han at give Brevene foreget Inter-

---

¹⁾ Dette Haandskrift hører til den omfattende Samling af Hennings efterladte Papirer, som eies af Dattersønnen, Professor Wilh. Wattenbach i Berlin. Det kan ikke noksom fremhæves, med hvor stor Liberalitet og Godhed den berømte Lærde har aabnet en aldeles ubekjendt Dansk Adgang til disse interessante og værdifulde Samlinger.

²⁾ Denne Bearbejdelse havde Hennings indledet med en $\frac{5}{4}$ 1786 dateret, meget vidtløftig Fortale. Han siger deri om Brevene: „Ihre Verfasser sind junge Leute, deren Verstand eben zu reifen

esse ved indflettede fortællende Stykker, „da den koldsindige Læser i Reglen tager liden Del i Hjærteudgydelser, men desto større i offentlige Begivenheder, især naar disse ere saa nye og interessante som dem, Brevskriverne oplevede.“ Dette Arbeide opgaves imidlertid og førtes ikke videre end til Oktober 1769.

Et af disse fortællende Indskud meddeles nedenfor som Tillæg. Iøvrigt er den tyske Bearbejdelse her kun sparsomt benyttet til Meddelelse af enkelte oplysende Træk og Antydninger, der falde indenfor de fordanskede Breves Ramme. Denne saavel som Udvalget og Grupperingen af Brevene maa staa for Fordanskerens Regning. Det samme gjælder, med faa særlig angivne Undtagelser, om Noterne under Texten.

Dersom det i Brevene indeholdte Tidsbillede har noget Værd, vil man let overse den tarvelige Indfatning. — Forkastes Billedet, vilde den prægtigste Rokokoramme ikke have kunnet redde det

I.

Pylades. Da fing mein Leben an, als ich dich liebte.

Orest. Sag: meine Noth begann, und du sprichst wahr.

Iphigenia auf Tauris, II, 1.

Den unge Friherre Ernst v. Schimmelmann havde, efter et Par Aars Ophold ved Akademiet i Genève, taget Afsked med sin Hovmester og besøgte i Sommeren 1767 paa Tilbageveien til Danmark Europas tre Hovedlande.

Hans Reiseledsager i England havde tidligere været Hennings' Lærer og stod endnu i stadig Forbindelse med sin fordums Discipel, der Aaret forud havde afsluttet sine grundige Fagstudier i Göttingen¹⁾, hvorfra han 19³/₄ Aar gammel som velmeriteret Dr. juris var vendt tilbage til Fædrehjemmet. Amtsforvalterboligen i Pinneberg. Benyttende sit Otium til Læsning af klassiske og moderne Filosofer og Digtere, fordybede han sig i denne nye Ideverden;

anfang, die nach und nach die Welt und sich kennen lernten. Es ist daher in den Briefen mehr das süsse Gewäsch der Vertraulichkeit, die schwärmende Philosophie der Empfindungen, mit einem Worte, die der Jugend eigene Reizbarkeit, als eine aus den Welthändeln gesponnene Geschichte enthalten.“

¹⁾ Den berømte Pütters Certifikat af 23de Marts 1766 i Anledning af Aug. Hennings Doctorpromotion begynder saaledes: „Igjenem hele sit herværende treaarige Ophold har den høiædle Mand (vir prænobilissimus) anbefalet sig saaledes hos Alle saavel ved Sædernes Finhed som ved udmærkede Aandsgaver og en utrættelig Flid, at Udfaldet var let at forudse. Da han ikke desto mindre blev stillet til de sædvanlige Prøver, forelæste han ikke blot for vor Orden en erudit Fortolkning af de ham forelagte Lovsteder fra begge Retter, men besvarede tillige ligesaa raskt som grundigt og veltalende alle og hver enkelt af de ham forelagte juridiske Qvæstioner“, etc.

hans dristige Aand tog en ny Flugt, og med ungdommelig Frimodighed gav han sine sværmende Tanker Luft i Breve til sin Barndoms Veileder.

Den unge Baron fik disse Breve at læse og fælte sig stærkt tiltrukken af dem; maaske rakes de ham som en Slags aandelig Medicin. I alt Fald fandt han deri et Sympathimiddel imod spleen'en, der maatte forsegles. Man maatte lære denne elskværdige Filosof at kjende. Hvor herligt, om man kunde finde en ligestemt Sjæl at meddele sig til. — Afsted til Hamborg!

Bekjendtskabet var snart indledet, men Pusterummet i Holsten var saa kort, og der var paa begge Sider Skyhed og Forlegenhed at overvinde. Man sagde hinanden au revoir i Kjøbenhavn, og Baronens drog forud til Hovedstaden, hvor Skatmesteren sørgede for at gjøre sin Arvings Hjemkomst til en Begivenhed i den store Verden.

Grunderen af det Schimmelmansske Navns ved Kjøbmandssnille og Hølgunst erhvervede Rigdom, Glans og Indflydelse, Carl Heinrich, var som bekjendt af nordtysk Nationalitet og af lav borgerlig Herkomst. Kræmmerdrengen fra Demmin, der ved Enden af sin Bane som høigreveleg dansk Excellence tronedes paa sine halvhundrede Tønder Guld, med et fast Hold i den rumlende Statsvogns Tømmer, skal have begyndt med at styre sin Kurs ud i Verden som Fragtkusk, før han efter adskillige Lykkens Omskiftelser fik fast Fod at staa paa. I Aaret 1747 satte den 33aarige Kjøbmand med sin Barnekone, en Frøken v. Gersdorff, Bo i Dresden, hvor Husets Førstefødte, Ernst Heinrich, den 4de December saa Lyset: et syvmaaneders Barn, bragt til Verden af en sextenaarig Moder.

„Hvad var der blevet af ham, hvis han havde faaet de to Maaneder til?“ spørger Oehlenschläger med sublim Naivetet i sine Erindringer, hvor han har givet et paa een Gang saa sympathetisk og saa karrikeret Billede af Manden¹⁾. Medens Digteren i Ufuldbaarenheden fandt Nøglen til Ernst Schimmelmans forunderlige Dobbeltnatur, kunde en mere aandelig Forklaring søges i Forældrenes modsatte Egenskaber. Thi klar Forstand, kold Beregning, hensynsløs mandlig Egoisme betegnede Faderen i samme Grad, som Gemytsinderlighed, drømmende Sorgløshed og en ubegrænset kvindelig Medfølelse udgjorde Moderens Væsen. Faderens Intelligents og Moderens Følelse var gaaet i Arv til Sønnen. „*Quel coeur et quelle tête!*“ udbryder den i begge Retninger vel udstyrede Grevinde Sybille Reventlow om sin Svoger. — Men dette Hoved og dette Hjerte synes at Naturen at have staaet i et dualistisk Mod-sætningsforhold, hvorefter en for tidlig udviklet Reflexion udsprang, der kom til at virke hæmmende til begge Sider. Den kloge Sybille har med to Ord udtrykt hans Grundsvaghed: „*il est irrésolu, timide*“. Denne Feil var nok til at opveie de ædle og store Egenskaber, der udmærkede den ulykkelige Statsmand, som forgjæves vilde besværges sin egen og det Lands Skjæbne, for hvilket han i tvende Menneske-

¹⁾ Erindringer. 1850. I, 236—37. Jfr. Digte 1860. III, 198 f.

aldere ofrede sine Kræfter, sin Ro og sin Rigdom. Ernst Schimmelmänn vil aldrig blive regnet i de store Mænds Tal. Hans beskedne Fortjeneste beiler ikke til en Cæsars Krans¹⁾. Hvilken Plads vil Danmarks Saga anvise den hjemløse Skygge, der forjages fra Odins-høj med Bøndernes simple Mindesten? Var det kun en visnet Krans, Jens Møller „nedlagde paa Oldingens Urne“, da han kaldte Ernst Schimmelmänn et skjønt Komplement til vor Tids største Mand, Napoleon²⁾?

Men tilbage til Ynglingen, som en-to-tre blev en stor Mand ved Hoffet: fik Konferentsraadstitelen tre Dage efter det fyldte 20de Aar, snart efter Kammerherrenøglen og, sammen med Kongens Yndling Konrad Holck, Ordenen *de la parfaite Union* paa Majestæ-tens Fødselsdag.

To Dage tidligere, den 27de Januar 1768, Dagen før Frederik den Sjettes Fødsel, kom Hennings til Hovedstaden at søge sin Lykke. Etatsraadsønnen gjorde sin Entré i det Schimmelmänniske Palais, hvor hans skønne Ydre og belevne Væsen³⁾ i Forening med den unge Barons Opmærksomhed, skaffede ham en gunstig Modtagelse. I Løbet af Vinteren vandt han saa meget Terræn, at Skatmesteren, før han (1ste Mai) drog udenlands med Kongen, foreslog Hennings at flytte til Palaiset for at være hans Søn til Selskab. Hennings havde vel havt en anden, mislykket Plan: at ledsage Hoffet paa Udenlandsreisen som Kasserer; men denne Opreisning var mere, end han havde turdet haabe, og han udtrykte sin Henrykkelse derover i sin første Billet til Ernst, der svarede ham i samme Toneart.

Vaaren og Forsommeren tilbragtes nu under et stille Samliv; man skyede næsten Selskabslivet og søgte ud i det Frie, til Skoven og Stranden. „Hver Ridetur var en Opdagelsesreise, det første Skue af Udsigten ved Springforbi en uforglemmelig Erindring.“ I Juli reiste de to unge Mænd til Ahrensborg i Holsten, hvor den ungdommelige Baronesse Schimmelmänn residerede. Hendes lille udvalgte Kreds bestod af den unge Enkegrevinde Castell og hendes Tilbeder og senere Ægtefælle, Major Blücher; af Major Falkenskjold, der gjorde sit Bedste for at besnære Baronessen; og af dennes intime Veninde, en ung hamborgsk Kjøbmandsfrue Bielefeld, hvis Skønhed og fortryllende Sang gjorde et vist Indtryk paa vore to unge Stoikere. De havde imidlertid i den franske Gesandt i Hamborg, Grev Modène, en lykkelig Rival og kunde da i skøn

¹⁾ „Diese Welt ist für Cæsar da, es muss wohl eine andere geben“; med dette catoniske Udbrud sluttede Schimmelmänn Juleaften 1805 et Brev til Hennings.

²⁾ Nekrolog over E. H. Greve af Schimmelmänn, i Dansk Literaturtidende 1832 Nr. 36—39; jfr. Oehlenschläger, Digte. 1860. II. 72, Slutningsverset.

³⁾ Hennings' efter Juels Maleri stukne Portræt findes foran 57de Bind af Neue Allg. Deutsche Bibliothek. — „Es war ein schöner, hochgebildeter Mann, voll Verstand, von den feinsten Sitten“, siger Fredrike Brun i „Wahrheit aus Morgenträumen“ om denne sin Ungdoms første og „eneste“ Kjærlighed.

Forening sukke over Kjærlighedens Forfængelighed, der alt i Kjøbenhavn havde givet Hennings, der hyldede Youngs Maxime: En ung Ærgjerrighed maa vogte sig for Elskov, Stof til et langt fransk Poem, der driver Spot med Amor.

To skønne Sjæle, siger Jean Paul. opdage først sit Slægtskab i den første Kjærlighed, der knytter dem til en Tredie: hvad Under da, at Vennerne droges nærmere sammen og bleve hinanden mere og mere uundværlige. Imidlertid gjorde Efteraaret Ende paa det nydelsesrige Herregaardsliv; det arkadiske Selskab opløstes, Officererne vendte tilbage til deres Garnisoner, Hennings tog til Pinneberg, som han nu fandt trist og prosaisk, og Baronen reiste til Sjælland for at overtage den af Skatmesteren i Udlandet købte kongelige Eiendom, Hellebæk, og sørge for Geværfabrikens nye Indretning.

Med dette Tidspunkt begynde vi vore Brevuddrag.

Schimmelmänn til Hennings.

Kjøbenhavn. 21. Oktbr 1768.

„Min kjære Hennings, jeg har lovet at skrive Dem til, og maa da holde Ord. Jeg kom til Byen igaar, og vilde have været her før, hvis jeg ikke havde maattet standse ved Beltet. Jeg tilstaar Dem, at jeg stadig lever i en indre Uro, som overrasker og bedrøver mig: mit stakkels Hoved er et sandt Kaos, og hvad der er værre endnu: mit stakkels arme Hjerte har en rasende Lighed med mit Hoved. Jeg er saa vant til at underholde Dem med mine Svagheder, at De nok vil tillade mig at gjøre det skriftlig. De ser, at jeg overfor Dem har givet Afkald paa Egenkjærligheden; jeg veed, at De er overbærende.

Jeg vil da sige Dem, at jeg i Løbet af et Kvartér er tungsindig, munter og fortvivlet, at jeg aldrig har havt selv det svageste Begreb om Filosofi, og at jeg er saa lidet vis, at jeg snart ikke længer tror paa Vidsdommen. Sig mig, min Kjæreste, hvordan forholder det sig med disse Følelser, der saa hurtig følge paa hinanden, der trænge og bekæmpe hinanden hvert Øieblik? Hvorfor maa de rive mig hen, og hvorfor kan jeg ikke modstaa de Indtryk, som de gjøre paa min Sjæl? Hvad Navn skal jeg give denne gode eller onde *spleen*, som gjør mig lykkelig og ulykkelig? Har De nogensinde følt denne Tilstand? Har De troet Dem selv vekselsvis at være en Elendig, en Engel, en Gud, en Orm eller

noget endnu ringere¹⁾? Jeg veed ikke, om det er et fornuftigt Menneskes Tilstand, men som et oprigtigt Menneske tilstaar jeg Dem, at min Tilstand er saaledes. Jeg vil ikke sige, at det er Lidenskaber — thi Lidenskaber er et stort Ord —, men hvoraf kommer det, at den samme Gjenstand henrykker mig idag og frastøder mig imorgen? Hvis jeg var Digter, vilde jeg sammenligne min ustyrlige Indbildningskraft med et stormfuldt Havs Bølger, som snart løfte sig mod Himlen, snart sænke sig i Afgrunden.

De veed, jeg tidt har talt til Dem om Ensomhed; nu har jeg i nogle Dage været næsten ene, og, sandt at sige, veed jeg ikke Nogen, som jeg ikke heller vilde være sammen med, end stadig at være ene med mig selv. Jeg har tidt tænkt over Oldtids-Filosofernes Tanke: Kjend dig selv! Jeg kan aldrig tro, at denne Sætning indeholder dyb Visdom, og naar jeg besinder mig, kan jeg ikke engang forstaa den.

Thomson udbryder i sin Tiltale til Vindene²⁾: Sig mig, I Luftens Magter! hvor er eders hemmelige Magaziner? under hvilken Himmelegn skjule I eder, naar det er stille?“ Kunde man ikke sige det samme til Følelserne. I hvilken Afkrog af Sjælen søge de Skjul, naar den atter faar Ro?

Men Fred med Filosofien eller Galskaben. Mit Papir og min Tid er tilende. Skriv mig til, om De kommer. Jeg ser ikke noget, som kunde være til Hinder derfor. Jeg taler om min Forstand; thi hvad en anden Del af mit Jeg angaar, saa er den forlængst fortrolig med denne Plan. Overalt, paa min Forstand tror jeg ikke længer. Tusind Hilsener til Deres elskværdige Søstre og Forældre. Undskyld dette Brev, denne Snakkerads, dette Portræt, dette Vanvid. Drag den Slutning af det alt sammen, at jeg endnu bestandig elsker Dem.“

Kjøbenhavn, den 25. Oktbr.

„Jeg haaber, at De har modtaget det første Brev, jeg har havt den Fornøielse at sende Dem fra Kjøbenhavn. Jeg

¹⁾ Smlgn. Youngs Night-thoughts. Complaint I. v. 81 & 87.

„A worm! a god! I tremble at myself. —
Alternately transported and alarm'd.“

²⁾ Jfr. The Seasons. Winter. v. 110—116.

kommer idag tilbage fra Helsingør, hvor jeg har tilbragt to Dage for at bese Geværfabriken, som ligger en halv Mils Vei paa den anden Side af denne By. De kan ikke tænke Dem noget mere henrivende Sted. De forskjelligste, de mest romantiske Naturscener ere der forenede. Det ligger ved Bredden af Havet, der uophørlig er bedækket med Skibe; lige overfor ser man Sverigs Klipper. Søger De en ensom eller rolig Plet, behøver De blot at gaa ind i Skoven, som gemmer en Rigdom af Søer; er De træt af disse, ville forskjellige Bække oplive Dem med Deres Rislen. Høie med blide Skraaninger, dunkle og stille Dale — dog, min Kjære, jeg veed ikke, hvorledes jeg bærer mig ad; men jeg beskriver meget kummerlig det skjønneste Sted i Verden. Se bort fra min Beskrivelse, og forestil Dem et fuldkommen henrivende Landskab: fortryllende om Sommeren og høitidsfuldt om Vinteren. Alt dette er kun en Forberedelse; men mit projekt-rige Hoved har undfanget en Ide, nemlig den, at vi — hvis De kommer, Elskværdigste — meget godt kunde sige Verden Farvel for en Maaned eller længere og kaste os i Armene paa denne tiltrækkende Ensomhed. Især hvis Himlen vilde befri os for visse generende Væsener. Jeg har Forretninger og kommer til at opholde mig der i nogen Tid. Jeg har en stor — sandt at sige noget uvoren — Familie at komme til rette med. Der er over 200 bosiddende Arbeidere og desuden Leiets Fiskere. Maaske — man kan ikke vide det — med Guds Bistand kunde man gjøre en og anden god Gjerning, ganske incognito. Jeg har alle Slags kjære Fantasier. Vi kunde tage et eller andet underholdende eller alvorligt Arbeide med os. Tiden vil ganske være vor egen. Nogle gode Bøger og The¹⁾ ville vi først og fremmest have. Hvis Veiret blev godt, kunde vi gaa paa Opdagelser i Naturen og nyde de sidste smukke Dage. Eller ogsaa kunde vi, tilfredse med den Harmoni, som lyder gennem Stormene, afsløre deres rædselblandede Skønheder; eller, hvis Vinteren skulde overraske os, vilde vi betræde den jomfruelige og rene Sne — tør jeg med Thomson tilføie: vi selv lige saa rene²⁾?

---

¹⁾ Da Hennings et Steds roser sig af to Fuldkommenheder: at brygge The og lave Salat, kan dette tages som en Kompliment.

²⁾ Jfr. The Seasons. Winter. v. 5—11.

Disse Billeder have megen Tiltrækning for min Følelse. Indbildningen, siger man dog, udtømmer Virkeligheden. Hvor dette har Tiltrækning for Dem, som jeg tror det har, dersom jeg kjender Dem ret, saa skynd Dem da og reis! Hver Dag bliver ogsaa Dag for Dag ubehageligere. Jeg frygter næste for, at De ikke kommer, da jeg kun altfor meget ønsker det. Hvor jeg vilde være lykkelig, hvis min Frygt var ugrundet.

Hennings til Schimmelmänn.

Pinneberg, d. 28. Oktbr.

„Hvor en Afstand af 60 Mile er skrækkelig, naar man ønskede at have Vinger for at flyve til Dem! Jeg har taget alle Forholdsregler, for saa hurtigt som muligt at tiltræde Reisen. Gud veed, hvornaar det lykkes mig at naa mit Maal.

Det Maleri, som De opruller for mig af de Yndigheder, som omringe Dem, har ladet mig føle al den Fryd, som denne Skjønhed maa indgyde Dem; man kunde sige, at de Billeder, som Følelsen maler, fortryller os endnu mere end selve de Skjønheder, den fortolker. Hvor jeg vil være lykkelig ved, sammen med Dem, at dvæle paa disse yndige Steder. Jeg elsker de simple Glæder, som man finder uden Møie, men Intet er skjønnere end at dele dem med en sand Beundrer af Naturen og at nyde dem dobbelt i en Vens Hjerte.

Men det er ikke Beundringen alene, hvormed De vil lade Dem nøie. Jeg gjenkjender Deres varme Hjerte i Deres Ønske om at gjøre Godt. Det er kun de kolde Hjerter egent, som være uvirksomme. Ordet *incognito* staar bestandig for mig, det fordobler min Utaalmodighed efter at gjense Dem. Jeg skal gaa ind i alle Deres elskværdige Fantasier. Lad os kun altid gjentage Thomsons Ord, at ville ofre Naturen et Hjerte lige saa rent som Naturen selv. Den retskafne Mand, der ved gode Handlinger udøver Dyden, er Guddommens Repræsentant, og Gud er Vidne og Ophavsmand til det Gode, han gjør. Det er ikke Fantasien, der river mig hen; det er mit Hjerte, der løftes ved de Ideer, som De fremstiller for det, og jeg er vis paa, at Nydelsen ikke vil formindske Værdien af en Lykke, der tager sig saa skjøn ud i Haabet.“

Inden dette Svar paa Baronens to første Breve var indløbet, havde denne alt tilskrevet Vennen to andre. Hine Tidens Kommunikationsmidler vare aabenbart ikke indrettede paa at holde Skridt med Ungdommens Utaalmodighed. Den langsomme Postgang og den uberegnelige Paketfart havde hver sin Del i Korrespondancens Vidtløftighed, som jo heller ikke var beregnet paa Nutidens Hastværk. En enkelt Ytring af Schimmelmänn maa dog noteres. Efter at have gjentaget sin Indbydelse skriver han:

„Jeg har endnu en anden Plan. Det gjælder hverken Ære eller Fordel, men ene og alene om Deres venlige Imødekommen. Jeg veed ikke, om dette er meget skikket til at overtale Dem, men jeg trænger til Deres Bistand i flere Henseender, forudsat, at det kan stemme med Deres øvrige Planer, som jeg vilde være ulykkelig ved at forstyrre.“

Herpaa svarede Hennings: „Gjør med mig, hvad De behager, naar jeg blot kan være Dem nyttig. Lær mig den Kunst at sætte Pris paa Livet. Hidtil ere mine Dage rundne saare unyttigt hen, det er en Væv af Uvirksomhed og tomme Spekulationer.“

Den 6te November var Hennings endelig naaet til Lübeck; men før han gik til Seils, fandt han endnu Leilighed til at divertere sig og Baronen med en koket Epistel i heroisk Stil. Han frygter hverken Stormene eller Havets Rædsler. „Jeg har“, skriver han, „foresat mig at indrette en lille Forbindelse imellem dets Bølger. De skal sende mig nogle fra Helsingør, og jeg vil sende Dem andre fra disse Kyster. Skulde Havet der er forherliget af Kjærlighedens Undere, ikke respektere alle ømme Følelser?“ — Jo, dét vil med en blid Hvisken besvare den Tale, han agter at holde ved Indskibningen, „og der vilde ikke behøves Andet end Oldtidsfantasiens Ild for at tildele Venskabet, hvad man saa tidt har ødslet paa Kjærligheden.“ Derefter slutter han Epistelen saaledes: „Den klare Sol, der skjænker os en skjøn Efteraarsdag, gyder en blid Forudfølelse i min Barm; et smilende Syn tillader mig at skimte den Lykke, jeg snart skal nyde. I Aanden har jeg reist fjorten Dage, men først naar jeg gjenser Dem, er jeg ved Maalet.“

Rousseau fortæller et Træk fra sine Vandreaar, hvorledes han, lokket ved „Astræa“s fortryllende Beskrivelse af Lignons Bredder, stod i Begreb med at opsøge dette formentlige Feland, men paa en Gang opgav sit romantiske Forsæt, da han hørte om Smedeesser og Hammermøller og indsaa, at Sylvanders og Dianas ideale Skikkelser vilde flygte for en Befolkning af Smedesvende.

Den unge Baron havde i sit Maleri af Hellebæks Lyksaligheder med saa megen Kunst anbragt sin Fabrik med dens enfants perdus, at Vennen, langt fra at frastødes af de sværtede Skikkelser, fandt en ny Henrykkelse i Tanken — lig tvende Guder — at udbrede Lyksalighed og Dyd blandt disse Naturmennesker.

Men ak! som en Jupiter vendte Baronen kun alt for snart tilbage til det københavnske Olymp, overladende sin talrige Familie og Forretningerne til sin stakkels narrede Mercurii Varetægt.

Hennings til Schimmelmänn.

Geværfabriken, d. 24. Novbr.

„De vilde føle Medlidenhed med mig, min kjære Baron, om De vidste, hvor matte Dagene slæbe sig hen for mig i denne Ensomhed, siden De er tagen herfra. Det er ikke Eneboerens, nei det er Vildmandens Liv, jeg lever; hvis jeg nogensinde havde forsvaret Naturstanden, vilde de sidste to Dage grundig have omvendt mig. Jeg lever Timer igjennem uden at foretage mig Noget. Hvorledes skal jeg, saa lykkelig som jeg har været ved Samlivet med Dem, slaa mig tiltaals i Ensomheden. Det er imidlertid grusomt, ikke at kunne være ene; jeg har ofte Øieblikke, hvori jeg misunder Deres Scipio ¹⁾).

Igaar Eftermiddag gjennemstreifede jeg en Del af disse Skove, hvori vi fortabte os sammen Dagen efter min Ankomst. Idag er Veiret min Fangevogter, og jeg har bandet som en Forbryder. Det er alt det, jeg har været ved Vinduet, for at se Havet og vort Vandfald. Aftenen faldt paa, da jeg modtog Deres Brev ²⁾). Overbringeren vilde, saa svirende han var, føre sin Sag for mit Forum, men hans Ros havde fundet et meget slet Organ i hans Mund. Hans Ydre var ikke tiltalende. Jeg har dog ikke afskediget ham; han sagde med en saa ydmyg Mine, at hans Skjæbne afhang af mig, at jeg ikke har villet være hans Dommer. Jeg lægger hans Sag i Deres Haand; jeg tror, at De vilde gjøre ham altfor ulykkelig, hvis De jog ham bort, men at De vilde gjøre bedre i at give ham en Plads, som Inspektøren har udfundet, hvori han kan beruse sig uden ubehagelige Følger.

Mit Brev ligner min Beskjæftigelse — med andre Ord, jeg taler med Deres Folk og Deres Arbeidere, naar jeg ikke er alene. — De Samtaler, jeg har haft med Dem, har for-

¹⁾ Hennings tænker vistnok her paa følgende Linier:

Scipio, the gentle chief, humanely brave,
Who soon the race of spotless glory ran,
And, warm in youth, to the poetic shade
With Friendship and Philosophy retir'd.“

Thomson, Winter, v. 517—20.

²⁾ Findes ikke i Samlingen.

virret mig lidt. De har besynderlige Tanker om Venskabet, og siden Deres Delikatesse ikke tillader at bruge Ordet Ven¹⁾, veed jeg ikke længer, hvad Navn jeg skal give Dem.“

D. 26. Novbr.

„Jeg takker Dem for Deres Godhed mod vor Drukkenbold; han er fuldkommen lyksalig derover. Jeg har hos en Arbejder fundet et forældreløst Barn, der er opdraget paa sin Husbondes Bekostning. Hidtil har den brave Mand haft nogen Hjælp fra Proprietærerne; jeg har erfaret det af Andre end ham selv; da han neppe kjender mig, har han ikke bedet mig være hans Talsmand hos Dem. Jeg har givet ham de Penge, De har glemt i en af Deres Skuffer; han er tilfredsstillet, hvad Fortiden angaar, og fra Dem vil jeg nu afvente, hvad der skal gøres for ham i Fremtiden.

Jeg beder Dem sende mig nogen Lecture; jeg er færdig med alle mine Bøger og er blottet for Alt, hvad der ligner Intelligents. Jeg hader Dagene, jeg elsker Tusmørket, og jeg vaager om Nætterne. Jeg sover ofte om Dagen; nyder min The alene og drikker ingen Vin. Besynderlig at fortælle Dem sligt, vil De sige. Ak! hvis De ikke længer vil have, at jeg taler med Dem, saa sig mig, hvorledes jeg skal aflægge denne Vane!

Jeg begraver mig i Regnskaberne og Smedierne; i denne Afgrund taber jeg min Geist, mine Nydelser og mit gode Lune. Jeg veed ikke længer, hvordan det er fat med mig; jeg mener at have tusind Ting at sige Dem, og naar jeg vil skrive, mindes jeg Intet deraf. Min Indbildningskraft er mig til Plage, mit Hjerte er fuldt af Følelser, men det savner Gjenstande. Skriv mig til, min kjære Baron! Ingen skriver; man lader mig i Stikken. Jeg beder Dem, ikke tiere at sende mig Breve fra Fremmede under Deres Couvert; jeg er ikke kjær nok i Forretninger til at finde mig deri.“

---

¹⁾ I sin første Billet til Hennings (23de April 1768) havde Baronen skrevet: „Il y a un nom qui m'est plus cher que tout le reste, je n'ose le prononcer encore, mais si j'en crois les augures de mon cœur, je Vous le direz un jour tout ouvertement.“ Hennings ventede utaalmodig paa endelig at faa dette Navn at høre

Schimmelmänn til Hennings.

Kbhvn. d. 25. Novbr.

„Jeg beklager Dem af mit ganske Hjerte, hvis De er ligesaa urolig i Deres Ensomhed som mit stakkels Jeg. der har kjendt dens hele Bitterhed og har set sit filosofiske Hovmod fuldkommen forsvinde derunder. Jeg havde imidlertid Hjertesorg, som jeg haaber, De er fritagen for.

Jeg er ganske bedøvet af mit Ophold i Kjøbenhavn. Jeg tilbringer flere Timer i Rad uden at tænke. Jeg var igaar i Operaen; jeg lo ad mig selv som ad en Syg, der holder Diæt. Jeg vilde ikke ret længe kunne udholde Musiken, og jeg følte paa mig selv, at man kun med Maade tør lytte til den ¹⁾.

Jeg kan ligesaa godt, min Elskværdige, sige Dem de Daarskaber, som opstaa i min Hjerne. Jeg har idag klædt mig i Sort, og da jeg tilmed ikke befinder mig vel, er jeg overordentlig bleg. De kan ikke tro, hvor dette behager mig. Man skulde tænke, at jeg virkelig bar Sorg, og det synes mig, at denne Farve giver mig en blid Melankoli, som bestandig vedvarer i mit Hjerte, selv naar jeg synes meget munter. Jeg veed imidlertid Ingen, jeg kunde bære Sorg for — uden for Menneskelivet. Idag, som jeg var i Klæderne, vilde jeg skrive noget om Døden og derpaa om Kjærlighed; men jeg er bleven aldeles stupid. Jeg synes, som jeg alt fornemmer Virkningen deraf. Nogle Grader mere. og jeg er lykkelig.

Farvel! forjag, hvis De kan, den slemme *spleen*, som bringer Alt til at visne, hvad den berører, om det saa kun er gennem Fantasiën.“

---

¹⁾ I et af Schimmelmänn, i Rigsarkivet bevarede Ungdomstorsøg (Ariander & Timon) siger Ariander: „Timon, ich hörte einst eine himlische Symphonie. Ich konnte es nicht lange aushalten. Ich stürzte aus dem Concertsaale — Ich wollte das austühren, was ich gehört hatte. Ich wollte dem ewigen, wirbelnden Chaos Friede zurufen; ich suchte alle meine Freunde. ich suchte dich auf; ich hätte alle Menschen aufhalten wollen, die mir begegneten. Aber plötzlich war keiner um mich. Ich stand traurig, einsam und verlassen, das Gefühl selbst erlosch in meinem Herzen. Ich fand keine andere Zuflucht als Thräne.“

Hennings til Schimmelmann.

Hellebæk d. 27. Novbr.

„De taler om Døden som en Levende, der ser den nærme sig; det er, fordi De lever i en Verden, der lader Dem føle Byrden af Livet. Jeg lever i min Ensomhed som i Skyggeriget: jeg forestiller mig Livet som endt, og den Tilstand, hvori jeg befinder mig, synes mig en ganske blid Sjælesøvn. Jeg forstaar ikke længer, hvorledes man i Eders Verden kan sætte en saa overordentlig Pris paa Livet, hvorledes man kan ødsle Berømmelsens og Ærens skønne Navne paa et Intel, der forsvinder i Skyggernes Land.

Det Eneste, der her er tilbage, er den blide Dyd, den høie Sjælsadel, den fra Mennesket uadskillelige, hans Væsen tilhørende, hans Hjerte indprægede Storhed. Alt andet forsvinder som Fabelens falske Skin for Sandhedens Straaler¹⁾.

Hvad der undrer mig er, at jeg er den eneste Skygge, der har bosat sig i disse Egne — de *manes*, som omgive mig, ere endnu meget jordiske. Kom og foren Dem igjen med mig her! I Deres Selskab vil jeg finde de sande elysæiske Marker.

De gjør mig Uret, min kjære Levende, naar De anklager mig for *spleen*; denne menneskefjendske Stemning nærede jeg kun, saa længe jeg vegeterede blandt Menneskene²⁾: min Aand var ofte overvældet af den Kamp, som den neppe udholdt, imod Ærgjerrighedens og den falske Storcheds Forførelser. Ofte var denne skjæbnesvangre Attraa ved at seire over den Foragt, som jeg nærede for den i mit Hjertes Grund. Jeg bevæbnede mig forgjæves med Karakterstyrke:

¹⁾ Jfr. Thomson. Winter v. 1033—41:

„— All now are vanished! virtue sole survives:
Immortal never failing friend of man,
His guide to happiness of high! — —“

²⁾ Smlgn. Rousseau, Lettre 1re à Malesherbes (1762): „— — Vous me supposez malheureux, monsieur, et consumé de melancholie; oh Monsieur, combien Vous Vous trompez! C'est à Paris que je l'étais, c'est à Paris qu'une bile noire rongeaît mon coeur; jfr. Confessions, p. II, l. IX: „Quand je ne vis plus les hommes, je cessai de les mépriser; quand je ne vis plus les méchants, je cessai de les haïr.“

min naturlige Stolthed knækkede mere end én Gang overfor Despoternes tomme Brammen, hvis Hovmod er den til-løiede Dyd, som deres Hjerter ikke kjende. Disse modsatte Bevægelser udsatte mig for Lidenskabernes bestandige Ebbe og Flod; min Fornuft, for svag til at helbrede mig, lod mig skimte mine Feil og fordoblede min Ulykke. Mine Plager ophørte, saa snart jeg ikke længer saa noget omkring mig, der bragte dem til at opstaa. Jeg betragter nu, da jeg er bleven min Attraa kvit, med koldt Blod de smaa Forvildelser, der fordum rev mig saa langt med sig.

En stor Mand, der beiler til de Dødeliges Bifald, synes mig at maatte lignes ved en Stjerne, der var bleven skinsyg over den Rang, vi tildele den fra vor lave Synskreds. Eet Bifald fortryller mig; det er en sand Vens Bifald. Intet overgaar den Lykke at være elsket. Hvor finder man et Ædelsind som det, der besjæler to Hjerter, som leve for hinanden, to Sjæle, som ere gennemtrængte af en fælles Storhed! Hvad er Lyksalighed som den at læse i Vennens Hjerte den Skrift, vi vove at tyde som Vidnesbyrdet om det Værd, vi tør tillægge vort eget Hjerte? Det er en Guddommens Beaandelse, det er den lutrede Gnist af en evig Flamme, som opildner os. Venskabet er Dydens Organ, som det er dens Belønning; en Ven klarer vor Aand og husvaler den, han rækker os Haanden, for at ledsage os til Storhedens Tempel, og lindrer os Møien, det koster os at naa derop.

Da jeg taler i Almindelighed, udtrykker jeg kun Halvdelen af, hvad jeg føler. Men Navnet Ven forskrækker Dem. De kan ikke høre det udtale uden at føle en hellig Angst. Imidlertid fortjener vort Forbund ikke længer noget almindeligt Navn. Saadanne Ord som Tilbøielighed, Samstemmen, ere kun skabte for lunkne Hjerter. Jeg vilde ønske at høre Dem forklare mig Deres Tanker om Venskabet: det er paa Tiden, at vi lære at forstaa hinanden. Thi den, jeg af alle Følelser mest frygter for at blive Gjenstand for, er at elskes til en vis Grad (*par manière d'acquit*). Jeg tror ligesom De, at man maa være meget langsom med at slutte et Venskabsbaand; men jeg tror paa den anden Side, at man, saasnart

det er knyttet, maa banlyse enhver Tilbageholdenhed ¹⁾, og jeg vilde hundrede Gange foretrække en kold Agtelse uden Følelse for et lunkent Venskab.“

Schimmelmänn til Hennings.

28. Novbr. 68.

„Jeg har modtaget Deres lange og derved desto behageligere Brev. Hver Gang, De skriver, bereder De mig altid tusindfold Nydelse. Jeg ser, at De er trist, og jeg beklager Dem mindre derfor, min kjære Hennings. Ak! hvis det ikke var Andet, vilde man endda være meget lykkelig; der er en Følelse, der ikke er trist, men tusinde Gange bitterere. Lykkeligvis synes den ikke tilstrækkelig kjendt til at have noget Navn. I det mindste vilde jeg ikke kunne udtrykke det ²⁾. Jeg kommer i dette Øieblik fra en Diner ved Hoffet; man skulde tro, det var mig, De afmalede i Deres Brev. Skrækelige Lidenskaber! Naar ville I ophøre at martre os? Og du, blide Visdom! Hvilken Magt kan tvinge Dig til at dvæle i vore skrøbelige Hjerter, og til hvad Nytte kommer den forhadte Forstand og viser os Grunden til vore Elendigheder, uden at hjælpe os til at finde Lægemidlerne? Idet jeg siger Dem følgende, min allerbedste Hennings, taler jeg ud af min Sjæls Vaande, der plager mig saa meget mere, som den savner al Grund. Jeg begynder at tro det: i denne vaklende Stilling kan Mennesket ikke bestaa. O Gud! skulde det da saaledes være prisgivet sin Afsindighed? Hvordan? Et stadt Vanvid skulde hidse dets Aand; det skulde se paa, at Dolken hvæsses, som vil til at gjennembore det, og uden Kraft, uden Mod, skulde det ikke kunne holde den fra Livet! Og De snakker om mig, De, der kjender mig! Lovtaler — o Himmel! hav Medlidenhed med Schimmelmänn, det er det

---

¹⁾ Smlgn. Seneca, Ep. ad Lucilicum III: „Diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit: cum placuerit fieri, toto illum pectore admittes; jfr. Young, Complaint II v. 568: „Judge before friendship, then confide till death!“

²⁾ I sit foregaaende Brev havde han dog ret tydelig betegnet det som „Weltschmerz“.

allerhøieste jeg fortjener. Tror De oprigtig, at jeg endnu er Nogetsomhelst? Har et Døgnvæsen Tilværelse? Jeg svarer Dem for: om et Kvarter er jeg ikke længer, hvad jeg nu er.

Jeg har talt til Dem om Døden. Naa, er der Noget mig vissere, hvorom jeg kunde tale til Dem? Den kan dog vel ikke undgaa mig. De Dødelige have ingen mere stabil Arvepart.

Veed De, der raader en Blidhed i Deres Breve, som fortryller mig? Himlen ville, at den stedse maa bo i Deres Aand! Mit Hjertes Følelser ere som en sydende Strøm, der river mig hen. Min Fornuft har tabt alt sit Hovmod. Store Gud, hvor den ydmyges hver Dag! thi som mit eget Slagtoffer piner jeg mig selv efter Behag. Jeg vilde beklage mig mindre, hvis det var bestemte flammende Lidenskaber, som vilkaarlig beherskede hele mit Væsen, og hvis jeg havde den Trøst at være ulykkelig. Men at Forsynet har overvældet mig med alle sine Gaver, og at jeg vover saadan at beklage mig — hvad siger De dertil! Er jeg ikke en Utaknemmelig, en Forrykt?

De siger, jeg altid skal betro mig til Dem. Jeg fuldkommer samvittighedsfuldt Deres Villie, og jeg gjør det uden at bevare nogetsomhelst Maadehold. Sig mig, hvad Forklaring begjærer De af mig? Saa ubeständig, jeg end kan være: har De maaske mærket, at mit Hjerte overfor Dem er forandret? Finder De noget Fremmed i mine Følelser, skulde De kunne sige saa? Mit Sprog, er det ikke bestandig det samme? Skulde det tage sig ud som Forstillelse? — Hin høie og søde Sympathi, der vækkende løfter vort hele Væsen, denne levendegjørende Varme, som giver Sjælen ny Fjederkraft, og bringer den til, saa at sige, at føle Pulsslagene i et andet Hjerte — hvor finde vi den? Det skal komme høit, tændes den ved Elskovens Brand, og meget faa Hjerter naa den Varmegrad, at de føle den. Det synes maaske sødt at leve paa Chimærer, men det er grusomt at blive bedragen, og lavt at finde sin Regning derved. Lad os da ikke blande dem ind i vore Følelser! Lad os forsøge at være virkelige! Lad os lukke det for al overspændt Begeistring: den er kun indbildt og findes oftere i Fraserne end i Hjertet. Der er Forfængelighed i Følelserne som i Alt andet. Man føler Lede og Ærgrelse ved simpelt hen at holde af hinanden. Man

maa have et ganske særegent Hjerte. Man har Valget. Hvorfor ikke tage et, der ligner en Engels! Tro mig, Jævnhed og Beskedenhed ene kan gjøre os lykkelige. Det er maaske, fordi vi med Vold og Magt har løftet os selv og krænket disse Dyders Love, at vi har styrtet os i disse fantastiske Misstemningers Afgrund, hvorfra Himlen udfri os!

Saa, nu gaar jeg i næste Skridt til Hove, hvor der i Dag er Bal en domino.“

Hennings til Schimmelmänn.

„8 Dage efter Deres Afreise.

Deres Brev er et Sjælemaleri, der er strømmet over i min Barm. Jo videre jeg læste, desto mere steg min Varmegrad. Mit Tungsind veg for stærkere Følelser, og mit Hjerte slog i Takt med Deres. Det er Furierne, sagde jeg til mig selv, det er de mythiske Eumenider, som efterstræbe Deres Fred. — De Gamle, for vise til at tænke sig Mennesket som sin egen Fjende, opfandt Helveds-Uhyrer og gjorde dem til vor Roligheds Forstyrreere. Opfyldt af disse Forestillinger gjorde jeg en Spadseretour. Lidt efter lidt stilledes min Feber. Mine Drømmerier blev blidere; jeg følte mer end én Gang, at Taarer vædede mit Øie. En tyk Taage dækkede Jorden trindt om mig. Jeg hørte Havet brøle uden at se det. Jorden var begravet i en Sky, og Jordmørket var blevet synligt¹⁾. O, hvor skjønt, naar vor Sjæls Klarhed skyder Mørket, som truede med at omtaage os, langt bort fra os; naar Freden, som bor i vort Bryst, byder os en Tilflugt imod Menneskenes Elendigheder! Hvor Roligheden fortryller, naar vi, skjulte for den hele Verden, sende vort Blik ud over denne Forvirringens, Flovhedens og Nagets Skueplads!

Det er ikke ved Hoffet, at De vil finde Freden. Tidt har dér Timons Aand besjælet mig²⁾; jeg saae min Fornufts

¹⁾ I den tyske Bearbejdelse angives Udtrykket som laant fra Milton, altsaa vel fra Paradise lost I, 63: no light, but rather darkness visible.

²⁾ St. Marc. Girardin minder i sin Bog, Jean Jacques Rousseau (II, 315), om Lacretelles Railleri over Revolutionstidens „Timons

Vanmagt overfor min Ærgjerrighed, og hvilken fattig Trøst: at hævne os med Foragt for deres Hovmod, der synes at ville træde os under Fødder. Forstanden læger ikke et følsomt Hjertes Saar. Det maa være sin egen Læge. Aldrig vil De komme til Ro gennem Anstrengelser. Freden undflyr os, naar vi forfølge den. Aldrig vil Forstanden, denne kolde Tilskuer, slukke de Flammer, som lue i Deres Barm. Nok, at den advarer Dem, og at den standser Dem et Øieblik for at sige Dem, at De fortærer Dem selv. Opgiv en unyttig Filosofi, en Stoicisme, der kun passer for ufølsomme Aander! Hør op at bekæmpe Deres Hjerte, und det heller sine dunkle Drømme end at besvære det med Skrupler og Ræsonnementets bedrøvelige Kraftanstrengelser! Men en Gud tilbagegive Dem de rolige Følelser, denne Enfold, som De beklager Savnet af, og som er en ren og uskyldig Sjæls sande Storhed! Naturen byder os overalt værdige Gjenstande for vor Opmærksomhed. Jeg finder i den et Forbindelsesled mellem det høieste Væsen og hans Skabning; jeg lytter til dens Røst som til Sproget, Gud har betjent sig af, for at hæve os op til sig. Tidt tror jeg, under min stille Omvanken, at finde Svaret paa dette majestætiske Sprog. Jeg standser ved en Bæk, hvis Rislen leder mig ind i en drømmende Betragtning. Sjælen vender sig uvilkaarlig imod Kilden til sin Henrykkelse. Fra et Par Vanddraaaber løfter den sig til sin Skaber, og det er i saadanne Øieblikke, jeg forstaar Betydningen af de store Ord: at staa i Forhold til Gud, at bede til Gud, at tale med Gud.

I den store Verdensorden ere vore Onder ikke længer noget Ondt; for Gud er Alt godt¹⁾: det er heller ikke ved Lovprisninger, at vi yde Guddommen en værdig Hyldest, men idet jeg fordyber mit hele Væsen i hans Storhed, finder jeg deri Tilflugt imod min Elendighed.

---

de vingt ans, qui au bal même, prenaient des airs de pénitens noirs, et dansaient avec une sorte de compunction sentimentale.“ Om et Bal i Helsingør skrev Hennings 9/1 1769: „Je suis accablé d'un souper d'hier, on m'a fait veillir jusqu' à deux heures de matin, rire malgré moi, et danser sans plaisir.“

¹⁾ Smlgn. Hennings' til Campe dedicerede, af Herder citerede Tankedigt „Gott“. Philos. Versuche, II, 227—74.

Jeg har talt med Dem om Religionen, om den, Naturen lærer os, som vort Hjerte føler, og Forstanden bifalder. Jeg vover at sige, at den er den ene sande, og at De vil føle Deres Urolighed tage af, naar De knytter Dem til den.

Tillad, at jeg endnu fører en Sag, nemlig Venskabets. De banlyser derfra Begeistring, fordi De tror, den er en Chimære; jeg finder tvertimod, at ingen Dyd kan existere uden Begeistring, og at al Begeistring synes chimærisk, naar man undersøger den med koldt Blod. Det gaar med Enthousiasmen som med Geniet: man maa føle dens Ild for at kjende den.

Venskabet er ingen heftig eller brændende Følelse, det er maadeholdende og roligt. Det er deri forskjellig fra Elskoven, som ofte er voldsom og betagende. Men, se blot Deres Ven stedet i Ulykke! Mon dette Syn ikke i Deres Bryst vil vække alle ædle Følelsers Rasen og Stormen? Jeg vilde med større Rolighed have læst Deres sidste Brev, dersom Venskabet kunde være til uden Enthousiasme. Jeg elsker endog hine høitidelige Ceremonier, der efter Sigende beseglede de gamle Skythers Venskabspagter. Jo stærkere Indbildningskraften rammes, desto varigere staa Billederne prægede, og jeg tilstaar Dem: jeg elsker Venskabet, selv i dets Illusioner og Chimærer. Jeg tror heri mere paa mit Hjerte end paa min Forstand; det er farligt at undersøge Tingene altfor nøie, og kunde jeg blive vis som Salomon, vilde jeg dog ikke med ham se Intetheden overalt. Fremfor at sige, at Alt er forfængeligt og forgængeligt, vilde jeg elske min Illusion høiere end hans trøstesløse Forstand.“

Schimmelmänn til Hennings.

1. Decbr.

„Jeg haaber, De har modtaget mit Brev af sidste Postdag; jeg har, som De ventelig vil have bemærket, skrevet det i et mørkt Øieblik. Vilde De ikke gjøre vel i at dømme det til Baalet? Jeg havde jo smigret mig med Forventningen om at skulle have Deres Svar i Dag: jeg troede at skulle drage denne Fordel af Deres Ensomhed. Maaske begynder De alt at finde Behag i den? Jeg maa dog forberede Dem

paa, at jeg snart kommer at afbryde den, idet jeg regner paa at kunne forlade Kjøbenhavn i Begyndelsen af næste Uge.

Jeg kommer i Tanker om, at De har bedet mig om Bøger; men Skibet var afgaaet, og i min sædvanlige Ubetænksomhed faldt jeg ikke paa, at jeg kunde lade Hr. Hansen tage dem med til Dem. Jeg havde tiltænkt Dem „Emile“. Jeg har læst Slutningen af denne Bog om igjen ¹⁾. Himmel, hvilket rørende Maleri! Hvor jeg var ude af mig selv under Læsningen! det har næsten helbredet mig for min Misanthropi. Jeg var rykket 1000 Aar bort fra min Tidsalder. Jeg fandt den vise Mentor lige saa lykkelig som sin Elev. Beskuelsen af en saadan Elskov kan lyksaliggjøre. Blot at læse Skildringen deraf har næsten tilfredsstillet mit Hjerte. Jeg vil tage den med mig. Sofies hulde Billed bør tilegnes i vor Ensomhed. Deres gjæstfri Sjæl vil give det Husrum.

Jeg har tænkt meget over, hvad Rousseau siger om Reiser; det har givet mig Ideen til en storartet Verdensomvandring. Jeg er af hans Mening: Bøgerne lære os Ingen-ting. Usandhed, Fordom, Fanatisme, Skjønssnak forfalsker Alting. Regjeringernes og Forfatningernes Følger og Resultater, Handelen, Agerbruget — Altsammen noget, man kun lærer ved at se og færdes blandt Menneskene. — Ja. Rousseau har Ret; man maa reise til Fods; og jeg gaar videre endnu: jeg vilde betakke mig for at følge Landeveien. Men før Reisen gik for sig, maatte man lære at kunne gjøre noget Gavn og forstaa at bruge sine Arme. Hvad mener De, om vi saaledes drog ud i den vide Verden paa sex Aar? Vilde vi ikke blive en Smule indsigtfuldere end disse Ordkræmmere, som skrive Afhandlinger om Statskunsten uden at have set Paris eller London, som tale om Landøkonomi uden at kjende

---

¹⁾ Rousseaus Emile var naturligvis ogsaa for Hennings en gammel Bekjendt. — Den sidste Nat i Göttingen, som efter akademisk Skik skulde fejres i festligt Lag imellem Kameraterne, tilbragte Hennings med at fuldende Læsningen af „Emile“, der skulde tilbageleveres til Universitetsbibliotheket inden Afreisen. Man har heri et Pendant til den bekjendte Anekdote om Mdme. de Talmonts Fordybelse i „Héloïse“ (Rousseau, Confessions, p. II. l. XI).

en Plov, og om Musik uden at have set Tyskland eller Italien!

Tilgiv mig, naar jeg skriver til Dem, skriver jeg ud af mit Hjerte som af en Bog.“

Schimmelmanns ovenfor bebudede Besøg i Hellebæk fandt Sted i December, og kort efter Nytaar gjorde Hennings, indbudt af sin Ven, en kort Kjøbenhavnsreise, for at overvære Høitidelighederne i Anledning af den unge Christian den Syvendes Hjemkomst. Men saa fulgte to lange, mørke Vintermaaneder, hvori Hennings havde en haard Kamp at bestaa med sin Utaalmodighed, som kun i ringe Grad lettedes ved Baronens sparsomme Breve. Thi optagen som denne var af Hoflivets Adspredelser, havde han kun sjælden mere end et flygtigt Øieblik til at besvare Vennens Klager. En pikant Billet, dikteret under Friseringen, otte smægtende Linier Kl. 4 om Morgen, et kort Forretningsbrev med en venskabelig Efterskrift, afjaget i Halvsøvne — saadanne Smuler kunde ikke mætte den Hungrige. Efterhaanden tabte Hennings selv Lysten til at skrive; han vidste tilsidst ikke, om han skulde glæde sig til sin Befrielse, og om Kjøbenhavn virkelig var at foretrække for Hellebæk. „Jeg kunde,“ skriver han, „fremsætte dette Spørgsmaal som en Prisopgave; intet Akademi har nogensinde været mere i Vilderede end jeg.“ Han havde trolig arbeidet paa at gennemføre sin skønne Plan til en Reformation af Arbeidernes Liv og Sæder, men maatte tilstaa Vennen sit Nederlag. „Jeg opgiver at gjøre Deres Smede til Mennesker.“ skriver han, „min Arm er for kort til at standse Lastens Strøm, og jeg har ikke Veltalenhed nok til at tale Deres Arbeidere til Hjerte.“ — Schimmelmann havde kun liden Interesse for Fabrikens Anliggender. „De maa“, skriver han, „for mig lade smede saa mange Ambolte, som De behager. En anden Sag var det, hvis Talen var om Amors Ambolt. Der vilde jeg vel vide at give Dem et Raad. Var hans Pile blot bedre smedede!“ Thi Nødvendigheden af at elske, vil Ernst belægge med en Million Beviser. Ogsaa en Ven har han i Reserve: Yorick, det vil sige Sternes nye Følsomheds-Evangelium, hvoraf han til Bedste for Hennings citerer en lang Tirade¹⁾. Men den stolte August skjætter ikke om denne nye Ven, og dækker sit Bryst med et Jernpanser imod Amors Pile.

Endelig ved Paasketid kaldtes Hennings tilbage til Hovedstaden ved nedenstaaende Brev fra Ernst Schimmelmann. Den i dette og senere Breve omtalte unge Kvinde var en Schweizerinde, Mlle de Pontcharraz. Ernst havde lært hende at kjende ved Genfersøen som en af sin Familie forstødt, krænket Uskyldighed. Hendes Familienavn erfares af et Par tilfældig fundne Breve²⁾, som godt-

¹⁾ Citatet gjenfindes i Sentimental journey. „In the Street. Calais“. „Was I in a desert“ etc.

²⁾ Fra Kapitain d'Arnay i Lausanne, blandt Schimmelmanns Forretningsbreve i Rigsarkivet.

gjøre, at Schimmelmänn lige til hendes Død c. 12 Aar senere, formildede hendes Tilværelse og ved sine Breve af og til bragte nogle Lysstraaler ind i hendes ensomme Afkrog.

Schimmelmänn til Hennings.

Langfredag [24/3 1769].

„Jeg skriver Dem til, medens man friserer mig, og fortæller Dem det som en Undskyldning for mit Smøreri. Men jeg har et tungt Hjerte, og kan aldrig lette det bedre end ved at skrive. — I Morges, da jeg stod op, reflekterede jeg over den hellige Dag, man høitideligholder i Dag. Men hvad hjælp al min Reflekteren? Jeg var lutter Krop. O Himmel! forholdt jeg mig selv, hvor det er grusomt at ældes! Da du var atten Aar, havde du mere Sjæl end nu, da du ikke engang kan bede til Gud. Det har du din sublime Fornuft at takke for, vedblev jeg. Hvad snakker du om 18 Aar! Syv Aar var du maaske gammel, da du paa denne Dag i al Uskyldighed og Fromhed knælede ned for den Evige¹⁾. Det bedrøvede mig meget. Jeg gik en Stund op og ned, uden at tænke paa nogen Ting; men maskinmæssigt nærmede jeg mig min Pult og fremtog et af Sofies Breve, for at løbe det igjennem. Jeg veed ikke, hvad jeg følte under Læsningen; men jeg veed nok, at jeg efter at have læst det var helt forvandlet. Jeg fornåm ligesom Sertorius²⁾ en vidunderlig Længsel efter de lykkelige Alper. Store Gud, Postheste! Heste! Det kostede mig megen Møie at holde mig stille. — „Du er ikke forelsket“, sagde en vis lille Fornemmelse. — Nei, det er jeg

¹⁾ Blandt Rigsarkivets Schimmelmännnske Familiepapirer findes bevaret et Kwartblad, hvorpaa er optegnet: „Ein Gebet. welches täglich etlichemal kniend von den Kindern verrichtet wird nach der schmerzlichen Abreise des Herrn Geheimen Rathes welches geschehen den 15. Jan. um 8 Uhr des Morgens zu Hamburg 1758.“ Bønnen er saa lang som et ondt Aar: et Monstrum af pedantisk Devotion og Forskruethed, et raffineret Torturredskaab skikkaet til at pine Sjælen ud af uskyldige Børn.

²⁾ Da Quintus Sertorius flygtede over Afrika til Spanien for Syllas Tyranni, traf han paa Skippere, hvis Fortællinger om de lykkelige Øer, hvorfra de vare komne (Kanarerne), vakte en mægtig Attraa hos Sertorius efter at drage did, for at henleve sine Dage i Ro, fjernt fra Kampen og fra Regjeringssorgerne (Plutarch, Sertorius).

ikke, Himlen er mit Vidne. Men det er Himlens Billede: denne Forsamling af enkelte skønne Sjæle, hvis eneste Ærgjerrighed er den, at behage hinanden; som brænde af Begeistring for Dyden; hos hvem Hjertet uafsladelig staar aabent for Alt, hvad der er skjønt, godt og værdt at beundre. Føi dertil den blide Melankolis Trylleri, som lader Ens egne og især de Andres Sorger komme til deres Ret, og som hemmelig udstøder et og andet Suk over de Onder, som Venskabet, Elskoven og Verden har bragt over os og endnu har i Beredskab. Jeg vil ikke tale om den Lykke, som aander ud af de smaa Opmærksomheder, Uskyldighedens Glæde og Latter og tusinde Delikatesser, der kun smages af faa Sjæle. — Hvor existerer dette Billede? sagde min forræderske Forstand, som vilde tvinge mig ned igjen i Støvet; men mit Hjerte var stærkest.

Der har De min Formiddags Historie, og her finder De vedlagt en lille Skat, som jeg laaner Dem paa nogle Dage. Jeg har ikke kunnet faa „Héloïse“; men har Sofies Brev ikke Heloises Høihed, har det Virkelighedens Ynde, og jeg tror, min Kjære, at De efter at have læst dette Brev, som jeg sender Dem, endnu mere vil beundre det, jeg har modtaget i Kjøbenhavn.

Min Fader beder Dem om at begive Dem til Kjøbenhavn paa Mandag.“

Hennings var dermed udløst fra sit utaknemmelige Hverv ved Fabriken, som Skatmesteren fra nu af selv overtog Ledelsen af. Arbeiderspørgsmaalet fik han paa sin Manér løst ved Indkaldelse af flere Hundrede lüttichske Arbeidere.

Sofies Brev indførte Hennings i Samlingen, og han beklagede, at Schimmelmänn, da han nogle Aar senere forelæste sin Hustru Emilie Ungdomsbrevene, af en for vidt dreven Delikatesse havde udrevet hine Blade. Ved samme Leilighed gik Begyndelsen af Hennings' Svar i Løbet. Resten dreier sig om Religionen og kan nøiagtig betegnes ved følgende Ord af Voltaire: „Oui il faut une religion, mais il la faut pure, raisonnable, universelle.“ (Dial. & Entretiens philos. XIX.)

(Fortsættes.)

Tillæg.

(Excurs vedkommende Kristian den Syvende og hans Hof. Efter Aug. Hennings: „Vertrauliche Briefe des Grafen Heinrich Ernst v. Schimmelmänn“. Wattenb. Saml. Mscr. Nr. 14, S. 101—105.)

Kongen holdt et festligt Indtog [i Kjøbenhavn, 14. Januar 1769]. Grev Holck var dengang i høieste Gunst; dog havde Reiselægen Struensee skadet ham ved at fremkalde en Forandring i Kongens vanemæssige Sysselsættelse med ham.

En latterlig Anekdote, som Geheimeraad von Sperling først nylig [1786] har fortalt mig i Slesvig, fortjener her at anføres. Grev Holck havde mistet sin første Kone og var just ikke meget bedrøvet over dette Tab¹⁾, der til Erstatning gav ham en stor Formue. Anstændigheden krævede imidlertid noget Hensyn. For at redde Skinnet bad Greven da Livlægen om et afførende Middel, der kunde tillade ham at holde sig ensom en Dags Tid. Struensee gav ham et saa voldsomt Bræk- og Laxermiddel, at han maatte sidde inde i tre, fire Dage, og denne Frist benyttede Lægen saa til at komme Kongen nærmere og vænne ham til at kunne undvære sin Yndling.

Struensee var Dronningen forhadet, og hun vilde efter hans Tilbagekomst ikke have ham til Læge²⁾, men foretrak Livmedicus von Berger. Det kostede Kammerfrøken v. Eyben mange Overtalelser at faa hende bevæget til engang under Bergers Fraværelse at kalde Livmedicus Struensee. Ungdom og fyrigt Blod turde vel have været hele hendes Sygdom. Struensee kom med en Duft af Parfumer og med vellystige Blikke. Han greb den Syges Haand for at føle Pulsen, og denne Berøring fremkaldte en Bevægelse, der gjennembævede alle Dronningens Aarer. Fra dette Øieblik af var hendes Skjæbne afgjort. Dette er, hvad hun under Fangenskabet

¹⁾ Grevinde Holck, født de Stockfleth, døde den 12. Maj 1768 efter kun 3 Ugers Ægteskab (J. K. Höst, Struensee, I Theil, S. 154. 179). Allerede et Par Maaneder efter indledede Holck sit Frieri til Enkegrevinde Castell ved et af Sturz konciperet Brev fra Brüssel, og inden dette Frieri var opgivet, havde han i England friet til Lady Bell Stanhope. Begge Gange var Kongen Grevens Talsmand; men begge Steder hentede Yndlingen kun en Kurv (jfr. Brickas Biogr. Lex. II, 448 og Lascelles Wraxalls Carol. Mathilda I, 192). Endelig kom et Parti i Stand med Comtesse Jul. Marie Danne-skjold Laurvig, som Holck ægtede 28. Septbr. 1769 (Historisk Tidsskr. III R. IV, 390; jfr. II R. IV. 640 Anm.).

²⁾ I „Authentische Aufklärungen“ siges det, at Holck, som havde banet Struensee Veien til Kongens Fortrolighed, ogsaa var Skyld i, at Kongen saa ofte tog Struensee med, naar han besøgte Dronningen. Holck havde mærket, at Str. var Carol. Mathilde ligesaa forhadet som han selv, og paatvang hende derfor den Ubehagelige (S. 37). Dette erklæres for en stor Feiltagelse af Englænderen John Brown, der forklarer Dronningens Uvillie imod Struensee som „a master stroke of policy“, beregnet paa at skuffe Moltke og Bernstorff (Northern Courts I, 82).

paa Kronborg selv har fortalt den med hende indesluttede Frøken v. Sperling, efter hvad hendes Broder¹⁾ har forsikkret mig.

Hvorledes Kongen levede, er bekjendt. I Vinteren 1767—68 sværmede han stadig om paa Gaderne. Ædeltænkende unge Mænd bestyrkede ham ikke i disse Uordener, men der fandtes nok af Saa-danne, der søgte at gjøre deres Lykke paa den Maade. Blandt disse var der en Generaladjutant v. Juel (Svoger til den senere Statsminister Schack-Rathlou). Han lod engang, da de begge vare faldne i Hænderne paa uvidende Vægttere, Kongen i Stikken og reddede sig ved Flugten, skjøndt han med et Ord havde kunnet sikre Kongen, der nu alene maatte betale Gildet.

Naar man paa den ene Side betænker de store og herlige Anlæg, Kongen besad, paa den anden Side hans ungdommelige Udsvelser, saa kan man kun beklage, at han i sin Barndom og tilvoxende Ungdom blev saa vanvittig opdraget af sin Hofmester, Overkammerherre Reventlow, og at han saa tidlig fik Kronens Byrde overladt. Sjælden har mere Gratie i Legemets og Forstandens Dannelse været forenet end hos ham, men ogsaa sjælden er en Skabning bleven mere forventet. Hans Ministre og Yndlinge have utvivlsomt megen Skyld. De første vare aristokratiske Pedanter, der under Frederik den Femtes eller egentlig Grev Moltkes Regjering havde vænnet sig til at føre et selvsygt Regimente. Yndlingene vare unge, uvidende og udannede Folk. De kjendte ikke til andet end Hottone, og Intet gjaldt noget i deres Øine, uden Intrige. — Kongen vilde regjere godt, han vilde gjøre sine Undersaatter lykkelige. Han havde Enthousiasme. Det ser man ogsaa af det bekjendte Brev, som den siden ulykkelige Grev Brandt i Vinteren 1767—68 skrev til ham for at styrte Grev Holck, i hvilket Brev han tillægger Kongen *une âme républicaine*²⁾. Men hvem kunde komme ham til Hjælp i disse endnu ganske raa, paa ingen under Opdragelsen tilegnede Grundsætninger hvilende Anlæg og Indfald? Ministrene kunde det ikke med deres Formaliteter og deres anmassende Værdighed. De unge Mennesker heller ikke, fordi de ikke havde Begreb om sund Fornuft. Men vilde Kongen skeie ud, fandt han Hjælpere nok, og ligesom Grev Reventlow havde villet danne en Slave, som han troede at kunne beherske efter Tykke, saaledes vare Ministrene maaske glade over, at Kongen lod sig henrive til Daarskaber og lod dem beholde deres Frihed til at behandle de danske Stater som en Forpagtergaard.

Kongen lod engang Grev Holck klæde sig helt af og skjule sig i Dronningens Seng; hun fandt ham der, da hun vilde bestige sit

¹⁾ Ovennævnte U. J. v. Sperling, der den 5. Febr. 1768 var bleven forvist fra Hoffet og atskediget tilligemed sin Morbroder Reventlow, blev siden, 12. Juni 1770, ansat som Amtmand i Hytten og nogle Aar senere forflyttet til Gottorp og udnævnt til Geheime-raad (jfr. Hösts Struensee, I, 141 f.; Mémoires de Reverdil, p. 121 og Rentekammerets tyske Resolutionsprotokol).

²⁾ Se Breve og diplomatiske Aktstykker til Chr. VII's Historie (Nyt histor. Tidsskr. 5, 310).

Leie. Dengang græd hun hele Dage over slige Fornærmelser. Havde hun dog blot havt en fornuftig Veninde, der i hendes unge Aar kunde have ledet hende til at søge den sande Høihed i blide og ædle Følelser, da vilde meget Ondt være afværget. Men dertil var hendes Overhofmesterinde, Fru v. Plessen, ikke skikket. Denne havde opofret enhver kvindelig Ynde for sin jærnhaarde Retskaffenhed; hun kunde indgyde Dronningen Uvillie imod Laster, Vrede, Foragt og Had, men ikke, hvad der var hende mere fornødent: indtage hende ved egne Dyders dragende Magt. Dommeren føler, at Fru v. Plessen blev gaaet for nær, da hun ved sin Afsked fra Hoffet, uden videre Undersøgelse, fik Befaling til at forlade Landet, og hendes Unaade saaledes blev en Forvisning, som kun bør ramme Forbrydere, der straffes ved Lov og Dom. Men ingen beklagende Røst hørtes i Publikum, som holdt hende for skyldig.

Kongen havde i Begyndelsen megen Agtelse for sin Kone. Han kunde blot ikke lide hende som Gemalinde. Som Maitresse, sagde han til sin daværende Yndling, Hr. von Sperling — fra hvem jeg har det —, kjendte han ingen livligere, muntre og mere underholdende kvindelig Skjønhed end hende. Dette er Ungdommens sædvanlige Sprog i denne Verden. Hvor let kunde det ikke have faaet en rigtigere Vending, dersom Alting ikke havde været forskruet “

Fortid og Nutid i Skanør og Falsterbo.

Et Bidrag til Danmarks Historie af

C. Correus. *)

I.

I Modsætning til „Vetenskapsakademien“ i Stockholm synes „Det kongelige Videnskabernes Selskab“ i Kjøbenhavn i Valget af Emner til Opgaver at røbe et vist Blik for, om vi saa maa sige, den praktiske Nytte, som Løsningen af et eller andet Problem kan medføre. Da derfor Videnskabernes Selskab udsatte sin store Guldmedaille som Pris for den bedste Afhandling om de svenske Byer Skanørs og Falsterbos Historie, om de Fiskerier, som i Middelalderen bleve drevne derfra i Nord- og Østersøen, om deres Betydning for Nordens Historie, samt om det retslige, merkantile og sociale Liv, som i den nævnte Periode udvikledes i disse Byer, saa hilsendes dette Skridt med Tilfredshed ogsaa i Sverig, endskjøndt man her kunde have ønsket, at det havde været det svenske Akademi, som havde optaget dette Emne, der er af lige stor Interesse for Sverigs som for Danmarks Historie. Opgaven vilde desuden have haft større Udsigter til at blive besvaret, da jo Historikerne ved Lunds Universitet uden større Omkostninger og Besvær vilde kunne orientere sig i den Egn, hvor de forsvundne gamle Byer have ligget.

I Oktober 1888 var Konkurrence-Tiden udløben, men der var ingen Besvarelse af Opgaven indkommen. Grunden hertil maa for en Del søges i den korte Frist, der var givet;

---

*) Oversat efter Forfatterens svenske Manuskript.

thi et saa omfattende Emne og de fattige historiske Kilder kræve naturligvis rundelig Tid til Arkivstudier, som ikke alene kunne gøres i Skaanes gamle Hovedstad: Kjøbenhavn, men ogsaa maa strække sig til Arkiverne i alle de gamle Hansestæder. Skanør og Falsterbo eie selv ikke Spor af Kilder til et saadant Værk.

For de Indviede var der desuden andre Grunde, der gjorde deres til at hævne Forsøgene paa at besvare Opgaven. Fra tysk Side er der nemlig gjentagne Gange prøvet paa at bringe et Arbeide om Middelalderens Fiskeribyer tilveie; der er oven i Kjøbet udsendt historiske Kommissioner (som f. Ex. 1860), men uden at der er opnaaet noget mærkbart Resultat. De derom afgivne Beretninger have snarere egnet sig til at fraraade videre Forsøg. En anden Grund endelig, til at skandinaviske Forskere vendte sig til andre Opgaver, var, at den tyske Professor Dietrich Schäfer netop samme Aar som Konkurrence-Opgaven blev stillet, udgav sit Arbeide: „Das Buch des Lübeckischen Vogts auf Schonen“. I dette Værks Indledning forekommer en Mængde Angivelser støttede paa Arkivstudier, et Par Kaart ere vedheftede, og Mangt og Meget kan synes at være af stor Værdi, uden at man derfor kan have Tillid til Paalideligheden. Kaster man f. Ex. et Blik paa det ene Kaart, som er konstrueret efter Arkivangivelser, maa man forbauses over den Sikkerhed, hvormed Professor Schäfer fastsætter Grændserne, og over den Vilkaarlighed han udviser mod de danske og svenske Fiskeres Pladser, som i Almindelighed henlægges paa Steder, hvor der den Gang slet intet Land fandtes. Uden at ville dadle Arbeidet alt for meget synes det mig alligevel, at der burde tages noget mere Hensyn til Skandinaverne, der her paa deres eget Omraade, hvor de ganske vist i ualmindelig Grad bleve undertrykte og trængte tilbage af Hanseaterne, dog spillede en saa stor Rolle, at der burde tildeles dem noget Mere end det Alleruundgaaeligste. Men Arbeidet er specifikt hanseatisk og bør saaledes hovedsagelig fortjene Interesse i Alt, hvad der vedrører de rene Arkivstudier.

Tildels paa Grund af det nævnte Arbeide og tildels paa Grund af den Interesse, som fra dansk Side vistes for begge Byerne, har en svensk Forsker: Amanuensis G. Karlin

fra Lund, understøttet af „Witterhets-, historie- og antiquitets-akademien“ paabegyndt en Række Udgravninger paa de store Sandmarker, som Syd og Sydvest for Falsterbo gjemme Ruinerne af den gamle Stad: Valsterbodhæ eller Falsterbode, som den kaldes i ældre Skrifter. Disse Udgravninger, som nu have staaet paa i tre Aar, have afgivet værdifuldt Materiale til en Afhandling af den Art, som Videnskabernes Selskab har ønsket, og de gjorte Fund have stort Værd saavel for Skandinaviens som for det nordlige Tysklands Historie, samtidig med, at man er kommet til at se klart i flere meget vigtige topografiske Spørgsmaal.

Skanør og Falsterbo, Sverigs to mindste Byer og beliggende paa den Landtunge, som fra den skaanske Halvø strækker sig i lige Retning over imod det danske Land, have i de sidste Aarhundreder ladet Lidet eller Intet spørge eller tale om sig og have for næsten alle Skandinaver været et *terra incognita*, hvis Tilværelse man kun kjendte fra Geografien. Nu har imidlertid Forholdene forandret sig noget, og i de sidste Aar have en Mængde Turister i Sommertiden besøgt denne Afkrog af Verden, hvis af friske Søvinde kjærtegnede Strand vil kunne blive et søgt Badested i moderne Stil.

Ved en lille Udflugt dertil maa man fra Malmø med Malmø—Trelleborg-Banen kjøre til Hvellinge, hvorfra man for en moderat Pris kan kjøre med Diligencen. Men fremfor Alt: agter man sig derved, saa forsyne man sig med det Bedste af, hvad Værten paa Hvellinge Gjestgivergaard har at byde; thi i Skanør og Falsterbo findes ikke andet at faa end en god Seng for en billig Penge. I Begyndelsen d. e. de første $\frac{3}{4}$ Mil gaar Veien gennem et venligt skaansk eller sjællandsk Landskab, men saa antager Egnen et helt andet Udseende. Træerne blive sjeldnere, og de frugtbare Agre afløses af Lyngmarker, som atter sparsomt vexle med nogle sandede Havremarker. Grænsen imellem disse forskellige Landskaber kan den vældige Kæmpehøi siges at udgjøre, som ligger i Landsbyen Stora Hammar, og som i Sommer er udgravet af Professor Montelius, og hvor der blev gjort et af

Nordens mærkeligste Oldtidsfund. I denne Høi har Folketroen indtil nu villet se Begravelsesstedet for den Mængde Stridsmænd, som faldt i det bekjendte Slag ved Foteviken, som ses herfra paa kun et à to Bøsseskuds Afstand. Man vilde ogsaa vide, at Magnus Nielsen, Knud Lavards Morder, skulde ligge i Høien tilligemed de fire Biskopper og ti lavere Præster, som mistede Livet i dette Slag, men dels véd man jo, at Tidens Begravelsesmaade ikke var saaledes, dels har Høiens Undersøgelse bevist Urigtigheden af en saadan Paastand.

Saa kommer man ud paa Lyngheden, hvor Øiet ikke møder en eneste Forhøining. Med Undtagelse af nogle visnende plantede Gran- og Fyrreskud frembyder Heden ingen anden Vegetation end Lyng, og af Dyreverdenen ser man kun nogle Heste og Køer, som paa Grøftekanterne søge deres Føde, og undertiden et Par Høge, som paa rappe Vinger flyer for Vognens Larin. Høst og Vaar kan man i Havbugten til høire se en Mængde Svaner, som dér opslaa deres Kvarter, endskjøndt nu langt fra saa talrige som i foruds Dage. Som et Kuriosum kan nævnes, at i Følge et gammelt Aktstykke blev der i Aaret 1668 ført ikke mindre end 80 Læs skudte Svaner fra Skanør til Malmø, og 100 Aar efter finder man, at elleve af Byerne i Oxie og Skytts Herreder hver betalte en Skat af 11 Daler Sølvmynt „for de Svanefjer, som Indvaanerne indsamlede paa Byernes Strandjorder.“

Lyngheden fortsættes lige til Skanør. Byen ligner nu efter den Brand, som overgik den 1885, en almindelig Smaastad. Husene ere af brændte Sten, somme med Skifertag, og alle have de et Stykke Have, som enten ligger ud imod Gaden eller ogsaa bag ved Gaarden. Men Intet fængsler her Interessen i egentlig Forstand. Branden, som kun lod Kirken og et ringe Antal Huse uberørte, tilintetgjorde alt det gamle Seværdige, saavel Bygningerne som deres Indhold. Det Eiendommeligste ved Skanør er derfor dets Flyvesand, som, naar Blæsten hviner rigtig haardt, bliver til en Plage for dem, der ere tvungne til at færdes ude. Det ene Vindstød efter det andet borer sig ned i det støvfine Sand og hvirvler det op for tilsidst at føre det ind i den Vandrendes Øren og Næse. Den skarpe Havvind er stadig paa Færde,

og det er sjeldent at have en rigtig smuk og stille Dag, som kan lokke Skanørboerne til „at tage i Skoven“, det vil sige: til Falsterbo, under hvis tyve Elmetræer man slaar sig ned og føler sig, som om man var i en virkelig Skov.

Befolkningen i Skanør og Falsterbo, tilsammen omtrent 1100 Sjæle, bestaar næsten udelukkende af Fiskere, Lodser og især Sømænd, der gjælde for Skaanes bedste. Forøvrigt har man fælles Borgmester, Præst og Kvægghyrder, 8 Haandværkere og 2 Handlende, af hvilke den ene hver Dag paa en bestemt Tid begiver sig til Falsterbo for der at holde en Filial af sin Kjøbmandshandel aaben et Par Timer. Nogen Fattigdom findes ikke blandt Byens Indbyggere, da Enhver er tilfreds med Sit, og nogen Kro findes ikke, hvorfor Ædruelighed er saa godt som almindelig. Levemaaden er i høi Grad tarvelig, og man har en ganske god Fortjeneste af Fiskeri, Kreaturrøgt og Gaaseopdrætning. Mange have desuden et Par Faar, hvorfor man om Vinteren maa leve udelukkende af saltet Faarekjød, og kun de mere Velstaaende eie Hornkvæg, som undertiden ses at spadserer mageligt om paa Gaderne og imellem at stikke Hovederne nysgjerrigt ind igjennem Husenes aabne Vinduer.

Kirken, hvis Alder Ingen kan bestemme, men som troeligvis er opført af Lybækkerne i Byens Glansperiode, har adskilligt Interessant ved sig som et Mindesmærke fra hin Tid, der dog ikke alene har paatrykt Helligdommen sit Stempel. Den er nemlig bleven tilbygget og forandret til forskellige Tider og i forskjellig Stil, og det er vanskeligt at afgjøre, hvilken Del der er ældst og hvilken yngst. I Lighed med St. Knuds Kirke i Odense har Kirken i Skanør, som er helliget St. Olaf, en Krypt, der er saa lav, at den snarere synes anvendt til Begravelser end til kirkelige Ceremonier. Det, der mest tildrager sig den Fremmedes Opmærksomhed i Kirken, er Korets Bygningsmaade, hvis Sidestykke kun findes i Falsterbos og Rengs Kirker i Sverig samt i Sebalduskirken og Lorenzkirken i Nürnberg. Skibet er nemlig skilt fra Koret og dette i Forening med Skibets Halvlys og Korets blændende Lys gjør et mægtigt Indtryk. „Man synes dernede ligesom fra Jordens Halvmørke at skue op i en herligere Verden.“ Alt bidrager forøvrigt til at gjøre Besøget derinde

til et *memento mori*, ligefra Krandsene, der ere ophængte paa Murene til Minde om dem, som i nære eller fjerne Farvande have fundet deres vaade Grave, til de ofte kunstnerisk udhuggede Gravsten, der dække Skibets Gulv og ere Mindesmærker over for Størstedelen danske Riddere og Præster.

Nord for Kirken hæver sig en større græsbevoxen Bakketop, hvor Byens Ungdom hver Midsommerdag tager sig en Svingom til Harmonikaens Toner, vel vidende, at Dandsen trædes paa historisk Grund. Under Græstørven skjules nemlig Ruinerne af Skanørs Slot, som antagelig blev opført ved Aaret 1100 og som blev ødelagt paa et Tidspunkt, der ikke kan bestemmes. Endnu den Dag i Dag ses Sporene af Slottets Grave, som, naar Søen driver ind over Landet og stundom naar endogsaa helt op til Kirken, fyldes med Vand, som først forsvinder i Sommerens Tørke. Ifølge en Optegnelse paa et gammelt Kaart, skal Skanør Slot være bygget i den danske Regjerings Tid af en Grev Alf til Beskyttelse for denne Regjerings Kaperfartøier og opbragte Priser.

Havnen i Skanør ligger et godt Stykke Vest for Byen langt udenfor den lave Strand, og man kommer derhen ad en sandet, meget trættende Vei, som med store Anstrængelser og Bekostninger er anlagt i Vandet, over hvis Flade den hæver sig en halv Snes Fod. Hverken Sommer eller Vinter er en Tur ud til det af store Stenblokke dannede Havnebassin synderlig behagelig, og vi fortsætte derfor vor Vandring til Falsterbo, der ligger $\frac{1}{8}$ svensk Mil borte.

En jævn, græsbevoxen Flade, som paa den ene Side begrænses af det stadigt brusende Hav og paa den anden af høie Tangbunker, som skjule nogle tarvelige Havremarker bag sig, møder Øiet, indtil man er temmelig nær ved Byen. Hist og her ses alenlange Bogstaver gravede i Jorden for at betegne Eieren af den gode Grønsvær, men undertiden betyde de ogsaa Navnet paa en eller anden Leander, hvis Hero forgjæves paa Stranden speider efter det Fartøi, som skal føre den Elskede til hende. Her saavel som paa Byens „Gader“ ser man Smaabunker af Kreaturgjødning, som man tager nøie Vare paa for at bruge det til Brændsel. Men vanskeligt vilde det være at udfinde hvis Køer det er, som har skjænket sin Eiermand den værdifulde Forøgelse af

Brændselsforraadet, hvis man ikke havde „Hyren“. Denne er Byens officielle Kvæghyrde, og det er hans Hverv at holde Kreaturerne paa den for dem bestemte Græsning samt at mærke hver Gjødningsklat med affaldne Gaasefjer, som for hver Kvægeiers Vedkommende vexler i Mængde eller Stilling. Og han udfører sin Forretning upaaklageligt. Hver Morgen Kl. 6 lyder hans skingrende Lur for at samle hans Hjord, og Kl. 6 om Aftenen tilkjendegiver han paa samme Maade, at Kvæget kan hentes paa den træbevoxede Plads, som kaldes Torvet og — at Brændslet kan indhøstes.

Har man ikke set en Kjøbstad eller en Landsby, som den saa ud paa „Tip-Tip-Oldemoers Tid“, som H. C. Andersen siger, bør man reise til Falsterbo. De gamle Bindingsværks Huse med deres blindede og bulede Vindus-Ruder, Straa-tagene og de andre Omgivelser med samt det stille Byliv faar En til at drømme om længst henfarne Tider, og naar man ser et eller andet aldersteget Par vakle henad de sandede Gader, synes man at leve op i Andersens lille smukke Eventyr om „Den gamle Gravsten“ og netop at se for sig „Alders-Kongeparret“ i Byen. Den Mængde af Grønt, som omgiver og næsten indeslutter Falsterbo, giver hele Maleriet noget landlig-idyllisk, hvilket er saa meget mere fornødent her, hvor Flyvesandet stræber at erobre enhver Tomme Jord. Sand, Sand og atter Sand; man vader paa Gaderne i Sand til op over Anklerne. Naar det blæser, og det gjør det næsten uden Ophør her saavel som i Skanør, har man Øine, Næse og alle Sandser fulde af Sand, og den gamle Kirke, som ligger i kort Afstand fra Byen, ser de store Sanddriver rykke sig nærmere og nærmere paa Livet: det er et kort Tidsspørgsmaal, naar Sandlavinen skal lukke dens Luger og trange Døre; thi rundt omkring Helligdommen ligger der allerede flere Sandbjerge beredte til paa Vindens Bud at kaste sig over den. Kirken er med Hensyn til det Indre ligesom den i Skanør. Dens Prydelser maa, efter hvad de ældre Indbyggere vide at fortælle, en Gang have været ret betydelige, men kun nogle Rester af Helgenbilleder saavel som den aldeles enestaaende Alterprydelse er endnu tilbage, ellers er den største Del solgt og betalt som Brændsel. Men Ingen med Blik for de gamle

Relikviers store Værd har jo besøgt Stedet før nu i de sidste Aar, da det var for sent at redde dem for Efterverdenen.

Har man saa set det under den svenske Konge Gustaf IV Adolph opførte Falsterbo Fyrtaarn, som advarer Skibene for det Rev, der strækker sig en Mil ud i Havet, har man ikke Mere at lægge Mærke til af det, som findes over Jorden.

II.

Skanørs og Falsterbos Historie strækker sig meget langt tilbage i Tiden. Første Gang de to Byer nævnes, er i Aaret 800, da en Flaade lastet med Sæd, Vin og Salt, kom dertil, og man kan af Besætningens Beretninger slutte sig til, at Byerne allerede den Gang vare store og mægtige. Desuden hedder det jo i en gammel Folkevis:

„Da Christus lod sig føde,
Stod Lund og Skanør i Grøde.“

Men begge disse Udtalelser hører egentlig kun Sagaen til, og med Hensyn til Sildefiskeriet har man først i Slutningen af det 12te Aarhundrede nøiagtige Beviser for, at det existerede, idet Saxo siger, at Mængden af Sild i Sundet er saa stor, at Aarerne neppe kunne drive Fartøiet frem, og at man i Stedet for at benytte Redskaber ganske simpelt tage dem med Haanden. Paa den Tid aftog det betydelige Sildefiskeri ved den nordtyske Kyst og synes saavel med Hensyn til Sildens Mangfoldighed og Godhed at være flyttet til den skaanske. Saasnart dette blev tilstrækkelig bekjendt, samledes Fiskere og Kjøbmænd fra Danmark, Sverig, Hansestæderne og Østersølandene, England, Holland og iøvrigt fra endnu fjernere Steder, hvilket tildels fremgaar af, at der findes persiske og italienske Mynter ved Udgravningerne.

Fiskeriet forøgedes aarligt; Udlændingenes Antal blev større, Byerne voxede, og Handelen tog et Opsving, som er og bliver uden Sidestykke i Nordens Historie. Byerne vare et nyt Babylon i Sprogforvirring; de vare et Byzans med Hensyn til Pragt og Overflødighed og et Kalifornien, hvad Pengeomsætningen angaar. Hver Nation byggede Kirker, og især de tyske Kompagnier skjæn-

kede Byen efter den Tids Maalestok prægtige Bygninger og smukke Butiker. Øvrighed og Jurisdiktioner fik Byerne fra Moderlandet Danmark.

Men Udlændingene fik en fordærvelig Overmagt. Det var ikke nok med, som Arnoldus Lübecensis klager over, at den gamle Sparsommelighed med alle dens Fortrin blev jaget paa Flugt, men de Danske begyndte ogsaa at efterligne de Tyskes Skikke og søgte at efterabe dem i Krigsudrustning og Klædedragt; havde de Danske forhen gaaet klædt i deres Hjemlands simple Dragt, saa stoltserede de nu tilsidst i flere Slags uensfarvet Skarlagen, Fløil og Silke, hvorhos det af Udlændingene indførte Guld og Sølv fik god Afsætning som Smykker.

I Begyndelsen træder Falsterbo helt og holdent i Baggrunden; thi medens denne By lige til 1316 forbliver unævnt, er hele Tiden Markederne i Skanør (*nundinae Scanør*) ofte blevne omtalte, et Forhold, som har fremlokket Gisninger om, at Skanør fordum har ligget dér, hvor Falsterbo først senere blev bygget. Et andet Bevis, som taler for den Betydning Skanør havde for Moderlandet Danmark, er den Rolle, Byen spiller i hin Tids Gildevæsen. Der sammentraadte nemlig her i Aaret 1256 ikke mindre end 18 Oldermænd for forskellige danske Knudsgilder for at underskrive de af Skanør St. Knudsgilde redigerede nye Love. Men efterhaanden træder Falsterbo frem og naar tilsidst samme, om ikke større, Betydning som Skanør.

Det er ovenfor fortalt, at Fremmede fra alle Steder kom over til de to Byer. I Begyndelsen nød man kun godt af deres Mængde, men de forstod at trænge sig frem overalt og erhverve sig alle Slags Rettigheder. Saaledes fortæller Huitfeldt, at da Kong Valdemar II i Aaret 1203 gjorde en „*visite*“ hos Lybekkerne, vidste disse at opføre sig saa høvisk, at de fik store Privilegier ved den skaanske Kyst. Dette førte til et formeligt Kapløb, især mellem de tyske Stæder, om at skaffe sig Fordele og Privilegier, der kun kunde virke skadeligt paa den danske Stats og dets Kongers Indtægter af det nye Fiskeri. Man ser ogsaa, at Valdemars Efterkommere: Christoffer, Erik Glipping og Erik Menved søge at indskrænke Udlændingenes Magt. Den Førstnævnte skal, efter hvad

Huitfeld, Suhm o. fl. beretter, have leveret Tyskerne en Bataille ved Skanør, og da Erik Menved 1311 paany angreb Tyskerne, var Kjøbmændene fra Byerne Rostock, Wismar, Stralsund og Greifswald stærke nok til at holde ham Stangen, hvorhos de fuldstændig ødelagde Skanør- og Falsterbo-Slot. En saadan Kraftprøve maatte kun lede til, at Tyskerne som en Slags Seirstriumf udvidede deres Vælde paa det skaanske Næs. Ja, Valdemar III endte den Krig med Lybækkerne, som han havde begyndt for at forøge den ringe Told og Accise, som Hansestæderne erlagde for Fiskeriet og Handelen paa den skaanske Kyst, saa uheldigt, at han til Seirherrerne i ti Aar maatte afgive to Trediedele af Kongens Skat i Malmø, Helsingborg, Skanør og Falsterbo med de dertil liggende Herreder, og desuden, for at gjøre Alting godt igjen, bekræfte alle Udlændingenes Fordringer paa udvidede Rettigheder i de to sidstnævnte Byer.

De danske Kongers Magt var indskrænket i Alt, og nu steg de Fremmedes Overmod til det Høieste. Imidlertid gik Herredømmet over Skaane over til den svenske Konge, Magnus, og dermed var for en Tid Udlændingenes Privilegier ophævede, uden at deres Magt dog var mindre for det. Der begyndte et sandt Rædselsherredømme udøvet af de tyske Kjøbmænd, der ved Kong Magnus vare blevne befriede for de Adelsmænd, der havde haft Slottet inde som Len, og de faatallige Skandinaver saa sig paa enhver Maade krænke i alle deres Rettigheder. De slog sig ganske vist sammen for at værges imod de utaaelige Overgreb, men dette op-hidsede kun de overlegne Voldsmænd, som ved én Leilighed dræbte en svensk Foged, ved en anden afbrændte en Mængde danske Boder. Imellem var der dog Enighed, og da kunde begge Byernes Indvaanere slutte sig sammen mod Myndighederne. En Gang befriede de saaledes en Mand, som var sat i Fængsel; en anden Gang gik de 500 Mand stærke til Malmø og gjenindsatte en Kamerat i hans Rettigheder, atter en Gang, da Kongens Foged i Malmø ikke mente at kunne holde en Mand i Fængsel, som havde forbrudt sig mod Skippere og Kjøbmænd i Skanør og Falsterbo, marcherede de derhen og — henrettede Fangen. Undertiden skete det ogsaa, at de Fremmede kom i Strid med hinanden indbyrdes, og saa

gik det varmt til under Skjoldene. Et helt lille Feltslag leveredes engang imellem Mændene fra Lybæk og Stavoren, ligesom og imellem dem fra Stralsund og Rügen, og en Nat faldt de under Kampen ind over Stralsund-Fiddet, hærgede som i virkelig Krig og skaanede hverken Kvinder eller Børn.

Under Magnus Birgersøns Regjering var Skaane en stadig Kilde til Bekymring for Sverrigs Rige, men efterat Valdemar Atterdag igjen 1360 havde erobret Provindsen, blev Alt sat i den gamle Orden, dog med den Forskjel, at de tyske Stæder lode deres Domæner paa den skaanske Kyst pantsætte til sig. Nu traadte Stæderne op i Fællesskab; Alle havde lige Rettigheder, ved Sammenslutningen dannede de en Magt, og denne Magt laa i stadig Feide — aaben eller hemmelig — mod Kongemagten og mod Alle, som ikke tjente deres Interesser. Endelig 1368 den 25de Juli lykkedes det hele Hansen at faa sine Fordringer opfyldte i en hidtil ikke anet Grad. Den svenske Konge Albrecht af Mecklenborg, som havde gjenerobret Skaane, gaar ind paa alle de tyske Stæders Fordringer d. v. s. ophæver alle Indskrænkninger og bevilliger hele Hansen de Friheder, som i et halvt Aarhundrede vare blevne fordrede af snart den ene snart den anden af Hanseforbundets Kolonier i Skaane. Og dette blev kun meget lidt indskrænket ved Forliget i Stralsund, hvor de udvidede Privilegier bleve stadfæstede. Føier man hertil, at Slottene og to Trediedele af Toldindtægterne i Skaane paa 15 Aar blev satte i Pant til Stæderne, indses det let, hvilke uhørt store Fordele Ud-lændingene havde fremfor Skandinaverne.

De vidste ogsaa at benytte sig af deres gunstige Stilling. 1369 forbyder Hansen Skotter, Englændere, Flamlændere, Normanner m. fl. at færdes paa „Fiddet“ og dér at salte eller lade salte Sild, og trods den Storm af Uvillie dette Forbud vakte hos disse Nationaliteter, blev Forbudet opretholdt. Imidlertid skete dette dog kun tilsyneladende; thi man kan tydelig spore disse Ikke-Hanseater paa „Fiddet“ saa længe det skaanske Fiskeri har Betydning. De Fremmede laa som forhen stadig i Strid med Øvrigheden og det gik saa vidt, at endog de Ringeste af dem blandede sig i Regjeringens Handlinger, afsatte Raadet og traadte iøvrigt op, som de havde Lyst. Det fordrevne Raad klagede til Keiser Sigis-

mund, som fra Costnitz 1415 formanede Erik af Pommern til at tugte Lybækkerne, og Følgen blev, at denne Konge samme Efteraar lod 400 Lybekkere fængsle og deres Gods og Varer beslaglægge. Under Alt dette fandt en ret mærkelig Omvæltning Sted i de tvende Byers Forhold. Som vi have set, var fra Begyndelsen Skanør Hovedbyen, saaledes at Markederne i Falsterbo først nævnes fra 1316. I Løbet af det fjortende Aarhundrede omtales begge Byers Markeder under et, og hundrede Aar senere finder man dem forsvinde fra Skanør, hvor der nu ikke existerede nogen fremmed Koloni af nogen Betydning. Derimod havde der udviklet sig det mest levende og bevægelige Liv i Falsterbo, som ogsaa forblev Hovedsædet for Fiskeriet ved den skaanske Kyst, indtil dette mistede al Betydning.

Fra det sextende Aarhundredes Begyndelse mærkes en Formindskning i Sildens Tilgang udfor Næsset, medens den forøges langs Sverrigs og Norges Vestkyst, hvor den omtrent et Aarhundrede vedliver at findes. Det gaar saa smaat tilbage for de to Byer, og Goblerus og Regkman berette i deres Krøniker, at der i Aaret 1538 ikke fandtes Sild ved Skaane, ei heller i Aarene 1539 og 1544, saa at en Tønde Sild sidstnævnte Aar i Lybæk kostede 13 Mark lybsk, hvor den forhen ikke betaltes med mere end 3 à 4, høist 5 Mark. Men hverken Skandinaver eller Udlændinge havde opgivet alt Haab om, at den fordums Rigdom paa Sild skulde komme tilbage, og endnu saa sent som i Aaret 1645 findes udenlandske Fogeder i Falsterbo. Men dermed er begge Byernes ældre Historie forbi. Ganske vist blev der 1658, da Skaane blev svensk, gjort Forsøg paa at gjenopvække det gamle livlige Røre, hver Gang Silden atter begyndte at strømme rigeligt til, men forgjæves søger man i Tidens Aktstykker om et deraf flydende heldigt Resultat.

Nu forsvandt efterhaanden de mange faste Stenbygninger, enten ødelagte af Krigen, af Vandalismen eller af Vindesygen, og Aarhundrederne gjorde Resten for ved Hjælp af Sand og Frodighed at udslette af Jordens Overflade Sporene af de to Byer, hvis Navne nu kun ere tilbage i de to smaa Flækker, som saa længe have ligget forglemte af den øvrige Verden.

III.

Skanør og Falsterbo tilhørte altsaa Danmark paa den Tid, Sildefiskeriet blev drevet ved den skaanske Kyst, og det var naturligt, at Danmark søgte at erhverve sig nogle af de økonomiske Fordele, som der var at vinde ved den rigelige Tilstrømning af Sild. En hel nøiagtig Opgivelse af de danske Byer, som have haft deres „besunderlige fitt og fiske-leyen“ i Skanør og Falsterbo, kan ikke gives. De Byer, som man imidlertid med Vished kan sige at have haft en saadan Rettighed ere Svendborg, Stege, Lund, Trelleborg, Halmstad, Næstved, Skjelskør, Jungshoved, Kjøge, Kjøbenhavn, Kallundborg, Stubbekjøbing, Nykjøbing, Aarhus og Helsingborg. Af disse havde de fem første baade Handels- og Fiske-Ret, medens de andre nøiedes med blot og bart Fiskeleie. Schäfer anfører desuden ca. tredive hollandske og tyske Byer, som have haft deres eget „Fid“ i Skaane. Det fremgaar heraf, at Handelen og Fiskeriet var to forskjellige Ting, og man var saa nøieregnende med at opretholde Forskjellen imellem dem, at der findes de strengeste Bestemmelser derom optagne i „Modbogen“, en Art Politiforordning, som blev udfærdiget i Kongens Navn og oplæst hvert Aar. En Fisker maatte saaledes for sig og Sine, i Følge den af Erik af Pommern i Aaret 1415 udstedte Fisker-Lov, ikke salte flere Sild end til eget Behov eller en halv Læst (6 Tønder). Fiskeren skulde sælge sine Varer til Kjøbmanden, og denne havde paa sin Side ogsaa en Mængde Ordensregler at rette sig efter. Han maatte ikke købe Silden, før den var kommen ind til Stranden i Vognene, og disse skulde, under Straf af Vognens og Hestenes Tab, rumme hverken mere eller mindre end en Læst; kun én Mand fra hver Kjøbmandsbod maatte gaa ned til Stranden for at købe; Ingen maatte ride eller i Baade seile Fiskerne i Møde for at forhandle om Kjøb, ei heller maatte Fogederne imod 40 Marks Bøder være Mellemlhandlere ved Handelen. Som man ser, havde man paa alle mulige Maader søgt at hindre en usund Spekulation og Følgerne af en altfor ivrig Konkurrence.

Efter alle Tegn at dømme blev der paa Hanseaternes Foranstaltning ogsaa udfærdiget Bestemmelser for „Minut-

handelen“. Denne blev drevet af saakaldte „Karremænd“, som med en Vogn og en Hest købte sig Sild og senere solgte dem inde i Landet. Forordningen tillod ham kun at købe en halv Læst, men forøvrigt var al Minuthandel, saavel i selve de to Byer som ved at bære Sildene om i Kurve eller Sække, forbudt.

I Følge gammel hævdvunden Skik havde den danske Konge eller hans Embedsmænd at bestemme en Dag, paa hvilken der kun blev købt og saltet Sild for Kronens Regning. Dette „Kongekjøb“, som det blev kaldt, havde til Formaal at forsyne Kongens Slotte og Flaade med Proviant, og naar Krig stod for Døren kunde Indkjøbet af Sild for Kronens Regning løbe op til uhørt store Summer. Naar Silden blev købt, førtes den til et „Styrtherum“ d. v. s. til et af de henved 200 Skur, hvor den blev behandlet. „Ghellekoner“, af hvilke der i Aaret 1494 fandtes ikke færre end 167 danske Kvinder, udtog Indmaden (Grummen), som samledes og sendtes til de saakaldte Grumboder, hvor den for Kongens Regning blev videre tilberedt, og „Lægghekoner“ nedlagde saa Silden i Tønderne. Der var givet nøiagtige Bestemmelser for dette Hverv: Ingen maatte Andet end lægge lige god Sild imellem „bodhe bunne“; ei heller maatte en Læggekone styrte Sild ned i Tønden med Trug. Blev Nogen overbevist om Forsyndelse herimod, skulde det „rættis paa theris lif“. Tønderne, af hvilke der fandtes to lovlige Størrelser, bleve i Almindelighed ikke forarbejdede i Skaane, men maatte medføres af Fiskere og Skippere. Naar nu Silden var nedlagt, skulde Tønden mærkes, og der blev ikke sat mindre end fem Tegn paa den, før Alt var sket Fyldest. Bødkeren satte sit eget, Byens og Kjøberens Mærke paa den, og paa „Fiddet“ indbrændte man dels parallele Streger for at betegne, hvormange Ol Tønden indeholdt samt visse vedtagne Cirkeltegn for at betegne Sildens Godhed. Disse Cirkler varierede i Antal, Udseende og Plads. I Følge Forordningen af 1576 synes man at have ikke mindre end 22 Maader at betegne Sildens Godhed paa. Den bedste skaanske Sild havde en dobbelt Cirkel © paa Bunden af Tønden, og indeholdt denne Sild af noget mindre Størrelse, havde den en lignende paa Siden; var Silden lille eller daarligt saltet, var Mærket: ⊖

og for den daarligste saaledes: ☉. Samme eller lignende **Mærker**, placerede paa forskjellig Maade, betegne Sild fra Belterne, Bornholm, Aalborg o. fl. St.

Naar Silden paa denne Maade var mærket, blev den ført over Havet til Skaanes Moderland eller til Tyskland, hvorfra den senere blev videre forsendt over hele den civiliserede Verden.

Kongens øverste Mænd i dette Samfund for Erhverv og Handel var i Begyndelsen Kongens Foged og „Gilker“. Den første var Befalingsmand paa Slottet, og den sidste, hvis Titel senere forandredes til Tolder, hævdede Kongens Ret og oppebar den kongelige Told og andre Indkomster. Det er først, da det er paa Heldningen med Fiskeriet og da Falsterbos forfaldne Borg bliver henlagt under det bekjendte Lindholms Slot i Wemmenshøgs Herred, at Fogedbestillingen forsvinder og giver Plads for Tolderens. Indtil da har Fogden været en mægtig Mand, især da de øvrige ind- og udenlandske Fogeder jo i en vis Henseende sorterede under ham. Hver By havde nemlig sin egen Foged, som afgjorde Retstrætter, opretholdt Orden paa „Fiddet“ og forsvarede sin Bys og dens Underliggendes Rettigheder. Disse Fogeder var i Almindelighed Handelsmænd, som lønnedes af deres By, skjøndt deres egentlige Løn vel mest bestod i Sportler af alle Slags. De forskjellige Byfogders Dagværk har just ikke været det letteste. Man behøver kun at kaste et Blik i Erik af Pommerns Fisker-Lov for at forstaa, at en Foged maatte være med overalt. Uden hans Samtykke maatte ingen Vogn kjøre til Stranden, Ingen stande til Ansvar paa et andet Sted end for den Byret, han tilhørte, Ingen udføre sit Gods ved Nattetid, og Ingen udføre nogen Hest. Fogedens Privilegium viser, hvormange Kroer og Ølstuer han maa holde paa sit „Fid“, han skulde holde et vaagent Øie med Skrædderne saavel som med Glædespigerne, og endelig skulde han have alle Indtægter og Udgifter i Orden og svare for dem i sin Bys Navn.

Der er ingen Tvivl om, at de kirkelige Forhold vare de bedste allerede i hine fjerne Tider, da de første Fremmede opslog deres Bopæle i Skanør og Falsterbo. Efterhaanden som Byerne voxede, og Befolkningen forøgedes, bleve Kirkerne

og de geistlige Gildehuses Antal større. Allerede paa Biskoppen i Lund Anders Sunesøns Tid (1201—1224) omtales det, at Stiftskirken havde Indtægter af flere Kirker i Skanør. Den ældste og betydeligste Kirke var Lybæks, hvis Geistlige alene vare berettigede til at uddele den sidste Olie, og efterhaanden byggede alle de større tyske Byer deres egne Kirker paa „Fiddet“.

De endnu staaende Kirker i Skanør og Falsterbo menes at være byggede af danske Skaanefarere, som desuden havde den saakaldte *Ecclesia Danica* og Fynbokirken. I Følge Frederik I's Registranter fandtes i Falsterbo endnu Aar 1532 et „Helliggeisthus“ for Fattige og Syge, og i Skanør var der et St. Jørgenshus med samme Formaals. Disse ere de eneste danske rent geistlige Bygninger, som ere komne til vor Kundskab, men Alt taler for, at det hverken var dem alle eller blot Halvdelen af dem. Falsterbo havde desuden et Knuds- og et Johannes-Gilde.

IV.

I Midten af Juli, undertiden allerede i Slutningen af Juni forlod Fiskerne deres forskellige Hjemsteder og satte Stævnen imod den skaanske Kyst. Baadene vare af samme Størrelse som de nu brugelige og sædvanlig bemandede med 5 à 6 Mand. Man førte ikke meget med fra Hjemmet; man kunde jo paa Fiskeripladserne faa Alt, hvad man ønskede. Baadene vare derfor kun udrustede med sex Tønder til Nedlægning af Sild, med paa Grund af Forordningen høist syv „Skwestagher“, endvidere med Garnene, som ved Livs- straf ikke maatte være „Wantegarn“ (Bundgarn), samt, ligesom i vore Dage, med Flydeholt og anden rent teknisk Udrustning. Efterhaanden ankom alle Fiskere, Handelsmænd, Skude-skipper, Ghellekoner og Læggekoner, Kræmmere og Haand-værkere, Vintappere og Ølkoner (*tabernatrices*) og alt det løse Pak, som i stor Mængde samledes paa Fiskeripladserne. Senere kom Fogderne og de dem nærmest staaende Embeds-mænd, og indtil da havde Kongens Foged ved Hjælp af sine Løbesvende og Slottets Besætning opretholdt i det mindste nogen Orden.

Det første, man ved Ankomsten havde at gjøre, var naturligvis at skaffe sig Tag over Hovedet; thi lige til 1484 havde det været Skik ved Bortreisen om Efteraaret at stikke Ild paa alle Boderne. Tømmer var der nok af i de Skove, som trivedes dér, hvor nu Lyngmarkerne brede sig, og saa snart man kom i Land, købte man sig noget deraf for at bygge de saakaldte Boder. Som det allerede er sagt, var Fiskeri og Handel nøie adskilt, og det samme var derfor Tilfældet med Fisker- og Kjøbmandsboderne. De første laa ved Stranden, de sidste høiere oppe i Landet nærvæd og imellem de egentlige Byer. Man skulde tro, at der maatte opstaa en varm og voldsom Strid om de bedste Pladser, men derom var der ikke Tale; thi de forskjellige Territorier, som enhver By kunde raade over, vare tilkjendte dem ved kongelige Privilegier og nøie mærkede, i Almindelighed ved Stenkors, hvilket dog ikke hindrede, at der udspandt sig langvarige, undertiden blodige, Stridigheder imellem de tyske Byer. Man stredes om nogle Alen paa den ene eller den anden Side, og imellem leder det til ny Strid, saa at der findes Exempler paa, at den ene By mister næsten Halvdelen af sit Omraade.

Disse privilegerede Besiddelser kaldes „Fid“, hvilket Ord i Følge Langebek egentlig betyder: „sitt Land ved Søen“. Paa „Fiddet“ havde man, som det nu fremgaar af de gjorte Fund, saakaldte Bomærke-Sten, der angav, hvorledes Boderne stod det foregaaende Aar. Naar man havde faaet Pladsen i Stand, begyndte Bygningen, og den primitive Hytte var snart færdig. Men det var ikke nok hermed; Boden skulde ogsaa have et Navn ligesom vore Huse have deres Numre. Man reiste derfor en Stang, som bar en eller flere Gjenstande, efter hvilke Boden blev benævnt. En Svane, en hvid Hest, Kranse, Kurve, en, to eller flere Sild, Sværd, Negerhoveder, en Sadel, en Flaske osv. vare de Mærker, der bleve reiste, og efter hvilke Boderne fik deres Navn i Fortegnelserne over den Skat, som skulde erlægges for hver Bod.

Inden Fiskeriet begyndte, forkyndte Trommeslag og Fløitespil, at den sædvanlige Oplæsning af „Modbogen“ skulde gaa for sig. Kongens Foged indfandt sig omgivet af Faner

og Vagt og kundgjorde høitidelig i begge Byerne den Mængde Statuter, som man havde at rette sig efter.

Ligesom nutildags begav man sig om Aftenen eller om Natten ud for at sætte Garn, dog først efter af Tolderen at have modtaget et Tegn, for at man, hvis man af Vinden blev dreven til Sjælland eller andetsteds hen, kunde bevise, hvor man hørte hjemme. I ældre Tider havde man ikke saa travlt med at sætte Garnene ud, men morede sig først med at afgjøre et eller andet Mellemværende. Man iførte sig de medbragte, kun med Hensyn til disse Søkampe anskaffede, Pantserskjorter og Brystharnisker, tog Armborsten og Poløxen frem, og saa gik det løs derude i Kampe, som krævede Offre i Mængde. Den senere Middelalders Retspleie forbød imidlertid ved Livsstraf alle Slags Vaabens Medbringen paa Søen, og Fiskerne foretrak derfor at udkæmpe deres Kampe paa Land. — Om Morgenens drog man Garnene op, som vist ikke altid vare overfyldte. Silden var lunefuld ligesom i vor Tid; snart kunde man formelig øse dem op af Havet, snart var Fangsten kun temmelig ringe. Ved almindelig Tilstrømning regnedes den daglige Fangst til 2000 Vognlæster eller 20,000 Tønder, hvilket med 60 Dages Fiskeri fra 11te August til 9de Oktober udgjør 1,200,000 Tønder. Den Sild, som blev fisket efter Slutningen af August, skattedes høist.

Naar Fiskerne nærmede sig Stranden, mødtes de, i Mangel af en Havn, af Vogne, i hvilke Sildene bleve udlosede. Først naar Vognene naaede Land, gik Salget for sig, enten hele Læsset paa engang, eller ogsaa regnedes Silden, ligesom i vore Dage, i Ol paa 80 Stykker og solgtes saaledes. Under Straf af 40 Marks Bøde skulde Kjøbmanden betale Fiskeren „til tacke“ og i rede Penge, men tidt blev den som oftest danske Fisker taget ved Næsen af den altid tyske Handelsmand. Nu var Silden hans, og han overgav den til „Ghellekoner“ og „Styrthekoner“, hvorefter de fyldte Tønder læssedes paa Vogne og fra disse i Pramme, som førte dem ud til de Skibe, hvis snare Kjøle bragte de eftertragtede Varer til fjerne Lande. Men Fiskeren gik til Hvile efter Nattens Anstrengelser.

Efterhaanden som Alle bleve færdige med Dagens mange

Sysler vaagnede der et livligt Røre i Byen. Fiskerne og deres Koner gik til Kjøbmanden for at faa deres Penge, og med den fyldte Pung styrede de deres Skridt til Markedet, hvor der fandtes Alt, hvad der kan glæde Mandens som Kvindens Øie. — Markedet blev fra gammel Tid holdt paa samme Sted, det vil sige: i Skanør og paa Skanørs „Fid“ henimod Falsterbo. Dets Udseende var kun ved den større Livlighed forskjelligt fra andre større Byer i Middelalderen. Boderne vare opslaaede i lange Rækker, og her arbeidede i Følge Tidens Skik Haandværkerne for Kundernes Øine i deres til Gaden aabne Boliger, for hvilke de maatte erlægge en meget høi Leie. Ingen Haandværker eller Kræmmer kunde bytte sin Bod med en anden, da de i Følge „Modbogen“ maatte blive „ther som them bør meth there køpmandschap og ther som the aff aereelde haffue standith with XI marcks brøthe“. Her saa man saaledes Skomagere, Skræddere, Garvere og Smede, Slagtere, Bagere og Kræmmere, foruden at en Mængde Boder indeholdt udenlandsk Klæde, Smykker og anden Stads. Det vil føre os for vidt at gjengive den Mængde Bestemmelser, som angik denne Handel, og vi indskrænke os derfor til at nævne nogle af de vigtigste. Markederne, der i Lighed med Sildefiskeriet fortsattes Søn- og Helligdage, blev besøgt ikke blot af den Befolkning, som her havde deres Udkomme i kortere eller længere Tid, men ogsaa af Handelsmænd fra det nordlige Skandinavien, Østersølandene, England og det sydlige Europa, som søgte at udbyde deres Varer. Handelen gik for sig efter Alen og Pund, i det sidste Tilfælde enten sjællandsk eller køllnsk Vægt og synes ikke at have været Gjenstand for saadanne Stridigheder som Møntspørgsmaalet. Dette blev angrebet fra to Sider, idet Udlændingene ganske naturligt søgte at fortolde og blive beskattede efter deres mange forskellige Møntsorter, medens Handelsmænd og Fiskere paa den anden Side fandt det bekvemmere kun at have at gjøre med saa faa Møntsorter som muligt. Oprindelig maatte ved Kjøb og Salg kun anvendes skaansk af Kongen slagen Mønt. Men ligesom i alt Andet drev Udlændingene lidt efter lidt deres Villie igjennem. Tilsidst blev det indført i Privilegierne, at man kunde fortolde med — foruden skaansk

— flamsk, engelsk og lybsk Mønt og dertil kom senere Penge fra de vendiske Stæder, Greifswalde, Anklam og Treptow, og tilsidst modtog man næsten al tysk Mønt med samme Begjærlighed som den skaanske. Denne Tingenes Ordning blev tildels ophævet, for atter igjen at indføres under senere Regenter, hvoraf det ses, at Møntspørgsmaalet var det mest ustadige af alle.

Men Fiskeren og hans Kone gaa omkring og se sig mætte paa Alt, hvad Markedet har at byde. Han har Penge nok, kjøber hende gjerne et eller andet Stads i Kramboderne, og vil han koste Noget paa sig selv, gaar han hen til en af de engelske Klædekræmmere. Han bliver maaske hængende ved et Stykke Tøi til en Trøie eller sligt, men vil han undgaa at komme for Fogden, maa han lade sit Stykke Tøi maale op offentligt. Englænderne synes saaledes ikke at have havt et altfor godt Rygte paa sig. Naar der saa er taget behørigt Hensyn til Husholdningen, gaar Ægteparret hjemad. Men Manden kan ikke modstaa de mange Kippers prunkende og fristende Skilte, og han for sin Part gaar ind for at væde sin Strube. Han lader „Ølkonen“ give sig et Krus Trave-Øl, og saa snakker han en Stund med Venner og Bekjendte. Ligesom i vore Dage udartede Værtshuslivet og man „soldede“ tappert. Undertiden kommer Fiskeren i Kiv, slaar eller bliver slaaet og saa maa Fogden skrive i sin Regnskabsbog:

Jørgen gaff min herræ 24. s. for han sloo Per Owessen.“

eller:

„Item Severin Palnessen brodher gaff myn herræ 4 s. mindre æn 3 marc, for han sloo Niels Scrædheræ i handhen oc i brystæd.“

Konen kunde for sin Part ogsaa komme i Kollision med Retfærdigheden, som det ses af et i det danske Rigsarkiv opbevaret Hefte, der indeholder den danske Foged Jaspers Regnskaber fra 1494. Det hedder et Sted:

„Item mester Peyther gaf 1½ marc for hans hystro sloo Oluf byswens hōstro i Københaffn.“

eller:

„Item en qvinne gaf myn herræ 14 s. for hun sloo en karl oc droo hannum i hordith.“ „Item 2 marc foor 1 konnæ droo 1 annen i hoor her twert offwer.“

Saaledes gik den ene Dag efter den anden. Pengeomsætningen var saa livlig som mulig, men der blev dog altid noget tilbage, saa at Fiskere, Haandværkere og Kjøbmænd ved Fisketidens Slutning i Almindelighed eiede en samlet Skilling.

Men St. Dionysii Dag (9de Oktober) nærmede sig, og man begyndte at pakke sine Sager sammen. Senere forbød Loven, at Nogen begav sig hjem før den Tid, og derfor maatte man vente. Men naar saa Tiden kom, gjorde man Aftale med en af sin Fødebys Skippere om Hjemfarten. Naar Alle vare ombord, blev i den ældre Tid hele det provisoriske Hjem stukket i Brand, og ved Skjæret af det flammende Kæmpebaal styredes Færden til Hjemmets Arne, hvor Skaanefarerne i Ro og Fred kunde tilbringe deres Dage, til den eftertragtede Fisketid atter nærmede sig.

V.

Vi have indtil nu forbigaaet de skete Udgravninger og have søgt paa Grundlag af dem og de Kilder, som vi have gennemforsket, at fremstille et flygtigt og langt fra fuldstændigt Billede af Livet i Skanør og Falsterbo i Middelalderen. Vi skulle imidlertid nu nøiere omtale de Fund, som ere gjorte paa de Steder, hvor de fordums Byer stode.

Man indser let, at ved Studierne til en saadan Afhandling, som den Videnskabernes Selskab tilsigter, spille de rent topografiske Forhold paa den Tid en dominerende Rolle. Det gjaldt derfor om saa vidt muligt ved Udgravninger at faa Kjendskab til disse, og Amanuensis Karlin, som begyndte Undersøgelserne Sydvest for Falsterbo mellem Fyrtaarnet og Byen, søgte først at finde de omtalte „Fid“. Efter flere planløse Gravninger, hvorved en Mængde Rester af raserede Bygninger bleve bragte for Dagen, lykkedes det ham tilsidst at støde paa Levningerne af en Brønd, der var dannet af Tønder, som vare nedgravede i Jorden, den ene ovenpaa den anden, og hvis Staver næsten alle lod sig smuldre mellem

Fingrene. Det var kun en løs Antagelse af ham, at denne Brønd hørte til et „Fid“, men fortsatte Udgravninger i sydlig Retning lod ham finde endnu en saadan Brønd i en ret Linie fra den første. Nu var Ariadnetraaden funden, og han kunde i tyve Fods Afstand fra hinanden opgrave flere lignende Brønde. I en af dem fandt han en Tønde-Stav med Byen Danzigs Mærke; han var nu naaet et betydelig Skridt videre, idet han derved kunde bestemme Danziger-„Fiddet“s Plads.

Ved Enden af dette „Fid“, der i en ret Linie strakte sig lige imod Syd, fandt han i Følge Beregning den i gamle Aktstykker ofte omtalte *Ecclesia Daniæ*, hvis sodede Rester tydede paa, at den ligesom Slottet Falsterbo-Hus var bleven hærget af Ilden. Efter Taarnets Rester at dømme har den ikke været synderlig stor, men naar man tager den Mængde af Kirker og Kapeller i Betragtning, som Falsterbo indsluttede, bør dette ikke forbause os. Omkring Kirken blev der opgravet en Mængde Ben, som tyde paa, at den paa sine Steder herskende Skik, at begrave de Døde omkring Kirken, ogsaa har været fulgt i Falsterbo. Noget Sydost for den fundne Kirke traf man helt uventet en større Baadehavn, et Fund, som var desto vigtigere, som man derved fik at vide, hvorledes man paa den Tid byggede sine Havne her. Af Pillerne, som dannede Støtte for de tykke Planker, var der en, som bar Mærke af at have været en Skibsmast og som nu tilligemed en Mængde andre Fund fra Udgravningerne opbevares i det kulturhistoriske Museum i Lund.

Iblandt de øvrige Fund, som man samtidig gjorde, var der flere Husgeraads-Sager og Redskaber. Saaledes opgravedes Rester af Kar i alle de Former, som man anvendte i Middelalderen, Smykker, Bomærkestene, Rester af de Grændsekors som adskilte de forskjellige Nationer, ja en Barberkost og en Strygerem savnes ikke imellem „Fid“-fundene og bevise, at man ogsaa dengang stillede en forholdsvis høi Fordring til Pyntelighed.

Af stor Betydning for disse Forskninger ere de endnu gængse Navne paa forskjellige Ting fra svundne Tider. Indbyggerne have været beskyttede mod alt indtrængende Nyt, hvorfor ogsaa Forestillinger og Vaner fra gamle Dage have

holdt sig her lige til vore Dage. „Grumboderne“ hedder endnu den Dag i Dag den Tunge, som for mange hundrede Aar siden med sine Fiskehytter strakte sig udenfor „Fiddet“, og Indbyggerne kalde endnu i Dag Falsterbohus's gamle Skibsrhed for Rheden.

De i Aarene 1888 og 1890 fortsatte Udgravninger ere foretagne Syd for Byen og i de Sandhøie, som i Almindelighed kaldes Slotsbankerne (slotskullarne). Disse, som ere af ubetydelig Høide, have gjemt Ruinerne af den Borg under sig, som engang bar Navnet Falsterbohus, og som har delt Byens Skjæbne: at blive jævnet med Jorden, for derpaa at gjemmes under Flyvesandet, der lige indtil nu omhyggeligt har bevaret sin Skat. Resultatet af Udgravningerne har givet helt tilfredsstillende Oplysninger om Stedets Udseende og tildels ogsaa om Livet indenfor dets Mure.

Slottet, som rimeligvis er opført c. 1100, har to Gange været ødelagt, sidste Gang for aldrig mere at reise sig. Noget nærmere om Tiden for disse Ødelæggelser har man ikke kunnet udfinde. Man ser tydelig tre forskellige Stenlag i den udgravede Borggaard. Først et, som snart er blevet tilsandet, og næsten to Fod over dette en ny Stensætning begge af de saakaldte Marksten (fältsten). Ovenpaa denne kommer et Lag af Mursten, Kalk og Sand og saa tilsidst det sidste Stenlag af Kalk samt større og mindre Murbrokker. Da Slottet endnu stod med det andet Lag af Sten indtraf den første store Brand, som ødelagde det fuldstændigt, uden at Ilden dog kunde komme til at gjøre den nederste Del af Murene nogen Skade. Saa blev Borgen bygget op paany, men man ryddede ikke den Masse af Murbrokker, som opfyldte Gaarden, man knuste de største Stykker og murede ovenpaa dem igjen. Det er ikke mindre end to Alen, som skiller det første og det sidste Stenlag fra hinanden.

Slottet havde følgende Udseende: Indenfor en Pallisering af Træ, som omgav omtrent tre Tønder Land, rummedes hele det Omraade, som hørte til Borgen. Havde man passeret en vaad Grav og en Vold med endnu en Pallisaderække, og derpaa endnu en vaad Grav, befandt man sig overfor to tvende Stokværk høie Huse, som samtidig med at de vare stærke nok til at kunne modstaa den Tids Mur-

brækkere og Stenkugler, til Gaardsiden rummede Besætnings Boliger og Forraadskamrene. I Borggaarden stod den for Middelalderens Borge næsten obligatoriske „Kärna“ (Taarn), som paa Falsterbohus maalte $9\frac{1}{2}$ Meter i Firkant. „Kärnan“ paa dette Slot har ganske sikkert havt samme Udseende som i sin Tid Helsingborgs „Kärna“, hvis Ruin jo staar den Dag i Dag. Den har altsaa saaledes været et høit firkantet Taarn, som har været forsynet med Saddeltag og Trappegavle. Udgravningerne have givet tilkjende, at „Kärnans“ i Høide med Marken liggende Del har indeholdt en større Borgstue, i hvis sydvestlige Hjørne en af Granitblokke bygget Trappe førte op til de øvre Stokværk. Samtidig med at man ved Udgravningerne har faaet Kjendskab til Slottets Grundplan, har man blandt Ruinerne gjort en Mængde Fund, som livligt illustrere Livet indenfor den gamle Borg og i en vis Henseende ogsaa nogle Detailler af dennes Udseende. De glasserede Kakkelovns-Teglsten med deres Figurer af Riddere og Damer vise os, at Værelsernes Indretning har været alt Andet end tarvelig, ligesom fundne Stykker af malede Vindusruder røbe en Stræben efter Luxus, som var helt naturlig paa disse Overflødighedens Steder.

De brændte Gulvsten havde den sædvanlige Form, men ere prydede med rige Cirkelornamenter, og Murenes Puds har, efter hvad de fundne Levninger udvise, været særdeles omhyggelig udført.

Lad os tænke os, at Fred og Ro hersker i Byerne, og at Moderlandet Danmark lever i Enighed med Naboerne, saa at „Gilkeren“ her i dets skaanske Besiddelser har Leilighed til uforstyrret at hengive sig til, hvad han har Lyst til. Ved Hjælp af de gjorte Fund kan man da konstruere et tro Billede af Borgherrens og hans Undergivnes Liv. Hvis vi først tænke paa Maden, saa har denne været rigelig og meget vexlende. Havet udenfor gav de endnu i Dag brugelige Fisk, og desuden vidne dels Slottets Kjøkkenmøddinger, dels gamle Indførselsafregninger om, at man har kunnet delikatere sig med Stør og Thunfisk, Aborre, Lax, Aal og flere Slags Fersk- og Saltvandsfisk, som den livlige Samfærdsel ikke gjorde altfor dyr. Af anden animalsk Føde havde man naturligvis Kjødet af vort almindelige Hornkvæg og dertil ogsaa saa-

danne Lækkerheder som Hjort og Raadyr samt Vildsvin. Selv om man maa antage, at Kjødet af det sidstnævnte Dyr blev ført dertil og foræret „Gilkeren“ af en eller anden tysk Foged eller Handelsmand, er det dog vist, at Borgherren selv jagede og fældede det andet Vildt. Til hans Raadighed laa jo de store Skove, som dengang bredte sig dér, hvor nu Lyngheden strækker sig mørk og ensom, men som i ubekjendte Tider blev omhugget og brændt. Af fundne Skeletter maa man antage, at Falkejagten var en yndet Sport, og at Damerne paa Slottet ogsaa fulgte med til den forfriskende Fornøielse, synes at fremgaa af de Pony-Hesteko, som er bragt for Lyset.

Kogekar er paa én Undtagelse nær ikke blevne fundne hele, men Udgraveren har snart her, snart der truffet en Mængde sønderslaaet Ler- og Stentøi, som først ved Sammenføining har faaet deres oprindelige Form af Kar og Skaale. Paa den Maade er det lykkedes af de fundne Rester at fremstille alle de i Middelalderen brugelige Former af Drikke-Spise- og Anretnings-Kar. Jydepotterne og de fra Siegburg stammende Jacobæa-Kannetjes ere de talrigst forekommende, men ogsaa andre mere usædvanlige Former ere repræsenterede. Blandt disse maa først og fremmest nævnes de eiendommelige trekantede Kopper, som da de fundne Stykker alle give samme Størrelse, maa have været brugt til Slotsbesætningens Ransoner. Dette bestyrkes af, at de kun fandtes i en og samme Sidebygning, dér, hvor der som sagt var Kamre for Besætningen og for Forraadet. En Broncegryde paa henved 5 à 6 Kanders Indhold og en mindre Ballie fandtes i hel Stand staaende i selve Slotsgrunden.

En aldeles overraskende Virksomhed har den store Mængde af Vildt medført, nemlig en meget stor Sløiddygtighed hos Borgens Besætning. Man har nemlig ved Gravningerne fundet en forbausende Masse Hjorteben, som enten helt eller delvist ere forarbejdede til Kamme, Pilespidser osv. Kammene forfærdigedes paa den Maade, at et Ben først blev afskaaret ved begge Enderne og derefter langs henad begge Siderne, saa at et glat to eller tre Millimeter tykt fladt Stykke var tilbage. Dette udtandedes, og dermed var Kammen færdig. Men flere andre Kamme, som

fundtes, vise os imidlertid, at Kunstfærdigheden ogsaa kjendte andre Maader at lave slige Toiletgjenstande paa. Af tynde Benstykker lagde man en tilstrækkelig Mængde tæt ved hinanden med passende Mellemrum; over og under disse lagde man Lister, som blev nittede sammen, og dermed havde man en Dobbeltkam færdig. Disse Kamme ere i Almindelighed udsmykkede, én har endogsaa en Rune-Inskription. Klædedragten er naturligvis høist fragmentarisk repræsenteret iblandt Fundene. Man har fundet nogle ubestemmelige Tøirester, flere forskellige Slags Smykkesager til Besætning, en Mængde større og mindre Spænder og desuden en Del forskellige Glas- og Rav-Perler, som rimeligvis have prydet en af Middelalderens Skønheders Hals. En vel vedligeholdt Skakbrik angiver, paa hvilken Maade man fordrev Tiden, og de mange Slibesten tyde paa, at man syede flittigt i Jomfruburet. En af disse Stene er usædvanlig fin og synes kun at udgjøre en mindre Del af en længere Slibesten. Man har for Spøg spurgt, om det mon ikke kunde være et Stykke af den Sten, som Kong Albrecht sendte Dronning Margrethe med den Hilsen, at det sømmede sig bedre for hende at slibe sine Naale end at regjere.

Iøvrigt har man fundet en Mængde Sager, som, i og for sig ubetydelige, alligevel bidrage til at give et Billede af Middelalderens Borgliv. Vel vedligeholdte Boltlaase, større og mindre, undertiden kunstfærdigt udskaarne Nøgler, en vel konstrueret Fodlænke af Jern. Landsknægtsværd, Hammere og Spyd, Naale og Syle, Knive og Skeer m. m., som Alt-sammen udgjør et helt lidet Museum for sig.

Det var maaske ikke af Veien særskilt at fortælle lidt om de gjorte Møntfund. At disse maatte blive betydelige, kunde man vide, da man erfarede, at en Mængde Mønter daglig blev fundne af det unge Skanør og Falsterbo i Sandets Fordybninger, hvor Vinden havde blottet dem. Disse, her saa almindelige, Mønter ere alle af Sølv, tilhøre den ældre Middelalder og benævnes sædvanlig „Sandhulspenge“ paa Grund af Findestederne. Det er især paa Slottets Omraade, at Møntfundene have været talrige, og det synes, som om en „Vexellerer“ her har drevet sin Forretning. Man har nemlig paa dets nordre Side dels gjort et større Møntfund, ved at

c. 60 større Sølvmonter, især fra Borgerkrigens Tid, blev bragt for Dagen tilligemed den Skindpung, hvori de var forvarede, dels en sand Overflødighed af løs Mønt fra forskellige Lande og Tider.

Allerede det første Aar, Udgravningerne fandt Sted, stødte man Sydvest for Slottet paa en Stensætning, som tilsidst viste sig at være Slottets Baadehavn, endskjøndt at 50 Favne eller mere skilte den fra den nuværende Strand. Denne betydelige Afstand er et af de stærkeste Beviser paa, at den skaanske Strand forøges ved Havets Paavirkning og saaledes ikke bortskylles, som nogle svenske og tyske Forskere have paastaet.

Ganske tæt ved Havnen laa Slottets Baadehus med sin Længdeside imod Søen; det maalte otte Alen i Bredde og det dobbelte eller mere i Længden. Her opbevarede man Provianten til Baadene og tildels ogsaa til Slottet. Dette fremgaar af de Fund, som ere blevne gjorte, især af en Mængde utærsket Sæd, som er kommen tilsyne i og med Grunden. Først fandt man et haardt sammenpresset Lag af forkullet Sæd, der viste sig at være Hvede og ovenpaa dette en Masse sværtede Tagsten og en hel Del Kalk. Atter ovenpaa dette laa et fodtykt Sandlag, derpaa endnu en forkullet, sammenpakket Mængde Sæd, dennegang Byg, bedækket af Stykker af Teglsten. Af dette fremgaar, at Huset her ved Havnen har været af Træ med Tegltag, og at Ilden saavel ved den første som ved den anden Brand — efter Sandlagets Tykkelse at dømme med en Mellemtid af 100 à 150 Aar — har ødelagt Bodens Vægge saa hurtigt, at Sæden ikke har naaet at blive forvandlet til Aske før Tegltaget er styrtet ned og har begravet det Hele under sig. Sandet har derefter i Aarhundredernes Løb givet Ruiner og Brandens Levninger en sikker Grav, som nu atter har givet det interessante Rov tilbage og har ladet os kaste et Blik ind i det gamle Slots lokale Forhold. Et af de vanskeligste Spørgsmaal, som opstod ved Undersøgelsen af Slottet, var med Hensyn til dets Hovedindgang og Indløbet til de to vaade Grave. Det har kostet meget Arbejde at eftersøge disse Forhold ved nøiagtige Gravninger, og det første Spørgsmaal maa vel indtil videre lades ubesvaret. Hvad derimod Indseilingen angaar,

saa har man opdaget denne samtidig med, at et Fund af stor Værdi er bragt for Dagens Lys. Aldeles uventet stødte de Gravende paa en Pram, som syntes at have udgjort Grunden til en Brobygning, og som fandtes liggende under det ældste Kulturlag, hvorfor den ogsaa maatte være ældre end Slottet. Fundet er i høi Grad mærkeligt og giver os paa engang et Billede af et af Nordens tidligste Fartøier, samtidig med at ældre Tiders Havnebygningsmaade kommer for Dagen.

For at kunne anvende Prammen som Brokar, har man først savet to firkantede Huller i Fartøiets Bund og igjennem disse drevet to skraatstillede, tykke Egebjælker, som holdt Prammen fast i Sandbunden. Derefter har man fyldt det saaledes dannede Brokar med store Granitsten. Man antager af gode Grunde, at man paa den anden Side vil finde Sidestykket til den nu fundne Pram, der skal indlemmes i Nationalmuseets Samlinger i Stockholm, og at Indseilingen til Gravene omkring Slottet har været imellem disse.

Vi have nu saa kortfattet som mulig gjort Rede for, hvad der af Interesse knytter sig til disse Udgravninger, som have staaet paa i tre Aar. Meget er der endnu at fortælle, og de fortsatte Undersøgelser med Hensyn til Livet i Middelalderen i Skanør og Falsterbo ville i sin Tid give de Konturer, som vi her have meddelt, Fylde og Relief. Endnu staa nemlig Udgravningerne i Skanør og Afslutningen af dem i Falsterbo tilbage, og naar saa Alt er vundet op af det skjulende Sand, vil den utrættelige Forsker, Amanuensis Karlin, sikkert ikke undlade at give Vennerne af historisk Studium fuldstændige Oplysninger om sine i høi Grad interessante Udgravninger.

Efterspillet paa et bornholmsk Gilde i Aaret 1684,

belyst ved samtidige Tingsvidner
af Assistent i Rigsarkivet G. L. Grove.

Efterfølgende gamle Tingsvidner synes mig at give et saa karakteristisk og klart Billede af Afslutningen paa et Gilde blandt de „bedre“ Stænder paa Bornholm for et Par Hundrede Aar siden, at de kunne fortjene at drages frem, saa meget mere som de ere saa godt gjemte som i Bornholms Øster Herreds Tingbog for 1684. Maaske ville de tilmed, hvor ringe Bidrag de end yde til Vedkommendes Historie, faa forøget Interesse for en og anden ved at omhandle en i Danmarkshistorien vel kjendt Personlighed, Bornholms „Befrier“ Jens Pedersen Koefoed (f. 1628, † 1691). ¹⁾

Det er samme Jens Koefoed, der foranlediger disse Vidner afhørte, og Sagen indledes med, at Byfogeden i Svanike, Sander Dick, den 20de Oktober 1684 fremstaar paa Bornholms Øster Herreds Ting og fremlægger en Ordre fra Kommandanten paa Øen, Bendix von Hatten, til efter Koefoeds Begjæring at afhøre Vidner i en Tvist, denne havde med Støkhauptmand ²⁾ Haagen Michelsøn. Den egentlige Herredsfoged i Øster-Herred, Valentin Deechner, en Broder til Amtsskriveren, ³⁾ hos hvem Gildet fandt Sted, kunde nemlig ikke fungere i

---

¹⁾ Se dette Tidsskrifts Aarg. 1890, Side 321 ff.

²⁾ c: Artilleri-Kaptain.

³⁾ Denne hed Augustus Deechner og blev siden noksom bekjendt ved sin Uretfærdighed mod Befolkningen og ved Underslæb i stor Maalestok, hvorfor han fradømtes Embedet og blev sat til Arbeide i Jærn paa Bremerholm. Folkets Fortørnelse paa ham fik et Udslag i det om ham digtede saakaldte bornholmske Fadervor.

Sagen, fordi han i samme Tvistemaal havde aflagt Vidnesbyrd for Kaptain Haagen Michelsøn.

For ikke at berøve Vidneudsagnene, der nu følge, deres Karakter, har jeg helt igjennem holdt mig saa nær som mulig til Textens Ord og hovedsagelig kun moderniseret den høist vildledende Bogstavering og Interpunktion.

„Først vandt ¹⁾ Skovrideren Hans Olsen Madvig ²⁾ saaledes: at det er for en Tid siden nemlig den 8de Aug. at vi vare forsamlede til Hr. Amtskrivers, og vare udi Stuen og bleve trakterede med Øl og Vin, da, som de komme ud paa Gaarden og havde taget Afsked i Stuen, da lod Amtskriveren hente mere Vin ud og skænkte os [til] paa vores Heste. Da blev der nogle Skaal[er] af de gode Herrers i Kjøbenhavn drukne, [og] da sagde Kaptain Jens Koefoed til mig: „Hans, jeg har 2 Pistoler, og du har en Bøsse, ville vi skyde et Skud eller 2, 3, de gode Herrer til Ære?“ I det [samme] skulde jeg spænde min Bøsse og forspændte den, at Kjæden i den gik sønder, saa jeg ikke med den kunde skyde; da skød Kaptain Jens Koefoed selv og Støk-Hauptmanden med. Da sagde Jens Koefoed: „Jeg er bange for min Hest, at han bliver gal, thi jeg har aldrig tilforn skøt paa hannem“, og Hesten løb frem og tilbage.

Saa red Kapt. Jens Koefoed hen til den vestre Port og sagde til Støk-Kaptainen: „Broder drik.“ Da havde Støk-Hauptmanden et Glas Vin i Haanden, og da var der nogle Draabe[r] Vin komne paa Støk-Kaptainens Skjød af hans Kjortel. Støk-Kaptainen sad stille paa sin Hest og saae saa til Glasset, som han havde i Haanden; da slog Støk-Kaptainen Vinen paa Kaptain Jens Koefoed og sagde: „Dér har Du det til det Andet.“ Da tog Kapt. Jens Koefoed ud et Tørklæde og tørde sig om Munden og strøg Vinen ned af sine Klæder. Da sagde Kaptain Jens Koefoed: „Er det Maneer at slaa Vin

---

¹⁾ o: vidnede.

²⁾ Farfaders Farfader til vor berømte Filolog J. N. Madvig, havde 9de Mai 1681 faaet Bestalling som kgl. Skovrider paa Bornholm efter paa Grund af sin Troskab mod Danmark at have mistet sin Eiendom i det til Sverig afstaaede Skaane.

paa en ærlig Mand eller paa en ærlig Mands Klæder? Du gjorde som ingen ærlig Mand i det.“ Da sagde Kapt. Jens Koefoed: „Det kan være lige godt“, og med det samme red han ud af Porten og sagde Farvel. Som han kom udfor Porten løssede han den ene Pistol, og Støk-Hauptmand holdt paa Gaarden hos Amtsskriveren, og idet Pistolen løssedes, red han fort ud efter af Porten efter Kapt. Jens Koefoed.

Da raabte Amtsskriveren: „Gode Venner, bliver, bliver! et Glas Vin til Forligelse!“ Da var Kapt. Jens Koefoed alt længe forhen borte.

Da spurgte jeg Amtsskriveren ad: „Hr. Amtsskriver! Vil I, at jeg skal følge med Eder til Nexø? Ellers vil jeg vel ride hjem.“ Da svarede Amtsskriveren: „Nei, jeg tager min Dreng¹⁾ med mig. Rid ud og se til, at der sker ingen Ulykke.“

Da red jeg sønder ud ad Byen op imod Kirken og kom saa hen til den ved Byleddet og red saa efter i Troppen, og vi red saa sagtelig vor Vej hen ud paa Agrene ret i øster hen.

Som vi kom ud paa Agrene, da steg Kaptain Jens Koefoed fra sin Hest og sagde til Støk-Kaptainen: „Af Mæren! Her skal ikke mange staa og gabe og se paa os“, og trækked sin Degen. Og i det samme steg Støk-Kaptainen fra sin Hest og trækked sin Kaarde. Da kommer Amtsskriveren og ridendes frem og sagde: „Paa min Herres og Konges Vegne forbyder jeg Eder, at I maa ikke slaaes.“ og jeg løb til Kapt. Jens Koefoed og sagde: „Hr. Kaptain! Agter Eder selv!“ I det [samme] stak han sin Kaarde ind. Da løb jeg fra hannem og hen til Støk-Kaptainen og fik [ham] under hans Arme og sagde: „Hr. Kaptain! Agter Eder selv!“ I det [samme] kom Støk-Kaptajns Dreng og sagde: „Hans Olsen²⁾! hvad gjør I? I maa ikke holde min Husbonde!“ Og jeg sagde: „Jeg holder Ingen. Jeg véd vel, hvad jeg gjør. Jeg vil ikke se paa de gode Mænds Skade.“ Da gik Jens Koefoed hen til Støk-Kaptainen og slog hannem paa sin Mund to Slag med flade Haanden og sagde: „Du Flabmund, skal Du overfalde en

---

¹⁾ Dette Udtryk bruges endnu paa Bornholm i Betydningen Tjenestekarl.

²⁾ Ved hine Tider havde man endnu ikke vænnet sig til altid at bruge Efternavne eller Slægtsnavne, selv hvor Folk havde dem.

god ærlig Mand?“ I det samme fik Støk-Kaptainen Kaptain Jens Koefoed i Haaret, og de vare i en Knold tilsammen og sloges med et Spanske Rør, og kunde jeg ikke rettere se, end at Kaptain Jens Koefoed havde fat om Kjæppen og siden kom Støk-Kaptainens Tjener og tog Kjæppen fra Kaptain Jens Koefoed; i det samme bleve de adskilte.

Støk-Kaptainen tilspurgte ¹⁾ Hans Olsen Madvig om [han] ikke saa. at Kaptain Jens Koefoed trækked siden sin Kaarde, hvortil han svarede: „Nei! men han løb bort efter Hestene og Jens Koefoed kom til hannem siden.“ Og videre herom var bemeldte Hans Olsen Madvig ikke bevidst, hvilket han ved høieste Helgens Eed aflagde i alle Maader sandt at være, og bekjendte Hans Olsen, at han ikke hørte, at Kapt. Jens Koefoed skjældte Støk-Kaptainen noget Ord, saa længe han var hos, som han ogsaa med Ed bekræftede.

Dernæst afhørtes 3 andre Vidner, som imidlertid i alt væsentligt udtalte sig som Madvig, hvorfor det næppe vil have videre Interesse at se deres Vidnesbyrd aftrykte in extenso. Det andet Vidne, Korporal Jens Pedersen har maaske nok som Krigsmand, og altsaa Fagmand i det Stykke seet lidt nøiere paa selve Slagsmaalet, som han skildrer saaledes: „Siden [o: efter at Amtsskriveren havde raabt Fred i Kongens Navn] slog Kaptain Jens Koefoed Støk-Kaptainen paa Kjæften med sin Haand et Par Slag, og Støk-Hauptmand tog Kaptain Jens Koefoed i Haaret. Da gik jeg imellem dem begge, og da tog Støk-Hauptmand sin Stok og slog Kaptain Jens Koefoed et Slag eller 2; saa tog Kaptain Jens Koefoed Stokken fra Støk-Hauptmand og slog Støk-Hauptmand et Slag eller 2—3 ogsaa med den. Dermed kom Støk-Hauptmands Dreng og tog den af Haanden fra Jens Koefoed og dermed bleve de adskilte.“ -- Tredie Vidne var Truid Jensen, der tjente hos Skovrider Madvig, og vidnede ganske som denne, kun i et kortere Uddrag, saaledes havde han af Slagsmaalet kun set, at Kontraparterne „foer sammen i en Hob“, og fjerde Vidne var endelig Jens Gudmandsen, der vidnede, at „der hans Husbond, Kapt. Jens Koefoed hjemkom, var han

¹⁾ o: under Vidneforhøret, ikke under selve Kampen.

blaaslagen i Panden og havde en Knude i Hovedet og sagde, han havde meget ondt i Hovedet af det han var slagen af Støk-Hauptmand.“ Mere vidste han ikke, men det bekræftede han med sin Saligheds Ed. Jens Koefoed begjærede derefter et uvilligt Tingsvidne beskrevet og Støk-Hauptmanden et Udtog af, hvad der den Dag passerede.

Sagens videre Gang har jeg ikke havt Leilighed til at udforske, men det lille Indblik i hin Tids Aand, som ovenstaaende samtidige Vidnesbyrd yder Læseren, vil antagelig ogsaa være det interessanteste ved Sagen.

Kulturhistoriske Smaatræk fra Jyllands Fortid.

Af C. A. Thyregod.

Ost og Smør.

Disse to Frembringelser af Landbruget ere meget gamle og gjenfindes saa temmelig uforvanskede i Nutiden. Man kan finde dem omtalt helt oppe i Sagatiden; thi da Gunnars Hustru paa Hlidarende lod sin Træl stjele Fødemidler i Kirkeby, var deriblandt baade Smør og Ost, og den nette Dame var saa flot med sit Tyvegods og gav til Rendekjællinger saa store Stumper Ost, at man ved at lægge dem sammen i den bestjaalne Kones Ostekar kunde se, at de hørte hjemme der. Man ser altsaa, at Osten formedes omtrent som nu, og maaske der endog i Ostekarret ligesom i en senere Tid har været indskaaret et Slags Bomærke, der gjorde den Enkeltes Ost kjendelig fremfor Andres. Osten var meget forskjellig, efter som den var lavet af Komælk (Sødmælk, skummet Mælk osv.) eller Faaremælk eller Gedemælk. Den sidste Slags Ost gik tørst af Brug; i den nyeste Tid holdes der ikke mange Geder, hvilket dog har været Tilfældet paa sine Steder endnu i dette Aarhundrede. Saa sent som i Trediverne holdtes der paa Herregaarden Nørre-Karstoft Geder i et temmelig stort Antal. og langt borte fra kunde man se Flokken fare hen over den sorte Hede som en hvid Sky. Samtidig eller lidt tidligere digtedes i en anden Egn Smædeviser om Konen i Vovlund, der ogsaa holdt Geder i større Mængde, og som med Gedemælksost vilde underkjøbe nogle Mænd i et Naboherred til at aflægge falsk Vidnesbyrd. Derom hedder det:

„Kirsten Vovlund. hun gjorde de Gedemælks Ost,
hun stamped dem med hendes Hæle,
og dem gav hun saa de Vradsherreds Mænd,
for de skulde svær' paa der' Sjæle.“

Gederne havde baade gode og fornøielige Egenskaber, og i Oldtiden vare de i stor Anseelse, saa de endog i Gudernes Borg vare baade Malkekvæg og Slagtekvæg og Trækdyr; men de vare ikke yndede af en senere Tids Magthavere, da de vare skadelige for

Skovene og for Trævæxten i det Hele. De bleve forfulgte med Kongebud efter Kongebud og dømte fredløse, indtil Christian den Femtes D. L. 5—12—1, der tillader, at de maa holdes, hvor der er Hede og ingen Underskov, og hvor hver Mand kan holde dem paa sit eget. I Jylland var der fuldt op af skovløse Heder, der laa i Fællesskab. Først ved Udskiftningen blev Gedeholdet næsten umuligt, undtagen i ensomme Gaarde med meget store Marker, og slige ere nu for en stor Del besatte med Nybyggere, saa nu er der næppe store Gedehjorder, hvorimod der mange Steder holdes Malkegeder enkeltvis, som dog næppe give synderlig Leilighed til Oste-lavning.

At bruge Faaremælk til Oste er derimod ikke endnu gaaet af Brug, skjendt det vel mest sker ved Blanding med Komælk.

Af Komælk laves selvfølgelig den meste og mest forskjellige Ost. Sødsmælksosten fra de smaa Bøndergaarde havde et godt Ord paa sig fremfor Meieriosten, der tidt var seig og tør. Myseost lavedes der mere af end nu, thi man sparede ikke saa meget paa Brændsel som nu, og heller ikke havde man ret lært at sætte Pris paa Vallen til Svinefodring. I Smagen var Myseosten ikke saa krydret som den norske, men var ellers lige saa sød og god. Nuomstunder falbydes der i Boutikerne en Vare, der kaldes dansk Myseost, men er bleg, tør og smagløs og er ulig baade den danske og den norske, som den før har været.

Man siger, at til et godt Stykke Smørrebrød skal der Brød fra Harsyssel, Smør fra Salling og Ost fra Thy. Man kunde mene, at dette Udsagn var opstaaet blandt Beboerne for uden Grund at fremhæve deres hjemlige Egns Fortrin, men nogen Mening har der været i Talemaaden. Harsyssel, Egnen mellem Skjernaa og Limfjorden, er skarpsandede Jorder og egnede til at give god og ren Brødrug, hvorimod Landets bedre Egne i Fortiden vare mere ukrudtfulde. Hvad Osten og Smørret angaar, da har jo Thy Ost altid havt et godt Ord paa sig, og i det Hele vare de græsrigge Egne ved Limfjordens vestlige Kyster særligt egnede til Kvægavl og Meierifrembringelser, saaledes som de forelaa af Naturen.

Det er jo Fortiden her er Tale om. De nyere Tiders Opsving i Landbrug og Meieridrift ligger udenfor disse Betragtninger.

Ostelavning var der ikke mange Bryderier ved, men des flere var der ved Smørret. Det var et vanskeligere Produkt at fremstille, og her spillede alskens Hexekunster en betydelig Rolle. Medens Knudsen boede paa Faaborg Hede¹⁾, var det en Vinter, at hans eneste Ko var bleven gold, og Mælk behøvedes til Børnene, da Fødevarerne i øvrigt vare tarvelige. Konen havde gaaet og tigget Mælk hver Dag, og da det engang var et slemt Sneveir, maatte Manden selv afsted med Kanden. Han gik ikke ret langt, bare over til en Gaard,

¹⁾ I Faaborg Sogn ved Varde.

der var udflyttet fra Agerbæk. Han vilde naturligvis tigge Mælken, det var ikke at tænke paa at faa den paa anden Maade; thi at sælge Mælk var man i den Tid nærved at betragte som Synd. Konen var dog den Gang mindre villig til at bønhere ham; hun gav knubbede Ord og mente, at saadant et stærkt og raskt Menneske kunde havt det bedre, naar han vilde læmpe sig mere efter andre Folk. Han taug dertil, men pønsede paa Hævn. Konen var ved at kjærne, men omsider bød hun ham tage ved Kjærnestaven, saa vilde hun dog se at skaffe ham en Taar Mælk. Da hun var gaaet ud af Stuen i den Anledning, saa han sig om og fik Øie paa Konens Sæbekrukke, der stod saa nær, at han kunde naa at stikke tre Fingre deri og erobre en Klat grøn Sæbe, som han saa puttede ned i Kjærnen. Imidlertid kjærnede han lystigt, til Konen kom med Kanden halvfuld af Mælk, som han saa modtog, idet han fjernede sig med Farvel og Tak.

Derefter kjærnede Konen, til hun var nær ved at tage sin Død derover, men kunde ikke faa Smør. Hun spurgte sin Mand og sine Nabokoner tilraads, og det var den enstemmige Mening, at der var Hexeri med i Spillet. Hun troede da, at Knudsen var Gjerningsmanden, da han ogsaa ellers gav sig Mine af at være klogere end Folk i Almindelighed. Imidlertid opsatte hun at søge Raad, til hun atter havde samlet lidt Fløde, og saa prøvede hun at kjærne igjen.

Men hun var ikke overdreven renlig, og nogen grundig Rensning af Kjærnen fandt ikke Sted, og saa blev Følgen, at hun atter kjærnede en uendelig Tid forgjæves. Hun maatte da ydmyge sig for Knudsen, som saa ogsaa kom tilstede for at yde sin Hjælp. Han befalede, at Kjærnen skulde skoldes og skures udvendig og indvendig, derefter lod han Fløden komme i den, læste nogen hemmelig Læsning derover og kastede en Stump Alun deri, og saa varede det ikke længe, inden der kom Smør. — Saa betingede Knudsen sig som Løn derfor et Pund af det nykjærnede Smør og siden en Krukke Kjærnemælk, hvergang Konen kjærnede. — Knudsen har selv fortalt mig denne Bedrift, kort før han vendte sit Fædreland Ryggen og paa Faaborg Fattigvæsens Regning drog til en fjern Verdensdel.

Men selv om Knudsen og hans Jævnlig ikke vare medvirkende, var Kjærningen en vanskelig Ting, og alt for ofte tilskrev man Trolddom det, der havde helt naturlige og nærliggende Grunde. Ostelavning var lige til og slog sjælden fejl, men Smørkjærning førte ofte med sig, at man enten slet ikke fik Smør, eller at dette blev ildesmagende. Naar der var samlet alt for længe paa Fløden, eller naar en af Malkekøerne var ved at blive gold, eller naar Mælken var meget udsat for Terveræg eller alt for meget Støv, saa vilde det ikke lykkes at faa godt Smør, og fik man endelig Smør, og det saa skulde sælges, maatte det gaa for en lav Pris. Den bedste Ost fik man gjerne fra de smaa Gaarde, men det bedste Smør fra de store. Lige før Statsbankerotten var Smør som alle andre Ting i urimelig høi Pris, og 1812 kostede et Pund godt Smør 10

Rigsdaler, men siden sank det dybt ned, og ved 1820 kostede Bønder-smør 8 a 12 Skilling Pundet, medens et Pund Herregaardssmør kostede 14 til 16 Skilling. Ogsaa var der en mærkelig Forskjel paa Godheden, men Smørret var ogsaa forskjelligt behandlet og tidt saa det uappetitligt nok ud.

Hans Læborg i Brandlund var Smørkjøber. Engang i 1834 eller 35 sendte han Bud ud til sine Kunder, at en vis Dag vilde en Handelsmand indfinde sig for at modtage Smør, og da ønskede han at kunne faa saa meget som muligt. Det var i den travle Høsttid, og min Husbond havde ikke Lyst til at tage afsted eller sende et voxent Menneske med de faa Lispund Smør, der havdes, og saa blev det mig, der i Middagsstunden maatte tridse af med Smørret paa en Vogn, der var forspændt med to smaa Stude. Jeg afleverede Varerne, og saa skulde jeg se paa Vægten og modtage Pengene.

„Det er ikke det bedste Smør, Du har“, sagde Handelsmanden til Hans Læborg.

„Det er“ — bandede han „gale i“ sig — „pænt Smør,“ lød Svaret.

„Det vil svinde som den gloende Satan“. forsikrede Handelsmanden.

Jeg gad spurgt, om den Person, han nævnede muligen havde Svindsot; men jeg havde lært at tie, naar ikke Nogen ligefrem talte til mig, og saa tog Hans Læborg Ordet igjen.

„Smørret er udmærket deiligt; men jeg skal sige os: Manden lader sine Køer græsse i Engen hele Sommeren, og saa kan Smørret ikke være saa gult og lækkert at se til nu som i den Tid, Engen staar i Blomster.“

Jeg gad sagt Hans Læborg, at det ikke alene var noget Vrøvl, men ogsaa en glubende Løgn; thi vore Køer kom aldrig i Engen før langt hen i Efteraaret; men jeg havde som sagt lært at tie, og nu taug ogsaa Handelsmanden, enten det saa var, fordi han tog den mærkelige Bevisførelse for gode Vare, eller fordi han i Virkeligheden ikke havde Noget at udsætte paa Smørret.

Jeg tør dog nok sige, at det var ikke forfalsket, uagtet Smørforfalskning slet ikke var noget uhørt i de Tider. Sligt fandt engang Sted paa en meget plump Maade, da en Mand fra Ildved solgte en Kjøbmand i Veile en Top Smør, der udentil saae meget pæn ud, men omsluttede en Kampesten af 3 a 4 Punds Vægt. Kjøbmanden drog dog ikke Bonden til Ansvar, men skrev hans Navn paa Stenen og hængte den op i Boutiken, hvilket befandtes at være en saa stor Straf, at Synderen lod tilbyde at tilbagebetale Pengene han havde faaet baade for Smørret og Stenen, naar han maatte faa den sidste igjen.

Der var Andre, som bar sig finere ad. Paa Nørre-Karstoft, en gammel Herregaard, der dengang var i Bondeie, købte den fornævnte Hans Læborg engang et større Parti Smør, der var slaaet i Fjerdinger, og som han modtog paa Tro og Love. Han førte det til

Fredericia, men da den derværende Modtager aabnede en Fjerding og undersøgte dens Indhold, fandt han tillige med den søgte Vare noget, der ikke var Smør, men ostet Mælk. Hans Læborg var nær bleven arresteret, men slap dog fri, da han kunde nævne sin Hjemmel og heller ikke havde modtaget Pengene for Smørret. Heldigvis havde han heller ikke betalt dette paa Nørre-Karstoft, og der blev et endeløst Kjævl imellem ham og Herremanden, medens Smørret blev staaende i Fredericia, til det var helt fordærvet.

I en større Bondegård i Hoven Sogn ved jeg, der brugtes den samme Fremgangsmaade, men der var man saa forsigtig at sammenælte den ostede Mælk'saaledes med Smørret, at man maatte smelte dette, hvis man skulde opdage Forfalskningen. Paa samme Maade kunde det opdages, naar Forfalskningen var sket med mosede Kartofler, hvad enkelte Steder var Tilfældet.

Slige Streger vare dog nok kun sjældne, og den, der øvede saadant Bedrageri, var Gjenstand for megen Foragt. — At en og anden blandede mosede Kartofler i Smørret til eget Brug, kunde der jo Ingen have noget imod; men havde vedkommende Tjenestefolk, og Blandingen ikke skete paa Grund af Nød og Trang, blev den dog ikke vel omtalt.

Smørtarve kjendtes ikke, og denne er jo ogsaa en Slags Forfalskning, men det ægte gule Græssmør holdtes i høieste Pris. Der var dog en anden Slags gult Smør, som vragedes af Kjendere, og det var Raamælkssmørret af de Køer, som nys havde kælvet. Græssmørret samledes omhyggeligt til Salg af de fleste Bønder, og man havde gjerne gjenet noget Vintersmør til Husbrug i Stedet for; thi naar man fik 12 Skilling for Pundet af Græssmør og kun 8 for Vintersmør, saa er det begribeligt, at man solgte den dyrere Sort og beholdt selv den billigere; thi Bondesmag var dengang ikke saa fint uddannet. Og selv om man ikke havde opbevaret ret meget Smør fra Vinteren, kunde den flinke Husmoder finde Udvei uden at sulte sine Folk; thi foruden adskillige Faar var der i Reglen slagtet et Svin om Efteraaret. Flæsk kostede omtrent 5 Skilling Pundet, og om Foraaret havde man det rigeligt med Hønsesæg, og kunde Alt det ikke slaa til, saa vidste man Veien til Vesterhavet, hvor et Par Mænd kunde slaa sig sammen om at hente et Læs Fisk i Forsommeren. Smørret kunde altsaa undværes.

Ja, man levede slet ikke daarligt i Vestjylland i hine Tider, og der er ingen Spørgsmaal om, at i fattige Hjem nød man bedre Føde, end der nu i Almindelighed vanker; thi Fødemidler vare billige, og Gaardmandstolkene vare rundhaandede med deres Mælk.

Men med Pengevæsenet kneb det, og mangen Gaardmandsfamilie, der trættedes af den haarde Strid og den evindelige Pengenød, søgte og fandt blidere Kaar i Husmands- eller Indsidderklassen.

Striden om Kjøbenhavn som Universitetsstad.

(1771—1795).

Af Professor Edvard Holm.

(Tale, holdt ved Universitetsfesten 15. April 1891 i Anledning af
Hs. Majestæt Kong Christian IX's Fødselsdag).

Naar vi idag ere samlede for at feire vor aarlige Universitetsfest i Anledning af Hans Majestæt Kongens Fødselsdag, træffer det sig saaledes, at det netop er Tohundredeaarsdagen efter den Dag, da denne Fest første Gang blev holdt, nemlig paa Kong Christian V's Fødselsdag den 15. April 1691. Det var en venlig Gave fra denne godlidende Konge til Universitetet, der gav Anledning til, at Festen blev indført. I Januar 1691 havde Kongen skjænket en ny Rektorkappe som Prydelse for Universitetets Rektor i Stedet for den ældre, der ikke mere blev fundet at være passende. Den daværende Rektor, Medicineren Holger Jacobsen, foreslog Konsistorium, at foruden den Tak, han personlig vilde overbringe Kongen, skulde man takke denne ved en *oratio publica*, og, hedder det i Konsistoriums Acta, „blev dertil deputeret Kongens Fødselsdag den 15. April, hvilke *partes* Rektor selv paatog sig at forrette“. Vi have i Holger Jacobsens Dagbog en Beskrivelse af selve Festdagen. Den lyder i al Korthed, men dog ret levende, saaledes: „Den 15. April holdte jeg Oration til Hs. Ms. Fødselsdag paa *auditorio*, udi Kongens og Prinsens Nærværelse og en usigelig *confluxu auditorum*, og stod jeg *in cathedra* med den nye Rector Kappe paa. Førend Orationen begyndte, ringte det med Stormklokken. Efter Orationen kimte det med alle Klokkerne. Paa Studiegaarden

stode Kongens Hærpauker og Trometer, og inde paa *Auditorio* var en stadselig Musik“. Holger Jacobsen, det faar man Indtryk af, har aabenbart været meget tilfreds med det solenne Præg, Festen havde havt, og det samme synes Kong Christian V at have været. I det Mindste forærede han et Par Maaneder efter som et nyt Insigne til Universitetet et gyldent Brystsmykke, efter Holger Jacobsens Ord „et Pektorale af Guld amaleret, med Hs. kgl. Ms. Navn paa, og en Krone over“, som skulde sættes paa den nye Rektorkappe. Dette var saa Rektorinsignierne, indtil Kappen 90 Aar senere 1782 blev afløst af en ny, hvad den rimeligvis i høi Grad trængte til. Ogsaa den nye Kappe var en kongelig Gave. Den skjænkedes af Kong Christian VII. Den brændte tilligemed Universitetets andre Insignier ved Bombardementet 1807.

Inidlertid var Universitetsfesten i Anledning af Kongens Fødselsdag stadig bleven holdt og i Hovedtrækkene paa samme Maade, ved Udarbeidelsen af et Universitetsprogram, ved Tale og festlig Musik. Som en Følge af Universitetets Fattigdom maatte man i nogen Tid i forrige Aarhundrede udelade Musiken. Det var i det Mindste tidligere Skik, at ikke blot kongelige Personer og en stor Mængde af Rigets fornemste Mænd overværede Festen, men at man ved denne ogsaa saa fremmede Ambassadeurer og Ministre. En af disse, Englænderen Molesworth, har i sin bekjendte bidske Skildring af Danmark, som det var 1692. hvorved han har gjort det danske Folk ubodelig Skade igjennem lang Tid, ogsaa skildret denne Fest fra den slettest mulige Side. Rektortalen som blot indeholdende foragtelig Smiger i Hofjesuitstil, Musiken som bestaaende i slette Vers, usselt sungne af Kordrenge. Langt mere tilfreds med Festen var aabenbart en anden Samtidig, nemlig Biskop Birkerod, der i sin Dagbog 1703 fortæller, at den blev holdt med megen *splendeur*, og, tilføier han, „siden blev paa Slottet baade *post meridiem* og atter igjen *sera vespera* mere end prægtigt Taffel holdt, og var ingen Omkostning sparet paa allehaande Inventioner, som kunde tjene til Sindsens og Oinenes Forlystelse“.

Ville vi sammenstille denne vor Fest med vor anden, ældre Fest, Reformationsfesten, da er det klart, at medens denne sidste peger paa Forholdet til Kirkens Reformation og,

hvad vi nu til Dags holde af at forene dermed, tillige paa andre Retninger af den store aandelige Bevægelse i 15de og 16de Aarh., hvoraf Reformationen var en Hovedside, saa staar Festen i Anledning af Hs. Maj. Kongens Fødselsdag i Forbindelse med Opfattelsen af Universitetets nedarvede Stilling som Statsinstitution. Denne træder saameget klarere frem, som vort Universitet har været det eneste Universitet, der — bortset fra den Betydning, Sorø Akademi i en vis Tid har havt — har baaret det danske Folks og indtil 1811 tillige det norske Folks, videnskabelige Udvikling. Dette Universitet har tilmed fra først af ligget i Statens Hovedstad og Kongens Residensstad. Kun faa af de ældre Universiteter i Europa har noget lignende gjældt om. Det er fra denne sidste Side af dets eiendommelige Stilling, fra dets Virksomhed som Hovedstadsuniversitet, at jeg vil tillade mig at hente Æmnet for, hvad jeg skal tale om nu, da jeg idag har den Ære — for at bruge Holger Jacobsens Udtryk — at staa her *in cathedra*.

Det ligger i Sagen selv, at der ved Institutioner, som have bestaaet igjennem Aarhundreder, ofte er blevet spurgt, om de opfyldte deres Bestemmelse, om der ikke enten i den ene eller den anden Retning klæbede Feil ved dem, eller om de Forhold, hvorunder de virkede, vare de heldigste. Særlig stærkt maa sligt komme frem ved Institutioner, der have en saa overordentlig Betydning som den, et Universitet ifølge sin Natur maa have. En saadan Kritik behøver naturligvis ikke i og for sig at indeholde nogen Fare for den Institutions Bestaaen, der er Gjenstand for den. Kritiken kan tværtimod virke baade retledende og fremadrivende. Anderledes derimod, naar der spørges, om ikke de Forhold, hvorunder der virkes, ere saa slette, at vedkommende Institution umulig kan opfylde, hvad der maa være dens Kald. I saa Fald bliver dens Tilværelse alvorlig truet, i det Mindste forsaavidt den er knyttet til et bestemt Sted. Netop det har i en vis Periode været Tilfældet med Københavns Universitet.

Man vilde sikkert finde det forbausende, om Nogen nu traadte op og udtalte, at hvis vort Universitet skulde kunne virke til Gavn, maatte det nødvendigvis flyttes, f. Ex. enten til Præstø, Vordingborg, Nyborg eller Kolding. Man vilde ikke alene kalde et saadant Forslag en Afsindighed, fordi en

Flytning vilde medføre kolossale Udgifter; men man vilde ogsaa finde det meningsløst, at vor Hovedstad skulde berøves sit Universitet og hele det Aandsliv, der knytter sig dertil. Og dog kan man sige, at der har været en ikke kort Tid, i hvilken der har været agiteret paa det stærkeste for en saadan Flytning, og det saaledes, at netop de, som man skulde tro, vare sagkyndige, overveiende have ført Ordet derfor.

Hvad der laa bag ved denne Agitation, var det Spørgsmaal, om en stor By, særlig en Residensstad, eller en lille By var bedst skikket til at være Universitetsstad, og den hang tillige sammen med den Opfattelse, Adskillige nærede, at Kjøbenhavn i altfor høi Grad var blevet Statens Centrum. Jeg tvivler paa, at nogen Hovedstad i Europa har været Gjenstand for bitterere Udtalelser end Kjøbenhavn. Det var især, da Pressefriheden i Slutningen af forrige Aarhundrede gav Folks Penne Fart, at Spørgsmaalet om Hovedstadens Stilling stærkt blev draget frem. Medens man lidet eller slet ikke dristede sig til at komme ind paa det Hovedspørgsmaal, der i høi Grad trængte til at belyses, om ikke Centralisationen i Statsstyrelsen var altfor stor, kastede Adskillige sig næsten med Lidenskab over Kjøbenhavns formentlig altfor begunstigede Stilling. Kjøbenhavn, hed det, var et af Regjeringen forkælet Barn, der blev overdænget med Gaver og Kjærtegn; det var en Blodigle, der udsugede alle Undersaaternes Marv og Blod, dets Yppighed var saa stor, at den næsten ene opslugte ikke alene det øvrige Danmarks og Holstens Fortjeneste af Fremmede, men endogsaa Norges osv. Man kunde naturligvis ikke rokke ved Byens Stilling som Residensstad, og ei heller ved, hvad dermed stod i Forbindelse, at den var Sæde for en stærk Garnison; den Kjendsgjerning, at den havde en fortrinlig Beliggenhed for Skibsfarten og en ypperlig Havn, gjorde det ubestrideligt, at den havde naturlige Betingelser for at spille en Rolle som Handelsstad: men der hævede sig meget stærke Stemmer imod at lade den blive Sæde, dels for Industri i større Stil, dels for Universitetsundervisningen. Den Kritik, der rettedes mod den som Universitetsstad, blev næret ved en anden samtidig Bevægelse, der i og for sig ikke gik ud paa helt at skille Kjøbenhavn ved dets Universitet, nemlig den stærke Agita-

tion for at skaffe Norge et eget Universitet, som blev ført baade af Nordmænd og af adskillige fremragende danskfødte Videnskabsmænd. Kritiken støttedes desuden utvivlsomt ved en Række mere eller mindre lidenskabelige Angreb, der bleve rettede mod selve Universitetet. Medens Langebek meget poetisk havde kaldt det de Danskes og Norskes Heli-kon, var der dem, der senere nævnede det som et gothisk Pakhus for Videnskaberne eller karakteriserede det som hensunket i Slendrian, og der var Forfattere, fremfor Alle den bidske Riegels, der ikke kunde nævne det uden en Strøm af Grovheder. Det er den Tone, man endelig ser i P. A. Heibergs „Sproggranskning“, hvor han definerer en Universitetsprofessor som en Markens Lilie, der ikke spinder, men dens himmelske Fader klæder den alligevel.

Vistnok fattedes det, som vi senere skulle se, ingenlunde paa Mænd, der førte Ordet for at lade Kjøbenhavn vedblive med at være Universitetsstad; men Tallet paa Angriberne var afgjort størst, og der var en paafaldende Lidenskab i deres Sprog. Den, der strax i Begyndelsen af Trykkefrihedsperioden kraftigst havde taget Ordet for Universitetets Flytning og, som det synes, aldrig opgav sin Mening, var Jakob Baden, først som Rektor i Helsingør, siden som Professor ved selve Kjøbenhavns Universitet. Hans Ord maatte have Vægt, thi han var utvivlsomt en dygtig og fortjent Mand, en af de anseteste Professorer ved Universitetet, og desuden udgav han den saakaldte Universitetsjournal, et Slags Tidskrift, der særlig behandlede Universitetsforhold. I Aaret 1771 erklærede han det for ligefrem umuligt, at Universitetet nogensinde kunde blomstre, saalænge det laa i Kjøbenhavn, og 22 Aar senere udtalte han i Universitetsjournalen, at hvad der tidligere havde bragt ham til at fælde en saadan Dom, nu gjaldt i endnu højere Grad. Paa ganske lignende Maade dømte Mænd som Sporon, Tyge Rothe, Nannestad, Pram, Rahbek, Eggers og Enevold Falsen foruden flere anonyme Forfattere.

Hvad var da Anklagen imod Kjøbenhavn? For det Første, at der var altfor dyrt at leve, og det baade for Professorer og Studenter. De kom derfor let i en plagende Gjæld, og vilde de undgaa den, vare de tvungne til at sysle med meget

Andet end med deres Videnskab. Selv saadanne Universitetslærere, der ikke vare haardt nødte til at søge anden Sysselsættelse, bleve fristede dertil for at vinde større Indtægter og Indflydelse paa andre Omraader, og de bekymrede sig siden ikke mere om den studerende Ungdom. Overhovedet kunde der slet ikke udvikle sig noget personligt Forhold imellem Universitetslærere og Studenter i den store By; de maatte nødvendigvis være ganske fremmede for hinanden. Men endnu værre var det, at Kjøbenhavn baade i aandelig og i sædelig Henseende var et slet Opholdssted for unge Mennesker. Ikke alene vare Studenterne her altfor blandede med Folk af andre Stænder, „hvis Vei til Lykken“, som man sagde, „var forskjellig fra deres, adspredte og forvirrede dem,“ men der var tillige fuldt op med mangehaande Fristelser. Idet Baden i Aaret 1793 stærkt henpegede paa de Forlystelser, der dengang vare komne i Mode, skrev han: „Den Tid er spildt paa Studeringer, som anvendes paa at lære en Theaterrolle, udhvile sig efter en Balsvir eller sladre en Aften bort i en Klub.“ Ogsaa advarede han imod Indflydelsen af de Frihedsideer, som Smitte fra den franske Revolution havde bragt i Omløb i Kjøbenhavn. Men det var dog et langt stærkere Sprog, der f. Ex. blev ført af en pathetisk Nordmand, som endog kaldte Kjøbenhavn et Sted, hvor der udfordres megen Visdom for at bruge en eneste Dag saaledes, at den „ei skal give Anledning til en langvarig Fortrydelse.“ „Har Kjøbenhavn“, siger den samme Forfatter, „gjort flere end én Nordmand til Svirebrødre, saa har den ogsaa gjort flere end én Jyde til fortræffelige Spitzbuber og flere end én alvorlig Islænder til naragtige Petits maitres.“ Der var, hedder det hos en anden Forfatter, en Mængde Forførere, der havde ligesaa mange Skjul og Smuthuller som Rovdyrene i Skove og Fjelde. En tredie Forfatter taler om den Rædsel, der maatte gribe de Unge „for at falde i de græsselige Rovfugles Klør, som de daglig se at efterjage baade deres Uskyldighed og Velfærd.“

Som Kjøbenhavn, hvis man kunde tro slige Udtalelser, var et sandt Sodoma, saaledes blev det tillige fremstillet som et elendigt Opholdssted i sanitær Henseende, der endog ikke var langt fra at være en Pesthule. Den kjøbenhavnske

Luft skildres som saa tung og saa utaalelig, at unge Mennesker omtrent ikke kunde trives i den, særlig ikke, naar de kom fra Norges rene Fjeldluft. Denne Klage gik saa vidt, at det i en Brochure fra 1771 hedder, at „i Stedet for friske og stærke Borgere, som Norge sender til Kjøbenhavn, faar det gjerne svage og skrøbelige Benrade tilbage, hvis Helbred for deres øvrige Livstid er knækket. Kun én blandt tyve af de Ankommende vilde efter nogen Tids Ophold dér kunne undgaa at blive syg, med mindre han fik Leilighed til at leve særlig godt og ellers bruger kraftige Præservativer“. Man maa ingeniunde tro, at en saadan Udtalelse er noget enestaaende. Tværtimod, der forekommer oftere tilsvarende besynderlig overdrevne Yttringer fra norsk Side. Naar netop Nordmænd vare de, der med de kraftigste Farver skildrede Kjøbenhavns Umulighed som Universitetsstad, var det vistnok stærkt under Indflydelse af deres Agitation for at faa et eget Universitet. Men det var rimeligt nok, at netop for dem det at komme til det fremmede Kjøbenhavn kunde have betænkelige Sider. Pavels's Selvbiografi giver et levende Indtryk deraf. Det er vitterligt, at der i Kjøbenhavn levede flere gamle mislykkede norske Studenter, som stræbte at leve høit paa deres nylig ankomne unge Landsmænds Bekostning og at forføre dem til alskens Daarligheder. Var det nu end under Indflydelse af sligt et særlig stærkt Sprog, der førtes af misfornøiede Nordmænd, saa faldt deres Klager i Hovedsagen aldeles sammen med, hvad der i hin Tid var de almindelige Støttepunkter for Paastanden om, at Kjøbenhavns Universitet burde flyttes.

Ligesaa stærkt som man gik løs paa Kjøbenhavn, med ligesaa stærke Farver udmalede man, hvor fortræffeligt det vilde gaa, hvis Universitetet kom til at ligge i en lille By. Dér var der billigt at leve, og det saameget mere, som Øvrigheden, naar Byen havde sin største Næring af Universitetet, ved Politianstalter kunde holde Priserne lave. Dér levede Professorer og Studenter i fortroligt Forhold med hverandre. „Hvem“, spurgte Baden f. Ex., „skal en Professor paa et lidet Sted omgaas med uden med sine Kolleger og Tilhørere? Men Kollegers Venskab varer ikke længe, og en Professors Tilflugt bliver omsider hans Studenter“. I smaa

Byer endelig var der langt færre Fristelser; dér kunde legemlig og aandelig Sundhed trives, og dér arbeidede Studenterne derfor ogsaa med ganske anden Flid end i de store Stæder. Selv Forfattere (som Sporon og Eggers), der ikke vare blinde for, at Livet i en stor Stad kunde have noget dannende ved sig, som ikke burde vrages, mente dog, at sligt langt fra kunde opveie alle de Fordele, som en mindre By frembød. Dette havde allerede været Holbergs Mening, og var aabenbart medbestemmende hos ham, da han gav sin Forhue til Sorø Akademi. „Studeringer“, har han netop i Anledning af dette Akademi udtalt, „kunne ikke saa vel drives udi en stor Stad, som er frugtbar paa Ting, der udi saadant gjøre Skaar og Hinder. Mercurius og Minerva gjøre ingen god Virkning, naar de blandes sammen. Man studerer ikke med den Nytte paa et Torv som udi et Kabinet, og man profiterer ikke saa meget af en Taffeldiskurs, som holdes hos en fransøsk Kok, som udi en akademisk Spisestue.“ Medens han tiltrods for denne Synsmaade ikke vilde have selve Universitetet flyttet, trak Andre, som vi have set, siden Konsekvensen fuldt ud deraf. Rahbek gik endog saa vidt, at han mente, at der hverken i Kjøbenhavn, Kristiania eller Trondhjem burde ligge Latinskoler, thi der var ikke Ro nok i disse Byer dertil. Den By, der skulde være Universitetsstad, maatte da ogsaa være saa lille, at Intet kunde forstyrre Studiernes Fred. Baden mente derfor, at selv Odense — en By, som dengang næppe talte meget over 5000 Indbyggere — var for stor til at kunne bruges. Derimod var der en Forfatter, der foreslog Ringsted, en By, som unægtelig næppe frembød megen Rigdom af forstyrrende eller forførende Indtryk. Baden selv ønskede Universitetet flyttet enten til en slesvigsk Kjøbstad, hvorved han mente, det ogsaa kunde blive et Universitet for Slesvigerne og Holstenerne, eller til Kolding. Her kan man næppe afholde sig fra et Smil paa den brave Mands Bekostning, naar man ser ham tilføie: „Jeg regner meget paa det i Nærheden værende yndige, stræbsomme og sædelige Kristiansfeld. Skulde ikke Kristiansfelderens milde og jævne Sæder, hans Tarvelighed, Renlighed, Vindskibelighed have en velgjørende Indflydelse paa Universitetet?“ Naturligvis finder man da ogsaa, at da der netop paa denne Tid drøftedes,

hvor det saa ivrig attraaede norske Universitet helst burde ligge, da var det ikke Kristiania, dengang en By paa næppe mere end 10,000 Indbyggere, som Ordførerne i Pressen pegede paa som den fremtidige Universitetsby. Nei, det var Kongsberg, Hamar eller især Tønsberg.

I Modsætning til hele denne Agitation hævede dog Flere Røsten for at bevare Kjøbenhavn som Universitetsstad. Saaledes den baade i Tanke og i Form skarpe Martfelt. I det opsigtvækkende Flyveskrift, han i Begyndelsen af Trykkefrihedstiden skrev under det pseudonyme Navn Philokosmos gjorde han blandt Andet den Bemærkning, at de, der raabte paa Universitetets Flytning, oversaa, hvilket Tab en saadan vilde bringe selve de Studerende, „da Opdragelsen til en god Levemaade i den store Verden (ei almindelig i Universitetsstæder) er ligesaa fornøden som Lærdom selv, og en Hovedstad og Residens behøver lige saa meget Videnskabens Lærere for sin Ungdoms Opdragelse inden sine Volde, som den studerende Ungdom Exempler for sine Øine til Opmuntring i Haab om en formodentlig Lykke efter dens Flid.“ Naturligvis var der ogsaa dem, der ikke vilde lade den overdrevne Snak gaa upaataalt hen, som var ført om de slette Sæder og det skrækkelige Klima i Kjøbenhavn. Det blev fremhævet, hvor latterligt det var, naar Nordmændene vilde tale om den taagede Luft i Kjøbenhavn, som om ikke adskillige Byer i Norge laa ved Havet og lige saa godt kjendte Taage og ubehagelig Slud som Kjøbenhavn. Der blev med Harme protesteret imod, at det saa omtrent skulde være nødvendigt, at en Nordmand i Kjøbenhavn blev „en lumsk, tvær, tvetydig, krybende, doven, egennyttig Krabat“, og overfor den megen Tale om Kjøbenhavns Fristelser og Forførelser udbrød en Forfatter: „Læg et Universitet i Tønsberg eller paa Hedemarken eller i hvilken Afkrog, Du vil, saml et Par hundrede unge Mennesker, som have Penge paa Lommen, og inden 10 Aar, ja 5 Aar er der Horer, Spillere, Klubber, Snyderer o. s. v.

Naar det var fra norsk Side, der kom de hidsigste Angreb paa Kjøbenhavn som Universitetsby, saa blev det dog paa den anden Side ogsaa en Nordmand, som i Pressen stærkest tog Ordet til Forsvar for vor Hovedstad. Det var den som filosofisk Forfatter ansete Niels Treschow, der siden blev Pro-

fessor, først i Kjøbenhavn og senere i Kristiania og efter 1814 spillede en Rolle som Statsmand i Norge. Han, der i Halvfemserne var Rektor i Kristiania, paaviste stærkt og klart, hvorledes man overdrev Farerne for Studenterne ved Livet i Kjøbenhavn, og at man ikke høit nok skattede den Dannelse, den Rigdom paa værdifulde Indtryk og den Erfaring, der kunde hentes i den store By, lutter Goder, som man nødig maatte se en Præst, en Øvrighedsperson eller anden oplyst Mand have været udelukket fra at erhverve sig. Han mindede tillige om, hvor let Videnskabsmandens Gjerning i en lille Universitetsby blev til stuelærd Pedanteri, fjernt fra Tanken om Livets Krav og uden Indflydelse af, hvad der bevægede sig i Samfundet, eller, som man kaldte det, i „den store Verden“.

Men hvad sagde Regjeringen til det Spørgsmaal, som saaledes var blevet reist, og hvorom der var blevet fremsat de mest modsatte Meninger i Tiden lige fra 1771 til 1795? Ja! det er ret interessant, der kom virkelig et Øieblik, da den gjorde sig selv det Spørgsmaal, om det ikke maaske var rigtigst at gjøre, hvad saa Mange tog Ordet for, nemlig at flytte Universitetet. Den 5te, 6te og 7de Juni 1795 rasede den ødelæggende Ildebrand, som fortærede henved en Trediedel af Staden, og skjøndt den kun tilintetgjorde et Par af Professorgaardene, men ellers lod Universitetet og de til dette hørende Bygninger uskadte, gav den dog Anledning til Tanker om store Forandringer i Byen. En af disse skulde, efter hvad Rygtet hurtigt fortalte, være den, at Universitetet skulde flyttes, saa kunde det Komplex af Bygninger, der hørte til det, blive brugt paa anden Maade ved de Forandringer, som passende burde ske. Baden forstærkede netop nu sine Angreb paa Kjøbenhavn som Universitetsby, og Rahbek udbrød i Tidsskriftet „Minerva“: „Pludselig og uventet viser sig en mageløs, og med Guds Villie evig mageløs Leilighed til Universitetets Forflyttelse. Rygtet siger, at det er Regjeringens alvorlige Villie.“

Dette Rygte var ingenlunde helt usandt. Kronprinds Frederik lod Kancelliet afgive Betænkning, som det hedder, „om ikke Universitetet med alle dets Indretninger maatte kunne forlægges her fra Staden, og hvilket Sted dertil maatte

synes mest passende.“ Kancelliets Betænkning, der blev afgivet 14de Aug. 1795, angav, hvad der kunde anføres for og imod Flytningen; men naar det endte med at erklære som sin Overbevisning, at en Flytning kunde lade sig iværksætte, især naar Universitetet blev forenet med Sorø Akademi, der nu ikke var til nogen Nytte mere, og naar det foreslog Nedsættelsen af en Kommission til at overveie Sagen og foreslaa, hvorledes Flytningen bedst kunde ske, faar man tydelig det Indtryk, at det lod Vægtskaalen hælde til Gunst for en Flytning. Kronprindsen lod nu Sagen cirkulere i Statsraadet; men da kastede en Mand udefra sig resolut ind i Forhandlingen. Det var den dengang ansete Læge, Professor ved Universitetet, F. L. Bang, Overlæge ved Frederiks Hospital, Stedfader til Brødrene Mynster og Fader til Ole Bang. Han tilsendte, som han selv siger, i Anledning af Rygtet om den paatænkte Flytning, Kancelliet en Betænkning om denne Sag, og i dette velskrevne Aktstykke tog han med Styrke Ordet for, at Universitetet ikke burde flyttes. Han paaviste med fuld Føie baade de Vanskeligheder, Sagen vilde volde, og at der var flere Studier, særlig Lægevidenskaben, som det vilde være umuligt at drive forsvarligt andre Steder end i Kjøbenhavn, hvor de store Hospitaler vare. Endelig fremhævede han, hvad der særlig er Grund til at nævne om ham, den pietistisk religiøse Mand, hele den dannende og aandelig befrugtende Indflydelse, som Livet i Hovedstaden kunde have for Studenter saavel som for Professorer. Og naar der var talt saa meget om det Ødelæggende ved Kjøbenhavns Adspredelser og Forlystelser, saa gjorde han gjældende, at man ganske oversaa, hvor let der ved de smaa Stæders Universiteter baade i aandelig og sædelig Henseende kunde udbrede sig fordærlig Smitte iblandt de Unge, en Smitte, der ikke, saaledes som i de større Stæder, havde en Modvægt i andre Indflydelser. „Hvad,“ udbrød han, „lærer Erfarenheden, hvilket Fortrin give de tyske smaa Stæders Universiteter deres Studenter fremfor vore? Hvad mere end Praleri, Udsvævelser og fordærlige Vildfarelser? Og hvilke ere de lærde Mirakler, som ere frembragte i Kiel mere end i Kjøbenhavn¹⁾?“

¹⁾ Mit Kjendskab til de Aktstykker i Rigsarkivet, der vedrøre denne Forhandling i Kancelliet og Statsraadet, skylder jeg Arkivar Kringelbachs Velvillie.

Denne dygtige og kraftige Udtalelse blev af Kancelliet tilsendt Statsraadet, og hvad enten det var en Virkning af den eller af andre Forhold, nok er det, Sagen blev liggende i Statsraadet, og vor Hovedstad beholdt sit Universitet.

Naar man nu ser tilbage paa det, der var Grundlaget for Angrebene paa Kjøbenhavn, nemlig Opfattelsen af, at de smaa Byer vare langt mere skikkede til at være Universitetshjem end de større Stæder, saa ligger det Spørgsmaal nær, om en Sammenligning mellem Tilstandene i Kjøbenhavn og i forskellige mindre Universitetsbyer, saadanne som de dengang vitterlig vare, gjorde denne Mening berettiget, eller om ikke Treschow og Bang havde Ret i deres Protester derimod. Der er næppe nogen Tvivl om, at de, der drev hin Agitation, tænkte paa det ubestridelig kraftige videnskabelige Liv, som i det 18de Aarhundrede havde fundet Sted ved forskellige tyske Universiteter, f. Ex. ved dem i Halle, Göttingen og Jena. Ingen kan nægte, at udmærkede Lærde virkede ved disse Universiteter, og Enhver, der kjender Noget til Aandslivet her hjemme i hin Tid, véd, at Universitetet i Halle var af ikke ringe Betydning for dette i Pietismens Periode, og at det samme gjaldt om Göttingens Universitet senere, da Rationalismen fik Magten. Men naar Kjøbenhavns Universitet stod tilbage for dem, havde det ikke det Mindste at gjøre med Spørgsmaalet om store eller smaa Universitetsbyer. Det laa for det Første i, at det var lettere i det store Tyskland, naar der blev arbeidet alvorligt derfor, at samle en Række fremragende Mænd paa et enkelt Sted end i vort lille Fædreland; men det var ogsaa en Følge af, at Kræfterne her hjemme efter Gjenoprettelsen af Sorø Akademi paa høist uheldig Maade vare blevne splittede. Vare de talentfulde Mænd, der virkede i Sorø — for taa eller ingen Studerende — Mænd som den ældre Sneedorff, Kraft, Schytte, Guidberg, Erichsen og Schöning, blevne ansatte i Kjøbenhavn, og vare de Fag, som bleve docerede derude, blevne optagne i Kredsen af Universitetsfagene, da havde Kjøbenhavns Universitet indtaget en fremragende Plads iblandt Datidens europæiske.

Og hvorledes var det ikke omtrent at vende de faktiske Forhold paa Hovedet, naar man fremstillede Kjøbenhavn som et for Studenternes Sæder fordærveligt Sted i Sammenligning

med de mindre tyske Universitetsbyer! Hvor megen Raahed der end i ældre Tid havde klæbet ved Studenterlivet her i Byen, havde den aldrig naaet det Omfang, som i Tyskland, og Sæderne mildnedes stærkt i Løbet af det 18de Aarh. Der kan være Meget at udsætte paa vore Studenter i en stor Del af forrige Aarhundrede: Mangel paa Friskhed, Mangel paa aandeligt Liv, men det vidner ikke om brutale Sæder, naar Holberg omtrent ved Midten af Aarhundredet i Modsætning til Duelvæsenet 40 Aar tidligere, siger, at nu havde „Præsides udi Cathedris og deres Respondentes aldeles taget Luven fra Duellanter og Sekundanter og det store akademiske Auditorium fra det Sted udenfor Porten, kaldet Fuglestangen.“ Omtrent samtidig udtalte en af de Professorer, der havde mest med Studenterne at gjøre, Theologen Peder Holm: „Det hele Publikum véd jo, at vore Studenter have nu i 16 Aar forholdt sig saa skikkelige, som de hverken her have været tilforn, ei heller lettelig ved noget Universitet ere eller have været.“ Og saaledes vedblev det at være. Vi høre ikke om en eneste større Skandale i den følgende Tid. De Sammenstød, de til forskjellig Tid havde med Garnisonsofficerer af saare tvivlsomme Sæder, tale aldeles ikke imod dem. Jeg minder her blot om „De brutale Klappere“ og „Posthusfeiden“. Det er ved Siden deraf aabenbart, at der i Slutningen af Aarhundredet under Datidens mere flersidige, livlige Bevægelse kom et friskere Liv iblandt dem, og om Beskaffenheden af den Selskabelighed, der dengang udviklede sig hos en Del af Studenterne, har Henrik Steffens givet et vægtigt Vidnesbyrd, naar han har udtalt, at han ikke med nogen Anger kunde se tilbage paa de lystige Momenter af det Ungdomsliv, han havde ført i Kjøbenhavn, og naar han tilføier, at de Aftener, han og hans Kammerater tilbragte i muntert Lag, aldrig sank ned til den Plumshed og Raahed, der slog ham saa hæslig imøde, da han senere i Jena deltog i det første Øllag blandt Studenterne dér.

Hvad er det til Sammenligning hermed for et Billede, som dels i samtidige Udtalelser, dels ved nyere tyske Lærdes Undersøgelser oprulles for os af Forholdene i de mindre tyske Universitetsstæder? Ingen vil eller kan bestride, at mange dygtige og udmærkede Mænd fik deres Uddannelse her; men

Ingen kan ei heller andet end tillige faa Indtrykket af, at Studenternes Masse i en forbausende Grad holdt fast ved Fortidens Raahed og teede sig som Byernes Herrer. Det hjalp ikke, at der gaves den ene Forordning efter den anden imod de sluttede Korporationer, som de dannede, de saakaldte Landsmandsskaber. Disse holdt sig dog Aarhundredet igjennem. I Læ af dem trivedes Levninger af de under Navnet Pennalisme kjendte Plagerier med Mishandlinger og Pengeudpresninger af de ny ankomne Studenter. Der maatte baade i Göttingen og i Kiel udstedes skarpe Forbud herimod. Og i Læ af Landsmandskaberne førtes der efter stor Maalestok et Svireliv med alskens Uterlighed, Drukkenskab, Spil og anden Raahed. Vi høre derom baade fra sydtyske Universiteter, f. Ex. fra dem i Heidelberg og Tübingen, og fra samtlige nordtyske Universiteter. Det hedder i en Skildring af Forholdene i Jena i Slutningen af Aarhundredet: „Fædrene drak, og Sønnerne vare altid tørstige.“ Datidens Studenterviser vidne ved deres Tone høit om det Samme, som fra anden Side er bekjendt nok, nemlig om den Usædelighed, der gik i Svang imellem Studenter og Borgerdøttre eller Tjenestepiger i Byerne. Man generede sig saa lidt i Jena, at Studenterne en Tidlang jævnlig gik paa Gaden i Slaabrok med Nathue og med Tobakspiben tændt, ja endog mødte saaledes paa selve Kollegierne. Diplomaten Rist, født Holstener, har i sine Lebenserinnerungen fortalt, at da han 1796 opholdt sig i Kiel, fandt han der Fler-tallet af Studenterne i en Tilstand af ydre Sjofelhed og indre Raahed, hvorom man senere ikke vilde kunne gjøre sig en Forestilling. Og Haand i Haand med Alt dette gik Duellseriet sin Gang rundt omkring i Universitetsstæderne med de talrige Offre af Menneskeliv, det voldte. Der var dem, hvis Stolthed det var at drive det til 100 Dueller ligesom til at blive Ølkonge ved at tømme 80 Schoppen. Baade i Giessen og i Jena duellerede man endog paa aaben Gade. Under en aandelig Vækkelse i Jena først i Halvfemserne i den Tid, da blandt Andre Schiller var Professor her, saa det ud, som om dette Uvæsen vilde tabe sig, men det tog snart Fart igjen, og det i den Grad, at i Aaret 1815 fandt der i Løbet af en Uge om Sommeren iblandt Universitetets 350 Studenter ikke færre end 147 Dueller Sted.

Men al denne Ubændighed vendte sig ogsaa udadtil. Vi kjende alle Stygotius's Replik i Jakob v. Thybo, hvor han siger: „Jeg haver endnu den samme Kaarde, den samme Stok, med hvilken jeg har slaget ind saa mangen ærlig Professors Vindue udi Rostock.“ Dette var grebet ud af Livet, thi Studenterne vare ingenlunde bange for at vise deres Uvillie imod saadanne Professorer, der vare dem ubehagelige. Men fremfor Alt gave de deres Luner Luft mod Byernes Borgere, de foragtede Philistre. Det maatte 1793 ved Universitetet i Altdorf forbydes dem at trænge ind i Borgerfolks Huse, naar der blev holdt Bryllup dér, og man faar et Indtryk af, hvorledes de teede sig paa Gaderne, naar der i det samme Aar i denne By blev udstedt Forbud mod al Skyden og Plaffen ved Dag eller ved Nat, mod at brænde Raketter og Sværmere af eller gaa med brændende Fakler paa Gaderne. Men Tumulterne gik paa sine Steder til ligefremme Batailler paa Gader og Torve mod Haandværkssvende, Borgerskab eller selve Militæret. Der forekom f. Ex. i Tübingen saadanne Træfninger lige til Aarhundredets Slutning, og samtidig saa man andre Steder Studenterne, naar de bleve vrede over Et og Andet, i formeligt Optog udvandre fra Byerne.

Alt, hvad der blev foretaget mod sligt Uvæsen, lige til Relegationer i stor Stil, hjalp ikke. Det var først den tyske Ungdoms store aandelige Vækkelse efter Krigene imod Napoleon, der fremkaldte en grundig Forbedring i Tilstandene. Naar en saadan ikke behøvedes hos os, da kan det for en Del have ligget i vor stilsfærdigere Folkekarakter, men væsenlig har det været en Følge af, at Regjeringen aldrig vilde have taalt den Slags Udskeielser i Residensstaden, og saa tillige i den Magt, som den offentlige Mening og Dannelsens Krav have i de store Stæder. Det var netop dette, som de, der angreb Kjøbenhavn som Universitetsstad, ikke havde Øie for.

Visselig vilde det være meningsløst at nægte, at et sundt og smukt Studenterliv kan udvikle sig i mindre Byer — det føle vi, naar vi komme til Lund og Upsala —, Livet i slige Byer kan utvivlsomt i enkelte Retninger have sine Fortrin; men naar vi dog ubetinget maa sige, at det var godt, at hin Agitation imod vor Hovedstad ikke naaede sit Maal, saa finder denne Opfattelse Stadfæstelse i den Kjendsgjerning, at vort

Aarhundrede har set den ene betydelige By i Europa efter den anden faa sit Universitet eller dermed ganske beslægtede Læreanstalter. Ligesaa lidt som de store Stæder ville savne Museer og Kunstsamlinger, ligesaa lidt ville de undvære videnskabelige Høiskoler. Dette hænger sammen med den Udvikling, Universitetsstudierne i det Hele have faaet. Tiden er altfor langt fremrykket til, at jeg kan gaa nærmere ind derpaa. Jeg skal blot nævne, at medens man i det 17de og det 18de Aarhundrede væsenlig i Universiteterne saa Undervisningsanstalter for fremtidige Embedsmænd og Læger, er der i den senere Tid, især siden den stærke Udvikling af de friere Studier ved det filosofiske og det mathematisk-naturvidenskabelige Fakultet, blevet stillet videre gaaende Opgaver for dem. Der kræves af dem, at de foruden den specielle videnskabelige Undervisning, ogsaa, for saavidt de enkelte Videnskabers Natur gjør det muligt, skulle vende sig til den store Almenhed og give Undervisning og Foredrag i en saadan Form, at de kunne komme en større Kreds til Gode. Naturligvis ligger der en Fare heri for Universiteterne, for saavidt en flad Popularisering kan trænge sig ind derved. Men dette, som den grundige Videnskabsmand let vil vide at holde sig fri for, opveier ikke den Fordel, der ligger i, at der rettes en Opfordring til Universitetslærerne om at udvikle Evnen til at give det klare, simple, letforstaaelige Udtryk for Tanken eller for Fremstillingen af Kjendsgjæringer. Deraf kunne de selv rent videnskabeligt have Gavn.

Lykkes det Universiteterne at finde den rette Forening af den strengt videnskabelige Granskning og af Evne til at vække aandelig Sans baade iblandt Studenter og ud over deres Kreds, da ville de efter en ganske anden Maalestok end tidligere blive nationale Læreanstalter af den største Betydning for Folkenes aandelige Opdragelse. Lad os haabe, at det maa lykkes vort Universitet stedse at være en saadan national Læreanstalt, der staar paa Høiden af sin Opgave.

En Kobbersmeds og Luftskippers Gjenvordigheder.

Meddelt af O. Nielsen.

Arkivar ved Kjøbenhavns Raadstuearkiv.

Nedenfor meddelte Autobiografi af C. F. Kierstrup er vistnok forfattet 1818. Den Professor, til hvem den er stilet, er Medikus ved Frederiks Hospital J. D. Herholdt, der menneskekjærlig havde taget sig af den haardt prøvede Mand, som øiensynlig var af ikke ringe Begavelse, men ikke kunde drive det til Noget i sit Haandværk paa Grund af Fattigdom og sin Mani for at være Luftskipper. Om hans Opstigninger henvises til P. Brock: „Historiske Efterretninger om Rosenborg“, III. 65–68, i hvilket Skrift der findes Oplysning om andre danske Luftskippere fra Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede.

Velbaarne Hr. Professor!

Den Skaansel og Nedladelse, hvormed De beegner enhver ulykkelig Lidende, har givet mig Mod til at vove nærværende Forsøg paa at tilfredsstille min brændende Begjærlighed efter at fremstille mine Handlinger og sammes ulykkelige Følger fra det sande og rigtige Synspunkt, for derved om muligt at formindske den Skygge, som den tusindtungede Fama har frembragt ved sine dels urigtige, dels aabenbar falske og opdigtede Fragmenter af min Biografi.

Uendelig vigtigt er det mig, at den Mand, der saa ofte har reddet mig af den ulykkeligste Forfatning, der for ikke længe siden tilbageholdt Parcen, som vilde afklippe min Livets Traad, og for hvilken jeg føler den mest levende Taknemmelighed, at han, siger jeg, maaatte finde mig saa lidt

som mulig selv skyldig i min nærværende sørgelige Tilstand. Daarligt var det, om jeg vilde søge at skjule mine ofte foretagne ubesindige Handlinger, om jeg vilde nægte mere at have fulgt den blinde Lidenskab end Overlæg og Fornuftens Bud, eller om jeg vilde dølge min Svaghed og Forfængelighed, hvorved jeg ikke sjelden er bleven ledet paa Afveie. Men heller ikke kan jeg fortie eller undertrykke min Følelse og Overbevisning om, hvorledes jeg af Skjæbnens uimodstaaelige Magt er bleven hentvungen i saadanne Stillinger, hvor jeg endog med den bedste Villie, ikke kunde handle anderledes, end jeg gjorde. Held mig! dersom jeg opnaar min Hensigt; hvormeget vilde det tjene til min Beroligelse, hvormeget forsøde den bittre Tanke, ikke mere at skulle være et lykkeligt og virksomt Medlem af Staten.

Min Fader, som efter 30 Aars Tjeneste ikke havde bragt det videre end til Kopist i Rentekammeret, bestemte mig til at studere, hvortil han troede, jeg havde Anlæg, men i det 8de Aar bleve begge mine Forældre samt mine 2 Søskende saavel som jeg angrebne af en farlig Sygdom, af hvilken min Fader døde og efterlod min Moder i en Forfatning, som ganske forhindrede hende i at anvende Noget paa vor Opdragelse. En Slægtning, som jeg kaldte Farbroder, tog mig til sig; han var Kobbersmedmester og bestemte mig for sin Profession, uagtet jeg ikke havde ringeste Lyst dertil. Hos mine Forældre var jeg vant til en blid og kjærlig Begegnelse og saa og hørte kuns, hvad man kan vente af dannede Mennesker; her blev jeg behandlet haardt og maatte bestandig være Tilskuer af mange Slags Pøbelagtigheder. Min saakaldte Farbroder og Faster vare begge efter deres Mening meget gudfrygtige og besøgte nøiagtig hver Søndag Kirken, samt læste i Huspostillen; dog havde de trukket en bestemt Grændselinie mellem Religionen og deres verdslige Haandtering, at ikke den første skulde faa Indflydelse paa den sidste; de førte bestandig det Ordsprog i Munden: Enhver maa være en Tyv i sin Næring, og da jeg saa, at de ved enhver given Leilighed praktisk udførte deres Mundheld, saa fik jeg Modbydelighed for deres Gudsfrygt og Hykleri. Min Moder havde leiet et af sine Værelser ud til en Student ved Navn Kjerulf; denne havde en Mængde Bøger, og da han saa

min Læselyst, gav han mig Tilladelse at bruge dem, saa meget jeg vilde. Nu sneg jeg mig ofte til at løbe hjem for at bruge den Skat, som var given mig Raadighed over, men da jeg ikke sjelden kom for sildig tilbage, saa fulgte der almindelig Hug paa min Lektüre.

Dette gav mig stedse mere Lede for mit Fag, indtil jeg tilsidst sagde rent ud, at jeg slet ikke vilde lære Kobbersmederiet. Mine Pleieforældre søgte ved Bibelsprog og Prygl at overbevise mig om, at jeg burde blive, hvor jeg var. Min Broder og jeg bleve satte i Trinitatis Friskole; efter 3 Aars Forløb forlod jeg den; min Farbroder døde, og jeg blev konfirmeret. Ved denne Leilighed lærte jeg at kjende og indgik et fortroligt Venskab med en vis J. J. Piihl, den Gang Snedkerdreng, for nærværende Tid Konstruktør ved Hans Majestæts Skibsværfter og Ridder af Dannebrog¹⁾.

Han har havt megen Indflydelse paa mine tidligere Handlinger, og neppe kan jeg endnu uden billig Harme tænke mig hin Tid tilbage, da Piihl i den ubehageligste Forfatning modtog de umiskjendeligste Prøver paa mit varme og inderlige Venskab, og naar jeg betragter den tilbagestødende Kulde og utaalelige Stolthed, hvormed han begegner mig, blot fordi Skjæbnen har nedtrykt mig og Lykken derimod ligesom overvældet ham med sine Gaver. Piihl var et født matematisk Geni; han viste alt som Dreng Prøver paa ualmindelig Kundskab i denne Videnskab. Jeg gav ham det Raad at bortkaste Høvlen, som han og gjorde, og blev antagen ved Konstruktionskolen som Arbeider under den berømte Gerner.

Tiden kom nu, at jeg skulde indskrives som Kobbersmeddreng, hvilket og skete, endskjønt jeg gjorde Alt, hvad der stod i min Magt for at hindre det. Herved lagdes den første Grund til det Had, som Kobbersmed-Lauget bestandig har baaret til mig. Efter min Farbroders Død kom jeg under en Svends (navnlig Bohman) Despotisme, som forenede alt det Grove, Lumpne og Haarde, der behøves til at gjøre en Undergiven Livet til et Helvede. Uagtet min Fæder i hendes Mands Levetid havde ladet meget haant om denne Karl, saa kom

---

¹⁾ J. J. Pihl døde 1835 som kgl. Skibsmaaler. Han blev Ridder 28. Jan. 1813.

det dog efter et Par Aar saa vidt, at de besluttede at indtræde i Ægteskab med hinanden. Før min Farbroders Død var der opsat et Testamente, i Følge hvilket min Broder og jeg skulde arve dem, om den længst levende døde ugift; det forestaaende Giftermaal forstyrrede nu den hele Sag. De tvende Elskende ønskede da nu heller intet Andet end at blive af med mig; for at opnaa dette forenede de sig om at plage og prygle mig ganske umenneskelig i den Hensigt at bringe mig til at løbe bort, men da mine Læreaar snart vare tilende, udholdt jeg Alt med en Stoikers Taalmodighed; imidlertid kan jeg ikke nægte, at den afskyelige Behandling opæggede mig til Hævn.

Jeg havde den Gang alt læst nogle kemiske og fysiske Skrifter, hvilket satte mig istand til at spille dem en Del fortvivlede Puds, som især gik ud over Svenden. Uagtet de aldrig kunde bevise mig at være Gjerningsmanden, saa blev jeg dog anset derfor, og da de vare meget dumme og overtroiske, bleve de bange for mig og plagede mig mindre; dog forklagede Svenden mig paa Kroen for de andre Svende, hvilke forenede sig om, at naar jeg skulde gøres til Svend, vilde de slaa mig til Krøbling. Min giftelystne Fasters Elsker havde indbildt hende, at han eiede 300 Rdl., som skulde staa paa Rente i Odense, hvor han var født; hun erkyndigede sig hemmelig derom og kom efter, at det var aldeles usandt. Herover kom de i et heftigt Klammeri, og da det havde vedholdt i nogle Dage, blev Frieren syg og indlagt paa Frederiks Hospital, hvor han efter et kort Sygeleie døde.

I den Tid, jeg havde været i Lære, var Kobbersmederiet det, som jeg mindst bekymrede mig om; der gaves heller ingen Leilighed for mig til at vinde Øvelse deri, da mit eneste Arbeide bestod i at udskrabe gammelt Kjøkkentøi til Fortinning.

Kjøbenhavn manglede dengang Kobbersmedsvende, og min Faster kunde ingen bekomme; hun bad mig derfor med grædende Taarer (hun kunde græde, naar hun vilde) at staa sig bi og være flittig, da hun ellers maatte gaa tilgrunde; hun sparede heller ikke paa store Løfter, som jeg dog slet ikke forlod mig paa; derimod drev Ærgjærrigheden mig til at sammenkalde i Hukommelsen, hvad jeg havde set af Profes-

sionen. Jeg raadede hende strax at antage nok en Dreng; jeg forglemte den mig tilføiede Uret, og arbeidede Nat og Dag med saadan Anstrengelse, at alt Arbeide blev expederet. Der blev og i en Hast en dygtig Kobbersmed af mig. Nogen Eftertanke saavel som endel fornuftige Mænds Forestillinger, som jeg vidste vare mig vel mente, havde dog bragt det saavidt, at jeg indsaa Daarligheden af i min Alder og under mine Omstændigheder at tænke paa at ville studere. Tanken herom maatte altsaa opgives, hvor nødvendig det end skete.

Min Læretid var nu udløben; ved Samtaler med de andre Kobbersmeddrengene var jeg nøie underrettet om, hvad der forestod mig, naar jeg skulde gøres til Svend, og jeg var derfor i en ikke liden Angst. Der var alligevel ingen anden Udvei end at finde mig deri og indfinde mig paa det bestemte Sted, om jeg ellers vilde være Svend. Efter at de brugelige Ceremonier vare forbi, frygtede jeg, at Uveiret vilde bryde løs, men de havde saa besynderlige Tanker om mig, at Ingen vovede at lægge Haanden paa mig, men lode sig nøie med at spotte og give mig Øgenavne, hvilke jeg har beholdt iblandt Kobbersmedene indtil denne Dag.

Uagtet jeg nu var Svend, behandlede min Faster mig dog som Dreng; hun gav mig en saare ringe Ugeløn og forlangte uden Godtgjørelse det samme overordentlige Arbeide som forhen; naar jeg gjorde Indsigelse desangaaende, gjendrev hun mig med at citere adskillige Steder af den hellige Skrift, hvilke skulde bevise, at jeg var hende, der, som hun sagde, havde været mig i Moders Sted, sligt skyldig; hun gjorde mig ligeledes opmærksom paa Arven. Om Skriftens Mening kunde jeg slet ikke blive enig med hende, og hvad Arven angik, da var jeg dels for letsindig til at bekymre mig stort derom, dels havde jeg Grund til at formode, at hun snart vilde bekomme Recidiver af Giftesygen; jeg tog derfor Afsked til stor Forargelse for hele Kobbersmed-Lauget. Min Faster skaffede strax en Svend igjen, som efter et Par Aars Forløb blev hendes Mand; det var den nu saa bekjendte uheldige Petersen.

Ved at læse endel Romaner, Geografer og Reisebeskrivelser havde jeg dannet mig et saare romantisk Begreb om adskillige Lande, især om Italien og Schweiz, jeg besluttede derfor at reise og i Særdeleshed at bese disse Lande; hertil

behøvedes nogle Penge og Reiseklæder. Ingen Mester i Kjøbenhavn vilde give mig Arbeide, og jeg gik derfor til Brede Kobber-Værk, hvor jeg levede en lykkelig Sommer; i Efteraaret vandrede jeg ad Tyskland til. I Husum i Holsten arbeidede jeg et Par Uger og gik derpaa over Hamburg og Hannover ad Hessen-Kassel til. Underveis blev jeg Toppen af Harz-Bjergene var, og da jeg af Fleischers Naturhistorie og andre Skrifter kjendte de mange Naturmærkværdigheder, som her fandtes, saa besluttede jeg strax at bese dem. Jeg dreiede derfor af tilhøre og kom til Werningerode, her arbeidede jeg $\frac{1}{2}$ Aar. Efter at have omstreifet og beset Harzen og dens Sjældenheder, især de bekjendte Baumanns og Billemanns Huler, gik jeg videre til Sachsen.

Den franske Revolution var den Gang i fuldt Udbrud. Ludvig den 16de mistede Livet, og Tyskland fik et meget krigersk Udseende. I Leipzig fik jeg Arbeide. En Afdeling af den preussiske Armé trak der igjennem, nogle Haandværksvende kom tilbage og berettede, at de ikke maatte passere Krigshærene, ja vare endog nærvæd med Magt at blive tvungne til at indtræde i de store Selskaber, som dengang skulde opretholde Ligevægten i Europa. En tysk Kobbersmedsvend, som havde arbeidet i Kjøbenhavn, kom til Leipzig næppe erfarede han mit Ophold der, før han bekjendtgjorde min Historie med en Del Tilsætninger. At komme længere fremad lod sig ikke gjøre; jeg gik derfor tilbage over Magdeburg og Lübeck til Husum. Her blev jeg modtagen med megen Fornøielse; min Mesterinde (en Enke) var meget rig, hun havde en eneste Datter; i mine Fristunder forfærdigede jeg ofte smaa Kunstgjenstande til dem, og de gjengjældte det altid dobbelt. Den Tid drak jeg aldrig Spiritus Frumenti, kom ikke paa noget Værtshus, kunde hverken røge Tobak eller spille Kort, og det, som behagede Moderen mest, var, at jeg aldrig bandede. Her levede jeg en Tid lang rolig og lykkelig; man lod mig ofte meget tydeligt forstaa, hvad Lykke jeg i Fremtiden kunde gjøre mig Haab om. Da den blotte Tanke om Ægtestanden paa den Tid kunde skræmme mig, saa undgik jeg slige Samtaler saa meget som muligt og hvor det ikke kunde ske, lod jeg, som jeg ikke forstod det. Her kom nu en juridisk

Student til at logere i Huset. Vi bleve snart bekjendte med hinanden; han lærte mig meget, og jeg havde mange Fordele af hans Bekjendtskab. Feddersen var lige saa stor en Ven af det smukke Kjøen, som jeg var koldsindig derimod. Til hans store Ærgelse kunde han ikke komme ud af Huset om Natten; ved min Kammerdør stod en Stige, denne bad han mig indstændig bringe sig, for derved at komme ned paa Gaden; jeg forestillede ham det Vovelige ved dette Foretagende, men han betragtede Sagen som Spøg, og da jeg troede, at Venskab og Taknemmelighed forbandt mig til at tjene ham med, hvad jeg kunde, saa opfyldte jeg rigtig hans Ønske; han bad mig nu at følge med sig. Ogsaa hertil lod jeg mig overtale, Alting gik vel af, men da han ofte gjentog dette Experiment, saa frygtede jeg med Grund, at det tilsidst maatte blive opdaget, hvilket og skete. Vor Nabo, en Guldsmed, havde en Svend; denne kom sildig hjem om Natten og saa fra sit Vindu, at vi krøb op af Stigen og trak den ind efter os. Om Morgen fortalte han sin Mester det Skete, og denne skyndte sig at berette min Mesterinde Sagen. Der blev nu en stor Allarm i Huset, og uagtet jeg var den mindst Skyldige, gik det dog mest ud over mig. Da den første Vrede var forbi, blev Alting bilagt, men Historien var paa dette lille Sted overalt bekjendt og saavel Feddersen som jeg i et meget ufordelagtigt Rygte. Jeg reiste til Kjøbenhavn, han til Kiel. Hos Conrad¹⁾ fik jeg Arbeide, og kom siden til Ringberg, hvor jeg blev et Aars Tid.

Piihl, som jeg havde vexlet nogle Breve med, var stegen et Par Smaatrin op af Ærens Trappe, havde faaet nogle Informationer og begyndte at blive lidt fornem. Da jeg ved enhver Leilighed blev chikaneret af de andre Svende, saa tog jeg til Brede Kobberværk og blev der 2 Aar. Min Faster havde giftet sig med Petersen. Kjøbenhavns Ildebrand (1795) hjalp til at berige ham; han skrev til Brede efter mig, skikkede nogle Penge og gjorde fordelagtige Tilbud, om jeg vilde komme og arbeide hos ham; jeg vovede derpaa og forlod det rolige og behagelige Brede.

---

¹⁾ Paa den Tid var der to Kobbersmede Conrad, den ene i Møntergade, den anden kaldes Kobberfabrikant og Metallakerer; den sidste var senere Hof-Kobbersmed.

Kort efter min Ankomst til Kjøbenhavn indtraf Kobbersmedenes Laugssamling; det tilkommer den yngste Svend at indbyde Mestere og Svende dertil. Det var en ældgammel Skik, at dette Ærinde skulde forrettes i en stor blaa Kappe; hertil kunde jeg ikke bekvemme mig, men skikkede Oldermanden Kappen tilbage og gik i mine sædvanlige Klæder. Den begaaede Forbrydelse var altfor stor; alle Svendene vilde holde op at arbeide og bringe flere Laug til det samme; Petersen maatte give mig Afsked; jeg klagede for Magistraten, og han blev tvungen til at tage mig igjen i Arbeide; dog det var ikke muligt at udholde, jeg gik igjen til Brede. — Som Kobbersmedsvend indsaa jeg nok, at der ingen Lykke var at vente for mig; jeg var derfor alvorlig betænkt paa at blive min egen Herre. Efter 2 Aars Anstrængelse nedsatte jeg mig paa Frederiksberg, flyttede derfra til Kakkelovn-Fabriken paa Vesterbro ¹⁾, og blev Frimester ²⁾).

Piihl havde en Kjæreste, som opholdt sig hos min Moder; hun tog til mig for at bestyre min Husholdning. Stor og uskrømtet var Følelsen af min lykkelige Forfatning; jeg var sund og munter, Arbeidet skete med Lyst, og der var Overflødighed deraf; jeg kunde leve uafhængig, ganske efter min egen ofte noget bizarre Smag. Men ak! alt for kort nød jeg min Lykke, det Tidspunkt nærmede sig, da jeg foretog et Skridt, som gennem en Række af Aar førte mig til Elenighed og Fortvivlelsens Afgrund. Piihls Forældre, hos hvilke han opholdt sig, boede paa Vesterbro; han kom næsten hver Aften til mig og bragte Bøger, Tegninger o. s. v. med sig; hermed og med at efterabe smaa Forsøg af Experimental-Fysiken morede vi os. En Aften bragte han et af den afdøde Hr. Professor Bugges Skrifter, i hvilket blev handlet om Aerometrien; vi kom til at tale om Luftballoner, og da vi bleve uenige i Mening om den Grad af Fortyndelse, som den atmosfæriske Luft kan antage i en Papirs-Montgolfiere, saa besluttede jeg at forfærdige en saadan af 8 Fods Dia-

¹⁾ Kakkelovnsfabriken paa Vesterbro, ogsaa kaldet den svenske Kakkelovnsfabrik var det nuværende „Sorte Hest“.

²⁾ I Nov. 1797 fik han kgl. Bevilling til at være Frimester, men han tog først Borgerskab som saadan 13. Juli 1798. Han havde søgt om at blive Mester i Lauget uden at gjøre Mesterstykke.

meter; Piibl konstruerede og beregnede den. Paa Kakkelovns-Fabrikken boede dengang Etatsraaderne Hansteen¹⁾ og Mallings²⁾, den sidste havde en Informator til sine Børn, navnlig Lind; denne besøgte mig gjerne tillige med nogle af Børnene daglig. Da de saa, hvad jeg havde i Arbeide, fortalte de det omkring i Huset; herved fik jeg endel nysgjerrige Besøgere, som alle bade om at være nærværende, naar Ballonen skulde stige op; til Etatsraad Hansteen kom ofte Geheimeraad Brandt³⁾ saavel som Hofpræst Christiani⁴⁾ med endel af sine Elever; disse forlangte ligeledes at være Tilskuere, saa at der tilsidst kom en hel Hob Mennesker. Piibl og jeg gjorde i Stilhed de Forsøg med Ballonen, som den var bestemt til, og lod den derpaa en Søndag Aften opstige. Til Ulykke for mig lykkedes Alting meget vel; det var en skjøn Sommeraften og Vind og Veirig ligesom afpassede til vort Forehavende.

Den Gang vare Luftballoner noget Ualmindeligt og en Luftreise endnu slet ikke set i Danmark (Altona undtagen)⁵⁾. Efter at Ballonen var opstegen, sagde man mig adskillige smigrende Ting, anmodede mig om at forfærdige en større Ballon og derpaa selv at foretage en Luftreise, samt lovede ved Bidrag at lette mig Udførelsen deraf. Hvo kunde vel vente Andet af min levende Indbildningskraft og Enthousiasme, end at jeg altfor gjerne opfyldte, hvad man ønskede. Der blev strax lagt Haand paa Værket, og efter 8 Ugers Forløb var en Ballon af 24 Fods Diam. færdig med tilhørende Fyrværkeri. — Det var den største, som til den Tid var set her, og uden Tvivl den smukkeste og akkurateste, som nogensinde har været til. Den bekjendte Fysiker og Marechal Hauch⁶⁾, som var nær-

¹⁾ Christoffer Hansteen var da Deputeret i det Vestindisk-Guineiske Rente- og Generaltoldkammer, død 1800.

²⁾ Den bekjendte Ove Malling, der da var Hansteens Kollega.

³⁾ Christian Brandt, der 1797—99 var Statsminister, boede paa Bakkegaarden.

⁴⁾ Hofpræst Christiani havde paa den Tid et meget besøgt Institut paa Vesterbro, nuv. Nr. 2 i Dannebrogsgade med en stor tilliggende Grund.

⁵⁾ Dette er dog urigtigt, thi 1786—87 havde kgl. Skuespiller Urberg gjort nogle mislykkede Forsøg (P. Brock, Hist. Efterr. om Rosenborg. II. 128—29).

⁶⁾ Adam Vilh. Hauch, Hofmarechal 1794, Overhofmarechal 1798, død 1838.

værende ved Udfyldnings-Forsøget, roste dens smukke Figur og regelmæssige Konstruktion, samt undrede sig over Muligheden af at kunne tilveiebringe en saa stor Papirskugle, uden at den maatte briste af sin egen Tyngde (den veiede med tilhørende Apparat 80 Pd.). Det Sidste var rigtig nok kuns Øienbedrag, thi man kunde ikke se de paalimede Bændler, hvilke i vertikal og horisontal Retning omgav den; Papiret havde blot at modstaa den udvidede Lufts Tryk. Den opsteg fra Blaagaard paa Nørrebro. Efter den udkastede Plan skulde Overskudet af Indtægten anvendes til den Ballon, hvormed jeg skulde opstige, men der blev intet Overskud. Ballonen blev ei engang betalt.

Af den kongelige Familie fik jeg et Gratiale, men jeg havde faaet saa mange Bekjendte, som limede med paa Ballonen og vare behjælpelige ved dens Opstigen; disse troede jeg at skyldte en Godtgjørelse og bad dem til et Gjæstebud, hvilket opslugte mine Penge. Da jeg en Gang offentlig havde lovet at foretage en Luftreise, holdt jeg det for en Skam ikke at holde Ord, uagtet at det næsten maatte anses for Galenskap i Betragtning af den uhyre Bekostning. Piühl giftede sig med sin Kjæreste, og jeg tog min Moder i Huset i hendes Sted. Med utrolig Anstrengelse begyndte jeg igjen at arbeide paa at skaffe Penge tilveie. Piühl besørgede den mathematiske Del, og jeg dels forfærdigede, dels anskaffede de nødvendige Tilberedelser til Ballonen, hvorpaa den blev tagen i Arbeide. Min Moder var gammel og svagelig: hun kunde ikke sy paa disse store Lærredsmasser: jeg fæstede en Pige, men hun lærte sig snart til at arbeide med paa The-Maskiner og Kaffekander, hvilke jeg solgte til Møbelhandlerne, og som næsten var det eneste Slags Arbeide, jeg befattede mig med, da mit Værktøj var saaledes indrettet, at de kunde forfærdiges meget hastig. Denne Pige var mig meget nyttig i de 8 Aar, hun tjente hos mig: hun lærte snart at arbeide saa godt som en Svend: som Frimester maatte jeg ingen saadan holde, men en Tjenestepige kunde Kobbersmedene ikke torbyde mig, hver gerne de end vilde.

For at faa Ballonen syet, som vistnok ikke var nogen let Sag, da det var 37800 Fod Syning derpaa: vilde var den saa ubehagelig, at det behøvedes 2 til 3 Mennesker for at

vende og dreie den), bragte mine Bekjendte om Søndag Eftermiddag deres Koner, Kjærester og Sødskendebørn og deslige med sig, hvilke paatog sig at udføre dette herkuliske Arbeide. Egentlig Syløn kostede det mig ikke, men enhver Søndag endte med en lystig Aften, og vi vare altid i det mindste 12 à 16 Personer sammen. Efter omtrent $\frac{3}{4}$ Aars Forløb blev den øverste koncentriske Del af Ballonen færdig; af Glæde herover høitideligholdt vi denne Dag. Iblandt de Bekjendte, som kom til mig, var en vis Soelberg¹⁾, dengang bekjendt som Leiligheds-Poet, en oprindelig Bogtrykkersvend, blev siden Stodderkonge og endelig Inspektør ved Opfostringshuset; han digtede en Sang i denne Anledning og trykkede den. Da Vinen begyndte at forstyrre Hovederne paa os, fandt vi paa at døbe Ballonen og kaldte den Bonaparte; jeg indgrov dette Navn i Jernringen, medens Soelberg holdt en Tale ex tempore over den. — Hvad der hidtil var forfærdiget af Ballonen kunde anses som Spøg imod det, som nu forestod, nemlig den midlere Del, bestaaende af 64 Stk. Et saadant Stykke med Tilbehør lod sig kun tilveiebringe hver 14de Dag eller tredie Uge, det kunde heller ikke sys paa én Søndag. — For at skaffe det Fornødne behøvedes der endnu mere Anstrenghelse end forhen; jeg maatte stedse berøve mig for en Del og ofte ganske Søvn, selv min Yndlings-Tilbøielighed, Læsning, indskrænkede sig nu til, hvad der var skrevet om eller havde Hensyn til Balloner.

En Lykke for mig var det, at jeg blev noget bekjendt og fik andet Arbeide for Folk, som betalte bedre end Møbelhandlerne. Da den blotte Opstigen med Ballonen ikke var Hovedhensigten, men derimod det Problem, at kunne dirigere den i vilkaarlige Retninger, skulde opløses, saa sysselsatte Tanken herom mig uophørlig; jeg havde en Idé, som jeg uddannede, gjorde Tegning, Beregning og udførte dens Theori skriftlig, hvorpaa jeg viste den til Piühl. Han havde sine Betænkkeligheder, men da han ikke kunde fremkomme med noget Bevis for, at den indeholdt nogen Modsigelse, saa forfærdigede

---

¹⁾ Johan Heurik Soelberg var ifølge Erslews Forf.-Lex. født 1769, var „Opbringer“ ved Fattigvæsenet og siden Inspektør ved Drengeskolen i Brødgade, død 1853.

jeg en Model af Pap og Træ efter forringet Maalestok; da Piihl saa den, havde han endnu mindre at indvende. Der kom ofte Folk til mig for at bese Ballonen, af hvilke mange havde den Tro, at det Hele skete uden al Plan eller theoretisk Kundskab, og gave mig saadanne Raad og Lærdomme, at jeg havde Møie med at tilbageholde Latteren. For at betage Publikum deres vrang Mening, skrev jeg en Afhandling med Titel: Plan til et aerostatisk Forsøg med Hensyn til Ballonens Afvigelse fra Vindens Direktion¹⁾. Piihl besørgede den mathematiske Del deraf, hvorpaa det blev trykt. Alle Exemplarerne bleve udsolgte, men det voldte mig og megen Tidsspilde ved de mange Besøg.

Med Ballonen var der gjort stærke Fremskridt; ligesaa stærkt vare vi avancerede med at udvide vore Søndags-Forystelser. Min Smag havde dreiet sig lidt, og jeg fandt nu selv Behag i disse vilde og støiende Glæder. Vi steg fra et Extrem af Galskab til det andet; saaledes fandt vi paa at opføre Skuespil o. s. v. En vis Sondevaldt, Elev af Herr Professor Lem²⁾, og bestemt for Kapellet, spillede imellem for os paa sin Violin; dette gav Anledning til Dans og denne atter til formelig Bal. — Den Gang var jeg 30 Aar gammel; min Moders Sygelighed tiltog daglig, saa jeg maatte hver Dag vente at miste hende for stedse, hvilket og virkelig snart skete. Paa et Bal blev jeg kjendt med min forhenværende Kone (den Gang Jomfru Simonsen)³⁾; min Ulyst til Ægtestanden var efterhaanden forsvunden, og vi bleve enige om at indgaa hin Forbindelse, som man, formodentlig af Ironi, kalder uadskillelig.

Ballonen var saavidt færdig, at kun Underdelen manglede. Denne saavel som Malning, Ildapparat, Gondol, Stænger og Tougværk, samt mangfoldige store og smaa Ting, kunde ikke anslaaes ringere end fra 500 til 700 Rdl.

Det halsbrækkende Arbeide, som forestod mig, ønskede jeg gjerne fuldbragt forinden mit Giftermaal; Hr. Oberhofmarechal Hauch lovede mig en Understøttelse, naar hans

---

¹⁾ Udkom 1804.

²⁾ Professor Peder Mandrup Lem, Violinvirtuos.

³⁾ Hun hed Frederikke Lovise Simonsen.

kongelige Høihed Kronprindsen (som var paa Reise) kom tilbage. Dette varede mig for længe, og da jeg, min ofte beviste store Taalmodighed uagtet, dog stundom har faaet Anstød af Hastværk, saa holdt jeg Bryllup. Efter Kronprindsens Hjemkomst overgav Marechallen mig 150 Rdl., men sagde tillige, at han haabede, Ballonen nu snart blev færdig; jeg maatte anse dette som en Befaling og taug, endskjønt jeg netop vilde aabne Munden for at bede om Tilladelse til at blive indtil næste Foraar. Hidtil vidste jeg ikke af at gjøre Gjæld; her var det nødvendigt; thi Ballonen maatte nu i en Hast skaffes færdig. Møbelhandlerne forstrakte mig med en Del af de nødvendige Penge paa ikke altfor billige Vilkaar; hos nogle Andre fik jeg Resten. Kobbersmed-Værkstedet samt de andre Værelser blev nu omskabt til et Luft-Maskineri, og et halvt Dusin Sypiger antoges; jeg havde nok at bestille med at anskaffe og ordne Apparater, Stænger, Tougværk o. s. v. Ved denne Leilighed maa jeg med Taknemmelighed erindre Hr. Ingeniør Kaptain Olderoks¹⁾ store Godhed og Velvillie; uden hans Hjælp havde det næppe været mig muligt at udføre Sagen, da Bekostningerne virkelig oversteg al Forestilling. Ballonen var færdig og bragt til Citadellet for at males med en Art Limfarve, men som ikke kunde tørres for Kulden. Efter forgjæves at have anvendt mere end 100 Rdl. paa at male og udfylde den, bragte man den paa Bagerovnen for at tørres, og derfra til et Loft, hvor nogle Ganges Overstrygen med Oliefarve virkede saameget, at den efter flere gjentagne Forsøg hævede sig fra Jorden med mig.

Dagen, før jeg skulde opstige, lod Politimesteren (Etatsraad Haagen) mig kalde, og befalede mig, at det store Ildapparat kun maatte bruges ved Udfyldningen, men ikke ved Opstigningen; dertil skulde anvendes et mindre. Vel indsaa jeg meget let Følgerne af dette urimelige Forbud, men det lod sig nu ikke mere omgjøre. Da Ballonen var fyldt og begyndte at bevæge sig, blev den givne Befaling opfyldt. Linen blev noget for tidlig afskaaren, og Maskinen faldt ompaa Jorden²⁾.

---

¹⁾ Han hed vistnok Olrog.

²⁾ Dette foregik 1804 (P. Broch, Hist. Efterr. om Rosenborg. III. 65).

Da jeg kom ind til Kommandanten, trøstede Kronprindsen samt flere Prindser og Generaler mig med, at det kunde gaa bedre en anden Gang, da det var gaaet Andre, som havde givet sig af med Luftballoner, ligesaa uheldig som mig; jeg svarede, at Tanken om, at det kunde gaa bedre en anden Gang, var det eneste, der kunde trøste mig; jeg angav og det skete Forbud som den sande Aarsag til, at Ballonen ikke kom op, hvortil man løftede paa Skuldrene.

Hvo skulde formode Andet, end at en saa drøi Lærepenge burde bevirket, at jeg aldrig mere havde tænkt paa Luftballoner. Dog nei; Lidenskabens Strøm havde henført mig til en Hvirvel, hvorfra jeg ikke mere kunde løsrives. Ved en Ballon med fortyndet Luft eller saakaldet Montgolfiere indsaa jeg nok, at jeg altid kunde blive udsat for Chikane og vilkaarlig Behandling; jeg besluttede derfor at forfærdige en af ferniseret Taft og fylde den med Vandstof-Gas. Da disse Maskiner, for saa vidt det Praktiske angik, vare mig ubekjendte, saa forfærdigede jeg en saadan af 5 Fods Diameter, for selv ved Øvelse og Erfaring at kunne bestemme Vægt og Maal. De franske Kemister havde alt for nogle Aar siden lært at dekomponere Vandet og at frembringe Vandstof-Gas deraf. Denne Maade valgte jeg til at fylde Ballonen, da den er ulige mindre kostbar end den almindelige med Svovlsyre og Jerntilspaan. Efter nogle Forsøg fandt jeg, at Tingen lod sig ret godt eftergjøre, men et Par Bøssepiber var for lidet til dette Arbeide: jeg udtænkte derfor et mere hensigtsmæssigt og større Apparat, hvorved Ballonen blev fyldt. Den saaledes udviklede Vandstof-Gas var endnu blandet med noget Surstofgas; dog var den brugbar for Aerostater, da den var 4 Gange lettere end atmosfærisk Luft. Piuhl beregnede og konstruerede Ballonen, dens Diameter blev bestemt til 24 Fod 2 Tom.: herpaa tog Arbeidet sin Begyndelse. Min Kone syede den, ligeledes slyngede hun Snore og virkede deraf et Næt til at trække over den for at bære Gondolen o. s. v. Vel behøvedes der nu ingen Hjælp mere ved Syningen, men vi vare en Gang komne i Bekjendtskab, hvilket betydelig var blevet formeret ved min Kones Familie: jeg havde og min Kones Moder, Søster og yngste Broder i Huset at forsørge,

saa at jeg virkelig ved alle Anstrengelser næppe kunde holde Ligevægten.

Den fortræffelige Sundhed og Styrke, jeg i en lang Række af Aar uafbrudt havde nydt, begyndte at synke; jeg kunde ikke saa vel som før taale Nattevaagen, og megen Anstren- gelse af Arbeide trættede mig. For at raade Bod herpaa tog jeg min Tilflugt til Roborans, og drak daglig nogle Glas Vin med en Slump Ess. Cort. peruv. simpl. udi; dette hjalp for det Første, og jeg var igjen den samme som forhen.

Alting gik en Tidlang saa temmelig vel, men nu kom Eng- lænderne (1807); min Kone var nogle Dage før nedkommen med en Dreng og var meget svag. Paa Kakkelovn-Fabriken, hvor Værten og de øvrige Beboere alle vare flyttede til Kjøbenhavn, blev indlagt 100 Mand Infanteri. Alle Gjemmer og efterladte Kister og Kufferter bleve i Officerernes Overværelse opbrudte; dog lod de mine Værelser urørt, fordi jeg var bleven ved Huset. Da Kanonaden fra Kanonbaadene i Kallebodstrand og fra Batterierne ved Langebro begyndte, og Kuglerne gjen- nemborede Bygningen, gravede jeg en Fordybning i Grøften lige overfor Huset og tildækkede den med Grene; heri opholdt vi os for at frelse Livet. Den første Kommando, som blev indlagt paa Stedet, var Englændere af Garden; de bleve for- flyttede og i deres Sted kom Hannoveranere, disse opbrød Kjøkkendøren til Gaarden, gik ind i Værelserne, aabnede alle Gjemmer og borttog, hvad de lystede, lige indtil Vindus- gardinerne. Men den største Ulykke bestod deri, at de bræk- kede Døren paa den store Kasse, som var fastgjort under Loftet, og stjal hele Begyndelsen af Ballonen. Den vigtigste Del af mit Værktøi havde jeg skjult under Sten- og Træ- kullene. Da det blev roligt igjen, kom vi over i Huset og saa med Forskrækkelse, hvad der var sket; jeg klagede for Officererne, men da Gjerningsmændene ikke kunde angives, saa var der Intet ved at gjøre.

Efter Englændernes Bortgang begyndte jeg igjen at ar- beide, men mismodig og uden Kraft; selv China Essentsen tabte, endog i overdreven stor Dosis, sin Virkning, og jeg faldt i en hæftig Sygdom, hvoraf Divisions Chirurgus Hr. Hahn efter nogle Maaneders Sengeleie hjalp mig paa Benene igjen. Tanken om, hvorledes jeg igjen skulde angribe Sagen

med Ballonen, kvælte mig bestandig; Kjøbenhavns Beleiring havde sat mig meget tilbage, og der var ingen Udsigt til at skaffe en ny igjen. Efter lang Grublen udkom den Slutning, at en Ballon, sammensat af Papir og alle Slags Klude, samt omgivet med et Seilgarns Net, maatte være istand til at bære et Menneske. Piihl havde alt længe begyndt at trække sig tilbage og var trængt saa langt frem paa Ærens tornefulde Vei, at han ikke længer kunde nedlade sig til Luft-Maskiner; jeg maatte derfor sammenskrabe de mathematiske Stumper, han havde lært mig, og selv udføre de nødvendige Beregninger.

Medens jeg var beskjæftiget hermed ¹⁾, indtraf et Tilfælde, som havde megen Indflydelse paa min øvrige Skjæbne. En Sommermorgen meget tidlig, da jeg nylig havde begyndt at arbeide, blev der banket paa min Dør; jeg aabnede den, og blev vaer en Mulat i yderst pjaltede Klæder; da jeg ansaa ham for en Betler, gik jeg tilbage for at hente Noget til ham, men han kom ind til mig og fortalte, at han var Kobbersmedsvend, havde lært hos Petersen, var reist til Sverig og der arbeidet i et Kanonstøberi, derpaa atter kommen tilbage til Kjøbenhavn, hvor ingen af Mestrene vilde modtage ham; han bad mig indstændig at forbarme mig over ham og tage ham i Arbeide. Uagtet jeg ingen Rettighed havde dertil, vovede jeg dog derpaa; han havde kun lært Lidet, min Tjenestepige arbeidede bedre end han. Efter nogen Tids Forløb, da han var velklædt, havde Penge i Lommen, og havde lært at arbeide, forandrede hans Opførsel sig meget paafaldende; han blev ulærvillig og forlangte større Løn. Noget efter blev jeg tilsagt at møde paa Politikammeret, hvor Oldermændene befandt sig og klagede over, at jeg holdt Svende; jeg maatte betale 4 Rdl. og blev betydet at skille mig ved Svenden, for at undgaa fordobblede Bøder, indtil korporlig Straf. Christoffer hørte dette med tilsyneladende Bedrøvelse, men jeg saa tydelig, at det kuns var Forstillelse, og kom strax derpaa i Erfaring om, at han alt i Forveien havde gjort Aftale med Petersen om at arbeide hos ham. Yderst opbragt over al denne Lumpenhed, grundede jeg paa, dog engang at lade Kobbersmed-

---

¹⁾ Det følgende foregik Aaret før end Englændernes Angreb.

lauget føle en alvorlig Prøve af Gjengjældelsens Ret. Saa snart jeg havde udtænkt mine Forholds-Regler, forfærdigede jeg noget Kobbersmedarbeide til yderst mulig Fuldkommenhed. Derpaa skrev jeg en Afhandling: „Om Kobber og Kobbersmedarbeide“¹⁾, lod den trykke og sendte nogle Exemplarer deraf samt Arbeidet til Kiel, hvor Kronprindsen opholdt sig, tillige med en Ansøgning om Tilladelse til at anlægge en Fabrik af dette Arbeide. Afhandlingen indeholdt en Oversigt over det raa Kobbers Egenskaber, samt af dets Textur at uddrage Kjendemærker paa sammes Strækbarhed, Renhed o. s. v.; men Hovedsagen angik Fortinningen, hvormed Kobbersmedene siden Arilds Tid havde drevet deres, Sundheden saa skadelige, Snyderi. De brugte nemlig lige Dele, og hvor det kom høit 2 Dele Tin og en Del Bly; dette oplyste jeg omstændelig, og beskrev tillige den virkelige Fortinning med rent engelsk Tin og Salmiak. Da de kemiske Reagentia vare for vidtløftige og vanskelige at anbringe, saa anførte jeg et af mig selv ofte brugt Middel til at opdage Tinnets Forfalskning med Bly, nemlig den bekjendte Blaasteen (vitriol de Cypro). Tilsidst viste jeg Laugstvangens skadelige Indflydelse paa Kunsternes og Haandværkernes Fremskridt og ønskede til Slutning, at denne hæslige Dæmon maatte blive jaget paa Døren. Efter omtrent et Par Ugers Forløb blev jeg kaldt op for Magistraten, hvor den daværende Oldermænd, Borgerkaptain Adrian, tillige mødte; man overleverede mig en Erklæring fra Herr Doktor og Stadsfysikus Scheel og paalagde mig at gjøre en Prøve med Fortinningen for Oldermænden og nogle andre Mestre, hvoraf man tillod mig at vælge de halve; men Oldermænden paastod at ville vælge dem alle. — Saasnart jeg havde læst Erklæringen, indsaa jeg tydelig, at jeg maatte tabe denne Sag, dersom den blev overladt til Kobbersmedenes Raadighed; jeg skrev strax til Magistraten, at et høist nødvendigt Ærinde nødte mig til at foretage en Reise til Holsten, og bad, at min Sag maatte saalænge udsættes til min Hjemkomst. Uden at oppebi Svar reiste jeg til Kiel²⁾. Efter min Ankomst der fortalte jeg Kronprindsen Omstændighederne, og bad om hans

¹⁾ Udkom 1806.

²⁾ Det ses, at det var i August 1806, han var i Kiel.

Beskyttelse mod mine mægtige Modstandere. Nu henvendte jeg mig til Herr Professor Phaff¹⁾; han undersøgte Sagen paa det Nøieste, og gav mig en Erklæring, meget forskjellig fra den kjøbenhavnske. Den blev overleveret til Kronprindsen, som lovede at sende den med det Fornødne til vedkommende Sted. Omtrent en Maaned efter min Tilbagekomst blev jeg underrettet om, at der skulde foretages Prøve i Laboratoriet paa Christianshavns Apothek; jeg kom og medbragte de fornødne Redskaber. Der befandt sig: Professorer, Doctorer, Assessorer, Hof-Kobbersmeden Conrad og den plumpe Oldermænd. For alle disse skulde jeg forsvare min Sag; i Sandhed en saare vanskelig Sag for en Kjedelflicker. I tvende Vidners Overværelse havde jeg kjøbt et Stykke Arbeide i Petersens Boutik paa Børsen og forseglet samme; det blev udkogt med Eddikesyre og denne Eddike undersøgt med Vinprøver (Liqv. vin. probator. Haneman); herved fandtes, at Fortinningen indeholdt en Mængde Bly, Om Prøven med Blaastenen kunde vi slet ikke blive enige; ei engang mine Dommere kunde blive det indbyrdes. Efter at have foretaget nogle Forsøg, beskrev man et Ark Papir og anmodede mig om at underskrive det. Der kunde have været Meget at indvende, men jeg var kjed af det og skrev væk. Noget efter bekjendtgjorde Oldermænden i Adresseavisen: at Kobbersmedene vare skikkelige Folk, som aldrig brugte Bly til Fortinningen, da de vare altfor samvittighedsfulde til at ville forgifte deres Medborgere, samt at den af mig angivne Prøve var upaalidelig. Nogle Dage efter udkom en kongelig Forordning²⁾, som forbød Kobbersmedene i Danmark og Norge, under Mulkt fra 2 til 10 Rdl., at bruge den gamle Fortinningsmaade og befalede dem at anvende rent engelsk Tin og Salmiak.

Oldermænden blev fra det danske Kancelli tilhændekommet en Skrivelse, hvilken tilkjendegav ham, at det var Hans Majestæts Villie, at jeg skulde optages i Kobbersmed-Lauget som Mester uden at forfærdige Mesterstykke eller betale de dermed forbundne Omkostninger. Fra Kommerce-Kollegiet fik jeg et Privilegium, som tillod mig at holde Svende af

---

¹⁾ Phaff var Professor Chemiæ i Kiel.

²⁾ Reskript af 5. Juni 1807.

alleslags Professioner uden Indsigelse af noget Laug¹⁾). Ligeledes fik jeg et Laan af 300 Rdl. til at begynde med. Allerstørst anskaffede jeg mig Grovsmedværktøi; antog derpaa en Grovsmedsvend og en Dreng, som skulde lære Kobbersmed-

---

¹⁾ Hvorledes det gik til hermed, ses af Magistratens Journal for 1806: Økonomi- og Kammerkollegiet sender under 1. Juli til Betænkning en til H. kgl. Høihed Kronprindsen indgiven og derefter til Kollegium indsendt Ansøgning, hvorudi Kobbersmedfrimester Carl Friderich Kierstrup anholder om Tilladelse til uden Mesterstykkets Forfærdigelse at anlægge en Fabrik af Kobberarbeide, saaledes som det drives i Birmingham i England, nemlig ved Kobbersmedsvende og Dreng, en Grov- eller Klein-smed-, en Pletter-, en Lakerer- og en Gørtler-Svend, samt en Haandlanger og nogle Fruentimmer og Børn. Som Grunde for sin Ansøgning anfører Supplikanten, at han ved Theori, understøttet af sin egen Erfaring, har været heldig nok til at eftergjøre det engelske Kobberarbeide til Kjøbernes Tilfredshed, men at han ikke med egne Hænder formaar at fremme Arbeidet med den fornødne Hurtighed, ligesom der og udfordres forskellige Arbeideres og Kunstneres Samvirkning forat give Fabrikationen det Fortrin, som ustridig tillægges det engelske Arbeide, at denne Vanskelighed kun tildels vilde hæves ved at gjøre Mesterstykke, hvilket hans Evne ei heller tillader ham, og endelig at det Arbeide, han forfærdiger efter den engelske Maade har flere gode Egenskaber, hvilke han nærmere har søgt at udvikle i den vedlagte Afhandling om Kobber- og Kobbersmed-Arbeide og hvoriblandt han anmærker, at det, han sælger, er til ringere Priser og varigere, skjønnere og aldeles Uskadeligt for Sundheden. Om Arbeidets Fortrinlighed vedlægger han Attester fra Isenkræmmer Heegaard samt Marskandiserne Neven, Sivertsen og Andersen. ligesom og kongelig Mundkok Geimüller attesterer, at han ved Prøver har fundet Fortinningen paa Supplikantens Kobbertøi upaaklagelig og uslidelig samt dets Form meget god.

Magistraten forlangte en Betænkning af Oldermændene, der i December ogsaa indløb. Kierstrups Ansøgning stred mod Laugets Artikler; det var urigtigt, naar han anførte, at hans Arbeidsmaade ikke havde været brugt, da der dog hos Kobbersmedmestrene Conrad og Petersen og flere fandtes betydelige Oplag af Kobberarbeide, saavel ordinært som lakeret og brunt efter den engelske Maade, ligesom Arbeidet ogsaa blev drevet fabrikmæssig, saa vidt som Afsætningen tillod det. Salmiak-Fortinningen var allerede bekjendt her 1770, og enhver Mester i Lauget fortinnede nu for største Delen paa denne Maade. Oldermændene mente endvidere, at Attesterne vare meddelte af partiske og ukyndige Folk, naar undtages den kgl. Kok, hvis Attest kun

Professionen; nu indrettede jeg mit Redskab paa det Fuld-komneste og indkjøbte Materialier, samt sluttede en Kontrakt om Arbeidet og dets Pris med Møbelhandlerne; Avancen var rigtignok kuns liden, men jeg haabede, at Hurtigheden og Mængden skulde oprette det. Ikke uden Vanskelighed og ved Tilbud af usædvanlig stor Løn fik jeg tvende Kobbersmedsvende til at arbeide hos mig. Sikkert troede jeg nu, at min Lykke var gjort, og at jeg ved min egen Fortjeneste, uden Laan, kunde faa den store Papir-Ballon færdig, hvormed jeg agtede at opstige for at opfylde mit Løfte, uden hvilket det dog ikke var mig muligt at føle nogen Ro eller Glæde.

Alle Indretninger vare færdige, og Arbeidet begyndte; de første Prøver bleve modtagne med fortjent Berømmelse; men Overregning viste, at der var kuns saare lidet fortjent derved, dog trøstede jeg mig med, at det var ikkun Begyndelsen, og at Skylden kom af Svendenes Ukyndighed i Arbeidsmaaden, hvilken de som Drengene først maatte lære. Min Tjenestepige Anne, som i 8 Aar havde tjent mig, blev gift med en af Svendene paa Kakkellovns-Fabrikken; dette var et stort Tab for mig. Da de 2 Kobbersmedsvende havde været et Par Maaneder hos mig, tog de Afsked og gik til Kjøbenhavn; vel fik jeg 2 andre, men de maatte læres ligesom de første, før jeg kunde vente Nytte af dem; de vare Tyskere og ansaa sig som non plus ultra af Kobbersmede, intet Under altsaa om min Undervisning fornærmede dem; de bleve ikke en Gang saalænge hos mig som de første. — Drengen, jeg havde, en Bondesøn, var saa tungnem, at det ikke var muligt at lære ham Noget; han vendte derfor tilbage til Plo-

indeholdt, at Fortinningen var god, men Formen slet. Den opgivne Fortinningsprøve syntes kun at have til Hensigt at føre ukyndige Folk bag Lyset og derved skade Lauget, og Supplikanten havde ei været i Stand til for Sundhedskollegiet at præstere, hvad han havde opgivet i Afhandlingen. Oldermændene ønskede, at Kierstrup forfærdigede Mesterstykke og betalte Kontingent til Lauget, uden at han kunde faa Lov til at holde Svende.

Hertil sluttede Magistraten sig, men under 10. Feb. 1808 fik Kierstrup kgl. Bevilling til at indtræde i Lauget uden at gjøre Mesterstykke, naar han iøvrigt opfyldte, hvad Laugsartiklerne tilholdt. Han tog derpaa Borgerskab som Kobbersmedmester 4. Dec. 1807.

ven igjen; jeg antog en anden, en Kjøbenhavner, han stjal, og jeg maatte skille mig ved ham. Med 2 andre Svende gik det som med de første, og jeg maatte nu næsten tvivle om Muligheden af at holde Svende. Saalænge der endnu var Forraad af de først indkjøbte Materialier, gik det saa temmelig vel, men Kobberets Pris steg i en Hast saa meget, at det i Raa-materialier kostede omtrent det samme, som jeg fik for det færdige Arbeide. Vel gave Møbelhandlerne mig, da jeg forestillede dem Sagen, et Tillæg; men det var altfor ubetydeligt. Smedesvenden holdt længst ud; han havde megen Lyst og Hændighed til Kobbersmederiet, men hans Fader skrev efter ham fra Lolland, og han maatte reise hjem. Ganske ene kunde jeg Intet udrette ved denne Slags Arbeide, hvorfor jeg frasagde mig det og begyndte igjen paa Themaskiner og andet poleret Arbeide, hvorved jeg kunde fortjene Underholdning for mig og Familie.

At jeg ingen Fremskridt havde gjort af Betydning med Ballonen, harmedede mig mest; istedetfor at blive velhavende, var jeg kommen tilbage; jeg maatte derfor tænke paa andre Midler til at hjælpe mig. Iblandt mine Søndagsvenner befandt sig en vis Pechüle¹⁾, som havde lært Seilmagerprofessionen; da jeg gjorde hans Bekjendtskab, var han ingen Ting, siden har han taget dansk juridisk Examen og er for nærværende Tid Skolelærer ved et Institut. Han besad i høi Grad Dumdristighed, hvilket netop gjorde ham skikket til at udføre, hvad jeg ønskede. Da mit sidste Forsøg i Citadellet var mislykket, saa vilde jeg ikke gjerne fremkomme offentlig med Noget, forinden et heldigere Foretagende havde udslettet de ufordelagtige Tanker, som hint havde givet Anledning til. Pechüle gav sig ud for Mekanikus, og ansøgte om, i Anledning af Hans Majestæts Gebursdag at maatte lade 3 Luftballoner opstige fra Amalienborg Plads. Alt, hvad han søgte om, blev bevilget, og han betjente sig med forbausende Uforskamethed af sin Lykke. Ballonerne bleve i Stilhed forfærdigede hos mig paa Kakkellovns-Fabriken. Aftenen kom, og Sagen

---

¹⁾ F. C. Pechüle nævnes første Gang i Veiviseren for 1819 som Skolelærer og sidste Gang 1836 som Institutbestyrer paa Vesterbro.

tog sin Begyndelse. Uagtet at jeg paa det Omstændeligste og Tydeligste havde instrueret Pechüle om, hvorledes han havde at forholde sig, blev han i det paagjældende Øieblik, sin sædvanlige Dristighed uagtet, dog forsagt og forvirret og holdt sig i Baggrunden. Da den første Ballon var opstegen, kom Arveprinds Frederik og nogle Officerer ned paa Pladsen og spurgte efter Mekanikussen, men han kom ikke frem; jeg stod med den anden Ballon og havde antændt Blusset, hvorved Prindsen kjendte mig; han spurgte min Svoger, som stod nær mig, om Sagens Sammenhæng, og da der ikke længer behøvedes at gjøre nogen Hemmelighed deraf, saa fortalte han den. Den største Ballon skulde nu op, og jeg maatte have Pechüle frem, da han havde sin, efter Aftale, bestemte Forretning derved. Han havde tabt al Fatning; jeg kom med endel Bomuld, som var dryppet i Sprit, for at lægge det i Ildapparatet, hvor han skulde antænde det; men i Forvirrelsen stak han det an, medens jeg endnu havde det imellem Armene; vel kastede jeg det hastig fra mig, men da jeg var ganske vaad af Sprit, saa stod jeg paa Øieblikket fra øverst til nederst i Lue; en Officer kastede hastig sin Kappe over mig, saa at jeg slap med at svie Haarene. Inden vi fik den antændte Bomuld bragt i Ballonen, var den halv udbrændt; jeg fandt Stigekraften for ringe til at medtage det store Fyrværkeri, som forestillede en Krone, og lod Ballonen opstige uden denne. Kronen blev derpaa sat paa en Rustvogn og afbrændt. Kongen gav 100 Rdl., hvoraf Pechüle fik sin belovede Del. Derpaa meldte jeg mig hos Marechallen og fortalte rent ud, hvorledes Alting var gaaet til, samt overrakte en Ansøging om at maatte opstige med en Papirballon. Tilladelsen til at lade den opstige fik jeg, men det blev forbudt, at noget Menneske maatte følge med, før det ved Erfarenhed var bevist, at en saadan kunde udholde en Tyngde, lig et Menneskes Vægt, og komme ubeskadiget dermed til Jorden. Forat skaffe denne Ballon færdig maatte jeg pantsætte mit Værktøi til Møbelhandler Sivertsen samt sælge endel Boskab og ellers gjøre andre Udveie. Min Kone filerede et Seilgarnsnet til Ballonen, som derpaa blev færdig. Den var af 35 Fods Diameter og 40 Fods Axel og blev i Mangel af bedre Leilighed sammensat paa et Loft hos en Bager i Adel-

gade. Tilskuerne i Citadellet, som jeg dengang bad at gemme deres Billetter, fik dem ombyttede uden Betaling. Kronprindsen med sin Datter var med paa Exerцерpladsen, og Alting lykkedes meget vel. Ballonen tog Retning ad Kjøgebugt og neddalede $1\frac{3}{4}$ Mil herfra, hvor den blev funden af en Slagter, som bragte den i god Behold tilbage ¹⁾. Indtægten var formedelst de mange ombyttede Billetter kuns maadelig; dog blev de fleste af mine Kreditorer betalt; Kronprindsen skjænkede mig 100 Rdl.

Det var nu bevist, at Ballonen kunde udholde, hvad jeg havde paastaaet og ved Beregning godtgjort; jeg fik altsaa Tilladelse til selv at opstige. Den gamle Ballon turde jeg ikke vove at bruge nok en Gang; der blev altsaa begyndt paa en ny, hvilken for Sikkerheds Skyld blev gjort større; der maatte altsaa ogsaa fileres et nyt Næt dertil. Efter at alle mine rede Penge vare forbrugte, solgte jeg først, hvad der kunde undværes; derpaa laante Sivertsen mig det Øvrige. Ballonen blev sammensat paa det Harmoniske Selskabs Balsal. Dagen, som var bestemt til Luftreisen, kom; forat lette Udfyldningen havde jeg erholdt Tilladelse til at grave en Fordybning paa Pladsen. Plads-Majoren modsatte sig dette, dog efter lang Forestilling tillod han det. De til Gravning bestemte Sappører kom ikke, de maatte først hentes paa Tøihuset; Plattenslageren var heller ikke færdig, og jeg maatte opsætte mit Forehavende til om Eftermiddagen. Da endelig Alting var istand, begyndte Fyldningen; Stængerne til Ildapparatet vare vel svage, saa at det istedetfor at være indeni, sank nedenunder Mundingen, men i dette Øieblik lod sig ingen Forandring gjøre. Gondolen blev fastgjort, og jeg steg i den. Vinden stod lige ud over Sundet; den brændende Spiritus regnede ned i Kurven til mig, og Døden syntes uundgaaelig; dog jeg agtede Intet heraf, kuns Tanken om endelig at komme op med en Ballon opfyldte hele min Sjæl. Da jeg mærkede, at Ballonen kuns havde liden Stigekraft, saa kastede jeg Ballasten ud, samt min Kjole, Hat og Støvler for at lette den; endnu blev den holdt tilbage ved Fangelinen, jeg raabte, at

---

¹⁾ Denne Opstigning foregik fra Rosenborg Exerцерplads 5. Marts 1810. (Brock, Hist. Efter. om Rosenborg III. 65—66).

man skulde slippe denne, hvorpaa Ballonen begyndte at hæve sig. Endel Officerer, som havde samlet sig omkring mig, grebe pludselig fat paa Gondolen og væltede mig ud deraf; som en Rasende holdt jeg mig fast ved Randen af Kurven og slæbte den med mig, men en vis høi Officer slog mig med Sabelklingen over Haanden, hvorpaa jeg slap, og Ballonen steg op¹⁾. Nogle af Mandskabet paa Vagtskibet opfiskede den i Kongedybet, hvor den var dalet.

Bedre lader det sig tænke end udtrykke, hvorledes min Forfatning maa have været efter denne Hændelse. Døv var jeg imod hver fornuftig Forestilling og søgte med den vilde Lidenskabs Hæftighed at tilfredsstille mit Ønske, det koste, hvad det vilde. I Kjøbenhavn var der intet mere at tænke paa for mig; hvad der skulde foretages, maatte ske paa et Sted, hvor jeg var aldeles ubekjendt; jeg besluttede derfor at reise til Nord-Amerika. Da der ingen Vished var for, hvornaar eller om jeg nogensinde kom tilbage fra dette eventyrlige Foretagende, saa blev jeg og min Kone enige om at søge Skilsmisse, for derved at sætte hende istand til at indgaa nyt Ægteskab²⁾. Alle mine Kreditorer bleve betalte (Kongen undtagen, som gav mig Udsættelse); de overblevne Penge delte jeg med min Kone.

I Kjøbenhavn var paa den Tid ingen Skibsleilighed; jeg gik til Gothenborg, men fandt heller ingen der; nu var der ingen anden Udvei end at gaa til Norge, for om muligt at komme bort fra en af dets Havne. Da jeg ankom der, var Vinteren alt meget alvorlig begyndt, og det lod til, at jeg kom til at blive indtil Foraaret. Mine Penge vare temmelig ind-

¹⁾ Dette foregik 9. August 1810 (smt. S. 68–69).

²⁾ Det var i September 1810, han søgte om Separation, men Magistraten fandt ingen Anledning til at indvillige deri, „da deres foregivne Uenighed ikke er sandsynlig“. Kancelliet mente imidlertid, at Ægtefællernes gjensidige Klager dog gav stærk Formodning om Uoverensstemmelse og paalagde Magistraten at opkalde dem. Han mødte imidlertid ikke, da han var reist bort 10. Sept., men Aaret efter søgte hun om Separation og ønskede denne dateret fra den Dag, han var reist, hvilket dog ikke kunde iværksættes. Derimod dateredes Separationen 29. Jan. 1812 og den endelige Skilsmisse 14. Feb. 1817. Da bode han hos Gartner Petersen paa Frederiksberg.

svundne, jeg gav mig ud for Kobbersmedsvend og arbeidede 14 Dage i Christiania, men Lønnen var alt for ussel, og Kosten saa barbarisk, at det ikke var til at udholde. Nu tog jeg min Tilflugt til Luftmaskiner; Kammerherre Anker som Amtmand gav mig Tilladelse. Alting lykkedes meget vel, og jeg fortjente mere derved, end jeg havde haabet, uagtet at Tilskuerne maatte finde sig i at staa i Sne til midt paa Benene. Af Statholderen fik jeg en skriftlig Tilladelse, at maatte lade opstige Balloner i alle Norges Stæder. Herfra gik jeg til Drammen, Kongsberg, Tønsberg og alle de smaa Stæder, som findes paa hele Vestkysten, indtil jeg efter at have fristet mangt et dels komisk, dels tragisk Eventyr kom ved Foraarets Begyndelse til Laurvigen. Byfogden paa dette Sted, Hr. Lund, kjendte mig fra Kjøbenhavn; efter at han havde hørt Hensigten med min Reise, gav han mig det Raad strax at gaa til England, hvor der var langt bedre Leilighed til at naa mit Ønske. I Havnen laa en Brig, navnlig „Haabet“, ført af Kaptain F. Falkenberg; med denne vilde han tale for mig og udvirke fri Kost og Overreise, naar jeg vilde forbinde mig til at hjælpe ombord paa Skibet med, hvad jeg forstod og kunde. Disse Betingelser indgik jeg strax og kom derpaa efter en temmelig besværlig Reise til London. Før min Afreise fra Kjøbenhavn havde jeg sammesteds bekommet et Rekommandationsbrev til en vis Bergstrøm i London, for i det Tilfælde at jeg kom til England, da at kunne gjøre Brug deraf. Brevet var bortkommet for mig underveis, og jeg havde forglemt Adressen. Da jeg var kommen i Land, travede jeg op ad Londons Gader og spurgte mig for nogle Stæder; men jeg kunde ikke udtrykke mig rigtig paa Engelsk, og Ingen vidste at give mig nogen Underretning. Den benævnte Bergstrøm var forhen Kobbersmedmester; jeg gik saalænge omkring, indtil jeg traf paa nogle af disse, men det var lutter Engelskmænd, som ikke forstod mig.

Det blev mørkt, uden at der var udrettet Noget; London blev nu ligesom paa éngang illumineret; det var Lørdagften, og den Mængde prægtig oplyste Butiker frembød det skønneste Syn. Porter havde jeg endnu aldrig smagt; jeg drak Noget deraf uden at kjende dets spirituose Virkning, blev munter og overlod mig til den Fornøielse at gaa omkring og

betragte den uhyre Mængde af Kunst, Rigdom og Luxus, som overalt paa den smagfuldeste Maade viste sig til Skue. Klokken 12 blev Alting stille og mørkt, jeg blev ved at spadserere omkring paa de endnu stedse befolkede Gader. Ved Dagens Frembrud befandt jeg mig i en af Forstæderne, uden egentlig at vide, hvor jeg var; dog kunde jeg se Domen paa St. Pauls Kirken; efter denne Retning vedblev jeg at gaa, indtil jeg kom i en af Hovedgaderne. Det var Søndag Morgen, alle Døre vare tillukkede, og saa stille som i en Kvæker-Forsamling, en paafaldende Kontrast til, hvad jeg havde set for faa Timer siden. Noget mismodig og træt satte jeg mig paa den store Trappe ved St. Pauls, og eftertænkte, hvad der nu var at gjøre. Nogle Englændere gik forbi og kunde se, at jeg var fremmed; en af dem tiltalte mig paa Fransk; jeg rystede paa Hovedet; en anden spurgte mig paa slet Tysk, hvad Landsmand jeg var; jeg svarede: en Tysker; efter at de havde talt sammen, vinkede de ad mig at følge dem. De bragte mig til de Katholskes Kapel, hvor Præsten, en Østerriger, lovede mig Dagen derpaa at skaffe fornøden Oplysning. Mandag Formiddag fik jeg en Adresse til en hollandsk Kobbersmed; denne bragte mig til Bergstrøm, som modtog os venlig og gjæstfri, og forskaffede mig Arbeide hos en Kobbersmed, navnlig Kipp, hvor jeg lærte meget og fortjente mange Penge.

Efter et Aars Forløb troede jeg at være i Stand til at tænke paa Amerika. Søndag Eftermiddag anvendte jeg til at gaa til Blakwal, for at gjøre Bekjendtskab med Søfolk; disse viste mig til en Mand, som kaldte sig Rome, en Italiener af Fødsel og Seelenverkauf af Profession. Han lovede mig, imod at betale 3 Dollars, at skaffe en Leilighed til Amerika paa billige Vilkaar. Hver Dag ventede jeg nu Bud fra Rome og holdt mig stedse reisefærdig; det kom, og jeg fik Anvisning til en Kaptain, som talte Tysk, og vilde tage mig med, imod at jeg skulde opvarte ham og Styrmanden. De amerikanske Matroser betragte altid Udlænderne, som uden Betaling gjøre Tjeneste paa Skibene, med Misfornøielse, da de formene, at derved sker Indgreb i deres lovlige Næringsvei. Disse Neptuns Sønner behandlede mig derfor ikke synderlig venskabelig, medens jeg opholdt mig iblandt

dem. Vor Kok paa Skibet, en Mohr, født paa Isle de France og opdragen i Frankrig, havde til min Lykke den Ulykke at smelte et Hul i et Tinfad; jeg loddede det, saa at det ikke var kjendelig; herover bleve vi særdeles gode Venner; han kunde tale noget Tysk og fortalte mig sine mange Søreiser; jeg spurgte ham meget om Nordamerika, hvor han havde været nogle Gange, og da han mærkede, at jeg stod i den Mening, at vi skulde seile lige til Baltimore, undrede han sig høilig derover og forsikkrede mig, at vi skulde gaa til Afrika, og derfra til Brasilien; hvorhen vi siden skulde, vidste han ikke. Høist forskrækket over denne Efterretning, sagde jeg Styrmanden, at jeg ikke vilde gaa med Skibet, men han lo af det og betydede mig, at jeg var engang antaget og maatte blive. Saameget af mit Værktøi og Klæder, jeg kunde bære, blev sammenpakket og skjult af Kokken; da Alle vare nede at spise, sprang jeg fra det ene til det andet af de ved Siden af hinanden liggende Skibe, tog en Færgebaad og kom i Land. Kipp tog mig i Arbeide igjen. Rome forsikkrede mig, at han ikke vidste Andet, end at Skibet skulde gaa lige til Amerika. Han lovede mig og uden Betaling at forskaffe en anden Leilighed.

Arbeiderne i de fleste engelske Fabriker besørge selv deres Kost; derved havde jeg lært saa vel at koge, at jeg gjerne kunde passere for Skibskok; dette sagde jeg til Rome, som strax derpaa sendte mig ombord i Skibet „Elis“, destineret til Boston. Morgenens derpaa kom en indfødt Amerikaner og Kok af Haandtering ombord, og bragte et Brev med fra Konsulen, hvorudi Kaptainen blev paalagt at bringe ham til sit Fædreneland; vi vare fuldt seilklare og i Begreb med at lette Anker. Jeg sammenskrabede i en Hast mine bedste Sager, solgte Resten til en af Matroserne, og blev derpaa sat i Land.

Bergstrøm anbragte mig igjen hos de berømte Mekanister Holsappel og Deyerlein. Kobbersmedsvendene i London have for Skik hver Sommer i Forening at give et Gjæstebud i Forstaden Chelsea; en af dem, en Tysker, som havde arbeidet i Kjøbenhavn og kjendte mig derfra, bad mig i Selskabets Navn at forfærdige dem en liden Ballon, som de vilde betale, samt indbød mig til at deltage i hin Forlystelse. Da Ballonen

opsteg, var iblandt andre tvende Handelsmænd tilstede; disse talte længe med den benævnte Kobbersmedsvend saavel som med min Vært (navnlig Bohn, en Tysker). Af deres Tale forstod jeg, at det angik mig og Ballonen. Bohn foreslog mig nu paa disse Mænds Vegne at træde i Kompagni med dem og først lade opstige et Par middelmaadige Balloner og derpaa selv foretage en Luftreise; de vilde gjøre hele Udlæget og besørge min Underholdning. Gladelig modtog jeg Tilbudet og gjorde strax Begyndelsen. Entreprenøren for den liden Vauxhal indgik den Akkord at lade Ballonen opstige fra sin Plads i de Mellemtider, naar der ikke blev danset, samt at afgive noget Vist af hver Billet. Efter at en Londoner Tidende havde givet Underretning om, hvad der skulde ske, bleve vi gjorde opmærksomme paa at spørge Politiet i dette Distrikt om Tilladelse; han svarede, at saa gjerne han vilde, saa kunde han ikke, thi der gaves en bestemt Parliamentsakt, som forbød alle Ildballoner, fyldte med brændbar Luft; af andre Balloner maatte vi lade saa mange opstige, som vi behagede. Eieren af Vauxhallen var ilde tilmode og frygtede, at Publikum vilde gjøre Allarm, om de ikke fik de belovede Balloner at se. Medens vi talte herom, kom et Par af Naboerne, Eierne af nogle store Kjøkkenhaver, hvori stode en Mængde her brugelige Glasklokker over Planterne; de forestilte, at Ballonen kunde falde ned i deres Eiendom og den udenfor forsamlede Folkemængde trænge ind og søndertræde Glasklokkerne. Vi forestilte dem, at Ballonen ikke kunde dale i saa kort en Afstand, men de lode sig ikke sige, men opskreve Bohns og mit Navn og gik til Politimesteren. Imidlertid fremsatte Vauxhals-Eieren en god Frokost, og da nogle Glas Vin havde bortjaget de mørke Forestillinger, faldt Bohn paa det Indfald at lade Ballonen opstige fra den anden Side af Themsen, hvilken ikke hører til Londons Grevskab; dette blev strax besluttet og aftalt.

Næppe vare vi færdige dermed, før de tvende Mænd tilligemed Politifuldmægtigen traadte ind; den sidste affordrede mig Ballonen; jeg svarede, at den var min Eiendom, som intet Menneske i England uden Vold kunde fratage mig. Han spurgte derpaa, om jeg vilde erklære: ikke at lade Ballonen opstige; jeg svarede, at det var besluttet ikke at lade

Ballonen opstige fra Vauxhallen, og nu vare de veltilfredse. Da de tvende Handelsmænd mærkede, hvad Retning Sagen tog, frasagde de sig at have mere dermed at bestille; de overlod mig ganske Ballonen og den dermed forbundne mulige Fordel, uden at forlange Noget af Udlæget godtgjort. Kun den store Ballon opsteg; vi turde ikke tøve længer af Frygt for Retfærdighedens Haandlangere.

Om Morgenens derpaa eftertænkte jeg koldblodig, hvad der egentlig var sket. En Parliaments-Akt var forsættelig og mod bedre Vidende overtraadt, en Sag, som vist ikke vilde blive ustraffet. Meget vel vidste jeg, hvor let man kunde blive hængt i England, og at Botany-Bay skal være et meget ubehageligt Opholdssted. Resultatet af disse Betragtninger blev: jo før jo heller at liste mig bort. Hastig kastede jeg mine bedste Klæder paa, fyldte Lommerne med, hvad de kunde rumme, og lod det Øvrige i Stikken; jeg skyndte mig til Chelsea. Værten var ikke opstaaet; jeg spadserede ud af Forstaden til det store Militær-Hospital. Tvende Invalider kom her meget alvorlig bærende med Ballonen, Ildapparat osv.; jeg sluttede altsaa, at den var neddalet i deres Hauge; af deres Tale lod sig slutte, at de vilde bringe den til Vauxhallen; jeg gik hastig forud og traf Manden oppe. Efterat have skjænket mig et Par Glas Vin, gav han mig en Guinée, og lod mig forstaa, at det vilde være meget tjenlig for mig, om jeg reiste bort; heri var jeg meget enig med ham, men jeg havde gjerne set, at han havde givet mig nogle flere Reisepenge; thi Ballonen var, om jeg selv skulde have gjort Udlæget, ikke halv betalt. Foruden Konsulen befandt sig den Gang i London en Mand ved Navn Horneman, som besørgede de danske og norske Skibsføreres Sager; til denne henvendte jeg mig og fortalte Sandheden af Alting. Efter nogle velfortjente Bebreidelser tog han mig med sig paa Børsen, hvor han talte med Kaptain Werner; denne sagde mig, at jeg kunde gaa ombord, da han var seilklar. Bergstrøm var det eneste Menneske i London, som jeg ugjerne forlod; han havde under mit Ophold dér bevist mig megen Godhed og Velvillie.

Med den bedste Vind og det skønneste Veir seilede vi ned ad Themsen; jeg blev ganske behandlet som Passager

og havde Overflødighed paa Alting; her kunde jeg ganske overlade mig til at betragte min Skjæbne og de svundne Aar. Høist besynderlig fandt jeg det, at af al den megen Ulykke og Gjenvordighed, jeg havde gennemgaaet, var der Intet i Stand til at bringe mig fra den Beslutning, at vove Alt for at komme til at opstige med en Ballon; og nu bevirkede den blotte Forestilling om Galgen, hvad Intet havde været i Stand til. Dybt følte jeg, til hvilken Grad af Ulyksalighed mit Stivsind kunde have bragt mig, og jeg besluttede alvorlig ikke mere at afgive mig med Balloner. Noget trøstede det mig, at Tiden dog ikke ganske var bleven unyttig anvendt, da jeg havde lært meget i London, hvorved jeg troede at blive nyttig i min Fødestad. Efter 5 Dages lykkelig Seilads landede vi ved Drøbak, 3 Mil fra Kristiania. Derfra havde jeg til Kjøbenhavn 60 Mil, hvilke bleve tilbagelagte ved 10 Dages Fodreise.

Min Broder og Møbelhandlerne understøttede mig Noget, og af Kronprindsen fik jeg 100 Rdl. Hermed begyndte jeg forfra igjen. Mange Ting havde i min Fraværelse meget forandret sig; især vare Papirpengene saare ringe af Værdi, en Themaskine blev nu meget dyr, og dog fortjentes der mindre paa den end forhen. Vel arbeidede jeg med yderste Flid, men Kræfterne vare desværre ikke som forhen; de maatte stedse fremkunstles ved styrkende Midler. De raa Materialier steg bestandig i Pris, det færdige Arbeide altsaa det samme; Afsætningen blev immer mindre, indtil den tilsidst ganske ophørte. Isenkræmmer Heegaard havde en stor Mængde Jernplader. Krigen forhindrede ham saavel som de andre Isenkræmmere fra at forskrive de sædvanlige Messingkar; han spurgte mig, om jeg ikke af Jern kunde eftergjøre disse Varer; jeg svarede: ja! og gjorde strax en Begyndelse. Han fandt Prøverne meget gode, og der blev nu gjort Anstalt til at forandre det Værktøi, jeg havde, samt anskaffe nyt, for at kunne forfærdige dem i Mængde og til Fuldkommmhed. Heegaard udgav sig nu for Opfinder af disse Jernkar og søgte om et Patent paa at forfærdige og forhandle dem. Da man paa vedkommende Steder vel kunde indse, at Heegaard ingen Jernkjedler kunde gjøre, saa blev Patentet afslaaet, men et Privilegium ham tilbuden; herover blev han fortrydelig, og

da jeg alt havde forfærdiget en stor Mængde til ham, saa tillod han mig at sælge til de andre Isenkræmmere, hvilket jeg forhen ikke maatte. Nu flyttede jeg fra Frederiksberg til Kjøbenhavn og antog en Blikkenslagersvend, som jeg lærte denne Slags Arbeide. Alting syntes at ville gaa godt, og Lykken smilede saa aabenlyst til mig, at endog nogle af mine gamle Søndagsvenner ikke toge i Betænkning at besøge mig. For ikke at faa Plattenslagerne og Smedene paa Halsen, behøvede jeg et Privilegium. For at bekomme dette, forfærdigede jeg noget Jernarbeide, saavel fortinnet som sort, samt skrev en liden Oversigt over Jernet og dets Anvendelse til Kjøkkentøi, hvilken tilligemed en Attest fra Hr. Professor og Stadsfysikus Lund blev trykt (hvoraf et Exemplar hermed ærbødigt følger)¹⁾. Arbeidet blev hensat paa Kunstflids-Udstillingen paa Østergade²⁾, og der bortsolgt. Privilegiet bekom jeg³⁾, og Arbeidet fortsattes med saadan Iver, at alle Isenkræmmere snart bleve forsynede dermed. Saalænge Krigen vedvarede, var Afsætningen tilstrækkelig, men nu blev der Fred, Handelsforholdene forandrede sig, og Isenkræmmerne kunde som forhen bekomme Messingvarer. At Jernkarrene vare Sundheden tjenligere, kom slet ikke i Betragtning. Afsætningen ophørte nu næsten ganske; en betydelig Husleie og Skatter skulde betales, og der manglede mig en Del af samme. Lykkeligvis tilkjendte Selskabet for indenlandsk Kunstflid mig 200 Rdl., hvilke Kassereren, Hr. Holm, uformodentlig kom og udbetalte mig. Vel fik jeg disse Penge i Kommitte-Sedler, hvorpaa den Gang tabtes 40 pCt., men det var dog altid en stor Hjælp. Svenden maatte jeg give Afsked, Kobbersmedarbeidet var ubetydeligt, da jeg boede paa et afsides Sted (i Stormgaden), Sorg og Kummer nedtrykte mig nu; forhen havde jeg Kraft til at trodse Ulykken.

---

¹⁾ Dette Skrift findes ikke i „Bibliotheca Danica“.

²⁾ Kunstflidsudstillingen oprettet af det 1807 stiftede Selskab for Kunstflid.

³⁾ Privilegiet blev udstedt 17. Decbr. 1814 og lød paa, at Kierstrup maatte forfærdige alle Slags Kjøkkenkar af smedet og valset Jern og andet Isenkramarbeide, hvortil Affaldet af de hamrede og valsede Jernplader kunne anvendes, og som alle henhøre til det egentlige Kleinsmedarbeide, hvortil han maatte holde de nødvendige Arbeidere uden noget Laugs Indsigelse.

For at bortjage den kvælende Uro, som plagede mig, tog jeg min Tilflugt til spirituose Drikke; Madlyst og Søvn forlod mig, jeg blev sengeliggende, og mit Hoved befandt sig ofte i en meget forvirret Tilstand. Efter nogle Ugers Forløb kom jeg paa Frederiks Hospital. Hr. Professoren var den Gang selv syg; efter Deres lykkelige Helbredelse, hjalp Hr. Professoren mig til min Sundhed igjen. Efter at have samlet og saa godt som muligt ordnet mit tiloversblevne fortræffelige Værktøi, flyttede jeg til Frederiksberg, men næppe efter en Maanedes Forløb blev jeg igjen hæftig angreben. Sorg og Ærgrelse nedbrød mit svagelige Helbred; jeg kom igjen paa Hospitalet, hvor Hr. Professoren meget hastig forskaffede mig min Sundhed. Trolig og med den bedste Villie til at fremhjælpe mig, arbeidede jeg, saameget som Kræfterne og Omstændighederne vilde tillade mig; men det syntes, som om Alt skulde mislykkes og en ublid Stjerne stedse følge mine Veie. Af Jernarbeide var der kun imellem Stunder et Par Stykker at forfærdige. Themaskinerne vare i saa ringe Pris i Forhold til Materialierne, at der var Intet at fortjene; desuden havde jeg intet Værktøi dertil. Arbeidet paa Frederiksberg bestod i gammelt Flikkeri og lidt Fortinning, hvilket ikkun levnede mig sparsomt Brød. Kancelliraad og Politimester Wedege¹⁾ kom til at bo i samme Hus som jeg; han vilde gjerne fordrive mig fra det Sted, hvor jeg opholdt mig. Dette Værelse, eller rettere sagt Hul, var, før jeg indflyttede, brugt til Hønsehus; jeg maatte opføre en Skorsten og indsætte Glas i Vinduerne, samt understøtte Loft og Vægge, hvilke truede med en frygtelig Revolution. Wedege vilde anvende dette Sted til Forraadskammer for sine Tørv; han sagde mig, at derved kunde spares 50 Rbd. aarlig, naar de bleve indkjøbte i Tide, foruden andre Fordele, som han opregnede. Kjød af den megen Undertrykkelse og Fattigdom tænkte jeg efter, om der ingen Midler skulde gives til at forbedre mine Omstændigheder. Da jeg forstod meget godt at smede Jern, saa faldt jeg paa at søge om at blive

---

¹⁾ Kancelliraad Søren Wedege, Politimester i Kjøbenhavns Amt 1812—19.

saakaldet Korporal eller Skibssmed. Paa den Tid udrustede man Fregatten Freia, bestemt til de vestindiske Vande. Da Wedege gjerne ønskede mig bort, saa henvendte han sig personlig for mig til Kommandør Krieger, men det var nogle Dage for sildig; der var antaget en anden. Endelig fik Hr. Kancelliraaden det Indfald at aflukke en imellem For- og Baghuset værende Port, hvorved jeg blev ligesom fangen; thi jeg kunde ikke komme ud eller ind uden først at spørge en af Naboerne om Tilladelse at gaa igjennem hos dem. Denne Hr. Kancelliraadens høist inkonsekvente Handling berøvede mig paa nogle Dage Forstanden.

Omtrent en Maaned forløb ved bestandig tiltagende Sygelighed og næsten Vanvittighed, men nu maatte jeg bringes til Kjøbenhavn, hvor min forrige Kone forskaffede mig Seddel til Hospitalet. Da jeg om Natten blev angreben af en heftig Epilepsi, saa havde Hr. Professoren den Godhed at tillade, at jeg blev indbragt samme Nat. Efterat jeg ved Hr. Professorens Hjælp igjen kom til at nyde Sundhedens Gode, betraadte jeg atter hin Kummerens Bolig. Mørkere end forhen vare Udsigterne; mismodig og haabløs begyndte jeg en Kamp, som jeg forud indsaa at maatte tabe. Wedege spærrede mig Ud- og Indgangen som forhen. Klæderne bleve afslidte, uden at jeg var i Stand til at forskaffe mig andre. Arbeide manglede mig ofte flere Dage efter hinanden, og jeg maatte erkjende, at det kun var Daarskab at kjæmpe kraftløs mod Nødvendighed. Forestillingen om den høieste Grad af Ulykke, nemlig en skammelig Død, bragte mig til at forglemme Luftballonen; en høi Grad af virkelig menneskelig Elendighed, forenet med et Tilfælde, opvakte igjen disse næsten ganske forglemte Ideer.

Prices mislykkede Forsøg i Citadellet ¹⁾ gav Anledning til, at mange Bekjendte tilskyndede mig at begynde paa en Luftreise, samt lovede, at naar jeg havde Tilladelse, vilde de hjælpe til at forskaffe Udveie til de første Omkostninger. Naar saaledes Begyndelsen var gjort, mente de, vilde nok det Øvrige lade sig tilveiebringe. Vistnok burde jeg af Erfarenhed have lært, hvor lidet slige Løfter og smigrende Forhaabninger

---

¹⁾ James Price opsteg vistnok 1818.

ere at forlade sig paa; dog den Skibbrudne griber efter ethvert endog kun tilsyneladende Redningsmiddel. Min Hjerne, i hvilken det nok ikke saa aldeles rigtig stod til, sammenpandt en Del underlige Griller; saaledes beskyldte jeg mig selv for Feighed, idet jeg havde ladet mig afskrække fra at fortsætte mine Bestræbelser for at opfylde mit engang offentlig givne Løfte: at opstige med en Ballon; dette betragtede jeg som en stor Troløshed, da mig syntes, at Intet uden Døden kunde fritage mig derfor. Alt, hvad jeg eiede af Penges Værd, blev solgt, og for det Indkomne kjøbt nogle taalelige Klæder: derpaa forfærdigede jeg en Tegning og Beregning samt skrev en Ansøgning, som jeg vilde overrække Hans Majestæt. Samme Dag, som jeg haabede at tale med Kongen, blev jeg underrettet om, at det for det første ikke mere blev Nogen tilladt at gjøre Forsøg til en Luftreise. Den erholdte Efterretning betog mig ganske min endnu overblevne Forstand. Af hvad der i nogle Dage foregik, erindrer jeg kun, at min forrige Kone forskaffede mig Seddel til Hospitalet, og at jeg gav mig den Frihed at henvende mig til Hr. Professoren for at bede om snarest mulig at maatte blive indtaget paa Hospitalet. I Stedet for Bebreidelser og Spot, som jeg maatte taale paa Steder, hvor jeg mindst havde fortjent det, gav Hr. Professoren mig de menneskekjærligste Beviser paa, hvor gjerne De lindrer den Ulykkeliges Lidelser. Efter at jeg var bragt paa Hospitalet, kom Fornuften tilbage, men jeg tabte den igjen aldeles og blev rasende. Da Sundheden igjen nogenlunde kom tilbage, begyndte jeg at eftertænke, hvorledes min tilkommende Skjæbne vilde blive. Et Skridt, hvorfor jeg længe havde skjælveth, nemlig at søge Arbeide hos en anden Mester, indsaa jeg vel under disse Omstændigheder at være nødvendig. Paa Frederiksværk og Brede vilde jeg først gjøre et Forsøg. Hr. Professoren tillod mig at udeblive nogle Nætter af Hospitalet, og derpaa tiltraadte jeg Reisen. Vinden havde jeg lige imod mig, og Veien var ved en foregaaende langvarig Regn bleven meget slet: Kræfterne forlod mig og kun med megen Overanstrengelse naaede jeg Lyngby. At gaa til Frederiksværk var ikke muligt: jeg led mig derfor nødt med at komme til Brede: her traf jeg den samme Mand, som jeg for mere end 20 Aar

siden havde arbeidet nogle Gange hos, skjøndt i meget forandrede Omstændigheder. Dengang holdt han 6 à 8 Svende, nu for Tiden aldeles ingen; han selv med to Sønner forfærdigede det ubetydelige Arbeide, som blev bestilt der. Paa Frederiksværk, sagde man mig, at Omstændighederne ikke vare meget bedre, og at jeg kunde spare Umagen at kjøre did. Vel kunde jeg have blevet paa Brede Natten over, og derpaa kjørt ind om Morgenens, men jeg havde ingen Rolighed dertil; saa svag, som jeg befandt mig, travede jeg tilbage samme Aften.

Den heftige Sygdom, som jeg derpaa blev angreben af, kjender Hr. Professoren bedre, end jeg formaar at beskrive. Deres Kunst holdt mig tilbage, da jeg var belavet paa at tiltræde hin Reise, hvorfra endnu ingen Dødelig er kommen tilbage. Efter min Helbredelse bestræbte jeg mig, skjøndt forgjæves, efter at finde Emploi i Kjøbenhavn, hvortil dels Mangel paa Arbeide, dels Uvillie var Aarsagen. At jeg havde forfærdiget Jernkar, var utilgiveligt; man paastod som afgjort, at jeg dermed havde villet ruinere Kobbersmed-Professionen. Værktøi havde jeg aldeles intet af; paa Frederiksberg havde man, medens jeg var heftigst angrebet af Sygdom, udspreddt det Rygte, at jeg var død. Min Vært (Slotsgartner Petersen) havde en Svigerson; denne tog mit forrige Værksted i Besiddelse og anvendte det til Brændeskur, saa at Hr. Kancelliraaden dog ikke fik det til Tørv. Dersom jeg ikke var bleven dette usle Hul berøvet, havde min Skjæbne maaske taget en anden Vending. Paa Frederiksberg kunde jeg intet andet Sted bekomme Logi end hos en Skoflikker ved Navn Petersen; denne overlod mig for 1 Rdl. ugentlig Adgang til sin Skorsten og Natteleie paa et Loft, forhen tækket med Straa, hvis Gavle ei behøvede Vinduer, da Aabningerne af de manglende Brædder tilstrækkelig forsynede Stedet med Lysning. Foruden mig befandt sig endnu en anden Ulykkes-Kandidat paa dette urenlige og afskyelige Sted. Først begyndte jeg med at gaa omkring til de Folk, som forhen lode arbeide hos mig, og forespurgte mig, om der var Noget at fortjene, hvilket en øvet Arbeider kan forrette uden egentlig Værktøi; jeg var saa heldig at bekomme Adskilligt og fortinnede samme paa Stedet, hvor det tilhørte; her havde

jeg mit Ophold, og efter fuldendt Arbeide en billig Betaling, hvorved jeg efterhaanden blev i Stand til at forskaffe mig lidt smaat Værktøi. Efter nogle Ugers Forløb vare alle mig bekjendte Steder expederede, og jeg maatte altsaa blive hjemme i mit ækle Opholdssted og vente, indtil der kom noget Flikkeri, hvilket ofte var af den Beskaffenhed, at jeg af Mangel paa Værktøi ikke kunde paatage mig det. Saavel min Vært som min Værtinde vare ganske overordentlig hengivne til Drik, hvilken de vare i Stand til at nyde i temmelig Mængde uden at blive synderlig berusede deraf. Fortjente jeg nu nogle faa Penge, saa havde jeg ingen Ro, før de bleve givne tilbedste; herved kom jeg imod mit Forsæt igjen i Vane med at drikke. Madlyst og Søvn forlod mig, og min Forfatning blev hver Dag slettere. Gjerne vilde jeg løsrive mig fra dette fordærvelige Sted, hvor jeg forudsaa min fuldkomne Ødelæggelse, men jeg manglede Værktøi, Klæder og Penge; for at skaffe mig disse Ting, havde jeg gjerne grebet til ethvert tilladeligt Middel, men jeg kunde intet saadant udfinde. Endelig gav den forestaaende Kildetid i Jægersborg Dyrehave mig Anledning til det Indfald sammesteds at lade en liden Ballon opgaa for derved at afhjælpe mine beklagelige Omstændigheder. Da Kancelliraad Wedege som Politimester over Kjøbenhavns Amt var Høistkommanderende i Dyrehaven, saa maatte han ansøges om Tilladelsen; jeg ventede mig intet Godt deraf, hvorfor jeg skrev en Ansøgning til Kongen og indlagde den til Wedege stiledes i samme, hvilken jeg bad Hans Majestæt at rekommendere. Af dette Middel har jeg ofte betjent mig for desto sikkrere at faa mine Ansøgninger bevilgede. Efter at have overleveret Hr. Etatsraad Jessen¹⁾ mine Papirer, begyndte jeg at tænke paa, hvor Pengene til Ballonen skulde komme fra. Nødvendigheden drev mig til ved Prænumeration at søge at skaffe den færdig, men denne havde kun liden Fremgang; et Par Stykker gave 1 Rdl., de Andre nogle Mark, endog gamle fordums Bekjendte, som forhen havde med megen Interesse deltaget i mine overfladiske Forsøg, ja selv arbeidet med derpaa, gav 1 Mark eller 24 Sk. Frygt for, at endog dette sidste Redningsmiddel skulde mis-

---

¹⁾ Kongens Kabinetssekretær.

lykkes, ængstede mig skrækkelig; Søvn og Næringsmidler var mig ikke mulig at nyde, kun spirituose Drikke opholdt min synkefærdige Livskraft. Saameget Indtægten tillod, anskaffede jeg Materialier til Ballonen og konstruerede Model dertil. Min Broder og jeg harmonerede stedse meget godt med hinanden, indtil for et Par Aar siden, da han indlod sig i Ægteskab med sin daværende Tjenestepige. Dette Fruentimmer var Godheden og Blidheden selv, indtil Hymen med sine Rosenkjæder havde fastslynget hende til min Broders Penge; hun aftog nu Masken og viste efterhaanden sin sande Karakter, hvilken kun lidet afveg fra de Begreber, man danner sig om en Furie. Da jeg ikke kunde finde mig i at smigre hendes latterlige Stolthed, saa kom jeg strax i hendes høieste Ugunst; hun spottede og bebreidede mig stedse min Fattigdom og vidste at forestille min Broder mine Handlinger fra en saadan Side, at det stedse opæggede ham til Uvillie imod mig. Saasnart de bleve underrettede om, at jeg agtede at lade en Ballon opstige i Dyrehaven, bleve de begge meget opbragte; jeg kom samme Aften derhen; min Broder, ophidset af sin Kone, gjorde mig de bittreste Bebreidelser, at jeg vilde tilføie Familien denne Skam. Konen gik løs paa mig med Grovhed og Ondskab, og da jeg i det Øieblik ikke var stemt til med filosofisk Kulde at overhøre Sligt, saa kom vi snart i en meget udelikat Ordstrid, som endte sig med, at jeg skummende af Forbittrelse forlod min Broders Hus.

Da jeg igjen kom til Bevidsthed og Fatning, befandt jeg mig paa Strandveien til Charlottenlund; det var en smuk Sommernat; ethvert Skridt paa denne Vei mindede mig om min forrige Forfatning og Fortidens svundne Glæder. Dybt nedsunken i de sørgeligste Betragtninger vandrede jeg igjennem Skoven og kom til Emilie-Kilde; her satte jeg mig og tilbagekaldte i Erindringen, hvorledes jeg paa dette Sted i saa mange paa hinanden følgende Aar i Selskab med glade Mennesker, hvis Glædes Skaber jeg var, paa Sommerdagens skjønneste Morgen jublende modtog den opgaaende Sol og med de gladeste Forhaabninger for Fremtiden sorgløs udtømte Glædens Bæger til Bunden. Her paa dette samme Sted sad jeg nu haabløs og med Fortvivlelsen til Selskaber i slette Klæder og manglende Alt. Skrækkelige vare de mørke

Tanker, som opfyldte min Sjæl, og hvorfor skal jeg dølge det, Intet uden et Redskab manglede mig for at tilintetgjøre min kvalfulde Tilværelse her i Tiden. Som opvaagnet af en forfærdende Drøm ilede jeg skjælvende bort herfra hen til et lidet Bondehus i Dalen ved Sølyst, hvor vi forhen lode tilberede vore Spise- og Drikkevarer. Beboerne havde i nogle Aar ikke set mig, men gjenkjendte strax min Stemme; her opholdt jeg mig til om Morgenens, da jeg gik eller rettere sagt slæbte mig til Kjøbenhavn. Det var nu omtrent 14 Dage, siden min Ansøgning kom til Etatsraad Jessen; jeg gik op i hans Kontor og forespurgte mig desangaaende; man sagde mig, at den var sendt til det danske Kancelli, da den blot var stilet til Kongen og Wedege. Da jeg ikke selv vilde opstige, men alene lade en lille Ballon opgaa, hvilket saa ofte er sket, saa havde jeg ikke den fjerneste Tanke om, at det kunde blive nægtet; jeg gik til Kancelliet i Hr. Etatsraad Rimestads¹⁾ Kontor, og man sagde mig, at min Ansøgning var — afslaaet. Som truffen af Lynet stod jeg nogle Øieblikke, fattede mig derpaa og gik bort. Saavidt jeg erindrer, var det Lørdag Eftermiddag; hvor jeg har opholdt mig, eller hvad der er foregaaet indtil Natten mellem Søndag og Mandag, er mig aldeles ubevidst. Da jeg igjen kom til Forstands Brug, befandt jeg mig i en ubekjendt Gade; Mathed og Sittren overfaldt mig, og jeg maatte sætte mig paa en Trappe; en Vægter kom til, og spurgte mig, hvad jeg feilede, og hvor jeg hørte hjemme; jeg svarede, at jeg var syg og logerede paa Frederiksberg; han spurgte mig, om jeg havde Penge; jeg søgte i Lommerne, men fandt kun nogle Skillinger, som ikke vare tilstrækkelige til at betale et Logi; Vægteren lod mig derpaa forstaa, at jeg maatte lade mig opbringe, da jeg ikke kunde blive Natten over paa dette Sted; i stum Føleløshed lod jeg mig føre, hvorhen man vilde. Ved Dagens Frembrud betragtede jeg mit Opholdssted og blev især bestyrtet ved at se Jernstængerne; efter lang Betænkning erindrede jeg Maaden, hvorpaa jeg var kommen til at bebo et

---

¹⁾ Chr. Olsen Rimestad, 1812—19 Kontorchef i Kancelliets Justits-Departement.

Værelse, hvis Vinduer vare forsynede med et af Retfærdighedens Insignia.

Efterdi Ingen havde Noget at klage paa mig, saa lod man mig igjen strax gaa. Mit hele Legeme, især Hovedet, befandt sig i en meget forstyrret Tilstand; Erfarenheden havde lært mig, at nogle smaa Knæk i Baghovedet pleiede at bebude mig en Epilepsi; disse følte jeg nu og maatte hvert Øieblik frygte at blive angrebet deraf; jeg ilede derfor, saa meget mine Kræfter tillod, med at søge om at indkomme paa Hospitalet. Da dette var besørget, befandt jeg mig endnu i lige Elendighed som forhen; thi en Kandidat skulde først undersøge min Sygdom, og jeg havde intet Sted at opholde mig paa saa længe. Vel havde jeg, uden min Broders Vidende, ladet mig skrive fra hans Hus, men at komme derhen, var ikke at tænke paa; til Frederiksberg nyttede det ikke at komme, om jeg endog havde haft Kræfter til at gaa derud, og af alle mine fordums mangfoldige, saakaldte Venner og Bekjendte vidste jeg ikke en Eneste, som jeg trøstede mig til at bede om Hjælp. Uden Evne til at tage nogen Beslutning, drev jeg ganske mekanisk omkring paa Gaden og kom tilfældigvis forbi Hospitalet; Synet af dette Sted opvakte pludselig den Tanke hos mig endnu engang at friste Hr. Professorens Ædelmodighed med at bede om at maatte modtages uden Undersøgelse. Da jeg kom til Døren, manglede mig Mod til at gaa ind, thi jeg frygtede, at min Paatrængenhed skulde tildrage mig Hr. Professorens Ugunst; jeg henvendte mig derfor til Mad. Meier, men hun forsikkrede mig, at hun i dette Tilfælde Intet kunde udrette, men opmuntrede mig til at bede Hr. Professoren derom. Styrket ved Mad. Meiers trøstende Tiltale vovede jeg derpaa. Mit Haab bedrog mig ei heller, thi jeg blev paa Deres Befaling samme Dag indlagt i Hospitalet. —

Velbaarne Hr. Professor!

Med inderlig Taknemmeligheds Følelse modtog jeg Deres velmente og til mine Omstændigheder og sande Vel mest passende Raad, nemlig at søge om Modtagelse paa det almindelige Hospital. Hr. Professor! De tillade mig, at jeg, stolende paa Deres noksom bekjendte, ophøiede Tænkemaade,

vover at fremsætte et Ønske, hvis Opfyldelse uden Tvivl beror paa Hr. Professorens Godtbefindende. Dersom den uudgrundelige Skjæbnes Dom har bestemt mig til at ende min kummerfulde Livsbane paa et Sted, hvor jeg maa skyldes Medlidenhed og den offentlige Omsorg Takken for mit Ophold, saa beder jeg Hr. Professoren ærbødigt at ville forunde mig et Tilflugtssted paa hint Asylum, der, saavidt mig bekjendt, kaldes Bistrups-Gaard, paa det at jeg, saaledes fjernet fra de Gjenstande, som upaatvivlelig ville opvække og vedligeholde de smerteligste Følelser hos mig, hvorved mine Lidelser stedse maatte vorde forøgede og min Tilværelse blive en Række af uoverskuelig Ulyksalighed, maaske ved Hjælp af Tidens Medvirkning kunde blive i Stand til om ikke at leve, saa dog at dø med Ro.

Hr. Professorens

ærbødige Tjener

C. F. Kierstrup.

Den stakkels Mands Ønske blev opfyldt, thi i Juli 1819 var han Portner paa Bistrup, hvor det ses, at man havde givet ham Leilighed til at optage hans Arbejde, og at det var hans Forsæt at nedsætte sig som Blikkenslager i Roskilde. Han havde da fuldkommen gjenvundet sit Helbred, men klagede over, at de andre Lemmer spottede ham, fordi han var Lem, hvorfor han bad den administrerende Direktør for Fattigvæsenet, Kaptain C. S. Mangor om at udskrive ham som Lem, men lade ham vedblive at være Portner, indtil han om nogle Maaneder kunde komme i Orden i Roskilde. I Følge Meddelelse fra Dr. A. Heise i Roskilde har han dog ikke taget Borgerskab i denne By 1819 eller nærmest følgende Aar. Hans foran Side 223 omtalte Søn er født den 2den August 1807 og hed i Følge Erslews Forf. Lexikon Theodor Wilhelm. Han havde større Lykke end Faderen og blev den som Forfatter af adskillige yndede historiske Romaner bekjendte Pseudonym P. P., der ved Adoption havde faaet Familienavnet Rumohr.

En Brevvexling fra Struensee-Tiden.

(Rousseausk Interiør fra Danmark.)

Ved Arkivsekretær J. Bloch.

II.

Orest. Und dann wir Abends an der weiten See
Uns an einander lehnend ruhig sassen,
Die Wellen bis zu unsern Füßen spielten,
Die Welt so weit, so offen vor uns lag:
Da fuhr wohl Einer manchmal nach dem Schwert,
Und künft'ge Thaten drangen wie die Sterne
Rings um uns her unzählig aus der Nacht.

Iphigenia auf Tauris, II, 1.

I den graa Oldtid feirede Athenienserne i Agraalos' Lund en Fest med Indvielser og Mysterier til Ære for Kekrops' Datter. De unge Epheber svore der Borgereden og aflagde Themistokles-Løftet: at ville overgive Fædrelandet uformindsket og større til Efterkommerne¹⁾.

I et Brev fra Hennings til Schimmelmänn i Anledning af dennes sørgelig bekjendte Forordning af 5te Januar 1813 hedder det: „De, der véd, hvorledes vi engang vandrede i Hellebækskoven, som Athenienserne tordum i Kekrops' Lund, De vil ikke forundres over den Smerte, jeg føler ved at se alle vore Planer feilslagne, og vort Fædreland, som vi vilde løftet op til det høieste Trin af Hæder, udsat for en dybere Nedværdigelse, end det nogensinde har lidt i de mest skjæbnesvangre Perioder af sin Historie.“

Og allerede i sin Epitre au Comte de Schimmelmänn fra 1786, to Aar efter Katastrofen, der opløste Forbundet og rev Hennings ud af Storhedsdrømmen, besværger han den kjære Troløse ved den samme Erindring:

---

¹⁾ Jfr. Paulus, Realencyclopädie d. klass. Alterth. u. Wissensch., Artiklen Agraulia, og de der anførte Kilder.

Tæt udenfor Athen engang et Alter stod,
 Der Helte knæled ned for Kekrops' Datters Fod.
 I hellig Lund en ildfuld Ungdom svor
 At gjøre Hellas' Ry, dets Hæder evig stor.
 Min Tro! lod vi os ei ved lige Eder binde? —
 Og mig et evigt Løfte skulde gaa af Minde!

Disse Citater¹⁾ ere her sammenstillede, fordi de pege tilbage til Vaaren 1769 som Tidspunktet for den høitidelige Stiftelse af Forbundet mellem de to unge Venner. Istedendfor at efterligne de „skythiske“ Ceremonier. hvortil Hennings hentydede i et foregaaende Brev, valgte man et græsk Motiv for de hellebækske Mysterier, hvorom Musen maa have sladret. da hun indgav Jens Baggesen Oden til Ernst, Greve af Schimmelmänn, der under Navn af Hellebæks Harpe findes i Digterens danske og tyske Værker, og hvori det siges:

Se, han borthang Harpen og fulgte Pallas,
 Uden Klang tavs skridende hen, hvor Visdoms
 Raad og Retfærd fordredes og din Redning,
 Synkende Cerkrops!²⁾

Hvor langt bort fra Virkelighedens Egne dette ungdommelige Sværmeri havde ført vore Helte, var det dog Tidens Strømninger, der rev dem hen. Navnlig maatte den stærkt opblussende, luftige Begeistring, som Korsikanernes Frihedskamp havde vakt trindt om i Europa³⁾, give det krigerske og patriotiske Element Forrangen i Vennernes Drømmeliv.

Falkenskiöld var dragen i Kamp mod Tyrkerne; de saa i ham en anden Miltiades og sagde som Themistokles, at hans — forud anede — Seire ikke tillode dem at sove. Kun Hensynet til Forældrenes Modstand kunde faa Hennings fra at prøve denne Vei til

¹⁾ Man sammenligne hermed et karakteristisk Sted i Hennings' „Olavides“. Kbhvn. 1779. S. 211-13.

²⁾ Dersom den fortrolige Meddelelse af „Ernsts hemmelige Opsatser og ufuldendte Digte“, som Schimmelmännns Søster, Grevinde Baudissin. gav Baggesen Løfte paa (se deunes Biografi I. 114, Meddelelser fra Reisen i Holsten. 1. Aug. 1787), virkelig fandt Sted. vinder Digtet „Hellebæks Harpe“ og Allusionen til Kekrops sin naturlige Forklaring.

³⁾ Frederik II priste i varmt fælte Vers Pascal Paoli som den heltemodige Gjenopvækker af sit Fædrelands Frihed (1769. Jfr. Hettner. Deutschl. Lit. Gesch. im 18 Jahrh. II, 21). Gustav III skrev som Prinds i sin Dagbog om „Tidens største Mand“: Jordens konungar, kommen att i en enkel Corsikansk medborgares skola mottaga de lärdomar i dygd, mot, rättvisa og själsstorhet, som I kanske ären okunniga om! (1768. Geijer, Gustav III's efterlemnade papper I, 56; jfr. W. Scherr, Blücher. sein Leben und seine Zeit. I, 153). Blandt Katarina II's Papirer har man fundet hendes egenhændige Udkast til et uatsendt Brev til Paoli fra Juni 1769, der strømmer over af Beundring og Lovtaler. (Revue des deux Mondes, 1877, t. 19, p. 290 sq.)

Ære og Storhed. — At bryde sig en Bane her hjemme syntes umuligt uden ad Veie, han stolt foragtede. Schack Rathlou tilbød ham vel en Fuldmægtigpost i Rentekammeret, men da Faderen holdt paa, at Sønnen tillige skulde være Expeditionssekretær og Auskultant i Kollegiet, faldt Sagen bort. Hennings maatte flittig opvarte denne fine Geheimeraad, som engang lod falde følgende sarkastiske Yttring: „De vil flyve, før De har faaet Vinger¹⁾“, og derefter gav sig til at opregne de mange Trin af Lykkens Stige, den store Mand selv havde maattet stige op ad. Man tænke sig Ministerens Forfærdelse over den unge Mands impertinente Svar: „Ja, saadan vilde jeg nok flyve, som Deres Excellence er fløien!“

Ved at se sig behandlet som en almindelig Hanekylling maatte Hennings vel med Bitterhed tænke paa Paafuglefjerene, der tillod hans fine Ven at lade haant om Hønsstigen. Men denne var dog heller ikke nogen fri Fugl, skjøndt ogsaa han havde Flyvelyst og var hjertelig kjed af sin tomme Paraderen imellem Hoffets høie Høns. For at adsprede disse Griller sendte Faderen Baronen under behørig Eskorte til Stockholm; men han tog sig i Agt for denne Gang at betro ham i Vennens Hænder. skjøndt Hennings' Fader var villig til at paatage sig sin Søns Reiseudgifter.

Skatmesteren benyttede sig af og til af den unge Hennings' Arbeidsomhed og havde allerede den første Vinter draget ham tilligemed Ernst, under Jstrd. Classens Anførsel, ind i sine vest-indiske Sager. En Dag, da Hennings havde bearbejdet en Pakke Akter for den gamle Schimmelmänn, sagde han til Ernst, at det var med en vis beroligende Glæde, man ilede til Adspredelsernes Forfriskelse, naar man havde endt et Arbejde med Bevidstheden om dets gode Fuldførelse. Men dengang var den tilkommende rastløse Finans- og Kommerceminister endnu saa langt fra at kjende denne Art af Tilfredsstillelse, at han med Kulde svarede: Jeg begriber ikke, at man kan finde Underholdning ved en saa aandløs Beskjæftigelse. — Hennings var da naiv nok til at skamme sig over denne rosværdige Kjærlighed til Arbejdet. Imidlertid havde han af og til en Fornemmelse af, at han vilde være gaaet sikkrere frem alene, end støttende sig til en Anden. Naar han gik sin daglige Gang op ad det Schimmelmännske Palais' Trappe, betoges han tidt af et uvilkaarligt Tungsind, hvilket han, i en senere Periode, forklarede sig som „den indre Stemme, der advarende bebuder os vor Skjæbne“. Han forelagde sig da det Spørgsmaal: Gjorde Samvittigheden dig maaske Bebreidelser, at du kaldte det Venskab, der i Grunden var forenet med Interesse? Med Rette frikjendte han sig, selv for Skyggen af en lav Bevæggrund. Men han kom for sent til at indse, at den, der vil udrette noget Stort i Verden, maa gaa sin egen Gang og aldrig regne saaledes, selv paa en Hjertensven, at han ikke kan bestaa uden ham; thi som Runeberg siger: „Aldrig herskar den, som behöfver vän.“

---

¹⁾ Man mindes her Voltaires *Le pauvre Diable*: „Tu n'as point d'aile, et tu veux voler! — rampe!“

Hennings til Schimmelmann.

Kbhvn. 2. Juni 1769.

„Siden De er reist, fører jeg et meget ensomt Liv. At se Dem og besøge Dem, var blevet mig en saa kjær Vane, at jeg er trist, naar jeg gaar ud, og trist, naar jeg vender hjem. Hvad hjælper det mig at se Mennesker? Intet adspreder mig, og jeg tænker kun paa Dem. Undertiden forestiller jeg mig, at Venskabet kræver endnu mere Uinteressethed¹⁾, mere Enfold, end jeg finder hos mig selv; men min Forstand siger mig, at disse Ideer er Hjernespind, og at vi ville vedblive, saa længe vi vegetere hernede, at være knyttede til den Verden, vi bebo.

Jeg er ikke synderlig tilfreds med min Situation; jeg nødsages til at gjøre mangt et Skridt, som er mig forhadet. Istedenfor at tænke paa Aandens Løftelse, Talenternes Opvækkelse og Dydernes Opmuntring, nedværdiger man Menneskene, undertrykker enhver Friheds- og Uafhængigheds-Følelse, og underkjender man Menneskeligheden. Jeg vilde dog aldrig kunne ydmyge mig, for at opnaa Befordring, og som en Naade bede om, hvad jeg ønsker at fortjene. Men hvad hjælper det at tænke saaledes, naar man er nødt til saa tidt at paatage sig en Slaves ydmyge Mine og krumme sig under Aaget af en uforskammet Minister! At vælge unge Mænd med Evne til at tjene Fædrelandet og gavne det, at uddanne dem til Bedste for Staten, er i hans Øine en Absurditet; han anerkjender ikke Titelen af Borger, af Fædrelandets fødte Mand. Han tager og vrager, uden at vide hvorfor — i det mindste har Hr. Bernstorff hidtil stedse givet mig Komplimenter for Grunde. — —

I disse Dage har jeg gjenlæst La nouvelle Héloïse. Billedet af et simpelt, ynderigt Liv; dette Venskabs- og Dyds-Maleri; denne Hjerternes hulde Sammenslutning; disse en ren Vellysts Mysterier, som kun kjendes af følsomme Sjæle, har fortryllet mig et Øieblik; jeg sluttede Fred med Menneskene og

¹⁾ „L'amitié la plus désintéressée — siger La Rochefoucauld — n'est qu'un trafic, ou notre amour propre se propose toujours quelque chose à gagner.“ (Maximes. XCIV, ed. 1665).

fornam som en Gjenfødelse af Haabet om engang at blive lykkelig ved selve den Følsomhed, som nu udgjør mit Martyrium. Ak! da jeg kom til mig selv igjen, har jeg set, at jeg var uskikket til at nyde denne Lyksalighed, at jeg vilde kunne opoffre mig for Venskabet, men at jeg aldrig kunde smage Elskovens Henrykkelse og Trylleri.

Manden er ikke skabt for et fast og varigt Hjerteforhold; bestemt til Kamp, modnes han gennem Modgang; jo mere pinlige hans Pligter blive, desto mere staalsættes hans Mod; Hvilen gjør ham blødagtig og lader ham vige tilbage overfor de mindste Gjenvordigheder, medens han lærer at trodse de største Farer ved at vænne sig til at træde dem under Øine. Vore Kræfter opslides under smaalige Sorger, men en bestandig Modgang fordobler dem. Det er Vilkaarene for en Heltesjæls¹⁾ Tilblivelse, hvorimod Livets bløde Mangelighed dræber i os, endog Følelsen for Dyd, Venkab og Visdom.

Med al denne Uro har jeg dog stor Lyst til at trække mig tilbage. Ensomheden kvæler Lidenskaberne, som avles i Verdenslivet. Jeg vilde maaske blive elsket i en Landsby og derved komme til at elske Menneskene; her ser jeg kun Virkningerne af Hadet og Misundelsen, og hvorledes kan man atter og atter se dem, uden at dele dem?

Jeg har reist tre Dage i Sverrig og har lagt Tilbageveien over den Landsby, hvor vi skiltes²⁾. Mindet om vor Afsked gjorde denne Plet kjær for mig, og jeg overnattede der. Fabriken [Hellebæk] mishagede mig. Jeg standsede ikke ved den. Jeg vilde finde Græsbænken forladt af Dem, og Skoven stum, naar jeg vilde kalde Dem tilbage.“

¹⁾ Passer pour un cœur tendre et pour une âme héroïque, les-deux grands prétentions du 18me siècle“ (St. Marc Girardin, l. c. I, 26).

²⁾ Engelholm. — Schimmelmann afreiste til Sverrig den 16. Mai, ifølge et i Rigsarkivet bevaret Brev fra Domestiken Lund. Dette Brev, der er skrevet til en Ven og Kollega, kort før Afreisen, er i høj Grad karakteristisk. Det viser, hvorledes Dydssværmeriet og Venskabsbegeistringens er gaaet fra Herrerne over paa Tjenerne!

Schimmelmänn til Hennings.

Stockholm, 9. Juni 69.

„Har jeg ikke Ret, min Kjære! De er meget fortrydelig paa mig, og hver Gang De tænker paa Sverrig, tager De et Ansigt paa som en Salomons paa et gammelt Tapet. Men jeg nedlægger den Paastand, at Alvoren slet ikke klæder Dem, og jeg vil absolut, at De skal læse dette med en tilfreds og munter Mine. Jeg haaber, at De alt indser Deres Uret, og ikke længer anklager mig for at glemme Dem, saasnart jeg taber Dem af Syne, og at De oprigtig angrer alle de falske Vidnesbyrd, Deres Hjerte har ført imod mig. Dermed er jeg imidlertid ikke tilfredsstillet, og den første Gang, De skriver, vil jeg have, at De skal bede mig om Forladelse. Det er evig Skade, at jeg ikke er et smukt Fruentimmer; thi jeg skulde bringe Dem til at skrive mig til paa Deres Knæ:

Cruel! pour me venger, je voudrais un seul jour
Exercer sur ton coeur l'empire de l'amour¹).

Himmel! jeg faar en anden Idé. Nei, De skulde ikke slippe for saa godt Kjøb; jeg sværger Dem til, at jeg vilde lade Dem vandre paa Deres Fod til Stockholm, og knælende for min Fod skulde De nødes til at bede mig om Forladelse to Gange om Dagen.

Alt dette forbauser Dem. De forstaar Intet, min Kjæreste, af hvad jeg skriver. Det er i Sandhed min bedste Fornøielse; men husk dog paa, at De er hinsides Sundet. Tror De, man er i Sverrig for ingen Ting? — Luften er svanger med Politik. — Sand for Dyden, Deres forbausede Mine faar mig til at le. Hvad tager De Dem for i dette Nu?

Tantôt à Copenhague, tantôt dans les déserts,
farouche solitaire.
déseché dans la fleur, et l'esprit dans la haire,
habiliez-Vous Votre âme en Chartreux²)?

¹) Grumme! kunde jeg min Hævn blot een Dag kjøle:
Elskovsaaget Dig jeg skulde lade føle!

²) Mon, snart i Kjøbenhavn og snart i Ørken,
— Din Ungdoms Blomst henvisnende i Tørken —
lig vilde Eneboer, spægende Din Aand,
Du hyller Sjælen i Kartheuser-Klædebon?

Jeg véd ikke, men en vis Sympathi bringer mig til at tro, at De oftere er trist end vel tilmode. Sandelig vilde jeg være lidt stødt, hvis Deres Hjerte slet ikke følte noget Savn; hvis det ikke engang imellem i Tungsindighed udbrød: Jeg vilde ønske, at Schimmelmann var her! Siger det aldrig det til Dem, saa kan jeg forsikre Dem, at det er saare forskjelligt fra et Hjerte, jeg kjender bedre end Nogen — meget bedre end De gjør, trods Deres Selvtillidsfuldhed i dette Punkt.

De maa finde mig meget beskeden, siden jeg slet ikke taler om mig og mine Reiser. Jeg beder Dem blot have Taalmodighed. Min Reisebeskrivelse skal De saavist ikke blive fri for¹⁾. Men i Dag er der ikke Leilighed til at tale om Stockholm; Alt hvad jeg kan sige Dem er, at naar blot Stockholm havde Grund til at være tilfreds med mig, vilde jeg have Grund nok til at sige god for den.

Svar mig, og det snart, beder jeg. Deres Breve er mig en Fornødenhed, en større, end De tænker. Hvis der er noget Nyt i Kjøbenhavn, lad mig det vide!

Idet jeg skal til at lukke mit Brev, modtager jeg Deres af 2den Juni. De ser, jeg har gjættet rigtig.“

Stockholm, den 13de Juni.

„De søger altsaa Lyksalighed, min Kjæreste! Hvilken Uro De pines af! hvilken Ufred i Deres Hjerte! Deres Forehavende er uden Tvivl forfængeligt. Lykken findes ikke paa Jorden. Hverken de Store eller de Smaa eller Middelmaadighederne, intet Menneske har kunnet finde den.

Hvad jeg tager mig for? Gud maa vide, hvad jeg skal svare Dem. Mit nærværende Levnet er en Slags Adspredelsens Bedøvelse. Jeg er ikke knyttet til Noget her, og her er Ingen, jeg har kjær. Jeg lever kun med Fremmede i Ordets egenligste Forstand; jeg lider dem ikke, og alligevel ærgrer jeg mig over mig selv, at jeg ikke kan behage dem. Tidt er jeg nedslagen, og følgelig — som De bedst ved, utaalelig.

---

¹⁾ Reisebeskrivelsen nævner Hennings i et senere Brev med Beundring. Disse „Lettres sur la Suède“ kjendes ikke, saaledes som Schimmelmanns „Lettres sur l'Angleterre“ (1767), der i Afskrift er bevaret i Hennings' Samlinger.

Alligevel er jeg henrykt over at have gjort denne Reise. Man kjender i Danmark meget lidt til Svenskerne. De kjende os langt bedre. Vel tusinde Gange har jeg ærgret mig over ikke at have Dem her. Jeg har Ingen, med hvem jeg kan tale om mine sjælelige Anliggender; der er mange Fornøielser, jeg ikke nyder godt af, eftersom jeg ikke kjender Nogen, jeg havde Lyst til at dele dem med; og mine Savn fornyes hver Dag.

Vor Minister er en fortræffelig Mand; jeg er meget lieret med ham, og hvis De var her, kunde jeg skaffe Dem mange flere Bekjendtskaber, end De har i Kjøbenhavn. De vilde kunne komme i Selskab hver Dag — en Fordel, som Hr. Juel slet ikke benytter sig af, idet han foretrækker sit Kabinet for det øvrige Universum¹). Skjøndt jeg for min Del ikke morer mig i Selskab, kan jeg ikke udholde at være længe alene, og sandelig vilde jeg, min Elskværdige, om De var her, overbevise Dem om det Falske i Rousseaus Principer; thi jeg er i streng Forstand et selskabeligt Dyr.

Jeg ser, min Kjære, af Deres Breve, at Helteforestillingerne endnu martre Dem. Ja, nu skal De beundre min Stupiditet, — jeg finder Dem næsten besynderlige. Billedet af Roligheden, Forhaabningerne om et simpelt og dydigt Liv, som Venskabet skulde forsøde, finder altid alle mit Hjertes Døre vidaabne, men de drage ud, snart lige saa let som de drage ind.

Jeg tror ikke paa, hvad De gjør mig den Ære at fortælle mig, at De ikke er i Stand til at nyde Lyksalighed: dersom jeg kunde smage den Fryd at samle om Dem Alt, hvad der kunde bidrage dertil, vilde jeg have den Lise at se Dem lykkelig trods Deres Argumenter. Hvilken Triumf for mig, naar hver Morgen vilde væbne mig med et nyt Bevis imod

---

¹ Juel besvarede 25. Aug. 1769 en Takkeskrivelse fra Schimmelmann for Gjæstevenskabet i Stockholm. I dette Svar, der tilfældigvis findes i Rigsarkivet, siger Gesandten, at Læsningen af Baronens Skildring af Livet paa Ahrensburg har gjort ham saa led og kjed af Sverrig, at han har lukket sig inde i sit Kabinet, for ikke at forraade sit onde Lune. „De nyder Venskabet's Behagelighed og Sødme, og jeg lever kun med en Flok Folk, der kalder sig mine Venner, men slet ikke er det.“

Dem. Føler De rigtig den Nydelse, jeg vilde fornemme! Kjender De ikke tilstrækkeligt mit Rethaveri? Jeg maa nødvendig slutte. Modtag mit ømme Levvel!“

Stockholm, den 25. Juni.

„Lad os gaa hen og hænge os! Korsika er erobret; for evig maa vi sige Farvel til det sarte Hjernesvind. Slavernes usle Overmod har kulmineret; de ere berusede af deres Triumf. De véd det uden Tvivl: 700 Franskmænd have taget Korsika; Paoli er flygtet til de utilgjængeligste Fjeldegne, hans Broder Clement skal føre ham over til Livorno, og man vil her vide, at han alt er afreist. Det franske Artilleri har knust Korsikanerne; de havde knapt, hvad der ligner Vaaben, og i Tal vare de færre. Nok har de kæmpet mod deres frygtelige Fjender. Ak! de har naaet Udødelighed og Trældom. Er Paoli undflyet, er jeg rolig; jeg frygter denne store Sjæls Fortvivlelse. Hele Verden véd det: det vilde uden Tvivl have været ham lettere at dø. Lever han, er det ved en Kraftanstrengelse. Han burde bevare sit Fædreland en Hevner. Lad ham som en Hannibal flakke Verden om, lad ham oplede Fjender imod sine Undertrykkere! Jeg har det smigrende Haab, at der vil komme en Stund, da han skal blive sine Tyranners Svøbe.

Hvad siger De om det Folk, som i feig Uvirksomhed ser den Skjæbne, som dets Rival bereder det? Hvilken Konge, hvilke Ministre! Skulde man ikke tro, at man saa de Dage komme igjen, da en Carl II. var Ludvigs Ven? Har de da ikke endnu faaet Øinene op! I Norden, i Syden, i Østen, i Vesten, overalt støde de paa Virksomhedsspor af en Ærgjerrig, som grunder paa deres Ruin. De beskjæftige sig med et Atom, og modstaa kun med Svaghed et Folk, der — paa engang rasende og høisindet — forsvarer den Ulykkelige. Er der da Storhed i en selvbehagelig Haardnakkethed? er det Stort, ikke at forstaa at give efter, men hellere selv styrte sig i Afgrunden, som Fjenden graver under Fødderne paa En? De ligne hine Mennesker i Fabelen, der under indbyrdes Kjævlerier om en Østers, lode sig deres Æsler fraliste af Tyve. Men det er ikke nok, at denne uværdige Minister

forraader sin Nations Interesse, han er ogsaa en Forræder imod dets Ære. Bør Folkene aldrig være ædelmodige? Bør de uden Medlidenhed se den Svage opgive Aanden under den Vældiges Slag? Det var ikke saaledes, man tænkte i Athen eller Rom.

De vil bebreide mig, min kjære Hennings, at jeg ikke har gjort andet end tale Politik; men, min Elskværdige! naar jeg skriver til Dem, sender jeg Dem Billedet af min Sjæl, og jeg tænker kun Politik siden Franskmændenes fatale Held. Jeg var ligesom indslumret; men Billedet af den ulykkelige Helt lægger Beslag paa mit Hjerte: han har revet mig ud af min Lethargi. Selv Ærgjerrigheden kommer stundom og forstyrrer mig. Stor vilde jeg være — og Nat og Dag drømmer jeg om Malplaquet¹⁾. Hvilken Daarskab! vil De sige, og De har Ret, min elskværdige Filosof; jeg kan Intet gjøre, og jeg vil uden Tvivl aldrig kunne det; og dersom jeg kunde, vilde Pligt eller hvilken som helst anden Aarsag hindre mig deri. Men hvis jeg havde et andet Navn, en Pen og Geni, da vilde jeg — en Pen, bliv ikke vred, min gode Ven! en Pen i Fredstid. Farvel? I Himlens Navn saa skriv mig dog til, hvad De tager Dem for! Jeg faar ingen Breve fra Dem. Svar mig med lidt Skaansomhed paa dette, men saa snart som mulig!“

26. Juni.

„Jeg skriver kun for at skjænde paa Dem. Hvorfor skriver De ikke? De er virkelig en slem En. Jeg er gal efter Deres Breve; selv om det var *spleen*'en, der inspirerede Dem, vilde det ikke anfægte mig. De gaar og spiller den Grusomme; jeg tror næsten, at Deres Taushed er en koket Manøvre. Dersom jeg daglig havde de danske Kyster, saaledes som De har Sverrigs for Øie, vilde jeg have 1000 smukke Ting at sige Dem. Men jeg, som kun ser Klipper og Grantræer, ak! jeg er ikke inspireret, men skriver til Dem som en Profan. — I Dag vilde jeg skrive til Sofie. Jeg havde endog

¹⁾ Eugens og Malboroughs Seir over Franskmændene den 12. Juli 1709 skyldtes jo for en væsentlig Del det danske Hjælpekorps' glimrende Holdning.

begyndt Brevet, men har ikke sluttet det. Naar jeg faar det færdigt, sender jeg Dem det helt aabent. Tidt, naar jeg skrev til denne yndige Kvinde, har jeg i Tanken ønsket mig, i Deres Selskab, hensat til hendes ensomme Hytte. Billedet af hendes Sjæl rører mig uendeligt.

Ce superbe mortel, succombant sous ses armes,
Séchera dans ses feux, périra dans les larmes¹⁾!

Paa Ære og Samvittighed, jeg maa slutte. — Jeg vil hen og kjede mig i en Minister-Souper. Ministrene faa kun min Maskine; jeg lader mit Hjerte blive hos Dem.“

Hennings til Schimmelmänn.

1. Juli 1769.

„Jeg véd ikke, hvorledes jeg har kunnet tilbringe en hel Uge paa Landet uden at skrive Dem til; jeg har dog ikke ophørt at tænke paa Dem. Alt, hvad der omgav mig, vakte venlige Minder. Jeg gik ofte til Strandbredden, at søge Navnene, vi havde ridset i Sandet, naar vi beundrede Naturen, snart i dens majestætiske Ro, snart under Stormen og Havets Oprør, der udslettede vore Hænders Værk, opslugende de neppe tegnede Navne i sit Bølgesvælg. — — Jeg har tilbragt hele Timer paa vor Græsbenk, hvor den i Havet neddalende Sol saa ofte fandt os samlede²⁾. En dyb Stilhed herskede i den tilgrændsende Skov, hvor mit hvileløse Blik tabte sig i Skyggerne og syntes at forfølge ham, jeg i slige Øieblikke savnede. Da var det, jeg blidt bevæget skuede de to unge Træer, hvis ranke Tvillingstammer og sammenflettede Kroner syntes os at være Billedet af et rent og uopløseligt Venskab. Alle vore Samtaler passerede gennem mit Hoved. Jeg troede da at fornemme Glædens Aandepust, og først da jeg reiste mig, følte jeg, at jeg kun tog Savnet med mig.

---

¹⁾ I Vaaben segnende skal denne stolte Mø
Af Flamme tæres hen, og under Taarer dø!

²⁾ Man kunde fristes til at angive Stedet som det bekjendte Udsigtspunkt imellem de to Bøge tæt ved Gaarden, ved Stien til Hellebækskoven.

Tidt forbittredes jeg over den Ro, hvormed jeg saa disse Ideer fødes i mig; jeg styrede min Gang imod Fiskerleiet for at lade mig sætte over til Sverrig. Underveis overlod jeg mig til mine Drømmerier. — — Uden at mærke det, havde jeg lagt Leiet bag mig. Medens Fantasien i disse drømmeriske Øieblikke var paa Reiser i Sverrig, bragte de mig nu og da til at hefte Blikket paa dette Land. Jeg saa dér Bevægelse, Uro, Gjæring, og troede deri at finde Tønder for et stormende Hjertes Brand. Mit Fædrelands dorske Dvaletilstand mishagede mig, og jeg foretrak Sverrig. — Men skulde det kun være til Tiltfredsstillelse for en forfængelig Opbrusen af det urolige Blod, at jeg vilde have at stride? Skulde jeg tabe Dyden, mit Fædreland, Almenvellet af Syne! Saadanne Tanker var mig forhadte, og, slaaende mig til Ro blandt mine sovende Landsmænd, tænkte jeg: det er bedre Intet at gjøre, end kun at være et uroligt Hoved og en Fusentast. De ser, jeg har ikke opgivet mine Ideer, men arbejder imod Enthousiasmen, der omtaager mit Øie. Den sande Storhed¹⁾ opvækker Begeistringen hos Andre, men aldrig har en stor Mand været en Fanatiker. Jeg tilstaar dog, at det er mig næsten umuligt at have Hovedet frit, naar jeg skriver til Dem. Mit Hjertes Strøm river mig med sig.

Jeg beder Dem sige mig, naar De reiser til Holsten. Man forbyder mig despotisk at drage did. Det er i Sandhed meget grusomt, men saasnart De befinder Dem i Holsten, vil jeg trodse alle Forbud. Mit Egensind skal vise sig stærkest.

Jeg havde fyldt fire Sider, da man bragte mig Deres to elskværdige Breve; jeg fortsætter; De vil faa at se, hvordan mit Hjerte taler til Dem, naar det er sig selv overladt, og hvordan det skriver, naar De inspirerer det. Men skulde det ikke være Dem, det bestandig er inspireret af.

Jeg beklager med Dem Korsikanernes bedrøvelige Skjæbne; ak! det er da Alt, hvad der er levnet os at gjøre! De dadler Englænderne; jeg elsker dem ikke heller; ved at betale Korsikanerne for deres Frihed, har de anerkjendt deres Gjæld;

---

¹⁾ I et Brev af 14. Juli 69 klager Søsteren over Hennings' Deklamationer: Han skal fortælle mere og ikke alene udgyde sig om la vraie grandeur, Paoli etc.

men de har likvideret meget slet. Jeg undskylder dem dog; jeg behøver kun at gribe i min egen Barm for at se, hvorledes man med rigtige Anskuelser ofte er udsat for at handle slet. Man gjenkjender i Nationernes Optræden det menneskelige Hjertes Gang, og jeg har troet at gjenkjende mine egne Feil i de Bebreidelser, De gjør Englænderne. Jeg føler en mig fortærende Flamme, jeg ser stundom ingen Hindring eller Skranke, og dog hengaa mine Dage i en forhadet Passivitets triste Dunkelhed. Lænket midt i Despotismens Ørken skimtede jeg i det Fjærne et lykkeligt Land, hvor Mænd kæmpede for Friheden — Mænd? hvad! en Armé, som lader sin General i Stikken! en General, som forlader sit Fædreland for at søge Beskyttelse ved fremmede Hoffer! O, min Ven! skulde Menneskene overalt være de Samme, overalt lige lave og feige? Forstanden kan maaske billige Paolis Flugt; men jeg vilde ikke kunne undertrykke Røsterne i mit Hjerte, som retter imod Paoli disse Ord af en gammel Græker: „Dø nu! aldrig vil du faa et skjønnere Øieblik til at dø.“ Jeg kan have Uret i at bedømme en stor Hærførers Klogskab med en ung Mands Voldsomhed. Jeg har sammenlignet Paoli med Pelopidas, som for en mindre skjøn Sag end Fædrelandets Forsvar lod sig rive hen af sit Mod, indtil han fandt Døden. Korsikaneren syntes mig beklagelsesværdig, men Thebaneren værd at misunde.

Jeg har læst Boswell ¹⁾; man ser, at denne Forfatter anstrenger sig for at holde Lovtalen over sin Helt. Han giver os Ord — hvorfor giver han os ikke Handlinger? Forgjæves har jeg speidet efter den i Boswells Beretninger. Jeg har fundet nogle bonsmots af Paoli; de ligne tidt Stylter, som holde et meget middelmaadigt Geni oppe. Boswell har aldrig kjendt Storheden. Han viser det, naar han taler om den; og om Paoli aldrig havde handlet smaaligt før, har han gjort det, da han skjænkede denne Englænder sit Venskab. Men hvad siger De til en Høvding, der lader forskrive Lovgivere, der danner Akademier og giver Love, inden han har noget

---

¹⁾ James Boswell: An account of Corsica; the journal of a tour to that Island and Memoirs of Pascal Paoli. Lond. 1768. Bogen gjorde Paoli ingen anden Nytte end at sikre ham Sympathi i England efter — Flugten.

Folk ¹⁾! Det er, som jeg kunde forestille mig en Rekrut, der som en udenad lært Lektie havde tilegnet sig nogle Steder i en for ham fremmed Helterolle. — De Franskes te deum er en Blasfemi; i deres Triumfsange prise de deres Misgjerninger. Nu er M. Choiseul da kanoniseret eller apotheoseret!

Modtag nu mine ømme og meget oprigtige Taksigelser for alle de smukke Ting, De siger mig i Deres Breve. Selv naar De skjænder paa mig, yder De den for mit Hjerte allerkjæreste Ros. Hvis dette Hjerte har noget Værd, er det den: ganske at tilhøre Dem. Hvorfor kan det ikke være forenet med Deres i skjønnede Bedrifter, som det er det i sine Følelser! En Pen? ja, min Ven, jeg underskriver denne Post i Deres Brev saavel som det øvrige. En Pen i Fredstid og et Sværd i Krigstid. Hvorfor kan jeg ikke være Deres Patroklos i Farens Stund og Deres Homer under den trygge Hvile ²⁾!

¹⁾ Her sigtes til Sgr. Buttafocos, af Paoli gjentagne Opfordringer til Rousseau om at drage til Korsika og hjælpe dem med Lovgivningsværket (Boswell, sec ed. p. 292. 361—65). Rousseau havde alt i sin Contrat social (l. 2 c. 10) forherliget Korsikanernes Tapperhed og Borgersind, og (1751) besvaret det korsikanske Akademis Spørgsmaal: Quelle est la vertu la plus nécessaire au héros, et quels sont les héros à qui cette vertu a manqué? Denne Discours blev først i Vinteren 1768 offentliggjort imod Forfatterens Villie.

²⁾ I Hennings Haandskrift „Reminiscences“ findes et Impromptu med en tilføjet Anekdote, der fortæller, hvorledes Forfatteren, da han i Aaret 1773 engang besaa Slottet Charlottenburg ved Berlin og var bleven indladt i Frederik den Stores Kabinet, til Kustodens Forfærdelse fik det Indfald at sætte sig i Kongens Lænestol foran hans Skrivebord, tage hans Pen og skrive følgende Epigram:

„La plume d'un héros a tracé cet écrit,
Heureux, si son cornet m'avait donné son esprit!
Si pour Muse j'avais un trait de sa lumière
De l'Achille du Nord je deviendrais l'Homère.“

(Paa Dansk kunde Verset omtrent lyde:

Heroens er Pennen, som skrev disse Træk.
Held mig. om hans Aand mig tilflød med hans Blæk!
Havde Musen mig laant en Gnist af hans Ild.
Jeg sang, som Homer, om Nordens Achil.)

Hvad gjør Falkenskiold? Hvis De skriver ham til, beder jeg Dem sige ham, at han maa mindes mig, naar Rygtet fortæller mig om ham.“

Schimmelmänn til Hennings.

4. Juli.

„Min kjære Hennings! Jeg har kun Tid til at tale et Par Ord med Dem. Jeg har modtaget Deres Breve, og jeg vil ikke skildre Dem al den Nydelse, De har forskaffet mig; De kunde ellers falde paa at skrive sjeldnere af Frygt for at myrde mig; thi efter hvad man har sagt mig, er der Folk, som ere døde af Lyksalighed — meget besynderligt vilde det være, om jeg skulde dø af den Sygdom. Men nu skal De beundre min Ubesindighed; jeg har i Distraktion revet det Brev itu, hvori De yttrede, at De kunde blive ansat hos en Fyrste, hans Navn — ja, det mindes jeg ikke¹). De spørger mig om Raad. De er virkelig en deilig En! der stod ikke et Ord i Deres Brev, hverken om Vilkaarene eller de Udsigter eller agréments, som De kunde vinde hos Hans Durchlauchtighed. Min Elskværdige, det er, ligesom De vilde forlange, at jeg skulde sige Dem, om De havde størst Fordel ved at blive Over-Eunuk hos Stormogulen eller Keiseren i Kina. Alt, hvad jeg kan sige, er, at saafremt De finder en og anden Behagelighed, var den end aldrig saa lille, forbunden med denne Post, De da bør modtage den; men alligevel burde De ikke, hvis det lader sig undgaa, binde Dem for et bestemt Tidsrum; dersom der var Noget at gjøre i Kjøbenhavn, skulde De lade Deres Fyrste seile sin egen Sø. Men for en liden Ventestund forekommer det mig net. Det er, forsikkrer jeg, med modstræbende Hjerte, at jeg giver Dem dette Raad; det er kun min Forstand alene, der maa have Æren; thi hvad mit Hjerte angaar, holder det sig tosset stædigt; jeg kan længe nok præke for det; det mukker bestandig over, at jeg raader Dem til at fjærne Dem fra mig.

Farvel, min Kjære! det er aldeles nødvendigt, at jeg øieblikkelig forlader Dem.“

¹) Hennings ikke heller; han mindedes kun at have afslaaet Tilbudet.

Hennings til Schimmelmänn.

12. Juli.

„Deres Godhed vugger mig i Slummer, min kjære Baron, og jeg overgiver mig kun altfor gjerne til henrykkende Drømme. — — De iagttager en saa stræng Taushed om Alt, hvad De gjør og agter at gjøre, at jeg ikke véd, hvordan jeg skal svare paa alle de Spørgsmaal, man gjør mig. Jeg er lige uvidende om: hvordan De morer Dem, naar De agter at reise, hvorfor De ikke kommer over til os, der nu i fjorten Dage kun har Udsigt til Fester og glade Sjæle¹⁾. Man forstaar ikke, hvorledes De kan skrive uden at sige mig Sligt. — Ganske vist var det herligt at vide, hvad De tager Dem for, og at blive belært af Deres Iagttagelser, indsamlede i et Land, der er saa forskjelligt fra vort; men hvad der ligger mig mere paa Sinde, er at erfare Deres Følelser for mig, at høre Deres Hjertes Sprog; dersom De saa min Henrykkelse, naar jeg aabner Deres Breve, dersom De vidste, hvor mit Hjerte banker af Frygt for at finde mindre Godhed — og mere Sandhed maaske; dersom De læste deri Fortolkningen af hvert Ord og Besvarelsen: De vilde i Sandhed angre at have forgiftet mig med Deres Smigrerier. Jeg føler, hvad jeg vilde lide, hvis jeg en Dag saa Dem koldere og — skal jeg sige retfærdigere? — — Jeg ønsker Dem en lykkelig Nat. Gid De kunde drømme om mig. Men nei, bort med Drømme, som betage os, uden at fremkaldes af os selv. Lad det være i en skøn Middagsstund, at et Moment — o hvor veltalende det skulde være! — maa sige Dem Alt, hvad Hennings' Hjerte er for Dem.“

Schimmelmänn til Hennings.

23. Juli

„Jeg reiser om tre Timer, for at gaa til Hamborg, hvor jeg regner at indtræffe den 5te eller 6te August. Jeg forlader

¹⁾ I Anledning af Caroline Mathildes Broder, Hertugen af Gloucesters Nærværelse. Hennings omtaler en Fest paa Frederiksberg med Illumination af Alléerne. Fyrværkeri og Maskerade med serverede Borde (ambigus). Ifølge G. L. Baden (Kr. VII's Aarbog, S. 54) steg Hertugen i Land ved Kjøbenhavn den 8de Juli.

Stockholm uden at efterlade noget Savn. Jeg har levet der mere som Tilskuer end til Skue for Andre. Imidlertid har jeg lært nogle elskværdige Folk at kjende, ja selv en stor Mand, som behersker Sverrig, ligesom Alkibiades fordum førte Athenienserne an¹⁾. Jeg har besøgt Provindserne og truffet Artigheden (la Sagesse) og Gratierne paa min Vei. — Hvad jeg har set og lært, er altid de to Maaneder værdt, som jeg maaske ellers havde maatte afskrive som rent tabte. Jeg er ret vel til Pas ved at have været her, og desuagtet føler jeg en overordentlig Glæde ved at forlade dette Land.

Jeg raader Dem til at blive i Kjøbenhavn; men, var jeg vis paa at træffe Dem i Hamborg, vilde min Utaalmodighed efter at komme did endnu voxte. Om to Maaneder ses vi; finder De ikke, at Adskillelse nu og da er nødvendig som en Slags Diæt; og at det er endnu blidere at gjenses, end altid at se hinanden? Farvel, min Kjære! Tænk tidt paa mig, og lad være at danne Chimærer, som jeg vilde skjænde over, hvis jeg havde Tid. A propos. Falkenskiold er nu ved Armeen. Han har været meget syg i Petersborg; han er ansat (ligesom alle de andre danske Officerer) som Oberst-lieutenant i Hærens Generalstab. Jeg tror, at man vil drone ham, men at han er Hexemester nok til at svømme ovenpaa, hvad de saa hitter paa.

Jeg vil absolut have, at der skal ligge Brev til mig i Hamborg fra Dem.“

---

¹⁾ Sikkert Grev Axel Fersen, der som Hovedet for Hattenes Parti i Sommeren 1769 dominerede paa Rigsdagen i Stockholm, ligesom hans Optræden paa det næste Stændermøde 9 Aar senere skal have foranlediget den Yttring af Gustav III, at Fersen vilde „ryckas med honum om spiran“ (Sv. Biogr. Lex.). Hennings, der dengang var i Stockholm, bedømte da Fersen helt anderledes end Vennen tidligere, og henviser i saa Henseende til sine, i Berlin anonymt udgivne „Briefe über Schweden“, som hans Ven, Moses Mendelssohn, i et hos Kayserling (Anhang 37) trykt Brev omtaler med Berømmelse. Hennings' Bog findes ikke paa vore Bibliotheker og kjendes nu hverken i Stockholm eller i Berlin.

Hennings til Schimmelmänn.

4. August.

„Deres Tilfredshed ved at forlade Stockholm kan ikke have været større end den, der forestaar mig ved Deres Ankomst til Holsten. I Sverrig ser jeg Dem som i et fjernt Perspektiv, med Forestillingen om noget Uopnaaeligt; hint Land er mig saa ubekjendt, at De forekommer mig som i en Ørken. „La sagesse et les graces“ — jeg kan ikke skimte dem andensteds end i en Postkareth.

Deres Fraværelse synes mig herlig, naar jeg modtager Deres Breve, min kjære Baron; men den er det tristeste af Alt, naar De ikke skriver. Da kunde man vel kalde det en Adskillelse og til daglig Brug foretrække at ses altid.

Mdme de Gähler finder det meget elskværdigt af Dem at love hende Breve og ikke holde Ord. Jeg svarede hende, at De var lidt distraheret, at de elskværdige svenske Damer havde gjort Dem lidt uretfærdig overfor hendes smukke Øine¹⁾. Har jeg Ret? Dog nei, De taler saa ubestemt om de Gjenstande, der har rørt Dem, at jeg godt ser, at Deres Hjerte ikke vil være sikkrere efter Deres Hjemkomst end før Deres Afreise.

De raader mig til at blive i Kjøbenhavn. Det er meget grusomt. De véd ikke, i hvilket Øieblik dette Raad har naaet mig. — Jeg skriver i Mercur's Stil. Det følgende Bind skal forklare Gaaden. Tilgiv mig de smaa Ubesindigheder, til jeg bliver i Stand til at begaa de store!“

Da Hennings ikke fulgte Vennens Raad, men ilede til Holsten, er „Gaadens“ Opløsning vel givet ham mundtlig. I sin tyske Bearbejdelse af Brevene siger Hennings dog, at det var en Hentydning til „det lette Saar, som Amor havde ridset i hans Hjerte med en af sine gyldne Pile.“ Og for ikke at mistænkes for Feighed tilføier han: „Saaret lægtes saa hurtigt, som det opstod. Det Middel, jeg med god Virkning stadig brugte, var at træde den truende Gjenstand saa nær som muligt under Øine. Til min Lykke fandt jeg

¹⁾ Generalinde Gähler, født Bülow, nævnes blandt Hoffets tre skjønneste Kvinder, mellem Fru Bülow, født Danneskjold Laurvig, og Grevinde Holstein, født Buchwald (Kobbes Gesch. Schlesw. Holsteins, S. 226 Anm.).

[dengang] ingen Pige, der kunde udholde denne Prøve. — Flugt foreger næsten altid den skuffende Kjærlighed, ligesom Tilnærmelsen, naar man har sin sunde Fornuft, nærer den sande Kjærlighed og udsletter flygtige Indtryk.“

Sidst i September reiste Hennings tilbage fra Holsten i Følge med Schimmelmanss to yngre Brødre. Fra Lübeck og Travemünde, hvor han i to Grevers, 3 Baroners og deres 4 Hovmesteres Selskab laa veirfast i otte Dage, sendte han sin Ven flere Smaabreve. For Svarets Skyld meddeles her det sidste. af 9de Oktober.

Hennings til Schimmelman.

„Jeg er snart saa fordummet, at mit Brev ikke vil indeholde Andet end Travemünde; jeg har ikke Andet at sige Dem, end at det er Modvind. Er det ikke skrækkeligt at udsætte sin Tilværelse fra den ene Dag til den anden, og at gjøre det i 8 samfulde Dage! Jeg skriver afbrudt, hen i Veiret, i en propfuld Stue. Rousseau siger, at Fuldkommenhedstrangen er Kilden til vore Svagheder. Lad os da i Guds Navn være svage!

Lidt efter lidt har vi rystet os sammen, tutti quanti. De smaa Skjærmydsler, som i Førstningen fandt Sted¹⁾, ere overvundne, saa vi nu kun udgjøre én ulykkelig Familie. Vi har havt forskjellige Lystigheder; men, har man bedøvet sig et Øieblik, følger ordentligvis Kjedsomheden efter. — Vi glide om paa Vandet under Ledsagelse af Valdhorn. Grev Kettler har givet os et Divertissement ombord i sit Skib; vi har Musikelskere iblandt os, som give Koncerter. Vi har hjemsøgt Mecklenborgs Grændser og naaet lige til et Gods, der hedder Johannesdorff og har en meget smuk Park. Vi har spist til Aften i en Forpagtergaard, leirede paa Træstammer omkring Dielens Arnested. Vi drak god Mælk; Forpagtersken beværtede os med Omeletter, og Maanen, der skinnede ind til os gennem Husporten, sørgede for Oplysningen. Vore Tourister underholdt hinanden med deres Reiser; man fortalte Spøgelse-, Tyve- og Krigshistorier; en Zigeunerske udlagde Fremtiden for os og gav os at forstaa, at vi Allesammen vilde blive gift tre Gange, uden en eneste Gang at blive Hanrei; at vi

---

¹⁾ Imellem den unge Grev Wachtmeister og Schimmelmanss Brødre.

vilde blive rige ved Hjælp af vore Penge, og store — i en Grad, jeg ikke kan sige. Denne Aften var virkelig charmant.

Farvel, min Kjæreste! jeg vilde trøste mig over alle Elendigheder, der møde mig, hvis jeg for mig selv til enhver Tid kunde sige, at De elsker mig. De er min Trøstermand uden at vide det. De er Alt for mig, og ak! jeg er maaske ikke længer Noget for Dem?”

Schimmelmänn til Hennings.

Hamborg, 13. Oktbr.

„De er ikke længer Noget for mig?” Hvis det var sandt, vilde jeg være meget utaknemmelig og meget ulykkelig. Naar jeg ikke har skrevet, er Grunden den, at jeg stadig har frygtet, at mit Svar vilde komme for sent til Travemünde, og i denne Time, da jeg tror De, er i Kjøbenhavn, skynder jeg mig at svare Dem.

Jeg beklager Dem, min Kjæreste, af mit ganske Hjerte; jeg ved nok, at de indbildte Elendigheder, som næres af Lediggangen, ere meget grusommere end virkelige Ulykker, og at det tidt er den største Ulykke, ikke at have nogen. Hvilken Utaalmodighed, De fortæres af! Aa, jeg føler det godt. Deres Hjerte kan ikke udholde den sædvanlige Sjæls-temperatur, og naar Æthiopiens Sol ikke varmer Dem, fryser De ihjel paa et Spitzbergen. *Ciel, quel profondeur!* — Jeg vil sige, min meget Elskværdige, at De maa have en Elskerinde at tilbede eller et Grækenland at forsvare. Jeg véd, at disse to Lidenskaber kunne kvæles. Men naar De ikke længer føler noget dertil, ikke engang Ønsket, da er Tidspunktet for Deres moralske Død kommet. De vil vedblive at leve, men De vil — ak! De vil ikke blive, hvad De kunde være bleven!¹⁾

Naar De godt og vel er død, vil jeg ønske Dem til Lykke af ganske Hjerte; thi Deres Existens vil da være som en

¹⁾ Her ender pludselig den tyske Bearbejdelse. Under Texten staar følgende Note: „Und nun sage man, dass es nicht Augenblicke giebt, wo ein richtiges Gefühl der Lage vertrauter Seelen richtige Profetieung der Zukunft wird! Hätten wir nur Kräfte genug davon Gebrauch zu machen!“

blid Søvn, og De vil ikke længer føle noget til Dødskampen. Hvis jeg overlever Dem, kan De give mig Nyheder fra Skygernes Opholdssted.

Men jeg maa give Dem Nyheder fra vort Selskab. Min stakkels Moder er kommen for tidlig; hun var saa daarlig, at hun tog Afsked med mig. Aldrig har jeg følt en saadan Skræk. Hun er dog nu udenfor Fare og befinder sig efter Omstændighederne meget vel. Grevinden [de Castel?] er meget syg; man kan ikke være helt rolig for hende. Pauline [Bielefeld?] har flere Gange været Døden nær; der er for Øieblikket en Smule Bedring. — De ser, at De har Grund til at forlange, at jeg skal skrive, siden jeg har saa godt Nyt at bringe. Skaan mig for den Tort at tale om mig selv — De ser, jeg er meget munter og i godt Humør, at jeg er fuldkommen tilfreds. Farvel, og hav det godt!“

III.

Pylades. . . . Lass es mich gestehn:

Mir scheinen List und Klugheit nicht den Mann
Zu schänden, der sich kühnen Thaten weiht.

(Iphigenia a. T. II, 1.)

„Naar man“ — siger en fransk Moralist¹⁾ — „gjør Selvfølelsen til Dydens Grundvold og tror sig frigjort fra de Regler, som styre Menneskene, følger man ingen tryk Sti. Den, som selv digter sig sin Samvittighed, kan ikke blive dydig paa en sikker Maade. Liden-skaberne kunne rive ham hen, uden at han taber den gode Mening om sig selv: den første Kilde til hans Feil. Selvfølelsen er ingen foragtelig Raadgiver saaledes som den personlige Interesse; men den henriver ofte til Feiltrin. Deraf kommer den Fordel, som Religionen har fremfor den menneskelige Moral“

Disse Ord kunde vel anvendes paa Hennings i den nu indtrædende Struenseeske Periode. Selv om vor unge Filosof havde levet i Platos Stat, vilde han efter Lovgiverens Anordning være ledet ind i farefulde og forføreriske Forhold, for at prøves mere end Guld i Ilden, — ligesom man fører Heste til Støi og Larm, for at se, om de ere sky²⁾.

Men han levede nu engang i Danmark, havde viet sig til dets

¹⁾ M. de Barante: De la literature Française pendant le XVIIIe siècle. 4me ed. Paris. 1824 p. 203.

²⁾ Jfr. Platos udvalgte Dialoger ved Heise. IV, S. 196 f.

Tjeneste og skulde gennemgaa „den høie Skole“ ved Christian den Syvendes Hof, der lige saa lidt var nogen platonisk Opdragelsesanstalt for unge Mennesker, som den danske Stat kunde kaldes et Ideal af en Stat. — Intet Under, at han ikke i Alt udviste den gode Fatning eller bevarede den harmoniske Sindsstemning, som Plato taler om.

De to efterfølgende Breve afmale Hennings' Situation ved Begyndelsen og Enden af den skjæbnsvangre Hofsaison 1769—70.

Hennings til Schimmelmänn.

Kjøbenhavn. 22. Novbr. 1769.

„Jeg er overvældet af Træthed efter at have tilbragt Natten paa Maskeraden, og jeg er sløv af aandelig Tomhed. Deres Fraværelse tager Alt fra mig; selv mine Ideer forsvinde, naar jeg ikke kan meddele dem til Dem. Hvor vore Beskjæftigelser i Gaar har været forskjellige. I Deres Ensomhed paa Hammermøllen har Deres Blik vandret om mellem simple Naturgjenstande, og Deres Fabriks skønne Omgivelser har uden Tvivl udslettet Mindet baade om Staden og Hoffet. Maaske har De ønsket mig ved Deres Side for at lade mig dele Deres Drømmerier; og jeg kunde ønske at følge Dem og flygte fra Verdens Daarskaber.

Man maa begaa Daarskaber for at bedømme dem, siger den gode Jean Jacques; man maa være Skuespiller paa Verdenstheatret for at lære Stykkerne og Rollerne at kjende, som spilles der¹⁾.

Det er under dette Paaskud, at jeg tager Masken og stiger op paa Scenen: lykkelig, dersom jeg en Dag kan forlade den uden Fare for at tage Skade paa mit Hjerte og min Aand. Jeg er meget langt fra at være sikker paa mig selv. Der var visse Fornemmelser, som ikke lod Filosofien beholde mig helt for sig alene, naar jeg saa en smuk Haand vikle sig ud af Handsken, eller en lille Fod æventyre sig frem under et Skjørt af Zephyr og Roser. Fødderne ere især farlige, ligesom hine Skjær, der, skjulte under Voverne,

---

¹⁾ „Je sentis“ — siger M. de Volmar til St. Preux — „qu'on ne voit rien quand on se contente de regarder, qu'il faut agir soi même pour voir agir les hommes, et je me fis acteur pour être spectateur“. (Nouv. Héloïse, p. IV, l. XII.)

kun strække en vildledende Spids i Veiret, hvis Skjønhed tiltrækker den vildfarende Lods. — „Hvor De er uskyldig,“ vil De sige. Men Fred med Filosofien.

Indtrykket af det Skuespil, man gav mig, var ikke skikket til at sætte mig i en munter Stemning. En ubekjendt Maske var nok til at allarmere en hel Flok Hofkavallerer. Et Ord, hvisket i en Krog af Salen, satte, jeg ved ikke hvor mange Favoriter i Skræk. Man vogtede ængstelig paa Enhvers Optræden. Man bedrog hinanden endnu mere, end man hjalp hinanden ud af Bedraget. — Jeg saa Kvinder, der var altfor ene, og Andre, der ikke var tilstrækkelig alene. Med ét Ord: jeg har set flere Daarskaber, end jeg skriver om.

Hvis det at tilstaa en Feil er det samme som at komme til Fornuft igjen, har jeg en god Mening om mig selv. Jeg taler til Dem som til en Beskytter, en Leder, en Ven, og jeg tyer til Dem for at blive adstadig.“

Ernst vilde ikke overtage Mentorrollen. Han maatte nogle Uger senere høre ilde for, at han hverken vilde bekæmpe eller begunstige Augusts Lidenskab¹⁾. „Jeg beder, skriver Baronet, „lad være at gjøre mig til en Cato, De har Uret deri!“ Han giver saa Vennen Aflad paa 10 Aar eller længer, efter at have hørt hele Skriftemaalet og læst „de af Aand og Fantasi overstrømmende“ Udgødelser, som Hennings i samme bedrøvelige Anledning havde stilet til sin Søster Sofie, i hvem han saa en Slags Beatrice, der skulde føre ham ud af det Inferno, hvori han sukkede. I et Brev af 17. Februar 1770 skriver han til Ernst: „Jeg væltede mig forrige Nat i min Seng som Philoktet foran sin Hytte: Min Fantasies Drømme fortsatte, hvad jeg om Aftenen havde læst hos Dante om Grev Ugolinos Historie, og Kjøbenhavn, tror jeg, var blevet til Taarnet i Pisa²⁾.“ Strax efter siger han, at et Par rolige og blide Timer, tilbragte med Klopstock i Digterens Værelse, atter havde glattet Sjælens Folder. Men de rolige Øieblikke bleve sjældnere og sjældnere. Med feberagtig Uro fulgte han saa vel som Ernst Schimmelmänn Forholdenes Udvikling ved Hoffet, og lod sig rive med af Hvirvelen.

Da Brevvexlingen her standser for en Tid af henved tre

---

¹⁾ „Vous n'avez voulu ni combattre, ni favoriser ma passion.“ I dette Hennings' Udtryk ligger vel en Allusion til Claires Ord til St. Preux: „Je ne me repens d'avoir ni favorisé, ni combattu Votre amour“ (Nouv. Héloïse, p. III l. VIII).

²⁾ Vennen Gerstenbergs „Ugolino“, der i dramatisk Form udmalede Dantes Skildring af de Ulykkeliges Hungersdød i Fængsels-taarnet, var udkommet i 1768.

Maaneder. henvises man til de faa Antydninger. som Hennings andetsteds¹⁾ har givet om sit Forhold til Hoffets opgaaende og neddalende Sol: Struensee og Holck.

Allerede i 1766. da Hennings. noget svækket og overanstrengt at Studierne i Göttingen. var vendt tilbage til Pinneberg. lærte han Struensee at kjende som Huslæge i hans Forældres Hus.

Pinnebergs Borgere skal dengang have indespærret deres Døtre af Angst for den farlige Doktors Praktiseren²⁾. Gamle Hennings var for stolt af den Opdragelse. han havde givet sine Børn, og for trisindet. til at følge et saadant Exempel. Hans Døtre vilde vel vide at vogte deres Ære. — og August! skulde han ikke være Karl for at forsvare sine Principer? Ufortærdet traadte den barnlige stoiske Idealist i Skranken for dem og maalte sine Vaaben med den erfarne Epikuræers. Men. hvor stærke Udbrud Indignationen over Universaldoktorens Kynisme nu og da kunde fremkalde³⁾, maatte visse Maximers fine Gift dog nødvendig berøre en saa sensibel aandelig Konstitution som Hennings. om end Virkningen deraf ikke var saa aabenbar som de diætetiske Leveregler paa hans fysiske Udvikling.

Imidlertid havde det tidligere Bekjendtskab gjort Hennings fortrolig nok med Struensees Karakter til at lade ham ane Uraad. da de to Aar senere mødtes i Kjøbenhavn. Den snart saa navnkundige Læge oversaa naturligvis sin fordums Patient og anede mindst. hvilken skarp Observation han fra denne Kant var Gjenstand for.

I Kammeradvokat Bangs Procesindlæg imod Dronningen er optaget den Forklaring af Grev Brandt. at Struensee havde betroet ham. at han bedst kunde tale med Dronningen om Kjærlighed paa Maskerader; og Struensee selv har under Inkquisitionen forklaret. at det var paa en Maskerade. Dronningen erklærede ham sin Kjærlighed og faldt i hans Arme. Paa Maskeraderne var det. Hennings studerede Symptomerne til den sig nærmende Krise og tilsidst gjorde den Opdagelse. hvormed han i sin Alderdom har nedskrevet Følgende⁴⁾: „Indviet i alle Hoffets Intriger. hvorved jeg dog kun spillede en iagttagende Tilskuers Rolle. havde jeg længe torudset Stormen. Gang efter Gang besvor jeg Kongens Favorit. Grev Holck. der havde fattet en sær Forkærlighed for mig. om dog at se sig for og forandre sin Holdning. Morgenen efter et bal paré en domino ved Hoffet begav jeg mig til Schimmelmänn. der stod i Begreb med at reise til Hellebæk med sin Søn. Jeg var lidt betagen efter Ballet. og hvad jeg der havde set. Maaske gebærdede jeg mig som en In-

¹⁾ I det nedenfor citerede Forord fra 1823 til sit Haandskrift „Annales dédiées à la Posterité. 1777“, samt. under Form af „Wahrheit und Dichtung“, i sin Histoire de Sueno Canutson, 1770 (i Haandskriftet Reminiscences).

²⁾ Efter Struensees Kammertjener. Pinnebergeren Frantz Goes' Forklaring H. P. Giessing. Struensee og Guldberg, S. 20).

³⁾ „Struensee — autrefois mon médecin. quelquefois un peu mal-traité de son malade“, siger Hennings i „Avant propos“ 1823.

⁴⁾ Avant propos. 1823.

spireret, som en af det gamle Testaments Profeter en miniature; men uden mystisk Tilbageholdenhed diskede jeg op med alt, hvad jeg troede at have fornummet af Struensees og Dronning Carolines Plan. „Hvis De og Grev Bernstorff ikke for Alvor prøver paa at fjerne Struensee, kan De være vis paa, at han jager Dem bort Allesammen.“ Saaledes gav jeg ham rene Ord for Pengene. Han ænsede slet ikke min Advarsel. — Min Skjæbne har altid været den, ikke at blive hørt i rette Tid og kun at have fremkaldt Fortrydelse. Schimmelmänn forskandsede sig bag en Mur af Minister-værdighed og satte sig paa den høie Hest. Han svarede mig, at Dronningen var Herskerinde og kunde handle, som hun behagede, og at det var nødvendigt at lade Hoffet have sit frie Spil.“

Under denne Sagernes Stilling skrev

Hennings til Schimmelmänn.

9. Mai 1770.

„Efter at have mistet Dem, føler jeg Trang til at tale med Dem. Jeg véd ikke, hvorfra den Ro er kommen over mig, som jeg nyder godt af, og som dog paa ingen Maade er i sin Orden efter de noget bevægelige Samtaler, vi havde før Deres Afreise til Fabriken. Jeg har stor Lyst til at lade mine Sorger ganske uomtalte og ønskede at kunne forny den rene og herlige Nydelse, som forhen ledsagede vor Brev-vexling. Fra mit Hjertes Dyb hører jeg endnu bestandig den samme Røst, og uden at vide, hvordan jeg har tabt mig selv, ser jeg, at jeg er bleven falsk, behændig, intrigant, ubesindig, uden at mit Hjerte er smittet deraf.

Dyder og Laster ere sammenfiltrede i en saa tæt Vævning, at man tror endnu at handle i Dydens Interesse, naar man er forbryderisk. Jeg tilstaar Dem — men jeg besværger Dem ved den Tillid, jeg har til Deres Venskab, aldrig at tale til mig derom —, jeg tilstaar, at jeg, forledet af mine Ideer, har troet at kunne opoffre Alt for den brændende Iver, der besjæler mig. De kjender min voldsomme Karakter. Jeg behandler Tingene, ligesom jeg spiller Skak. For at forfølge mit Maal, negligerer jeg Alt, hvad der ikke hører med til min Plan, og ofte fordærver dette Raseri Alt for mig. Bild Dem ikke ind, at det er store Ideer, jeg har; de passe til vor Verden, de ere hentede derfra; men et Hjerte, der ikke er aldeles hverdags, et Hjerte som mit, vover jeg at sige, kan tage dem dèr.

I Morges, da jeg gik hjem, saa jeg ind til *le Grand Capitaine*: jeg traf et Fruentimmer hos ham. Fuld af Afsky forlod jeg Værelset uden at sige et Ord. Er det da kun vore egne Forvildelser, vi undskyldte, og bestandig de Andres, vi laste? — Dersom jeg var naaet videre i Lasten, vilde jeg dog være bleven mindre skandaliseret; men var jeg mindre erfaren, vilde jeg ikke have gjort denne Bemærkning. — Jeg fortaber mig i mine Tanker som i en Labyrinth. Jeg giver Slip paa Maximer, Reflexioner og Principer; det er mig nok at se til og være med; og dersom jeg forvilder mig, giver jeg mig Lov dertil.

Jeg har begaaet en Feil, idet jeg talte til Deres Hr. Fader; men De har Uret i at behandle som en personlig Svaghed hos mig, hvad der kun var en Feil i Deres Hr. Faders Karakter og en Følge af et falsk Ræsonnement. — Et lidenskabeligt Hjerte, der aldrig har haft nogen Lidenskab, blander Lidenskaben i alle sine Handlinger og skjelner ikke længer en daarlig Heftigheds Overdrivelser fra Forstandens lige Bane. Det er det, der skaber Enthousiasterne, og dersom De vær-digedes at overveie mine Skridt opmærksomt, vilde De ikke mere anklage mig for en smaalig Forfængelighed, som jeg afskyer, men De vilde faa at se, hvordan man bliver Enthousiast uden at vide det.

Den overhængende Fare, hvori Grev Holck synes mig at svæve, Doktorens farlige Seir, den indre Forvisning, jeg havde om min rene Iver for Fædrelandets Vel, de Æventyr, jeg havde haft Aftenen forud paa Maskeraden, havde bragt mig til at jukke Øiet overfor den Art Modtagelse, som Deres Hr. Fader maatte berede Aabenbaringer og fortrolige Henvendelser fra en ung Mand uden Anseelse, uden Betydning. Jeg vovede at nærme mig ham; jeg saa ikke længer Afstanden, der skiller os. De véd kun altfor vel, hvor meget det koster mig at tænke derpaa. Og hvad Forbrydelse er der saa endelig i, glemmende sig selv et Øieblik, at stille sig paa lige Fod med Mænd, som man i sit Hjerte tror at hædre, naar man behandler dem som sine Lige?

Jeg beder Dem, optag ikke som en Retfærdiggjørelse ¹⁾,

¹⁾ Smlgn. Montesquieu, *Lettres Persanes*, IV: „Non. j'ai trop de respect pour moi même pour descendre jusqu'à des justifications.“

hvad jeg under min Selvfordybelse ikke har kunnet fritage mig for at sige Dem. Jeg véd, hvor ulykkelig Deres Vrede kan gjøre mig; men aldrig vil jeg vide af anden Retfærdiggjørelse end den, Deres Forstand bringer, og jeg vilde ikke kunne appellere Deres Kjendelse.

Hvad der virkelig græmmer mig er, at jeg maaske har skadet Schilden; hvad mig selv angaar, føler jeg mig trøstet ved Bevidstheden om at have handlet i den Hensigt at gjøre det Gode.“

Hennings havde da ved sin Angivelse ikke opnaaet Andet end at kompromittere sig selv og sine to Medforbundne. Hans v. Schilden, dengang Kammerjunker, siden Kammer-Præsident, var nemlig den Tredie i Forbundet. En trofast Allieret, som vedblev at være knyttet til Vennerne indtil Slutningen af den Guldbergske Periode, da deres Veie skiltes.

I Foraaret 1770 var der ikke Tale om Skilsmisse, men kun om en forbigaaende Adskillelse, som Hoffets Reise til Hertugdømmerne alligevel vilde have medført, selv om Skatmesteren ikke havde foregrebet den. Den forsigtige Baron lod sig ikke nøie med strax at fjerne sin Søn, Konferentsraaden, fra Hovedstaden, men udstrakte sin faderlige Omsorg til Sønnens Ven, Doktoren. Allerede tre Maaneder forud havde Hennings ved Schimmelmanss Protektion opnaaet Ansættelse som — Landmaaler ved den under Overskattedirektionen henlagte Antvorskovske Domæne. Hennings var et Stykke af en Mathematiker; man havde set Prøver paa hans Tegnetalent — et Par sirlige geometriske Planer, en vakker arkitektonisk Tegning eller Sligt. Hennings skulde ikke længer sige, at Talentet ikke blev opmuntret; han skulde blive Landmaaler, og han blev det *tant bien que mal*.

Hidtil havde man ikke forhastet sig med at sætte Arbeidet ved „den nye Indretning“ i Gang, og der skulde endnu hengaa en god Stund, inden det kom til at begynde. Men alligevel fandt Schimmelmann det rigtigt at benytte Øieblikket til at give den nye Landmaaler Reisepas til Antvorskov,

Med fortvivlet Ligegyldighed modtog han sin nye Stands Insignier: Stokken og Kjæden. Attributer, der i hans daværende Stemning maatte forekomme vor Filosof mere passende end Hyrdestaven og Rosenlænken. Thi skjønt han sex Aar senere gav en aandrigh Veninde at forstaa, at han havde ladet sig gjøre til Bonde, for at lære disse Naturbørn at kjende¹⁾, vidste han, at det ikke var arkadiske Hyrder, men sjællandske Stavnslænder, han skulde gjæste, da han en skøn Foraarsdag maatte vende Hovedstaden Ryggen og sige sit: *O corte addio!*

---

¹⁾ Jfr. Hennings Haandskrift: Lettres sur la Religion à Mme la Comtesse Jenny de Brühl. Dresden 1776.

Schimmelmänn til Hennings.

Ahrensburg, 15. Juni 1770

„Jeg véd ikke, hvem jeg skal give Skylden for min Taus-hed. Under alle Omstændigheder vil jeg ikke skyde den paa mit Hjerte. Det er aldeles uskyldigt, og naar De vil tage det saaledes, overgiver jeg mig paa Naade og Unaade. De véd, min Kjære, hvor optagen man er, naar man Intet har at gjøre, især naar man Intet har at gjøre paa tre Steder¹⁾, paa en og samme Tid. Det er en bestandig Jagen om, og jeg er at anse som ingenstedsnærværende.

De vil, jeg skal tale om mig selv; det er en Lykke, at det er mig, De har overdraget dette Hverv; thi lad en Anden tage sig i Agt for at skrive to Ord om denne Gjenstand! Jeg vil sige Dem saa meget, at Landluften har gjort mig godt.

Le souffle du matin au repos me rapelle²⁾.

Forestillingerne om Fred og Uafhængighed ere de eneste Ideer, der sysselsætte mig. Resten er mig ligegyldig, ja ganske ligegyldig. Men ikke desto mindre: havde jeg 30000 Grækere under min Befaling, som Philips Søn, kunde jeg godt gaa hen og faa modsatte Tanker. Jeg véd dog, at det vil blive min Lod at rives med ind i denne Verdens Malstrøm, og det bevæger mig tidt til at udkaste underlige Planer. Men hvad nytter det Altsammen, naar man har Fødder og Hænder bundne.

Man indrømmer mig al mulig Frihed under mit Ophold her. Man ønsker at bibringe mig den Tro, at jeg intet Offer har bragt. — Ahrensburg er mindre hjemligt nu end forhen, siden den tiltrækkende Gjenstand, som bandt os hertil, ikke længer existerer³⁾. Vor Levevis er paa lidt nær den samme, som De kjender fra gamle Dage. Vi har levet meget lidt en familie. Overskjænken Grev Holck⁴⁾ har tilbragt nogle Dage her. Om otte Dage tænker jeg at tage til Slesvig⁵⁾, saa jeg

¹⁾ Rimeligvis: Ahrensburg—Wandsbeck—Hamburg.

²⁾ Mig Morgenvindens Pust til Hvile kalder.

³⁾ Mdme Bielefeldt var død i Løbet af Vinteren.

⁴⁾ Gustav Fr. Holck Winterfeldt. f. 1736, d. 1776. blev Overskjænk 1766.

⁵⁾ Hvor Hoffet tog Ophold den 23. Juni.

paa en Maade betragter dette som en Mellemstation. De skal da faa ærlig Gjengjæld for de Nyheder, De har havt den Godhed at sende mig, og paa samme Tid vil De faa at erfare, i hvor høi Grad Afstanden forvandler Tingene.

De volder mig Bekymring ved den Tone, som hersker i Deres andet Brev ¹⁾. Jeg kan kun beklage Dem. Men siden Gjerning dog altid er Gjerning, kan jeg ikke forstaa Deres Fortvivlelse. Naar galt skal være, er det bedre at sige Nei og byde Alt Trods, end at lade sig fortære af Græmmelse.

P. S. Jeg har havt Breve fra Falkenskiold, som ikke stemme med Deres Efterretninger. Lad mig vide, om Deres ere tilforladelige. Han er Oberst i Ingenieurkorpset og har paa samme Tid faaet en Udnævnelse som Infanteri-Oberst. Det er hans Ord til mig. Man siger, at han derved har Rang med Generalmajorer, og at Romanzoff ikke en Time kan være hans Selskab foruden. — De ved vel, at Grevinde Ahlefeldt har afslaaet at blive Æresdame? Deres Breve maa De vedblivende sende til Hamborg under Zagels Adresse.“

Ahrensburg, 16. Juli.

„Nu er da vor Brevvexling gaaet i Staa. Jeg giver Landlivet Skylden for Deres Taushed, og beder Dem, min Kjære, gjøre det samme med Hensyn til min. Jeg har ikke været i Slesvig med min Fader; han har kun opholdt sig der i fire Dage. Jeg lever paa Ahrensburg i en Ensomhed, som imidlertid ofte afbrydes, navnlig igaar, da Kongen og hele hans Hof har spist til Middag hos os. Jeg formaar ikke, min Kjære, at oprede min Tilværelse for Dem; jeg er som et søvndrukkent Menneske; jeg kan ikke fatte et eneste Ønske, som med Rimelighed kan opfyldes; jeg føler mig da lykkelig i samme Forhold, som jeg lader være at fatte Noget — og det lykkes mig.

Men hvad tager De Dem for, min Kjære? Jeg frygter Deres Humør; jeg ved ikke, om man skriver, naar man er lykkelig, i saa Fald vilde Deres Taushed gjøre mig bange;

---

¹⁾ Intet af dem findes i Samlingen, eftersom de tilintetgjordes strax efter Læsningen.

jeg holder stedse meget af Dem, og Deres Velgang ligger mig paa Hjerte, mere end nogen Anden. Skriv mig i det mindste, om De lever! Vær saa god at betænke, at jeg kan tie ustraffet, men at Deres Taushed foruroliger mig, og at man trænger mere til Leveattester fra Dem end fra andre Mennesker. Thi De lever saa at sige imod Deres Villie, og det gjør en Forskjel. Deres Astrolabium, Deres store øde Slot ¹⁾, Deres daglige Beskjæftigelser, Deres * * * Sjæl; denne Blanding kan bringe mig til at se Skræmmebilleder. Gjør det af med dem, og dersom De holder af mig, saa vær ikke altfor ulykkelig!

Nyt. Hoffet er splittet i tre Partier: Moltkes, Holcks og Dronningens ²⁾. Ingen tør komme til Travendal uden mine Forældre. Grev Holck hører ikke længer med til Kongens lille Aftenkreds. Hr. Brandt er udnævnt til Theaterdirektør og souperer med Majestæterne. Ved alle Fornøielsesture og Aftensgilder ere Deltagerne følgende: Dronningen, Fru Gähler, Hr. og Fru Bülow, Struensee, Kmrh. Warnstedt og Brandt. Dronningens Befindende er stadig kun middelmaadigt. Siden igaar er hun bleven daarligere, og man har sendt en Stafet efter Hr. Berger, som er i Mecklenborg. Struensee og Brandt tage skiftevis hver Nat til Ascheberg. Man vil vide, at Greven bliver stærkt bearbejdet fra Kongens Side, for at faa ham til Travendal, men at han ikke vil, før man har gjort rent Bord.

Man tænker paa en Reise til Brunsvig (hvad der er en stor Hemmelighed), hvori ingen Andre end Kongen, Dronningen, Struensee og Warnstedt skal deltage.

Det er allerede en Stund siden, Schilden er tagen til sine Godser ³⁾. — Gourmand ⁴⁾ er kommen til Ahrensburg

¹⁾ Antvorskov, hvor Hennings havde Kvarter, før han tog Bolig i Vedby-Sønder.

²⁾ Saaledes ogsaa efter Struensees Forklaring (Forsvarsindlæg af 14. April 1772); han benævner det tredje Parti som Fru Gählers, hvad der kommer ud paa det samme (jfr. Brevets Slutning).

³⁾ Kmrjkr. Hans Heinr. v. Schilden besad det adelige Fideikommis-Gods Hasseldorff ved Bredden af Elben, 1 Mil SV. for Uetersen.

⁴⁾ Kongens store danske Hund; jfr. Keiths Memoirer, I, 208 f. og J. Brown. Northern Courts. I, 99 f.

1. De eerste twee maanden van het jaar
 2. De eerste twee maanden van het jaar
 3. De eerste twee maanden van het jaar
 4. De eerste twee maanden van het jaar
 5. De eerste twee maanden van het jaar

1. De eerste twee maanden van het jaar
 2. De eerste twee maanden van het jaar
 3. De eerste twee maanden van het jaar
 4. De eerste twee maanden van het jaar
 5. De eerste twee maanden van het jaar

1. De eerste twee maanden van het jaar
2. De eerste twee maanden van het jaar
3. De eerste twee maanden van het jaar
4. De eerste twee maanden van het jaar
5. De eerste twee maanden van het jaar

1. De eerste twee maanden van het jaar
 2. De eerste twee maanden van het jaar
 3. De eerste twee maanden van het jaar
 4. De eerste twee maanden van het jaar
 5. De eerste twee maanden van het jaar
 6. De eerste twee maanden van het jaar
 7. De eerste twee maanden van het jaar
 8. De eerste twee maanden van het jaar
 9. De eerste twee maanden van het jaar
 10. De eerste twee maanden van het jaar

1. Han te
 2. Han te
 3. Han te

18
 19

megen Kjærlighed til Hytterne, Dunkelheden og Rugbrødet, og jeg modstaar vort Lands Temperatur 50 pCt. bedre end en vis, lidt umedgjørlich Vildmand, som man ikke længer kan pine et Ord ud af.

Kjære Hennings! jeg beder Dem tilgive, at jeg ikke har besvaret Deres Brev, som jeg havde lovet; men jeg er meget sjelden Herre over min Tid. Jeg har ikke Styrke nok til at binde an med de Argumenter, De har opstillet til Forsvar for Deres Utilfredshed. Men jeg kommer bestandig tilbage til min kjære stadige Tanke: Man maa tage en fast Beslutning, enten forandre Stilling eller lempe sig efter Omstændighederne. Det forekommer mig, at der dog maa være noget Interessant i at sætte sig ind i Agerdyrkningen, Landboernes Sæder og Forestillinger og i at udstudere de bedste Midler til at gjøre dem lykkelige. Apollo, da han faldt ned fra Himlen, blev Hyrde, og det blev Jordens Lykke. Og hvad de saa kan finde paa at sige: denne Sommer kunde, om De vilde, blive Dem nyttigere, end Verdensomseilingen blev det for St. Preux ¹⁾. Og jeg har større Grund til at være misfornøiet, end min Allerkjæreste.“

Hennings til Schimmelmänn (uafsendt Brev)²⁾

Vedby Sønder ved Slagelse, 2. Aug. 1770.

„De gjør ved mit Hjerte, hvad De vil, min kjære Baron! De bortfører det; det overgiver sig til Dem, og dets eneste Lyksalighed er at løbe bort. Er det Gift eller Vellyst, De gyder i min Barm? Den Vanvidsrus, De er Aarsag til, hindrer mig i at dømme derom. Jeg brænder, jeg fortæres; jeg fornemmer ikke længer nogen anden Nydelse end Forstyrrelsen af min Fornuft. I min Ensomhed lægger jeg Planer for at faa Alt revet ned og kastet overende; jeg fylder Markerne med Kombattanter og Hytterne med Landeværnsmænd; Raseriets Begeistring river mig hen.

Jeg ser, De elsker mig; jeg læser det endnu tydeligere i Deres Hjerte end i Deres Breve. Ved denne Tanke støder en ny Kraft til min egen; mit Mod fordobbles, og min Indbildningskraft kjender neppe Grændser. O, min Kjæreste! hvilken Kræft, hvilket Værd

¹⁾ Helten i La Nouvelle Héloïse.

²⁾ Dette og det følgende Brev fra Hennings blev indført i Samlingen fra hans i Vedby S. førte Journal. De afsendte Breve brændte Baronen strax efter Læsningen paa Grund af deres farlige Indhold.

har to Mænd, som den samme Dyd forener! Med Dem frygter jeg Intet mere. Jeg ser ikke længer Noget, som kan skræmme mig. Jeg er roligere, siden mit forsonede Hjerte staar ligeoverfor det ærefulde Alternativ: Hæderen eller Døden, og jeg er fast besluttet paa, hellere at ende mine Dage end at føre et uværdigt og usselt Liv. Jeg arbejder endnu som Fabius; hvad jeg nu gjør, er den pinligste Del af mit Værk; min Uvirksomhed koster mit hidsige Hjerte den største Kraftanstrengelse. Ak! hvor meget Blod, hvor mange Kræfter, jeg har tilovers. Jeg ser dem voxe og modnes for det Øieblik, da jeg vil have dem fornøden.

De leder mig, som De finder for godt, gennem Fryd og Smerte; jeg vilde med Glæde modtage en Dolk af Deres Haand, og jeg finder en Sødme, jeg ikke kan beskrive, i den Tanke at have et Vaaben fra Dem.“

Schimmelmänn til Hennings.

21. Aug. 1770.

„Jeg tilstaar, at Deres sidste Brev faar mig til at skjælv. De siger, at De ikke véd, om jeg virkelig tror, at De vil tage Livet af Dem. Hvilken Galskab at tænke, at jeg alvorlig har kunnet faa dette Indfald. Hvad jeg sagde, sagde jeg i Spøg, og saa megen Sjælshøihed har jeg altid tiltroet Dem, at jeg ikke kunde drømme om, at dette Raseri nogensinde kunde betage Dem. De beder Gud om at rive Dem ud af Deres egne Kløer. Jeg véd ikke, om jeg drømmer eller vaager, naar jeg hører Dem tale paa den Manér. Og af hvad Grund er Deres Hjerte bespændt af denne fortærende Edder? Ak, De gaar Deres Venner, Deres Familie, Deres Ære for nær, og denne Tænkemaade er Dem uværdig. Er det muligt, Utaknemmelige! at jeg behøver at frygte for Deres Liv! De gjør mig til Deres sorte Gjenvordighedens eneste Fortrolige, og tag Dem vel i Vare for at meddele Dem til nogen Anden; den blotte Mulighed af en saadan Rædsel var nok til at fylde Deres Familie med Angst. Men — Deres Ord til Trods — er det mig ikke muligt at tro, at dette skrækkelige Forsæt nogensinde for Alvor er faret i Dem; det var et Feberanfald, en forbifarende Drøm, hvorover De nu rødmer, og hvorom der ikke længer er Tale i denne Stund og Time.

Jeg er i et besynderligt Brummehjørne i Dag, og jeg vilde ikke kunne afholde mig fra at sige Dem Alt, hvad jeg har paa Hjerte.

Min Fader har gjort Deres Søsters Bekjendtskab; han var henrykt over hendes Konversation og hendes Aand¹⁾ og omtalte hendes Broder for hende i rosende Toner. Min Fader har mere Tillid til mig end nogensinde før, og jeg har ingen Plan, hvori De ikke har Deres Stykke Arbeide. Alle ønskede vi at arbeide for Dem. De alene har uigjenkaldelig besluttet Intet at gjøre for Dem selv. — Undskyld min alvorlige Tone og mine frie Yttringer; jeg haaber, at De deri vil erkjende Venskabets Sprog; det kjender ikke til denne Ængstlighed, som standser ved hver Sætning; det er sat i en altfor hidsig Fart til at kunne udmaale hvert Skridt. — Jeg har den Ære at gjentage for Dem, at man aabner Brevene. For Guds Skyld, husk derpaa! Jeg har ingen Tid til at skrive om Nyt, og der er heller ikke noget af sær Vigtighed. Kongen er reist.“

Hennings til Schimmelmänn (uafsendt Brev).

V. S. 3 Septbr. 70.

„Hidtil har jeg kun overkommet at besvare Deres sidste Brev; jeg har villet skjule for Deres Øine den Virkning, det har gjort paa mig. De kalder mig utaknemmelig. Jeg er det visselig ikke i mit Hjerte; jeg føler med Erkjendtlighedens hele Varme den Del, De tager i min Skjæbne; men jeg føler paa samme Tid, at skal jeg skylde Dem Alt, maa jeg ikke skylde Dem Andet end Deres Venskab; den frie Mand sukker, naar han hører Tale om sin Fremtid. Jeg frygter endog Deres Medlidenhed; jeg vilde gjerne staa helt paa egne Ben, lykkelig til Overmaal ved at fortjene Deres Venskab i Kraft af mit Hjertes Renhed og Uafhængighed. Disse Følelser fortjene maaske Navn af Utaknemmelighed. Jeg lider ubeskriveligt ved Tanken om i Deres Øine at synes svag; men aldrig vilde jeg kunne lade være at synes den, jeg er. Hvorfor har De faaet mig til at bryde Tausheden, som gjorde mit Hjerte bristefærdigt; men som jeg havde besluttet at bevare? Er det min Feil, om Knuden,

¹⁾ Christine Sofie Louise Hennings, hvis paafaldende Lighed med August fremhæves af Böttiger med det Tillæg, at hun var „werth eine Hennings zu sein“, ægtede $\frac{8}{6}$ 1770 den som Lærd og Menneskeven bekjendte Hamborger Læge Joh. Albr. Reimarus (K. A. Böttiger. Literar. Zustände u. Zeitgenossen, 1838, II. 15—32, der dvæler ved Reimarus-Kredsens fremragende Betydning; jfr. Varnhagen. Denkwürdigkeiten IV, 365; Perthes' Leben I, 76; J. G. Rists Lebenserinnerungen, II, 48 ff. etc., for ikke at tale om Baggesens og Steffens' Biografier.)

der ikke kan løses, maa hugges over? „Hvad er 20, 30 Aar?“ sige Filosoferne¹⁾ som aldrig føle Noget ved det, de sige. Det er netop de Ulykkeliges Kval, at 20 Aar, at 6 Maaneder, at en skrækkelig Uge synes dem at være en Evighed. — Jeg ved ikke, om De mindes Samtalen mellem Brutus og Cassius før Philippi-Dagen²⁾? „Lad os seire“, sagde Heltene, „eller lad os finde Befrielse fra Frygten for Seirherrerne!“ Jeg vil ikke citere Cato; jeg véd, at der skal 40 Aar til, for at anføre hans Exempel; men jeg har havt Øieblikke, da jeg kun fattedes Catos Aar, for at forvisse mig om, at det er bedre, i et Øieblik at ofre et intetsigende Liv end at miste det under en lang Række af Ydmygelser.

De siger, at jeg skal udspekulere den bedste Maade at lyksaliggjøre Menneskene paa. At gjøre det Gode, er det eneste Studium, vi behøve; og hvis jeg havde Midler dertil, hvorledes skulde jeg da kunne hade Livet?“

Vedby Sønder, 9. Septbr.

„Dersom De vil gjøre mig den Ære at komme og besøge mig paa Veien til Kjøbenhavn, saa stands Deres Vogn ved den anden Landsby, De kommer til paa Veien fra Slagelse. De vil træffe mig i en Hytte; men trods mit afsides og dunkle Skjul er jeg mere kjendt her i Vedby Sønder, end Tilfældet vilde være i Kjøbenhavn, om jeg boede i det skønneste Palais. Den første den bedste Arbeider vil føre Dem til min beskedne Bolig.“

„Denne Billet“ — tilføier Hennings i en Note — „traf Baronen paa Postgaarden i Slagelse. Han besøgte sin Ven i hans triste Bolig Kl. 10 om Aftenen og fortsatte Reisen efter at have drukket The hos ham. Tre Dage senere fulgte hans Korrespondent ham til Kjøbenhavn, hvorfra han efter andre tre Dage reiste til Hamborg.“ Denne lakoniske Rapport kan suppleres med nogle Linier af Hennings' oftere citerede „Forord“ fra 1823. Ogsaa her nævnes Ernsts

¹⁾ „Que sont dix, vingt, trente ans pour un être immortel! La peine et le plaisir passe comme un ombre; la vie s'écoule à un instant“, skriver Mylord Bomston til St. Preux i det Brev, hvori han bekæmper dennes Selvmordstanker (Nouv. Héloïse, p. III, l. XXII).

²⁾ I Plutarks M. Brutus spørger Cassius Brutus, hvad han vilde gjøre, hvis de tabte Slaget. B. svarer, at han i sin Ungdom havde betragtet Catos Død som irreligiøs og anset det for feigt at forlade den Post, Forsynet havde stillet En paa; men at Omstændighederne havde bragt ham til at forandre sin Anskuelse, og at han var bestemt paa at dø, hvis Slaget tabtes. Cassius omfavnede ham smilende og stemmede i (jfr. tillige Shakespeare, Julius Cæsar, V, I).

franske Visit, med særlig Fremhævelse af Theens Fortrinlighed. „Efter hans Afreise“, skriver den firdums Landmaaler, „væmmedes jeg ved min uværdige Stilling og deserterede bogstavelig fra min Post. Det var netop i de Dage, da Struensee vendte op og ned paa Alt i Kjøbenhavn. Jeg luskede mig hemmelig derind og besøgte min Chæfs Frue, Grevinde Scheel, spurgte, om hun havde Noget at befale i Anledning af min paatænkte Reise til Hamborg, og bad hende bevare min Hemmelighed, navnlig ikke røbe mig for sin Mand, til hvem jeg skulde have henvendt mig om min Afsked. „Derom“, svarede hun, „falder Ingen paa at spørge. Der findes ikke længer Autoriteter; vi befinde os i et saadant Virvar, at man ikke mere véd, hvordan man er vendt.“ Det var i det Øieblik, da Konseillet blev opløst.“

Hennings til Schimmelmänn.

Hamborg. Slutn. af Septbr. 1770.

„Ved Ankomsten til Ahrensburg gik jeg lige til Slottet og lod mig melde hos Deres Hr. Fader. Han modtog mig med Godhed og var endogsaa glad ved at se mig, ved Udsigten til at faa lidt bedre Besked om Hoffets Anliggender. Jeg fortalte ham, hvad Nyt jeg vidste. Han hørte mig, uden at lade sig anfægte, skjøndt han overraskedes over saa mange nye Begivenheder og tilstod for mig, at han vilde gjort vel i at have fulgt det Raad, jeg gav ham forinden hans Afreise fra Kjøbenhavn.

Jeg var kommen i Mørkningen; vi satte os til at spise til Aften, og efter Maaltidet fandt jeg alt mit Reisegods, som jeg ikke havde skjænket en Tanke, i god Behold paa Slottet. Baronens Høflighed, den Opmærksomhed, der vistes mig af Husets hele Befolkning, Domestikernes uophørlige Tjenstfærdighed vilde have behaget mig til enhver anden Tid; i dette Øieblik gjorde den mig forlegen. Man saa i mig en Overbringer af Statshemmeligheder fra Kjøbenhavn. Tre Lakkaier tilbød Deres Hjælp ved Afklædningen. Alle vare de opfyldte af ensig Tjenstiver.

Dagen efter min Ankomst tilbød Baronén mig en Plads i sin Kareth, for at tage mig med til Hamborg; jeg tog ikke imod Tilbudet, for at kunne tilbringe en Dag paa Ahrensburg, som jeg først den følgende Dag forlod, efter at have

modtaget en Billet fra Zagel¹⁾, der indbød mig til sig. — Før Afreisen tog jeg imod hele Husets Cour; en efter anden kom hele Besætningen, for at faa at vide, hvorledes det egentlig stod sig til i Kjøbenhavn, hvorfra der forlød saa skrækkelige Tidender. Det var mig en let Sag at berolige dem.

Ved min Ankomst til Hamborg traf jeg min Fader hos Baronen. Hele min Familie var i Byen. Hjertelighed og Tilfredshed smilede mig i Møde fra alle mine Venners Ansigter, og Ingen mødte mig med Bebreidelser for min pludselige Rømning fra Forretninger og fra Kjøbenhavn.

Deres Hr. Fader foreslog mig at spise hos ham, naar jeg kom tilbage fra Pinneberg. Jeg gjorde saa. Efter Bordet havde vi en lang Samtale, uden at jeg dog fandt Øieblikket beleiligt til en tydelig Forklaring. Hin Morgen i Kjøbenhavn stod mig for Hovedet, og jeg fandt Baronens optagen af sine egne Anliggender, at jeg ikke kunde blande ham ind i vore. — Jeg blev atter indbudt til Middag hos ham den følgende Postdag. Deres Fru Moder var tilstede, og der var Fremmede. Jeg fik paany Leilighed til nogle Minuters Samtale med Baronens; jeg rykkede ikke ud med Sproget, da jeg stadig fandt ham uvillig til Intriger imod Ministeriet.

Jeg sagde ham imidlertid, at Tingenes Gang overalt afhang af Hoffet, at man ved at raadspørge Historien saa, at Kabaler og Intriger altid havde raadet, naar Talen var om Armeers Overkommando og Valget af Ministre, og at, under Sagernes Stilling herhjemme, vore Ministre, forviste som de ere fra Hoffet, vare Generaler uden Soldater.

Nogle Dage efter, som jeg spadserede om i Baronens Billedgalleri, kom han anstigende fra Ahrensburg. Han trak mig ind i sit Kabinet og talte om Statssager. Vi vare saa fortræffelig i Overensstemmelse med Hensyn til Alt, hvad der maatte gjøres for at svække Struensees Magt, at jeg ikke længer betænkte mig paa at sige ham alle mine Tanker des-

---

¹⁾ Hennings Svoger, Friederich Zagel — forud omtalt som Ernst Schimmelmanss Reiseledsager i England —, død 1785 som Justitsraad og 1ste adm. Direktør for Tallotteriet i Altona. I udeladte Partier af nærværende Brevvexling omtales Zagels romantiske Kjærlighedsforhold til Hennings' yngste Søster Ulrike, som han ægtede 1771.

angaaende. Han billigede dem og forekom dem endog selv ved en tilsvarende Fortrolighed. Vi vare enige i, at Konseillet ikke længer kunde udrette Noget, at Alt maatte ske gennem Hoffet, og dér fandt vi snart dem, man kunde betjene sig af, for at rive Kongen ud af den Kabale, som for Tiden omgiver ham, og tage et sikkert og hæderligt Parti. — Vi talte endog om Grev Holcks fordums Ideer, og jeg bebreidede Baronen, at han ikke havde forsøgt at faa Struensee sendt til Munkholm, dengang jeg talte med ham derom, og han havde mig til Bedste. Det er den eneste Hevn, jeg vil tage over ham.

General Enden afbrød vor Samtale. Jeg ønskede Intet hellere end at optage den igjen. Næste Dag bragte Posten Baronen vigtige Nyheder. Jeg talte ikke med ham den Dag, men søgte ham den følgende.

Min Fader kom lige fra Baronen: jeg blev overrasket ved at se, at Deres Hr. Fader havde optaget ham i Fortroligheden, og at han havde talt med ham om mine Forbindelser ved Hoffet, hvorom jeg aldrig havde yttret det mindste Ord til min Fader. — Han havde endog beskyldt mig for at trachte efter at blive en anden Struensee¹⁾.

Jeg gik ind til Baronen. Han var beskjæftiget. „Min Stilling er klar,“ sagde han: „selv mine Fjender ere nødte til at vise mig Retfærdighed; jeg vil ikke blande mig længer i Hoffets Sager, og jeg beder Dem om at gjøre ligesaa.“

Jeg stod som himmelfalden; det var ikke længer den samme Mand, jeg havde for mig, som jeg havde set nogle Dage forud. Jeg følte mig saaret og forstille mig. Jeg lod Politiken blive udenfor: jeg talte om Forretningernes Besty-

¹⁾ Den samme Bebreidelse mødte Hennings nogle Aar senere. I et utrykt Digt, Abschiedsgedanken im Mai 1819, mindedes han den i følgende Strofe:

„Richtig sahen Oeders Blicke
Dänen Wohl im Bauerstand,
Da erklärte Rathlous Tücke
In Gefahr das Vaterland.
Als ich's wagte zu verfechten
Was dem Rechtsinn leuchtete,
Nannte Rathlou, mich zu ächten,
Mich den zweiten Struensee.“

relse og viste ham, hvor slet man hidtil havde ledet Sagerne ; jeg tilføiede, at jeg ikke havde anden Ærgjerrighed end den, at gjøre mig nyttig ved at tjene mit Fædreland under hans Auspicier. — Idet jeg traadte over hans Tærskel, tog jeg det Løfte af mig selv, aldrig at betro ham det ringeste af mine Tanker.

Senere erfarede jeg, at man havde skrevet til Baronnen fra Hoffet om at komme til Kjøbenhavn.

Baronnen foreslog mig at komme og spise hos ham hver Dag; det gjør jeg kun sjeldent, og har ordnet Alt for snart at vende tilbage til Kjøbenhavn.“

(Sluttes.)

Stanleyana.

Af P. Lauridsen.

- H. M. Stanley: In Darkest Africa. I II. London. 1890.
I Rose Troup: With Stanleys Rear Column. 2d Ed. London. 1890.
Major Barttelots Diaries and Letters. 3d Ed. London. 1890.
Herbert Ward: Five Years with the Congo Cannibals. 2d Ed. London 1890.
A. J. Mounteney-Jephson: Emin Pasha and the Rebellion at the Equator. London 1890.
Emin Pascha. Eine Sammlung von Reisebriefen und Berichten. Herausgegeben von Dr. G. Schweinfurth und Dr. Fr. Ratzel. Leipzig. 1888.
Gaetano Casati: Zehn Jahre in Äquatoria und die Rückkehr mit Emin Pascha. I—II. Hamburg. 1891.
-

I vore Dage drives den geografiske Forskning som ingensinde tidligere, og vor gamle Klode har snart ikke en Afkrog uden at den er gennemstøvet, eller en eneste Plet, hvor Fantasiaen uhindret kan tumle med det Ukendte og Bizarre. Den Sum af geografiske Mysterier, vi have faaet i Arv fra Fædrene, kan ikke holde ret længe ud, og man kunde næsten være fristet til at ønske mindre Ødselhed i Forbruget af en Kapital, der ingensinde vil kunne erstattes, og hvis Tilintetgjørelse dog vil gjøre Livet fattigere paa Motiver. Af vore Kaart forsvinder den ene hvide Plet efter den anden, og haandfaste Kjendsgjerninger udfylde de Egne, som vor Indbildningskraft tidligere kunde befolke med ubestemte, men tiltalende Muligheder. Sandsynligvis ville Polerne endnu en Tid holde igjen og bevare deres Hemmeligheder, men Troperne tages

ligefrem med Storm. I disse Egne færdes de Reisende skarevis, og Aar efter Aar, ja endog Maaned efter Maaned faa vi Underretning om, at „ny Jord“ er indvundet og undersøgt. Det er særlig Afrika, der er Gjenstand for disse geografiske Bedrifter, og efter alt at dømme synes denne Verdensdel at skulle blive det 20de Aarhundredes „nye Verden“. Her offrer hvide Mænd deres Formue, Sundhed og Liv for at afsløre dens mørke Hemmeligheder og forberede, hvad man almindelig kalder Civilisationens Seirstog.

I nogle Henseender frembyder vor Tid ingen mærkeligere Læsning end det Bibliothek af afrikanske Reiseværker, der oversvømmer Verden. Det er Synd at sige, at de ere overdrevent morsomme. De ere monotone som de Steppevidder, de for det meste beskrive, men den Ensformighed der raader i Førernes personlige Hændelser, er næppe større end den monotone Halsstarrighed, hvormed Reisens Farer og Møisommeligheder overvindes. Frygtelige Kampe med Feber og Dyssenteri, fortvivlede Marcher over knastørre Græsøder til Rastpladser, hvor Vandet langsomt pibler frem i saltholdige Huller, gravede „för tilfället“, hvor det tager en halv Nat for Expeditionen at slukke sin Tørst, og hvor Dragerne maa slaas om de sparsomt tilmaalte Draaber — endeløse Strabadser gennem Moradser, hvor Togtets Medlemmer synke i til Knæet, til Bæltestedet eller til Halsen, og hvor den lumre Luft er mættet med Malaria; — rædsomme Vandringer gennem Urskove, hvor de sønderflænges af de Tjørne og Pigge, hvormed Naturen saa rundhaandet har udstyret Underskoven i det mørke Fastland, ad Stier, hvor Bøffelen og Elefanten eller kun den letfodede Abe har fundet Vei før dem — endeløse „Palavers“ med fordringsfulde Krigere, uudholdelige Prellerier af gridske Negerfyrster, modbydelige Kampe og Massakrer med forgiftede Vaaben, lumske Baghold og Overfald — ja, det er i kort Begreb, hvad der med endeløs Gjentakelse findes i den ene Reiseberetning efter den anden.

Her er Heltemod nok, og hvem der først er kommen ind under Afrikaforskningens Fortryllelse, synes ikke at kunne slippe ud igjen. Ingen tænker paa at give efter, ja ikke en Gang at overveie, om Spillet er Indsatsen værd. Findes Veien spærret i én Retning, opsøges øieblikkelig en ny; forladte,

mishandlede, udplyndrede, syge paa Sjæl og Legeme, tænke disse Pionerer dog kun paa nye Togter. Lad den kommende Tids Kultur marchere hen over deres Lig; de have dog været med til at bygge denne Fremtid op, og — siger en engelsk Forfatter — de beklage sig ikke mere end den Græshoppe, der med sin Krop hjælper til at fylde Graven, hvorover dens Kamerater kunne naa frem til nye Græsmarker og frisk Løv! —

Men her er meget blandede Motiver. En stor Del af disse Mænd have en umættelig Lidenskab for Magt og Indflydelse og drages af denne til disse mørke Egne, hvor den hvide Mand er Konge. Andre ere kulturtrætte og befinde sig kun vel paa de ubundne Vidder. Det gaar dem, som den grønlandske Missionær, der paastod, at i Grønland er der altid noget nyt, men i Tyskland ser den ene Dag ud akkurat som den anden; og Afrika er lige fra Oldtiden bekjendt for sine Overraskelser og Nyheder. — Efter dem følger Kjøbmanden, der søger Guld og Vinding, Politikeren, der arbeider for nye Magtsfærer, samt endelig nogle Faa, en beskedn lille Flok, der ærligt offerer deres Liv i Humanitetens og Religionens Tjeneste. Men som ved tidligere store Kriser i den menneskelige Historie, arbeide alle disse forskellige Elementer sammen til et stort fælles Maal: Afrikas Omdannelse og Erobring!

En skarpsindig Negerhøvding har engang sagt nogle træffende Ord om Europæernes Fremtrængen i Afrika. „Først komme Eders Missionærer, saa Eders Kjøbmænd og tilsidst Soldaterne“. Det er endnu ikke en Menneskealder, siden Livingstone vandrede gennem det tropiske Afrika som en Fredens Apostel, som et ædelt Sendebud fra det idealistiske Europa, og nu ere alle disse Egne en Kastebold for grove Lidenskaber og nærsomme Spekulationer. Med sand Ulvehunger har Europa kastet sig over Afrika; Stat efter Stat har tilrevet sig Stykker, der ere indtil 80 Gange større end den selv, ja endogsaa Duodez-Stater som Belgien have slugt Mundfulde, som de ingensinde ville kunne fordøie, og som de sikkert ikke ville faa Noget ud af i den første Menneskealder. — Annexions-Processen er endnu langt fra til Ende. Afrikas Kaart er vedvarende et Kaleidoskop, der hvert Øieblik viser

nye Farvesammenstillinger, og sikkert til ikke ringe Overraskelse for de Indfødte kastes disse hid og did mellem europæiske Herskere, om hvem de næppe nok have hørt Tale, hvis Love og Anordninger ere et tomt Ord overalt, hvor Winchester Riflen ikke kan tale med, og hvis Magt kun er anerkjendt i Kanonskuds Afstand fra de faa befæstede Stationer, der for Tiden findes i det Indre. Trods alle fede Ord om Civilisation, Fremskridt og Humanitet gjør dette Skuespil et pinligt Indtryk. Det er nærmest en kommerciel og politisk Voldtægt. Med Sværd i Haand søger det overproducerende Europa at tilrive sig nye Arbeidsfelter og nye Afsætningsomraader. Det forgiver de Sorte, for at Spritfabrikerne i Hamborg og Rotterdam kunne brænde nogle Millioner Tønder Fusel mere om Aaret, og med unænsom Haand undergraver det deres Textilindustri til Fordel for Kalikokræmmere i Manchester og Liverpool. Næsten hele den vidtstrakte Verdensdel er for Tiden overrendt af europæiske eller arabiske Soldatesker; den er i vild Gjæring lige fra Algier til Kap og det er umuligt at sige, hvad der vil komme op af denne Hexekjedel.

Denne Tilstand har i høi Grad paavirket Opdagelsestogterne. De ere ikke længere fredelige Foretagender, der med Læmpe bane sig Vei fra Klan til Klan. Videnskabsmanden og Missionæren have forlængst maattet vige Pladsen for den krigerisk uddannede Fører; Alt er indrettet paa Kamp, Dragerne ere rustede til Tænderne og beskyttede af Krigere, der ikke have Andet at gjøre, end at passe deres Vaaben og Vagterne; de mest moderne europæiske Mordvaaben slæbes med for at indgyde en undrende Skræk og indhyllet i en Haglsky af Remingtonkugler suser Expeditionen frem imod sit Maal. — H. M. Stanley tør vel nok betragtes som Skaberen af den Slags Togter, og det er om hans sidste Expedition, vi i det følgende vil sige et Par Ord.

Stanleys Bog: „Gjennem det mørkeste Afrika“ har sikkert været det forløbne Aars største literære Begivenhed, hvis man da tør maale den Art Begivenheder med den Opsigt,

de vække Verden over, og paa sin Vis taler den ligesaa høit om sin Forfatters Energi, som det Togt, den beskriver. Stanley nedskrev de første Linier i Hotel Villa Victoria i Cairo d. 25. Januar 1890, derefter arbeidede han uafbrudt i 50 Døgn, med en Walter Scotts Hurtighed producerede han 20 trykte Sider pr. Dag; det første Afsnit overgaves til Trykning d. 12. Marts og det sidste Korrekturark gik tilbage til Pressen d. 3. Juni, saaledes at det kæmpestore Værk paa næsten 1000 Sider, ca. 150 Billeder og 3 Kaart forfattedes, sattes og tryktes i mindre end halvfemte Maaned.

Dette turde være ret enestaaende, men selvfølgelig har det forcerede Hastværk ikke undladt at afsætte Spor i Bogen. Mange Steder er Fremstillingen bred og udtværet, fordi Forfatteren ikke har haft Tid til at fatte sig i Korthed. andre Afsnit ere nedjaskede i en Art Telegramstil, der virker uendelig trættende, og Englænderne have revet ham mange Grammatikalier og Amerikanismer i Næsen. Men alligevel er det en storstilet Bog om en mærkelig Bedrift. Den store Reisende ser stort paa det afrikanske Natur- og Menneskeliv; han skriver sig varm, kommer i Aande og flere Afsnit staa fuldstændig ved Siden af de bedste Ting i hans mærkelige Bog: „Gjennem det mørke Fastland“. I Literaturen som i Livet er hans fremherskende Evne Energi. Alt er gjengivet med en forbau-sende Kraft. De formfuldendte Skildringer, de farvemættede Naturmalerier, de glimrende, konkrete Karakteristiker af Stammer og Folk tage selv den modvillige Læser fangen og afvæbne hans Kritik. Med en Livius' Kunst formaar han at sætte Læseren ind i de talløse kritiske Situationer, i de mange afgjørende Raadslagninger, der ledsagede hans Marche igjennem Aruwimi-Urskoven. Det hele foregaar med dramatisk Liv; vi høre Ordene, Santalerne, Overveielserne, Befalingerne, vi illuderes, og snarere som Tilskuere end som Læsere tage vi Del i de Optrin, der følge.

Desværre har Forfatteren ikke formaaet at bevare denne Ligelighed og Objektivitet overfor alle de Personer og Situationer, som hans frygtelige Reise bragte ham Ansigt til Ansigt med. Naar han skildrer afrikanske Forhold eller sine Venners Bedrifter er han mild, hensynsfuld og behagelig, men naar han omtaler visse af sine europæiske Ledsagere eller Emin

Pascha er han besjælet af ganske andre Følelser. Hans Bog er ikke en Rapport, en historisk paalidelig Beretning, hvor hele Materialet er lagt frem for Offentligheden, men et vældigt, lidenskabeligt, med stor Hensynsløshed affattet Indlæg for H. M. Stanley og hans Synsmaader. Han vil tvinge os til at se Tingene saaledes, som han nu engang vil have dem sete. Mange Kjendsgjæringer ere omændrede eller undertrykte; hans hvide Ledsageres Rapporter ere reviderede og afpassede efter Chefens Ønske og Planer, Sladder og Bagvaskelse spiller med ind i Fremstillingen, ja endogsaa hans egne Instruxer til de subalterne Officerer, Instruxer, hvorefter de handlede og billigvis bør bedømmes, have hist og her modtaget karakteristiske Ændringer, før de gik i Pressen. Stanley er en farlig Modstander, og han er ikke bange for at tage Tyren ved Hornene. I hans Tilegnelsesord til Sir William Mackinnon findes følgende høist mærkelige Passus: „Hvad Publikum maa faa at vide, det har jeg skrevet, men der er mange Ting, som de ondskabsfulde, kyniske og vantro Vulgære ikke bør vide!“

Dette var for meget. Han udfordrede og tirrede i samme Aandedræt, og næppe var hans Bog kommen ud, før han stod indviklet i en voldsom skandaløs Polemik, der har affødt en hel Literatur. Nu fik Verden Besked om disse „mange Ting“, som den ikke burde kjende. Hele Numre af „Times“ have været fyldte med modbydelige Beretninger fra Jambuja og Øvre Kongo; næsten alle engelske Tidsskrifter have aabnet deres Spalter til Angreb og Forsvar, Lieut. Rose Troup har skrevet en Bog, Mr. Ward og Jephson have skrevet Bøger, Major Barttelots efterladte Slægt har udgivet hans Memoirer fulde af Angreb paa Stanley, og den bekjendte Dr. Peters forbereder et stort Forsvars-Indlæg for Dr. Emin.

Expeditionen er bleven belyst fra de mest forskellige Synspunkter, men Interessen har dog hovedsagelig samlet sig om to Brændpunkter: Om Stanleys Forhold til Major Barttelot og til Emin Pascha. Hvad skete der i Leiren ved Jambuja, og hvem bærer Skylden for den frygtelige Tragedie, der ramte Bagtroppen under Major Barttelot? Hvilken Indflydelse havde Stanleys Ankomst i Emin Paschas Provinds og hvad tildrog sig ved Albert Søen i Aarene 1888—89? Disse Spørgs-

maal vil jeg søge at besvare i det følgende, idet jeg forudsætter, at Hovedtrækkene af den berømte Expedition endnu staa klart for Læseren.

For at forstaa de skjæbnesvangre Uheld, der ledsagede Stanleys Togt, maa man lægge nøie Mærke til, hvad der gik for sig paa Kongofloden i Foraaret 1887. Stanley ønskede at slaa to Fluer med et Smæk: han vilde undsætte Emin Pascha og samtidig gjøre store geografiske Opdagelser. Derfor forsmaaede han Veien op over Uganda og Unjoro, hvor Emin stadig holdt en svag Postforbindelse med Europa aaben, og han valgte trods alle Advarsler Routen ad Kongo og Aruwimi-floden til Albertsøen. Ad denne Vei vilde han komme igjennem ganske ukjendte Egne; store videnskabelige Interesser vilde knyttes til hans Foretagende, og hele den civiliserede Verden vilde med spændt Opmærksomhed atter følge hans Færd igjennem det mørke Fastland. Enhver Geograf maa se med Sympathi paa denne heltemodige Beslutning, men hans Hovedformaal led i høi Grad derunder.

I stor Hast organiserede han sin Expedition i Zanzibar; en hurtig Dampskibsreise bragte ham Syd om Kap til Kongomundingen, og i Mai Maaned 1887 havde han samlet henimod 800 Dragere og Soldater og 70.000 Pd. Proviant, Ammunition og Byttegods i Leopoldville, Hovedstationen i den frie Kongostat. Alt var hidtil gaaet nogenlunde efter Ønske, men nu stødte han paa ganske uventede Vanskeligheder. Det viste sig, at den Dampflotille, som Kong Leopold havde stillet til hans Raadighed, kun existerede i „De Herrers Hjærner paa Kontorerne i Brüssel“; i Afrika fandtes den slet ikke. Damperen „Stanley“ var alvorlig beskadiget og kunde kun bruges efter en grundig Udbedring: „En avant“ laa halet paa Land uden Maskine. „A. I. A.“ var paa Togt dybt inde i Flodegnene, og „Royal“ var pilraadden og havde ikke været brugt i Aar og Dag. Her vare gode Raad dyre. I Steden for i Ro og Mag at dampe 1100 Mile op ad den store Flod, havde han nærmest Udsigt til at sulte ihjel i Kongostatens Hovedstation.

Guvernøren kunde ikke engang sulteføde sine 146 Mand, endsige da Stanleys 800 forslugne Zanzibariter. De fik ikke

andet end et Pd. Ris om Dagen; de maatte sendes ud paa Flodhestejagt, tinges ind hos Venner og Missionærer eller sendes langveis bort til bedre Madsteder, og alligevel frygtede Føreren for, at de skulde gjøre Mytteri af bare Sult. I Huj og Hast flikkedes en Flotille sammen af et Par astmatiske Missionsdampere, gamle Dampbaade uden Maskiner, Pramme og Hvalbaade: Expeditionens Hovedstyrke og Halvdelen af Godset stuvedes ned i disse Fartøier, og saaledes slap han bort fra denne mærkelige Hovedstation: det berømte Leopoldville.

Paa Reisen op ad Floden var Stanley mørk og bister. Nu var endelig den sidste Bro mellem Evropa og ham kastet af, han havde Expeditionen fuldstændig i sin Magt, og med Jærnhaand gennemførte han sin berømte afrikanske Disciplin. Han brød pludselig tværs igjennem alle Former, og hans engelske Ledsagere stod Ansigt til Ansigt, ikke med Gentleman'en fra Sackvillestreet, men med en hensynsløs og grov Kommandant, der forlangte mere end absolut Underkastelse og Selvopgivelse. Først kom det til Scener med E. M. Barttelot, en 29aarig Premierlieutenant, der var avanceret til Major i ægyptisk Tjeneste, en meget modig, noget fremfusende og haard Mand, der udviste en næsten generende Tjenstiver. De bleve uenige om de sudanesiske Soldater, som Stanley havde taget med sig for hos Emin Pasha at kunne verificere sig som ægyptisk Ombud. Chefen truede med at skyde dem ned alle til Hobe samt ødelægge Majorens militære Karrière hos General Wolseley — og fra dette Øieblik vare disse to Mænd Fjender. Saa kom Turen til Mr. Jephson og Lieut. Stairs. Dem beskyldte han ligefrem for at ville anstifte Oprør. Som en Rasende foer han op og ned ad „Peace“s Dæk, stampede i Gulvet og brugte allehaande Udtryk i Folkenes Paahør. Han behøvede kun at løfte en Finger — raabte han — og hans Zanzibariter vilde falde over dem og knuse dem eller slaa dem ihjel med Knipler. Saa vendte han sig til sine sorte Ledsagere og meddelte dem paa Swahilisk, at de ikke længere skulde lystre disse Mænd, at han afskedigede dem, og at de skulde bindes til Kongoskovens Træstammer, hvis de vovede at udstede en Ordre!

Men trods disse sikkert ikke uvirksomme Trusler gik det langt fra, som det skulde. Overalt saa Stanley Forsinkelse,

Elendighed og lurende Død omkring sig. Hans Sudanesere vare en afskyelig Bande, der kun befandt sig vel, naar de saa Leilighed til at svide Negerbyer af, og hans Zanzibariter vare ikke stort bedre. „Disse Folk fra Zanzibars Neglike- og Kanelplanter ere ikke bedre end Dyr; de have ikke Spor af Følelse, de afsky Arbeide og have hverken Slægt eller Hjem. I Snesevis ere de gaaede med kun for Haandpengenes Skyld og vente alene paa en Leilighed til at stikke af.“ „Jeg har kun 150 frie Mænd med mig“ — skriver han videre. — „Resten er Slaver eller løsladte Forbrydere!“ Tilmed vare de i daarlig Næringstilstand; i Hungeregnen omkring Nedre-Kongo havde de delvis levet af slet tillavet og giftig Maniokmel; mange vare oversaaede af Bylder og Saar, og næsten daglig segnede en eller anden for de uvante Forhold eller det skrækkelige Klima.

I Bolobo maatte han efterlade 125 Skrantninger, der vare for usle til at gjøre Gavn, og da han i Midten af Juni Maaned 1887 naaede Vandfaldsegnene i Aruwimifloden, (1500 Mile fra Kysten¹⁾), hvorfra Landreisen til Emin Pasha skulde tiltrædes, var hans Expedition i Virkeligheden spredt i Hold langs den mægtige Strøm fra Leopoldville og opefter, og det vilde tage mindst 6 à 7 Uger, inden den kunde optræde samlet.

Stanley vilde ikke vente disse Uger. Han tabte Taalmodigheden. Han havde foresat sig at være ved Albertsøen i Slutningen af September 1887, og han pleier at udføre sine Forsæt prompte, koste, hvad det koste vil. Men her var hans eneste Udvei at dele Expeditionen, at efterlade de Forsinkede og de Svage samt den største Del af Godset i en Bagtrop ved Aruwimi og selv trænge frem gennem Urskovens Tykninger med den brugbare Del af Mandskabet. Dette blev udført. Med Sværd i Haand satte han sig i Besiddelse af Negerbyen Jambuja, drev de Indfødte ud af deres Hjem, anlagde en palisaderet Leir, indsatte Major Barttelot til Kommandant, gav ham Naturforskeren Jameson til Adjutant, befalede de unge Englændere Troup og Ward, samt Lægemedhjælperen Bonny at stille sig under Majorens Kommando, skrev en hurtig Instrux — og forsvandt i Urskoven, ledsaget af 389

¹⁾ Her som overalt menes engelsk Mil.

stærkt bevæbnede Mænd for ikke at vende tilbage før efter 14 lange Maaneders Forløb.

Ved denne Deling havde han taget Laaget af Pandoras Æske. Den hindrede ham i at optræde med tilstrækkelige Magtmidler i Emin Paschas Provins og sikre ham en afgjørende Indflydelse paa de oprørske Tropper, og ved hans lange Udeblivelse og en Række andre Ulykker, der senere skulle omtales, indviedes Bagtroppen ligefrem til Undergang.

Da han endelig i Midten af August 1888 kom tilbage til Aruwimikatarakterne, fandt han kun nogle Vragstumper af Bagtroppen, der oprindelig omfattede en Trediedel af hans Mandskab. „Ingen Pen kan skildre, ingen Tunge berette de Afskyeligheder, vi bleve Vidne til i denne rædsomme Pesthule“ — siger han selv. „Barbariets navnløse Rædsler stirrede os i Møde fra de Ansigter og Legemer, der, vansirede, opsvulmede, udskæmmede, fulde af Saar, dreve hen imod os — ligegyldige for den Rædsel, de indgød. Seks Lig laa ubegravede foran os, og i Dusinvis gik Folk omkring med giftige Saar. Udslidte til Skindet, reducerede til Skeletter af Blodgang, af Anæmi, af Saar saa store som Thefade, kravlede andre omkring og bød med hul Røst deres usle (!) Velkommen — ja velkommen til denne Liggrube! Svag, træt og udslidt paa Legeme og Sjæl véd jeg knap, hvorledes jeg udholdt de første faa Timer: ustandselige Beretninger om Ulykker plagede mine Øren; Luften var svanger med Dødsstank, og de modbydeligste Syn bevægede sig for mit forfærdede Blik. Jeg hørte fortælle om Mord og Død, om Sygdom og Sorg, om Lidelse og Fortvivlelse, og hvor jeg saa kastede Blikket hen, mødtes det kun af Døendes hule Øine . . . Stedse bevægede denne sønderrivende Historie sig i samme grufulde Takt: Død og Ulykke, Ulykke og Død! 100 Grave i Jambuja, 33 Mand overgivne til Døden i den forladte Leir, 10 døde paa Veien, ca. 40 i Færd med at udaande den sidste svage Livsgnist, 20 Rømningsmænd og maaske 60 frelste! Og saa den kjække Skare af Engelskmænd? — Barttelots Grav nogle faa Skridt herfra, [Jameson død af Feber]. Troup sendt hjem som en Benrad, Ward paa Vandring ned ad Kongo . . . . Skulde jeg berette hele Dybden af denne ubeskrivelige Elenighed, jeg saa i Banalja, vilde det være som at rive Forbindingen af et uhyre gabende Saar, fyldt med blodigt Pus!“

paa deres skjælvende Lemmer. rene Skeletter af Sult og Sygdom tildelte han 2 a 300 Slag. indtil de sank døde sammen under Svøbens Slag: han skambed nøgne Kvinder: han sparkede Smaadrenge ihjel. og han øvede sig i Giftblanderi for at kunne tage Livet af sine Fjender. maaske af sin Chef!*

Dette kan maaske være nok som en Prøve. Spalte paa Spalte hagler det ned over disse ulykkelige Syndebukke med Beskyldninger, der dog samtidig ere affattede med saa megen Forsigtighed, at Forfatteren ikke kan indkaldes for en Ret, idet han stadig skyder sine farvede Hjemmelsmænd ind imellem sig og Offrene. Alt er Rygter, anden eller tredie Haands Meddelelser, Sladder! Stanley kan ikke optræde som Vidne, da han ikke selv har været tilstede. Intet hørt og Intet seet af alt det, han beretter. — Hans Optræden under denne Pennefeide kaster et grelt Lys tilbage paa hans Bog. I Juni fortalte han, at disse Tyveknægte, disse afsindige Skurke og Mordere - „brændte at Iver, at de forbleve tro til det sidste, at de vare besjælede af de reneste Bevæggrunde“! (S 6) — Hvad er saa Sandhed? Hvad Vægt kan man tillægge en Mands Vidnesbyrd, der omgaas saa svingagtig med Ordet og retter sine Udsagn ganske efter, som det passer i hans Kram. I Juni gjaldt det om at sikre Bogens Succes, og han glattede efter til det yderste: i Oktober var Opgaven at bortlede Offentlighedens Opmærksomhed fra de svage Punkter i hans egen Ledelse af Expeditionen, og han overvælder Verden med de fortærdeligste Afsløringer: han reiser det ene Sidespørgsmaal efter det andet; han tumler sine Syndebukke rundt i den vildeste Hurlumhei og hvirvler en saadan Støvsy op omkring Hovedsagen, at denne nødvendigvis maa tilsløres eller blive helt borte for et glemsomt Publikum. I dette hurtige Omrids er det umuligt at forfølge Stanley ad alle hans Krogveie, at belyse alle de „suppressio veri“ og „suggestio falsi“ der karakteriserer hans Færd: en kort objektiv Beretning om, hvad der hændte i Jambuja, maa være tilstrækkelig.

Ved Aruwimi havde Stanley efterladt 5 Officerer og 271 Zanzibariter og Sudanesere. Alt, hvad der duede noget, havde han taget med sig, endogsaa alle Formænd (niamparas) og overladt Expeditionens „Skum“ til Barttelot. Disse halvtredie

hans Medhjælpere ved grov Forsømmelighed, ved Brud paa Instrux og Løfter og ved Uduelighed havde ødelagt Bagtruppen, ja, medens han nedskrev de ovenfor omtalte rosende Tirader om Barttelot, om Jameson og de andre, havde han sin Reisekuffert fuld af de hæsligste Beskyldninger imod dem. Stanley er en vidtskuende Mand; han forudsaa alle de Kalamiteter og Besværligheder, som den offentlige Mening i England sandsynligvis vilde berede ham, og ved Aruwimi samlede han derfor omhyggelig Alt det sammen, der kunde ødelægge hans Modstandere. Han brød sig ikke om, at de vigtigste af disse Modstandere allerede vare døde og havde sat Livet til i hans Tjeneste. Enhver Klage, enhver bitter Beskyldning, enhver hadefuld Bagvaskelse, enhver ondskab'sfuld Fordreielse, der lød fra disse forpinte og mishandlede Stakler blev omhyggelig ført til Bogs, beediget og gjemt. I Kairo tog han den syriske Tolk Assad Farran høitidelig i Ed paa Jamesons berygtede Deltagelse i Kanibalooptrinnet, skjøndt denne Mand allerede éngang havde svoret paa, at den hele Historie var Løgn; han satte sig i Besiddelse af Mr. Jamesons Dagbøger, der indeholdt meget kompromiterende Meddelelser; ved Kontrakt havde hans Medreisende maattet forpligte sig til ikke at skrive Nogetsomhelst om Expeditionen før 6 Maaneder efter hans egen Bogs Fremkomst — og saaledes havde han Offentligheden i sin Magt.

Alligevel brød Uveiret løs, og ud over sine Ledsagere væltede han da en Skylle af Beskyldninger, der fyldte Verden med Afsky og Forbauselse. I denne findes ingen rosende Tillægsord: Herbert Ward sigtes ligefrem for Tyveri, Lieut. Rose Troup er en feig Karl, der lader sig erklære utjenstdygtig af en Ambulance-Underofficer for at kunne slippe hjem, og han har desuden brudt Andres Kufferter op, Mr. Jameson er en Menneskeæder og Major Barttelot et Uhyre¹⁾! „Han havde for Skik,“ fortæller Stanley, „at stille sig op ligeoverfor sine sorte Undergivne og skjære Ansigt som en Djævel for i næste Øieblik at falde over dem med sin Stok. Som et galt Menneske foer han omkring i Leiren og stak efter dem med en Stav med Staalspids, han morede sig daglig med at piske sine Zanzibariter; Folk, der neppe kunde staa opreist

¹⁾ Weekly Times. Novbr. 1890.

paa deres skjælvende Lemmer, rene Skeletter af Sult og Sygdom tildelte han 2 á 300 Slag, indtil de sank døde sammen under Svøbens Slag; han skambed nøgne Kvinder; han sparkede Smaadrenge ihjel, og han øvede sig i Giftblanderi for at kunne tage Livet af sine Fjender, maaske af sin Chef!"

Dette kan maaske være nok som en Prøve. Spalte paa Spalte hagler det ned over disse ulykkelige Syndebukke med Beskyldninger, der dog samtidig ere affattede med saa megen Forsigtighed, at Forfatteren ikke kan indkaldes for en Ret, idet han stadig skyder sine farvede Hjemmielsmænd ind imellem sig og Offrene. Alt er Rygter, anden eller tredie Haands Meddelelser, Sladder! Stanley kan ikke optræde som Vidne, da han ikke selv har været tilstede, Intet hørt og Intet seet af alt det, han beretter. — Hans Optræden under denne Pennefeide kaster et grelt Lys tilbage paa hans Bog. I Juni fortalte han, at disse Tyveknægte, disse afsindige Skurke og Mordere -- „brændte af Iver, at de forbleve tro til det sidste, at de vare besjælede af de reneste Bevæggrunde"! (S 6) — Hvad er saa Sandhed? Hvad Vægt kan man tillægge en Mands Vidnesbyrd, der omgaas saa svingagtig med Ordet og retter sine Udsagn ganske efter, som det passer i hans Kram. I Juni gjaldt det om at sikre Bogens Succes, og han glattede efter til det yderste; i Oktober var Opgaven at bortlede Offentlighedens Opmærksomhed fra de svage Punkter i hans egen Ledelse af Expeditionen, og han overvælder Verden med de forfærdeligste Afsløringer; han reiser det ene Sidespørgsmaal efter det andet; han tumler sine Syndebukke rundt i den vildeste Hurlumhei og hvirvler en saadan Støvsky op omkring Hovedsagen, at denne nødvendigvis maa tilsløres eller blive helt borte for et glemsomt Publikum. I dette hurtige Omrids er det umuligt at forfølge Stanley ad alle hans Krogveie, at belyse alle de „*suppressio veri*" og „*suggestio falsi*" der karakteriserer hans Færd; en kort objektiv Beretning om, hvad der hændte i Jambuja, maa være tilstrækkelig.

Ved Aruwini havde Stanley efterladt 5 Officerer og 271 Zanzibariter og Sudanesere. Alt, hvad der duede noget, havde han taget med sig, endogsaa alle Formænd (niamparas) og overladt Expeditionens „Skum" til Barttelot. Disse halvtredie

Hundrede Invalider skulde bevogte Expeditionens Gods. Mellem 6 og 700 Dragter eller Læs af Ammunition, Byttemidler, Proviant, Bagage etc., uhyre Værdier i den afrikanske Urskov, laa opstablede indenfor Leirens Palisaderækker, og Tusinder af graadige Øine skelede med Begjær til denne Velstand. Majoren havde faaet de strængeste Ordre til at bevare dette Gods urørt og uskadt til Stanleys Tilbagekomst. Det er Expeditionens Liv, Velfærd og Frelse — hedder det i Instruxen — og hvis det tabes, „ville vi selv komme til at bede om Undsætning. Jeg haaber derfor, at De ikke vil spare nogen Umag for at opretholde Orden og Disciplin i Deres Leir, fuldføre Deres Forsvarsværker og holde disse i en saadan Stand, at selv den tapreste Fjende ikke formaar Noget imod Dem.“ Majoren opfyldte denne Del af sin Instrux som en brav Soldat, der forstaar at parere Ordre. Chefen havde slynget sit „Tabu!“ hen over disse Rigdomme, og de forbleve urørte trods de skrækkeligste Prøvelser, og endnu Aar og Dag efter vilde han kunne have modtaget Alt i samme Tilstand, som da han forlod det.

Men det maa vel erindres, at Opholdet i Jambuja kun skulde være af kort Varighed. Da Stanley forlod Barttelot, var hans sidste Ord: „Vel Major, vi ses igjen i November!“ Og Alt var indrettet paa et saadant foreløbigt 5 à 6 Maaneders Ophold. Derfor laa ethvert koloniasatorisk Forsøg fjernt fra de Ledendes Tanker, ingen Haver anlagdes, ingen Marker tilsaaedes, ingen Fiskeredskaber anskaffedes, og Leirens Forsyning med Levnetsmidler kom ganske til at bero paa Handelen med de Indfødte. Ja, saa sikker var Stanley paa sin hurtige Tilbagekomst, at han end ikke forsynede Barttelot med Byttemidler d. v. s. Penge 3: Livsfornødenheder længere end til November Maanedes Slutning. I de første 5 Maaneder fik Folkene hver Lørdag Aften en „Mitako“, et Stykke Messingtraad (Mønten ved Øvre Kongo) og 6 Kaurimuslinger til at købe Fisk for, men ud over denne Tid var Intet anvist, og Barttelot havde ingen Myndighed og ingen Ret til at angribe Depotets Indhold til Fordel for Mandskabet. Her indtræder Stanleys Ansvar. Da han forsvandt i Urskoven, var han inde i det Uvisse. Han kunde ikke vide Noget om, hvad der laa foran ham, han havde ikke den fjerneste Forestilling om de skrækkelige Hændelser, der ventede ham, men af mangeaarig

Erfaring kjendte han kun altfor godt, at i Afrika kan Tiden ikke beregnes. Det havde derfor været hans Pligt, at sikre denne Haandfuld Folk, der hjælpeløst lodes tilbage — 500 Mile fra den nærmeste europæiske Station, omgivet af en fjendtlig, kannibalsk Befolkning og omsværmet af mistænksomme og snu Araberhorder — et ordentligt Depot, tilstrækkelige Forraad af sund Føde og brugbare Lægemidler, hvis han ikke skulde vende tilbage i rette Tid, eller hvis andre uheldige Forhold maatte indtræde. Og det havde været saare let for ham at gjøre dette, thi kun nogle faa Uger før han forlod Leiren, havde han ladet Lieutn. Rose Troup sælge 20,000 Pd. Ris og 1380 Pd. Beskøiter, der tilhørte Expeditionen og kunde have frelst mange Menneskeliv i Jambuja. Et Par skrevne Linier til Barttelot vilde ogsaa have været tilstrækkelige, thi der var en ligefrem overflødig Rigdom i Leiren medens Folkene sank døde om af Sult, og da Stanley kom tilbage, fordelte han paa et Brædt for 18,000 Kroner Byttemidler til Folkene. Dette er ægte „Stanleysk“. Han har for Skik at give drakoniske Instruxbestemmelser og at tvinge sine Officerer til at gennemføre dem med haard Haand, for selv at kunne optræde som den naadige og velgjørende Fører!

Stanley blev borte 9 Maaneder længere end beregnet, og Barttelot var nødt til at lade Folkene bjerge sig, som de bedst kunde. De maatte selv skrabe Føden sammen og levede hovedsagelig af de indfødtes Maniokplantager rundt omkring Jambuja. Knoldene af denne Euforbia-Art afgiver et sundt Melstof, naar det tilberedes ordentligt, men Zanzibariterne gad ikke have denne Uleilighed; i fatalistisk Sløvhed aad de Knoldene halvraa med de grønne Blade som en Art Salat i Palmeolie, og i denne Tilstand indeholder Planten Blaasyregift og fremkalder stor Afkræftelse og Sygdom. Men selv denne usle Kost var ikke tilstede i rigelig Mængde, og hvad Under da at de sultede. De kunde neppe nok staa paa deres Ben, siger Lieut. Troup; som gamle Udgangsøg maatte de hjælpes paa Fode, naar de skulde bære Byrder, de oversaaedes af Bylder og Saar, og de døde i hundredevis. Nu vil Stanley bilde Verden ind, at Barttelot har pryglet disse Mennesker ihjel, men læs, hvad han selv skriver i 2den Del S. 8—9 og Ingen vil nægte, at han meget godt kjendte den sande Aarsag. — — — Den 22. Septbr. 1887 havde Barttelot

22 døde, d. 6. Decbr. 31, og fra nu af indtræder et Dødsfald hver anden eller tredje Dag, saaledes at han ialt mistede 139 Mand af 271. Men selv denne frygtelige Dødsliste er ikke noget Enestaaende i Stanleys Historie. Paa Reisen fra Kongo-mundingen til Jambuja havde han mistet 57 Mand; paa hans Vandring gennem Urskoven med en udvalgt Skare segnede 164 af 389 i Tidsrummet fra d. 28. Juni 1887 til Febr. 1888, og da han forlod Afrika, havde han kun 230 tilbage. det var alt, hvad der var bleven skaanet af 680 Mand, eller med andre Ord: Expeditionen havde kostet 450 Mennesker Livet.

Hans europæiske Befalingsmænd i Leiren vare heller ikke for godt stillede. Stanley havde forsynet dem med 32 Sække Ris, som maatte bruges med den yderste Grad af Sparommelighed, og de levede hovedsagelig af Bananer, Ris og The; deres Beskøiter vare halvt eller helt fordærvede af Væde og Orm; de befandt sig i et jagtløst Distrikt, kun i Ny og Næ kunde de forsyne deres Bord med en Høne, en mager Ged eller en Fiskeret fra Aruwimi, og det var en hel Fest for dem, naar de havde en Kjødret i Messegryden. Troup havde hverken faaet Telt eller Seng eller Riffel udleveret, og trods Kontraktens Ordlyd maatte han klare sig, som han kunde bedst. — I Leiren fandtes ganske vist 436 Daaser (tins) med henkogte Fødevarer, men dels vare disse beregnede for alle hvide Deltagere i Expeditionen, altsaa var der ikke stort mere end 40 Daaser til hver Mand i 1, 2, ja maaske 3 Aar, dels vare de fyldte med Lækkerier som Jams, Sardinier, benløse Sild og lignende Ting af liden substantiel Betydning og ringe Værdi for Urskovslivet, — dels endelig havde Stanley før sin Afmarche ikke givet Ward, Troup og Bonny Anvisning paa deres Andele, og de maatte derfor ligefrem tvinge sig dem til hos Barttelot. For 3 Maaneder modtog de hver 1¼ Pd. Kaffe, 1 Pd. The, 1½ Daase Smør, 2 Daaser med Mælk, nogen Chokolade og Cacao, 1 Pot Liebigs Kjødextrakt og ganske smaa Rationer eller maaske rettere Prøver af de ovennævnte Delikatesser. Som diætetiske Hjælpemidler kunde dette være meget godt, men Andet var det heller ikke.

Endnu værre stod det til med Leirens medicinale Forhold. De havde ingen ordentlig Læge, deres Reiseapotheke var sjusket og slet forsynet; det havde svømmet i Vand paa Opreisen ad

Floden, Etiketterne vare udviskede og Brugsanvisningerne forsvundne, og de allernødvendigste Ting savnedes. De havde ingen antiseptiske Midler, end ikke Karbolvand, i et Land og i et Klima, hvor ondartede Saar og Bylder ere en daglig Plage, og ingen Stimulantser, der kunde rette Feberpatienterne op efter de frygtelige Anfald, der vexelvis og i stadig Følge strakte dem paa Sygeleiet. — Ingen forstandig Mand kan læse Wards, Troups og Barttelots Skrifter igjennem uden at komme til den Overbevisning, at Stanley har behandlet sine Underordnedes Liv og Helsen med strafværdig Skjødesløshed!

Om Keiser Nikolaus fortælles, at han, da Jernveien mellem St. Petersborg og Moskou skulde bygges greb en Lineal, slog en ret Linie mellem disse Byer og sagde: „Her gaar min Jernvei!“ Paa sit sidste Togt bar Stanley sig ad paa samme imperatoragtige Maade. Uden at høre paa Raad, uden at indhente Efterretninger, uden at bekymre sig om mulige Vanskeligheder, slog han en ret Linie mellem Aruwimikatarakterne og Kavalli, og betegnede den som sin Marcheroute. Det har imidlertid sine Vanskeligheder at agere Imperator, og det selv om man hedder Stanley Bulamatari¹⁾. I én Henseende er han utvivlsom større end Keiser Nikolaus: han gik selv ad denne Vei; han borede en Tunnel gjennem denne frygtelige Skov; med sit Liv som daglig Indsats udførte han sin Plan og vandt Verdens udelte Beundring; men han er en Plebeier overfor Ansaret, han har ikke moralsk Mod til at acceptere de videre Følger af sin egen Handlemaade, og han synker ned til uværdige Hokusfokus for om mulig at læsse Skylden over paa Andre. Paa dette Punkt vilde Keiser Nikolaus sikkert have komporteret sig bedre. — Stanley vilde udføre Alt selv; han tillod ikke, at en eneste selvstændig Hæder tilfaldt hans Ledsagere, og han maa da ogsaa være ene om Ansaret. Atter og atter spørger han: Hvorfor marcherede disse Mennesker ikke efter mig, hvorfor gjorde de ikke det, de ifølge Brev og Instrux vare skyldige at gjøre, hvorfor foretog de ikke dobbelte, 3-dobbelte, 4-dobbelte Reiser, i Steden for at ligge paa den lade Side og raadne op i Jambuja? — Men i Stanleys Mund ere disse Spørgsmaal kun mulige ved Hjælp af en hensynsløs Fortielse. Blandt forskellige Alternativer havde

---

¹⁾ „Klippesprænger“, Stanleys Tilnavn hos de Indfødte.

Barttelot ogsaa den at forblive i Jambuja til Chefens Tilbagekomst, og han udførte altsaa sin Herres Instrux ved at forblive i Jambuja. I Instruxen hedder det: „Hvis Tippu Tib skulde have sendt det fulde Antal Voxne, som han har lovet mig, d. v. s. 600 bæredygtige Dragere, kunde det hænde . . . at De vil føle Dem stærk nok til at sætte Kolonnen i Marche . . . Det kan ogsaa hænde, at Tippu Tib, skjøndt han har sendt nogle Mænd, ikke har sendt nok til at føre Godset med Deres egen Styrke. Da vil De naturligvis bruge Deres Diskretion og efterlade den Del af Godset, som De ikke kan føre med . . . Kan De fremdeles ikke marchere, saa var det bedre at gjøre en Marche paa 6 Mil 2 Gange om igjen, hvis De foretrækker at gaa, fremfor at vente paa vor Ankomst, end at kaste bort for mange Ting.“ — I Stanleys to tykke Bind vil man forgjæves lede efter en eneste Hentydning til den fremhævede Sætning.

Hvis Tippu Tib ikke kom, var det altsaa overladt til Barttelots eget Skjøn, om han vilde gaa eller vente paa Chefens Tilbagekomst. Tib kom ikke, og Barttelot marcherede ikke af den simple Grund, at han ikke kunde. Da Bagtroppen var samlet d. 14. August 1887 havde han 165 brugbare Zanzibardragere og 40 sudanesiske Soldater, men 660 Læs eller 4 pr. Mand. Han kunde altsaa ikke nøies med at gjøre dobbelte Marcher, som det hedder i Instruxen; han maatte gjøre 4-dobbelte Marcher, Noget, Stanley ogsaa vil have antydnet for ham (I, 518), uden dog at indføre det i Instruxen. Men hvad vil det sige? Afstanden til Albertsøen var henimod 600 Mile, at reise dertil ved Dagsmarcher paa 6 Mil, gjorde fire Gange om, vil altsaa sige, at de skulde gaa Veien 7 Gange, at de for at avancere 1 Mil maatte rejse 7, og at de for at naa Albertsøen maatte tilbagelægge 4200 Mile. I allerheldigste Tilfælde vilde det tage dem mellem 80 og 90 Uger at tilendebringe en saadan Reise. I halvandet Aar skulde de leve i denne frygtelige Urskov, hvor Stanleys kraftige Skare var nærved at bukke under paa en hurtig Gjennemmarche, hvor den havde taget de sidste Rester af Levnetsmidler, hvor Barttelot maatte udstykke sit svage Mandskab i to Leire og en forsvarsløs Karavane, hvor de vilde være omsværmede af fjendtlige Indfødte med forgiftede Vaaben og

gridske Slavehorder, der i høi Grad trængte til Ammunition og med Lethed kunde forføre deres zanzibaritiske Stamme-frænder til Rønning; ja selv Stanley siger i et af sine Breve, at Bagtroppen øieblikkelig vilde gaa til Grunde, hvis den ene vovede sig ind i Skoven, og hvem tør saa bebreide Barttelot, at han vægrede sig imod, at føre denne usle Skare ud for at dø paa Veien?

Den lille Koloni i Jambuja var ligefrem prisgivet Arabernes Naade. Ikke alene deres Fremmarche, men deres Velfærd, ja selve deres Liv og Tilværelse beroede paa Slavejægerens Beslutninger. Barttelot raadede over 140 Rifler; han havde 500 Mile til den nærmeste belgiske Station, og mellem den og Jambuja bo nogle af Jordens mest barbariske Stammer, der vilde æde ham med Hud og Haar, hvis han skulde være saa uheldig at falde i deres Klør eller dumdristig nok til at søge Forbindelse med den civiliserede Verden. Bagtroppens Proviantering var afhængig af disse Stammer, men de havde begyndt med at fornærme dem — og rundt om dem laa den mystiske, den forfærdelige Urskov, der havde slugt deres Chef og syntes ikke at ville give ham tilbage igjen. — Men 4 Dagsmarcher fra Aruwimi tronedes Tippu Tib paa sin Divan ved Stanley Falls; de boede paa en Jord, som han betragtede som sin Domæne, hans Skarer omsværmende dem i tusindvis, og et Nik fra denne blodstænkte Graaskjæg vilde være tilstrækkelig til at jevne Jambujas spinkle Palissader med Jorden.

Tippu Tib eller rettere Hamed ben Mohamined ben Juma er Søn af en halvblods Araberkjøbmand fra Maskat og en Negerlavinde. Han har arvet sine Fædres Snuhed, Intelligens og Kraft; i sin snehvide „Dress“ er han en ulastelig arabisk Gentleman med fine Lader og et bydende Væsen, men af Ydre ligner han nærmest en gammel, fed og skjægget Neger. Som „en Yngling uden Skjæg paa Hagen“ trængte han for c. 30 Aar siden ind i Egnene Vest for Zanzibar og begyndte sin Jagt efter Elfenben og Slaver for at blive rig. Han naaede Tanganjikasøen, trængte frem til Kasongo, Nyangvé og Kongo, hvor han endogsaa ved List og Grumhed udraabtes til Høvding for Manjuemastammen, og hvor han traf sammen baade med Livingstone, Cameron og Stanley. Han har udgydt Blod som Vand; hans Bander have ødelagt Strøg, større end et europæisk Kongerige af første Rang, og

hans Scheiker fare vedvarende frem som en rasende Brand over Afrikas „Hjerte“.

Efter Stanleys berømte Baadfart paa Mellemkongo, fulgte Tib i hans Fodspor og naaede Stanley Falls, hvor han fandt nye, urørte Egne og opslog sin Residens ved Siden af den Station, som den frie Kongostat anlagde i humane Øiemed. Han og Belgierne kom ikke godt ud af det med hinanden, og medens Tib i Aarene 1886—87 opholdt sig i Zanzibar, kom det til aaben Kamp. Efter et heltemodigt Forsvar sprængte Kommandanten Mr. Deane Stationen i Luften og flygtede til Urskoven, medens Arabernes Horder brød ned ad Kongo og Aruwimi og hvert Øieblik ventedes i den nærmeste belgiske Station Bangala. Den spæde Kongostat skjælvende i sine Grundpiller.

Under saadanne Forhold mødtes Stanley og Tib atter i Zanzibar 1887, og de vare lige begjærlige efter at sikkre sig hinandens Venskab. Til Syvende og Sidst er Tib Kjøbmand, han er rig, han ønsker at sætte sig til Ro paa sine Dynger af Elfenben og nyde Livet, han havde en gavnlig Respekt for „Bulamadari“, og i hvert Fald paa dette Tidspunkt veg han tilbage for en Duel paa Liv og Død med ham og de belgiske Tropper. Paa den anden Side ønskede Stanley ligesaa ivrigt at forskaane sit Værk, den frie Kongostat, for en saadan Prøvelse, og han kunde umulig udføre sin Reiseplan uden Tibs Medvirkning eller gode Villie. De enedes derfor om, at Araberhøvdingen skulde beholde, hvad han havde erhvervet ved Stanley Falls, men som Kong Leopolds Vasal og Ombud. Stationen skulde gjenopbygges; det blaa Stjernebanner maatte atter vaie ved Kongokatarakterne, men rigtignok tillige over Tibs Harem, og den store Slavejæger skulde tage de civilisatoriske og humane Bestræbelser, som Kongostaten virker for, i sin Haand, uden dog at opgive sit Førerskab over de vilde Horder af Zanzibariter og Manjuemas, som hans tidligere Færd har bragt ind under hans Herredømme. Rent udvortes set. var Tippu Tib stærk nok til at forene disse skjærende Modsætninger. Han skaffede Fred omkring Faldstationen og forbød al Menneskejagt i sin Nærhed, men han havde ikke Noget imod, at hans Scheiker overrendte Nabolandene, at de brændte Negerbyerne af langs Aruwimi, langs Lamani og Kasai, at de som fortærende Ildsluer foer hen over

Kongostatens Grændselande. Det er det, der er sket siden 1887. Stanley købte Kongostaten en Galgenfrist; hans Ven Tippu Tib, sidder endnu som Humanitetens Ombud i Stanley Falls, hvor han modtager hvide Mænd i høitidelige og gjæstvenlige Audienser, medens hans Scheiker og Fæller, der uheldigvis ikke ere ligesaa rige, ligesaa mætte eller ligesaa gamle som deres Chef, fører Ødelæggelsen ud i stadig videre Kredse, og omspænder Kongostaten med deres djævelske Horder for engang at drukne den i Blod.

Da Stanley forlod Zanzibar, tog han Tib og hele hans Harem med sig Syd om Afrika og op ad Kongo, ja han efterlod et stort Kontingent af sit eget Mandskab for direkte at kunne aflevere den gamle Blodhund iblandt hans Scheiker ved Stanley Falls. Hans Fjender beskyldte ham for at have gjort hemmelige Aftaler med Tib; jeg skal dog ikke komme ind paa disse Ting, af Frygt for at løbe med Sladder, men holde mig til, hvad der er fuldstændig oplyst. Tib havde lovet at stille 600 Manjuema-Dragere til Barttelots Raadighed. Disse skulde bære Godset i Jambuja-Leiren til Emin Pasha og lønnes med de Rigdomme af Elfenben, som Emin formentes at være i Besiddelse af. Til Gjengjæld skulde Stanley sikkre Tib en stor Mængde Ammunition (formodentlig i filantropiske Øiemed) og gjøre ham andre Tjenester. — Men i sit Hastværk glemte Stanley at ordne disse Forhold til Bunds. Det forblev ved mundtlige Aftaler; Barttelot fik kun høist ordknappe Meddelelser om dem, og han havde ikke det mindste Pant paa, at Tib vilde godkjende Overenskomsten eller holde Ord; ja selv Stanley svævede under sit korte Ophold i Jambuja uafbrudt mellem Tillid og Frygt. Et Øieblik forsikkrede han, at han troede lige saa sikkert paa Slavejægeren som paa hvilken som helst hvid Officer i sit Følge, og i næste Øieblik gav han Befaling til at ødelægge ham med Maxims Helvedsmaskine. En Dag talte han, som om Barttelot skulde forblive i Jambuja, indtil han selv kom tilbage¹⁾, og den næste gik han ud fra, at Tib vilde stille med sine Dragere til den fastsatte Tid, at Barttelot kun vilde blive nogle Uger forsinket, ja muligvis indhente ham, længe før de naaede Albertsøen. Under saadanne Forhold havde det sikkert været Stanleys

¹⁾ Brev til de Winton.

Pligt at forblive i Jambuja, til Tib kom, og ikke læsse en umulig Opgave over paa en ung og uerfaren Officer, hvem han desuden selv behandler som Idiot. (Se Samtalen I. 117).

Selvfølgelig havde Tib paa østerlandsk Vis en Pose fuld af Udflugter. Hans „om ti Dage“ — „om tyve Dage“ — „om 40 Dage“ bleve til halve Aar. Stanley — sagde han — har ikke forskaffet mig den Ammunition, han lovede mig; han har ikke sendt mig den belgiske Sekretær, der var tilsikkret mig; en af mine Hustruer blev stjaalet fra mig i Bolobo, og jeg rører mig ikke, før hun er sendt tilbage etc. — og hans Omgivelser lod Barttelot forstaa, at vel havde Tib paataget sig at forskaffe Stanley det store Antal Dragere, men kun under Forudsætningen: hvis han kunde! Dette turde muligvis have sin Rigtighed. Hans Manjuema-Ledsagere, Midt-afrikas Baschi Bozucker havde allerede paa Opreisen faaet en grundig Afsky for den Disciplin, som Stanley og Barttelot haandhævede, og de skildrede Livet under de kristne Hunde i Jambuja som et Helvede. Med det Gode gik de ikke til dette Sted. Desuden maa det vel erindres, at Tippu Tib ikke er Konge; han er kun den mægtigste i et irregulært Aristokrati af arabiske Slavehøvdinge, der ikke altid ere villige til at gjøre, hvad han befaler. Ingen af dem vilde gaa med Barttelot. Med østerlandsk Mistænksomhed saa de paa denne Bagtrop, der var efterladt som en Trusel lige udenfor deres egen Dør, der muligvis skulde hævne deres Færd imod Mr. Deane, og hvis egentlige Formaal de i hvert Fald ikke forstod. De turde ikke indlade sig i aabenlys Kamp, men havde ikke det Mindste imod, at Bagtroppen gik til Grunde, eller at en gunstig Leilighed til et rigt Bytte skulde tilbyde sig.

Denne Situation oversteg Barttelots Kræfter. De snu Arabere tog ham ved Næsen. De sværmede i store Skarer op omkring Fortet, ja, de sloge Leir lige udenfor hans Port, aad hans sparsomme Forraad af Maniok, yppede Kiv med de Indfødte, skjændte og brændte op ad Stanleys Marcheroute, afskar Leirens Forsyning med Fisk, — og samtidig fortalte de ham, at de vare Tibs første Kontingent af Dragere! Barttelot kom til at sidde mellem to Stole. Han turde ikke tage de Indfødte i Forsvar, uagtet han levede af dem, og han turde ikke lægge sig ud med Araberne, fordi de skulde hjælpe ham frem igjennem Urskoven. Samtidig blev Forholdet til

hans eget Mandskab dobbelt vanskeligt. Med Misundelse saa Zanzibariterne, at deres Stamfrænder hos Slavejægerne levede i fuld Frihed, velnærede og velklædte, medens de selv sultede som den hvide Mands pjaltede Trælle indenfor Palissaderækkerne! Kun den jernhaarde Disciplin hindrede dem i at gjøre aabent Oprør. Stanley vilde øieblikkelig have set til Bunds i denne Situation. Med hans store Erfaring, med hans forbausende Klarsyn, med hans enestaaende Evne til at haandtere afrikanske Stammer og til at finde Hjælpemidler, vilde han muligvis have hugget Knuden over, men Barttelot og hans Ledsagere nagledes kun fastere til Stedet. De havde ingen anden Udvei end at vente og taale, taale og vente, og saa begyndte de frygtelige Maaneder, der tilsidst bleve til Aar.

Deres Folk sygnede hen af Sult og Sot; deres Kirkegaard fyldtes af friske Grave, Tib gav stadig nye Løfter for lige saa hurtig at bryde dem, og fra Stanley hørte de ikke. Det blev November, Jul, Paaske, ja Pintse, og endnu befandt de sig i samme fortvivlede Stilling. Var det deres Bestemmelse at raadne i denne rædselsfulde Skov? Troup kastedes paa Dødsleiet af Feber og Anæmi, Barttelot var udslidt til Skindet af Græmmelse, Spænding og Feber; hans Arme og Ben vare svundne ind til Pibestilke, skriver han hjem, men han blev dog ved at bevare sin Energi. I Foraaret 1888 leirede Bandiden Salim ben Mohammed sig med en vild Skare udenfor Jambuja og søgte paa alle Maader at ægge dem til Fjendtligheder. Det blev næsten umuligt at haandhæve Disciplinen, og Barttelot svævede i daglig Fare for at blive strakt til Jorden af en Kugle eller gjennemboret af et Spyd. Han tabte Sindsligevægten; hans hidsige og bydende Temperament løst af med ham, ja tilsidst var han maaske ikke normal. Han straffede umenneskeligt haardt; en Soldat blev skudt for Rømning og en anden pidsket til Døde for Tyveri, mer under de givne Forhold vilde Stanley sikkert have optraadt ligesaa skaanselsløst.

Da de vedvarende ikke hørte et Ord fra deres Chef, faldt de paa den Tanke, at han muligvis allerede havde fuldendt sit Hverv og overladt dem til deres Skjæbne. Han er en saa original Mand — skriver Barttelot — at det slet ikke skulde forundre mig, om han atter var naaet til England — og de sendte Ward ud paa en dumdristig Kanofart helt ned ti

Kongomundingen for at telegrafere hjem og høre Nyt fra den anden Side af Afrika. Samtidig faldt det dem ind, at ingen af Stanleys tidligere europæiske Ledsagere vare naaede hjem til Europa; dette bestyrkede deres Mistanke og de lovede hinanden ingensinde at spise ved Stanleys Bord, saalænge de opholdt sig i Afrika!!!

Tilslidst reiste Naturforskeren Jameson til Kasongo, hvor Tib opholdt sig, og endelig lykkedes det ham at overvinde Slavejægerens Udflugter. I Mai 1888 mødte han med 400 Manjuemadragere; for 18,000 Kroner lod en arabisk Sheik Munai Soma sig bevæge til at overtage Førerskabet gennem Urskoven, og Barttelot og Jameson udstedte Kreditbeviser paa deres egne Navne, hvis Stanley eller Kommiteen skulde nægte at betale Summen. Efter endeløse Palavers, efter høirøstede Skænderier, der flere Gange truede med at gaa over til Blodsudgydelser og efter at Barttelot med uendelig Møie havde reduceret Byrderne fra 65 til 40 Pd., brød Karavanen endelig op d. 11. Juni. Den krøb frem med Sneglefjed; Manjuemaerne viste sig ustyrlige, og neppe vare Zanzibariterne komne uden for Leiren, før de rømmede i hele Skarer. I fire Dagsmarcher mistede Barttelot 22 Mand; han maatte afvæbne Resten, spærre dem ind i en „boma“, sætte de Indfødte til at bevogte dem og selv reise til Tib for at forskaffe sig Lænker. I 38 Dage marcherede de 90 engelske Mile eller mellem to og halvtredie Fjerdingvei pr. Dag, og da de den 19. Juli vilde afmarchere fra Banalja, blev Barttelot skudt af en af Tibs Folk, en almindelig Tumult paafulgte, og en stor Del af Godset forsvandt imellem Slavejægernes tyvagtige Hænder.

Endnu havde Jameson Mod og Hjertelag til at gjøre en sidste Anstrengelse for den ulykkelige Expedition. Han var en rig Mand; han havde set en meget stor Del af Verden og for 18,000 Kroner kjøbt sig Adgang til Togtet. Han var tillige en mild, elskværdig og meget virksom Mand, en begeistret Naturforsker og Samler og en Gentleman. Han ilede til Tippu Tib, der forlængst var kommen tilbage til Stanley Falls med Bagtroppens efterladte Invalider, og tilbød ham 180,000 Kroner af sin egen Pung, hvis han vilde stille det nødvendige Antal Dragere og selv overtage Førerskabet igjennem Skoven. Tib gjorde aldeles urimelige Fordringer, og Jameson foretog da en livsfarlig Kanofart til Bangala for om

mulig der at høre Nyt fra Stanley eller Kommiteen; men han indhentede Døden ham. Den 14. Avgust, samme Dag som Stanley naaede tilbage til Bagtroppen ved Banalja, bukkede han under for Udmattelse, Overanstrengelse og Feber.

Nogle faa Dage efter blev Stanley fuldt underrettet om Jamesons heltemodige og opoffrende Færd; han vidste, at han havde villet offere en meget stor Sum for Expeditionens Tak og at han havde sat Livet til i hans Tjeneste, men ikke desto mindre behandlede han ham som Desertør og omtalte ham paa den skammeligste Maade i sine Breve; med Vold og Magt satte han sig i Besiddelse af hans Brevskaber og Dagbøger (som Bonny skulde sende hjem til Enken); han brændte Seglene, læste Indholdet, tog dem med sig tværs igjennem Afrika og deponerede dem sluttelig i en Bank i Kairo, hvorfra Enken først ved en Sagførers Mellemkomst fik dem udeliveret; ja, da Stanley selv var kommen hjem til England søgte han fuldstændig at tilintetgjøre Jamesons Ære, ved atter at diske op med Assad Farrans skandaløse Kannibalerhistorie, der i og for sig ikke har det mindste med Stanley Bagtrop at gjøre, der var foregaaet 500 Mile fra Jambuja, (som sandsynligvis er en eneste stor skammelig Løgn ¹⁾).

*

*

*

Foranstaaende Beretning er et hurtigt, men, som jeg haaber, ret upartisk Resumé af den vidtløftige Stanley-Litteratur, og det er ikke noget flatterende Billede, den giver den store Opdager. Af alle de Officerer, der ledsagede ham igjennem Afrika, har ikke en eneste havt et Ord at sige for hans Forsvar, medens alle de, han lod tilbage ved Aruwin, de døde som de levende, ja endogsaa den nyttige Sergeant Bonny, have reist Klage paa Klage imod ham, men et sandt Sammentræf af Taushed og Tale turde indeholde en Dom, der sikkert er inappellabel.

¹⁾ Desværre har jeg ikke kunnet benytte Jamesons Dagbøger under Udarbeidelsen, da de først for nogle Uger siden har forelådt Pressen.

Garnisonsliv i Helsingør i Christian den Femtes Tid.

Et kulturhistorisk Arkivstudie af **A. Tuxen.**

I det 17de og 18de Aarhundrede var Kronborg et af Danmarks vigtigste strategiske Punkter. Indtil Roskilde-Freden 1660 tjente det nærmest til at markere Kongens Høihedsret over Øresund, men efter de skaanske Provinsers Tab blev Fæstningen Rigets yderste Forpost mod Øst; den blev en Udfaldsport, som Danmark kunde benytte, naar det vilde prøve paa at gjenerobre Sundets østlige Kyster, som i stor Udstrækning kunde overskues fra Slottets Taarne og Bastioner. Helsingør har da ogsaa været Garnisonsby, før Danmark fik en staaende Hær, og da en saadan ved Souverænetetens Indførelse blev oprettet, voxede Besætningen betydeligt. I Christian den Femtes Tid spillede Garnisonen en betydelig Rolle i Stadens indre Liv. Under den skaanske Feide var Kronborg et vigtigt Led i den danske Angrebshærs Basis, og efter Krigen anvendte Kongen en Mængde Soldater ved de Udvidelser og Forbedringer, han lod foretage ved Fæstningsværkerne; ja det militære Element i Byens Befolkning havde til Tider Overvægt over det borgerlige.

Skildringen af Garnisonens Liv og dens Forhold til Borgerskabet vil fylde mange Sider i Helsingørs Historie, naar den engang bliver skreven; mangfoldige Dokumenter i Byens righoldige Arkiv handle om dette Forhold, og det er paa Grundlag af en Del af disse, at der her skal forsøges paa at give en Skildring af Garnisonslivet i denne Stad i Christian den Femtes Tid.

Indtil 1675 bestod Garnisonen i Hovedsagen af Kronborgs Artilleri og 4 Kompagnier af Dronningens Livregiment, hvis

Chef, Generalmajor Eiler Holck, var Kommandant paa Fæstningen. Under Krigen var Besætningen naturligvis meget blandet og vexlende; snart husede Byen danske Soldater, snart münsterske Auxiliærtropper; snart maatte der skaffes Kvarter til Fodfolk, snart til Dragoner, Ryttere eller svenske Krigsfanger. Efter Fredsslutningen dannedes Garnisonens Stamme af Kompagnier af Sjællandske og Prinds Frederiks Regimenter, der iøvrigt ofte forflyttedes, medens Detachementer af Fodgarden, Fynske, Jydske og andre Regimenter gave Byens „Indkvarteringsborgere“ rigeligt og afvexlende Arbeide. Artilleriet dannede den mest stabile Del af Besætningen, medens Rytteriet kun aflagde Staden flygtigere Besøg.

Man er i Reglen tilbøielig til at forestille sig Officerskorpset fra Christian den Femtes Tid som udelukkende sammensat af Fremmede. Dette er dog ikke aldeles rigtigt. Blandt de Officerer, som i nævnte Tidsrum laa i Helsingør, var der mange, som bare gamle danske Navne, f. Ex. Frederik og Maximilian Rosenkrantz, Mogens Gyldenstjerne, Ove og Jørgen Bille, Frederik Ulfeldt, Hartvig og Claus Kaas, Knud Urne, Albert Skeel, Eiler Holck og Hans Munk; der er heller ingen Mangel paa borgerlige Navne med hjemlig Klang som Jost Nielsen, Niels Pedersen, Johan Jensen, Mogens Jensen, Jacob Thorkildsen, Peder Tordtsen, Corfiz Holmer osv.; men det fremmede Element er dog det talrigste. Hyppigst forekomme tyske Navne, sjældnere ere franske, engelske og polske. I alle Tilfælde var Officerskorpset broget sammensat; „Ædle og Uædle, Indlændigske og Udlændigske“ færdedes Side om Side, men i og for sig var dette Forhold ganske naturligt. Dels var den danske Hær i kort Tid saa at sige skabt af Intet, dels stode ikke faa rent tyske Lande under den danske Konges Scepter. Desuden var Nationalitetsprincippet endnu ikke opfundet; man fandt det rimeligt, at Fremmede tjente i Danmark, ligesom mange Danske tjente i Udlandet. Ikke faa Officerer vare begyndte som Musketterer, men de Fleste vare strax antagne som Fændrikker eller Kornetter, i mange Tilfælde ogsaa i høiere Charger.

Gjennemgaar man de mange Hundreder af Underofficers- og Soldaternavne, som findes i Raadstudokumenterne og Kirkebøgerne, bliver man nærmest forbauset over at se det

danske Element saa stærkt repræsenteret. Naar Blikket glider ned over de lange Lister, træffer det næsten de samme Navne, som nu fylde et Kompagnis Stambøger; Niels Hansen og Jens Pedersen følge efter Lars Olsen og Hans Sørensen; af og til bryder et kjendt Bynavn, Toelt, Lønstrup, Tersløse, Vrangstrup den trættende Ensformighed, og somme Tider fængsles Øiet af mere ualmindelige Navne. Henrik Cracoffsky, Standschel Bartoloffsky, Jean Valet, Janko Røzeroe, Lars Christiansstad, Jacob Ystad henlede Tanken paa Polen, Frankrig, Ungarn og Sverig, medens Jacob Graumeister, Gregorius Allesgut og hans Modsætning David Nimmergut med mangfoldige Andre utvivlsomt stamme fra det store Vaterland. Man mærker snart, at Nationalitetsprincippet heller ikke gjælder for Mandskabets Vedkommende, om end dette er langt mere nationalt end Officerskorpset. I Perioden før den skaanske Feide ere Jyderne stærkt repræsenterede i Helsingørs Garnison; Vedtegningen „fra Jylland“ forekommer hyppigt i Kirkebøgerne; senere optræde de sjællandske Bynavne oftere, og Udlændingene træde ogsaa mere i Forgrunden.

Skulde man alene af Soldaternes Navne slutte sig til den Maade, hvorpaa Mandskabet tilveiebragtes, vilde man komme til det Resultat, at Hvervning saavel indenlandsk som udenlandsk har været anvendt, medens Tanken om, at Udskrivning ogsaa har været benyttet, ikke er udelukket. Det er da ogsaa bekjendt nok, at Hæren, navnlig under Krigen, fik en stor Del af sin Tilgang gennem Udskrivning af nationale Soldater. Helsingør har ikke stillet udskrevne Soldater, det har kun leveret Baadsfolk; derimod har den indenlandske, særlig den indenbyske Hvervning givet den velvise Magistrat Anledning til mange Skriverier. I Juni og August 1689 førtes der saaledes en vidtløftig Retssag mod Niels Pedersen Væver, der var optraadt som Seelenverkooper i stor Maalestok. Under de forskjelligste Paaskud lokkede han Tjenestekarle, Haandværkssvende og andre unge Mennesker hjem i sin Bolig, hvor de saa bleve afhentede af Underofficerer; Andre fik han til at gaa med op paa Kronborg, hvor de bleve tagne af Vagten, eller ogsaa førte han Hververne ud paa Byens Jorder, hvor de bemægtigede sig Hyrder eller Andre, som han gav dem Anvisning paa. Niels Væver var slemt i

Knibe, men han reddede sig ved „at give sig ind under Militien“. Samme Aar klager Gertrud sal. Ole Olsen Færgemand over, at Lieutenant Claus Dietrich v. Schwerin har taget hendes Karl, og senere besværer Magistraten sig meget jevnlig over de voldsomme Hvervninger, der fandt Sted i Byen og dens Omegn; snart var det en ældre Familiefader, snart en halvvoxen Dreng, en Tjenestekarl eller en Haandværksvend, der med Vold eller List blev gjort til Soldat. En kongelig Anordning havde vel forbudt „Insolentier udi Vervingen“, men den var noget elastisk i sine Udtalelser. Man maatte ikke tage unge Folk, som vare i Laug eller fast Tjeneste; men, „naar de havde Lyst til at forsøge sig i Krigen“, kunde de dog antages, og denne Lyst lod sig vel nok fremkalde ved Anvendelsen af kraftige Midler. I alle foreliggende Tilfælde paastode Hververne da ogsaa, at Ofrene vare besjælede af den mest brændende Lyst til Krigstjenesten.

Ulydige og vanartede Tjenestefolk kunde Husbonden aflevere til Regimenterne, og Vagabonder kunde af Øvrigheden afgives til Officererne. I Praxis udførtes dette videre; man tog ligefrem med Vold Forbryderne ud af Slutteriet. Fændrik Jesper Koch afhentede med Magt den arresterede Konrad Bræmer under Paaskud af, at han havde taget mod Haandpenge, og Sergent Jens Mortensen „indpractiserede paa ulovlig Viis i Slutteriet en Kgl. May. Mundering til en ung Person, der for sine grove Forseelsers Skyld var dømt til Børnehuset, hvorpaa han sammen med nogle Soldater anrettede stort Rumor og Bulder ved Slutteriet og søgte at bemægtige sig Kongens Fængsel.“ Heldigvis mislykkedes dette Anslag, og bedre gik det ikke med Forbryderen Peder Knapmager, som havde ladet sig hverve under Pseudonymet Peder Höyer. Denne Hædersmand var i sin Tid i selve Helsingør dømt for Tyveri og Hæleri; han „entvigte“, og havde 1½ Aar senere den Frækhed at lade sig hverve til Soldat ved Kaptain Olsnitz' Kompagni i samme Garnison. Efter langvarige Forhandlinger blev Fyren udleveret til den borgerlige Retfærdighed og efter kongelig Resolution hensat paa Bremerholm. Under Sagens Gang fik Magistraten en Røffel af de Deputerede af Landetaten, fordi den skulde have „Personen i Byens Gjemme hen-

sat, inden Kongens Liberi var hannem aftrukken“. Heldigvis kunde Magistraten fralægge sig denne Beskyldning.

Naturligvis er der mange Exempler paa, at Karlene med velberaad Hu lode sig hverve, og i enkelte Tilfælde maatte Kongen nedlægge Forbud mod den for vidt drevne Frivillighed. Naar man gjennemlæser Kæmnerregnskaberne, finder man blandt dem, der ere fritagne for Skat, en Mængde Haandværkere, der tillige ere Soldater. Der er f. Ex. Mons Hjulmand og Lucas Murmester, Thor Blytækker og Christian Pottemager, Jens Thruelsen Bødker og Søffren Remmesnider, Peter Grydestøber og Albret Naalemager; alene i 1676 er der en Snes Haandværkere, der tjene Kongen, men iøvrigt drive borgerlig Næring uden at betale Byens Tynge. Da dette Misbrug syntes at ville gribe vidt om sig, udstedtes 1678 en kongelig Forordning, der forbød Borgere „at lade sig antage under Militien, uden at de opgive deres borgerlige Ed og af Magistraten ere kjendte at være saa forarmede, at de til Byens Tynge ei videre kan svare“. Fra den Tid aftager Tallet paa de militære Borgere, men af og til finder man i Kæmnerregnskaberne følgende Vedtegning: „han leved i Armod og for Armod gav sig under Militien“. Hvad Underofficererne angik, saa havde de i Reglen samme Oprindelse som Mandskabet; dog fandtes der undertiden blandt dem unge Mænd af god Familie, som efter faa Aars Tjeneste bleve Officerer, ligesom man ogsaa ser ældre veltjente Sergenter ende som „Oberofficerer“.

Det militære Element i Helsingørs Befolkning var saaledes meget broget, og da Borgerskabet selv var meget uensartet i sin Sammensætning, medens Byen stadig rummede en Mængde Fremmede, kan man let tænke sig, at der har fundet mange Sammenstød Sted, og at det undertiden er gaaet broget til i Stadens trange Gader, dens Værtshuse, ja selv i Borgernes Boliger.

Berøringen imellem Garnison og Borgerskab var dengang langt intimere end nu. I vore Dage foretrækker man at kasernere Tropperne, men i Christian den Femtes Tid var man henvist til Indkvartering. I Krigstid var denne naturligvis overordentlig trykkende, men selv i Fredstid kunde den være byrdefuld nok. I Aaret 1690 fik Byen saaledes Ordre

til at skaffe Kvarter til 8 Kompagnier af Prinds Frederiks Regiment og 2 af Sjællandske, tilsammen 1120 Hoveder; i Aaret 1692 talte Garnisonen 900 Mand, og 1699 husede Byen 13 Kompagnier, alt foruden Artilleriet paa Kronborg. Af og til laa der desuden Tropper i Leir paa Grønnehave, mellem Slottet og Byen, hvilket ogsaa forvoldte Borgerne Udgifter. Magistraten har endog en enkelt Gang maattet betale Kvarterer for en Del Soldater i Frederiksborg. Underofficerer og Soldater skulde have frit Kvarter; dog skulde de lade sig nøie med „vedbørlig Husly og nødtørftig Ild, Lys og Seng“; de kunde ikke forlange eget Ildsted, men skulde bruge det samme som Værten; havde den „assignerede Vært ikke Leilighed dennem at logere“, kunde Soldaterne kun fordre 2 $\frac{1}{2}$ maanedlig af ham. Med Bispisningen havde Værten i Reglen Intet at gjøre; dog bleve de münsterske Tropper 1677 „bespiste med Mad, som blev for hver Person regnet med 5 β daglig“.

Værten kunde saaledes slippe for at levere Kvarter in natura mod at betale hver Mand 1 β daglig; men dels løb det op til en hel Kapital, naar man havde 10—20 Mand i Indkvartering, dels var det ofte umuligt at skaffe Folkene Logis for den fastsatte Betaling, især naar de kom med Kone og Børn, og saa maatte man beholde dem. Klagerne over den trykkende Indkvartering bleve tilsidst saa høilydte, at Kongen forbarnede sig over Byen og gav den Afslag i dens ekstraordinære Skatter, naar Garnisonens Styrke oversteg 6 Kompagnier.

Oprindelig var det Magistraten, der fordelte Indkvarteringen. 1684 udgik der imidlertid en kgl. Forordning, som paabød Oprettelse af Indkvarteringskommissioner i Byerne; men i Helsingør havde man allerede 1677 efter Borgerskabets Forslag beskikket en Del Mænd, der efter at have modtaget Rullerne skulde fordele Indkvarteringen paa Beboerne undtagen paa dem, der henhørte til Garnisonen og til Magistraten, eller som vare fritagne ved kgl. Privilegium eller paa Grund af Armod. De Fritagnes Antal var meget stort; Enhver, der paa nogen Maade stod i Forbindelse med Garnisonen, f. Ex. Apothekeren, der leverede den Medikamenter, krævede Fritagelse. Naar en Borger under Krigen havde ydet Staten en eller anden Tjeneste, lønnedes han gjerne med Fritagelse for Indkvartering og

anden Byens Tynge, en Belønning, der ikke kostede Kongens Kasse Noget. Af og til fik saadanne Folk alligevel Indkvartering, og naar de gjorde Indvendinger, søgte man at forklare dem, at Fritagelsen kun gjaldt deres Personer, men ikke deres Eiendomme eller Næring. „Opkom Peder Christophersen Friskytte og med største Forbandelser negtede at modtage Indkvartering. Han tjente Kongen med Sværdet og vilde ingen Soldat have.“ Alt hvad man sagde ham, var forgjæves; han larmede saaledes, at Magistraten maatte lade alle Sager ligge og forlade Raadstuen. Hans Jørgen, Styklieutenant paa Kronborg, spurgte en anden Gang Magistraten, hvorfor Rasmus Lemmike havde faaet Indkvartering; man svarede, at det var fordi han og hans Søn dreve borgerlig Næring; da anbefalede Lieutenanten sin Undergivne ikke at give den Indkvarterede Noget og ikke være ham forpligtet. Den Slags Historier er der mange af i Raadstuprotokollerne.

Indkvarteringsvæsenet gav Anledning til mange ubehagelige Sammenstød mellem de civile og militære Autoriteter. Snart krævedes der flere Kvarterer, end der var Brug for, og snart vilde Borgerne ikke betale de skyldige Kvarterpenge. Rent galt var det imidlertid, naar Soldaterne egenmægtigt indkrævede deres Tilgodehavende, og stort bedre var det vel ikke, naar Kaptainen gjorde Exekution i Værtens Bo. Man forstaar saa godt, at Johan Fritz var vred over, at en Furér og 4 Soldater udpantede ham, medens han var i Kirke, og at han ikke kunde gaa ind paa, at Kaptainen paa én Gang kunde være Klager, Dommer og Exekutor. „Thi jeg haaber, at der er Fred endnu i Landet, og at man maa nyde Fred hovedsagentlig under Prædiken.“

Af Skifteprotokollerne kan man se, hvorledes Soldaterkamrene have været indrettede. Et af de bedst monterede Kamre indeholdt et Fyrrebord med to Skuffer, en Himmelseng, en aaben Bænk og et Skab med tvende Rum; men da hele Inventariet vurderes til 1 Rdlr., kan Møblementet ikke have været videre elegant. I Reglen indeholde Kamrene kun een eller flere Senge, af og til en Stol, en Bænk eller et Bord, en enkelt Gang nævnes to smaa Skilderier. Sengetøiet bestaar altid af gamle, lappede Over-, Under- og Hoveddyner samt Blaargarns Lagner; Hovedpuder ere sjeldne, undertiden

nævnes et Sengedækken eller et Kludetæppe. Ofte laa Folkene paa det aabne Loft, og hos fattige Kvarterværter eller Værtinder laa Soldaterne i Familiens Stue, et Forhold, hvoraf Ingen tog Forargelse. Aftenen tilbragte de Indkvarterede vel i Reglen i Værtens Familie; da Byens Vagtmester kom ind for at arrestere Peder Knapmager, sad denne og spillede Kort med sine Soldater, og i det Hele synes Forholdet mellem Værterne og Militæret at have været ret godt. Naturligvis arrangeredes der hyppigt smaa Slagsmaal: Rasmus Kjeldsen og hans Pige bankede saaledes engang Furér Thomas Moszmann, som boede dér i Huset; denne havde iøvrigt lige drukket 5 Potter Øl og har vel nok irriteret Værten; men det var ellers ikke altid Soldaterne, der vare den angribende Part. Anna Bernt Pedersens udskjældte Soldat Lars Langtveds Kone, og da Soldaten tog sin Hustru i Forsvar, kastede hun sig over ham og trak ham i Haaret „med mange Ords Udkastning; tog nu og slog Lars Soldat til Jorden og stødte hannem op og ned til Jorden, holdt hannem fast i Haaret, saa han ei fra hendes Haand kunde vige. Kom Knud Tornby Soldat Lars til Hjælp, men hun bed hannem i Benet. Derefter Anna fra Lars Soldat blev skilt. Stod Willum Fahrenhusens Dreng, sagde Anna til ham: Saa Du, at jeg kunde staa mod to Skælmer?“ Marie Espen Skolemesters var ligesaa drabelig overfor sin Indkvartering, og Helsingør var i det Hele rigt paa stridbare Kvinder.

Var det besværligt nok at modtage de Ugifte og skaffe dem Kvarter og Seng, saa blev det dog endnu værre, naar Soldaterne mødte op med Kone og Børn, og det gjorde de saare ofte. Varede Opholdet kort, var man i Reglen nødsaget til at huse hele Familien, men fik Kompagniet Standkvarter i Byen, betalte man oftest Kvarterpenge til Soldaterne, der indlogerede sig, som de kunde bedst. Omkring i Byen fandtes mangfoldige smaa Boder og Huse, som leiedes ud til Soldater; i Skattebøger og Kæmnerregnskaber nævnes stadig Masser af Soldaterhuse f. Ex. „2 Soldaterhuse, Mikkelt Hansen svarer til; en de Fattiges Hus, Anders Nielsen Soldat ibor, 2 smaa Boder i St. Anna Gade, bebos af Soldater“ osv. Husene vare smaa, 3—4 β pr. Hus er den staaende Matrikelskat, og Leien var lav. Soldat Peder Knudsen gav 4 Daler om

Aaret, Niels Nielsen gav 6, Diedrich Meyer og Mogens Thorkildsen 8; men det synes ogsaa at være den høieste Husleie; den oversteg da ogsaa Kvarterpengene med 2 Daler. Mange Soldater boede frit mod at føre Tilsyn med Eiendomme, dels „Lysthuse“, dels øde Gaarde, hvoraf der fandtes et stort Antal i Byen. I Periodens første Del fandtes der oppe paa Torvet en Del ledige Boder, og disse husede mange „Soldater og andre gemene Folk, som med Kvinder og Børn, Fremmede til stort Spektakel, drive megen Uterlighed, der for Høflighed ei nævnes bør, som har kostet mange Penge ved Natmanden at renovere og dog Intet hjælper, foruden at deres Kogen og Brasen sætter Byen i Fare.“

Som det ses, boede Soldaterne tarveligt, men, hvor kneben Leiligheden end var, fandtes der dog Rum for Logerende. Snart toge Soldaterne Kammerater i Kvartér, snart husede de Kvinder med et mere eller mindre anløbent Rygte. Saaledes boede Kirsten Andersdatter hos Gefreider Ole Hansen, der desuden havde Frederik Sørensen og Jokum Hansen i Kvarter; Kirsten Haagensdatter logerede hos Lucas Soldat og betalte sin Husleie med Gæs, hun stjal i Tipperup; Niels Nielsen Soldat boede hos Musketter Anders Harrested osv. Kom en stakkels Pige for Skade, laa hun ofte i Barselseng i en Soldats Hjem.

Der var imidlertid blandt Soldaterne adskillige Storborgere, der selv eiede Hus og Hjem. De fleste Eiendomsbesiddere fandtes blandt Artilleriets Konstabler og Betjente, der ikke vare udsatte for Forsættelse, og af hvilke flere ligefrem vare Næringsdrivende; men ogsaa i Infanteriets Underklasser fandtes adskillige Huseiere. Gefreider Anders Dammerou eiede et Hus i gl. Kloster, Konstabel Jokum Kaas købte 1695 en Eiendom, og samme Aar erhvervede Underkonstabel Peder Warnecke et Hus i St. Anna Gade, hvor „velagte Mand“ Konstabel Jørgen Gregersen ogsaa var Huseier; Furér Johan Lundius besad en Gaard paa Strandgade. Soldaterne Anders Mogensen og Peder Nielsen Rytter betalte Jordskyld, Soldat Kasper Smidt optog en Prioritet i sin Eiendom osv.

Underofficererne boede noget bedre end de Menige. Sergent Jens Sørensen betalte 1 p 8 b i Matrikelskat, medens Sergent Jens Eriksen og Sergent Cort betalte 1 p 4 b , Sergenterne

Niels Andersen, David og Johan Meyer gave 8 Daler i Husleie, Konstablerne Jeppe Larsen, Jens Henriksen og Korporal Niels Bentsen betalte det samme, medens Sergent Jens Rosendal gav 10 Daler, og Korporal Poul Frederiksen endogsaa skulde svare 13. Sidstnævnte var imidlertid en daarlig Betaler; han havde leiet en af Byens Eiendomme og pryglede Skatteopkræveren, da denne kom for at hæve Leien. Det var i det Hele ikke let at inddrive Penge hos Soldaterne; skyldig Husleie findes i Skifteprotokollerne ofte blandt Boernes udestaaende Fordringer: Konstabel Svend Andersen skyldte 8 Daler, Soldat Peder Knudsen 2 Dl., „capitaine des armes“ David Berg 3 Dl. 3 $\frac{1}{2}$, Sergent Cort 6 Aars Husleie osv.

Da de militære Boer i Reglen ikke behandledes af den borgerlige Skifteret, findes der i Helsingørs Arkiv kun faa fuldstændige Inventarier over Soldaternes Eiendele; af Auktionsprotokollerne kan man dog se, med hvilke Artikler de fortrinsvis forsynede sig. De fleste Midler sættes i Sengeklæder, Linned og Kjøkkenudstyr, medens Møbler næsten aldrig anskaffes; det ligger vel deri, at Kompagnierne stadig flakkede fra Sted til Sted. Anders Tambur, Henrik Furér, Sergent J. Meyer, Karen og Anne Soldat, Olaf Pedersen, Anneke Sergent og en Mængde andre Soldater og Soldaterkoner optræde som Kjøbere af Dyner, Lagner, Haandklæder, Gryder, Tinfade og Kander; kun sjældent bydes der paa Luxusgjenstande, og naar man ser Peter Furér købe en blommed Silkehue med Guld- og Sølvkniplinger samt 103 $\frac{1}{2}$. Alen ubleget Hørlærred, kommer man til at spørge sig selv, om der ikke er Bryllup i Sigte, hvilken Formodning yderligere bestyrkes ved den Omstændighed, at han samtidig anskaffer Svøb og List. I de Huse, der beboedes af Soldater, fandtes sjældent mere end et Værelse med Kakkellovn; der har altsaa ikke været Plads til mange Møbler, og naar Niels Tambur indkøber en Masse Udstyrsgjenstande, maa man antage, at han har drevet en Marskandiserforretning som Bierhverv.

Vare Officerernes Kaar end ikke glimrende, saa vare de dog langt bedre stillede end Underklasserne; særlig gjaldt dette Kompagnicheferne, der paa forskjellige, tilladte eller forbudte Maader udbyttede deres Kompagnier. I Perioden for den skaanske Feide, da Garnisonsforholdene vare mere

stabile, vare de fleste Kompagnichefer Huseiere. Generalmajor Eiler Holck, Major Vilhelm Erhorn, Kaptainerne Alexander Pop og Nicolai Vincentz besad Huse og Haver i Helsingør. Senere bliver dette Forhold mindre almindeligt, dog vare Oberst Hans Erasmus v. d. Pforten, Fændrik Peter Reusz, Stykkaptain Mogens Jensen og Kaptain Gottfried Siegmund v. Vieregge Grundeiere, Sidstnævnte har tillige drevet Landbrug. Muligvis har der været flere Officerer, der besad faste Eendomme; i det mindste ses det af Auktionsprotokollerne, at flere af dem have gjort Bud paa saadanne.

Officererne have saaledes i Reglen maattet skaffe sig Bolig ved Leie, naar de da ikke fik Kvarter in natura, hvad der kun sjeldnere synes at have været Tilfældet. Ved et Officers-Standkvarter skulde kun forstaas „Husværelse med Sengested“, og det var paa det strengeste forbudt „at extendere det videre end som ske bør“. Synderlig store Fordringer synes man heller ikke at have stillet til de leiede Kvarterer for ugifte Officerer. I Bernt Pedersens „Lieutenantskammer“ fandtes kun et gammelt grønt Fyrretræs Sengested og en gammel Kistebænk med lutter gamle Sengeklæder. Lidt bedre saa der ud i Lieutenant Schwerins Kammer hos Kleinsmed Christian Harboe; der fandtes dog foruden Seng med Tilbehør et gammelt Fyrretræs Bord og 4 Stole med Halmsæder. Hos Thomas Blikmager logerede Lieutenant Balzer Henning Brockhusen, Fændrik Wulff Heinrich v. Waldow og endnu en Officer; de havde kun ét Værelse, hvis Udstyrelse lader til at have været meget tarvelig. Derimod havde Auditor Tobias Schnitter et yderst komfortabelt Logis i Lars Pedersen Morsings Hus. Han laa i en Egetræs Himmelseng med Spærlågen og Kappe, bovnende fuld af Dyner og Puder og forsynet med fine Hørgarns Lagner. Bordet var af Eg; af Stolene var én betrukken med Gyldenlæder; der fandtes 2 Lænestole, en beslaaet Egetræs Kiste, en baldyret Hynde, en Ildklemme, ja endog en Bekvemmelighed, som ikke lader til at have været uundværlig i hin Tids Sovekammer. Overalt synes Renholdelsen af Kvartererne, selv af de Meniges, at have været overladt til Husets Folk.

De gifte Officerer, som ikke vare Huseiere, maatte naturligvis leie større Leiligheder. Major Konrad Wichmann be-

boede Hovedbygningen i Morten Finchs Eiendom; denne var vurderet til 440 Daler, og Værelserne vare panelerede, ligesom der var Messingpiller paa Kakkelovnen: Major Johan Albrecht Peperlow gav 15 Daler i Husleie, Major Christoff Heilsberger gav 32, og Ritmester Mogens Nielsen Boserup gik endog op til 60. Derimod maa Lieutenant Svennings Hus have været meget lille; thi Matrikelskatten beløb sig kun til 4 R , medens Styklieutenanten gav 6 R . Stykjunker Paul Justesen gav 8 Daler i Leie, Kaptainerne synes at have betalt fra 20—30 Daler.

Bohavet i de mere velstillede Officerers Huse var det samme som det, der fandtes hos velhavende Borgere. Kjøkken. Sovekammer og Linnedskabe vare rigeligt udstyrede, medens Værelserne ellers vare tarveligt monterede. Kaptainlieutenant Daniel Wilster af Flaaden, der boede i Strandgade, eiede 13 Tinfade, 3 Dusin Tintallerkener, 2 Tinkander, 8 Kobber- eller Messingkjedler, 3 Jerngryder, 13 Lysestager og Lyseplader af Messing, foruden andre Kjøkkenrekvisiter, Tærtepande, Morter osv.; 36 Duge, 7½ Dusin Servietter, 23 Par Hørgarns og 24 Par Blaargarns Lagner i Forening med 22 Par Pudevaar fyldte Linnedskabet, medens 16 Underdyner, 30 Hovedpuder, 8 Overdyner og 6 hvide Sengedækner fyldte Sengene. Kaptain G. S. Vieregge, Kaptain Ertmann Baronoffsky, Oberst H. E. v. Pforten, Major Georg Christoff v. Klenow for blot at nævne nogle Enkelte, satte ogsaa deres Midler i Olmerdugs Dyner, Gryder og Kjedler, Duge og Servietter, Haandklæder, Lagner og andre nyttige Sager. Møblementet har derimod været tarveligere; Skabe og Kister af Eg eller Fyr nævnes hyppigst. Stole „med Ryslæder betrækket“ ere meget almindelige, Lænestole forekomme ogsaa jevnligt, Borde, runde og firkantede, af Eg eller Fyr „rødt anstrøgne“ vare selvfølgelig uundværlige, ligesom Slagbænke og Senge. Af Luxusmøbler nævnes kun faa; Stole med dreiede Fødder, Smaaborde, kunstigt udførte Skærmbredter forekomme dog af og til. Jevnligt have Bordene været forsynede med Tæpper, og Bænkene med Hynder, ligesom der ogsaa stundom har været Gardiner for Vinduerne. Af Ovne nævnes Bilæggere og Vindovne; Kjøkkenskorstenen har været aaben, Kjedlerne hængtes i Kroge eller opstilledes paa Trefødder; Brugen af Stege-

vendere var ikke ukjendt. Endelig have Væggene ofte været smykkede med større og mindre Billeder; Oberstlieutenant Johan Morstein eiede endog et „fuldkomment“ Skilderi, og formodentlig have de hyppigt forekommende kulørte Glasskaale og beslagne Krus ligeledes tjent til Pryd i Værelserne.

Folkeholdet har ikke været stort i de militære Familier. Ganske vist omtales Officerstjenere ofte i Thingbøgerne, men ved nærmere Eftersyn viser det sig i Reglen, at disse Tjenere vare Soldater. Kaptain Vieregge, hvis Husstand bestod af Mand, Kone, 9 Børn og en „Præceptor“, havde kun én Pige; Major Peperlow, der havde Kone, 6 Børn og en Præceptor, havde ogsaa kun én Pige; ligesaa Kaptainlieutenant Wilster. Ritmester Boserup havde derimod 2 Piger, 1 Tjener og 1 Kusk, skjøndt han og hans Hustru vare ene. Byens høieste Embedsmand, Tolddirektør Andreas Günther, havde en Præceptor, 2 Piger, 2 Tjenere og 1 Kusk; Kammererer Jacob Smidt lønnede 2 Piger og 1 Karl, medens Kammererer Christian Falck havde en Amme, en Pige og en Barnepige i sit Brød. I disse Familier var der 2—3 Børn, og de to førstnævnte holdt Heste og Køer. De gifte Underofficerer og Soldater holdt ofte Pige, formodentlig fordi de tidt havde Logerende.

Som ovenfor omtalt, havde Kvarterværten i Reglen Intet med Forpleiningen at gjøre; „han maatte aldeles Intet med Spisning kræves og affordres.“ I Fredstid fik Soldaten kun Brød udleveret. Kornet leveredes fra Landet til Proviantforvalteren paa Kronborg, der lod det male og bage. Malingen besørgedes ofte af Byens Møllere i Fællig og gav undertiden Anledning til Misligheder. Saaledes havde Møller Jens Clausen for Skik at „solde det fineste Mel, ohngefær en halv Skjæppe af hver Sæk, og naar det var sket, feiede han sammen Skarn, og hvis som i Møllen var, og slog i Sækkene, sigende, at det var godt nok til Soldaterne paa Kronborg.“ Brødet bagtes før den skaanske Krig af Byens Bagere, der paatog sig at levere 216 Pd. Brød af hver Tønde Rug, mod at erholde samme Frihed og samme Betaling som de kjøbenhavnske Bagere. Senere maa dette Forhold være blevet forandret; 1694 omtales en Garnisonsbager, Johan Wessel, og 1696 nævnes Garnisonsbagernes Mølle.

De ugifte Soldater have rimeligvis faaet deres Forpleining

hos Marketenderne, hvoraf der fandtes særdeles mange; naar de arbeidede hos Borgerne, fik de sandsynligvis Kosten, men det ser ud til, at det ofte har været vanskeligt nok for de Gifte at bjerpe Føden; det er i Reglen kun Sild, Klipfisk og Skillingsøl, som Soldaterkonerne indkjøbe til Huset. Fersk Kjød synes at være blevet betragtet som en Luxus i hine Tider. I Juli 1688 indgave Officererne Klage over, at de ikke kunde faa det Kjød, de skulde bruge. De Deputerede af Landetaten beordrede da Magistraten til at sørge for, at denne Mangel blev afhjulpen, ellers vilde der blive sendt Slagtere fra Kjøbenhavn, medens Amtsskriveren, Jens Rostgaard, skulde faa Befaling til at levere Kvæg. Helsingørs Slagtere lod svare, at det ikke var let at skaffe fedt Kvæg midt om Sommeren, dog skulde de holde sig forsynede, hvis det maatte blive de helsingborgske Slagtere forment toldfrit at forhandle Kjød i Byen; men derpaa turde Magistraten ikke indlade sig. Hvad Enden paa Sagen blev, vides ikke, men det synes, som om Officerernes Klage er bleven afhjulpen paa den ene eller anden Maade.

Uagtet Helsingør laa omgivet af store Skove og Tørve-moser, har det været vanskeligt for Soldaterne at faa Brændsel. Under visse Forhold, f. Ex. da de münsterske Tropper kamperede paa Grønnehave, leverede Byen det fornødne Brændsel, men i Reglen maatte Soldaterne selv sørge derfor. Der klages da ogsaa jevnligt over, at de supplerede deres Forraad paa ulovlig Maade; de afbrød Dækket paa Skibsbroen, tog Tømmer fra ubeboede Huse, nedrev Plankeværker og til-egnede sig Bjælker, der laa paa Tømmermandens Plads.

Officererne synes kun rent undtagelsesvis at have haft privat Erhverv. Enkelte have drevet noget Landbrug, og muligvis gave Haverne en lille Biindtægt; Mandskabet derimod benyttede i vid Udstrækning Fritiden til privat Arbeide. Det er tidligere omtalt, at mange Borgere tillige vare Soldater, men der var ogsaa mange Soldater, der uden Borgerbrev gik Laugene i Næringen, ligesom mange andre arbeidede som Haandlangere eller Dagleiere for Borgerne, Bønderne, ja for Magistraten selv.

Borgerne havde Ret til Tørveskær i de omliggende Moser, og ved dette Arbeide fandt mange Soldater Fortjeneste;

men der klagedes over, at de ikke overholdt de givne Regler, ikke skar efter Udvisningen, tændte Baal og begik andre „Insolentier“. Soldaterne, der udførte disse Arbejder i Uniform, krævede, at Bønderne skulde vise dem Respekt; Rasmus Madsen fra Saunte blev dræbt af Morten Eriksen af Jydske Regiment og Lars Andersen af Sjællandske Regiment, da han ikke vilde vige til Side for dem, der kom kjørende med Tørv fra Mosen; Morten havde længe klaget over, at Bønderne kjørte i Veien for ham og hans Tørvelæs, og han havde svoret paa, at han nok skulde faa Opreisning. I Høstens Tid arbeidede Soldaterne hos Bønderne, og i Byen benyttede Borgerne paa mangfoldige Maader deres Tjeneste. Magistraten brugte ofte Soldaterne som Haandlangere, baade ved Murer- og ved Tømrerarbejder, paa Stadens Bygninger og ved Havnen; snart var det enkelte Folk, men til Tider var det større Hold, der saaledes tjente en god Skilling. Daglønnen var fra 1 $\frac{1}{2}$ til 20 β . Med den Slags Arbejde fik det nu være, hvad det vilde, saa længe Soldaterne ikke gik Laugene i Næringen, havde Ingen Noget at sige, men krænkede de Privilegierne, saa kom Indsigelserne.

Byen havde en velbestalter Stadsmusikant, der med sine Svende havde Eneret til at opvarte med Musik, men Garnisonens Tamburer, Pibere og Skalmieblæsere gik ofte ind paa hans Enemærker. Snart har Ingemann-Pedersen ladet Soldaterne spille ved sit Bryllup, snart har Poul Kusk paa Lappen gjort sig skyldig i samme Forseelse, medens Oluf Færgemand har havt militær Musik til sit Fæstensøl, Alt mod kgl. Majestæts Brev og Magistratens Ordre til største Præjudice for Andreas Jakobsen Musikanter, der klagede sin Nød for Øvrigheden. Brudgommene bleve mulkterede, og bedre gik det ikke Christen Kusk og Søren Kleinsmed, skjøndt de undskyldte sig med, at det ikke var dem, men Brudepigerne, der, efter at Gildet var begyndt, havde opfordret Soldaterne til at spille.

„En Mængde Soldater drive borgerlig Næring Borger-skabet til Præjuditz“, skriver Magistraten til de Deputerede af Landetaten, og der bler gjort mange Forsøg paa at hindre disse Indgreb i Laugenes Rettigheder, men de kronedes ikke altid med Held. Ledsaget af Underfogden Augustus Chri-

stoppersen og Byens Tjener begav Hans Hansen Knivsmed. Oldemand for Smedelavet, sig en Morgen i Spidsen for Laugsbrødrene til Soldat Mikkell Christian, der havde Værksted i St. Annagade. Efter en alvorlig Kamp kom Smedene ind i Forstuen, men medens Mikkell og hans Kammerater mandeligt forsvarede Indgangen til Stuen, kom Sergent Meyer og Korporal Tybjerg med „dragendes Kaarder“ deres Undergivne til Hjælp. Nu vendte Bladet sig: Underfogden blev kastet i Rendestenen. Oldemanden kom i Klemme mellem Halvdørene, og Daniel Sporemager fik tørre Hug i Gaarden. Tilslidst bleve Smedene spærrede inde i Stuen, hvor Sergent Meyer talte strengeligt til dem: en Mængde Soldater stimlede sammen paa Gaden, og det havde maaske taget en slem Ende, hvis ikke Auditøren og nogle Officerer havde lagt sig imellem de stridende Parter. Endnu værre gik det Skomagerlaugets Udsendinge. Først kom de ind til Peder Andersen af Prinds Frederiks Regiment, der arbeidede selvanden: her slap de med grove Ord: men hos Morten Ring af samme Regiment fik de en værre Medfart: thi Morten stak Oldemanden med sin Kniv i Haanden, saa Vagten maatte hentes; de ufortrødne Skomagere gik trods alt dette ind til et Par Soldater, der arbeidede nede paa Strandgaden, men her fik de Prygl, og da Oldemanden næste Dag mødte en af de militære Skomagere, Hans Hansen Møller, fik han Hug paa aaben Gade. Han flygtede ind i Vagten, men Lieutenant Hoenfeldt var ikke venlig imod ham: „Du gamle Hund,“ sagde han til ham, „Du er kun værd at slaa Hovedet itu paa.“

„Ingen Mester vil mere holde Svend,“ skriver Magistraten i en af sine mangfoldige Klager over de militære Haandværkere. Saa galt var det vel' heller ikke, men mangan Mester foretrak den billigere militære Arbeidskraft; Jacob v. Holten drev sit Seildugsvæveri alene ved Hjælp af Soldater, og Jørgen Fick havde to militære Væversvende i sit Brød. Soldaterne indskrænkede sig imidlertid ikke til at drive Haandværk: de gik ogsaa Beværterne og Handelsmændene i Næringen; Marketendervæset var udelukkende paa militære Hænder: i Aaret 1687 var der 8 Underofficerer og Soldater, som dreve Oltapperi, Borgerskabet til Præjudice,

militære Værtshuse omtales ofte, og adskillige berygtede Huse bestyredes af gamle Soldater. Mange af Garnisonens Underklasser gjorde sig skyldige i Forprang og anden uberettiget Handel, særligt vare Soldaterkonerne slemme i saa Henseende.

Øvrigheden stod i Reglen magtesløs overfor de militære Lovbrydere; Henvendelserne til Kommandanten og dennes Foresatte vare som oftest frugtesløse. Af og til kunde det lykkes at konfiskere en Soldats Værktøi, men langt hyppigere fik Byens Tjenere og Konsumptionsbetjentene en ilde Medfart, naar de i Embeds Medfør mødte hos de næringsdrivende Krigsmænd, og selv om det lykkedes Magistraten at arrestere én af disse, var Sagen dermed ikke endt. I 7 Aar drev Ole Ravn af Sjællandske Regiment Forprang; ofte klagedes der til hans Foresatte, men altid uden Resultat. Tilsidst lod Øvrigheden ham sætte i Slutteriet, men da Kommandanten, v. d. Pfordten, klagede herover, fik Borgmester og Raad en drøi Røffel af de Deputerede af Landetaten, der truede dem med Kongens Vrede. Forgjæves søgte Magistraten at undskylde sig; den gav en gribende Skildring af Mandens Brøde og søgte at føre Bevis for Nødvendigheden af at statuere et Exempel; de Deputerede vare ubønhørlige og forlangte, at Soldaten skulde sættes i Frihed. Men nu nægtede Ole at forlade Arresten; Byens Tjenere bade ham saa mindeligt om endelig at gaa ud af Slutteriet, men han erklærede, at han kun adlød sin Kaptain, og kun efter dennes Ordre forlod han seiersstolt „Byens Gjemme“.

I og for sig havde Borgerskabet Intet imod, at de Militære drev borgerlig Næring; men det ønskede kun, at de skulde „kontribuere lige med en anden Borger efter Advinant til Byens Udgifter efter deres Næring og Brug saavel som udi Indkvartering.“ I Periodens Slutning fik afskedigede Officerer og Soldater Ret til uden Borgerskab at bruge en eller anden liden borgerlig Næring med 6 Aars Frihed for Byens Tyng. Der forekommer heller ikke saa faa Exempler paa, at Underofficerer og Soldater ere blevne indskrevne i „Byens Bog“.

En lille Biindtægt kunde den saakaldte „militariske Exekution“ undertiden give. Exekutionspengene beløb sig for Officerernes Vedkommende til 2—3 fl pr. Dag, medens Underofficerer og Soldater fik fra 12 sk til 2 fl , alt efter Grad og

Vaabenart. I Helsingør maatte uvillige Skatteydere af og til modtage saadan extraordinær Indkvartering. Nogle Borgere, der ikke vilde betale Baadsmandsskatten, maatte saaledes 1689 i nogen Tid bespise adskillige Soldater og desuden give dem 12 β daglig. En anden Gang var det Fortifikations-skatten, der maatte inddrives ved Hjælp af Exekutionstropper, hvis brutale Opførsel gav Anledning til Klager; 1679 maatte Byen betale 16 Rdl. 3 g i Exekveringspenge til Livgarden, men i det Hele synes denne Indtægtskilde ikke at have flydt videre rigeligt.

Da saa mange af Garnisonens Medlemmer vare Indfødte, ligger det nær at antage, at deres økonomiske Forhold fra Tid til anden ere blevne forbedrede gennem Arv; denne Antagelse er da ogsaa rigtig, idet militære Personer jevnlig i Skifterne opføres som Arvinger. Stykmajor Peder Iversen arver sin Svigerfader, Borgmester Johan Hansen; Lieutenant Corfitz Holmer arver sin Broder Christian, Sergent Paul Engell faar Del i sin afdøde Svigerfaders efterladte Formue, Soldaterne Peder Pedersen og Ib Jensen optræde som Arvinger efter deres Fædre osv. Ogsaa gennem Giftermaal kunde en fattig Kriger komme til Velstand, men dette synes sjeldnere at have fundet Sted. De militære Ægteskaber skulle senere nærmere omtales.

I det Hele maa Garnisonen siges at have hørt til den mindre bemidlede Del af Byens Indvaanere. De Militære træffes hyppigere som Skyldnere end som Fordringshavere. At det tidt kneb med at betale Husleie, er tidligere omtalt; det blev ogsaa ofte nødvendigt at eftergive dem de resterende Skatter. I Kæmnerens Regnskaber findes opførte en Masse Soldater, der have undladt at betale de skyldige Afgifter; det har dog ofte været ond Villie, der laa paa Bunden, idet de militære Borgere have nægtet at betale Skat, skjøndt de besad Eiendom og dreve Næring. Gjæld til Private forekommer meget hyppigt. Annike sal. Jacob Jacobsens kom i slem Fortræd, da hendes „Kieriste, leutenant Frantz Carl v. Hagen“ havde taget nogle Oste paa Borg og afslaaet at betale. Philip Furér og hans Hustru, der dreve Marketenderi, skyldte Niels Hansen Brygmand 37 Dl. 2 g 8 β for Øl. Lieutenanterne Albert Skeel og Knud Urne stævnedes til Be-

taling af 36 Rdlr. for Øl og Mad. Major Hans Ernst Krumsee skyldte Apotheker Heinrich Roth ikke mindre end 431 Rdlr. 13 3 for Kost, Logis, Furage m. m. til sig og sine Folk. Gjennemløber man Skifteprotokollerne, finder man et stort Antal Militære blandt Boernes Skyldnere. Kaptain Friederich Aderpohl skylder til Anders Pedersen Ølstykkens Bo 113 Rdlr. 3 ½, men han har sat Pant for Pengene, ligesom Lieutenant Andreas Fribytter, der har laant 6 Daler paa sin Sølv Ringkrave. Stykkaptain Mogens Jensen har nydt en meget udstrakt Kredit; bl. A. skyldte han til sin Skomager Willum Jensens Bo 32 Daler. Samme Skomager havde ikke saa faa andre militære Debitorer. Kaptain Frederik Rosenkrantz skyldte Borgmester Hans Hansens Bo 81 Daler, men han kunde ikke stævnes, da han var død 12 Aar, før dette Bo blev opgjort; samme Grund til Fritagelse forelaa imidlertid ikke for et større Antal af hans Standsfæller, der stode i Gjæld til Borgmesterens Arvinger. Da Apotheker Roth døde, efterlod han sig mange militære Debitorer, og det synes at have været meget svært at faa de udestaaende Fordringer inddrevne. Kontant Betaling har ikke været Officerernes stærke Side, men de have sikkert heller ikke altid faaet deres Lønning udbetalt i rette Tid.

Kampen for Tilværelsen var streng, og det kan ikke undre Nogen, at Soldaterne under deres Bestræbelser for at bjerge Føden undertiden kom paa Kant med Loven. At de stjal Brændsel, er alt omtalt; af og til toge de ogsaa Levnetsmidler. En Nat forsvandt saaledes et Parti Klipfisk fra Elisabeth Anders Melvins Gaard. Vidnerne saa tydeligt i Maaneskinnet de røde Kjoler, men Skildvagten ved Hovedvagten, i hvis Nærhed Tyveriet blev begaaet, havde Intet set. En anden Gang stjal Soldaterne en Del Malt og Humle fra Anders Grovsmed; de hjemsøgte ogsaa Fiskedammene og solgte deres Fangst i Byen. Løsøre, saasom Sølvtoi, Linned og andet Husgeraad, kunde stundom blive rapset af Soldaterne eller deres Koner, men i det Hele have disse ikke været implicerede i ret mange Tyverisager. I hele Perioden nævnes kun c. 30 saadanne Sager, og det Stjaalnes Værdi er i Reglen kun ringe.

Det var Soldaterne strengt forbudt at sælge eller pant-

sætte Munderingssager, og de, der afkjøbte dem disse, skulde tilbagelevere dem uden Erstatning og endda straffes for Tyveri. Karen Hans Møllers, der havde købt en rød „Liberis Kjortel“ af Dragon Heinrich Ernst v. Nostitz, slap for Straf, da hun havde afleveret Kjolen, inden hun kom for Retten; derimod maatte Jens Aalekræmmer bøde, da han „mod Hs. Majestæts allernaadigste Befaling havde afkjøbt en Soldat hans Munderingskjol med videre“, og samme Skjæbne lede nogle Færgemænd, der havde overført en Soldat til Skaane og i Betaling modtaget en Kjole med blaa Opslag.

I enhver Kamp, selv i Kampen for Tilværelsen, er der imidlertid Pauser, hvor man puster ud og samler Kræfter til nye Anstrengelser. Mennesket maa nu engang af og til søge lidt Hvile efter Hverdagslivets Slid i Adspredelser, og disse kunne findes i eller udenfor Hjemmet, i Familie kredse eller paa offentlige Steder. Man er altfor tilbøielig til at tænke sig Officererne fra Christian den Femtes Tid som en Hob uvidende Bramarbasser, der knap kunde læse og skrive, medens de stadigt førte Ordene: *Per Caudi* og *Blachscheiszer* i Munden mod Bogens og Pennens Mænd. Naturligvis fandtes der uvidende Officerer, men ikke alle manglede literær Sans. Den satte Kaptain Vieregge eiede Müllers „*Erquickstunden*“, Lonicerii „*Kräuterbuch*“ og flere andre Værker, blandt hvilke et har den imponerende Titel „*Eutrapellio historico-politico theologico. 300 nützliche Geschichten*“; Lieutenant Christoffer Oldelandt yndede Kjærlighedshistorier, saasom „*Liebensbeschreibung von Amöna und Amandus*“, „*Polinte oder die klägliche Hochzeit*“, „*Dorispilla und Serasker Bassas Kriegs- und Liebesgeschichten*“, men han havde ogsaa Smag for alvorlig Læsning; paa hans Boghylde stode „*Taarepersen*“ og „*Svaningii Bededags Prædiken*“ mellem „*der Goldfaden*“ og „*der Rollwagen*“. Lieutenant Vilhelm Jacob Stuart, der besad franske, tyske og engelske Værker, diverterede sig med „*Der doppelte Hanrey oder der Jungfrauen Anatomie*“ eller med „*Die lustige Heerpauche*“, naar han var træt af at studere „*Die christliche Betkunst*“ eller „*Corderi colloquia latino-gallica*“. Fændrik Günther zur Hellen synes at have haft politiske Interesser; hans Bogsamling indeholdt bl. A. „*das französische Szepter*“, „*die grossbritannische Krone und Thron*“,

derimod var ikke han, men Lieutenant Wilhelm Friedrich v. Rutenberg den lykkelige Eier af Hermann v. Bremens Visdomskilde, „der politische Nachttisch“. Lieutenant Fabian Hohndorff læste „Kriegs- und Friedensgrillen“ og „Histoire du roi Henri“, men han delte sine Kammeraters Smag for Hyrdepoesien og betalte 4 β for at komme i Besiddelse af „Daphnis und Galathea“. Oberst v. d. Pforten eiede Staricii „Heldenschatz“ og „Beschreibung von Friederichsburg“; han havde ogsaa „Bürgerliche Reise- und Tischreden“, som han maaske har havt Brug for, naar han skulde repræsentere som Kommandant paa Kronborg, foruden forskjellige andre Værker. Auditor Ertmann havde et meget anseeligt Bibliothek indeholdende mange juridiske, historiske og filosofiske Værker; han var en sikker Gjest ved Auktionerne og indkjøbte stadig mange Bøger. De fleste Officerer synes at have yndet den erotiske Litteratur og Hyrdepoesien; „Schauplatz der Verliebten“ og „seltsame Liebeshandel“ findes i adskillige Exemplarer, men man finder ogsaa Bøger som „Don Quixote“ og Oversættelser af Klassikerne, ligesom det fortjener at bemærkes, at de tyskfødte Officerer jevnligt anskaffede danske Bøger, skjøndt den danske Literatur dengang endnu var noget mager; „Profeten Jonas udi danske Vers“ har næppe været morsom, saa lidt som „Wilbaldus eller en Historie om to unge Drenge“. Af egentlige militære Værker nævnes kun faa.

Unge Mennesker kunne dog ikke nøies med den Adspredelse, der er at finde i Bøgerne, og Opholdet i de uhyggelige Lieutenants-Kvarterer kan i Længden ikke have været tiltalende. Ingen kan fortænke de unge Officerer i, at de af og til søgte at adsprede sig ved de faa Fornøielser, den lille By kunde byde dem. Paa Glassets Bund søgtes Glæden i hine Tider maaske hyppigere end nu, og paa Vinhusene kunde man da ogsaa ofte finde Officererne, naar man ikke traf dem hjemme. Thomas Blikmagers Kone betænkte sig heller ikke længe, da hun absolut skulde have fat paa Lieutenant v. Brockhusen; hun gik hen i Vinkjælderen, hvor han sad og søgte Trøst for de store Tab, han havde lidt ved et Tyveri. I Reglen lod man sig dog ikke nøie med et stille Trøstens Bæger; følte man Glæde, maatte man give den Ud-

slag i Ord og Bevægelser. Det gik lystigt til i Christian Romel ogsaa kaldet Romulus Stue den 14de Mai 1671. Kornet Ove Bille løb med en dragen Degen op og ned ad Gulvet og raabte, at Djævelen skulde annamme alle Parykmagere og Blachschildere; de civile Gjæster forlode forfærdede Lokalet og overlode Valpladsen til Officererne, der først gik hjem henad Midnat i en stærkt omtaaget Tilstand. Paa Gaden hujede og skreg Kornet Frederik Ulfeldt og slog i Stenene med sin dragne Kaarde. „Broder.“ sagde en af Kammeraterne til ham, „lad os gaa fra Vagten, jeg vil Intet have med den at skaffe“; men Ulfeldt raabte: „Jeg blæser ad (i Virkeligheden vare hans Udtryk knap saa dannede) Vagtmester, Borgmester og Raad og Borgerskabet med: jeg skal støde denne Degen i Vagtmesteren, den Hundsfot; Djævelen skal fare i ham.“ Truselen var dog ikke saa alvorligt ment; Vagtmester Bendix Jensen led ingen Overlast ved denne Leilighed.

Willum Fahrenhusens Vinstue var meget søgt af Militære af alle Grader, og tidt maatte Værten sende Bud efter Vagten „Ulykke at forekomme“. Her var det, at Furér Søren Clausen og Gefriederkorporal Gottfried Sever havde deres store Bataille med Kaptain Schumacher, mod hvem de øvede store Insolentier, idet de krævede „revange“ for nogle Ord, han skulde have ladet falde imod dem. Kaptainen, der ikke hørte til den danske Hær, maatte, efter at have forsvaret sig i nogen Tid, retirere ud i Kjøkkenet, hvor han blev afhentet af Vagten paa en lidet ceremoniel Maade: „Schumacher, Hundsfot, kom ud, Du skal følge med udi Vagten.“

Ovennævnte Vintapper havde en stor Forretning. Foruden Vinudsalg og Skjænkestue havde han ogsaa en Festsal, hvor Byens finere Portion holdt Assembleer og Fester. Dansemesteren Monsieur Barrieu, der ernærede Hustru og 8 Børn ved at give Undervisning i sin Kunst, havde nok et Danselokale, men han har næppe havt Ret til at beværte sine Gjæster. Den 27de Septbr. 1687 havde Kammererer Jacob Smidt leiet Willum Fahrenhusens Festsal, hvorhos han havde bestilt Stadsmusikanten og hans Svende til at opvarte Gjæsterne. Lieutenant Salomon v. d. Albe af Sjællandske Regiment havde imidlertid ogsaa tænkt sig at give en lille musikalsk Aftenunderholdning for sine Venner; han

skikkede ligeledes Bud til Anders Musikant, der meget beklagede, at han var optagen. Aftenen kom, og Spillemændene sad alt paa Salen og ventede paa Selskabet, da Lieutenanten traadte ind og „med adskillige grove Ord“ befalede dem at spille; de nægtede det, skjøndt han truede dem meget haarde-
ligt. Nu kom Kammereren og sagde jovialt til den vrede Officer, at Musiken havde han bestilt, „men hvis Lieutenanten vilde være lystig med ham paa Salen, skulde han være ham Gud og velkommen“. Den venlige Indbydelse forfeilede sin Virkning, og der opstod en Ordstrid, under hvilken „Musikanten og hans Svende gik neder, paa det deres Instrumenter kunde blive salverede“. Flere Officerer og Civile kom til; Kaarderne bleve trukne, og Officererne maatte forlade Salen, men Dagen derpaa havde Jacob Smidt et blaåt Øie.

Tæt ved Raadhuset laa Daniel Andersens Stue, som ogsaa jevnlig gjæstedes af Officererne; den har maaske været en Slags Theaterkafé, thi paa Raadhuset blev der stundom spillet Komædie. Destoværrer give Akterne ingen Oplysning om disse sceniske Forestillingers Art; man kan kun se, at Byen 1695 gjæstedes af Komædianter, der optraadte i Raadhussalen, medens Stadsmusikanten med Svende og Drengene „opvartede“ med Musik.

Som det ses, havde Byen ikke mange Fornøielser at byde de unge Officerer: lidt Drik, en Smule Slagsmaal, i Ny og Næ en lille Dans og en tarvelig Theaterforestilling, det var det Hele. Det høiere Borgerskab kjendte heller ingen andre Adspredelser, og Thingbøgerne kunne fortælle mangan god Krønike om den Virkning, sød Vin og godt Øl kunde gjøre paa en Borgerhjerne.

Den gemene Mand havde derimod Adspredelser nok; Vinstuerne kunde han vel ikke søge, men Øl- og Brændevins-
husene stode ham aabne. Christian Ibsen og Peder Meuszer, Oluf Pedersen, Niels Tambur og mange andre Marketendere skjænkede Brændevin og tappede Øl; ude paa Damgaarden eller paa Teglgaarden kunde man drikke en Pot eller to i det Fri, og i Byens talrige Kneiper kunde man altid finde En eller Anden, der var villig til at tage et Livtag eller give En en lille Aareladning, naar Blodet var blevet for hedt. Særligt mellem Jul og Nytaar gik det varmt til, og det

hjalp kun lidet, at Magistraten forbød Borgerskabet „at holde Øl og Brændevin fal for Soldater og Andre over Nødtørftighed, efter Tappenstregen om Aftenen slagen er.“ Der var dog andre, blidere Glæder end Drik og Slagsmaal; hos Johan Tambur paa Torvet og flere Andre gik Dansen livligt, og de fagre Kvinder, der vare til Huse hos Christen Øyesteen. Thorchild Thorchildsen og Hans Jørgen Dow, vare alt Andet end grusomme og ubønhørlige. De bedste og billigste Glæder fandtes dog paa Gaden. Hvor var det ikke fornøieligt „at husere paa Gaden ved Nattetid med Grasetengaaen, Spil, Leg, Hujen og Skrigen med blotte Kaarder i Hænderne“, og hvor var det ikke morsomt at drille Vægterne. Af og til gik det lidt for vidt; ved Juletid 1686 blev Christian Wildschjøtt, der patrouillerede i St. Annagade, slaaet ihjel af Artilleristerne Johan Pedersen og Berndt Jensen, medens hans Kollega Jens Plov blev saa ilde tilredt, at det kostede 6 Daler at faa ham kureret; men i Reglen slap Vægterne dog med Skrækken; saaledes truede en Soldat Vægter Niels Madsen med at skyde hans Hund, der var „afrettet til udi Mørke at opvarte, hvad han ei kunde se“. I Magistratens Bøger vrimler det med Klager fra Vægterne, der erklærede, at Soldaterne ikke vilde lade dem gaa i Fred, men mange af Lovens Haandhævere vare selv raa Karle, der ikke vare bange for at yppe Kiv med sagesløse Soldater, og som kunde handle meget ilde med dem, naar de havde Overmagten. Ogsaa om Dagen kunde der falde noget Morsomt af paa Gaden, et lille Slagsmaal med en Bonde eller en Borger, ja Dragon Frederik Sørensen nedlod sig endog til at slaas med en Natmand, som blev dræbt, da Ingen turde tage sig af en uærlig Mand, der formastede sig til at anmode selve Borgmesteren om Hjælp.

Alle disse Forlystelser passede sig imidlertid kun for Ungkarlene. Kun sjældent ses Ægtemændene at have taget Del i Gadeoptøier og Værtshusspektakler. De synes mest at have virket stille i Hjemmet, og deres Virksomhed var ikke forgjæves. 10 Børn havde Kaptain v. Vieregge i Kirke i Løbet af 12 Aar, medens Kaptain Baronoffsky i 9 Aar lod 6 Børn føre til den hellige Daab. Den 9de Marts 1696 havde Kaptain Georg Christoff v. Klenow Barselgilde, og netop et Aar efter havde han atter Gjæster i samme glædelige Anled-

ning. Oberst v. d. Pforten gav sine Undergivne et godt Exempel, og de fulgte det troligt. Sergenterne Jens Rosendal, Peder Svendsen Amager, Johan Meyer, Peder Ries vare nidkjære Ægtemænd, og det samme gjælder den store Mængde Underofficerer, Gefriedere, Tamburer og Gemene, hvis beskudne Navne fyldte Kirkens Børnebøger, men som det vilde blive for vidtløftigt her at antegne. Ja, det var en fuldblodig Slægt, som ikke lod Ritualets Bud være et tomt Ord.

Var Frugtbarheden stor, saa var Dødeligheden ogsaa meget betydelig. Major Christopher Heilsberg mistede i Løbet af 12 Aar 9 Børn, Lieutenant Peder Jensen, Stykhauptmand Mogens Jensen, Kaptainerne Friederich Aderpohl, Georg Christoff v. Klenow, Hans Heinrich v. Gottberg og mange Andre maatte se Døden gjøre slemme Indhug i deres Børneflokke. Værst gik det ud over de Spæde, men ogsaa mange Voxne bortkaldtes i en tidlig Alder. Ikke mindre end 16 yngre Officerer jordedes i 25 Fredsaar fra Marie Kirke, og endnu større var Antallet af unge Officers- og Underofficerskoner, der lagdes i en tidlig Grav.

Dette Fænomen er ganske vist ikke eiendommeligt for Helsingør, men det er dog muligt, at de hygieiniske Forhold i denne By vare endnu slettere end i de andre Kjøbstæder. Drikkevandet var daarligt, Boligerne vare usunde, og i Gaardene og paa Gaderne herskede der et utroligt Svineri. Vel var det Huseierne forment at have mere end et Læs Skarn liggende paa deres Gadepart, men de toge sig det meget let med Feiningen og, naar det kom vidt, indskrænkede de sig til at feie „Møg og Dræk“ over Rendestenen hen til Gjenboens Dør. Mange Borgere holdt Svin og Køer, og disse Dyrs Gjødning blev kun med lange Mellemrum bortført fra Stier og Stalde. Paa Grund af sin livlige Forbindelse med Omverdenen blev Helsingør hyppigt hjemsøgt af Epidemier, og disse fandt i den snavsede By en udmærket Jordbund, som de kun yderst ugjerne forlod. Lægernes Antal var ringe; i hele Perioden nævnes kun 2 Medici: Dr. Daniel Prottens og Nicolai Grimbergh; af Badskærer var der derimod særdeles mange, men de vare nærmest kun Kirurger. At Apothekeren gik Lægerne i Næringen, medens Bødlen prak-

tiserede som Feltskær, har vel næppe tjent til at forbedre Sundhedstilstanden.

Havde Præsten travlt med at jorde Garnisonens Medlemmer eller døbe deres Børn, saa har han ikke havt mange Brudetaler at holde. I Christian den Femtes Tid blev der i Mariekirken kun ægteviet 4 Officerer, 69 Underofficerer og 318 menige Soldater.

Familiefesterne have sikkert givet Anledning til megen Selskabelighed. Har en Officer Barn i Kirke, fungerer gjerne Kommandanten og en stor Skare Kolleger med Hustruer og Døttre som Faddere. Høre Fædrene til Underklasserne, indbydes i Reglen Kompagnichefen eller dennes Damer sammen med Underofficerer, Soldater og disses Koner. Ofte opkaldes Barnet efter den fornemste Fadder; en Mængde smaa Leopolder vidnede om, hvor afholdt Major Leopold v. d. Köppe var. Fine Folk, der bleve budne til Daab, lode det vel bero med at give en Gave og med at møde i Kirken, naar Barselgildet stod hos simple Folk, og de allerfineste Daabsvidner lode sig repræsentere; saaledes maatte Kommandanten holde for, naar Hertug Ferdinand af Würtemberg, Hs. Høie Excellence Gyldenløve, Valdemar Løvendal, for ikke at tale om Kongen, havde givet deres Minde til, at deres Navne indførtes i Kirkebogen. Synderligt store Faddergaver have Soldaterbørnene ikke faaet; thi Officerernes Midler vare jo ikke store, og en Kaptain eller Lieutenant kunde godt komme til at give Møde i Kirken en Snes Gange om Aaret.

Skjøndt de militære Faddere naturligvis vare i Majoritet, var det borgerlige Element paa ingen Maade udelukket. De fornemste Embedsmænd og Borgere træffes meget ofte som Vidner ved Officersbørns Daab; Tolddirektøren, Inspektøren, Kammerererne, Præsterne, Skolens Rektor, Borgmestre og Raadmænd og andre ansete Borgere vare velsete Gjæster ved Officerernes Baiselgilder, ligesom Haandværkere, Færgemænd, Vognmænd og andre Smaaborgere ofte træffes i Fortegnelsen over Soldaterbørnenes Faddere. Undertiden manglede der ganske militære Faddere ved et saadant Barns Daab, men det skyldtes vist altid særegne Omstændigheder, Faderens Bortkommando eller lignende. Det er en Selvfølge, at dette Forhold var gjensidigt, og at Borgeres og Embeds-

mænds Børn blandt deres Faddere talte Forældrenes militære Omgangsvenner.

Mange ægteskabelige Forbindelser mellem Garnisonens Officerer og Borgerdøttrene har der ikke fundet Sted. Styk-major Peder Iversen var gift med Borgmester Johan Hansens Datter. Trolovelsen fandt Sted under høist uheldige Forhold, idet „Fæstensøl ei blev holden paa Grund af Svenskernes Indfald (1658), dog Dagen dertil var berammet og Viktualierne indkjøbt.“ Denne Omstændighed var ellers ret heldig for Stykmajoren, da Bruden derved slap for yderligere Afdrag i sin Mødrenearv, medens hun maatte lide Afkortning deri med den Sum, der var gaaet til ved Indkjøbet af Kammerdug, Barat, Smykker og andet Tilbehør til Brudedragten. Lieutenant Johan David Pracht ægtede 1679 Herman Adrian-sens Myndling Tielche Didrichsdatter, som bragte ham en kjon Medgift; Vagtmesterlieutenant Friderich Nicolai viedes 1673 til Inger Jonasdatter; to Aar senere forenedes Lorentz Storck, der siden blev Officer i Sjællandske Regiment, med Margrethe Nielsdatter, og Aaret efter holdt Stykjunker Claus Christensen Kaas Bryllup med Inger Bjørnsdatter. Lieutenant Gregorius Allesgut ægtede 1681 Maria Skovgaard; han var dengang endnu ikke Officer. Mange andre Officerer, selv tyskfødte, havde Koner med danske Navne; Major Johan Albrecht Peperlow var gift med Else Margrethe Bille, Major C. Heilsberg med Sidse Elisabeth Munch, Lieutenant Anders Luttermann med Kirsten Jacobsdatter, Oberst H. E. v. d. Pforten med Sofie Vissing osv.; de fleste Officersfruer synes dog at stamme fra Udlandet, nogle fra Frankrig, flere fra Tyskland.

Underofficerer og Soldater valgte for den allerstørste Del deres Livsledsagerinder blandt Landets Døttre. Det er sjældent blandt Soldaterkonerne at træffe nogen, der bærer et udenlandsk Navn; selv de udenvelts hvervede Folk toge danske Hustruer. Janko Rözeroe fandt sin Mette Hansdatter, Dominicus Røslin Anna Paulsdatter, Albert Makoffsky Gundel Andersdatter, Joseph Casproffsky Johanne Nielsdatter osv. For Resten bleve ikke faa svenske Piger, især Skaaninger, gifte med helsingørske Soldater.

Det var imidlertid ikke nær alle Soldater, der benyttede Præstens Medvirkning, inden de forenedes med deres Hjertes

Udvalgte; mangfoldige Forbindelser stiftedes udenfor Kirken. Loven var streng nok mod den, der forbrød sig mod det sjette Bud, men Overtrædelserne vare alligevel hyppige. Ugifte Soldater og Underofficerer straffedes dog først for anden Gang begaaet Leiermaal med Bøde og Kirkens Disciplin, medens de desuden skulde sluttes i Jern til Skubkarren, naar de tredie Gang forsaa sig paa samme Maade. Ægtemændene derimod fik ingen Rabat. Ogsaa de kvindelige Overtrædere skulde straffes; de vare lettere at faa Fingre i, og Gang efter Gang forekommer i Thingbøgerne følgende Passus: „Fremstod Marie Andersdatter, besøvet af Jørgen Nielsen, Soldat under Kaptain Holstes Kompagni, syg, nøgen, elendig, haver Intet at betale Kongens Bøder med, hensat paany i Kjælderen, Andre til Exempel.“ Ja Andre til Exempel! det hjalp blot ikke det mindste. Alene i Marie Kirke døbttes fra 1670—1700 omtrent 250 uægte Soldaterbørn, medens et stort Antal døbttes i Olai Kirke eller i Moderens Sognekirke.

I Reglen var det Piger af de lavere Klasser, der kom til Fortræd, men ogsaa fine Jomfruer kunde komme for Skade. Anna Margrethe v. Wallenstein fik 1695 med Gustav Adolph v. Withorst, Lieutenant i Prinds Frederiks Regiment, en uægte Datter, Augusta Regina, der blev døbt med stor Pomp i Mariekirken. Moderen blev ikke hensat i Kjælderen; thi Barnefaderens Chef Oberstlieutenant Anthoni zur Hellen „lod Byfogden tilkjendegive, at hun lever udi Haab, han hende til ægte tager. Saafremit det ei sker i Mindelighed, agter hun derom med ham at lide Dom, og da han derom har givet Ansøgning til deres Oberst i Kjøbenhavn, formener Oberstlieutenanten, at hun for Leiermaalsbøder forskaanes.“ Om Alliancen mellem Gustav Adolph og Wallenstein kom i Stand, kan ikke ses af Byens Kirkebøger.

Ogsaa gifte Koner kunde falde for de Militæres Elskværdighed. Soldat Nicolai Pedersen besnærede Færgemand Jens Olufsens Hustru Anna, og i Thingbøgerne skildres deres „ublu Omgjængelse“ i Udtryk saa drastiske og saa saftige, at selv en yderliggaaende moderne Realist neppe turde gjengive dem. Drager Svend Iversens Kone lod sig bortføre af en militær Tilbeder, og der kunde anføres Masser af Beviser paa, at Niels Korporal ikke har aldeles Uret, naar han for

Peder Rus skildrer, hvor uimodstaaelige Krigsmændene vare for det smukke Kjønn*).

Der synes saaledes at have været et livligt selskabeligt Samkvem mellem det borgerlige og militære Element i Byens Befolkning; skal der ankes over Noget, maa det næsten være over, at Forholdet var for intimt. Rigtignok erklærer Raadmand Ludvig Jespersen, at han „aldrig gik til Skarns Folk og ikke havde Omgang med Officerer og Soldater“, men han maa have været en stor Særling; thi han „gik sjældent paa Vinstue, og Vin var ikke hans behagelige Drik“. Saa holdt hans Kollega Jørgen Buhr mere af et Bæger, og hans efterlevende Enke og Søn holdt Traditionen i Ære, ligesom der ogsaa kom Officerer i Huset. Da Ane sal. Jørgen Buhrs feirede sin Datter Marens Bryllup med Jacob Hansen, var Kaptain Johan Caspar v. Rupe blandt de Budne, og efter Gildet hjalp han Værtinden med at kaste en Del af Gjæsterne paa Døren. Et lille udvalgt Selskab, hvoriblandt Toldinspektør Johan Friedrich Meyer, var nemlig bleven siddende paa Salen, hvor de røg, drak og støiede over al Maade. Ane Buhrs, der var gaaet til Ro, kunde ikke sove; hun stod op, løb i sin bare Særk op til Drikkebrødrene og raabte: „Vil I Hundsfotte plat ruinere mig? Farer Fanden i Vold af mit Hus; det er intet Værtshus.“ Henrik Ehlers, der lige havde slaaet en Flaske i Gulvet, søgte at berolige hende. „Bedstemoder,“ sagde han, „hvad Skade jeg har gjort, skal blive betalt.“ Men hun svarede kun: „Du lange Skurk, hvad vil Du betale?“ I samme Øieblik greb Kaptainen og unge Jørgen Buhr Ehlers i hans Kniplingsklud og kastede ham paa Porten, medens Meyer, der havde været meget lystig og danset, men som nu sad døddrukken ved Ovnens, meget hastigt blev besørget ud paa Gaden. Det maa bemærkes, at unge Jørgen og v. Rupe selv havde været de Gladeste af de Glade; det var sønlig Ærbødighed og militært Galanteri, der fik dem til at hjælpe den vrede Husfrue.

Kaarden sad løst i Skeden i hine Tider, og Næverne sade ikke fast paa Skafterne; man sloges med sine bedste Venner, og det maa derfor ikke opfattes som noget Bevis paa

---

¹⁾ Se Peder Paars 4de Bog 3die Sang.

et særligt slet Forhold mellem Garnison og Borgherskab, at Civile og Militære tidt røg sammen. Undertiden laa Skylden hos de Sidste: saaledes overfaldt Lieutenant Johan Thorkildsen Rasmus Richelsen paa hans Kirkevei, medens Lieutenant Andreas Fribytter bankede Johan Henrik Kampmann nede ved Skibsbroen; men Forargelsen kom ogsaa tidt fra Borgerne. Man kan ikke undre sig over, at Major Leopold og hans Underofficerer trakteredede Hans Baltzersen med tørre Hug; thi denne havde erklæret, at Majoren kommanderede over Svin og Hunde, da det dog var vitterligt, at han var „en brav Kavaler, vel anskreven hos Høie og Nedrige og dertil Generalmajor v. d. Osten paa Kronborg hans gode Ven.“ Dragon Andreas Olufsen citerer Johan Kleinsmed for Vold, Soldat Christian Ystad anklager Rasmus Brygmand for „blodige Hug“, Soldat Berndt Nielsen overfalder af Mogens Smed, Sergent Jens Sørensen Nordmand mørbankes uden Grund af Hans Hansen med Bistand af nogle andre Borgere, og saaledes kunde man blive ved i det Uendelige.

Ovenfor er der givet en Prøve paa Ane Buhrs kraftige Veltalenhed; hun var ikke den Eneste, der havde en hvas Tunge; mangfoldige Mænd og Kvinder, Borgere og Krigsmænd kom i Fortræd for deres slemme Munds Skyld. Lorentz Frederiksen, kaldet Mær, havde injurieret Soldat Johan Winkelmann, der lod ham stævne under hans Øgenavn. Han mødte ikke, og Prokuratoren forklarede Soldaten, at Manden kun vilde møde, naar man gav ham hans rette Navn; da blev Johan vred, slog med „knøte næffue“ i Bordet for Retten og sagde til Prokuratoren: „Jeg skal give Dig den faldende Syge, Din Hund.“ Mester Hans Nordborg havde anklaget en Soldat for grove Fornærmelser mod Kongen, men Sagen bortfaldt, da det bevistes, at Manden kun havde raabt „Vive le roi, König von Dänemark.“ I Reglen endte den Slags Sager i Mindelighed, idet Fornærmeren afgav en Erklæring om, at han ikke vidste Andet om Modparten end, hvad godt og kristeligt var, eller hvad sig en ærlig Kavaler eller Krigsmand egner og anstaar, Alt eftersom denne var Borger, Officer eller Soldat.

Det er jo nok muligt, at Soldaterne undertiden brugte Kaarden i Tilfælde, hvor en Borger vilde have nøiedes med

Næverne eller med at bruge Munden, men man maa erindre, at den militære Ømtaalighed var saare stor i hine militaristiske Tider. Det var ogsaa for meget at forlange, at en dansk Soldat skulde finde sig i, at man kaldte ham en svensk Skjælm, og han „var ikke værdig til at drikke en Pot Øl med en Mand“, naar han roligt fandt sig i, at denne lovede „at stikke et Hul i hans Mave saa stort, at man kunde se gennem det helt ned til Kjøge.“ Kun maa man ikke tro, at Sammenstødene blot fandt Sted mellem Soldater paa den ene og Borgere paa den anden Side, nei, de Sidste sloges særdeles livligt indbyrdes. I den i 1675 oprettede Borgervæbning herskede en utrolig Mangel paa Mandstugt, og Stadskaptainer og Lieutenanter, der dog hørte til de mest ansete Borgere, havde ikke Spor af Myndighed over Mandskabet, der ofte misbrugte deres Vaaben. Drevet af Brødnid overfaldt Feltskær Ermund Loht Mester Hans Nordborg paa offentlig Gade, og han vilde have dræbt ham, hvis ikke Søren Richelsen var ilet sin betrængte Medbroder til Hjælp. Ja selv Retfærdighedens Tjenere kæmpede indbyrdes, Byfogden og Underfogden leverede hinanden en stor Bataille paa Næverne, uden at Nogen tog Forargelse deraf.

Maa det end indrømmes, at Garnisonen undertiden gjorde Brud paa den offentlige Orden, saa maa det heller ikke glemmes, at den meget ofte bidrog til at hævde den. Med Polititjenesten i Byen stod det kun daarligt til; „Byens Tjenere“ vare kun faa i Antal og forstod ikke at optræde med behørig Myndighed. Borgervæbningen passede kun slet sin Tjeneste, og Vægterne havde meget vanskeligt ved at klare sig. Under saadanne Forhold maatte Vagten komme til at spille en stor Rolle; var der noget Alvorligt paa Færde, blev den hidkaldt, og den kunde sætte sig i Respekt; thi den havde den fysiske Magt. Foruden Vagterne paa Kronborg, der ikke skulle omtales her, fandtes der omkring i Byen adskillige „Corps de guardier“. Ved Strandporten laa Hovedvagten, som Kongen vedligeholdte, og ved Stadens Indgange, paa Lappen, ved Svinglen og røde Port laa mindre Vagter, som Byen maatte forsyne med Inventar, og for hvis Vedligeholdelse den maatte sørge. Herfra udsendtes Patrouiller til Ordens Overholdelse, og derhen sendte man Bud for at faa

En Brewexling fra Struensee-Tiden.

(Rousseausk Interiør fra Danmark.)

Ved Arkivsekretær J. Bloch.

IV.

Das Uebrige sagen wir uns jenseits.
(Schimmelmänn til Hennings. 1817.)

Skatmesterens Frontforandring var en bitter Skuffelse, en ny Gjenvordighed for vor unge Politiker, men ikke nok til at stille hans Ærgjerrighedsfeber og vække ham af Daadsdrømmen.

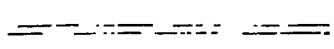
Ubekjendte Aarsager forhalede Afreisen fra Hamborg, og først den 27. Oktober kom Hennings til Pinneberg for at tage Afsked med Hjemmet, inden han ilede til Kjøbenhavn for at indlade sig i nye halsbrækkende Foretagender. Da standsedes han af en Begivenhed, der traf ham som et lammende Tordenslag. Faa Timer efter August's glade Modtagelse i Hjemmets fredelige og lykkelige Kreds sank hans Fader pludselig sammen, ramt af et Slagtilfælde, og opgav kort efter Aanden i Sønnens Arme.

Etatsraad Martin Nikolai Hennings tilhørte en gammel Ditmarskerslægt. I sin Ungdom havde han været Informator for Frederik den Fjerdes Søster Louise og derefter i tre Aar havt Sæde i danske Kancelli. En eller anden Skuffelse havde imidlertid bragt ham til at søge bort fra Hovedstaden og modtage Ansættelse i Pinneberg som Amtsforvalter og Kirchspielvogt (1741). Sidstnævnte Embede overlod han i en senere Periode til sin Broder. Han syntes at finde Tilfredsstillelse i for sin egen Person at indskrænke Forbindelserne med en Verden, der var bleven ham fremmed og mistænkelig, paa samme Tid som al hans Digten og Tragten gik ud paa at bane Veien for sine Børn og udruste dem for Livskampen.

Sønnen August var hans Øiesten. I ham havde han tidlig nedlagt det Ærgjerrighedens Frøkorn, der fandt en kun altfor villig Jordbund i Sønnens kraftige, flittig dyrkede Aand. Gamle Hennings saa med Glæde og Stolthed Spiren voxe og grønnes, men sørgede ikke i Tide for at faa hæmmet de vilde Skud, som Hofatmosphærens

Vor gamle staaende Hær er ofte bleven for haardt behandlet af dem, der have skildret Samfundstilstandene i de to sidst svundne Aarhundreder. Man har fremstillet den som endnu mindre national i sin Sammensætning, end den i Virkeligheden var, og man har talt for meget om Militærets Raahed og om dets Brutalitet imod Befolkningen. En Fremstilling, der væsentligt støtter sig til Justitsprotokoller og lignende Aktstykker, kan vel paa en Maade være sand, idet den kun indeholder Kjendsgjerninger, men den bliver dog falsk paa Grund af Materialets ensidige Karakter. Undersøger man derimod alle tilgængelige Kilder, kommer man til det Resultat, at Hærens Medlemmer hverken vare synderligt værre eller synderligt bedre end den øvrige Befolkning. Det skal ikke nægtes, at Indkvarteringen var en stor Byrde, og at Garnisonen indeholdt mange Medlemmer, der bidroge til at forøge Byernes Proletariat, men paa den anden Side fandtes der iblandt Soldaterne mange flinke Arbeidere, der efter endt Tjenestetid bleve nyttige Borgere, og den militære Befolkning maa i hvert Fald i nogle Retninger have fremkaldt en forøget Handel og Omsætning; det maa heller ikke glemmes, at man i de svundne Tider betragtede ethvert Skattepaalæg som en Uret, man kun fandt sig i, fordi man var nødt dertil.

Selvfølgelig har en værnepligtig Hær langt flere Berøringspunkter med Befolkningen, end den staaende Armé kunde have, men denne stod dog paa mange Maader i Forbindelse med Folket, og Forholdet var om ikke fortroligt, saa dog i Reglen ret venskabeligt, og skjøndt Hæren var en Stat i Staten, stod den ikke ganske fremmed, endsige absolut fjendtlig overfor det øvrige Samfund.

En Brewexling fra Struensee-Tiden.

(Rousseausk Interiør fra Danmark.)

Ved Arkivsekretær J. Bloch.

IV.

Das Uebrige sagen wir uns jenseits.“
(Schimmelmänn til Hennings. 1817.)

Skatmesterens Frontforandring var en bitter Skuffelse, en ny Gjenvordighed for vor unge Politiker, men ikke nok til at stille hans Ærgjerrighedsfeber og vække ham af Daadsdrømmen.

Ubekjendte Aarsager forhalede Afreisen fra Hamborg, og først den 27. Oktober kom Hennings til Pinneberg for at tage Afsked med Hjemmet, inden han ilede til Kjøbenhavn for at indlade sig i nye halsbrækkende Foretagender. Da standsedes han af en Begivenhed, der traf ham som et lammende Tordenslag. Faa Timer efter August's glade Modtagelse i Hjemmets fredelige og lykkelige Kreds sank hans Fader pludselig sammen, ramt af et Slagtilfælde, og opgav kort efter Aanden i Sønnens Arme.

Etatsraad Martin Nikolai Hennings tilhørte en gammel Ditmarskerslægt. I sin Ungdom havde han været Informator for Frederik den Fjerdes Søster Louise og derefter i tre Aar havt Sæde i danske Kancelli. En eller anden Skuffelse havde imidlertid bragt ham til at søge bort fra Hovedstaden og modtage Ansættelse i Pinneberg som Amtsforvalter og Kirchspielvogt (1741). Sidstnævnte Embede overlod han i en senere Periode til sin Broder. Han syntes at finde Tilfredsstillelse i for sin egen Person at indskrænke Forbindelserne med en Verden, der var bleven ham fremmed og mistænkelig. paa samme Tid som al hans Digten og Tragten gik ud paa at bane Veien for sine Børn og udruste dem for Livskampen.

Sønnen August var hans Øiesten. I ham havde han tidlig nedlagt det Ærgjerrighedens Frøkorn, der fandt en kun altfor villig Jordbund i Sønnens kraftige, flittig dyrkede Aand. Gamle Hennings saa med Glæde og Stolthed Spiren voxe og grønnes, men sørgede ikke i Tide for at faa hæmmet de vilde Skud, som Hofatmosphærens

usunde Drivhushede og Sentimentalitetens rigelige Vanding havde givet en saa betænkelig Næring. Ikke engang Skatmesterens Afsøring af den unge Hennings' hemmelige Intrigieren synes at have svækket hans Tillid til Sønnen, som han „hilsede med et ømt Smil og sund og stærk sluttede i sine faderlige Arme“, endnu en Time før Slaget traf ham.

Dette Slag kuldkastede i et Øieblik Sønnens stolte, høitflyvende Planer. Hans første Brev til Schimmelmänn, Dagen efter Ulykken, er præget af mørk Haabløshed. Han forlanger ingen Trøst af Vennen: „den eneste Skat, De kan gjemme til mig, er Deres Venskab, og mit eneste Ønske at fortjene det.“

Schimmelmänn tog ham paa Ordet og lod endog det følgende lange Brev ubesvaret, hvori Hennings nogle Dage senere gav sit Hjerte Luft i lidenskabelige Skildringer af sin Sorg og sine Anfægtelser. Behersket af det forfærdende Indtryk, han havde faaet ved Faderens Dødsleie, og døv for sine Omgivelsers fromme Trøstegrunde, fremsætter han alle Materialismens Indvendinger imod Sjælens Ufor-gjængelighed¹⁾. Og dog rives han hen af en Forjættelse i sit Indre: „Jeg er ikke ildfast imod den Brand, som flammer i mine Aarer. Det sublime Haab om et Hisset udvider mit Hjerte under Lysets Straaler“.

Han forsøger at støtte Haabet med Fornuftgrunde, men tøjler sin Forstand, der „altid er rede til at komme Hjertet til Hjælp med sine Sofismer“; tilstaar sin Uvidenhed og slutter sine Betragtninger i elegisk Resignation.

Fjorten Dage efter kom Brevvexlingen atter i Gang:

Hennings til Schimmelmänn.

Pinneberg d. 19. Novbr. 1770.

„I den første Rædsels Tid har jeg udøst al min Smerte for Dem; under min nærværende Forfatning véd jeg ikke længer, hvad Stil der passer for mig. Hvis Rygtet taler sandt, forstaar jeg Deres Taushed; jeg kjender Hoffets Adspredelser tilstrækkeligt til at vide, i hvilken Grad denne lette Hvirvel holder Sjælen fangen, og hvor ringe en Part af os selv den levner os at skjænke de Fraværende.

Har De Æren, Nydelsen og Deres Humør til Anførere, saa følg dem, min kjære Baron! Den Sti, man vælger sig, hvor bugtet og vanskelig den kan være, fører os til Lykken. — Jeg er kommen bort fra mine Vildstier, og jeg kunde ønske

¹⁾ En Paavirkning af det samme Efteraar udkomne *„Système de la Nature“* kan her formodes paa Grund af visse Berøringspunkter med dette Skrift (jfr. I c. 6—14).

at vende tilbage til Roligheden og Dunkelheden. Berømmelsen og Storheden har i mine Øine tabt deres Magi. Sorgen har taget Glansen fra dem. Men jeg underkaster mig min Skjæbne; ingen Modgang skal nedslaa mit Mod; jeg er endog staalsat overfor Lumpenheden. som aldrig skal faa mig til at tilføie Andre det Onde, som de lade mig lide.

Jeg kan ikke uden Græmmelse se paa Forstyrrelsen i det Hus. hvor Freden herskede, og Dyden forenede alle Hjerter. Ak! dette lykkelige Samfund, hvor er det overvældet og søndret!

Mit Sprog vilde lyde sært og fremmed, om jeg ikke længer talte til Deres Hjerter; jeg smigrer mig med den Tro, at jeg endnu vil finde Veien dertil. Verdens Bifald interesserer mig knap. Jeg stoler ikke længer paa disse dobbelte Karakterer, som sælge deres Gunst til sine Kreaturer eller til dem, af hvem de ere kjøbte. og som ikke ere de samme i Lykkens og Modgangens Dage.

Fru Paulli skriver, at jeg vilde kunne opnaa min Faders Embede, hvis Deres Hr. Fader vilde tale derom til Hr. Scheel eller Paulli¹⁾. Jeg vilde være lykkelig, hvis jeg kunde opreise min Families faldne Mod og opoffre mig for en lille Provins-Afkrogs Lykke. Man døver mine Øren med at forekaste mig min Ungdom; man overdriver denne Stillings Indkomster; man paastaar, at der er tusind Konkurrenter, som er værdigere end jeg. Disse Ynkeligheder gjør en Minister i vore Dage megen Ære. De véd, jeg er stolt; jeg svarer aldrig, naar man taler til mig om mig selv. Dette Æmne vilde føre mig for vidt overfor Saadanne, der ikke erkjende sig selv for Mænd, og som kun se hen til deres eget feige Hjerter. Ved at tilbyde mig som Afløser af min Fader, har jeg efter Pligt ladet mig paavirke af det Gode, som deraf kunde tilflyde Andre, og jeg havde været en Elendig, hvis det ikke havde veiet mere end mit eget Velfærd.

Jeg vilde ønske, at De vilde give min Tjener, som jeg lader komme herover fra Kjøbenhavn, et Brev med til mig. Jeg interesserer mig til det Yderste for Alt, hvad der kan

---

¹⁾ Deputerede i Rentekammeret. Begge afskedigedes ved Kabinetsordre 29/3 1771.

bidrage til Deres Fornøielse, og hvis De føler Dem lykkelig, vil jeg have den Tilfredsstillelse at vide, at Ingen vil glæde sig mere levende derover end jeg. Jeg har kun mit Venskab og min Agtelse at give, og jeg har nogen Grund til at omgaas som en klog Husholder med de Midler, Lykken har skjænket mig. O, hvor gjerne gav jeg dem til Dem, for at modtage Renterne af Deres Hænder!

Tidligere længtes jeg efter Vinterens Gjenkomst; nu skynder jeg paa alle Aarstiderne, at de kan faa Ende; aldrig vil min komme! Jeg har meget ringe Haab om at se Dem igjen, og det er ikke min mindste Bekymring. Et Øieblik kan vende op og ned paa Alt; men efter det frygtelige Øieblik, der har taget min Velgjører og Fader fra mig, bringer Afgjørelsens Øieblikke mig til at skjælve.

Bevar mig Deres Venskab, min kjære Baron! jeg nærer Haab derom, og det er den billige Forvisning om Deres Ædelmodighed, der siger mig, at De endnu bestandig holder af mig. Hvis De glemmer mig, udsætter De Dem for at blive troløs. Oprigtigheden aftvinger mig denne Tilstaaelse.

De vil finde Galde i dette Brev. Ak! turde den ikke være naturlig i min Tilstand? Jeg har brændende Smerter i mit Hjertes Grund, og Landet har gjort dets Sprog simplere og oprigtigere. De vil tilgive mig. Til Trods for mine Sorger, som gør mig mørk og ubehagelig, opvarmes mit Hjerte, naar det udtaler Deres Navn.“

Schimmelmann til Hennings.

Kbhvn. 4. Decbr. 1770.

„Jeg har lovet at skrive Dem til i Dag¹⁾, og saa kommer der ikke Andet ud deraf, end at De faar at se, at jeg vilde gjort bedre i at tie. Jeg ønskede at kunne sige Dem noget Trøstende og Behageligt, og jeg beklager mig over den be-
drøvelige Skjæbne, som lukker Munden paa mig.

Skal mine Ønsker da stadig skuffes, og skal jeg aldrig faa Lov at smage den søde Fornøielse at bringe Dem en

---

¹⁾ Ernst Schimmelmanns 23de Fødselsdag.

god Nyhed! De vil allerede forlængst have erfaret, at Pinneberg-Posten, som De attraaede, er givet til en Anden, som er i Holsten; jeg har glemt hans smukke Navn. Han havde 1500 Rdlr.s Pension, og det er hans Fortjeneste¹⁾.

Jeg er forbauset over, at Fru Paulli har forespeilet Dem falske Forhaabninger i denne Sag. Aldrig har hun villet give mig det mindste Haab. Hr. Paulli er allerede proppet med de almindelige Minister-Floskler, og desuden ønskede han ikke at se Dem saa tidlig begravet i Provinserne. „Det er,“ sagde han, „en Retraitepost, og ingen Debut for en ung Mand, som er kvalificeret for den lykkeligste Karriere.“ Om Hr. Scheel taler jeg ikke. Han er aldeles ikke interesseret for Dem. Ved Hoffet har De ingen Venner, og det var umuligt at overtale Folk, der have deres egen Maade at tænke paa, og som ikke se Tingene fra samme Synspunkt som De og jeg. Kort sagt, intet Øieblik har jeg troet at øine noget Middel til at se Dem seire.

De Rygter, som gaa i Holsten om mig, ere falske. Jeg tilstaar, at de, der ikke se Tingene fra et meget nært Hold, vel kunne tage feil. Siden de svenske Prinsers Ankomst har jeg levet i en Malstrøm; de reise i Morgen²⁾, og deres Afreise vil uden Tvivl give Signalet til en Epoke af nye Revolutioner. Ventelig vil de gamle Konseilministre følge dem i Hælene³⁾, og ved Hoffet bliver der efter Sigende en almindelig Reform. Hvis De af en Hændelse ikke véd, at Warnstedt ved sin Tilbagekomst fra Rusland er sat i Arrest⁴⁾, har jeg den Ære at meddele Dem det.

Jeg tror, at De er fuldkommen fri, og at Intet bør hindre

¹⁾ Justitsraad Peter Bruhn, Medlem af Landkommissionen. Ud-nævnelserne er af 28. November. Kammeret indstillede ingen af de mange Ansøgere, men foreslog, med udtrykkelig Fremhævelse af Pensionsbesparingen, Bruhn til Posten.

²⁾ Gustav og hans Broder opholdt sig i Kjøbenhavn fra 22. Novbr. til 6. Decbr. G. L. Baden, Christian VII's Aarbog.

³⁾ Grev Moltkes Afsked indtraf 9. Decbr., Konseillets Ophævelse 20. Decbr. Kundgjørelsen om Geheime-Statsministrenes Afsked er af 27 Decbr.

⁴⁾ Warnstedt havde som Kurér bragt Meddelelsen om Bernstorffs Afsked til Petersborg. (Jfr. Reverdil. p. 172 f.; Authent. Aufklärungen 1788 p. 60 f.)

Dem i at forlænge Deres Ophold i Provinsen, hvad jeg under denne kritiske Situation tror er det bedste Parti at tage.“

Hennings til Schimmelmänn.

7. Decbr. 1770.

„Jeg bebreider mig uafadelig, at jeg ikke er let nok om Hjertet til at meddele Dem al den Glæde, som Deres Breve volde mig. Deres første Billet¹⁾ havde alt i tre Dage forbedt mig paa den Fornøielse, som jeg skulde smage i Dag. Ak! Glæden er endnu en sjelden Gjest i mit Hjerte!

Vidnesbyrdene om Deres Godhed røre mig uendeligt; men jeg kan forsikre Dem, med saa god Tro, som tænkes kan, at jeg ikke er kjed af at have forfeilet mit Maal. Jeg er en Smule forlegen ved at have talt til Dem om en Plan, som mere var mine Venners end min egen. Provinsen synes mig ikke noget passende Opholdssted, og jeg finder, at Hr. Paulli er en Mand af megen bon sens. Jeg bliver ubehagelig berørt ved at se en Plov; en vis Curius siger mig, hvor meget en Anden har at lære, for at lægge den rette Haand paa den²⁾).

Alverden lever her i Forventning om store Begivenheder. Posterne ere ikke langt fra at plyndres paa Postkontorerne, medens man dog ikke smører Kurér-Støvlerne. Midt under denne Provins-Politiseren er jeg vidunderlig rolig, og jeg begraver mig selv med megen Resignation. — Ere Eders Maskerader smukke³⁾? Warnstedt synes mig at have udspillet sin Rolle.

Dersom min Kjedsomheds-Lod og en trist Vinters Rædsler kan overtale Dem til at udbrede Lyksalighed i en lidet

¹⁾ Findes ikke i Samlingen.

²⁾ Plutark fortæller i Cato censorius' Biografi, at Catos Landsted stødte op til Manius Curius' fordums Avlsgaard, hvorhen Cato ofte vandrede, tænkende paa ham, der tre Gange havde været Triumfator og dog, efter at have uddrevet Pyrrhos af Italien, var vendt tilbage til sin Hytte for at dyrke sin Jordplet.

³⁾ Maskeraderne i det Schimmelmänniske Palais nævnes i „Authentische Aufklärungen“, særlig en Fest paa Christian den Syvendes Fødselsdag, der forherligedes ved Dronningens Nærværelse (p. 98).

begunstiget Krog af Verden, beder jeg Dem at afbryde Deres Adspredelsers Strøm, for at ofre nogle Øieblikke paa Deres landflygtige Hennings.“

Schimmelmänn til Hennings.

14. Decbr. 1770.

„Jeg skriver, min Kjære! for at sige Dem, at jeg ikke har Tid til at skrive Dem til. Jeg havde troet at kunne fortælle Dem noget Nyt; men lykkeligvis vil mit Brev være uden al Interesse. Jeg forudsagde Dem Ministrenes Afsked, og hvis jeg havde Tid, kunde jeg endnu fremkomme med nogle andre Profetier. Men jeg forsikkrer Dem, at Politiken dræber mig. — Jeg vil skrive Dem til med næste Post. Jeg vil da bede Dem om Tilgivelse for, Intet at have sagt Dem i Dag; jeg er lidt forviltret, som De ser. — Der er endnu god Tid! — Jeg maa forlade Dem, for at tage til Frederiksberg, hvor der er Bal. Det lover, at Dagen bliver en Gjennemsnitsdag, en Dag som de mange andre.“

17. Decbr.

„Der var en Tid, da vore Hjerter udgjøde sig i vore Breve; de afmalede med Troskab vore Tanker; det var lige saa mange Portræter af vore hemmelige Følelser, som vi skjulte for profane Øine. At skrive hinanden til var dengang en blid Trang, en Lindring for vore Lidelser. Vore Hjerter tilbad Heltemodet, Dyden, Venskabet; disse skønne Billeder udgjorde vore Dages Tillokkelser. Ak! Alt det er forsvundet¹⁾).

Cependant encore le feu de la jeunesse
Anime nos regards et brille sur nos fronts.
Et pourquoi dans nos coeurs sentons nous la vieillesse,
Et livrons nous notre âme aux stériles raisons!²⁾

¹⁾ smilgn. Begyndelsen af Julies Brev i La Nouvelle Héloïse, vol. I, lettre XXXIIme.

²⁾ Dog, skal — før Ungdomsilden kjøles,
Som end vort Blik gi'er Liv, vort Aasyn Glans —
I vore Hjerter Alderdommen føles
Vor Sjæl ei kaldes vor, men kun en gold Forstands?

Hvad! er dette ikke kosteligt, værdigt til at stilles ved Siden af et Brev fra et af Fjællebod-Theatrets Helte? Som De ser, er jeg ikke bange for at gjøre mig latterlig. Det kan stundom gaa mig som idag, at jeg betages af en ubønhørlig Romantik. — Men, o Forræderi! jeg forsikrer Dem, at man kommer og forhindrer mig i at skrive, og det i et Øieblik, da jeg har en rasende Lyst til at sladre.

Nyt. Struensee er bleven maitre des Requêtes ¹⁾. Wegener fra Slesvig ²⁾ — ikke ham, jeg stundom har omtalt for Dem, — er bleven Hofintendant. I Dag giver man en Maskerade for det store Publikum. Der opstilles Bufetter, og Alt bliver gratis. Man siger, at alle Hoffets store Herrer vil faa Løbe-pas. Alt, hvad der begynder med Stor—, om det saa var en stor Mand. Stormarchallen ³⁾ tager maaske Flugten ved at springe ud af Vinduet.“

Hennings til Schimmelmänn.

24. Decbr. 1770.

„Jeg kunde ikke gjøre nogen rigtigere Sammenligning end den at ligne Deres Brev ved Blikket fra en Elskerinde. Det er et Lyn, som farer hen i et Nu, men som gjør et meget dybt Indtryk.

Den Virkning, som Ensomheden har paa mit Hjerte, synes mig frygtelig. Tilfredsstillelsen ved at være ene, er den eneste Glæde, som er levnet mig. Og dog er jeg saa lidet kjær af at befinde mig tête à tête med mig selv, at jeg hellere vilde være et Nul i et stort Selskab end det allerstørste isolerede Ettal. — Det Bedste, man har i en Landsby, er Exemplarer af den lærde, solide — for Resten meget kjedsommelige Race. Man betragter enhver Gjenstand under en teleskopisk Synsvinkel; af de mindste Bagateller gjør man en

---

¹⁾ Samme 17 Decbr.

²⁾ Oberstlieutenant Vilh. Theod. Wegener blev Hofintendant den 10. Decbr.; han døde som Generalmajor, Chef for Landkadetterne og Deputeret i Admiralitetet 1792 (J. Grundtvig i Hist. Tidsskr. V, 1 s. 256 Anm.).

³⁾ Gebrd. Chr. Fredr. Greve af Moltke (jfr. Reverdil, p. 181; Zuverlässliche Nachrichten, p. 79).

hel Historie. Ceremoniellet ved en Enkedronnings Hof er ikke mere gothisk end de opstyltede Manerer, der høre til i Landsbyen. Det er en Forbrydelse at berøre et Enne paa en elegant Maade, at offere Sagerne en flygtig og kvik Opmærksomhed; man behandler enhver Konversation methodisk, og jeg forlader aldrig et Selskab, uden at jeg paa mine Fingre kan opregne enhver Samtales Afsnit og Paragrapher.

I Hamborg har man ogsaa Intriger, ja og saa interessante, at Alverden dér ler ad Eders ubetydelige københavnske Hofhistorier. Hos os er det en Yndling, som blænder Slaverne, der omgive ham, med en falsk Guddoms ranede Tordenkile. I Hamborg er det en Præst, som udslynger Helvedes Banstraaler; en skjøn Aand, der martrer sine Modstandere med Epigrammer¹⁾; en Kjøbmand, der ved nye Foretagender frembringer Revolutioner i Handelen. Den Kloge ler over at se Menneskene gjøre Nar. den Ene af den Anden, og, er han meget klog, vedgaar han, selv at være lige saa taabelig som de andre Dødelige.“ — —

Uafsendte Drømmerier af Schimmelmänn.

„Jeg er som et forvildet Menneske, der ikke længere véd Besked, hverken med sin Fornuft eller med sit Hjerte. Et Kaos, hvori modstridende Ting findes sammenblandede, og hvor Atomere leve i en bestandig indbyrdes Strid, er Billedet af mig. Neppe — ak! det vilde være mig umuligt — ja, men jeg maa! — Hvad skal jeg gribe til? Siger jeg det, er jeg fortabt, tier jeg, er jeg det ikke mindre — Ud med Sproget! Nei. Jo, det er nødvendigt. O Gud! — Mod! — Hvorfor skrive disse Daarskaber, eller bedre, dette Vanvid. Det er af Fortængelse. Jeg har ikke længere nogen Forestilling — og jeg tænker dog. Det ligner en gal Mand — hvilket Galimathias: uden Valg, uden Orden at udsige alle vore Forestillinger! Det er et Hav, der bevæges af modsatte Vinde. Det er, som — jeg kan ikke længere finde paa Sammenligninger. Tusinde Ideer melde sig paa én Gang. Jeg er taalelig gal. — Det kjeder — maaske. Jeg véd ikke, om De kan gjætte mine Ideer. Det er Skyggebilledet af forskellige Tanker, der strømme ind paa min Aand. — Se, saadan vilde et Brev komme til at se ud, naar man nedskrev Alt, hvad man tænkte. Det er som den forvirrede Stendynge, hvoraf man

¹⁾ Gotze og Lessing, der dog den Gang havde forladt Hamborg.

bygger et Palads — hvis man vil det. Her hersker Harmonien, hist Uordenen. -- Min Ballast er ved at gaa Pokker i Vold. Jeg begynder at tænke efter. Det er vanskeligt at fastholde alle Tanker, man maa gribe dem i Flugten¹⁾. Se, nu holder jeg op, jeg har glemt mig selv. Det forekommer mig, at det ikke er Tankerne, der ere saa vanskelige, saa skjønne, saa usigelige, som Evnen, der vælger dem. Der er Tanker, der fare hen som et Lyn. Man faar ikke Øie paa dem. Der er Lyn, som slaa ned, og det er disse Tanker, man lægger Mærke til. At tale i Gaade er ikke den fornuftige Talemaade²⁾. Det rimer. Hvor heldigt! — Jeg er kun lidet oprigtig; jeg maa tilstaa mit Snyderi. Trods alle mine Indvendinger er dette dog en Smule lavet. Jeg er træt og maa dog skrive. — Videre! — Naa! Jeg gaber.

Hvilken Uorden kan et fornuftigt Ord skabe! Det bliver værre — det er søgt. O Gud! — Nei — Det er —. Jeg tænker paa ingen Ting — det synes saa Jeg glemmer atter mig selv. Hvilke Taabeligheder! Sandt nok. — Vær saa god at rette an! De, som — nei, det er for langt —. Tanken, Pokker tage den evindelige Snak om Tanken. Hvis Tankerne afprægede sig lige saa snart som Sjælen har modtaget dem — det vilde være morsomt. Man vilde da maaske kunne opdage mere af sit Væsen. Man har aldrig gjort dette Experiment. — En Uorden befaler — det er rimeligt! Nu stop! Guds Død, vi maa gaa hen til Mr. P. i Aften; det er kortere.

Det er kun Tankehaler. Hovedet er allerede Fanden i Vold. Hvad giver man iaften i Theatret?³⁾

Hennings til Schimmelmänn.

1. Januar 1771.

„Nytaarsdagen er i Provinserne en anstrengende Dag. Alt hvad der kan krybe og gaa, som man forskaanes for at se de øvrige 364 Dage, kommer paa denne Dag frem af sine Huler. Det Hele danner et vidunderligt Sammensurium. De kan aldrig tro, hvor denne Ravnekrogs-Sabbath af Gratulanter er penibel; men hvor latterlig den er, maa en *honnête homme* dog finde sig i at spille med i Komeden.

¹⁾ Smlgn. S. Kierkegaard: „Den ene Tanke afløser den anden; ligesom den er tænkt, og jeg vil skrive den ned, er der en ny — hold den, grib den — Vanvid — Afsindighed!“ (Efterl. Papirer. 1833—43 S. 21).

²⁾ „Parler par comparaison n'est pas parler raison.“ Ordspillet findes ikke blot hos Voltaire: Une comparaison n'est pas une raison (Oeuvres compl. 1835, t. VIII p. 677) og Diderot: „Je reviens au ton de la philosophie, à qui il faut des raisons et non des comparaisons (Oeuvres, Paris 1798 II, 1310), men if. le Roux de Lincy (II. 205) allerede i et Haandskrift fra det 13de Aarhundrede.

De vilde være for grusom. om De berøvede mig Fornøielsen af at faa Breve fra Dem; jeg smigrer mig med at tro, at De holder for meget af mig til at bedrøve mig. Jeg kjender ikke Omfanget af de Krav, Skrivefriheden stiller til Ens Forsigtighed, naar Talen er om fortrolig Brevvexling¹⁾, men jeg har den Ære at forsikkre Dem, at Ensomheden har sløvet min Aand, og jeg er isnende kold overfor Alt, hvad der interesserer hele Verden. Hvis De i Deres Breve er nødt til at stryge Politiken, underkaster jeg mig uden Besvær. Jeg kjender andre, mere reelle Nydelser, som det vilde falde mig uendelig svært at maatte opgive. Endelig bønfalder jeg Dem om, aldrig imellem Dem og mig at anbringe min stakkels Fremtids-Karriere. Det er en Byrde, som Himlen har lagt paa mig, for at jeg med desto større Aarvaagenhed kan hengive mig til Deres Venskab. Det vilde kun gjøre mig altfor lykkelig, dersom dets Glæder aldrig afbrødes af den besværlige Omsorg for Menneskeheden. .

Dette Brev er saa schwerfälligt, at jeg har svært ved at sende Dem det; men at skrive et andet, vilde falde mig endnu sværere. — — Vær overbevist om, at De, min kjære Baron, er den eneste Dødelige, hvis Venskab og Ømhed lader mig glemme den Kummer, som Verden gyder i min Barm.*

Schimmelmänn til Hennings.

19 Januar 1771.

„Jeg beder Dem om Forladelse. tusinde og atter tusinde Gange om Forladelse for min Taushed! Frygt ikke, min Kjære! Mit Hjerte er meget standhaftigt. Vær ikke bange for, at jeg i Deres Skole skal lære Ubestandighed. Deres Venskab er en af dets største Velgjerninger, og hvis nogen- sinde —, vil De erfare det. Men De véd, at den aandelige Spænding, hvori man lever, vanskelig tilsteder en regelmæssig Brevvexling. De véd, at Hoffets Sorger og Glæder ikke have

---

¹⁾ Som bekjendt begyndte Struensee sit Regimente med at ophæve Censuren og indføre Pressefrihed; men efter Forordn. 7/10 1771 var Pressens Stilling misligere end nogensinde. (Struensee, von Prot. Dr. K. Wittich. Leipz. 1879. S. 121.)

Natur tilfælles med hine, der finde Vederkvægelse i at skaffe sig Luft; de søge Dunkelheden, og man dækker dem med Ironiens Slør. At drapere sig overfor Dem vilde besvære min Sjæl altfor meget; den er vant til at vise sig i sin hele Nøgenhed. Hellere end at bruge Forstillelse, vilde jeg lade Dem erfare nogle flere af mine Svagheder. Jeg kunde da gjøre mig Haab om, at min Oprigtighed vilde kunne gjælde for Afbigt; — men hvilken Tvang at skrive, hvad man ikke vilde skrive; ved hvert Skridt at støde paa Forsigtigheden, som forbyder En at sætte Alt i Vove for nogle unyttige Ords Skyld; og hvorledes kan man tale om ligegyldige Ting, naar Hjertet er alt andet end ligegyldigt? Overfor dem, der selv ere ligegyldige, er det en lykkelig Udvei; men med Dem, min Kjæreste, er det saare vanskeligt. Jeg vilde have skrevet Dem fire Ord (gjæt dem!). Farvel! Jeg skal om muligt skrive til Dem om kort Tid.

P. S. A propos! Gouvernøren har faaet sin Afsked eller rettere, han er bleven Amtmand i Oldenburg¹⁾.“

Hennings til Schimmelmänn.

Hamburg. 27. Febr. 1771.

„Dateringen vil sige Dem, at jeg er i Hamborg, og det er snart Alt, hvad jeg har at fortælle Dem. Jeg skriver mere for at bevare mig i Deres Erindring, end for at underholde Dem. Jeg fordriver Tiden ret behageligt, men har dog bestandig et Overskud af Tid, som jeg ikke véd, hvad jeg skal gjøre med. Jeg har besøgt Greverne Bernstorff²⁾ og Grev Holck, og jeg finder, at Folk blive meget elskværdigere,

---

¹⁾ „Le Général comte Ahlefeld. homme extrêmement aimé du peuple.“ Hennings Anm. (jfr. Auth. Aufklär.: „ein Mann von vielem Verstande vom Hofe gefürchtet. vom Volke geliebt.“) Afskeden var af 18. Januar. Posten forblev ubesat (Zuverlässl. Nachr. S. 10, 51 f.).

²⁾ I en utrykt Opsats om den ældre Grev Bernstorff siger Hennings: „Bernstorff selv har neppe fundet mig efter sin Smag; i det mindste har jeg ikke Andet at takke ham for end kjedsommelig Venten i hans Forværelse og et Middagsmaaltid i Hamborg, da Struensee havde forjaget ham.“

naar de ikke længer ere Ministre. — Grev Holck lever meget beskedent; han har indskrænket sit Personel og solgt sit Sølvservice — for at købe tre andre af Porcellæn; han er sarkastisk og kaster nu og da et vemodigt Blik paa sin blegnede Lykkestjerne; han begaar Daarskaber og taler ofte meget fornuftigt. Grevinden er nydelig, barnlig og fuld af Ynde; hendes Øine ere overordentlig blide, hendes Smil behager og undskylder hendes — Figur. Fru Reimarus har faaet en Datter¹⁾. Det vil interessere Dem saare lidt; men siden hun er min Søster, beder jeg Dem dog umage Dem med at erfare det. For en Kone er Frembringelsen af et Barn en stoltere Bedrift, end Frembringelsen af en Pave for en Kardinal; dersom der endnu fandtes gode Katholiker, vilde man interessere sig mere for Valget af en hellig Fader, og dersom de unge Mennesker vare mindre . . ., vilde de gjøre mere af Barselkvinderne.

Hvor vindbeutelagtig jeg end skriver, maa De dog endelig ikke tro, min kjære Baron, at jeg kan lægge Pennen uden Fortrydelse. I samme Øieblik, jeg holder op at tale med Dem, mindes jeg bestandig om, hvor langt jeg er borte fra Dem. Var Søen aaben, skulde Intet afholde mig fra at komme og kaste mig i Deres Arme, for med Frydeskrig at overtyde Dem om min Smerte, naar jeg er langt borte fra Dem. Farvel, min Kjære! jeg hengiver mig med en usigelig sød Fornemmelse til Ønsket og Haabet om at se Dem.“

Schimmelmänn til Hennings.

9. Marts 1771.

„Der syndes meget ved Ordet, hedder det. Hvad mig angaar, saa har jeg forsyndet mig imod Dem ved Taushed og, hvad mere er, ved Utaknemmelighed. Alle de smukke Ting, De har sagt mig, vilde have bragt en Mand uden Hænder til at skrive. Ja, det er virkelig utroligt, hvordan

— —

¹⁾ Friderike Christine Reimarus fødtes 22. Febr. 1771; hun ægtede 1796 den daværende franske Gesandt i Hamborg, senere Greve Minister og Pair af Frankrig, Karl Friderich Reinhardt, og døde 1815 (jfr. Guhrauer i Raumers h. Taschenb. N. F. VII, 1846 s. 242.)

jeg har kunnet modstaa Deres Breve saa længe. Hvis jeg havde Montesquieus Aand, havde jeg Lyst til at bevise Dem, at det er Klimaets Skyld. Men i Mangel af denne Aandrighed faar De at se, at det Hele bliver staaende paa mit Regnebrædt, og at De vil faa den Ære at tilgive mig uden at opdage nogensomhelst gyldig Grund dertil.

Det er saa længe siden, jeg skrev, at jeg vilde kunne give Dem en Universalhistorie paa flere Blade om Alt, hvad jeg har gjort eller rettere, ikke har gjort. Men eftersom Moden ynder Brochurer ¹⁾, vil jeg simpelt hen sige Dem, at jeg ganske har brudt med Fru Politica. Sandt at sige har denne Liaison aldrig tilfredsstillet mig; det er en altfor stor Kokette, som vækker bestandig falske Forhaabninger. Men à propos, De maa kjende hende; det forekommer mig, at De fordem har gjort en Smule Kur til hende.

Hvad mine Udsigter angaar, ere de temmelig indskrænkede i dette Øieblik; jeg tror, at jeg vilde have tilstrækkelig Fasthed til at modtage visse Ting og til at afslaa andre. Men mit Princip er bestandig det: at det er bedre at gjøre en Sko alene, end at regjere en Stat med et Kollegium. Det er mere end nok om mig selv; lad mig ikke glemme at fortælle Dem noget om Falkenskiold ²⁾. Han er, som De alt vil vide, i bedste Forstaaelse med Hoffet, og Struensee er hans Ven. Han vilde, tror jeg, kunne opnaa Meget, hvis han vilde; men hans Ærgjerrighed er meget søvnig; hans Geni er, om jeg ikke tager feil, skabt for de kritiske Øieblikke.

¹⁾ Trykkefriheden havde jo fremkaldt en Syndflod af Flyveskrifter.

²⁾ Den 16. Februar havde Hennings skrevet til S.: „Jeg tager megen Del i Falkenskjolds Forfremmelse. dersom den tilfredsstiller ham selv. Jeg stiller mig gjerne i hans Beundreres Række, skjøndt han ikke har villet stille mig under sin Kommando. Mdme Ablefeldt [Amtmanden i Pinnebergs Frue] fortæller mig, at Kongen har gjort ham til Oberst. — Ikke Andet, svarede jeg ligegyldigt. Det syntes at forundre hende, og hun svarede: „Mig forekommer det at være godt nok!“ i en Tone, som overbeviste mig om, at jeg kun slet kjender Verden. og at jeg har et bedre Begreb om en stor Mand end om en Hofmand. — At forlade en ædel og stor Løbebane, ombytte en Leir med et Hof; bestige Naadens Trappe. istedenfor at kæmpe mod Tyrker og tage Batterier med Storm — er det ikke at trippe som en Dansemester efter at have taget Kæmpeskridt!“

Hans Hoved er kommensurabelt med saadanne Situationer, hvor Andre tabe Hovedet. Han kunde have Lyst til at staa for Styret i saadanne Øieblikke, der afgjøre Rigers Skjæbne. Han har bestandig megen Godhed for Dem, og vil yde Dem alle de Tjenester, som staa i hans Magt¹⁾.

Vor Ven og Baronessen²⁾ har forstyrret Hovederne paa hinanden. De blive begge meget slet behandlede af Jordens Guder, og man er meget uforsonlig stemt imod Baronessen. Der er en af deres Venner, som en vis Tid har løbet Fare for, at man skulde forrykke Hovedet paa ham som paa Schilden; men i dette Øieblik holder dette Hoved Stregen som et Nodeblad. Man har sagt mig, at De har taget Deres Afsked som Embedsmand³⁾. Har De fundet denne Formalitet fornøden, har De handlet meget rigtigt. Forleden Dag fandt jeg Deres Onkel⁴⁾ og Tante betagne af en dødelig Skræk for Deres Skyld; jeg spørger, skjælvende over hele mit Legeme, om Grunden, forestillende mig en anden Ubesindighed, hvortil jeg troede Dem istand, — saa kan De dømme om min Glæde, da det ikke var Andet end Deres Afsked, Talen var om.

Man har fortalt mig, at De snart vil komme til Kjøbenhavn. Jeg tror, at De ikke gjør galt i at komme, og saasnart Belterne blive fremkommelige, vilde mit Raad til Dem være at komme over til os. — — Jeg beder Dem, hævn Dem ikke over min Taushed med Taushed.

¹⁾ Skjæbnen vilde, at det blev Hennings, der, et Aar senere, kom til at gjøre for F., hvad der stod i hans Magt for at formilde den Ulykkeliges Lidelser i Fangenskab i Kjøbenhavn (Hennings Mscr.: Souvenirs de Berlin).

²⁾ Da Jomfru Biehl (Histor. Tidsskr. III R. IV, 392) gjør Schilden til en af Baronesse Bülow's Elskere, maa det vel være hende, der her menes.

³⁾ 19. Febr. havde Hennings søgt Overskatte-Direktionen om Afsked som Landmaaler; den bevilgedes 9. Marts af Gen. Landv. Kollegiet, til hvis Bestyrelse de Antvorskovske Domæner nu vare henlagte. I en tidligere Skrivelse af 13. Januar havde H. søgt om Forlængelse af sit Ophold i Holsten, „bis die bei dem hiesigen Amte noch aus einander setzende, weitläufige Geschäfte mir völlig freie Hände zulassen, einer höchst preislichen General-Landwesens-Commission fernere Befehle zu erwarten.“ (Gen. Landv. Kommiss. Breve i Rigsarkivet.)

⁴⁾ Maaske Prof. Wilh. Hennings, Gen. Dir. ved Kirurgisk Akademi.

Hennings til Schimmelmänn.

Hamborg, 25. Marts 1771.

„Jeg skrev til Dem iforgaars under den første Glædesrus, som Deres Brev fremkaldte hos mig; jeg vil i Dag med større Sindsro sige Dem, i hvor høj Grad Haabet om at gjense Dem gjør mig lykkelig.

Meget ubeleilig er Sneen kommen at bringe Forstyrrelse i mine Reiseplaner. Jeg bliver utaalmodig, naar man nøder mig til at opsætte Udførelsen af en fattet Beslutning. Jeg ruster mig med megen Koldblodighed til mit Kjøbenhavns-Liv; jeg vil gjøre nye Forsøg; jeg vil gaa mere hensynsløst til Værks end nogensinde før, nu da jeg ingen Fader har mere. Dersom jeg ikke seirer, vil jeg idetmindste faa et lille Øieblik tilovers, da jeg vil føle mig fri. Jeg tilstaar Dem, at en lille Gnist er nok til at faa min Ærgjerrigheds Brand til at slaa ud i nye Flammer, og min Forstand har ondt ved at udmale de Veie, som Indbildningskraften tilbagelægger. Men jeg føler, at det er stort at staa imod disse Anfald; jo mere Ærgjerrigheden river mig hen, desto mere røres jeg af Jævnheden. Tidt udkaster jeg et skjønt Billede af de Dage, jeg skal leve sammen med Dem. Men hvad Romanskriverne og Poeterne saa sige, bør Venskabet, for at knytte Sjælene ret sammen, have en fælles Virksomheds- Gjenstand; det er fra det tilsigtede Maal, at Venskabet faar Liv og Bevægelse. Vis mig en Vei! jeg vil følge Dem, saa langt som min Flugt kan række Deres. For Hæderen i Liv og Død! Lad Attraaen efter at gjøre det Gode være vort Venskabs Baand, hvad enten vi ville opofre os for Folket og beile til detsanfængelige Bifald, eller vi ville leve vort eget Liv og forsøge at skabe vor Landsbys Lykke, ukjendte af Verden, men kjendte af vore Naboer.

Mine Venner havde fattet den Plan, at jeg skulde bosætte mig i Hamborg; jeg havde ikke meget Mod derpaa, skjøndt jeg med Grund kunde føle mig smigret ved den Modtagelse, man har budt mig her. Hvis mit Fædreland vrager mig, véd jeg, hvor jeg kan finde en Tilflugt.

Blücher gjør Dem mange Bebreidelser for Deres Taushed.

Fruen er bestandig elskværdig og døende ¹⁾; man kan ikke se hende uden at føle Sorg. Trods mit Hang til Materialisme, kan jeg næsten ikke længer tvivle om Sjælens Udødelighed, naar jeg ser Fru Blücher. Det er en Blomst, som visner hen; men medens Materien flygter bort for Ens Øine, bevarer hendes Aand bestandig den samme Ynde og de samme elskværdige Egenskaber. Hun har saa lidt tilbage af jordisk Stof, at hendes Sjæl, ved at skilles fra Legemet, ikke vil finde sig meget forandret. Hun har med en vis Bevægelse sagt mig, at Fru Schimmelmänn ikke vil faa hende at se til Sommer, og at det, hun havde kjærest her i Verden, var i Kjøbenhavn.“

Pinneberg, 3. April 1771.

„Jeg forlader Pinneberg, Hamborg og alle de Sorger, jeg der har fundet, for at vende tilbage til Kjøbenhavn.

Deres Hr. Fader har skrevet mig til; han gjør mig den Ære at love mig sin Protektion i et Anliggende, hvorm Struensee sidste Postdag alt har sagt mig, at der ikke vil blive gjort Noget derved²⁾. Det passer mig meget vel. Jeg kommer til Kjøbenhavn næsten uden Formaål; men skulde det ogsaa kun være for at indskibe mig til en anden Verden, hvad enten det saa bliver Amerika eller Maanen, kommer jeg dog, for i det mindste at tage en skikkelig Afsked med Verden her nede. Med en god Vind eller et Pistolskud aabner man sig rigelig Plads i Verden. — —

Jeg siger Dem med Begeistring, at det er det sidste Brev, jeg har den Ære at skrive til Dem. Fire Dage, og jeg

¹⁾ Fru Blücher, f. Holstein-Holsteinborg, døde i det følgende Aar.

²⁾ Blandt Hennings Papirer findes en original Billet. der sikkert er den samme, hvortil her sigtes; den er dateret 22. Marts 1771 og lyder: „Monsieur! Comme le poste du conseiller Moritzen à Francfort ne sera pas remplacé. je ne saurais pas Vous servir dans ce que Vous me demandez. désirant d'ailleurs de montrer réellement, combien j'ai l'honneur d'être, Monsieur, Votre très humble et très obéissant serviteur Struensee.“ (If. det tydske Civilreglement var Legrd. Moritzen død 2. Marts 1771. Posten forblev ubesat, ogsaa efter Struensees Fald.)

stiger i Postvognen. Farvel saa længe, min kjære Baron. og trøst min urolige Sjæl endnu en otte Dages Tid med en gunstig Erindring!"

V.

„Or would he rather leave this frantic scene,
And trees and beasts prefer to courts and men;
In the remotest wood and lonely grot
Certain to meet the worst of evils Thought,
Different ideas to his memory brought:
Some intricate as are the pathless woods,
Impetuous some as the descending floods;
With anxious doubts, with raging passions torn,
No sweet companion near with whom to mourn,
He hears the echoing rocks return his sighs;
And from himself the frightened Hermit flies.“

(Prior, Solomon, book 3, Power. v. 84—4.)

Et lille Vink fra Vennen var nok til at gjøre Hovedstadens Tiltrækningskraft uimodstaaelig for Hennings. Det gik ham som Ankeret, der ved det første elektriske Signal drages til Magneten.

Schimmelmänn. der længe havde befundet sig i en Tilstand af svævende Uro, under Kjøbenhavns snart tiltrækkende, snart frastødende Paavirkning, synes — efter hans egne Ord at dømme — tværtimod i Vennens Nærhed at have faaet Impulsen til at løsrive sig fra Hoffet og Hovedstaden. Det gik ham, maaske som det elektriserede Guldblad, der ved Nærmelsen af den med ensartet Elektricitet ladede Gjenstand drives til at gjøre et energisk Udslag? Norgesreisen var dog ikke blot en improviseret Flugt imod Polen; den havde tillige det solidere praktiske Formaal at gjøre den vorde Statsmand bekjendt med det saa lidet kjendte Tvillingrige, og blev heller ikke uden Frugt i saa Henseende.

Der kunde denne Gang ikke være Tale om Hennings' Følgeskab. Han stod netop i Begreb med at indtage en fast Stilling i Kjøbenhavn som Arkivar ved det tyske Kammer. Sin Udnævnelse til dette Embede skyldte han Struenses Velvillie; man kan ikke sige, at han havde forskyldt, snarere, at han ikke burde have paakaldt den. Dog har Hennings' Stolthed vistnok følt sig mere ydmyget, end hans Samvittighed har følt sig besværet ved dette Skridt. Han berører ikke selv det kildne Punkt. Sagen var jo ogsaa let forstaaelig. Det var blevet nødvendigt for ham at søge en Stilling, og Struensee var jo nu hans „Souveræn“.

Schimmelmänn til Hennings.

Kristiania. 22. Juni 1771.

„Norge og Nordmand! men endnu ikke Italiener. Nu er jeg da rigtig langt borte fra Dem og langt fra Kjøbenhavn;

og dog, hvis jeg skal tro min Følelse, altfor nær endnu. Véd De, min Kjære, jeg har opdaget, at efterhaanden som jeg fjerner mig, nærmer jeg mig Dem? De forstaar en halvkvædet Vise; desuden haaber jeg at forklare mig nærmere i Finmarken. — Oh, by all the Gods! endnu ikke læst en Side i Plutark. Men desuagtet har jeg ofte tænkt paa en vis god Ven; jeg forestiller mig hans flammende Indbildningskraft, der misunder mig Alt, endog mine Fjelde. Ak! han tager feil; hverken Fosser eller Sætere, Huler, Skove, Grotter, ikke engang Høifjeldenes forførende Billeder kan røre mit Stenhjerte. Jeg vilde antage mig for den ufølsomste blandt Dødelige, hvis ikke jeg nødtes til at lade min Reisefælle vederfares den Retfærdighed at indrømme, at han heri driver det til en Høide, som jeg ikke ganske har naaet. Man kunde snarere bevæge Atlas-Bjerget. Fjeldene ere Intet for os, naar de ikke indeholde Metaller; en Elv uden Mølle er en intetsigende Gjenstand.

In vain I seek my soul of other times¹⁾.

O Jura Bjerg! dengang jeg vandrede nær den evige Sne, der dækker dine Toppe; da jeg opløftet over Skyerne ilede gennem disse himmelske Egne, hvis søde, betagende Magt jeg syntes at fornemme, da gjorde jeg ikke Andet end drømme, jeg var kun et Barn. Og i denne Time, da Intetheden omgiver mig, er jeg Mand. Ak! er Visdom ikke Andet end Ufølsomhed? Kan man kun være lykkelig paa Trællevilkaar?

Her har De en Stil, som maa tage sig vidunderlig komisk ud i Kjøbenhavn. Beundrer De ikke mit Mod²⁾; men et Brev, synes mig, bør have en Duft af det Land, hvorfra det kommer, ligesom Vinen tager Smag af Jordbunden. Jeg havde endnu meget at sige Dem. Au revoir i Trondhjem!"

Trondhjem, 5. Juli.

„Jeg sender Dem et Brev — *soi disant* — som jeg skrev i Kristiania, men som en latterlig Frygt²⁾ har afholdt mig fra

---

¹⁾ „Forgjæves søger jeg min Sjæl fra fordum.“ — Det følgende Punktum findes ordlydende i Koncept paa en Lap imellem Schimmelmanns Papirer; et Parallelsted er Begyndelsen af hans Brev til Baggesen ²⁶/₁₂ 1789 (se dennes Biografi I, Tillæg XXI).

²⁾ Udhævet af Oversætteren.

at sende til Kjøbenhavn. De har imidlertid beroliget mig ved det, Deres Venskab har tilskrevet mig¹). Jeg sender Dem da nu hint, for at bevise Dem, at jeg har tænkt paa Dem, og at vi indbyrdes har gjættet hinandens Tanker.

De siger, min Kjære, at De stundom begjærer Ro og Ensomhed; jeg forsikkrer Dem, at der tidt undslipper mig et Suk efter disse Menneskene altfor ubekjendte Goder. En Ensomhed, som man kunde dele med tre til fire Personer efter sit Hjertes Valg, vilde ikke være saa galt. Thi ofte skræmmes jeg ved Tanken om, hvor vanskeligt det er at være Mand, for ikke at sige: stor Mand. Hvilke Fordomme, hvilke Hindringer! Hvilke Trælle, i Syd som i Nord, i alle Lande, i alle Zoner! Ulysses havde Stalbrødre og Minerva til Elskerinde, da *Troy did fall for him*. Ak! hvad Frugt kan der fremkomme af denne urolige Lidenskab, som vilde vedblive at forfølge os, selv om vi, for at undfly den, gik til Grønland at skjule os! Tidt naar jeg betragter denne tarvelige Nation, hvis Ønsker begrænses af dens Fornødenheder, falder det mig paa Sinde, at hvis en Statsmand, for at opvække Industrien, skabte nye Fornødenheder, nye Lidenskaber, vilde han gjøre Folket til Offer for sin Ærgjerrighed. Selv naar vi antage, at hans Bestræbelser krones med Held, vil han komme til at sige: Denne Storhed er mit Værk; de vare lykkelige, men jeg var ærgjerrig, og de maatte gjøres rige.

---

¹) Hennings havde den 21. Juni skrevet til S.: „— — Ak, den store Verden har kun altfor megen Magt over os! Tilsidst har vi ondt ved at kjende os igjen dér. Vi antage alle mulige Karakterer: letsindig med den Ene, alvorlig med den Anden, paa én Gang inkonsekvent, lidenskabelig og kold; saadan er Verdensmandens Karakter! Blandt saa mange Slags Daarskaber udsette vi os for at miste vor egen Karakter, og vi tabe os selv i Mængden af de Roller, vi spille. Jeg gjorde igaar denne Reflektion, da jeg paa Spadseregangen underholdt mig med Hr. Gerstenberg om et Emne, jeg engang havde gjort til Gjenstand for Studium. og jeg blev overrasket over den Forandring, jeg fandt i mit Indre. Men det er meget vanskeligt i Verden at synes den, man er; Hverdagsmennesket vilde ikke forstaa os, og det bringer mig til at tro, at vi vilde være større, hvis Menneskene ikke vare saa smaa. Naar Alt lader os i Stikken, nytter Tapperheden os ikke længer til Noget; Selskabets Magt regjerer Verden, og skal vi være Romere, maa vi have et Rom.“

Et ubeleiligt Besøg har hindret mig i at fuldende mit Brev. Tilgiv, at jeg kun taler om mig selv og glemmer Norge. Paa Tilbagereisen skal jeg skrive til Dem fra Trondhjem. De maa endelig sende mig Nyheder fra Kjøbenhavn. Jeg vil faa Deres Breve i Kristiania, hvor jeg regner paa at være om en Maaned.“

Hennings til Schimmelmänn.

Kbhvn., 12. Juli 1771.

„Jeg skriver kun for at lade et Par Ord følge med et Brev fra Deres Fru Moder: jeg vilde have altfor meget at sige Dem, hvis jeg tog mig for at sætte et ordentligt Brev op. De mærker allerede, at jeg har Noget paa Hjerte; jeg vil ikke rent ud fralægge mig det: men naar Alt kommer til Alt, er det kun lidet interessante Bagateller. En Smule Elskov, en endnu mindre Portion Forretninger og en hel Del Kjedsomhed: det er i faa Ord Hovedsummen af mit Liv.

Min eneste Lidenskab er at længes efter Deres Hjemkomst. Jeg føler mig som et Barn, der leder efter sin Amme. „Den Aktive“ er meget lieret med mig; men jeg finder ikke hos ham denne ædle Fortrolighed, der med Vellyst strømmer ud fra et oprigtigt Venskab: hans Fortrolighed er kun den, en Mand viser, som retter sin Handlemaade mere efter Forstandens end efter Hjertets Krav.

Fru Bülow bringer Dem sin oprigtige venlige Hilsen¹); jeg har truffet hende hos Deres Fru Moder. Strax følte jeg mig generet ved at træffe hende: alligevel gjorde hun mig den Ære at finde mig aandrig. Det er sandt, man fornøier tidt Damerne for en billig Penge: det er sædvanlig ved rene Ubetydeligheder, man vinder deres Bifald. Vi er Helte, min elskværdige Baron! vi udretter store Ting ved meget smaa Midler: en Smule Opmærksomhed tører os, hvorhen vi vil, og Ynkigheder, en Mand af Aand lader haant om, tjener os til at komme i Favor hos Konger. Fruentimmer og alle Hoffets tamme Dyr.

¹ „Elle s'attend à Votre retour pour avoir un promeneur de plus“, skriver Hennings en Maaned senere om Baronessen.

Fru Schimmelmann vil have sagt Dem, at hun har forladt Hirschholm — kjed og led af dette Liv, kan jeg tilføie —, siden hun er reist igaar Morges til Ahrensburg, hvor hun venter at finde flere Nydelser end dem, hun har sagt Farvel til. Vi er her meget ensformige og meget stilfærdige; jeg er vis paa, at De finder større Afvexling imellem Deres Stenfjelde og Granskove, end vi i vor store Verden. Jeg er fortrydelig over Deres Taushed. De kan ikke være uvidende om, at man i Kjøbenhavn dør af Nysgjærrighed efter at vide, hvordan man skriver i Norge. — Om mine Breve at tale, forekomme de Dem ikke at være skrevne fra Maanen? Sig mig for Guds Skyld, om De har set Sne, og om De gaar i Pelsværk?

Jeg ser Dem klattre op ad smalle Stier: paa den ene Side en umaadelig Afgrund, paa den anden en Isbræ: jeg hører Bjergstrømmene larme oyer Deres Hoved. Jeg følger Dem i Bjergværkernes mørke Skakter; i Tusmørket skimter jeg Dem paa de Steder, hvor Industrien forbereder Menneskehedens Ulykker. Jeg ser Dem træde ind i disse flygtige Hytter, som den stakkels Nomade slæber med sig for at faa Varme, og hvori han tyer ind for at ryste Livets Byrde af sig. Jeg ser Dem i Kast med Havets Bølgehære, for at tage de tarvelige Rigdomme i Øiesyn, som Armoden trækker op af Havets Skjød; jeg hører de vilde Dyrs Brølen, som De forfølger fra Fjeld til Fjeld og fra Hule til Hule. Det forbausede Folk samler sig om Dem og betragter Dem som et høiere Væsen, der er nedstegen fra en gunstig Planet. De staar ved en Hytte og banker paa. En Philemon træder ud med sin Baucis, og de tro at hilse Jupiter. — „Og det er saa hele Norges Herlighed, den? siger Fru Bülow; hvor De har Synd af at forlade Kjøbenhavn! man morer sig der meget bedre end i Norge!“

Kbhvn. 27. Juli 1771.

„— — De taler virkelig saa lidt om Norge, at man ikke kan tilgive Dem, at De bliver der saa længe. Man maa prise sig lykkelig, naar man af og til kan trykke et Ord af Dem, for dog at vide, at De lever endnu og ikke ligger knust imellem Fjeldene eller begravet i Sneen.

Med Urette laster De Deres Stil. Jeg véd ikke, hvad den gjælder i Kjøbenhavn; men jeg véd, at hvert Ord, der falder Dem i Pennen, finder Vei til et følende Hjerte, der er Dem ganske hengivent.

For Resten har jeg med lukkede Øine kastet mig i Armene paa de høie Lidenskaber, og dersom jeg vilde udbrede mig derover, havde jeg Noget at tale om. Jeg har fattet den Grille at elske; jeg har opoffret Elskoven for Hæderligheden; Alt dette er virkelig en Roman; jeg behøver blot at sætte den i heroisk Stil.

Hvad der vil overraske Dem er, at jeg deltager i den Aktives og Haabets smaa Sammenkomster, og at vi næsten staa paa en fortrolig Fod med hinanden.

Jeg har modtaget Deres Brev med Henrykkelse. Jeg har kysset det med en Heftighed, som vilde have røbet for Dem, Alt hvad der bevæger sig i mit Hjerte ¹⁾. Aldrig har jeg baaret mig saadan ad med et Brev fra min Elskerinde. De er utaknemmelig, at De ikke tiere vil fremkalde en Glæde, som det koster Dem saa lidt at skabe.

Véd man i Norge, at Hs. Exc. Kabinetsminister Struensee og Hr. Brandt ere gjorte til Grever²⁾? Jeg beder Dem, sig mig, om Folk oppe hos Dem drive Politik? om dette Raseri smitter endog disse fjerne Egne, som har Naturen til Tyran. Men ak! hvor er den Is, og hvor er det Fjeld, som kan sikkre imod Hofsmitten?

Prinsesse Louise Augusta er bleven døbt paa Dronningens Fødselsdag [22. Juli]; der var Opera og Illumination ved Hove, men Selskabet bestod kun af de Tilsagte.

Oberst Falkenskiolds Tilbagekomst fornøier mig uendeligt. Man venter ham om 8 Dage³⁾. Jeg imødeser Vinteren med

¹⁾ For denne Sentimentalitets-Yttring vil Hennings finde Tilgivelse. naar det erfares, at et Brev fra Hennings' Haand er blevet kysset af Goethes Læber. „Er schreibt, ich soll Sie herzlich grüssen. Er hat Ihren Brief geküsst.“ (Kestner an Hennings, ⁸⁰/₁₁ 1774; se Goethe und Werther, 2te Aufl. Stuttg. u. Augsb. 1865. S. 250.)

²⁾ Struensee var bleven Geh. Kabinetsminister d. 14. Juli. Grevetitlerne fulgte 22. Juli.

³⁾ Hjemkaldt af Struensee var Falkenskiold kommen til Kjøbenhavn i Februar, for at sendes til St. Petersborg i et diplomatisk

Tilfredshed; den samler de Gode og de Onde her, og vil bringe mig dem tilbage, jeg har mistet. — — — Jeg vil ikke tale om Rygter. Der er saa mange, at min Hukommelse drukner deri. Men jeg vil sige til Dem, hvad De før har sagt til mig: Kom og se selv! Bliver det ikke i September, holder min Taalmodighed det ikke ud. — Den ene Guldmine ligner den anden. De vil overalt kun træffe paa Lapperier. Lad det skrækkelige Tartarus ligge, og vend tilbage til Smagens og Nydelsens Land!

De skulde ikke have et lille norsk Hus i Baghaanden. Jeg har set et paa Hirschholm, som er meget net¹⁾; man overraskede Mdme de Bouchet der forleden; indslumret drømte hun i Ensomheden om den Fryd, hun havde smagt i Norge. Jeg har været to Gange ved Hove. Man giver smaa italienske Operaer i det kinesiske Hus. Kongen kommer Kl. 7, og det Hele er forbi Kl. 9²⁾.

— — Maaske kommer De kun til Kjøbenhavn for at beklage Savnet af det simple og fattige Land, De skal forlade. Deres Aand, som har vænnet sig til Sysselsættelse, vil kun finde en pinlig Ørkesløshed. Damernes Koketteri vil ikke længer kunne sætte Dem i Trit. O, min elskværdige Baron! hvis De, til Trods for al denne Vammelhed, vilde rette Blikket paa Deres Venner; hvor smigrede vilde de ikke blive, naar De gav dem Fortrinet for det ensomme Liv i Norge! Maatte De i dette Selskab finde nogen Opreisning for det ferske Lapsevæsen, som vil kjede Dem i det glimrende og fattige Kjøbenhavn!“

Ærinde, hvorfra han vendte tilbage sidst i Juli og naaede til Kjøbenhavn i August.

¹⁾ I Hirschholms Have omtales et Lysthus, brugt til Theater, og et norsk Hus med Landskaber i Relief og Efterligning af Klipper. (Thurahs Beskrivelse og Afbildninger i D. Vitruvius ere gjengivne i C. Christensens Hørsholms Historie. Kbhvn 1879.)

²⁾ I en utrykt fransk Reiseskizze fra 1777 siger Hennings, at Hoffets Ophold paa Hirschholm. langt fra at forøge Stedets Ynde og Herlighed, gav det et Utryghedens og Forladthedens Præg. „Man begav sig derud hver Onsdag for at overvære en italiensk Opêra comique; en opdækket Buffet tilbød Forfriskninger; men det vilde været latterligt at hengive sig til Glæden eller at ville nyde Livet der. Den altopslugende Ide var den: at passe paa sig selv og paa de Andre.“

Schimmelmann til Hennings.

Trondhjem, 27. Juli 1771.

„Saa er jeg da vendt tilbage fra Nordlandets Klipper. Jeg havde lovet mig selv at skulle spørge Nyt fra Dem i Trondhjem; men mit Haab blev skuffet. Jeg kan tænke, at man vel har gjemt mine Breve i Kristiania. Det er meget underligt, at Kjøbenhavn ligger mig saa stærkt paa Hjerte, og at Afstanden ikke formindsker Gjenstandene.

But by a nod of Jove the firmament does shake.
Heaven and earth obey¹⁾.

De kan ikke tænke Dem alle de Ting, jeg ønskede at erfare af Dem, og Alt det, jeg derom vilde have at sige Dem.

My solitude, my rocks with him I could enjoy,
But now forlorn I err²⁾.

De er i Kjøbenhavn, min Plutark i Kristiania, mit Hjerte—
dvæler her, og mit stakkels Hoved løber rundt med mig.

I denne Tilstand har jeg togtet om i 14 Dage lang= Kyster bedækkede med Klippeblokke. hvor Menneskene gjør= Brug af hvert Sandskorn, som Himlen har skjænket dem. Jeg har set øde Øer, stormfulde Have og simple Mennesker=, som blidelig føre en haard Livskamp; som til Fællede har det vide Ocean, hvor Enhver uden Forskjel søger sit Underhold=, hvor Alt tilhører Alle, hvor man hverken kjender Misundelse eller Udstykning eller Grænser. Og da jeg saa dette Land, tænkte jeg paa Rousseau, paa hans Naturstand, hvor Menneskene ere lykkeligere og følgelig bedre. Jeg har ogsaa havt visse andre Ideer, saare forskjellige fra vor Vismands; jeg har set Ting, der var at gjøre; store Vanskeligheder, liden Hjælp; men Alt dette vilde blive meget for vidtløftigt for et Brev. Jeg vil om kort Tid mundtlig faa tale med Dem derom.

A propos. Jeg har glemt at ønske Dem til Lykke i Anledning af Deres Embede³⁾). Tidligere kunde man ikke komme

---

¹⁾ „Men ved et Nik af Zeus maa Firmamentet skjæelve,
Himmel og Jord adlyde.“

²⁾ „Min Ensomhed, mit Fjeld med ham jeg kunde nyde.
Men nu forladt jeg vanker.“

³⁾ Hennings' Udnævnelse var af 27. Juni.

et Skridt frem, og dette er dog altid at have havt Held i Noget. Der er Folk, som efter deres Aands Begrænsning vil tro, at De har gjort et Kæmpeskridt. Maaske vil De udføre Ordsproget: *il n'y a que le premier pas qui coute*. Hvis dette Ordsprog gjaldt i Norge, vilde min Reise maaske ikke befindes -- som jeg tror den er det — uforlignelig skildret i Rochesters Vers:

The king of France, with forty thousand men,
March'd up the hill and then march'd down again¹).

Jeg tænker i Morgen at reise til Kristiania.“

Nedenstaaende Brev blev skrevet paa Reisen, men modtoges først af Hennings efter Schimmelmanns Tilbagekomst fra Norge.

„De vil, jeg skal tale med Dem om Norge, og jeg tilstaar, at man gjør mig en Tjeneste ved at stille saadanne Fordringer; thi hvad Andet kan man beskjæftige sig med i Norge. end netop med Norge selv? De tillade mig først at sige Dem, at Deres Forestillinger om dette Land ere sande Chimærer. O Himmels! hvor Virkeligheden, Ansigt til Ansigt med Illusionen. tager sig ydmyg ud! Intet Land er maaske mere miskjendt, ingen Nation mere ignoreret; det er et Folk, man maa reise paa Opdagelse for at lære at kjende, og hvorom man endnu fortæller os Eventyr. Men jeg maa tale med Dem om, hvad der beskjæftiger mig mest i dette Øieblik.

Jeg véd ikke, i Kraft af hvilken fatal Omstændighed det er blevet dette Lands Lod, at dets Rigdom har gjort det fattigt, og at Naturens Velsignelser har været det skjæbnesvangre.

Danmark, som — være sig af Mangel paa Mod eller paa Kræfter —, svækket og ødelagt Dag for Dag, ikke længer hos sig selv fandt Noget, der mægtede at bringe det Hjælp, men som tilmed trykkedes af en overvældende Gjæld, har som eneste Hjælpkilde set hen til et Land, der — om end fattigt — ved sin Vindskibelighed erhvervede de Rigdomme, som Hovedstadens Luxus bortødslede til Bedste for Udlandet. Efter en lang Fredstid har man set sig nødsaget til at indføre nye Skattepaalæg og endelig skride til den grænseløs ophobede Gjælds Afbetaling.

Ved Kornhandelen. ved Universitetet og Retsvæsenet, ved de ordinære Skatter og ved flere andre, mindre iøinefaldende Midler, drog Danmark i Forveien til sig Broderparten af Handelsbalancen, der var Norge gunstig. Skattebyrden har man gjort lige. Men

¹) „De Franskes Drot, med firte Tusind Mænd,
Marchered Bakke op — og Bakke ned igjen.“

(Citatet findes ikke i de her værende Udgaver af Rochester.)

hvilket Forhold! Danmark betalte en Del af sine nye Skatter med Norges Sølv.

Snart efter nødtes man til at nedsætte de utaalelige Paalæg; lykkelige Omstændigheder, som da begunstigede dette Land, gav det imidlertid dengang de nødvendige Kræfter til at taale den Byrde, hvorunder det synes at segne i dette Øieblik.

Man havde bragt Trælasthandelen til den høieste Udvikling. Englænderne kom, efter en Krig, som havde beriget dem, strøm-mende til, overbydende hinanden for at skaffe sig denne Handels-vare. Kobberminerne glædede sig ved høie Priser. Fiskeriet var velsignet, og Afsætningen af Jernet gik let. Norge beholdt en meget stor Del af det Sølv, som dets Miner frembragte; Vexelkursen var det gunstig; Landets Indtørselsartikler, Korn og Fødevarer, stode i jævne Priser. — Saadan var den Tilstand, hvorefter man har bedømt Norge „Her ser man, led det, hvad det har været, og netop saaledes staar det til endnu.“ Men dengang følte det alt sin Svækkelse og alle Ulykkerne, der optaarnede sig. Det første Sted, man har rettet imod det, var ved Vexelkursen. Danmarks Frelse krævede dens Nedsættelse, men det kunde ikke ske uden at skade Norge. De samme Varer, som havde kostet 136—140 Rdl., kostede nu ikke mere end 122—124 Rdl. De Handlende havde truffet deres Dispositioner med Kursen for Øie, og da de ikke længer kunde hente denne Fortjeneste fra Danmark, led Industrien derved. Eng-lænderne kom ikke længer saa talrige, for at hente deres Tømmer, og snart kunde de foreskrive istedetfor at modtage Vilkaarene. Nord-mændene vilde for bestandig opretholde, hvad der kun var en øie-blikkelig Svingning, og skadede sig ved Konkurrencen. Kobberets Pris faldede snart. Fiskeriet slog næsten aldeles feil, paa samme Tid som Korn og Fødevarer steg. Alt syntes at sammensværge sig imod Norge.

Nye Udgiftens Trængsel nødte til at udvinde nye Paalæg, til at beskatte Industrien og selve Skibstærten, og til at overvælde Landet, som neppe udholdt Kampen imod saa bedrøvelige Omstændigheder.

Det er uden Tvivl disse Aarsager, som i Forening med mange andre har bidraget til den Svagheds- og fuldkomne Afkræftelses-Tilstand, der nu taler Enhver i Øinene. Men jeg frygter for, at den samme Svaghed vil frembringe nye Ulykker, og at Norges nær-værende Fattigdom vil lade det tale en Hungersneds Ødelæggelser.

Jeg er ikke den Eneste, som har disse Engstelser. Hele Riget deler dem, og Skrakken for jeg ikke er panisk. Men medens Nogle skæmmende at de heri Kæmper ikke tør indlade sig paa noget Foretagende, og Andre søge de nødvendige Pengemidler, gjør de som vilde kunne træde ind i den — paa Menneskenes sædvanlige Vis — ikke andet end snævre. Der er Intet at haabe fra Danmark. Intet er vistnok end Norges Klæbe en eneste Nat kan løse. Alting. Man hører meget almindelig sige, at Norge forrige Aar blev berøvet en halv Million af sine Folk, og uden Tvivl venter man sig for Aarsager, som vil føre til dens Frelse.

Kristiania, 19. Oktbr. 1771.

„Jeg fortjener virkelig Navn af en Utaknemmelig. Deres Breve vilde kunnet bringe Stumme til at tale, og De maa uden Tvivl tro, at min Forhærdelse trodser Mirakler; men hvad der forundrer mig mest er, at jeg kan tænke saa ofte paa Dem, uden at sige Dem et lille Ord derom. Jeg forsikrer Dem, min Kjære, at jeg tusinde og atter tusinde Gange har beklaget Savnet af Deres Nærværelse, og jeg er overbevist om, at min Reise havde faaet Præg af noget vidt Forskjelligt, hvis jeg ikke havde gjort den saa alene; thi jeg finder, at der er Tilfælde, hvor 1 og 1 ikke gjør 2. Tiden vilde være rundet blidere hen, dersom jeg med Dem som Ledsager havde foretaget de lange Dagsmarcher over de golde Fjelde, gennem de dybe Skove, eller Seiladsen langs med de med Skjær og Klipper bedækkede Kyster.

Disse Fjeldboers Enfold og gode Tro, som fik os til at le, vilde have rørt Dem. Stundom vilde de have skjælv af Vrede ved at se ædelsindede Mennesker, hvem Kjærligheden til Friheden og til deres Konge i samme Grad besjæler, undertrykte af utaaelige Skatter ¹⁾; ved at se dem som Legetøi i kunstlende Smaatyranners Hænder. De vilde have sukket over at se denne Nation opoffret for en anden, som i Værd aldrig har naaet den, over at se den ladt i Stikken, medens den alene endnu er istand til at bevæges af Taknemmelighed og til at beundre det Store. De vilde med Studsen have bemærket, at Regjeringen ikke har formaaet at kue dette Folks naturlige Stolthed og Begeistring, og at det endnu har et Hjerte, som oprøres over Trælleaaget.

Men naar jeg taler om denne Nations Aand, underholder jeg Dem ikke om Stæderne eller dem, Kjøbstadsmaskepiet har fordærvet. De sande Nordmænds Karakter kommer der kun dunkelt tilsyne; det er i de afsides Fjeldkløfter, man

---

¹⁾ Extraskatten af 1764 fandtes saa trykkende og forhadet i Norge, at der idelig maatte anvendes Exekutioner. Tilsidst blev Stemningen saa betænkelig, at Regjeringen, 14. Novbr. 1772, helt maatte hæve den for dette Riges Vedkommende, efter forinden at have tilstaaet det nogle Lettelser. (A. S. Ørsted, Af mit Livs og min Tids Historie. II, 55.)

maa opsøge dem¹⁾. — Dog, mit Emne henriver mig, jeg maa vende tilbage til mig selv. — —

Jeg har havt det Uheld, ved min Ankomst til Kristiania, ikke at forefinde noget Brev fra min Fader; saa jeg er i en besynderlig Uvidenhed med Hensyn til, hvad jeg skal gjøre med mig selv. Jeg har taget det Parti at afvente endnu en Postdag; hvis jeg da ikke faar Brev, gaar jeg sporenstregs til Danmark.

Jeg véd ikke, hvorvidt De er vidende om, at man vil træffe et Arrangement med Banken i Kjøbenhavn. Jeg skulde nødig gaa glip af denne Leilighed til at tjene Norge²⁾; thi jeg har sat mig i Hovedet, at man kan stifte lige saa meget Godt som Ondt, og at der gives Tilfælde, da det er en Banks klare Opgave at komme Landet til Hjælp med Bistand og Opmuntring, og ikke prisgive den til Interessenternes Begjærighed.

De siger, at man ønsker min Nærværelse i Kjøbenhavn; jeg har ikke slige Tanker, ikke engang tilsvarende Prætensioner. Hvad Falkenskiold har yttret for Dem, er uden Tvivl et Resultat af de venskabelige Følelser, som jeg smigrer mig med at tro, han har for mig³⁾.

¹⁾ Samme Indtryk af Nordmændenes Karakter modtog Aaret efter Landgreve Carl af Hessen „Memoires de mon temps“. Kph. 1881 p. 77. Den senere bekendte Officer von Mansbach skrev d. 1774 fra Kristiania til Ernst Schimmelmann: „Det er dog den hæderligste Nation at Værde, disse Nordmænd! Forsemt, ja slet behandlet af et Regentskab, kende de alligevel ingen anden Grund til Fortrydelse end den at man har mistænkt dem for Utroskkab og Sverksvenlighed, og Alle som En, lige til den ringeste Arbejden, vise de en ubeskrivelig Iver for at lægge deres Troskab og Hengivenhed overfor deres Konge og Fædreland, saavel som deres Vilje imod Sverige for Dagen.“ Han taler om Hennens Populæritet i Kristiania, det Sted, hvor Deres Navn endnu villedes overalt hørt, jeg Dem nævne paa en Maade, der er meget smigrende og meget behagelig for en Ven, der elsker og ærer Dem saa højt som jeg gjør. (Efter det svenske Originalt i Hønsbækkens Besiddelse.)

²⁾ Ernst Schimmelmann var siden 1790 første Direktør ved Banken i Kjøbenhavn.

³⁾ Den 1. September 1846 skrev han til mig: „Jeg har mere end én Gang hørt om de gode Hensyn, som Oberst Falkenskiold sætter til at gøre mig og mig som Minister nyttigt paa for at

Kan min Fraværelse virkelig indgyde Dem en Fornem-
melse af Tomhed? Jeg troede, at Norge snarere maatte
frembringe denne Følelse. Jeg véd ikke, Kjøbenhavn tager sig
i Frastand saa imponerende ud. Jeg tænker stundom med
Rædsel paa Forandringen i Levevis. — Men jeg faar Dem
at se.“

Hennings til Schimmelmänn.

25. Oktbr. 1771.

„Dette Brev skriver jeg endnu, skjøndt det ikke mere vil
kunne naa Dem; jeg haaber i al Fald, at vi snart ikke
længer skulle leve adskilte. — —

De opreiser min Aand ved Deres venlige Yttringer; det
vilde falde mig svært, ikke at tro paa Deres Oprigtighed.
Naar De taler til mit Hjerte, vilde De være grusom, om De
ikke lod Deres eget tale. Tilgiv mig dette Glimt af Mistanke!
Det er kun altfor naturligt, naar man har saa ringe For-
tjenester. Jeg føler mig saa svag og saa hverdagsagtig, at
jeg tidt frygter for at tabe Deres Agtelse, og hvad er Agtelse,
naar man ønsker at finde endog en Ven!

Jeg gjør uafladelige Kraftanstrengelser for at gjøre mig
værdig til engang at være forenet med Dem i Samarbeidet
paa Fædrelandets Vel. Men i samme Forhold som jeg ser
Tingene paa nærmere Hold, vækker deres Vanskelighed min
Forbauselse, og paa samme Tid ængster min Svaghed mig,
og mine Ønsker om at seire over dem forøges. Det er for-
gjæves at ville give sig flere Kræfter, end man af Naturen
har modtaget, og det er meget haardt at besidde Ønsket om

---

faa mig til at kalde Dem tilbage, saa det er ikke langt fra, at
han skjænder over, at jeg ikke har udrettet hans Ærinde, før
han har overdraget mig det. Hans Iver kommer maaske kun
af hans Venskab for Dem, men enhver Grund. som kan frem-
skynde Deres Tilbagereise, er altfor gunstig for mine Ønsker,
til at jeg ikke skulde give dem al mulig Vægt.“ Den 14. Septbr.
siger han: „Falkenskiold hilser Dem ret meget; han spørger
hver Dag: naar De dog kommer? I et utaalmodigt Øieblik
sagde han til mig: „Jeg tror, at vor Ven har fundet en Stige
op til Maanen, og at han i Distraktion er gaaet tilveirs!““

at være i Sandhed stor, god og dydig, uden at vide, hvordan man kan vorde det. Hvorfor har Naturen ikke ligelig uddelt Agten og Magten? hvorfor har den i vort Bryst stillet Svaghedsfølelsen ved Siden af Storhedstrangen? Lykkelig den, der nøies med sin anviste Plads, som kun maaler sine Kræfter efter eget Husbehov, og som indenfor sin hele Horizont kun begjærer og øiner, hvad man kan naa!

Imidlertid har De Uret i at lade Dem forbløffe af Kjøbenhavns imponerende Udseende. Vi ville, dannede i Reflexionens, Dydens og Modets Skole finde i vore Sjæle en Ligevægt, som Intet skal tvinge, og som ikke skal give efter for Verdensmenneskenes foragtelige og feige Vaner. I simpel og ensom Majestæt skal Følelsen af en heroisk Dyd leve i vore Hjerter; midt i et fordærvet Hof vil De bevare de i Norges Ørkener fostrede Følelser, og jeg haaber, at De hos mig skal finde en Nordmands Hjerte. — Jeg véd ikke, om det er Sympathi, eller om det ligger deri, at Følelserne i hæderlige Gemytter udvikles paa samme Maade, men jeg er ligesom hjemvendt fra en nordisk Reise. Verdens Forvildelser drage mig ikke længer med sig, og Kjærligheden til Rolighed har Herredømmet i mit Bryst.

Ja, min kjære Baron! Intet skal forandre vore Hjerter, som besjæles af den reneste Villie. Bestandig vil De med Overlegenhed møde Begivenheder og Forholde og triumfere ved Deres Forstand. Lyset fra Deres egen Aand vil opklare den nye Bane, som Deres Genius vil betræde.

Under Skrivningen har jeg betænkt mig; jeg har besluttet at sende dette Brev til Geværfabriken, hvor De vil finde det ved Deres Ankomst.

Jeg vil ikke underrette Dem om Hofintrigerne. — Hvad jeg véd derom, vil De snart erfare. — Men eftersom jeg smigrer mig med det paa Deres Ædelmodighed støttede Haab, at vi ville være forenede i alle vore Foretagender, saa lad os forsøge at gjøre Folkets og Menneskehedens Vel til vor Virksomheds Maal ¹⁾. Lad os forfølge denne Tanke, fri for enhver

---

¹⁾ Til Sammenligning hidsættes følgende Udtalelse af Hennings i et fransk Brev til Schimmelmänn. dateret Randers 7. Novbr. 1779, der i Original findes i Rigsarkivet: „Ja, min kjære Greve,

Partiaand, lad os gjøre det Gode overalt, hvor vi kan, og lad os modstaa det Onde med alle vore Kræfter, uden at undersøge, om det er vore Venner, der forsvare den slette Sag, eller om det er vore Fjender, som ville det Gode. De vil snart opdage, hvor Kilden er til alle vore Onder, og med hvem man maa liere sig for at opreise mit stakkels Fædreland¹⁾. Ned med alle dem, som af Partiaand eller til Bedste for deres Venners elendige Interesser, opoffre Provinserne, Almenheden og Staten, og som ere uvidende om, at en Regjeringsmands sande Venner er dem, hvis Vindskibelighed og Talenter i alle Landets Egne giver Staten Styrke og Fasthed!

Jeg beder Dem tilgive den Frimodighed, hvormed jeg udtaler mig for Dem; Fædrelandets og Almenhedens hulde Navne gjør mig til Enthousiast.

De vil maaske ved Deres Hjemkomst lære at betragte visse Folk med tvivlende Kulde, som De forhén har agtet. De vil finde Opgaver, som kun kræve Tid til at modnes. De vil faa slaaende Exempler at se paa Menneskenes Svaghed, paa forfængelige Aander og smaa Sjæle, som tro sig store, medens de kun ere ærgjerrige. Men faa Dages Erfaring vil give Dem Indblik i mere, end jeg kan sige Dem. Gjør en brat Ende paa Deres Fraværelse, jeg bønfaller Dem paa mine Knæ! Ak! hvorledes skulde jeg leve uden Dem? Jeg har ikke Mod til al tale om mig selv; en eneste Bekjendelse vilde vise Dem, at jeg er Ingenting længer uden Dem.“

---

det gjælder [overalt] om Verdensherredømmet. Manden af Aand kan styre sit Land, og styrer han det godt, giver han Love for Europa, Universets Herskerinde. Vi kan gjøre mere, vi kan frelse Danmark og gjøre det lykkeligt. Det er denne Ide alene, der igjennem ti Aar har knyttet mig til Dem; det er det eneste Baand, der kan binde mig. Hvis De bryder det, har jeg den Ulykke at tabe Dem og med Dem ti Aars Arbeide og Forhaabninger.“

¹⁾ I et forbigaaet Brev af 5. Oktober havde Hennings yttret Følgende: „De vil finde Landet en Smule forvandlet. Jeg bønfaller Dem om, først at iagttage Tingenes Gang, inden De bestemmer Dem for noget Parti. Mit Hjerte vil tale til Dem; men hvad det end bliver for en Bestemmelse, De maatte tage, saa vid, at De altid vil komme til at vælge for To, og at jeg hele mit Liv ikke vil have andet Parti end Deres!“

Tillæg.

(Optegnelse af A. Hennings indeholdende Erindringer om Oplevelser i Tiden fra Struensees Fald til Caroline Mathildes Død. Oversat efter Prof. W. Wattenbachs Afskrift af det tyske Originalmanuskript.)

„Struensees forvirrede Statsforvaltning, hans Valg af Mænd til Embeder, de ikke vare voxne — som Grev Osten i den forviste Grev Bernstorffs Sted —, den Usædelighed, han indførte i Kjøbenhavn, og Krænkelsen af al Anstand ved Hove kunde ingen Redelighedsindet billige. Alverden imødesaa en Omvæltning. Fisker- og Grøntkonerne paa Amagertorv sagde: Imorgen faar vi Rebellion! I en saadan, der var fastsat til Mikkelsdag 1771, var jeg Medvider. Der blev paa Frederiksberg givet Matroserne en Cocagne eller med andre Ord et Gilde paa en stegt Oxe. Hoffet undgik Faren, idet man blev paa Hirschholm og ikke viste sig, medens Anstifterne ikke havde Mod og Mands Hjerte til at marchere til Hirschholm, hvor Alt var beredt paa Flugt til Helsingør. Oberst von Falkenskiold, med hvem jeg stod paa en meget fortrolig Fod, gjorde mig Bebrejdelser, fordi jeg ikke havde advaret ham. Dels var jeg for lidt underrettet, dels laa Forræderrollen ikke for mig. Hver Aften, naar der var fransk Komædie, stod jeg dér, hvor Hoffet steg ind, i Forventning om, at Struensee og Brandt skulde blive grebne.

Udbrudet af det længe truende Uveir den 17. Januar 1772 overraskede Alle. Øieblikket kom om Natten efter et lige endt bal paré en domino i det franske Skuespilhus. Hoffet var saa stolt og trygt, at — medens Struensee, Rantzau og Brandt souperede i et Foyer-Værelse, Prins Frederik maatte gaa uænsset om udenfor med os Andre og vente paa Aftensmaden, til Dansen igjen begyndte. Oberst Köller (siden General Köller-Banner) spillede i en Loge et Parti Skak med et af sine Offere.

Til Morgen den 17. Januar havde jeg med Baron Ernst Schimmelmann aftalt en Kanefart. Min Tjener vækkede mig Kl. 7 og sagde mig, at der var Oprør omkring Slottet; man vidste ikke, hvad der var sket. Jeg ilede ud. Den Første, jeg mødte, var Kapitain Trolle af Livvagten; han tog mig med til sin Søster, en Hofdame. Paa Slottet gik vi ind i Prins Frederiks Forgemak og fandt et rigt besat Frokostbord med alle Slags Anretninger. Efterat vi havde erfaret, hvorledes Dronningen var bortført til Kronborg, hvorledes Oberst Castenskiold havde sat sig ved hendes Side med dragen Pallask, hvorledes man havde sat Brødrene Struensee, Grev Brandt, Falkenskiold og Berger i Fængsel, ilede jeg til Schimmelmann for at bringe ham og hans Fader de første paalidelige Beretninger om det Forefaldne.

Forgribelsen imod Dronningen, den haarde Behandling af de Fængslede, Medinddragelsen af to Venner: Falkenskiold og Berger, oprørte Schimmelmann og mig. Vi vare dengang inderlig forbundne med hinanden og havde kun ét og samme Formaal: Danmarks Velfærd og Storhed. I Særdeleshed ønskede vi at redde Dronningen.

Der bestod dengang et ungdommeligt, næsten romantisk Venskabskab imellem mig og den engelske Legationssekretær, Hr. v. Ernst. Jeg var ogsaa vel lidt af hans Gesandt Keith, der maaske ikke var nogen stor Politiker, men en udmærket værdig Mand, som man almindelig holdt for at være en Efterligner af Grandisson. Under Øieblikkets Voldshandlinger og Svimmel vovede jeg mig ikke til at betro mig til dem. Ernst var ogsaa sendt som Kurér til London¹⁾.

Schimmelmänn og jeg nøiedes med i Aftenens Dunkelhed at kaste anonyme Breve, som jeg skrev med fordreiet Haandskrift, ind i Gesandts Hotel. Hensigten var at faa Dronningen advaret imod at gjøre nogensomhelst Tilstaaelse. Man siger, at Generalkonsul Fenwick af Gjerrighed forfeilede Midlerne til at opnaa en Forstaaelse med Dronningen. Vi ønskede blot et Menneske med Fingeren paa Munden paa Kronborg Vold, naar hun maatte vise sig ved Vinduet. Man véd, at en Tilstaaelse, som Schack Rathlou ved Svig atpressede hende, befordrede hendes og Struensees Undergang. Den Umag, vi gjorde os for at mildne den ulykkelige og atskyelig tilendebragte Katastrofe, var forgjæves²⁾.

Efterat Dronningen var forvist til Celle, forenede Nogle sig om at bringe hende tilbage. Ved en Afreise til Hamborg gav Schimmelmänn mig en Guldring og sagde, at jeg maatte vise den til Baron Bülow i Altona (død som Gesandt i Dresden). Ved Synet af dette Tillidspant aabenbarede Bülow mig, at Schimmelmänn, Grev Ferdinand Ahlefeldt og han³⁾ havde forbundet sig til at gjenindsætte Dronningen, og at de for den Sags Skyld stode i Underhandling med Kongen af England; jeg var bestemt til at føre Korrespondancen. Underhandleren i England var Wraxall⁴⁾. Han gjorde to Gange en Kurérreise. Hans Bestræbelser vare forgjæves. Kongen selv var indtagen imod sin Søster. Den engelske Gesandt i

¹⁾ Saavidt vides afreiste Ernst den 19. Januar og vendte tilbage den 12. Februar.

²⁾ Jfr. Hennings' Avant propos 1823: „Vi forklædte os som Lakaier for at uddele anonyme Vink. Det eneste gode Raad til Dronningens Frelse var at bringe hende fra at tilstaa Noget. Det herskende Parti var bange nok derfor; man kjender den List. Schack Rathlou anvendte, for at bryde Dronningens Taushed. Alle vore Bestræbelser vare forgjæves. Den engelske Minister var ubøielig; han skrev al Skylden paa Dronningens Regning, hun, der havde afvist hans sunde Raad, at fjerne Struensee, og trodset den offentlige Mening eller Folkesnakken paa en i Sandhed skandaløs Maade.“

³⁾ Om Ahlefeldt og Bülow henvises til Brickas Biogr. Lex., I, 134 og III, 285. Deres Deltagelse i Sammensværgelsen nævnes dog ikke dér.

⁴⁾ Sir Nathanael Wraxall, Bar. har i *Posthumous Memoirs of his own time* (sec. ed. Lond. 1836. I p. 372—418) givet en udførlig romantisk Fremstilling af sin Deltagelse i den Schimmelmänniske Sammensværgelse. (Jfr. Sir C. F. Lascelles-Wraxall, Bar.: *Life and time of Her Majesty Caroline Mathilde*, Lond. 1864. III p. 167—258. Et læseværdigt Uddrag af denne „Episode af Caroline Mathildes Liv“ har H. P. Holst meddelt i sit Tidsskrift: „For Romantik og Historie“ (IV, 445).

Kjøbenhavn talte om hende i den foragteligste Tone. Vi behøvede Penge, og dertil vilde England ikke bekvemme sig.

Med Depecher paa Brystet reiste jeg til Kjøbenhavn og overleverede dem lykkelig. Snart efter blev jeg bestemt til at gaa som Legationssekretær til Berlin¹⁾; jeg aftalte en hemmelig Brevvexling med Grev Ahlefeldt, der senere døde i Böhmen, og aabenbarede mig strax efter min Ankomst for den engelske Gesandt Harris (siden Lord Malmesbury). Han hørte med den beredvilligste Deltagelse paa mig, og kom, til vor Gesandts store Forundring, ufortøvet til mig paa et Morgenbesøg for at træffe nærmere Aftale. Han sagde mig, at han allerede havde modtaget tre forskjellige Henvendelser. Den bodsfængslede Ulykkeliges Død afbrød snart efter vore Forhandlinger²⁾; mig skaffede de kun en stadig venskabelig Modtagelse i Gesandts Hus.

Vennerne, paa hvem jeg byggede disse og saa mange andre store Udsigter, ere blevne fremmede for mig, og de Fleste af dem ere døde. Ingen har naaet et i Sandhed stort og ædelt Maal; Danmarks Hæder og Veltærd, som vi havde lovet hinanden ligesaa helligt, som fordem Athenienserne [svore] i Agraules Lund, er sunket saa dybt som aldrig før i den danske Historie, og uvidende Undermaalere sidde ved Statens Ror.

D. 24. Juni 1821.“

---

¹⁾ 13. November. Opholdet i Berlin varede fra December 1772 til December 1774.

²⁾ Dronningen døde som bekjendt først den 10. Mai 1775. Hennings vilde have kunnet finde Datoen i et Brev, hvori hans daværende Korrespondent i Celle havde meddelt ham Dødsfaldet Dagen efter Begivenheden. Dengang havde Hennings forladt Berlin og stod i Begreb med at drage fra Kjøbenhavn til Dresden som Chargé d'affaires. Rimeligvis havde han længe forinden opgivet enhver aktiv Deltagelse i det for hans nærværende Stilling saa upassende Komplot, hvis senere Historie han jo heller ikke dvæler ved.

MUSEUM.

TIDSSKRIFT FOR HISTORIE OG GEOGRAFI.

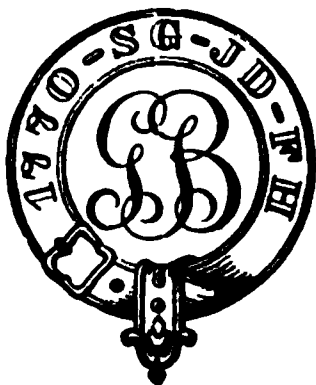
REDAKTION:

CARL BRUUN. A. HOVGAAARD. P. FR. RIST.

AARGANG 1891.

ANDET HALVBIND.

KJØBENHAVN.

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG.

I. COHENS BOGTRYKKERI.

Indhold.

	Side
<i>Hvorledes Sammensværgelsen mod Struensee kom i Stand.</i> Af Provst L. Koch.....	1
<i>De danske Kjøbstæders Oprindelse.</i> Af Sognepræst Vilh. Bang	22
<i>Henrik Wegner og hans Familie.</i> Af Dr. phil. F. J. Meier.....	44
<i>Kulturhistoriske Smaatræk fra Jyllands Fortid.</i> Af C. A. Thyregod. Tallotteriet	59
Lægevæsen	376
<i>Al Ghazals Sendelse til Normannernes Konge.</i> Af Pastor emer. A. Fabricius	65
<i>Bidrag til Kunstnerparret Heibergs Karakteristik.</i> Af Professor N. Bøgh	79
<i>Et Ægteskabsløfte.</i> Af Jul. Bidstrup.....	105
<i>To Breve fra Rasmus Rask</i> Ved Professor L. Daae.....	117
<i>Fra Amazonfloden.</i> Af Premierlieutenant W. Christmas-Dir- ckinck-Holmfeld.....	121, 211
<i>Huset C. H. Donner.</i> Af —nn.....	161
<i>Minder fra Frederik VII's Reise i Holsten og Lauenburg.</i> Af Oberst F. C. Schiøtt	170
<i>To Breve fra Holberg.</i> Ved Jul. Bidstrup.....	180
<i>Brev fra P. A. Heiberg til Rahbek.</i> Ved Boghandler Otto B. Wroblewski.....	189
<i>Det kongelige Theater for 100 Aar siden.</i> Af Edgar Collin...	207
<i>Carl Ludvig Müller.</i> Af Cand. mag. Chr. Blinkenberg.....	233
<i>Kjøbenhavns Bombardement 1807.</i> Ved Cand. phil. H. Thal- bitzer	242
<i>Tyge Brahe og Italienerne.</i> Af F. R. Friis	258

	Side
<i>De to Generaler Bohn. Af Læge M. K. Zahrtmann .....</i>	272
<i>Af Baggesens Reiseliv. Ved Folkethingsmand, Cand. phil. Herman</i>	
<i>Trier .....</i>	308
<i>Breve fra Chr. Wilster til Abrahams. Ved Cand. phil. A. Abra-</i>	
<i>hams.....</i>	313
<i>Et gammelt Orgel paa Frederiksborg. Ved S. Levysohn .....</i>	364

Hvorledes Sammensværgelsen mod Struensee kom i Stand.

Af L. Koch.

Der er ikke mange Begivenheder i Danmarks Historie, om hvilke der er skrevet mere, end om Hofrevolutionen den 17de Januar 1772. Om selve Katastrofen vil der ikke kunne ventes nye Oplysninger; men det er endnu ikke paavist, hvorledes Sammensværgelsen mod Struensee kom i Stand, og hvorledes de Sammensvorne fandt hverandre, ligesom der er Uenighed om, hvem der har lagt Planen, og hvem der egentlig var Føreren, da denne endelig i hin mærkelige Vinternat kom til Udførelse. Det ligger i en Sammensværgelses Natur at fødes i Mørket, og det vil sjældent lykkes at sprede dette helt. Da Høst skrev sit fortjenstfulde Værk om Struensee, opgav han ethvert Forsøg derpaa som haabløst; efter den Tid er der dog fremkommet Adskilligt, som hjælper os til at se klarere i Sagen, og der falder et nyt Lys over disse Meddelelser ved, at vi nu kunne oplyse, naar Enkedronning Juliane Marie og hendes Søn lod sig overtale til at gaa ind paa Planen.

Man var i de faa Aar, Christian den Syvende havde været Konge, bleven saa vant til, at hele Regeringen var i den største Uro og Omskiftelighed, at det først i Aaret 1771 ret gik op for den almindelige Bevidsthed, at der var indtraadt en Tilstand, som man endnu aldrig havde set Magen til. Der reformeredes paa alle Omraader, stundom efter rigtige Grundsætninger, men uden at der var nogen Plan for disses

Gjennemførelse; det var ofte rent tilfældigt, at Reformiveren slog ned paa det ene eller andet Omraade, og der blev aldrig tænkt paa at raade Bod paa de Ulemper, som altid maa følge med store Forandringer. Dertil kom saa de mange hensynsløse Embedsafskedigelser, der stod for den almindelige Bevidsthed som oprørende Uretfærdighed, og den Uvillie, de vakte, var saa meget farligere, som det endnu dengang egentlig kun var de høiere Klasser og Middelstanden, af hvilke Embedsmændene udgik, som kunde siges at danne den offentlige Mening. Endelig optraadte Struensee nu paa en saa hovmodig Maade, at han krænkede selv sine nærmeste Venner. Endog Brandt klagede bittert derover, ligesom over den Maade, hvorpaa han tyranniserede Dronningen.

I Juni Maaned kom den bekjendte Finantsmand, Schimmelmänn, efter Hoffets Indbydelse fra Hamborg til Hirschholm. Schimmelmänn havde i 10 Aar under forskjellige Benævnelser egentlig staaet i Spidsen for hele Finantsvæsenet, og da dette netop nu var i stor Uorden, kunde man ikke undvære ham, uagtet Struensee sikkert kun med Ulyst har benyttet sig af en Mand, som han godt vidste misbilligede hele hans Maade at regere paa. Det var ogsaa efter mange Betænkeligheder Schimmelmänn efterkom Indbydelsen. Han har vel neppe frygtet for, at han selv skulde blive vilkaarlig behandlet; thi hans Rigdom, Dygtighed og den Anseelse, han nød udenlands, bevirkede, at han havde en Stilling som ingen anden Mand i Landet dengang. Men han havde kun liden Lyst til at beskjæftige sig med Danmarks Finantsvæsen under de daværende Forhold. Imidlertid kom han dog, og han fik et stærkt Indtryk af, hvor usikker hele Stillingen ved Hoffet var. „Kongen,“ siger han, „er ikke i den bedste Forstaaelse med Dronningen og Struensee, og Alt beror nu paa Kammerherre Brandt. Man er meget bange for Grev Rantzau, som ligeledes er opbragt paa Struensee. Jeg tror, vi ville snart høre meget Nyt fra Hirschholm.“ — Da Struensee den 20de Juni kom til Skade ved at springe af en løbsk Hest, troede Schimmelmänn, at Leiligheden, medens han maatte holde Sengen, vilde blive benyttet til at styrte ham. Han beklagede, at han maatte reise, da han allerede havde havt Afskedsaudients hos Kongen og Dronningen; men han lod sin Kone

blive tilbage, aabenbart for at kunne faa paalidelig Efterretning om de Begivenheder, han ventede vilde komme.

Frugten var dog ikke endnu saa moden, som Schimmelmann troede. Der var ganske vist Misfornøielse nok paa den Tid, men neppe nogen virkelig Plan til at fremkalde en Forandring. Men i det følgende Halvaar udviklede Begivenhederne sig paa en Maade, som nødvendigt maatte fremkalde en Katastrofe. Den 7de Juli fødte Dronningen en Datter, og der var vel neppe nogen, som nærede Tvivl om, hvem der egentlig var Fader til Barnet. Den 14de Juli lod Struensee sig udnævne til Kabinetsminister og var nu i Virkeligheden Landets Regent. Afskedigelserne bleve talrigere og talrigere, og enhver af dem forøgede de Misfornøiedes Tal. Ogsaa de lavere Lag af Befolkningen tabte al Respekt for Regeringen; Matrosernes Tog til Hirschholm og Gardens Mytteri Juleaften viste, hvad Pøblen kunde tillade sig. Søen begyndte at gaa høit, og Struensee havde ved sin taabelige og feige Overbærenhed med de nævnte Optøier noksom vist, at han ikke forstod at holde Skibets Ror under saadanne Omstændigheder.

Schimmelmann havde dog ikke set feil, naar han mente, at det var Brandt og Rantzau, fra hvem Faren dengang nærmest truede den mægtige Minister. Den Første skrev i September et langt Brev til Struensee, hvori han foreholdt ham Mislighederne ved den hele hovmodige Maade, hvorpaa han optraadte. Da dette ingen Virkning gjorde, indlod han sig endog i sikkert meget løse Planer til at styrte ham. Til hans egen Ulykke gik han dog ikke videre paa denne Vei. Brandt var, som han almindelig er bleven skildret, en indbildsk Nar; men han havde, naar han vilde bruge den, en god Forstand, og han var, i Modsætning til Struensee, modig. Det er ikke let at se, hvad der har knyttet de to tilsyneladende forskellige Mænd til hinanden; men der var virkelig noget, der lignede Venskab imellem dem, og det er dette, der har været stærkt nok til at forhindre Brandt fra at skille sig fra Struensee.

Grev Rantzau Ascheberg var en Mand af ganske anden Art. Han hørte til en af de mest ansete holstenske Adelslægter, men han havde gjort Alt for at nedbryde sit eget gode Navn og Rygte. Han havde en mærkelig Evne til at

lægge sig ud med Alle, der kom i nærmere Berøring med ham. Han havde, uden at det ret kan oplyses hvorledes, paadraget sig det russiske Hofs bittreste Uvillie; Bernstorff betragtede ham med Grund som sin svorne Fjende. Nu begyndte han at arbeide paa at styrte Struensee, til hvis Storhed han selv havde bidraget mere end nogen Anden; men Venskabet med de nye Forbundsfæller, han her fik, holdt ikke længer end hans tidligere Forbindelser. Han var vittig og beleven, men i sit Hjerte fuld af Forbittrelse over allevegne at skulle møde den Mistro, han selv havde frenkaldt. „Man roser,“ sagde han, „min Forstand, man smigrer mig med at fornøie sig i mit Selskab; men jeg har lagt Mærke til, at Ingen endnu har spurgt mig om et godt Raad.“ En Samtidig har sagt om ham, at han hverken brød sig om Religionen, Dyden, Lovene, Pligterne eller Fædrelandet, og i det Hele er det sjeldent, at en Mand faar et saa enstemmig daarligt Skudsmaal, som det Alle, der have nævnt ham, give ham.

Det har været i Løbet af Sommeren, at Rantzau begyndte at lægge Planer til at styrte Struensee. Hans vigtigste Redskab ved denne Leilighed var Magnus Beringschiold. Denne Mand var en Kjøbmandssøn fra Randers; han havde ført et eventyrligt Liv og ligesom Rantzau selv en Tid været benyttet af den danske Regering som Agent i Rusland. Derefter var han bleven adlet i Tyskland og havde siden, da Krongodserne paa Møen bleve solgte, købt det nuværende Marienborg. Da han ikke kunde opfylde de ved Salget fastsatte Vilkaar, gjorde Regeringen adskillige Skridt mod ham, hvilke han kun mødte med Vold og Trods, hvorfor det den 16de September 1771 blev befaleet, at han skulde tiltales af Generalfiskalen. Vi have her formodentlig det Tidspunkt, da han i glødende Forbitrelse mod Struensee har sluttet sig til Rantzau og uden Tvivl sat ny Fart i dennes Planer. — Beringschiold hørte til de Mennesker, der kun befinde sig vel, naar de ere i Strid. Han besad et Overmaal af baade legemlige og aandelige Kræfter, men var et aldeles umedgjørligt og upaalideligt Menneske, der tilmed saa daarligt forstod at holde sin Tunge i Tømme, at man kun kan undre sig over, at Struensee ikke fik at vide, hvad der var i Gjære.

Beringschiold synes at have givet sin Vrede Luft omtrent for Enhver, der vilde høre paa ham.

Af hvad Art de Planer have været, som disse to Mænd have lagt, formaa vi ikke at angive; de ere vel neppe komne synderlig videre end til at samle Tilhængere, og de synes ikke at have været heldige med deres Bestræbelser. Beringschiold besøgte i Efteraaret først Bernstorff paa hans Gods Wotersen, siden Grev Moltke paa Bregentved for at bevæge dem til at tage Del i Forsøget paa at styrte Struensee. Men Bernstorff vilde ikke have med Rantzau at gjøre, og Moltke svarede, at efter den Ed, han havde aflagt til Kongen, kunde han ikke deltage i Noget, der kunde have skadelige Følger for nogen Person af Kongehuset. Der maa altsaa formodentlig allerede dengang være tænkt paa, at ogsaa Dronningen maatte falde. Naar Beringschiold dengang sagde til Moltke, at nogle af de Anseteste var med i Sammensværgelsen, da har dette kun været hans sædvanlige Skryderi; det, der manglede, var just Tilslutning af ansete Mænd. — De her nævnte Forsøg have neppe været de eneste; skulde der udrettes Noget af Mænd, som ikke selv havde nogen Anseelse eller nogen Ret til at optræde som Statens og Kongehusets Frelsere, maatte de være sikre paa militær Understøttelse. Denne synes de alt paa den her omtalte Tid at have søgt hos de to Mænd, der siden virkelig bleve Deltagere i Sammensværgelsen, Regimentscheferne Generalmajor Hans Heinrich Eickstedt og Oberst Gustav Ludvig Køller.

Den Første var netop 1771 med sine Dragoner kaldt fra Næstved til Kjøbenhavn. Struensee skal have sagt, at han var en god, enfoldig Dansk, af hvem man Intet havde at frygte. Denne Dom vidner ikke om Struensees Menneskekundskab; en af Eickstedts Foresatte havde 8 Aar tidligere dømt rigtigere, idet han kalder ham „en Dansk af fornem Extraktion, en duelig Mand, om hvem der ikke kan siges for meget Godt.“ Om dette end heller ikke er helt rigtigt, saa er det dog vist, at der er blevet sagt for meget Ondt om Eickstedt. Han var en letfærdig Hofmand og Soldat, der ikke tog det synderlig nøie med de Midler, han anvendte, og han kom siden som Kronprinsens Hovmester i en Stilling, der ikke burde være betroet en Mand, som kun havde faa

Kundskaber, og hvis Levnet langt fra var exemplarisk. Men han var en forstandig og dygtig Mand med en for den Tid usædvanlig stærk Nationalfølelse, som har sat sig et varigt Mindesmærke ved Indførelsen af dansk Kommandosprog i Hæren. — Eichstedt var imidlertid heller ikke synderlig villig til at indlade sig med Beringschiold. Denne skrev siden til ham, at medens han selv var den egentlige Ophavsmand til Planen, bleve de Andre, Eichstedt med, saagodtsom tvungne til at gaa ind paa den, og at han kun ved maanedlang Indvirkning var bleven nødt til at opfylde sine Pligter mod Konge og Fædreland. — At Beringschiold her tiltager sig en større Ære, end der tilkommer ham, skulle vi siden se. Hans Ytringer tyde snarest paa, at Eichstedt ikke har villet indlade sig med ham; om Grunden hertil kunne vi kun have en Formodning; dels har han vel været for forsigtig en Mand til at sætte sit Liv og sin Stilling paa Spil i Forening med Eventyrere som Ranzau og Beringschiold, dels har han maaske havt for megen Samvittighed til at ville give Landets Skjæbne i deres Haand.

Den anden af de to Oberster, Køller, beskrives som „en dristig og bestemt Aand, en raa og ubøielig Karakter med en uovervindelig Standhaftighed, et hidsigt Hoved, en grænseløs Ærgjerrighed, en Sjæl skabt til at huse alle heftige Liden-skaber, en uudtømmelig Storpraler med en anselig Skikkelse og store Legemskræfter.“ — Han havde altsaa en vis Lighed med Beringschiold; men han har ikke været indviklet i saadanne smudsige Historier, som fulgte denne lige til det sidste, og han har ikke heller været uden gode Egenskaber; thi medens han havde ondt ved at komme ud af det med dem, der stod over ham eller ved Siden af ham, var han afholdt af sine Undergivne, ikke blot af Soldaterne, men ogsaa siden som Kommandant i Rendsborg af Borgerne. — Ogsaa med ham havde Beringschiold været i Berøring, om vi end vide meget lidt derom; men da han selv var traadt i Spidsen, havde han, som vi skulle se, let ved at finde Rantzau og Beringschiold og drage dem til sig. Saa meget er i det mindste sandsynligt, at den 25de November tænkte Køller ikke paa at styrte Dronninger og Ministre; thi da var han Officerernes

Anfører i det Slag, de i Theatret leverede Studenterne i Anledning af Bredals Stykke, „Den dramatiske Journal“.

Rantzau og Beringschiold synes saaledes hele Aaret 1771 kun at have havt lidet Held med sig; men selv om der har været enkelte, som ere gaaede ind paa deres Planer, var der ved i Virkeligheden kun lidet vundet. Blev nemlig Struensee og Dronningen styrtede, maatte der dog oprettes en ny Regering; paa Kongen selv kunde der ikke gjøres Regning, og der kunde da i Virkeligheden Intet udrettes uden Tilslutning af Kongehusets andre Medlemmer, Enkedronning Juliane Marie og hendes Søn, Arveprinds Fredrik. Det maatte derfor ligge nær at søge at vinde dem, og der blev i Aaret 1771 gjort dem ikke mindre end fem Tilbud om at deltage i Planer til at styrte Struensee. Disse ere formodentlig alle komne fra Rantzau og Beringschiold; dette var i det Mindste Tilfældet med det eneste af dem, vi kjende; det gjordes gennem Fredrik den Femtes forhenværende Kammertjener, N. J. Jessen. Men hvad end Grunden kan have været, saa er det vist, at Hoffet paa Fredensborg hele Aaret ud holdt sig roligt og Intet vilde indlade sig paa.

Det er et Vidnesbyrd om, til hvilken Yderlighed det var kommet, at en Mand, der nød saa ringe Anseelse som Beringschiold, saaledes kunde henvende sig med, hvad man vel kan kalde høiforræderske Forslag, ikke blot til Landets fornemste Mænd, men til Kongens Nærmeste, uden at nogen af disse tænkte paa, at det var deres Pligt at angive ham. Men henimod Nytaar strammedes Knuden end stærkere. Det var øiensynligt, at Alt var bragt i den yderste Forvirring; der kunde neppe siges mere at være nogen virkelig Regering, saa der maatte ske en Forandring. Det var kun lidet sandsynligt, at Dronningen skulde finde sig i, at Struensee afskedigedes. Men skete det ikke, kunde man være bange for det Værste, at Dronningen og Struensee skulde blive styrtede ved et Pøbelopløb, hvor Blodet vilde flyde i Gaderne, Kjøbenhavn blive lagt i Aske og Ulykken naa en saadan Høide, at den blev uoprettelig.

Men der var jo ogsaa en anden Mulighed: Struensee kunde forsøge at skaffe et, om ikke lovligere, saa dog fastere Grundlag for den Magt, han havde tilranet sig. Den beroede

jo nu kun paa den sindssyge Konge, som nøie maatte bevogtes, for at Ingen skulde skaffe hans Underskrift paa et Stykke Papir, der kunde sende den mægtige Minister til Kastellet. Kongeloven indeholdt ingen Bestemmelse for det Tilfælde, at Kongen ved Sygdom var forhindret fra at regere. Naar nu Nøden tvang til at bryde Loven, kunde det da ikke ligge nær, at Struensee selv gjorde det, saaledes at Dronningen indsattes til Regentinde, hvilket vilde sige det samme, som at hele Magten lagdes i hans egen Haand?

Under saadanne Omstændigheder behøves der kun et ringe Holdepunkt, for at Rygtet kan slaa Rod og voxe med forbausende Frodighed, og et saadant fik Kjøbenhavns Befolkning, da det blev bekjendt, at Kommandanten, General Gude, havde faaet Ordre til, at 10 Kanoner paa Tøihuset skulde holdes skarpt ladte og beredte til Udrykning. Denne Forholdsregel kunde jo se truende nok ud; men det er paa den anden Side let forklarligt, at Struensee har ment at maatte træffe Forholdsregler for det Tilfælde, at der udbrød et alvorligt Oprør. Saaledes blev det imidlertid ikke opfattet i Kjøbenhavn; men man saa deri kun et Tegn paa, at nu vare hans Planer modne; de utroligste Rygter gik fra Mund til Mund; man vidste Dagen, da Kongen skulde abdicere, og Stedet, hvor det skulde ske, om end begge Dele opgaves forskjelligt.

Alle de, der senere have meddelt disse Rygter, have været enige om, at de vare aldeles ugrundede, kun opstaaede af den Frygt og Uro, som havde grebet Kjøbenhavns Befolkning, Høie og Lave. Dette er ogsaa vist nok; det bedste Bevis herfor er, at det ikke lykkedes at overbevise Struensee om Nogetsomhelst i denne Retning, uagtet man under Forhørene over ham gjorde sig Umage nok derfor. Men vi kunne egentlig ikke undre os over, at selv besindige Mænd kunde tro disse Rygter. Thi Struensee havde bragt sig selv i en Stilling, hvor en Revolution var uundgaaelig. Enten maatte han styrtes ved en saadan eller seire ved den. Det har vel ogsaa mindre været Samvittighedsfuldhed end Mangel paa Mod og Bestemthed, der har forhindret ham fra at gjøre det sidste Skridt, som dog nu var en uundgaaelig Konsekvens af hans hele Maade at regere paa. — Kan man tro de Referater af Forhørene over dem, der arresteredes den 17de

Januar, som Guldberg gav Arveprinsen, har Tanken om en saadan Revolution heller ikke været Struensee ganske fremmed. Brandt skal have bekræftet, at „han havde i Sinde at give Regeringen til Caroline Mathilde og Kronprindsen, og at Falkenskiold har været dybt inde med“; Livmedikus Berger havde hørt ham sige, at Kongeloven var en Anordning, som en souveræn Konge havde givet, og som en anden kunde ophæve. Der er ganske vist langt fra saadanne Udtalelser til virkelige Planer; men det er ikke i og for sig usandsynligt, at Struensee kan have sagt noget lignende; det er ham ikke uligt at tale om vidtførende Planer og Doktriner, inden han tænkte paa at følge dem i deres Konsekvenser.

Men om end Faren for saa voldsomme Skridt fra Struensees Side endnu var fjærn, var der dog sikkert ikke mange Mennesker i Kjøbenhavn, som ikke saa at sige hver Dag frygtede for, at de kunde finde Sted, og da Hoffet den 8. Januar kom til Christiansborg fra Frederiksberg, hvor det havde opholdt sig en Maanedes Tid efter at have forladt Hirschholm, ventede Alle en Katastrofe, som jo heller ikke længe skulde udeblive.

Enkedronningen og hendes Søn vare komne til Byen tidligere, og det lader til, at de her ere blevne smittede af den almindelige Ængstelse. Nytaarsdag skrev Arveprindsen i sin Kalender: „Med Sorg og Bekymring se vi det nye Aar begyndes; men Gud skal give Naade, at hans Gjerning maa fremmes og hans Ære reddes“. Nu begyndte desuden Rygterne at tale om, at ikke engang de selv skulde være sikre. Reverdil fortæller, at det var den bekjendte Historiker Suhm, hvem han næppe med Urette kalder fanatisk og exalteret, der havde sendt Enkedronningen en Afskrift af en Proklamation, som skulde udstedes, naar Kongen havde abdiceret. Vist er det, at hun er bleven forskrækket, og at hun har søgt Hjælp for det Tilfælde, at hun var i Fare. Men selve Maaden, hvorpaa dette skete, viser noksom, hvor langt hun endnu var fra at tænke paa at styrte Dronningen og Struensee, eller selv at komme til at indtage den Plads som regjerende Dronning, der 14 Dage senere tilfaldt hende.

Hun henvendte sig ikke direkte til Rantzau eller til dem, der havde sluttet sig til ham, men derimod til en Mand, der

hidtil havde staaet udenfor det Hele, og som kun indtog en meget beskeden Stilling, nemlig Esaias Fleischer, der dog som besvogret med Beringschiold og som Kvartermester ved Eickstedts Regiment kunde være vel skikket til at indlede videre Forbindelser. Hendes Redskab ved denne Leilighed var Christen Schmidt, der var Sognepræst i Asminderød og Kapellan paa Fredensborg Slot, hvor Enkedronningen opholdt sig det meste af Aaret. Vel siges det ikke udtrykkelig, at han gik Enkedronningens Ærinde; men dette har utvivlsomt været Tilfældet, og det har været den Fortjeneste, han ved denne Leilighed indlagde sig, som bevirkede, at han Aaret efter blev Biskop i Christiania. I den Kabinetsskrivelse, hvori han udnævnes, kaldes han „en Mand, vi nødig ville miste“.

Fleischer fortæller selv, hvorledes Schmidt kom til ham en Dag i Begyndelsen af Aaret og saa bedrøvet og forvirret ud. Paa Spørgsmaalet om, hvad der var i Veien, svarede han, om han alene var fremmed i Jerusalem, siden han ikke vidste, hvad hele Byen talte om, at Struensee havde i Sinde at lade sig udraabe til Vicekonge og nøde Alle til at sværge sig Huldskab og Troskab, til hvilken Ende Kanonerne paa Tøihuset vare tillavede til at fyre paa Byen, i Fald den viste Modstand, og, lagde Schmidt til, det, som mest bedrøver enhver Retsindig, det er, at man frygter for, at han lader ombringe de af det kongelige Hus, som han maatte tro at ville sætte sig imod hans Forehavende. — Fleischer mente, at de kongelige Personer maatte kunne gaa til Side, indtil Faren var overstaaet. Hertil svarede Schmidt: Ja, vidste de kun, naar Ulykken skulde ske; men man véd ikke, enten den gaar for sig Nat eller Dag, og enten Tragedien skal spilles paa Tøihuset eller paa Slottet. — Fleischer lovede da gennem Eickstedt at skaffe Underretning om, hvis den befrygtede Plan skulde blive udført. Schmidt førte ham sammen med Guldberg, der atter gennem Fleischer kom i Forbindelse med Eickstedt. Fleischer undersøgte endvidere Gangene paa Slottet for at kunne finde Prinds Frederiks Leilighed, og denne blev forsynet med en Nøgle for at kunne læse de Beretninger, Fleischer skulde sende ham skrevne paa en Maade, der var uforstaaelig for Andre. — Kort efter maatte Fleischer

i Embedstorretninger forlade Byen, og imidlertid foregik Revolutionen, som han selv siger, „paa en Maade, som sandelig var mig ubekjendt, da det Overslag, hvori jeg var delagtig, og som ved min Afreise stod ved Magt, ikkun var defensiv.“

Denne Beretning er aldeles troværdig, bl. A. fordi Meddeleren selv spiller en saa beskeden Rolle, og den viser os, at Enkedronningen endnu i de første Dage af Aaret ikke nærede større Planer end at kunne „gaa af Veien“ for de Farer, hun troede truede hende selv og hendes Søn. Som et andet Træk, der viser det samme, kan anføres et Par smaa Billetter fra Kongen, daterede den 10de Januar, hvori han beder sin Stedmoder og Broder at udfri ham fra de slette Mennesker, han er omgiven af. Paa Indholdet skal her ingen Vægt lægges; thi det maa anses for afgjort, at de ere skrevne efter den 17. Januar og høre med til den Række temmelig naive Midler, hvormed Enkedronningen søgte at tilvejebringe Attester for Revolutionens Lovmæssighed. Men selve deres Dato viser, at før den Tid havde Enkedronningen intet Skridt gjort, som trængte til Retfærdiggjørelse; thi en saadan var overflødig overfor den Forbindelse, hun gennem Fleischer havde sluttet med Eickstedt for derved at beskytte sig selv for en Fare, hun ansaa for truende.

Vi kunne imidlertid nu med Bestemthed paavise Dagen, da, som Guldberg siger, „hans Prinds, støttet af sin høie Moders Raad, og opfordret fra alle Sider af patriotiske Borgere, i sin Frygt for Kongen og Riget endelig tog sin Beslutning“. I sin Kalender har denne nemlig skrevet: „Den 12te Januar blev det Tilbud os gjort, der blev Aarsag til Landets Frelse“. — Men hvem er det, der har gjort dette Tilbud? Vi kunne ikke tænke paa Rantzau, der alt tidligere havde gjort Tilbud nok, men hvem Enkedronningen har havt saa liden Tillid til, at hun faa Dage i Forveien, da hun frygtede for sin egen Sikkerhed, ikke har villet henvende sig til ham. — Det kan heller ikke have været Eickstedt, med hvem der var aftalt en ganske anden Plan, og for hvem det næppe heller har ligget at gjøre Udkast til Vovestykker. — Endnu mindre er det muligt at tænke paa Beringschiold, der rigtignok gjerne selv vil give det Udseende af, at han har været Hovedmanden, og som underlig nok har fundet Tiltro.

Allerede det, at han inden 8 Dage efter den 17de Januar var bleven forvist fra Hoffet, taler tilstrækkelig derimod; saaledes behandler en ny, vaklende og indbyrdes uenig Regjering ikke den Mand, som den skylder at være kommen til Roret.

Selv om der Intet var sagt os derom, maatte Tanken henledes paa Sammensværgelsens fjerde Hoveddeltager, Oberst Køller. Men nu er der netop en af de mærkeligste Beretninger om Revolutionen, som gjør ham til Hovedmanden, nemlig „Authentische und höchst merkwürdige Aufklärungen über die Geschichte der Grafen Struensee og Brandt“, der menes at være forfattet af Legationsraad H. P. Sturz, som selv blev indviklet i Struensees Fald. Det er ikke Alt, hvad denne Bog fortæller, der er lige autentisk; men i det Hele er Forfatteren vel underrettet og har en god Villie til at stille Begivenhederne i det rette Lys, og hans Beretning er tillige med Fleischers den eneste, der i sine Hovedtræk lader sig forene med, at Sammensværgelsen kun har bestaaet i 5 Dage.

Køller havde, som vistnok mange flere end vi nu vide, ogsaa hørt Beringschiold tale om sine Planer, men uden at indlade sig med ham. Nu tilføiede Struensee ham i de første Dage af Januar en Fornærmelse, idet han vilde have en Officer ved hans Regiment kasseret og fastholdt denne Beslutning trods Oberstens Indsigelse. Denne besluttede da at hævne sig; men han søgte ikke til Rantzau eller Beringschiold, men gik lige til Enkedronningen og forelagde hende en Plan til at styrte Magthaverne, og her have vi utvivlsomt det Tilbud, Arveprinsen omtaler under 12te Januar. — Der berettes os Intet om, hvad Køller har foreslaaet Enkedronningen, men vi kunne sikkert antage, at det er den Plan, som siden blev udført, at Dronningen og Struensee skulde overrumple en Nat, naar Køllers Regiment havde Slotsvagten. — Der kan have været mange Grunde, som nu bevægede Enkedronningen til at gjøre et saa dristigt Skridt; for det Første var hun, som alt omtalt, bleven bange for sin egen Sikkerhed; dernæst var her ikke Tale om ubestemte Planer, som en Gang i Fremtiden skulde udføres, men om et dristigt Greb, der skulde gjøres snarest muligt, og Køller har sikkert ganske anderledes end Rantzau formaaet at vække Troen paa, at han var Mand for et saadant Vovestykke.

Dertil kom, at hun kunde gjøre Regning paa Eickstedt, med hvem hun, som vi have set, allerede stod i Forbindelse, og saaledes havde hun nu sit eget Parti, der var af langt større Betydning, end Alt, hvad Rantzau kunde byde, efterdi de to Regimentschefer raadede over den nødvendige Militærstyrke. Hun vilde altsaa, naar Seiren var vundet, ikke være afhængig af ham. Imidlertid har man dog ikke troet at kunne undvære han. Som Planen blev udført, laa der stor Vægt paa, at alle Arrestationerne foretoges samtidigt; dertil behøvedes altsaa flere Deltagere, og det har maaske ikke været saa let at faa nogen Anden til at overtage dette Stykke Arbeide, der tilfaldt Rantzau: at arrestere Dronningen. Maaske har man heller ikke troet at kunne undvære en Mand, der bar et historisk Navn; Rantzau havde ikke gjort sit Ære; men medens Eickstedt og Køller vare forholdsvis ubekjendte Mænd, hørte han dog til en af de store gamle Slægter. Man kunde den Gang næppe tænke sig Muligheden af en Regering, i hvilken der ikke sad Medlemmer af disse. Vi se ogsaa, at de, der stode Begivenhederne lidt fjærnere, i de første Dage efter den 17de Januar gav ham Æren for, hvad der var sket.

Men hvilke end Bevæggrundene have været, saa er det vist, at Rantzau og Beringschiold strax bleve dragne med ind i det sluttede Forbund. I „Authentische Aufklärungen“ fortælles, at Køller havde bedt Enkedronningen at tie med, hvad han havde betroet hende, og at hun holdt dette Løfte, da hun nogle Dage efter havde en Samtale med Rantzau, af hvem hun fik det Indtryk, at han vel var en øieblikkelig Tilhænger, men ingen tro Tjener. Rantzau skulde derefter have havt en Samtale med Struensee, efter hvilken han opgav ethvert Haab om en fredelig Løsning; han sluttede sig nu til Enkedronningens Parti, da han erkjendte, at han selv savnede de Egenskaber, hvormed man erhverver sig Venner og Tilhængere, og derfor maatte give Afkald paa at være Fører. — Det er rimeligt nok, at her er givet en rigtig Fremstilling baade af Enkedronningens Sindelag mod Rantzau og af det Ræsonnement, der bevægede denne til at gaa ind paa de Forslag, der gjordes ham fra hendes Side. Men selve Begivenhederne kunne ikke være foregaaede paa denne Maade; der er ikke Plads til dem. Tværtimod gjør alt Indtrykket af,

at der nu fra Hoffets Side handles med en Hast og Bestemthed, som maa tilskrives Køller, og som har været nødvendig, hvis Slaget skulde ramme, inden de to Dele af Sammensværgelsen atter skilte sig ad, hvortil de sikkert have været meget tilbøielige, siden der, som vi skulle se, endog viste sig Tegn dertil i de fire Dage, Rantzau og Beringschiold vare indviede i Planen.

Allerede Dagen efter at Køller havde været hos Enkedronningen, holdtes der et Møde mellem de Sammensvorne, hvori Guldberg deltog. Netop samme Dag bekjendtgjordes i Adresseavisen, at han, der havde været Arveprindsens Lærer, var udnævnt til hans Kabinetssekretær og Kasserer, og som bekjendt var han fra den Tid af hans og hans Moders høire Haand. Desværre kjende vi kun dette Møde af Beringschiolds mange Aar efter nedskrevne Beretning derom. Uagtet denne er aldeles upaalidelig, skulle vi meddele dens Indhold. — Guldberg skal have ledet Forhandlingerne og fremsat tre Spørgsmaal, af hvilke dog kun de to nævnes. Det første var, hvad man skulde gjøre ved Dronning Caroline Mathilde, og derom vare de Fleste af den Mening, at man skulde lade hende paa nogen Tid reise til Hirschholm; men Guldberg erklærede, at det var Enkedronningens Befaling, at hun skulde føres til Kronborg, og altsaa arresteres, og saa tav Alle. — Det andet Spørgsmaal var, hvad der skulde gjøres med de kongelige Børn, Kronprinds Fredrik og Kronprindsesse Louise. Der blev en lang Taushed; men endelig udbrød Rantzau: Eyer in die Pfanne etc., hvorpaa der atter indtraadte Taushed, indtil Beringschiold tilkjendegav sin Indignation og erklærede, at han ikke vilde have mere med Sagen at gjøre, og kun ved Guldbergs Forestillinger bevægedes til ikke at forlade Mødet.

Den sidste Del af denne Beretning kan uden al Betænkning kaldes usandfærdig. Har Rantzau udtalt de nævnte Ord, har det ikke været her, eller i ethvert Tilfælde har det ikke været Guldberg, som har givet Anledning til dem, og hverken han eller Eickstedt eller Køller kunne efter et saa upaalideligt Vidnesbyrd som Beringschiolds mistænkes for at have villet berøve Kronprindsen hans Arveret eller gjøre noget endnu værre. Derimod kunde der være talt om Prindsesse

Louise; men som bekjendt blev der intet Forsøg gjort paa at rokke hendes Fødsels Legitimitet. Hvad den første Del af Beretningen angaar, ser det i det mindste meget usandsynligt ud, at nogen af de Mænd, som lagde Planen til at tilføie Dronning Caroline Mathilde den største Krænkelser og Sorg, skulde have tænkt sig at lade hende beholde sin Stilling. De vilde jo aldrig nogen Dag kunne have været sikre paa, at hun ikke vilde finde Tilhængere, der kunde skaffe hende Hævn.

Hertil kommer, at hele Fremstillingen af Mødets Karakter utvivlsomt er urigtig. Det ser jo ud, som om Enkedronningen her ved Guldberg dikterede de Sammensvorne en Plan, hun havde lagt. Vi vide nu, at Planen var lagt af Køller, og det er aldeles utænkeligt, at hun ikke med ham skulde have aftalt et saadant Hovedpunkt, som hvad der skulde gøres med Dronningen. Der kan vel næppe heller være Tvivl om, at Eickstedt har hørt til de Indviede; men selv naar vi lade dette staa hen, kunde et Møde, hvori Køller deltog, ikke have den Karakter, som det i Følge Beringschiolds Beretning skulde have havt. Det er vist rigtigt nok, at der, maaske gennem Guldberg, er fremsat en Plan; men denne har da været den, hvorom Enkedronningen, Køller og formodentlig Eickstedt have været enige; disse have ikke kunnet tie eller yttre Tvivl om dens Punkter. Opgaven har derimod sikkert været at faa Rantzau og Beringschiold til at gaa ind paa den, og dette har for den Sidstes Vedkommende havt sine Vanskeligheder.

Han beretter selv, at han Dagen efter opfordrede Guldberg til at komme til sig, og at han da gjentog for ham, at han ikke vilde have mere med det Hele at gjøre; men Guldberg overtalte ham med store Løfter, ja endog med Taarer til at opgive denne Beslutning. Uagtet Beringschiold dertil knytter saa latterlig en Paastand, som at han ved denne Leilighed skulde have protegeret Eickstedt og Køller, de to Mænd, som stod i Enkedronningens høieste Gunst, men havde frabedt sig selv enhver Belønning, tro vi dog, at han har Ret i, at Hoffet har næret saa stor Frygt for, at han skulde falde fra og forraade det Hele, at det gennem Guldberg har lovet ham meget mere, end man holdt, og formodentlig

meget mere, end man nogensinde har havt i Sinde at holde. Dette bekræftes ved, at da Beringschiold siden fik sin Afsked som Kammerherre, afskedigedes han tillige fra alle de Tjenester, hvorpaa han kunde have Kongens Løfter. Det er utvivlsomt de Forsikkringer, Guldberg havde givet ham den 14de Januar, som her slaas en Streg over. — Fra denne Dag lige til om Aftenen den 16de, altsaa netop i de Dage, da alle Traadene knyttedes, var det saa langt fra, at Beringschiold stod i Spidsen for Sammensværgelsen, at han endog efter sit eget Udsagn var helt udenfor Forhandlingerne, og kun blev underrettet om, hvad der foregik, gennem Eickstedt, som utvivlsomt har været sat til at passe paa ham, ligesom Tilfældet var i en senere Tid af hans Liv, da han mistænktes for at konspirere mod dem, han selv havde været med at hjælpe til Magten. — Som bekjendt deltog han i Overrumpingen paa Slottet den 17de Januar; men ikke en Gang den Ære tilkommer ham, som man har tillagt ham, at have overvundet Grev Rantzaus Ubestemthed i det sidste Øieblik; efter et Øienvidnes Beretning var han ikke engang tilstede, da Køller med et Par Officerer hentede Greven i dennes Bolig.

Den 13de Januar, altsaa samme Dag, som det Møde, der egentlig grundlagde Sammensværgelsen, blev holdt, var der Appartement paa Slottet, og „Kongen var dér“, siger Arveprindsen, „saa artig mod mig, at det onde Parti blev misfornøiet og urolig derover“. — Iøvrigt vides der kun Lidt om, hvad der gik for sig de følgende Dage. Efter Reverdils Beretning holdtes der baade den 15de og den 16de Møder hos Enkedronningen, hvor Rollerne fordeltes, og Planen nærmere fastsattes. Fra den 15de haves en Billet fra Enkedronningen til Køller, hvori hun roser hans militære Talenter, men endnu mere hans ophøiede Sjæl og Hengivenhed for Kongen, hvem hun opmuntrer ham til at hævne. Den ser nærmest ud som et Kreditiv, der et eller andet Sted skulde tjene til at vise, at han gik i hendes Ærinde. Maaske er det „den kongelige Ordre fra Dronning Juliane Marie“, som han den 16de om Aftenen foreviste for sine Officerer, da han opfordrede dem til at hjælpe sig med Struensees Arrestation. — De talrige Smaatræk, hvormed Traditionen har udsmykket en Begivenhed, som fik saa vigtige Følger, skulle ikke nærmere

berøres; de fleste ere kun lidet troværdige; især gjælder det om dem, som skildre de Forsigtighedsregler, de Sammensvorne skulle have iagttaget. Naar der ikke var Forræderi mellem dem selv indbyrdes, var Faren for en Opdagelse ikke stor. Misfornøielse og aabenlys Knurren mod Regeringen var saa almindelig i denne Tid, at næppe Nogen har tænkt paa, at det kunde straffes, og denne almindelige Stemning har været et Slør, bag hvilket en Plan til Omvæltning let kunde dækkes, især naar den gennemførtes saa energisk, at Hemmeligheden kun skulde holdes skjult i fem Dage.

Derimod er det afgjort, at Køller, formodentlig hele Tiden og i ethvert Tilfælde om Aftenen den 16de var bange for Rantzau og ikke stolede paa ham. Den Mistanke, der er kastet paa ham for at have villet forraade det Hele i sidste Øieblik til Struensee eller Falkenskjold, er vel dog egentlig kun et Bevis paa, hvad man tiltroede ham. Det er altfor usandsynligt, at han, hvis det havde været hans Hensigt, ikke skulde have faaet en Leilighed til at afgive en Forklaring, som kunde gives med ti Ord. Det er muligt, at han ved ubestemte Ord om Misfornøielse og onde Planer kan have søgt at dække sig selv for det Tilfælde, at Foretagendet skulde mislykkes, eller maaske blot at vildlede Struensee. Derom kunne vi Intet sige med Bestemthed. Men derimod tør det sikkert anses for afgjort, at Rantzau var for klog en Mand til under de daværende Omstændigheder at slaa sig paa Struensees Parti; thi hans Sag var i ethvert Tilfælde tabt. Sæt, at Sammensværgelsen var bleven opdaget den 15de eller 16de og Deltagernes Liv og Sikkerhed saaledes havde været i Fare, og Frygten derfor havde tvunget dem til et fortvivlet Skridt, vilde de med saa energisk en Mand som Køller i Spidsen for sit Regiment og med Tilslutning af hele Byens Befolkning sikkert ved høi lys Dag have kunnet udført det samme, som nu skete i Nattens Mørke, om end den hele Omvæltning da vilde have faaet en langt voldsommere Karakter, og Skinnet af, at der handledes efter Kongens Ordre, ikke kunde være bevaret.

Efter den ovenfor givne Fremstilling kan Rantzau paa en Maade kaldes Sammensværgelsens egentlige Ophavsmand; men det er Køller, som er dens Leder i de faa Dage, da

Bestræbelserne ikke gaa ud paa at hverve Tilhængere, men paa at benytte de forhaanden værende Kræfter til ved deres Hjælp at naa Maalet; det er ham, der afløser den svage defensive Forbindelse mellem Hoffet og Eickstedt med en kraftig offensiv. Dette er allerede betegnet i det Navn, hvormed han adledes: Banner, og at man har vidst dette strax efter den 17de Januar, viser et Vers i Adresseavisen for den 12te Marts:

„Hvo, som ret fatte vil, hvor meget Godt og Stort
vor Køller-Banner har for Tvillingriget gjort,
da har Monarken selv os sindrig det beregnet
og Summen paa det Alt med Banner os betegnet.“

Hertil føies endvidere, at Kongen ogsaa har givet ham et Banner i sit Vaabenskjold, „og hvem véd ikke, hvormeget Banneret og Bannerføreren i sin urspringlige Bemærkelse gælder“. Udmærkelsen var vel fortjent; Køller havde virkelig været Mærkesmanden den 17de Januar. Det var udelukkende hans Regiment, der benyttedes, medens Eickstedts aldeles ikke deltog, hvad enten man har ment at kunne undvære det, eller han ikke har været sikker paa at have saa stort Herredømme over sine Officerer og Soldater, at han kunde bevæge dem til at følge sig.

At Rantzau og Beringschiold kun kunne betragtes som underordnede Deltagere, viser sig allerede i den Skæbne, som blev dem til Del. De kom kun kort Tid til at nyde Seirens Frugter, idet Beringschiold inden 8 Dage vare gaaede, blev forvist fra Hoffet, og Rantzau, der var bleven Medlem af Statsraadet, afskedigedes i Juli Maaned og forlod Danmark. — Køller selv maatte vel ogsaa inden Aarets Udløb forlade Kjøbenhavn; men dette skete haardt mod Enkedronningens Villie. — Han sagde siden selv, naar han talte om Tiden efter den 17de Januar: „Damals war ich allmächtig“, og han havde vistnok ikke saa lidt Grund til at sige det. Men dette kunde en saa ubændig Natur som han ikke taale. Til en Begyndelse lagde han sig ud med Eickstedt; hos Schack Rathlou, der var bleven den indflydelsesrigeste Minister, kunde en raa Soldat, som oven i Kjøbet var tysk, ingen Sympathi vente. Hertil kom, at han fornærmede Prinds Carl af Hessen,

der var kommen til Kjøbenhavn for at gaa som Statholder til Norge. Da denne nægtede at overtage sin Post, hvis Køller ikke gik ud af Generalitetet, maatte Enkedronningen give efter. Men hun gjorde det meget nødig; Prinds Fredrik skrev til Schack Rathlou derom „med det mest forpinte og sønderrevne Hjerte“, og i sin Kalender har han skrevet: „List, Misundelse og Avind har forbundet sig mod en af dem, vi den lykkelige 17de Januar har havt de stærkeste og største Tjenester af. Prindsen af Hessen er den Ivrigste heri.“ — Køller maatte i November Maaned gaa som Kommandant til Rendsborg, men Enkedronningens og Arveprindsens Velvillie imod ham fornægtede sig aldrig, uagtet han ofte trak store Vexler paa den.

Det er ikke nogen tiltalende Stab, Enkedronningen havde samlet om sig til at udføre det store Foretagende, og dette har maaske bidraget til, at Dommen om Berettigelsen af, hvad der skete, har lydt saa forskjellig. Dertil er kommet den mørke Skygge, som Skafottet paa Østerfællid har kastet tilbage paa den 17de Januar, og Medlidenheden med den unge Dronning, der blev et Offer for en Brøde, som de ulykkelige Forhold, hvori hun levede, havde ført hende ind i. Og endelig maa endnu nævnes den over alle Grænser gaaende Jubel, hvormed Revolutionen hilsedes. Det skal ikke nægtes, at der er noget Imponerende ved den. Aldrig har et Folk udtalt sig mere enstemmig, Høie og Lave følte sig befriede fra Frygten for, at Forfatningen skulde omstyrtes, og at en Mand, der baade ved sin Nationalitet og sin Tænkemaade var en Fremmed, skulde bemægtige sig Herredømmet. — Et saadant Udbrud af den offentlige Mening kan ikke overses eller ringeagtes; naar den er saa stærk og enig, kan man være vis paa, at den ikke tager helt fejl. — Men det kan heller ikke nægtes, at der i alle disse Pjecer, Taler og Digte lige fra Suhm, Langebek og Balle nedefter, er en Smiger for de Seirende, et Had til de Faldne og en Lyst til at høre sin egen Stemme i det store Seirkor, som meget snart maatte vække Kritiken, ja fremkalde ligefrem Uvillie. Ingen kan nu læse Suhms berømte Skrivelse til Kongen, uden at slutte sig til den Dom, som allerede Samtiden fældte, at det var Skade, at den ikke udkom den 16de Januar i Stedet for

den 18de. Men dette er ikke dens eneste Feil; den er et ubehageligt Produkt af Lysten til at tale om sig selv og fremstille sig som en uafhængig Mand overfor den umyndige Konge, medens han bøier sig dybt for de virkelige Magthavere. Begeistringsrusen efter den 17de Januar har havt samme Virkning som enhver anden Rus; der er fulgt en Reaktion efter den, og denne har sin Del i, at Berettigelsen til og Betimeligheden af det gjorte Skridt er bleven betvivlet.

Vi skulle her ikke for vort eget Vedkommende forsøge at dømme mellem de Seirende og de Beseirede; det vilde kræve en Prøvelse baade af Struensees Regering og af den, der afløste den. — Derimod skulle vi gjøre opmærksom paa, at J. H. E. Bernstorff er fuldt enig med alle Andre i, at Landet var bleven frelst ved Struensees Fald. Strax efter, at han havde hørt, hvad der var sket i Kjøbenhavn, skrev han til Schumacher, der var bleven Sekretær hos Kongen: „Saa er denne Revolution da sket, den første af den Slags, som har fundet Sted i Danmark; jeg beklager, at den var nødvendig; men jeg kan ikke skjule for mig selv, at den har frelst Kongen og Staten, og jeg takker Forsynet, som saa let har ladet Planen lykkes, uagtet det ikke havde været vanskeligt at forhindre den; det har vist, at det staar i dets Magt og Visdom at sætte et Maal for Menneskenes Overgreb, og at Frygt og Mistænksomhed ikke formaa at afvende dets Beslutninger.“ — Der er ingen af de Dalevende, hvis Vidnesbyrd om Revolutionens Nødvendighed har en saadan Vægt som Bernstorffs; Ingen kunde bedre bedømme den Virkning, Struensees Regjering havde havt baade indadtil, men dog især paa Forholdet til de fremmede Magter, og om han end visselig ikke havde Grund til at se med venlige Øine paa Struensee, saa var Rantzau, der nu var bleven Minister, i endnu højere Grad hans Uven og Modstander. Hertil kommer, at der ikke er Nogen, af hvem man kunde vente en saa besindig og veloverveiet Dom, som af den gamle paa Erfaringer saa rige Statsmand. Og heller ikke her fornægter sig den Humanitet, som havde præget hele hans Liv. Thi hos ham finde vi tillige, hvad der var saa sjældent i de Dage: Medlidenhed med de Faldne. „Jeg kan,“ siger han, „ikke

uden Rædsel tænke paa de Skyldige. Hvilken Fortvivlelse! hvilke Samvittighedsnag! hvilken Frygt! Hele min Sjæl er greben deraf.“ — Havde han faaet Del i den nye Regering, vilde der intet Skafot og ingen Steile være bleven reist; man kan for hans Skyld kun glæde sig over, at han døde, inden han fik dem at se.

.

.

De danske Kjøbstæders Oprindelse.¹⁾

Af Sognepræst **Vilhelm Bang.**

Det er vel ingen Overdrivelse at paastaa, at der i vort Fædreland i dette Aarhundrede, eller vel endog blot i de sidste halvtredsindstyve Aar, er sket større Forandringer end ellers i meget længere Perioder, — og det i mange, ja vel næsten alle Henseender. Saaledes er det jo ikke blot her i Landet, men hele Jorden over.

Vel kjende vi i vore mindre Forhold ikke til saadant, som jo ikke er sjeldent i Amerika, at Byer opstaa og blive befolkede af mangfoldige tusinde Mennesker i en fabelagtig kort Tid; men alligevel synes der dog ogsaa her hos os at være en Tilbøielighed til at lade nye Byer fremstaa, og det paa Steder, hvor for en Del Aar tilbage neppe noget Menneske havde anet en saadan Bys Mulighed. Ofte ere slige ny Byer

---

¹⁾ Blandt Kilderne undlader jeg at anføre de almindelige Danmarks-historier og de forskjellige Kjøbstæders Topografier; jeg skal kun meddele de Værker, der mere eller mindre indgaaende have behandlet samme Emne, og som jeg har benyttet:

N. M. Petersen: Danmarks Historie i Hedenold III. — Samme: Haandbog i den gammelnordiske Geografi. — Ræder: Danmark under Svend Estridsen og hans Sønner. — Joh. Steenstrup: Studier over Kong Valdemars Jordebog. — Allen: De nordiske Rigers Historie IV. — P. V. Jacobsen: Det danske Kjøbstadvæsen under Christian III. og Frederik II. i Historisk Tidsskrift V. — G. L. Baden: Afhandlinger osv. II.

i Stand til at optræde som de ældre Nabo-Kjøbstæders hel-
dige Konkurrenter, til Dels selvfølgelig begunstigede af Nærings-
loven; men ikke desto mindre viser det sig, at der mange
Steder har været en virkelig Trang, som ved en slig Bys Op-
staaen er bleven afhjulpet.

Ser man i nogen Afstand en saadan By, der er i sin
Vorden, ligner den med sine røde Tage ofte en af vore
smaa Kjøbstæder; men kommer man ind i den, faaer man et
noget andet Indtryk; det er, som den endnu ikke var bleven færdig,
hvad den jo heller ikke er; man kommer til at tænke paa
Udkanten af en større Kjøbstad, hvor Byen lige som er ved at
gaa ud paa Landet, og hvor saaledes det ene gaar over i det
andet, at man neppe véd, om man skal kalde det By eller
Land. Der er ved disse Handelspladser ude paa Landet paa
den ene Side noget vist Hyggeligt og Gemytligt, men paa den
anden Side noget uendeligt Indsnævret og Begrændset.

Muligvis have adskillige af de omtalte Byer en større
Fremtid for sig; men det kan dog ogsaa tænkes om nogle,
at de ere blevne for kunstig drevne frem og derfor ville sygne
hen igjen, naar Forholdene i den ene eller anden Retning
forandres. Thi lige som der har været ydre Foranledninger
til deres Fremkomst, kan der indtræde Omstændigheder, som
bevirke deres Tilbagegang. For at nævne et Exempel kan
anføres Vamdrup, der jo saa godt som udelukkende har
Jærnbane med Station og Toldvæsen at takke for sin Exi-
stens; dersom det skulde ske, at der blev bygget en Station
med Toldvæsen lige ved Grændsen, og den nuværende Station
blev nedlagt, vilde det omtrent være ensbetydende med Vam-
drups Ophør som det, den nu i en Del Aar har slaaet sig
op til.

At Esbjerg ikke vilde være bleven til, hvis ikke Hav-
nen var bleven anlagt, er en given Sag; skulde ved en Natur-
begivenhed Havnen sande til, eller Seiladsen dertil vanskelig-
gøres eller umuliggøres, vare ogsaa Esbjergs Dage talte. —
Dersom ikke i 1844 Brødrene Drewsen havde undfanget den
Tanke at benytte Gudenaas store Vandmængde til Anlægget
af en Papirfabrik, havde Silkeborg maaske endnu den Dag
i Dag kun været det gamle Slot, der har givet Byen Navn,

skjøndt det dog maa indrømmes, at dens Beliggenhed, i temmelig Afstand fra Kjøbstæder, frembyder Fordele for Handelen, idet Bønderne lettere kunne faa deres Produkter afsatte og atter købe Varer, end naar de skulle kjøre flere Mil længere. Det samme gjælder, og det i endnu høiere Grad, om andre Byer, der have hævet sig op, og som man vel kan sige ere opstaaede ved en tvingende Nødvendighed, om man vil: en Naturnødvendighed; saaledes til Exempel Herning, der ved at være bleven næsten at regne for en Kjøbstad, har afhjulpet et Savn, som nødvendig maatte føles i hine Hedeegne, hvor der er Steder, hvis Beboere vare i den Grad fjærnede fra Kjøbstæder, at de havde omtrent lige nær til Viborg, Ringkjøbing og Horsens.

I en noget tidligere Tid har Anlæggelsen af nogle Slotte givet Anledning til, at Byer ere fremstaaede, idet Handelsmænd og Haandværksfolk have nedsat sig i Slottets Nærhed; men naar af en eller anden Grund Hoffet ikke længere yndede at residere paa et Slot, gik det selvfølgelig ud over den By, der næsten kunde siges at være fremvoxet i Slottets Skygge. Hørsholm, der dog aldrig blev nogen egentlig Kjøbstad, frembyder det mest talende Exempel. — At Handelspladsen Frederiksværk er opstaaet, skyldes saa godt som udelukkende Fabriken, der anlagdes i forrige Aarhundrede. I Midten af det syttende Aarhundrede anlagdes Fæstningen Fredericia, og noget senere havde Christian den Femte fattet den Plan ved Indløbet til Limfjorden, der hvor Byen Hals ligger, at bygge en tilsvarende Fæstning, hvilket dog ikke blev til Noget. Fredericia skulde hjælpes ved kunstige Midler, idet der saaledes i hine Trostvangens Dage gaves fri Religionsøvelse til andre Religionsbekjendere, som vilde bosætte sig i Fredericia. Skjøndt Byen ikke længere eksisterer som Fæstning, vil den dog ikke gaa til Grunde, saa længe der ligger Garnison i den, og hvad der ogsaa i høi Grad vil vedblive at give den Livskraft er, at den er Overfartssted til Fyn; dersom Knudepunktet for Forbindelsen mellem Jylland og Fyn var blevet Snoghøi—Middelfart, og ikke som nu Fredericia—Strib, vilde Fredericias Aktier være faldne betydeligt.

I det Hele taget har Anlægget af Jærnbanerne havt en

betydelig Indflydelse paa at omdanne de forskjellige Egenes Forhold og virket i høi Grad paa Nydannelsen af Smaabyer. Næsten ved hver Station har der lagt sig en lille Samling af Huse, foruden de for Jernbanen nødvendige saa naturligvis en Kro, en Kjøbmandshandel eller et Par Stykker, samt en Del andre Huse med Haandværkere og Arbeidere. I de fleste Tilfælde vil en saadan lille Stationsby næppe naa ud over, hvad den er bleven til nogle Aar efter Jernbanens Anlæg; men andre Steder, hvor der findes, om man saa kan kalde det, „naturlige Anlæg“, saaledes en forholdsvis stor Afstand fra en Kjøbstad — uagtet netop ved Jærnbanerne Afstandene til Dels have tabt deres Betydning — eller i Særdeleshed, naar det Held er indtruffet, at Stationen er bleven Udgangsstedet for en Sidebane, da kan man være sikker paa, at en lille By snart bygger sig — man kan godt bruge det Udtryk, at den „bygger sig“, den kommer nemlig til at bygges ligefrem af en Nødvendighed.

Hvad der ogsaa i høi Grad fremmer Anlægget af en Smaaby, er, at der findes et Tinghus. Næsten alt Landet over, hvor der er Sæde for et Herredskontor, og hvad dertil hører, danner der sig af let forklarlige Grunde en lille By, som, naar Forholdene udvikle sig, hvilket ogsaa næsten Naturens Orden medfører, snart vil blive en Plads, hvor der kommer baade Sagførere, Læge, og alle de Handlende og Haandværksfolk, som tænkes kunne, oftest „in duplo“. Der er maaske ikke mange Steder her i Landet, hvor man i den Grad kan se det Magnetiske hos Menneskene som i en saadan fremspirende By ude paa Landet: den ene drager uvilkaarlig den anden med sig, og før man ser sig om, kan der staa en lille pæn og respektabel By stillet paa Benene. I Regelen have da de brave Mænd, som have slaaet Bo i den, høie Forestillinger om deres Bys fremtidige Storhed og drømme stolte Drømme paa deres Børns og Børnebørns Vegne. Ofte vil det heller ikke blive til mere end Drømme; men der kan alligevel i en Spire, som synes svag, ligge en Livskraft, der paa heldig Maade kan udvikle sig. Forfatteren af denne Artikel mindes for en Del Aar siden i høi Grad at have for-
tørnet en Mand, der boede i en saadan Nyby og satte stort Haab til den, ved at sige, at uagtet der var afsat Plads til

Gader med Navne paa de forskjellige fremtidige Gaders Hjørner. kunde jeg dog ikke Andet end ved at se paa Byen faa det samme Indtryk. som naar man ser Børn stille en Legetøiskasse med Huse op paa et Bord, og at Byens Folk helst, for at man kunde være sikker i sin Sag, maatte skrive efter Recepten i „Ulysses von Ithacia“: „Dette skal være Troja!“ Senere har jeg flere Gange været i den omtalte By, der nu næsten fuldstændig har Kjøbstads Præg, og jeg har taget mine Ord i mig igjen: den har vistnok Livskraft.

Dette kun som en Indledning, for af Forholdene i vort Aarhundrede at kunne vise tilbage til de svundne Dage, da de fleste af vore nuværende Kjøbstæder bleve anlagte; og atter her finde vi bekræftet Sandheden af Salomons Ord: „Der er intet Nyt under Solen“. Det Følgende er ikke nogen Opregning for alle danske Byers Vedkommende om deres Oprindelse, men snarere en Oversigt over de forskjellige Faktorer, som have været medvirkende Aarsager til, at enkelte Kjøbstæder reiste sig.

Egentlig burde maaske Spørgsmaalet om Kjøbstædernes Oprindelse betragtes ikke blot fra et dansk, men fra et fuldstændig europæisk Synspunkt; dog, det er vel saaledes, at man ogsaa kan sige her, at hvad der sker det ene Sted, til Dels med visse Indskrænkninger, som stedlige Forhold og andre Omstændigheder medføre, ogsaa er at finde i andre Lande, om end under andre Udviklingsformer.

I.

Dersom man da spørger, naar de første af vore nuværende Kjøbstæder i Danmark og Skaane og de øvrige Provindser Øst for Øresund, hvilke jo for de Dages Vedkommende maa medregnes, bleve grundlagte, da kan der ikke gives noget bestemt Svar derpaa. Naar det hedder i et gammelt Rim, at

„Da Kristus lod sig føde,

Stod Lund og Skanør i Grøde“,

da maa man vist have al Grund til at sige, at det ikke kan have været Tilfældet; paa Christi Tid var nemlig Danmark

næppe saa bebygget, at der kunde være Tale om Kjøbstæder, som tilmed stod i „Grøde“. Men at der i Hedenskabets Dage har været Kjøbstæder, som altsaa ere blevne anlagte i den graa Oldtid, er sikkert nok; kun Sagnene om deres Oprindelse er der al Grund til at være lidt varsom med. Ofte have en Kjøbstads Indbyggere en Tilbøielighed til at sætte deres Bys Oprindelse saa langt tilbage i Oldtiden som mulig; en saadan Række af Aner sætter Ærværdighedens Præg paa Byen; men mange Gange er det ikke Andet end løse og uholdbare Gisninger. At man saaledes har villet udlede Navnet Horsens af den, som skulde være Byens Grundlægger, nemlig Horsa, der sammen med Hengest i Midten af det femte Aarhundrede førte Angler, Saxer og Jyder over til England, eller endog villet gaa længere tilbage og mene, at den skylder til Balders Banemand Hother eller Høder sin Oprindelse, det er ikke alene at se hen til det Graa, men ogsaa at gribe ud i det Blaa.

Man har søgt at forklare Navnet Danmark paa forskellige Maader, men alle Fortolkningerne ere dog mere eller mindre usikre; dersom den Forklaring, hvad der kan være temmelig sandsynligt, er den rette, at Danmark har sit Navn af Den (ǿ: en Slette) og Mørk (ǿ: skovbegroet Land), saa Navnet skulde betyde „den med Skov bedækkede Slette“, da vises der os derved til Landets ældste naturlige Beskaffenhed, som jo er godt kjendt. I den ældste Tid, naar Nybyggerne slog sig ned paa et Sted, var det først ved Kysterne, samt ved Bredderne af Søerne og de større Aaer, der i de Dage vare langt bredere og dybere end nu, at man ryddede Træerne og byggede de primitive Boliger. Men som oftest har det neppe været blot en enkelt Familie eller Husstand, som har fæstet Bo paa en Plads, hvor der kunde ventes det Nødtørftige til Livets Ophold; de have følt det Heldige i, at Flere sluttede sig sammen til gjensidig Hjælp og til gjensidigt Værn baade over for Mennesker og imod de store Skoves mange vilde Dyr. Paa den Maade opstod snart en Landsby, et „Torp“, der muligvis kunde voxe op til at blive en By, især naar den rigeste og mægtigste Mand i Kolonien byggede en Borg, hvor han residerede som Høvding,

og i Læ af hvilken Beboerne med større Tryghed kunde drive deres Erhverv: Jagt, Fiskeri og i senere Tid lidt Agerbrug.

Skjønt Beboerne mest levede af egne Produkter, blev det dog med den mere fremskridende Kultur nødvendigt, at der var Steder, hvor man paa bestemte Tider kunde være sikker paa at faa sine overflødige Varer afsatte eller rettere byttede med, hvad man trængte til; thi Handelen i Oldtiden var i alt Væsenligt en Tuskhandel; der opstod da paa de til saadan Brug egnede Pladser „mærkede Steder“, d. e. Markeder, hvor til visse bestemte Tider af Aaret Folk i Tusindvis samledes, endog langveis fra; men naar Markedstiden var forbi, kom Pladsen til at ligge øde hen indtil næste Marked. Snart opstod dog Trang til at der maatte være Steder, hvor Kjøb og Salg kunde foregaa hele Aaret rundt; og Intet er da rimeligere, end at man til slige Samlingspladser valgte Markedsstederne, der altsaa bleve bebyggede og paa den Maade bleve Forløbere for Kjøbstæderne, som tidt have udviklet sig af denne Spire, idet det midlertidige Marked blev til en fast Handelsplads. Men paa den anden Side har der ogsaa i Oldtiden og ned til Middelalderen været Markeder, som havde stort Ry vidt om Lande, men nu ere forsvundne næsten lige til Navnet. Fremfor alle saadanne Markedspladser maa nævnes Haløre, der første Gang omtales i de islandske Sagaer omtrent ved Aaret 876 som en da meget navnkundig Markedsplads, til hvilken Nordens Folk allerede lang Tid havde pleiet at strømme sammen om Sommeren, og derpaa nævnes jævnlig som „Marked og Kjøbstad“ i over tre Hundrede Aar indtil 1196, altsaa omtrent samtidig med, at København begyndte at finde fast Plads i Historiens Aarbøger. Man har derfor ment at kunne slutte, at Danmarks nuværende Hovedstad ligger omtrent der, hvor for tusinde Aar siden de bekjendte Haløre Markeder holdtes, og at disse skulle have givet det væsentligste Stød til Københavns Opkomst, samt at vi endnu skulle kunne finde Navnet i „Refshaleøen“; eller ogsaa har man tænkt, at Helsingør har arvet baade Plads og til Dels Navn af Haløre. Nu er det imidlertid godtgjort med en til Vished grændsende Sandsynlighed, at Stedet for det gamle Haløre Marked er at søge længere borte i Nordvest, nemlig i Søborg Sogn ved Landsbyen Hulerød, omtrent

hvor Esrom Kanal munder ud i Kattegat. At Haløre betegnes som „Kjøbstad,“ behøver dog ikke at betyde det samme, som vi forstaa ved dette Ord; derimod har det snarere været brugt i Betydningen: „et Sted, hvor man kunde købslaa.“ Der kundelangt snarere være Sandsynlighed for, at Byen Søb org, som laa noget længere inde i Landet ved Slottet af samme Navn og ved den nu næsten udtørrede Sø, fra hvilken der dengang var Seilads til Havet, for en Del kan have Haløre Marked at takke for, at den blev til en Kjøbstad, hvilket den vedblev at være indtil efter Midten af det sextende Aarhundrede. — Vi skulle nemlig nedenfor se, at man nødigt, naar det kunde undgaaes, lagde Kjøbstæderne ved den aabne Strand, men hellere lidt inde i Landet, dog saa vidt mulig ved Vand, der stod i Forbindelse med Havet. Men formodentlig har der ogsaa ved Stranden ved det nuværende Kjøbenhavn, lige som adskillige andre Steder baade Øst og Vest for Øresund, været en Markedsplads, der især har havt Betydning i Fisketiden, og som er kommen til at blomstre ved den af Naturen dannede Havn eller trygge Ankerplads i Kalvebodstrand. Man har da snart fattet Stedets Betydning som Handelsplads, og fra Stranden har man bygget indad i Landet op mod den allerede tidligere eksisterende agerdyrkende Landsby Havn, der maa antages at have ligget omkring ved Frue Kirke og denne Landsby har efterhaanden strakt sig længere og længere nedad mod Vandet, saa de to ere blevne til ét. Da senere Borgen blev anlagt som et Værn, og saavel Kirken som Kongen kappedes om at tage den fremblomstrende Stad under deres Varetægt, vare Betingelserne tilstede for, at den kunde blive, hvad den allerede var i Middelalderen: en efter Landets Forhold ikke ubetydelig By.

For at der et Sted kunde voxe en Kjøbstad frem, maatte først og fremmest de lokale Forhold være gunstige: der maatte være en Trang tilstede; men ogsaa tilfældige Omstændigheder kunde komme til at øve deres Indflydelse. Heldigt var det jo for Handelen, naar en By kunde ligge ved Vandet; men ved den aabne Strand var det ikke trygt for Folk at bosætte sig; Vikingernes skarpe Blik skulde nok snart finde et saadant Sted, hvor der kunde gjøres Regning paa et godt Bytte;

og Vikingerne huserede grumt i Oldtiden; her fra Norden plyndrede de ikke alene paa fremmede Landes Kyster, men naar Leilighed gaves, gik det ogsaa ud over deres Landsmænd, hvilket de jo have ment at være berettigede til, saa længe Landet ikke var samlet under én Hersker. Der holdtes i Middelalderen streng Justits over Sørøverne; som bekjendt bleve i Kjøbenhavn de henrettede Sørøvers Hoveder satte paa Stadsmurene til Skræk og Advarsel for Ligesindede; det samme var Tilfældet ved Helsingør, hvor Steilerne med Hovederne paa kunde ses langt borte ude fra Søen, og muligvis er det ogsaa henrettede Sørøvers Pandeskaller, der ere indmurede i Veile Kirkemur. Men det var ikke alene de professionelle Sørøvere, man maatte vogte sig for; i Borgerkrigene i Middelalderen led Kjøbstæderne meget, ligeledes ved Plyndringerne af Marsk Stigs Tilhængere og deres norske Forbundsfæller, og endnu langt senere gjorde Hanseaterne Strandhugst, hvor de mente at kunne gjøre rigt Bytte og tillige volde deres Fjender, de danske Borgere, anden Skade. Og dog laa de danske Kjøbstæder forholdsvis trygt; det gjaldt om at forene de to Ting, paa en Gang at bo ved Vandet og dog i saa stor Sikkerhed for Overfald fra Søen, som det paa nogen Maade var muligt. Se vi paa Danmarks Kort, da er det især iøinefaldende, hvorledes langs ned ad Østkanten af Jylland, baade Nørrejylland og Sønderjylland, de fleste Kjøbstæder ligge i det Inderste af en Fjord; det samme er Tilfældet med mange af de sjællandske Kjøbstæder, og skjøndt det ikke træder saa stærkt frem, naar vi kaste Blikket paa Fyen, ville vi dog finde, at de fleste fyenske Byer ikke ligge saaledes ved den aabne Strand, som man fra først af synes, men inde ved en Vig, hvor der var nogen Beskyttelse at vente mod Overfald. Naar det nu vides, at Aaerne i tidligere Tid vare langt mere seilbare end nu, og at man ad dem kunde komme langt længere ind i Landet, end det nu er muligt, da kunne vi sige, at et tilsvarende Forhold som det, vi saa ved Kjøbstæderne paa Østkysten og Øerne, fandtes i Vestjylland. Opad Aaerne, ved hvilke Holstebro, Varde, Ribe og Tønder ere beliggende, har der været langt større Søfart end nu til Dags, og dog have Byerne ligget temmelig trygt. Ja, selv Byer som Korsør og Nyborg, der al Tid have havt stor

Betydning for Overfarten over Beltet, har man været saa forsigtig at anlægge længere inde, end det vilde være sket, dersom de blot vare opstaaede for Færgefartens Skyld, da de saa naturligvis vare komne til at ligge henholdsvis paa Halskov og Knudshoved. Ved de fleste Kjøbstæder har der været et Vagttaarn, en „Varde,“ hvor der holdtes Udkig, og naar da et eller flere mistænkelige Fartøier benyttede en gunstig Vind til at seile indad Fjorden eller opad Aaen, kunde Byens Borgere i Tide kaldes under Vaaben til Forsvar, som muligvis kunde forvandles til Angreb; thi med Vinden imod var det ikke let at krydse ud igjen i de snevre Farvande, og mod Borgernes forenede Kræfter kunde Overfaldet stundum komme Angriberne dyrt nok at staa.

Jo mere man i Tidernes Løb turde føle sig sikker for fjendtlige, røveriske Overfald fra Søsiden, desto større maatte naturligvis Bebyggelsen blive paa Kysterne, i Havets umiddelbare Nærhed. Der gaar da ogsaa Sagn om, at enkelte af vore Kjøbstæder i Oldtiden have ligget paa andet Sted end nu; men disse Beretninger maa modtages med megen Tvivl og stort Forbehold. Saaledes fortælles det, at Ribe skulde have ligget fra først af en halv Mils Vei Syd for Byens nuværende Plads, paa Sønder-Farup Hede i Vester-Vedsted Sogn, hvor der ganske vist findes en Del smaa Diger og Indhegninger; men ved Eftergravninger har man ikke kunnet finde Murlevninger eller andre Spor af Bygninger, og ikke heller nogetsomhelst Andet, der kunde tyde paa en Bebyggelse i Oldtiden, hverken Levninger af Stensager eller Jernsager, som dog nødvendig maatte kunne graves op af Jordens Skjød, hvis en Kjøbstad virkelig havde ligget dér. Det samme gjælder om Aarhus, der ifølge Sagnet skal have haft sin første Belliggenhed ved Byen Lisbjerg, omtrent tre Fjerdingsvei mod Nord, længere inde i Landet; men her staar Kjøbstadens ældgamle Navn Aros (d. e. Aamundingen) som et talende Vidnesbyrd om Sagnets Upaalidelighed. Anderledes er det, at Roskilde først skal være fremkommen nede ved Fjorden, da Indbyggerne i Byen Høgekøping, ved det nuværende Høiby i Rorup Sogn, med eller mod deres Villie flyttede ned til den By, Kong Hroar siges at have anlagt dér, hvor de mange Kilder udsprang, som rinde den Dag i Dag; eller at Skib-

binge, der er Annex til Præstø, og laa ved en seilbar Aa, hvilket ogsaa Navnet viser hen til, har mistet sin Betydning, da Aaen grundede til, og fra at være en „Kjøbing“ er bleven til en Landsby, medens Præstø, der ligger paa et Næs, som tidligere har været en Ø, hvilken formodentlig tilhørte Præsten i Skibbinge, og hvor der var en Lade- og Losseplads, saa har hævet sig paa Moderstadens Bekostning.

Lignende Tilfælde kunne oftere paavises; thi ogsaa det maa vi erindre, at ligesom i Nutiden Landsbyer, der tilforn væsentlig nærede sig af Agerbrug, ved Konjunkturerne, der have føiet sig saa heldig, ere gaaede over til at blive mere eller mindre kjøbstadlignende, saa var det ogsaa fordum paa samme Vis. Mange af vore Kjøbstæder ere oprindelig Landsbyer, hvor Forholdene have formet sig saaledes, at en Kjøbstad har dannet sig og har faaet sit Privilegium, nemlig Handelsrettigheder og desuden Unddragelse fra det almindelige Landkommunevæsen og den sædvanlige Jurisdiktion, hvortil Byen efter sin Belliggenhed ellers hørte, og under en særegen Øvrighed — det var jo dette, der tidligere, ligesom nu, var det væsentlige Kjendetegn paa en Kjøbstad; og man maa huske, at i fordums Dage havde Privilegier ikke saa lidt mere at sige end nu om Stunder. Hvor der til en Kjøbstad er store Bymarker, kan man være temmelig sikker paa, at den har begyndt sin Tilværelse som en Landsby, hvis Beboere for Størstedelen have næret sig af Agerbrug, saaledes for at nævne et Exempel Slagelse, ved hvilken Bys Marker jo rigtig nok Legenden om Hellig-Anders har sat sit Præg paa det, der turde være at anse for historisk. Eller ogsaa kan det flere Steder være sket, at Beboerne i en Landsby have havt en Ladeplads noget fra deres Opholdssted, og Ladepladsen i Aarenes Løb er bleven til Kjøbstad, medens den oprindelige By er vedbleven at være Landsby. Enkelte Navne kunne give os en Antydning derpaa: Lemvig har som sit Annex i geistlig Henseende Nørlem, der har været først bebygget lidt inde i Landet; Lemvig, d. e. Vigen ved Lem, er bleven Kjøbstad; — Rindom er Annex til Ringkjøbing, d. e. Rindoms Kjøbing; — Frederikshavn, der først fik Kjøbstadrettigheder af Frederik den Sjette i 1818, hed tidligere

Fladstrand, Stranden ved Flade, en Landsby en halv Mils Vei derfra.

II.

Det blev ovenfor omtalt, at der ofte ved Kjøbstæderne var anlagt Borge, som der nok kunde være Trang til i de Dage, da Lovløshed herskede, og Enhver var rede til at tage sig selv til Rette. Ja, der har maaske endog ikke været ret mange Byer, i alt Fald af de ældre, som ikke have haft en Borg liggende i Nærheden til Værn; men det er ofte vanskeligt at afgjøre, hvad der har været først, Byen eller Borgen; om der først har været bygget en Borg, et Slot, en Fæstning, eller hvad man nu vil kalde det, og Folk da have ment, at der var noget at fortjene fra Borgens Besætning for Handelsmænd og Haandværkere, som da have nedsat sig i Nærheden, idet den ene har trukket den anden med sig, hvorpaa Landboerne have solgt deres Produkter og købt, hvad de savnede, i den opblomstrende Kjøbing. Saaledes har det maaske forholdt sig med Vordingborg, hvor Slottet blev anlagt som en „Varde“ (Vagtsted), hvorfra man kunde holde Øie med de nærgaaende Sørøvere, der plyndrede langs Danmarks Kyster. Sagnet fører Anlæggelsen langt tilbage i Tiden, ikke blot til Hedenskabets Dage, men endog helt hen til den mythiske Tid; maaske kan der nok tidligere have været en mindre Befæstning med en lille By; men den, som har Æren og Fortjenesten af det egentlige Slots Opførelse, er Valdemar den Store. Det dybe Sund tæt derved var ogsaa et heldigt Leie for Flaaden, og i Regelen var det derfor ved Vordingborg, at Skibene samledes, naar man i Middelalderen skulde i Leding; at der da flyttede Folk til, som søgte deres Næring ved Kjøbmandsskab og Haandværksdrift i Slottets Nærhed, er naturligt. Den Omstændighed, at adskillige af Kongerne i Middelalderen holdt meget af at residere paa Vordingborg Slot, skulde ogsaa nok hjælpe til at drage flere og flere til Stedet. Omtrent samtidig med Vordingborg Slot, og i lignende Hensigt, nemlig at holde Storebelt og Kattegat ryddelige for Sørøvere, anlagdes af Esbern Snare, men paa Kongens Vegne, Kallundborg Slot, der gav Anledning til Kallundborg By, som traadte i Stedet

for en gammel Kjøbing, Rynkjøb, der skal have ligget inderst inde i Fjorden, hvor nu Rynkevangs Huse minde om længst svundne Dage. Ogsaa Kallundborg Slot var ofte beboet af kongelige Personer, stundum rigtignok ufrivillig. Dette havde dog neppe noget at gjøre med Byens Oprindelse, hvorimod nok med dens Fremgang. Her skal ligeledes kun antydes, at Hoffets jævnlige Ophold paa Riberhus og Koldinghus vel kunne have bragt Byerne i Væxt, men at de to Byer vare til, længe før de Kongelige kom til at residere paa Slottene, som vare godt befæstede, hvilket endnu kan ses begge Steder, og paa én Gang vare til Værn for Byerne og tillige kunde holde oprørske Tilbøieligheder hos Borgerne i Ave. Derimod kan man nok paastaa om Kjøbstaden Skanderborg, som først sent, nemlig under Kong Frederik den Anden, fik sine Privilegier, der endda vare meget begrændsede, og som ikke før 1760, da der beskikkedes den en særegen Øvrighed, kan regnes for en fuldstændig Kjøbstad, at den saa godt som udelukkende skylder Slottet sin Tilværelse saa vel som sit Navn. Den stammer fra den lidt Nord for Kjøbstaden liggende Landsby Skanderup, hvis Kirke vedblev at være dens Sognekirke til 1699, da Beboerne fik Tilladelse til at søge til Slotskirken, som nu er Kjøbstadens Kirke og den eneste Rest, der er tilbage af Slottet. Her har det dog neppe været Avlsbrugere, der ere flyttede til Skanderborg fra Skanderup, men snarere Haandværkere, Arbeidere og Handlende, som have nedsat sig dér i Haab om, at der fra Slottet vilde strømme Velstandskilder til dem; og skjøndt Byen altid har været trykket af de større Nabokjøbstæder baade mod Nord og mod Syd, har den dog havt og har sin Betydning som et Handelssted for Omegnens Bønder. Dens Opkomst har været en medvirkende Aarsag til, at det gik tilbage for den nuværende Landsby Ry, der ligger et Par Mil Vest for Skanderborg, og i Middelalderen, ja endog efter Reformationen, oftere benævnes som en Kjøbstad, skjøndt den neppe nogensinde har havt fuldstændige Kjøbstadsprivilegier. Men denne By, der rimeligvis har været et af de første Steder paa Egnen, hvor Skoven er bleven ryddet (deraf vistnok Navnet) og Mennesker til Stadighed have fæstet Bo, har i Middelalderen kunnet være et Midtpunkt for Egnens Handel og Omsætning. Da

Skanderborg skulde støttes i sine Bestræbelser efter at blive en Kjøbstad, gik det ud over Ry. Og paa samme Maade er det oftere sket, naar et Slot er blevet bygget, og en Kjøbstad ønskedes anlagt ved Siden, at dette da kun gik for sig paa en anden ældre Kjøbstads Bekostning. Slang erup, der tidligere havde været en ganske blomstrende Kjøbstad, trykkes mere og mere af Regjeringen, da Hillerød anlagdes ved Frederiksborg Slot, men den holdt dog ud som Kjøbstad indtil ind i vort Aarhundrede, uagtet den til den anden Side fik en anden Konkurrent i Frederikssund, der tidligere havde været Slang erups Losse- og Ladeplads, efter at Seiladsen, der i gammel Tid skal have fundet Sted til Slang erup gennem Græse Mølleaa, ikke længere kunde benyttes.

Hvad der er ældst, Byen eller Borgen, kan i Regelen ikke bestemt paavises; men at der ved de fleste Kjøbstæder har været et befæstet Sted, turde være afgjort. Selve Kjøbstædernes Befæstninger havde ikke meget at betyde; ganske vist vare Byerne oftest omgjærdede, maaske hist og her med et Plankeværk eller Stakit, stundum en lille Jordvold, ligesom vi endnu i mange Byer finde Navnet „Graven“ eller lignende, som antyder, hvor langt fra først af Byens afgrændsede Territorium har naaet. Men selv om der har været Porte ved Hovedadgangene til Byen, have disse dog neppe formaaet at holde paatrængende og ubudne Gjæster borte. De have paa en Maade nærmest havt en symbolsk Betydning; thi ligesom der, selv om der paa en Bondegård er en Port, som lukkes om Natten, dog er mange Veie, ad hvilke Tyve kunne bryde ind, saaledes var det Tilfældet ogsaa i Kjøbstæderne, hvis Haver og ubeboede Pladser naaede helt ned til de meget mangelfulde Fæstningsværker, saa en Fjende alligevel havde let Adgang ind i Byen. Derfor var det nyttigt og betryggende for Beboerne, naar de kunde vide sig under Varetægt af en nærliggende Borg, hvor der al Tid var Besætning, som, selv om den var lille nok, dog vilde kunne komme til Hjælp i paa kommende Tilfælde. Oftest har det vist været saaledes, at hvor en Kjøbstad er opstaaet af en Landsby, er Byens fornemste Mands, Høvdingens, i Regelen befæstede Gaard vedbleven at være den Borg, i hvis Skygge ogsaa under de forandrede Forhold Borgerne boede og byggede, indtil den blev

Kongsgaard. Derimod er det rimeligt, at hvor en Kjøbstad har dannet sig paa anden Maade, til Exempel af et Fiskerleie, og der ikke var noget Værn i Forveien, Beboerne da have henvendt sig til Kongen, og denne har sjeldent sagt Nei; thi i hans Interesse laa det netop at være til Forsvar for Kjøbstæderne, over hvilke Kongerne i ganske særlig Grad havde Høihedsret, og af hvilke de havde meget betydelige Indtægter. At Beboerne selv skulde have taget Initiativet til at bygge et Slot til Forsvar, vilde neppe have kunnet finde Sted, undtagen lige i de tidligste Tider; det vilde være et Overgreb, som ingen Konge kunde finde sig i, da det hørte til Kongernes Forrettigheder, ligesom at besidde Havne, saa ogsaa at anlægge Fæstninger. Naar ellers en Havn byggedes, eller en Borg oprettedes, enten af Adelsmænd eller Geistlige, maatte det være med Kongens, i det mindste stiltiende Samtykke.

III.

Dog maa man ikke mene, at naar en Kjøbstads Navn ender paa Stavelsen — borg, dette da stedse skulde være et Bevis paa, at Byen stod i en saadan Taknemmelighedsgjæld til en nærliggende Borg, at den efter denne har taget Navn. Som Exempel paa det Modsatte (og det netop med Hensyn til en af Landets ældste Byer), kan nævnes Viborg, hvilket Bynavns sidste Stavelse ikke har noget at gjøre med en Borg, men derimod med et Bjerg; Vibjerg er det indviede, det hellige Bjerg. Viborg er en af Landets ældste Byer, der er grundlagt allerede tidligt i Hedenskabets Dage. Saa snart man nemlig havde begyndt at opdyrke noget af det Indre af Jylland, har man i denne Landsdels Midtpunkt samlet sig om et Sted, der fik sin Betydning baade for Gudstjenesten og for det, der i Regelen fulgte sammen med denne: Retspleien; og endnu helt til vore Dage findes i Viborg, trods alle Omskiftelser, og trods Tidernes Ugunst, som Viborg vel i høiere Grad end Landets andre ældgamle Byer — Ribe maaske undtagen — har maattet lide under, Minder, der baade i den ene og den anden Henseende bunde helt oppe før det, vi med Grund kunne kalde den „historiske Tid“. Lige som Kristendommen afløste den hedenske Gudstjeneste,

— Thors Hammer-Tegn maatte vige for Korset — saaledes var det paa mange, ja maaske de fleste, Steder Tilfældet, at de Pladser, der i Hedenskabets Dage havde været benyttede som Offersteder til Odin, Thor og de andre Aser, nu bleve tagne i den kristne Kirkes Tjeneste. Saaledes er det ikke urimeligt, tværtimod meget sandsynligt, at antage, at Viborg Domkirke ligger paa det samme Sted, hvor for mere end tusende Aar siden vore hedenske Forfædre samledes til deres Gudsdyrkelse. Men sammen med Gudstjenesten hørte Retspleien; det var egentlig to Sider af det samme; thi fra Tinget, der holdtes i eller ved Viborg, og som synes allerede i Oldtiden at have haft Betydning for en større Landstrækning end just Midtjylland, samt fra at det var ved Viborg, at Danmarks Konger hyldedes, stammer det, at Viborg var Sædet for Jyllands Landsting, indtil i 1805 denne Institution afløstes af Landsoverretten for Jylland, ligesom det ogsaa var Viborg, som blev Sædet for de jyske Stænderforsamlinger. Hvor nu mange Mennesker samledes til Gudstjeneste og Retspleie paa en eller flere nærmere fastsatte Tider i Aaret, var der andre, som søgte deres Fordel deraf ved Kjøb og Salg. Handelsmændene indfandt sig, og Viborg, der ligger saa noget nær midt i Nørrejylland, havde en meget beleilig Plads for Omsætningen, der fra Oldtiden af har holdt sig lige ned til vore Dage under forskellige Forandringer som „Snapsting“. Da Handelsmænd, som ved slige Leiligheder samledes i Viborg, have fundet, at det var et Sted, hvor Betingelserne vare tilstede for Handel og Omsætning, have de, flere og flere, nedsat sig i Byen, der er bleven fra et Offersted og Tingsted, til en Kjøbstad — eller, som det maaske rettere burde hedde: Kjøbsted.

Paa den Maade maa det antages, at Viborg er fremstaaet som Kjøbstad, væsentlig fordi den som Samlingsstedet — Centrum — for Jylland baade som Offersted, Tingsted og Handelssted frembød de Betingelser, der naturlig maatte fordras for en Kjøbstads Opblomstren. Men som Viborg var Midtpunktet for Jylland i flere Henseender, og da særlig for Gudstjenesten og Tingvæsenet, saaledes findes ogsaa i de andre danske Landsdele Byer, Kjøbstæder, hvis Oprindelse skriver sig fra den Omstændighed, — foruden flere andre

sammenstødende — at de vare Landsdelenes Midtpunkter, hvorfra Livet udstrømmede, og hvortil Livet gik, saa det saavel i kirkelig og jurisdiktionel som i merkantil og anden økonomisk Retning blev ligefrem nødvendigt, at en Kjøbstad dannede sig.

Især har da det kirkelige Moment havt sin store Betydning. Byen Lund i Skaane, dér hvor St. Laurentius byggede sin Kirke og narrede Trolden Fin baade for Sol og Maane og for „Kristmands Øine de klare“, havde tidligere været et til Guderne helliget Sted i den hellige Lund; i Nærheden var Tingstedet og Hyldingsstedet for Kongerne — ganske som ved Viborg, og ganske som dér samledes Kjøbmandsfolk, og Offerstedet blev til en Kjøbstad. — Odense, der, naar man ikke aldeles mathematisk vil regne ud med Passeren, dog ogsaa kan siges at være Midtpunktet af Fyen, skylder sin Betydning i Oldtiden og sin Oprindelse som Kjøbstad maaske ikke saa meget det, at den var Fyens kommercielle Midtpunkt, som det, at til dette Sted var netop As-Odins Gudsyndelse særlig koncentreret. Odinse er Odins Vé ǝ: Helligdom; ogsaa dér byggedes ret egentlig den kristne Kirke paa Ruinerne fra Hedenold; ogsaa her drog det Ene det Andet med sig, Folk kom til, og næsten af sig selv udviklede Odense sig til en Kjøbstad, der i Middelalderen fik et stort Opsving som den By, der gjemte Levningerne af Danmarks Skytshelgen, Hellig Kong Knud. — Intet Navn paa Sjælland finde vi saa tidlig som Leire, der i Oldtiden synes at have været en ikke ubetydelig By, og som i hine fjærne Tider, da man kunde seile op til den, har formaaet at hævde en Plads som Kjøbstad. Men hvad der især har gjort, at Leire fik saa stor Betydning, var, at her var det store Offersted for Sjælland, hvor Folk alle Vegne fra samledes til deres Gudstjeneste; som det pleiede at gaa, benyttede man Leiligheden til Handel, og Betingelser vare nu tilstede for, at en Kjøbstad kunde fremstaa og blomstre, især da Kongerne valgte Leire til deres sædvanlige Residens. Men omtrent samtidig med Kristendommen var ogsaa Leires Storhed forbi: Roskilde blev Bispesæde og Kongesæde, hvorhos dog maa bemærkes, at Kongerne som oftest vare paa Reiser omkring i Landets forskjellige Dele, og de boede

enten paa Kongsgaardene, eller laa i Gjæsteri hos Riddersmændene og i Klostrene, saa naar det almindelig hedder, at Roskilde var Kongernes Residensstad i Middelalderen, da er dette ikke at tage aldeles bogstavelig. Ved den oven omtalte Flytning af Beboerne i det gamle „Høgekøping“ til Roskilde blev Byen tildels befolket med driftige Handelsmænd, som benyttede den for Handel og Omsætning gunstige Beliggenhed ved Fjorden.

Derimod synes hverken Leire eller Roskilde at have havt nogen videre Betydning som Tingsted; i al Fald har der dér kun været holdt et Ting for et Syssel eller anden mindre Del af Sjælland. Provinsens store Hovedting holdtes fra Arilds Tid ved og senere i Ringsted, hvis Beliggenhed saa noget nær midt i Sjælland var meget heldig for Folk, der skulde til Tings, hvad enten det nu var til Retterting eller paa Politikens Vegne, idet her var Stedet, hvor de danske Konger hyldedes. Men alene den Omstændighed, at man kunde være sikker paa, at til bestemte Tider af Aaret mange Mennesker vare samlede, har været nok til at faa flere og flere dragne til, fra først af maaske kun til de enkelte Tider, som til et Marked; men senere har dog en Del faaet mere fast Fod under Fødderne: og skjøndt det maa have været klart, at Ringsted, der savnede al Forbindelse ad Søveien, aldrig vilde blive nogen betydelig Kjøbstad, saa maatte dog dens centrale Beliggenhed volde, at den alligevel blev en Stad, hvor man kunde faa sine Varer afsatte og om-tuskede. Og i Middelalderen, under Valdemarerne, synes det, at Ringsted til en Tid har kunnet gjøre sig Haab om at blive Roskildes heldige Medbeiler: dér jordedes Knud Lavard, der halvveis betragtedes som en Helgen, og hans Ætlinge synes gjerne at have opholdt sig i Byen, ligesom mange af dem have fundet deres Grav i St. Bents Kirke.

En anden By, der ogsaa har havt sin Beliggenhed midt i en Landsdel, skjøndt under mindre Forhold, at takke for sin Opkonist, er Hjørring, hvor Sysseletinget holdtes for Vendsyssel, og hvor, tildels som Følge deraf, en Kjøbstad er fremstaaet. Men ogsaa ved denne By kom Kirken til at gribe ind; her holdt nemlig, paa en Gaard lige udenfor Byen, de nordenfjordske Biskopper meget af at residere, og deres hyp-

pige Nærværelse har bragt flere Mennesker til at nedsætte sig her, da de have mærket, at det har kunnet svare Regning.

At Hjørring allerede i en fjærn Fortid har været en ikke ubetydelig By, fremgaar, foruden af forskellige andre Kjendetegn, ogsaa af den Omstændighed, at Biskopperne gjerne vilde bo der, — uden at den dog derfor blev nogen Bispestad med Domkirke, saaledes som de andre gamle Byer, Ribe, Viborg o. s. v., i hvilke, af forskellige let forklarlige Grunde, Bispesæderne strax lagdes.

Men Kirken, og hvad der stod i Forbindelse med den, øvede i hine Dage en betydelig Indflydelse. Da man begyndte at grundlægge Klostre, blev egentlig derved Grunden lagt til flere Kjøbstæder, saaledes formodentlig Maribo. Det er gaaet ved Klostre som ved Slotte, at der i Begyndelsen, til disses Beboeres Fornødenhed, har nedsat sig et lille Antal af Haandværkere, Arbeidsmænd og Handelsfolk, som efterhaanden ved den tiltagende Næring formerede sig og byggede flere Huse, indtil der udviklede sig en By, der omsider naaede at faa Kjøbstadsret. Dog vil det vist ved de fleste Steder vise sig, at der i Nærheden af det Sted, hvor et Kloster byggedes, har været i det mindste Begyndelsen til en By eller en Landsby; saaledes kan det paavises selv ved de Kjøbstæder, om hvilke man almindelig mener, at de have deres Udspring fra Klostre, som Sorø og Nestved, Mariager og Sæby, (som i en Tid efter det i den anlagte Kloster kaldtes Mariested, men hvis oprindelige Navn var Søby), at der længe før Klosterets Stiftelse havde været en Landsby og et Fiskerleie. Sagen har været den, at der af Hensyn til den Fortjeneste, som kunde ventes fra Klostret, har nedsat sig Handlende, Haandværkere og Andre i Landsbyen, der nu snart har skiftet Karakter og mere og mere har udviklet sig til at blive en Kjøbstad. For saa vidt kan det nok siges, at de paagjældende Kjøbstæder skyldte de nærliggende Klostre deres Oprindelse: Spiren, som var der, har udfoldet sig i Læ af Klostret. I det Hele taget har man vistnok tidligere været for tilbøielig til at overvurdere Klostrenes Betydning for Kjøbstædernes Oprindelse. Naar vi ogsaa mindes, at der næsten ikke er nogen dansk Kjøbstad fra Middelalderen, uden at der berettes os om Tilværelsen af

et eller flere Klostre, da er det tydeligt nok, at som Regel have Munkene, eller Nonnerne, naar et Kloster skulde oprettes, søgt hen til de allerede eksisterende Kjøbstæder, paa hvis Fremblomstren de ganske vist kunne have øvet en ikke ringe Indflydelse. Naar det almindelig hedder, at den ved Himmelbjerget liggende Landsby Ry, der, som foran bemærket, tildels har været en Kjøbstad, fornemmelig har det nærliggende Øm Kloster at takke for sin Tilværelse, da kan dette næppe forholde sig rigtig, hvilket de lokale Forhold noksom godtgjøre; thi i saa Tilfælde vilde selvfølgelig Byen Ry have lagt sig i en saa stor Nærhed af Klostret, som det vel var muligt; men der er en halv Mils Afstand mellem Ry og Emborg, hvor Øm Kloster laa. Derimod kan det nok være tænkeligt, at en anden kirkelig Faktor har virket til Rys Tilblivelse og Blomstring; ved Ry var der nemlig en meget besøgt hellig Kilde, der ligesom Kirken var helliget St. Søren, som efter et Sagn skal have været en Bondesøn fra Ry; naar nu de Tider paa Aaret kom, da der mentes at være særlig Lægedomskraft i Kilden, og mange Mennesker strømmede sammen til den, var det ikke alene Syge, men ogsaa Sunde, som søgte Adspredelse eller vilde gjøre Forretninger ved det Marked, der ganske naturlig dannede sig, og som igjen blev Spiren til en Handelsplads med Omsætning for Egnens Produkter.

Et Sted er der, hvor man kan have al Grund til at undres over, at et Kloster ikke har formaaet at frembringe en Kjøbstad: det er Æbelholt i Nordsjælland, der anlagdes i den sidste Halvdel af det tolvte Aarhundrede. Her holdtes i lang Tid, lige udenfor Klostrets Mure, hvert Aar ved Midsommer et stort Marked, der varede fjorten Dage, og da Munkene havde Ret til at hæve Indtægterne af dette Marked, som holdtes paa Klostrets Grund, skulde man antage, at de vilde gjøre alt, for at der kunde komme en fast Handelsplads. Om de have gjort Forsøg derpaa, vides ikke; i hvert Fald blev det Slangerup, der kom til at høste Fordelene.

Man finder ofte anført som Tegn paa Munkenes Skjønhedssans, at de, naar de byggede udenfor Kjøbstæderne, lagde deres Klostre i Landets smukkeste Egne, og naar der henvises til Esrom i Nordsjælland, Skovkloster ved Nestved samt de

mange i Egnen ved Himmelbjerget, midt iblandt Søer og Skove, saa er det maaske muligt, at saadanne Hensyn kunne have gjort sig gjældende og været medbestemmende. Men derfra at ville drage den Slutning, som et Sted er gjort, at ogsaa en Del af vore Kjøbstæder skulle være blevne anlagte, fordi Folk gjerne vilde bo paa et smukt Sted, dette turde dog være temmelig dristigt. Nei, det, der her som alle Vegne hele Verden over og til alle Tider har været det Bestemmende ved Anlægget af en Kjøbstad, har saa godt som udelukkende været praktiske og økonomiske Hensyn. I Middelalderen, da vore fleste Kjøbstæder fremstode, vare Folk næppe saa æsthetisk anlagte, at Spørgsmaalet om Egnens Skjønhed lokkede dem, naar ikke mere materielle Goder medfulgte. Men det samme kan man vel sige endnu bestandig; det er kun et ringe Procentantal af Mennesker, der ere saaledes stillede, at de kunne bosætte sig i en smuk Egn alene for Egnens Skyld; det vilde næppe være mange Andre end Partikulierer og Pensionister.

Som paavist stamme de fleste af vore nuværende Kjøbstæder fra den tidlige Middelalder, nogle endog fra Hedenskabets Dage; de ere opstaaede saa at sige af sig selv, idet Stedets naturlige Beskaffenhed og Menneskenes Interesser have sluttet ligesom et Forbund. De have da godtgjort deres Livskraft, nogle endog over tusinde Aar. Andre Byer ere derimod opstaaede ved kunstige Midler, som naar til Exempel en Kjøbstad skulde begunstiges, og derfor Nabobyer berøvedes deres Privilegier, idet det paalagdes de Indbyggere, der vilde bevare deres Handelsrettigheder og Lignende, at flytte fra deres gamle Hjem til et nyt Sted; flere saadanne Tilfælde i det nuværende Danmark ere ovenfor nævnte; i de tidligere danske, nu svenske, Provinser gik det endnu hyppigere for sig. Det tidligste Exempel, der kjendes her fra Norden, er dengang, da den sønderjydske Underkonge Gøttrik omkring Aar 800 havde erobret Mecklenburg, og han saa gav Befaling til, at alle Handelsmænd i Byen Rerik skulde flytte til Slesvig By, der da var i sin Vorden. Men Sligt synes dog at være et temmelig stærkt Indgreb i Menneskerettighederne og den personlige Frihed; det minder om de overvundne Jøder, som førtes i Landflygtighed til Babylon.

Medens det viser sig i vore Dage, at der endog i en temmelig kort Aarrække kan opstaa forholdsvis store Byer, som kun mangle Kjøbstadnavn og Kjøbstadprivilegier for at være fuldstændige Kjøbstæder, saaledes vil det samme maa- ske ogsaa i Fremtiden kunne ventes at finde Sted, især saaledes som Samfunds- og Samfærdselsforholdene nu hurtig udvikle sig. Og ligesom en Del fordums Kjøbstæder ere gaaede tilgrunde, saa de nu ikke ere Andet end Landsbyer, saaledes kan ogsaa noget Lignende tænkes at ville ske med enkelte af de nu existerende; men man vil dog vistnok bestandig kunne kjende og vide Stedet. Underligt er det at tænke, at der i den fordums danske Provins Halland har været en Kjøbstad Gaasekiel, der endnu nævnes ikke saa kort ind i det sextende Aarhundrede, men nu er i den Grad i Ordets egentligste Forstand sporløst forsvunden, at man end ikke véd, hvor den har ligget. Men der har formodentlig heller aldrig været nogen synderlig Herlighed ved den som Kjøbstad.

Henrik Wegner og hans Familie.

Et Bidrag til de holbergske Skuespilleres Historie,
af Dr. phil. F. J. Meier.

Henrik Wegner, „*Acteur* ved den danske Bande“, som han et Steds, den 16. April 1723, underskriver sig, er den bedst kjendte eller rettere den mindst ukjendte af Skuespillerne ved den ældste danske Scene, som i Grønnegade agerede under Fader Holbergs Øjne. Om han tillige var den dygtigste og talentfuldeste af disse gamle sceniske Kunstnere, er det nu ikke godt med Sikkerhed at sige, end mindre at bevise, men det er ikke urimeligt, da Holberg øiensynlig har sat stor Pris paa ham, — hvem véd, maaske endog fulgt ham til hans sidste Hvilested, — og i al Fald er han den eneste af de med ham samvirkende Aktører, hvis Navn endnu i vore Dage er almindelig kjendt og forhaabentlig stedse vil vedblive at være det.

Hans Virken som Aktør skulle vi ikke her komme ind paa. Her ville vi kun meddele nogle Bidrag til hans Livs og hans Døds Historie. Det er ikke overvættes meget, vi have at berette, men dog Noget. og da Noget altid er bedre end Intet, tage vi ikke i Betænkning at offentliggjøre følgende Notitser om ham, hvor mangelfulde de end ere.

Han var født i Aaret 1701, men hans Fødselsdag kjendes ikke. Heller ikke vides det, hvor han er født. Han maa antages at have været en Jyde, ligesom flere af de andre ældste Aktører, og man har udtalt den Formodning, at han er født i Ebeltoft, ventelig fordi Holberg i et af sine Lystspil lader sin Henrich selv kalde sig Henrich Ebeltoft. Denne Formod-

ning er dog sandsynligvis falsk, og i Ebeltofts Kirkebøger findes han, saa vidt vides, ikke nævnt blandt de i denne By fødte. Jeg er tilbøielig til at tro, at han er født i Aarhus, — skjøndt heller ikke Aarhus Kirkebøger nævne ham, men vel hans nærmeste Slægt, — thi Faderen var Postmester i Aarhus, og i de Tider gaves gjerne den Slags Bestillinger bort til Byens egne Børn, og gik stundom, som vi skulle faa at se, ved kongelig Bevilling i Arv fra Fader til Søn. Der er derfor, finder jeg, nogen Grund til at antage, at Aktørens Fader var barnefødt i Aarhus, og bosat dér, i en eller anden Livsstilling, indtil han, paa Ansøgning, ved kongelig Bevilling givet i Hovedkvarteret for Stade den 22. August 1712 beskikkedes til Postmester i Aarhus. Han var allerede den Gang gift og Fader til fire Børn, af hvilke den senere Aktør synes at have været det ældste, og da Embedets Indtægter kun vare faa og smaa, endnu i 1744 kun 60 Daler om Aaret, har den nye Postmester, der havde mange Munde at mætte, sikkert havt ondt nok ved at komme ud af det. Ventelig sad han, ligesom senere hans Enke, da hun beklædte sin afdøde Mands Embede, „udj nogen Næring“: drev en eller anden lille Forretning ved Siden af sit Postmesteri.

Denne Postmester og samtlige Medlemmer af hans Familie, ene med Undtagelse af hans Søn Aktøren, skrev sig „Weigner“. Saaledes er deres Navne ogsaa skrevne i Aarhus Kirkebøger, og hvor Skuespilleren i Promemorier, Ansøgninger fra dem eller lignende Dokumenter omtales, kalde de ham ligeledes Weigner. Det er derfor rimeligt at antage, at Weigner har været Aktørens rette og egentlige Navn, og at „Wegner“, som han senere kaldte sig og i Kjøbenhavn blev kaldt, kun er en Kjøbenhavniseren af hans virkelige Navn Weigner, maaske et Slags *nom de guerre*, han antog, da han slog ind paa Aktørbanen, som den Gang og langt senere ikke stod i overdreven høi Agt og Ære.

Fader Weigner, Postmesteren i Aarhus, synes at have været en brav og agtværdig Mand, og længe efter hans Død, i 1744, omtaler Generalpostamtet ham i en Forestilling til Kongen paa en hædrende og anerkjendende Maade. En Gang, i 1728, blev han rigtignok indviklet i en ubehagelig Sag, saa der endog blev nedsat en Kommission over ham og Borg-

mester Christen Basballe i Aarhus, som ikke havde holdt sig Stempelpapirsforordningen og Toldordonnansen efterrettelig og derover var bleven attraperet af Toldinspektøren for Nørrejylland, Hans Werner. — medens vor Postmester Weigner, da Werner med sine Betjente den 5. Juli nævnte Aar i Embeds Medfør indfandt sig i Weigners Hus for at erterse nogle der værende Varebeholdninger, skulde „have arstillet sig meget motvillig og med adskillige ord mod hannem sig indlat“. Det Hele endte dog uden Blodsudgydelse: den nedsatte Kommission: Generalmajor og Stiftsamtmænd Poul Lovenørn, Justitsraad Peder Fogh og Amtsforvalter Peter Panck, bødte Borgmesteren en betydelig Pengebøde, som Kongen endog den 1. April 1729 skærpede ikke saa lidt, men den fandt Postmester Weigner sagesløs at være, da Vidnerne indsaagte, at han ikke med uhørlige Ord havde betegnet Toldinspektøren.

Men vi maa forlade Faderen og vende os til Sønnen. Hans Barndomsaar, i det mindste fra 1712, henrandt uden Tvivl i det fædrene Hjem i Aarhus, og da han blev bestemt til Studierne, har han mulig i nogen Tid gaaet i Aarhus Skole, hvortil han dog ikke deponerede. Han blev privat dekurreret til Universitetet, Student den 20. Juli 1720. Han var den Gang mellem Aar gammel. Saa kom han da til København og begyndte at studere, uden Tvivl i Begyndelsen ret vel Alene og med den redeligste Vilje han tænkte „at uddanne sig til Geistlige Forretninger“, begyndte altsaa paa Theologien, men maatte snart forandre sig. Hvad skulde den stakkels Knos leve af? Studenternærmhed og Studiemærksomhed kan rigtignok i Henseende til Tarvelighed og Sær at erhverve Art præstere det katted Utrulige, men af absolut Intet kan man ikke leve, og synderlig men end Intet har den unge Studens næppe havt til Raadighed. At den gamle Postmester boende i Aarhus med sin Kone og sine fire Børn og sine 60 Daler Aars ikke har kunnet sende sin Søn i København nogen Hælp, det er værd at tale om, er en Selvsag. Altsaa blev den staaende Student Heinrich Weigner eller Weigner, Acton, nærmest uden Tvivl, der ikke at se af Sammenhæng.

Hans Væsenhed som Student er saa vel som sagt,

ikke komme nærmere ind paa. Jeg vil kun bemærke, at Henrik Wegner og hans Kammeraters sceniske Præstationer, i det mindste i Begyndelsen af deres Virksomhed, vistnok ikke have været af nogen synderlig glimrende Art. Hvad skulde man ogsaa kunne vente af et halvt Dusin fattige jyske Tyveaarsknøse, som aldrig havde set virkeligt Komedie-spil, som ingen ordentlig Instruktion eller kunstnerisk Uddannelse havde nydt, ingen Forbilleder havde havt at danne sig efter, som manglede baade tilstrækkelig Dannelse, Belæsthed, Modenhed, Erfaring. Menneskekundskab, Studium, Scenevante-hed, kort Alt, uden maaske netop Lyst og Interesse — og for en Enkelts, Ulsøes, Vedkommende endog levende Interesse — for Skuespilkunsten, hvortil saa ogsaa for Fleres Vedkom-mende uden Tvivl kommer uomtvisteligt Anlæg eller Talent, der ved Flid. Øvelse og Studium kunde yde og vistnok ogsaa snart ydede noget respektabelt.

Nok sagt, Henrik Wegner og de Andre af „den danske Bande“ agerede saa, til det Hele efter 5—6 Aars Forløb gik istaa, til den danske Komedie, enten den vilde eller ei, maatte feire sin egen Ligbegængelse, til de tre Fjerdedele af Byen gik op i Luer (1728), og Aktørerne snart efter spredtes for alle Vinde.

Ingen af dem betraadte nogensinde Brædderne mere. En Del af dem forsvinder hurtigt for Forskerens Blikke i den store navnløse Hob. Nogle af dem kunne vi derimod følge i kortere eller længere Tid, og det er glædeligt at se, at det dog gik enkelte af dem bedre, end det efter Aktørstandens ringe borgerlige Anseelse den Gang stod til at vente. Det gjør Kong Frederik den Fjerde al Ære, at han ikke rent slog Haanden af de fattige og nødlidende Thespissønner, men undte flere af dem „Brød“, og det tilmed bedre Brød, end vistnok de fleste den Gang ventede. En af dem, Hald, skal endog, er der sagt, være bleven Provst (?) og Ramel Herredsfoged. Pilloy blev som bekjendt Vinhandler og velhavende, en Tid lang endog en af Direktørerne for den danske Skueplads, og døde den 13. Februar 1755; Montaigu, — hvis fulde Navn, som jeg finder Anledning til at give her, — jeg har tidligere givet det andet Steds — var René Magnon de Montaigu, blev Sproglærer i Løvenørns Hus, Gram Universitetspedel og

Ulsøe Byfoged i Grenaa. Han var ældste Søn af Markus Ulsøe, Krigsraad og Forvalter paa nogle af de kongelige Ryttergodser i Jylland. At Sønnen gav sig til at spille Komædie, at han skrev sig og blev skrevet som „Joh. Ulsøe, een Dandsk *Acteur*“ og paa fattig Aktørvis logerede hos „Malmorerer“ Elias Green i et kummerligt Hus i Regnegade 153, bragte ham naturligvis Faderens Unaade og krænkede paa det føleligste den gamle Krigsraads Rangsperson-Stolthed. Imidlertid gjorde Faderen dog en Gang, da Kongen var paa Clausholm, Knæfald for Monarken for Sønnens Skyld, og den gode Kong Frederik IV gav ogsaa det Tilsagn, at den unge Ulsøe „skulde nyde Brød“. Monarken indfrieede dette Løfte ved 16de November 1729 at gjøre den forhenværende Aktør til Byfoged og Herredsskriver i Grenaa, og det endog, skjøndt Ulsøe, efter at have tilstillet Kongen sin Ansøgning om dette Embede, til hvilket der var to farlige Medansøgere, tilskrev Oversekretær Møinichen, „at j Fald saa var, som *spargeret* blev, at Hans Mayt. igien ville lade holde de Danske *Comædier*, ynskede hand heller derved at forblive, for at *Divertere* Hans Mayt. paa *Theatro*.“ Ulsøe døde faa Aar efter, 1733. Det øvrige Personale tabes saare hurtig af Syne. Mme. Lerche, Hammer, Schou, Høberg forsvinde strax og for stedse; en anden af „de danske *Actister* Nafnl. Sophia Hjort“, der i „den danske Komædies Ligbegængelse“ klager over den kummerlige Lod, der ventede hende og de Andre efter Skuespillenes Ophør, fandt, da denne Kalamitet indtraadte, gjæstfri Optagelse — i det mindste foreløbig — i den ansete Portrætmaler Nic. Wichmanns Hus i Lille Kongensgade 65, Johannes Schumacher, „kgl. dansk *Acteur*“, hvis Fader havde været Slotsforvalter i Vordingborg, flyttede til sin gamle Moder Cathrine salig Schumachers, der havde Tilhold i Størrestræde 340 hos sin Svigersøn Peder Sengeløse, Skifte-skriver under Admiralitetet, — og dermed forsvinder han saa for stedse; „Peter From, dansk *Acteur*“, den ubekjendteste af dem alle, logerede strax efter den store Brand hos Blikkenslager Weis i Kristenbernikovstræde 233, og dermed tabtes ethvert Spor af ham. Værst gik det vistnok Hans Lindorf, „dansk *Acteur*“, der som ledig paa Torvet boede hos Visiterer

Jørgen Madsen i Grønnegade 206; han skal være endt som Lem paa Almindeligt Hospital.

Henrik Wegner hørte ligesom Ulsøe til de heldigste af sine gamle Laugsbrødre: han havde en Fader og Moder at ty til, og det gjorde han da ogsaa, da han stod brødløs, nøgen og hjælpeløs.

Der er naturligvis ikke noget Dokument, som fortæller os, at han, da han kom tilbage til Fædrehjemmet i Aarhus efter at have gjøglet og været Aktør i sex Aar og forsømt sine theologiske Studier, saa at der nu ikke kunde tænkes paa at optage dem igjen, — blev sat til at hjælpe sin gamle Fader i hans Postnesterforretninger, men det behøves heller ikke, thi det følger af sig selv, saa meget mere som Sønnen, nu da alle andre Veie maatte antages at væve lukkede for ham, selvfølgelig maatte arbeide paa at blive Faderens Eftermand i det 60 Dalers Postmesterembede. En Embedsløn af 60 Daler (nu i Værdi omtrent 450 Kroner) var ganske vist ikke meget, ikke en Gang saa meget, som han havde bragt ud af at være Aktør ved den danske Bande, men det var dog i det mindste til det tørre Brød. Altsaa maatte der reflekteres derpaa.

Papa Weigner var vel en Mand paa omkring de 60, men i de Dage var man gammel, naar man var kommen saa vidt. Han kunde vel ogsaa nok trænge til nogen Assistance i sine Embedsforretninger — skjøndt disse næppe have haft stort at sige — og ønskede i al Fald at skaffe sin Søn Bestillingen efter sig, i Mangel af bedre.

Altsaa fremsendte da Sønnen i Begyndelsen af 1730 til Kong Frederik IV en Ansøgning, som i Gratialprotokollen for 1730 Side 213 under 18de Februar nævnte Aar refereres saalunde:

„*Henrich Wegner*, som nogle Gange har haft den Naade (sic) at være Hans kgl. Mayt. til *Divertissement* paa *Theatro*, andrager, at endskiønt hand hafde tenkt at *applicere* sig til Geistlige Forretninger, har hand dog maat forandre sit *Propos*, oc derefter med saadan Fliid lagt sig efter Verdslige Sager, at hand formoder ikke at skal findes Hans Mayt. Naade til *Emploi* uværdig; Des Aarsag anholder hand allerunderdanigst, at Hans Mayt. til en liden Prøve af sin Naade ville aller-

naadigst *conferere* ham den af hans Fader til *Dato* forestaaede Postmester Tieniste udj *Aarhuus*, oc tillige behage at beskikke hannem til *Vice* Borgemester sammesteds, da hand allerunderdanigst forsikrer aldrig at skal aflade enten at gjøre sig saadan Høi Kongelig Naade, saa vit mueligt, *meriteret*, eller at tilbede Hans Kongl. Mayt. et lyksalig oc langvarig Regimente.

Supplicantens Fader *recommenderer* allerunderdanigst Ansøgningen, oc beder paa Sønnens Vegne om allernaadigst Bønhørelse, da hand Tienisten til hannem velvillig vil afstaae.“

I Marginen: „Denne allerunderdanigste Ansøgning have Vi af Besynderlig Naade allernaadigst *accorderet* at *Supplicantens* Fader Postmesteriet i *Aarhuus* til sin Søn *Hendrich Wegner* inaa afstaae, og tillige som *Vice* Borgemester udj *Aarhuus* at beskickes.“

Og ved kongelig Skrivelse dateret Kjøbenhavn den 10de Marts 1730 tilkjendegaves det Direktionen for Generalpostamtet, at Kongen allernaadigst havde beskikket „*Henrich Wegner* til at være Postmester i Vor Kiøbstad *Aarhuus*, naar hans Fader, den der nu værende Postmester bemeldte Postmester Bestilling til hannem vil afstaae eller og den i andre Maader lovligen ledig vorder.“

Den gamle Fader Weigner levede endnu et Aarstid efter dette; han afgik ved Døden i Foraaret 1731, og ved kongelig Resolution dateret Kjøbenhavn 11te Mai s. A. beskikkedes derefter Sønnen, den forhenværende Aktør, til Postmester i Aarhus, „udi hans Fader forrige Postmester sammesteds afgangne *Henrich Wegner* hans sted“, „for hvilken tieniste hand skal stille Vores *General* Post amt *Suffisant caution*“, samt „sig i alle maader saaledis skikke og forholde, som det en Ærlig, tro og oprigtig Postmester egner og Velanstaaer Efter dend Eed hand os derpaa allerunderdanigst giort og aflagt haver“. Samme Dag, 11te Mai 1731, fik den afdøde Postmesters Enke, Marie salig *Henrik Weigners*, kongelig Tilladelse til at sidde i uskiftet Bo. Hendes Børn vare, paa den yngste Datter nær, alle myndige.

Og da vi nu have faaet Aktøren *Henrik Wegner* anbragt som Postmester og Viceborgmester i Aarhus, med 60 Daler

aarlig Løn, kunde det maaske være paa rette Tid og Sted at gjøre hans Søskenes Bekjendtskab.

Han havde to Søstre og en Broder. Den ældste Søster, Elisabeth Henriksdatter Weigner, havde i nogle Aar været gift med Forpagteren paa Clausholms Ladegaard, Søren Clausen Thrane, til hvem hun den 12te Juni 1726 var bleven viet i Frue Kirke i Aarhus. Den yngste Søster, Marie Weigner, var umyndig, men ved Bevilling dateret Frederiksberg Slot den 3die Januar 1738 gav Christian VI „*Marie Weigner* af vor Kiøbstad *Aarhus*“ Tilladelse til „at være hendes egen Værge og selv sine Arve Midler til sig annamme og raadig være, dog under *Curators* Tilsyn efter Loven“. Broderen, Christian Weigner, var født 1712; han havde, skriver han i en Ansøgning 1744, ved Studeringer stræbt at „*habiliter*“ sig til Kongens Tjeneste „fra Ungdommen op“, men optræder allerede tidligt som Aspirant til og Expektant paa det 60 Dalers Postmesterembede, som Faderen havde siddet i, som den ældste Broder fik efter Faderen, som derefter Moderen fik efter sin ældste Søn, og som endelig i 1744 den yngste Søn Christian Weigner fik efter Moderen. Vi ville længere fremme igjen træffe paa Mr. Christian Weigner.

Skjøndt Familien næppe har siddet i glimrende Kaar, synes den dog at have været ret vel „æstimeret“, som man den Gang sagde: Datteren Maries Kurator var „Velædle Hr. Raadmand *Andreas Stær*“ og Moderens „Laugværge“ „Velædle og Velbyrdige Hr. *Commerce* Raad *Ole Olsen*“, — saa i al Fald stod Familien Weigner i Relation til nogle af Aarhus' Bedsteborgere.

Den nye Postmester hensad ikke ret længe i sit kummerlige Embede. Uden Tvivl har han længtes efter Kjøbenhavn og arbeidet paa at faa sin usselt lønnede Bestilling i Aarhus ombyttet med en anden om muligt bedre aflagt i Hovedstaden. Det maa være lykkedes ham at faa Løvenørn, der havde kjendt hans Fader, og hvis Billede, indfattet i en kostelig „Billedhuggerramme“, vi siden ville finde hængende paa Væggen i den gamle Aktørs Stue paa Amagertorv, — til at interessere sig for ham, og uden mindste Tvivl skyldes det Løvenørn, at han i 1733 opnaaede at ombytte sit Postmesterembede med en Plads i Krigskancelliet. Ved Skrivelse af

10de November 1733, signeret Løvenørn, tilmelder nemlig Krigskancelliet Direktørerne over Generalpostamtet, „at det allernaadigst haver behaget Hands Kongl. Mayt. den udi Aarhus hid indtil vaarne Postmester *Hendrich Weigner* som *Archivarius* udi Kriigs Kantzeliet at bestille“, samt derhos, at den gode Monark under s. D. „havde resolveret, at hands Moder, forrige Postmester Weigners Encke *Maria Weigners* samme Postmester Tieniste : saa længe hun levede og Tienisten forsvarlig enten selv eller ved andre loed forrette :/ endvidere skulde beholde.“

Nu er altsaa Marie salig Weigners bleven Postmester i Aarhus og hendes ældste Søn, den forhenværende Skuespiller, Arkivar i Krigskancelliet. Hvad Moderen angaar, da styrede hun Postmesteriet med Understøttelse af den yngste Søn Christian Weigner, en Knøs paa en Snes Aar. Hendes ældste Søn havde rigtignok været ikke alene Postmester, men ogsaa Viceborgemester i Aarhus, men det gik dog ikke ret vel an at gjøre Marie sal. Weigners til Viceborgmester, og derfor beskikkedes samtidig dermed velfornemme Handelsmand og Kaptain ved Borgerne, Peder Laasby i Aarhus til denne Værdighed.

Overskou havde altsaa Ret, da han i sin Theaterhistorie lod Henrik Wegner komme ind i Krigskancelliet, og Werlauff Uret, da han i sine Antegnelser til Holbergs Lystspil drog denne Angivelses Rigtighed i Tvivl. Den nyeste danske Theaterhistorie, Prof. P. Hansens, har ikke gjort sig den Uleilighed at komme til Bunds i dette Spørgsmaal, og det, skjøndt et ti Minuters Besøg i Rigsarkivet eller et Blik i A. D. Jørgensens Bog om vore Arkivers Historie vilde have været tilstrækkeligt dertil*).

Hans Majestæts Arkivar i Krigskancelliet Henrik Wegner nød en aarlig Løn af 300 Daler (nu i Værdi omtrent 2000 Kroner), og han var altsaa kommen paa en ret grøn Gren. Imidlertid synes han ikke at have haft Lykken med sig i

---

*) Det er i det Hele taget mærkeligt, i hvor paafaldende ringe Grad Prof. P. Hansen har benyttet de værdifulde Materialier til den danske Skuepladses ældre Historie, som bevares i Rigsarkivet.

Krigskancelliet: Lønnen var og blev til hans Død kun 300 Daler aarlig, og sidste Gang vi finde ham omtalt i nævnte Kancellis Dokumenter, se vi ham forbigaaet til Fordel for yngre og senere ansatte Kancellister; han er ikke mere, som før, Arkivarius, men slet og ret Kancellist ligesom de, der ere sprungne ham forbi. Dette synes at tyde paa, at han ikke har været paa sin rette Hylde i Krigskancelliet. Desuden var ogsaa Løvenørn død (1740), og det er ikke umuligt, at Wegners Foresatte — efter dette Dødsfald — i ham mere have set den forhenværende Aktør end den forhenværende Postmester og Viceborgmester og ladet ham føle dette. Om Wegner har taget sig disse Tilsidesættelser og Forbigaaelser nær, formaa vi ikke at sige; har han græmmet sig derover, skulde han i al Fald ikke lide længe.

Han beboede — i det mindste i sin sidste Levetid — en lille Leilighed paa to, tre Værelser paa Amagertorv. Lad os aflægge et Besøg i den gamle Aktørs Bolig og se, hvorledes han har indrettet sig der.

Det er kun en lille, beskeden Pebersvendeleilighed, to smaa Værelser, af hvilke det inderste benyttes som Soverum, og endnu et lille Kammer.

Vi komme først ind i Sengekammeret, som vender ud mod Eiendommens Gaard. Det er kun lille, og lavt til Loftet er der, men Loftet er dog dynniket (gibset) og ikke af hvidtede eller perlemaalede Bjælker eller Planker, som i Byens simplere Kvarterer. Thi Amagertorv laa i den finere Del af Byen, „paa Strøget“, den Gang som nu. Der er to Fag Vinduer i den gamle Skuespillers Sengekammer, med Gardiner af rødttribet Gingang for*). Sengen er en Skakseng, dens Himmel bæres af to lodrette og to skraat opløbende Stolper, paa hvilke et rødttribet Gingangs Omhæng med grønne Silkesnore er anbragt. Ved Kammerets Vægge staar der to store aflaaede Dragkister; hvad de indeholde, kunne vi ikke sige, formodentlig Klædningsstykker, maaske ogsaa, som Erindring om fordums Dage, hans Tjenerhabit fra en eller

---

*) I Skiftet efter ham omtales ingen Vinduesgardiner, saadanne fandtes der dog uden Tvivl, men maaske de have tilhørt Husværten.

anden af hans bedste Roller. Ogsaa maa de uden Tvivl indeholde en Del Linned, Lagner o. l., da det ikke kan antages, at Hans Majestæts „Krigssekretær“ — som han kaldtes — Mr. Henrik Wegner ikke har været i Besiddelse af andet og mere af disse Sager, end hvad der nævnes i Skiftet efter ham, nemlig otte Servietter, to fine Skjorter, sex Tørklæder, ét „pudesvaar“ og ét Lagen.

I Sengekammeret se vi endvidere et Speil i brun Ramme med Forgyldning og to „Metal-lyse-arme“, altsaa et Toilet-speil. Der er ingen Sofa eller Løibænk i Værelset, derimod en Lænestol, betrukken med rødtstribet Gingang, og fire „ryslæders-stole med træe i ryggen“, samt en Tabouret med rødtstribet Gingangs Betræk. Af Borde forefinde vi et Slagbord med to Fløie, „Engelsk *façon*“, et Quadrillebord (Spillebord) af Egetræ og et lille Thebord med grøn Fod og betrukken med Voxdug. Paa Væggene hænge adskillige Billeder, dels Malerier, dels Stykker i Gouache eller Vandfarve, dels Kobberstik; mest i Øine faldende er afdøde General Løvenørns Portræt „i en forgylt Bilthuggerramme“ (∴: Ramme med Billedhuggerarbeide): desuden er der sex Blomsterstykker i brune Rammer, to Stykker med Fugle, fire „malede skilderier“ (∴: Oliemalerier) og to Kobberstik i Glas og Ramme. Paa den ene af de to nysnævnte Dragkister staar der et lille Chatol, og paa det voxdugsbetrukne Thebord en Thekjedel med Fyrfad, „noget lidet *porcelains* thetøy“ og nogle Glas. Naar vi tilsidst nævne to smaa Porcellæns-hunde, have vi omtalt Alt, hvad vi i Sengekammeret forefinde.

Det tilstødende lille Kammer er uden Tvivl den gamle Skuespillers Pulterkammer. Vi forefinde Intet der, som fortjener at nævnes. I den yderste Stue, ud mod Torvet, ser der noget tomt og ufærdigt ud, aabenbart opholder Beboeren sig sjældent eller aldrig der. Ved Væggene staar der sex Gyldenlæders Stole, midt paa Gulvet et af de den Gang saa stærkt grasserende indlagte Borde, i Krogene to smaa Gueridoner, det er Alt. I det Hele er det Indtryk, vi faa af vort Besøg i den gamle Skuespillers Leilighed, det, at han som mangan anden halvgammel Pebersvend i høi Grad mangler en kvindelig Haand til at ordne og hygge om sig, og at

hans Kaar trods hans Embede og Titel, kun ere smaa og trange.

Hvor længe Henrik Wegner boede i sin nys beskrevne Pebersvendeleilighed paa Amagertorv, formaa vi ikke at sige, men da det i 1743 lakkede ad Foraaret, blev han syg og døde i sin Rede Fredagen den 1ste Marts nævnte Aar Klokken elleve om Aftenen. Han blev kun 42 Aar gammel. Hvor længe hans Sygdom havde varet, og hvilken Sot der blev hans Helsot, vide vi ikke; under Lægebehandling har den Dødssyge imidlertid været, da det meldes, at Doktor Piper tillige med den Hensovedes Husvært (?) Regimentskvartermester Thygesen „for Hans død“ (o: før Wegners Død) havde forseglet Nøglerne til de i nys nævnte hans Sengekammer staaende Dragkister som og de to Fag Vinduer i samme Soveværelse. Efter Rekvisition af Regimentskvartermester Thygesen og efter derpaa følgende „Hoff-Rettens udmeldelse“ „*comparerede*“ da den følgende Dag, Lørdag den 2den Marts, Skifterettens Kommissærer, Assessor Albertin og — i Etatsraad Schouboes Sted — Assessor Horrebøw i den Afdødes Bolig, hvor de i Overværelse af Thygesen forsegledede de oftere nævnte tvende Dragkister samt optog Fortegnelse over den Bortgangnes faa Eiendele. Regimentskvartermester Thygesen paatog sig at lade den Afdøde jordfæste som og at tilmelde alle vedkommende Arvinger „den Sl. Mands Dødsfald.“

Da Dødsfaldet ved Skrivelse fra Regimentskvartermester Thygesen var bleven meddelt den Bortgangnes Slægtninge i Jylland, — den gamle Moder, den ugifte Søster Marie Weigner, den gifte Søster Elisabeth Thrane og hendes Ægtefælle Søren Clausen Thrane og Broderen Christian Weigner, — afsendtes denne sidste til Kjøbenhavn for paa egne og alle de Andres Vegne at varetage deres Tarv som lovlige Arvinger i Dødsboet. Der medgaves ham en Fuldmagt til at handle paa alle de Andres Vegne, og af denne Fuldmagt bevares der i Rigsarkivet en Gjenpart, som, skjøndt den bærer Datum Aarhus d. 15de Martij 1738 (i Stedet for 1743) dog af nævnte Christian Weigner under Datum Kiøbenhafn d. 2den April Anno 1743 bevidnes at være rigtig og i alle Maader overensstemmende med Originaldokumentet. „Paa et saa sørgelig Bud-

skab," hedder det i denne Gjenpart, „at min Kiære Søn *Henric Weigner* Hans kongelig Majestæts Krigs-*Secrétaire* udi Krigs *Cancelliet* den 1. Martij sidst forløbne ved Døden er afgangen, haver ieg *Maria* Sl. Postmester *Henric Weigners*, den Afdødes Moder, tilligemed mine Kiære Børn *Søren Clausen Trane* Forpagter paa *Clausholms* Ladegaard, paa hans Kone *Elisabeth Weigner* min ældste Datters Vegne, og min yngste Datter *Maria Weigner*, som efter Hans Kongl. Mayst.s allernaadigste *Dispensation* af 3 Janvarij 1738 er sat som myndig . . . beskikket min Søn *Christian Weigner* til Kjøbenhavn at overreyse, og der vores hoytelskende (sic) Afdødes Efterladenskaber at imodtage," hvorfor de bemyndige nævnte *Christian Weigner* til at modtage Boets Eiendele og afhandle alt „med *Creditorer Debitorer* eller andre det Sl. Menniske og hans Sterfboe vedkommende" osv. Dokumentet er underskrevet af alle den Afdødes Slægtninge samt af Datteren *Maries* Kurator og den gamle Moders „Laugværge“.

Udrustet med denne Fuldmagt „*comparerede*“ saa Mr. *Christian Weigner* i Skifteretten Lørdagen den 30te Marts 1743, fremlagde sin Fuldmagt og fik efter sit Forlangende den Afdødes Bo „overleveret til egen Behandling“.

Da dette skete, var den Bortgangne forlængst stedt til Hvile. Naar og hvor den navnkundigste af de ældste holbergske Aktører var bleven jordet, skal jeg ikke kunne sige, ventelig var det sket den 4de eller 5te Marts — i de Dage skyndte man sig at faa Ligene gravsatte saa hurtigt som muligt — og formodentlig paa Urtegaarden ved Helliggjæsts Kirke.

Til Slutning endnu kun et Par Ord om *Henrik Wegners* gamle Moder og om hans Broder. Moderen hensad endnu en halvanden Aars Tid som Postmesterinde i Aarhus: saa kunde hun, paa Grund af sin høie Alder, ikke mere, og Sønnen, *Christian Weigner*, ansøger da under 22de September 1744 Kongen om at maatte „*adjungeris* Moderen udi samme Postmester Tienniste, saaledis at hand dend efter hendis Død uden viidere allernaadigst Bestalling maatte tiltræde.“ Han beraaber sig paa, at hans Fader og hans Moder i tredive Aar „haver haft den Naade at forvalte Postmester Tienisten her udi *Aarhuus*, Gud skee Lov, i alle Maader u-paaklagelig“

osv., at han „ved Studeringer har stræbt at *habilitere* sig til Hans Mayt.s Tjeniste fra Ungdommen op“, at han i nogle Aar „har gaaet Moderen tilhaande“, og at han er „vel øvet i de Ting, der hører til saadan Tieniste.“ Tjenesten er vel i sig selv kun ringe, „da den derved allernaadigst tillagde Løn er ey meere end 60 Rixdaler, men,“ tilføier han, „da min Moder sidder udj nogen Næring, og ieg dend efter hendes Død kunde *continuere*,“ mener han dog nok at kunne „subsistere“. Og endelig „erbyder han sig allerunderdanigst at erlægge Toe Hundrede Rixdaler til D. Kgl. Mayt.s Post-Cassa“ eller til hvad Brug, Majestæten maatte befale.

Ogsaa den gamle Moder henvender sig s. D. til Kongen. I sin Ansøgning beder hun varmt og indtrængende Monarken at bønhøre hendes Søn og nedbeder Himlens Velsignelse over Kongen. „Jeg skal aldrig aflade at Beede Gud baade Dag og Nat, at hand igienn riigeligen vil belønne Deris Kongelig *Majestæt*, og med alle Velsignelser og Glæde opfylde Deris kongelig *Majestæt*, hvornæst jeg til min Døds Stund med u-afladelig Nidkjærhed forbliver Deris kongelig *Majestæts* Allerunderdanigste og Tropligtskyldigste Undersat (sic) og Tiennerinde *Marie Sal. henrich Weigners*.“

Ansøgningerne bleve den 7de Oktober præsenterede Kongen, og Kristian den VI befalede, at der om Christian Weigners Andragende „allerunderdanigst skulde forestilles“ af Generalpostamtet.

Generalpostamtets Forestilling er dateret Kjøbenhavn den 12te Oktober s. A. Det ses af dette Dokument, at Marie sal. Henrik Weigners — hvis høie Alder omtales — „i disse Dage (o: de første Dage af Oktbr.) er ved Døden afgangens,“ og at Sønnen strax derpaa er fremkommen med en ny Ansøgning — som jeg ikke har set — til Kongen om det tidt-ommeldte Embede, i hvilket Andragende han allerunderdanigst offererer ikke to Hundrede, men hele „Trej hundrede Rixdaler“ til Postkassen, eller hvad Kongen ellers vil. I øvrigt anbefaler Generalpostamtet Ansøgningen paa det Bedste, og ved kongelig Resolution, dateret Frederiksberg den 14de Oktober 1744, „acorderedes“ allernaadigst det Ansøgte, „dog at *Suplicanten* ved Tiennestens Tiltrædelse betaler de 300

Rthl. til Post-Cassen. *Christian R.*“ Den 30te Oktbr. underskrev saa endelig Monarken hans Bestalling.

Den 10de Januar 1748 viedes i Frue Kirke i Aarhus Postmester Christian Weigner til den sex og tyveaarige Jomfru Johanne Marie Thøgersdatter Kjærsgaard. Hun døde den 27de Avgust 1767, 45 Aar gammel. Hendes Ægtefælle overlevede hende kun i to Maaneder; han døde den 29de Oktober 1767, 55 Aar gammel.

Kulturhistoriske Smaatræk fra Jyllands Fortid.

Af C. A. Thyregod.

Tallotteriet.

Da Opfostringshuset for fattige Børn oprettedes 1753 fik det Lov til i 20 Aar at indrette et aarligt Lotteri. Det var hertillands det første af slige Lykkespil, der var bestemt til at bestaa i en længere Aarrække, og Tilladelsen blev siden forlænget i ti Aar til, og saa blev den vedvarende, da Indretningen endnu bestaar under Navn af „Det kgl. kjøbenhavnske Klasselotteri“. I Et og Andet har det vel skiftet Skikkelse, men er dog i Hovedsagen det samme, og havde fra først af den Egenskab, at dets Kredsløb krævede en Pengesum, der for Fattigfolk ikke var saa ganske ubetydelig. Efterat Lodderne nu i den senere Tid ere udstykkede i Ottendedele, har dette rigtignok mindre at betyde, thi saa er jo Indsatsen bleven mere overkommelig. Saadan var det ikke fra først af. Da kunde der kun spilles paa hele Lodder, og Udgiften dertil var vel ikke af stor Betydning for de Velhavende; men for Fattigfolk var den betydelig, og paa Landet var der kun Faa, der spillede i Klasselotteriet.

Det blev derfor endog kaldt en Velgjerning mod Fattigfolk, da en vis Hr. Koës den 12 Januar 1771 fik Lov til at oprette et Tallotteri efter Genuesisk Mønster med 90 Nummere, medens Klasselotteriet som bekjendt har en større Mængde Tal. Af disse 90 Nummere blev hvergang udtrukken 5. Hver Spiller kunde vælge saa mange han vilde, men i det høieste 5 Tal paa hver Seddel, og saa kom det an paa, hvor mange af disse 5, der kom ud. Kom der et af Tallene ud, og man havde sat 2 Skilling paa simpelt Udtræk, saa vandt man 30 Skilling; men havde man sat paa en Kvaterne, og der kom fire af Tallene ud, saa vandtes Indsatsen 60,000 dobbelt. Saadan tror jeg nok det var. Indsatsen kunde være stor eller lille efter Spillerens Ønske. Smaa Bidrag modtoges med Velvillie, om ikke just med Taknemlighed, dog var 8 Skilling den mindste Indsats, der kunde gøres paa en Seddel.

Den omtalte Hr. Koës, der oprettede Tallotteriet 1771, grundede det paa 500 Aktier; han fik Eneret til det i 6 Aar, og uagtet han hvert Aar skulde svare en Afgift af 25,000 Rdlr. til den kongelige

Kasse, skrabede han Penge ind i saa store Masser, at Myndighederne fandt, det var alt for fedt til saadant et privat Samlag, og derfor blev han og hans Fæller udkjøbt, og Lotteriet henlagt under Statens Finantsvæsen. Hr. Koës havde kun havt det et Aar i Stedet for 6, men havde dog tjent godt i det ene Aar; thi 1774 kunde han købe to sjællandske Herregaarde med Bøndergods, i Alt 1700 Tdr. Hartkorn. Siden dreves Tallotteriet for Statens Regning og gav glimrende Indtægter. I de første 4 Aar gav det et Overskud af mere end 2 Millioner Rigsdaler, og det var næsten ligesaa meget, som Øresunds Told indbragte i det samme Tidsrum. Meningen om Tallotteriet som en Velsignelseskilde for Fattige, som her pludselig kunde blive rige, skiftede da ogsaa snart; men det var for Statens Finantser blevet en ypperlig Indtægtskilde, som man først troede at burde stoppe, efter at den havde strømmet i 70 Aar.

Denne Indretning havde flere uhyggelige Sider og traadte dybe Spor i Folkelivet. Den som engang havde begyndt at spille, havde ondt ved at holde op igjen og sagde: Jeg maa dog engang vinde! Gik saa dette Haab i Opfyldelse, og der vandtes en Smule, saa skærpedes Begjæret i Stedet for at tilfredsstilles, saa hed det: Det var skændigt, at min Indsats var saa lille; en anden Gang skal jeg gjøre det bedre, og saa forceredes Spillet, hvis Vedkommende paa nogen Maade kunde. Og mangehaande Overtro knyttede sig dertil. Stjaalne Penge skulde der være særdeles Lykke ved; fundne Penge vare ogsaa gode; man vidste ogsaa at fortælle om En og Anden, der havde pantsat sin sidste Dyne og derved banet sig Vei til Lykken, Kollektørerne vare meget ofte Pantelaanere, og sjældent kom Pantet tilbage. Jeg har kjendt en Kone, der pantsatte et Sølvbæger paa 10 a 12 Lod — hendes Mand havde arvet det —, men uden hans Vidende bragte hun det til Kollektøren og laante en Mark eller to, som hun satte paa Tal, som hun havde drømt, og som jo ufeilbarlig maatte komme ud. De kom ikke den første Gang, men saa satte hun igjen og igjen, indtil der ikke kunde faaes mere at laane paa Bægeret. Da angrede hun, hvad hun havde gjort, og bad med grædende Taarer sin Mand om Forladelse. Han tilgav hendes Forseelse paa det Vilkaar, at hun aldrig maatte gjøre sligt mere. Det lovede hun, og hun holdt det, hvilket ikke altid var Tilfældet med den Slags Løfter under slige Omstændigheder. Man sagde, at Forholdet mellem de tvende blev inderligere, end det havde været tilforn; men saadan gik det heller ikke altid.

En Mand véd jeg ogsaa, som for at faa Lotteripenge ønskede at pantsætte den sidste nogenlunde sømmelige Klædning, hans Kone havde, og da hun modsatte sig baade med det Gode og det Onde, tog han Klædningen fra hende med brutal Magt, og da vedkommende Kollektør nok vilde laane paa Sølvtoi og Sligt, men ikke paa Klæder, saa solgte Manden Kjolen for hvad han i en Hast kunde faa for den; thi der var knap Tid, hvis han skulde have en Lod-

seddel til den næste Trækning, og han var vis paa, at Tallene vilde komme ud. saa han endelig maatte have dem besat den Gang. Det viste sig dog, at for den Sags Skyld kunde han godt have opsat Sagen.

Tallotteriet gav ofte Anledning til Splid mellem Ægtefolk og til. at de bestjal hinanden; thi det var ikke altid, at begge vare lige sikre paa at vinde, og heiler ikke vare de altid enige om Anvendelsen af det, der skulde vindes. Om dette sidste har jeg hørt en gammel Vise om en ægteskabelig Samtale, der begynder meget fredelig. idet Knud siger til sin Kone. at der er Mange. der gjør deres Lykke ved Lotteriet; derfor mener han, at de ogsaa ville prøve den Ting. Konen er straks villig. Hun har en gammel Krone, som hun vil lade springe i den Anledning, og naar de saa har vunden en klækkelig Sum, saa skal Fanden spinde og ikke hun. Men det vil Knud ikke lade gjælde. Om de ogsaa blive nok saa rige, skal hun dog blive ved at passe sin Rok og sin Ten, og han vil raade for Pengene. Saa tager det ene Ord det andet, indtil hun giver ham et Nakkedrag, og han tager hende i Haaret. og her ender Visen med de Ord: „Se der! nu slaas de om de Penge, de hverken har, ei heller faar.“

En aldeles lignende Historie har Kristoffer Nyrop i „Romanske Mosaiker“ fortalt fra Provence. men det er meget muligt, at virkelige Begivenheder baade her og der kunne ligge til Grund; thi sligt kunde ske i hvert Land. hvor Lotteriet havde faaet Fodfæste. I Tiden før 1830 kjendte jeg fire Koner, der havde slaaet sig sammen om en Seddel og spillede paa Numrene: 11. 13. 23, 30, som den ene af dem havde drømt. Det sagde hun da. Men hun havde ingen Penge at spille bort; hun var Enke og boede i en Indsidderstue, men løb for det meste om i Landet og købte Papirklude og solgte Bændler og Synaale o. desl. Hun fik da tre fattige Gaardmandskoner — næsten alle Gaardmandsfolk vare fattige i de Tider — til at tage en Seddel i Fællesskab med hende, uden at deres Mænd vidste det. Enken betalte ingen Penge for sin Fjerdepart Seddel. de andre Koner betalte hver en Trediedel, og hun ydede Vederlag for sin Andel ved at have Uleiligheden med Seddelens ugentlige Ombytning og ved at omsætte i Penge for de andre Koner de Sager, navnlig Smør, Uld og Ost, som de lænligen lod bringe bort for at kunne holde Spillet gaaende. Det fortsattes i fulde halvandet Aar. Enken klagede, at Omsætningen faldt hende altfor besværlig, og de Andre maatte yde hende et Vederlag i lignende Varer for at standse hendes Klynk. Samlaget havde omsider Lykken med sig og vandt nogle og tredive Daler, som de redeligt og glædeligt delte imellem sig; men saa var der Spørgsmaal om Anvendelsen. Enken behøvede ikke at gjøre Nogen Regnskab for sin Del. Den ene Kone havde en pyntesyg Datter og led nok ogsaa selv af en Svaghed i samme Retning, og 8 til 9 Rigsdaler var dér en velkommen Hjælp og kunde bruges. uden at Manden fik Noget at vide derom. Den anden

Kone holdt mere af Kaffe, end hendes Mand syntes om, og hun brugte Pengene til at betale af paa sin Regning for Kaffesager. Den Tredie havde alt længe angret sin Deltagelse, fordi hun havde gjort sit fattige Hjem endnu mere fattigt ved at afhænde den fælles Eiendom uden Mandens Vidende. Hun mente nu at gjøre det godt ved at bringe Manden de vundne Penge og sige ham Sandheden. Han trængte haardt til Pengene. da han netop skulde betale Renter, og for saa vidt var Alt godt, men nu blev ogsaa han greben af Lidenskab for Lotteriet og spillede sin Smule Formue bort — Da denne Kone sagde Sandheden, kom ogsaa de Andres Adfærd for Dagen og for Kaffesøsterens Vedkommende førte det til stadig Ufred mellem hende og Manden og omsider til Skilsmisse. De vundne Penge bragte heller ikke varig Lykke til nogen af de Andre.

Mangt et Barn stjal Penge fra sine Forældre og mange Tyende fra deres Foresatte for at kunne tilfredstille Spillelidenskab, og naar der en Gang var slaaet ind paa de Veie, bar det gjerne dybere og dybere ud i Mudderet. Mangfoldige afskrækkende Fortællinger, og vist for Størstedelen sande, gik fra Mund til Mund om Sligt, men der gik ogsaa en rigelig Mængde Historier om den vidunderlige Lykke, som denne eller hin — mest ukjendte Folk — havde opnaaet ved Lotteriet. Og allehaande Overtro slog ind med, thi det, at der skulde være særlig Lykke ved stjaalne Penge, var vist Aarsag til, at flere unge ubefæstede Mennesker betraadte Forbryderbanen, som de siden havde ondt ved at forlade. Ærlige Penge skulde der være mindst Lykke ved i Lotteriet. Derfra gaves dog en Undtagelse. Der staar i Bibelen (5 Mos. 23, 18), at „Hunde-Værd ikke maa indføres som Gave i Herrens Hus“. Det var altsaa vanhelligt; men just det Vanhellige mentes at være heldigt i Lotterivæset, og derfor agtedes det for overmaade heldigt at sælge en Hund og sætte Pengene i Lotteriet, skjøndt et Hundesalg jo kunde være en ærlig Sag. Men det forstaar sig: Tingene blev bedre, naar man havde stjaalet Hunden.

En Hovedsag var det at vælge rigtige Numre, og den simpleste Maade var at raadspørge Kollektøren; thi han kom da frem med en „Lykkepose“, hvori samtlige 90 Tal vare skrevne paa lige saa mange Tærninger. Der kunde man saa tage i Blinde saa mange Tal, som man havde Brug for, og det var jo slet ingen Umulighed. at de samme Tal kunde blive udtrukne i Kjøbenhavn eller Altona eller Wandsbek, hvilke tre Steder Lotteriet skiftevis blev trukket. Men den Maade at vælge Numre var altfor ligefrem og ikke meget yndet. Det ansaas for bedst at drømme Tallene, og det kunde ske paa mere eller mindre heldige Maader, hvilket adskillige af Dattidens Drømmebøger gav Oplysning om; selv om Drømmen ikke ligefrem dreiede sig om Tal, kunde den dog hentyde paa saadanne. At drømme om Ildebrand hentydede saaledes paa Tallet 11, at drømme om Støvler betød Tallet 77, o. s. v. Enhver Drøm stod i

Forbindelse med et eller andet Tal imellem 11 og 90; det maatte Drømmebogsforfatterne forstaa.

Hvad man drømte første Nat, man laa i en Seng, var af stor Betydning „Kan Du drømme os nogle gode Numre!“ sagde Kristen Mikkelsen til mig, da jeg første Gang gik til Sengs i det Kammer, jeg i Fremtiden skulde dele med ham. Jeg svarede, at jeg pleiede ikke at drømme; men saa vidste han en hel Del gode Raad og lærte mig, hvorledes jeg skulde lægge mig osv. Han var nær ved at blive vred, da jeg næste Morgen maatte bekjende, at jeg alligevel Intet havde drømt.

Samme Kristen Mikkelsen havde i sin Ungdom vundet en Sum — jeg tror henved 120 Rdlr. — i Tallotteriet, og fra den Tid var han helt forfalden til Lotterispil. Han var, da jeg kjendte ham, over 30 Aar gammel, var Forkarl paa en større Gaard og var sædruelig, dygtig og flink; men desuagtet, og skjønt han var godt lønnet, havde han næppe en hel Klædning, men derimod havde han en anseelig Bunke Lotterisedler, som han fornyede fra Uge til Uge, og altid var han paa Færde for at opspore nye Numre, ved Valget af hvilke han tog Varsel af alle tænkelige og utænkelige Ting. En gammel Kobberskilling, der blev funden i en Plovture, gav Tallet 12; den fandtes den 26de Mai, hvilket gav dette Tal. Finderen var en 52aarig Dagleier, og her havde Kristen Mikkelsen altsaa tre gode og tydelige Numre til en Lotteriseddel. Han havde ogsaa et andet almindeligt Hjælpemiddel ved at vælge Numre. Der gaves nemlig en lille trykt Bog, som indeholdt alle de Numre, der siden Verdens Skabelse eller i alt Fald siden Tallotteriets Stiftelse vare udkomne, tillige med Meddelelse om, hvor ofte dette og hint Tal var udkommet i et vist givet Tidsrum. Derefter kunde man saa anstille Sandsynlighedsberegning, men en saadan var efter Kristen Mikkelsens Mening ikke saa sikker som en ret levende Drøm. Der var maaske ikke Mange, der vare saa hengivne til Lotterispillet som Kristen Mikkelsen, men i det Hele spillede det dog en større Rolle i Befolkningens Tankegang, end man nu kan forestille sig. Det var nok mest i de mindre Kjøbstæder og deres nærmeste Omgivelser, at man næsten ikke til daglig Brug hørte Tale om Andet end Amber og Turner og deslige. I Reglen kom der kun Post til Smaabyerne en Gang eller to om Ugen, og i Veile f. Ex. kom man rigtig paa Tæerne, naar det var Postdag. Man holdt skarp Udkig ved den Tid. Posten ventedes, og naar man saa fik Øie paa den gule Kuglepost, der kom rullende sydfra ned ad Bakkerne, saa gik det som en Løbeild gennem alle Byens Gader: „Nu kommer Konrad med Lotterinumrene!“ og saa strømmede Folk sammen paa Gaden foran Kollektørens for at se de nye Numre udstillede. Saa var der enkelte, der gik bort med et glad Ansigt, Andre med en lang Næse, men Alle havde nu faaet Lotterinyt at tale om, og det var altid Noget.

Saa indtagen var man blevet i de 90 Tal, at man uddannede dem til et Selskabsspil, hvor der dobles med Enskillinger — stundom dog ogsaa om Specier, og i den sidst antydede Form kunde Spillet være mindre uskyldigt. — Der var ogsaa Folk, der satte Et eller Andet paa Spil efter det først udkommende Nummer i Lotteriet, men det lignede mere den ældste Form for Lotteri, naar f. Ex. Kong Frederik den Fjerde satte Herregaarde paa Spil for at faa Midler til at indløse de Pengesedler, der vare udstedte under den langvarige svenske Krig. Dengang vilde Rigmændene dog ikke ret gaa i Tøiet, hvorfor der fandt en Slags Paaligning Sted. og hver blev foreskrevet, hvor mange Lodder han skulde tage. Saaledes kunde der ikke paalignes, naar private Folk bortloddede et Lommeuhr eller en anden saadan Gjenstand. Dette var derimod forbudt, saa vidt jeg véd. I det mindste var det forbudt paa Kaserne, hvor der ikke desmindre gik Mange omkring og indbød til den Slags Spil, navnlig paa Lommeuhre. Kolportørerne skulde dog tage sig i Agt for Officererne og for enkelte Underofficerer, hvorimod nogle af disse lukkede Øiet, naar de fik et Frilod. Paa Sølvgadens Kaserne, hvor jeg levede som Soldat 1845 og 46, gik den Slags Kolportører flittig om især paa Lønningsdage, og de afsatte ikke saa faa Lodder — i Reglen til en Mark Stykket —, men jeg hørte aldrig, at Nogen vandt Noget. Det maa dog vist have fundet Sted engang imellem, da Omsætningen ellers maatte have hørt op af sig selv.

Paa en vis Maade kan man sige, at der er faa Indretninger, som have havt Lykken saadan med sig som Tallotteriet; thi det omtaltes som en sand Velsignelse, da det oprettedes, og det betragtedes som en Folkelykke, at det omsider ophævedes, saa man kan sige, det blev lovprist baade først og sidst.

Al-Ghazals Sendelse til Normannernes Konge i Aaret 845.

Af A. Fabricius.

Da Normannerne 844 havde gjort deres første Anfald paa de spanske Kyster og det saavel paa de kristne som de muselmanske, havde baade den tapre Ramiro I. af Asturien og den duelige Emir Abderamen II. af Cordova vist dem kraftigt tilbage. Mærkeligt nok blev der strax efter 844 en Forbindelse mellem Abderamen og Normannernes Konge, der endog modtog en arabisk Afsending i sit eget Land. Sagen selv har tidligere været bekjendt, da den arabiske Forfatter Ibn-Dihya har fortalt nogle Enkeltheder om dette Gesandtskab, hvoraf Makkari igjen har givet nogle Uddrag (Tome I, s. 630 og 631); men de ere saa ufuldstændige, at man ikke engang af dem kan bestemme, til hvad Tid dette Gesandtskab har fundet Sted, og derfor ogsaa har taget Feil i saa Henseende. Heller ikke har man troet, at der kunde være Tale om Norden og Danmark. Det var først, da det britiske Museum i April 1868 havde kjøbt et fortrinligt og fuldstændigere Haandskrift af Ibn-Dihya, nemlig *Almotrib fi ach'ari ahli'l-Maghrib* eller „den underholdende Bog om Maghribernes Digte“, der hidtil ikke havde været kjendt i Evropa, at der nærmere kastedes Lys over denne Sag ved en udførlig Beretning. Haandskriftet, der bærer Aarstallet 649 (efter Hegira), er affattet sexten Aar efter Forfatterens Død.

Denne Abu'l-Khattab ibn-Dihya eller Dahya nedstammede paa fædrene Side fra en af Profeten Mahomed's Tilhængere og Ledsagere, og paa mødrene Side fra Hosain, Profetens Dattersøn, altsaa fra den berømmeligste Slægt. Han

blev født i Valencia henimod Midten af det 12te Aarhundrede og var særdeles hjemme i alle Grene af Filologien og Historien, navnlig i Overleveringerne om Profeten. Det var for at samle disse, at han besøgte de fleste muselmanske Steder i sit Fædreland og gennemreiste Afrika og Asien. Endelig døde han i Kairo 1235.

Den Forfatter, som han har fulgt i Fortællingen om Gesandtskabet, og som han flere Gange nævner, er Tammam ibn-Alkama, der havde været Vizir under de tre Sultaner Mohammed, Mondzir og Abdallah og døde under den sidstes Regjering 896 i en meget høi Alder, thi han talte 96 Maaneaar. Uden Tvivl fortjener han Tiltro, da han, som Samtidig havde Efterretningerne enten fra Afsendingen al-Ghazal selv eller fra hans Ledsagere. Den arabiske Diplomat, som blev sendt afsted, Yahya ibn-al-Hakam Bekri fra Jaen, der i sin Ungdom for sin Skjønhed havde faaet Tilnavnet Ghazal (Gazellen), var en af de berømteste Digtere paa sin Tid. Allerede tidligere havde han været sendt som Gesandt af Abderamen II. til Konstantinopel, hvor han havde forstaaet at vinde Keiserens Yndest ved sine aandrige Samtaler, og især Keiserindens ved sine Opmærksomheder og vittige Indfald. Vi ville lære ham nærmere at kjende af Fortællingen selv om hans Afsendelse til Madjuskongen — thi Araberne kaldte jo Normannerne Madjus eller Afgudsdyrkere, Hedninger — efter den lærde Dozys Oversættelse, der fuldstændig gjengiver Texten i den sidste Udgave af sine „Recherches“.

„Da Afsendingen fra Madjuskongen var kommen til Sultan Abderamen for at bede ham om Fred, efterat de (Madjus) vare gaaede ud af Sevilla, havde angrebet Egnen, vare blevne jagede paa Flugt, og deres Flaades Anfører var bleven dræbt, besluttede Abderamen at svare dem, at han vilde tilstaa dem deres Begjæring. Han befalede da al-Ghazal at gaa som Afsending med deres Konges Gesandt, da al-Ghazal havde en klar og skarp Forstand, kunde give træffende Svar, havde Mod og Dristighed og forstod at „komme ind ad alle Døre og ud igjen“. Ledsaget af Yahya ibn-Habib begav han

sig til Silves, hvor et skjønt Fartøi, forsynet med alle Nødvendigheder, laa beredt til at modtage dem. De skulde bringe et Svar paa Madjuskongens Begjæring og en Gave til Gjengjæld for hans. Denne Konges Afsending traadte ind i et andet Skib, nemlig det, hvori han var kommen, og de to Fartøier fulgtes ad paa Seiladsen. Paa Høiden af det store Forbjerg, der er paa Spaniens Grændse i det yderste Vesten, det Bjerg, der er bekjendt under Navnet Alowiya¹⁾, bleve de overfaldne af en Storm, som al-Ghazal har skildret i nogle Vers.

Da denne Fare var overstaaet, kom al-Ghazal til Grændsen af Madjus' Land, til en af deres Øer. Man standsede der nogle Dage for at istandsætte Skibene og udhvile sig. Derpaa sejlede Madjus' Skib til Kongen for at underrette ham om Afsendingens Ankomst. Kongen blev glad derover, og da han havde givet Befaling til at lade Andalusierne komme, begave de sig til det Sted, hvor han opholdt sig. Det var en stor Ø i Havet, hvor der var Floder og Haver; den var tre Dages Reise, hvilket er det samme som 300 Mile, (3: omtrent 40 danske Mil), fra Fastlandet; der var en utallig Mængde Madjus, og i Nærheden laa der mange andre Øer, store og smaa, alle beboede af Madjus, og Fastlandet tilhører dem ogsaa; det er et stort Land, som der behøves flere Dage til at gennemreise. De vare da Hedninger, men nu ere de Kristne og have forladt Ildtilbedelsen²⁾, deres gamle Religion; alene Beboerne paa nogle Øer have holdt fast ved den; dér ægter man endog sin Moder eller Søster og begaar andre Afskyeligheder. Med dem ligge de andre i Krig, og de bortføre dem som Slaver.

Kongen befalede at sætte en smuk Bolig i Stand til Andalusierne. Han sendte dem Folk i Møde, og Madjus løb til i Mængde for at se dem, saa at Andalusierne fik Leilighed

---

¹⁾ Uden Tvivl Cap St. Vincent, der dog aldrig findes omtalt med dette Navn, men som promontorium sacrum; før Midten af det 12te Aarhundrede promontorio del Algarbe hos Spanierne og „Ravnens Kirke“ hos Araberne. (Dozy Oversættelse af Edrin., p. 218).

²⁾ Den oprindelige Betydning af Mager (Madjus), Ildtilbeder, har bragt Ibn Dihya til denne vildfarende Bemærkning. Ellers betegner det Hedninger i Almindelighed.

til at betragte dem i deres Klædedragt og forundre sig derover. To Dage efter deres Ankomst kaldte Kongen dem for sig, men al-Ghazal betingede sig, at han ikke skulde være forpligtet til at kaste sig paa Knæ for ham, og at han og hans Ledsager ikke i nogen Henseende skulde forlade deres vante Skikke. Kongen havde givet sit Minde dertil, men da de kom til Salen, hvor Kongen vilde modtage dem, iført en pragtfuld Klædning, fandt de, at Døren efter hans Befaling var gjort saa lav, at man ikke kunde gaa ind derigjennem uden at bukke sig. Da satte al-Ghazal sig ned paa Jorden, og ved Hjælp af sine Fødder stødte han sig fremad paa sin Bag; derpaa reiste han sig strax op igjen, saa snart han paa den Maade var kommen igjennem Døren.

Kongen havde samlet mange Vaaben og prægtige Ting, men al-Ghazal gav intet Tegn paa Forundring eller Frygt, men sagde staaende: „Hilsen og Velsignelse til Dig, Konge, og alle dem, der staa Dig nær! Gid I længe nyde Æren, Livet og Beskjærmelsen, der kan føre Eder til Høihed i denne Verden og i den anden, som varer evindelig, og hvor man skal være i Nærværelse af den evige og levende Gud, det eneste Væsen, som ikke er forgjængeligt. Det er ham, der regjerer, og til hvem vi skulle vende tilbage“. Da Tolken havde oversat disse Ord, beundrede Kongen dem og sagde: „Det er en af de Vise af hans Folk og en Mand af Forstand“. Imidlertid var han bleven overrasket af, at al-Ghazal havde sat sig ned paa Jorden, og at han var kommen ind med Fødderne først, og sagde: „Vi havde til Hensigt at ydmyge ham; men han har taget Opreisning ved først at vise os sine Saaler. Dersom det ikke var en Gesandt, vilde vi blive fornærmede derover.“

Derpaa overrakte al-Ghazal ham Sultan Abderamens Brev. Man læste det op og oversatte det for ham. Han fandt det smukt, tog det, løftede det op og stak det ind paa sit Bryst. Derpaa befalede han at aabne Kufferterne, der indeholdt Gaverne, undersøgte Stofferne og Karrene, var meget tilfreds dermed og tillod Andalusierne at vende tilbage til deres Bolig, hvor de fik en meget rigelig Beværtning.

Under sit Ophold i Madjus' Land, havde al-Ghazal flere Forbindelser med dem: snart modsagde han deres Vise og

bragte dem til at tie, snart kæmpede ham med deres bedste Krigere og gjennemborede dem med sine Stik.

Da Madjuskongens Hustru havde hørt Tale om ham, ønskede hun at se ham og lod ham komme for sig. Ankommen i hendes Nærhed, hilsede han hende, men stod derpaa længe og betragtede hende, som om han var greben af Forbauselse. „Spørg ham,“ sagde hun da til sin Tolk, „hvorfor han ser saa længe paa mig, om det er, fordi han finder mig smuk, eller maaske af en hel modsat Grund“. Al-Ghazal svarede: „Grunden er, at jeg ikke formodede, at der gaves i Verden et saadant Syn. Hos min Konge har jeg set Kvinder, der ere valgte blandt de smukkeste af alle Folkeslag, men aldrig har jeg set en Skjønhed, der nærmede sig til denne.“ „Spørg ham,“ sagde Dronningen, „om han spørger eller taler alvorligt?“ „Alvorligt,“ svarede han. „Er der da ikke smukke Kvinder i Eders Land?“ spurgte hun. „Vis mig,“ svarede al-Ghazal, „nogle af Eders Damer, for at jeg kan sammenligne dem med vore.“ Da Dronningen havde ladet dem komme, der gik for de skønneste, betragtede han dem fra Hoved til Fod og sagde: „De besidde Skjønhed, men den er ikke som Dronningens, thi hendes og alle hendes andre Egenskaber kan ikke blive skattede efter deres sande Værdi af alle Mennesker, men alene af Digterne, og dersom Dronningen vil, at jeg skal beskrive hendes Skjønhed, hendes ædle Egenskaber og hendes Forstand i et Digt, som man skal gjentage i hele vort Land, da vil jeg gjerne gjøre det.“ Dronningen, hvis Egenkjærlighed var bleven ægget, skjælvede af Glæde og bød at give ham en Foræring. Men han afslog at modtage den. „Spørg ham dog,“ sagde hun til Tolken, „hvorfor han afslaar den; er det af Foragt for Gaven eller for mig?“ Da Tolken havde udført denne Befaling, svarede al-Ghazal: „Hendes Gave er prægtig, og at modtage en saadan af hende er en stor Ære, thi hun er Dronning og Kongedatter, men den Gave er mig nok, at have haft den Lykke at se hende og at være modtagen af hende med Godhed. Se det er den skønneste Gave, hun kan give mig, og dersom hun vil give mig endnu mere, da tillade hun mig at komme igjen til enhver Tid.“ Dette Svar, som blev oversat af Tolken, forøgede endnu mere hendes Tilfredshed, og hun sagde: „Jeg

vil, at man skal bringe Foræringen til hans Bolig, og jeg tillader ham at komme og besøge mig, hver Gang det behager ham; aldrig skal min Dør være lukket for ham, og jeg skal modtage ham paa den hæderligste Maade.“ Al-Ghazal takkede hende, nedkaldte Himlens Velsignelse over hende og tog Afsked.

Tamman-ibn-Alkama siger: „Da jeg hørte al-Ghazal fortælle dette, spurgte jeg ham: „Var hun da, i det mindste til en vis Grad, saa smuk, som Du havde ladet hende forstaa?“ „Visselig.“ svarede han, „var hun ikke ilde; men for at sige Sandhed, jeg trængte til hende. og idet jeg talte til hende, som jeg gjorde. vandt jeg hendes Gunst og opnaaede endnu mere, end jeg havde vovet at haabe.“

Tamman-ibn-Alkama tilføjer: En af hans Ledsagere har fortalt mig følgende: Madjuskongens Hustru blev i den Grad indtagen i al-Ghazal, at hun ikke kunde lade nogen Dag hengaa uden at se ham. Dersom han ikke kom, sendte hun Bud efter ham, og naar han saa var hos hende, fortalte han hende om Muselmændene, deres Historie. om Landene, de beboede, og om Nabofolkene, og sædvanlig, naar han havde forladt hende, sendte hun ham en Foræring, Tøier, Retter, Røgelse, eller Andet. Da disse hyppige Besøg snart vare blevne almindelig bekjendte, bleve hans Ledsagere urolige og raadede ham til at være mere forsigtig. Da al-Ghazal fandt, at de nok kunde have Ret, gjorde han siden kun sjældne Besøg hos Dronningen. Hun spurgte ham om Grunden hertil, og han fulgte den slet ikke for hende. Hans Svar bragte hende til at smile. „Skinsyge, sagde hun, hører ikke til vore Sædvaner. Hos os blive Konerne kun hos deres Mænd, saa længe som de vil, og naar Mændene ikke længere behage dem, forlade de dem.“ (Skikken hos Madjus, førend den romerske Religion blev indført hos dem, var, at ingen Kvinde afslog en Mand sin Haand, dersom han var af samme Stand; men dersom en ædel Kvinde vilde ægte en Træl, dadlede man hende. og hendes Familie forhindrede hende deri).

Da al-Ghazal hørte Dronningens Svar, fik han atter Mod og lagde ikke mere Baand paa sig selv, end han havde gjort, førend hans Venner havde talt til ham.

Tamman siger: I sin Ungdom havde al-Ghazal været

meget smuk, hvorfor man havde givet ham Tilnavnet „Gazellen“, og i en modnere Alder var han endnu en smuk Mand. Paa den Tid, da han reiste til Madjus' Land, nærmede han sig de halvtreds¹⁾ og begyndte at faa graa Haar, men han besad endnu hele sin Skjønhed. Kongens Hustru, der hed Nud, spurgte ham en Dag, hvor gammel han var. „Tyve Aar,“ svarede han spøgende. „Hvorledes kan det da være,“ sagde hun til Tolken, „at en Mand paa tyve Aar har graa Haar?“ „Hvorfor ikke,“ svarede han Tolken; „har hun da aldrig set en Kylling, der var graa, da den blev født?“ Dette Svar bragte hende i godt Humør, og al-Ghazal improviserede ved denne Leilighed følgende Vers:

„Du, mit Hjærte har en Kjærlighed at nære, det fortærer din Kraft, og imod hvilken du kæmper som en Løve; jeg er betagen af en normannisk Dame, som ikke tillader Skjønhedens Sol nogen Sinde at gaa ned, og som bor i Verdens yderste Ende, dér, hvor man saare sjelden trænger frem.

O Nud, du skønne Dame, som har Ungdommens Friskhed, og hvis Ansigt straalere som en Stjerne, aldrig, det sværger jeg, har jeg set en Kvinde, der har fortryllet mit Hjerte som du, og dersom jeg fordristede mig til en Dag at sige, at mine Øine havde skuet din Lige, vilde jeg visselig lyve.“

Da hun spøgende havde sagt: „det synes mig, at dine Haar ere blevne hvide,“ svarede jeg hende i samme Tone: „Kyllingen er graa, ogsaa naar den ser Lyset.“ Hun kom til at le derover, og mit Svar behagede hende, det var derfor, jeg havde givet hende det.“

„Dersom dette Digt,“ siger Tamman, „var frembragt af Omar-ibn-abi-Rabia af Baschar ibn-Bord, af Abbas ibn-al-Ahnaf eller af en anden stor Digter, der har skrevet i samme Manér, vilde man beundre det; men nu taler man ikke derom, fordi det er af en Spanier. Hvorledes kan det ellers forklares, at man ikke kjender det? Thi visselig for-

---

¹⁾ Da han selv siger hos Makkari T. I p. 629 L. 6, at han var født før Abderamen I's Død (788) har han været ældre end her angives.

tjente et saadant Stykke en anden Løn end Forglemmel
Har du set Noget smukkere end: „som ikke tillader Skj
hedens Sol at gaa ned?“ Eller det første Vers i dette Styk
eller Fortællingen om Spøgen? Maa man ikke tilstaa, at
her er indflettet Perler, og at man ikke viser os nogen R
færdighed?

Men lad os komme tilbage til al-Ghazal! Da han har
oplæst dette Digt, og Tolken havde oversat det, lo Dronning
og befalede ham at farve sit Haar. Han gjorde det, og
han kom tilbage næste Dag, lykønskede hun ham dermed
hvilket gav ham Leilighed til at forfatte følgende Stykke:

„Hun har lykønsket mig med den sorte Farve, som
Haar har faaet, og har fundet mig forynget. Men efter min
Mening ligne graa Haar, som man farver, Solen, der et Ø
blik er dækket af en Taage, men som Vinden straks
spreder. Forkast ikke de graa Haar, skønne Dame, de
Tegn paa Fornuftens Alder. Jeg har af Ungdommen
som du elsker af den, tilligemed et muntert Sind og de
nede Manerer.“

Han forlod endelig dette Land for at begive sig til
Jacob (de Compostella), i Selskab med Madjus' Afsending
med et Brev fra dette Folks Konge til Herren over den
By. Han blev der i to Maaneder og blev overvældet af
Æresbeviser indtil Enden af deres (o: de Kristnes) Pilegrim
færd. Derefter begav han sig først til Kastilien med de Pi
grimme, som vendte hjem, derpaa til Toledo, og endelig kom
han til Sultan Abderamens Hovedstad efter en Fraværelse
tyve Maaneder.“

Med Rette kalder Dozy dette et besynderligt Stykke
enestaaende i sit Slags, og siger „at han netop af den Gru
har troet at burde oversætte det, skjønt man maaske vil finde
det mere morsomt end lærerigt.“ Vistnok indeholder det
meget faa Efterretninger om Madjus, men Ibn-Dihya inter
esserede sig kun for Digte, og ikke for ethnografiske Skildr
ger. Naar man endnu mere maa forundre sig over, at man
slet intet faar at vide om Hensigten med Underhandlingene

og deres Resultat, da ligger det aabenbart i al-Ghazals Personlighed. Han var en fuldendt Diplomat, Hofmand og Mand af Aand; han besad megen Erfaring og Verdenskundskab, og det er eiendommeligt at se denne Araber fra det 9de Aarhundrede allerede fuldt inde i og paa det Rene med den Sandhed, at for at føre de store Ting til en god Ende, maa man som det første og vigtigste Skridt vinde Kvindernes Gunst. Derpaa forstod han sig som ingen Anden; han besad i høieste Grad den Gave at kunne smigre dem paa en aandrig og fin Maade. Tillige besad han en Anden Evne, ikke mindre vigtig for en Diplomat: at kunne tie i rette Tid. Derfor har han vel efter sin Tilbagekomst fortalt sine Venner nogle af sine Reiseæventyr, men Intet om de Statssager, der vare ham betroede. Denne Hensynsfuldhed og Forsigtighed er ham personlig til Ære, skjønt vi maa beklage den paa Historiens Vegne.

Hvad hele Begivenheden og Fortællingen angaar, da fortjener den sikkert efter Dozys Mening Tiltro, baade paa Grund af Tammans Paalidelighed og Samtidighed. Han siger jo udtrykkelig i Fortællingens Løb, at han havde Noget af al-Ghazals egen Mund — han anfører hans egne Ord — Andet af hans Ledsagere. I det Hele vil ogsaa det Fortalte i det Enkelte stemme overens med, hvad der iøvrigt er os bekjendt andensteds fra, og især fra Nordens Historie.

Det var en urolig Tid, da Normannerne fore som en Stormvind hen over Landene. Til Spanien kom de første Gang 844, og her hentede de ikke synderlig Seir eller Bytte, skjønt Veien betegnedes med Blodstrømme og brændende Byer. De ilde sete Gjæster mødte den kraftigste Modstand baade hos de kristne stridbare Bjærgboer i Galicien og de krigerske Maurer i Andalusien. Den duelige Abderamen II (822—852) havde Alt i ypperlig Forsvarsstand, Moslem vare ikke bange for Normannerne, og Odins Tilbedere fra Norden og Mahomeds fra Syden mødtes som værdige Modstandere for at prøve Kræfter paa Andalusiens Sletter. Efter haarde Kampe i September, Oktober og November 844 omkring Sevilla, som Normannerne havde i 7, efter Andre i 13 Dage, og Sidonia, tabte de Lysten til at blive der længere og droge bort. Moslem havde

forenet sig mod dem, „saa nøie som Øienlaaget er forenet med Øiet“, siger Ibn-Adhari.

Da al-Ghazals Gesandtskab knyttes nøie til dette Anfald, maa det have fundet Sted i Aaret 845. Normannerkongen nævnes desværre ikke ved Navn, men kan ikke være nogen Anden end den fra Ansgars Historie bekjendte Haaric, Horik eller Erik I., en Søn af den berømte Gudrød eller Godefrid, som Frankeren Einhard kalder ham, Karl den Stores djærve Modstander. Tronstridigheden mellem Gudrøds Sønner og Harald (Klag) endte 823 med, at de delte Magten, dog skulde Haarek, den ældste af Gudrøds Sønner, føre Forsædet. Da Harald lod sig døbe 826 i St. Albani Daabshus ved Mainz for at vinde Keiser Ludvig den Frommes Bistand, blev Haarek betænkelig og synes at have tænkt paa det samme. Han sendte Bud til Keiseren for at aftale et Møde med ham næste Aar i Frisland, men lod ham forgjæves vente i Nimwegen. Grunden til hans forandrede Sind var vist, at Harald, som ikke kunde holde sig dér og forlod Riget, ikke længer var ham farlig. Der sluttedes vel et Forlig med Keiseren paa Rigsdagen i Thionville lidt nord for Metz i Okt. 831, hvorhen Haarek havde sendt danske Mænd; men Forholdet var dog stedse spændt, og uagtet en „uopløselig“ Fred sluttedes 839, melde Annalerne dog om en Række Plyndretog paa de frankiske Kyster, især 845, da Hamborg udplyndredes og ødelagdes, medens Ansgar selv kun reddede sig med Møie. Fangerne frigav dog Haarek samme Aar og sendte Mænd til Kong Ludvig den Tyske i Paderborn for at tilbyde Fred. Paa den Tid synes det afgjørende Omslag at have fundet Sted i Haareks Sind, hvoraf hans senere Liv bærer Vidnesbyrd. Ansgar havde vundet hans Høiagtelse og Venskab ved sin retsindige Tænkemaade og ædle Vandel; han blev hans fortrolige Raadgiver og aabnede hans Hjerte for den kristne Tro, saa at han endog tillod, at der blev bygget en Daabskirke i Hedeby eller Slesvig foran paa Holmen, sendte Paven Gaver, ja efter Nogle selv lod sig døbe 851. Det var den første kristne Kirke i Norden, det første svage Fodfæste, den ny Lære vandt.

Efter at have levet sine sidste Aar i Ro, blev han tilsidst angreben af landflygtige Prinser under sin Brodersøn Guthorm

og faldt i et blodigt tredages Slag 854. Annales Fuldenses kalde hans Fjender Normanner, der havde plyndret paa det frankiske Riges Kyster i 20 Aar og nu under Guthorms Befaling vare vendte tilbage til deres Fædreland. Det var jo naturligt, at de ansaa Haarek for Fjende, der paa-virket af Ansgar og Kristendommens milde Aand i mange Aar ikke havde deltaget i saadanne Tog, men misbilligede dem og deres grusomme Ødelæggelser og søgte, saa vidt det stod i hans Magt, at udslette Mindet om dem. Derfor hans hyp-pige Gesandtskaber til Ludvig den Tyske for at tilveiebringe Fred, og Ludvig sender flere Gange Afsendinge til ham, 839 for at slutte Fred, 846 efter Hamborgs Ødelæggelse, og 847 for at opfordre ham til at forhindre sine Undersaatter i at forfølge de Kristne og gjøre dem Fortræd. Og to Gange, særlig 846, meddeler han Ludvig, at han har ladet flere af de vildeste og farligste Vikinger dræbe.

Hvad vi vide om Haareks Sindelag og Tænkemaade, vil kaste Lys over Bevæggrunden til den omtalte Afsendelse af Gesandter til Abderamen II. Det er klart af Fortællingen om Angræbet 844, at Haarek selv ikke har været med, thi Ibn-Adhari siger udtrykkelig, at Madjus' Høvding var bleven dræbt. De hjem-komne Madjus have fortalt om den spildte Blodsudgydelse og de øvede Grusomheder, der have fyldt Haareks Sind med Afsky, saa at han ønskede at udslette Mindet derom og forhindre sligt for Fremtiden. Hans Tilnærmelse og Forslag om Fred kunde ikke andet end blive vel optaget af Abderamen, der jo Intet havde at vinde, men kun at tabe ved Fortsættelsen af disse Kampe, og med de grusomme Ødelæggelser og blodige Slag i frisk Minde, Intet hellere kunde ønske end at sikkre sit Land og sit Folk for saadanne Ulykker i Fremtiden. Han gik derfor gjerne ind paa Sagen, hvis Enkeltheder vi ikke kjende, men som næppe har havt andet end det almindelige Formaål at tilveiebringe et fredeligt Forhold. Det samme maa have været Meningen med Madjuskongens Brev til „Herren over St. Jacob“, thi Galicien var jo ogsaa blevet grunt hærget af Normannerne 844.

Den Ø paa Grændsen af Madjuslandet, hvor Skibene bleve istandsatte, synes at have været en af Vesterhavsøerne, thi at der her er Tale om Danmark, fremgaar tydelig af Beskrivelsen om den store Ø i Havet paa tre Dages Reise, omgiven af mange større og mindre Øer — aabenbart Sjælland, hvor Kongen opholdt sig i Leire — og at Fastlandet hørte dertil — baade Jylland og Skaane — at dette var et stort Land, flere Dages Reise igjennem — Alt dette passer paa Danmark. At der var en utallig Mængde Madjus paa disse Øer, eller at de vare meget stærkt befolkede, passer jo ogsaa godt paa de store Normannerskarers Hjemstavn og minder om de nordiske Sagn om Overbefolkning som Hovedgrunden til Udvandringerne, om Jordanes' „officina gentium, vagina nationum“. At de dengang vare Hedninger, men paa Tammans Tid henimod Slutningen af Aarhundredet ved Remberts Død for en stor Del vare Kristne, kan lige saa lidt forundre, som at der kan indløbe Feiltagelser med saadanne Ting, som den store Ø's Afstand fra Fastlandet, Overdrivelsen af Hedenskabets Afskyeligheder, særlig Ægteskab med Moder og Søster, som synes at være laant fra de østerlandske og ægyptiske Skikke, t. Ex. Ptolemæernes; de Kristnes Salg af de hedenske Fanger til Slaver, og endelig Ildtilbedelsen, der saa ofte spøger i Arabernes Skildring af Hedningerne. Saaledes hedder det i Begyndelsen af Alfons den Lærdes Krønike (fol. 7 i det store Manuskript fra Escorial) at nogle Folk, der udvandrede fra Asien og nedsatte sig i en fjern Old paa de „kolde, nordlige Øer“, som „Norge, Danmark og Preussen“, tilbade Ilden, rimeligvis en Erindring hos Araberne fra Østen, fra Zoroasters Lære i Persien, der holdt Ilden hellig, og derfor kaldtes dens Tilhængere „Ildtilbedere“. Disse fabelagtige Folk nævnes i Alfons den Lærdes Krønike med forskellige Navne: Almunices, Almujuces, Almozuzes, Almozudes, Almonides, der bruges i Flæng uden nogen Forskjel i Betydning. De ere alle Forvanskninger af Ordet Madjus, vistnok det samme Ord som „Mager“, og de mente hermed netop „Ildtilbeder, Afgudsdyrker, Hedning“. Saaledes kaldte de alle Folk fra Norden. Om disse Almunices siger Krøniken, at „de havde mange Skibe, bleve meget mægtige paa Havet og fattede den Beslutning at ville erobre alle de

Lande, som ligge ved Søkysterne“ — aabenbart en Afspeiling af Normannertogene.

Madjuskongen fremtræder tydeligt i Fortællingen om al-Ghazals Sendelse som Enekonge, som den, der herskede baade over Øerne og Fastlandet, og den arabiske Fremstilling bekræfter saaledes det Udslag af vor nyere Historieforskning, at den tidligere Antagelse om Samlingen af det danske Rige under Gorm den Gamle hviler paa mere end svage Fødder, og at det før hans Tid har været samlet, saaledes som Saxe¹⁾ fremstiller det, der slet ikke kjender nogen Samling, men kun Enhed fra Begyndelsen.

At Kongen søgte at gjøre Indtryk paa al-Ghazal og hans Ledsagere ved en Udstilling af prægtige Vaaben, stemmer godt med Nordboernes Forkjærlighed for deres Vaaben. — Det eiendommelige Forhold til Dronningen giver Fortællingen et romantisk og digterisk Anstrøg. Hendes Navn Nud maa være en Forvanskning af den nordiske Form, som Araberen ikke har kunnet udtale og bevare, t. Ex. Asný, Auðun, Goðrún, Guðrún, Hróðný, Iðunn, Oddny, Orný, Unnr, Ulfrun, Una, Vený, þórný, þórunn.

Dronningens Yttringer om Ægteskabet hos Nordboerne ere ganske træffende. Baandet lod sig let løse; som Grund for Skilsmisse (skilnaðr) behøvedes kun, at Parterne ikke samstemmede, ikke at tale om, dersom Manden havde Frille (friðla). Derimod søgte man strængt at hindre Ægteskab mellem Fri og Trælle, den Fri, der ægtede en Træl, blev selv Træl.

Der er af Kunik blevet gjættet paa, at Abderamens Hensigt med Gesandtskabet havde været at foreslaa Normannerkongen et Forbund imod Frankerriget, til hvis Konge, Karl den Skaldede, Abderamen stod i fjendtligt Forhold. Saa

---

¹⁾ Saxo, notæ uber. p. 274 . . . cum Ansgarius Daniam invisit, Oricus sive Ericus . . . solus monarchiam Danorum tenuisse dicitur (jfr. Script. Rer. Dan. I, vita Anscharii per Rembertum c. 21.)

sandsynligt end dette kan være, er der dog Intet, der antyder, at denne mulige Forbindelse har haft videre Følger af Betydning for Fremtiden. Ikke desmindre bliver det her Meddelte en høist interessant og i sit Slags enestaaende Erindring om den eneste Forbindelse, der vides at have fundet Sted mellem Araberne og Nordboerne ikke blot i hine fjerne Tider, men ogsaa senere.

Bidrag til Kunstnerparret Heibergs Karakteristik.

Af Nicolai Bøgh.

I Aarenes Løb har jeg opsamlet og nedskrevet Smaatræk, som — i Forbindelse med hvad der Alt foreligger paa Tryk — kunne bidrage til at fuldstændiggjøre Billedet af J. L. Heibergs og Hustrus Personer. Ved at nedskrive saadanne Træk handler jeg ikke imod hans Villie; thi han har selv udtalt: „I Literaturen saavel som i den politiske Historie kunne Fakta ikke blot ikke forandres, men det er endog Pligt at samle og opbevare dem.“

Det træffer sig jo saa mærkeligt, at Hundredaaret efter hans Fødsel tillige er hans berømte Frues Dødsaar. De To, som fik en saa stor Betydning for hinanden, forenes saaledes ogsaa paa en Maade her, og der er i næsten alle Henseender Grund til ikke at skille dem ad. Jeg vil da ogsaa begynde med at omtale deres første Møde, saaledes som Fru Heiberg selv mundtlig har fortalt om det. Som Lektor ved Universitetet i Kiel aflagde han et Besøg i Kjøbenhavn og kom da tilfældigvis i Hofteatret, hvor C. N. Rosenkilde og Jfr. Pätges ved en Aftenunderholdning d. 19. Januar 1825 fremstillede Poul Møllers „Hans og Trine“, en Afdeling af hans „Scener i Rosenborg Slotshave“. Heiberg sad nede i Parkettet, og, da vedkommende Scene var forbi, gik han op i Foyeren og spurgte Rosenkilde, hvad det var for en lille fornøielig Pige, han dér havde faaet at spille med. Rosenkilde svarede: „Hun staaer dér“, hvorefter han nævnede hendes Navn og præsenterede Heiberg for den tolvaarige Kunstnerinde; den fireogtredivaarige Beundrer gav hende Haanden og sagde, han syntes godt om hendes Præstation, og at der

sikkert vilde kunne blive Noget af hende. Snart efter skrev han — som bekjendt — paa Grundlag af hvad han her havde seet, „Aprilsnarrene“, der efter hans egne Ord var hans første Kjærlighedserklæring til hende. Den 22. April 1826 spillede hun mesterligt Trines Rolle heri.

Hun optog ham nu meget. Imellem H. C. Andersens efterladte Optegnelser findes der følgende: „Konferentsraad David fortalte forleden inde hos Etatsraad Collins, at han havde gratuleret Fru Heiberg hendes Konfirmationsdag. Han gik just med Heiberg gjennem Pilestrædet, hvor hun boede hos sine Forældre i Nr. 124 ved Siden af den nuværende Caroline-skole. „Skal vi gaa ind at gratulere Jomfru Pätges, det er hendes Konfirmation?“, sagde Heiberg. David gik med, og saa kom de ind i den ringe Leilighed, hvor hun, Scenens tilkommende Stolthed, boede.“

Andersen har selv fortalt mig denne Historie og sagde da, at hun havde siddet som en Alf og taget særdeles elskværdigt imod de to celebre Gjæster.

Snart fik, som bekjendt, Heiberg bevirket, at hun kom i Huset hos Kunstnerparret Wexschall.

Da Jfr. Pätges i Sommeren 1829 reiste med Nielsen, Madam Wexschall og den yngre Foersom til Norge, medgav Heiberg hende Digtet „Præservativ mod Søsye“, „der i bogstavelig Forstand maatte lægges paa Hjærte.“ Det er nemlig et bekjendt Sagn, at Søsye forebygges derved, at man lægger et Stykke Skrivpapir paa Brystet. Det hedder i dette Digt:

Turde Den, som Verset skrev,
Tanken det i Følge give
vilde Tanken svimmel blive,
om den ikke søsyg blev,
ikke just at Seen dukket,
ei af Frygt for Storm og Skjær,
men ved selv at blive vugget,
lille Hjærte, Dig saa nær,
at den kan til Dig sig hælde,
hvert af Dine Slag kan tælle
og tør dromme sig lidt kjær.

Dette Digt var paa en Maade hans Frieri til hende. Den 31. Juli 1831 blev han i sit nittende Aar hans Hustru.

Det var ikke blot som Ægtehustru, at hun følte sig knyttet til ham, men han interesserede hende i høi Grad aandelig, hun var ham yderst taknemmelig og betragtede ham som en faderlig Ven. Sidste Gang, jeg havde en Samtale med hende — det var ikke saa meget længe inden hendes Død — udtalte hun sig om ham. Hun sagde: „Det var det Udmærkede ved Heiberg, at han aldrig vilde docere for mig, aldrig vilde gjøre mig aandelig afhængig af ham; han respekterede altid mit Eget. Spurgte jeg f. Ex. om noget Historisk, saa begyndte han at fortælle en hel Del Forrykt; men — skjøndt jeg var meget uvidende — det troede jeg dog ikke. Saa sagde jeg: „Nei, Heiberg, lad nu være med at gjøre Løier! Siig mig det nu — jeg vil virkelig gjerne vide det.“ „Hvorfor vil Du det?“, svarede han; „det behøver Du slet ikke; det konfunderer maaske blot Din Opfattelse.“ Og han havde paa en Maade Ret i, at jeg ikke behøvede Meget for at finde mig tilrette — en Flig, saa kjendte jeg det Hele og bemægtigede mig det.“

Respekterede nu Heiberg i saa høi en Grad sin Hustrus Individualitet, at han var bange for at gribe forstyrrende ind i dens selvstændige Udvikling, saa var han ogsaa hendes tro Ridder i at forfægte hendes Stilling udadtil i Samfundet. Det kan man nævne mange Exempler paa, og jeg vil her fremdrage ét, som ikke tidligere i sin Helhed har været Offentligheden bekjendt, og som dog har sin virkelige Interesse. Det angaaer Kunstnerparret Heibergs Forhold til H. C. Andersen. Inden jeg kommer til Hovedsagen i dette, maa jeg gaa noget tilbage i Tiden. Det var ved H. C. Ørsteds Middagsbord, at Andersen gjorde Bekjendtskab med Heiberg, der var „fin, veltalende og Øieblikkets Yndling“, hvorfor han i høi Grad tiltalte den yngre Digter, med hvem han indlod sig venlig. Senere kom Andersen hjem til Heiberg, der optog hans første Digte i „Den flyvende Post“ og endog dér gjenoptrykkede „Det døende Barn“, som først havde været offentliggjort i „Kjøbenhavnsposten“ 1827. I „Maanedsskrift for Literatur“ anmeldte Heiberg med stor Velvillie „Fodreise fra Holmens Kanal til Østpynten af Amager“ og siger da, at denne Bog bør betragtes som en musikalsk Fantasi, et lyrisk

Digt, hvis Skjønhed bestaar deri, at et Indhold, som enten er hverdags eller idetmindste indifferent, ved Poesiens Kraft hæves til Værd og Betydning: han taler om Andersens Geni og om hans originale og frappante Ideer, som forbindes paa en sindrig Maade, men anklager ham ogsaa, fordi han benytter en Mængde Reminiscenser fra andre Digtere. Anmeldelsen rober et klart Blik paa Andersens Eiendommeligheder, og Heiberg har forud vist sin Sympathi for Bogen ved at optage Brudstykker af den i „Den flyvende Post“.

Heibergs her omtalte Kritik er fra 1829: i 1830 udkom Hertz's „Gjengangerbreve“, der tog Andersen haardt i Skole, og nu synes Heibergs Velvillie imod ham at kølnes.

I 1832 udgav Andersen sine „Vignetter til danske Digtere“ og skrev her om Heiberg:

Den lille Amor fra Hækken røg,
en Pil han tabte — Du fandt just den,
og det er denne, Du bruger som Pen:
selv Spidsen har himmelsk Væde.
Du fremte, som Mand, ved Elverhøj,
Din Drom blev al Danmarks Glæde.

Heiberg takkede herfor med disse Ord: „De skriver „Du drømte som Mand ved Elverhøj“: De vil nok dermed antyde, at jeg er kommen sevendende til den.“

Da Andersen i Begyndelsen af 1833 søger om Reise-stipendium og beder om Anbefaling fra Heiberg, skriver denne, at han gør sig en Fornøjelse af at erklære, at han fra Andersens Talents første Fremtræden har fundet dette Talent ualmindeligt, da han i hans forskellige Frembringelser — i hvad han end kan have haft at indvirkende med nogle af dem — har troet at se et Lys, som er nær beslægtet med det berømte Wessels.

Da Andersen i 1833 havde været i Paris, spiste han en Dag hos gamle Collins sammen med Heiberg. Ved Bordet kom han til at sige til denne: „Aa Gud, Deres gamle Fader blev slet ikke glad i det Her i Paris.“ Heiberg blev liden berørt ved denne Bemærkning, og efter Bordet sagde Collins til Andersen: „De er et af de store nye Menneske! De sidder der og lader Solen røre, at Faderen er død og

at han maa bo tarveligt og daarligt.“ „Det tænkte jeg aldeles ikke saaledes“, svarede Andersen.

I 1833 foreligger der en Dom af Heiberg om Andersens „Skilles og mødes“. (Edv. Collin: H. C. Andersen S. 215). Den er ikke absolut afvisende, men giver fremdeles nærmest Andersen Plads blandt lyriske Digtere. Heiberg mener, at Andersen saavel ved den her omtalte Dobbelt-Vaudeville, som ved ethvert andet dramatisk Arbeide, bør være forsigtig og hellere undertrykke et eller andet Produkt end risikere Publikums Misfornøielse, da det er et Faktum, at han ved sine dramatiske Arbeider har tabt en Del af den Gunst, hvoraf han i Forveien var i Besiddelse som Digter. Heiberg stempler ham som en lyrisk Improvisator, men som netop af denne Grund mangler Besindighed og Koldblodighed, der ere uundgaaelige Rekvisiter for Den, der vil skrive dramatiske Arbeider. — Disse hans Ord om Andersen som Improvisator vare den Gnist, der gav dennes Digtning, som da var ved at fødes, Navn og Person.

Den 29. Januar 1835 opførtes Heibergs „Alferne“, og, da Andersen en af de følgende Dage mødte Digteren paa Gaden, udtalte han sig begeistret om dennes dramatiske Æventyrdigtning og fik til Svar: „Naa, det glæder mig, De synes om det og forstaar mig; jeg faaer vist ellers ikke megen Glæde af det; jeg hører, man vil pibe det ud.“

Samme Aar udgav Andersen sine første Æventyr, og Heiberg, som selv havde skrevet „Alferne“, syntes ikke om dem. Det nedstemte Andersens Følelser for ham. I hans utrykte Almanakoptegnelser for 1838 staaer der 29. Januar: „Seet „Fata morgana“ og kjedet mig derved“. Den 30. Jan.: „Irritabel . . . imod Heibergs Stykke; ordentlig vel ved denne Irritabilitet“. Den 3. Febr.: „Fata morgana“ pebet“. Samme Aar kommer „Lykkens Galoscher“, og hvor forbeholdent Heiberg takker for dette Æventyr, vil man kunne se i „Breve til H. C. Andersen“, S. 241; men man vil tillige kunne se, at Andersen, da han sendte ham Bogen, hvori det stod, foreslog ham at benytte den til Fidibusser, en paatagen Beskedenhed, som ikke har tiltalt Heiberg.

Da Andersen begyndte at blive oversat paa Tysk, traf han en Dag Heiberg, der sagde: „Jeg ser, De bliver oversat

sydpaa og rost i tyske Aviser. De véd vel, hvordan det gaar til? Det er Deres Forlægger, der betaler for det.“ „Naa saaledes,“ svarede Andersen; „De véd vel, vi har samme Forlægger, saa det er underligt, han slet ikke sørger for at faa Deres Bøger rost.“ „Ja,“ udbød Heiberg, „er det ikke ganske underligt, at han ikke kan offre det Par Daler ogsaa paa mig.“ — Heiberg troede feilagtigt, at det kun var ubetydelige Mennesker, „kun Fruentimmer“, der vare Andersens Publikum i Udlandet, og „Improvisatoren“, „O. T.“ og „Kun en Spillemand“ som skaffede Andersen Rosen, havde Heiberg aldrig læst.

Paa en Reise i Skaane var Andersen i 1839 bleven hyldet ved et Festmaaltid af Studenterne i Lund, og, da han kom hjem derfra, sagde Heiberg ironiserende til ham: „Naar jeg reiser til Sverig, maa De være med mig, for at ogsaa jeg kan faa lidt saadan Hyldest.“ Andersen svarede: „Reis derover med Deres Kone, og De vil komme til det meget lettere.“ (Se „Mit Livs Æventyr“, Sml. Skr. I, XXI. S. 223).

I 1837 havde den franske Forfatter Marmier i „Revue de Paris“ skrevet rosende om Andersen, hvem han kjendte godt fra sit Ophold i Kjøbenhavn; senere havde han gjentaget sin Ros i sin „Histoire de la littérature en Danemark & Suède,“ en Bog, som Heiberg med Rette drog stærkt tilfelts imod. Andersen skriver til Marmier: „Fra Deres første venlige Ord om mig begyndte Heibergs Vrede . . . Fra den Tid . . . har han forsøgt at stille mig saa lavt som muligt.“ Dette har Andersen altsaa troet; men Mangelen paa Velvillie gaaer længere tilbage. —

Med Fru Heiberg havde Andersen tidlig gjort Bekjendtskab. Paa „Det kongelige Teater“ vare de optraadte sammen i Dahléns Ballet. „Armida“, hvor de efter Andersens Meddelelse til mig begge vare Trolde, medens Louise Rasmussen, den senere Grevinde Danner, samtidig fremstillede en engleagtig Skikkelse. „I Virkeligheden var jo Forholdet ganske omvendt,“ sagde Andersen senere, da han fortalte derom. Efterhaanden som Fru Heiberg vandt sin store Celebritet, blev Andersen mere og mere hendes ivrige Beundrer. I 1834 beder han, der da er paa Reise, Edvard Collin om at give hende fra ham et Exemplar af „Agnete

og Havmanden“ og sige hende, at han ret ofte tænker paa hende, da han hverken i Paris, Tyskland eller Italien endnu har set hendes Lige. I „O. T.“, hvor Paris's Teatre og „Det kongelige Teater“ i Kjøbenhavn sammenlignes, siges der (1836): „Pariserne sætte Jenny Vertpré paa Gymnase-dramatique høit; men hun vilde snart fordunkles, saa de Jfr. Pätges. Hun er et Talent, der vil glimre paa enhver Scene. Vertpré har hendes Livlighed, hendes Lune, men ikke hendes Proteus-Geni, hendes Adel.“

Da Andersen i 1835 udgav sit første Hefte Æventyr, hørte han, at Fru Heiberg syntes meget godt om dem, men ikke hendes Mand. Da det næste Hefte udkom, skrev han foran i et Exemplar til hende:

„Til Fruen gaaer jeg paa Æventyr;
„Herren være mig naadig!“

Han turde dog ikke sende hende det, men rev Bladet med Paaskriften itu.

Saa kom den Tid, da han havde skrevet „Mulatten“; det var altsaa i 1840. Dette Arbeide gjorde megen Lykke; men netop denne Omstændighed vakte Modstand; saaledes blev i Fru Gyllembourgs Novelle „Nær og fjærn“ Begeistringen for dette Arbeide gjort latterlig, og Ideen om Aandens Seir, som Andersen havde udtalt deri, betragtet som Pjat. Andersen siger i „Mit Livs Æventyr“: „Det Sidehug, her var gjort imod mig, optog jeg, som om det udgik fra eller idetmindste adopteredes af Heiberg; mer og mer blev det mig en Vished, at han slet ikke syntes om mig, og jeg tog mig det nær, jeg, som saa gjerne sluttede mig til ham, erkjendte det Dygtige hos ham og desuden i den Omgivning, jeg levede, ofte førtes sammen med ham. Beskeden og med Inderlighed nærmede jeg mig ham, der var Dagens Stjerne herhjemme; men jeg følte mig koldt stødt tilbage.“

At Heiberg dog ikke var „Mulatten“ saa gram, som Andersen troede, fremgaar af Heibergs eget Udsagn (Collin: H. C. A., S. 323), at han vel som Kritikus havde Meget at indvende mod denne Tragedie, men som Censor dog aldrig kunde være i Tvivl om at stemme for dens Antagelse til Opførelse paa „Det kgl. Teater.“

Nu skrev Andersen „Maurerpigen“, ved hvilket Arbeide han haabede at bringe alle Tunger, der vilde ham det Ondt, til Taushed og hævde sin Plads som dramatisk Digter. „Det er sprunget ud af mit Blod og min Tanke, dette Barn af min øieblikkelige Stemning,“ skriver han til Ingemann. Det var hans Plan, at han ved den Sum, han fik ind for denne Tragedie, skulde kunne blive bragt i Stand til at gjøre en større Reise i Udlandet, da han følte, at „Livet og Verden vare hans bedste Skole.“ — Han vidste, at Heiberg ikke syntes om hans nye Arbeide. Til Jonas Collin havde denne skriftlig udtalt sig tvivlsomt om dets Antagelse til Opførelse paa „Det kgl. Teater“: han er fristet til at spørge, hvorfor Digteren har skrevet dette Stykke, hvad der har henrevet ham i Opgaven, og hvormed han har tænkt at fængsle Publikums Interesse eller vinde dets Deltagelse. Den poetiske Intention forekommer ham uklar, der er Ubestemthed i det Hele, det er forhastet og sjusket, frembyder en ikke ringe Mængde Usandsynligheder og umotiverede Begivenheder, viser Skjødesløshed i Stil og Versifikation, o. s. v. (Se E. Collins: H. C. A. S. 323—24).

Andersen havde skrevet Stykkets Hovedrolle for Fru Heiberg. Han gik nu til hende, læste den for hende og bad, om hun vilde spille den. Hun svarede Nei. Han udbrød: „Fru Heiberg, De gjør mig fortvivlet! Jeg har bygget hele mit Haab paa, at De vilde spille den; gjør De det ikke, saa falder Stykket, og jeg faar ikke de Penge, jeg trænger til. Jeg mangler Saameget i min Opdragelse: det maa jeg tilegne mig ved at komme ud at reise, jeg maa til Grækenland, til Konstantinopel, jeg maa have Penge dertil. De kan skaffe mig dem, derfor beder jeg Dem, spil den Rolle, spil den blot fem Gange. Jeg trygler Dem derom.“ „Jeg kan og jeg vil ikke!“, svarede hun. „Aa, Fru Heiberg, hvordan skal jeg bede Dem, hvordan skal jeg sige det til Dem? Sig mig, hvordan jeg skal tigge mig ind i Deres Hjærte, for at faa Dem til at gjøre det! Optylder De det ikke, saa er jeg maaske fortabt.“ Hun svarede: „Jamen jeg vil det ikke, har jeg jo sagt Dem.“ Saa blev han ved: „Hvor dybt skal jeg stige ned? Jeg føler, hvor uværdig jeg er; men sig mig det: hvor dybt skal jeg stige ned for at blive bønhørt af Dem?“ Hun svarede:

„Hvor uforskammet! De siger, De skal stige dybt ned, fordi De skal bede mig!“ „Ja, det siger jeg!“, raabte han. „Jeg skammer mig for mig selv ved, som jeg her optræder; men det er mig en Livssag; derfor lægger jeg mig for Dem og beder Dem af mit inderste Hjærte: spil den Rolle!“ Da svarede hun: „Jeg spiller ikke Karleroller!“¹⁾ Nu blev Andersen rasende og raabte: „Aa, Fru Heiberg, hvor kan De krænke mig saadan! De har ikke Hjærte! De er ikke et godt Menneske! Men det vil jeg sige Dem: Nu staaer De stolt og kold paa Lykkehjulets Top. Vogt Dem! De kan maaske komme til at ligge helt nede, og jeg kan komme til at sidde helt oppe, og da skal jeg knuse Dem!“ Ved hans truende Stilling og det diabolske Udtryk i hans Ansigt veg hun tilbage, gik baglængs ud af Døren og sagde: „Vig bort fra mig, rasende Menneske! De er jo ond, De er ondskabsfuld!“ Han raabte efter hende: „Ja, er jeg det, saa er det Dem, der har gjort mig dertil, for jeg er det ikke af Naturen.“ Hun var gaaet ind til Heiberg, og Andersen maatte alene forlade Huset. I stor Affekt søgte han til gamle Collin og sagde: „Fru Heiberg har krænket mig dybt.“ Han fortalte nu Tildragelsen, og Collin svarede: „Sig ikke et Ord mod Fru Heiberg! Det hæver hende og knuser Dem. Alle Mennesker vil vende Dem Ryggen. Sig ikke et Ord derom til Andre eller offentlig; thi“ — her gjorde han et Spark med Foden hen ad Gulvet — „saa er De udslettet af Jorden!“ „Det Spark gik mig gennem Marv og Ben,“ sagde Andersen, da han fortalte mig Historien, „og jeg taug.“

Følgende Uddrag af Andersens ovenfor omtalte Almanak-optegnelser ville yderligere kunne illustrere denne Periode. Den 20. April 1838: „Tænkt paa Dramaet „Mulatten.“ 17. Aug.: „Til Middag hos Heiberg med Molbech.“ 13. Sept.: „Hos Heiberg samlet til Thorvaldsens Modtagelse Digterne (Oehlenschläger syg), Heiberg, Winther, Hertz, Holst, Grundtvig og jeg, samt som Musikus Carl Weiss.“ Den 9. Okt.: „Fik hos Collins Heiberg sagt min Mening, hans Overvurdering af [H. P.] Holst og Ringeskatten af mig, som Collins tage sig af.“ Den 11. Dec.: „Middag

¹⁾ Se „Mit Livs Æventyr“, Sml. Skr. første Udg. XXI. S. 214.

hos Collins med Heiberg og Thorvaldsen.“ For 1839 savner jeg hans Optegnelser; men 23. Jan. 1840 hedder det: „Tænkt paa Spanierinden“ (Maurerpigen). Den 29. Jan.: „Middag hos Collins med Heibergs og Holst.“ Den 3. Febr.: „Aabnedes Teatret [efter Frederik den Sjettes Død] med „Mulatten“. Alt udsolgt Kl. 11½. Middag hos Edwards. Publikum først lunkent, saa varmt. Stykket optaget med det mest stormende Bifald. Frygt for ei at faa fuld Betaling, da der manglede et Par Minutter.“ 4. Febr.: „Hyldest overalt.“ 20. Febr.: „Middag hos Edvard med Heiberg, Weyse, Hertz, Holst og Flere.“ 1. Marts: „I Loge at se „Elverhøi“, som behagede mig mindre end før.“ 12. Marts: „Besøgt Fru Heiberg og talt om „Maurerpigen“; hun indvirkede, at jeg forandrede Hovedkarakteren fra en stille, indesluttet Pige til en livlig.“ 12. Mai: „Heiberg ikke net; vred paa ham.“ 8. Juni (Nysø): „Skrevet i Prosa færdig anden Akt af „Maurerpigen.“ 12. Juli: „Skrevet næsten hele anden Akt af „Maurerpigen“. Drukket.“ 13. Juli: „Skrevet paa tredie Akt.“ 17. Juli: „Følt mig syg, skrevet paa Stykket. Drukket.“ 18. Juli: „Samme Flid. Lidenskab . . . Ikke vel, drukket og digtet.“ 19. Juli: „Færdig med „Maurerpigen“; læst den for Fru Læssøe.“ 15. Aug.: „Besøgt Heiberg . . .“ 16. Aug.: „Indleveret „Maurerpigen“ i Middags til Collin.“ 17. Aug.: „Ildestemt. Hørt, at Heiberg ei vil antage „Maurerpigen“; aldeles rasende; en vanvittig Nat.“ 18. Aug.: „Skrækkeligt Humør . . . Drak mig halv drukken. Lidenskabelig.“ 19. Aug.: „Daarligt Humør. Skulde igaar læse Stykket for Edvard, kunde ikke.“ 20. Aug.: „Læste „Maurerpigen“ hos Kochs for Chr. Wulff; følt mig syg.“ 23. Aug.: „Læst „Maurerpigen“ for Instruktør Nielsen.“ 26. Aug.: „Læst „Maurerpigen“ hos Ørstedes.“ 28. Aug.: „Maurerpigen“ antaget til Opførelse.“ 29. Aug.: „Skrevet til Fru Heiberg. Kl. 1 læst Stykket for Fru Heiberg; hun kaldte det [o: Maurerpigen] en Karl og [sagde], at det var Svulst. Min krybende Bønfaldelse om at spille. Afslaaet. Svar intorgen. Rasende.“ 30. Aug.: „Fru Heiberg erklæret sig for svag til at spille. Rasende. Drukket.“ 3. Sept.: Igaar har Heibergs været til Middag hos Collins; for dem var der Lystighed. Krænket dybt. Sanselig og vild. Fortvivlet; . . . man har ingen Venner.“

5. Sept.: „Livsbitter; driver om; udtalt mig for [H. P.] Holst . . .“ 6. Sept.: „Læst hos Hornemanns „Maurerpigen“. Ilde stemt.“ 10. Sept.: „Slet Humør, læst „Maurerpigen“ hos Jørgensens og om Eftermiddagen for Madam Holst.“ 12. Sept.: „Læst „Maurerpigen“ hos Reitzel.“ 14. Sept.: „Læst „Maurerpigen“ hos Fru Bülow.“ 18. Sept.: „Heibergs „Grethe i Sorgenfri“, daarligt, Fruen ligesaa, men dog modtagen.“ 19. Sept.: „Besøg af Nielsen, som talte Ondt om Heibergs.“ 20. Sept.: „Oplæsning paa „Maurerpigen“. Net Vrøvl. Sløv og vred . . .“ 21. Sept.: „Med Hansen for at skaffe ham til at se godt ud i „Maurerpigen“. 25. Sept.: „Læst „Maurerpigen“ hos Sibberns.“ 27. Sept.: „Læst hos Abrahams filmiddag „Maurerpigen“. 28. Sept.: „Læst „Maurerpigen“ for Jette Wulff.“ 30. Sept.: „Gik til „Maurerpigen“ (Prøve) uden nogen Scene.“ 2. Okt.: „Halv bestemt paa at reise med Holst . . .“ 3. Okt.: „Collin raadet mig for mit Stykkes Skyld at blive.“ 8. Okt.: „Vrøvl om Stykket. Løb til Collin og fik Forsamling ansat til iaften Kl. 6. Læseprøve iformiddag.“ 10. Okt.: Skuespiller Holst vil have Hansen ud af Stykket. Larm og Vrøvl derom. Skrevet Brev til Nielsen.“ 11. Okt.: „Irritabel og græd den meste Dag . . . Besøg af Hansen.“ 12. Okt.: „ . . . Hos Levetzau og overdraget ham at tage mod alt Teatervrøvl . . .“ 15. Okt.: „Hartmann narret mig med Musiken; han kan først om 14 Dage blive færdig; rasende . . .“ 16. Okt.: „Bestemt mig til at reise den sidste i denne Maaned; været hos Collins derom. Rolighed og Glæde.“ — I Breve fra den Tid siger han: „Det Arbeide, som jeg engang har elsket og sat saa høit, er mig nu ligegyldigt, pinligt.“ „Heiberg staar kold og fjendtlig imod mig, og dog har jeg kunnet elske denne Mand og dybt bøiet mig for Konen.“ „Jeg har prøvet alle de Kvaler og Krænkelser, nogen Digter kan prøve fra et Teaters Personale.“ Samtidig dermed lider han af ulykkelig Kjærlighedsorg. Han vil bort fra det Hele, fra „alt det Dræbende omkring ham,“ og den 31. Okt. reiser han afsted mod Italien, Grækenland og Konstantinopel.

Snart efter udkom Heibergs „En Sjæl efter Døden.“ I tredie Akt, hvor Mephistopheles skildrer for Sjælen Tilstanden i Helvede, udvikler der sig følgende Samtale:

Mephistopheles.

Her er ogsaa Teater, og Det er det Bedste;
man slipper for at høre, man seer sig møt:
der spiller kun Danserinder og Heste;
det kommer af Det, der er Hofparket.
Man viser ogsaa dresserte Lopper,
men uden Lænke, som Dyret stopper.

Sjælen.

Saa man giver ei rigtige Skuespil?

Mephistopheles.

Jo, engang imellem, naar Folket det vil.
Men det samme Princip dog stedse gjælder:
i Skuespillet man hører ei heller;
thi, uagtet der tales af alle Kræfter,
saa er der dog Intet at høre efter.

Sjælen.

Hvad spilles iaften?

Mephistopheles.

Det er „Mulatten“
og „Maurerpigen.“

Sjælen.

Hvordan? Dem begge?

Mephistopheles.

Ja, sagtens gaar det lidt ud paa Natten,
men siden kan man sig ogsaa lægge
med desto bedre Samvittighed.

Sjælen.

I Sandhed jeg glæder mig ved den Besked;
thi deraf slutte jeg tør omtrent,
at Andersen her nu bliver erkjendt.

Mephistopheles.

Hvorfor ikke her som andre Steder?
Alt længe skinner hans Berømmelses Maane
over hele det store Kongerige Skaane,
og i Tyskland nyder han alt en Hæder,
som nedenfor Hundsrück mon begynde
og ender ovenfor Svinemünde.
I Konstantinopel han snart vil trykke
midt i Seraillet et Mesterstykke;
da staar han i Literaturens Hegn
som det orientalske Spørgsmaalstegn,

og, mens Storevnukken hans Isse kroner
 og dybt af Inferiørerne knæles,
 læser han „Mulatten“ for Sultanens Koner
 og „Maurerpigen“ for dem, som skal kvæles.

Sjælen.

Jeg ser, man kjender ham her, og, hvordan
 man end bedømmer den sjældne Mand.
 det alt vil glæde ham, kjendt at være;
 og sandelig, det er og en Ære,
 I er saa dannede, literære.

Hele Afsnittet fra „Hvad spilles iaften?“ og ud fandtes, efter Andersens Udsagn til mig, slet ikke i Heibergs oprindelige Manuskript, men blev føiet til efter Sammenstødet med Fru Heiberg. Ved et Badested i Tyskland havde Heiberg oplæst Digtet for nogle af Andersens Bekjendte — vistnok Fru Ingeborg Drewsen, født Collin, og hendes Mand — og da var der ikke deri et eneste Ord om Andersen. (Se „Mit Livs Æventyr“, Sml. Skr. Udg. I XXI, S. 235—36).

Andersens Stemning, da han i Rom faar Heibergs Angreb paa ham at vide, fremgaar af følgende Uddrag af Breve: Den 10. Febr. 1841 skriver han selv til Henriette Wulff: „Heiberg har jo været vittig paa min Bekostning, hører jeg. . . . Nu seer man da tydelig, at han ikke er mig god, som jeg altid har troet.“ Den 17. Febr. skriver H. P. Holst til Edvard Collin: „Jeg har sjældent seet Andersen saa rasende som ved denne Leilighed. I sin første Forbittrelse skrev han et fælt Rimbrev til Heiberg, fuldt af Gift og Galde, men som jeg dog fik ham overtalt til ikke at afsende. Han overøste Heiberg med Skjældsord og blev nærgaaende mod mig, fordi jeg ikke vilde stemme i med,“ o. s. v. Andersen siger selv, at Efterretningerne om Heibergs Angreb paa ham vare „som smeltet Bly, tildryppet i en aaben Vunde.“ Fra Konstantinopel skriver han d. 28. April til Fru Signe Læssøe: „Af Deres Brev . . . fik jeg først at vide, at Heiberg havde været ond imod mig; jeg har imidlertid nu forvundet det. Jeg haaber, at han ikke slaar Poesien i mig rent ihjel, og, kan jeg give ham Anledning til ret at sige noget Vittigt, nu, saa har jeg jo fra en ny Side gjort mig for-tjent af ham og Danmark. Saaledes filosoferer man i Tyrkiet.“

Først da han kommer hjem til Danmark, faar han „En Sjæl efter Døden“ at læse og siger senere i „Mit Livs Eventyr“, at „det Sagte mod ham i sig selv var Intet at tage sig saa nær.“ I et utrykt Brev fortæller Henriette Hanck, hun har sagt til Andersen, at det var klogt af ham i „En Digters Bazar“ at erklære „En Sjæl efter Døden“ for Heibergs bedste Arbeide. „Det er retfærdigt!“, svarede han med Eftertryk.

Den 25. Juli 1841 taler han — ifølge hans Dagbog — med Heiberg; men d. 24. Okt. er denne til Middag hos Edvard Collins, og Andersen er ikke buden med; den 15. Novbr. hedder det i Dagbogsoptegnelserne: „Hos [Jonas] Collins, Middag for Heiberg; sad hjemme og skrev imod ham i „Karantænen“. (Se nedenfor.)

Den 6. Nov. 1841 klager han til den førnævnte franske Forfatter Marmier over, at Heiberg er „den Eneherskende i Danmarks Skjønliteratur“ og over, at han nu er Gjenstand for hans Udfald og af ham regnes blandt Poesiens Dilettanter. Han siger: „Heiberg og hans Parti ville have mig afveien, og der er mørke Øieblikke, hvori jeg lider skrækkelig . . . . Heibergs Bitterhed imod mig ikke blot krænker, men bedrøver mig; thi jeg paaskjønner det Gode i hans Værker og har altid følt Trang til at nærme mig ham.“

Som Andersen ovenfor antyder, giver han Heiberg offentligt Svar i „En Digters Bazar“. I Skildringen af sit Karantæneophold ved Orsova siger han: „Her var en Varme mellem disse Mure og inde i vor lille Gaard, at man blev som kogt; jeg drømte om Dagen, at jeg var i Venedigs Blykamre, og om Natten, at jeg var lyslevende i Helvede. Dengang vidste jeg af Breve, at Heiberg i sin nye Satire — en Bog, som jeg forøvrigt anser for Heibergs fortrinligste Værk — havde fortalt om to af mine store dramatiske Arbeiders Opførelse derhjemme; det var just ikke kommet mig i Tanke, saalænge jeg var i Guds frie Natur; men her, som sagt, i dette Helvede drømte jeg mig lige lukt ind i det heibergske, og det var naturligvis ganske, som han fortalte; man gav kun mine Stykker, og det var mig meget behageligt, ja, som kristnet Menneske særdeles behageligt, at erfare — som han ogsaa har fortalt os — at de Fordømte, efter at have set

mine Stykker, kunde lægge sig med god Samvittighed. Selv dér havde jeg ved mine Arbejder virket noget Godt. Jeg hørte imidlertid dernede, at man foruden mine to Stykker paa én Aften havde engang bestemt at give til Slutningen „Fata morgana“; men de Fordømte havde protesteret — man kan ogsaa gjøre En Helvede for hedt, og der skal være Maade med Alt! Fanden maatte da lade det blive med mine to Stykker; men det er hans Bestemmelse, at de skulle afløses med den nyeste, saadan rigtig allerhelvedes Komædie, Heiberg giver os igjen, med tilhørende af Husvenner skrevet Forspil, ved hvilket Publikum bliver stillet paa det rette Standpunkt til at opfatte og beundre; bagefter den sædvanlige Apoteose, ogsaa af en af Husvennerne. Se, saaledes kan man drømme i Karantænen!“ — I Slutningen af Bogen hilser han ved Hjemkomsten til Danmark hele Digterskaren paa det danske Parnas, og det hedder da: „Hertz og Heiberg ville lære Dig, at det danske Sprog har Toner, at det kan smeddes til susende Pile, til flammende Sværd.“ Idet han endvidere taler om Carl Bernhard den yngre Broder til „Hverdags-historiernes“ Digter, faar Fru Gyllembourg sin Tak for Udtalelserne i „Nærn og fjærn“; det hedder nemlig: „Den yngre Broder er i Stigen som den ældre i Aftagen; det unge Træ skyder hver Gang nye, friske Grene, den ene kraftigere end den anden, det ældre Træ har mistet sin Livsfriskhed, dets nye Grene ere udtørrede og udgaaede, de falde af sig selv fra Kronen, der dufter i „De lyse Nætter“, i „Drøm og Virkelighed“. — Paa Bogens sidste Side faar Heiberg Svar paa Udtalelserne om Andersens tyske Berømmelse. Andersen fortæller, at han er i Hamborg; der tales om, at Tiden gaar fremad, og han udbryder da: „Ja, det gaar fremad!“ siger jeg selv, idet jeg paa min Vandring ser Heibergs Navn bragt til Hjørnet af Altona. Jomfru Sichlau har med „Emilies Hjertebanken“ ført hans Navn til Elben; dér staar det paa Plakaten, som er klistret paa Gadehjørnet: en dansk, omreisende Trup giver heibergske Vaudeviller i Altona. Er hans Navn først ved Elben, let flyver det da over den — saa kommer han i Humør, og det er godt for ham selv og for os med!“

Kort efter giver Heiberg i „Danmark, et malerisk Atlas“, hvori han skildrer Kronborg, atter Andersen et lille Hip; han siger nemlig til Læseren:

Mulig er Du slig en Nar.
at, hvad Andersen fortæller
om de skønne Dardaneller
i sin tyrkiske Bazar,
Du med Undren grebet har.

Og hermed standser Polemiken.

Edvard Collin siger i sin Bog om H. C. Andersen (S. 332), at denne navnlig følte sig imponeret af Heibergs urokkelige Ligevægt og hans knusende Ro ved Siden af den urbane Tone, der var ham saa eiendommelig, saa at selv hans skarpeste Bemærkninger i deres Samtaler fremtraadte i Form af en fin, undvigende Skjemt. Og Heiberg havde virkelig Godhed for Andersen og erkjendte fra den tidligste Tid hans Geni; men hans dramatiske Arbeider kunde han, paa faa Undtagelser nær, ikke finde sig i.“

Snart fryder Andersen sig over, at P. L. Møller tager alvorligt fat paa Heiberg og Hertz; han vidste nok, at „Nemesis ogsaa engang kom paa Christianshavn.“

Det har sin Interesse at se, hvad Andersens gode, deltagende Veninde Fru Signe Læssøe i et Brev fra 20. Jan. 1841 skriver om denne Sag til Forfatterinden, Frøken Henriette Hanck: „Hvad Heiberg i „En Sjæl efter Døden“ siger om Andersen er forfærdeligt, og han tager vist feil, hvis det er alene Digteren, han mener; men jeg formoder, han blander Mennesket Andersen med Digteren, og saa har han Ret. Andersens Opførsel mod Heiberg har været elendig, han maa foragte ham. Andersen har krøbet til en utænkelig Grad baade for Heiberg og for Konen, og saa, naar han har forladt dem, har han bagtalt dem paa det Allerskjændigste, og saa uforsigtigt, at de maatte faa det at vide. Man mærker ogsaa godt, at der er personligt Fjendskab i Det, Heiberg skriver; men, som sagt, da jeg kjender Andersens Fremfærd, kan jeg ikke fordømme Heiberg. En af de sidste Dage, han var hos mig [før sin Afreise], forsikrede han, at fra det Øieblik, Fru Heiberg havde negtet at spille hans Maurerpige, var hendes Stjerne dalet, for aldrig

mere at stige, det var han overbevist om; hendes Lykke hos Publikum var forbi. Det er haardt at høre paa saadan en Arrogance! . . . Naar han var herhjemme, vilde jeg holde Speilet for ham og vise ham, at han ved at gjøre ubarmhertig Nar ad Fru Heibergs „Sara“¹⁾ og ved mange andre Yttringer havde fortjent, hvad han havde faaet.“

Det varer ikke længer end et halvt Aars Tid, saa gjør Andersen atter Skridt for at nærme sig Heibergs. Han erfarede, efter hans Udsagn til mig, at man i et Selskab havde havt hans Æventyr til Bedste, hvilket dengang ikke var ualmindeligt. Fru Heiberg havde været nærværende og sagt: „Ja, det nytter nu ikke baade hvad De her og min Mand siger — der er Noget, der er Meget i dem, og jeg holder af dem.“ Da han havde hørt det, tilegnede han hende det i 1842 udkomne Hefte Æventyr og lod foran i det trykke:

„Man hørte sige, der er ingen Feer,
„at Æventyret kun var Feens Rige:
„Du kom — og hvert et Hjærte troer og seer,
„at der er Feer i det Virkelige.“

I Noterne til sine samlede Æventyr siger han: „Denne første Tilegnelse bragtes Fru Heiberg, ikke blot, fordi hun da allerede var den store, feirede Kunstnerinde, men som En af de Faa, der tidligst udtalte sig venlig og med skjønnsom Tak om disse, dengang endnu ikke stort paaagtede Digtninger; hendes velvillige Ord . . . var den første betydelige Opmuntring.“

I hans Dagsbogsoptegnelser for 1842 staar der for d. 24. Nov.: „Mulatten“ opført første Gang iaar, og hver Scene stormende Bifald, ligesom det Hele. Talt med Fru Heiberg.“

Da Andersen i 1843 lod sig overtale til at omarbeide „Agnete og Havmanden“ for Scenen, udtaler Heiberg i „Intelligensblade“ en haard Dom over selve Digtet. Han siger: „Det er et yderst mat og kraftløst Arbeide, der støtter sig

---

¹⁾ Syngespil af Mellesville med Musik af Løvenskjold, opført 1ste Gang 24. Mai 1839 med Fru Heiberg i Titelrollen. I et Brev til Marmier (Breve fra H. C. A. S. 55) taler Andersen med Harme om, at Fru Heiberg, uagtet hun aldeles mangler Syngestemme, har faaet stormende Bifald i dette Stykke.

paa overfladisk tilegnede Reminiscenser af Sujettets forskellige Bearbejdelser, er udsmykket med endel falsk og tom Lyrik og i det Hele vidner om Forfatterens sædvanlige Mangel paa egen Opfindelse og paa Evne til at bringe fornuftig Sammenhæng i sine Karakterer og Klarhed i at fremstille Ideer. Alle Modsætninger, som skulle staa i organisk Bestemthed imod hinanden, røres her sammen til en jævn Vælling, hvori hverken den Ene eller den Anden er kjendelig. Naturmagten og den menneskelige Dannelselse, Hedenskab og Kristendom bliver Et og det Samme.“

I Andersens Dagbogsoptegnelser staar der for 8. Oktbr. 1843: „Jonna [Drewsen]s Konfirmation . . . Heibergs dér om Aftenen, gik derfor hjem.“

I Slutningen af November samme Aar indleverer Andersen anonymt til Teatret „Kongen drømmer“. Heiberg gjætter rigtig paa, hvem dets Forfatter er, og siger om det i Censuren: „Det er et Arbejde, som ved sin Originalitet og sin Dristighed i Opfindelse i høj Grad egner sig til at berige vort Repertoire med en virkelig og eiendommelig Produktion.“

Næste Aar (1844) hedder det i Dagbogsoptegnelserne for 1. Mai: „Heiberg har forkastet „Lykkens Blomst“; jeg meget afficeret.“ Andensteds hedder det: „Heiberg véd, jeg er Forfatteren; derfor vil han forstøde mig og al min Virksomhed fra Scenen. Han har maattet ligesom give Grunde for dets Forkastelse og givet dem saa tomme, at det kan oprøre mig i mit Inderste.“ Heiberg kalder Stykket et Misfoster og siger: „Det vilde efter min Mening være under „Det kgl. Teaters“ Værdighed, om det ikke paa det Bestemteste afviste saadant Galimathias.“ Den 2. Mai staar der i Dagbogen: „Besluttet efter en urolig Nat at skrive Heiberg til. Collin sin Mening. Jeg behandles som Barn. Følt mig syg og ensom.“ 4. Mai: . . . „Igaar sendt Brev til Heiberg.“ (Se Breve fra H. C. A. II. S. 99). 16. Mai: „Imorges ude hos Heiberg, talt om „Lykkens Blomst“, hvori vi vare uenige om Ideen. Udtalt os om vore Forhold til hinanden; sluttet et Slags Forlig; gik hjem, men var saa afkræftet.“ Heiberg bad ham oftere komme der i Besøg. „han skulde være velkommen.“ (Se „Mit Livs Æventyr“, Sml. Skr. I. S. 330—34). Han reiser nu til Glorup og omarbejder „Lykkens Blomst“, hvorpaa han den 1. Okt.

faar den antaget. I Dagbogen for 10. Okt. hedder det: „Fru Heiberg foreslaar, at en Danserinde faar Kirstens Rolle, ikke hun. Lynende vred. Lyst til at forlade for altid Danmark.“ 4. Nov.: „Besøgt Jfr. Ryge og faaet hende til at beholde Liden Kirsten[s Rolle].“ — Stykket blev opført 16. Febr. 1845, men gik kun 5 Gange.

Omtrent paa denne Tid skriver Andersen følgende Devise til Heibergs „Urania“.

„Her har Du Heibergs Urania, hun er saa pyntet, hun! Før var han selv en Stjerne; men nu han kikker kun.“

I 1845 roser Heiberg i det Væsentlige „Den nye Barselstue“; men samme Aar faar „Nøkken“ et daarligt Skudsmaal.

I Andersens Dagbog staar der for 8. Januar 1847: „Om Aftenen talt længe og venlig med Heiberg,“ og den 3. April samme Aar tilegnedes et Hefte Æventyr „J. L. Heibergs Moder, den aandfulde, rigt begavede Fru Gyllembourg.“ I sin Tak for „den uventede og ufortjente Ære, Andersen har vist hende ved at tilegne hende sine „smukke Æventyr“, beder hun ham, hvis hans Vei skulde føre ham til den Afkrog, hvor hun og Hendes bo [Søkvæsthuset paa Christianshavn], at han da vilde besøge hendes lille Celle. — Den 28. Septbr. staar i A.'s Dagbog: „Besøgt Fru Gyllembourg og Heibergs.“

I 1848 skriver Andersen: „Kjære Professor Heiberg! De forestiller Dem næppe, hvormeget De og Deres have glædet mig og gjort mig vel ved den hjertelige Modtagelse i Mandags. Sig Deres Moder og Deres Kone, hvorledes jeg ret af Hjærtet takker dem og holder af dem begge To. Gid jeg ved tilkommende Arbeider maa voxe lidt fast derinde i Deres Hjem!“ Han sender „Improvisatoren“, som Heiberg aldrig har læst, og ender med at udtale: „Altid vil jeg sige Dem, hvor høit jeg skatter Deres Dom, og hvor inderlig jeg fra dette Øieblik ønsker at vise Dem og Deres mit hengivne Sind.“

Da Andersen i 1851 sender Heiberg sin Æventyrkomedie „Hyldemoer“, faar han en meget anerkjendende Tak med Underskrift „Deres hengivne J. L. Heiberg.“ (Se Collins Bog om A. S. 439). I „Mit Livs Æventyr“ siger Andersen: „Jeg har mere og mere forstaaet denne Digternatur . . . De

sidste Aaringer, i hvilke jeg har vundet og opnaaet saameget Godt, have endmere bragt mig venlig Anerkjendelse af denne begavede Genius.“

Da Heiberg dør d. 25. Aug. 1860, er Andersen i Schweiz. Han skriver da: „Min første Tanke ved Heibergs Død var Erindringen om al den Venlighed, — især i tidligere Tid, dog ogsaa i den allersidste — Heiberg var kommen mig imøde med, og jeg huskede paa hans Ord til mig engang, da jeg beklagede mig for ham, at han var for stræng mod mig offentlig; han sagde venlig: „De er dog en stor Digter, vi gaa forskjellige Veie; men vi gaa til det samme Maal!“, og de Ord vare Meget, sagte af ham dengang.“ —

Andersens Forhold til Fru Heiberg blev — navnlig i hendes Enkestand — mere venskabeligt. Da hun efter en Sygdom d. 30. Marts 1853 vendte tilbage til Scenen, sendte han hende en Buket med et Vers (Sml. Skr. I. Udg. XVI, S. 123) og gav Ord til Publikums Sang, før denne „Ypperstepræstinde“ atter traadte frem (Sml. Skr. Udg. 2, XII, S. 495); samme Aar var han d. 5. April Balletpersonalets Tolk i en høist anerkjendende Sang til hende (Sml. Skr. Udg. 2, XII, S. 494). I 1855 sender han hende sine „Historier“ med følgende Paaskrift: „Den geniale Kunstnerinde, den ædle, aandfulde Fru J. L. Heiberg, bringes denne „Foraarshilsen“ kjærligst og ærbødigt H. C. Andersen.“ Da hendes Statue, som Bissen har modelleret, blev gjengivet i „Illustreret Tid.“ for 8. Decbr. 1861, skrev Andersen nedenunder:

„Omkring Dit Billed her i Marmorstenen
et Folk taknemlig slynger Laurbærgrenen;
der groer en ny, hvergang Du sees paa Scenen.“

I „Mit Livs Æventyr“ siger Andersen: „Har jeg udtalt, at jeg engang var mindre glad ved hende, saa er det mig en Trang, en Pligt . . . ogsaa at udtale min levende, vedvarende Erkjendelse, at jeg anser hende for en saa udmærket Kunstnerinde, at, var det danske Sprog saa udbredt som det tyske eller franske, hun vilde have et evropæisk Navn. I Tragedien bliver hun ved den Forstand og Genialitet, hvormed hun opfatter hver Rolle, høist interessant, og i Lystspillet er hun ved Sandhed og Natur uovertræffelig. I en senere Tid har

jeg tillige lært at skatte i hende en af de ædleste og bedste Kvinder, og hun er kommen mig hjærtelig og deltagende imøde.“

Andersen siger, at han i det danske Publikums Øine ikke var Heiberg nogen værdig Kæmper. Han er jo ogsaa stadig overfor Heiberg den Underdanige, den Opvartende, han søger Heibergs Gunst, ikke omvendt. Anderledes stiller det sig i Forholdet mellem Heiberg og Oehlenschläger. Heiberg siger i sine „Autobiografiske Fragmenter“, at i hans Barndom og første Ungdom var hans Begeistring for Oehlenschläger grænseløs. Da Oehlenschläger omtrent i Heibergs tyvende Aar havde overværet Opførelsen af hans „Don Juan“ paa et Marionetteater, kom han hen og kyssede Ynglingen, idet han begeistret roste hans Arbeide, og den unge Poet følte sig da som henrykket i Himlen; dette Kys tilligemed det Digt, Oehlenschläger snart efter skrev til ham, blev ikke uden Indflydelse paa hans tilkommende Skjæbne. Det var altsaa Oehlenschläger, der døbte Heiberg til Digter; det var Baggesen, der vakte hans Kritik og svækkede Begeistringen for Oehlenschläger. I 1828 begynder han at udtale sig offentligt som Oehlenschlägers Kritiker over „Væringerne i Miklagaard“. Han gjør det med den største Ærbødighed, med Humanitet og Skjønhed; den Maade, hvorpaa han fører Polemik mod en stor Digter, er et Mønster til Efterfølgelse. Ikke desto mindre optager Oehlenschläger hans Kritik meget ilde, vel ikke i saa høi Grad strax, men efterhaanden som den kaster sig over flere og flere af hans Arbeider. Han var vred paa Enhver, der indlod sig i Forbindelse med Heiberg. Kaalund har fortalt mig, at han engang besøgte Oehlenschläger for at sige ham Farvel inden sin Bortreise op i Sjælland. Oehlenschläger spurgte ham, hvorfor han vilde reise fra Kjøbenhavn, og Kaalund gav til Grund sin Trang til i Ensomhed at studere, navnlig Hegel, der jo dengang opfyldte Tiden saameget, og hvem han kun kjendte saa lidet til. „Sværmer nu ogsaa De for ham!“, udbrød Oehlenschläger. „De kommer vel ogsaa i Heibergs Hus og hører med til hele det Slæng? Saa skulde de helst blive borte fra mig!“ Kaalund blev vred og svarede: „De taler til mig i en Tone, som maa fornærme mig. Jeg har

aldrig sat min Fod i Heibergs Hus og ynder hverken ham eller hans. Og nu viser De mig næsten Døren ved Deres Maade at tale paa!" Oehlenschläger følte sin Uret og blev blød. „Den Retning kan jeg nu engang ikke døie, og saa bliver jeg urimelig," sagde han.

I sin Skildring af Kaalund fortæller Otto Borchsenius (To Digtere, S. 137—38) et lignende Exempel paa Oehlenschlägers Vrede mod Heiberg. Han meddeler Oehlenschlägers Dom over „En Sjæl efter Døden": „Aa, det er ret aandrigt og pikant! Forstand har han (her pikkede Oehlenschläger sig paa sin egen høie Pande) og megen Smag; men Fantasiens og Følelsens mægtige Vinger, der dog egentlig er dem, som gjør Digteren til Digter, skorter det ham paa."

Det kom saa vidt, at Oehlenschläger ikke vilde hilse Heiberg paa Gaden, medens han stadig beundrede hans Frue. Engang fulgtes hun — efter hvad hun selv mundtlig har fortalt — nede ved Børsen med Heiberg, som gik lidt bag efter hende; de mødte da Oehlenschläger, der hilste smilende. „Jeg synes ikke, Du hilste ham igjen," sagde hun til Heiberg. „Hvor kunde jeg vel vide, at han idag vilde hilse paa mig," svarede han; „ellers gaar han mig jo forbi uden at se mig."

Fru Heiberg var Omgangsveninde af Oehlenschlägers Datter, Fru Charlotte Phister, og blev hendes Raadgiverinde i mange vigtige Øieblikke; her var altsaa ogsaa et Tilknytningspunkt mellem Oehlenschläger og hende. I 1837 vandt hun ganske hans Hjærte ved sit Spil i „Den lille Skuespiller". Allerede da var der Tilnærmelsesskridt mellem ham og Heiberg. Efter hans Nærmestes Udsagn var Fru Gyllembourg det mæglende Mellemlid. Oehlenschläger og hun traf ofte sammen i Teatret, og hun holdt altid meget af ham, ligesom han af hende. „Besøger De os dog aldrig?" spurgte hun; „det vilde glæde Johan Ludvig og Hanne saa inderlig." Oehlenschläger besvarede dette imødekommende, og saa fik han og hans Familie en Dag Middagsindbydelse fra Heibergs. Dineren var udmærket med 5—6 Slags Vine, og man drak Oehlenschlägers Skaal i Champagne; „men Begeistringen stammede mere fra Vinen end fra Hjærtet." Saa indbød Oehlenschlägers igjen Heibergs; der var færre Retter og ikke saamange Sorter Vine; men Hjærtelig-

heden stod paa samme Standpunkt: det var egentlig kun Formen, som var venlig. Oehlenschläger sagde: „Der er dog alligevel mere Hold i Hol- end i Hei-berg.“ — Hverken Forsonligheden eller Vreden mod Heiberg havde fra Oehlenschlägers Side nogen fast Grund, det gik stadig op og ned, uden at Heiberg, der i Grunden altid var Oehlenschläger hengiven, tog sig det nær, og uden at de kvindelige Elementer i Heibergs Hus vare videre berørte deraf; overfor Oehlenschläger lod de altid, som om de Intet anede. Heiberg ydede i Virkeligheden Oehlenschläger stor Anerkjendelse for hans Digterværker, saaledes i den interessante Afhandling om „Dina“ (1842). Den Lykke, Fru Heiberg gjorde heri, forøgede Oehlenschlägers Velvillie imod hende. Han var paa mere end en Maade delagtig i hendes Seir. Paa første Prøve var han tilstede, og hun var da — efter hendes egen mundtlige Meddelelse — slet ikke fornøiet med sin Præstation; hun mærkede, at heller ikke Oehlenschläger syntes om hende. Hun udtalte sig derom til ham. „Vil De gaa ind med mig i Foyeren og forelæse mig et Par Scener,“ bad hun ham, og han fulgte hende. Næppe havde han fuldført en fire-fem Replikker, før hun standsede ham og sagde: „Tak, nu har jeg det!“, og saa spillede hun som bekjendt Rollen med glimrende Held. Oehlenschläger takker hende foran i det trykte Exemplar af „Dina“ med et Digt, hvori det hedder:

Skjærsommer blev ved Dig min Digterjul;
Din Ild, Din Ynde, taaler ingen Vinter:
Du mine Svibler tog at Deres Skjul
og trylled dem til unge Hyacinter.

Efter den syvende Forestilling af „Dina“, spændte Studenterne Hestene fra hendes Vogn, da hun fra Theatret kom kjørende ud paa Kongens Nytorv. Heiberg sad hjemme i sin Bolig i Bredgade og arbeidede, da Tjeneren kom løbende ind til ham og raabte: „Jøsses, Herre, De kommer trækkende hjem med Fruen.“ Heiberg gik ind i Spisestuen tog en Kumme med Rosiner og Mandler, som stod dér; med disse gik han ud i Gaarden og sagde: „Mine Herrer, jeg ser De er Heste; maa jeg byde Dem Studenterhavre!“

Ved Festen for Oehlenschläger, da denne fyldte 70 Aar, hilste Heiberg ham med en Sang, hvori det hedder:

Vel synger Hver sin egen Sang.
 Hver har sin egen Stemme;
 hos Alle dog en fælles Klang
 sig lader grandt fornemme.
 Fra første Mand i Paradis
 nedstamme Smaa, som Store:
 i Skjaldens Kunst vi ligervis
 Parnassets Adam spore.

. Senere hedder det:

Og som vort Lands Natur sin Tolk
 har i sin Adam fundet,
 har og Naturen i dets Folk
 ved ham Bevidsthed vundet;
 den danske Kraft og Kjærlighed
 stod frem i lyse Minder;
 til Kilden har den ført os ned,
 hvorfra vort Livsvæld rinder.

Og derved har han faaet den Magt
 at, hvor en Harpe klinger,
 er i dens Tone Noget lagt,
 som ham en Gjenlyd bringer.

Heiberg følte sig aldrig i bedre Humør, end naar han var inde i en heftig Polemik; saa tumlede han sig paa sin Boldgade, og han vidste paa Forhaand, at Seiren vilde blive hans. Der var i det Hele et lyst Sind og en frisk, fri Natur i ham. Det pessimisiske Livssyn mødte han afvisende. Gade har fortalt, at han engang i Jerichaus Hus spiste tilmiddag med Heiberg. Jerichau beklagede sig over Tilværelsen og sagde, at her var ikke til at leve her paa Jorden. „Hvad skal man gjøre?“, spurgte han. Heiberg svarede: „De skal naturligvis slaa Dem paa Drik — det er den eneste Udvei!“

Selv var han en munter Selskabsmand og befandt sig vel imellem Unge; han kunde da f. Ex. foreslaa, at man skulde „skrive Sedler“, og leverede saa selv muntre, vittige Bidrag. Han var en Mester i at skrive Epigrammer, der dog som oftest helst kun skulde læses af Herrer. Der samlede

sig gjerne en nydende Kreds om ham. Rasmus Nielsen sagde engang: „Naar man stod i Stuen ved Siden af, hvor Heiberg fortalte for en større Kreds, hørte man Stilhed, der forøgedes ved hans Tales Lyd, men af og til blev afbrudt af et stærkt Latterkor, som hurtig igjen dæmpedes af anspændt Opmærksomhed paa, hvad der videre fortaltes.“ Heiberg frigjorde sig i Overgivenhed. Flere Personer have fortalt mig, hvor umaadelig morsom en Maade han kunde have at vrøvle paa, saaledes ogsaa i Skuespillerfoyeren paa Theatret. Det var kaade Udbrud af en rig Natur, der vilde afkaste sin Videns og Erfarings Byrde, og saa blev ganske kostelig i sin Lystighed. En af hans Venner har kaldt denne hans Kaadhed „en Latter, der slog ind.“ — Børn holdt han meget af og forstod dem godt. I sine unge Dage, da han sammen med sin Moder, Saint Aubains og Buntzens beboede den store Gaard i Enden af Overgaden oven Vandet, Hjørnestedet ved Volden, lige for Langebro, naar man er kommen til Enden af „Holms Huse“, kunde han godt løbe dér paa Gaden som Hest for en Barnevogn, der var fyldt med Børn, og som Børn skød bagpaa. Det var navnlig sine Fættre og Kusiner Buntzen, han gjerne gav sig af med; han skrev Børnekomedier og Viser for dem og fik dem til selv at producere sig paa lignende Maade, hvorover han glædede sig meget. Det morede ham i Ungdomstiden at skrive Texter til Visemelodier, der saaledes vare smeltede sammen med deres oprindelige, slibrige Text, at de ikke godt kunde skilles fra denne. Naar han saa med sin Families Medlemmer kjørte hjem fra Skoven og langs Sundet, fik han dem til at synge disse hans Viser, uden at de anede, hvor lidet høviske Melodierne maatte lyde i kyndige Øren. Folk saae da meget forundret paa det fine Selskab, der nedværdigede sig til slige Udskeielser, og saa gottede Heiberg sig i al Stilhed.

Han var en Mand noget over Middelhøide. I sin Ungdom var han spinkel, og han var daarlig skabt; han havde tynde og dog noget klodsede Ben, hans Ryg ludede, og han bar Halsen fremover. Hans Haar var snarest mørkebrunt, Øinene graablaa, Hudfarven noget gullig og sygelig. Med Aarene blev han sværere, fik Mave og et meget tyndt Haar. Hans Fader sagde, da han under Sønnens Besøg i Paris hørte ham

tale: „Hør, Ludvig, Du har en ualmindelig smuk Stemme!“, og hans Hustru, der fortæller dette, tilføier: „Virkelig véd jeg meget Faa, der have en saa ren, saa tydelig og saa dannet Stemme, som han [havde].“ Skjøndt han tænkte hurtigt, talte han dog med Betænksomhed, fordi hans stærkt udviklede kritiske Sans bragte ham til at overveie og modne Tanken, inden han gav den Ord. — I et utrykt Brev fra Forfatterinden Henriette Hanck, som har truffet Heiberg, siges der om ham: „Han har noget ganske overordentlig Forbindtligt hos sig, og dog tyder hans Ydre paa Arrogance. Hans Artighed forekommer mig som en Stadsdragt, han undertiden tager paa, men aldrig bærer ret længe ad Gangen, fordi den i Grunden generer ham. Jeg synes ikke om ham — jeg véd ikke, hvorfor.“ Det kan nok være, at det gik mange mere Fjærntstaaende saaledes overfor ham; men de, der kjendte ham, rose enstemmig hans brave Hjærte, hans fine Humanitet, hans gjennemgribende Dannelse. Han var en lykkelig Mand, mest maaske, fordi han aldrig tog Parti for Personer, men for Ideer. Han var derfor aldrig Fanatiker, var ikke meget forfængelig, vilde ikke sig selv og sin egen Sag, og derfor var der Fred over hans Liv og Aandens stadige Væxt i ham.

Han taler selv om sin „distraherende Dæmon“, den, der drog ham til Aandens forskjelligartede Egne. — I Floden Euphrat voxer der et Træ, som hedder Scapus; det bøier sig mod Natten med alle sine Grene ned i Vandet, saa det ganske dækkes deraf; saasnart Dagen kommer, løfter det atter sin Krone høit over Vandfladen og straaler da smukt i Dagens Sol. Et saadant Træ kan Heiberg sammenlignes med: han sænkede sig dybt i Videnskabens Flod, og, naar han havde hentet Næring dér, løftede han sig op i Digtningens varme og gyldne Morgensol, hvor hans Krone grønnedes frisk og smuk med modne Frugter mellem Løvet. Baade som Kunstner og Videnskabsmand har han været en rig og ædel Kraft for vort Folk.

Et Ægteskabsløfte.

Et kulturhistorisk Bidrag af Jul. Bldstrup.

Det var i Aaret 1699, at der paa Skyttegaard i Ibsker Sogn paa Bornholm boede en Enke ved Navn Engelke Christence Winter. 1691 var hun bleven gift med Hr. Mathias Larsen Lüster, Præst til Paulsker Sogn; men efter 8 Aars Ægteskab døde han. Kort Tid efter ægtede hun en gammel Enkemand, Fændrik Hans Jensen, der eiede et Par Gaarde. Han døde 1698, og nu sad hun atter som Enke, hvilket var meget trist for hende, da hun holdt saa meget af Ægtestanden; men efter Tidens og de lokale Forhold maatte hun ansees for at være rig, og en rig Enkes Taarer tørres snart. Næppe var Hans Jensen bleven kold i sin Grav, førend Engelke fik det ene Tilbud efter det andet; men da Frierne hverken vare af Rang eller Stand, maatte de drage slukørede bort. Saaledes gik et Aar, og det lakkede mod Pintse, da Engelke modtog Besøg af en Major i fuld Uniform, der ønskede at faa Logement hos hende.

Majoren — han hed Gottfried Ludvig Brüno (Brünou) -- var Enkemand. Han havde tidligere været gift med Elisabeth Anna Cathrine Westerwalt, en Datter af Major Caspar Henrik Westerwalt til Simblegaard i Clemensker Sogn. Brüno fandt sig snart som hjemme i sit Logement. Naar der kom Besøg hos Engelke, agerede han Vært, og lidt efter lidt begyndte han at føre Kommando over Tjenestefolkene, som om han var Herre i Huset, og de lystrede og holdt af ham; thi han lovede dem en højere Løn, hvis de vilde vedblive at tjene paa Gaarden.

Man véd ikke, om Engelke var smuk; men Rigdom gjør yndig. Om Aftenen, naar Alt var stille og roligt, og naar Solen var gledet ned i Vest bag Bakker og Skove, vandrede Majoren og Engelke i Haven. Saa fortalte han om sine tappre Bedrifter i Krigen — han havde været med baade i Skaane og Flandern — men hans Tanker og Tale vendte atter og atter tilbage til Havens Roser og Lilier, „denne deiligste, denne prisværdigste Blomster“. Engelke interesserede sig ogsaa for disse Lilier, da hun følte, at hans Lovtaler over dem gjaldt hende. Og naar Majoren saa endte med at berette, at Hans Majestæt Kongen havde givet ham Løfte om, at han skulde blive Kommandant over Bornholm, naar Hans Andreas v. Buggenhagen var død, lyttede Engelke med særlig spændt Opmærksomhed. Men Buggenhagen kunde leve længe endnu, og Majoren drog et dybt Suk; i et gebrokkent Sprog begyndte han saa at berette, hvor tungt det var for ham at leve i enlig Stand. Tiden faldt ham saa lang, og han længtes efter at faa et Hjem, hvorfor han gjerne vilde „engagere“ hende. Da hun tøvede med at svare, svor han helligt og dyrt, at det var paa Æres Vegne, han begjærede hende til Ægte. Engelke kunde imidlertid ikke bestemme sig, hun maatte jo først raadføre sig med Slægt og Venner. Men hun tænkte vistnok ved sig selv: Lad ham først faa et Stykke Brød at leve af, lad ham først blive Kommandant, saa véd jeg nok, hvad jeg vil, og saa spørger jeg hverken Slægt eller Venner til Raads. Kommandantens Frue vil jeg være, selv om jeg skal laane ham mange Penge endnu! Skulde jeg gifte mig med en fattig Major, der har Gjæld paa Kroppen? Nei, aldrig!

Og dog syntes hun senere at ville ægte ham, selv om han ikke blev Kommandant; thi det var et Fornuftgiftermaal, der forhandlede om. Man var beregnende paa begge Sider.

Ved at gjennemlæse de opbevarede Dokumenter, der omhandle denne Roman fra svundne Tider, faar man Indtrykket af, at begge Hovedpersonerne, især han, ønskede at hale Tiden ud for at se, om ikke Noget skulde vise sig. Sikkert er det, at hun vilde ægte ham, naar han blev Kommandant; men derimod er det tvivlsomt, om han virkelig vilde gifte sig med hende, naar han først havde opnaaet

denne Stilling. Skjønt Begyndelsen til denne Kjærligheds-historie, som til alle andre baade før og siden, skulde være en Hemmelighed, kunde Engelke dog alligevel ikke lade være at betro sig til sin Svoger Hr. Thue Larsen Lüster, Præst til Aaker Sogn, og efter hendes Begjæring aflagde han og hans Hustru et Besøg paa Skyttegaard i den Formening, at der skulde gives Jaord. Imidlertid blev der den Gang ikke talt om Giftermaal; men Hr. Thue og hans Hustru syntes, at Majoren, der var „til Logemente“, anstillede sig paa en paafaldende Maade som Husets Vært. Kort Tid efter gjæstede Majoren og Engelke Præstegaarden i Aakirkeby, hvor Major Westerwalt, hvis Datter Brüno havde været gift med, var tilstede. Ved den Leilighed blev der med forblommede Udtryk talt om Ægteskab mellem Engelke og Brüno. I Begyndelsen anstillede Hr. Thue sig som fremmed for denne Discours og spurgte Major Brüno, hvorhen den hørte, hvortil denne udtrykkelig svarede, at han begjærede Fru Engelke til sin Kjæreste; men det kunde ikke saa hastig blive fuldkomment, førend han fik forskaffet sig kgl. Tilladelse til Brudevielse i Huset, saasom det ikke anderledes skikkede sig for dem, der vare i Rangen. Hr. Thue raadede dem imidlertid til at forskaane sig for en saadan Bekostning, og det samme gjorde Major Westerwalt, saa at Ægteskabet med det første kunde gaa for sig. Da Brüno derefter gik ud af Døren, bemærkede Westerwalt, at han frygtede for, at der skulde være „Fixereri“ under, efterdi Brüno i sin Tid ikke gjorde „Endskab“ paa det „andlofvede“ Ægteskab med hans nu salig Datter, før han var bleven nødt dertil.

Saaledes faldt Talen i Præstegaarden i Følge Hr. Thues senere Vidnesbyrd; men Major Westerwalt erklærede derimod, da han blev opfordret til at vidne i denne Sag, at han var aldeles uvidende om, at Brüno i paarørende Venners Nærværelse havde lovet Engelke Ægteskab. Skjønt disse to Vidnesbyrd saaledes ere hinanden modstridende, tør man dog nok alligevel paastaa, at Hr. Thues er det, der kommer Sandheden nærmest; thi der gaar jo sjælden Røg af en Brand, uden at der er Ild i den. Brüno viste desuden Engelke megen Opmærksomhed og forærede hende forskellige Ting, som af hende bleve betragtede som Jagave. Blandt andet gav han

hende „1 hvidt Atlaskes bordyret Forklæde med Guldkniplinger neden op, 2 Stykker blaat Taft til 2 Puder, 1 Vuggedække af blaat Taft, 1 liden bordyret Pung med Guldfrynser om, 1 rødt bredt Gyldenstykkensbaand, der var 3½ Alen langt, med Guldfrynser ved Enderne, samt flere røde Stykker bordyret med Guldbaand“. Til Gjengjæld forærede hun ham 1 Guldspænde, der paa Bornholm kaldes Sylje. Desuden forfærdigede hun Kniplinger til to Haandruer og en Kniplingsklud til ham. Og hans Børn — han havde to med sin første Hustru — gav hun blandt andet „Rytslær“ til Sko. Som man ser, gav Engelke og Brüno hinanden Presenter, ligesom Kjærestefolk pleie at gjøre, og det er derfor sikkert nok, at der var Ild i den Brand.

I Akterne, der vedkomme denne Sag, findes indført et Par Breve, skrevne af Brüno til Engelke. Da han selv bemærker, at hans Pen var ikke „beleven i det danske Sprog“, maa det have kostet ham megen Umage at sætte dem sammen; men Kjærligheden, der vel har drevet ham til dette besværlige Arbeide, overvinder jo som oftest alle Vanskeligheder. Det første Brev, der er dateret Semelgaard d. 27. Juli 1699, lyder saaledes:

Madame!

Dorothee Lillier har dend Prys udj Hauerne, at de ere een yndige Blomster og udj dend sinderige Digt opskreffven som een himmelfalden Gaffve. Dyd og Fuldkommenhed er det priszverdige Blomster udj een Damms Ærekrantz, og hvem der finder een dydig Quinde har funden en Guds Gave. Madame, aff Ærbødighed till Deris Nauffndag skulle ieg vell haffve bæred forleden Mandag, som var dend 24, og Naffnen Christence eller Christine Deres Fuldkommenhed med en bædre Present, ieg veed ingen bædre end een oprigtig Hierte og gode Tanker, de deyligste og ævindende Lillier findes udi Deris egen Urtehaffve. Var min Pen beleven udj det danske Sprog, da vilde ieg skrive een Bog sammen om Deres priiszverdige Dyd og gode Fama; mens Ilden behøver icke Varme, Solen icke Lysz. Dyden, som ieg observered, er sin egen Ærekrantz, og dend finder Elskere saa vel iblant Geistlige som Militaire. Madame holder mig til gode, at ieg setter

Militaire og Geistlige saa nær sammen. Det har Gud behaget, at ieg skulle være saa lykkelig og have dend store Ære at see Eders Welb: i Hr. Thues Logement till Aakirkebye for 14 Dage [siden], som var dend 12 Julij. Effter dend Tid haver verit mine Tancker at afflegge min skyldigste Devoire med troehiertigste Forynschning til hende og ald sielff begierlig Wellstand til Deres gode Venner. Jeg forsickrer Dem hermed, at fornemme Deres Fornøyelighed skall agtis som en Deel aff min Velstand, mest nu ieg maa slide min Tid udj en sørgelig eenlig Stand. Nu har ieg i Tancke, om noget till min Tarff paa Landet hos Dem kunde forefalde. Min Groszfader var Biskop, og derfor har altid veret en synderlig Affection for Geistlige mig indplantet, og naar Gud giver Fred, da er det jo Soldatens sødeste Fornøvelse at forlystes med de Geistlige; mand under mig derfor icke dend Behag att skembte med de Geistlige. Gud lade Deres Welbiurdighed opleffve mange gode Dage till Guds Ære udj Glæde og Fornøvelse med mig og alle voris gode Wenner. Gud fornye sin Aand og Naade [over Eder] og over Hr. Thues med Hr. Landsdommer Ancher Müllers gantsche Huusz altid, hvilcke ieg finder for mine oprigtigste Venner, med tjenstlig Helsen til Deres welb: Frue og kiere Daatter og Børn, hvorpaa ieg foruenter en liden Giensvar. Jeg reyser Løfverdag till Rønne og vill besøge min Svoger, som er kommen fra Kiøbenhaufn. Allting gaar vell for mig, det ønsker, Madame,

Deres pligtskyldigste og ydmygste Tiener

Gottfried Ludvig v. Brūno.

Wenlig Helsen aff min Svigerfader og Svoger till Hr. Thue og Kiereste.

A Madame

Madame Engelke Christence Winter
veuffue du defunt Monsr Matthiesen, pretre devote
de cett issle presentement a Aakirkebye.

Det andet Brev, der er udateret, maa være skrevet i Slutningen af 1699. Skjønt det med Hensyn til Sætningsbygningen er mere mangelfuldt og mere uforstaaeligt end

det første, meddeles det dog her i sin Helhed. Dets Indhold er følgende:

Madame Engell, ma tres chere amy!

Dend oprigtige Fortrolighed, som har veret imellein Eders Kierlighed og mig, ieg vill icke forglemme, Deres gode Hierte, som ieg har forud seet udj Deres Opwext, hafft lenge siden forbundet mig effter min Hiemkomst fra Kiøbenhauffn ¹⁾ at give Dem og Deres Fr: Moder og Søsçhende een Visite, mens som det har behaget Gud at belegge mig med en stoer Siugdom og Suaghed i de 4 Maaneder end ²⁾ saa forkorted min Glæde, har ieg endog motte høre mange Fortred, Sorrig og Umage for Eders Schyld, onde Mennischer giøre altid onde Gierninger end ²⁾ forhindre, hvad Gud Herren vill have at tiene sin Wen og dend, som mand elsker; det schall icke mig dend Leilighed forhindre at afflegge min Skyldighed med det første, naar ieg kommer i Welstand, att ieg kand gaa ud. Jeg er nock svag paa mine Fødder, end ²⁾ Gud weed, efftersom ieg har icke kundet vere hos Eders Kierlighed, at hun har altid veret i mine Tanker, ieg tvifler icke, at hun haver hafft det samme i saa lang Tid. Dieffvelen og onde Mennischer forhindrer altid det gode; dog till it Kiendetegn aff Deres Persohn og troe bestandige Hierte, som ieg har hafft altid for Dem, helszede ieg Dem vell til forleden med atschillige Leilighed. Min Pen fordrister sig nu at schrive Eders Welb: till og lader mig alle Ting well befalde. Jeg vilde vell gierne med it Ord vere bæred fra Dem, mens ieg veed vell, at hun motte lade schrive ved Deres Fr: Moder, som ieg holder for min beste Wen effter Eder. Jeg schall beflitte mig at continuere det gamble Wenschab. Min Engell, det Gud alleneste bevist, om ieg her ved Stædet kand udrette noget til Deres Tieniste. Eet Mennische foresetter sig sine Weye, mens det staar till Gud, hvem der skal udføre Raadet. Eet troe og bestandig Hierte maa det gode foruente, med Tiden bliver alting god. Det er ingen Spott, at Mennischer

---

¹⁾ Han havde vistnok været i Kjøbenhavn i Anledning af sin Udnævnelse til Vicekommandant.

²⁾ „end“ er vist en Skrivefejl for det tyske „und“.

sig elscher; men det er ont, at Eders formenende gode Wenner gaar om med onde Tancker og taler dristig Løgn, og de, der kommer og setter Trette imellem os. Jeg befaler Eder dend leffvende Gud og meget flitig Helsen til Eders Moder og kiere Søschiende.

Min Engells beredwilligste Tiener

Brüno.

A Madame

Madame Engel Christence Winter

veuffue de Mess^r Matthisen & Jensen, mon tres honore amy
a Schüttegaard.

Der er en ret mærkelig Forskjel imellem disse to Breve. I det første skriver han atter og atter om disse deilige Lillier, der ere „en yndige Blomster“, om Dyd og Fuldkommenhed, der er det „prisværdigste Blomster i en Dames Ærekrans“, om gode og oprigtige Venner, med hvem han ønsker at opleve mange gode Dage til Guds Ære i Glæde og Fornøielse, kort sagt: Himlen er lys og klar. I det andet Brev derimod dvæler han ved den Sygdom, som Gud har behaget at belægge ham med, om den Sorg og Fortræd, som han har lidt for hendes Skyld, om Djævelen og onde Mennesker, som altid gjøre onde Gjerninger og forhindre det Gode, om hendes formenende gode Venner, der gaar om med onde Tanker og taler dristig Løgn, med andre Ord: Himlen er bleven mørk og skyet. Dog synes Lyset at blinke frem gennem Skyerne, naar han bemærker, at omendskjøndt han ikke har kunnet være hos hendes Kjærlighed, har han dog altid haft hende i sine Tanker, og han tvivler ikke om, at hun har haft det samme. Men Lillien, „denne yndige Blomster“, skriver han Intet om.

Ved Kommandant Hans Andreas v. Buggenhagens Død i Efteraaret 1699 blev Brüno Vicekommandant over Bornholm, og det synes, som om han ved den Leilighed særlig trængte til Engelkes Assistance, ikke alene med Penge, men ogsaa med andre Ting. Efter hans Begjæring sendte hun ham saaledes blandt andet følgende Levnetsmidler: 1 Otting Smør til 2 Dlr. 2 $\frac{1}{2}$, 1 Fjerding Sild til 1 Dlr. 3 $\frac{1}{2}$, 1 Td. Byg til 2 Dlr. 2 $\frac{1}{2}$, 1 Lam til 2 $\frac{1}{2}$ 8 β og 6 Par Høns til 3 $\frac{1}{2}$.

Klædningsstykker forsynede hun ham ogsaa med, naar det kneb. Saaledes fik han en fin Skjorte til 4 Dlr., et Par Sko til 1 Dlr. 2 $\frac{1}{2}$, 1 Brystdug til 1 Dlr. 2 $\frac{1}{2}$ m. m.

Skjønt Brüno i det sidste Brev bemærker, at han skal beflitte sig paa at continuere det gamle Venskab, varede det dog ikke længe, førend hans Kjærlighed til Engelke kølnedes i den Grad, at han hverken efter hendes Indbydelse vilde gjæste hende eller skrive til hende. Ved Juletid 1700 skikkede hun nemlig sin Tjener Morten til Brüno og lod ham bede, at han ved den forestaaende Høitid vilde være hendes Gjæst. Brüno svarede, at det kunde han ikke; thi han vilde gaa til Alters anden Juledag; men hun kunde jo komme til ham tredie Juledag paa Simblegaard. Morten bad da om, at Brüno vilde skrive et Brev og give ham med til Engelke, hvortil Brüno bemærkede, at det vilde han ikke; thi Tysk kunde hun ikke forstaa, og Dansk kunde han ikke skrive; men det, han havde lovet hende, vilde han holde. Hvad dette var, han havde lovet Engelke, fik Morten naturligvis ingen Besked om. Skjøndt der ikke foreligger nogen Oplysning om, at Engelke kørte den lange Vei til Simblegaard tredie Juledag, har hun dog rimeligvis gjort det.

Saa kom Aaret 1701, og dermed tog Sagen en alvorlig Vending. Engelke havde ventet og ventet, at Brüno skulde opfylde sit Løfte; men da det ikke skete, og hun følte, at hans Forhold til hende blev køligere og køligere, tog hun en fast Beslutning: vilde han ikke med det Gode holde sit Løfte, saa vilde hun tvinge ham, — tvinge ham med Magt dertil, og i den Anledning lod hun ham saa indstævne for Kapitelsretten forat faa paakjendt, om han havde gjort Ret i at lade hende vente saa længe. I Stævningen, der blev oplæst for Matrimonial- og Kapitelsretten i Rønne Kirke d. 27. Septbr. 1701, hedder det blandt andet saaledes: „Engelke Christence Winter har klagelig andraget, at hun høilig skal være forarsaget til at besværges sig over Eder Velædle Hr. Major og Vicekommandant Gottfried Ludvig Brüno for Ægteskabsløfte, som I hende skal have gjort for nogen Tid siden og lader sig anse, som I nu ikke vil holde, hvorover hun, som har troet saadant Løfte, skal ikke alene have Eder med Forflegning og Logement en Tid lang forsynet, men endog med

sine Midler gjort Eder Bistand, i Særdeleshed paa den Tid, da forrige Kommandant velbyrdige Hans Andreas v. Buggenhagen var ved Døden afgangen, og maaske ingen vilde Eder med Rejsepenge assistere, har hun gjort Eder Bistand, som I ikke selv skal kunne nægte; men paa den Tid, da I Kommandantskabet har bekommet, har I hende saa haanligen forbigaaet og foragtet, i hvorvel hun dog siden den Tid i mange Maader af redelig og velment Gemyt har gjort Eder Tjeneste og Bistand. Mens som I nu, uagtet Eders Løfte og hendes Assistance med Penge til Eders Rejse, hende ikkun med Ord opholder, som I maaske har øvet med flere i forrige Tider, da formener hun saadant ubilligt at være og ikke at skulle ustraffet hengaa, helst fordi hun formedelst Eders Løfte har en og anden god Vilkaar, som hende skal være tilbuden, afslaget: Vil derfor have Eder for den kgl. Majestæts Matrimonialret indstævnet og paadømt, om I ikke enten bør Eders gjorte Løfte at fuldbyrde eller højlig straffes.“

Brüno mødte ikke for Retten, men lod ved sin Fuldmægtig fremlægge en Skrivelse, hvori han erklærer: „Som Engelke Christence Winter foregiver, at jeg skal have lovet hende Ægteskab, hvilket ikke er sket, og jeg ganske benægter, ikke heller med nogen Forlovelse i fælles Venners Nærværelse har fuldbyrdet eller vil fuldbyrde, saa forundrer jeg mig over, at hun saa ubetænksom i hendes Stævning i en og anden Maade mig utilbørlig vil disrespectere : som regnes til hendes Uforstand :, hvorfor jeg formoder for denne hendes Tiltale ved Kapitelsretten at blive frikjendt, og hvis Pant, hun af mig have, og Regnskaber, som ellers imellem bemeldte Engelke Winter og mig kan falde, da, naar hun mig til mit rette Forum derfor søger, vil jeg dertil svare.“

Efter at Engelke havde ladet tremføre en hel Del Vidner, hvis Udsagn ligge til Grund for nærværende Fremstilling af Sagens Gang, afsagde Kapitelsretten følgende Dom: „Enddog de førte Vidnesbyrd ikke saa udtrykkelig, som fornøden gjøres, udsige, at Hr. Major Brünou har gjort Engelke Christence Winter noget Ægteskabsløfte, det og ikke er sket efter Lovens Maade, det dog af samme Vidnesbyrd saa og af de Breve, han hende tilskrevet haver, noksom kan sees, at bemeldte Major Brünou har haft saadan Tale og Omgængelse

hos hende, ligesom han hende til Ægte vilde begjære, hvilket han nu ganske benægter. Ikke des mindre, efterdi hun er en uberygtet Enke, hvilken Majoren ikke burde at føre i saadanne Tanker, med mindre han det vilde have holdt. Thi kan vi ikke finde Hr. Majoren uskyldig i denne Sag, men kjender for Ret, at Hr. Major Brünou, foruden at miste det, som hun som Jagave af ham har annammet, bør at betale til Engelke Christence Winter et hundrede Slettedaler for denne imod hende begangne Forseelse inden førstkommende Nyaar, og bør det af hende prætenderende Ægteskabsløfte der ved ganske at være ophævet, og denne Sag, og hvis derudi ført er, ikke at komme nogen af Parterne til videre Hinder eller Æres Forklejnelse i nogen Maade. Hvad hendes aparte prætenderende Gjældsfordring til Hr. Majoren angaar, da, som det ikke vedkommer denne Ret, henvises det til de behørige Steder.“

En Maanedstid efter, at denne Dom var falden, blev Engelke indstævnet for Rønne Byting af Brüno angaaende „Ubekvemsord“, hun havde ladet falde om ham. Ved denne Leilighed fremførte han flere Vidner, der i Følge hans Paa-stand ikke havde faaet Tilladelse til at afgive deres Erklæringer for Kapitelsretten. Den gamle Major Caspar Henrik Westerwalt fremlagde et skriftligt Vidnesbyrd om, at han var aldeles uvidende om, at Brüno skulde i paarørende Venners Nærværelse have lovet Engelke Ægteskab, og fra „Holtzförster“ Hans Christensen, der formedelst Sygdom og Svaghed ikke var mødt, blev der ligeledes fremlagt et skriftligt Vidnesbyrd, hvori han erklærer, at han for nogen rum Tid siden havde talt med Engelke, og da Samtalen var falden paa hendes Forhold til Brüno, havde hun sagt, at hun vilde ikke have ham til Ægte, førend han fik et Stykke Brød, han kunde leve af. Naar det skete, vilde hun nok, men ellers ikke.

Engelke gav ikke Møde for Bytinget; men da hun var utilfreds med Kapitelsrettens Dom, indankede hun den til Høiesteret, idet hun paastod at blive tilfunden fuldkommen Satisfaktion, saasom hun ved Brünos Engagement var bleven bragt i Lands Ry og paaført en Del Spilde af hendes Vel-færd. Brüno indgav i den Anledning en Supplik til Kongen, og da denne, der er dateret Hammershus den 13de Maj 1702,

synes særlig interessant paa Grund af, at Brüno blandt andet beklager sig for Hans Majestæt over, at Engelke har forsmaaet ham, da han ingen Bestilling havde, og at det er urimeligt, at han, som har maattet „lide Foragtelse“ af hende, siden kunde fatte nogen Kjærlighedstanker om hendes Person, saa meddeles det vigtigste af denne Supplik's Indhold, der lyder saaledes:

„Som jeg af en Enkekvinde navnlig Engelke Christence Winter med allernaadigste Stævning er indciteret for Eders kongl. Majestæt, saasom hun ei er fornøiet med den imellem mig og hende ergangne Kapitelsdom, over hvilken Dom jeg mer end Engelke Christence havde Føje til mig over at beklage, formedelst den anselige Summa, Retten har tilfunden mig til hende at betale, véd ei hvorfor; thi hun aldrig har ei heller skal kunne bevise, at jeg nogen Sinde hende Ægteskabsløfte at have gjort, hverken, som Eders kgl. Majestæts Forordning om Jaord tilholder, eller udi andre Maader mig noget, som Dommen indeholder, haver forset. Hvad der ellers kan animere denne Matrone til saadan en Sag mig uforskyldt at paaføre, kan jeg ikke begribe; men ville Eders kgl. Majestæt være saa naadig at efterse det Tingsvidne, som er passeret inden Rønne Byting den 9. Novbr. 1701, skal allernaadigst fornemmes af lovlige Vidnesbyrder, som jeg ikke for Kapitelsretten maatte faa Dilation at befri mig med, førend Dommen blev afsagt, at jeg er uskyldig, og at Engelke Christence har forsmaat mig, som da ingen Bestilling havde, saa det er urimeligt, at jeg, som af hende har maattet lide Foragtelse, siden kunde fatte nogen Kjærlighedstanker om hendes Person, langt mindre givet hende nogen Jagave, som den allernaadigste tagne Stævning ommelder, ej heller flyttet mit Gods til hende i Mening at ægte hende, men nyde min Kost hos hende for Betaling, og havde hun derved ingen Skade, men mere Profit; thi hendes rigtige Betaling har hun bekommet; men jeg af hende ikke nydt nogen Forstrækning, som til en anselig Summa skulle opløbe, uden Pant eller Vederlag derfor, hvilket Pant hun nu, som jeg formærker, vil hentyde at være hende given til Festensgave, det hun ikke skal kunne godtgjøre i allerringeste [Maade] eller bevise. Jeg

vil alene referere mig til Kapitelsdommen samt til det alligerede Tingsvidne, hvilket er under Rettens Betjentes Forsegling, at naar alting ud af Sagen bliver efterset, skal allernaadigst fornemmes, jeg ikke har tilsagt Engelke Christence Winter nogen Sinde Ægteskabsløfte, langt mindre ført hende udi Lands Ry; om saa er, har hun sig selv det at tilskrive, som saaledes efter alene daarlige Indbildninger vil tvinge sig en Mand til ved Proces, og som hun mig uskyldig har paaført Trætte og Pengespilde samt angivet mig ubevisligen, hvorved mig er sket største Despekt, ja, min Lykke hindret, som ellers paa andre Steder ved Giftermaal kunde været henbragt, vil jeg ej alene allerunderdanigst haabe, at Kapitelsdommen, for saa vidt den mig tilfinder til Engelke Christence at udgive, allernaadigst vorder forandret mig til ingen Udgift i ringeste Maader. Mens mere lever i allerunderdanigste Tillid, af forbemeldte Engelke Christence Winter for ibragte Spot, Skade og Pengespilde en tilstrækkelig Reparation at nyde, hvorpaa en naadig Dom forventes.“

Om denne Supplik havde nogen Indflydelse paa Sagens Behandling i Høiesteret, kan ikke ses, og hvorledes Dommen der egentlig kom til at lyde, vides ikke, da Domsprotokollerne for forrige Aarhundrede gik tabt ved Slotsbranden 1794; men af Voteringsprotokollen for Aaret 1702 synes det at fremgaa, at Engelke ikke blev tilfunden fuldkommen Satisfaction; thi Vidnerne — som en af de høie Assessorer bemærkede — vare ei tilstrækkelige til at tvinge Brüno til Ægteskab; men „da hun er sat tilbage ved hans Konversation“, bør han give hende 200 Rdlr. Og skjøndt et andet Medlem af den høie Ret erklærede, at der i Loven er ingen Straf for dem, der skrive Kjærlighedsbreve sammen eller taler med hinanden, synes der dog i det Hele i Høiesteret at have været Majoritet for, at Brüno skulde give Engelke 200 Rdlr., men at det ellers skulde forblive ved Kapitelsrettens Dom.

To Breve fra Rasmus Rask,

meddelte af Prof., Dr. L. Daae.

Under et Ophold i Stockholm i November 1890 stødte jeg i det derværende kgl. Bibliothek paa de to nedenstaaende Breve. Det første af dem er skrevet til den bekjendte Forfatter Arvid Aug. Afzelius, til hvem Rask stod i nært Ven-skabsforhold, det andet til Adolf Ivar Arwidsson, der i 1821 af den russiske Styrelse blev fordreven fra sit Fødeland Finland og derpaa fik Ansættelse ved det kgl. Bibliothek i Stockholm, som hvis Bestyrer han døde 1858.

Rask reiste til Island 1813 ¹⁾ og vendte tilbage i 1815.

Kjøbenhavn 2. Jan 1816.

Endelig hjemkommen til Fædrelandet efter min lange og møisomelige Reise maa jeg igjen tage mig den Frihed at uleilige mine gamle Velyndere med et Par Linier. Jeg vilde ønske, jeg kunde ret levende afmale Dig Island, men det vil uden Tvivl din egen Indbildningskraft bedre end alle mine Kunstgreb; man behøver kun at forene, hvad man i andre Stykker af Europa finder adspredt: himmelhøie og uhyre Fjelde, ovenpaa hvilke der ere hele store Ørkener, utallige Lavastrækninger i vild Uorden ovenpaa hinanden, mange halv tilgroede og ældre end Landets Bebyggelse, rivende og brede Floder, der styrte ned fra Fjeldene i utallige Arme og

---

¹⁾ I et ligeledes i det kgl. Bibl. i Stockholm bevaret Brev skriver R. Nyerup til Afzelius d. 23. Febr. 1813: „Rask tiltræder til For-aaret en Reise til Island, men haaber dog forinden at blive færdig med Udgivelsen af Brynjulf(!) Haldorsons islandske Lexicon. Den islandske Chrestomathi tror jeg derimod, at han opsætter, indtil han kommer tilbage.“

bortskylle Planter og Jord rundt omkring, Sten- og Sandørkener af mange Miles Udstrækning, hvor ingen levende Skabning drager Aande, og intet Græsstraa spirer, dybe Moser og Sumpe, der synes at aabne Afgrunden for den Reisende, Sne- eller Isfjælde. fulde af Rævner, der ofte have opslugt den uforsigtige Vandringsmand, allehaande underlige Huler og Kløfter og endelig de kaaghede sprudende Vande, hvoraf nogle vel høre til de sjeldneste Natursyner i Verden, f. Eks. Geyser og Strock, der sprude Vand, og nogle paa Nordlandet, der sprude kaagende sort Dynd og synes et levende Billede paa Helvede, jeg har beset alt det, som forekom mig mærkværdigt og paa nogen Maade kunde forenes med min Reiseplan, og jeg har rejst hele Landet omkring; desuden har jeg nu været 4 Gange i Norge og tilbragt en Maaned i Skotland i Leith og Edinborg, hvilken var mig uendelig interessant og skaffede mig adskillige Bekjændtskaber, som jeg sætter saare megen Pris paa.

Hvor bekvem min Rejse i Island var, vil kjære Broder ellers lettelig kunne forestille sig, naar jeg til den ovenstaaende Beskrivelse endnu tilføjer, at der ere ingen lagte Veje, ingen Broer, ingen Vogne eller andre Kjøretøjer (åkdon), ingen Gjæstgiversteder eller Skiftsteder (håll) eller nogen anden lignende Art af Rejseindretning, hvilket den ringe Folkemængde i det uhyre store Land gjør umueligt. Sproget har meget lidet forandret sig, og Dialektforskjelligheder ere meget faa og højst ubetydelige, hvilket interesserede mig meget at bemærke. De læse endnu deres gamle Sagaer med inderlig Interesse, og have endnu deres Skalde, som digte i den natsjonale Aand, ja paa Nordlandet er næsten enhver Bonde tillige Skald, og nogle meget sindrige, de ere meget fattige og leve et haardt og usselt Liv imod andre Natsjoner; jeg holdt mig bestandig til de indfødte, fulgte deres Levemaade, opholdt mig i deres Jordhuse baade Vinter og Sömer. De have ingen Art af Kakkellovne eller Skorstene eller nogen Slags Ild til at varme sig ved uden hos ganske enkelte Personer, men vel til koge Maden ved midt paa Jorden i et saakaldet Ildhus¹⁾, de klæde sig mest i Uldklæder, ja endog

---

¹⁾ Her er maaske et Par Ord glemte af Rask?

Uldskjorter. Dog, hvortil denne lange Beskrivelse, da Broder kan læse interessantere Beretninger derom i sit eget Modersmaal i Troils bref og andre Rejsebeskrivelser? I Norge havde jeg adskillige Pairsiske (?) Æventyr¹), blandt andet faldt jeg en Gang en Aften, da det var bælmørkt, i Vandet ved at stige ud af en Baad. Da det var et dybt Sund (Hellesund)²), hvor der var steile Klipper paa begge Sider, skulde jeg upaatvivlelig have bleven der, hvis jeg ikke, idet jeg faldt og greb for mig med Hænderne, ganske uvilkaarlig havde faaet fat i en opstaaende Told, ved hvilken jeg holdt mig fast med den højre Haand, indtil jeg kunde faa den anden til Hjelp og klattre op selv, ti der var ingen tilstæde som kunde hjælpe. Jeg har ellers levet vel den hele Tid, og er aldrig kommet til nogen Skade eller noget særdeles Uheld. Engang strandede jeg vel og midt i en af de bredeste, men til Lykke ikke dybeste Floder i Island, som jeg rêd over, da der sprang en Gjord paa en Hest, som bar min Baggasje, hvorved den hele Kløvsadel dreiede sig rundt paa Hesten og kom til at hænge lige ned i Vandet, saa at jeg saavelsom min Følgesmand maatte staa af gjøre Sagerne i Stand. Bunden i Floden var saa mudret, at vi stode i Mudder næsten til Knæene foruden Vandet. Men jeg fandt dog ingen Følger deraf paa Sundheden og det var heller ikke betydeligt af mit Tøj som blev fordærvet. Nu skulde det interessere mig meget at høre, hvorledes Broder Afzelius har levet og befundet sig imidlertid, og om der er foregaaet nogen betydelig Forandring i din Stilling. Imidlertid vil jeg haabe, at alt staar vel til og har staaet vel til siden sidst. Jeg ønsker dig et glædeligt Nyaar og beder at hilse andre gamle Venner og Velyndere fra

Din evig hengivne

R. Rask.

---

¹) Et af disse fortæller han tilfældigvis i et Brev af 1819, der er trykt i R. Nyerups Magazin for Reiseiagttagelser I (Kbhvn. 1820). S. 96—97.

²) I det sydlige Norge gives (i Nærheden af Christianssand) to Havne, Gammel- og Ny Hellesund.

Köpenhamn, d. 9 Juli 1824.

Högädle och Höglärde Hr. Magister!

Välkommen til Sverige! Det fägnade mig utomordentligt att höra af Mag. Guldbrand, att Hr. Mag. wore ankommen till Sverige och anstald vid kgl. Bibliotheket. Vi kunna numera åtminstone skriva hvarannan till och kannske någon gång få tillfälle att se hvarannan. Jag har icke upptäckt några nya finska stammer på min resa; men öfvertygad mig, att Finnerna äro nära släkt med tatariska folkstammen och kanske fått litet bättre reda på de stammer åter, som höra till tatarfamiljen, hvartill jag t. e. äfven räknar Czerkasserna på norra sidan åt Caucasus, men det lärer numera intressera Hr. Mag. mindre, efter han öfvergifvit ryska området. Jag skulle derföre endast för denna gången försäkra Hr. Mag. om min oförändrade vänskap och tillgifvenhet och önskan om att jag på något sätt kunde vara honom til tjänst herstädes. Med tillfälle skulle jag vara Mag. förbunden för att blifva underrättad om Pastor Hippings adresse, jag vet, att [han?] . . . kommit till Finland, men intet i hvilket hörne af Landet han bor och jag önskade att skriva honom till.

Emedlertid har jag äran att framhända

Höglärda Hr. Magisterns

evigt tillgifne och upriktige vän

R. Rask.

Fra Amazonfloden.

Reiseoptegnelser
af Premierlieutenant i Flaaden W. Christmas-Dirckinck-Holmfeld.

Nedenstaaende Brudstykker af Optegnelser ere skrevne paa en Reise, som Forfatteren foretog i Aaret 1890 i et særligt Øiemed. Reisen udgik fra Lissabon den 14. Marts med Dampskibet „Sobralense“.

I.

— — — Den 24de Marts passerede vi Linien, og allerede Dagen efter kunde man paa de lange gule Striber, vi af og til gennemseilede, mærke, at vi vare Amazonfloden nær. Den 25de blev Flodvandet mere og mere fremherskende, og næste Morgen tidlig dampede vi igjennem lutter snavset brungult Flodvand. Det var ganske interessant at observere Overgangen fra Havvandets blaa Farve til Amazonflodens Rendestenskulør, men jeg blev hurtig kjed deraf og længtes ofte tilbage til det rene salte Vand. Ved Middagstid den 26de fik vi Land isigte, lavt og mørkt; det er Urskoven, der strækker sig helt ned til Kystens Sandbred. Saa fik vi Øie paa Fyrskibet ved Indløbet til Floden — en lille Jagt med Lanterne paa Toppen. Den og et Fyrtaarn dobbelt saa høit som et Nyboders Hus er Alt, hvad den brasilianske Regjering mener at burde ofre paa Indseilingen til Verdens største Flod. Fyrskibet skal man ovenikjøbet ikke gjøre for megen Regning paa, for naar Besætningen paa Jagten er bleven kjed af at lade Dønningerne rulle sig og Solen bage sig igjennem, letter den ganske roligt og seiler til Pará for at „proviantere“.

Fra Fyrjagten fik vi Lods og stode ind mod Pará.

Den Flod, vi dampede op ad, er egentlig slet ikke Amazonfloden. Pará ligger nemlig ved Floden Tocantim, men har Delta tilfælles med Amazonfloden. Dette Delta er utvivlsomt det største paa Jorden, et fuldstændigt Ferskvandshav. Tusinder af Øer ligge spredte heri bedækkede af Urskove, største Delen uden Menneskeboliger, men med desto livligere Plante- og Dyreliv. Den største Ø Marajo er omtrent halv saa stor som England, hvilket giver en god Illustration af Deltaets Udstrækning.

Og her glider Damperen afsted snart klods op ad urskovbevoxede Øer, snart midt imellem gule Ferskvandshave. Lodsens kjender Veien. Uden at se paa Kortet, uden Koste, Vagere eller andre Sømærker kan han lede Skibet ad de hundrede forskellige Kurser til Pará.

Næste Morgen tidlig passerede vi en lille Fæstning, der ligger nogle Mile fra Byen paa en Ø, og saa fik vi endelig, ved en krap Dreining af Floden, Øie paa den største By ved Amazonfloden, Pará. Den saa ganske imponerende ud med sine Kirker, Kupler, store Huse og Moler. Adskillige Dampere og Seilskibe glede vi forbi, inden vi ankrede et Par tusind Alen fra selve Byen.

Man har ikke travlt i Brasilien; det vilde være uforeneligt med den Værdighed, enhver Brasilianer sætter Pris paa at omgive sig med: der kommer en Paketdamper fra Europa, hveranden Mand i Byen længes efter sin Post, Kanonskuddet ved Ankringen har sat Byen i Bevægelse, for mange ere Efterretningerne fra den anden Side af Atlanterhavet Gevinst eller Tab, Liv eller Død, men man forhaster sig ikke. Halvanden Time er næsten upassende Hastværk for den brasilianske Karantænelæge til at komme fra sit Kontor ned i Baaden. Han roes ombord af fire Negere, siddende under et mægtigt Solseil, iført lang, sort Frakke, Silkehat, store, stive Flipper og Glacéhandsker, — en sindssvag Paaklædning under en tropisk Himmel. Pergamentsgul, kjedelig og overlegen bestiger han Skibet, gjør en Masse unødvendigt Vrøvl, faar en ublu Betaling for Intetsonhelst at have udrettet og forlader atter Skibet i uforstyrret Majestæt. Saa kommer en Baad paa Siden med et Utal af Toldembedsmænd, sygelige af Ud-

seende, graadige og samvittighedsløse af Karakter; Lønnen er knap, men Bestikkelserne desto rigeligere. De vrimle omkring paa Skibet, bore sig ind allevegne, ere sledske eller uforskammede, eftersom de mene det hensigtsmæssigt, men have de først faaet Maverne fyldte med Mad og Drikke og lidt Penge i Lommen, saa kan Smugleriet gaa sin lystige Gang, det er dem komplet ligegyldigt.

Langt om længe naaede vi saa vidt, at Passagererne kunde komme iland. Iførte de mærkeligste Fantaside dragter — saa luftige som muligt — med Stanleyhat paa Hovedet og Paraply i Haanden forlode vi Skibet. Solen stod allerede høit paa Himmelen, Morgenens Taagedunster vare forlængst brændte væk af Solstraalerne, alle Konturer stode skarpt i den glødende Atmosfære. Man sad ganske stille under Baadens Solseil, sagte viftende sig med Lommetørklædet, og Sveden løb ned ad Kinderne, sved i Øinene og klæbede det tynde Bomuldstøi fast til Kroppen.

Jeg gik iland sammen med den franske Læge M. Barthelet og Ingenieuren M. Esperet ¹⁾. Vi kravlede op ad Stentrappen ved Havnemolen og tog Veien ad Byen til. Paraplyerne sloge vi op og gik ganske langsomt. Jeg for mit Vedkommende var drivende vaad efter fem Minutters Forløb. Atmosfæren var tung som Bly, og jeg stirrede ganske sløvt paa, hvad jeg passerede.

Den første Kafé vi traf paa vor Vei, dreiede vi ind i. Den hed Kafé Chica, og der optraadte om Aftenen nogle skrækelige afdankede spanske og franske Sangerinder. Paa den Tid vi

---

¹⁾ Mr. Barthelet, hans Hustru og Mr. Esperet vare ligeledes Passagerer ombord. Den første var Pariser af Fødsel og havde ført et meget bevæget Liv i mange Lande, især i China og Paraguay. Han havde deltaget i Krigen 1870, var senere Læge i New York, men da man fandt Guldminerne i Peru, reiste han derhen, indtil Sygdom tvang ham tilbage til Frankrig. Nu var han og hans Hustru atter paa Veien til Sydamerika for at søge deres Lykke; thi paa en Reise fra Yquitos ved Amazonfloden til Ucajali-Floden mente han at have fundet rige Guldleier ved denne Flods Bredder. — Ingeniøren Mr. Esperet, der var en født Gascogner, fulgte ham for at bearbejde disse Leier. Alle tre vare de opfyldte af de mest sangvinske Ideer og Forventninger.

kom, var den øde og tom. Vi fik strax hver en Vifte og en „Yce-bear“ — iøvrigt en god gammel Carlsberg — og senere en „Whisky cocktail“. Jo mere man drikker, jo mere tørster og sveder man; jo koldere Drikken er, des varmere bliver man bagefter. Men hvem kan modstaa en kølende Drik i en Temperatur af 32 Grader Reaumur?

Om Eftermiddagen regner det altid en Timestid, det forfrisker Byen, og senere paa Aftenen kommer Søbrisen. Saa forlade Folk deres Huse og promenere. Livet i Byen er begyndt og varer til henad Midnat. Regnen er aldeles regelmæssig, Folk sætte hinanden Stævne før eller efter Regnen, og den hjælper ikke saa lidt til at holde Byen ren. En anden naturlig Behagelighed er Aadselgribbene, der i Tusindvis omkredse Byen. Det er Byens Renovationskompagni, og det er baade billigt og godt.

Pará er en By paa henved 100,000 Indbyggere og har en udstrakt Handel og Skibsfart. Brazilianerne udgjøre Hovedbefolkningen, men iøvrigt findes her alle mulige Nationaliteter og alle mulige Farver. Europæere, Amerikanere, Chinesere og Indianere drive Handel mellem hinanden. Den ene Race hader den anden, men Enhver søger at snyde Naboen efter fattig Evne uden smaalig Hensyntagen til Nationalitet, Farve eller Religion.

Jeg kom til Pará lige efter, at Monarkiet var styrtet og Republiken indført, og det synes virkelig, som om Regjeringen for Alvor vil lægge an paa at skaffe sig Anseelse i Europa ved Indførelse af bedre Tilstande. I Ly af den skikkelige Dom Pedros brede Vinger vare alle mulige Misbrug i fuld Flor. Det var vist ikke uden Grund, at Brazilianerne betegnede deres Keiser som den bedste blandt Mennesker, men den umuligste blandt Monarker. Dom Pedro var ude af Stand til at tro ufordelagtigt om noget Menneske. Han var Lærd og Idealist, men savnede Menneskekundskab og praktisk Sands. Brasilien er et uhyre stort Rige, men tarveligt forsynet med Kommunikationsmidler. Intet Under da, at Gouvernørerne i de forskjellige Provindser skaltede og valtede efter Forgodtbefindende. Ingen Klage fra Befolkningen naaede Keiserens Øren, omgivet som han var af disse Gouvernørers Venner og Slægtninge. Jeg anser det for et

stort Held, at Regjeringsformen blev forandret, men ligesom Rom ikke blev bygget paa én Dag, saaledes vil det vel tage lang Tid, inden Brasilien kommer ud af det Uføre, som mange Aars Slendrian har bragt det i.

„Sobra linhas tortas, sabe Deus escrivon decrito!“ „Paa skjæve Linier véd Gud at skrive lige“• staar der over Indgangsdøren til den gamle Kathedralkirke i Pará, og har Brasilien staaet lavt blandt civiliserede Riger, saa kan det vel hæve sig endnu. Jeg tror, det er godt paa Veie dertil.

Vi have en dansk Konsul i Pará, Hr. Rudolph Zietz. Han er fra den gode Stad Lybæk og er en overordentlig hæderlig og gjæstfri Mand. I de sex Aar, han har været Konsul i Pará, var jeg den første danske Mand, han havde set dér. Hr. Zietz blev aldeles rørt og henrykt over mit Komme. Han overvældede mig med Opmærksomheder og viste mig frem som en Sjældenhed til alle sine Venner.

Pará har et stort Theater, flot udstyret, en af de mest ornamentale Bygninger i Staden — men Skuespillere mangle. Ved Siden heraf er der slaaet et elendigt Fjællebodstelt op. Heri optræder en ambulant Cirkus fra Rio de Janeiro, slettere end hvad man her hjemme tør byde et Provinspublikum; der var smækfuldt hver Aften. Ved et ganske mærkeligt Træf opdagede jeg, at en halvgammel sminket Dame, der i lyserød Bomuldstricot henrykkede Brasilianerne ved at hoppe om paa Ryggen af en gammel Skimmel, var en Landsmandinde. Hendes Vugge havde staaet i Laxegade i Kjøbenhavn, men et bevæget Livs sære Omskiftelser havde tilslut hensat hende ved Amazonflodens Bredder, hvor hun nu optraadte som Primadonna i Pará's eneste Cirkus. Hun var iøvrigt meget tilfreds og omtalte med Aerkjendelse Byens jeunesse dorée, der hver Aften nedlagde Masser af Buketter for hendes Fodder.

Paa Grund af Indvaanernes forskjelligartede Nationalitet savner Pará det Særpræg, som den enkelte Race altid sætter paa den By, den bebor. Ganske vist ere Brasilianerne i Majoritet, men denne Races Indolents og Uvidenhed gjør, at den ikke formaar at hævde den Stilling, som tilkommer den herskende Nation. Næsten al Handel er efterhaanden gleden over i Udlandinges Hænder, især gjøre Englændere og Portugisere sig

gjældende, men Tyskerne kommer godt med her som næsten overalt. Et Par Svenskere have begyndt en lukrativ Handel med Fyrreplanker, der staa i høi Kurs paa Grund af Træets Uimodtagelighed for Myrernes Ødelæggelsesforsøg; i Havnen laa tre norske Barkskibe. Det er vel overflødigt at tilføie, at det danske Flag endnu ikke har været set dér paa Pladsen. Vi Danske have ikke endnu faaet Øinene op for Amazonflodens Guldgruber; men vi komme vel nok engang saa vidt. Bare det saa ikke gaar os, som det gik det ridende Vagtpoliti i „Røverne“: de kom, da alt var forbi. Det er galt at sætte sig ved Grødfadet, naar al Grøden er spist.

II.

For mig havde Pará ingen Tiltrækning. Jeg blev der kun saalænge, til jeg kunde indskibe mig i en Floddamper og komme længere op ad Floden — til min næste Station, Manáos.

Trafiken paa Floden er saa at sige udelukkende i Hænderne paa et eneste Selskab „Amazon navigating Company“. Officielt er Selskabet brasiliansk; det seiler under brasiliansk Flag, og Kaptainerne paa dets 32 Dampere ere næsten alle Officerer i den brasilianske Flaade, men Kapitalen er engelsk. Bestyrelsen sidder i London, og Direktøren i Pará, Kaptain Hudson, er en rigtig ægte John Bull.

Jeg tog Billet med Damperen Comte d' Eue; den løb af Stabelen Aarsdagen før Keiseren af Brasilien blev afsat. Den 1ste April indskibede jeg mig sammen med Mr. et Madame Barthelet, Ingeniøren og vore andre portugisiske Reisefæller fra Lissabon. Glade og forhaabningsfulde vare vi alle. De tre Franskmænd drømte om deres Guldminer i Peru, de smaa Portugisere havde vel ogsaa deres Drømme og Luftkasteller, jeg tænkte paa Hjemkomsten til Danmark.

Det var mørkt, da jeg kom ombord. Vi havde hver en lille Kahyt, men at tilbringe Natten dér kunde der ikke være Tale om, dertil var den altfor kvælende hed. Hængekøien er den eneste Seng, der frembyder Kølighed nok til at tilbringe Natten i, men det at hænge en saadan Køie op og derover brede et Moskitonet er en ligefrem Kunst. Helst

maa man hænge den op i Stevnen af Damperen, saa er der idetmindste en lille Mulighed for at faa en kølende Luftning i Løbet af Natten. Jeg fik mine Kufferter slæbt ind i Kabytten, fandt to Kroge til min Hængekøie forude paa Skibet, iførte mig min Sovedragt — sribede Bomuldsbenklæder og Trøie — og saa satte jeg mig forud i Stevnen og hensank i Drømmerier. Det var en rigtig tropisk Nat. Maanen og Stjernerne straaledede med en Glands, man ikke kjender i vore nordlige Zoner, Atmosfæren var trykkende lummer, fra Byen blinkede Lygter og Lys, over Vandet lød den dumpe Larm af Vognrummel og Summen af Menneskestemmer, ombord paa Damperen knagede og knirkede Dampspillene, Kasser og Tønder bleve hevne ned i Lasten, Passagererne trampede omkring paa Dækket, bandende og støiende. Saa kom Kapteinen ombord med en Flok Venner fra Land. Jeg hørte Champagnepropperne knalde, Pludren og Sludren, Kys saa det smældede — Mandfolkene kysse hinanden i Brasilien —, saa plaskede Aarerne, og Vennerne roede iland. Dampfløiten peb, Spillet raslede, to Rakter røg tilveirs, og saa dampede vi afsted.

Jeg sad vel en Timestid og saa Skibets Boug glide gennem Vandet, de mørke Silhouetter af Øerne, vi passerede, Maanens blanke Sølvskive, indtil jeg blev saa melankolsk som en Selvmorder. Saa kravlede jeg ind under mit Moskitonet op i Hængekøien, anstillede en haabløs Jagt paa nogle nederdrægtige Moskitoer, der trods al min Forsigtighed dog lumskeligen havde forstaaet at snige sig ind, og faldt saa endelig i en Søvn saa tung, at den trodsede de blodsugende Insekter, Rattets Knirken og mine Sovekameraters Snorken. I Troperne er Dagen nøiagtig 12 Timer lang. Kl. 6 staar Solen op, Kl. 6 gaar den ned. Og det er ikke som her tillands med Tusmørke og lange Aftener. Naar Solen gaar ned, er det mørkt strax; det tager ikke fem Minutter fra lys Dag til bælgmørk Nat.

De første Dage ombord paa Floddamperen vare virkelig interessante. Siddende i min Reiestol med Kikkerten om Halsen, Notitsbog og Kaart i Skødet, Riffelen ved Haanden betragtede jeg i timevis det forunderlige Sceneri langs Flodens Bredder. Overalt Urskove. Det faste Lands Bredder, Øerne, Landtunger, Alt er bedækket med Urskove. Egnen er flad,

ingen Bjærge eller Høie, ingen Sletter bryde Ensformigheden. Den samme mørke Skov skyder sig stedse op for Øiet som en Mur. Naar Damperen holder sig midt i Floden, ser man kun Skovenes mørke Linie, forneden det gule Vand, foroven den skybedækkede Himmel. Interessen sløves dog hurtigt, Detaillerne i Sceneriet kunne ikke opfattes. Man morer sig ved at se svømmende Græsøer eller mægtige Træstammer, som Strømmen har skaaret bort fra Bredden, og som nu drive ned ad Floden. Om Dagen kan man styre udenom, men om Natten hænder det ofte, at Damperen løber paa en saadan Skovkæmpe, og det drøner da i hele Skuden, som skulde den splintres. Her leve ogsaa de mærkelige „*vacca marinas*“ eller Søkøer. Det er en Slags uhyre Sælhunde, som sprøite Vandet op, naar de komme til Overfladen af Floden, ligesom Hvalerne. Parvis svømme de omkring i de store Floder, særlig hvor Strømhvirvlerne ere stærke. Farven er lyserød, Hovedets Form som en Rhinoceros; der paastaas, at Hunnens Bryst er formet som en Kvindes. Jeg hørte megen Tale om disse eiendommelige Dyr paa Veien til Pará, og jeg tvivlede stærkt om Beskrivelsernes Paalidelighed, men paa Seiladsen op ad Floden, og navnlig paa en Expedition, jeg senere foretog op ad Rio Negro, fik jeg Leilighed til at iagttage disse Dyr. Jeg skød ofte paa dem med min Riffel, men det er vanskelige Skud. Man véd ikke, hvor Dyrene dukke op, og de forlade strax igjen Overfladen efter at have kastet to Vandstraaler i Veiret. Kun én Gang er det lykkedes mig at dræbe en *vacca marina*; Riffelkuglen traf den i Øiet, den vendte Bugen iveiret og drev ned ad Floden. Det var paa Rio Negro fra den lille Damper, ligesom vi en Aften vare komne tilankers. Jeg var næsten kjed af det bagefter, for jeg saa ganske tydeligt to smaa lyserøde Skabninger svømme rundt om det døde Dyr — rimeligvis dets Unger. Kjødet af disse Floduhyrer — de ere større end en Oxe — skal være meget velsmagende, men Indianerne angribe dem kun, naar de ere komne paa Grund i en eller anden snever Vig. De ere meget farlige for Kanoer, som de med Lethed vælte, og ere de saarede, skal man tage sig iagt for dem. —

Det er de fornøieligste Momenter ombord, naar Damperen glider tæt op mod Land, ofte saa tæt, at Træernes Grene

feie hen ad Skibets Sider. Saa kan man faa godt Skud til en langbenet hvid Heire, der i sin Forfjamskelse over det uvante Syn af en Damper ikke véd til hvad Side, den skal flyve og derfor bliver staaende, eller til en Flok skrigende grønne Papegøier, der have siddet og pludret i Munden paa hinanden, saa de ganske have overhørt Damperens Plasken i Vandet.

Aldrig blev jeg kjed af at beundre Urskovenes mangfoldige Plantevariationer. Klods paa hinanden staa de, slanke Palmer, bredkronede Cedertræer, Kautschuktræer med sølvgraa blanke Stammer, Kæmpetræer og Dværgtræer, hundredaarige, taarnhøie Stammer og traadfine Slyngplanter, Lianer og Orchidéer alt sammenfiltret i et Vildnis saa uigjennemtrængeligt som en Mur. Skal man igjennem saadan en Urskov, maa det ske med den lange Sabelkniv „Manchettaen“ i Haanden; Fod for Fod maa man hugge sig igjennem, fælde Træer, rydde Buskads, banende sig Vei med Kompasset i Haanden — Solens Straaler trænge aldrig igjennem. Regner det, hører man kun Plasken deraf paa Trætoppenes Blade. Inden Draaberne naa Jorden, ere de forvandlede til Vanddampe af den uhyre Solvarme.

Min Reisekamerat, den franske Ingeniør Esperet fortalte mig om en otte Maaneders Expedition, han havde foretaget gjennem Guyanas Urskove, ene Europæer med en Escorte af ti Indianere. Han var bleven en gammel Mand paa den Expedition. Otte Maaneder sammen med halvvilde Indianere, hvis Sprog han ikke forstod, og som han ikke kunde stole paa. Hver Dag kæmpende sig igjennem et lille Stykke af Skoven — tre-fire Kilometre — allevegne risikerende at møde Slinger og andet giftigt Kryb. Om Dagen hørtes ingen Lyd, men om Natten vaagnede Alt op. Moskitoerne summede, Pumaer og Uncaer brølede, Tusinder af Dyr opløftede deres Stemmer til en infernalsk Koncert. Esperet erklærede, at den Tur gjorde han ikke om for en Million, og jeg tror ham gjerne. Han endte i en lille By paa Kysten af Guyana, fik gul Feber og kom hjem rystende og svag som en Olding.

Men fra Dækket af en Damper ser en Urskov nok saa fornøielig ud. Af og til ser man en lille „Chagra“, en Indianerhytte med dertil hørende Bananplantage. Hele den

brunrøde Familie staar paa Bredden og glor paa Damperen. Mændene have gjerne et Par lasede Bomuldsbuxer paa, Kvinderne en kulørt Særk — eller slet intet. Men maleriske se de ud med deres ranke Holdning, lange sorte Haar, kobberfarvede Ansigter og kulsorte Øine. „Chagraen“ er fattig og tækket med Palmeblade. Vinden farer lukt igjennem Bambusvæggene, Regnen driver ned gjennem Sammenføiningerne, men Indianerens Liv er frit som det vilde Dyrs, hans Villie er den eneste Lov, han bøier sig for. Naar han pilsnar skyder over Vandet i sin lille Kano paa Skildpaddefangst eller ligger inde i Urskoven lurende med sin lange Bue for at sende en Pil i en Tapir, eller han ligger og døser i sin Hængekøie, mens Hustruerne flette hans Haar og lave Maden til ham — ja, saa misunder jeg ham og byttede gjerne min civiliserede Tilværelse med hans.

Dagen efter vor Afreise kom vi til Obidos, et temmelig høit liggende Sted. Byen bestaar af 5 til 6 Huse, beboede af Europæere, og et halvthundrede Indianerhytter. Vi kom dertil Kl. 1 om Eftermiddagen, men paa den Tid af Døgnet er der aldeles ikke Tale om at foretage sig Noget. Man ligger i sin Hængekøie saa nøgen som mulig og sveder. Derfor maatte jeg opgive enhver nøiere Undersøgelse af Obidos, og meget mærkelig saa den da heller ikke ud. For en halv Snes Aar siden overfaldt Indianerstammen Tocantin Byen midt om Natten. Ikke et eneste Menneske undslap. Alle bleve dræbte eller slæbte ind i Urskoven og rimeligvis spiste.

„Gud er stor, men Skoven er større,“ siger Indianerne. I ethvert Tilfælde er den stor nok til, at Retfærdighedens Arm ikke formaar at naa Misdæderne, der flygte ind i Skovenes Dybder. Siden det ovenfor omtalte Overfald have Indianerne holdt sig rolige, men en eller anden Nat komme de vel nok igjen. En lidet lystelig Beskjæftigelse at være Kjøbmand saadanne Steder som Obidos.

Hele Turen fra Pará til Manáos varede 4½ Dag. Jeg længtes efter denne By, hvor jeg skulde begynde at virke for mine Planer, og jeg trængte ogsaa til lidt Ro. „Bare den gule Feber ikke er i Manáos“, var det stadige Omkvæd. Den skulde vi nu tidsnok gjøre Bekjendtskab med, Ingen vidste

dengang, hvem der var udpeget til Offer. Fjorten Dage efter laa de 6 af os Passagerer i Jorden og raadnede.

Endelig kom vi da til Rio Negro, en vældig Flod, Mundingen over en Kvartmil bred, og som i Modsætning til Amazonfloden har kulsort Vand. Vi dreiede ind i Floden, rundt om nogle skovbevoksede Øer, et Par skarpe Dreininger til, og der laa Manáos for os, solbeskinnet, lys og venlig. En stor hvid Kaserne tilvenstre, en overbygget flad Markedsplads tilhøre, i Midten en stor Plads omgivet af Palmetræer, Smaahuse og Hytter. Bagved bredte den egentlige By sig. Et Par hvide forfaldne Kirker, større og mindre Huse i krogede Gader, enkelte Pladser omgivne af Palmetræer — det Hele indrammet af den mørke tause Urskog.

Det var Byen, som vi havde længtes saa meget efter. Et Kanonskud — Plask — Ankeret i Bund — der laa vi.

Jeg var glad, da vi kom saa vidt, men da jeg en Maaned efter forlod Manáos for at gaa høiere op ad Floden, var jeg dog adskilligt gladere. I den Maaned oplevede jeg mere end ellers paa et Aar. Lærerigt og nyttigt var det Ophold for mig, men Fornøielsen yderst tarvelig.

III.

I det Herrens Aar 1540 udrustede Don Gonzalo Pizarro — Broderen til Perus Erobrer — en Expedition med det Formaal at trænge ind i det mægtige Rige, der gennemstrømmedes af „et hvidt Hav“, og som beherskedes af en mægtig Konge, „El Dorado“: Guldmanden. Om dette Rige gik de fabelagtigste Rygter: Sandet paa „det hvide Hav“s Bredder var Guld, Stenene Diamanter, alle Husene i Hovedstaden „Manáo“ vare pragtfulde Paladser, Murene af Sølv, Tagene af Guld.

I Forventning om at erobre alle disse Herligheder bevæbnede Gonzalo Pizarro sin lille Skare af guldtørstende Eventyrere til Tænderne og begyndte en Marche langs med Rio Napo's Bredder.

Denne Flod udmunder i Amazonfloden ved Yquitos, og

da Spanierne saa den mægtige Flods gule Vand, troede de naturligvis, at nu var Maalet naaet. Men „El Dorado“s Ferige fandt de aldrig! Pizarros Næstkommanderende Francisco de Orellano fik det Hverv at føre noget Guld og andre Kostbarheder, som Spanierne paa deres Vandring havde bemægtiget sig fra Indianerstammerne, til Europa. Han seilede ned ad Floden paa en lille Brigantine, kæmpende sig frem mod de Indfødte, udstod utallige Farer og naaede endelig den 26de August 1541 Atlanterhavet. Han kom lykkelig og vel til Spanien med sit lille Skib og berettede der om sine Eventyr. Han fortalte om vilde Kvinder, gulhaarede, nøgne Amazoner, der havde overfaldet ham og hans Folk og frataget ham alt hans Guld. Takket være denne Løgn kunde han bemægtige sig alle Pizarros Skatte; men Legenden om de blonde Amazoner gik videre, og derfra stammer Flodens Navn. Senere er der blevet foretaget mange Reiser op ad Amazonfloden, til de sidste hører Agossix', Crevaux', Wieners og Coudreau's Reiser.

Portugal holdt Floden lukket for Fremmede. I Aaret 1867 aabnede Brasilien den og tillod alle Nationaliteter at seile paa Floden. Nu befærdes en stor Del af Amazonfloden og mange af dens Bifloder af Dampere i regelmæssige Ruter; det store „Amazon navigating Company“ beseiler Amazonfloden, Solimoës, Marañon, Rio Madeira, Rio Negro, Rio Branco og flere. Skibe af mange forskellige Nationaliteter komme til Pará; men endnu hæmmes Skibsfarten meget ved overdreven høie Toldsatser, Lods- og Havneafgifter samt ved den Vilkaarlighed, hvormed de brasilianske Embedsmænd optræde mod alle Fremmede.

Det kan umulig vare længe, før Europa faar Øinene op for, hvad det store Amazonbassin gemmer af Rigdomme. Man tænke sig et uhyre Lavland — fire Millioner Kvadratkilometer — gennemstrømmet af et mægtigt Kanalnet, hvor Hovedkanalen, Amazonfloden, alene har en Længde af 5,571 Kilometre. Dette Bassin er indesluttet mod Nord af den Bjergkjæde, der danner Brasiliens Nordgrændse, mod Vest af Andesbjergene, mod Syd af Serras de Matto-Grosso — lige ud til Havet. Fra alle Sider strømme Floder fra Bjergene ned mod Bassinets Bund og blive Bifloder til Amazonfloden,

tilførende denne saadanne Masser af Vand, at den endnu 400 Kilometre fra sin Munding fortsætter sin Vei ud i Atlanterhavets blaa, salte Vand som en hvid Flod. Man regner, at Amazonfloden og dens Bifloder ere seilbare paa en Strækning af over 14000 Kilometer, uden en eneste Forhindring, og dette Kanalnet gennemskærer en af de frugtbareste Strækninger paa Jordens Overflade. Overalt dække Urskovene Jordbunden, kun ganske enkelte Pletter ere opdyrkede. Men hvor som helst Nybyggeren slaar sig ned, møder han denne mirakuløse Frugtbarhed. Sukker, Kakao, Tobak, Kaffe, Mais, Bananer, Ris m. m. voxer her hurtigere end noget andet Sted paa Jorden; og intet Under, thi denne Jordbund, der i Aartusinder har været overladt sig selv og Naturens Luner, gjødet af Tusinde Plantegenerationers forraadnede Dele, maa ganske naturligt i sig indeholde en Kraft, som de, der kun kjende Europas udpinte Jord, ikke ane. Naar Floden falder, blotter den uhyre Strækninger bedækkede med det frugtbareste Dynd. Man behøver kun at kaste Risen ud for at se den voxe op og afgive en kolossal Høst to Gange, inden Floden atter stiger og overflyder Bankerne.

Og dog bliver næsten al den Ris, der spises i disse Egne, og Ris er Hovedernæringsmidlet, importeret.

Ligedan gaar det med Maisen. Her kan jeg give et Exempel paa, hvad der kan udrettes ved at udnytte Amazonflodens naturlige Frugtbarhed. En Damper, „Santa Maria“ kom paa Grund paa en Banke udfor Rio Teffées Udløb i Amazonfloden. Den var bestemt til Yquitos og havde bl. A. noget Mais ombord i Sække. Vandet faldt helt fra Skibet, saa det kom til at staa tørt. Mandskabet ombord saaede Maisen rundt om Damperen, og inden den kom flot igjen ved Flodens Stigning, 8 Maaneder efter, havde man høstet to Gange, og Skibet dampede videre med en extra Ladning Mais, der i Yquitos blev solgt for 18,000 Dollars.

Jorden koster Intet langs Flodens Bredder. Det eneste, der maa betales, er Opmaalingen deraf og Indregistreringen i Regjeringens Kaart. Men der mangler en nødvendig Faktor, Arbeidskraften. Den hvide Mand kan ikke taale at arbeide i den stærke Varme, Negere findes ikke, og Indianerne gide ikke arbeide. Man har med Held forsøgt at indføre Arbeidere

fra Provindsen Ceara. Her findes nemlig en kraftig Befolkning, en Blanding af Indianere og Negere, som kunne taale Klimaet, og som ikke i deres egen Hjemstavn kunne finde de nødvendige Betingelser for Livets Ophold, idet Ceara ofte hjem-søges af ødelæggende Tørke og deraf følgende Hungersnød. Regjeringen i Manáos har indført flere Tusind Cearamænd og har koloniseret Omegnen af Manáos, en ikke ringe medvirkende Grund til denne Bys stærke Opsving i de senere Aar.

Det bedste Middel til at faa det store Amazonbassin opdyrket vilde være at indføre Chinesere. Disse nøisomme Mennesker kunne taale Klimaet og arbeide bedre end alle Andre. Et Selskab, der var i Besiddelse af tilstrækkelig Kapital til at kolonisere en Landstrækning ved Amazonfloden med Chinesere, vilde sikkert tjene enorme Summer derved. Men et saadant Projekt vilde uden Tvivl møde den voldsomste Modstand fra de indfødte Brasilianeres Side, thi disse uvidende, uduelige og dovne Mennesker have altid vist sig i Besiddelse af en mærkelig Energi, naar det gjaldt om at lægge Hindringer i Veien for Fremskridt i deres Land.

Amazonfloden udspringer midt i Andesbjergene fra Lauri i Peru og løber mod Øst, til den udmunder i Atlanterhavet, dannende et umaadeligt Delta. Af dens mægtige Bifloder paa høire Bred kan nævnes: Javaz, Juruá, Teffé, Coary, Purus, Madeira o. fl. A. Madeira er den største, 3300 Kilometre lang. Af Bifloderne paa venstre Bred: Rio Negro, Trombetas, Jary o. s. v. Rio Negro er 3000 Kilometre lang.

Af naturlige Produkter, som for Tiden exporteres fra Pará, kan nævnes: Kautschuck, Kakao, brasilianske Nødder, Chinin, vegetabilsk Elfenben, Copaiva, Sasseparilla, forskellige Træsorter og Dyreskind. Af disse spille Kautschuken den største Rolle; der bliver exporteret heraf for omtrent 100 Millioner Francs aarlig. Næsten Alt, hvad der bruges af industrielle Artikler i Amazonegnene, bliver importeret fra Europa og de forenede Stater. Hovedartiklerne for Importere: Mel, Vin, Øl, Kul, Svovlstikker, Klipfisk, Smykker, Uhre, Papir, Husgeraad, Jernvarer, Conserves, Meubler, Knapper, Uld- og Bomuldvarer, Tin, Bly, Klaverer, Linned, Hatte, Sæbe, Søm, Knive, Lys, Glasvarer, Petroleum, Symaskiner

etc. Den hele Import andrager mellem 60 og 70 Millioner Francs om Aaret.

I Byerne ved Amazonfloden sælges Varerne mod rede Penge; ellers kjendes kun Tuskhandel. Naar Indianeren har samlet tilstrækkelig Mængde Kautschuk, kommer han ned ad Floden i sin lange Kano, leverer Kjøbmanden Ladningen og faar til Gjengjæld europæiske Varer. Kjøbmanden sender Kautschuken til sin Korrespondent i Europa, der sælger den og sender Varer tilbage for Beløbet.

Der tjenes kolossalt paa de europæiske Produkter, og ofte vende Kjøbmændene i Manáos tilbage til Europa som rige Mænd. Der findes mange Jøder i Byerne ved Amazonfloden, navnlig fra Elsass, og disse dygtige og vindskibelige Handelsmænd tjene sig i Løbet af faa Aar en Formue. En saadan Mand Hr. Cohn kom 1879 til Manáos med en lille Kasse uægte Ringe og andre Smykker — det var hele hans Kapital. Han reiste omkring mellem Indianerstammerne, tiltuskede sig Kautshuck og sendte dette til Europa. Han er nu den rigeste Mand i Manáos, eier to hele Gader og en Formue, der anslaaes til 3 Millioner Francs.

De engelske Rhederier, der besørge al Fragtfart fra Europa til Amazonfloden, tjene Masser af Penge. De arbeide uden Konkurrence, og Fragterne ere desaarsag urimelig høie. Saasnart et andet Rhederi forsøger at tage Kampen op, sætte Englænderne Fragten ned og slaas saa længe, til Modstanderne ere ruinerede. For nogle Aar siden forsøgte et fransk Selskab i Håvre at sætte sex Dampere i Gang paa Amazonfloden. Englænderne satte Fragten ned til 18 sh. pr. Ton og lod Franskmændene tage Alt, hvad de kunde faa fat paa af Fragt. Da de franske Dampere kom til Pará, havde de engelske Agenter opkjøbt Alt, hvad der fandtes af Lægttere og Pramme, og de franske Dampere maatte losse i Kanoer, hvad der kostede dem 22 sh. pr. Ton. Denne fortvivlede Kamp fortsattes i sex Maaneder, og mange Penge tabtes paa begge Sider. Endelig indvilligede det franske Selskab i at holde deres Skibe fra Ruten, mod at Englænderne betalte dem 30,000 Lst. En saadan Kamp begynde de engelske Firmaer kun, naar de staa overfor jævnbyrdige Modstandere.

Det er klart, at de aldrig vilde sætte Fragten ned, fordi et fremmed Selskab begyndte at sætte et Par mindre Dampere igang. Flere Gange er det hændt, at de engelske Rhederier have købt Dampere, som fra Lissabon ere blevne satte i Fart paa Pará og Manáos. I disse Tilfælde have Englænderne betalt aldeles utrolige Priser for Skibene, mod at vedkommende Rhederier forpligtede sig til ikke oftere at begynde Konkurrencen.

Ihændeleveren af den ene af de to engelske Linier „Red cross line“, Mr. Singlehurst, begyndte for nogle og tyve Aar siden at fragte en lille Damper til Amazonfloden. Han var dengang en fattig Mand og havde sit Kontor i en Kjælder i en af Liverpools Gyder. Han er nu en af Liverpools rigeste Mænd; hans Formue anslaaes til 4 Millioner Lst.; han eier 10 store Dampere, og hans Handelshuse i Pará og Manáos høre til de største paa Pladsen.

Af danske Varer kjendes endnu kun Øl. Gammel Carlsberg Exportøl er Yndlingsdrikken paa Floden og er kjendt af enhver Indianer. Til Manáos alene forsendes hver Maaned 2000 Kasser, hver Kasse paa 40 Dusin Halvflasker. Huset Pontoppidan i Hamborg, i hvis Hænder denne Export er, tjener sikkert en artig Slump Penge paa denne Artikel. En halv Carlsberg koster i Manáos 1 Kr. 35 Øre.

Befolkningen ved Amazonflodens Bredder bestaar dels af Hvide — Portugisere, Englændere, Franskmænd, Tyskere og Brazilianere, dels af Blandingsracer, idet de Hvide ofte gifte sig med Indianerkvinder, og endelig af Indianere. Den blandede Race, Mestits, er intelligent, kraftig, velskabt, som oftest brun i Huden, Kvinderne ere smukke. Men disse Mestits have som alle kulørte Racer en slet Karakter, lumsk og hævnghjerrig, og naar de komme i Affekt, ere de rasende som vilde Dyr. Caboclo'en, den civiliserede Indianer, træffes af og til i Byerne. De ere ringe i Antal og mangle Modstandskraft overfor Civilisationens Farer: Drukkenskab og Sygdomme. I Almindelighed ere de usle, luvfattige Individuer, der aldeles ikke ligne deres frie, stolte Brødre i Urskovene.

De ægte „vilde“ Indianere trække sig tilbage til de store Skove, efterhaanden som Civilisationen trænger frem. De ere modige og stridbare og ofte Menneskeædere. Hvad deres

Sæder og Skikke angaar, kjender man kun lidt dertil, deres Hovedbeskjæftigelse er at indsamle Kautschuk — Seringueiros. De høre til den store caraibiske Stamme, men se iøvrigt høist forskjellige ud, ligesom de forskjellige Stammers Hudfarve varierer fra det mørkeste Ibenholt til rødt og brunt, ja Coudreau paastaar endog at have mødt Indianerstammer med samme Hudfarve som Europæerne.

Hvad Klimaet angaar, saa har jeg hørt mange forskellige Domme derom. Nogle hæve det til Skyerne, Andre finde det umuligt at leve i. Sagen er nok den, at der er enkelte Steder, som ere ganske taalelige, nemlig de høitliggende, men dem er der ikke mange af. Efter min personlige Erfaring er Amazonbassinet et af de farligste Steder for en Nord-europæer at komme til. I Pará og Manáos — altsaa de store Byer — grasserede den gule Feber under mit Ophold foruden en hel Del andre ubehagelige Sygdomme. Det er jo ogsaa klart, at et Menneske, der hele sit Liv har levet i et tørt og tempereret Klima, ikke kan befinde sig vel ved at blive hensat til en saa umaadelig Sump, som Amazonbassinet faktisk er. En Temperatur paa 35—40 Grader, en ustandselig Fordampning af de kolossale Vandmasser, om Dagen Alt knastørt, om Natten drivvaadt, Luften opfyldt af Dunsterne fra de forraadnede Plantedele, om Dagen ingen Hvile paa Grund af Varmen, om Natten ingen Søvn takket være Moskitoer — jeg tror nok, man kan blive enig om, at der er andre Steder paa Jorden, hvor man hellere vil leve end netop ved Amazonfloden. Selv de Indfødte lide meget af Anæmi; de se gule og gustne ud.

En Sygdom, som ikke har været kjendt før i de sidste 6—7 Aar, er „Berry-Berry“. Den viser sig, ved at alle Lemmerne svulme op, Ledene slappes, Maven bliver stor og opsvulmet, Kjødet bliver ligesom dødt. Naar man trykker en Finger ind i det, bliver Indtrykket af Fingeren siddende uden at rette sig ud. Døden er en sikker Følge af denne Sygdom, medmindre Patienten kan komme ud paa Havet, helst til et koldt Klima. Vi havde 5 saadanne Syge ombord paa Hjemturen; de 4 kastede vi overbord. Hvad der gjør det mindre tiltalende at blive syg i disse Egne er, at Lægerne tilhobe ere nogle ynkelige Charlataner. Mange foretrække da

ogsaa at søge Raad hos en eller anden gammel Indianerkvinde i den nærmeste Omegn, og disse kvindelige Læger skulle efter Sigende udføre rene Mirakelkure.

Endnu kun et Par Ord om Plante- og Dyreverdenen.

Urskovene vrimle af forskellige Rovdyr saasom Unca'en, Puma'en og forskellige Slags Vildkatte. Indianerne nedlægge mange af dem med deres forgiftede Pile, og Skindene sælges i Byerne til Spotpris, men det er sjældent at finde et virkelig godt Skind, da Indianerne ikke gide gjøre sig den Uleilighed at flaa Dyrene omhyggeligt og næsten altid selv beholde Tænderne og Kløerne til Prydelser. Krokodiller — Jacarés — findes i umaadelige Masser i Floderne. Ved Lavvande ligge de paa Bankerne, men ved Høivande trække de sig ind i det Indre og yngle i de store Skovsumpe. Indianerne ere meget bange for dem og vove sig aldrig svømmende ud paa Floden. Krokodillerne høre til de uhyggeligste Skabninger i Naturen. Modbydelige af Udseende og lumske i deres Færd ere de forhadte og frygtede af Dyr og Mennesker. Jeg forsømte aldrig en Leilighed til at sende en Riffelkugle efter dem, naarsonhelst der frembød sig en Mulighed for at dræbe en af dem, og jeg var aldrig gladere paa Reisen op ad Floden, end naar det lykkedes mig at plante en Kugle i Øiet paa et af disse uhyggelige Rovdyr og faa den til at vælte sig om paa Ryggen og vende den skidengule Bug iveiret, sprællende i de sidste Krampetrækninger. Af Slanger huse Urskovene et ubegrændset Antal lige fra den kæmpemæssige *Boa constrictor*, der skal kunne opnaa en Længde af 50 Fod, til en ganske lille, et Par Tommer lang Slangeart, hvis Bid dræber øieblikkelig. Præfekten i Yquitos, Don Samuel Palacios, viste mig en Samling paa c. halvandet Hundrede forskellige Arter, og han mente kun at være i Besiddelse af en ringe Del, af hvad der i Virkeligheden fandtes i Urskovene af Slangevariationer. Om Boaslangernes Længde fortælles de utroligste Historier. Hvor store de kunne blive er vanskeligt at bestemme. Det største Slangeskind, jeg selv har set, maalte 16 Alen og blev regnet for at være en Sjældenhed. Det tilhørte en Mand i Pará og var strakt som et Slags Løbetæppe fra den ene Ende af hans Leilighed til den anden. Flodslangerne, af hvilke der findes flere for-

skjellige Arter i Amazonfloden og dens Bifloder, kunne ogsaa opnaa en ret anseelig Længde, om de end ikke naa op til Boaernes; jeg eier selv et Skind, der maaler $9\frac{1}{2}$ Alen, hvilket maa anses for at være et temmelig stort Exemplar. Skildpadderne spille en betydelig Rolle ved Amazonfloden, idet deres Æg og Kjød er meget efterstræbt. Der bliver aarlig fanget Millioner af disse Dyr, og umaadelige Masser af deres Æg blive indsamlede og anvendte til Tilberedelse af „Skildpaddeolie“. Den almindelige Maade at tilberede en Skildpadde paa bestaar i, at Hovedet, Halen og de fire Ben bliver skaaret af, det flade Brystskjold løsnes, og Resten af Dyret steges eller bages i det dybe Rygskjold, strøet over med reven Manioc. Saadan en Ret Skildpadde er yderst vel-smagende, især naar Dyret er ungt -- ikke over 1 Alen i Længde, men man bliver hurtig kjed deraf, og da jeg i Løbet af fire Maaneder havde faaet denne Ret omtrent hveranden Dag, kunde jeg tilsidst knap udholde Synet deraf.

Indianerne holde mest af Skildpadderne, naar de lige ere kravlede ud af Ægget, en Tomme lange. De stege dem i Olie og kunne fortære et halvt Hundrede Stykker deraf til ét Maaltid.

Skildpaddeolie er en vigtig Artikel for Indianerne, da den baade bruges til Madlavning og til Toilettet, idet det fordres af en „fin-de-siècle“ Indianer, at han har hele Hovedet indsmurt i dette ækle stinkende Stof. Maaden at tilberede Olien paa er meget primitiv, idet alle Æggene kastes i en Kano, de raadne med de gode, og mases ud med de bare Fødder. Under Solens Paavirkning udskilles Olien af denne Masse, stiger op til Overfladen, skummes af og renses senere ved Inddampning. En Skildpadde lægger omkring 200 Æg, og man regner, at 40 Skildpadder kunne producere 1 Pot Olie. Det kan heraf ses, hvilke umaadelige Masser af Æg der maa til for at tilvejebringe det nødvendige Kvantum Olie til Indianernes Behov. Skildpaddebestanden har aftaget i en foruroligende Grad i de senere Aar; den Tid er næppe fjærn, da de blive helt udryddede i Amazonfloden.

Som Følge af Frugtbarheden i disse Egne antager Planterne store Dimensioner i Forhold til deres Størrelse andre Steder paa Jorden. Det vilde Figentræ opnaar f. Ex. et kolossalt Omfang; der er Træer saa store, at 30 Mænd ikke kunne

spænde om dem; Palmetræerne naa en Høide af 120 Fod, Kæmpebladplanternes Blade blive saa store, at Indianerne bruge et enkelt Blad til at lave en Kano af. Et mærkeligt Træ er Pachuitapalmen (*Triarteia exorhiza*), der ser ud, som om den staar paa Stylder, idet Rødderne skyde sig ud af Jorden hævende Stammen op til en Høide af 8 à 10 Fod over Grunden. En anden mærkelig Palmeart er den saakaldte Facitára (*Des monchas*), der ofte opnaar en Høide af 100 Fod, og hvis Stamme ikke er tykkere end en Finger. Til de mærkeligste Plantefremtoninger høre Orchidéerne, som findes i talløse Variationer i Urskovene langs Amazonflodens Bredder. Der bliver aarlig forsendt Masser af disse meget efterspurgte Planter til Europa. Jeg skal senere hen omtale Orchidéerne nøiere, idet jeg var saa heldig at gjøre Bekjendskab med en professionel Orchidé-Jæger, Hr. Bungeroth, der var udsendt af et stort Selskab i Bryssel for at finde nye Arter.

Der findes en Mængde forskellige Træsarter i Amazonbassinet. Efter Bianconis Opgivelse skal der være fundet 64 forskellige medicinalske Planter, 23 Arter Farvetræ, 56 egnede til Bygningsarbeide, 13 ganske nye Sorter Træ til Finerarbeide, orangegult, violet, lyserødt, mangefarvet, 12 indeholdende brugbare Safter — herimellem de to giftige Arvociro og Assacá —, 55 forskellige Frugttræer o. s. v. Enhver Naturforsker, der kommer til disse Egne, finder nye mærkelige Plantearter.

Fugleverdenen er rigt repræsenteret, især ere Vade- og Svømmefuglene talrige; mange af disse Fugle have en aldeles enestaaende Farvepragt.

Amazonfloden og dens Bifloder, store Søer og Sumpe ere befolkede med talløse Fiskearter. Agassiz, der har studeret Fiskeverdenen paa mange Steder af Amazonbassinet, paastaar, at her findes flere Variationer end hele Jorden over. Han selv skal have fundet over 600 hidtil ukjendte Fiskearter.

Hvad der findes af Mineralier, véd man ikke meget om, da det endnu ikke har været undersøgt. Man benytter enkelte Lerarter, Stensalt, Flintesten, Sinaragder. Guld findes mange Steder i Flodsandet, og stort er Antallet af de dristige Eventyrere, der have forsøgt at hente Guldet hjem — næsten altid er det endt med Død og Ødelæggelse. Det er ligesom der hvilede en Forbandelse over Guldet. Hvorsonhelst det

findes, maa Guldgraverne kæmpe mod alle Slags Sygdomme, gul Feber, Sumpfeber, dertil komme Rovdyr, Slangar og vilde Indianere. Kun ganske enkelte Expeditioner efter Guld have faaet et heldigt Resultat i Amazonbassinet; efter hvad der siges, skal et stort amerikansk Selskab, i Spidsen for hvilket den bekjendte Grey staar, have faaet Tilladelse til at exploitere de peruanske Guldminer mod en meget stor Afgift til Staten. I Cordilleraen skal dette Selskab have fundet rige Miner, men hvorvidt det er Sandhed, skal jeg lade være usagt.

IV.

Manáos er en smukt beliggende By paa noget over 16,000 Indbyggere. Den har en udmærket Havn, eller rettere Rhed, Stenmoler, smukke Jernbroer, en meget stor Markedsplads af Jern og helt overdækket; den har tre Kirker, en Mængde smukke Huse, Gouvernørens Palads, Kaserne og Hospital.

I denne lille By i Hjærtet af Sydamerika er der et Liv og en Virksomhed, der maa vække Forbauselse hos enhver Fremmed. Her kæmpes en fortvivlet Kamp for at tjene de Penge, der kunne sætte Kjøbmændene istand til at vende hjem til Europa. For her som næsten overalt i Sydamerika er det indvandrede Europæere, der repræsentere Handelsstanden. En vil tjene 100,000 Fr., en Anden en Million, men Ingen tænker sig Muligheden af at blive her til deres Dages Ende. Det vilde ogsaa være en haard Skæbne, thi i Manáos skorter det næsten paa Alt, hvad der giver Livet Værd. Tilværelsen er ussel, Byen usund. Man kan kun holde ud at bo her, fordi her er en Udsigt til at tjene Penge.

Byens eneste ordentlige Hotel er Hotel de France og eies af den franske Konsul M. d'Anthonay. Denne elskværdige og dannede Mand kom selv ud paa Damperen og hentede os i sin Baad; den franske Læge, hans Hustru, Ingeniøren og jeg fulgtes ad efter at have taget Afsked med de øvrige Passagerer, der alle havde Familie eller Bekjendte, de skulde bo hos.

Klokken var to om Eftermiddagen, og det var en stegende Hede. Med stort Besvær fik vi klareret vore Sager i Tolden og gik op ad en smuk Palmeallé til Hotellet, der desværre

er saaledes beliggende, at det aldrig faar den mindste Glæde af de Vindpust, der af og til sætter Palmetræernes Kroner i Bevægelse nede ved Havnen. Jeg fik mig et meget net Værelse paa første Sal med en lille Veranda udenfor. Møblement var der ikke meget af. En Servante, to Stole og en lille Jernseng med Moskitonet over — det var Alt. Sengen brugte jeg aldrig, men sov i min luftige Hængekøje, fastgjort til to solide Jernringe, der vare anbragte i Muren.

„Hotel de France“ manglede aabenbart en dygtig Kok. Mad var der altid nok af, men den var daarligt tilberedt. Retterne varierede sjældent fra den ene Dag til den anden. Skildpadde figurerede næsten altid paa Spiseseddelen samt en Ret tilberedt af Ris. Pira-rucu, gjorde jeg ofte Bekjendskab med. Det er noget lignende som Kliptisk hos os. Pira-rucu'en er en meget stor Ferskvandsfisk og bliver ofte over 6 Alen lang; den fanges af Indianerne med Harpuner, Kjødet skæres i lange Strimler, tørres i Solen, rulles sammen i Knipper og sælges paa Torvet i Manáos. Ligesom alle Ferskvandsfisk i Troperne har Pira-rucu'en en noget flov Smag, hvorfor Kokken gjerne opliver den ved Tilsætning af forskellige Krydderier. Af og til fik vi Suppe lavet paa grønne Papegøier, en Ret, der havde mere Interesse ved sin Nyhed end ved sin Velsmag.

Damperen til Yquitos afgaar en Gang om Maaneden fra Manáos, og da vi havde det Uheld at komme lige én Dag for sent til den sidst afgaaede Damper, maatte vi vente i Manáos en hel Maaned. Det havde nær blevet en skjæbnesvanger Maaned for mig, men jeg kom ved dette Ophold ind i en Mængde Forhold, og da navnlig i Handelsforhold, som senere blev mig til stor Nytte.

Tropernes Svøbe, den gule Feber, hærgede Manáos ved vor Ankomst til Byen; daglig trak Ligtog gennem Gaderne og altid lige forbi Hotellet, hvis Beboere skyndsomst trak Næserne til sig ved Synet af et saadant Optog. Sygdommen har Ord for at være værst mod Nyankomne, og dette bidrog just ikke til at forøge vor Glæde over det ufrivillige lange Ophold i Manáos. To Dage efter vor Ankomst bleve vi opskræmmede ved Efterretningen om, at en af vore Medreisende var død af Feberen. Det var en ung Portugiser, hvis Familie

under Taarer og Sorg havde taget Afsked med ham paa Damperen ved Lissabon. En vakker ung Mand, som jeg saa ofte havde hørt tale om de tre Aar, han skulde være i Manáos og saa vende hjem til det kjære Lissabon til Familien og, hvem véd, maaske til en smuk sortøiet lille Kjæreste, der taalmodig sad og ventede paa ham. Han gik syg i Seng om Aftenen; næste Morgen var Feberen i fuld Gang. Kl. 11 om Formiddagen døde han, og Kl. 3 trak Ligvognen ham forbi „Hotel de France“. Jeg sluttede mig til Følget, og uvilkaarlig kom jeg til at tænke paa, om jeg maaske skulde blive den næste. Det blev jeg nu ikke, thi næste Dag begravedes en anden af vore Medpassagerer, og saadan gik det omtrent daglig; i 11 Dage døde 6 af de 14 Mennesker, der med mig kom til Manáos.

Jeg tror ikke, jeg er mere bange for at dø end de fleste Andre, men gik dog stadig med den Tanke aldrig at skulle komme bort fra denne skrækkelige By. Da jeg saa virkelig blev syg og laa med Febergysninger i min Hængekøie, troede jeg naturligvis, at min sidste Time var kommen. Med rystende Haand nedskrev jeg mine sidste Tanker paa et Stykke Papir til min Hustru, og da det var gjort, lagde jeg mig tilbage og var aldeles paa det rene med, at nu skulde jeg dø.

Mit Legeme var iskoldt, og jeg kunde ikke røre et Lem, men mit Hoved brændte som Ild og smærtede mig, saa jeg kunde have skreget. En gusten Pjalt af en Læge kom af og til og proppede mig med Chininpiller. Sine ækle snavsede Fingre stak han ind i min Mund og befølte min Tunge. Min franske Ven Barthelet sad bagved min Køie næsten hele Tiden. Jeg kunde ikke se ham, men jeg mærkede, han var der. Det holdt mit Mod oppe, for jeg vidste, at saalænge han var der, fik den brasilianske Doktor ikke Lov til at give mig Andet, end hvad der var fornuftigt. Det Sidste, jeg erindrer, var, at der blev holdt mig en Flaske for Munden, og Barthelet raabte: drik det altsammen! Hans Stemme lød som Torden for mine Øren, og jeg drak, saa længe jeg kunde orke. Da jeg kom til mig selv igjen, havde jeg den skrækkeligste Hovedpine, var mat og svag som et Barn og drivende vaad af Sved. Barthelet gik omkring og smilede over hele sit skjæve, grimme Ansigt og forsikrede mig, at nu var det

Værste overstaaet. Efterhaanden kom jeg lidt til Kræfter igjen, men laa dog flere Dage, inden jeg kunde staa op.

Det var ikke gul Feber, jeg havde haft, men et hæftigt Anfald af Klimat-Feber. Barthelet havde reddet mig ved at lade mig drikke Chachace: Sukkerrørsbrændevin. Han og den brasilianske Charlatan havde været rigtig oppe at slaas, men heldigvis tog Kvaksalveren det Parti at fortrække, og Barthelet kurerede mig.

Jeg gjorde i Manáos Bekjendtskab med en Del yngre Kjøbmænd, hvoraf Flere vare Agenter for større Handels-huse i Pará. Indtil for en halv Snes Aar siden var Pará det eneste Sted, der havde nogen Betydning for Handelen paa Amazonfloden. Indianerne kom derned med deres Kautshukladninger, og Damperen gik sjældent høiere op ad Floden. Men efterhaanden som Kautschuktræerne bleve udryddede i Nærheden af Pará, trak Indianerne sig høiere op ad Floden og søgte med deres Varer til Manáos. Denne Bys Beliggenhed er ogsaa fortrinlig i enhver Retning. Ved Rio Negro staar den i Forbindelse med det nordligste af Sydamerika, Staten Venezuela, ved Rio Madeira med de sydlige Egne, som Bolivia, og endelig ligger Manáos tæt ved Amazonfloden, der fører ud til Havet (Pará) og til Peru (Yquitos). Den har altsaa en saa gunstig Beliggenhed som vel mulig.

Rio Madeiras Løb er paa et længere Stykke ufarbart for Dampere paa Grund af en Række Vandfald. Denne store Ulæmpe forsøgte man at afhjælpe ved at anlægge en Jernbane udenom Faldene. Med uhyre Omkostninger blev Materiellet bragt op ad Floden, en Station anlagt, og amerikanske og brasilianske Ingeniører begyndte Arbeidet med en Styrke paa 500 Mand. Det varede ikke længe, før den gule Feber brød ud og decimerede Arbeiderne; flere Ingeniører døde, og tilsidst blev det hele Foretagende opgivet. Materiellet laa mange Aar langs Flodbredden til ingen Nytte. Nu er Planen atter bleven taget op, saa vidt jeg véd af et engelsk Konsortium, og der arbeides paa Kraft. Det er sikkert en glimrende Idé at forbinde Madeira-Flodens øvre og nedre Løb ved en Jernbane, og paa den Maade sætte det frugtbare Bolivia, der er saa rigt paa Kvæg, i Forbindelse med det paa Fødemidler saa fattige Amazonbassin. I Bolivia koster en

Oxe 5 à 6 Dollars, i Manáos omtrent 200. Nu for Tiden føres meget Kvæg fra Sletterne ved Rio Branca ned ad Rio Negro paa store Flaader eller Pramme; men denne Fremgangsmaade er bekostelig, og da Kvæget paa Reisen lider meget, kommer det gjerne magert og usselt til Manáos.

Jeg traf en hel Koloni unge Mænd fra „das grosse Vaterland“. Det er forbausende, hvor Tyskerne komme med paa alle Omraader, især paa Handelens. En 18 Aars tysk Handelsmand reiser til London, bliver der et Aars Tid og arbeider paa et Kontor uden Løn blot for at lære Sproget og sin Metier; derpaa drager han til Frankrig nogen Tid og bagfter til Amerika, Australien, eller hvor det nu kan træffe sig. Ofte vender han saa hjem i 30 Aars Alderen med Penge paa Lommen til at begynde en Forretning, grundig inde i Sagerne og med gode udenlandske Forbindelser. Saadanne Folk kunne tage Konkurrencen op med hvem det skal være. Hjemme ere de ikke bange for at vove de fortjente Penge paa en fornuftig Maade, lige saa lidt som de før vare bange for at reise ud og vove Skindet. Det er en Fornøielse at tale med saadanne Mennesker. De tale flydende tre—fire forskjellige Sprog og udtale sig med en velgjørende Freidighed om Livets forskjellige Forhold; man mærker strax, at det er Mænd, man taler med.

Vi have i denne som i saa mange andre Retninger meget at lære af vore Naboer mod Syd. I Kjøbenhavn uddannes Handelsmænd paa den nye Skole paa St. Anna Plads! Jeg tvivler ikke om, at den Skole er udmærket og Afgangsexamen vanskelig nok at tage, men hvor bliver det Praktiske af? Jeg tror, at det er en Misforstaaelse med al den Theori, Alverdens unge Mennesker skal proppes med nutildags. Giv dem gode elementære Kundskaber og lad dem arbeide videre paa egen Haand. For Tiden, hvor Konkurrencen er saa haard, skal man ikke proppe en Dreng med unødvendig Lærdom af nogen Slags. Det er Synd mod ham, og han har ikke Tid dertil. Han maa vælge sig en „Specialitet“, og i den Retning maa hans Forstand og hans Kundskaber udvikle sig.

Mine unge tyske Venner i Manáos sled i det hele Dagen igjennem og tjente Penge. Kl. 7 spiste de til Middag sammen; om Aftenen sad de og drak Øl eller spillede Billard.

Det var utroligt, saa meget Øl de kunde konsumere. De levede efter det Princip, at Maven skulde holdes saa vidt muligt paa samme Levemaade som hjemme i Hamborg, eller hvor de nu vare fra. Var Ens Mave f. Ex. vant til at konsumere 12 Seidler Bier i Døgnet, maatte man paa ingen Maade byde den mindre, fordi man fandt paa at leve ved Amazonfloden. Dette Princip fulgte hele den tyske Koloni, og endskjøndt Øllet var meget dyrt, snød de dog ikke deres respektive Maver for en eneste halv Flaske. Om dette Princip virkelig er holdbart, skal jeg ikke kunne sige, men Tyskerne feilede aldrig noget, hvorimod mange Englændere og Amerikanere maatte bide i Græsset for den gule Feber trods al anvendt Forsigtighed med ikke at nyde spirituøse Drikke, ikke spise Frugter o. s. v. Hvad der passer for den Ene, er jo ikke altid godt for den Anden, men som almindelig Regel tør man vel nok hævde, at det ikke er godt at byde sin Mave altfor svære Overgange; er man vant til at drikke meget Øl eller Vin, bør man ikke, fordi man kommer til Troperne, blive Totalafholdsmand.

Udenfor Guvernørens Bolig er der en stor grøn Plads omgiven af kæmpemæssige Palmetræer og i Midten af Pladsen en Pavillon, hvor Militær-Orkestret musicerede hver Søndag Eftermiddag. Derhen drager Alt, hvad der er i Byen af Unge og Gamle og spadserer. Alle Nuancer Hudfarver ere her repræsenterede ligesom næsten alle Nationaliteter. Der er deilige lysebrune Kreolerinder med mandelformede, sorte, ildfulde Øine, lange tykke Fletninger ned ad Nakken som dreiede af Ibenholt, fladnæsede Negerinder med grimme tykke Læber, blege anæmiske brasilianske Damer, der med Foragt se ned paa deres af Naturen saa smukt udrustede Søstre; Indianerinder med fremstaaende Kindben, Chineserøine og grovt, sort Haar saa man gaa halvnøgne. Alle „Damerne“ gaa rundt omkring den grønne Plads i én Retning og Herrerne i den modsatte. Disse sidste ere ligesaa forskellige i Farve og Dragt som de første, og Alle se de fornøiede ud over at kunne gaa dér og kokettere og vise de fine Klæder frem til Musikens Toner. Det er den eneste offentlige Forlystelse Manáos har at byde paa, og jeg fandt den i Grunden nok saa morsom som Theater eller Maskerade. Der var Noget

at gjøre for en Genremaler — allermest maaske for en Karikaturmaler.

Til „Hotel de France“ ankom nogle Dage efter mig en ganske mærkelig Mand: Grev Stradelli. Det var en lille væver Italiener med graasprængt Fuldskjæg, kulsorte Øine og Øienbryn og gulbleg Teint. Naar han talte, var det med nerveust afhaspede Sætninger, hurtigt og stødvis, ledsaget af voldsom Gestikulation med Arme og Hænder. Han var en Italiener fra Florents, men talte flydende Fransk og Portugisisk. Denne Stradelli havde begaaet et Mord i sin Fødeby for en Del Aar siden, var flygtet fra Fængslet og efter nogen Omflakken havnet i Manáos. Derfra var han saa seilet op ad Rio Negro og Rio Branca for at slaa sig ned mellem de vilde Indianere og leve sammen med disse Skovens frie Sønner. En Original var han, lidt af en Læge, lidt af en Kunstner og Naturforsker. Det var ikke nemt at faa ham paa Gled, men lykkedes det først, kunde han sidde i Timevis og fortælle om sit Liv mellem Indianerne og om alle de mærkelige Forhold og Skikke, han havde observeret. Indianerne behandlede ham som en Halvgud; han var deres Læge og Raadgiver — deres Medicinmand. Han blev en Ugestid i Manáos og gjorde store Indkjøb til sine Indianere, fragtede en lille Damper og ladede den med Ris, Mais, Kakao, Sukker, Kaffe og en Masse andre Sager, som skulde bringes til Indianerleiren ved Rio Branco. Disse Indianere høre til Stammen Paranañas, som har Ord for at være temmelig fredsommelig.

Jeg var Rekonvalescent og inderlig kjed af at skulle opholde mig i det pestbefængte Manáos, saa jeg tog med Glæde mod Stradellis Forslag om at ledsage ham ombord paa Damperen til hans Bestemmelsessted, blive der til han havde losset Varerne og saa vende tilbage til Manáos med Damperen igjen. Dengang havde jeg endnu ikke faaet Noget at vide om Stradellis bevægede Fortid; det var først senere, jeg erfarede om det Mord, han havde begaaet. Mod mig var han altid en elskværdig, opmærksom og gjæstfri Vært, og jeg fortryder ikke at have gjort den Mands Bekjendtskab. Mange Forberedelser behøvedes ikke; med min Hængekøie, mine Bøsser, et Par Skjorter og andre Nødvendighedsartikler i en Vadsæk gik jeg ombord paa den lille klodsede Damper —

Dom Pedro —, saa stor som en almindelig Bugserbaad, stuvende fuld af Kasser og Tønder, store Ruller tørret Pirarucu og et Par Træbure med Høns. Besætningen bestod af en gammel Neger, der agerede Maskinmester og Fyrbøder, og en endnu ældre Portugiser, der saa ud, som om han var lavet af Pebernøddedeig, saa forbrændt og udtørret var han af Solen. Han var Kaptain paa Skuden og Besætning med, for ellers var der kun mig selv, Stradelli og hans Indianerdreng, en flink 12 Aars Knægt, som, gulbrun i Huden, lignede en Grønlænder med sine fremstaaende Kindben, lidt skjæve Øine og kulsorte Haar, saa tykt og stridt som Hestehaar.

Skipperen fik Ankeret lettet, Negeren dreiede paa sine Haner, saa koghed Damp og snavset Vand stod os om Ørene; jeg troede virkelig et Øieblik, at den gamle rustne Dampkjedel skulde explodere, men endelig gav den et langt Suk fra sig, og saa kom Maskinen igang. Det kneb for det gamle Apparat at holde den gaaende, men vi kom dog afsted med en ganske antagelig Fart, idet den drevne gamle Portugiser agterude styrede „Dom Pedro“ saa tæt til Land som mulig for at nyde godt af det Tidvande, der modsat af Strømmens Retning næsten altid løber langs Kysterne og hjælper svært paa Seiladsen op ad Floderne. Meget oplevede vi ikke den første Dag; jeg var ogsaa træt og mat efter min Sygdom, og Stradelli ordnede Sagerne med Drengens Hjælp. Vi seilede hele Natten midt paa Floden for at undgaa Bankerne og mærkede forbausende lidt til Moskitoerne. Dette bekræftede, hvad jeg før havde hørt sige, nemlig at Moskitoerne ikke ynde Rio Negros sorte Vande, medens de med Forkjærlighed leve ved den gule Amazonflod. Næste Morgen dreiede vi ind i en meget snæver Arm af Floden og seilede i denne det meste af Dagen. Dette var den interessanteste Del af Seiladsen; vi vare saa at sige klemmt inde af Urskoven. Den lille Damper snoede sig mellem Træerne, hvis Løvkroner ofte mødtes fra begge Sider af den smalle Flod. Jeg har aldrig tænkt mig Muligheden af en saadan Skovformation. En Uendelighed af Variationer af Palmer, Kæmpetræer og tykke Buskadser. Orchidéer og andre Blomster ligesom vældede frem overalt og gav den mørkegrønne Skovbaggrund en ligefrem féagtig Farvepragt. Som en skærende Modsætning til al

denne Naturpragt stod den lille snavsede Damper, der hvæsende arbejdede sig op mod Strømmen pustende sin tykke sorte Røg op mod Himlen. Stradelli og jeg afløste skiftevis den gamle Portugiser ved Roret. Han fik sig en god Skraber, hvad han ærlig havde fortjent, da han ikke havde lukket et Øie hele Natten.

Om Aftenen kom vi til en Udvidelse af Floden og ankrede udfor en lille Ø. Moskitoerne plagede os slemt den Nat, og glade vare vi, da det blev Dag. Vi lettede, saasnart det blev lyst, og en Times Tid efter dreiede vi ind i Rio Branco, hvis Vand omtrent har samme Farve som Amazonflodens. Nu begyndte Stradelli at spejde efter sine Indianere, som han antog vare roede ham imøde i deres Kanoer. Og ganske rigtigt, efter et Par Timers Seilads saa vi en lang, lav Kano roet af en Snes rødbrune Indianere komme ned imod os. Saa saa vi én til og atter én. Efterhaanden var der vel 8—9 Stykker, som fuldstændig omringede Damperen, der gik ganske langsomt. Stradelli stod i Stævnen og hilste paa sine Venner. Det Hele gik til paa en alvorlig, værdig Maade. Ingen Tilraab fra nogen af Siderne. Indianeren agter i Kanoen strakte Haanden horizontalt frem og bevægede Fingrene op og ned. Der blev vexlet nogle faa Ord paa Indiansk — Stradelli talte dette vanskelige Sprog meget godt — det brasilianske Flag blev heist paa Damperen, og saa gik det videre. Kanoerne kunde magelig følge med. Det var lange, smalle Baade, hulede ud af ét Stykke Træ. Indianerne sade i Bunden af Baaden og pagaiede med nogle eiendommelige Aarer — et rundt, fladt Stykke Træ med et Skaft i, lignende egentlig mest en Spade. Efter en kort Seilads kom vi til en lille aaben Plads ved Bredden, hvor et kæmpemæssigt Træ ludede ud over Vandet. Til en Gren af dette Træ gjorde vi Damperen fast og gik i Land. Indianerne vare der allerede og havde slæbt deres Kanoer paa Land, den ene ved Siden af den anden. En Del pludrende og leende Kvinder vare komne tilstede og omringede Stradelli, der venligt hilste paa dem. Mig var der Ingen der skjænkede videre Opmærksomhed, saa jeg kunde i al Ro og Mag studere „de Vilde“. De vare næsten alle nøgne; enkelte havde et Stykke Bomuldstøj slynget om Hofterne. Kvindernes Dragt bestod i et lille Forklæde lavet af brune

Kjærner trukne paa Snore, af Størrelse som et meget lille Lommetørklæde. Dette „Klædningsstykke“ var gjort fast med Snore rundt om Livet. Nogle Indianere bare Fjerprydelser paa Hovedet af Form som en Glorie, sammensat af pragtfulde gule, røde og grønne Fjer, Andre Hals- og Armbaand af Dyre- og Mennesketænder. Næsten Alle havde Ørerne gjennemborede og i Hullet anbragt smaa Stykker Træ eller Krokodilletænder. Smukke vare de egentlig ikke, dertil vare deres Kindben for fremstaaende og Øinene for smaa og skjævtsiddende, men deres Legemer vare kraftige og velproportionerede. Nogle af Kvinderne vare ganske kjønne med fuldendt smukke Figurer.

En Del af Indianerne havde allerede taget fat paa Losningen af Damperen, og snart vare alle Pakker og Kasser bragte iland. I en lang Række bevægede vi os ad en smal Sti ind i Urskoven, Stradelli, jeg og et Par Indianere i Spidsen og de Andre bagefter. Efter at have gaaet i omtrent fem Minuter kom vi til en større aaben Plads, hvor jeg saa en Snes Bambushytter, tækkede med store Palmeblade. Det var Indianerlandsbyen. Stradelli havde sit eget Hus, og herinde blev alt Godset anbragt. Der saa noget bart ud i Stradellis Villa. En Slags Brix langs den ene Væg, to Rejestole og et langt Bord, plumpt sammentømmret, var hele Møblementet. I den ene Krog laa en Del Kasser og Kufferter og i en anden et gammelt Petroleumskogeapparat. Her boede Stradelli med Familie; han havde nemlig foruden andre indianske Skikke ogsaa adopteret den at have flere Hustruer. Han var nåaet til Tallet fire. Den Yngste var en nydelig lille Skabning med en henrivende Figur og vist ikke overdreven snærp. Hun var meget begjærlig efter Foræringer og temmelig paatrængende overfor mig. Tilsidst blev Stradelli gnaven og gav hende en ordentlig Lussing. „Saadan maa man behandle dem,“ forklarede han. „C'est avec une femme comme avec un beafsteak — plus on le bâte, plus il devient tendre.“

Da jeg allerede skulde seile næste Morgen, havde jeg travlt med at faa Alting set. Jeg gik fra den ene Hytte til den anden og blev overalt venligt modtagen. Almindeligvis blev jeg anbragt i en Hængekøje og budt „Chachace“ i

en lille Kallabasse. Til Gjengjæld gav jeg den ældste tilstedeværende Indianer et Par Cigarer. Saa indledes Tuskhandelen. Jeg vilde have Vaaben, Smykker og Husgeraad og havde til Gjengjæld at byde lidt Tobak, nogle Flasker Whisky, 2 Natskjorter, en Lommekniv og flere andre Smaating. Jeg fik en ganske anseelig Ladning „Indianersager“ samlet. Blandt Andet nogle smukt formede og forzirede Lerkrukker, som det lykkedes mig at faa hele hjem til Danmark. Alle disse Gjenstande findes nu i vort ethnografiske Museum.

Om Natten hængte jeg min Køie op i Stradellis Hytte. Jeg sov meget slet den Nat, dels plagede Moskitoerne mig skrækkeligt, dels holdt Stradellis Koner hele Natten igjennem et syndigt Spektakel; jeg forstod ikke, hvad det dreiede sig om, men tror nok, at et Par af dem gjorde Forsøg paa at stjæle af de Kasser, vi havde faaet iland fra „Dom Pedro“. Stradelli vidste dog at holde Disciplinen vedlige i sit Harem, han bankede dem allesammen. — Næste Morgen tog jeg Afsked med min gjæstfri Vært. Jeg havde gjerne blevet lidt længere, men det lod sig nu ikke gjøre. Alle Indianerne vare paa Benene og fulgte mig ned til Landingsstedet. De vilde stadig tuske med mig og bragte i den Anledning en Masse Vaaben med sig. Desværre var mit Forraad af Handelsvarer sluppet op, saa jeg maatte nøies med, hvad jeg havde erhvervet Dagen iforveien. En af de unge Indianerinder afførte sig sit eneste Kiædningsstykke — saa stort som en Salmebog — og vilde absolut sælge mig det. Det kunde jeg dog ikke modstaa, jeg fik „Dragten“ og hun min Neglesax. Damen blev ellevild af Glæde over den udmærkede Handel, og da jeg saa, at flere af hendes misundelige Veninder gjorde Miner til at ville gjøre hende Kunststykket efter, flygtede jeg ombord paa Damperen. Stradelli fulgte et Stykke med ned ad Floden og retournerede i en Kano. Jeg kunde godt lide den Italiener, og det gjorde mig ondt senere at høre saa meget ufordelagtigt om ham. Saadan gaar det desværre saa ofte; en begavet Slyngel er interessantere at omgaas end et ærligt og gudfrygtigt Faarehoved.

Tilbage til Manáos gik det hurtigt; vi holdt os midt i Farvandet og havde den rivende Strøm med. Den lille Udflugt

styrkede mig overmaade meget. Jeg trængte ogsaa til at blive livet op, thi under min Sygdom havde jeg tabt 32 Pd. i Vægt.

Den sidste Uge, jeg tilbragte i Manáos, gik med daglige Konferencer med Guvernøren og med forskjellige af de første Kjøbmænd paa Pladsen. Guvernøren var overordentlig elskværdig. Han lovede at hjælpe mig paa enhver Maade med Udførelsen af min Plan: Oprettelsen af en ny Dampskibslinie fra Europa til Amazonfloden. Han tilbød mig gratis et Stykke Land meget gunstigt beliggende ved Floden til Opførelse af Magasiner etc., en saa meget større Begunstigelse, som der var blevet nægtet de engelske Firmaer Tilladelse til at købe Land ved Floden.

Englænderne ere i høi Grad forhadte saavel af Befolkningen som af Regjeringen i Manáos. Og det er ikke til at undre sig over, thi her som overalt optræde Englænderne med en Suffisance, som vare de de virkelige Herrer i Landet. Det er knap, at de gide lære Landets Sprog, og den engelske Nations brutale Maade at optræde paa er særlig malplaceret overfor Nationer af spansk og portugisisk Afstamning, da disse lægge saa megen Vægt paa høflige, snørklede Talemaader og Udvexling af Komplimenter. Dertil kommer, at Englænderne have al Skibsfart til disse Egne i deres Hænder, hvilket giver dem en knusende Indflydelse og Magt, og denne Magt ikke alene bruge de, men de misbruge den.

Dette gav mit Foretagende Vind i Seilene, og lang er min Liste over de Handlende i Manáos, der tilsige mig deres Støtte og Bistand.

Langt høiere op ad Amazonfloden skulde jeg dog — til Yquitos, og det var i Grunden Maalet for min Reise. Mit franske Reiseselskab var ikke mindre glad end jeg over endelig at kunne slippe væk fra Manáos. Madame Barthelet havde haft flere Feberanfald og var blevet meget nerveus ved den Ravage, den gule Feber havde foraarsaget i Byen. Den 6te Mai indskibede vi os i Floddamperen „Rio Branco“ efter at have betalt vore respektive Hotelregninger. Min var voxet til næsten 1000 Kr. i den ene Maaned. Det tog svært paa mit Reisebudget.

Tilbage stod kun at tage Afsked med M. d'Anthonay og hans Frue, som jeg iøvrigt skulde se paa Tilbagereisen.

V.

Damperen „Rio Branco“ er en Toskruedamper; den laster omtrent 400 Tons, stikker fuldt lastet 10 engelske Fod og gjør 10 Knob i Timen. Den er helt overdækket med et Trætag, aabent for og agter. Midtskibs paa hver Side er en Række Kahytter, fire Køier i hver, desuden et Badelukaf med Styrtebad. Agterude indtages Maaltiderne ved to lange Borde, over hvilke der er anbragt automatiske Vifter, som drives af Maskinen, en udmærket Opfindelse, der gjør det muligt for Passagererne at spise Maden uden Assistance af Moskitoer og Fluer. Nedenunder dette „første Klasses Passager Dæk“ findes et andet, aabent til alle Sider. Her opholde tredie Klasses Passagerer sig i skøn Forening med Oxer, Skildpadder, Høns o. s. v. Her er to Kabysser, flere Lukafer, Masser af Pakkasser og Bagage; den midterste Del optages af Maskinen, og Alt dette tilsammen gjør det umuligt at holde blot nogenlunde Renligheden vedlige. Det er der da heller Ingen ombord, der gjør Forsøg paa; fra Begyndelsen til Slutningen af Reisen ophober Svineriet sig dagligt, saa det tilsidst ligner en fuldstændig Mødding, hvorfra en modbydelig Stank uafbrudt strømmer op i Næserne paa Passagererne paa øverste Dæk.

Kaptainen var en net lille Mand med sort Overskjæg, umaadelig lapset og soigneret, altid klædt i snehvid Flonelsdragt med en lille hvid Kaskjet med Guldtræsser paa Hovedet. Han havde været Lieutenant i den brasilianske Marine og gav den fine Mand overfor Passagererne. Som Sømand var han en stor Ignorant, hvorimod han var meget dygtig til at handle med de Indfødte og til at smugle.

„Rio Branco“ er en af „Amazon navigating Company“s nyeste Dampere og regnes for at være den mest komfortable. Paa Damperen er ansat to Lodser, der navigere med Skibet ligefra Pará til Yquitos, en Strækning paa omtrent 3000 engelske Mile. Nøiagtige Kaart over Floden existere ikke endnu, saa Lodserne maa kjende hele dette umaadelig lange Farvand og lodse efter Hukommelse. Det er næsten utroligt, at de kunne gjøre det, men det er et Faktum; meget sjældent tage de feil. Af og til kommer et Skib paa Grund. Sker dette med stigende Vande, gjør det mindre til Sagen,

hvorimod det med faldende Vande er yderst farligt. Ikke sjældent falder da Vandet helt fra Skibet, saa det kommer til at staa tørt, og det kan da tage mange Maaneder, inden Skibet kommer flot igjen.

Vi levede elendigt; Dag ud og Dag ind den samme kjedsommelige Skildpadde, den samme Ret kogte Ris, den samme tynde Suppe. Jeg var tilsidst saa led ved Maden, at jeg knap gad gaa tilbords. naar Klokken lød.

Der var mange Passagerer ombord, de fleste vare Kjøbmænd, der boede i Smaabyerne op ad Floden eller i Yquitos. Desuden en tysk Herre, der holdt sig helt for sig selv.

Tyskeren, som jeg snart efter gjorde Bekjendtskab med, var en fredelig Botaniker, udsendt af et stort Orchidée-Selskab i Bryssel — vistnok det største, der existerer — for at samle Orchidéer. Barthelet og han blev senere de bedste Venner, og vi havde alle megen Fornøielse af denne dannede, elskværdige Mand. Han havde bereist næsten hele det nordlige Sydamerika i en Række af Aar og sendt store Ladninger Orchidéer til Bryssel, havde fundet mange nye Arter og tjent sig en net lille Formue. Ved Orinocoflodens Bredder havde han opdaget en meget sjælden og pragtfuld Orchidée, som han sendte nogle Exemplarer af til et engelsk Selskab i London. De første fem Exemplarer bleve afhændede til den enorme Pris af 500 Lst. Han hjalp mig paa Reisen med at samle en Del Orchidéer, saa jeg efterhaanden fik en hel Kasse fuld. Jeg fik dem i god Behold til England, men da jeg frygtede for, at de sarte Planter ikke kunde taale Overfarten over Nordsøen til Danmark, solgte jeg dem til et Firma i Liverpool for 32 Lst. (omtr. 600 Kr.) — en ganske god Betaling for min Uleilighed. Jeg kunde med Lethed have samlet ti Gange saa mange, men havde ikke Tid dertil. En driftig Mand, der i nogle Aar vilde gjøre sig det til Specialitet at samle Orchidéer ved Amazonfloden og sende dem til Europa kunde være sikker paa at tjene sig en stor Formue — atter et nyt Felt at exploitere i disse rige Egne.

Orchidéer (Parasiter) leve som Snylteplanter paa de store Træer langs Floden. Der findes utallige Variationer fra ganske smaa og uanseelige til umaadelig store pragtfulde

Blomster, der i store Klaser paa flere Fods Længde fra Træet sænke sig ned mod Vandets Overflade. De stærkeste røde, blaa og gule Farver med alle mulige Nuancer derimellem samt ganske snehvide som den bekjendte Princess Alexandra, der i mange Aar bar Prisen som den skønneste blandt Orchidéer, hvorfor den ogsaa ganske naturligt blev opkaldt efter „the fairest Lady in the Land“.

Den tyske Parasitsamler, Hr. Bungeroth, havde som sagt reist meget og kjendte en Mængde Mennesker i Sydamerika. Han erklærede, at den Mand, han havde nydt den største Grad af Gjæstfrihed hos, og som han satte høiest blandt sine sydamerikanske Bekjendte, var en dansk Mand, Hr. van Dockum, der bor ved Orinocofloden (Nautria) — én af de dygtigste og mest energiske blandt Nybyggerne ved Floden. Atter ét af de mange Tilfælde, jeg har observeret, hvor udvandrede Danske forstaa at gjøre deres gode Egenskaber gjældende og komme frem bedre end andre Nationer. Det gjælder kun om at løsrive sig fra de hjemlige Grødfade, blive nødt til at klare sig selv, saa vise vi Danske, at vi ikke paa nogen Maade ere Undermaalere, men ere paa Høide med de flinkeste Europas Folk.

Det er ligesom med Potteplanter, der ikke taale at leve bestandig i den samme snævre Urtepotte i den samme forpinte Jord; de maa af og til plantes ud i Havens kraftige Jordbund, maa have Regn og Solskin og Blæst, saa udvikle de sig og skyde nye kraftige Skud. Vi ere for meget Hjemmemennesker, tridse om i vore smaa Forhold herhjemme, trykket paa alle Kanter af smaalige Fordomme, Familievrøvl og Snobberi — hvor skal det Friske, det Freidige komme fra? Meget faa af os have Mod til at expatriere sig, men de, der gjøre det, fortryde det næppe. Vor Sømandsstand, som er spredt over hele Jorden, kan opmuntre ved sit lysende Exempel. Mere estimerede Søfolk eksisterer ikke, ligegyldig om det er simple Matroser, eller det er Kaptainen paa Skuden.

„Rio Branco“ dampede op ad Amazonfloden mod Vest. Ret hurtigt gik det ikke, for vi havde en 150 Tons Pram paa Slæb. Kaptainen gned sig i Hænderne over den gode Fangst: fra Pará til Yquitos seilede hans Damper 7000 Lst. ind i Fragt, hvilket var lige saa godt som 210 Lst. i hans egen Lomme.

Den 13de ankrede vi ved St. Anthonio, der ligger ved Rio Javarys Udløb i Amazonfloden eller, som den endnu her kaldes, Solimoës; herfra og hele Peru igjennem hedder den Marañon.

Javary er berygtet for sin Usundhed. Klimatfeber er en næsten sikker Følge af et Ophold ved denne Flods Bredder. Fra Mundingen til Kilden maaler den 270 engelske Mil. Denne Flod danner Grænsen mellem Brasilien og Peru, og ved dens Munding ligger et lille brasiliansk Fort Tabatinga — som jeg senere skal omtale nøiere. St. Anthonio, vor nuværende Station, ligger ved en østligere Gren af samme Flod, og skjøndt denne Plads ingen direkte Betydning har som Handelsplads, spiller den dog indirekte en stor Rolle paa Grund af det Smugleri, der her drives i stor Maalestok. Sagen er den, at alle Varer, der komme fra Brasilien ind paa peruansk Territorium, skal betale 15 pCt. af Varernes Værdi i Told. Derfor bliver en Masse Varer afleverede i St. Anthonio, altsaa i Brasilien, og blive senere om Natten i Kanoe transporteret over til den peruanske Side af Floden. Noget Lignende finder Sted med Kautschuken, der, kommende fra Peru, skal betale Afgift til Brasilien. Dette undgaas ved at samle Forraad af denne Vare ved den peruanske Side af Floden og senere smugle det over til St. Anthonio. Alle kjende disse Forhold, men Ingen synes det Umagen værd at lægge Smuglerne et Halmstraa i Veien.

Vi dampede de næste to Dage op ad Javary og standsede ved flere Faktorier saasom: Islandia, Oetropolis og Nazareth. Alle vegne var Floden paa det høieste, ja endog meget høiere, end den havde været i mange Aar. I de fleste „Chagras“ og Huse stod Vandet over Gulvet, saa de ulykkelige Beboere maatte ballancere paa Brædder, der vare lagte over Tønder paa Gulvet. Alle saa syge og anæmiske ud; flere Steder var Feberen begyndt og enkelte Tilfælde af Berry-Berry.

Den 16de ankrede vi udfor den stolte Fæstning Tabatinga, Brasiliens Værn mod Peru. Om dette Værns Betydning i Fortiden skal jeg ikke udtale mig; for Øieblikket er Betegnelsen „Fæstning“ aldeles latterlig. I Tabatinga forefindes fire Kanoner, hvoraaf de to ere plantede med Mundingen iveiret

foran Kommandantens Bolig, de to andre ligge halvt begravede i Jorden, næsten fortærede af Rust. Nu kommanderes Fæstningen af en Gendarmeri-Kaptain i Spidsen for 20 kulørte Soldater i pjaltede, snavsede Uniformer og bevæbnede med gamle, tunge Musketter. Alt har det samme lurvede fattige Præg. Det er Kommandantens Bestilling at efterse Skibspapirerne og Passagerernes Pas, og han har det i sin Magt at stoppe en Dampers mange Dage, ja Uger, hvis han mener det nødvendigt for Visitationens Skyld. Det gjælder altsaa om at stemme ham velvillig, og til den Ende medgives i Almindelighed Kaptainen paa Damperen en passende „Gave“ fra Rhedieriet. Kommandant da Silva kom ombord paa Rio Branco og blev uhyre høfligt modtaget. En Flaske Champagne, Cigarer, Kaffe og andre Forfriskninger blev budt ham; et Par Kasser med hans Navn paa bleve firede ned i Fartøiet. Da det var besørget, blev Skibets Papirer forelagt ham til Paategning, hvilket ogsaa strax skete uden smaalig Undersøgelse af, hvad der egentlig stod i disse Papirer, hvorefter Kaptainen bukkende fulgte Kommandanten til Falderebet. Strax efter lettede vi og dampede Vester paa.

Grænsen imellem Brasilien og Peru er passeret, og vi befinde os nu i Rio Marañon.

Vor første Station efter Tabatinga var Loreto, en smukt beliggende Plads med en Del Kvægavl og nogen Dyrkning af Kakao. For en Snes Aar siden blev der fra denne Plads fabrikeret og udført en stor Mængde fine Straahatte, de saakaldte Panamahatte, som den Gang stod høit i Kurs. Jeg har set Hatte af denne Slags vurderede til over 1000 fr. Stykket. De laves i Hænderne og saa tætte, at Regn ikke kan trænge igjennem dem. De fineste ere lysegule af Farve og saa bløde, at man kan rulle dem sammen og stikke dem i en Lomme. Ikke en eneste Sammenføjning i Straaet maa kunne opdages.

Vi laa et Par Timer her ved Loreto, og jeg fik Hr. Bungereoth — Orchidéesamleren — med til en lille Udflugt ind i Urskoven. Lodserne roede os i en lille Kano, og da Floden var saa høi, kunde vi seile ind mellem Træerne i Skoven. Det var en meget interessant Tur, og vi fandt mange sjældne Orchidéer. Det var ikke uden mange Besværligheder, vi kom

frem, da vi ofte maatte afhugge Grene og Buskads for at naa de Steder, hvor de eftertragtede Planter fandtes. Jeg sad forude med min Riffel og haabede paa at faa Skud til en Krokodille, men saa desværre ingen. Et Sted fandt vi et Træ helt overhængt med Fuglereder. De lignede uhyre Pærer, der med en tynd Stilk vare befæstede til Træets yderste Grene. Det er en Art Skrædderfugle, der lave disse Reder, rimeligvis af Frygt for Slangerne, der ellers klattre op i Træerne og tage Æg eller Unger. Det lykkedes mig at faa fat paa et Par af disse Reder. Vi holdt os stadig i Ud-kanten af Skoven; dels vare Lodserne bange for Krokodillerne, dels for de store Boaer, der, naar Floden oversvømmer det tørre Land, rulle sig sammen oppe i Træerne, hvor de forblive, til Floden atter har trukket sig tilbage i sit Leie. I denne lange Ventetid blive Slangerne helt udhungrede og angribe da ofte Mennesker, hvilket de ellers nødig indlade sig paa. Da vi havde Kanoen fuld af Planter, vendte vi tilbage til Skibet, hvor vi og vor Ladning blev alt andet end venlig modtagne af Kaptainen, der ikke uden Grund ærgrede sig over at faa en Masse Myrer og andre Insekter ombord sammen med Orchidéerne. Der viste sig virkelig ogsaa at være en urimelig Masse Myrer imellem Planterne, især husker jeg nogle lysegule langbenede Fyre, der bed, saa det sved længe efter.

Vor sidste Station inden Yquitos var Caballococha, hvilket betyder „Hestesøen“. Det var mig umuligt at opdage, hvor Faktoret laa, da vi fra Floden styrede ind mod Land. Jeg troede, at Skibet maatte løbe paa Grund, saa tæt kom vi, men til min store Forbauselse fortsatte Skibet sin Kurs lige ind i Urskoven gennem en Aabning mellem Træerne ikke stort bredere end Skibet. Grenene feiede hen langs Damperen paa begge Sider, saa vi retirerede helt ind midtskibs; men strax efter veg Skoven tilbage, vi vare inde paa en stor Sø. Lige overfor Indgangen ligger Faktoret, et Kapel og nogle Indianerhytter. Vandet herinde er paafaldende klart, men skal være meget usundt at drikke. Indianerne paa dette Sted høre til Stammen Ticunas. Disse Indianere ere store Fiskere og Jægere og skyde glimrende med Bue.

De store Pira-rucu (Rødfisk) harpunere de fra Flaader, som de lade drive ned ad Floden, men deres sædvanlige

Fiskemethode er at dræbe Fiskene med en giftig Træsart eller Goyana-Timbó. Fiskeren udvælger sig gjerne en lille Sø eller et Sted, hvor Strømmen er meget svag; her skærer han det giftige Træ i Smaastykker og kaster det i Vandet. Et Øieblik efter komme Fiskene op til Overfladen af Vandet med Bugen i Veiret. I Almindelighed dø Fiskene ikke af denne Gift, men bedøves eller beruses, saa de en kort Tid blive ubevægelige. Det gjælder da om at faa fat i de Fisk, man ønsker sig, inden der igjen kommer Liv i dem. Den elektriske Aal siges at være den eneste Fisk, der kan taale denne Gift.

Indianerne i Caballococha jage Tapiren paa Grund af dette Dyr's fortrinlige Kjød. Tapiren er jo som bekjendt en Art Svin og findes ofte i Skovene ved Bredden af Marañon. De leve i Flokke og lave lange Stier i Skovene fra deres „Leir“ ned til Vandet. Naar Indianeren har opdaget en saadan Sti, lægger han sig i Baghold ved den og skyder Tapirerne med Bue og Pile, naar Flokken ved Daggry traver forbi. De forgiftede Pile ere her til ingen Nytte, da Giften ikke virker paa dette Dyr.

Den Gift, jeg her omtaler, er den saakaldte Curare, som Indianerne indvinde af en vis Art Lian. Naar den er flydende, er den rødbrun af Farve, indtørret bliver den helt sort. Denne Gift dræber hurtigt og er meget frygtet af de Hvide. Den bekjendte brasilianske Videnskabsmand Dr. Rodrigues Barbosa, som i mange Aar har boet i Manáos, har udfundet en Modgift, som fuldstændig lammer Virkningen af Curaregiften. Det er almindelig Køkkensalt, opløst i Vand. Denne Opløsning, der skal være saa stærk som mulig, indgives i Saaret samtidig med, at den Angrebne spiser en Masse Salt. Det skal være en aldeles ufeilbar Kur, men den maa anvendes strax efter, at Giften er trængt ind i Legemet.

Den samme Dr. Barbosa har ogsaa i mange Aar eksperimenteret med at finde en Modgift mod Slangebid. Jeg tror ikke, han er naaet til noget tilfredsstillende Resultat, maaske af den Grund, at de forskjellige Slangearters Gift ikke have samme Sammensætning. Han anbefaler imidlertid Alkohol som Noget, der i Almindelighed vil svække Virkningen af Slangebid, hvad enten denne Alkohol nydes i Form af Chachace,

Whisky, Cognac ell. a. Esperet fortalte mig om en Ven af ham, der blev bidt af en Cobra, og som for at døve de skrækkelige Smerter drak en hel Flaske Whisky — han faldt om og besvimed, men vaagnede senere og var rask.

Kl. 4 om Eftermiddagen dampede vi fra Caballococha op mod Yquitos, men inden vi fik den at se, blev det mørkt, hvorfor vi maatte ankre Skibet op nedenfor Byen til næste Morgen.

(Sluttes.)

Huset C. H. Donner.

Meddelt af —nn.

I tredje Hefte af „Museum“ 1890 findes en kort Skildring af Huset „Hambro“, hentet fra Carl Bernhards Erindringer. Hvad der forekommer om Donner, stemmer ikke med, hvad Meddeleren af disse Linier i sin Tid har hørt, og det synes i sin Helhed, som om Carl Bernhard ligesom vil stille ham i en Skygge, der næppe er Grund til. Da en Skildring af Donners Personlighed formentlig vil bidrage væsenligt til at se det af Carl Bernhard Fortalte i et rigtigere Lys, vil jeg, foruden at meddele hvad jeg har hørt om Hambros og Donners Forhold, tillige give et fragmentarisk Interiør af dette betydelige Handelshus, Noget, jeg haaber ikke vil være uden Interesse for Tidsskriftets Læsere.

Conrad Hinrich Donner, Søn af en dansk Embedsmand i Altona og født 11. April 1774, anbragtes som ungt Menneske ved Handelen og etablerede sig selvstændigt allerede 1ste Januar 1797 med 1000 Mark B^{co} i Lommen. Ved sit Handelsgeni, parret med overordentlig Akkuratesse, Driftighed og et lyst Hoved, maa han tidlig have tildraget sig Opmærksomhed, thi ved Begyndelsen af det nye Aarhundrede var han allerede i Forbindelse med den danske Regjering. Hans Ydre harmonerede godt med hans Indre; han var høi og imponerende, havde Ørnenæse og gjennemborende Øine, og man mærkede snart, at han hørte til Herskertypen. Efter de aarlige Korrespondancepakkers tiltagende Størrelse at dømme, maa Forretningerne være skredne jævnt fremad. Saa indtraadte Napoleons Spærringssystem, hvilken Periode næppe kan andet end have været gunstig for hvem, der forstod at benytte

Konjunkturerne. Paa den ene Side spillede Hamborgs Børs jo en meget betydelig Rolle i den franske Regjerings Penge-transaktioner og paa den anden Side Tønningen en lignende som Gjennemgangspunkt for Varer fra England til Fastlandet, hvorfor Donner ogsaa her en Tidlang havde Kontor. Til Slutning synes de daværende Handelsforhold dog at være blevne ham for brogede; idetmindste fortalte han mig, at han i Foraaret 1812 havde forberedt sin Kone paa til Efteraaret at maatte drage til Amerika, „men Sommeren blev god, og jeg blev, hvor jeg var“. Efterhaanden som de gamle Handelshuse i Kjøbenhavn efter Danmarks Ruin svandt bort fra Skuepladsen, saa Donner sig om efter nye Forbindelser, og rimeligvis er det i de Aar, at han er kommen i Forhold til Hambro, et Forhold, som der er Sandsynlighed for er blevet yderligere udviklet ved Kjøbenhavns paa den Tid største Handelshuses, Meyer og Triers, Fald i 1820, et Hus, med hvilket Donner havde gjort saa betydelige Omsætninger, at hans Tab, 106,000 Rigsdaler, skal have været hans Udbytte, alene af de sidste sex Aars Forretninger med samme. Dets Chef var dengang M. L. Nathanson, senere bekjendt som mangeaarig Redaktør af „Berlingske Tidende“. Dagen før Efterretningen om denne Fallit naaede Hamborg, mødte paa Kontoret i Altona en Godseier fra Jylland for at hæve paa Kreditiv fra Meyer og Trier 6000 Rigsdaler. Den yngre Broder, Jean Donner, var paa den Tid Fuldmægtig; han blev forundret over, at Godseieren, paa Hjemreise og saa nær Hjemmet, vilde optage en saa stor Sum og anmodede ham om at uleilige sig igjen, naar Chefen kom hjem. Denne delte Broderens Anskuelse, at Godseieren rimeligvis vidste bedre Besked end Huset, men, da der Intet var bekjendt, blev Kreditivet honoreret.

Der skildres nu i „Museum“ Istandbringelsen af et dansk-engelsk Laan; det maa, efter Tidspunktet at dømme, være det Haldemann-Goldschmidtske paa 3 Millioner Lst., der i 1821 blev sluttet i London til 5 pCt., men hvad der i den Anledning fortælles om Konferentsraad Erichsen — Blacks Enke & Comp. — synes mig kun at stemme daarligt med Virkeligheden, thi dette Hus fallerede temmelig sikkert først noget ind i Trediverne, og, Aaret før dette skete, havde Donners Agent i Kjøbenhavn ladet ham ane, hvor svage

Fødder Erichsens Hus rimeligvis stod paa; han skal ved den Tid have havt henimod 120,000 Rigsdaler tilgode hos Firmaet, og hans Broder, Jean, der imidlertid havde etableret sig selvstændigt, over 90,000 Rdlr. Denne, mindre istand til at bære et større Tab, skal, uagtet advaret af Broderen, saagodtsom ikke have faaet Noget bjerget, hvorimod Conrad Hinrich selv havde manøvreret saaledes, at han, da Katastrofen næste Aar indtraf, kun godt og vel tabte Halvdelen af sit Tilgodehavende. Umuligt er det jo ikke, men dog mindre rimeligt, at saavel den ene som den anden Broder skulde have indladt sig i den Grad med et Hus, der faa Aar tidligere havde røbet en saa ringe Soliditet, som Carl Bernhards Skildring synes at tyde paa. At Hambro skulde have kjøbt Donner ud af Forretningen er Noget, jeg ikke kjender til. Og det store engelske 3 pCt. Laan paa 5½ Million Lst., der i 1825, altsaa fem Aar efter Meyer og Triers Fallit, blev sluttet med Wilson, kan der næppe menes, om Carl Bernhard ogsaa udtrykkeligt nævner et 3 pCt. Laan, som det, hvorom det i hans Skildring dreier sig, thi det stemmer kun daarligt med Skiftesamlingen i Meyer og Triers Bo og med, at den Jenisch, som her maa være ment, saavidt jeg véd, døde 1824, efterladende sig 16 Mill. Mark og omtalt som Kontinentets rigeste Kjøbmand paa den Tid. Desuden gik dette Laan igjennem Kontoret i Altona, ligesom Donner og Wilson efter den Tid forbleve i Handelsforbindelse, indtil denne overlod sine Forretninger til et Par Brodersønner. Da disses Forretningsgang imidlertid ikke tiltalte Donner, opgav han Forbindelsen med dem, indtil der i Midten af Trediveerne udbrød en voldsom Handelskrise i England, under hvilken det særligt dreiede sig om at opretholde de tre store Firmaer i London: Watt, Wyle og Wilson. Ved den Leilighed anmodede den ældre Wilson paa Grund af mangeaarigt Venskab og Handelsforbindelse Donner om at støtte Huset, og stillede denne da 15,000 Lst. til dets Disposition med det Forbehold, at, hvis Husets Fald ikke kunde undgaas, han da maatte komme fortrinsvis i Betragtning.

Hvor underligt lyder ikke ogsaa i Hambros Mund de Ord, da han aabnede sig for Donner, „at denne var nær gaaet bagover, som om det aldrig var faldet ham ind, at Pengehandel var en farlig Metier,“ en saadan Udtalelse om en

Mand, der henimod 25 Aar havde været Bankier og i den Tid havde hævet sit Hus til den Betydning, som han da havde, klinger næsten utrolig. Ogsaa lyder det søgt, at Hambro, der var født 1780, ved den Tid, hvor han var kun godt og vel 40 Aar, kaldes „den gamle Mand“, ja! Carl Bernhards Skildring kan næppe siges fri for noget Løst i sit Indhold! Efter denne Periode har det naturligvis været, at den fortalte Historie er passeret med de Vexler, Hambro trak paa Donner, kun med den Forskjel, efter hvad jeg har hørt om samme, at han ikke reiste selv, men sendte sin Broder Jean for at ordne Sagen, altsaa ikke „løb strax til Hambro,“ Noget, der heller ikke vilde harmonere rigtigt sammen med Donners Optræden ellers. Ogsaa holder jeg mig for overbevist om, at Hambro, Ansigt til Ansigt med Donner, ikke vilde have vovet at hyde denne Sligt, idetmindste ikke paa den Maade, det er skildret, thi dertil indgød han for megen Respekt. Ved sin Fremgangsmaade har Hambro forøvrigt næppe spundet Silke, saa betydelige Donners Forretninger vare og vedbleve at være paa Danmark og Norge lige til hans Død, thi, efter hint Sammenstød, véd jeg ikke, at de gjorde andre Forretninger med hinanden, end at, naar Danske bad Hambro om Kreditiv paa Udlandet udenfor de da almindelige Router, henvendte Hambro sig til Donner om Udstedelse deraf, saaledes f. Ex. for Fabritius de Tengnagel, en juridisk Kandidat, der vilde bereise ogsaa Orienten. Foruden flere af de kjøbenhavnske Grosserere omtalte han med særlig Anerkjendelse L. N. Hvidt, hvem han betegnede som Repræsentant for det ærlige Parti paa Kjøbenhavns Børs.

Den sidste Halvdel af Trediverne var den Tid, jeg nærmest fik Leilighed til at træde i Forhold til det donnerske Hus og at se det paa nært Hold. Han var dengang Enkemand; hans Kone, en Frøken Willinck, var død 1826. Om Sommeren boede vi paa Landstedet i Neumühlen, strax udenfor Altona, om Vinteren i Byen selv. I hans Gaard i Elbstrasse var der foruden Beboelsesleiligheden og Kontorerne et meget stort, flere Etager høit Pakhus, der stod med den ene Gavl klods paa Elben, saa at Skibene kunde lægge lige til for at losses og lades. Forretningerne bestode nærmest i Bankier-Kommissions- og Spekulationsforretninger. Selv var Donner

oppe fra den tidlige Morgenstund, idetmindste paa de to store Postdage, Tirsdag og Fredag, thi da indtraf om Morgen Posterne fra alle Verdens Hjørner for atter at vende tilbage om Aftenen. En Rideknægt hentede Posterne fra de forskellige Kontorer i Hamborg, efterhaanden som de ankom. Efter at Donner saa selv havde læst Brevene, bleve de alle — de private paa faa Undtagelser nær inkl. — strax bragte til Kontoret, for at Personalet, om det maatte ønske det, kunde gjøre sig bekjendt dermed, inden Chefen selv mødte Kl. 8 $\frac{1}{2}$. Denne Aabenhed var nok noget Eiendommeligt for det Kontor; Tanken dermed, antager jeg, har været ved slig Tillid at ville knytte Kontorpersonalet engere til sig; det bestod dengang af 3 Fuldmægtige, 1 Kasserer og 3 Kontorister. Imidlertid indgik der paa den Tid ca. 500 Breve ugenligt og afsendtes et lignende Antal, og det synes derfor at ligge nær, at Personalet ikke har følt sig synderligt fristet til at gjøre sig bekjendt med Brevskaberne udover det Allernødvendigste. Den paa Kontoret herskende Aand fik jeg et Indtryk af ved at høre, at første Fuldmægtig Nopitsch, der dengang havde været paa Kontoret over 30 Aar og paa Grund af sit Sprog-talent var uundværlig, sagdes at ryste, om han ikke mødte præcis — men gageret godt, har jeg Følelsen af, at Personalet blev, efter et Par Exempler at dømme, som jeg kjender. Tirsdag og Fredag spistes til Middag Kl. 4 og derefter strax igjen paa Kontoret til Kl. 9 $\frac{1}{2}$, de andre Dage spistes Kl. 5 og der arbejdedes efter den Tid ikke paa Kontoret. Fredag Aften Kl. 10 meldte Tjeneren regelmæssigt: „Das Bankbuch ist da.“ Naar Nogen, der vilde etablere sig som Handelsmand, søgte Kredit hos Donner, underkastedes han en Examination om den Branche, han nærmest vilde slaa ind paa, og efter det Indtryk, Donner derved erholdt af Vedkommende, fik denne, eftersom Udfaldet havde været tilfredsstillende, i Reglen en Kredit fra nogle hundrede til 1000 Mark at begynde med, og, viste han sig saa punktlig i Opfyldelsen af sine Forpligtelser, udvidedes Krediten efterhaanden saaledes, at den kunde stige lige til carte blanche. Af Spekulationsforretninger var den i Sukker en af de betydeligste. Huset havde 4 Brigger, hver af ca. 110 K. L. Størrelse og i uafbrudt Fart paa Havana og Bahia. Skibene holdtes i en saa god Stand, at, om Kap-

tainerne ogsaa havde Ordre paa ikke at spare dem, assuredes de dog paa Hamborg Børs billigere end almindeligt var, hvad der var Donners Stolthed. Af danske Søofficerer, der havde gjort Tjeneste paa Elbens Vagtskib, havde en og anden ønsket at komme til at føre Skib for Huset, men forgjæves, indtil det ved et heldigt Træf omsider lykkedes Lieutenant Krenchel at naa det. Donner mente nok, at han ikke saaledes kunde have Haand i Hanke med Søofficerer som med almindelige Skibskaptainer, fordi hine kunde give ham en god Dag, naar de vilde, da de havde Etaten i Ryggen. Som Andre havde Krenchel anstrengt sig og det paa forskjellig Maade, ogsaa ved Anbefaling fra Hambro, men det forslog altsammen intet. Saa traf han at være i Hamborg, da Donner af Altona By blev valgt til dens Deputerede paa Stænderforsamlingen i Itzehoe, en Tillid, han satte stor Pris paa. Da Krenchel kom for at lykønske ham i denne Anledning, fortalte Donner ham, at han just nu havde faaet Underretning om, at et af hans Skibe havde paa ét Aar gjort tre Ture til Amerika og endte med: „hvad siger De til det?“ „At jeg vilde ønske at have været Kaptain paa det Skib,“ svarede Krenchel resolut. „Hvad De ikke har været, kan De blive,“ sagde Donner, „nu kan De gaa til Nakskov og overtage „Jean Christoph“, som bliver bygget dér.“ Da Krenchel kom tilbage fra sin første Reise, var jeg just i Familien; han blev inviteret til Middag, Noget, der ellers ikke var Tilfældet med Kaptainerne, var ved den Leilighed ret i sit Es, fortalte meget interessant, hvad der ikke faldt den Mand vanskeligt, og skildrede iblandt Andet meget levende et Sammenstød, han i Bahia havde haft med Husets Korrespondent Hr. Rodriguez, som han fra de andre Kaptainer vidste skulde være en mindre behagelig Herre, men som han haabede nok at skulle kunne behandle. „Altsaa, ved min Indtræden paa hans Kontor, tog jeg Hatten af; han gjorde Mine til det samme, men satte den strax paa Hovedet igjen, jeg fulgte Exemplet, men saa foer han op og overfusede mig; jeg lod ham rase ud og sagde saa i en bestemt Tone: „De glemmer hvem jeg er“. — „Aah! en Skibskaptain“, sagde han spydigt. — „Nei undskyld, overfor Dem repræsenterer jeg C. H. Donner i Altona, og jeg maa bede Dem vise mig samme Opmærksomhed, som om det var ham,

der stod for Dem. De tjener Penge ved ham, han ikke ved Dem.“ Det hjalp, og han var fra dette Øieblik af meget forekommende. Resultatet blev, at Donner inviterede Krenchel med i Theatret den Aften. Et Par Dage efter mødte jeg i Hamborg Krenchel, der meget fornøiet fortalte mig: „at her tales nu ikke om andet, end at jeg i Søndags sad i Theatret ved Siden af C. H. Donner“. Som Exempel paa Skibenes hurtige Expedering vil jeg her anføre, at en Lørdag Aften telegraferedes fra Cuxhaven „Sofie Elisabeth passerede ind“; ankommen til Altona, begyndtes strax Sukkerlosningen og endtes paa 26 Timer, Skibet rensedes derefter, indtog den Ladning, der laa færdig til det, afseilede, og om Lørdagen telegraferedes fra Cuxhaven „Sofie Elisabeth gaaet tilsøs.“ En lignende Virksomhedsaand sporedes under Donners Ophold ved Stænderforsamlingen i Itzehoe. Saasnart Samlingen var til Ende om Fredagen, satte han sig i sin Vogn, og nu gik det hurtigst muligt til Kontoret i Altona, hvor han indtraf saa betids, at han endnu kunde gennemgaa det Vigtigste og, da den skandinaviske Post var den sidst afgaaende, blev, naar man ikke kunde blive færdig i rette Tid, en Estafette afsendt med den til Pinneberg, som avancerede saa hurtigt, at den naaede dertil før den ordinære Post. Søndag Eftermiddag kjørtes tilbage til Itzehoe. Da Stænderforsamlingen traadte i Virksomhed, havde de danske Finantser betydelige Summer staaende hos nogle af de store Hamborg-Altonaer Huse, hvoraf svaredes kun en lav Rente, næppe over $1\frac{1}{2}$ pCt., imod at de paa Forlangende skulde remitteres med omgaaende Post, altsaa efter høist 12 Timers Forløb. Nu indløb paa tre Postdage efter hinanden og saamtidigt paa tre Huse Rekvisition paa, hvad der inde stod hos disse, hvorved Diskontoen steg overordentligt. Der var, saavidt jeg forstod, ingen overhængende Grund til Frygt for, at den Sag skulde blive trukken frem i det Øieblik, saa at Regjeringen ikke havde behøvet at gaa saa overilet frem, men, irriteret herved, skal Donner heller ikke have skaanet samme, da den utilfredsstillende Anbringelse af Statens Kapitaler senere blev Gjenstand for Diskussion i Forsamlingen. Han var meget godgjørende; Kassereren Mühlenphort sagde mig, at Sognepræsten fik hos ham ugentligt 80 à 90 Mark

til Fordeling iblandt Fattige. I Landsbyen Ottensee, der er Annex til Altona og støder umiddelbart op hertil, skulde der opføres en Almueskole, der var anslaaet til at koste 16000 Mark. Sogneraadet bestemte sig til først at prøve, hvad der vilde komme ind ved privat Subskription, men var tvivlrådigt om, hvem det først skulde henvende sig til, thi Donner frygtede det for at støde, men Salomon Heine var den rigeste; begge havde deres Villaer paa Skrænten ned til Elben; men endeligt hjalp det sig ud af Forlegenheden ved at gaa til Donner først, fordi Altona med Annex hørte til Danmark, hvorimod Heine var Hamborger. Da Deputationen kom til Donner, spurgte han, om den havde været hos Heine, nei! undskyldende sig med den anførte Grund „ja! men han boer jo nærmere Altona; gaa til ham først, hvad han giver, giver jeg ogsaa“. Kommen til Heine, spurgte denne, om den havde været hos Donner, ja! og han havde svaret saaledes. Resultatet blev naturligvis, at de tegnede sig hver for 8000 Mark. En anden Gang saae jeg ham beskæftiget med sin Bygmester i Anledning af en Gaard, som han vilde købe og forære Altona til Haandværk- og Industri- Skole m. m. Kunst og Videnskab viste han paa forskjellig Maade Interesse for. Saaledes støttede han Kunstnere og Studerende, ogsaa ved Kjøbenhavns Kunstakademi og Universitet; foruden hvad han eiede af smukke Malerier, havde han i sin Park i Neumühlen ladet opføre en stilfuld Bygning, der indeholdt udmærkede Skulpturarbejder i Marmor, hvoriblandt fandtes Thorvaldsens tre Gratier. I sit Hjem var han gjerne i godt Humør, hyppigt spøgefuld; Søndag Morgen læste han ofte en Prædiken for sine Sønner, og han nød i det Hele et meget godt Helbred.

Saa kom Oprøret i 1848, under hvilket han synes at have været som en Stat i Staten; thi, samtidigt med at han gik med den tyske Kokarde, lod han, om jeg ikke feiler, sit Dampskib „Copenhagen“, det senere „Slesvig“, vedblive sin Fart imellem Kiel og Kjøbenhavn, sendte de danske Krigsfanger i Stade Understøttelse o. s. fr., ja Oprørsregjeringen skal endog efter Bladenes Beretninger være bleven nødt til at stille Vagt om hans Gaard, som Befolkningen paa Grund af

hans danske Sindelag vilde demolere, fordi den ikke skal have kunnet undvære ham for sine Pengetransaktioners Skyld. Efter Krigen vedblev han sine Forretninger uforandret til sin Død. Han pleiede hvert Aars 31. December at aflægge sine Nytaarsvisiter for selv at tage imod Nytaarsdag. Ved Hjemkomsten Nytaarsaften 1853 befandt han sig ikke vel, gik tilsengs og sov stille hen den 1. Januar 1854. Et mærkeligt Spil af Skjæbnen, at han, der i Handelsverdenen var bekjendt for sin Akkurateesse, skulde gaa bort just i det Øieblik, han havde afsluttet det 57de Aar som Kjøbmand, og at Telegrammet om hans Død var det første, der gik igjennem den endnu ikke fuldtfærdige hamborg-kjøbenhavnske Telegraf, Telegraf, som netop ved hin Tid var begyndt at arbeide sig frem til at foranledige den overordentlige Revolution i Handel og Vandel over hele Verden, som vi nu kjende.

Af den forannævnte Redaktør af Berlingske Tidende, M. L. Nathanson, der som mangeaarig Chef for det Meyer-Trierske Hus, da dette fallerede, og tillige født i Altona, var vel indviet i det donnerske Handelshuses Forhold, findes 4de Januar 1854 følgende Nekrolog i Bladet: „Konferentsraad Donner er død i den høie Alder af 80 Aar. Han var Altonas dygtigste Kjøbmand; ved hans næsten mageløse Driftighed og omfattende Kundskaber blev hans Hus et af de betydningsfuldeste i Hamborg som i Altona og erhvervede sig en overordentlig stor Formue. Hans Forbindelse med Danmark var meget udbredt, men hans Forretninger indskrænkede sig ikke til Fædrelandet alene; han forstod at knytte Handelsforbindelser med de største Handelspladser. Husets Hovedforretninger var vel Kommissioner, men det gjorde ogsaa betydelige Forretninger for egen Regning ved Expeditioner med egne Skibe paa oversøiske Lande, og sine Handelsvenner viste det en sjelden Tillid og Hengivenhed. Donners Godgjørenhed og Hjælp-somhed var meget stor; Altonas Trængende og Fattige tabe meget ved dette Dødsfald. Han understøttede ogsaa mange danske Kunstnere, og hans Hjem var prydet med sjældne Kunstsager. Sit danske Sindelag og sin Loyalitet har han især lagt for Dagen under Oprøret i Hertugdømmerne, og han var en af de Faa, der vedblev at vise Finantserne og

Banken en rosværdig Tillid, medens andre Huse trak sig tilbage. Danmark har i Donner tabt en oprigtig Fædrelandsven.“

Den 9de Januar næstefter blev, som Tilfældet er dersteds, Donners Testamente oplæst paa Raadhuset i Altona, og heri var Hovedformuen anslaaet til 10 Millioner Mark. (Se Berlingske Tidende 16de Januar 1854).

Minder fra Frederik den Syvendes Reise i Holsten og Lauenborg.

Af Oberstlieutenant **F C. Schløtt.**

Det var engang i Halvtredserne, at Frederik den Syvende med Gemalinde bereiste Hertugdømmerne. Jeg gjorde Tjeneste som Adjutant ved 5te Brigade i Kiel og skulde ledsage Brigadechefen, General Krabbe, under Kongereisen i Brigadedistriktet, Holsten og Lauenborg.

Vi reiste fra Kiel med Jernbanetoget om Morgenens tidlig, og efter et ganske kort Ophold i Neumünster kjørte vi til Rendsborg. Kongen med Gemalinde, Lehnsgravinde Danner, bleve her modtagne paa Nordbanestationen af de militære og civile Autoriteter og steg saa strax ind i de kongelige Vogne, hvornæst det gik i Galop igjennem Byen til Sydbanegaarden, hvor der skulde spises Frokost, og hvorfra der skulde kjøres Syd paa over Neumünster til Altona. Det var jo Kongens Fornøielse at kjøre hurtig, og den Lyst tilfredsstillede han da ogsaa her, uden just at tage Hensyn til den Fare, de aldrende Officerer udsatte sig for, naar de bleve nødte til at sætte deres Heste i Galop paa den daarligt brolagte Gade, for at kunne ride ved Siden af Kongens Vogn. Jeg frygtede for, hvorledes det vilde gaa min gamle General, da hans Hest var stærkt til Aars og stivbenet; men han var nu af den gamle Skole og reflekterede ikke over saadan en Ubetydelighed. Han lod staa til, og det gik godt. Men han var da ogsaa ikke alene en brav og dygtig Soldat, men ogsaa i Besiddelse af en sjælden Haardførhed, hvorpaa der skal fortælles et Bevis.

I 1848 i Slaget ved Slesvig blev han truffen af en Kugle, der gik igjennem Saalen paa Støvlen og imellem Fodballen og Hælen. Han mærkede et Smæk og en lidt stikkende Smerte. Støvlen blev taget af, og der viste sig et Saar af et Streifskud. Et Stykke Lærred blev lagt om, Strømpe og Støvle igjen trukket paa, og derefter vilde han ikke høre mere om det Saar. Efter Slaget maatte han dog finde sig i at ligge et Par Uger paa Lasarethet, saa var Saaret lægt; lidt Ømhed blev der dog tilbage, det maatte være en Følge af overskudte Sener og Nerver — altsaa kun Pilleri! Han meldte sig da rask, deltog i Krigens Fortsættelse og vandt den blodige Seir den 12te September ved Mysunde. Efter Krigen blev han Chef for den holsten-lauenborgske Brigade i Kiel. Der var gaaet omtrent 3 Aar. Hidtil havde Generalen ikke ladet sig mærke med, at han følte nogen Eftervirkning af Saaret. Men saa begyndte det at genere og gjøre ondt. Lægen undersøgte Stedet, en Operation blev foretagen og — en fladtrykt Geværkugle blev taget ud. Den haardføre, støtte General havde altsaa spadseret paa den siden April Maaned 1848 eller i omtrent 3 Aar. —

Paa Sydbanegaarden i Rendsborg var serveret Frokost. Vi maatte skynde os med at spise. Tiden var knap, da Kongen med Følge var indbudt til en *déjeuner dinatoire* i Neumünster. Ved Ankomsten dér bleve vi modtagne af Byens Øvrighed og af en Æresvagt med Brigademusiken fra Kiel. Efter en kort Kur gik man tilbords. Déjeuneren var en komplet Middag med mange Retter og alle Slags Vine. Borgmesteren udbragte Kongens Skaal, og en Præst talte Mangt og Meget til Forherligelse af Gemalinden.

Man var altid noget nysgjerrig efter at faa at vide, hvem der skulde udbringe Skaalen for Grevinde Danner, og det saa meget mere, som man havde en Fornemmelse af, at de høiere Stillede trykkede sig derved; men dersom det var sandt — hvad man paastod — at den, der holdt Talen, havde lettere ved at faa opfyldt et eller andet Ønske, faldt det vistnok ikke vanskeligt at faa En dertil. Man nærede saaledes ingen Frygt i den Anledning, og allermindst i Pinneberg, hvor Geheimeraad Scheele var Landdrost, og hos hvem Kongen med Gemalinde og Følge samme Dag var indbudt til

Middag. Scheele var tilmed kjendt for at være Kongehuset og den danske Stat meget hengiven. Hos Landdrosten var da ogsaa Alt arrangeret paa, at Kongen skulde befinde sig vel. Husets yngste Søn, en Dreng paa omtrent 14 Aar, stod bag Kongens Stol, for med Hjælp af den kongelige Jæger at opvarte Hs. Majestæt. Det smukke Kjøen var rigtignok kun smaat repræsenteret; formentlig vare kun Husets Damer tilstede. Taflet var rigt. Brigademusiken fra Kiel musicerede. Under en Pause hørte man en Trommehvirvel i det Fjerne. Lyden af denne nærmede sig mere og mere, Hvirvlen blev kraftigere og kraftigere, og ind i Spisesalen marcherede en ganske ung Trommeslager hen til Kongens Plads, hvor han gjorde Holdt, og lod den ene Hvirvel afløse den anden fra det svageste Piano til det stærkeste Fortissimo, — det sidste var næsten øredøvende. Men det morede Kongen, og derfor var han jo ogsaa bleven hentet fra et Musikkorps i Hamborg. En anden lille morsom Episode forefaldt ved Begyndelsen af Taflet. Under hele Kongereisen maatte de tilstedeværende Militære ikke alene have tilknappet Uniform, men ogsaa Hjælm eller Chakot paa Hovedet, endogsaa inde i Salene. Kongen bar en Hjælm, der var meget smuk, men just ikke meget reglementeret. Der kunde naturligvis ikke være Tale om at tage den militære Hovedbedækning af, før Kongen havde taget sin af. I saa Henseende var Majestæten meget nøielseende. Vi havde imidlertid taget Sæde ved Taflet, og Kongens Adjutant, Oberst Bülow af Rytteriet, tog med et vist Velbehag Hjælmen af Hovedet og satte den under sin Stol. Kongen opdagede det strax og sendte en Lakai hen til Bülow med Anmodning om at se sig for, og Hjælmen kom paa Hovedet i en Fart. Saa først gav Kongen Signalet til at aftage Hovedbedækningen.

Man sagde almindeligt, at Ministeriet Ørstedes Afgang blev bestemt under dette Besøg paa Pinneberg, og at det skulde afløses af Ministeriet Bang, i hvilket Scheele da skulde indtræde, hvad ogsaa kort efter skete.

Lidt efter at Taflet var endt, kjørt der til Altona, hvor der blev serveret en tidlig Souper paa Rainvilles Hotel.

Under Souperen blev der uddelt Billetter til Theatret, hvor der om Aftenen blev givet en Festforestilling. Mange

Huse vare illuminerede, især i den Del af Byen, som Kongen kjørte igjennem. Et meget festligklædt Publikum var tilstede i Theatret. Da Kongen med Gemalinde traadte ind i den Loge, der var bestemt for dem, og som var bleven smukt udstyret, bleve de modtagne med rungende Hurraraab og Fanfare. Tæppet gik op, og Forestillingen begyndte med Fremsigelsen af et Festdigt, der vel indeholdt et noget svulstigt Udbrud af Glæde over Fyrstens Tilstedeværelse, samt Forsikring om Loyalitet og Hengivenhed, men det kan dog godt være muligt, at det i al Fald i Øieblikket var velment.

Vi havde været i Gang fra den tidlige Morgenstund; Præsentation var fulgt paa Præsentation, Gilde paa Gilde, Nydelse paa Nydelse — bestandig parat til at slaa Hælene sammen — det kunde nok trætte i Længden. Det var da ogsaa en stor Behagelighed, at det blev bestemt, at vi skulde opholde os et Par Dage i Altona. Baade Kongen med Gemalinde og Følge fik samlet friske Kræfter; der skulde nok blive Brug for dem.

Fra Altona gik Reisen saa videre pr. Vogn igjennem Hamborg over Damthorwall til Østbanegaarden for at kjøre paa Jernbanen til Mølln og derfra til Ratzeburg. Paa Damthorvall paraderede de forskjellige Laug i deres gammel-tyske Dragter. Kongen kjørte i sin egen Vogn med et Forspand af fire smukke hvidfødte Heste og ledsaget af Rytterofficerer fra Garnisonen i Hamborg. Den kongelige Ekvipage foer saa hurtigt afsted, at adskillige af Rytterne ikke kunde følge med; et Par af dem styrtede da ogsaa med deres Heste underveis.

I Mølln var Kongen indbudt til Frokost.

Mølln er en lille velhavende Kjøbstad med et rigt Opland. Dens Beboere holde nok af ved given Leilighed at rivalisere med den langt større Stad, Ratzeburg, hvor Guvernøren, Baron Pechlin, boede. Derfor havde man bestilt Alt til Festtaflet — Maden, Vinen, Opdækningen, Tjenerskabet — Alt fra Hamborg. Kun den store Ventesal i Stationsbygningen var tilstrækkelig rummelig til det mægtige store Spisebord; Følget var jo efterhaanden blevet stort. Det var ganske vist en udmærket Frokost, og Stemningen var saa livlig, som de daværende Forhold kunde tillade. Midt under Taflet aabnedes de brede Fløidøre ud til Veien, og ind i Salen

traadte en Skikkelse, som vi tænkte os maatte være Chefen for Møllner Borgervæbning. At vi ikke vare saa aldeles visse derpaa, var ikke saa underligt; thi hans Paaklædning som Byens høieststaaende Officer var mærkelig nok. Det var en høi, korpulent Mand, som var iført sort Selskabsdragt, men han havde anbragt Guldepauletter paa den sorte Kjole, og om Livet havde han et Sabelgehæng med dertil hørende krum Sabel. Han traadte et Skridt frem fra Døren og gav sig til at hilse Kongen flere Gange med trukken Sabel. Da Majestæten havde faaet at vide, hvem han var, og hvad han vilde, blev der allernaadigst givet Tilladelse til, at Borgervæbningen maatte — marchere rundt om Taffelet. Det var jo et meget beskedent Ønske af de brave Borgere, som jo i Virkeligheden vare vore Værter. Saa marcherede da alle Mand rundt om Taffelet med Chefen i Spidsen, der sænkede Værget, idet han passerede forbi Kongen. Derpaa forlod de Salen, Chefen tilsidst og efter gjentagne Gange at have hævet og sænket Sablen. Hele denne Scene foregik høitideligt og under fuldstændig Taushed. Mandskabets Paaklædning var høist forskjellig, lige til Uniformernes Farver; Bevæbningen var gamle Geværer. Men — hvad der var det bedste — Meningen var inderlig god.

Vi fik et yderligere Bevis paa Lauenborgernes gammeldags og store Loyalitet, da vi efter Taffelet skulde bese Byens historiske Mærkelighed: „Till Uglspil“s Grav. Paa Gaden, der fra Jernbanestationen op til Kirken høinede sig meget, var der dannet en Slags Buegang, idet to Rækker unge Damer, i hvide Kjoler med røde Axelskjærf, holdt Buer af Pilekviste, omvundne med røde og hvide Roser. Igjennem denne smukke Buegang passerede Kongen med Følge, ledsaget af den i stor Mængde tilstrømmede Befolknings Jubelraab. Det er jo bekjendt nok, at Frederik den Syvende ofte ved en kongelig Holdning, venlig Nedladdenhed og en vis medfødt, naturlig og djærv Vittighed gjorde et godt Indtryk paa Folket og ikke mindst paa dets brede Lag. Sikkert er det, at det lauenborgske Folk var glad ved Kongens Besøg.

Spilopmageren, „Till Uglspil“, skal være begravet paa Kirkegaarden i Mølln i Aaret 1350. Man viste os en Ligsten uden Indskrift, men med en endnu tydelig Fremstilling af en

Ugle og et Speil. I Kirken fandtes desuden et ganske lille Kammer, hvori var ophængt Uglspils Krus, Sporer og Sværd. De betragtedes aabenbart som meget kjære Relikvier. Vi forsøgte da ogsaa at se med Interesse paa disse Gjenstande. Det er jo en egen Følelse, der besjæler En ved Tanken om, at en fremtrædende mærkelig Personlighed — og en saadan har denne Spilopmager vel ogsaa været, da han i sin Tid vakte en betydelig Opsigt, — har benyttet det Krus, som man holder i sin Haand; men den Følelse blev vi snart kvit, da Foreviseren paa Forespørgsel om disse Redskabers Ægthed, noget nølende kom frem med, at Uglspils Krus havde været af Kobber, men at dette var blevet saa medtaget af Tidens Tand, at man havde kastet det bort og erstattet det med et af Træ, som skulde ligne det ægte Krus aldeles nøiagtigt.

Fra Mølln kjørte vi med Toget til Ratzeburg. Her boede Kongen og Gemalinde i Guvernementsboligen. Hos Guvernøren, Baron Pechlin, var der stort Taffel, hvortil flere af det lauenborgske Ridderskab vare indbudte. Deres Damer vare vistnok ogsaa indbudte, men kun ganske enkelte mødte. Bordet var dækket i Hestekoform. Midt for og ved den yderste Runding af Bordet sad Kongen med Grevinde Danner ved sin høire Side og Baronesse Pechlin ved sin venstre Side. Lige overfor Kongen sad Værten, Baron Pechlin, midt imellem to Herrer af Ridderskabet. Der var ligesom noget trykket ved Situationen; dette kunde ogsaa mærkes paa den noble og venlige Værtinde, endskjøndt hun gjorde sit Bedste for, at det ikke skulde træde frem. Guvernøren viste sig som altid rolig, værdig og stiv. Grevinde Danner var tilsyneladende hverken generet eller trykket af noget som helst. Guvernøren udbragte Kongens Skaal, der blev efterfulgt af livlige Hurraraab. Derpaa var man, som sædvanlig, noget spændt paa, hvem der skulde udbringe Gemalindens Skaal. I Kongeriget havde man lidt vanskeligt ved at forsone sig med Kongens Giftermaal med den tidligere Joinfru Louise Rasmussen, som paa sin Bryllupsdag fik tillagt Navn, Rang, Titel og Vaaben som Lehnsgravinde af Danner. Befolkningen i de tyske Hertugdømmer, især det talrige og mægtige Ridderskab, viste sig endnu mere misfornøiet med dette Ægteskab og uvillig til at

hylde Grevinden; det fik man nu et slaaende Bevis paa. Ret fulgte paa Ret, uden at Grevindens Skaal blev udbragt. Situationen blev da mere og mere uhyggelig, Samtalen mindre høirøstet, Pauserne længere. Nu kom Desserten! Endnu ikke Grevindens Skaal! Dette kom høist uventet for os Alle, ikke mindst for Kongen. Man kunde mærke paa ham, at han blev urolig, vred, og saa — slog han paa Glasset, saa det kunde høres, og udbrød: „Da Niemand hier den Toast meiner Frau ausgebracht hat, werde ich's selbst thun!“ — og dernæst med et let Buk til Baron Pechlin — „Sie erlauben es wohl?“ — Guvernøren besvarede denne Forespørgsel med at reise sig og bukke dybt uden iøvrigt at tilføie et eneste Ord. — „Meine Gemahlin, Sie lebe hoch!“ Vi raabte vel Alle „Hoch“ flere Gange, men det klang forceret og just ikke livligt. Strax efter blev der saa tyst og stille, at man kunde høre en Knappenaal falde, og det varede noget, inden Stilheden blev brudt. Forgjæves gjorde man Forsøg paa at lade, som om Intet var passeret — Alle vare betagne af denne Begivenhed. Grevinden var bleven lidt rødere i Ansigtet og Baronesse Pechlin meget bleg. Kongen var dog strax efter saa godmodig at sige nogle venlige Ord til Baronessen, og tog Revanche ved at hæve Glasset og tømme det paa hendes Velgaaende. Strax efter hævedes Taflet.

Grevinde Danner vilde ikke finde sig i, at Damerne holdt sig borte. Hun lod derfor indbyde — eller maaske rettere tilsige til Kur -- en Del Damer af Embedsstanden, specielt Officerernes Damer, som ikke kunde undslaa sig fra at møde, og de kom ogsaa. Da Grevinden havde faaet at vide, at Guvernørens Broderdatter ganske bestemt opholdt sig et eller andet Sted i Huset, endskjøndt det hed sig, at hun var bortreist, henvendte Grevinden sig til Baronesse Pechlin med Beklagelse over, at den unge Dame ikke var tilstede og tilføiede, at hun dog vel nok kom hjem saa tidlig, at Grevinden kunde faa den Fornøielse at hilse paa hende ved næste Dags Kur. Og den unge nydelige Baronesse maatte for Kongens og for Familiens Skyld give Møde. Hun stillede sig den næste Dag bagest i Rækken af de tilsagte Damer for ikke at blive opdaget, men det hjalp hende ikke det ringeste. Grevinden gik strax henimod det Sted, hvor hun stod, idet

de andre Damer veg til Siden, gav hende Haanden og udtrykte sin Glæde over, at hun var kommen hjem fra Reisen.

Grevinde Danner havde vistnok ventet en almindelig Hyldest af Befolkningen i Hertugdømmerne og havde derfor arbeidet paa at komme med paa Kongens Reise, men denne Hylding udeblev. Man hørte derimod fra flere Sider den Udtalelse, at det havde været klogere og mere hensynsfuldt, om hun var bleven hjemme. En saa pinlig Scene, som den under Taffelet i Ratzeburg, var da bleven undgaaet. Men Grevinden blev godt betjent. Hun vilde vide Besked i Tide og paalagde derfor sine Kavalerer at skaffe sig nærmere Oplysninger om de Damer og Herrer, som hun ved saadanne officielle Leiligheder kom i Berøring med. Mange, selv af de mest stive og fornemme, bleve forbausede over, og maaske ogsaa behagelig berørte af, at hun altid vidste i Samtalen at anbringe Udtalelser eller at komme med Forespørgsler, som maatte interessere dem personlig og paa en behagelig Maade. Det kom ligeledes Grevinden tilgode, at hun havde ikke ringe Færdighed i det tyske og franske Sprog. Hun førte sig ogsaa ganske godt, men hendes Udseende var jo noget ordinært — fine Klæder, Fjer og Smykker hjalp ikke meget.

Dagen efter gav det lauenborgske Ridderskab en Souper med Bal paa Raadhuset. Selskabet var meget stort. Ved denne Leilighed havde mange af Ridderskabet indfundet sig iførte deres pragtfulde Uniformer, høirøde Kjoler med svære Guldepauletter og mørkeblaa Benklæder med en bred Guldstribe. Man maa tilstaa, at disse Herrer saa godt ud i deres Galladrægt, der var langt smukkere end Officerernes, hvad der nu ganske vist ikke hørte meget til; men der var dog en Officer, som ved sin noble Holdning og Fremtræden, og ved en heldig Stræben efter at gjøre sin Uniform saa smuk som mulig, f. Ex. ved at benytte et smalt Silkeskjærf i Stedet for det brede, noget plumpe Guldskjærf, ragede frem over dem Alle — aldeles bortset fra hans militære Fortjeneste som Seirherre ved Isted — og det var Chefen for 3die Generalkommando, Generallicutenant Krogh. Til denne Fest var der ogsaa mødt mange Damer. Landmarechallen udbragte Skaalen for Kongen og en Herre af Ridderskabet Skaalen for Grevinden. Efter Bordet afbrændtes et Fyr-

værkeri paa Torvet, og derpaa aabnedes Ballet med en Polonaise, i hvilken Grevinden tog Del. — Festlighederne afsluttedes nogle Dage efter med en Vildsvinejagt.

Befolkningen i Hertugdømmerne var i det Hele taget glad ved Kongens Besøg, men dette traadte dog mest frem i Lauenborg. Alle, som have opholdt sig i Hertugdømmerne paa den Tid, er vistnok enige om, at Lauenborgerne vare i høi Grad loyale og Kongehuset tro og hengivne; det viste de da ogsaa i Gjerningen ved ikke at deltage i Oprøret i 1848 og ved ikke at kæmpe imod Danmark, hverken i Krigen 1848—50 eller i 1864.

To Breve fra Holberg.

Meddelt af Jul. Bidstrup.

I en af sine Epistler skriver Holberg: „Jeg tager mig vare for Breve-Vexlinger, helst saadanne, som bestaae udi Complimenter, og hvorpaa gemenligen ellers en stor Tid spildes, hvorudover, om alle mine Breve vare samlede, skulde de intet findes at indeholde andet end Giensvar paa Begiering og Spørgsmaal“, og Efterforskninger efter Holbergs Breve have derfor heller ikke givet noget rigt Udbytte. Men netop fordi „han var ligesaa sparsom i at skrive Breve, som han var flittig i at skrive Bøger“, synes det at have særlig Interesse at fremdrage for Lyset, hvad der forefindes af de første, selv om de, som de her foreliggende, ere rettede til Autoriteter og ikke til Privatmænd. Begge Breve give nye Oplysninger om Holbergs private Forhold og faa forøget Interesse ved, at man ikke alene kjender Aarsagen, hvorfor han skrev dem, men ogsaa deres Virkning.

Anledningen til det første Brev var følgende:

Efter Holbergs Befaling havde hans Fuldmægtig paa Brorupgaards Gods, Birkeskriver C. D. Nissen, ved Skrivelse af 29de Oktober 1740 bedet Amtsforvalter M. Raben i Kallundborg om, at han til et Par Dage efter Slagelse Marked vilde give Dilation med Betalingen af Skatten, der beløb sig til 148 Rdl. 42^{1/3} 3, for Oktober Kvartal, „da den skal vedbørlig vorde fremsendt, ligesom Hr. Assessor Holberg forbinder sig igjen at være Dem til Tjeneste“; men i Stedet for at give noget Svar paalagde Amtsforvalteren, ved Skrivelse af 31te s. M., Godset Exekution. Blandt andet hedder det i

denne Skrivelse: „Til dessen [Skattens] Inddrivelse (efterdi Pengene uomgjængelig til Militiens Avance erfordres) anvises nærværende Corporal og med sig havende tvende Ryttere af Højædle og Velbaarne Hr. General-Major Kaases allernaadigste anfortroede Regiment Cavalleri, som sig paa fornævnte Brorupgaard hos Herskabet, Velbyrdige Hr. Assessor Holberg eller Fuldmægtigen, Birkeskriver Sr. Nissen, anmelder, hvor de forbliver, naar de ej efter nærmere skriftlig Anvisning paa de skyldige, paa Godset nemlig, hvis under disse Amter liggende, bliver henvist, indtil Betalingen her i Amtstuen er præsteret, eller Afvigs-Seddel forevises; imidlertid nyder Executanterne for Dag og Nat eller hver 24 Timer den dem ved allernaadigst Forordning tillagde Gebyhr nemlig, Corporalen for sig og Hest to Mark, og hver af Rytterne for dem og Hest atten Skilling, da ej videre enten af Øl eller Mad for Personerne eller Fourage for Hestene maa fordres eller oppebærges, men i Mangel af ermelte dem allernaadigst tillagte Gebyhrs Betaling tages Pant. Saaledes efter de af Hr. Konferentsraad og Amtmand Adeler ratificerede Restancer samt efter Forordningens bydende udfærdiget; skulle ingen Betaling forinden de første fjorten Dage paafølge, da ville Executanterne sig her udi Amtstuen indfinde til nærmere Fordobling.“

Holberg, der formente at være bleven fornærmet over en saadan Adfærd, henvendte sig til Rentekammeret med følgende Brev*), der lyder ord- og bogstavret saaledes:

Deres Excellence
Højædle og Velb Herrer Deputerede ved de
Kongl Financer, og Comitterede
udj Camer Collegio.

Deres Excellence og Høie Herrer kand af indlagde begiering og forespørsel hos Amtskriver Raben samt strax paa følgende execution gunstigst erfare, hvor vit ieg kand være beføied til at besværgе mig over ham. Jeg beder udj October maaned om nogle dages dilation, men i steden for at bekomme

---

*) Originalen beroer ved Dokumenterne til Rentekammerets Sjællandske Stifts Kontor Journal Nr. 304 for Aaret 1740.

et svar, hvilket den allerringeste kunde vente sig, overrumples ieg dagen derefter med execution. Dette kand ikke andet end være empfindligt for en mand der aldrig tilforn har ladet sig kræve af nogen. Jeg veed at det er min pligt at aflægge de kongl skatter udj rette tid, hvilket i fremtiden ikke skulle feile, og skall ieg stedse herefter forud betale til Callundborg Amtstue for ikke at give Amtskriver Raben leilighed til at tilføie mig offtere nogen spott. Men ieg haaber, at Deres Excellence og Høie Herrer kand af omstændighederne herved see at denne execution er ikke skeed af frygt for promte betaling men heller af animositet, eller anden motif; og kunde dette disbedre oplyses, hvis saa er, som foregives, at adskillige udj amtet staae endnu tilbage med Octobr qvartal, og dog af Amtskriveren have være[t] umolesterede. Jeg vill tilstille Deres Excellence og Høie Herrer selv hvad de finde for gott at dømme herudj, forblivende stedse

Kiøbenh d 7 Decembr
1740.

Deres Excellences Høiædle
og Velb: Herrer
Allerydmygste tiener
L Holberg.

Udskrift:
Deres Excellence
Høiædle og Velb: Herrer Deputerede
ved de Kongl Financer
samt
Committerede udj Camer Collegio.

Efter at Rentekammeret havde undersøgt Sagen og fundet, at Holberg havde havt god Grund til at klage, fik Raben „en Næse“, idet Rentekammeret under 10de December 1740 skrev til ham: „Brorupgaards Ejer, Assessor Holberg, har ved Skrivelse af 7 hujus til os indberettet, at endskjønt hans Fuld-mægtig paa Brorupgaard, Birkeskriver Nissen, ved Skrivelse af 29de Oktober, hvoraf os er tilsendt verificeret Kopi, paa hans Vegne havde anmodet Eder om et Par Dages Dilation med October Kvartals Skats Betaling, har I dog den 31 næst-efter, i Stedet at give noget Svar paa hans Fuldmægtigs Brev, paalagt Godset Exekution, hvorved Assessor Holberg

formener at være bleven fornærmet og desaarsag forlanger Eder, for saadan Adfærd imod ham mere end andre, tilrettesat. Thi have vi været foraarsaget Eders indkomne November Maanedes Extrakt nærmere at efterse, og da der befindes at staa hos de andre Proprietairer i Amtet baade af October og de foregaaende Kvartals Skatter til Restance 2844 Rdl. 10⁵/₆ β, altsaa kan den herudinden brugte Omgang ikke anses for nogen Nidkjærhed for de kongl. Kontributioners Inddrivelse, men mere for en partikulair Animositet, at paalægge den ene Proprietair, frem for den anden, Execution, især da Assessor Holberg ufejlbarlig havde indfundet sig med Betalingen strax, naar der var bleven svaret, at ingen Dilation kunde erholdes. Vi referere os derfor til Kammerets i lige Tilfælde den 17 Marts 1739 Eder givne Advarsel med dette Tillæg, at I nøjere herefter overvejer Forordningens Mening om Skatters Inddrivelse af 11 December 1688 udi dessen 3 Post, om I ellers vil befri Eder selv for Ulejlighed.“

Samme Dag, Rentekammeret sendte denne Skrivelse til Raben, meddelte det Holberg, at det havde tilskrevet Amtsforvalter Raben saaledes. „at vi vil vente, han herefter ikke skal paalægge den ene Proprietair frem for en anden Exekution for de kongl. Skatters Inddrivelse.“

Det kan tilføjes, at den Advarsel til Raben af 17de Marts 1739, som Rentekammeret refererer sig til, havde baade Næb og Klør. Det hedder i dens Slutning: „Det er ikke tilladeligt strax efter Terminen at overfalde en eller anden Proprietair i Særdeleshed med Exekution og allermindst dem, som alletider have været de prompteste med at klarere Skatterne for deres Gods i Amtstuen. Overalt bør den ene Proprietair ikke at trakteres med mere Rigueur eller Moderation end den anden. Dette maa tjene Eder denne Gang til Erindring, saa vel som og, at I herefter udi Eders Skrivelser til Kammerkollegium bruger en sømmelig og ærbødig Skrivemaade, og derudi sætter al egen Myndighed til Side, eftertænkende, at I staar under Kammerets Ordres, og at det ikke staar til Eder at skærpe eller moderere kongl. Forordninger; desligeste at I lader Eder gefalde, naar vi finder for godt til Prækautiøn og Sikkerhed for Hans Maj^{ts} Intrader at lade Eders Cassa og Extrakter undersøge.“

Aarsagen til det andet af Holbergs Breve, der meddeles her, var en Klage, som Præsten i Havreberg, Jochum Gynther, under 23. October 1752 indgav til Stiftamtmand Barner angaaende en Bro, kaldet Staklebro, ved Brorupgaard. I sin Klage henviser Præsten til en Dom, der findes i Antvorskov Rytterdistrikts Justitsprotokol, og hvoraf erfares, at Brorupgaards Herskab er tilfunden og pligtig at istandsætte og vedligeholde den nævnte Bro, som — saaledes udtrykker Præsten sig — falder paa hans rette Sognevei fra Havreberg til Gudum, hvor han ved Nat og Dag maa være beredt at fare i alle fornødne Tilfælde og forefaldende Occasioner. I mange Aar har Staklebro ligget øde, hvorover han har maattet søge adskillige lange Af- og Krogveie for efter Embedspligt at komme imellem Sognene, hvor Veien i sig selv om Vinteren falder hel vanskelig og farlig med Aar og store Vandbække, og da det ikke staaer i Præstens Magt at se Dommen om denne Bros Istandbringelse efterlevet og fyldestgjort, saa ser han sig nødsaget til at ansøge Stiftamtmanden, som Stedets høieste Øvrighed, om hans naadige og myndige Assistance, at han vilde efter Embeds Medfør se Ret og Billighed haandhævet, saa at Præsten i sin Alderdom dog maatte finde Retfærdighed og undgaa den langsommelige Besværlighed, som denne Bros Brøstfældighed og Herskabets Efterladenhed har paabyrdet ham tværtimod Lov og Dom. Præsten slutter sin Klage med Haabet om en naadig Bønhørelse og retfærdig Assistance.

Stiftamtmanden svarede i Skrivelse af 22. December s. A., at da Staklebro ligger paa Baroniet Holberg, kan han ikke deri assistere, efterdi Baronerne ere selv som Amtmænd over deres Baronier. „Men,“ tilføier han, „naar Deres Velærværdighed har søgt dens Reparation hos Hr. Baron Holberg, og det ikke derefter sker, saa faar De at indgive derom en allerunderdanigst Supplique til Hans Maj^t; thi paa anden Maade kan De udi Deres Petitum ikke assisteres.“

Efter Stiftamtmandens Raad indgav Præsten den 23. Januar 1753 en allerunderdanigst Supplik til Hans Majestæt Kongen, hvori det hedder: „Da der er en Bro, kaldet Staklebro, ved Brorupgaard paa Baroniet Holberg, som falder paa min Sognevei imellem Havreberg og Gudum, som i mange Aar har ligget øde og forfalden, hvorover jeg med Livsfare

og stor Besværlighed har maattet udfinde og oplede adskillige lange vanskelige Afveje for at komme imellem bemeldte Sogne, særdeles om Vinteren, naar Vejen er vanskelig, Vandløbene store, og Dagene korte; og da Justitsprotokollen ved Antvortskov Rytterdistrikt viser: at der er falden Dom, at Brorupgaards Herskab, som nu er Baron Holberg, er pligtig funden at holde ermeldte Staklebro istand, saa haver jeg om dessens Istandsættelse ansøgt baade Baronen og Stedets Amtmand, men alt forgjæves, og tilsidst erlanget det Svar, som indlagte udviser, der viser mig Vejen directe til Deres kongelige Majestæt selv herom: altsaa, siden Amtmand Barner undskylder sig ikke at kunde befale Baronen noget i saa Maade, og Baronen for Karrighed*) ej vil finde sig i saa lovlig Billighed at holde denne ældgamle Bro (hvoraf Fundamenterne endnu staaer tilsyne) og Sognevej vedlige, men mere lader baade dette og andet forfalde til yderlig Ruin, inden han ved Døden skal slippe det, bønfales og knæfaldes herved allerunderdanigst: at Baron Holberg dog allernaadigst maatte anbefales: at holde efter sin Pligt samt Lov og ergangne Dom baade Sognevejen og Sognekirken i Havreberg istand, saa længe han lever, paa det jeg dog kunde rejse den rette Sognevej med Sikkerhed baade ved Nat og Dag, og at alting dog ikke skulle findes total ruineret efter hans Død, eller at jeg skulle tilsætte mit Liv eller forsømme mit Embede for hans Sparsommeligheds eller Modtvilligheds Skyld.“

Oversekretæren i det danske Kancelli Grev J. L. Holstein sendte denne Supplik den 13 Februar 1753 til Holberg med denne Paategning: „Hans kongelige Maj^t vil allernaadigst, at Baron Holberg med forderligste herom indsender sin allerunderdanigste Erklæring til videre allernaadigst Resolution, og om Ophold sker, da Aarsagen allerunderdanigst at indberette.“

Som Svar herpaa afgav Holberg følgende Erklæring**), der ord- og bogstavret lyder saaledes:

---

*) „Baronen for Karrighed“ er understreget af Præsten.

**) Originalen, der vistnok er renskrevet af en af Holbergs Kopister, men egenhændig undertegnet af Holberg selv, beroer ved Dokumenterne til Kancelliets Oversekretærs Skrivelse af 12. Marts 1753 Nr. 78.

Allerunderdanigst erklæring
paa Præsten herr Jochum Gynthers
klagemaal og beskyldninger.

Herr Jochum Gynther er for meget bekient, at hans beskyldninger og angivelser ikke kan eller bør anfægte mig. Jeg har stræbet udi 10 aars tid at leve udi fredelighed med ham; men da ieg en gang fik kundskab om, at han pleiede hemmeligen med adskillige vogne at bortføre korn af mine bønders agre, og ieg for 2 aar siden optog een af saadanne vogne, har han siden den tid giort mig al fortred. Han begynte strax paa en u-anstændig maade at hævne sig: først at udlade mig af den sædvanlige Kirke-bøn; dernæst ved at nægte Sacramentet til den Huusmand, som af Fogden var beordret til at oppasse ham ved høstens tid, da han dog ikke havde giort uden at efterleve ordre og at forekomme bøndernes ruine; hvor udover han af Herr Biskop Harboe blev til rette sat ved sidste visitatz. Naar man dette veed, er let at fatte, hvi Degnen Africanus understaaer sig efter 12 aars forløb, (da i al den tid hans Formand saa velsom han selv har ladet sig nøie med den Løn, som alle andre Degne, der holde Skole, bekomme) nu at forlange dobbelt, og at paadigte mig saadant at have lovet ham. Han, nemlig Præsten, har ogsaa nyeligen indgivet et andet klagemaal over mig til det Kongl. Rente-Camer; hvilket som ugrundet er afviist: saa at 3 differente Beskyldninger ere indkomne udi en tid af een maaned.

Alt hvad han foregiver i denne hans grove og usømmelige beskyldning kan af alle andres vidnesbyrd beviises at være usandfærdigt, og at Godset saa vel som Kirken er udi uforligelig bedre tilstand, end det for min tid har været. Hvad den omskrevne Broe angaaer, da har han aldrig nogen tid til mig talt derom, hvilket han burde have giort, førend han indgiver klage: thi ieg hverken veed, at det mig tilkommer at holde broen ved lige, ej heller veed ieg, hvor den ligger; og naar ieg bliver erkyndiget om, at det mig tilkommer, skal ieg ikke mangle derudi at efterkomme min pligt. Og meener ieg udi publique sager aldrig at have givet onde exemplar til andre. Gid det samme kunde siges om Hr. Gynther! Alt

hvad i henseende til ham kan reprocheres mig, er, at ieg for at conservere roelighed, har stedse formanet mine bønder at have taalmodighed med ham, og ikke at poussere adskillige klagemaal, som vilde foraarsage stor forargelse. Han beskylder mig her først for at have vegret mig for Broens reparation, da han aldrig har givet mig det tilkiende; dernæst siger han, at det skeer af karrighed, da det dog er bekient, at ieg giver Godsets indkomster bort til Sorø Academie. Min allerunderdanigste Erklæring bliver denne, at saasnart ieg bliver underretted om, at denne Broes reparation mig tilkommer, skal ieg strax bringe den istand. Jeg har fundet fornødent at berette dette om Præsten, saasom ieg maa lave mig paa fleere beskyldninger, og kan være forvisset om, at det ikke vil gaae mig bedre end mine Formænd, ja værre, i henseende til min høie alder og svaghed, som saadanne stød mindre kan taale. Jeg tilstiller Deres Kongelige Majestet allerunderdanigst, om Prousten udi Herredet, Mag. Reenberg, ikke maa tilskrives, at han tilkiende giver hr. Gynther, at han lader mig paa min høie alder være udi fred, og ikke fremkommer oftere med ubeviislige beskyldninger, sær udi ting, som ham ikke vedkommer. Han skriver, at ieg lader alting forfalde til ruine; hvilket er en usandfærdig og ærerørig beskyldning; Thi ieg haver med 500 Rd^{rs} bekostning istand sat Kirken, som stod paa fald i min Formands tid, som Biskop Hersleb kan bevidne. Jeg haver ogsaa igien opretted de forfaldne Bøndergaarde, og foræret bønderne over 80 hæste. Dette tilstilles Deres Kongl. Majestets allernaadigste gotfindende af

	Deres Kongelige Majestets
Kiøbenhavn	allerunderdanigste Arve-Undersaat
den 26 Febr. 1753.	og troepligtskyldigste tiener
	L Holberg.

Af denne Erklæring, der blev forestillet det kgl. Conseil, fremgaar det, at det hverken har været meldt til Holberg, at denne Bro var i saa slet Tilstand, som af Præsten var angivet, ei heller at Holberg har været vidende om, at det enten skulde tilkomme ham at vedligeholde den, eller hvor den laa.

Denne Mening udtalte ogsaa Oversekretæren i sin Skrivelse af 12 Marts til Holberg. „Mens siden det derhos er fornummen,“ slutter Oversekretæren, „at Hr. Stiftamtmand Barner paa Præstens til ham gjorde Rekvisition har forklaret, at ommeldte Bro udi Baroniet Holberg skal være beliggende, saa paatvivles ikke, at jo Hr. Baron efter gode Tilbud lader den sætte i brugbar Stand.“

Brev fra P. A. Heiberg til Rahbek.

Ved Otto B. Wroblewski.

Det nedenanførte Brev fra P. A. Heiberg til K. L. Rahbek, der er i Meddelerens Besiddelse, blev, som Overskriften udviser, skrevet i Juli 1802, altsaa et halvt Aars Tid efter at Ægteskabet imellem Heiberg og Thomasine Buntzen var opløst, og denne sidste havde ægtet Gyllembourg (17. Decbr. 1801).

Man vil erindre, at Heiberg i denne Anledning i Begyndelsen af 1802 var reist fra Paris til Hamburg, hvor han havde sat Gyllembourg Stævne for i en Duel at udkæmpe sit Mellemværende med denne sin begunstigede Medbeiler; med uforrettet Sag drog han atter derfra gennem Nord- og Mellemtyskland til Paris, hvor han ankom i Efteraaret 1802.

Jeg har troet, at dette vistnok af ikkun Faa kjendte og hidtil utrykte Brev kunde fortjene at fremdrages for Offentligheden som et Supplement til den Literatur, som Fru Heibergs Bog: „Peter Andreas Heiberg og Thomasine Gyllembourg“ (Kbh. 1882) fremkaldte, og som i disse Dage i Henrik Jægers: „En gammel Kjærligheds-Historie“ (Kristiania 1891) har faaet et nyt Bidrag, saa meget mere, som det, foruden en interessant Beretning om den mærkelige Personligheds Reiseoplevelser og Færden med bekjendte Samtidige, tillige giver Indblik i hans sjælelige Tilstand i en af de mest stormfulde Perioder i hans bevægede Liv.

P. A. Heibergs Skrivemaade er helt igjennem bevaret, kun aabenbare Skrivefeil ere rettede.

Oversættelsen af de Ovid'ske Citater er besørget af Redaktionen.

Weimar, 2. July 1802.

O mihi post ullos nunquam memorande sodales,
O cui præcipue sors mea visa sua est
Attonitum qui me, memini, carissime, primus
Ausus es alloquio sustinuisse tuo,
Qui mihi consilium vivendi mite dedisti,
Cum foret in misero pectore mortis amor.
Scis bene, cui dicam, positis pro nomine signis,
Officium nec te fallit, amice, tuum.
Hæc mihi semper erunt imis infixa medullis,
Perpetuusque animæ debitor hujus ero.;

Spiritus et vacuas prius hic tenuandus in auras
 Ibit et in tepido deseret ossa rogo;
 Quam subeant animo meritorum oblivia nostro,
 Et longa pietas excidat ista die.
 Dii tibi sint faciles et opis nullius egentem
 Fortunam præstent, dissimilemque meæ.¹⁾

Ofte have disse Ovidianske Linier faldet mig ind, naar jeg har villet skrive Dig til, ligesom der overalt hos den gode Mand findes en uendelig Mængde Vers, om hvilke jeg, naar jeg tænker derpaa, ofte siger ved mig selv: *mutato nomine de te narratur*. Saasom følgende:

Cum subit illius tristissima noctis imago
 Quæ mihi supremum tempus in urbe fuit;
 Cum repeto noctem, qua tot mihi cara reliqui;
 Labitur ex oculis nunc quoque gutta meis.²⁾

Dog jeg maatte afskrive nogle tusinde Vers af denne min Favorit-Digter, ifald jeg vilde anvende paa mig alt hvad jeg finder hos ham passende paa min Skjæbne. Dette vil jeg ikke, da jeg føler, at jeg burde glemme eller søge saa meget som muligt at glemme, hvad der er skeet, og hvad der ikke mere kan ændres. Ak! at det dog var mig muligt! men hidtil har det været mig umuligt. Min første Citation derimod

¹⁾ Ovid. Trist. I. 5, 1—16:

Du, som jeg altid bør nævne fremfor alle andre Venner, Du, som i særlig Grad har betragtet min Skæbne som din egen, Du, som var den første — det husker jeg godt, Kjære, — der havde Mod til at støtte mig Ulykkelige med din Opmuntring og Trøst, Du, som gav mig det Venneraad at leve, da mit Hjerte var fuldt af Lyst til at dø! Du véd godt, til hvem jeg taler, skjønt jeg har sat Mærker i Stedet for Navnet, og Du husker nok de Tjenester, Du har vist mig, Kjære! Dette skal bestandig være dybt gjemt i mit Hjerte, og altid vil jeg skyldte Dig mit Liv.

Før skal min Sjæl opløse sig i den tomme Luft og forlade Legemet paa det brændende Dødsbaal, før jeg skal glemme Dine Fortjenester, og min Taknemmelighed dø i Tidens Løb.

Guderne være Dig naadige, og give Dig en Lod, som ikke er min: ikke at trænge til Nogens Hjælp.

²⁾ Ovid. Trist. I. 3, 1—4:

Naar det mørke Billede af hin Nat stiger op for mig, den sidste Stund, jeg tilbragte i Byen, naar jeg mindes den Nat, da jeg forlod saa meget Kjært, strømme atter Taarerne fra mine Øine.

har jeg med megen Glæde afskrevet og vil aldrig glemme, hvor passende den er paa mig. Kuns æ[r]grer jeg mig meget over dette positis pro nomine signis, da jeg saa gjerne vilde vide Navnet paa denne Ovidii Ven. Da han nu ikke har villet nævne ham, saa har jeg paa egen Haand døbt ham, og han skal hedde Rahbek.

Du er nu, min kjære Ven, tilligemed Din velsignede Kone og min Dreng¹⁾ paa din Reise. Gud veed, det er ikke for meget, at Du haver 14 Dage i et heelt Aar til at hvile noget lidet ud fra dine Arbeider. Jeg ønsker Dig ogsaa Vindenes Gud til Ven, og kunde jeg formaae noget hos ham, da vilde jeg bede ham, i denne Tid at indslutte alle sine Tydskere, undtagen Kammerjunkeren Zephyr, hvem han skulde give Dig med som opvartende Cavalier paa Reisen. Jeg troer at min Bøn formaaer noget, thi jeg har mærket, at jeg staaer mig meget bedre med de hedenske end med de Christne Guder. Saaledes da jeg kom til Weimar og fandt, at Göthe var bortreist, Schiller syg af Mavekrampe, Böttiger²⁾ af ufordøiede Fasaner, der dog nu er forbi, og Frøken v. Imhoff³⁾ af Meslinger, skrev jeg den sidste til, at jeg havde ofret Æesculapius en Gave for hendes Helbredelse, hvorpaa hun i et meget charmant Brev svarede mig, at hun troede Guden havde fundet Behag i mit Offer, da hun nu befandt sig saa vel, at hun kunde sidde nogle Timer oppe og bad mig altsaa besøge sig. Dette har jeg da ogsaa gjort, og fundet i hende en charmant, ung, yndig og vittig Dame, med hvem et Par Timer glede som Minuter. Hun havde foresat sig at invitere Schiller til sig, med loed mig siden vide, at han var syg. Derimod har hun lovet, at give mig Adresse til Wieland, der-

---

¹⁾ Sønnen Johan Ludvig Heiberg, som efter Skilsmissen var sat i Huset hos Rahbek og Hustru

²⁾ Vistnok Carl Aug. Böttiger. tysk Arkæolog, f. 1760, † 1835. Var Gymnasialdirektor i Weimar.

³⁾ Amalie v. Imhoff, tysk Digterinde, f. i Weimar 1776, † 1831 i Berlin. Blev 1801 Hofdame hos Hertuginde Amalie af Sachsen-Weimar; ægtede 1803 den svenske Oberst K. G. v. Hellvig, der døde som Generallieutenant i preussisk Tjeneste. Hendes mest bekjendte af Göthe og Schiller i Literaturen indførte Værk er: „Die Schwestern von Lesbos“; endvidere har hun oversat Tegnér's „Frithiofs Saga“ paa Tysk.

som det blot kan lade sig gjøre, at faae ham at see, da han i denne Tid ikke lever i sit eget Huus, men som Gjest hos Enkehertuginde. Dit Brev modtog jeg i Gaar, men seer deraf, at et af dine Breve er kommet til Leipzig efter min Afreise derfra, hvorfor jeg i Gaar har skrevet derhen for at faae det tilsendt. Jeg bragte strax dit Brev til Böttiger, med hvem jeg dog allerede havde gjort Bekjendtskab, og han yttrede sig saaledes, som om det meget glædede ham at erindres af Dig. Han har ogsaa lovet mig at bringe mig til Wieland; jeg faaer nu see, om det bliver til noget, thi jeg har allerede været her saalænge, at jeg maa tænke paa at reise om et Par Dage, da den, der reiser saa oekonomisk, som jeg er nødt til at gjøre det, maae rette sig efter Postens Gang, og er altsaa ikke sin egen Herre. Jeg er forresten ikke i nogen lykkelig Tid kommet til Weimar, da jeg finder saare lidet af, hvad man her ellers søger. Herder har jeg dog ogsaa set og talt med; men Göthe er i Lauchstädt, hvorhen han har taget Theatret med sig i bogstavelig Forstand, da intet andet end den blotte Skal er blevet tilbage og det har maattet aflevere til Badestedet sit Machinerie, sine Decorationer og saa videre, uden at tale om Personalet, hvilket da følger af sig selv. Dette Theater har Ord for at være det beste i hele Tydskland, og maae vel ogsaa være det, efter alt hvad jeg har hørt derom. Bestyret af en Mand som Göthe er man berettiget til at vente noget usædvanligt deraf; ogsaa troer jeg vel, at det Weimarske Theater, samt Republikens tvende Theatre i Paris ere de eeneste i hele Verden, der arbejder paa at meddeele Publikum den gode Smag, istedetfor at Publikum paa alle andre Steder meddeeler Theatret sin for-dærvede Smag. Man paastaaer, at selve Galleriet i Weimar finder Smag i og er yderst opmærksom ved Terentzes Skuespil „Brødrene“ og andre saadanne, og i Paris har jeg selv ved Frie-Skuespil seet, at les Dames de la Halle have meere Tact for at føle Skønheden end den kjøbenhavnske beau monde. Hine applaudere med megen Skønsomhed de sande Skønheder i Zaire og Merope, hvorved denne vilde sove ind, da den kuns har Smag for Stykker som Lilla, eller over-spændte, unaturlige og barbariske Dramer. Det er ret fatalt, at jeg ikke kan faae det Weimarske Theater at se.

Bertouch har jeg besøgt. Han ligger nu i Bygning. Han vil foreene alt, hvad der hører til Industrie Comptoirret i een eneste Bygning. Denne bliver ogsaa meget beqvem, smuk og smagfuld, og — som man vel kan sige, siden Bestemmelsen er litterarisk — voluminøs. Hans Svigersøn er en Doctor Froriep i Jena, der agter at etablere sig i Paris som Accoucheur.

I det Værtshuus hvor jeg logerer, fandt jeg forleden den eene af Brødrene Tieck ¹⁾ fra Dresden, Steffens' gode Ven. Jeg fortalte ham St.'s Mariage, hvorefter han intet vidste ²⁾. Han beklagede Pigen, at hun skulde komme til et saadant fordømt Land — dette var netop hans Udtryk. Jeg spurgte ham, om han havde været i Dannemark? Hvortil han svarede Nej. Altsaa, sagde jeg, dømmer De som man i Almindelighed dømmer, sans connaissance de cause. Er da, spurgte han foragtelig, Dannemark virkelig et godt Land? Ja, svarede jeg bitter, det kunne Deres Landsmænd bevidne, der komme Dusinvis ind med Posten, ja endog til Fods med en Stok i Haanden, for at gjøre Lykke, og som ogsaa altid gjøre Lykke. Forresten maae jeg dog tilstaae at, i hvor megen Umage end Steffens har gjort sig for at sværte sine Landsmænd, og hvor meget end hans clique igjentager hans Skraal, har jeg dog bemærket, at d. 2den April har givet os vores Agtelse tilbage, og at dette vilde blive Tilfældet, det spaaede jeg allerede forud i Paris; det soutenerede jeg alle vegne, førend Efterretningerne kom, og førend Slaget blev holdt; og fra denne Side betragtet anseer jeg den Dag for Dannemarks lykkeligste Dag; og da man bør søge at drage Honning af alle Ting, saa bør den Dags Ære tjene til paa nogen Maade at bedække Skjendigheden af 27de September 1799 ³⁾.

---

¹⁾ Den tyske Digter Joh. Ludw. Tieck var en fortrolig Omgangsven af vor Landsmand Henrik Steffens i Aarene 1801—2 i Dresden.

²⁾ Dette er rimeligt nok, eftersom Henrik Steffens først den 4. Septbr. 1803 havde Bryllup. Bruden var Hanne Reichardt, Datter af Kapelmester R.

³⁾ Den nævnte Dag udkom den bekjendte Lov, der bragte Indskrænkninger i den indtil da gjældende meget ubundne Trykkefrihed.

I Leipzig gjorde jeg i de sidste Dage et interessant Bekjendtskab med Assessor Ehrhard¹⁾, der, uagtet han har god Champagne Viin og et godt Kjøkken, dog interesserede mig mere i en anden Betragtning. Du veed maaskee, at han er een af Tydsklands gode Criminalister, og denne Videnskab er nu blevet min Kjephest. Den criminelle Lovkyndighed har vundet meget i Kiel ved Feuerbachs Forflyttelse derhen, men ogsaa har den civile tabt betydeligt ved at miste Thibaut. Jeg har talt noget med Ehrhard og et Par andre om mine Phantasier in Criminalibus, og det lader som de goutere dem, idetmindste finde de dem nye.

I Jena besøgte jeg doctor Ersch, Redacturen af Literatur-Zeitung, som jeg forhen kjendte; samt Hofraad Schütz, en meget behagelig og jovial Mand, fuld af vittig Munterhed. Videre saae jeg Baggesens Comet Kotzebue, som du veed er slet ikke min Mand; interessant er han dog idetmindste for en kort Tid, og hans Kone kan jeg ret godt lide; hun har megen Lighed med Frøken Hornemann („Professorinden“) i hendes Ungdom. Kotzebue fortalte mig, at han bearbejder nogle af Holbergs Stykker for det Tydske Theater. Det første, som vil komme paa Theatret til Michaelis, bliver Don Ranudo de Colibrados. Derefter følger 11te Juni, Melampe og nogle flere. Kandestøberen tør han ikke give sig i Færd med. K. boede forhen i Weimar, men er nu flyttet til Jena; og man siger, at Göthe har jaget ham derfra; thi ihvor megen Umage og Bekostning K. endog gjorde sig for at faae Göthe ind i sin Cirkel, saa var G. dog ubevægelig, og kan ikke udstaae ham hverken som Menneske eller Skribent. K. gav i Weimar Assembleer og store Maaltider — thi han er riig — og alting flokkede sig til hans Bord. Selv Schiller var ikke stærk nok til at modstaae; og Böttiger, der ikke gjerne lader Fasaner uspiiste, er nu K.s største Beundrer i alle Journaler.

At K., saalænge som han endnu skrev for at fortjene Brød, jaskede, hvo vil ikke tilgive ham det? Men nu har han langt meere end Brød og burde derfor arbejde for Æren. I dens Sted ere netop hans sidste Arbejder de usleste. Hvo tør vel forsvare hans Wirwaer og Kleinstädter. At man leer

---

¹⁾ Juridisk Professor ved Universitetet i Leipzig.

een Gang deraf, det begriber jeg; men den, der kan lee anden Gang deraf, den maae være lige saa gal som Author, da det er blot overdrevne Narrestreger uden Rimelighed og uden mindste moralske Tendants. Man fortæller paa K.s Bekostning følgende Anekdote: Da de preussiske uforbederlige Forbrydere nyelig bleve bragte fra Berlin for, efter Overeenskomst med Keiser Alexander, at peuplere Siberien, fulgte alle Berlinske Boghandlere — Sander undtagen, der var fraværende, — dem et Stykke paa Veien, beværtede dem i et Værts-huus og gav dem Reisepenge, paa det Vilkaar, at enhver af dem skulde skrive et merkwürdigstes Jahr seines Lebens. *Se non e vero e bene trovato.* Kotzebue nævnede Baggesen som en Mand, han kiendte, men jeg nænnede ikke at spørge ham, om han havde læst hans Reisebeskrivelse. At han ellers er saare ringe agtet, det er upaatvivleligt.

Jean Paul er flyttet fra Weimar — til Altenburg troer jeg — og Falk¹⁾ boer en Miil herfra i Ettersborg; dog troer jeg, at han om Vinteren lever i Weimar. Jeg har to Gange spadseret ud til ham og finder ham meget elskværdig undtagen forsaavidt at han gjør hvad Franskmanden kalder *arroser la conversation*. Han taler næsten uophørlig og derfor er det lidt ubehageligt at faae Ansigt og Klæder overspyttede; dog taalte jeg det med megen Resignation, indtil han endelig spyttede paa et Stykke Smørrebrød, som jeg havde i Haanden, da sagde jeg ham, at det gik for vidt. Han fortalte mig, hvorledes han har dannet sig selv; at han er født i Dantzig, hvor han var bestemt til at blive Parykmager. At han i sit 16de Aar hverken kunde læse eller skrive. At han som Barn følte en ubændig Lyst til at reise; at han vilde løbe bort og tilbød sig hos alle Engelske Skippere i Havnen at følge med dem. At han i sit 11te Aar havde gjort nogle Vers, der røbede hans Anlæg; iblandt andre læste han for mig nogle Stropher fulde af Sentiments, adresserede til Trækfuglene, der om Høsten passere Dantzig i store Flokke, hvori han bad disse Fugle tage ham med sig, og det med en Naivitet der joeg mig Taarerne i Øjnene. Endelig traf han en Skolemester, der ikke kunde give ham

¹⁾ Johan Dan. Falk, tysk Forfatter, født i Danzig 1770, † 1826.

andet end Information gratis. Her lærte han at skrive, samt Engelsk. Den første Bog, han læste, var Ossian, eller rettere sagt, han afskrev den, fordi han ikke havde Penge til at købe den. Han har studeret i Halle, hvor han, for en Komædie, som han skrev og lod opføre for et talrigt Auditorium, men som var stilet imod Wöllner og Hermes, samt for een ligeledes imod dem stilet Parodie af Marseiller-Marschen, nær havde blevet dømt af Friedr. Wilh. den tykke til at løbe Spidsroed. Han havde af Naturen en stærk Constitution, men har nedbrudt den ved Nattevaagen for at studere og har iblandt andet brugt at sætte Fødderne i koldt Vand for at holde sig vaagen, hvorved han har trukket Blodet til Brystet saa at han nu maae holde meget stræng Diæt. Han er gift, og hans Kone lader til at være ret artig. De har en Søn paa 2½ Aar. Hans Favorit Author er Aristophanes og een af hans Sværmerier, at alle nyttige Kundskaber maae dramatiseres for at faae ret Indgang; men, siger han, Monologerne — det er de akademiske Lærere, — have altid hadet og forfulgt Dialogerne; dog trøster han sig ved, at Monologernes Tid er forbi. Hans Sværmerier om den Menneskelige Forstands Fremgang, om den store nye Periode, der forestaaer den Tyske Digtekunst, om Naturens Kræfter og Oekonomie med videre, gaaer i det gigantiske, men ere saare interessante. Jeg hørte med megen Fornøjelse hans Ideer om, hvorledes Naturen udvikler enhver Skabning, som den frembringer; hvorledes ethvert Element kan give sine Producter kuns hvad det selv har. Saaledes siger han, at Vandet som et tungt Element ikke har kunnet meddeele sine Skabninger andet end tunge og uskønne Former; Luften derimod, formedelst sin Lethed, har kuns kunnet give een eeneste Form, da han paa-staar, at der er kuns een eeneste Fugl til; at alle de forskjellige Slags ere kuns smaae Nuancer; at de alle uden Forskjel have kuns 2 Been, Næb, Vinger, Fjer o. s. v., at Luften i at fremavle dem ikke har kunnet give dem andet, end hvad den selv havde, eller som hørte til dens Grundstof, saasom Farver, Sang, lette Former o. s. v., at en liden Tilsats af Alkali eller Surstof til vores Dunstkreds' Composition vilde aldeles forandre Skabningernes Udseende og Egenskaber; at Indbyggerne i en Planet, hvis Komposition er

passende dertil, eyer maaskee Fugle af tusinde Arter, istedenfor at vore har kun een Art; at en anden Planet efter en anden Sammensætning har maaske Indbyggere, der svømme og befinde sig lykkelige i et Hav af Ild og Lys; og endelig flere saadanne Ideer, der vel ere værd at tænke paa, da de, endskjøndt sværmeriske, ere saare skjønnne og ikke bør foragtes.

Falk er meget lieret med Göthe, og har vidst at gjøre mig det tydeligt, hvorledes denne er stolt paa princippe, naar han enten repræsenterer eller og er i Selskab med Folk, som han ikke harmonerer med, men derimod saare elskværdig iblandt dem, som han kiender og ynder. Wieland kiender han ogsaa meget nøye og holder meget af ham. Han forklarede mig Wielands Inconsequentser saare vel. Han siger, at Wieland saa vel som Göthe og alle Mennesker have to Sider, een Skyggeside og een Lysside; hvad der er i Midten tjener enten til at holde dem sammen, eller til at lade Personen falde i Stykker. Det, der holder de to Sider sammen, kalder han en *anima candida*; hvor den mangler, maae Lys- og Skygge-Siderne falde fra hinanden. Denne *anima candida* finder han i høieste Grad hos Wieland, og finder det derfor ikke underligt, eller agter ham ringere derfor, at han ofte har begaaet Inconsequentser, der snart lade ham [faae] Skinnet af en Jacobiner, snart af en Fürstenknecht. Saa længe hans engang antagne Maximer lede ham til gode Resultater, følger han dem; seer han derimod, at de lede til slette, saa antager han de modsatte Maximer med lige Ærlighed. Saaledes lader han i sit senere Værk *Aristipp* sige, at et Menneske ikke skylder sit Fædreland noget; at han ikke har flere Pligter imod Cyrene end mod Athenen; og at han er riig og kan følgelig finde Fædreland, hvor han vil; og siden lader han den samme *Aristipp* forsvare *Socrates* imod dem, der bebrydede ham, at han ikke flygtede ud af Fængselet, sigende: at *Socrates* skyldede sit Fædreland og Lovene at blive. — Wieland er, siger Falk, den første, der ret har forstaaet *Horatz*, fordi han ahnede, at deres Caracteer var netop den samme, samme Inconsequentzer, samme Lys- og Skygge-Sider og samme *anima candida*, der holdt dem begge sammen, at de ikke skulde falde i Stykker. Jeg kunde fortælle Dig meget

meere om dette Menneske, dersom jeg kunde samle alt hvad han sagde, thi han er en evig Talemaskine, men jeg gad dog nok høre ham tale et Par Gange om Ugen. Uagtet han er meget god Ven af Göthe, saa sværger han dog ikke til hans Meninger, men persiffler ofte, hvad G. roeser og vice versa. Schlegels Alarcos er totaliter faldet paa det Weimarske Theater uagtet al Göthes Protection. Da G. spurgte F. hvad han sagde om Stykket, svarede han: Schlegel har meere Aarsag til at være tilfreds end til at være misfornøjet. De veed jo, at S. altid taler om den fine og uigjennemtrængelige Ironie. Nu er Alarcos heel igjennem intet andet. Den finere Deel af Publikum, der følte dette, smilte og loe allerede fra Begyndelsen, og det var en Triumph for Schlegel at være saaledes forstaaet, men nu kom den mindst fine Deel af Publikum, der ikke forstod Schlegels fine Ironier, og hyssede og trampede, hvorved det finere Publikum berøvedes sin Fornøjelse, og derved har Schl. Aarsag til at være misfornøjet. — Ved Opførelsen havde en Mand (ubekjendt) siddet ved Siden af F. Hiin spurgte denne, om han ikke syntes at de idelige Mord og Dødsfald skeete for hastig paa hinanden. Aldeles ikke, sagde F., Stykket er jo kun i 2 Akter, hvad der altsaa maa skee, maa skee snart eller aldrig. De har Ret, sagde Manden, fra den Side har jeg ikke betragtet Sagen. Falk er ellers slet ingen Ven af den franske Smag i Litteraturen. Heri er vi meget uenige.

Frøken v. Imhoffs Dom over Göthe og Schiller er saa karakteristisk, at jeg ikke kan undlade at meddele Dig den. Hun siger: Naar jeg hører Nogen dadle Göthes Værker, tier jeg og disputerer aldrig, fordi jeg veed med sig selv, at intet Menneske, ja ingen Gud, er istand til at faae mig til at troe, at disse ere anderledes, end de bør være. Naar man derimod dadler Schillers Arbejder, da æ[r]grer jeg mig og forsvarer ham, fordi jeg tænker: Maaskee der dog kan siges noget imod dem.

At Guldberg ¹⁾ bliver Professor, det har jeg, for at tale i hans Sprog, Fanden tage mig, længe ventet. Er han nu

---

¹⁾ Formodentlig Frederik Høegh - Guldberg, der dog først blev Professor 1804.

længere vreed? For den stakkels Smidth¹⁾ gør det mig ret ondt. Han er sandelig ikke lykkelig.

Du beder mig indrette hvad jeg meddeeler Dig saaledes, at Du kunde opvarte Publikum med noget deraf. Dette skulde jeg gjerne gjøre, ifald jeg blot kunde, men Du veed, at jeg altid har havt den slemme Vane, at behandle Publicum saaledes, som man kuns burde behandle en Ven, og denne Vane kan jeg ikke lade. Jeg skriver altsaa alt, hvad der falder mig ind; og i et Brev kan jeg heller ikke [iagttage] den Orden, som man skylder Publikum. En Reflection, en Anekdote o. s. v., der egentlig burde staae paa den første Side, kommer undertiden paa den 3die eller 4de Side, og denne Uorden kan jeg ikke undgaae, uden ved at skrive reent, og det er mig en Pest. Desuden skriver jeg jo til en Ven, der kan bruge, hvad han vil, af mine Breve, og saaledes som han vil, da jeg veed, at han ikke vil compromittere mig.

Hvorledes hænger det sammen med Baggesen²⁾? Hvor er hans Kone? Er han løbet fra hende? eller hun fra ham? Jeg skulde snarere tro det første; thi jeg vilde ikke, at min egen Erfarenhed skulde forføre mig til ved en almindelig Dom at fornærme et Kjønn, som jeg saa meget ærer og virkelig tilbeder.

Da jeg af dit Brev maae slutte, at Du har forandret din Reise Route saa vil jeg endnu ikke afsende dette Brev, førend jeg veed, at det kan træffe Dig i Kjøbenhavn. Jeg vil altsaa slutte det enten i Cassel eller Francfort. Ogsaa skal Du da blive underrettet om hvor Dine Breve videre kunne træffe mig.

Endnu en Reflexion af Frøken v. Imhoff over Falk, der meget frapperede mig, fordi jeg allerede selv havde en dunkel Ahnelse derom. Man kan see, siger hun, at han har været bestemt til Frisør, thi han har den heele Frisør-Pli, og oven i Kjøbet den Manie, altid at gaae i hvide eller lyse Klæder. Dette er fuldkommen rigtig.

Böttiger har bragt mig til Wieland, om hvem jeg ikke kan sige meget af en Times Conversation, hvor dog hverken

---

¹⁾ Muligvis Jens Hansen Smidth, Præst og Forfatter, f. 1769, † 1847.

²⁾ I Juni Maaned 1802 besøgte B. Kjøbenhavn, men var atter i August M. s. A. hos sin Hustru i Paris.

han eller jeg var vores egen Herre; thi Du maae vide, at jeg blev forestillet for Hertuginde¹⁾, med hvem jeg spadserede i Haven, og ved hvis Side jeg maatte sidde, medens vi drak Theevand. Hun accaparerede saa aldeles min Conversation, at jeg blot kunde stjæle nogle Minuter for at tale med Wieland. Af ham fik jeg dog at høre hans Dom over Baggesen, der meget frapperede mig, da Du veed, hvorledes man i Danmark skraaler over Wielands Venskab for ham. W. sagde: Er ist ein genie manqué, er hat nicht Wort gehalten. Es hätte aus ihm etwas werden können, er hat sich aber selbst verpfuscht. Hertuginde var ogsaa vreed paa ham, men jeg kunde ikke komme efter, om hun havde andre Grunde derfor, end at hun ikke kunde lide hans Søn, hvem hun 2 til 3 Gange kalde einen ungezogenen Jungen. Ham og Franskmændene var hun meget vreed paa; maaskee var det ogsaa Aarsagen, hvorfor hun et Par Gange kaldte mig citoyen. Forresten var hun meget artig.

Her falder mig et Par Domme ind, som jeg haver hørt om berømte, ikke just danske Personer, men Personer fra Dannemark. Om Frue Brun²⁾ sagde Frøken v. Imhoff: Sie will immer ihr Kopf für ihr Herz gelten lassen. Man sieht es ihren Schriften an, dass ihr Kopf daran viel, ihr Herz aber schwerlich einen grossen Antheil habe. Om hendes Svoger Eggers³⁾ har een af mine meget gode Venner, nemlig den forrige Hollandske Minister i Stuttgart Strick van Linschoote, der ogsaa var ved den Rastadter Congress, fortalt mig, at Eggers passerede der for den hvide Hest, paa hvem alle vilde ride. Især cajolerede Damerne ham og holdt ham for Nar. Eggers var den eeneste i heele Rastadt, der tog deres cajolerier for Alvor, og troede de bon coeur, at alle Damerne vare forliebte i ham. Ogsaa var han, da han udgav den historiske Beretning om Gesandtmordet, blot et blindt

---

¹⁾ Hertuginde Amalia af Sachsen-Weimar, f. 1736, † 1807, hun samlede ved sit Hof Tysklands ypperste Forfattere (Goethe, Herder, Schiller, Wieland o. fl.).

²⁾ Friederike Brun, f. Münster.

³⁾ C. Ulr. Ditl. Baron von Eggers, f. 1758, † 1813. Dr. jur. ved Universitetet i Göttingen; dansk administrativ Embedsmand, død som Overpræsident i Kiel.

Redskab i Ministerens Hænder, der brugte hans Finger, som Abekatten brugte Kattens Pote for at rage Kastanierne ud af Ilden.

Fra Böttiger finder Du indlagt et Brev. Han var overmaade artig og tjenstagtig imod mig; men er forresten, soit dit entre nous, aldeles ikke min Mand. Hans heele Udvortes røber ved første Øyekast den krybende Slave; og hans Adfærd hos Hertuginde var saa nedrig krybende, at jeg næsten skammede mig derover. Der havde blot behøvedes et Vink fra hende, og han havde ligget paa Knæe og slikket Støvet af hendes Fødder.

Cassel den 10de July 1802.

I Erfurt opholdt jeg mig en heel Søndag og fortryder det ikke. I Augustinerklosterets Kirke hørte jeg en Messe med en ganske herlig Musik, og i Soldater Kapellet, som er en Deel af dette Kloster, hørte jeg den første skønne og ordentlige Sang af en heel Menighed. Psalme-Melodien var særdeles smuk; Orgelet spilledes fortræffelig og de af Menigheden, der ingen Stemme havde, taug stille; de gode Stemmer derimod af begge Kjøen, der vare meget talrige, sang med en Kraft, Præcision og Harmonie, der aldeles fortryllede mig. I Cartheuser Klosteret fandt jeg ret Udskuddet af la sainte vermine, men i Benedictiner Klosteret derimod traf jeg paa ret vakre, oplyste, muntre og jovialske Mænd. Jeg beklagede, at jeg ikke har Borns Systema Monachologiæ med mig. Ogsaa besaae jeg eet af de 4 Nonneklostere, nemlig Ursuliner Klosteret. I det Mayntziske er den fortræffelige Forandring med Klostrene, at ingen Nonne herefter maae gjøre Løfte for meere end 2 Aar. I den Tid er hun forbundet at blive; naar de ere forbi, har hun Frihed til enten at forlade Klosteret eller atter at gjøre Løfte paa 2 Aar og saa fremdeles. Munkene kunde intet Løfte gjøre, førend de ere 24 Aar gamle, men naar de da gjøre det, er det for Livstid. Pater Anton i Benedictiner Klosteret, der sagde mig dette, yttrede, at det var at ønske man vilde forlænge denne Periode til 28 Aar. Han syntes mig ikke at have naaet denne Alder; dog erklærede han, at han havde gjort Løfte med fuldt Overlæg og angrede det ikke. Du mærker let, hvorfor jeg

just ikke er tilbøyeelig til at troe dette Foregivende. Vi talte om Vaccinationen, og han istemmede min entusiastiske Lovsang over denne Opdagelse, men beklagede, at den var kommet 20 Aar for sildig. Jeg spurgte ham hvorfor? Hvorpaa han svarede, at han da ikke vilde have blevet saa koparret, som han er. Jeg sagde, hvad ogsaa er en Sandhed, at de faae Kopar, som han havde, langt fra at defigurere ham, gjorde ham endogsaa virkelig smukkere, end han ellers vilde være — han er virkelig en smuk Mand — og at han saa meget lettere vilde kunne gjøre Erobringer; jeg lagde til, at jeg var overbevist om, han ikke allene ofte havde Leilighed til at gjøre Erobringer, men at han endogsaa benyttede sig af Leiligheden. Han lo deraf men sagde, ak! det er mig jo ikke tilladt at gjøre Erobringer.

Du har formodentlig læst om en Grev Beust, der nyelig blev myrdet i Erfurt af en Capitaine Schwartz. Tilfældet er, at de vare fulde begge to, og at Beust havde toucheret det Maynzer Militaire. Man fortalte, at der var bleven raabt i Gevæhr for en Lieutenant. Følgelig, sagde Beust, maac vel Vagten falde paa Knæe for mig, der er Maynzer Kammerherre. Ophidset herover sprang Schwartz op og hentede sin Kaarde, hvormed han stak Beust, der stod ganske stille, 3 eller 4 Gange gjennem Livet, og saarede et Par Mennesker, der vilde afvæbne ham. S. sidder i Lænker paa Fæstningen i Erfurt, og B. er død og begravet. Han var nyelig gift og hans Kone er høyst frugtsommelig.

Det loed ikke paa Erfurterne, som de vare bange for at blive Preussiske, skjøndt man i Weimar og Gotha har sagt mig det Modsatte.

Gotha contrasterer ret med Weimar. Urbaniteten paa dette sidste Sted strækker sig endog til Skildvagterne, der ere yderst høflige, og Publiciteten er saa stor, at den smukke Park hverken har Grøft eller Gjerde til Indhegning, men er aaben fra alle Sider, og er saa publik som noget kan være. Der gaaer endog en almindelig Landevei derigjennem. Blot hvad der er Kjøkken- og Frugt-Have, er indhegnet, men meere for Vildtets end for Menneskers Skyld. I Gotha derimod er alting militær, og bærer Præget af Soldater-Barskheden. Slottet er saa barrikaderet, at man kuns kan komme det paa et Par

hundrede Skridt nær. Der, hvor det er tilgængeligt, mødes en Fremmed strax af en Soldat, der tilbyder sig at gelejde, fordi, siger han, Hertugen ikke vil, at en Fremmed maae spadserere alleene uden at have en Vagt med sig. Jeg gik strax tilbage og fortalte Soldaten, at jeg havde seet meget bedre, end hvad man her kunde vise mig, og at jeg hellere vilde intet see, end lade mig lede som en Arrestant

Du vil sikkert finde det naragtigt, at jeg i Weimar blev forestillet for Hertuginde; Du vil endnu meere lee, naar jeg fortæller Dig, at jeg i Gotha talte med Arveprindsen; men ogsaa dette var en Hændelse. Jeg traf ham hos Oberst von Zach. og jeg maatte tjene ham i at tage en lille Pakke med fra ham til Arveprindsen af Weimar, som nu er i Paris. Det er ikke synget for min Vugge, at jeg skulde faae saa meget med fyrstelige Personer at bestille. En Anekdote om Hertuginde maae jeg dog fortælle Dig: Der blev talt om en for nyelig udkommet Biographie — jeg troer Wachsmuths — og man sagde, at den keiserlige Fiscal havde Ordre til at paa-staae Bogen confisqueret. Jeg har, sagde Hertuginde til Böttiger, hidtil ikke villet kjøbe den; men hører De, at den bliver confisqueret, eller at der bliver lagt Sag an mod Author, da maae De strax kjøbe den, thi da kan man være vis paa, at Bogen er god.

Jeg talte i Weimar med R. Hamberger, som erindrede Dig; fremdeles med Professorerne Jacobs og Schlichtegroll og med Boghandler Ettinger, der er Svoger til Revol. Almanakkens Udgiver Reichard, om hvem Ettinger sagde: Han er en fornuftig Mand, indtil man begynder at tale om Politique med ham, da bliver han gal.

Der er intet ærgerligere, end det Tydske Postvæsen. Jeg loed mig i Gotha indskrive for at gaae lige til Cassel. Posten skulde gaae, sagde man, Tirsdag Aften Kl. 8, men jeg kom ikke bort førend Kl. 3 om Morgen. Da jeg nu Onsdag Morgen Kl. 7 kom til Langensalza, fortalte man mig, at Posten ikke gik derfra til Cassel førend Torsdag Aften Kl. 10. For altsaa ikke at blive i dette lumpne Hul i 2 heele Dage maatte jeg tage Extrapost og trættes med de uforskammede Snydere, Postmestrene, hvoraf han i Mühlhausen især er en stor Kjeltring. I denne lumpne Bye er ikke mindre end 14 lutherske Kirker,

og neppe skulde jeg troe, at den har 1400 Mennesker. Forresten maae jeg dog tilstaae, at de 3 Hessiske Postmestere, med hvem jeg havde at bestille, inden jeg kom til Cassel, vare alle meget høflige og virkelig uegennyttige. Hvad man deraf kan slutte til det heele her i Landet og om disse Dyder ere almindelige, vover jeg ikke at bestemme. At Tryk, saadant som det Hessiske Oppressions System, kan gjøre Under-saatterne høflige, det begriber jeg, men ikke, at det kan gjøre dem uegennyttige.

Mandag Morgen.

Alle mine Stjerner ere dog ikke onde; undertiden blinker en god Stjerne frem imellem Skyerne. Dagen efter min Ankomst til Cassel og inden jeg endnu var opstaaet om Morgen, træder Gjerlew og Ström¹⁾ ind til mig. Du kan begribe, hvor glad jeg blev ved at see dem, og ved at faae en mundtlig Hilsen fra Dig. Jeg har seet den Bog, som Du var saa god i mit Navn at sende Wilhelmine Wolff²⁾. Ikke alleeneste at Valget er, som jeg ventede det af din Smag, men Du synes endog at have læst i mit Hjerte; thi virkelig havde jeg i Sinde at bede Dig sende hende det Norske Selskabs Poesier. Tak! ogsaa for dette Venskab, kjære Rahbek.

Disse mine 2 Landsmænd reiser i Dag og jeg i Morgen. Men jeg har ikke kunnet faae Lov til at nyde dem saa meget, som jeg vilde, for den franske Minister Rivals³⁾, der har modtaget mig med saa megen Venskab og Artighed, som Du næppe kan forestille Dig. Han beklagede strax den første Morgen, at han ikke havde vidst min Ankomst i Forvejen for at have en Seng at tilbyde mig; og at jeg ikke kunde spise med ham den Middag, da han skulde spise hos Landgreven;

¹⁾ A. C. Gjerlew, f. 1774 i Roskilde, † 1845. Studerede i Aarhundredets første Aar i Halle, var i mange Aar dansk General-Konsul i Tunis. — Chr. Ludv. Ström, f. i Roskilde 1771, † 1859 som Præst i Kregome. Pædagogisk og naturhistorisk Forfatter.

²⁾ Wilhelmine Wolff, Datter af Filologen Wolff i Halle, se P. A. Heibergs Erindringer. Christiania 1830, S. 85 o fl.

³⁾ Hr. de Rivals havde tidligere været den franske Republiks Udsending i Stockholm og kjendte H. fra Kbh. Se P. A. H.s Erindr. S. 92.

men ikke aleeneste, at han gjorde mig en ordentlig Visit, men han lader mig endogsaa ordentlig hver eeneste Morgen invitere at spise hos sig, og har hver Middag et lille Selskab for min Skyld. Igaar maatte jeg dog med Magt rive mig løs fra ham og undskyldte mig, for dog at kunne spise een Middag med mine Landsmænd; men idag skal jeg atter spise med ham. Han kjørte mig forleden til Weissenstein¹⁾, men et paakommende Uvejr gjorde, at jeg fik intet at see. Igaar spiste jeg derimod paa Weissenstein med Ström og Gjerlew og besaae alting med dem. Rivals har ikke andre Secretairer end sine 2 Sønner, som er 2 ret vakre unge Mennesker.

Det regner i Dag meget stærkt, og dersom ikke Postvognen til Francfurt er bedækket, som jeg dog troer, saa vil jeg opsætte min Rejse til paa Torsdag, da der atter gaaer en Postvogn. Dette Brev vil jeg derimod slutte og sende bort idag, paa det at du ikke skal være uvidende om, hvad jeg tager mig for; naar Du seer min gode Lise²⁾, saa fortæl hende noget om mig og siig hende, at hun vil ikke faae noget Brev fra mig førend fra Strasburg, hvor jeg vel kan være om 14 Dage.

Jeg var i Løverdags paa Komédie og saa Schröders „Das Blatt hat sich gewendet“. Det er et Slags Shakespeares „Taming of a Shrew“, men udført paa en ganske anden Maade. En Herr Lell spillede Amtsraaden fortræffelig. De øvrige ere ganske hverdags Personer. Paa Plakaterne staaer trykket, at efter høyeste Befaling maae ingen understaae sig at applaudere enten under eller efter Opførelsen. Hvad siger Du derom? og hvad siger Du om den Fiinhed at lade i den landgrevelige Park opslaae Malerier, forestillende een, der pidskes til Kagen, med Underskrift: Strafe derer, die in dem Garten Schaden thun? Den æsthetiske Fiinhed i Lovgivningen, især den criminale, vil udgjøre et vigtigt Capitel i min Afhandling — ifald det ikke gaaer med den, som med Thaarups Alfsol, at der tales meget om den, og at den aldrig bliver til noget.

---

¹⁾ Det nuværende Slot Wilhelmshöhe ved Cassel.

²⁾ Fru Lise Jürgensen, født Buntzen, Søster til Fru Thomasine Gyllembourg. I Striden mellem P. A. H. og Hustruen stod hun stedse paa Heibergs Side. Hun var gift med Dispachør Jürgensen Se „Museum“ 1890, S. 399.

Mine Skrive Anstalter ere saare slette, og mit Kammer er saa mørkt, at jeg neppe kan see, hvorfor ogsaa mine Bogstaver blive meere ulæselige end ellers³⁾. Der har man flyttet en Gothisk Kirke, der seer ud som et gammelt Klædeskab, ud for mit Vindue. Er det for at befordre min Omvendelse, saa er Middelet hensigtsmæssigt nok; thi Omvendelse befordres ikke uden ved Mørke, og paa at frembringe det, konstler man alle vegne.

Nu Farvel, kjære Rahbek! Hils uendelig venskabeligen
Din gode Kone og min Johan Ludvig. Adieu.

Hilsen og Venskab.

H—g.

---

³⁾ Til Forklaring af denne Sætning bemærkes, at Heibergs Brev, der, foruden Forordet, Oversættelserne af Citaterne og Anmærkningerne under Texten, fylder paa det nærmeste 16 trykte Sider, i Manuskript kun udgjør 4 Kvart-Sider i smaat Postpapirs-Format med over 70 Linier paa hver Side. Underskriften er som anført: H—g.

Det kongelige Theater for hundrede Aar siden.

En Notits af **Edgar Collin.**

For Enhver, der kjender lidt til det kgl. Theaters Historie, vil det være en bekjendt Sag, at Kammerherre Warnstedt lige fra det Øieblik, da han i 1778 blev administrerende Direktør, paa alle mulige Maader søgte at ophjælpe Skuepladsen, ikke mindst ved at hæve Skuespillerne i moralsk og social Henseende. Overskou fremhæver dette ikke paa ét, men paa mange Steder i sin Theaterhistorie, og naar jeg her aftrykker et, saavidt mig bekjendt, ikke tidligere offentliggjort Aktstykke, er det derfor ikke noget absolut Nyt, der fremkommer, men kun et Bidrag, der kort illustrerer Tilstanden ved det kongelige Theater for hundrede Aar siden, og som tillige har den Egenskab paa den fyldigste Maade at karakterisere Warnstedt og hele hans Optræden overfor Theaterpersonalet.

Aktstykket, der er skrevet helt igjennem med Warnstedts egen Haand, men savner hans Underskrift, kalder sig en „Note, fremsagt for *Theatre* Selskabet Torsdagen den 6te Oktober 1791“, og af Ordet „fremsagt“ synes at fremgaa, at Warnstedt personlig maa have oplæst det for det forsamlede Theaterpersonale, Noget, der ogsaa i Et og Alt stemmer med hans Optræden som administrerende Direktør.

Aktstykket lyder med nøiagtig Bibeholdelse af Warnstedts Retsskrivning saaledes:

„Mandagen den 5te Sept. sidstleden udførte *Mr. Elsberg* sin Rulle i det Lykkelige Skibbrud i *complet* Fuldskab — denne grove Forbrydelse mod Kongens Tieneste, mod *Publicum* og mod *Theatre* Selskabets Hæder, forøgede han med en anden, i det hantil *Scandal* for *Theatrets* Opvartere og mange af de smaae Dandsere, paa det pøbelagtigste udlod sig om *Theatre* Bestyrelsens Anordninger, ja over *Theatre* Bestyrerne selv, som han skylder evig Tak for evig Overbærelse med hans mangfoldige Svagheder og for utallige store Understøttelser i hans *private* Liv — disse hans Forbrydelser, siger jeg, fortiente, at *Directionen* ufortøvet burde have gjort hans Mayestæt allerunderdanigst Forestilling om, at lade *Mr. Elsberg* afgaae fra *Theatret* uden Pasz og Afskeed, det er, paa en skammelig Maade, thi ingen enkelt Person ved det heele *Theatre* er *absolut* nødvendig og mindst en Person som *Mr. Elsberg*, der saa saare Lidet gavner med sit fortræffelige, men næsten ganske *negligerte* naturlige

Talent. — Men da han Dagen efter skriftlig og mundlig tilstod sin Forgaaelse og paa det veemodigste afbad sammes, for hans Lykke farlige Følger, har *Directionen*, for hvilken jeg maatte andrage denne saa *publique Scandal*, paa min Forbøn, foredraget den mildeste Straf for den saa rigelig fortiente strengere, idet den under 9de *Sept.* sidstleden overdrog mig. strængt at irettesætte *Mr. Elsberg* i Selskabets Overværelse og at betyde ham, at saadan Mildhed icke oftere kan faae Sted, hverken mod ham eller nogen som i lignende Maade kunde glemme hvad han skylder sig selv som Kongl. Betient og det Sælskab han har den Ære at tiene med. —

Herr *Elsberg* har ellers ved denne Leylighed faaet mange Prøver paa Venskab i Hensigt til hans ellers ærlige og gode Gemytsbeskaffenhed. Herr *Regisseuren* som han i Fuldskab bespottede, Herr *Lewer*. Friseuren *Petersen* og andre som umagede sig redelig, skjønt forgiæves. for at bringe ham i Roe og som alle af ham bleve fornærmede, overbare icke allene ædelmodig med hans Uvorrenheder, men søgte enda siden at formindske, at undskylde ja ganske at skiule samme. — I visse Henseender, skylder jeg dem min Agt for denne kammeratlige Adfærd; men paa en anden Side maae jeg tilstaae, at ethvert ærekiært Medlem af Sælskabet, skylder sig selv og Sælskabet i det Heele, at vaage over Sælskabets Hæder og at klage eller alvorligt paatale. naar noget enkelt Medlem, ved nogenslags nedrig Handling, paatører Sælskabet Spot og Skam. Hvem vil, Hvem kan agte et *Theatre* Sælskab naardet ikke agter sig selv? naar det ikke indbyrdes vaager over sin Ære? — Sørgeligt er det for mig, at see Skuespillere og Dandsere løbe om i usle Værtshuse, paa Gader og Veye i Sælskab med Livree Betiente og Folk af det tvetydigste Udseende. — Sørgeligere er det for mig, daglig at overtydes om den skammelige Gield nogle giøre. for at skaffe sig Udveye til at vedblive i slet Vandel. hvilket alt forøger den Ringagtelse man i Almindelighed er genegen til, for ethvert *Theatre* Sælskab. Skiødesløshed for Æren i det *private* Liv, har naturligviis Skiødesløshed for den *publique* Ære itølge med sig. Deraf følger da og, at mange af Sælskabet fremstille sig uanstændig paa Scenen og der behandle deres ædle ophøjede Kunst som et usselt Fuskerhaandværk — uden ringeste Tegn til sand Ærelyst, ere de tilfreds med at henjaske deres Ruller, som de neppe *memorere* og aldrig med kiendelig Fliid studere; hvilket alt volder en skamelig Lunkenhed i det Heele og skaffer *Theatret* den modbydelige Omtale, at det med alt dets store Personale, daglig forfalder. Dette er icke undgaaet det Kongl. Huuses alvorlige og strenge Opmærksomhed. Thi icke allene taber allerhøystsame meer og meer Lysten for *Theatret*. som er øyensynligt, men hans kongl. Høyhed Kronprindsen har enda udtrykkelig sagt mig i hans May. Kongens Navn, at Skuespil-lenes og *Balletternes* slette Gang i det Heele og for den meste Tiid, deri var Skyld og paa det alvorligste befalet mig at paasee bedre

Ordens Iagttagelse ved Skuespillenes Gang. Til den Ende beordrer jeg herved som *administrerende Directeur*, hvis Pligt det er at paaagte *Scenens* bestmuelige Gang, de Herrer *Instructeurer Schwartz* og *Rosing* 1) at giøre sig nøye bekjændt med ethvert opførende Stykke i dets heele Omfang. 2) At være Begge tilstæde ved et hvert nyt Stykkes Oplæsning (hvorved ingen i Stykket Deeltagende maae mangle) for at sige Vedkommende noget om Stykkets Indhold i det Heele og om hvers *Caractere* i Besynderlighed. Herved forstaaer jeg icke, at nogen vidtløvtig Forelæsning over Stykket skulde have Sted; men *Fabeln*. Indholden maae kortelig fortælles og enhvers *Caractere* med store Træk angives førend Oplæsningen tager sin Begyndelse. 3) At være Begge tilstæde ved et nyt Stykkes Prøve og paa Prøven, uden Persons Anseelse, med Alvorlighed og Høflighed at rette Feyl og saa tit at igientage *Repliquer* og heele *Scener* indtil de ere overbeviiste om, at alting er lært og iagttaget til Tingens Bedste og saaledes at de kunne være det bekjændt at have *instrueret*. 4) Imellem dem at overeenskomme hvilken af dem ved Prøven og Forestilningen af gamle Stykker skal være tilstæde dog med dette Tillæg, at det daglig af *Regisseuren* indføres i *Theatre Journalen* hvem af dem den Dag forrettede Tienesten. 5) Saameget mueligt skee kan at bemærke Stykkernes Gang i det Heele og enkelte Personers fortrinlige Fortienester og Feyl, for derover enten for mig i Besynderlighed eller for samlet *Direction*, naar jeg det agter passende at giøre fuldstændig Beretning. 6) Icke at nægte nogen deres Veyledning og at melde for mig, om nogen kunde trænge til *speciel* Underviisning. 7) Da de ingen *Elever* i Besynderlighed have, saa *instruere* de Begge efter Kongl. Befalning, Hr. *Schwartz* i det *comiske* hvor det findes og ligeledes Hr. *Rosing* i det ædle og alvorlige. Denne *Interims Instruction* som efter Omstændighederne kan forøges med fleere *Articler*, indføres i *Theatre Journalen* og af samme gives dem Gienpart. Dette har jeg for samlet Sælskab villet tilkiændegive, paa det enhver strax kunde erfare, hvorefter han sig haver at rette. — Hans Maysts. Mishag over *Theatret* har jeg offentlig for samlet Sælskab tilkiændegivet, for ved den Leylighed tillige at betyde samme, at jeg fremdeeles som hidindtil stedse vil giøre mig en sand Ære af at skionne paa enhvers Iver og Fliid i Tienesten og *privat* hielpe hvor jeg kan; at det skal være min kiæreste Beskiæftigelse at vaage over *Theatrets* Bedste og dets Hæder; at jeg af alle Kræfter og saavidt det mig med den bedste Villie mueligt være kan, vil tragte efter, at at enhver ved *Theatret* nu Tienende i denne *Theatrets* store Trængsels Tiid, skal blive i sin Post og nyde sin hidtil havde Løn, hvortil da enhver i Sælskabet med alle Kræfters alvorlige Anstrængelse maa understøtte og hielpe mig. Men saa maae jeg og betyde Sælskabet dette: at jeg herefter, uden Hensyn til andre Fortienester, til Alder og Værdighed ved *Theatret* eller til Forskiæl af Kiøn — ligefrem efter Tingenes Be-

skaffenhed, uden Persons Anseelse, holder mig hans Maysts. mig i Almindelighed og *speciel* givne Myndighed til selv at straffe eller ved *Directionen* at kræve Straf for Forgaaelser, ganske efterrettelig og det fra denne Time af. — Næsten 14 Aars Erfaring maa have lært Selskabet, at jeg er saare villig til at tiene, at hielpe af Nød at giøre dem glade, som tiene under mig. — Mine øyeblikkelige Opfarenheder hvortil jeg dog stærkt maae fristes, som ere naturfeyl og som jeg af alle Kræfter søger at dæmpe. kunne vel have bedrøvet mange, men saa veed jeg med frelst Samvittighed, at Had, Forfølgelse og lumske Anlæg til nogens Forkleinselse er mit Hierte ligesaa ukiendt og afskyeligt, som det at være hord og at straffe. —

Ære, Hæder og al min Velvillighed vorde den og de. som fra dette Øyeblik beslutte og ærlig vedblive i Beslutningen, af alle Kræfter og i alle Henseender at anstrænge sig for sin *private* og *Theatrets* Ære!

Skam, Selskabets og min Ringeagtelse vorde den og de, som tra dette Øyeblik med Forsæt, at Skiødesløshed eller Letsindighed og *Caprice* nøde mig til, at blive hord og at straffe!“

Denne „Note“, i hvilken man paa sine Steder synes at spore Frederik Schwarz's Paavirkning, skulde snart have sine Følger, desværre sørgelige Følger, hvorom Overskou udtrykkelig beretter i fjerde Bind af Theaterhistorien. Skuespiller Kemp havde den 16de Januar 1792 paa Scenen fundet en Madam Berthelsen, den senere Mad. Frydendahl, tilhørende Pung med en halv Snes Dukater. Han viste den til nogle af sine Kamerater og indbød dem til at drikke Findelønnen op paa en Vinkjælder. Men Mad. Berthelsen gjorde saadanne Ophævelser over Sagen, at Warnstedt strax lod sende Bud efter Kemp, som aabenhjertig tilstod sin Forseelse og bad om Tilgivelse. Warnstedt lovede ham da, at han skulde slippe med en Irettesættelse af Direktionen og fem Rigsdaler i Mulkt. men Dagen efter var Historien kommen ud blandt Folk i en saa forvansket Skikkelse, at et Par ansete Skuespillere gjorde Paastand paa. at Kemp og hans Medskyldige skulde afskediges. Disse Sidste slap fri ved at paastaa, at de ikke vidste, hvorfra Kemp havde Pengene, men Kemp selv stod ikke til at redde, skjøndt Warnstedt gjorde, hvad han formaaede derfor. Schwarz erklærede, at saa ondt det end gjorde ham for Kemp, maatte han holde med dem, der havde andraget paa Kems Fjernelse fra Theatret. thi da der i Skuepladsens Privilegier af 1747 og 1750 stod, at „Truppen skal bestaa af skikkelige Personer“, baade kunde Skuespillerne fordre en saa kompromitteret Kollegas Afsked og burde fordre den for at hævde deres Stands Ære, „der af flere af deres egne trædes under Fødder og derfor af Publikum kun meget ringe agtes.“ Følgen herat var, at Kemp — „Naturens Skjødebarn“, som denne talentfulde Komiker blev kaldt — øieblikkelig blev afskediget.

Fra Amazonfloden.

Reiseoptegnelser
af Premierlieutenant i Flaaden **W. Christmas-Dirckinck-Holmfeld.**

VI.

Som bekjendt deler den mægtige Andes-Bjergkjæde Perú i to Dele, hvoraf den vestlige grændser ud til det stille Ocean. Ved denne Kyst findes flere Havne, hvoraf Callao er den vigtigste som Havneplads for Hovedstaden Lima. Denne vestlige Del af Perú kan altsaa ad Søveien faa de nødvendige Handelsvarer tilførte, ligesom den overflødige Produktion kan exporteres ved Hjælp af Ocean-dampere og Seilskibe.

Den østlige Del er derimod noget uheldig stillet, da Andesbjergkjæden næsten umuliggjør en Transport af Varer fra Pérús Kyster til det Indre. Alle de Handelsvarer, der forbruges i den østlige Del af Landet, maa altsaa tilføres ad Flodveien — op ad Amazonfloden. Det bliver naturligvis dyre Varer, som paa denne Maade afsættes i Yquitos. Veien er lang. Kullene er dyre i Pará og Manáos. Men hvad der er det værste af Alt, det Dampskibsselskab, der besørger Fragt og Passagertransport til og fra Yquitos, — det ofte omtalte Amazon navigating Co. — er aldeles uden Konkurrence og har sammen med de to transatlantiske Linier skruet Fragterne op til en fabelagtig Høide. For en Kubikmeter betales saaledes 150, 180 indtil 200 sh. i Fragt fra Liverpool eller Hamborg. Uden Overdrivelse kunne saadanne Fragter nok betegnes som enestaaende. Yquitos er vel ikke nogen stor By — ca. 6000 Indb. —, men den er Centret for al Handel i den østlige Del af Perú, og der indføres mange Tusind Tons

Varer aarligt fra Europa til denne By, ligesom det Kvantum Kautschuk, der exporteres, ikke er ringe. Hvor høje disse Fragter end ere, kunne de dog ikke siges at være den værste Hæmsko for Handelen her. Som jeg før har omtalt, er der en Gang hver Maaned Forbindelse mellem Pará-Manáos og Yquitos, og da den dertil indrettede Dampere ikke staar i Forbindelse med de Dampere, der komme fra Europa, ligge meget ofte Varerne en hel Maaned paa Toldboden i Pará eller Manáos, inden de kunne indlades i Floddampere. Derved bliver Meget ødelagt, navnlig er det galt med Kautschuken, der ved at ligge længe paa en ophedet Stenbro og under Paavirkning af Solens lodrette Straaler taber meget i Vægt, hvilket, da denne Vare altid sælges efter Vægt, kan blive et føleligt Tab for Afsenderen.

Naar nu den stakkels Kjøbmand endelig faar sine Varer i Yquitos, gjennembagte af Solen, maltrakteret af de mange Omladninger, og har betalt den enorme Fragt, skulde man tro, at han var færdig med sine Ærgrelser, men det er ikke Tilfældet. Aabner han Kasserne, finder han saa at sige aldrig Indholdet uberørt. Han nødes til at regne med ca. 30 pCt. Svind pr. Kolli. Om det er Afsenderen i Europa, Mandskabet i den transatlantiske Dampere eller Toldvæsenet, om det er de Folk, der losse Varerne, eller Mandskabet paa Floddampere, der stjæle Kassens Indhold, faar han aldrig at vide, men væk er det. Sommetider hænder det endog, at hele Kassen er plyndret tom og store Stene lagte i Stedet for det kostbare Indhold. Det er en Selvfølge, at disse Forhold, jeg her har omtalt, maa fordyre Varerne i høi Grad. Intet Under, at en Æske Jönkjøping Tændstikker betales med omtrent 30 Øre og en Flaske Exportøl med næsten 2 Kr.

Ingen, som har læst ovenstaaende korrekte Fremstilling af Handelsforholdene i Yquitos, vil derfor undre sig over, at Kjøbmændene i denne By længes efter at faa en direkte Dampskibslinie fra Europa. I gamle Dage betragtedes dette som en Umulighed; man mente ikke, at en Dampere, der var egnet til at seile paa Floden, kunde gaa over Atlanterhavet, men efter de Erfaringer, man i de senere Aar har høstet, kan denne Antagelse ikke holde Stik. Næsten alle de Dampere, der gaa paa Amazonfloden, ere byggede paa engelske og

skotske Værfter og ere uden Gène gaaede tværs over Atlanterhavet; endog en lille Slæbedamper i Pará har gjort denne Reise; den stikker kun $3\frac{1}{2}$ Fod og er ikke større end vore Slæbedampere paa Rheden. — Man har ligeledes ment, at mindre Dampere ikke vilde kunne betale sig paa den lange Fart, men overfor de Fragter, jeg har omtalt, holder dette ei heller Stik; den vil tvertimod kunne betale sig bedre end nogen anden Dampskibsroute. En Damper med ti Fods Dybtgaaende kan til enhver Tid gaa op ad Amazonfloden lige til Yquitos; Drægtigheden bør ikke være større end c. 500 Register Tons.

Det var Hensigten med min Reise at oprette et Dampskibsselskab, der hveranden Maaned kunde bringe Varer fra Europa til Yquitos, og, under mit Ophold i sidstnævnte By, at bevæge alle de derværende Kjøbmænd til at slutte sig sammen om at støtte mig i mit Foretagende samt skaffe mig en Statsunderstøttelse af den peruanske Regjering i Lima, en „Subvention“, til mit Selskab.

*

*

*

Byen Yquitos er temmelig høit beliggende, men ikke som saa mange andre Pladser ved Amazonfloden paa en enkelt Høi eller Skrænt, derimod paa et udstrakt Høidedrag. Dette gjør Beliggenheden meget sundere, og her kjendes heller ikke noget til den gule Feber, Sumpfeber, Berry-Berry og mange andre slemme Sygdomme, som ellers træffes overalt i Amazonbasinet. Byens Midtpunkt og Kjærne dannes af Kjøbmændenes Stenhuse, Præfektoret og flere store Magasiner; udenom denne Kjærne breder Indianerbyen sig med sine smaa Rønner og Bambushytter; udenom dem igjen findes et skovløst Belte, hvoraf Noget er opdyrket, Resten overladt til Oxer, Køer og Mulæsler.

Da „Rio Branco“ fortøjede tæt op til Land, kom en Mængde Mennesker ombord for at hilse paa Passagererne. Barthelet og hans Kone bleve modtagne med aabne Arme og gik strax i Land. Jeg, som ikke kjendte en Moders Sjæl og ikke eiede et eneste Anbefalingsbrev, blev ganske rolig ombord. I Yquitos eksisterer endnu ikke noget Hotel; kommer en Fremmed til Byen, loggerer han hos sine Bekjendte eller Bekjendtes Bekjendte. Da Barthelet gik fraborde, lovede han mig at

sørge for at finde et Sted, hvor jeg kunde bo, og det varede da heller ikke længe, inden jeg saa et Par Soldater komme anstigende med et Brev fra Præfekten, som paa den elskværdigste Maade bad mig være hans Gjæst under mit Ophold i Byen.

Al min Bagage blev derefter baaren i Land, uden at Toldvæsenet fik Lov til at røre derved, og bragt op til Præfekturet, en lang enetages Bygning, i hvis ene Ende Præfektens private Bolig er, medens den øvrige Del af Bygningen anvendes til Kontorer og Kaserne for Soldaterne. Et rummeligt og smukt Værelse blev mig anvist, hvori bl. A. fandtes en stor Seng, et Styrtebadsapparat, Skrivebord og mange andre Herligheder. Det var første Gang efter min Ankomst til Sydamerika, at jeg fik et ordentligt Værelse at bo i, og jeg nød det i høj Grad. Noget efter kom Præfekten selv: Colonel Don Samuel Palacios, en overordentlig net og dannet Mand, med smukke, regelmæssige Ansigtstræk, brunt Fuldskjæg og elegante Manerer, en smuk Type paa en Gentleman fra Lima. Han talte flydende Fransk, tog meget forekommende imod mig, bad mig være hans Gjæst, saa længe jeg lystede, og gjøre ham den Fornøjelse at indtage mine Maaltider ved hans Bord.

Det var netop Frokosttid, og jeg var dygtig sulten, saa jeg efterkom med Glæde hans Tilbud. Vi spiste en meget god Frokost, og under Maaltidet udviklede jeg mine Planer for ham. Præfekten var yderst interesseret heri og fortalte mig, at han netop i disse Dage havde drøftet Sagen med Kjøbmandsforeningen i Byen. En tysk Handelsmand, som skulde reise til Europa, havde nu faaet det Hverv at tilbyde et Rhederi den direkte Dampskibslinie i Entreprise mod Løfte om almindelig Tilslutning fra alle Kjøbmændene samt en betydelig Subvention. Nu mente Præfekten, at jeg passende kunde overtage det Hele, men der maatte først konfereres med de forskjellige Kjøbmænd herom.

Efter Frokosten nød vi en Kop deilig peruansk Kaffe, stærk og aromatisk. Den var dyrket lige uden for Byen. „Bedre Kaffe eksisterer ikke,“ erklærede Præfekten, „og vi kunde med Lethed dyrke nok til at fylde mange Dampere med, naar vi bare havde Arbeidskraft. Det er det, vi mangle

her som overalt ved Amazonfloden. Indianerne kunne vi ikke tvinge til at arbeide; de tjene mere ved at drive om i Skoven og samle Kautschuk.“

Jeg førte senere Samtalen hen paa Dr. Barthelet og dennes Drømme om Guldminer. Præfekten erklærede, at han aldeles ikke troede, at der kunde gjøres Noget ud af dette Foretagende. Minen, fortalte han, ligger ved Rio Ucayalis øvre Løb, og denne Flod er ikke engang seilbar saa langt oppe. Man maa uden om flere Vandfald og gennem Urskov for at komme til det Sted, hvor den guldholdige Sandbanke ligger. „Barthelets Kjøb af Maskiner er absolut meningsløst; det er umuligt at transportere de svære Jerndele hen til Stedet. Han kan lige saa godt straks sende det Hele hjem til Frankrig sammen med Ingeniøren. Barthelet er en prægtig Mand, men upraktisk og utrolig sangvinsk; han bestiller ikke andet end at bygge Luftkasteller.“

Saadan lød Præfektens Ord til min store Sorg. Jeg havde nu i flere Maaneder ikke hørt om Andet end denne Guldmine og havde virkelig troet paa Doktorens Drømme.

„Jeg ser, det gjør Dem ondt for Barthelet, min kjære Herre,“ fortsatte Præfekten, „men det maa De ikke tage Dem altfor nær. Tro De mig, om nogle faa Dage har Doktoren glemt den hele Affære og lavet sig et nyt Luftkastel. — Her i Perú findes Masser af Guld,“ fortsatte han, „man véd, hvor Minerne ere, men mangler Kommunikationsmidler til at kunne exploitere dem. Incaerne vare uden Tvivl det paa Guld rigeste Folkslag, der nogensinde har existeret, og de samme Miner, hvorfra de hentede Guldet, findes naturligvis endnu. Men Sagen er, at de ligge begravede i Skovene, og selv om en Mand finder en Klump ren Guld paa sin Vandring gennem en Urskov, maa han lade den ligge; han kan ikke slæbe den med sig.“

Præfekten fortalte mig senere Noget om de mærkelige Fund af Guld, man i den senere Tid havde gjort i Omegnen af Titicaca-Søen, hvad der havde givet det Grey'ske Mineselskab Ideen til at exploitere de peruanske Miner. Hvorledes det hænger sammen med den Tilladelse, ovennævnte Selskab havde faaet af Regjeringen i Lima, véd man ikke med Bestemthed, men sikkert er det, at der arbeides paa

Kraft ved Titicaca-Søen og navnlig paa Bunden af denne ved Hjælp af Dykkere. Som bekjendt fortalte Spanierne, at Incaerne hver Aften lukkede Hovedstadens Havn paa den Maade, at de spændte en lang Guldkjæde tvers over Søen. Da Spanierne erobrede Byen, blev Kjæden kastet i Vandet og aldrig mere fundet. Det er navnlig denne Kjæde, som de amerikanske Guldsøgere fiske efter, og efter Præfektens sidste Brev fra Lima skulle Dykkere have fundet fire Led af Kjæden, hver veiende 15 Kilo.

Hen paa Eftermiddagen kom M. Esperet og hentede mig til en Spadseretur. Vi gik paa Kryds og Tvers gennem Byen for at finde noget Interessant, uden at det dog lykkedes os.

Yquitos er som By betragtet skrækkelig trivial og tillige meget svinsk. Gaderne ere brede nok, men mangle aldeles Brolægning, og da netop den Tid, jeg opholdt mig der, var regnfuld, vadede man i Mudder og Pløre til op over Anklerne. Husene ere næsten alle lave, og Tagene række et godt Stykke ud over Fortouget. Dette er behageligt nok om Dagen, da man kan gaa tørt langs ned ad Gaden, selv om det regner; men om Aftenen er Glæden ved disse Tage ikke ublandet, thi da komme Oxer, Æsler, Køer og Svin ind fra Engene og Skovene og sove tørt og godt under Tagene, og ve den ulykkelige Spaserende, der om Aftenen lusker rundt om et Gadehjørne uden at se sig for; han kan meget let falde over et Svin eller blive sparket af et forskrækket Mulæsel, der staar og sover op ad et Hus. Jeg selv er en Nat gaaet paa Hovedet over en Ko, der havde anbragt sig lige uden for Præfekturet. Gaderne i Byen ere nemlig ikke oplyste om Aftenen. Der findes Lygter, men de bruges ikke. Byens Indvaanere gaa omkring om Aftenen med Lygter paa lange Stokke eller Stænger. De tør ikke, paastaas der, bære Lygten i Haanden eller hængende paa Brystet af Frygt for en egen Art Natsværmere, den saakaldte „flyvende Slange“. Dette Insekt er saa eiendommeligt, at jeg ikke kan lade være at omtale det lidt nøiere.

„Den flyvende Slange“ er af Størrelse som en meget stor „Guldsmed“ og bærer paa Hovedet en mægtig Kuppel

med en mærkelig Tegning, akkurat som et Menneskeansigt, oven i Kjøbet med Øienbryn og Overskæg. Denne Kuppel er lysende. Midt paa Brystet findes en lang Braad, som indeholder en stærk Gift. Flyver dette Insekt imod et Menneske eller Dyr og stikker det med sin Braad, virker Giften øieblikkelig dræbende. Præfekten fortalte mig om en Ven af ham, der blev dræbt af dette Insekt. Vedkommende spillede Billard paa en oplyst aaben Veranda om Aftenen, da Insektet fløi imod ham og stødte sin Braad mod hans Pande. Han faldt om og døde øieblikkelig. — Det lykkedes mig at faa fat paa et Exemplar af denne sjældne Natsværmer, som jeg har foræret til det zoologiske Museum.

En af Byens mærkeligste Bygninger er Kirken, en lav, hvid Bygning med to kluntede, afstumpede Taarne. Den er bygget af vor Landsmand, Hr. L., der har opholdt sig i Yquitos i to Aar og i denne Tid hovedsagelig ernæret sig som Arkitekt. Foruden Kirken har han bygget flere Privathuse, altsammen godt og solidt udført; Bygningsstilen er meget eiendommelig. Den ovenomtalte Kirke er f. Ex nærmest bygget i Form af et moderne Svine-slagteri, medens Façadens Forsiringer og de to smaa Taarne lede Tanken hen paa en Art indisk Pagodestil. Det gjør et behageligt Indtryk af og til at se noget virkelig Originalt.

Familien Barthelet havde leiet sig en beskeden Bolig ikke langt fra Præfektet. Dér fandt jeg Doktoren hensunken i dyb Fortvivlelse. Han svor paa, at Præfekten, hans gamle prøvede Ven, havde svigtet ham og solgt Minen til Amerikanerne. Den stakkels Fyr græd og lod Ytringer falde om et forspildt Liv og Selvmord. Han fortalte, hvorledes Præfekten i den Tanke, at Barthelet aldrig vilde komme tilbage til Yquitos, havde indledet Underhandlinger med et amerikansk Mineselskab — muligvis Greys — og havde afhændet det Minen og Kortene over Stedet. Hvorvidt det forholdt sig saa, fik jeg aldrig rigtig opklaret. Et Par Dage efter traf jeg Doktoren i et stort Selskab, Barnedaab, hvor han var den gladeste blandt de Glade og yderst elskværdig overfor Præfekten. Han var en rigtig Micawber-Natur.

I de paafølgende Dage gjorde jeg Bekjendtskab med de vigtigste Handelsmænd i Byen. Overalt var man glad over

mit Komme og over Udsigten til endelig engang at faa en direkte Dampskibsforbindelse med Europa. Kjøbmændene have dannet en Slags Klub, hvor de af og til samles for at drøfte Handelsanliggender. Formanden for denne Klub er Don Carlos Mouraille, Franskmand af Fødsel, en begavet og snu ældre Mand, meget bereist i Europa og vistnok den rigeste Kjøbmand paa Pladsen. Han tilsagde mig strax sin Bistand og lovede at samle alle sine Kolleger i Klubben, hvor jeg da kunde fremsætte mine Planer. Han mente sikkert, at jeg kunde gjøre Regning paa en betydelig Subvention fra Peru. Den næste i Rækken var Tyskeren Hr. Hermann Wesche, der nylig var vendt tilbage fra Europa medbringende en nydelig lille Hamborgerinde, som han i Løbet af to Uger havde gjort Bekjendtskab med, friet til og giftet sig med. Den stakkels Kone klagede svært over at være begravet i dette „abscheuliche“ Yquitos og længtes efter sit kjære Hamborg, hvad jeg ikke kan fortænke hende i. Af andre Kapaciteter i Handelsverdenen nævner jeg Spanieren Orellana, Brødrene Kahn (Elsasserjøder), Englænderen Morey o. m. A. Som man ser en ret international Samling. For at blive ved mit Handelsforetagende, vil jeg fortsætte Gangen i Underhandlingerne. Først forfattede jeg en Skrivelse til Præfekten, hvori jeg udviklede min Plan for ham. Og som Svar derpaa modtog jeg et langt Brev, forfattet paa Spansk, hvori han udtalte sin Glæde over Foretagendet og lovede det sin Støtte og Hjælp. Hvad Subventionen angik, kunde han endnu ikke udtale sig om dens Størrelse, men mente sig berettiget til at erklære, at dette Spørgsmaal ikke vilde møde Vanskelighed hos Regeringen i Peru. Departementet Yquitos kunde af Toldkassen betale 2000 Sol pr. Reise (for 6 Reiser om Aaret ca. 50,000 fr.). Iøvrigt indbød han mig til at give Møde i Handelsklubben næste Aften, hvor mit Projekt da skulde debatteres.

Kl. 8 stillede jeg da i Klublokalet, der var stuvende fuldt af Mennesker; lidt efter kom Præfekten, og hele Forsamlingen begav sig ind i den tilstødende store Forsamlings-sal. Jeg blev anbragt ved et Bord foran Auditoriet imellem Præfekten og Don Carlos Mouraille. Salen var lav og tæt pakket med Mennesker, der sad bag ved hinanden paa

lange Bænke. Næsten alle røg Cigaretter; Temperaturen var kvælende varm og tung. Præfekten bød velkommen og forestillede mig for d'Hrr. Kjøbmænd, som meget net reiste sig og bukkede. Mouraille, som jo var Præsident for Klubben, gav mig derpaa Ordet, og jeg afleverede da en lille spansk Speech som jeg havde indøvet med Esperets Hjælp. Den gik imidlertid i Stykker for mig, saa jeg maatte fortsætte paa fransk. Mouraille agerede Tolk, og Alle lode til at være tilfredse med mit Foredrag, thi da jeg var færdig og satte mig ned, brølede de Bravo og klappede som Rasende. Herefter fulgte en lang Debat, som jeg ikke forstod Noget af, da den blev ført paa Spansk og i særlig hurtigt Tempo. Resultatet blev, at man lovede at støtte mig og med Navns Underskrift forpligtede sig til at give mit Dampskibsselskab al Fragt til og fra Yquitos til en nærmere opgiven Fragttarif, selv om de kombinerede (indirekte) engelsk-brasilianske Linier vilde sætte Fragterne ned, forpligtede Kjøbmændene sig til at fastholde den af mig foreslaaede Tarif. Byen Yquitos' Toldkasse skulde betale 2000 Sol for hver Reise og overlade mig et Stykke Jord ved Floden til Opførelse af et Pakhus etc. Hvad Staten Peru skulde betale i Subvention, kunde naturligvis ikke afgjøres her, men det lovede Præfekten at tage sig af; han vilde endog i denne Anledning foretage en Reise til Lima.

Som man ser af Ovenstaaende, blev Resultatet af Forhandlingerne glimrende.

Den øverste Myndighed i Yquitos er Præfekten, som udnævnes af Regjeringen i Lima paa fem Aar. Han udnævner igjen alle inferiøre Embedsmænd i Byen, udbetaler deres Gage og bispiser og logerer det stedlige Militær i Præfektoret. Hans Myndighed er næsten uindskrænket. Det staar i hans Magt at nedsætte Standret og lade Enhver stille for denne Domstol, hvis Domme ere uappellable. Selv Dødsdomme kunne exekveres, dog kun overfor „Oprørere og andre for Statens Sikkerhed farlige Individer“. Som man ser en sjælden udstrakt Myndighed. Han kan tillige hensætte Skyldnere i Gjældsfængsel paa ubestemt Tid. En saadan Magt i en enkelt Mands Haand er en farlig Ting, og meget ofte have de forskjellige Præfekter misbrugt den; men naar man tager i

Betragtning, hvilke Individer Befolkningen i Yquitos bestaar af, er man tilbøielig til snarere at anse Præfektens Magt for altfor ringe end det modsatte. Her findes nemlig en Mængde mere eller mindre tvivlsomme Existentser af de forskjelligste Nationaliteter, og som næsten alle staa i Gjæld til Retfærdighedens Gudinde, En har stjaalet, en Anden har myrdet, En er deserteret fra en Straffekoloni, en Anden brudt ud af Fængslet. Disse Fyre arbeide sig efterhaanden op ad Floden, til de naa Yquitos, de leve fra Haanden i Munden og lade aldrig en Leilighed gaa tabt til at opponere mod den lovlige Øvrighed. Det er vist allevegne den Slags Individer, der hovedsagelig danne det revolutionære Parti i Landet, og man kan ikke fortænke Øvrigheden i at optræde kraftigt imod dem: Ligesom Brasilianerne stamme fra Portugal, saaledes ere Peruanerne nærmest at regne for Spaniere. Sproget er spansk, og mange af Moderlandets Sæder og Skikke bevares endnu.

Ligesaa kjedsommelige og høitidelige Brasilianerne ere, ligesaa muntre, elskværdige og ligefremme vil man finde Peruanerne. Deres Gjæstfrihed kjender ingen Grændser; en Vildfremmed bliver modtaget som en gammel Ven af Huset. Intet Under da, at jeg, som boede hos Byens Præfekt og som paa Grund af mit Handelsforetagende kom i Relation til de fleste af Kjøbmændene, blev overvældet med Invitationer af enhver Art. Snart var det en splendid Frokost, snart Middag eller Dans. Jeg blev endog buden med til Barnedaab og optraadte ved den Leilighed som Fadder.

Det var en ganske interessant Fest. Kl. 7 om Aftenen gav vi Møde i den lille Kirke med det mærkelige Ydre, som jeg før har havt Leilighed til at omtale. Kirkens Indre var yderst tarvelig udstyret, og Oplysningen lod meget tilbage at ønske. Derimod var Stemningen mellem de Indbudte særdeles animeret. Kirkens Hellighed lod ikke til at gjøre noget dybt Indtryk paa de glade Sjæle. Alle sladrede og lo og røg Cigaretter som paa en Kafé.

Endelig kom Ægteparret med Barnet, og vi Faddere — vel en Snes Stykker i Alt — stillede os i Espalier, hver med et langt tyndt Lys i Haanden. Mellem disse to Rækker bevægede Familien sig med Moder og Barn i Spidsen, samt en

lang Hale af kvindelige Paarørende op mod Alteret, hvor Daaben fandt Sted. Det Hele varede knap ti Minuter. Paa Veien fra Alteret til Kirkedøren forsynede enhver af de mandlige Gjæster sig med en kvindelig dito, og Arm i Arm drog Toget ud af Kirken. Det var bælgmørkt. En Mængde Indianer-Drenge og -Piger havde forsamlet sig udenfor og sloges om de Smaamønter, der blev kastede i Grams til dem. Bevæbnet med Lygter og Lys drog hele den glade Skare hjem til Festens Giver. Underveis lød Latter og Fnisen, smaa Hvin, naar Lysene gik ud — det hændte paafaldende ofte — og i den mest oprømte Stemning naaede vi det festlig oplyste Hjem, hvor Militær-Orkestret modtog os med Fanfare. Nu gik det løs med Dans hele Natten igjennem. Med passende Mellemrum forlod alle Herrerne Balsalen og drak Øl samt røg Cigaretter. Kl. 3 om Morgen blev der indtaget en solid Soupée, hvori smaa stegte Grise, Kalkuner og Ænder dannede pièces de resistance, flankerede af alle Slags henkogte Grøntsager, stegte Bananer o. m. A. Øl og Vin konsumeredes i store Kvantiteter, og da vi efter en stiv Times Anstrengelse havde spist os godt mætte og drukket saa Meget, som det paa nogen Maade kunde gaa an, var Bordet næsten tomt og Flaskerne ligesaa. Endnu en Times Tid varede Dansen, indtil den lidt efter lidt døde hen; det ene Par efter det andet var listet hjem.

I Peru danses omtrent de samme Runddanse og Kva-driller som i Europa, men der findes desuden en ganske aparte Dans: Lommetørklæde-Dansen kaldet. Jeg tror ikke, den kjendes andre Steder end i Peru og kan udføres med megen Ynde. I to Rækker stille Deltagerne sig op, Herrer og Damer, vis à vis, hver med et Lommetørklæde i Haanden. Under den spanske Musiks eiendommelige Rythme bevæge Parrene sig med smaa sirlige „Pas“ frem og tilbage snart mødende hinanden, snart fjernende sig eller kredsende omkring hinanden under stadige Arm- og Haandbevægelser samt Svingen med Lommetørklædet. Dansen skal aabenbart forestille en lille Kjærlighedsroman. De Elskende mødes, han gjør Kur, hun koketterer, han bliver varmere og varmere, hun trækker sig tilsyneladende kold tilbage. I sin Vrede over at blive afvist, vender han hende Ryggen med Foragt

og nu er det Damens Tur at fremstille den forsmaaede Elskerinde. Musiken bliver livligere og livligere, Fødderne trippe om som Trommestikker, Fagterne blive vildere og vildere. indtil pludselig Musiken efter en stærk Akkord stopper op. I dette Moment gjælder det for de Dansende at indtage en yndefuld Stilling med Legemet, da dette skal danne Afslutning paa Dansen, og som lønnes med en bragende Bifaldsstorm — hvis det lykkes.

Jeg har set Fandango i Spanien og Tarantelle i Italien, men ingen af disse overgaar Tørklæde-Dansen i Ynde. Den bør naturligvis danses med stor Discretion, og saaledes udføres den ogsaa paa et tidligt Stadium af Aftenen; senere, naar Dansen har ophidset Sanserne og Øl og Vin bortveiret Forsigtigheden, antager denne Dans ofte Former, som neppe kunne føres ind under Begrebet „passende“. De skønne Piger i Yquitos med de lynende sorte Øine udfolde en næsten vulkansk Lidenskabelighed, og Herrerne gjøre sig Umage for ikke at staa tilbage for dem.

Det gjør mig ondt at maatte sige det: Moral er ikke en Vare, der staar i høi Kurs i disse Egne. Om et Par Mennesker, der lever sammen, er blevet viet til hinanden eller om det hele Forhold kun beror paa gjensidig Tilbøielighed, derom spørges der ikke. De to Mennesker kunne være lige gode for det, mene de letsindige Godtfolk i Yquitos, og „Selskabet“ vender dem ikke Ryggen for den Sags Skyld.

Ligesom Spanierne elske Peruanerne Musik lidenskabeligt. Særligt ynde de Guitar-spil. Ofte lød i Nattens Stilhed over til mig i mit Sovekammer i Præfekturet de blide Anslag af et Guitar-Akkompagement, medens en kraftig Stemme sang en af de smukke peruanske Sange, som jeg fik saa kjær under mit Ophold i Yquitos.

*

*

*

Præfekten eiede en nydelig lille Kano, en Foræring af en Indianerhøvding, og holdt to faste Roere. Det var Halvblods Indianere, smukke, kraftige, brunrøde Karle, der til Fuldkommenhed forstod den vanskelige Kunst at manøvrere en Kano. Denne Baad samt dens Besætning blev stillet til min Disposition, og da jeg havde hørt omtale en Lagune — ikke

langt fra Yquitos —, der skulde være fuld af ynglende Krokodiller, bestemte jeg mig en af de sidste Dage til at foretage en Jagttur derhen.

Udrustet med Proviant, Riffel og Revolver startede jeg en Morgen Kl. 4. og blev af mine to Indianere roet op ad Floden mod Strømmen. Det var bælgmørk Nat, Himlen overtrukken, og det smaaregnede. Af og til brød Maanen frem og kastede kæmpemæssige fantastiske Skygger af Urskoven ned over Floden. Det var en ret uhyggelig Tur. Foruden Moskitternes Summen hørtes ingen anden Lyd end de smaa Pagai-Aarers regelmæssige Pladsken i Vandet. Af og til vexlede de to Indianere nogle Ord i deres for mig uforstaaelige Sprog. Ellers blev der ikke talt. Kanoen gled langs Strandkanten i Træernes dybe Skygge; ofte ragede de mægtige Grene ud over Kanoen. Jeg spændte uvilkaarlig Hanen paa min Riffel for at være klar til at tage imod en eventuel Fjende. En Gang udstødte den forreste Mand i Kanoen et skarpt: Aie! og bragte med et rask Slag af Aaren den lette Baad ud i Strømmen. Der lød et Plask inde ved Land, og saa var Alt stille igjen. Det har troligvis været en opskræmt Krokodille, som lod sig plumpe i Vandet. Regnen hørte efterhaanden op, men jeg var gjenneblødt og havde Kuldegysninger. Paa en Gang bemærkede jeg ligesom et dæmrende Lys paa de øverste Trætoppe; det accentuerede sig mere og mere, pludselig lyste hele Skoven i ildrødt Flammeskær: Bredden, Vandet i Floden, Træer og Grene, Kanoen selv og Indianerne i den — Alt farvedes luerødt; men kun et Øieblik varede denne sælsomme Belysning — i det næste Minut var det Dag, alt var lyst og klart, Fuglene begyndte at kvidre, Moskitterne vare som blæste bort. Uvilkaarlig kom jeg til at mindes Biblens lakoniske Fremstilling af Skabelsen, hvorledes Herren sagde: bliv Lys!, og der blev lyst. Det gik virkelig som ved Trolddom. I to Timer havde jeg siddet i Kanoens Agterende og stirret ud i Mørket, anstrengt mine Sanser til det Yderste for at gennemtrænge den omgivende bælgmørke Nat, uden at kunne se hundrede Alen foran Kanoen, og saa lige med Et blev det Dag, lyst og varmt og smilende. Vi gjorde Kanoens Forfangeline fast til en Gren og tog os et lille Hvil. En Daase Sardiner, nogle

Kiks og en halv Flaske Exportøl udgjorde min tidlige Frokost; mine røde Venner spiste nogle Skiver tørt „Pira-rucu“ og en Haandfuld „Manioc“, hvorpaa jeg trakterede dem med en dygtig Slurk Brændevin hver; det var et udmærket Maaltid, og med fornyet Livskraft klemte Indianerne paa Aarerne, saa Kanoen dansede henad Vandet. En Time efter dreiede vi ind i en smal Arm af Floden og roede op ad den en god halv Times Tid, hvorpaa mine Ledsagere gjorde mig det forstaaeligt, at nu kunde vi ikke ro længer; vi maatte ud af Kanoen, som blev gjort forsvarligt fast til et Træ. Fra nu af begyndte den besværligste Del af Expeditionen, idet vi maatte bane os Vei ind til Lagunen, der laa et lille Stykke fra det Sted, vi landede. Floden var dengang paa sit Høieste og havde oversvømmet det meste af Skoven, saa vi bleve nødt til at vade mange Steder. Flere tætte Buskadser huggede vi os igjennem, Træer maatte fældes; et Sted spærrede et uhyre væltet Træ Passagen; for at komme over det, afhuggede vi Grene og raadden Bark, hvorpaa vi med Øxen lavede Trin i Stammen. Det var en anstrængende Tur, og Sveden haglede ned ad mig. Min Riffel bar jeg over Skulderen, og Revolveren om Livet, og skjøndt intet af disse Vaaben veiede noget videre, vare de dog ineget generende for mine Bevægelser. Indianerne gjorde forøvrigt det meste af Arbeidet, vante, som de vare, til den Slags Udflugter.

Endelig kom vi da til en stor Aabning i Urskoven. hist og her saas enkelte Pletter Vand; ellers var Alt overgroet med store Bladplanter, Sivbuske og andre Plantevegetationer. Det var den efterstræbte Lagune.

Vi stod alle Tre stille og speidede ud mellem Træernes Grene efter Krokodillerne, som jo skulde være her i Massevis. Det var mig ikke muligt at faa Øie paa en eneste, indtil endelig en af Indianerne pegede hen paa en tyk Træstamme, der ligesom ludede ud over Vandet. Ganske rigtigt, der laa en uhyre Krokodille ganske fladtrykt ovenpaa Træstammen, ligesaa ubevægelig som Stammen selv. I en Fart fik jeg Riffelen klar, Hanen spændt, et omhyggeligt langt Sigte — lige under Armhulen, der hvor det mørke Rygpanser ender og den skidengule Bug begynder — Paff! Skuddet knaldede, og Ekkoet rullede hen over Lagunen. Krokodillen sank ligesom

sammen, endnu mere fladt ind til Træstammen, gled langsomt ned til den ene Side, og den livløse Kæmpekrop forsvandt med et Plump i Lagunens Mudder.

Havde jeg før haft Vanskelighed ved at faa Øie paa Krokodillerne, var det nu let nok. Skuddet havde aabenbart vækket hele Kolonien, og det var, som om Lagunen med Et var bleven levende. Overalt hvor jeg saa hen, væltede Krokodillerne frem fra Bredden, plaskende med Halen, arbejdende med de lange tunge Kroppe og de korte, klodsede Lemmer, til de naaede Vandet og forsvandt. Jeg sendte Skud paa Skud efter dem, og jeg tænkte netop paa, at hvis et Par af de feige Dyr gjorde omkring og angreb mig, havde jeg ikke været til at redde, thi hvor jeg stod, kunde jeg hverken komme frem eller tilbage og mine Fødder stak i Mudder til op over Anklerne, — da hørte jeg pludselig noget rasle tæt bag ved mig. Jeg vendte mig om, mine to Ledsagere vare borte, og ikke ti Alen fra mig arbeidede en vældig Krokodille sig frem, vistnok for at naa Vandet, men rigtignok ganske i Retning af mig. Den maatte henover det Sted, hvor jeg stod, det kunde jeg hurtig regne ud — den eller jeg maatte altsaa væk. Jeg fik i en Fart Riflen til Kinden og skød den lige i Hovedet, da den ikke var sin egen Længde fra Bøssepipens Munding. Den faldt om paa Siden, daskede lidt med Halen og var død. Situationen var klaret, men jeg rystede paa Benene som en Skoledreng, der skal have Prygl.

Jeg stod vist i over fem Minutter ubevægelig og ventede paa, om der muligvis skulde vise sig en ny Fjende, men det gjorde der ikke. Jeg raabte paa de to Roere, der klogeligen havde trukket sig tilbage, og langt om længe kom de da ogsaa tilstede og hjalp mig med at skære en Strimmel Hud af den døde Krokodille, for dog at have en Erindring med hjem om min Jagt. Det var første og sidste Gang, jeg kom saa nær til et af disse hæslige Amfibier. Det maalte mellem 12 og 14 Fod fra Snuden til Halespidsen.

Da vi skulde tilbage, var det mig ikke muligt at finde den Vei, vi lige havde banet; uden mine Ledsageres Hjælp havde jeg været redningsløs fortabt. Indianernes Sporesans er vist lige saa skarp som nogen Hunds; de høre og se

trods noget Rovdyr. — Vi kom i en Fart tilbage til Kanoen, fik den gjort los og roede bort.

Jeg havde hele Tiden, medens vi opholdt os i Urskoven, en underlig knugende Følelse, som først forlod mig, da jeg var ude paa Floden igjen og drev ned med Strømmen. Det er en let forklarlig Følelse, thi i Urskoven bevæger man sig som i Blinde, man ser Intet uden de nærmeste Træer og Buskadser; der er stille som i en Grav, da næsten alle Dyr sove om Dagen, Solens Straaler trænge ikke ned gjennem Grenene, Alt er indhyllet i et uhyggeligt Halvmørke.

Orchideésamleren Hr. Bungeroth foretog engang en Udflugt op ad en af Orinocoflodens Bifloder, kun ledsaget af en gammel Indianer, der oven i Kjøbet var fordrukken. Han roede den ene Aare i Kanoen og Indianeren den anden, ofte gik han i Land for at søge Parasiter. Alt gik godt til hen paa Eftermiddagen, da han for sidste Gang vilde gaa i Land. Med Bøssen paa Nakken trængte han et godt Stykke ind i Skoven, fandt nogle sjeldne Planter, blev ivrig, glemte, at han var i en Urskov, at Klokken var mange, og at han var ene. Da han saa paa en Gang kom i Tanker om Alt dette, var det for sent. Bungeroth raabte efter Indianeren med sine Lungers fulde Kraft, intet Svar kom tilbage. Den gamle Indianer var falden i Søvn i en Rus. Den ulykkelige Mand arbeidede sig frem i den Retning, han mente var den rigtige. Mørket faldt paa og han sank udmattet og hjælpeløs om. Efter en kort Hvile begyndte han igjen at trænge igjennem Skoven, men det var nu bælgmørk Nat; han kunde ikke se en Haand for sig og endte med at styrte ned i en Kløft. Han slog sig ikke, men brækkede Kolben paa sin Bøsse, som han derfor kastede fra sig som unyttig. Som han nu sad og overveiede sin sørgelige Stilling og lyttede til Rovdyrenes Brølen fra alle Sider, følte han med Et en heftig Smerte i sit ene Ben, han sprang op — det var som Stikket af en Gedeams, et til og atter et. Han løb som en Afsindig afsted. Han vidste nu, hvad det var: en Myresværm havde angrebet ham. Hvorsomhelst han satte sig ned, angreb den ham igjen. Den hele lange Nat blev han jaget omkring i Kløften af disse utrættelige morderiske Myrer, som han ikke kunde se

eller høre — han vidste kun, de havde fundet ham, naar han mærkede deres giftige Bid.

Det var en skrækkelig Nat. Tilsidst var Bungeroth saa udmattet og hans Ben saa ophovnede af Myrernes Bid, at han mente sig fortabt, han kunde ikke kæmpe længere — Myrene havde overvundet ham! Da stod Solen op, og i Dagslyset reddede han sig ud af Kløften. Dermed var han imidlertid ikke ude af Urskoven, og i sin sløve og hjælpeløse Tilstand havde han næppe reddet sig, dersom et kjærligt Forsyn ikke havde ført ham ind paa en af de smalle Skovstier, som Tapirerne lave fra deres Huler ned til Vandet. Denne Sti fulgte han, kom ned til Floden og blev optagen af en forbiseilende Kano.

Nei, Urskovene ere farlige og ligne ikke meget de Skove, som Jules Verne har bekrævet i sin Bog om Amazonfloden. Jeg mindes tydeligt hans Beskrivelse af en Urskov, hvor der vrimler af Hjorte og andre smukke, fredelige Dyr, og hvor de Elskende gaa omkring med hinanden under Armen, morende sig med at følge en Lian, der var en hel Mil lang. Som jeg laa agter i Kanoen under min udspændte Paraply, mindedes jeg denne Bog af Jules Verne og flere andre mere eller mindre videnskabelige Bøger, jeg havde studeret inden min Afreise. Hvor lidet ligner dog Fantasibilledet Virkeligheden, og hvor fattigt maa Sproget være, siden det saa daarligt kan tolke Forfatterens Mening!

Strømmen løb omtrent fire Mil, og Indianerne rørte kun Aarerne, naar Kanoen løb Fare for at tørne mod et eller andet Træ eller gaa paa Grund. De to Fyre havde efterhaanden faaet sig ikke saa ganske faa Slurke Brændevin og vare glade og fornøiede som Børn. De sluddrede og lo og sang indianske Sange. Saadan en Sang tager det gjerne en Times Tid at synge igjennem; der maa enten høre en Masse Vers til Sangen eller ogsaa improviserer Sangeren, og hele Melodien er vist næppe bygget over mere end 5 à 6 Toner Alt i Alt. Det bliver noget monotont at høre paa i Længden, men kan forøvrigt lyde ganske melodiøst. Hen paa Eftermiddagen naaede vi atter Yquitos. Det var virkelig en fornøielig Udflugt. Desværre blev det den første og sidste, da jeg to Dage efter maatte afsted med Damperen, der havde

losset sin Fragt og nu kun skulde have nogle Kasser Kautschuk ombord.

Der kommer ofte Indianere til Yquitos fra Rio Napo og Ucayali, og sommetider kan man tiltuske sig deres gode Vaaben, Buer og Pile. Indianske Vaaben blive desværre mere og mere sjældne, da Indianerne foretrække Ildvaaben, ligesom deres eiendommelige og smukke Bastdragt og Fjerprydelser forsvinde for at give Plads for Bomuldsbuxer, Glasperler og smaa Messingmedailler, slaaede i Hamborg. Det lykkedes mig at forøge min ethnografiske Samling med adskillige interessante Stykker i Yquitos og navnlig med en Del meget smukt forarbejdede Lerkrukker og Kar, som Indianerne bruge som Husgeraad, samt en temmelig stor Urne, der har været benyttet til deri at opbevare Asken af brændte Lig.

De forskjellige Indianerstammer behandle deres Afdøde paa høist forskjellige Maader: nogle begrave dem, andre brænde Ligene og opbevare Asken deraf, atter andre surre deres kjære Afdøde ind i en Hængekøie, hænge ham op i et Træ og lade Solen bage ham til Mumie. At studere de Indfødtes Sæder og Skikke er vist meget vanskeligt og fordrer i hvert Tilfælde et langt Ophold mellem Indianerne. Hvad jeg kan fortælle om dem, er kun enkelte Ting, som jeg har hørt Andre berette, og jeg kan naturligvis ikke indestaa for Sandheden deraf. Almindeligvis staa Kvinderne meget lavt, ere nærmest at betragte som Slavinder. Indianeren tager saa mange Hustruer, som han har Lyst til, den sidste er gjerne hans Yndlingshustru, de ældre maa arbeide for Føden. Jeg har set Indianere komme til Yquitos bærende Smaapiger paa Armen. Jeg troede naturligvis, det var deres Døttre, men hørte til min Overraskelse, det var Hustruer. Man skal vogte sig for at nærme sig en Indianers Hustru: hans Jalousi er skrækkelig: og skjøndt han selv behandler sine Kvinder med den største Ligegyldighed og Haardhed, myrder han uden Betænkning den hvide Mand, der forgriber sig paa en af dem. Dette gjælder dog kun den virkelig „vilde“ Indianer. De mere civiliserede Rødhuder, der bo i Omegnen af Yquitos, ere ikke slet saa farlige. De gamle Indianerkvinder ere dygtige til at tilberede Medicin, Trylledrikke og forskjellige Gifte.

De røbe aldrig Hemmeligheden ved disse Midlers Sammensætning. Brandsaar, Stik af Tusindben og Skorpioner samt Slangebid kunne de kurere øieblikkeligt; de brygge sammen en Drik, der skaffer rigelig Tilstrømning af Mælk til Moderbrystet; de kjende den Urt, som kan opvække Kjærlighed og gjøre Manden trofast mod sin Hustru. — Det var Noget, man kunde gjøre god Forretning med i Europa! Desværre holde de gamle, kloge Koner godt paa Hemmeligheden.

Jeg troede naturligvis ikke paa Fortællingerne om de Hexekure, Indianerinderne kunde udføre — og jeg tror for den Sags Skyld heller ikke paa det Altsammen endnu —, men i Yquitos og overalt paa Floden er man fuldt og fast overbevist om Rigtigheden heraf.

Præfekten, som i mange Retninger er et sobert og klart-tænkende Menneske, svor paa, at den Drik existerede, som kunde lænke en Mand til en Kvinde, lige til Døden skilte dem ad, og han viste mig et Exempel derpaa, og det var ganske vist slaaende: En ung fransk Kjøbmand var to Aar i Forveien kommen til Yquitos med en Sending Varer til Hr. Mouraille. En skjønne Dag var han forsvunden og blev langt om længe funden ude i Indianerbyen hos en halvgammel snavset Kvinde. Hun havde givet ham Trylledrikken, og nu var han hendes Slave, saa længe hun ønskede det. Jeg har med egne Øine set Parret, og smuk var hun virkelig ikke. Den unge Mand skulde reise hjem til sin Familie i Frankrig, men lod til ganske at have tabt Lysten hertil. Han levede i den usle Hytte sammen med det gamle Fruentimmer og lod til at befinde sig vel derved.

Den største Sjældenhed, der kan opdrives af „Indianersager“, er de smaa, indtørrede Indianerhoveder, knap saa store som en knyttet Haand. Jeg havde hørt dem meget omtale i Pará og Manáos, men de vare ikke til at opdrive for Guld; jeg havde aldeles slaaet mig af Hovedet at faa fat i en saadan Mærkværdighed og tænkte ikke videre over den Ting, før jeg saa et saadant Hovede hænge i Præfektens Dagligstue paa en Væg, omgivet af indianske Vaaben, Smykker etc. Jeg undersøgte dette Exemplar paa det Omhyggeligste. Det var virkelig ikke større end en Haand, Ansigtstrækkene aldeles et Menneskes, Ørene bitte smaa, men smukt formede,

som Indianerne udføre under Sang og Dans, men som de aldrig tillade nogen hvid Mand at være Vidne til.

* * *

Et Par Dage inden min Afreise begyndte mine Venner i Yquitos at bringe mig Gaver af forskjellig Slags. Jeg fik Vaaben, Smykker, Vaser og andre Rariteter, desforuden bragtes mig alle Slags Fugle og Dyr, saa jeg paa min Hjemreise havde et helt lille Menageri at passe, hvilket just ikke altid var til idel Glæde og Fornøielse for mig.

Præfekten vilde forære mig et prægtigt halvt udvoxet Exemplar af en Unca (Tiger) fra Rio Ucayali, men hvor megen Lyst jeg end havde til dette smukke Dyr, der var saa tam og kjælen som en Kat, maatte jeg dog afslaa Gaven, da den stadig skulde fodres med Kjød og jeg desforuden havde maatte anskaffe et stort Bur til den, da Kaptainen paa Damperen nægtede at lade den gaa løs omkring.

Den sidste Dag havde Præfekten inviteret alle Byens Honoratiores til en splendid Frokost til Ære for mig. Champagnen knaldede, Musiken spillede, og den ene Tale fulgte efter den anden med Ønsker om Held og Fremgang for mit Foretagende, for Yquitos, for Amazonfloden o. m. A. Jeg var virkelig dybt rørt over al den megen Venlighed og Gjæstfrihed, der blev mig vist, og gjorde et Forsøg paa ved Slutningen af Maaltidet at tolke min Taknemlighed i en spansk Skaaltale, hvilket lykkedes over Forventning, nærmest fordi Ingen hørte et Ord efter, hvad jeg vilde sige, men Alle brølede Bravo og klappede i Hænderne, lige fra det første Øieblik jeg aabnede Munden. Aldeles umotiveret faldt Musiken ind med en skingrende Fanfare og satte Punktum for min Veltalenhed. Det var den mest vellykkede Tale, jeg nogensinde har holdt.

Den 28de Mai om Morgen Kl. 9 stod jeg atter paa „Rio Branco“s Dæk klar til Afreise.

Alle mine Venner i Yquitos kom ombord for at ønske mig lykkelig Reise; Barthelet og hans Kone i Spidsen. Selv Præfekten kom ned, og efter ham to Soldater slæbende paa en stor Kasse. Det var den elskværdige Mands Afskeds-

gave: 5 Dusin Flasker Exportøl, „Löwenbräu“, en smuk og yderst velkommen Gave.

Glad og tilfreds tog jeg Afsked med Alle, og let om Hjertet saa jeg Yquitos forsvinde for mine Øine. Nu skulde jo hver Omdreining af Skruen bringe mig nærmere til mit Hjem. —

Carl Ludvig Müller.

Af Cand. mag. **Chr. Blinkenberg**, Assistent ved den kgl. Antiksamling.

Det er kun Faa, der tildeles et Liv ud over de firsindstyve Aar, endnu Færre, som i den høie Alderdom virksomt kunne varetage den Gjerning, de begyndte i deres Ungdom og viede deres Manddomsaars bedste Kraft. Men Alle, der kjendte nys afdøde Etatsraad Müller, vide, at han til sine sidste Dage bevarede sin Ungdoms aandelige Interesser, og at han uden nogensinde at trættes udførte sit store og ansvarsfulde Arbeide, lige indtil Legemets Kræfter i den sidste Tid helt nedbrødes.

Den Slægt, Müller tilhørte, har i flere Led skjænket Danmark dygtige Mænd. Hans Bedstefader *Frederik Adam Müller*, der var Stempelpapirsforvalter for Danmark og Norge, nærede varm Kjærlighed til Danmarks Litteratur og Historie. Flere af de literære Selskaber i forrige Aarhundrede var han med til at stifte; den indholdsrige og vigtige Portrætsamling i det store kgl. Bibliothek (*Pinacotheca Dana-Norvegica*) skyldes ham. Stor Fortjeneste har han ogsaa som virksomt Medlem af den Kommission, der grundlagde og indrettede den kgl. Mønt- og Medaillesamling. Bedre kjendt af den nulevende Slægt er dog F. A. Müllers Søn *Peter Erasmus Müller*, Professor i Theologi, senere Biskop over Sjællands Stift. De Arbeider, hvori han har behandlet Modersmaalet og Danmarks Historie, læses og skattes høit den Dag i Dag. De vare Frugter af den samme historiske Interesse, som hans Fader havde haft før ham, og som gik i Arv til hans Søn.

Carl Ludvig Müller fødtes den 9de Juni 1809. Efter at

være bleven Student 1826 valgte han Theologien til Fagstudium. Hans livlige og opvakte Aand gjorde ham tidlig bemærket. Theologisk Embedsexamen bestod han med Udmærkelse; to Aar senere (1834) vandt han Prisen for sin Besvarelse af Universitetets Opgave i østerlandsk Filologi „om det hebraiske Sprogs Historie i de Tidsrum, i hvilke den hellige Skrift er affattet.“ Atter to Aar senere udkom det eneste Arbeide i theologisk Retning, som han lod trykke, en Afhandling for Licentiatgraden af dogmehistorisk Indhold. Allerede samme Aar tiltraadte han med offentlig Understøttelse en langvarig Udenlandsreise, som førte ham gennem Tyskland, Frankrig og Italien. Denne Reise blev af gennemgribende Betydning; fra nu af træder Studiet af Oldtidens Historie og Kunst frem i første Række. Fra sine tidligere Studieaar medbragte han hertil et Grundlag, som i Fremtiden kom ham til stor Nytte: et indgaaende Kjendskab til de semitiske Sprog.

Efter Reisens Afslutning i 1839 har Müller, naar undtages flere kortere Studiereiser, uafbrudt virket i Kjøbenhavn; en Videnskabsmands Liv er jo sjælden rigt paa ydre Begivenheder. Strax efter Hjemkomsten tog han fat paa sine Studier i numismatisk Retning, det Omraade, hvor han har høstet rigest Anerkjendelse udover Fædrelandets Grændser. Opmuntring hertil mødte han især hos Kong Christian den Ottende, der selv havde stor Interesse for Arkæologien, og hos den bekjendte Professor i dette Fag ved Universitetet, P. O. Brøndsted. Det er ofte blevet udtalt, at Numismatik i én Henseende er en lidet taknemlig Videnskab: den ligger fjærnt for det store Publikum og byder sine Dyrkere kun den Tilfredsstillelse, der ligger i selve Arbeidet. Der er vel ikke Faa, som interessere sig for sjældne Mønter, som for andre Kuriositeter; men det er og bliver altid kun en snæver Kreds, der besidder Forudsætninger nok til med rigtig Forstaaelse at vurdere videnskabelige numismatiske Arbeider. Ud fra Nutidens Kulturforhold vil man vanskelig kunne forstaa, hvor stor Betydning de antike Mønter have for Studiet af Kunsten og Historien paa Grund af den stærke Individualisering, der i Oldtiden gjorde sig gjældende paa dette Omraade som paa saa mange andre. Der maa Ihærdighed til og varm Kjærlig-

hed til sit Emne for ikke at trættes i den isolerede Stilling, som en Numismatiker indtager i et saa lille Samfund som vort, og Müller besad begge disse Egenskaber i en sjælden Grad. De ydre Forhold var iøvrigt gunstige for hans Arbeide. 1841 blev han ansat ved det kongelige Mønt- og Medaille-kabinet, og det følgende Aar udnævntes han til Inspektør ved Samlingen.

Frugterne af Müllers Studier syntes at modnes langsomt. Men den, som kjender Numismatikens Stilling før Midten af vort Aarhundrede og véd, hvor strænge Fordringer Müller stillede til sig selv, vil ikke undres herover. Der fandtes ganske vist rundt om i alle Europas større Byer baade offentlige og private Møntsamlinger i stort Tal; der var ogsaa udkommet store grundlæggende Værker: Eckhels voluminøse og indholdsrige „Lære om de gamle Mønter“ og Mionnets „Beskrivelse af de gamle Mønter“ ville bestandig bevare deres store Betydning. Men Materialet var for en stor Del kritikløst indsamlet af Kuriositetsinteresse i længst fremfarne Dage, og store Omraader af Videnskaben laa endnu udyrkede hen, saa man famlede i Blinde, eller endnu værre, gik paa Vildspor. Det vil da forstaas, at Müller med sin særegne Vederhæftighed, med sit Krav til stræng Paalidelighed kun kunde gaa langsomt til Værks. Men saa udsendte han ogsaa i Løbet af faa Aar en Række Skrifter, som den Dag i Dag staa som stolte Monumenter, der for lang Tid ville kaste Glands over hans og Danmarks Navn. Det første, der udkom, var Skriftet om den makedoniske Konge Philips Mønter, Afhandling for den filosofiske Doktorgrad, 1855. Den væsentligste Del af Indholdet optoges i det store paa fransk skrevne Værk om Alexander den Stores Mønter (1856), som indbragte Forfatteren det franske Akademis numismatiske Pris. Nøie hertil slutter sig Afhandlingen om den thrakiske Konge Lysimachos's Mønter, der udkom Aaret efter. Det er ikke Stedet her at gjøre Rede for Gangen og Indholdet af disse Værker: de maa for stedse blive Fagvidenskabens Særeie og ville kun angaa det store Publikum indirekte, forsaavidt de benyttes og bearbejdes af den almindelige Historie. Et enkelt Træk vil kunne vise, hvor vanskelig Opgaven var. Ikke blot brugtes i hele Oldtiden Navnet *Philippus* om Guldstykker af lignende

Størrelse som dem, Kong Philip havde præget (paa samme Maade som vi taler om *Louisdorer*, selv om Mønten ikke bærer en Kong Ludvigs Billede), men man søgte ligefrem at efterligne Kong Philips Mønter i Præget, selv i meget senere Tider. Man vil forstaa, hvor stor Skarpsindighed og Nøiagtighed der da krævedes for ikke at blive ledet paa Vildspor. — Lad det være mig tilladt, inden jeg forlader disse Værker, at anføre et Par Ord af Fortalen til et af dem. De udtale i en klar og koncis Form det Princip, hvorefter Müller arbejdede ikke blot i sine numismatiske Undersøgelser, men ogsaa i andre Retninger. „Jeg har anset det for lidet heldigt at opstille Paastande, naar jeg ikke var i Stand til fuldt ud at bevise dem, og jeg tilstaar, at jeg føler ringe Lyst til at vove mig ud i de tomme Gisningers Udørken, hvor det er saa let at fare vild“. Med al den Resignation, som yttres sig heri, forklare disse Ord, at Müller har sagt saa lidt, som den senere Forskning har maattet omstøde.

Endnu et numismatisk Størværk faldt det i hans Lod at fuldende, et Værk, som har havt en mærkelig Skæbne. Allerede 1843 anmeldtes det officielt, at Falbe, der havde gjort sig fortjent ved sine Udgravninger og Undersøgelser af det gamle Carthago, og J. Chr. Lindberg, bekjendt for sine Kundskaber i de østerlandske Sprog, i Forening vilde udarbejde et Værk om det gamle Afrikas Møntvæsen; denne Opgave var bleven dem betroet af Christian den Ottende. Imidlertid lagde Vanskeligheder af enhver Art sig i Veien. Lindberg kom bort fra Hovedstaden, og efter faa Aars Forløb døde Falbe. Da ogsaa Lindberg var afgaaet ved Døden i 1857, syntes Alt at være gaaet i Staa. Men i 1859 overdrog Regjeringen Arbeidets Fuldendelse til Müller, og hans Energi skyldes det, at vort Fædreland kom til at indtage en fremskudt Stilling ogsaa paa dette Felt af den numismatiske Forskning. Skjøndt saa godt som Alt maatte tages op fra Nyt af, kunde han allerede 1860 udsende første Bind af *Numismatique de l'ancienne Afrique* og fuldende Værket i Løbet af de to følgende Aar. I et Supplementbind bearbejdede han siden (1874) det Materiale, som i Tidens Løb var kommet til. — Saa fjærnt liggende de behandlede Emner end kunne synes den store Almenhed, maa det dog fremhæves, at de betragtede fra Fagvidenskabens

Synspunkt just ligge fremme i Forgrunden. Det er ikke ubetydelige Detailundersøgelser, som Müller har foretaget; tværtimod bevæger han sig i de store Værker paa Omraader (Makedonien—Karthago), om hvilke Historiens Bølgegang i lange Tider har kredset.

Paaskjønnelsen af, hvad her var ydet, udeblev ikke. I 1856 optoges Müller baade i det svenske og i det danske Videnskabernes Selskab; fem Aar senere valgtes han til ordentligt Medlem af det arkæologiske Institut i Rom. Til den kongelige Møntsamling vedblev han bestandig at være knyttet. Efter Thomsens Død i 1865 udnævntes han til Samlingens Direktør.

Naar man kjender Müllers Virkelyst og Arbeidsevne, naar man véd, hvor aabent et Øie han besad for Alt, hvad der var skjønt, og hvor omfattende historiske og arkæologiske Kundskaber han havde, forstaar man let, at han maatte udfolde en rig Virksomhed ogsaa udenfor det specielle numismatiske Omraade. Det blev ham, som kom til at værne om Arven efter vor største Kunstner. Fra 1848, da han valgtes til Inspektør for Thorvaldsens Museum, har han ført Tilsynet med denne vor mest populære Samling; allerede tidligere havde han paa flere Maader været knyttet hertil. Ogsaa i Literaturen satte denne Virksomhed Spor. I Aarene 1847—51 udkom fra hans Haand den store Beskrivelse af alle Thorvaldsens Skatte, affattet baade paa Dansk og paa Fransk. Af den store Haandbogs mangeartede Indhold vil jeg særlig gjøre opmærksom paa Beskrivelsen af de græske, etrusiske og romerske Oldsager. Den videnskabelige Arkæologi er af sen Oprindelse, egentlig først grundlagt i Slutningen af forrige Aarhundrede, og det gik med den som med alle unge Videnskaber, inden Gæringsprocessen er overstaaet, og Anskuelserne have klaret sig. I deres Glæde over alt det Nye, som Forskerne saa udfolde sig, gik de for vidt. Sammenhængen mellem de mange forskjelligartede Oldsager, man som med ét Slag havde faaet Øiet aabnet for, og den antike Kultur, som aabenbarer sig gennem den græske og romerske Literatur, var klar nok. Men i overstrømmende Iver vilde man overalt finde Hentydninger til bestemte Forhold og Personer. At man f. Ex. paa en antik Vase kunde finde et slet

og ret Genrebillede, kneb det med at forstaa. I Reglen anvendte man megen ørkesløs Lærdom paa at finde ud af, *hvem* det nu var, som her var fremstillet, og *hvorfor*, og hvor man ikke kunde komme ud af det med det, som laa i Historiens klare Dagslys, dér hjalp man sig igjennem med Oldtids-Mystik og Oldtids-Symbolik. Det er Müllers store Fortjeneste at have holdt sig fri for Alt dette, medens Tiden ellers var fuld deraf, og ædrueligt at have tildelt de klassiske Oldsager den Plads, der tilkom dem.

Efterat Beskrivelsen af Thorvaldsens Museum var udkommen, randt en lang Række Aar, optagne af ivrigt Arbeide paa de store Møntværker. Da disse nærmede sig deres Afslutning, udsendte han fra 1861 af flere Afhandlinger (trykte i Videnskabernes Selskabs Skrifter), der bevæge sig udenfor Møntvæsenets snævrere Omraade. I Mangt og Meget bære de dog Præget af at være skrevne af en Mand, der har tjent sig op i Numismatikens strænge Skole. Ikke blot henter han med Forkjærlighed sine Exempler fra de antike Mønter: men Emnerne selv (hellige og betydningsfulde Tegn hos Oldtidens Kulturfolk) staa i visse Maader Møntlæren nær. Nogle af de Tegn og Symboler, hvis Betydning og Anvendelse Müller har forfulgt, leve endnu i Nutidens Sindbilledsprog. Dette gjælder saaledes om Merkurstaven. Hvor specielt dette Emne end er, har det dog sin Interesse at se, hvorledes Forfatteren i sin Behandling deraf tager Afstand fra den ældre Skole i Arkæologien, for hvilken alle den hellenske Kulturs Elementer i Stort som i Smaat vare sprungne fuldt færdige ud af den hellenske Aand. Müller beviser klart og bestemt, at Merkurstaven er et Laan fra Østerlandenes Kulturfolk. — Det sidste af de herhen hørende Skrifter, tillige det sidste større Arbeide, som Müller udgav, handler om Tegnet Hagekorset eller *Srastika*, det indiske Navn, som det stundom kaldes med. Der er intet Mærke, man hyppigere træffer paa Oldsager af alle Slags, heller intet, der er udbredt over et saa stort Landomraade som dette. Thi næsten alle Oldtidsfolk, som have efterladt os Minder om deres Kultur, have brugt det: Nordboerne, Inderne, Grækerne, Grækernes fjerne Forfædre Pelasgerne, den ældgamle Stamme, hvis Levninger

Schliemann har fremdraget af det ældste Troja, og mange andre. Og dets Anvendelse er ikke indskrænket til den hedske Oldtid: vi møde det gaadefulde Tegn paa de Kristnes Grave i Katakomberne og paa Gudebilleder, som tilbedes af det fjærne Østens Buddhister. Müller viser imidlertid, at alle de Tilfælde, hvor Tegnet er anvendt af Folk, der ikke høre til den indoeuropæiske Sprogæt, med større eller mindre Vished lader sig forklare som Laan fra det ene Folk til det andet. Selv om man ikke føler sig overbevist af alle hans Udviklinger om Hagekorsets Oprindelse og Betydning, beundrer man ikke blot den Lærdom, hvormed han har samlet og sondret det store Materiale, men erkjender ogsaa, med hvilken Sindrighed Tegnets Mening og Hensigt i mangfoldige Tilfælde er slaaet fast, og manges historisk Sammenhæng er udredet.

I de foregaaende Bemærkninger er det forsøgt at pege hen paa nogle af Mærkestene paa en Videnskabsmands Forfatterbane, en Bane, der strækker sig over det lange Tidsrum af mer end fyrgetyve Aar. De nævnte Skrifter henvende sig alle til Fagmændenes snævrere Kreds. Müller benytter altid en knap og tør Form og vælger de Ord, der saa bestemt som muligt udtrykke Tanken; Meningen tilsløres aldrig af halvklare og tvetydige Udtryk. De Emner, han har behandlet, ere alle af en saadan Art, at kun den, der møder med videnskabelige Forudsætninger, kan have fuldt Udbytte af hans Skrifter. Han har ikke følt sig kaldet til at gjøre Videnskaben tilgængelig for det store Publikum ved folkelige Bøger. Men man vilde danne sig et helt urigtigt Billede af Müller som Videnskabsmand, dersom man tænkte sig ham blot sysselsat med de strængt videnskabelige Problemer, tildels af meget speciel Art, som han har behandlet i sine Værker. Til Grund for disse laa en rig og levende Totalanskuelse af Oldtidens Kultur og Kunst, en klar Forstaaelse af de antike Livsvilkaar. Den yttres sig paa mange Maader ogsaa i de lærde Skrifter, men endnu fyldigere dog paa et andet Virke-Omraade: Ledelsen af den kongelige Antiksamling.

Müller var Direktør for Antiksamlingen fra 1866. De forløbne 25 Aar betegne et Vendepunkt i Museets Historie, som naar tilbage til det syttende Aarhundrede, til det af Frederik den Tredie oprettede Kunstkammer. Dette indeholdt i broget

Blanding Kuriositeter, sjældne Dyr, Misfostre, allehaande mærkelige og interessante Gjenstande, Kunst- og Industriprodukter, det var kort sagt et værdigt Udtryk for Tidens polyhistoriske Lærdom, der mere gik ud paa at samle end paa at skjelne og forstaa. Blandt de mangeartede Skatte fandtes ogsaa forskellige Oldsager, hvis Tal i Tidernes Løb stadig voxede, især efterat Samlingen i 1821 var omordnet og blevet til det saakaldte Kunstmuseum. I en lang Aarrække lededes dette af vor høitfortjente Oldgransker Thomsen; han sørgede godt for den antike Afdeling deraf, som under ham tog betydelig til, ved Indkjøb, ved Optagelsen af Christian den Ottendes store Privatsamling og ved Bistand fra Arkæologer og Kunstnere. Men Antiksamlingens Historie som selvstændigt Led i den Række offentlige Samlinger, Danmark besidder, begynder først i 1866, da Müller overtog Ledelsen deraf. Museet blev da skilt ud fra de øvrige Samlinger som et særligt Hele, der skulde gaa sine egne Veie og ikke længer betragtes som Anhang til de andre. I Müller fandt man en Mand, der besad et indgaaende Kjendskab til Oldtidens Liv og havde Klarhed over, hvad der maatte være Museets Maal: at give saa rigt et Indtryk som muligt af den antike Kultur. Med sjældne Evner har han arbeidet for Virkeliggjørelsen af dette Maal, og nu, da Antiksamlingen helt sprænger de trange Skranker, som ydre Forhold have sat, maa det siges, at han har naaet det. Han overtog en Samling, som indeholdt mange smukke Stykker, men ved Siden heraf havde store Huller. Hullerne ere i Tidens Løb blevne udfyldte, saa godt Midlerne strakte til, og Museet er blevet forøget med store nye Afdelinger, som repræsentere vigtige Sider af Oldtidens Kultur. Antiksamlingen er i de forløbne 25 Aar under den kyndige Fagmands Ledelse naaet saa vidt, at det med Hæder udfylder sin Plads ved Siden af vore andre Museer. Ja, endnu mere: skjøndt Samlingen naturligvis i Omfang ikke kan maale sig med dem, som findes i de store Landes Hovedstæder, kan den dog med Hensyn til alsidig Repræsentation for Oldtidens Kultur meget godt udholde Sammenligningen. Ogsaa paa dette Punkt maa Udlandet nu tage Hensyn til os; Antiksamlingen gjæstes og studeres jævnlig af fremmede Viden-skabsmænd.

Det var Müller en Sorg, at Museet er saa lidet kjendt blandt Folk herhjemme. Ydre Forhold, som Ingen kunde ændre, ere Skyld i, at det kun sjælden kan være tilgængeligt for Publikum. Med Glæde tænkte han paa den Tid, da ogsaa dette skulde ændres, og Samlingen under heldigere ydre Kaar kunde stifte mere Nytte og Glæde.

Offentlige Hverv udenfor sin Embedsvirksomhed har Müller kun beklædt faa af. I Slutningen af Halvtredserne og Begyndelsen af Tredserne var han i en Aarrække Medlem af Bestyrelsen for Samfundet til den danske Literaturs Fremme; det fulgte af sig selv, at han ogsaa blev Medlem af den Kommission, der i de sidste Aar har været nedsat for at forberede Omordningen af vore Museumsforhold. Efterhaanden som Samlingerne voxede, lagde Embedsgjerningen mere og mere Beslag paa hans Arbeidskraft. Men det beklagede han sig aldrig over; thi han følte ikke Arbeidet som en Byrde, men gik altid til det med Lyst og Glæde. Han vedblev bestandig at følge Videnskabens Udvikling og at tilegne sig, hvad godt der fremkom. Den Anerkjendelse, han høstede fra alle Sider, betragtede han kun som en Spore til videre Arbejde: han hvilede ikke paa de vundne Laurbær. I Mangt og Meget maa en Mand, der lever udover de firsindstyve Aar, synes den yngre Slægt at høre til den gamle Skole. Det var ikke alle Rørelser, der for Tiden ere oppe paa Aandslivets og Kunstens Omraader, som fandt Müllers Bifald; men det er jo heller ikke sagt, at Alt, hvad der glæder sig ved Døgnet's Gunst, lever længer end Døgnet ud. I Et og Alt var Müller en saa nobel Repræsentant for den gamle Skole, som tænkes kan. Hans Landsmænd have Grund til at mindes ham med Taknemlighed for, hvad han har været for sit Fædreland: en dygtig og flittig Gransker, der har ført sin Videnskab fremad, en samvittighedsfuld og nidkjær Leder af de Hverv, som vare ham betroede.

Kjøbenhavns Bombardement i 1807.

Brudstykke af et samtidigt Manuskript.

Meddelt af Cand. phil. **Holger Thalbitzer.**

I August Maaned 1807 kom en engelsk Flaade, over 500 Skibe stærk til Sundet. Man sagde, at den engelske Minister havde forlangt Kronborg, Kjøbenhavn og den danske Flaade af Kronprindsen, at det naturligvis var ham afslaaet, og at den formidable Magt, som laa i Sundet, først vilde bemægtige sig Kronborg.

Alt, hvad der ikke var Militært, flygtede fra Helsingør. De engelske Familier til Sverrig. Nogle af de Danske paa Landet, andre til Kjøbenhavn. Da min Mand troede Kjøbenhavn var det sikreste Sted, besluttede vi at reise derhen.

Jeg pakkede i Hast vort Sølvtoi, vore bedste Klæder og Linned sammen og forlod Helsingør med min Mand og vort eneste Barn. Jeg ventede aldrig at se vort Hus og Møbler mere. — Min Mand havde for 30,000 Rigsdaler Vine i Pakhusene i Helsingør, som han ogsaa frygtede vilde blive knuste af Bomber eller fortærede af Ild; — hvad vi havde mistet i Forveien*) gjorde os næsten ligegyldige mod det, vi nu frygtede at miste. Jeg bad kun Gud, at lade mig beholde min Mand og mit Barn, det øvrige kunde glemmes eller erstattes.

Nogle Dage efter vor Ankomst til Kjøbenhavn gjorde de Engelske Landgang; Kjøbenhavn blev beleiret til Lands og til Vands, og al Samkvem med den øvrige Del af Sjælland holdt op.

Nogle Levnetsmidler bleve overordentlig dyre og sjeldne. Brød havde vi i Overflødighed; men 1 Pd. Oxekjød kostede

---

*) To smaa Børn.

24 Skilling, Mælk var næsten slet ikke til at faa, og da de Engelske skare Vandrenderne over udenfor Byen, frygtede vi at komme til at mangle denne allerførste af Livets Fornødenheder. Lykkeligvis var der en Del Post- og Brøndvand i Kjøbenhavn; men desuagtet maatte enhver Huseier lade samle Vand i Tønder og Kar.

I tre Uger var Kjøbenhavn beleiret. De første 14 Dage tilbragte vi hos min Søster O., men da de Engelske truede med Bombardement, og hun boede i Vimmelskaftet, hvilket var saa nær ved Vesterport, besluttede vi, for at være mere i Sikkerhed, at leie Værelser hos M. paa Kongens Nytorv. Min Søster flyttede med os, da hendes Mand var i Holsten med Prins Christians Regiment. — Vi tilbragte endnu dér 8 Dage i Ro.

Den 2den September gik vi om Eftermiddagen til min Søster S. — Min ældste Broder kom og overtalte min Mand at følge med sig til R., hvor General Peymann havde sit Hovedkvarter, og hvor han sagde, Oboisterne blæste den deiligste Harmoni-Musik, han nogensinde havde hørt.

De havde næppe været borte en halv Time, da vi saa Ildstraaler krydsede sig i Luften, og hørte de frygteligste Knald af Bomber, Raketter, og Ildkugler, som nedstyrtede over det ulykkelige Kjøbenhavn. Min første Tanke var, at min Mand var i Fare. Jeg blev Gud ske Lov ikke længe i denne usigelige Angst, han kom tilbage med S. og min ældste Broder, som ikke vidle forlade ham, førend han havde set, at han lykkelig var kommen hen til os. Jeg skal aldrig glemme dette Venskabs Bevis af min Broder, som nu maatte gaa en langt længere Vei for at komme hjem til sin Kone og Barn.

Min Søster turde ikke blive i 3die Etage med sine Børn. Hun gik ned til Etatsraadinde F., som boede i underste Etage. Vi fulgte med hende. Det var ikke muligt at tænke paa at komme hjem i den Regn af Bomber og Raketter.

Mørket tog til, og Ilden glimtede mere frygtelig. Skraldene bleve heftigere og fulgte hastigere paa hinanden. Man raabte Brand fra alle Hjørner. Med et faldt en Bombe i S.'s Hus. Den sprang med et frygteligt Skrald i anden Etage, og M., som boede der, kom i største Angst løbende ned til

os. Vi vare nu 18 Mennesker i Fru F.'s Sovekammer, og kun var et lille Værelse. Vi troede os mere sikre der end noget andet Sted i Huset, da min Søsters Sovekammer var oven over, hvor S. havde ladet lægge en Mængde Sengklæder for at hindre Bomberne at gaa igjennem; men den Bombe som faldt første Nat i hans Hus, gik ikke igjennem Tag men gjennem Murene til hans Sovekammer, sønder slog hans Seng og Chatol, rev Kakkellovnen overende og faldt der ned i Stuen, hvor den sprang.

Næppe var den bleven slukket, førend en anden Bombe faldt i Gaarden og sønder slog alle Vinduerne. Strax efter faldt en Ildkugle hos vor Nabo og tændte. Vi troede os ikke et Øieblik sikre, men hvor skulde vi hen? Ild og Ødelæggelse omringede os. Jeg omfavnede min Mand og min Billy. Vort eneste Haab var at dø sammen.

Min Søster S. bar et af sine Børn. Min Søster O. dannede det andet. Pigen det tredje. Trines Børn klamrede sig op til dem. Fru F. sad paa Sengen, hvor en af hendes Døttre laa som havde Feberen. Den yngste Frøken F. bar den lille Francis H., hendes afdøde Søsters Søn. Det uskyldige Barn smilede og anede ikke, at hans Landsmænd behandlede saa grusomt. S. og Assessor F. vare paa Gaden med Brandfolkene, for at passe paa, hvor Bomberne, Ildkuglerne og Raketterne faldt, og for at hjælpe at slukke dem. De havde ogsaa lykkelig faaet Ilden dæmpet hos vor Nabo, men Mursten og Vinduer styrtede ned af Husene omkring os. Vi hørte Skrig af Kvæstede; Brandfolkene kjørte frem og tilbage, Vægterne raable uophørlig Brand. Det var en græsselig Nat. Klodden 5 om Morgenen sagtnedes Ilden, og Bomberne faldt ikke saa hyppige. Vi besluttede at gaa til Kongens Nytor hvor min Søster boede. Min Søster O. lovede at vise os den korteste Vei, men da vi kom paa Gaden, begyndte Bomberne at falde igjen. I den Forvirring, dette foraarsagede, forleiledes vi vor Vei. Vi vadede gjennem Gaderne i Glas og Grus. Endelig naaede vi da M.; men her turde vi ikke blive. En Bombe havde om Natten sønderknust den Seng, vi havde ligget i.

Min Søster gik nu i Kvæsthusgaden til min yngste Broder for at se om der var sikrere. Lidt efter sendte hun Br

efter os. Nu faldt kun enkelte Bomber og ingen Ildkugler og Raketter mere.

Kl. 6 naaede vi min Broders Hus. Her var kun faldet et Stykke Bombe i Gaarden, ved Siden af vor Kareth; men Gavlen af Mægler B.'s Hus, som er tæt ved min Broders, var styrtet ned, og næsten alle Vinduerne i Nyhavn vare sønderslagne. Min Broder maatte, som borgerlig Artillerist, være paa Volden. Hans Kone havde nylig gjort Barsel, og af Angst over ham havde Mælken knyttet sig i hendes Bryst.

Kl. 7 om Morgen holdt Bombarderingen op; men nu hørte vi alle de Ulykker, den havde foraaarsaget. 52 Vogne med Kvæstede og Dræbte vare blevne kjørte paa Hospitalet, og deriblandt var kun 2 Mandfolk, de øvrige Fruentimmer og Børn. Frøken H.'s Fod var saaledes bleven knust af et Stykke Bombe, at Benet maatte sættes af. Da vi kjendte hende meget godt, gjorde denne Ulykke os især ondt. Kl. 7 om Aftenen begyndte de Engelske igjen at bombardere. Tømmerpladsen og Hømagasinet bleve skudte i Brand. Den Lue, dette foraaarsagede, kan man ikke forestille sig. Paa den ene Side var Luften ganske rød. Over Søen ganske sort, men Masterne af de mange Skibe, der laa i Havnen, vare ildrøde af Luens Gjenskin. Der var Ild paa forskjellige Steder i Byen. I Kvæsthusgade, hvor vi vare, faldt kun Stykker af Bomber. Ingen Brandpile og Ildkugler; men vi saa dem flyve i Luften, og det forekom os undertiden, som om de vare lige over vort Hoved, men som om Vinden drev dem bort igjen. Vi saa med Længsel Dagen imøde, i Haab om nogle Timers Ophold; men forgæves. De Engelske vedblev et uophørligt Bombardement i 48 Timer.

Den tredie Nat brændte Frue Kirke og alle Gader der i Nærheden. Det blæste meget stærkt. Ilden greb om sig overalt og kunde ikke mere slukkes. Over hundrede Familier flygtede til Nyhavn. Nogle, for at lade sig sætte over Vandet til Christianshavn, andre, for at flygte fra de Gader, hvori det brændte, til Kvæsthusgaden, som endnu blev forskaanet for Brandpile og Ildkugler, men desuagtet var Skraldet af Bomberne, som sprang over vore Hoveder, saa stærkt, at vi hvert Øieblik frygtede at blive knuste.

Min yngste Broder havde ladet ladet lægge Smørottinger, Hvalfiske-Barder og en Mængde Kork paa Loftet over det Værelse, hvor hans Kone laa i Barselseng. I Værelset nederunder havde jeg lagt min Billy paa en Sofa, uden at turde klæde ham af: han sov sødt. Min Mand og jeg sad ved Siden af ham. Hele Natten kom Flygtende og Flyttegoods til min Broders Hus. Min Moder lod rede til dem saa godt som muligt. Børnene sov snart: Mødrene græd, Mændene gik, uagtet Morderredskaberne styrtede ned over dem, for at redde deres Tøi, som endnu var bleven tilbage.

Om Morgen kom min Broder fra Volden. Han sagde, at han aldrig havde ventet at se sin Kone, Barn eller Hus mere. Fra Volden havde det forekommet ham, som om den Del af Byen, der ikke brændte, blev knust af Bomberne. De ulykkelige Borgere, som stode dér, havde tilsidst aftalt med hinanden ikke at se mere mod Byen, og hvem der talte om Kone, Børn, Formue eller Hus blev straffet.

De Engelske havde anlagt et stærkt Batteri i min ældste Broders Have udenfor Vesterport og havde taget Besiddelse af hans Hus. Min yngste Broder maatte skyde paa det fra Volden.

Ilden brændte nu saa frygtelig, at der ikke var nogen Mulighed i at slukke den, da de fleste Sprøiter vare knuste af Bomberne. Ved en af dem bleve 11 Brandfolk dræbte paa én Gang. Frue Taarn var styrtet brændende ned om Natten og havde dræbt mange Mennesker og udbredt Ilden endnu mere.

En Bombe og en Brandkugle var falden i min Søster O.'s Værelser. Den Seng, min Mand havde benyttet de første 14 Dage, vi vare i Byen, var knust foruden næsten alle min Moders Meubler, som stode hos min Søster. I S.'s Hus var atter faldet en Bombe den anden Nat. Den havde sønderslaaet Lysekronen og Møblerne i Spisestuen og ved Explosionen revent Fløjdørene af deres Hængsler og kastet dem ud af Vinduet. Et Spisestel af Porcellæn, som stod i et Skab, var knust saa aldeles, som det havde været malet i en Mølle, Et Thestel derimod, som stod i et andet Skab i samme Stue, var ikke rørt. Panelet var ved Luftens Tryk presset ind i Muren.

Min Søster S. og hendes Børn vare flygtede til Christianshavn, hvor endnu ingen Bomber vare faldne.

Ilden brændte endnu den fjerde Nat. Tømmernændene bleve sendt ud for at hugge Husene ned i Nærheden, paa det den øvrige Del af Byen ikke skulde fortæres af Luerne. 300 Huse vare allerede brændte.

De Engelske kastede kun 3 Bomber den fjerde Nat, for at prøve om de kunde naa Christianshavns Taarn, men vi frygtede dog altid, det ikke vilde blive derved.

Ilden havde grebet saa skrækkelig om sig, at vi midt om Natten kunde læse den fineste Skrift paa Hjørnet af Nyhavn og Kvæsthusgaden, hvor vi stode, og saa med Følelser, som ikke lader sig beskrive, Luerne og Røgen, der væltede sig som store Skyer og udbredte sig alt mere og mere.

Jeg havde i 4 Nætter og Dage ikke været af mine Klæder. Desuagtet turde jeg ikke lægge mig til Sengs; men udmattet af Angst og Vaagen, kastede jeg mig paa Gulvet ved Siden af den Sofa, min Billy sov paa, og lagde mit Hoved paa en af Puderne.

Her sov jeg stødt og uforstyrret i to Timer, men da jeg vaagnede følte jeg Smerter i alle mine Lemmer, formodentlig af det haarde Leie. Jeg var saa vant til Bombernes frygtelige Skrald, at jeg i de første Øieblikke ikke kunde begribe den Stilhed, der omgav mig. Min Mand og min Billy sov sødt. I den anden Stue laa min Moder og min Søster. Lyset var næsten udbændt; og dog var det ganske lyst i Værelset. Jeg gik til Vinduet og saa Pakhuset lige overfor min Broders Hus ildrødt af Luernes Skin. Nu løb jeg ganske forskrækket til Hjørnet af Gaden.

Det forekom mig, som om Ilden alt havde naaet Gothersgade. Det blæste meget stærkt, og Lieutenant D., som jeg mødte, sagde, at ifald Vinden vendte sig, inden Ilden blev dæmpet, vilde Nyhavn være i Fare.

De Engelske havde truet med at bombardere Christianshavn næste Nat, ifald Flaaden ikke blev dem overleveret. Dagen derpaa blev deres Ønske opfyldt.

Vor Angst for Bomber, Raketter og Brandkugler var forbi; man havde faaet Magt med Ilden, men Byen truedes med Oprør.

En utallig Mængde Mennesker, hvoriblandt 500 Tømmermænd med deres Øxer havde forsamlet sig paa Kongens Nytorv og forlangte at vide Indholdet af Kapitulationen, og truede med at ødelægge den øvrige Del af Byen, ifald Flaaden blev overleveret de Engelske. Garden til Hest, Husarerne, Rytterne og Bosniakkerne søgte forgjæves at holde Styr paa dem. Denne Dag var næsten ligesaa skrækkelig som de andre. Fjender udenfor, Oprør inde i Byen, de brændende Ruiner, de mange ulykkelige Mennesker, som havde mistet deres Mænd, Koner eller Børn ved Bomberne og ved Ilden fra deres Fjender. Man kan ikke tænke sig større Elenighed.

Henimod Aften red Politimesteren, omringet af Garden, omkring i de fornemste Gader og læste Kapitulationen høit. Da ingen Officerer, Borgere eller Studenter toge Del i Oprøret, blev det endelig dæmpet. Den femte Nat sov vi roligt og uforstyrret; men havde den Harme Morgen derpaa at se vor skønne Flaade besat af engelske Officerer og Soldater. Flaaden laa lige udenfor min Broders Vinduer. Vi kunde høre dem raabe og fløite paa Skibene, og da vi lode os sætte over til Christianshavn for at se til min Svigerinde, som var der, saa vi dem skue triumferende ned paa de mange Baade, der roede frem og tilbage fra Christianshavn med Fruentimmer, Børn og Tøi, som var flyttet derud i Bombardements Dagene.

Christianshavn selv forekom mig som en Myretue, der er bleven forstyrret. Utallige Mennesker løb med Børn og Pakker, ligesom Myrene med deres Æg, frem og tilbage: det var næsten ikke mulig at komme frem. Om Eftermiddagen førte min Svoger L. os rundt blandt Ruinerne. Min Gud, hvilket Syn! Kjøbenhavns Ildebrand i Aaret 1795 var intet derimod. Dengang stod dog Murene; men her var ikke alene Husene brændte, men Murene sammenstyrtede, som om de havde været omvæltet af Jordskælv. Gruset, som laa i Gaderne, næsten en Alen høit, var endnu saa hedt, at jeg brændte mine Fødder ved at gaa derpaa. Frue Kirke syntes næppe at kunne hænge sammen og var ganske sort. Udenpaa Petri Kirke saa man kun enkelte Huller af Bomberne, men inden i vare Gravene og Ligkisterne sammenstyrtede og

knuste. Man sagde, at der i Kjøbenhavn var bleven kastet 30,000 Bomber, Brandkugler og Raketter, og deraf var 500 falden i Petri Kirke.

Vi mødte G.; han bad os se Ødelæggelsen i hans Hus. Vi turde næppe gaa paa de Gulve, som vare hele, de rystede under vore Fødder. Hos ham var falden 3 Ildkugler og 2 Bomber. Ildkuglerne vare de Mordredskaber, som havde gjort mest Skade. De vare fyldte med Søm, Glas, Krudt og en Slags Phosporus, som gav en afskyelig Lugt fra sig og næsten kvalte de Mennesker, som skulde slukke dem. Udvendig vare mange Jærnkroge, og naar en saadan Kugle sprang i et Værelse, hængtede Stykkerne sig fast i Gardiner, Tapeter, Senge osv. og brændte overalt.

Brandpilene vare over 2 Alen lange, de klæbede sig fast paa Murene og Væggene, hvor de faldt, og turde ikke slukkes med Vand, man maatte kvæle dem med vaade Klæder.

Vi gik til min Søster O. Her vare 2 Værelser i hver Etage aldeles ødelagte. Hos S. saa der endnu værre ud, og næsten hvert Hus, vi gik forbi, var mer eller mindre beskadiget. Vinduerne vare sønderslaaede paa dem alle. I et Hus i Nyhavn saa vi en Bombe, som var falden igjennem 5 Etager.

Dagen efter kørte jeg med min ældste Broder paa Vodroftsgaard. Udenfor Porten stode de engelske Skildvagter næsten tæt ved de danske. Et ærgerligt Syn! Længere hen ad Gl. Kongevei havde de irlandske Jægere Vagt. Udenfor Indkjørselen til min Broders Gaard laa leiret en Del Bjergskotter. Deres Dragt er meget romantisk; men deres Figurer, som jeg havde forestillet mig kæmpeagtige, ere netop det modsatte. De Bjergskotter jeg saa, vare alle smaa, gustne Mennesker, med nedbøiede Halse og krumme Knæ.

Min Broders Gaard og Have var besat af Hannoveranere. De vare meget høflige og lode os gaa omkring overalt. Obersten, som kommanderede dem, talte længe med os. Han sagde, iblandt Andet, at han vidste, General Berthier var i Kjøbenhavn. Jeg tænkte ved mig selv, havde han været dér, havde Du nok næppe været her.

Hvor var min Broders fortryllende Landsted bleven forvandlet i de 4 Dage, jeg ikke havde set det! Den deilige

Have var næsten aldeles ødelagt. I Frugthaven var Træerne nedhuggede, og i deres Sted anlagt et frygteligt Batteri, som skulde have udøvet Ødelæggelse den fjerde Nat over det ulykkelige Kjøbenhavn. De omhuggede Frugttræer og Grene vare brugte til at sammenholde Jordsækkene. Min Broders Hus var truffen af 3 Kugler fra Volden, som var gaaet lige igjennem det. Hans smukke Sal saa ud som en Vagtstue. I Kabinettet var en fortræffelig Kopi af Raphaels Madonna della Sedia bortstjaalen af de Engelske. Rammen hang der endnu. Jeg haaber min Broder vil lade den blive hængende som en Erindring om hans ubudne Gæster.

Da vi reiste tilbage til Helsingør, var Veien og Landsbyerne lige til Hirschholm besat af Engelske. Paa Markerne havde de bygget Hytter af Korn. Vi mødte nogle hundrede Bøndervogne, som skulde levere Brænde og Fourage til dem.

I Helsingør fandt vi alting ved det gamle. De Engelske havde ikke været der endnu; men i de 6 Uger, de bleve i Landet efter Kapitulationen, frygtede vi hver Dag de vilde komme og tage Besiddelse af Kronborg. En Dag nærmede de sig, og Allarm-Trommen gik. Den forskrækkede os mere i Helsingør end i Kjøbenhavn, hvor vi vare vant til at høre den.

Naar jeg eftertænker den Rædsels Tid, jeg har oplevet, maa jeg dog oprigtig tilstaa, at den ikke er mit Livs sørgeligste. — De Nætter og Dage, jeg har tilbragt ved mine Børns Dødsseng, var mig langt græsseligere. Dér led min Mand og jeg ene; dér saa vi dem lide, som vi elskede høiere end os selv, medens vi paa Gaden ofte hørte Sang og Latter. Her derimod vare vi Alle ulykkelige, Alle udsatte for den samme Fare. Enhver tog Del i den almindelige Elendighed, og selv derved blev den mindre. Enhver var lige forbittret paa den grusomme Fjende, som foraarsagede den; og da Faren nu var overstaaet, hvor inderlig takkede jeg Gud, som havde bevaret min Mand og min Billy og alle dem, der vare forbundne med mig ved Slægtskabs og Venskabs Baand.

Jeg har endogsaa siden hørt komiske Indfald, som bleve sagte af dem, der havde mere Mod end jeg, og som for et Øieblik opmuntrede os, endskjøndt Døden svævede over vore Hoveder. Den første, rædselsfulde Nat hos S. sagde Assessor

F. til Fru M., da Bomben var sprungen i hendes Værelse, at hendes Mand nok havde kastet den, siden den traf saa godt. Kapitain M. var nemlig bleven paa Landet, indtil de Engelske landede, og de tvang ham til at blive der. Min Mand sagde, at han troede de Engelske kastede saa mange Bombe i vort Nabolag, for at hævne sig paa „Dagens“ Forfatter. — Virkelig faldt der ogsaa en Ildkugle i Seidelins Hus, som er ved Siden af S.'s. Min Søster S., som den 30te Marts og 2den April 1801 havde vist saa meget Mod, raabte nu, omringet af sine grædende Børn: „O, Peymann! Peymann! kan du forsvare dette! lad os Alle gaa hen til ham og bede ham kapitulere strax.“ Min Svoger S. vilde bevise os, at naar en Bombe først gik over det høie Hus lige over for os, var det ikke rimeligt at den straks vilde falde ned, og troede derfor vi vare temmelig sikre; men i det samme faldt den omtalte Bombe i hans Hus, og han sagde ganske modfalden: Kinder, wir sind in Gottes Hand! (Børn, vi ere i Guds Haand!) Endnu et Øieblik stode vi i rædselsfuld Forventning, indtil Explosionen skete, og nu ilte alle Mandfolkene hen at hjælpe,

Assessor F. sagde siden til sin Moder, da han saa vi vare 18 Mennesker i hendes Sovekammer, at han frygtede hun vilde blive anklaget, fordi hun havde saa stort Selskab hos sig paa saa upassende Tid.

Den anden Nat saa vi Petzhold, Bogholderen paa Glas-Compagniet løbe frem og tilbage forbi min Broders Hus, og da vi Morgenen efter spurgte ham, hvad han havde haft saa travlt med om Natten, sagde han, at han havde maattet hente en Jordemoder. Jeg undrede mig derover, da jeg nogle Dage i Forveien havde set hans Kone, som ikke lod til at være frugtsommelig. Han svarede mig, at det ikke var til hans Kone, men til to frugtsommelige Koner paa Glas-Compagniet, som havde lagt sig til at sove paa en Bylt Dyner, og udbredt et Lagen over dem. Petzhold troede, det var en opredt Seng, og kastede sig derpaa. De stakkels Fruentimmer vaagnede i større Angst, og skreg, som om en Bombe havde kvæstet dem, og han maatte løbe efter Jordemoderen.

Den tredie Nat var iblandt de Flygtende, som søgte Husly i min Broders Hus, en Mand, som græd bestandig og hans Kone, som uophørlig skjændte paa ham. Han sagde grædende:

Kjære Kone, hvad skal vi gjøre ved vort fede Svin? Hun svarede: Sælg Svinet Mand, bring Svinet til Slagteren, tag Penge for Svinet. I det samme faldt en Bombe. Det er forfærdeligt, raabte hun med en saa skrattende Stemme, at vi, uagtet vor Angst, ikke kunde bare os for at le. Men kjære Kone, sagde Manden grædende, vore Malkekøer, hvad skal vi gjøre med vore deilige Malkekøer? — Køerne maa Du ikke sælge, Mand, raabte Konen, Køerne maa malkes, Mand, Køerne skal vi leve af. — Atter en Bombe, og atter hendes skrattende Udraab: det er forfærdeligt! Saaledes vedblev det hele Natten.

Dagen efter Kapitulationen kom min Søster S. fra Christianshavn med sine Børn. Hun fortalte os, at hun havde været hos M., hvor ogsaa Professor S. og hans Kone var. Fruen havde en Hund paa Skødet; forestil Dem min Skræk, sagde hun paa gebrokken Dansk til min Søster, han var bleven borte for mig! Min Søster troede, hun mente Professoren, og beklagede hende. Jeg havde lukket ham inde, blev hun ved, men i Dag kom han springende. Nu begreb min Søster, hun mente Hunden, og da hun selv i de Dage kun tænkte paa sin Mand og sine Børn, undrede hun sig over, at andre kunde tænke paa deres Hunde.

Min Svoger L. fortalte os, at da han den fjerde Nat, tilligemed nogle andre unge Mennesker havde Brandvagt paa Kancelliet, kom en af Kammeraterne op fra Kjælderen og holdt en lang Tale til dem, hvis Hensigt og Indhold de ikke kunde begribe. De tre Bomber, som den Nat bleve kastede mod Christianshavn afbrød ham: Han sagde med bævende Stemme: Jeg maa fatte mig i Korthed, mine Herrer. Jeg vilde have sagt dem, der var Vaabentilstand; men jeg mærker, det er ikke saa, og saa gik Manden ned i Kjælderen igjen.

Nogle Dage efter Kapitulationen kørte min Søster S. til Frederiksberg, for at se til sine Værelser og sit Tøi, hun dér havde ladet blive tilbage. En skotsk Major havde taget dem i Besiddelse. Hun kunde ikke bare sig for at sige til ham, at han ikke maatte være stolt over den Seir, de Engelske havde vundet over de Danske, for hvem har De fægtet imod, sagde hun, vore Mænd og Brødre, og hvem der kunde bære Vaaben vare paa Voldene; det er altsaa Koner, Børn, gamle

Mænd og Brandfolk, de have udøst deres Harmes imod. Majoren svarede hende ganske ydmygt, at det ikke var hans Skyld; men at han havde gjemt hendes Uhr og hendes Klæder i en Skuffe, som han gav hende Nøglen til. Imidlertid var dog en Del af hendes og Folkenes Tøj borte.

Min yngste Broder og min Mand kjørte Dagen efter udenfor Øster Port, for at se Batterierne der. En engelsk Officer, som fulgte dem, hvor de gik, sagde, at han især beklagede the poor Ladies (de stakkels Damer), men at det var de Danskes egen Skyld, som strax burde have overgivet Flaaden, da de dog maatte give den tilsidst. Min Broder svarede ham, naar Røvere anfalder Dem for at stjæle deres Pung, saa giver De den dog vist ikke, førend De mærker, at al Modstand er forgjæves. — Officeren gik sin Vei uden at svare derpaa.

Da de engelske Officerer fik Tilladelse til at komme ind i Byen, sagde en Dag en af dem til en Student, som han talte med paa et Billard-Hus, at Ingen betalte sine Folk saa godt som Kongen af England, og nu regnede han op, hvormeget en Soldat fik, hvormeget en Lieutenant osv. Jeg véd dog én, svarede Studenten, som betaler sine Folk endnu bedre, han giver ham det halve af, hvad han selv faar. — Hvem er det, spurgte Officeren. Schinderhannes, svarede Studenten. Hvorledes, min Herre, gjentog Officeren, sætter De Kongen af England i Lighed med en Røver. Enhver er Røver paa sin Vis, svarede Studenten, og Officeren gik uden at indlade sig videre med ham.

Lieutenant H. — havde ved et Udfald kastet sig i en Grøft og raabt, at han var blesset. Da man uagtet al Undersøgelse ikke kunde finde nogen Blessure, sagde han, ifald jeg ikke er blesset, saa er jeg dog forskrækkelig echauffert. Dagen efter var han meget pyntet og pudset. Den tapre Kapitein H. af Artilleriet mødte ham, og sagde: Jeg véd Fanden, hvor Du altid kan være saa frisert. Jeg har ikke haft Kam i mit Haar i 8 Dage.

Den 31. August, som var en saa glimrende Dag for vore Kanonbaade, talte jeg om Eftermiddagen med Desaugiers. Han sagde, at han ofte havde set de franske Soldater gaa med Enthousiasme i Krigen, men saaledes med koldt Blod

tage et Stykke Skraa i Munden, og gaa Døden med Ligegyldighed i Møde, som vore danske Matroser. havde han endnu ikke set. Da Politimesteren læste Kapitulationen høit for Folket og kom til det Sted, at Flaaden skulde overgives de Engelske, sagde en Matros til ham: Med Tilladelse, Hr. Etatsraad, skal vi ogsaa hale hende ud? Da Landeværnet flygtede for Fjenden ved Kjøge, sagde en Officer til en af dem: Lad mig se, Du bliver hos mig, Du er dog en flink Karl. Soldaten kløede sig bag Øret, og sagde: jeg kan just ikke sige jeg er saa meget flink; men jeg skal dog nok blive hos ham.

Madam F, fortalte mig, at en af hendes Piger havde sagt til en Landeværns Soldat, som stod og saa paa, at Livjægerne gik ud mod Fjenden: Det er en Skam, at I blive hjemme, og de stakkels Livjægere maa altid gaa ud og lade sig slaa ihjel. Han svarede: Jeg skal sige hende, vor Major har sagt, at saadanne Penneslikkere som Livjægerne kan de altid faa igjen; men saadanne Karle som vi, vare ikke saa lette at faa. De sjællandske Bønder fortalte Anledningen til Krigen med England saaledes: Den engelske Minister var kommen til Kronprindsen og havde forlangt Kronborg, Kjøbenhavn og Flaaden. Kronprindsen havde svaret: Bie lidt, jeg maa først tale med Bernstorff. Denne havde svaret Kronprindsen: Jeg maa først slaa op i de Bøger, jeg har arvet efter min Fader. I disse Bøger stod skreven: Paa ingen Maade. Dette sagde han til Kronprindsen, og Kronprindsen sagde det igjen til den engelske Minister, og derpaa fik vi Krig. Et Barn, som blev født i Bombardements Dagene, blev kaldet: Raquetta Bombardine. Efter Kjøbenhavns Kapitulation sagde en af Herrerne ved Kronprindsens Taffel i Kiel: Kjøbenhavn burde aldrig have overgivet sig, saalænge der var Hunde og Katte i Byen; det er let sagt, svarede en Anden, naar man har et Kyllingebein i Haanden. Min yngste Broder fortalte en Dag, han kom hjem fra Volden i Beleirings Tiden, at det var en Ynk at se de mange Hunde, som ledte efter deres Herre i de forladte og afbrændte Forstæder. De løb sommetider i Flokketal, sagde han, og tudede af Sult.

Min Søster L. sagde en Aften, imedens Kjøbenhavn blev beleiret, og vi talte om, hvem af vor Familie, der havde den

besværligste Post. Det er min Mand, for han er Straalemester i Kancelliet, og da han er kortsynet, kan han ikke engang se, hvor Ilden er. Min Søster S. sagde, at hun haabede hendes Mand vilde slippe med at være Politi-Adjutant, siden han var ved Fattigvæsenet. Ja, svarede min Søster L., i denne Tid holder alle Væsener op. Min ældste Broder sagde samme Aften til Madam J., som beklagede, at hun ikke vidste, hvor hun skulde være i Sikkerhed, naar de Engelske begyndte at bombardere: Jeg har intet Hus at byde Dem; men jeg har en Baad; dér vil jeg lægge min Kone i, naar Bombarderingen begynder, og saa vil jeg ro hende hen under Marmorbroen. Vil De ligge med dér, saa er Baaden til Tjeneste.

Dagen efter den tredie Bombardements Nat, da Ilden var saa heftig, at man ikke troede den kunde slukkes mere, sagde min yngste Broder, da han kom hjem fra Volden, at ifald Ilden naaede Nyhavn, skulde vor Moder, hans Kone og Barn flyttes ned i den brandfri Hvælving, som er i hans Hus, og Jernlugerne lukkes tæt til for dem. Han tændte ikke paa, at ifald hans Hus brændte, vilde Lugerne snart blive ildrøde, og de, der vare i Hvælvingen, vilde være blevne kvalte.

Da vi kom tilbage til Helsingør, besøgte den russiske Minister Alopeus os, og fortalte os, at der i Grev Schimmelmanss Palæ i Kjøbenhavn var faldet en eneste Bombe, som havde gjort for 20,000 Rigsdaler Skade. Den var faldet igjennem 3 Etager, havde knust nogle Speile til 500 Rigsdaler Stykket, en Del kostbare Lysekroner, brændt et Gulvtæppe, som havde kostet over 1000 Rigsdaler o. s. v.; han fortalte ogsaa, at Hesten paa Kongens Nytorv var bleven rørt paa Brystet af en Ildkugle, som formodentlig havde strøifet forbi et rødt Hus, thi det saa ud, som om Hesten virkelig var saaret, og som om Blodet løb ud af Brystet paa den.

Da de Engelske havde forladt Sjælland, stod min Broder en Aften paa Parterret ved Siden af en gammel Spidsborger, som idet han tog sig en Pris Tobak, sagde til sin Nabo: Jeg kan dog ikke sige, at de Engelske har været saa meget slemme imod os. Hvad behager? sagde et ungt Menneske, som stod bag ved og stødte ham saa stærkt paa Albuen, at Tobaksdaasen rullede langt ind under Bænken.

Man sagde, at General Peymann havde lovet en Belønning

af 5 Rigsdaler til den, der bragte ham en hel Bombe. Da de første Bomber faldt i Nyboder den 2den September, kastede Matroserne sig over dem, og raabte: vær velkommen, i Haab om at faa de 5 Rigsdaler, men Bomberne sprang, og de ulykkelige Mennesker fløi i Luften. G. fortalte os, at der nogle Dage efter Kapitulationen blev begravet i al Stilhed over 400 Mennesker paa Amager, som vare blevne knuste af Bomberne.

Nogen Tid efter vor Tilbagekomst til Helsingør, blev der taget adskillige engelske Kjøbmænds Skibe af Færgefolkene. De engelske Krigsskibe, som laa ved Sverrig, truede med at ville stikke Ild paa Skibene, ifald de ikke fik dem igjen, og da Priserne laa ganske nær ved Byen, havde den været udsat for stor Fare, dersom de havde opfyldt deres Trudsel. Dette foruroligede os meget, og vi sov næsten ingen Nat rolig. For at gjøre min Angest fuldkommen blev min Billy meget syg. Gud ske Lov, han kom sig igjen, de engelske Krigsskibe forlode os, og vi haabe nu at leve i Ro, idet mindste til næste Foraar. Imidlertid er al Handel her forbi.

Min Mand taber betydeligt ved Preussens og Danmarks paafølgende Krige; dog haabede han at beholde saa meget tilbage, at vi, ifald der ikke snart bliver Fred, kan reise herfra eller købe os en Gaard paa Landet. Jeg tør ingen Planer gjøre for Fremtiden; men jeg vil bære Alt, hvad der end kan hænde mig, med Taalmodighed, naar jeg kun maa beholde min Mand og min Billy.

Den 4de December 1807, da jeg slutter denne Bog, kom de eneste 2 Linieskibe, Danmark nu eier, lykkelig hertil fra Norge. Færgefolkene klattrede paa Masterne af de engelske Priser, de havde taget, utallige Mennesker stode ved Toldkammeret og paa Broen, svingede Hattene og tilraabte dem 3 Gange et lydeligt Hurra; som blev besvaret fra Linieskibene. Enhver Dansk følte i dette Øieblik Patriotismens Tryllekraft. Næsten intet Øie var tørt, og dog tindrede Glæden i dem Alle. Den brave Kapitein Jessen, som førte det ene Linieskib, seilede om Natten, imedens han laa ved Norges Kyster, midt igjennem den engelske Escadre, som om Dagen forgjæves havde opfordret ham at overgive sig. Han havde i Forveien sagt til sine Folk, at, da han havde besluttet at

forsvare sig til det yderste, og naar han ingen Redning saa, hellere vilde lade Skibet flyve i Luften end overgive det til Fjenden, bad han dem, som frygtede, at gaa i Land, medens det endnu var Tid; men de svarede Alle, at de vilde dø med ham og ikke en Mand forlod Skibet.

Tyge Brahe og Italienerne.

Af F. R. Frlis.

Tyge Brahe fortæller selv i et Par af sine Skrifter, at han paa sin Udenlandsreise 1575 var i Norditalien og tog derfra til Basel, og senere til Regensburg, hvor han var tilstede ved Keiser Rudolf II's Kroning. Efter Gassendi's Beretning opholdt han sig nogle Dage i Venezia og fandt stort Behag i denne By, hvor han ogsaa skal have stiftet Bekjendskab med lærde og fornemme Mænd. Det er i al Fald den eneste Gang, han har været i Italien, skjønt han senere stod i Forbindelse med italienske Lærde og med adskillige af sine egne Landsmænd, der kom længere sydpaa end han selv. I det 16de Aarhundrede var der som bekjendt ikke faa Reisende fra de nordlige Lande, der drog til Italien, især for at studere ved de berømte Universiteter i Padua og Bologna, og flere af dem fortsatte Reisen videre til Orienten. Det sidste skal f. Ex. have været Tilfældet med Tyge Brahes Broder Knud Brahe, der forøvrigt blev indskreven ved Universitetet i Padua den 31. Oktober 1579, samme Dag som Claus Podebusk.

Blandt de italienske Astronomer, som Tyge Brahe kom i Forbindelse med, indtager Johan Anton Magini en fremragende Plads. Magini var født i Padua 1555, og blev 1588 Professor ved Universitetet i Bologna, i hvilken Stilling han døde 1617. Han var i sin Tid meget anset som Astronom, og ikke mindre som Astrolog, og han har udgivet en stor Mængde matematiske og astronomiske Værker, hvoriblandt flere vidtløftige Tavler og Efemerider. Han korresponderede ligeledes med Kepler

og flere berømte Astronomer, og med flere af Tyge Brahes Landsmænd og Disciple, som derfor her maa omtales i Korthed. Blandt disse maa vi først nævne Gellius Sascerides, der var født i Kjøbenhavn 1562, blev indskreven ved Universitetet i Padua 1589, og døde som Professor ved Kjøbenhavn's Universitet 1612. Han var i nogle Aar hos Tyge Brahe paa Hveen, saavel før som efter Opholdet i Padua, og blev forlovet med Tyge Brahes Datter Magdalene; men han ophævede Forlovelsen, hvilket gav Anledning til en vidtløftig Retssag, idet Tyge Brahe søgte at bevise, at Skylden ikke laa hos ham eller hans Familie, men uden at der egentlig opnaaedes noget Resultat. — Frants Gansneb Tengnagel fra Westfalen var af adelig Stand. Han var i nogle Aar paa Hveen hos Tyge Brahe, fulgte med ham til Bøhmen og blev senere gift med Brahes Datter Elisabeth. Efter Brahes Død kom Tengnagel i Keiser Rudolf II's Tjeneste og døde i Prag 1623. — Thomas Finke, født i Flensborg 1561, studerede ved flere udenlandske Universiteter, og var bl. A. i Padua 1583—87. Han døde i Kjøbenhavn 1656, efter at have været Professor i 65 Aar. I en mathematisk Bog, som han udgav 1583, udtalte han sig med stor Agtelse om Tyge Brahe, men kom senere i et mindre godt Forhold til ham, uden at man kjender den egentlige Grund dertil.

Magini har selv udgivet en stor Del af sin Brevvexling med de nævnte og flere lærde Mænd, og den er trykt som Tillæg til et stort astronomisk Værk, der udkom i Venezia 1604. Men dette Værk er en literær Sjældenhed, som f. Ex. ikke findes i vore Bibliotheker, og desuden er en Del af Maginis Brevvexling helt udeladt eller kun meddelt udlogsvis. Saa meget glædeligere var det derfor, at den største Del af Maginis originale Brevvexling med Tyge Brahe, Kepler og flere berømte Astronomer for nogle Aar siden blev opdaget i den grevelige Familie Malvezzi Medicis Familiearkiv i Bologna, og at man strax tænkte paa at udgive denne Samling. Udgivelsen er for faa Aar siden bleven besørget af den lærde Professor Antonio Favaro i Padua, der har beriget den astronomiske og historiske Literatur med en lang Række værdifulde Værker, og for Tiden er bekjæftiget med en ny Udgave af Galileo Galileis Værker, hvortil den italienske Regjering har

bevilget store Summer. Favaro har ikke blot udgivet Brevene fra og til Magini, men ogsaa ledsaget dem med mange udførlige og værdifulde Oplysninger om Datidens Personer og Forhold. Alle de Breve, som findes i Manuskriptet, danne en Hovedafdeling af det trykte Værk, medens nogle andre, som man kun har fundet i trykte Værker, ere meddelte i et Tillæg *).

Brevvexlingen mellem Tyge Brahe og Magini tog sin Begyndelse, noget efter at Gellius Sascerides var kommen til Padua, og efter at Tyge Brahe havde offentliggjort sit nye Verdenssystem, som han tillagde saa stor Betydning, og som han meget ivrigt søgte at faa anerkjendt overalt. Han offentliggjorde det i et større astronomisk Værk, som blev trykt i hans eget Bogtrykkeri paa Uraniborg og blev færdigt 1588. Samme Aar reiste Gellius til Padua; men han havde adskilligt at besørge underveis og blev først indskreven ved Universitetet i Padua den 25. Oktober 1589, samme Dag som Frederik Rosenkrands og Hans Poulsen Resen. Tyge Brahe forærede Gellius et Exemplar af den omtalte Bog og lod ham medtage et Par andre Exemplarer, som ligeledes skulde bortforæres. Det ene af disse var bestemt til Landgrev Wilhelms Hofastronom Christoffer Rothmann i Kassel, hvorimod Landgreven selv først fik Bogen noget senere. Den var nemlig at betragte som anden Del af et større Værk, hvis første Del Tyge Brahe snart ventede at faa færdig, saa at han kunde sende Landgreven dem begge; men hverken Landgreven eller Tyge Brahe oplevede at se første Del færdig. Et andet Exemplar af Bogen fik Gellius med til Padua, for at kunne sende det til Magini. Det varede dog noget, inden Gellius fik Leilighed til at sende Bogen videre, og han lod da medfølge et Brev til Magini, af 15. Januar 1590, hvori han gav udførlige Oplysninger om Tyge Brahes astronomiske og literære Arbejder, og bad Magini om at meddele Tyge Brahe sin Mening om Bogen, enten direkte eller gennem ham. Brevvexlingen mellem Gellius og Magini fortsattes nu i et Par Aar. Den

---

*) Carteggio inedito di Ticono Brahe, Giov. Keplero etc. con G. A. Magini. pubbl. da Antonio Favaro, Bologna 1886. Desuden er her benyttet et Par mindre Afhandlinger af A. Favaro, trykte i italienske Tidsskrifter, samt nogle utrykte Breve m. m.

dreier sig for en stor Del om Tyge Brahes astronomiske Virksomhed, og flere af Brevene fra Gellius indeholde lange Uddrag af Brahes. I sit sidste Brev omtaler Gellius, at han stod i Begreb med at drage til Frankrig. Gellius er den af Maginis Korrespondenter, af hvem der findes flest Breve i den Malvezzi-Medici'ske Kodex.

Magini ventede med at sætte sig i direkte Forbindelse med Tyge Brahe, fordi han først vilde have en Bog færdig, som han kunde sende ham. I sit første Brev til Brahe af 13. Septbr. 1590, takker han for den ved Gellius oversendte Bog, i hvilken Brahes Verdenssystem var beskrevet; men har dog Et og Andet at indvende mod dette. Brevvexlingen fortsattes i omtrent halvandet Aar, og Magini, der udgav astronomiske Tavler, kunde nok have Brug for gode Observationer og andre astronomiske Meddelelser fra den Tids første Observator. Hvad han udbad sig af Sligt, blev i Reglen beredvilligt meddelt; men undertiden undskyldte Brahe sig med, at da Brevene skulde sendes en lang Vei og gaa igjennem mange Hænder, var man udsat for, at de kunde blive læste af Uvedkommende, som kunde benytte sig af Indholdet, og det er rimeligt nok, at han virkelig frygtede for, at noget Saadant kunde ske. I et Par af Brevene er der Tale om et Privilegium for Tyge Brahes Skrifter, som Magini skulde ansøge om hos den venezianske Regering; men han gav ikke synderligt Haab om at kunne udrette noget i den Retning. Brevvexlingen mellem Tyge Brahe og Magini standsede, da Gellius 1592 forlod Padua, men blev paany optagen flere Aar senere, efter at Tyge Brahe havde set sig nødsaget til at forlade Fædrelandet.

Fra Dresden sendte Brahe den 28. November 1598 et Brev til Magini, hvori han giver en udførlig Beretning om Aarsagerne til Bortreisen, der dog ikke for os indeholder synderlig Nyt. Han lod den ovennævnte Frants Tengnagel reise til Italien for at overbringe dette Brev, og for at besørge flere Ærinder udrettede hos Magini og Andre. Tyge Brahe kunde atter denne Gang, ligesom en halv Snes Aar tidligere, sende Magini en ny Bog, som han havde udgivet, nemlig „Astronomiae instauratae Mechanica“, der især indeholder en Beskrivelse af hans Instrumenter. Den udkom i

Begyndelsen af Aaret 1598, og var trykt paa Wandesborg, men kun i et lille Oplag, da den kun var bestemt til at bortforæres til lærde og fornemme Mænd, som der skulde vises særlig Opmærksomhed, og Tengnagel havde nok flere Exemplarer med paa Reisen til Italien, for at kunne anbringe dem paa passende Steder. Men forøvrigt havde Tengnagel en særegen Kommission til Magini, hvorum man faar yderligere Oplysninger af nogle senere Breve. Det er en Sag, der egentlig ikke har bidraget til at kaste forøget Glans over Tyge Brahes Navn, uagtet det netop var dette, den gik ud paa. Tyge Brahe ønskede nemlig, at der i Italien kunde blive udgivet en Lovtale over ham, og for at den kunde blive aldeles paalidelig, vilde han selv gennemse den, inden den blev trykt. Magini gik tildels ind paa Sagen, skjøndt den neppe har tiltalt ham synderlig. Med stort Besvær og ved Andres Hjælp fik han oversat nogle herhenhørende tyske Skrivelser, som Tyge Brahe havde sendt ham og begyndte maaske paa et Udkast. Men senere skrev Magini til Brahe, at han tænkte paa at overdrage dette Iverv til Bernardino Baldi, der paa den Tid netop var beskjæftiget med at skrive de berømte Mathematikers Levnet, og dette havde Brahe ikke Noget imod. Der blev forhandlet videre om Sagen, men da Brahe døde faa Aar senere, faldt den bort af sig selv. Den har formodentlig heller ikke synderlig interesseret Baldi, i hvis trykte og utrykte Skrifter man ikke har fundet Spor af den.

Men Sagen har sin Forhistorie, og tager man Hensyn til denne, vil Tyge Brahes Færd maaske komme til at staa i et noget mildere Lys end ellers. Tyge Brahe var efter sin egen Mening aldeles uskyldig i al den Modgang, han havde maattet lide, og som havde foranlediget hans Udreise af Danmark. I Stedet for den Anseelse, han havde nydt i sit Fædreland i Kong Frederik den Andens Dage, mødte han nu kun ufortjent Ringeagt hos de Fleste af dem, der i Følge deres Stilling burde have været hans og Videnskabens Beskyttere, og det uagtet han ved sine videnskabelige Bestræbelser stedse mere og mere havde henledet hele den lærde Verdens Opmærksomhed paa sig. At dette sidste var Tilfældet, derom forelaa der Vidnesbyrd nok i de Lærdes Skrifter, for ikke at tale

om den Mængde latinske Digte, der netop ved denne Tid strømmede ind til ham fra alle Kanter, og i hvilke hans videnskabelige Fortjenester lovpristes i høie Toner. Saaledes kunde der hos ham nok opstaa et Ønske om, at der kunde blive givet Efterkommerne en paalidelig Beretning om Sagens rette Sammenhæng. Men hertil kommer endnu, at han vilde have det tilstundende Aar 1600 betragtet som et Jubelaar i astronomisk Henseende. Han haabede, at han inden dette Aar kom, skulde have fundet et nyt, roligt Tilflugtssted for sig selv og sin Videnskab. Foruden de Skrifter, han allerede havde udgivet, var der i en Del Aar bleven arbeidet paa flere, som skulde udgives. Der var især et større astronomisk Værk, som i længere Tid havde været næsten færdigt, men hvis Udgivelse hidtil, snart af en og snart af en anden Grund, var blevet opsat, uagtet Udgivelsen flere Gange havde været omtalt som nær forestaaende, og skulde det nu endelig lykkes at faa dette og flere Værker udgivne senest i Aaret 1600, saa vilde dette Aar derved blive saa meget mærkeligere i Astronomiens Historie. Tyge Brahe stod i venskabeligt Forhold til de ansete danske Historikere: Anders Sørensen Vedel og Niels Krag, og han haabede, at Vedel i det mindste vilde gjøre nogle Optegnelser om ham, som engang kunde blive trykte. Der var dog et andet Sted, hvor han snarere kunde vente at se en saadan Beretning offentliggjort i en nær Fremtid. Den lærde Theolog og Historiker, Professor David Chytræus i Rostok var nemlig paa den Tid bekjæftiget med at fuldføre et større historisk Værk, i hvilket en Beretning om Tyge Brahes senere Skjæbne kunde finde en passende Plads, og han var villig til at opfylde Brahes Ønske, om at optage en saadan. Han skrev en Beretning, der vandt Brahes Bifald; men ingen af de to Venner oplevede at se den trykt. Chytræus betragtede ogsaa det tilstundende Aar 1600 som et Jubelaar, men i kristelig Henseende, og han ønskede og haabede, at det for ham selv maatte blive et Jubelaar paa den Maade, at han i dette Aar maatte indgaa til Evigheden. Hans Ønske opfyldtes, idet han bortkaldtes den 25de Juni 1600. Beretningen om Tyge Brahes Udreise af Danmark, fandtes blandt Chytræus' Manuskripter, og der blev senere forhandlet med andre tyske Lærde om, hvad der nu skulde gøres ved

den Sag. Naar der først var Tale om en kortfattet Beretning, som kunde indføres i et større historisk Værk, saa kunde man efterhaanden gaa videre, indtil der blev Tale om et Slags Festskrift, der kunde udgives i Anledning af Jubelaaret. I et saadant Skrift kunde der gives en sammentrængt Udsigt over Astronomiens Historie fra de ældste til de nyeste Tider, med Betragtninger over, hvorledes Astronomien havde haft sit Hovedsæde snart i én Verdensdel og snart i en anden, og hvorledes den ophøiede Videnskab engang havde fundet Beskyttelse i det høie Norden, men ved Tidernes Ugunst var bleven fortrængt derfra, og tilsidst havde fundet et sikkert Tilflugtssted hos den store og mægtige Keiser Rudolf i Prag. En saadan Betragtning var rigtignok temmelig ensidig; men den fandt dog Indgang flere Steder, og i Henhold til den blev der virkelig af en tysk Lærd udarbejdet en kortfattet Udsigt over Astronomiens Historie. Men Sagen mødte forskellige Hindringer, og Festskriftet udkom ganske vist ikke. For Tyge Brahes eget Vedkommende blev Aaret 1600 vistnok heller ikke saaledes, at det ret vel egnede sig til at være et Jubilæumsaar eller til Fuldførelsen af videnskabelige Arbejder. Efter Bortreisen fra Danmark fik han heller ikke selv udgivet Mere end den ovennævnte Bog, der udkom 1598, og efter hans uventede Død i Oktober 1601 maatte de ikke fuldførte Skrifter gjøres færdige og udgives af Arvingerne, saa godt det lod sig gjøre. Meget havde han efterladt ufuldendt; men det var dog en altfor stræng Dom om ham, der udtaltes i et Brev fra Adrian van Roomen til Magini (10. April 1602), og hvori siges, at Tyge Brahe efterlod alle sine Arbejder ufuldendte og at han i sine senere Aar holdt mere af Bægere end af Bøger*).

I Brevvexlingen mellem Tyge Brahe og Magini er der Tale om nogle mærkelige Uoverensstemmelser mellem ældre og nyere Observationer, og om hvorvidt Grunden hertil kunde ligge i, at Polhøiden i Tidens Løb kunde have forandret sig,

---

*) Ticho Brahe obiit. ac opera sua omni reliqui imperfecta; sub finem vitae, hoc est tribus aut quatuor annis ante mortem, ita studia Mathematica tractabat, tanquam si ea nunquam gestassent. Poculis delectatus magis quam libris (A. Favaro, Cargio inedito di Ticone Brahe, etc. p. 89, 249.)

hvad Brahe dog ikke antog. Det ansaas for ønskeligt, at der kunde blive sendt Observatorer til Alexandria, hvor Ptolemæus i sin Tid havde observeret, for at gjøre nyere og nøiagtigere Observationer, hvoraf Polhøiden m. m. kunde bestemmes. Et Forslag herom var fremkommet allerede 1590, om ikke tidligere, og i Aaret 1592, netop det Aar da Brevvexlingen mellem Tyge Brahe og Magini foreløbig ophørte, paa Grund af at Gellius Sascrides forlod Padua, hed det, at Venezianerne vilde sende en Expedition til Ægypten, for at gjøre astronomiske Observationer. Men derefter synes Sagen at have hvilet indtil 1598, da Tyge Brahe atter bragte den i Erindring. Herom læser man følgende i en gammel dansk Biografi af Tyge Brahe*):

„De Venezianer skrev han samme Tid til og raadede dem at fuldføre deres heroiske Forsæt, at beskikke en bekvem Astronomum i Alexandria, som var det Sted, hvor Ptolemæus havde gjort sine Observationer og ventelig haver akkurat taget Poli Høide, for at erfare om Poli Høide nu efter 1500 Aars Forløb havde forandret sig noget, som nogle Mathematici og især Dominicus Maria, som var Copernici Læremester, vil mene, hvori Tyge lover dem sin Assistance, hvorom hans Ord blandt Andet vare:

„Jeg vil og hjælpe til, saavidt jeg formaar, enten ved at ordinere Instrumenter og Midler eller at foreskrive hvad de have at gjøre. Min Hjælp her skal ingenlunde fattes, men jeg skal stedse med Ærbødighed være redebon, endskjønt jeg vel véd, at der findes dygtige Astronomi i Italien.“

Stykket er oversat efter Gassendi's berømte Biografi af Tyge Brahe, og Gassendi har taget Efterretningen af Tyge Brahes ovennævnte „*Astronomiae instauratae mechanica*“; men Oversættelsen er ikke ganske korrekt. Efter denne skulde man nemlig tro, at der var Tale om et Brev fra Tyge Brahe til den venezianske Republik; men et saadant Brev kjendes ikke, og et saadant omtales heller ikke hos Gassendi. Han siger ikke, at Tyge Brahe „skrev til“ Venezianerne, men at han „opfordrede“ dem („*Tum adhortatus Venetos est, ut*“ etc.)

---

*) Samling af nyttige og opbyggelige Materier, udg. af O. Bang. II. Kbh. 1745, 8vo, S. 489.

og dette sidste er rigtigt nok. I Tyge Brahes nysnævnte Bog findes nemlig et kort Uddrag af et Brev fra 1592, hvori Venetianernes Beslutning om at sende en astronomisk Expedition til Ægypten omtales, og dertil føier Tyge Brahe en lang Anmærkning om, hvilket Udbytte man kunde vente af et saadant Foretagende. Men medens hele Anmærkningen ellers maa tænkes henvendt til Bogens Læsere i Almindelighed, kommer Slutningen lidt mal-a-propos, idet den synes henvendt til Raadet i Venezia, som om den var udskrevet af et Brev, om hvis Tilværelse man ellers ikke faar Noget at vide. I de venezianske Arkiver har man Intet fundet om Sagen; men desuagtet maa man dog antage, at Tyge Brahes Opfordring ikke har indskrænket sig til en Anmærkning i en trykt Bog. Et Exemplar af denne Bog, som Tyge Brahe sendte til Senatet i Venezia, bevares endnu i det berømte Markusbibliothek, og et andet Exemplar af den, som han sendte til Dogen Marino Grimani i Venezia, findes endnu i det Bodleianske Bibliothek i Oxford. I ethvert af disse to Exemplarer findes en Dedikation med Tyge Brahes egenhændige Underskrift, og desuden som Tillæg et haandskrevet Exemplar af hans Fixstjernefortegnelse. Disse to Bøger ere uden Tvivl ligeledes blevne overbragte af Frants Tengnagel, og dette bestyrkes yderligere af en Notits i et Brev af 3. Januar 1600 fra Tyge Brahe til den lærde italienske Adelsmand Vincenzo Pinelli, der boede i Padua, hvor han havde et stort Bibliothek og flere videnskabelige Samlinger.

Der var endnu en meget fornem Mand i Italien, med hvem Brahe i sine senere Aar korresponderede, nemlig Storhertug Ferdinand I af Toskana. I en trykt Brevsamling, der blev udgivet i Firenze 1775, findes tre latinske Breve fra Tyge Brahe til Storhertugen, skrevne i Aarene 1598, 1600 og 1601. Med Hensyn til Indholdet af disse Breve har Professor A. Favaro meddelt mange nye Oplysninger, dels i sit ovennævnte store Værk om Tyge Brahe og Magini og deres Samtidige, og dels i et Par mindre Afhandlinger i italienske Tidskrifter. Hertil kan dog endnu føies et Par yderligere Tillæg og Berigtigelser, og vi ville her give en Udsigt over den hele Sag, der danner et ikke uinteressant, men her tillands ikke synderlig bekjendt Afsnit af den berømte Astronomes Historie.

Anledningen til, at Tyge Brahe satte sig i Forbindelse med Storhertugen af Toskana, staar uden Tvivl i en vis Forbindelse med det ovennævnte Forslag om at Venezianerne skulde sende Observatorer til Ægypten. Det første Brev fra Tyge Brahe til Storhertugen var dateret Dresden den 8de Novbr. 1598, og blev overbragt af Frants Tengnagel, der altsaa maa have haft det med, da han blev sendt til Bologna med et Brev m. m. til Magini. Tengnagel medbragte en anbefalingsskrivelse fra Henrik Rantzau til Storhertugen, og Tyge Brahe anbefalede ham ligeledes paa det Bedste og skrev, at han kunde meddele nærmere Oplysninger om Et og Andet. Han skulde medbringe to Bøger, som Tyge Brahe vilde forære Storhertugen, og som for Bekvemmeligheds Skyld vare indbundne i ét Bind: men hvilket andet Ærinde Tengnagel kan have haft hos Storhertugen, faar man ikke at vide af Brevet, i hvilket den ægyptiske Expedition heller ikke omtales. At Storhertugen har modtaget Bøgerne, ses af et senere Brev; men hvilke Bøger, det var, omtales ikke. Det har dog uden Tvivl været et Exemplar af den ovennævnte: *Astronomiae instauratae mechanica*, og et haandskrevet Exemplar af Tyge Brahes Fixstjernekatolog. Forøvrigt kan bemærkes, at det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn eier disse to Værker sammenbundne i ét Bind, og med Tyge Brahes egenhændigt skrevne Dedikation til Storhertugen. Men hvis dette Exemplar i sin Tid er blevet sendt Storhertugen, hvorledes kan det saa tilsidst være landet i Kjøbenhavn? Ja, herom kan man kun have Formodninger. Rent umuligt var det vel ikke, at Bogen kunde være kommen i privat Besiddelse, og at en eller anden dansk Reisende kunde have købt den i Italien. Men det er vel mere sandsynligt, at Tyge Brahe selv har holdt dette Exemplar tilbage, og derimod sendt et andet, uagtet man ikke saa let indser Grunden, med mindre det skulde være den Omstændighed, at dette Exemplar er feilagtigt sammenheftet. Det kan da senere have været i et af de Bibliotheker, som Svenskerne under Trediveaarskrigen bortførte fra Prag. Af disse Bibliotheker findes endnu store Rester i Sverig; men en stor Del af de saaledes ranede literære Skatte blev senere adsplittet og bortsolgt, og paa den Maade kan Noget deraf være kommet til Danmark. I det kongelige

Bibliothek findes saaledes et Par meget sjeldne og kostbare Værker, der have tilhørt den bøhmiske Adelsmand Peter Vok von Rosenberg, og deriblandt et Exemplar af Tyge Brahes ovennævnte Bog. Det var forøvrigt denne Adelsmand, hos hvem Tyge Brahe var Gjest, da den Sygdom indtraadte, som kort efter havde Brahes Død til Følge.

I sit Svar takker Storhertugen for de modtagne Bøger og siger, at han ved given Leilighed nok kunde ønske at komme i Besiddelse af de Skrifter, som Tyge Brahe ellers havde udgivet eller fremdeles maatte udgive, og han tilføier, at den saa vel anbefalede Yngling skulde der blive sørget for paa bedste Maade. Brevet kjendes kun af en Konzept uden Dato og Underskrift; men af dennes Plads i en Kopibog i Firenze kan slutes, at den er fra den sidste Halvdel af Aaret 1599, og dette bestyrkes af Brahes næste Brev, dateret Benatek den 24. Januar 1600. Storhertugens Brev synes forøvrigt affattet med en vis kold Høflighed, saa at man neppe kan sige, at han har vist nogen særdeles stor Imødekommenhed, medmindre han i Samtalen med Tengnagel skulde have udtalt sig mere uforbeholdent. Men Tyge Brahe maa dog have betragtet det opnaaede Resultat som et Grundlag, hvorpaa der kunde arbeides videre. I sit Brev til Storhertugen, af 24de Januar 1600, takker han for det venlige Svar og for den Tengnagel viste Bevaagenhed, og nu kommer han frem med, hvad der egentlig ligger ham paa Sinde, idet han paakalder Storhertugens Hjælp til et videnskabeligt Foretagende, nemlig den ægyptiske Expedition, som han haabede, at den venezianske Republik vilde sætte i Værk. Han anser det ligeledes for ønskeligt, at der bliver anstillet Observationer i Toskana, og hvis Storhertugen ikke skulde have Noget derimod, vil han lade dette udføre af sin ældste Søn Tyge og en Student, som havde været hos ham paa tredie Aar og var vel indøvet i astronomiske Arbeider. De kunde da medbringe flere astronomiske Skrifter til Storhertugen, og et astronomisk Instrument, hvorefter der, om fornødent, kunde gjøres flere. Studenten kunde derefter maaske komme med et veneziansk Skib til Ægypten, hvorimod Tyge Brahe ønskede, at Sønnen kunde forblive i nogen Tid ved Hoffet i Toskana. Han udbeder

sig et Svar, enten direkte eller igjennem Storhertugens Legat ved det keiserlige Hof.

Storhertugen gik tildels ind paa hans Ønske, idet han lod give Ordre til sin Legat i Prag, Cosimo Concini, om at forhandle med Brahe, til hvem han da tillige maa have sendt en ny Skrivelse. Den 14de April 1600 skrev nemlig Brahe til Concini, at han havde modtaget de tilsendte Skrivelser fra ham og Storhertugen, og at han snarest muligt vilde indfinde sig i Prag, for at modtage nærmere Besked fra Storhertugen, men at det neppe kunde ske før om en 14 Dages Tid, paa Grund af Byggearbeidet paa Observatoriet og nogle Observationer, som for Tiden nødvendigvis maatte gjøres. Legaten havde altsaa faaet sin Ordre, og denne gik bl. A. ud paa, at han ikke maatte binde sig til Noget. Dette ses af et Uddrag af et Brev fra ham til Cav. Belisario Vinto, Statssekretær hos Storhertugen i Firenze, dateret 1. Mai 1600. Vinto meddeler heri, at Brahe nu er kommen til Prag, for at tale med ham om Sønnens Reise og den ægyptiske Expedition, og at Ordren om ikke at binde sig til Noget, er bleven nøiagtigt fulgt. Den 2. Mai forhandlede om Sagen; men den havde sine Vanskeligheder, og Tyge Brahe maa have haft Bryderi nok med Affattelsen af det skriftlige Svar, som han afgav den 4. Mai, og som Legaten formodentlig havde forlangt, for at kunne indsende det til sin Regjering. Storhertugen vilde nemlig have at vide, om den unge Brahe var den katholske Tro hengiven, da dette var en nødvendig Betingelse for at blive antaget ved Hoffet. Det var et ubeleiligt Spørgsmaal, som det imidlertid ikke gik an at lade helt ubesvaret, og Tyge Brahe søgte derfor at omgaa det ved at bevidne, at Sønnen var et velopdraget ungt Menneske, som vist ikke vilde fornærme Nogen eller vække nogen Forargelse med Hensyn til Religionen eller paa anden Maade. Brahe mente i alt Fald, at hvis Storhertugen skulde have Betænkeligheder ved at modtage hans Søn ved Hoffet, kunde der dog neppe være noget til Hinder for at lade Sønnen og en Student, der skulde være ham behjælpelig med de astronomiske Observationer, tage Ophold i Siena, hvor der dog ved Akademiet var adskillige tyske Studenter, som ikke vare Katholiker.

Ved Brahes Besøg hos Concini er der formodentlig blevet

talt om de italienske Astronomer. og deriblandt om Galileo Galilei, som Brahe kjendte af Omtale. Concini, der nærede den største Agtelse for Galilei og selv havde indledet hans Brevvexling med Clavius, har da vistnok omtalt sin Landsmand paa den fordelagtigste Maade, og Brahe kan da let være kommen paa den Tanke, at Galilei kunde yde ham en meget virksom Hjælp til Opnaaelsen af sin Hensigt. Hvis dette forholder sig rigtig, forstaar man saa meget lettere, at Tyge Brahe den 4. Mai, netop samme Dag som han skrev det ovennævnte Brev til Concini, tillige sendte en Skrivelse til Galilei, som han tiltaler i de mest smigrende Udtryk, og som han meget ønsker at komme i Forbindelse med. Dette Brev er forøvrigt Alt, hvad man kjender af en Brevvexling mellem Brahe og Galilei; men hvad Galilei end kan have svaret, maa det dog anses for afgjort, at Tyge Brahe ikke opnaaede sin Hensigt hos Storhertugen i nogen af de omtalte Henseender, og at den ægyptiske Expedition ikke kom i Stand. Med Hensyn til Concinis Deltagelse i Sagen kan endnu bemærkes, at der er forefundet et Uddrag af et Brev, dateret Prag den 8de Mai 1600, hvori siges, at Tyge Brahe vilde sende sin Søn til Toskana, for at gjøre astronomiske Observationer, men at Storhertugen ikke havde villet tillade det.

Den unge Tyge Brahe opnaaede dog lidt senere at komme til Italien, men rigtignok paa en helt anden Maade end den først paatænkte. En Englænder ved Navn Robert Sherley, der var den persiske Konge Cha-Abba's Legat, blev af sin Regering sendt til forskellige europæiske Hoffer for at danne en Liga mod Tyrkerne. Da denne Legat i Foraaret 1601 kom til Prag, blev det bestemt, at den unge Tyge Brahe skulde følge med ham til Rom og senere til Frankrig og Spanien. Tyge Brahe medgav Sønnen Anbefalingsskrivelser til Storhertugen af Toskana og Andre. Men heller ikke denne Gang kom Resultatet til at svare til Forventningen. Omtrent et Fjerdingaar efter Ankomsten til Italien, om ikke tidligere, var Englænderen bleven kjed af sin Ledsager og søgte under et eller andet Paaskud at blive ham kvit. Den unge Brahe skrev derom til Faderen, og Faderen sendte derefter Storhertugen en vidtløftig Skrivelse om Sønnens Fataliteter og sine egne Betænkninger derover, 30. April 1601. I Følge den unge

Brahes Beretning havde Legaten, da de reiste igjennem Siena, kaldet ham til sig og i al Hemmelighed forestillet ham, at han helst maatte forblive i Siena, i Stedet for at følge med til Rom. Storhertugen skulde nemlig have fraraadet Legaten at tage Brahe med sig til Rom, fordi Legaten derved vilde udsætte baade sig selv og sin Ledsager for Fare, paa Grund af at Brahes Navn var blevet forhadet i Italien, idet et meget udbredt Rygte havde fortalt, at Tyge Brahe skulde have søgt at formaa Keiseren til at fordrive Kapucinerne fra Prag. Efter hvad Legaten havde sagt, havde Storhertugen tilraadet ham at lade den unge Brahe forblive i Siena, og Tyge Brahe skrev nu, at hvis dette forholdt sig rigtig, kunde der ikke være Tvivl om, at Storhertugen havde gjort det i den bedste Hensigt; men han havde rigtignok Legaten mistænkt for at have opfundet Historien selv, for at blive fri for at tage den unge Brahe med. Sidstnævnte var altsaa forbleven i Siena, hvor han forhaabentlig var i Sikkerhed, og Tyge Brahe ønsker, at Storhertugen fremdeles vil vise ham sin Bevaagenhed og forsyne ham med en Anbefalingsskrivelse til Kongen af Frankrig. Hvad Rygtet om Kapucinermunkene angaar, da forsikrer han, at det er aldeles usandt, og at han i det Hele ikke taler med Keiseren om andet end filosofiske Ting.

Hvad endelig den unge Brahe angaar, saa har man ikke fundet Spor af hans Navn i de endnu bevarede Arkivalier fra Akademiet i Siena, og det maa saaledes antages, at hvis han i nogen Tid har opholdt sig i denne By, saa maa han have levet meget tilbagetrukken, uden at lade sig indskrive i den tyske Nations Registre, hvilket Tyskerne i denne Tid pleiede at gjøre, naar de opholdt sig i denne Universitetsby, selv om de ikke deltog i Studierne. Hvor langt den unge Tyge Brahe reiste, vides ikke, men i al Fald var han ikke kommen tilbage til Prag, da Faderen døde, i Oktober 1601. — Den unge Tyge Brahe, der ikke blev nogen stor Videnskabsmand, blev 1604 gift med en Enke efter en bøhmisk Adelsmand og døde den 2den September 1627.

De to Generaler Bohn.

Af M. K. Zahrtmann.

En Søn Du saa i Keiserhal,
o Klippeland!
stolt rygte Zarens høie Kald.
Din Ros og evig mindes skal,
Du Perserskræk! som voldte Fald
for Erivan;
to Gange frelste Østrigs Ørn,
Borgundarholm! af dine Børn
en Mand.

(Rektor Espersens Bornholmersang. 1833)

I.

Jeg deler ikke Rektor Espersens Begeistring for to Krigsmænd af Slægten Bohn, saaledes som den kommer til Udbrud i ovenstaaende velklingende Vers; den stemmer ikke helt overens med Virkeligheden. Jævnt og nøgternt vil jeg her skildre de to Generaler Bohns æventyrlige Livsbaner. Herman Jensen Bohn og Povl Mortensen Bohn hed de; de vare Søskendebørn, Børnebørn af Borgmester Herman Mortensen Bohn (død 1668) i Rønne.

Herman Jensen Bohn fødtes 1672 i Rønne. Hans Fader Jens Hansen tilhørte en anset københavnsk Borgerslægt og nævnes som Farbroder til Stadshauptmand og Raadmand Hans Stuve i København. Selv synes Jens Hansen dog ikke at have brugt Navnet Stuve. Han nedsatte sig som Kjøbmand i Rønne og giftede sig 1666 med Borgmester Herman Mortensen Bohns Datter Barbra. Efter i dette Ægteskab at have faaet to Sønner og en Datter døde han i en ung Alder.

Hans Enke giftede sig paany før 1682 med Kjøbmand og Skipper Hans Markmand i Rønne; efter at han var død 1695, giftede Barbra Bohn sig endelig med Mester Simon Holst, Barber (Kirurg) i Rønne, hvis tredie Hustru hun blev. Ogsaa ham overlevede hun; han døde nemlig 1708, og selv døde hun 1723.

Hendes yngste Søn af Ægteskabet med Jens Hansen blev opkaldt efter sin Morfader og bar vel egentlig Navnet Herman Bohn Jensen, hvilket han ifølge den Tids Skik ændrede til Herman Jensen Bohn. Ved Moderens Ægteskab med Markmand tog Sønnens Formynder og Morbroder Jørgen Hermansen Bohn ham til sig, og i dennes Kjøbmandsgaard lige overfor Rønne Kirke paa Hjørnet af Store- og Østergade opfostredes da den senere russiske General. Der fortælles, at Jørgen Bohn døde ugift i Rønne; den 27de Januar 1685 omtales han imidlertid som i Færd med at forlade Bornholm (han paatager sig da Værgemaalet for sin Søster Kirstine, „saa længe han her paa Landet forbliver“), og mulig har han ved denne Leilighed taget sin trettenaarige Myndling med sig til Kjøbenhavn. Herman Jensen Bohn opholdt sig nemlig mod Aarhundredets Slutning i Kjøbenhavn, hvor han studerede Krigs-, særlig Ingeniørvidenskab under Major Rejersens Veiledning; som hans Meddisciple nævnes de senere danske Officerer, Generallieutenant Scheel og Oberst Due. Han udnævntes 1697 til Secondlieutenant ved det sjællandske Regiment og tog senere Tjeneste i de Hjælpetropper, som Kong Frederik den fjerde under den spanske Arvefølgekrig leiede ud til Østerrig. Herman Bohns Indtræden i Hæren kunde nok vække stærk Misnøie hos hans Moder, der synes at have afbrudt enhver Forbindelse med ham; som borgerlig født havde han ingen Udsigt til ad den militære Vei at naa frem til en Stilling, der svarede til hans Slægts Anseelse.

Han skulde dog gjøre alle onde Spaadomme i denne Retning til Skamme. 1702 deltog han i Felttogene i Italien, hvor Østerrigerne under Prins Eugen af Savoyen kjæmpede mod Franskmændene, og blev her 1703 udnævnt til Generaladjutantlieutenant. Aarsagen til denne Forfremmelse skal have været følgende: Den niogtyveaarige Anfører for de danske Hjælpetropper, Grev Christian Gyldenløve (Christian den Femtes

og Sofie Amalie Moths Søn) havde befalet sin Generalkvartérmester at optage et Kort over Marcherouten, og denne sidste benyttede hertil Bohns Hjælp. Da Gyldenløve en Dag red rundt i Leiren, fandt han Bohn i Færd med at tegne Kortet, og følte sig saa tilfreds med hans Arbeide, at han skjænkede Bohn en Hest og lod ham for Fremtiden gjøre Rekognosceringstjeneste samt aflægge Rapporterne til sig selv personlig. Her ved traadte Bohn i umiddelbar Forbindelse med Gyldenløve, der blev opmærksom paa hans Dygtighed, nærmest som Ingeniør, og sørgede for hans Forfremmelse. Gyldenløve var imidlertid alt 1702 vendt syg hjem til Danmark og døde her 1703; men dette hindrede ikke, at Bohn 1705 forfremmedes videre til Generalkvartermesterlieutenant.

Medens den spanske Arvefølgekrig lige til 1714 hærjede Vest- og Sydevropa, hjemsøgte ogsaa Nord- og Østevropa af Krigens Odelæggelser. Zar Peter den Store udførte i de Tider sit Kæmpeværk: at flytte det store russiske Rige over fra Asien til Europa, fra Barbariet til Halvcivilisationen. Han behøvede hertil dygtige Hjælpere, og i disses Tal rykkede Bohn ind 1708, foreløbig som Deltager i den Krig, Zaren maatte føre for at grunde sit Værk, senere som en Støtte i det egentlige Civilisationsbeide. Da Peter den Store vilde uddanne sine Tropper efter europæisk Forbillede, henvendte han sig, fortælles der, 1708 til Keiseren af Østerrig om dygtige Officerer; denne anbefalede ham Bohn som villig til at træde i russisk Tjeneste. Herigjennem opnaaede Bohn Ansættelse som den tidligste russiske Generalkvartermester; og fra nu af forlod han aldrig sit nye Fædrelands Tjeneste. Han var med i det blodige Slag ved Pultava den 8de Juli 1709 mod Karl den Tolvte af Sverrig og i 1711, da Peter den Store med sin Hær omringedes ved Pruthfloden af de overmægtige Tyrker og kun ved disses Uforstand undgik Fangenskab.

I Juli 1716 gjensaa Bohn Danmark, idet han var Generalmajor i den russiske Hær, som under Peter den Stores egen Anførsel samlede ved Kjøbenhavn for at gjøre Indfald i Skaane. Han havde sit Kvartér i Lille Ravnsborg udenfor Kjøbenhavns Nørreport. Her traf han sammen med sine Fættre, den nittenaarige theologiske Student Povl Mortensen

Bohn og Stadshauptmanden Hans Stuve; i den sidstes Vare-tægt betroede han sin Formue, 8000 Rigsdaler, til Forrentning imod en den 1ste Oktober 1716 udstedt Obligation. Under sit Ophold ved Kjøbenhavn søgte han gennem Sekretær Gabel Ansættelse som Oberst i den danske Hær; den danske Regering tilbød ham imidlertid kun Majorsbestalling, og skuffet trak han sig da tilbage fra videre Underhandlinger. Fra et Besøg, Zar Peter kort derefter aflagde i Lille Ravnsborg, skildres følgende Samtale mellem ham og Bohn. „Det er i Naturen,“ sagde Bohn, „at enhver tragter til sit Fædreland; jeg er en dansk Undersaat, jeg var hos Gabel om at blive Oberst i dansk Tjeneste. Kan Deres Zariske Majestæt vide, hvilken Charge han vilde unde mig?“ — „Nei.“ — „Han vilde unde mig Majors Plads.“ — „Fy!“ svarede Zaren. Derpaa sagde Bohn: „Nu vil jeg tjene Deres Majestæt evig.“ — „Godt!“ sagde Zaren, „du er min Generallieutenant.“ Efter at Angrebet paa Skaane var opgivet, førte Generallieutenant Bohn i Efteraaret 1716 en Del af de russiske Tropper fra Meklenburg over Land tilbage til Rusland; han overvintrede i Danzig, og her modtog han næste Foraar Povl Bohn, som lokket af sin Fætters Fortællinger, havde lagt Kjøbenhavnnertheologen paa Hylden og nu søgte Lykken i den store Zars Tjeneste.

Fra Bohns Ophold ved Kjøbenhavn stammer en Krønike, der hører hjemme i den upaalidelige Memoirelitteratur, som i det attende Aarhundrede fandt en frodig Jordbund dels paa den russiske Halvcivilisations frugtbare Stepper, dels paa den franske Overcivilisations kraftgjødede Marker. Den fortælles af en skotsk Æventyrer, Peter Henry Bruce, der 1716 stod ved den paa Sjælland samlede russiske Hær; Troværdigheden af hans Memoirer er med Rette benægtet. Disse udgaves 1782 paa Engelsk og oversattes 1784 paa Tysk; den 14de Februar 1785 bragte „Berlingske Tidende“ nogle Rettelser til den omtalte Krønike om Bohn fra en ukjendt, men velunderrettet Mand i Rusland, og med disse Rettelser lyder den som følger. Da Bohns Moder, der levede som en bedaget Enke i fattige Kaar paa Bornholm, hørte, at hendes Søn opholdt sig ved Kjøbenhavn som russisk Generalmajor, reiste hun over for at se ham. Da han siden sin Barndom

aldrig havde modtaget noget Bevis paa hendes moderlige Sindelag, nægtede han nu at modtage hende; dog oversendte han fra denne Tid aarlig en Pengesum til hende, hvilken hun fik udbetalt gennem Hr. von Haak i Lybæk (rimeligvis Kjøbmanden Peter Haecks, som 1710 flyttede fra Riga til Lybæk, og som var gift med en Halvsøster til Bohns senere Hustru). For saa vidt er Krøniken muligvis sand; for Bruces egen Regning maa staa den Tilføielse, at Bohns unaturlige Opførsel vakte hele Kjøbenhavns Bysladder og derved kom Peter den Stores Gemalinde Catarina for Øre, samt at denne lod ham og hans Moder kalde, tilkjendegav ham sin Unaade og tvang ham til at udrede den omtalte aarlige Understøttelse til Moderen.

Efter sin Tilbagekomst til Rusland blev Bohn 1719 forlovet med en Datter af det russiske Krigskollegiums Præsident og Medlem af Senatet, General Adam Weyde. Just som Formælingen skulde feires, døde Bruden den 11te December 1719. Herom fortæller den samme Bruce, at Forlovelsen blev fremtvungen af General Weyde, der vilde hindre en af Zaren ønsket Forbindelse mellem hans Datter og General Rumænzow; den unge Pige selv ønskede imidlertid at ægte den hanoveranske Gesandt Weber, og Formælingen med Bohn stred saaledes saa vel imod hendes som imod Zarens Ønske.

Bohn blev gift 1722 med Catarina von Reutern, der var født 1679. Hendes Fader, Johan Reuter, var født 1635 i Lybæk og havde nedsat sig som Kjøbmand i Riga, den Gang en svensk Handelsby, hvor han 1685 blev valgt til Raadsherre; som saadan optoges han 1691 i den svenske Arveadel med Navnet von Reutern og døde den 8de Marts 1698. Catarina var eneste Barn af hans andet Ægteskab, indgaaet 1672 med Catarina Christiani, født 1652, død 1700. Før sit Ægteskab med Bohn havde Catarina von Reutern været gift med Herman von Brevern, hvem hun ægtede 1694, og som 1708 blev midlertidig Statholder i Lifland og 1711 af det liflandske Ridderskab kaldtes til Vicepræsident i Riga Hofret. Efter at Erobringen af Østersølandene 1710 var bleven fuldendt af Russerne, rettede von Brevern sig rolig efter de nye Forhold som mange andre af disse Landes Beboere, der ikke ved

Nationalitetens Baand havde været knyttede til Sverig. 1717 kaldtes han endog af Peter den Store til Vicepræsident for Rigsjustitskollegiet i St. Petersborg, hvor han døde den 3die Juli 1721. Catarina havde i sit Ægteskab født ham sex Sønner og fire Døtre. Efter hans Død vendte hun tilbage til Riga, hvor hun indtog en anset Stilling; i sit Hus paa Riga .Søndergade havde hun 1722 Hertugen af Holsten-Gottorp, Peter den stores vordende Svingersøn, til Gjest under hans Ophold i Byen. I dette Hus maa ogsaa Generallieutenant Bohn hyppig have været Gjest, medens han 1721—22 førte Kommandoen over de i Lifland staaende Tropper; thi i Efteraaret 1722 stod Brylluppet mellem ham og Catarina. Efter at hun den 15de September 1722 havde holdt Skifte med sine Børn af første Ægteskab — af de ti Børn var den Gang én Datter død —, bragte hun omtrent 20,000 Thaler med ind i sit nye Ægteskab. Der fortælles, at Peter den Store selv har virket for at faa dette Ægteskab i Stand, og det er ikke usandsynligt; det gjaldt for ham om at knytte de ved Fredsslutningen i Nystad den 10de September 1721 endelig erhvævede Østersølande fast til Rusland, og vel egnede hertil synes slige Forbindelser som denne, hvorved en af hans tro Generaler blev optagen i en anset liflandsk Adels-slægt. Bohn var den Gang 50 Aar og hans Hustru 43 Aar gammel. Ægteskabet skyldtes derfor næppe nogen gjensidig varm Tilbøielighed, lige som det i Følge Naturens Orden maatte forudses at forblive barnløst. Trods dette førte Ægteparret et lykkeligt Samliv.

Kort efter sit Bryllup, senest i Januar 1723, blev Bohn udnævnt til Krigsgeheimeraad og flyttede som Følge heraf til St. Petersborg for at indtage sit Sæde i Krigskollegiet. Hans Stilling førte med sig, at han her maatte deltage i Hoflivet, som netop i dette Aar karakteriseredes af Peter den Stores Brændevinsorgier med Hertugen af Holsten-Gottorp; denne sidste vides at have besøgt Bohn i hans Hjem. Ud paa Efteraaret sendte Peter den Store Bohn til Danzig for at underhandle med den didhen fordrevne Hertug Leopold af Meklenburg om Aftrædelsen af dette Hertugdømme til Rusland mod Erstatning i Lauenburg samt for at indbyde ham til det russiske Hof, hvor hans Hustru, Zarens Broderdatter,

opholdt sig. Bohn tilbragte Vinteren 1723—24 i Danzig; men Hertug Leopold tilbageviste alle de Forslag, han gjorde ham paa Zarens Vegne.

Liflands Ridderskab hædrede Bohn ved den 11te Februar 1723 at optage ham i sin Midte i Anerkjendelse af hans Optræden, medens han havde haft Kommandoen over de russiske Tropper i Lifland. I Bohns Ridderbrev hedder det: „Til Vidnesbyrd om sin allerunderdanigste Devotion for vor allerdurchlaughtigste Keiser og Landsfader finder det samlede Ridderskab af Hertugdømmet Lifland en almen Glæde i at bevidne dem sin særdeles Høiagtelse, hvis høie Fortjenester have erhværvet dem vor allernaadigste Souveræns Bifald og udmærkede Naade: altsaa have vi ikke kunnet eller villet undlade at tildele den høivelbaarne Herre, Herman von Bohn, hans russiske keiserlige Majestæts høitbetroede Generallieutenant og Geheimkriegsraad, Indfødsret (jus indigenatus) og at optage samme i det herværende Adelskab. Vi gjøre derfor ved nærværende aabne Brev vitterligt, at hans Høivelbaarenhed som en Landets Indfødt maa fuldkomment betjene sig af og bruge alle den liflandske Adels Prærogativer, Friheder, Ret og Rettigheder. Og som vi haabe, at samme vil behage at modtage disse som et Tegn paa det herværende Ridderskabs ham tilegnede Tjenstagtighed, saaledes leve ogsaa paa den anden Side vi i det tillidsfulde Haab, at hans Høivelbaarenhed som en fra nu af i det herværende Adelskab inkorporeret Medbroder og fornem Patriot vil bedst muligt fremme vort Fædrelands Velfærd og ikke undslaa sig for ved alle forefaldende Leiligheder at understøtte Bevaringen af Landets Privilegier og Rettigheder.“ Dette Brev bærer Hertugdømmet Liflands store Indsegl vedhængende. Som liflandsk Ridder førte Bohn et halvt fredeligt, halvt krigersk Vaaben: et delt Skjold med en Vinstok tilvenstre og en Ørnevinge tilhøire.

Vinteren 1724—25 tilbragte Bohn atter i St. Petersburg, og efter at Peter den Store var død den 25de Januar 1725, overdrog Keiserinde Catarina ham og Greverne Bruce og Santi at lede Ceremonierne ved Zarens Begravelse. Ved denne fordrede Keiserindens mægtige Yndling, Fyrst Menschikow, Forrang for den Afdødes Svigersøn, Hertugen af Holsten-

Gottorp, og Sønnesøn, den lille Peter Alexejewitsch. Alene Bohn og Bruce vovede at modsætte sig denne Fordring, men maatte bøie sig for Senatets Bestemmelse, der gav Menschikow Medhold. Trods dette blev Bohn benaadet med Alexander Newskijs Orden den 21de Maj 1725, da denne høie Orden uddeltes for første Gang ved Hertugen af Holsten-Gottorps Bryllup med Peter den Stores Datter Anna. Kort Tid efter fik Bohn Befaling til at drage med sin Hærafdeling til Ladogasøen for at deltage i Bygningen af Ladogakanalen under General Münnichs Ledelse; ved Efteraarets Begyndelse søgte han om at maatte føre sine Soldater tilbage til deres Kantonnementer, da Arbeidet i hine Egne var skadeligt for deres Sundhed. Münnich holdt dem dog tilbage ved Kanal-anlægget til ind i November, medens Bohn selv fik Orlov for at reise til Riga, hvor han skulde varetage sin Hustrus Interesser ved Delingen af den af hendes Forældre efterladte, betydelige Arv; paa Grund af de langvarige Krigsuroligheder kom denne Deling først nu i Stand.

Den næste Vinter deltog Bohn i Hoflivet i Moskau, hvor han den 19de Februar 1726 udnævntes til Overgeneral (general en chef) og fik Overkommandoen over den mod Persien bestemte Hær. Hans Hu stod dog ikke nu til Krigstog, og rimeligvis efter hans eget Ønske betroedes den nævnte Kommando til en anden (Fyrst Dolgoruki), medens Bohn selv fik Kommandoen over de i Lifland staaende Tropper. Efter tre Aars Fraværelse førte han og hans Hustru nu atter Hus i Riga. Her døde i Foraaret 1726 Generalguvernøren, Fyrst Repnin, og Keiserinde Catarina ansatte da Bohn som midlertidig Generalguvernør over Lifland med Ordre til i alle vigtige Tilfælde at aflægge Beretning umiddelbart til det keiserlige Kabinet; i denne Udnævnelse kaldes han „Bohn von Silverstreit“, hvilken Betegnelse ellers intet Steds gjenfindes. Sin midlertidige Stilling beklædte Bohn indtil Februar 1727, da den nye Generalguvernør, General Czernyschew, ankom til Riga.

Keiserinde Catarina døde den 5te Mai 1727, og Peter den Stores Sønnesøn Peter den Anden (Alexejewitsch) besteg Ruslands Throne. Med hans bekjendte Lærer, Rigsvicekansler Ostermann, stod Bohn i Venskabsforbindelse, og denne skyldes det rimeligvis, at han nu blev kaldet til St. Peters-

borg som Vicepræsident i Krigskollegiet. Han tog nu stadigt Ophold i denne Ruslands nye Hovedstad og købte her et Hus i Wassili-Ostrow. De uophørlige Hofintriger og Partikampe, til hvilke han her blev Vidne, tiltalte næppe den besindige Bohn; han tog ingen Del i dem og tænkte alt den Gang, som det synes, paa at trække sig tilbage fra Hoffet. I det mindste købte han alt i 1727 tre Godser, Kampen og Allafer med Pitqua i Estland. Den 21de Juni 1728 blev det overdraget ham at forrette Vagttjeneste med sine Regimenter under Zarens Ophold i Moskau; her overværede han Fyrst Menschikows bratte Fald i September dette Aar og indgav strax i samme Maaned et Bønskrift til Zaren om at faa overdraget Menschikows konfiskerede Huse i Reval; gennem sin Ven Ostermann fik han den 11te Februar 1729 udvirket en keiserlig Ukas, hvorved disse to Huse, et Stenhus i Reval selv og et Træhus i dens Forstad, skjænkedes ham. Den 16de Februar 1729 købte Bohn endvidere det store Gods Maart med de to tilliggende Godser Kostifer og Koitjerw i Estland for 20,000 Rubler; og efter at han paa Zarens Befaling havde ledet Ceremonierne ved dennes i November 1728 døde Søster, Storfyrstinde Natalies Begravelse i Moskau, drog han med Orlov til Reval, i hvis Omegn hans nye Besiddelser laa. Pengene til disse store Godskjøb fik Bohn sandsynligvis for den største Del i sin Hustrus betydelige Fædrenearv. For at komme i uanfægtet Besiddelse af Kostifer maatte han efter en Proces, der endte den 22de Marts 1731, indløse nogle retslige Fordringer med 4000 Rubler. De nævnte Godser havde i det foregaaende Aarhundrede tilhørt de bekjendte svenske Slægter Taube, Delagardie, Torstenson og Fersen. Bohn købte senere tillige Nabogodserne Jaggowal med Ülgas — den 29de Marts 1731 for 11,000 Reichsthaler — og Rasick. I alt blev han saaledes Eier af ni større og mindre Godser i Revals Omegn foruden af de to Huse i Reval.

I Foraaret og Sommeren 1729 var Bohn og hans Hustru bosatte paa Maart; ud paa Efteraaret kaldte hans Tjeneste ham atter tilbage til Hoffet i Moskau, hvor Peter den anden den 23de December 1729 skænkede ham en betydelig Pengesum til Belønning for hans tro Tjeneste. Zar Peter den Anden døde den 19de Januar 1730, og Anna Iwanowna blev

Ruslands Keiserinde, nærmest ved Ostermanns Bistand. I hendes Kroningstog var Bohn Deltager, og den 4de August 1730 udnævntes han til Øverstbefalende i Ukraine. Denne Udnævnelse stemte ikke overens med hans Ønsker, og det lykkedes ham den 30te September at blive fritagen for den og at kaldes tilbage til sit Sæde i Krigskollegiet. Han nævnes paa denne Tid tillige som Direktør for Fæstningsvæsenet. Forholdene ved Keiserinde Annas Hof vare ham imidlertid for urolige, han frygtede for selv at kunne blive inddragen i de idelige Partiomvæltninger; det antydes tillige, at der fandtes en vis Skinsyge mellem ham og General Münnich, til hvilken Begivenhederne under Arbeidet paa Ladogakanalen i 1725 kan have lagt Grundstenen, og at den sidste blev Bohn foretrukket. Bohn tog da det Parti at trække sig frivillig tilbage, og efter Ansøgning fik han den 19de Januar 1731 Afsked fra alle sine Embeder. Efter et trediveaarigt uroligt Krigerliv, under hvilket han skal have deltaget i ti Feltslag og været med til i Storm at erobre tretten Fæstninger, vendte han sig nu til Fredens Gjerning paa sine Godser i Estland.

Under sin glimrende Løbebane i Rusland afbrød Herman Jensen Bohn ikke Forbindelsen med sin Slægt i Danmark. Han modtog 1717 i Danzig sin unge Fætter Povl Mortensen Bohn, skaffede ham en Ansættelse i den russiske Hær og beholdt ham hos sig i halvtredie Aar; da reiste Povl Bohn i August 1719 hemmelig bort fra Rusland, men vexlede dog i de følgende Aar Breve og Foræringer med ham. Ogsaa med Povl Bohns Broder, Kjøbmand Herman Mortensen Bohn i Rønne, vexlede Russergeneralen Breve, af hvilke to fra den 7de August 1727 og den 22de Mai 1729 ere bevarede; i det sidste forhørte han sig om sine Fætterbørns Antal og Alder, deres Anlæg og Retskaffenhed og tilbød at hjælpe dem frem, hvis de lagde sig efter Studier eller Krigsværk. Disse Breve ere skrevne paa Tysk, og andet Steds, den 1ste September 1729, nævner Bohn, at han ikke længere var det danske Sprog mægtig. Rimeligvis som Følge af det omtalte Tilbud gik Kjøbmand Bohns Søstersøn Herman Bohn Wolfsen i russisk Krigstjeneste. Denne Wolfsen var født den 27de Februar 1708 i Svaneke og opholdt sig allerede 1725 i Kjøbenhavn,

rimeligvis for at uddanne sig til Krigsstanden. 1730 gjorde han i Rusland Tjeneste ved den Hær, som General Bohn skulde kommandere i Ukraine; da Bohn 1731 tog sin Afsked, lod Wolfen sig efter hans Opfordring forflytte til de i Estland staaende Tropper for at kunne forblive i sin Slægtnings Nærhed. Han var stadig Gjest i Bohns Hus, saa vel i Moskau som nu paa Godset Maart; men da han ikke opnaaede Forfremmelse i den russiske Hær, vendte han 1734 tilbage til Danmark og havde da det Hværv at ordne nogle Pengesager her for Bohn. Han traadte nu ind i den danske Hær, blev i November 1734 Underkonduktør paa Fæstningen Kristiansø, steg senere til Fæstningens Kommandant, udnævntes 1779 til Kommandørkaptajn, afskedigedes 1783 i Naade fra sin Stilling paa Kristiansø og døde den 31te Januar 1791 i Svaneke. Af disse Forbindelser ses, at General Bohn ingenlunde skammede sig over sin Moders Slægt, hvor megen Tiltro man iøvrigt vil skænke Bruces Krønike om det daarlige Forhold mellem ham og hans Moder. I sine Breve taler han om Moderens Død uden at hentyde til et sligt Forhold. Hans Moder, Barbra salig Mester Simons, døde i Rønne 1723 og blev begravet her den 26de August under Ringning med Kirkens Klokker — Noget, som den Gang var forholdsvis sjældent. Ved Skiftedelingen efter hende arvede Sønnen, „Generallieutenant Herman Jensen i Moskau“, 6 Slettedaler 2 $\frac{1}{2}$ 3 β .

Mindre fredeligt var General Bohns Forhold til hans fædrene Slægt i Kjøbenhavn. Under sit Ophold ved Kjøbenhavn betroede han den 1ste Oktober 1716 sin Fætter, Stads-hauptmand Hans Stuve, 8000 Rigsdaler, og skjøndt han den 4de Marts 1724 hævede 4000 Rigsdaler hos denne, steg dog efterhaanden Stuves Gjæld til ham ved Rentetillæg og mulig nye Laan til 13,000 Rigsdaler. Stuve kom imod Slutningen af sit Liv — han døde 1728 — i Pengeforlegenhed og kunde ikke klare de Vexler, som Bohn trak paa ham. Denne op-sagde ham hele Laanet, men Stuve holdt ham hen. Bohn udvirkede da, at Zar Peter den Anden den 15de Oktober 1728 sendte Kong Frederik den Fjerde et Brev af følgende Indhold: Skjøndt gjentagne Gange til rette Tid Opsigelse af Bohns Penge er sket, har Stuve ved forskellige bønne Forestillinger

og Undskyldninger beholdt dem og derved samt ved andre Forholdsregler givet noksom til Kjende, at han har den ondskabsfulde Hensigt at lade sin Kreditor tabe disse hos ham blot deponerede Penge. For des snarere at naa sin Satisfaktion beder Bohn om Vor Intercession hos Eders Majestæt. Denne har Vi ikke nægtet ham, men ansøger Eders Majestæt at træffe kraftig Foranstaltning til, at Vor General von Bohn vederfares hastig og prompte justice, og at han sikres for alt Tab. — Da Frederik den Fjerde modtog denne Skrivelse, som var undertegnet af Zaren egenhændig, var Stuve død; Kongen gav da den 14de Februar 1729 Kjøbenhavns Magistrat Befaling til at ansætte en god og fornuftig Prokurator til at have Tilsyn i Stuves Dødsbo, at Bohn ei skulde vorde fornærmet i sin Ret. Magistraten beskikkede hertil Anders Bruun; sammen med Bohns private Prokurator, Kancelliraad Hans Scavenius, udvirkede denne, at Bohn fik Dækning for sin Fordring dels i Husprioriteter i Kjøbenhavn, dels i et Par større Gjældsposter til Stuves Bo. — Bohn havde endvidere Pengefordringer paa Raadmand Vincens Reigels i Helsingør; denne var rimeligvis Svoger til Stuve, hvis Enke hed Margrethe Reigels. Vincens Reigels' Dødsbo sluttedes den 30te Juni 1728; Bohn maatte 1736 føre Proces for den danske Høiesteret om disse sine Fordringer, der bestod i 2800 Rigsdaler, for hvilke han havde Reigels' Obligation af 11te December 1716, med paaløbne Renter, og han fik Keiserinde Anna selv til at tale sin Sag i to, tre Skrivelser. Trods dette gik Høiesteretsdommen den 26de Juni 1737 Bohn imod; den henviste ham til at søge Erstatning hos hans egne Fuld-mægtige, Stuve og Scavenius, og afviste hans Fordring paa Reigels' forlængst sluttede Bo.

Efter 1731 levede General Bohn og hans Hustru et roligt Liv paa deres estlandske Eiendomme, om Sommeren paa Maart og om Vinteren i Reval. Bohn var en af hin Tids største estlandske Godseiere; han synes at have bestyret sine udstrakte Besiddelser godt og dygtigt, dog derom er der Intet at berette. Thi døvet af Krigslarm og blændet af diplomatisk Flitter har Historien hverken Øre eller Øie for Landmandens fortjenstfulde og stille Gjerning. De Godser, Bohn købte, vare i de lange Krigstider blevne forsømte og komne

i Forfald; at udslette Krigens sørgelige Spor blev da hans Gjerning, og hertil fik han en virksom Hjælp af sin husholderiske Ægtefælle. Størrelsen af hans Hovedgods Maart fremgaar af en Optegnelse fra den 11te Juli 1726; i Følge denne bestod Hovedbygningen af to Stokværk med ni Værelser i hvert, nærmest den var en Have med 1077 Skovtræer og nedenfor den igjen en Have med 56 Frugttræer og 42 Bi-stader; foruden talrige Avls- og Staldbygninger fandtes endvidere fire Fiskedamme, og Besætningen udgjordes af 55 Heste med 14 Føl, 138 Stykker Hornkvæg, 101 Faar, 23 Svin, 125 Høns, 103 Kalkuner, 61 Ænder og 57 Gæs. Ægteparret Bohn interesserede sig for Havevæsenet og indforskrev 1731 fra Lybæk en Gartner samt Træer, Planter og Frø af al Slags.

Af Godseier Bohns daglige Liv giver Wolfsen, der som omtalt levede sammen med ham 1730—34, en Skildring; denne er nedskreven 1782, det samme Aar som Bruces Memoirer udkom i London, men sikkert nok inden disse kunde være naaede til Wolfsen paa hans fjærne Kristiansø. Af Wolfsens Erindringer fremgaar det, at Bohn intet Skjul lagde paa sin Herkomst. Han spiste to Gange om Ugen Gaasesteg med bornholmsk Fylding (Brød og Svedsker) til Erindring om at han var fra Bornholm, og hver Fredag Grød for at mindes Danmark. Han lod sit eget Øl brygge paa Godset af Grankvisteafkog med Tilsætning af Honning og Gær, og dette Øl var ikke ildesmagende, men lifligt; Honningen hertil fik han fra sin egen Biavl. Tykmælk med revet Brød og Sukker var hans Svededrik; ved Bordet drak han kun to Glas Vin. Bohn synes saaledes i det Hele at have bevaret en tarvelig Levevis. Han fordrev Tiden med sit Apothek og sit Bibliothek; i det første holdt han en Provisor, ved hvis Hjælp han lavede Lægemidler, og disse uddelte han uden Betaling til de syge Bønder; i sit smukke Bibliothek tilbragte han i Reglen sin Fritid, han forstod adskillige Sprog og elskede lærde Mænd, lige som han jævnlig havde Professorer til Gjæster ved sit Bord. Endelig skal han have staaet i et godt Forhold til sine Undergivne.

Paa en Side af sine aandelige Interesser, sin Gudsfrygt, gav Bohn et smukt Bevis. Allerede 1726 i Riga virkede han

for Udbredelsen af Bibler og Sangbøger, af hvilke han da lod købe for tredive Reichsthaler i Halle. 1736 kom Hernhuterapostlen, Grev Zinzendorf, til Reval og prædikede i Stadens Domkirke; Ægteparret Bohn synes at være traadt i Forbindelse med ham. I de følgende Aar 1736—39 lod General Bohn den første Udgave af en fuldstændig, estnisk Bibel trykke paa sin Bekostning i Halle i et Oplag af 6000 Exemplarer; hertil udgav han 3900 Rubler. 1741 lod han i St. Petersborg bestille Kobberstik til denne Bibeludgave, og herfor fik Kobberstikkeren 100 Rubler. Delvis fik Bohn disse Penge ind igjen ved Salget af Biblen; endnu den 13de August 1746 var dog mere end 2200 Exemplarer usolgte, og disse skænkede da hans Enke til to Landsbykirker og et Vaisenhus med den Bestemmelse, at de ved Salget indkommende Penge skulde anvendes til Lønning af Skolemestre og til Indkjøb af Skolebøger for fattige Elever.

Foruden Omsorgen for sine store Godser bar General Bohn faderlig Omsorg for sine ni Stifbørn, af hvilket et, Karl von Brevern, født den 22de Oktober 1704, spillede en fremtrædende Rolle ved det russiske Hof. Ham skænkede Bohn 1735 sit Hus i St. Petersborg. Lige som Bohns mange Ar paa hans gamle Dage mindede ham om hans Krigslivs Besværligheder, saaledes kan denne Stifsøns Skæbne have mindet ham om hans Hoflivs Farer. Ved Vicekansler Bestuschew-Riumins Side udfægtede Karl von Brevern hæftige Kampe med det franske Parti ved Keiserinde Elisabeths Hof og dettes mægtige Fører, Livlægen Lestocq; midt under disse døde han pludselig den 3die Januar 1744. Da var hans Stiffader død; hans Moder Catarina von Bohn levede endnu og troede fuldt og fast, at denne hendes unge, begavede Søn var bleven bragt af Dage ved Gift.

71 Aar gammel døde Bohn den 7de Juni 1743 i sit Hus i Revals Bredgade. Hans Enke købte den 1ste Marts 1744 en Gravplads i Reval Domkirke for evige Tider med Tilladelse til derpaa at lade bygge et opstaaende Mindesmærke; den laa lige inden for Taarndøren, var ommuret og havde en Trappe samt Plads paa Kirkemuren til Ophængning af Vaaben. Først en af de sidste Dage i Marts 1744 stedte hun sin Ægteherre til Hvile her under Domkirkeklokkernes Klang; kort

forud havde hun skjænket Kirken et Legat paa 2000 Thaler til Understøttelse af ti Husvilde (den 5te Marts 1744). Catarina von Bohn døde den 21de Oktober 1746 paa Maart og begravedes ved sin anden Mands Side i Reval Domkirke den 12te Februar 1747. Men endnu langt ind i vort Aarhundrede have Estlands Bønder ved Nattetider set hende, „den gamle Frue“, kjøre sig forbi paa Veiene mellem Maart, Kostifer og Jaggowal i en med seks Graaskimler forspændt Karet med Løbere og mægtige Lakaier; da forestod der Dødsfald i den brevernske Slægt. Denne Overtro giver rimeligvis det bedste Billede af Generalinde Bohn, hvorledes hun, den store Gods-eierfrue, optraadte med Pomp og Pragt og selv tog en virksom Del i Bestyrelsen af de udstrakte Godser.

Efter Bohns Død fik hans Slægtninge paa Bornholm 5000 Rubler, mod hvis Udbetaling de gav lovformeligt Afkald paa videre Arvefordringer. Det var af stor Vigtighed for Enken at faa et saadant Afkald i Hænde; thi uden det kunde hun ikke tiltræde Besiddelsen af de store bohnske Godser, der vare indkjøbte i hendes afdøde Ægtefælles Navn, om end delvis for hendes Fædrenearv. Hun gav derfor den russiske Gesandt i Kjøbenhavn, Baron von Korff, Fuldmagt til at fremskaffe dette Afkald fra Bohns bornholmske Arvinger imod en Udbetaling til dem af 10,000 Rubler. Korff var en snedig Underhandler; han bibragte de jævne bornholmske Borgere og Bønder den Tro, at en Proces om Arven i Rusland tilsidst kun vilde bringe dem Skade, og fik dem den 17de December 1744 til at erklære, at de med Taksigelse vilde modtage 5000 Rubler og derfor give Afkald paa fremtidige Krav; herimod paatog han sig „ved fyndige Forestillinger at formaa Generalinde von Bohn til, at hun af Agtelse for sin salige Husbond og for at gjøre hans Aminde kjært og afholdt hos hans Paarørende indvilligede i at betale 5000 Rubler og de deraf flydende Afgifter, hvilket han saa meget meget mere trøstede sig til, som ham nok som var bekjendt Generalindens Kjærlighed mod hendes afdøde Herre.“ Han gjemte saaledes sin Fuldmagt, hvori der var Tale om en Udbetaling af 10,000 Rubler; efter at han havde modtaget en ny Fuldmagt, fik de bornholmske Arvinger den 9de April 1745 gennem ham udbetalt de 5000 Rubler nærmest som

en Gave og udstedte det omtalte Afkald. Catarina von Bohn sendte Baron von Korff to smukt forarbejdede Guldsager til Løn for disse Underhandlinger; Herman Bohn Wolfsen, hvem General Bohn 1734 skriftlig havde lovet at betænke i sit Testamente, fik 200 Rubler i Gave; i Afgifter og til Prokuratorer betalte hun endelig 900 Rubler. Med det bornholmske Afkald i Hænde fik hun den 24de Mai 1745 fri Raadighed over Godserne og Formuen anerkjendt af den russiske Regjering.

De bornholmske Arvinger delte først de 5000 Rubler imellem sig uden at fortælle Rønne Skifteret Noget derom. En af dem, Generalens Halvbroder Peder Hansen Markmand, født i Rønne den 21de April 1684, var imidlertid som Sømand faret bort fra Øen og antoges for død; den sidste Skrivelse, som havdes fra ham, var dateret Helsingør den 13de August 1727 (han skrev sig deri Peder Hansen Bornholm og fortalte, at han nylig havde været i Reval, men faaet en daarlig Modtagelse hos sin Broder Herman Jensen, skjøndt han Intet havde begjæret af ham). Hans Arvepart blev da foreløbig staaende hos hans Søstermand Jens Larsen i Rønne. Dette vakte hurtig de andre Arvingers Misnøie, og de henvendte sig til Rønne Skifteret, som nu inddrog hele Arven under sin Behandling. Efter at Skifteretten den 14de August 1745 til Dækning af sine egne Krav havde taget 208 Rigsdaler 2 $\frac{1}{2}$, blev der til Rest akkurat 5000 Rigsdaler, hvoraf 2000 Rigsdaler tilfaldt Peder Markmand som Generalens Halvbroder, 2000 Rigsdaler Fuldsøsteren Karen Jensdatter Bohns tre efterladte Børn af hendes Ægteskab med Hans Kofoed (en af den fra 1658 bekjendte Kaptain Jens Kofoeds tolv Sønner) samt endelig 1000 Rigsdaler Halvsøsteren Lisabet Hansdatter Markmand, der var gift med Jens Larsen, Borger i Rønne. Skifteretten lyste gennem Aviserne efter Peder Markmand; der ankom da fra Kjøbenhavn en Hans Peder Markmand, som dog ikke kunde bevise sin Adkomst til Arven, og fra Emmerik meldte sig en Peder Hansen Markmand, hvis Daabsattest desværre for ham lød paa, at han var døbt den 16de Mai 1680 i Wunderberd ved Danzig. Den rette Peder Markmand meldte sig ikke, og Skifteretten delte den 17de Juni 1747 hans Lod mellem de øvrige Arvinger, hvorved den

beregnede sig selv 91 Rigsdaler. General Bohns nulevende nærmeste Slægt paa Bornholm er den store Familie Rømer, der nedstammer fra hans Fuldsøster Karen Jensdatter Bohn gennem hendes Sønnedatter Karen Kirstine Kofoeds Giftermaal den 16de Januar 1764 med Kaptain Anders Kristensen Rømer til Rømergaard i Rutsker Sogn.

Catarina von Bohn og Børnene af hendes første Ægteskab (med Herman von Brevern) synes at have sporet Samvittighedsnag over, at General Bohns Slægt var bleven afspist med den forholdsvis ringe Sum af 5000 Rubler. I det Mindste dannede der sig i Estland det Sagn, at Generalens Søster havde forbandet sin Svigerinde med alle hendes Efterkommere indtil femte Led, og at denne Forbandelse havde til Følge, at af alle Generalens Godser kun Maart og Jaggowal forblev i Familien von Breverns Eie. Denne Familie blomstrer imidlertid endnu i Estland, og ere end Bohns øvrige Godser gaaede over i fremmede Hænder, har den faaet Erstatning herfor ved Kjøbet af andre Eiendomme. Lige over for de 5000 Rubler staar den Sum 131,680 Rubler, som efter Catarina von Bohns Død kom til Deling den 14de September 1747 mellem hendes talrige Efterkommere af Ægteskabet med Herman von Brevern; heri indgaa de lavt ansatte ni bohnske Godser med 66,000 Rubler, rede Penge med 9000 Rubler og Privatobligationer fra Aarene 1728—46 med 44,000 Rubler, medens de efterladte Sølvsager til en samlet Vægt af 6013 Lod ikke ere medregnede. Endnu kan tilføies, at der i den brevernske Slægt opbevares et Olieportræt af General Bohn; et Par Fotografier af dette er i min og min nærmeste Slægts Eie.

Jeg har skildret Herman Jensen Bohns Liv saa udførlig som mulig, fordi jeg ved at samle alle disse Enkeltheder danner mig et tiltalende Billede af denne Mand, som uden Støtte fra sit Fædreland ved sin egen Dygtighed kjæmpede sig frem til at blive russisk Overgeneral, Zarens første Raadgiver i Krigsanliggender og Ridder af Alexanderordenen, men hverken i Krigs- eller i Hoflivet fandt sit Maal, kun sine Midler. Ved hans Udfærd i Verden rasede Krigen overalt i Europa, saa vel mellem Vestens gamle, som mellem Østens unge Fyrster; han slog da ind paa Krigslivet som den Vei,

der i Øieblikket lovede ham mest. Han kastede sig her især over den forholdvis fredelige Virksomhed som Ingeniør, hans Krigerbane indeslutter ingen blodige Bedrifter, saa vidt den nu kan følges, og da han endelig i 1726 var naaet frem til Hærens høieste Stilling som Overfeltherre i den persiske Krig, afgav han den, fordi hans Maal laa andet Steds. Lige saa trak han sig 1731 frivillig ud af Hoflivet. Den rette Bohn træder da først frem i Godseieren paa Maart; her havde han naaet sit Maal, og hans fredelige Virksomhed her danner Slutstenen paa hans fortjenstfulde Livs Gjerning. Uvilkaarlig trænger det Spørgsmaal sig frem: Havde Danmark i 1716 Raad til at afvise denne Søns Tilbud om at tjene sit Fædreland?*)

II.

Den Gang Herman Jensen Bohn som russisk Generalmajor 1716 kom til Kjøbenhavn, traf han, som omtalt, her sin Fætter Povl Mortensen Bohn. Denne var født 1697 i Hasle som yngste Søn af den lille Bys Borgmester, Borgerkaptain Morten Hermansen Bohn, der døde 1725, 73 Aar gammel, og hans Hustru Margrete Povlsdatter Anker, der døde 1734, 75 Aar gammel. Povl Bohn bar Fornavn efter sin Morfader, Provst Povl Hansen Anker Præst i Hasle og Rutsker Sogn, Lederen af Bornholmernes Opstand mod de Svenske 1658, død 1697; og hans Forældre bestemte alt fra hans Barndom af, at han skulde være Præst, mens hans eneste Broder Herman valgte Kjøbmandsveien ifølge Slægten Bohns Tradition. Povl Bohn sendtes derfor til Degnen i Vestermarker Sogn, Alexander Ikoman, der havde Ry for at være Bornholms dygtigste Skolemand; hos denne fik han sin første Undervisning sammen med bl. A. Povl Eskilsen, Søn af Hasle Byfoged og senere selv Byfoged i Hasle samt gift med Povl

*. De i Kilderne anførte Datumsangivelser ere bibeholdte saaledes, at disse for de i Rusland foregaaede Begivenheder i Reglen følge den endnu i Rusland brugelige gamle (julianske) Stil.

Bohns Søster Karen. Povl Bohn blev 1715 indskrevet ved Københavns Universitet som theologisk Student og tog 1716 Bakkalaaurgraden. Alt som Dreng viste han stærk Lyst til at tegne, og længe efter mindedes han de Prygl, hans Forældre gav ham, naar han havde tilvendt sig et Stykke Papir, og de traf ham i Færd med at tegne paa det; de sagde da, at han sikkert vilde blive det „liderligste Menneske i Verden“. Ved Siden af det theologiske Studium, som næppe tiltalte ham, uddannede han sig i København af egen Lyst i Mathematik, Geografi og Historie under Stadsmajor Utterwitz's Veiledning. Her fandt han endvidere Støtte hos Bornholmeren, Renteskriver Jonas Klov. Ellers levede han, som andre Studenter paa den Tid, et tarveligt Liv, havde kun faa Penge mellem Hænder og stiftede nogen Gjæld. af hvilken en Del først blev betalt henved tyve Aar senere.

Under disse Forhold traf han 1716 sammen med sin russiske Fætter, som næppe behøvede nogen stor Overtalelses-evne for at faa ham til at opgive det fattige theologiske Studium i Danmark og prøve Krigslivet udenlands. Fætterens egen straalende Livsbane kunde nok friste den nittenaarige Povl Bohn, hvem Lysten til Reiser og Æventyr synes at have ligget i Blodet. Han lovede Fætteren at opsøge ham næste Foraar i Danzig for at gaa i russisk Krigstjeneste.

Den mellemliggende Vinter tog han over til Bornholm for at sige sit Hjem og sine Barndomsvenner Farvel — for bestandig. Han traf her begge sine Forældre i Live og feirede med dem sin Søster Elisabets Bryllup, den Søster, som stod ham nærmest i Alder, og hvem han elskede høiest; hun blev gift den 26de Februar 1717 med Povl Anthoni Müller, en Søn af den Aaret forud afdøde Landsdommer og Eier af Vallensgaard i Aaker Sogn. Anker Anthoni Müller. Hos Landsdommerens Enke paa Vallensgaard, Bornholms største Avlsgaard, tilbragte Povl Bohn et Par muntre Dage sammen med et kjært Kompagni af sine Barndomsvenner. I Rønne stod han Fadder til sin Broder, Kjøbmand Herman Mortensen Bohns Datter Barbra, og ved denne Leilighed stiftede han for første Gang Bekjendtskab med Mademoiselle Hiorth, som han lærte at estimere; hun var rimeligvis Datter af Magister Henrik Hiorth, der var død 1716 som Præst i Rønne og

Provst paa Bornholm. Ved Povl Bohns Afreise fra Øen sagde hun ham Noget, paa hvilket han senere ofte tænkte; hun lovede at vente paa ham, til han kom tilbage. Imidlertid førte Skjæbnen dem aldrig senere sammen; og 1734 var Mademoiselle Hiorth gift og bosat i London; hun havde gjort godt heri, skrev da Povl Bohn, thi han havde endnu ikke Lyst til Bryllup, dertil elskede han sin Ubundethed for høit. Den hastige Forelskelse var saaledes ikke alvorlig for nogen af Parterne. Mulig lod Povl Bohn sit Portræt male under dette Ophold paa Bornholm; det vilde være ret naturligt, da hans gamle Forældre ikke kunde vente at faa ham oftere at se, og i Familien Bohns Eie — hos Fru Kofoed, født Bohn, paa Kofoedgaard i Østermarker Sogn — findes netop et oliemalet Portræt, som meget vel kan være hans, og som er signeret 1717.

Vi komme nu til Povl Bohns æventyrlige Færd rundt om i Europa og Lilleasien. Hvorledes var han udrustet til den? Han havde ene at stole paa den Uddannelse, han selv havde forskaffet sig i de exakte Videnskaber, i Tegning og i Sprog. Den omhyggelige Skoleuddannelse, hans Forældre havde ladet ham nyde, kunde være god for en dansk Præst; men alle Skoledrenge blive ikke Præster, og Povl Bohn blev det heller ikke. Der klages nu til Dags, fra andet Hold end fra Præstestanden, over det ringe Hensyn til Livets praktiske Behov, som Skoleundervisningen herhjemme tager; mange af dens Discipliner dygtiggjøre ingenlunde dens Læringer til vor Tids Kamp for Tilværelsen, og deres Bibeholdelse skyldes Skolens gamle Slendrian. Povl Bohn fremførte alt 1731 en lignende Klage: „En god Opdragelse er mere værd end Penge. Naar man vil gaa til Udlandet, er det nødvendigt for vor danske Nation at kunne det latinske, det tyske og det franske Sprog som ogsaa at kunne danse, fægte, ride og tegne; underviste man i vore Skoler Ungdommen i Historie, Geografi og Matematik i Stedet for i det logistiske Sofisteri med Fysik, Metafysik og pedantisk Rhetorik, gjorde man bedre end nu; thi dette er ikke til nogen Nytte i Verden, og hint maa man nødvendigvis lære, inden man kan vinde frem i Udlandet. Jeg véd, hvilken Møie dette har kostet mig, skjønt jeg har et naturligt Anlæg til det Altsammen.“

Ved Paasketid 1717 tog Povl Bohn fra Bornholm over til Danzig, hvor han efter Aftalen traf sin Fætter, General-lieutenant Herman Jensen Bohn. Denne skaffede ham Ansættelse som Ingeniør i den russiske Hær, og Povl fulgte med hans Hærafdeling til Nishnei-Nowgorod. Han beholdt Povl i sin Nærhed i de følgende halvtredie Aar og lod ham beskjæftige med Tegninger og Konstruktioner, i hvilket Arbeide han viste sig dygtig. Imidlertid lod Forfremmelsen vente paa sig; utaalmelig herover og misfornøiet med det tarvelige Liv, han førte hos sin husholderiske Fætter, benyttede Povl Bohn Leiligheden, da denne foreslog ham at lade sig forflytte til Ingeniørkorpset i Riga, til i August 1719, Fætteren uafvidende, at reise bort fra ham og fra Rusland. Gjennem Lifland og Kurland drog han til Polen, hvor han opholdt sig længere Tid i Warschau; han traf her Fyrstinde Racoczi, hvis Ægtefælle nogle Aar senere skulde gribe ind i hans Liv, og vandt hendes Yndest ved sit Tegnetalent; i hendes Følge drog han gennem Holland til Paris, hvor hun døde den 18de Februar 1722 kort efter sin Ankomst. Han vendte derpaa tilbage til Tyskland og opholdt sig som Volontær hos den østerrigske Guvernør i Schlesien, Grev Wilczek, i det Haab at kunne opnaa en Ansættelse i den østerrigske Hær; han indtraadte 1724 som Ingeniør i denne og gjorde Tjeneste i Fæstningen Jablunka, i Bøhmen og i Ungarn. Da Keiser Karl den Sjette lagde en ny Skat paa Skoveiendom, fik Bohn det Hverv at opmaale Skovene i Schlesien. Efter sin egen Beretning, som dog maa optages med Mistro, følte han sig her tilsidesat af Grev Wilczek ved Besættelsen af en Officerspost, og, vistnok uden ligefrem at tage sin Afsked, reiste han da til Polen i den Hensigt at søge sin Lykke i russisk Tjeneste i Krigen mod Persien. Paa denne Reise kom han forbi den ny anlagte, stærke tyrkiske Grænsefæstning Khotin i Besarabien paa Dnisterflodens høire Bred. Han vilde benytte Leiligheden til at optage et Kort over denne Fæstning, men var næppe kommen indenfor dens Omraade, førend Tyrkerne fængslede ham som Spion; tretten Uger maatte han tilbringe her i haardt Fængsel; han fik bl. A. ingen ren Skjorte paa Kroppen i denne Tid. For at slippe ud af Fangenskabet benyttede han sig af sin tidligere Forbindelse med Fyrstinde

Racoczi, hvis Ægtefælle opholdt sig i Tyrkiet. Bohn udgav sig for at staa i hans Tjeneste og blev sat i Forbindelse med ham, som da udvirkede hans Løsladelse og virkelig gav ham en Ansættelse ved sit Hof. Frans Leopold Racoczi, Fyrste af Transsylvanien, var født 1676 og havde 1703—10 ledet Ungarernes Opstand mod Østerrig med stor Dygtighed, saa at han endog havde gjort Wiens nærmeste Omegn usikker; derefter var han traadt i Forbindelse med Frankrig, og efter Opstandens Knusning fandt han i en Aarrække et Fristed i et fransk Kloster, hvor han levede som Munk. 1717 tog han som Østerrigs svorne Fjende Ophold i Tyrkiet, hvor han for franske og tyrkiske Penge førte Hof i Rodosto, en stor Havnestad ved Marmorahavet midtveis mellem Konstantinopel, Adrianopel og Gallipoli; her døde han den 8de April 1735.

I sex Aar havde Povl Bohn flakket Europa rundt (1719-25); for de følgende ni Aar slog han sig nogenlunde til Ro i Rodosto, en Afkrog af Europa, ved den landflygtige Racoczis lille fattige Hof. Det er paafaldende at se ham træde over i denne Fyrstes Tjeneste umiddelbart fra hans Fjendes, den østerrigske Keisers, saa meget mere som de wienske Arkiver ikke synes at indeholde nogen Oplysning om, at Bohn, efter i 1724 at være indtraadt i keiserlig Tjeneste, senere har forladt denne. Jeg har ovenfor fulgt hans egen, forøvrigt noget vaklende Fremstilling af denne Sag, saaledes som han gjentagne Gange meddelte den i sine Breve til Danmark; hertil føiede han idelige Forsikringer om, at han skyldte Racoczi sit Liv og sin Frihed, og at Taknemmeligheden herfor bandt ham til denne Fyrstes Tjeneste. Han vandt hurtig Racoczis Yndest og Tillid, og han synes i de ni Aar (1725—34) aldrig at have tabt disse; allerede 1726 havde Fyrsten optaget ham i Adelsstanden og udnævnt ham til sin Oberstlieutenant, og senere blev han tillige gentilhomme des commandements ved Fyrstens Hof. Det rolige Liv ved dette tilfredsstillende dog ikke hans Virksomhedsdrift. Han kastede sig over sin Ungdomssyssel Geografien, og dels i Racoczis Tjeneste, dels paa egen Haand foretog han vidtløftige Reiser i Tyrkiet, hele Grækenland og Dele af Asien og Afrika. Han skrev en Beretning om de Antikviteter, han fandt paa sin Vei, og udarbejdede

en Oversigt over det tyrkiske Rige (Etat de l'empire Turc) samt tog fat paa at skrive en Tyrkiets Historie. Til en Beskrivelse af Marmorahavet med Stræderne Bosporus og Hellepont samt de omliggende Kystlande samlede han meget Stof sammen; han optog Kort over de nævnte Vande og Prospekter og Planer af Kystbyerne og Ruinerne deromkring. 1732 gjorde han en Forskningsreise til Troja og andre Steder i Lilleasien; han blev paa denne haardt angreben af Pest, og kun ved en tro Tjeners Udholdenhed slap han levende tilbage til Rodosto. Ofte kom han til Konstantinopel, og allerede tidlig gjorde Tyrkerhoffet Brug af hans Dygtighed som Korttegner mod en høi aarlig Løn (1200 Rigsdaler og 1000 Dukater extra). Med Racoczis Tilladelse gik han 1725 som Ingeniør i tyrkisk Tjeneste til Persien, hvor Tyrkerne da førte Krig; ved Beleiringen af Erivan betroede den tyrkiske Feltherre Abdula Pascha ham Ledelsen af Artilleriet og Anlæget af Beleiringsværkerne, og han deltog her i et blodigt Slag, som de beleirede Persere under et Udfald leverede Tyrkerne — efter Bohns Sigende 100,000 Persere mod 30,000 Tyrkere. Efter fire Stormangreb overgav Erivan sig; da kaldte Sultanen den altfor seirrige Abdula Pascha tilbage, og samtidig hermed vendte Bohn tilbage til Rodosto. Endnu en Gang traadte han i tyrkisk Tjeneste. En franskfødt Æventyrer, den paa hin Tid meget omtalte Bonneval, foreslog den tyrkiske Storvesir Ibrahim Pascha at forene Middelhavet og den persiske Havbugt ved en Kanal fra Aleppo til Eufratflodens seilbare Del; Storvesiren sendte da Bohn til Lilleasien for paa Stedet at undersøge Muligheden af denne store Plans Gjennemførelse, men da han snart efter, i Aaret 1730, blev styrtet, gik Planen i Glemme for først i vore Dage at kaldes til Live i Form af Suezkanalen.

Bohns Taknemmelighed mod Fyrst Racoczi viste sig større i Ord end i Gjerning. Fra sin Afkrog lurede han kun paa, at Krigen skulde bryde løs et Steds, for at han kunde fiske sin Lykke i dens plumrede Vande. Han skrev 1731: „Jeg har siden min Ungdom følt en stor Tilbøielighed for Krig. Tilfældet har villet, at Freden eller rettere de Underhandlinger, som i lang Tid have beskjæftiget hele Europa, have hindret mig i at tilfredsstille min Tilbøielighed i denne Ret-

ning; men i en anden Retning have de ydet mig Midler til at lære at kjende en Smule af Verden og at kaste mig med større Stadighed over de politiske Studier, saa at jeg, uden at rose mig, haaber at være i Stand til at opfylde mine Pligter, paa hvilken Maade man end vil anvende mig.“ Da den polske Tronfølgekrig 1733 var udbrudt mellem Frankrig og Østerrig, skrev han: „Tiden er mig nu kostbar, Leiligheden til at søge Forfremmelse er inde, og denne vil ikke mangle mig, hvis Gud under mig Livet.“ Alt 1726 tænkte Bohn paa at gaa i spansk Tjeneste; nogen Tid senere fik han Opfordring fra sin Fætter Russergeneralen til at vende tilbage til Rusland, og den russiske Gesandt i Konstantinopel tilbød ham en Ansættelse i den russiske Hær. 1730 opfordrede den østerrigske Gesandt paa Prins Eugen af Savoyens Vegne ham til at gaa til Persien som den østerrigske Keisers Sendebud, og senere overbragte den samme Gesandt ham et Tilbud fra Prinds Alexander af Würtemberg om at træde ind i den østerrigske Hær som Oberstlieutenant. Naar Bohn desuagtet lige til Udgangen af 1733 blev hos Fyrst Racoczi i Rodosto, var det ikke Taknemmelighedshensyn, der holdt ham tilbage her, men derimod en omfangsrig og indbringende Forretning, som han drev i Konstantinopel, og som kun kan betegnes med Navnet: Spioneri. Som Racoczis betroede Mand vandt han den franske Gesandt Villeneuves Fortrolighed; som nær Slægtning af en høitstillet russisk General fik han let Indpas hos den russiske Gesandt, med hvem han vexlede Brev hver fjortende Dag; da han tidligere havde staaet — og vel endnu stadig stod — i keiserlig østerrigsk Tjeneste, traadte han ogsaa i Forbindelse med den østerrigske Gesandt. Særlig det sidste Forhold kaster en mørk Skygge paa Bohns Karakter; thi Keiseren af Østerrig var Fyrst Racoczis Arvefjende. Den franske Gesandt kjæmpede ivrig saavel mod den russiske som mod den østerrigske Gesandts Indflydelse ved Sultanens Hof. Bohn udspionerede de forskjellige Gesandtskabers diplomatiske Hemmeligheder og forraadte dem til Modparterne; han fik Leilighed til at vise de fremmede Gesandter vigtige Tjenester —, saaledes udtrykker han sig selv —, og de ovennævnte Tilbud gjordes ham som Følge heraf; han antydede tillige, at han tjente gode Penge herved. Den ansete russiske Historiker

Solvojew véd at fortælle — i sin *Ruslands Historie*, 20de Bind, Moskau 1870 —, at Bohn 1733 holdt den russiske Gesandt i Konstantinopel underrettet om de franske Diplomaters Forholdsregler, og antager endog, at Bohn var ansat i den franske Gesandt Villeneuves Følge. Fra den franske Regjerings Side gjordes det 1734 gjældende, at Bohn, gentleman des commandements hos Fyrst Racoczi og Oberstlieutenant i keiserlig østerrigsk Tjeneste, havde meddelt Østerrigerne Racoczis Plan om at faa Franskmændene til at udskibe 30.000 Mand i Istrien, hvorfra de skulde marchere til Ungarn og forene sig med Fyrstens tro Ungarere imod Østerrig; desuden at han havde forraadt Villeneuves Planer til Østerrigerne og Russerne. Alt dette beviser, at Bohn virkelig drev et udstrakt Spioneri i Konstantinopel, endogsaa paa sin Redningsmand Racoczis Bekostning. Hans egen Undskyldning for denne hans diplomatiske Virksomhed ligger maaske i en Yttring, som findes i hans Beskrivelse af Revolutionen i Konstantinopel 1730; efter at have omtalt, hvorledes Perserne lemlæstede nogle fangne Tyrker og sendte dem tilbage til Tyrkiet, og hvorledes Storveziren Ibrahim Pascha gav Befaling til at drukne disse Ulykkelige, for at Synet af deres Elendighed ikke skulde vække Oprør i Konstantinopel, fortsætter Bohn: „Storveziren beskyldtes af Nogle for heri at have handlet som et Umenneke, medens Andre roste ham herfor som en dygtig Politiker: jeg vil ikke dømme i denne Sag: Politiken har Grundsætninger, som kunne ses fra meget forskellige Synspunkter.“ Denne Yttring afspeiler sikkert den almindelige Opfattelse hos hin Tids Diplomater; endnu vor Tid trækker medlidende paa Skulderen ligeoverfor en ærlig Diplomat, og vor Tids Diplomater tage uden Samvittighedsnag Spioneriet i deres Tjeneste. I Bedømmelsen af Bohns Spioneri bør dette ikke glemmes, saa lidt som den Omstændighed, at han vistnok under hele sit Ophold i Tyrkiet stod i den østerrigske Keisers Tjeneste og viste sig tro imod denne. Thi — som alt anført — traadte Bohn 1724 ind i den østerrigske Hær og vides ikke senere at have forladt den, og 1734 betegnes han samtidig som østerrigsk Oberstlieutenant og Fyrst Racoczis gentleman des commandements. Set i Belysning heraf bliver Bohns Fængsling i Khotin og senere Tilskikkelser i

Tyrkiet Resultatet af et snedigt og vellykket diplomatisk Træk, rettet fra Østerrigs Side mod Racoczi og det franske Parti i Tyrkiet; at netop Bohn valgtes til Spiontjeneste her, forklares ved hans tidligere Forbindelse med Fyrstinde Racoczi. I ni Aar forstillede den østerrigske Oberstlieutenant Bohn sig Dag for Dag som Racoczis tro Tjener og bevidnede ham sin grænseløse Taknemmelighed, medens han samtidig forraadte hans Interesser til Keiseren af Østerrig; disse ni Aars Liv i Løgn sætte en uaftvættelig Plet paa Bohns Karakter.

I det fjerne Rodosto vedligeholdte Bohn Forbindelsen med sin Slægt og sit Fødeland. Efter Faderens Død den 23de Juli 1725 overlod han sin gamle Moder den ham tildelte Arv, for at hun kunde bruge den, som hun vilde, da hun altid havde vist et trofast Moderhjerte mod ham og anvendt stor Møie og Omkostning paa hans Opdragelse. Efter Moderens Død i Januar 1734 skjænkede han sine Søkende sin Arvepart til Deling. Med sin Broder, Kjøbmand Herman Mortensen Bohn i Rønne, Stifteren af Bohns Hospital i denne By, født 1682 og død 1773, vexlede han jævnlig Breve; hans Breve ere skrevne paa Tysk, thi det danske Sprog var han alt 1730 ikke længere mægtig. Ogsaa skrev han nogle Breve til sin Fætter, General Herman Jensen Bohn i Rusland, og sendte hans Frue kostelig Mekkabalsam. 1731 gjorde Povl Bohn fra Rodosto et Forsøg paa at opnaa en Ansættelse i Danmark; gennem sin Ven, Renteskriver Jonas Klov i Kjøbenhavn, blev han sat i skriftlig Forbindelse med den danske Gesandt Berckentin i Wien, og da denne lovede at hjælpe ham til Opnaaelsen af hans Formaal, skrev Bohn til ham den 8de November 1731: „Min eneste Ærgjerrighed er at kunne faa Leilighed til at ofre Resten af mit Liv i den Konges Tjeneste og Interesse, hvis Undersaat jeg er fra Fødslen af, i en hvilken som helst Stilling, forudsat at den stemmer med den Ansættelse og Rang, som jeg har erhvervet mig i Udlandet.“ Paa Grund af den langsomme og usikre Postgang mellem Konstantinopel, Wien og Kjøbenhavn havde Bohns Underhandlinger endnu ikke ført til noget Resultat i 1733, da han sendte Berckentin et udførligt Haandskrift, som han havde udarbejdet om Revolutionen i Konstantinopel 1730, for at det kunde blive forelagt Kong Christian den Sjette som et

Vidnesbyrd om Bohns Evner. Dette Værk, det eneste af Bohns skriftlige Arbejder, som nu kjendes, blev naadig optaget af Kongen og opbevares nu i det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn — i ny kgl. Saml., Folio, Nr. 340; det er skrevet med en fast, tydelig Haand paa flydende, om end ingeniunde feilfrit Fransk og giver paa 82 Foliosider en let læselig Fremstilling af den nævnte Omvæltning, Storveziren Ibrahim Paschas og Sultan Ahmed den tredies Fald, hvortil Bohn havde været Øienvidne paa nært Hold, idet en Del tyrkiske Stormænd under Revolutionen havde søgt Tilflugt ved Racoczis Hof; hertil har Bohn paa 129 Sider føiet 112 historiske, geografiske og sproglige Oplysninger, som vidne om hans grundige og omfattende Studier paa disse Omraader. Endnu i 1734 søgte Bohn fra Paris at skaffe sig en Ansættelse i Danmark, sit kjære Fædreland, — dulce natale solum, skrev han selv; men samme Aar afbrødes al Forbindelse mellem ham og Omverdenen for en lang Tid, og hermed standsede disse Forsøg.

Den Krig, efter hvilken Bohn sukkede i Rodosto, brød ud i Oktober 1733 som den polske Tronfølgekrig mellem Frankrig og Østerrig. I denne var det Racoczis Hensigt at tage Del ved, støttet af 30,000 Mand franske Hiælpetropper, at reise en Opstand i Ungarn imod Østerrig. Rimeligvis som hans Udsending reiste Bohn 1734 over Lyon til Paris. Fra Lyon sendte han Breve til Wien, og fra Paris vekslede han Chifferbreve med gode Venner i Østerrig; sin aarlige Indtægt ansatte han paa denne Tid til 4500 Rigsdaler. Alt dette tyder paa, at han stadig virkede som Spion i Østerrigs Sold. Paa Grund af sin Stilling hos Racoczi og sin Forbindelse med den franske Gesandt Villeneuve i Konstantinopel blev han dog godt modtagen ved det franske Hof og førte daglig Forhandlinger om Krigsforholdene med Ministrene i Paris, hvor han opholdt sig i August 1734; i Oktober var han fulgt med det franske Hof til Fontainebleau. Hermed var hans Virksomhed dog ikke udtømt; han ventede Ordre, rimeligvis fra Østerrig, til at gaa som Underhandler til det engelske Hof, ved hvilken Leilighed han agtede at besøge sin tidligere Kjæreste i London for at bebreide hende, at hun ikke havde

ventet paa ham; for egen Regning underhandlede han med det danske Gesandtskab i Paris om at gaa i dansk Tjeneste.

Længe havde Povl Bohn spist Kirsebær med de Store; nu fik han Følgerne at mærke. Den franske Regjering kom endelig under Veir med, at han stod i Østerrigs Tjeneste, at han havde forraadt Racoczis og Villeneuves Planer til Østerrigerne og Russerne, og at han stadig førte Chifferkorrespondance med Udlandet. Den udfærdigede den 3die November 1734 en Fængslingsordre for ham og hans Tjenere, og den 6te November udsendtes to Betjente for at fængsle ham i Luzarches fire Mil fra Paris. Herfra førtes han til Bastillen. Først den 24de August 1738, efter at Freden forlængst — 1735 — var gjenoprettet mellem Frankrig og Østerrig, aabnedes atter dette berygtede Fængselstaarns Døre for ham i Følge kongelig Befaling. Bohns Midler havde været slette, og den Forfremmelse, han ventede, blev derefter; med fire af sine bedste Aar bødede han for sin første Manddoms Forbrydelser. Hans Ophold i Bastillens Fængsler dannede deres retfærdige Følge og heldigvis tillige deres Afslutning.

Straks efter sin Løsladelse synes Bohn at være vendt tilbage til den østerrigske Hær og at have deltaget i Belgrads Forsvar mod Tyrkerne 1739; Tyrkerkrigen endte den 18de September 1739 med en Fred, ved hvilken bl. A. ogsaa det beleirede Belgrad overgaves til Tyrkiet. I denne By stiftede Bohn Bekjendtskab med J. W. de Feignet, som 1755 misfornøiet forlod den østerrigske Krigstjeneste og fik Ansættelse i Rendsborg som Oberst i den danske Hær. Ved Keiser Carl den Sjettes Død den 26de Oktober 1740 blev hans treogtyveaarige Datter Maria Theresia Dronning af Ungarn og Bøhmen; den 13de September 1745 blev hendes Ægtefælle, Hertug Frants af Lothringen, valgt til tysk Keiser, efter at den østerrigske Arvefølgekrig i fem Aar havde hjemsøgt Europa. Denne Krig trak ud lige til 1748 mellem Østerrig og Frankrig. Endvidere førte Maria Theresia 1740—42 og 1744—45 de to schlesiske Krige mod Kong Frederik den Anden af Preussen.

Under Arvefølgekrigen deltog Bohn som Oberstvagtmester og Oberstlieutenant ved Ingeniørerne i Beleiringen af Ingolstadt i Baiern, der holdtes besat af over 4000 Mand, hoved-

sagelig franske Tropper; Beskydningen begyndte den 27de August 1743 og førte i Løbet af faa Dage til Fæstningens Overgivelse. Rimeligvis som Følge af sin Virksomhed under denne Beleiring forfremmedes Bohn den 30te November 1743 til Ingeniøroberst. — Den 4de Juni 1745 leverede Maria Theresias Svoger og Feltherre, Prins Carl af Lothringen, Kongen af Preussen det blodige Slag ved Hohenfriedberg i Schlesien; Østerrigerne tabte 15,000 Mand og Slaget, Preusserne 5000 Mand. I dette Slag fik Bohn sin venstre Arm gennemskudt lige under Skulderen; efter hans egen Beskrivelse hang den kun i Kjød og Hud, og man skred til at amputere den, da Prins Carl af Lothringen sendte ham sin egen Livkirurg, som bragte Armen i Rette saaledes, at han efter nogle Maaneders Forløb kunde bruge den som forhen. — I Følge den ikke helt paalidelige østerrigske Militærhistoriker Hirtenfeld var Bohn i Bryssel, da denne Fæstning den 21de Februar 1746 efter flere Dages Beskydning og Stormangreb overgav sig til Franskmændene under Marechal Morits af Sachsen, og Besætningen, 7000 Mand stærk, vandrede i fransk Fangenskab. Bohn maa hurtig være bleven udløst af dette Fangenskab, hvis Beretningen er sand; i sine Breve til Hjemmet omtaler han det ikke og fortæller kun, at han endnu bar Armen i Bind efter Slaget ved Hohenfriedberg, da han blev kommanderet til Italien. I Følge Oplysninger fra de wienske Arkiver var han alt 1745 i Italien, hvor han det følgende Aar „to Gange frelste Østrigs Ørn“, som den bornholmske Digter sang med stor licentia poetica.

En vigtig Del af den østerrigske Arvefølgekrig førtes i Italien. Her sluttede Republiken Genova sig den 7de Mai 1745 til Østerrigs Fjender, Frankrig og Spanien, og disse Magters Hære bemægtigede sig i Resten af dette Aar det østerrigske Lombardi, bl. A. Piacenza, og slog Østerrigs Forbundsfælle, Kong Carl Emanuel af Sardinien. I Foraaret 1746 rykkede østerrigske Forstærkningstropper seirrige ind i Lombardiet under Anførsel af Fyrsten af Liechtenstein, som med 40,000 Mand omringede Spanierne og Franskmændene i deres Leir udenfor Piacenza. Disse angreb den 16de Juni Østerrigerne, men tabte Slaget; Østerrigerne benyttede imidler-

tid ikke deres Seir ved Piacenza, som de burde, dels paa Grund af Uenighed mellem Liechtensteins Efterfølger og Kongen af Sardinien, dels ogsaa af ukjendte Grunde. Denne Dom fældes i det Mindste af den Historiker i vor Tid, Alfred Ritter von Arneth, der har sat sig ind i Maria Theresias Historie som ingen Anden, og hvis omfattende Værker i lange Tider ville staa urokkede som den bedste Skildring af denne Tidsalder. Spanierne bleve foreløbig i Piacenza, og Fransk-mændene trak sig temmelig uforstyrrede over Pofloden ud af Lombardiet; dog leverede Østerrigerne dem under deres Tilbagetog en seirrig Træfning ved Rottofredo. Piacenza overgav sig først den 11te August til Østerrigerne, efter at ogsaa Spanierne lykkelig havde fuldført deres Tilbagetog. I September 1746 stod den østerrigske Hær udenfor Genovas Porte og tvang Republiken til at slutte en haard og ydmygende Fred, hvorefter ogsaa den lille Fæstning Gavi overgav sig til dem.

I sine Breve til Broderen i Rønne skildrer Bohn selv sin Deltagelse i disse Begivenheder paa følgende Maade: „Jeg tør uden Selvros smigre mig med, at jeg har ydet Huset Østerrig mange vigtige Tjenester, ikke alene i Krigs-, men ogsaa i Fredstid; uden at tale om Andet maa man indrømme mig, at jeg i de to sidste Felttog i Italien to Gange har reddet (salveret) Hæren: første Gang ved Piacenza, hvor de Foranstaltninger, som jeg traf to Dage før Slaget, bidrog ikke lidet til den herlige Seir, og uden disse vilde den overlegne franske, spanske og genoviske Magt have givet os en ilde Modtagelse; dernæst da jeg næsten ganske alene med gode Grunde modsatte mig Beleiringen af den nævnte Stad, hvilken man vilde sætte i Værk, saaledes, at man ogsaa afstod fra dette farlige Foretagende, som vilde have bragt Undergang for vort samtlige Infanteri; de straks efter opsnappede spanske Breve bekræftede, at Fjenderne ved Overgangen over Po ikke havde Andet i Sinde end at indvikle os i denne Beleiring.“ Ogsaa i Seiren ved Rottofredo tillægger Bohn sig en ikke ringe Andel. Han skildrer videre, hvorledes Maria Theresia efter Gavis Overgivelse kaldte ham til Wien og udnævnte ham til Generalprodirektør for hele Hærens Fæstnings- og Ingeniør-

væsen, kun underordnet Hertug Carl af Lothringen som Generaldirektør. De wienske Arkiver vise, at Bohn forfremmedes til Oberstfeltvagtmester (Generalmajor) den 2den Oktober 1746, altsaa lige efter den italienske Krig. — I Følge Bohns Omtale af Begivenhederne efter Seiren ved Piacenza rammes han for en væsentlig Del af Arneths Dom: at denne Seir ikke benyttedes i den Udstrækning, som den vel burde. Bohns Forfremmelse viser, at hans Samtid bedømte hans Virksomhed anderledes. Til at afgjøre, hvem der har Ret, hører et sikkert Overblik over alle Forholdene i Lombardiet i 1746 og en grundig militærtaktisk Viden; Forfatteren heraf savner begge Dele og er ude af Stand til at fælde Dommen. Bohn nævnes for øvrigt ikke i de officielle Indberetninger om Slagene ved Piacenza og Rottofredo; heri ligger dog intet fuldt Modbevis mod hans Fortjenester, idet disse beroede paa hans forud for Slagene gaaende Ingeniørvirksomhed, og forfremmet blev han som sagt.

I de otte fredelige Aar 1748—56 var Maria Theresias Virksomhed især rettet paa Ordningen af hendes Riges ødelagte Finantser og paa Tilveiebringelsen af en disciplineret, godt bevæbnet Hær, som i den Krig, der maatte komme, kunde forsvare hendes Lande bedre, end hidtil var sket, og om mulig gjenerobre det tabte Schlesien. Med en hos en Kvinde exempelløs Kraft og Ihærdighed greb hun fat paa dette Værk, og hvad hun fik udrettet, var et Størværk, som tilfulde retfærdiggjør den Beundring, hvormed Historien omtaler Navnet: Maria Theresia. Blandt de dygtige Mænd, hun brugte hertil, indtog Povl Bohn en Plads, om end ikke i første, saa dog i anden, tredie Række. Han skildrer sin Virksomhed som Prodirektør for Fæstnings- og Ingeniørvæsenet i følgende Udtryk: Hele Fæstnings- og Ingeniørvæsenet i alle de keiserlige, kongelige Lande hviler paa ham, der som Generalprodirektør maa trække hele Læsset; man søger nu at sætte Alt paa en god Fod i de vidtløftige Lande, og hans Arbeide hermed er ikke ringe; Alt af Vigtighed tilsendes ham til Afgjørelse, selv om han ikke er i Wien. „Ved den gjorte gode Indretning,“ skriver han 1752, „har jeg bragt det dertil, at man nu udretter mere i Ingeniørsager med 100 Gylden

end forhen med 1000, ikke at tale om andre store Besparelser, som jeg hyppig har udvirket i andre Anliggender, ved hvilke man har vist mig den Naade at tage mig med paa Raad.“ Den aarlige Fond til Opretholdelse af gamle og Bygning af nye Fæstninger og Militærbygninger er omtrent 400,000 Gylden; efter Bohns Anvisninger afsender Generalfortifikationsforvalteren disse Penge til de forskjellige Fæstninger. Ingeniørerne, som i 1748 ere blevne delte i en tysk, en ungarsk, en italiensk og en nederlandsk Brigade, indsende postdaglige og aarlige Beretninger og Forslag, og disse undersøges og bedømmes i Generalprodirektoratet. Dette har i Wien sin egen Bygning, i hvilken Bohn bor med én Adjutant og tre Tegnekonduktører til sin Raadighed; Bygningen rummer desuden Kortarkivet med to Embedsmænd, Ingeniørkancelliet med sex og Ingeniørkorpsets Kasse med én Embedsmand. Foruden Kontorholdsgodtgjørelse har Bohn 5500 Gylden i aarlig Gage, paa Reiser tillige ni Gylden i daglige Diæter; endvidere haaber han at faa en aarlig Ducør paa 2000 Gylden af Fæstningsfonden. Foruden Ingeniørforretningerne, som give ham nok at bestille, betror Keiserinden ham hyppig overordentlige Hværv. Han tør sige, at han har udført alle sine Arbeider til hendes fuldstændige Tilfredshed; han sparer hverken Kraft eller Møie, og naar Dagen ikke slaar til, tager han Natten til Hjælp.

Tilsynet med Fæstningerne i alle Maria Theresias udstrakte Lande medførte, at Bohn aarlig maatte foretage én eller to lange Reiser. Han bereiste 1747 Slavonien, Bannat og Siebenbürgen, 1748 Mähren, 1749 Lombardiet og den adriatiske Kyst fra Triest til Kroatien, 1750 Italien, Nedreøsterrig og Ungarn, 1751 Triest, 1752 Nedreøsterrig, navnlig Rhinfæstningerne, hvorefter han ledede Reguleringen af Floderne Inn og Adige, i de følgende Aar Nederlandene, Böhmen, Mähren og Ungarn og 1755 Ofen, Szegedin, Temeswar, Peterwardin og Essegg i Slavonien. I den sidste By blev han overfalden af en hidsig Feber, saa at det saa ud til, at han ikke vilde komme levende derfra; Lægerne drev den dog paa Flugt, og i smaa Dagsreiser vendte han tilbage til Wien, hvor han endnu i det følgende halve Aar led af en

Hverdagsfeber. Under denne sin Virksomhed forfremmedes Bohn den 18de December 1752 til Feltmarechallieutenant, hvorved hans Gage steg med 2400 Gylden aarlig, den 8de Februar 1758 til Felttøimester og 1759 til Direktør for Ingeniørkorpset. Rygter, som omtrent 1755 bragtes til St. Petersborg om, at han var falden i Unaade, synes herved gjendrevne. At de to sidste Udnævnelser faldt under den 1756 udbrudte Syvaarskrig, forøger i væsentlig Grad deres Betydning. Under denne Krig deltog Bohn 1757 i Felttogene i Bøhmen og Schlesien, i hvilke den østerrigske Hovedstyrke tabte de blodige Slag ved Prag den 6te Mai og ved Leuthen den 5te December imod Frederik den Anden af Preussen, hvorimod Østerrigerne seirede i Slaget ved Kollin.

Den ringe Fritid, Bohns mange Forretninger levnede ham, anvendte han for en stor Del paa literære Sysler. Han eiede et værdifuldt Bibliothek, som han stadig forøgede. Han samlede Stof sammen til en Afhandling om forskellige militære Emner, i hvilken ikke alene Officerer, men ogsaa Lærde vilde finde Behag efter hans egen Formening. Han vexlede Breve med flere af Europas lærde Mænd, deriblandt med sin Fætter, Professor Peder Kofoed Anker, Danmarks berømte Retshistoriker, som ogsaa syslede med Geografi, og i den Anledning henvendte sig til den vidtbereiste Povel Bohn om Oplysninger. Medlemmer af Videnskabernes Akademi i Paris bad ham om at meddele sig de Kort, han havde optaget over Marmorahavet; men han vilde ikke unde dem disse, rimeligvis ihukommende sine Trængselsdage i Paris' Bastille. Derimod tænkte han paa at sende Nürnbergs geografiske Selskab Kortene til Offentliggjørelse, at hans Arbeide og udstandne Farer ikke skulde blive uden Udbytte for Publikum, som i Reglen nærede ganske feilagtige Anskuelser om Marmorahavet og dets to Stræder Bosporus og Hellepont. Af hvad han i øvrigt havde forfattet i Tyrkiet, var en Del senere gaaet tabt, og hans Forretninger hindrede ham nu i at erstatte det. Af hele Bohns literære Virksomhed kjendes her i Danmark kun den ovenfor omtalte Beretning om Opstanden i Konstantinopel 1730.

For Danmark vedblev Bohn at nære Interesse. Prinds

Gustav von Stolberg, der tidligere havde staaet i dansk Tjeneste, søgte at overtale ham til at vende tilbage til Danmark; først efter Kong Christian den Sjettes Død 1746 opgav Bohn Tanken herom. 1750 tænkte han paa at søge Orlov for at besøge sit Fædreland; men hans Forretningsreiser hindrede ham heri. Da den ovenfor omtalte Oberst de Feignet var traadt over i dansk Tjeneste 1755, i hvilken han døde 1771 som Generallieutenant og Chef for Fortifikationen, foresatte Bohn sig at sende ham de i det østerrigske Ingeniørkorps brugelige Formularer og Beregninger til Bedste for den danske Hær. I hans Breve til Broderen i Rønne træde hans Følelser for Danmark frem; saaledes skrev han 1752 efter at have lovprist Maria Theresias Arbeidsomhed og andre Dyder: „Dette er det, som mest har bevæget mig og endnu bevæger mig til at ofre det alldurchlaughtigste Hus Østerrig mit Liv, efter at Skjæbnen ikke har tilstedt mig at kunne ofre det til mit kjære Fædrelands Tjeneste.“

Povl Bohn — eller, som han i Østerrig kaldte sig, Paul Wilhelm Ferdinand von Bohn — blev den 23de Januar 1748 i St. Stefanskirken i Wien viet til Maria Rosina von Grabenfeld, Datter af en østerrigsk Adelsmand, Ferdinand von Grabenfeld. Hun fødte ham den 1ste November 1752 Sønnen Franz Xaver Wilhelm Paul Andreas Thecla og den 6te November 1754 Sønnen Wilhelm Johann Nepomuck Leonardus Thecla. Efter to Aars tiltagende Tæring døde Povl Bohn, 62 Aar gammel, Natten mellem den 12te og 13de November 1759 i Wien. Med mange hjærterørende Ord beklagede Maria Theresia for Enkefru von Bohn Tabet af denne sin tro Tjener; hvis ikke en for tidlig Død havde bortrevet ham, vilde Keiserinden have hævet ham til Hærens høieste Post, fra Generalfelttøimester til Generalfeltmarechal. Hun lod ham jorde den 25de November i St. Stefanskirken med de største Æresbevisninger. Enken fik en Pension paa 2000 Gylden aarlig, af hvilken Halvdelen udbetaltes de to Sønner gennem deres Formynder; hun døde den 18de April 1780. Begge Sønnerne blev optagne i Theresianum, en af Maria Theresia grundlagt Opdragelses- og Undervisningsanstalt i Wien for adelige Dreng; hermed synes det givet, at Faderen be-

tragtedes som adelig. Sønnerne selv optoges ved Diplom af 1ste April 1780 i de østerrigske Arvelandes Friherrestand paa Grund af deres Faders Fortjenester. Den ældste, Franz Friherre von Bohn, blev den 1ste September 1774 udnævnt til Fændrik og den 16de August 1778 til Secondlieutenant i det femtende østerrigske Infanteriregiment („conte de Fabris“), tog sin Afsked den 10de Marts 1781 og døde i Wien den 30te Juni 1832. Den yngste, Wilhelm Friherre von Bohn, blev den 1ste Oktober 1773 udnævnt til Fændrik og den 20de Marts 1778 til Secondlieutenant i det halvtredsindstyvende Infanteriregiment („Graf Stain“), tog sin Afsked den 15de Marts 1782 med Kaptainstitel og døde den 3die August 1838 i Linz; han var gift og efterlod sig to Sønner og to Døttre. Friherrerne von Bohns Vaaben indeholder i det paa langs delte Hjærteskjold til venstre en Kaffetrægren med sex Bønner (Bohnen) og syv Blade, til høire et lukket Vingepar; det fir-delte Hovedskjold indeholder krydsviis en Sparre med tre Stjærner og en kronet Løve med en Graverspade, Ingeniørens Symbol, i Forpoterne; derover findes tre kronede Hjælme med Løven, Kaffetrægrenen mellem det aabnede Vingepar og Strudsfjær.

I det Foregaaende er udførlig omtalt den foragtelige Spion-virksomhed, der stempler Bohns tidligste Manddomsliv; Bohn har dog for en Del afsonet sin Brøde ved sit fire Aars Fangenskab i Bastillen, hvilket maa have ramt særlig haardt en Mand af hans Alder og Virketrang, og for en Del gjort den god igjen ved sit senere Liv; thi han forlod Bastillen som et i denne Henseende nyt Menneske. Trofast mod Keiserdømmet Østerrig, viste han sig, i sin rastløse Virksomhed som Militæringenior, som en Mand af stor Begavelse og udmærket Duelighed og arbeidede sig herved op til høit betroede Stillinger i Maria Theresias Hær. Samtidig lagde han for Dagen en blandt hin Tids Officerer sjælden Sands for literære, navnlig geografiske og historiske Sysler, der skaffede ham et begrundet Ry som Videnskabsdyrker ud over Østerrigs Grænser. Maria Theresia havde sikkert Ret, da hun nævnede ham som sin tro og høitmeriterede Tjener, og da hun fremhævede, at kun den tid-

lige Død berøvede ham Feltmarechalstaven. Bohns Levnet viser, hvorledes Livet kunde forme sig for en dansk Student i det attende Aarhundrede, et Aarhundrede, der vrimlede af politiske og militære Æventyrere, og som ikke nøie-regnende granskede de Midler, som disse brugte, men mere saa paa det Maal, hvortil de naaede. Povl Bohn var en værdig Søn af dette Aarhundrede, en typisk Repræsentant for dets heldige Æventyrere.

Af Baggesens Reiseliv.

Ved Herman Trler.

Den danske Regjering sendte i Begyndelsen af 1803 to Lærere, C. L. Strøm og J. H. A. Torlitz, ned til Schweiz for at studere Pestalozzis Undervisningsmethode i Burgdorf, paa hvis Slot han den Gang var indkvarteret med sin Anstalt. Blandt de Breve, Strøm skrev hjem til Prof. R. Nyerup paa denne Reise, er følgende:

Isola bella i Lago Maggiore d. 29. Aug. 1803

Jeg seer Deres umaadelige Forundring, kjære Venner. ved at læse denne Overskrift. De tænkte mig paa Veyen til mit Hjem, og jeg har aldrig endnu været længere fra det. Midt paa de lykkelige Øer i Italiens skønneste Søe sidder jeg lykkelige Menneske og skriver Dem min Lykke til. Men jeg appellerer til enhver i mit Sted, om det er muligt at modstaae den Fristelse at see, i det mindste Indgangen til, det classiske Land, i et Selskab som Baggesens og Gierlews. I lang Tid havde jeg ventet paa dem med Smerte. Den ene skønne Dag gik bort efter den anden, det ene feilslagne Haab efter det andet; blive kunde jeg ikke, uden Frygt for at maatte reent opgive min Yndlingstanke om en Reise i de smaae Cantoner, begive mig paa Reisen kunde jeg ikke heller, uden at berøve mig selv det frydefuldeste Møde, og det uerstatteligste Reiseselskab. Jeg var tilsidst gandske modfalden, og nær ved at opgive Haabet om begge Dele, da der endelig en Dag blev mumlet om paa Slottet, dass 2 Riesen im Hof waren; jeg vilde dog see disse frygtelige Skabninger og, hvor ubeskrivelig blev min Glæde — det var Baggesen og Gierlew. Nu var hele min Sorg slukket. De kan selv forestille Dem, hvor meget jeg havde at snakke med Gierlew, hvor meget at høre paa Baggesen. især da han om Aftenen ved Solens Nødgang paa en skøn Brink lige over Emme-floden forelæste os et Stykke af sin ynderige Parthenais. Jeg fulgte med ham næste Dag til Bern, og fandt det denne Gang saa morsomt, at jeg blev der i 3 Dage, men jeg maa da ogsaa lægge til, at Frue Haller¹⁾ denne Gang forskaffede mig herlige Familie

---

¹⁾ Baggesens Svigermoder.

Bekjendtskaber. Baggesen blev i Bern, hvor han har sat sin Carl, en prægtig lille Franskmand, i et Institut, og vi andre 2 reyste igjen til Burgdorf, for derfra at tage til Thun med Torlitz.

Den 19de August begyndte Reisen i en Chaisli. Emmedalen, som vi kom igjennem, foraarsagede os megen Glæde. Man seer ikke allene Frugtbarhed og Velstand, men tillige en Smagfuldhed i Bygninger og Jordens Dyrkning, som vidner om mere end Tilfredshed. Ethvert lille Gjærde var her mere æsthetisk end andensteds, ligesom Ansigterne mildere og gladere. Saasnart vi vare ankomne til Thun, gjorde vi strax en Spadseretour langs med Aarfloden til Slottet Schadeow, hvis Eyer var mig bekjendt. Inscriptionen over Døren, som forbød uvedkommende at gaae ind under 10 Pd. Straf, havde nær afskrækket os; men vi vare dog ikke saa gandske uvedkommende, med Brev i Lommen. og Følelse for skjønne Udsigter i Hjertet. Vi fandt ogsaa en meget artig Modtagelse; men Luften var for tyk til at vi kunde nyde det Skuespil, vi havde lovet os. Vi søgte siden at erstatte dette Tab ved Udsigten fra den høytliggende Kirkegaard, og den maa upaatvivlelig være skjøn, naar Veyret er mildere og klarere. Om Aftenen kom Brev fra Baggesen, at han vilde støde til os næste Morgen i Thun, og han kom virkelig. Uagtet Veyret slet ikke var gunstigt, vilde vi dog ikke spille Tiden, men rigtig nok blev vor Fart paa Thuner Søen ikke den, som Baggesen først beskriver i sin Parthenais. Da vi steg i Land ved Neuhaus, var det en begyndende Storm, med Regnbyger. Vi bleve om Natten i Unterseen, og havde om Aftenen fortræffelig Underholdning af Baggesen, saa at vi alle glemte Veyret.

21de. Da Veyret endnu ikke spaaede noget got, saa besluttede vi at lade Lauterbrunnen og Grindelwald fare, og at gaae over Brienzer Søen til Hasli Dalen. Jeg veed ikke, hvor meget vi har tabt, men dette veed jeg. at Brienzer Søen har nydelige Egne omkring sig, paa den ene Side en lang Flade med græssende Kjer, paa den anden skjønne Fjelde med Ruiner, 2 à 3 ret artige Vandfald, og bestandigt Møde at Baade, som bragte Oberlændere og Oberländerinder til Kirke. Fra Brienz toge vi en Vogn, som bragte os igjennem hele Hasli Dalen, med dens mangfoldige Vandfald (jeg tællede 10) og deylige grønne Egne. Ved Indkjørselen i Meyringen, den eneste, eller i det mindste vigtigste Landsby i hele Dalen, fik Baggesen sin Tværfloyte frem. og fremtryllede alle Byens Skjønne i Vinduer og Døre. Dette muntre, raske Folk synes ret at være skabt til Glæde; Fløytens Toner fremlokkede Smil paa ethvert Ansigt. Pigerne vilde saa gjerne see og sees, og pyntede sig, og coqvetterede, som de bedste Bydamer. De udmærke sig ved deres raske Gang og tildeels smukke Ansigtstræk. Een af dem — som ikke coqvetterede, var overordentlig skjøn. Vi gik strax ud for at bese Reichenbach under fornyet Fløytespil. Et Par smaae Piger fulgte os hvor vi gik. Vi kom med liden Møye først til det øverste

af Vandfaldene, som styrter bred og vild ned. Vi dandsede en Rundtour i dens Støvregn. Baggesen var uforlignelig. Han løb som en 15 Aars Knøs fra eet Sted til et andet, gled ned ad Bakkerne paa Fødderne eller paa R—, søgte altid de farligste Steder ud, klyngede sig der fast til noget, og spillede et Stykke paa sin Fløyte midt i Brølet af det rasende Vandfald. Saaledes gik det fra det første til det andet, fra andet til 3die, fra tredie til fjerde, fra fjerde til femte Fald, alle vegne var han den første, den galeste, den gladeste, og den mest begeistrede. Den lille Pige stod som en Skytsengel altid lige over for det Sted hvor vi vare, men naar vi vilde hente hende ind, saa var hun forsvunden i et Øyeblik som en Hind. Under saadant Spøg med den lille Skytsengel og Fløytespil kom vi tilbage til Byen igjen. Men aldrig saasnart var Maaltidet gjort, før vi søgte Vandfaldene paa den anden Side af Dalen, morede os med at lade os gjøre drivvaade af dem, klattre op paa Brinker hvorfra vi ikke kunde komme ned undtagen paa Hænder og Fødder, og andre saadanne ridderlige Øvelser. Aftenen gik hen under Sang og Spøg med Haslerinderne.

22de. Toget gik nu paa Grimsel. Vi vare neppe komne en Fjerdingvey op ad Bjerget, før den lille Pige stod for os igjen. Vi bleve nu alle overbeviste om, at det er en Alpegeist. Baggesen satte efter hende, men hun forsvandt som et Lyn. Et Par Reisende, som gik samme Vey, tilbøde at vise os et Sted, kaldet: finstre Schlucht, hvor Aaren løber under Klipperne. Vi fulgte dem, og bleve rigelig belønnede for vor Møye. Et herligt Tempel af skraaliggende Klippevægge, som oven til næsten dannede en Hvælving, og gik gandske steilt nedad, indtil den tabte sig i den stridige Aarflod; paa den anden Side af Floden de vildeste, steileste Klipper. Her, eller ingensteds, er Nedgangen til Avernum. Stedet har saa meget gyseligt høytideligt, at vi alle følte os gandske begeistrede. At her ikke var det ringeste Spor til menneskelige Væsener forhøiede Høytideligheden. Vi vare de første, som skreve i det ubetraadte Sand.

Fortsat i Milano d. 31. August.

Saavidt er jeg bleven henreven af Digteren og Vennen, men nu hedder det ogsaa: *huc et non amplius*. De kan let tænke, hvor meget der var at fortælle om den store Stad Mayland, dens skønne Huse, smukke Folk, overordentlige Theater, og overalt om det for mig saa forunderlige Italienske, der hersker i en italiensk Stad, men alting i sin rette Orden; jeg vender tilbage til Grimsel. Vi vare neppe ankomne til det første Vertshus paa Veyen, før det begyndte at regne, og tog til med saadan Styrke, at vi maatte blive der hele Dagen. Under enhver anden Omstændighed vilde dette have været utaaleligt, men i Baggesens Selskab faar man ikke Tid at tænke paa Veyrliget. Dagen gik hen under allehaande Narrestreger, Aftenen under Forelæsning af hans utrykte Labyrinth, hvori

hans første Kjerligheds Historie paa Thuner Søen især interesserede mig, og Natten med de pudserligste Anstalter imod Røverne, som naturligvis ikke kom. Paa Søvn blev kun lidet tænkt.

23de. Forrige Dag havde vi kun tilbagelagt 1 Stunde, i Dag gik det raskere. Veyret opklaredes, Eggen var smuk, Aarflodens brusende Vandfald gav det prægtigste Skuespil for Øye og Øre, og Stemningen svarede til Bjergluften, vi indaandede. Eet af disse Vandfald var nær kommet mig dyrt at staae, men jeg hævnede mig paa det næste, ved at nyde det fra alle de Synspunkter, hvor det var muligt. Da vi havde beskuet dets Bølgen og Skummen og Regnbuer fra alle Kanter, sprang vi tilsidst ud paa en Steen, som laae midt i Styrtningen, og stode der alle 3 slyngede i hinanden, og tabte os i Beundring over den skrækfulde Majestæt, som omgav os. Man siger i Almindelighed Naturens Glæder koste intet. Baggesen siger: De vil kjøbes, og han har Ret. Det ret Store i Naturen nydes ikke uden Fare og Møye. Først henimod Mørkningen kom vi til Spital, et Vertshuus paa Grimselen, efterat have passeret de vildeste Klippe Egne, og de forunderligste ubegribeligste Broer. Selv i denne Udørken fik vi et sveitsersk Maaltid. Den følgende Dag blev anvendt til at bestige Sidelhorn, Grimselens høyeste Spidse. Vi steg under Ledsagning af en Gemsjæger i 3 Timer bestandigt steilt op ad de uafadelige Steenbrokker, hvoraf den for det meste bestaaer, skimtede paa Veyen Aarflodens Udspring fra Lauteraar Gletscheren, og Rhonens fra Rhonegletscheren, og naaede ikke uden Møye den høyeste Spids, hvor vi nøde Udsigten ind i Italien paa den ene, og i Tydskland paa den anden Side, omringede af Jura, Furca, Gothard, Bjergene i Wallis, og Italien, og nærmest af Eiger og Finsteraarhorn. Luffen var overmaade mild og Veyret fortræffeligt. Vi drak et Par Flasker Viin med Snee til, istedet for Vand, og begyndte den besværlige Nedgang. Men den blev lettet ved en lang, lang Lavine, som gjorde os Veyen et par Stunder kortere. Hver kom ned paa sin Maade. Føreren gik paa Bjergmandsviis, nemlig glidende ned paa Hælene og lænende baglænds paa Stokken, som tjener til det tredie Been, Baggesen forsøgte derpaa, men faldt paa R. og lod sig nu glide paa den heelt ned i fuldeste Fart; nogle Kolbøtter han gjorde paa Veyen, regner jeg for intet; Gierlew fulgte hans Exempel. T. satte sig imellem begge de andre Førere, og kjørte i Slæde. Jeg vilde endelig gaae methodisk til Værks, og satte det igjennem uden at falde een eeneste Gang; jeg fik ogsaa Berømmelse derfor af Gemsjægeren. Den øvrige Deel af Veyen gik snart i tuld Fiirspring, snart paa Hænder og Fødder, snart paa andre Maader, ligesom enhver fandt det raadeligst, og hvem der ikke kunde gaae ene, lod sig lede. Et got Maaltid Mad i Vertshuset hjalp got paa de stive Knæer. Den følgende Dag gik det forfra langsomt op ad Grimselen igjen, men denne Gang kun for at komme fra den. Med halv ængstelig Forventning nærmede jeg mig det

udskregne, saa kaldte farlige, Mayenvand, en Vey, som gaaer paa Skraae tvers over et steilt Fjæld. hvor der paa den ene Side er intet uden en steil Væg. paa den anden Afgrund; men, enten maa denne Passage være slemmere paa andre Aarstider, eller de Reysende forbandet svagelige Makkere, nok. jeg gik endnu i underlige Forventninger om de Ting, som skulde komme, da — jeg allerede havde overstaaet hele Faren, uden at vide det. Nu kom den prægtige Rhone-Gletscher, hvorfra Rhonen udspringer. Baggesen Gierlew og jeg klavrede op ad den, tittede ned i dens Saphirblaae Sprækker, lyttede til Vandets Rislen, og det evige Dren i dens Inderste, men kunde uden Iisskoe ikke bestige den ret langt op, vendte derfor tilbage, og gik igjennem Oberglutsch-Dalen op paa Furca. Den var lidt kjedelig, kun Reuss's høyre Arms Udspring fra lilla Furca Gletscher interesserede lidet. Igjennem Urseler Thal til Andermatt. Skjønt gaaet 8 Stunden maatte vi dog see Djævlbroen. Jo nærmere vi kom den, des stærkere bleve vore Skridt. Igjennem det frygtelige Urnerloch, midt igjennem en Klippe. Baggesen løb foran, *pour*, som han sagde. *faire les honneurs du pont du Diable*, vi andre bag efter. i fuld Fiirspring over Broen, hvorunder Reuss Floden fraader. Rundtom de vildeste. helvedligeste Klipper, som i dette Halvmørke endnu blev frygteligere. Broen kastet tvert over Styrtningen, hvor den er mest rasendes. ret som for at trodse Naturen. Vi kunde ikke komme derfra igjen. Naturens vildeste Rasen har noget bedøvende, tiltrækkende. tilfredsstillende, som dens blide Scener mangle. Endelig reve vi os løs. kom igjen igjennem Klippe-Hulen, og nu laae den yndigste Dal med Byer og Frugttræer ndbredt for os i det yndigste Maaneskin¹). Strøm.

---

¹) I et senere Brev, dateret Burgdorf den 14de Sept. 1803. fortæller Strøm. at han i Milano „tog Afsked med den fortryllende Baggesen. som gav mig et ligesaa skjønt som smigrende Stykke i min Stambog, og lovede at correspondere med mig.“ Dette Stambogsdigt er i udvidet Form trykt i Baggesens Poetiske Skrifter V. 1845. S. 116.

Breve fra Christian Wilster til N. C. L. Abrahams. 1818—19.

Meddelte af **Arthur Abrahams.**

Christian Frederik Emil Wilster blev født i Kjøbenhavn den 27de September 1797. Efter at have besøgt det Schouboeske Institut, hvor han blandt Andre havde Grundtvig til Lærer, blev han Student i Aaret 1813 og derpaa juridisk Kandidat 1816. I Aarene 1818—19 var han Huslærer hos Grev Danneskjold-Samsøe paa Gisselfeldt, og det er fra denne Periode, at de her meddelte Breve til hans Ungdomsven N. C. L. Abrahams skrive sig. Det var den Tid, da den Baggesen-Oehlenschlægerske Strid førtes med den voldsomste Iver, da „de Tolv“, blandt hvilke Abrahams var, sendte deres bekjendte latinske Udfordring til Baggesen. Et af disse Breve, som særlig omhandler „Tylvtens“ Optræden, er trykt i Chr. Arentzens „Baggesen og Oehlenschlæger“, VII p. 379 o. f. og det deri indeholdte satiriske Digt:

Det gaaer saa rart i Kjøbenhavn,
Det vil jeg aldrig nægte,
o. s. v.

er meddelt i Abrahams' „Meddelelser af mit Liv“; dette Brev er derfor ikke medtaget her.

Angaaende Wilsters senere Liv skal her kun mindes om, at han 1822 tog theologisk Embedsexamen og samme Aar blev Adjunkt ved Sorø Skole. 1827 disputerede han for Magistergraden og blev 1828 Lektor ved Sorø Akademi. Han døde den 11te Januar 1840 i Sorø.

Hans Oversættelser af Homers Iliade og Odyssee ville for bestandig sikre ham en Plads i den danske Literaturs Historie. Endvidere har han oversat nogle Tragedier af Euripides og skrevet adskillige Afhandlinger over forskellige Emner, hvoriblandt „Om Hexametret og dets Behandling i det danske Sprog“. En Del af hans Digte findes trykte i tre forskellige Samlinger.

Hans Grav i Sorø er prydet med følgende Linier af Digteren Ingemann:

Han Oldtidsskjalde Ungdomsliv gjængav,
Men selv han sank i tidlig Grav.
Sku opad Kjærlighed! se fremad Savn!
Hist blomstrer frisk hans Liv — og her hans Navn.

Gisselfeldt d. 29de Juni.

Nu er det vel paa Tiden, at jeg skriver Dig til, ellers skal vi nok høre en Skraalen, som Drengen sagde til sin Moder, da han skulde kæmmes; men jeg er bange, at Du snart vil fortryde dit Løfte om flittig Korrespondance, da jeg her paa Landet er særdeles fattig paa Materie, thi jeg skal sige Herren Noget, ét er at skrive, et andet at skrive uden at have betænkt sig eller rettere uden at have andet Stof end at opkoge gamle Løier og gamle Historier, thi jeg er for ulærd og doven til at skrive om lærde og flittige Gjenstande og desuden heller ikke saa gal, at jeg med Flid skulde gjøre mig til Pedant, quoique je suis pédant. Ligesaa lidt vil jeg bemøie Dig med en Reisebeskrivelse om Farten fra Vesterports Vagt til mit Værelse paa Gisselfeldt, eller rettere fra Ulykkens Huler og Elendighedens Boliger (Ludvig¹ havde Vagt, da jeg tog fra Byen) til et sandt Paradis. Rigtignok synes det, at der paa Reise fra denne Verdens ene Pol til den anden maatte gives interessante Stationer, at der imellem et hogarthsk Kobber, som jeg paa en fortræffelig, 4 Gange brækket Kridtpibe nær vil overlade Dig at kommentere over, til en raphaelisk hellig Familie, maatte gives et eller andet Maleri, som for-

---

¹) En Broder til Christian Wilster, den Gang Lieutenant ved Prinds Christians Regiment. Han døde ung.

tjente Opmærksomhed, men nei; thi naar jeg undtager nogle van Dyckske Landskaber, som Sjælland er saa rig paa, og som Du kjender ligesaa godt som jeg, fandt jeg Intet uden nogle Smaastykker, tildels af den hollandske Skole, f. Ex. en fordrukken Vært med Nathue og Tøfler, en styg Opvartningspige med en Brændevinsflaske o. s. v. Den eneste mærkelige Person, jeg saa, var en fortræffelig gammel tysk Snedker, der snakkede meget om det ubehagelige Klima i Danmark; men han talte et Sprog, som ingensteds havde hjemme, ikke en Gang daraussen. Til Exempel paa hans Manér (thi jeg tror, at der gives over tusinde Slags Tyskere) tjener, at han drak bittert Brændevin, fordi han, som han sagde, havde dünne Liebe (tyndt Liv); Bønderkarle kaldte han: die Bindegale, o. s. v. Han hørte snarere til dem, der sige: das ist nichts, da solltest du mal sehen in Nürnberg, end til dem, der raabe: Hier bleibe ich mein Lebenlang, sikkert et Slags Tyskere, der er ligesaa sjældent i sit Slags, som vor lille Kapitains¹⁾ Historie i sit.

Jeg behøver vel ikke at fortælle Dig, hvor behageligt Liv jeg fører: naar mine Kaldspligter ere endte, læser jeg Oehlen-schlæger, spadserer omkring, spiser Jordbær, spiller Billard og ryger Tobak, saa det er en Lyst, og at jeg ikke glemmer Mad og Drikke, kan Du let begribe, da Du véd, jeg er en Nordbo. — — Det gjør mig ondt, at jeg ikke fik sagt Dig Farvel. Jeg saa Meisling og din Kusine, men traf ikke min Abrahams; det var lumpent af Dig, at Du forsagede Fønss' Kompagni²⁾, han var en god Kommandersergeant den Dag, som Du formodentlig har hørt, i det Hele en tapper Anfører i Freden, skjøndt han som en brav General holdt sig bagved og lod os Andre slaas med Flaskerne, men det er jo efter Taktiken og Felttjenesten, hvilke han om Fredagen som Second-Ritmester ikke ganske havde fulgt. Alderdom og Visdom følges ikke altid ad, skjøndt de begge ere svage til Bens. Formodentlig har Du af øvrige sodales faaet en vidtløftigere og livligere Beskrivelse af vor Kommers.

¹⁾ Wilsters Onkel, Kapitain C. F. Wilster, død som Oberst 1852.

²⁾ Fønss var Officer og hørte til den wilsterske Kreds i Kjøbenhavn. (Abrahams' Medd. af mit Liv S. 58 ff.)

Dine Bøger har jeg afleveret; Holms¹⁾ Bøger har Du vel tilsendt ham; Tiden var knap, saa jeg maatte uleilige Dig.

Jeg gad vide, om Holsten²⁾ ikke snart kommer herud; hils ham fra mig. hils alle Dine og Mine, og skriv snart til Din
Chr. Wilster.

Gisselfeldt d. 9de Juli.

Hvor jeg har været gal i Parykken, hvor jeg har været rasende og desperat, ja næsten værdig at bindes af næste Frænder, hvor jeg har forbandet Dig og mig og alle de Andre og Posten, Papir, Pen og Blæk og alt det Djævelskab, som udfordres for at faa et Brev fra Ven til Ven. Jeg, som er saa flittig en Brevskriver, at jeg gjerne dels for min Travlhed, dels for min Braad og med Guds Hjælp ogsaa for en Smule Honning, kunde kaldes en Brevbie (ad modum Brevdue, hvilken Brevbien maaske snart vil tilklakke med en Voxkage), jeg, som under 28de forrige Maaned skrev 4 Breve i én Kjøre — jeg — credite poster! — faar først den 3die Postdag ét Brev, og nu fordrer Du paa Oieblikket Svar og oven i Kjøbet paa Vers. Du, som rent har glemt Afhandlingen Nr. 2 om dolus in contractibus. Du, som ikke ret véd, hvad et Brev aus der Ferne har at betyde — te ego. Dog. Du har reddet mig fra Daarekisten, mig, der saa saa fortvivlet ud, at Doktoren lurede paa at trække en Vexel paa Apothekeren, og da en Rekonvalescent altid har eller bør have et kjærligt Gemyt, der dog altid er forbunden med den Ukjærlighed at slaa Medicin-flaskerne itu, saa vil jeg opfylde Din Begjæring efter Evne, dog mange Vers kommer der nok ikke ud af det, thi

Det gik som smurt i kjøbenhavnske Huse,
Men her paa Landet svigter fast min Muse,
Skjøndt jeg til hende her har mere Savn
End i det snurrig-muntre Kjøbenhavn. — —

Det ringer til Bords. Næste Gang mere. Har den lille Kapitain faaet mit Brev? Lad ham skrive mig til og gjør selv det samme. Hils Alle fra Din

Wilster.

¹⁾ Frits Holm blev senere Prokuratorfuldmægtig og døde ung.

²⁾ Baron Fritz Holsten, senere Holsten-Charisius, døde i en høj Alder som Geheimekonferentsraad.

Gisselfeldt d. 6te August.

Aarsagen til Standsningen i min Brevvexling har egentlig været Uvidenhed om Dit Værnething eller forum competens (quomodo differunt?), da jeg paa tredie Haand hørte, at Du skulde være paa en Gaard mellem Ringsted og Sorø, uden Tvivl hos Ibsens¹⁾. Jeg vilde derfor heller sætte Sagen i Bero end dømmes for Tort og Kreditspilde og maaske betale alle af Aktionen lovlig flydende Omkostninger (til en Jurist maa man tale det juridiske Tungemaal eller rettere tunge Maal). Jurist! jeg kondolerer; strandede Skipper, hæng Votiv-tavlen paa Brorsons Port²⁾ og gaa ydmyg gennem Gaderne som det sømmer sig den Upraktiske³⁾; eller siden Du som Arion af ugudelige Hedninger er kastet ud i Havet, tag Cithrinken frem, spil et Stykke, og selve Delfinerne skulle føre Dig i Land paa deres Ryg! Dette var et Forsøg i den store Stil; paa bredt Dansk hedder det: jeg kjender Herrens Kurage, og Du ler sikkert af min Kondolence.

Jeg har gjort en lille Tur til Slagelse, og vil Du have hvad Rahbek kalder en snovsk Beskrivelse over Ludvig, saa gaa til den lille Kapitein og lad ham udlevere mit sidste Brev, som jeg har bedet ham vise Dig. Jeg har lovet ham, at han i mit Brev til Dig skulde faa et Par gode Anekdoter at høre, der sikkert ville gaa fra Mund til Mund undtagen hos Anekdotenverstopferen Jahn⁴⁾. Maaske har Hindenburg fortalt Dig dem; les voilà. — —

Keyper⁵⁾ er her ude, han gjør en god Fagot; det er særdeles bravt at ro om paa Søen om Aftenen; jeg ryger. og

¹⁾ Cand. theol. Peter Diderik Ibsen var bleven Huslærer paa Mørupgaard i Sorø Amt og den Gang netop nylig bleven gift med Eierinden af Gaarden, Fru Ammitzbøll. Han døde som Præst i Kongens Lyngby 1855.

²⁾ Christian Bagger Brorson var Prof. juris, død 1835.

³⁾ Abrahams havde den Gang været oppe til Practicum, men kun faaet haud. Senere tog han Examen med laud.

⁴⁾ I den wilsterske Kreds kaldtes en Person, der ikke hurtigt kunde opfatte Pointen i en Anekdote eller et bon-mot, for en Anekdotenverstopfer. Ferdinand Heinrich Jahn, senere bekjendt som Krigshistoriker, død 1828.

⁵⁾ Frants Jacob August Keyper var Kapelmusikus og senere Organist ved Helliggeistes Kirke; død 1859.

han spiller, og jeg maa virkelig ofte raabe: Hier bleibe ich mein Lebenlang. — For nogen Tid siden var Lemming¹⁾ her; han spiller bravt; aber ein Windbeutel, eigentlich eine Blase. Til en Prøve paa hans Komposition leveres Dig følgende Melodi, hvortil jeg har gjort Ord. Jeg har den til Guitarre, og den kan sendes Dig tilligemed Texten, hvis Du synes om den. Overgangen til Mol skal ikke være saa ilde, siger man; Gud maa vide det.

(Melodien skrevet med Noder.)

Gjør mig endelig den Tjeneste at lade mig faa Guitar-musiken til „die Flasche“ og Ordene. Du kan laane dem hos min Kusine²⁾, og naar Du skriver det fint, kan du jo godt lægge det inden i et Brev. Jeg skriver ogsaa til Hindenburg³⁾ idag, og derfor er min Tid saa knap, at jeg maa stoppe. Har Du læst 2den Del af Oehlenschlägers Reise? Hils Dine Frænder og mine Venner, og skriv snart til Din

Christian Wilster.

Gisselfeldt d. 13de August.

Mod den Skikkelige er jeg skikkelig; Du, den eneste af 8 Korrespondenter, der igaar med Posten betalte mig sin Skyld, Dig vil jeg tilskrive, skjøndt halv træt af Gaarsdagen; det var nemlig Grevindens Geburtsdag, hvorom jeg maa tale lidt udførligt. Ved Solens Opgang affyredes Kanoner. Greven har haft en sød Idé; for 24 Aar siden har han nemlig som uforlovet skaaret hendes Navn i Barken af en stor Bøg paa hendes Geburtsdag paa Samsø. En ung Maler (Harder⁴⁾, recht brav) har efter Ordre malet benævnte Træ med Omegn i et pænt lille Skilderi, og Lund⁵⁾ paa Møen, der har været Grevens Lærer, har skrevet nogle af de bedste Vers, jeg i lang Tid

¹⁾ Povel Lemming, Dr. phil., døde i Madrid 1819.

²⁾ En Datter af Kapt. Wilster.

³⁾ Georg Daniel Hindenburg var den Gang Premierlieutenant ved 2det Livregiment; død som afsk. Major.

⁴⁾ Landskabsmaleren Harder blev senere Tegnælærer i Sorø, hvor han døde 1873 82 Aar gl.

⁵⁾ Christen Andersen Lund var den Gang Præst i Kjelby paa Møen, blev senere Konsistorialraad og døde 1833. Digte af ham findes spredte i den Tids Tidsskrifter.

har set af vore Parnasveteraner, i denne Anledning. Ideen er velsignet og herligt udført; et vakkert Emne for Kotzebue til en lille Komædie. Om Middagen god Mad og svær Drik, dertil 2 Sange, den ene af min Ringhed paa Melodi: Skilt fra Dig; den anden af Gutfeld¹⁾. Nr. 1 anses for den bedste; saa skikkelige har Folk været; den findes indrykket i et Brev til Hindenburg. Nr. 2 bliver formodentlig indført i Rahbeks Tilskuer ligesom sidst, men sendes Dig dog til Bedømmelse og Afbenyttelse. — Om Aftenen Bal — —. Efter Bordet et brøvt lille Fyrværkeri med fortrinlige Raketter og romerske Lys; det var ude paa Marken; der var en stor Sværm af Mennesker, og Alle billigede mine Ord. at kalde Marken Nørrefælled²⁾. Jeg maa ikke glemme, at vi ogsaa om Aftenen havde 2 Sange, den ene af Bruun³⁾, maadelig; den anden var af samme Gutfeld, som havde skrevet Middagsvisen. Naar det danske Parnas spiller Fallit, hvilket uden Tvivl sker, naar Oehlen-schlæger trækker sine Penge ud af Banken, og det da kommer til Konkurs, har jeg næsten det frække Haab at blive prioriteret før Gutfeld og Bruun som ærbar Digter.

Igaar havde Grundtvig⁴⁾ Bryllup herude; jeg var i Kirken og hørte Vielsen, han var salig. Han skrev et Par Linier til Grevinden, hvori han synderligt nok havde samme Idé som jeg i min Sang, nemlig at den, der saar godt, høster godt, saa at Greven sagde til mig: Præsten Glahn⁵⁾ maa formodentlig have vist ham Deres Sang, og han med Flid brugt

---

¹⁾ Frederik Carl Gutfeld var Provst for Holmens Provsti; død 1823.

²⁾ Paa Nørrefælled afbrændtes dengang af og til Fyrværkerier.

³⁾ Rimeligvis N. T. Bruun.

⁴⁾ Grundtvig blev den 12te August 1818 viet i Ulsø Kirke til Elisabeth Christine Margrethe Blicher; han havde, som ovenfor sagt, været Wilsters Lærer, og denne satte stor Pris paa hans Undervisning. Da Wilster havde oversat Homers Iliade, skrev han i det Exemplar, som han sendte Grundtvig: Til Digteren og Videnskabsmanden, Pastor Nic. Fred. Severin Grundtvig med fortrinlig Høilagtelse fra hans fordums Discipel, Chr. Wilster. (F. Nygaard: Det Schouboeske Institut og N. F. S. Grundtvig.)

⁵⁾ Poul Egede Glahn var den Gang Præst for Ulsø og Braaby Menigheder; han blev senere residerende Kapellan i Kjøbenhavn, hvor han døde 1842. Han var gift med en Søster til Grundtvigs Hustru; de vare Døttre af Provst D. N. Blicher i Gunslev.

samme Idé. Idag har hele Selskabet været henne at gratulere ham.

Tro ikke, at jeg skulde være saadan en Gris, at jeg ikke har læst Oehlenschlägers Reise; den har moret mig særdeles. Scenen med Barberen, Præstens Tale om de 8 Flasker Vin, Affæren med Grevinde Arnim og flere Munterheder ere nydeligt fortalte. Bemærkningerne om hans egne Værker ere kritisk interessante, og alle de Steder, hvor han omtaler sine Børn, især Digtet til d. 28de Juli og Slutningen af Bogen, ere ukunstlet rørende. Men det gaar her næsten som overalt; det nytter ikke, at man præker den evangeliske Tro, at Oehlenschläger er Danmarks største Digter, man kan sjælden finde nogen sympathiserende Sjæl, og jeg maa ofte tænke paa Christi Ord: „Kaster ikke Helligdommen for Hunde og Perler for Svin“. En Følge af den blandt de Ældre herskende forunderlige Tro, at Poesien fra Rahbeks og Baggesens Tider staar over den nyere, er det f. Ex. ogsaa, at mangen En finder Gutfeldts Viser hjerteligere end mine, skjøndt jeg har skrevet dem med ungdommelig hjertelig Varme og som en Følge deraf heller indført originale og maaske poetiske Billeder, og ikke kogt Suppe paa den gamle Pøsepind, der er sammenæltet af Kjærmindeblade. Men, som sagt, de Fleste holde mer af Boghvedegrød end af Bouillon, og ofte, naar jeg væmmes over mange af mine Landsmænds Smag, maa jeg tænke paa et Vers af den Vise, som Bønderne synge, naar de ride Sommer i By, og som lyder saaledes:

Giv os velsignet Boghvedgrød,
Gjør Sengen varm og Dynen blød.

Angaaende Dine Licentiat-Nykker mere næste Gang. Ogsaa et Par Anekdoter. Die Flasche. Hils og skriv snart til Din

Wilster.

Gisselfeldt d. 20de Aug.

Halv fortvivlet og hel elendig over intet Brev at have faaet i langsommelig Tid fra Nogen af mine Venner, der dog ikke kunne klage over mig, spørger jeg Gud og min Samvittighed, hvi jeg ene skal være uden Høst, aldenstund de glade Høstfolk meie det gule Korn ligefor mit Vindue, og selv den

ringeste af dem faar jo sit kjære Neg, og hver lille Fugl hopper paa Stubbene og napper sin Æde med Næbet; jeg haver udsendt af Arken en Due, og den er ikke kommen tilbage. Hvormed har jeg forskyldt en saadan Behandling? vaagn op, ifald Du sover! til Dig taler jeg, thi Du er forbederlig og af en god Natur; gak til de Andre og rusk i dem, hvis de sove, eller hæld dem Eau de Cologne i Næsen, ifald de ere besvimedede. Spørg, hvi de ganske have glemt mig; spørg, om de aldrig have følt, hvad et Brev fra Vennehjemmet har at betyde i Fraværelsen; dyp deres Pen og lad dem skrive; længe staar jeg det ikke ud, det over Skrævet gaar. Le ikke ad den Fortvivlede, men hør og gys. Jeg har skrevet til August¹⁾, Kancelliraaden²⁾, Fritz Holsten, Holm paa Vestergade, Hindenburg, den lille Kapitain og endelig til Dig; 7 Breve har jeg fortjent, men intet har jeg faaet. Jeg, der ikke aftørrede mindste Støvgran end sige Fugtighed med de kjære Blade, Posten bragte mig, mig har Ulykken bragt til det uhørte Foretagende at skrive to Breve for at faa ét Svar, og det Skridt gjør jeg til Dig, for at opmuntre Dig til at gaa paa den gamle gode Vei. Her ligge alle de kjære Breve for mig; bliver deres Antal ikke forøget næste Postdag, da maa jeg indføre den grumme indianske Skik, at Konerne vandre til Mandens Baal. Thi naar jeg mærker, at jeg og mine Breve ere døde, saa maa jo de Koner, som Manden elskede saa høit, brændes paa Baalet paa samme Tid som han.

Jeg mærker, at mine Ord næsten ere afsindige og forskruede, men det undrer mig ikke; jeg tror, at Ulykken kunde forlede mig til mangehaande Laster, til Gjerrighed i det mindste, thi jeg kan ikke bringe det over mit Sind at give en Styver ud for at faa dette Brev afsted; man burde næsten ikke spille Papir og Pen paa de Ugudelige; jeg er bleven sparsom undtagen paa Skjænd og Ord. Skulde Du, Hindenburg og de Andre maaske ikke have faaet mine Breve; spørg dem derom; Din Tid er jo ikke saa knap. Skylden er ikke min, om denne Ulykke skulde være indtruffen; jeg har skrevet

---

¹⁾ En Broder til Christian Wilster; var dengang juridisk Kandidat. Han døde som gammel Mand paa en Sindssygeanstalt.

²⁾ Kancelliraad Rasmus Paludan var Christian Wilsters Stedfader, død 1831.

som en ærlig Mand, og taalmodigen vil jeg tie og oppebie næste Post. Bliver jeg da ikke bønørt, saa ingen Pen mere til Papiret, uden maaske for at tegne lidt paa et Maleri, jeg for nærværende Tid har paa Staffelien, eller, hvis Vreden ikke tillader mig fromme Arbeider, da at bide fra mig og skrive om den sønderbrudte Vennekrands.

Tantane ira virilibus animis? siger Du maaske. Jeg tilstaar min Skrøbelighed og til Gjengjæld og Forsoning maa jeg fortælle Dig en Ting, som vist vil glæde Dig, men en saadan Historie tager sig kun ud paa Vers:

Musa Erato! o Du hvis Fryd er de Elskendes Sukke,
Ynglingens brændende Kys og Pigens de salige Smile,
Kom og begeistre Din Sangers svagt henbævende Toner,
Som tra Harpen den duse mod Himmelen liffigen klinge,
Høit vil han synge. værdigt sit Æmne, som Skjalden sig sømmer
I en Blanding af Bas, Diskant og Tenoren, den søde
Om den kjæln, af Elskovs Gud bedaarede Jyde,
Om Anders Winding¹⁾, der katekiserer paa Møen og æder
Noder som Bonden sin Grød, og Tiden min luslidte Kjole.
Smaa Amoriner paa Skibet det salthavpløiende styred
Spillemanden for bugnende Seil til Jyllands de skjøne
Kvægbe trampede Sletter, dem Jyden skuer saa gjerne.

Sommerteldt²⁾, Geografiens gamle Magister os melder
Kortelig kun om Løgstør, en Ladeplads maadelig, lille ³⁾
Didhen styred vor Helt alt gjennem Kattegats Bølger.
Anede ikke den Svig. som Amor saa ofte bereder,
Thi hvor et Skib saa maadeligt lader, laded' hans Hjerte
Elskovs fortærende Glød i proportionerte Portioner.
Helten, der før med koldt og kuldevækkende Væsen
Stirred paa Pigernes Huld, som hans Sanger stirrer paa Noder,
Som en næbbende Due nu hviler paa Kjærligheds Rede,
Ei de gloende Øine glo paa de kulsorte Noder,
Men de glødende Blikke nu gløde paa glødende Kinder,
Og med de Fingre, som før veløvede svæved i Takten,
Snart paa Klaverets de hvide og snart paa de sorte Tangenter,
Klapper han Nette⁴⁾ paa Kind og raaber: o, det er deiligt!

---

¹⁾ Anders Winding var dengang Kateket og Førstelærer ved Borgerskolen i Stege. Han blev senere Præst i Himmelev og ved Roeskilde adelige Jomfrukloster.

²⁾ Sommerteldts Geografi, udkom 1776, var endnu dengang en meget brugt Skolebog.

³⁾ Her sigtes til den bekjendte Frase i den gamle Geografi: „Skive, Nibe, Løgstør, tre maadelige Ladepladse ved Limfjorden“.

⁴⁾ Winding blev 1819 gift med Anette Raaschou.

Ei en herlig og menneskeadlende Daad maa jeg glemme.
 (Tro mig, Du lattermildt spottende Nutid, du smilende Fremtid)
 Pigen ei skjænker ham Sølv, ei glimrende blanke Dukater,
 Gjemte ei Kroner i huslige Sparebøsse til Udstyr,
 Har ei Uldent og Linned og knap et tarveligt Boskab,
 O, men Sødskende syv og en gammel trængende Moder.
 Derfor lykønske vi fromt vor Helt og hans elskede Pige,
 Ønske vor Musikus ret mangfoldige Kompositioner,
 Taktstokken styre han bravt trods Livets Krydser og Beer! —

Hvad synes Dig derom? Nu er Turen til Dig at tale, jeg har ikke Tid til mere Snak, thi Hexametrene have stjaalet den Smule, jeg idag havde tilovers; det er ikke saa let at gaa paa 6 Ben, som jeg havde troet, især naar det er første Gang, man proberer paa dette Vovestykke¹⁾, og derfor er det intet Under, om jeg har haltet lidt. Hils gode Folk, gaa til mine Debitorer, tal til dem med Fynd og Klem, og bed dem skrive. Sikkerlig har jeg fortjent et godt og langt Brev fra Dig; lad mig nu ikke blive ubønhørt næste Postdag, ellers er det ude med Din

Wilster.

Gisselfeldt d. 27de Aug

(Brevet begynder med en Sang med Noder.)

Her har Du min Sang, der snarere er skrevet paa Opfordring end af nogen Trang, og som just ikke hører til mine Favorit-Arbejder, naar jeg undtager det 2det Vers, for hvilket jeg har en Slags Prædilektion, da jeg føler dets Sandhed og har skrevet det af Hjertets Fylde, hvorimod de andre Vers ere almindeligt Fantasispil, der egentlig ikke finder nogen Resonans i mit Indre. Underligt er det at skrive om Kjærlighed, naar man kun har været øieblikkelig forliebt snart i én snart i en anden Glut og knap øinet Siofnas, end sige Freyas Himmel, og dog er det min Yndlings-Materie. Men endnu snurrigere eller rettere interessantere maa det være, naar man engang virkelig lander i Livets Folkvanger, med de virkelige Følelser at sammenligne, hvad man har tænkt eller skrevet om det Ubekjendte, det Anede.

---

¹⁾ Christian Wilster blev, som bekjendt, senere en Mester i Hexametret, og at skrive Hexametre blev ved hans Oversættelse af Homer hans vigtigste Livsgjerning.

Tak for den tilsendte tomme Flaske, jeg haaber, at Du snart fylder mig den, men endnu snarere, at Du sender mig Kuhlaus nye Vals; alene Rygtet om den har glædet Gisselfeldt; hvor vil der da ikke blive Fryd paa Færde, naar den kommer virkelig? Du maa vide, at man gjør megen Musik her, endog for flere Instrumenter. Mag det da saa, at jeg kan glæde Musikliebhaberne med den af Dig saa vel rekommanderede Vals, der tilligemed Forliebelsen udentvivl bragte Dig til at gjøre Ting med Dine Ben, som Du aldrig havde drømt om. — For at blive ved Kunstkapitlet, saa vid, at jeg har i Sinde at bruge den Idé, som jeg har fortalt Dig, Greven havde med Samsø-Træet, til en Fortælling¹⁾, hvori jeg blandt andet vil lade en fremmed Maler paa en eller anden Maade komme til en lille dansk Ø, og ved sine Malerier ligesom ved skønne Hieroglyfer gjøre sig forstaaelig og elsket af Beboerne, da han jo ikke kan tale deres Tungemaal. Ligeledes har jeg i Sinde at lade ham male en afdød lille Pige, som han aldrig har set, aldeles lignende, idet hans Fantasi laaner Ansigtstrækkene af Forældrene og hendes fromme Mine af den Sorg, de Gamle føle ved hendes Tab. Nogle Vers til at udtrykke denne Ide har jeg alt skrevet, og hvis disse her fremsatte Tanker finde Dit Bifald, skal jeg gjerne efterhaanden i mine Breve levere Dig didhenhørende Smaating, der kunne læses udenfor Sammenhængen. Med Fablen er jeg ikke fuldkommen i det Rene, men det vil vel give sig i Enden, og det har ikke afskrækket mig fra at begynde paa Fortællingen. Lad mig nu høre Din Mening desangaaende. Jeg har nok glemt at fortælle Dig, at jeg har indrykket et Skudblad i „Nanina“²⁾, der handler om Prindsesse Florindes Endeligt, og som snarere har snykket end vansiret mit stakkels lille Barn. Indholdet af dette Blad, der som sædvanligt er halv versificeret, staar til Tjeneste, hvis saa forlanges. — Du synes sikkert, at jeg er altfor slem til at paanode Dig Læsningen af mine Smørier, men dels er min Meddelelsesdrift stor, dels er det jo meget tilladeligt at konsulere sine Venner. — —

¹⁾ Dette Træk har Wilster benyttet i Fortællingen „Bøgetræet“, som findes i „Digtinger“ af Christian Wilster. 1827.

²⁾ En Novelle, som Wilster havde paabegyndt, men som vistnok aldrig blev fuldendt.

Henrik Stampe¹⁾ er kommen hjem fra sin botaniske Reise i Lauenborg. Han er i høieste Grad passioneret for at samle Ukrudt. I et af sine Breve har han om Femern skrevet: her er intet at gjøre for en Botaniker, thi Ploven har ødelagt Alting. Jeg kan godt lide denne Naivetet, den er virkelig genialsk.

Angaaende Dine Licentiat-Griller maa jeg først spørge Dig, om de ikke grunde sig paa Haab om en Udenlandsreise. Hvis saa er, vil det sikkert være bedre at hedde Doctor philosophiæ end Licentiatus juris; jeg tror derfor, at det er raadeligere at vælge en almindelig videnskabelig Materie og at lade Gesandterne have deres sædvanlige Ret ubehindret at passere Landet²⁾. At finde et passende Æmne vil vel heller ikke falde Dig vanskeligt; vælg et æsthetisk, det er jo det interessanteste og letteste for Enhver, der ikke har Lyst til at grave for meget i Bøger. Muligt feiler jeg.

Vindings Kjæreste hedder Antonette Raaskou; han tør ikke afgjøre, om hun er smuk, og Gud bevare mig fra at gjøre Noget ved hende, som han selv ikke tør gjøre.

Lad mig faa Valsen, hils og skriv snart til Din efter Breve smægtende

Wilster.

Gisselfeldt d. 3die Septbr.

Hvis jeg var et Vimsedyr, et omflakkende Kreatur, kort sagt en Peripatetiker, var jeg sikkert kommen til Ringsted, hvor jeg med Grund kunde vente Lystighed og mögen Suus, men som en magelig Epikuræer foretrækker jeg en lun Seng for Regn, Slud og knudrede Veie, om disse endog førte til Paradis. Jeg er et saa stillestaaende Væsen, at jeg ligesaa gjerne kunde falde paa gjennem Livet at kjøre paa den magelige Vei og i en Vogn med Fjer og bløde Puder til Helvede som paa en stenet Chaussé til Himlen, hvis jeg ikke var bange for Svartalferne, og hvis der ikke var hos mig nescio quid ad majora qvædam tendens. Desuden havde jeg

¹⁾ Baron Stampe paa Nysø.

²⁾ Sigter til en juridisk Afhandling, som Abrahams havde i Sinde at skrive for Licentiat-Graden.

faa Dage i Forveien været til to Geburtsdage, og havde ondt i Maven af den megen Mad og en formodentlig i al Evighed anonym Vise, som jeg ikke kan eller vil sende Dig, da alle Exemplarer paa behørig Maade ere forbrugte (jus utendi est usus sine abusu), og Du desuden let kunde faa Lus i Tarmene. Jeg vil derfor hellere afskrive en lille Vise, jeg skrev til Stampes Geburtsdag paa Nysø. Den er ikke af de sletteste, jeg har brækket af mig:

Paa Livets bølgefulde Hav
Og til usikre Vande
Du seiled som en Sømand brav
I kjærligt Hjem at lande
Du styred' ærligt Skibets Ror.
Din Viv var Hjælperinde,
I hende Fromheds Engel bor,
Hun dæmped' Modgangs Vinde.

Det røde Flag i Mastetop
Var stolteligen stillet,
Det vifted rask mod Himlen op,
Som Kjærlighedens Billed,
Og midt i Glædens Purpurflag *)
Det hvide Kors stod tegnet,
At tyde kristent Sindelag,
Af Kjærlighed omhæget.¹⁾

Se derfor, Dannemand! i Havn
Du tryk og glad kan hvile
Og trykke gode Børn i Favn,
Og til Din Hustru smile.
Og denne skønne Høitidsdag
En dobbelt Fest vi kalde,**)
Gud signe Sønnens Glædesdag,
Gud signe Eder Alle!

*) Mon dette Vers ikke med Fordel kunde bruges i en Folkesang.

**) Fritz Stampe blev Officer samme Dag.

Jeg kan ikke lade den frygtelige Rimen fare; dog paa Din Opfordring vil jeg herefter i hvert Brev indføre Noget af, hvad jeg har skrevet. Næste Gang kan Du vente Skudbladet af „Nanine“.

---

¹⁾ De fire sidste Linier i dette Vers har Wilster senere benyttet i Sangen: „Hvor Bølgen larmer høit mod Sø“.

Tak for Valsen; den har vundet meget Bifald; det morer altid at høre: „Jeg gjerne dør“. Man har her været af forskjellig Mening angaaende, hvorfor Kuhlau har brugt sin gamle Favorit-Melodi i en Dans; jeg mener, at det enten er sket efter Anmodning, eller maaske fordi det er Yndlings-Arien hos Trier¹⁾. Har Du seet „Maanedsroserne“²⁾; der er Musik til Oehlenschlägers „Rosen“, der er ganske velsignet; lær den endelig, inden vi ses, ellers bliver jeg vred. Den lille kildrende franske Vise om Zephyre har jeg hørt; ret brav, dog ønsker jeg nok at høre den af Din Mund; jeg har vænt mig saa aldeles til Din Stemme, at jeg af den maa høre mine Favorit-Arier, naar de ret skulle beruse mig. Dit Indfald at lade Strandgaard³⁾ sætte Musik til mine i det ringeste selskabelige og venskabelige Ord, kan være ret bravt; et Par paa Musik beregnede Viser kan jeg gjerne sende Dig til lignende Transfiguration, hvis det første Forsøg gaar godt af. Kuhlaus hele Ide med „Maanedsroserne“, og især hans Melodi til „Rosen“ har saa ganske henrevet mig, at jeg kun kan forestille mig Vers aldeles fuldendte, naar de ere satte paa Noder. Kan Du erindre, at Du engang havde isinde at sætte Musik til Nanines Sang fra Vuggen; jeg gad set en Komposition fra Din Haand.

Winding er her; han svæver imellem Glas- og Krystalhimlen; hans Lykkelige hedder Raaschou, hun har en Broder i Byen, som jeg kjender; han er theologisk Kandidat. Jeg har gjættet, at hun er blond og blaaøiet — rigtig; videre at hun har en stor Mund og runde Læber; men han vil ikke indlade sig derpaa. Han bliver imellemstunder drillet lidt med den ganske rimelige Formodning, at han ved Musik har besnæret hendes Hjærte. Igaar sagde Grevinden til ham: det er sikkert den gamle jyske Vise: „hør Du liden Baadsmand“, der gav hende Banesaaret. — Et prægtigt Udtryk, ikke sandt? Hun hedder Antonette, undertiden Anette, og til daglig Brug Nette. Skade er det, at hun ikke er her; det vilde være et kosteligt Syn at se ham karessere hende.

¹⁾ Grosserer Trier paa Forhaabningsholm, hos hvem Kuhlau var en jævnlig Gjæst.

²⁾ Et Musikhefte af Kuhlau, som nylig var udkommet.

³⁾ En særlig musikalsk begavet Mand, som døde ung.

Sikkert har Du moret Dig godt paa Mørup. Skriv mig til med næste Post.

Din

Wilster.

Gisselfeldt d. 10de Septbr.

Mig synes Herren begynder at blive lidt knap og pauvre i sine Breve, skriver videre imellem Linierne end sædvanlig, i smaat Format og vinder næppe om paa den tredie Side. Lad mig se, Du bedrer Dig, jeg vil nødig udøve Talionsretten, næsten ligesaa nødigt som rent ophæve en Korrespondance, der har forskaffet mig mangan behagelig Time. Det snur-rigste, Du fortæller i Dit sidste Brev, er Sammenkomsten med min Moder, og Din extemporale Temeritas, under Oplæsningen at gaa fra Rollen, og lægge mig Ord i Munden, som aldrig have været mine, hører til de komiske Situationer, jeg gjerne fra en Krog af hemmelig havde overværet. Men maa jeg spørge Herren, hvorfor han ikke har oplæst mine Breve verbotenus; tror han da ikke, at jeg for min Moder kan være hvert Ord bekjendt, jeg har skrevet om Kancelliraaden og hans forlorne Søn, skjøndt jeg ikke altid har været blot komisk, saaledes som i Fortegnelsen af patrimonium Petri, der pia donatione uden Skjødning og Thinglæsning blev skjænket Ludvig¹⁾). Jeg tør vædde paa, at en bogstavelig Udtydning vilde have givet mere Stof til Moro, thi min Moder kjender tilfulde mine Tanker om den hele Kommers, og da hun har særdeles godt Umlauf, vilde hun have lét, hvor der var noget at le af, skjøndt Du vel ofte vilde have faaet Anledning til at sige: Det er en tvungen Latter, naar Kjødet falder fra Kjæven. Har Du set Kancelliraaden? Det er rigtig en ganske brav Mand, skjøndt han ikke har den höllische Fif, som er umiskjendelig hos min Moder, naar hun er i Lune. Maaske den forlorne Søns mislige Omstændigheder have kuet hendes Munterhed og gjort hende mindre interessant i Dine

---

¹⁾ Kancelliraad Paludan. Christian og Ludvig Wilsters Stedfader, havde efter en Scene, som Chr. Wilster havde gjort sig lystig over i et Brev, indladt sig paa at betale en Del af Ludvig Wilsters Gjæld.

Øine, end hun virkelig er. Non hoc filius modo locutus. Hvad bliver der af Ludvig? Giv mig endelig nøie Underretning derom. Mir ist wircklich bang.

Er Hindenburg reist til Jylland? Han talte stærkt derom i sidste Brev, men jeg har ikke nylig hørt fra ham.

Spørg den lille Kapitain, hvorfor han ikke skriver mig til.

— — — — —
 Baggesens Brev¹⁾ har jeg endnu ikke faaet Klør i, og graadig efter saadant Gods er jeg ikke, jeg haaber, at Adams Renommé ikke lider meget ved slige Smørerier af en gammel Laps.

Nogle Anekdoter kan Du vente næste Gang, paa det Vilkaar, at Du skriver med Løverdagsposten. Levvel, hils Godtfolk fra

Din

Wilster.

Hvorledes er Guldbergs store Stad? Fortjener den samme Akkompagnement som Aften er ei Morgen lig?²⁾

Gisselfeldt d. 17de Septbr.

— — — — —
 Jeg har i dette Øieblik læst Baggesens første Brev, men desværre ikke sidste Galskab; ofte har jeg før leet af hans Kritiker, men denne er virkelig ynkelig; en Mand, som kalder „Hroars Saga“ noget Skidt, og opholder sig over Trykfeil, oversætter Skolefuxe-Latin paa Dansk for Oehlenschläger, og kalder sig hans Fader og sit eget Brev faderligt og hjerteligt, maa bestemt have en Skrue løs. Det eneste næsten, som morede mig deri, var nogle Ørefigen til Proft; er det sandt, at denne Musagetes har siddet 20 Dage paa Vand og Brød?³⁾ er han endnu i Byen? profter han endnu?

¹⁾ Breve til Adam Oehlenschläger fra Jens Baggesen. Det første Brev averteredes i „Adresseavisen“ for den første September 1818. (Chr. Arentzen: Baggesen og Oehlenschläger.)

²⁾ Frederik Høegh-Guldberg: Den store Stad. En Samling Smaadigte. Kbhvn. 1818. Samme Forfatters „Aften er ikke Morgen lig“ var 31. Jan. 1818 bleven udpebet paa det kgl. Theater ved dets tredie Opførelse. (Se Overskou: Den danske Skueplads. IV, S. 502.)

³⁾ Den berygtede Theaterkritiker Henrik Christian Gottlieb Proft blev i September 1818 dømt til Fængsel paa Vand og Brød i Museum II. 2.

I Guldbergs store Stad er Sidehug til Piberne.

Mer en anden Gang. Hils Godtfolk i Byen, og skriv med næste Post til

Din
Christian.

Gisselfeldt d. 24de Septbr.

Tak for Dit sidste Brev, men Dine Efterretninger om Ludvig ere saare ufuldstændige, dog haaber jeg nogen større Udførlighed, naar han har aflagt den omtalte Visit hos Dig. Er det muligt, at Møller¹⁾ snart skal have Bryllup? Det bliver et godt Hus for unge Mennesker at komme i, seminarium Catilinarum; solche Leute muss man sich mercken, sagde min Bedstefader. Men hvad er det for en Dulcinea, han skal have? Formodentlig en, som gjerne vil være Frue, som Ludvig pleier at udtrykke sig, naar han med Kapitainen disputerer for Doktorgraden angaaende sin Skjønhed, og fortæller, at han let kunde gjøre et godt Parti, naar han vilde. — —

Men hvem i Alverden er den Dame, som har set mit Gjenfærd paa Komedien? Tro at se mig paa Komedie, hvor der er tusinde Ting at se paa, naar jeg er 9 lange Mile borte, og ovenikjøbet en Dame: dertil hører en høi Grad af Indbildningskraft, en forunderlig Interesse, eller hvad jeg skal kalde det. Mig arriverer det rigtignok ofte, at jeg baade vaagen og i Dromme seer snart én, snart en anden Engel staa lyslevende for mig, og jeg bøder mangan en søvnløs Nat, fordi jeg drømmer om Dagen: den egennyttige Indbildningskraft har ofte travlt i min Hjerne og Hjærte: jeg har blandt andet i disse Dage tilbød en guddommelig Juliane, der saaledes har elektriseret mig, at jeg hvert Øieblik maa lægge Piben hen for Stakaandethed, ja Pennen ryster i mine Fingre, nu jeg tænker paa hende. Alt dette er mer end begribeligt. Men at en Dame skulde have set mig, das will mir nicht recht in den Kopf hinein: der Einfall ist einzig

1 Gange 5 Dage for at have trastjaalet et Par Boghandlere nogle Bøger. Se Christian Arentzen: Baggesen og Oehlenschläger, VII og Overskoven: Den danske Skuepiads, IV.)

En Korpel Møller, hos hvem Ludvig Wiister boede.

göttlich; jeg kunde kysse hende derfor — ja det kunde jeg vel, kan jeg tænke, alligevel; nei, jeg kunde skrive Vers til hende, ja, hvad vil det forslaa, jeg kunde paa Apostlenes Heste spadserere ind til Byen for at takke hende for denne Vision; ja jeg kunde, om der var Tone skabt i mit Bryst, synge atter og atter Matthissons Lied aus der Ferne, og vel tusinde Gange

„Es ist mein Geist, der um Dich schwebt.“

Dog Du maa have Sort paa Hvidt for, at jeg ikke har været i Byen. I Tanken er jeg der daglig og gjør mange Visiter, men det er ogsaa det Hele. Sig mig nu, hvem denne Dame er?

Kjøbenhavn er da en løierlig By, at der slet intet Nyt passerer. Der dør ikke engang et Menneske, som er værd at tale om. Kanske Kursen er Skyld i denne Kjedsommelighed. Ikke engang en god Anekdote faar jeg fra Dig; jeg har dog leveret Dig nogle Bidrag til et Vademecum; ikke et Ord faar jeg at høre om Sundts Vandgang; og Musiken til „Die Flasche“ venter jeg forgjæves. Hvorledes er Weises Romance af Tiecks „Genoveva“? Skal tykke K. ikke op til Examen? Hvem ellers? Er det sandt, at der skal staa Skildvagter udenfor Studiegaarden for at forebygge Smøreri? Skal Bluhme¹⁾ snart disputere? — Naa, fortæl mig Noget, hvorfor skal jeg lægge Dig Ordene i Munden?

Henrik B. er ganske rask, han kommer med det første til Kjøbenhavn og vil atter tage fat paa Jura; deraf skulde jeg næsten tro, at han var gal endnu.

Skriv mig nu til med næste Post; paa Søndag er det min Geburtsdag, saa bør jeg dog have et langt Brev, det er ikke mer end billigt. Hils den Ubekjendte fra Din mer end bekjendte

Christian.

Gisselfeldt d. 1ste Oktbr.

Maa jeg ikke spørge Herren, hvad det er for Anmodninger og Spørgsmaal i Hans næstsidste Brev, jeg har ladet

¹⁾ Den senere Konseilspræsident.

ubesvarede. Jeg kan ikke finde andet, end at Du bad mig fortælle Noget om Frøken S.; om hende véd jeg ikke Andet, end at hun har en ret god Stemme, fik i Fjor en ny Kaabe, har en ganske god Taille af 27 Aars gammelt parisk Marmor, men ikke formet af Thorvaldsen; at hun er lidt affekteret, kan man strax se. Mon Du ikke skulde havt i Sinde at spørge om Noget, og siden glemt det? thi jeg véd ellers ikke at forklare Aarsagen til Dine Bebreidelser.

Kan Du ikke faa at vide, hvem Monsieur semper hilaris ¹⁾ er, det er dog sikkert ikke saa vanskeligt som at udgrunde, hvem Peter Wegner ²⁾ er. Afskriv i det mindste én af Oehlen-schlægers Studenterviser, eller vær saa skikkelig, køb mig disse Viser, konvolutér dem og levér dem op til Danneskjolds; jeg længes meget efter at se disse Piecer. Du kan da vel sagtens give for en Stüber paa Borg, som Jacob Skomager i „Jeppe paa Bjerget“. Men gjør det strax; der er netop idag gaaet en Kalvevogn ind, som bekvemt kunde tage det ud med til mig. Vær nu skikkelig. Hvem er den store fædre-landske Komponist, som har sat Musik til en Del af disse Viser? Det er dog vel aldrig Dig? Dog nei — det er sandt, Du komponerer kun til Daktyler. Jeg gjør ikke Nar, jeg spørger kun. Sig mig, om Du anser min Travesti af: „Da jeg var lille“ ³⁾ for passende til en saadan Samling; eller af hvad Art er Indholdet, ligner det „Kommers-Liederbuch“? I saa Fald kan jeg vel sagtens blandt mine Papirer finde Bidrag. Jeg har netop en ganske lystig Vise i Daktyler, das ist was für Dich, og hvis Musen ikke vil være for slem, kan jeg maaske producere flere; men jeg vilde gjerne først se, om de ere alvorlige eller lystige, eller om de ere ret fidele. Hvad bliver der af Strandgaards Komposition til min Piece? Vær nu en god lille Abrahams, hører Du? — —

---

¹⁾ Semper Hilaris var Sylvester Hertz, som i Aaret 1819 udgav „Studenterviser“.

²⁾ Adolph Engelbert Boye skrev imod Baggesen under Navnet: Peter Wegner.

³⁾ Travestien findes i Wilsters Brev af 14de Oktbr. 1818 og er med nogle Forbedringer og Tiltøielser af et Vers trykt i „Digt-ninger“ 1827.

Véd Du, at den unge Bertouch¹⁾ over Hals og Hoved har maattet flygte fra Rom, fordi han havde gjort Løier med nogle Nonner? Oehlenschläger har Ære af sin Elev, thi man ser dog, at han kjender Elementerne af det Romantiske. Næste Gang skal Du faa en god Historie om Baggesen; nu har jeg ikke Tid, thi i Dag korresponderer jeg en gros.

Send mig nu endelig Studenterviserne; jeg vil være meget taknemlig. Jeg har set Augusts Navn i „Altona Mercur“ = Aug. v. Wilster, Auditor; men jeg har Intet hørt fra ham. Er Hindenburg kommen tilbage? Skriv nu snart og sig mig, hvem Damen er, ellers faar Du at bestille

med Din
Wilster.

Gisselfeldt d. 7de Oktbr.

Fjorten ubekjendte Navne! Dog ikke flere? Det er dog rigtignok et Under, at Du blandt Hundredetusinde i Kjøbenhavn ikke har givet mig flere at gjætte paa end 14.²⁾ Men hvad siger Du, naar jeg fortæller Dig, at jeg har gjættet 2, nemlig Rudelbach og Poul Møller³⁾; alt muligt lader mig formode, at jeg har attraperet 2 veritable; thi disse tvende Literati ere ikke tamme Pedeller, men øvede Klopfægtere. Blandt det øvrige Dusin Svin vil jeg ikke gjætte; jeg leger staaende Blindebuk med dem, og rammer med min Stok blandt andre ogsaa Dig, lille Abrahams⁴⁾! og om Ludvig Fasting⁵⁾ ikke er med, vil jeg være Djævels; det er altfor godt et Ben, til at en sulten Hund skulde lade det ligge.

¹⁾ Den unge Baron Bertouch-Lehn reiste i Aaret 1816 udenlands med Oehlenschläger som Hovmester. Oehlenschläger fulgte ham imidlertid kun til Begyndelsen af 1817, da han paa Grund af Hjemve vendte hjem og blev afløst af Peter Hjort. (Arentzen: Baggesen og Oehlenschläger VII.)

²⁾ Det blev som bekjendt kun til „de Tolv“, „Tylvten“, der udfordrede Baggesen.

³⁾ Disse to vare blandt „de Tolv“.

⁴⁾ Var blandt „de Tolv“.

⁵⁾ Om Ludvig Fasting, der spillede en vis Rolle i Studenterverdenen, se Abrahams: Meddelelser af mit Liv, S. 58. Han var ikke blandt „de Tolv“.

Endvidere gjætter jeg paa Dichmann, Kopp ¹⁾, Möhl ²⁾ og Frue Skole ³⁾. — Grevinden paastaar, at jeg sikkert var med i Lauget, hvis vi vare i Byen, thi hun tror, jeg havde Mod til at slaa Baggesen ihjel, skjøndt hun forresten anser mig for en Kujon. Sie hat Umlauf. — Riv mig nu Tørklædet fra Øinene, at jeg kan se de resterende 12 Apostle. — Har Du hørt Tale om de Aforismer af Reisen, som Baggesen vil udgive; deri skal blandt Andet staa: Oehlenschläger siger: jeg ønskede at se Tyskland ligesaa mægtig som Frankrig, for at se det endnu mægtigere; herpaa svarer B.: jeg ønskede at se en Dumhed ligesaa stor som denne, for at se en endnu større. Det er forbandet vittigt. — Lad mig fortælle Dig et Par rare Indfald af Baggesen. Strøm ⁴⁾ reiste udenlands, traf B. i Schweiz og spadserede med ham paa Alperne, men da han var plaget af Ligtorne, maatte han have Øine paa hver Taa (ad modum Øine paa hver Finger), hvorpaa B. sagde: Strøm gaar paa Alperne for at se sig for, jeg for at se mig om ⁵⁾. Strøm, som var en ivrig Republikaner, satte Ordet: Borger foran hvert Ord. B. raillerte ham ved at sige: En Borger gaar paa Borgerben i Borgerklæder paa Borgerbjerge. Men Satiren hjalp ikke, og Strøm fortalte, at han vilde udgive en Borgerkatekismus. — Hvad skal den indeholde, spurgte B. — Naturligvis hvad en Borger bør gjøre og lade. — Det er en simpel Sag, han skal gjøre en L . . . og lade sit Vand. — Ist das nicht brav? — Man kunde næsten for slige Indfalds Skyld tilgive ham hans nærværende Galskab, hvis det ikke gik over Skrævet. — Fortæl mig nu ret snart, hvad han gjør ved Udfordringen.

¹⁾ Kopp blev senere Præst i Ude- og Oppesundby i Sjælland.

²⁾ At disse tre var Dichmann og Möhl blandt „de Tolv“.

³⁾ Af „de Tolv“ var 5 dimitterede fra Metropolitanskolen, der dengang kaldtes Frue Skole, nemlig: V. R. Dichmann 1808. Rudelbach 1810. G. A. Dichmann 1812. Abrahams 1815 og Möhl 1816.

⁴⁾ Den senere Præst i Kregome. Han gjorde 1802 og 1803 en Reise i Tyskland og Schweiz, hvor han traf Baggesen og hans Ven Gjerløv. Sammen med dem og en tredje Dansk, Torlitz, (se Nyerup og Kratt. Literaturlexikon) gjorde han en Bjergtur. Se „Museum“ 1891. II, S. 308.

⁵⁾ I Baggesens med Blyant nedskrevne Dagbog findes den samme Bemærkning om Torlitz. (Baggesens Biografi ved Aug. Baggesen III, S. 161.)

Du gaadefulde Python! Gjerne vil jeg synge Pæaner til Din Ære, men sig mig dog, hvem Damen er. Begiv Dig til hende, udvirk Orlov hos den hellige Donna Amanda (om hun er Madonna, véd jeg ikke engang, oh me miserum, malheureux que je suis!) Hvorfor skal hendes Navn alene være skjult som Roms Skytsgudindes er det, for at Fjenden ikke skal lokke hende ud af Byen? Men hvortil slig romersk Frygt? Mit Hjerte siger mig, at jeg er hendes Ven. Ak, Kjære, gak for hende at staa; fald paa Knæ for hende, hvis dine Buxer tillader Dig slig hellig Skik. Hun vil ikke være saa haard at nægte det; hun vil ikke saa grusomt pirre min jomfruelige Nysgjerrighed; tantæne iræ coelestibus animis? Naar hun ser Dig paa Knæ, vil hun give efter; thi jeg troer, at Intet rører et Fruentimmer saa stærkt som et Mandfolk i Knæstykke.

Er ei Dit Hjærte Staal, skaan Buxerne da ei,
 Gaa til den Vænes Hus, o gaa ad Venskabs Vei;
 Kast Dig for hende ned, og glem de pæne Hoser,
 Som Du anskaffed Dig for mange franske ¹⁾ Gloser.
 En Kvinde kan et Knæfald ikke byde Trods.
 Orest og Pylades hun skue vil i os.
 Hun sige vil: „Stat op! jeg nu Dit Hjerte kjender,
 Jeg ser, at Heltedaad udøves kan af Venner.
 Det for heroisk er, for Damer at nedknæle,
 Ved saadan Ydmyghed Du Hjerter let kan stjæle,
 Stat op — jeg alt har set Beviser paa Dit Mod,
 Du fik dog ikke ondt i Knæet og Din Fod?
 Gaa hjem og gnid Dig lidt med Spiritus af Sæbe,
 Og hils Din kjære Ven, at han skal ikke flæbe;
 Det var dog tungt, ifald han gjetted sig ihjel,
 O sig ham kun mit Navn, det er en Bagatel.“
 Hvad kvindlig Ydmyghed selv Bagateller kalder
 Saa tung som Jern og Bly dog paa mit Hjerte falder
 Og denne Ængstlighed mig Dag og Nat saa piner,
 Som jeg har pinet Dig her med Alexandriner.

Skulde Poul Møller ikke af en Hændelse være Semper hilaris? Det kan og bør dog ikke være nogen Hemmelighed for mig, som selv leverer Bidrag, hvis de ikke faa non contemnendum eller gaa rejekt, f. Ex.:

---

¹⁾ Abrahams gav Undervisning i Fransk.

De første Prygl vi i Skolen fik,
 Det var for Verbum amare — —¹⁾

Kan den gaa an? Jeg smigrer mig med, at Musik og Foredrag i et lystigt Kompagni kan hjælpe godt paa de forfaldne Sager, ligesom godt Spil hjælper paa ethvert slet Stykke, undtagen „Aften er ei Morgen lig“ (Picolofløjternes levende Hukommelse). — Om endog denne Vise ikke faar Rejekt (Ustuderedes og især Damers Talemaade istedetfor gaar Rejekt, thi det gaar saadanne Folk gjerne saaledes, at de faar, hvor vi andre gaar), saa mangler der dog Melodi til den. Desuden er Versene ikke ganske ens i alle Stroferne, men jeg har ikke givet mig Stunder at korrigere denne Feil; desuden har jeg ofte hørt, at man i Sangen klemmer en Stavelse ind, især naar det ved Sløifningen kniber med Ottendedelene. Sig mig nu, om det lader sig gjøre. Den er skreven i Daktyler, saa jeg altsaa har fundet min Komponist; jeg gjør ikke Nar, jeg spørger blot. Hvis den gaar igjennem, kan Du fra mig bede Monsiør Hilaris ikke at forsmaa den. Udentvivl kjender jeg denne muntre Mand, saasom fast alle Poeter udi Byen ere bekjendte, da de lade trykke saa stærkt, at jeg ønskede mig selv at være Bogtrykker. — Anser Du Travestien af „Da jeg var lille“ for uantagelig? Mig selv forekommer den ret brav; Tonen er aldeles studentikos. Jeg skal forandre lidt i den og sende Dig den næste Gang, da Du maaske ikke har læst den. Lad mig nu snart høre fra

---

¹⁾ Denne Sang blev optagen i „Studenterviser“, udg. af Semper hilaris, med nogle ganske ubetydelige Ændringer. Senere optog Christian Wilster den selv i sine „Digtninger“, 1827, men havde da hølt omarbeidet følgende fjerde og femte Vers:

Selv naar vi granske i Skrift og Bog,
 Ei glemmes Verbum amare,
 Enhver det lærte som lille Pog,
 Og spørger man, hvi vi saa flittige vare,
 Saa kan vi kun med Supinum svare:
 Amatum.

Lad os da, hvordan det monne gaa
 Ei glemme Verbum amare,
 Vi lærte det jo som Peblinger smaa,
 Lad os da juble i hele Livet,
 Ja in infinitum Infinitivet
 Amare.

Dig en hel Pose Nyt: jeg længes meget. Hils Godtfolk
 fra
 Din
 Christian.

Gisselfeldt d. 14de Octbr.

Ih se! Er Du med blandt Universitetets 12 eligerede Parnas-Politibetjente? jeg troede altid, at Du var en fredelig lille Person. men nu. da jeg ser Dig i Vaaben og Harnisk, staar Jacob v. Thyboe levende for mine Øine, saaledes som han i Vinter saa ud, da han i Sølvgadens Kaserne gav mig Hjertestødet.

Du tjener i Herr Adams Hær,
 Forgylt er hver Din Spore,
 Fra Rudelbach er Kæmpens Sværd,
 Og ridderlig hans Fore.

At Rudelbach egentlig er Kampæskeren. formoder jeg endogsaa deraf, at han bor i samme Gade som Fjenden¹⁾, og fra sine Vinduer kan udspionere hans Tilstand. Hvis Veiviseren ikke lyver, bor den private Docent i Brolæggerstræde, hvor der altsaa endnu opføres tyske Komedier, uden Tvivl til Ære for salig von Qvotens Manes. Maa jeg spørge, hvor Sammensværgelsen holder sine Forsamlinger, er det maaske apud M. Laecam inter falcarios²⁾ (i Smedensgang)? eller i Regentsgaarden, hvor Træets Grene umbram consociare amant³⁾ Jeg maa tilstaa, at jeg ikke kan faa Mening i Baggesens Svar; det er mig en uopløseligere Gaade end det evige Sindbillede⁴⁾, der evig er og bliver et Sindbillede af Galskab. Paa hvad Maade har Oehlenschläger meddelt Eder sin Glæde; jeg formoder, at Hauch er den Hermoder, som Odin fra

¹⁾ Baggesen boede dengang i Brolæggerstræde, hvorhen han 1817 var flyttet fra Krouprindsessegade. (Arentzen: Baggesen og Øhlenschläger, VII. p. 56.)

²⁾ Hos Marcus Læca „i Seglsmedens Kvartér“ (inter falcarios) — i Smedens Gang, som Wilster oversætter det — holdt Catilina og hans Medsammensvorne deres Møder (Aar 63 f. Chr.)

³⁾ Horats' Oder II, 3, 10.

⁴⁾ „Det evige Sindbillede“ var Navnet paa den Gaade, som Baggesen udgav i Slutningen af 1815. Frøken Jessen forsøgte at løse den; den løstes af Thiele, der kun var 18 Aar gammel og endnu gik i Skole, fremdeles af Weyse og af I. L. Heiberg. (N. M. Petersen. Den danske Literaturs Historie. V. 2. S. 532).

Valhal har sendt ned til sine Offergoder. Jeg haaber til Vinter at se Dig og Adam med hinanden under Armen paa Østergade; hils den kjære Mand og sig ham, at jeg er hans underdanige Tjener, og at jeg i Tanken daglig tager Hatten af og gjør Front for ham, skjøndt jeg paa Gaden ikke har bukket min Ryg for ham, da det dog har været mig en sand Glæde at møde min Apollo. Men hvad kan jeg arme Djævel gjøre for, at jeg ikke personlig kjender ham; jeg har ikke engang Udsigter til det, da jeg ikke hører blandt Tolvmændene. Hils dine Kommilitones, og sig, at hvis en Plads skulde blive vakant, inden Kommissionens Forhandlinger ere til Ende, ønsker jeg at optages som Medlem, og bør Eders Nationalforsamling deri ligne Nationalbanken, at den optager udenbys Repræsentanrere. Med Valget er jeg for en Del tilfreds, skjøndt ikke ganske. Lad mig nu snart faa Underretning om Fjendtlighedernes Gang.

At den alvorlige Ungdomsdigter¹⁾ er semper hilaris, havde jeg ikke formodet; thi jeg har aldrig set ham le. Er der indleveret nogle ret lystige Sange? Dem længes jeg efter, thi de ere vanskelige at overkomme; selv i Kommersliederbuch findes der kun faa af den Art, thi saadant Gods som: raucht auch der Fuchs Taback og andet lignende er dog i Grunden noget jammerligt Gods. Det fornøier mig, at min Vise anses for probat; hvis det vil flaske sig for mig, skal jeg med Tiden levere flere. Hvad Din Melodi angaar, kan jeg ikke dømme, thi jeg kan ikke spille efter Noder, undtagen jeg har hørt den synge først, da Takt er mig ubekjendt, naar jeg skal spille fra Bladet. Jeg vil derfor blive til Mandag, saa kommer Fritz Holsten²⁾, han skal ogsaa sættes i Arbeide og komponere. Jeg har en almindelig livlig, skjøndt egentlig ikke overgiven Sang i Daktyler om Piger og Kys, der just ikke er studentikos. Hvis saadanne Bidrag ere probate, skal jeg sende Dig den næste Gang, i Aften kan jeg ikke finde den, da mine Vers ere skrevne paa løse Blade og ligge hulter til bulter i en Skuffe.

---

¹⁾ S. Hertz kaldes Ungdomsdigteren, fordi han tidligere havde udgivet: Ungdomsdigtninger, Kbhv. 1816.

²⁾ Fritz Holsten var meget musikalsk og spillede i sin Ungdom fortræffeligt Klaver.

Her har Du Travestien: Da jeg var stor.

Der var en Tid, da jeg ret herligt leved — —¹⁾

Hils Godtfolk fra mig, blandt andet Ungdomsdigteren
fra

Din gamle Wilster.

Ser Du aldrig Ludvig?

Gisselfeldt d. 29de Octbr.

— — — — —²⁾

Her har Du da den omtalte gamle Vise, som jeg forleden hittede blandt mine Papirer. Holsten har sat en Melodi til den, som er ganske brav. Hvad din Melodi angaar til Grammatikvisen, har Du selv givet mig et Vink, ikke at fælde nogen Dom om den som læg Mand og irritabilis poeta et quidem musicæ plane ignarus. Dog maa jeg bemærke, at Begyndelsen forekommer mig bedre end Slutningen; uidentvivl er Visen efter sit Versemaal ikke saa let at sætte Musik til, som jeg havde troet. Hvorledes gaar det med: „Da jeg var stor“? Der hører sikkert et eget Greb til at sætte Musik til den. Naar Du faar Melodien færdig, saa send mig den.

Hvorledes gaar det med den baggesenske Feide? Dagen kommer ikke herud og derfor véd jeg kun lidt Besked med det Hele. Vil Du gjøre mig den Tjeneste, hvis Du kan, at gemme alle dertil hørende Dokumenter, at jeg kan faa det Hele at læse, naar jeg kommer til Byen?

Fra August havde jeg Brev igaar. Han lever særdeles vel; han fortæller en glubsk Hob om Hamborg, hvor han har været nogle Dage paa en Embedsreise til Altona. At han har besøgt alle Saloner, Kroer, Billardhuse, Theatre, Kipper og Huller, kan Du nok begribe — — — — Hans Brev er meget muntert og en Del tysk. Om Hamborgs Orkester, om Mozarts Rekviem og Händels Messias taler han meget udførlig som en sand Kjender; den høitidelige Musik stemte ham til Andagt og lokkede søde Taarer af mange

¹⁾ Her følger Wilsters bekjendte Digt.

²⁾ Brevet begynder med Sangen: „Lad Andre lovprise i tryllende Sang“, som findes trykt i „Studenterviser“.

skjønne Øine, fortæller han i en smægtende Tone. Lidt mere detailleret Udtog af Politiets¹⁾ Brev er at finde i et Epistel, jeg i Dag har sendt til Hindenburg, og hvis jeg ikke kommer i Trang for Papir, skal jeg gemme Brevet, til vi ses igien. — —

Heller ikke er det honnet af Dig, at Du ikke har sendt mig Oehlenschlägers Studenterviser eller nogle andre gode Bidrag til Hilaris' Samling. Du er rigtig ikke saa brav som før. Giver den baggesenske Proces Dig saa meget at bestille, at Du for dine Fjender glemmer Dine Venner? I Sandhed det var Grund nok til at ønske, Du ikke havde blandet Dig i den Sag. Har Du nylig set noget til Kapitainen? Faar han ikke snart Kompagni? Prahnsdorferen er jo bleven Lieutenant i Garden; hvorledes tager han sig ud i Uniform? Nu bliver han sikkert dygtig pudset op til stor Fryd for hans kjærlige lille Pleiefader. Med næste Post maa jeg have Brev og venter lidt Underretning om mine smaa Forespørgsler.

Fritz Holsten hilser.

Din

Wilster.

Gisselfeldt d. 5. Novbr.

Aldrig har Brevskriveri været mig saa utaaleligt som i Dag; jeg kan næsten hverken sandse eller samle; Alting er mig modbydeligt — thi Komtessen²⁾ er farlig syg. O Du kjender hende ikke, Du ser hende ikke lide; Du véd ikke, hvad det er for en Engel; men hvis Du nogensinde har set et himmelsk Væsen og grædt ved den Herliges Kummer, saa hav Medlidenhed med mig, og lad det ikke undre Dig, om der ingen Mening er i, hvad jeg skriver; i Dag skriver jeg kun af Vane og af tvungen Pligt, og havde jeg ikke alt begyndt mit Brev, lod jeg Pennen hvile. Overalt hersker en ængstelig Taushed, Enhver sniger sig paa Tæerne; Ingen tør tale; Alle hviske med en bævende og hæs Stemme, som om de

¹⁾ 3: August Wilsters.

²⁾ Louise Sophie, Komtesse Danneskjold-Samsøe blev 1820 gift med Christian Carl Friedrich August, Hertug til Slesvig-Holsten-Sønderborg-Augustenburg.

havde Svindsot. O, det er næsten ikke til at holde ud. Bestille Noget kan jeg ikke, al Slags Læsning er mig væmmelig og nu skal jeg ovenikjøbet smøre flere Breve sammen, ellers risikerer jeg jo, Intet at høre fra Eder, kjære Venner, med næste Post. Eders Breve vare mig altid saa dyrebare, og i en Stilling som min nærværende, kan jeg ikke taale at undvære den Trøst og Adspredelse, I med Eders venlige Tale kan give mig. O, lad mig da snart høre fra Eder, I Gode, og fra Dig, min kjære Abrahams, at jeg af Eders Vennehuldskab kan vide, at jeg i al min Kummer dog endnu nyder mange skønne Glæder. Og hermed Punktum; skjænd ikke paa det tungsindige Bryst, der ikke har et Ord mere at sige Dig, skjænd ikke paa den tunge Haand, der ikke kan føre Pennen frem, naar Hjertet er beklemmt og Aandedraget svært. Give Gud, at jeg næste Postdag kunde skrive Dig et længere Brev! Udøv ingen Talionsret, men skriv til

Din

Christian.

Gisselfeldt d. 19. Novbr.

Lad mig først og fremmest fortælle Dig, at jeg til Foråret forlader Gisselfeldt: Grunden hertil er følgende: Sophus¹⁾ skal til Kjøbenhavn, dels fordi her er saa mange Adspredelser, der ikke kunne andet end hindre ham fra at være saa flittig som det paa Grund af den skjærpede Examen artium er nødvendigt, dels fordi Hansteen²⁾ i Byen ikke har Noget at bestille og altsaa let kan paatage sig Sophus's Undervisning. Frederik Danneskjold³⁾ er saa gammel, at han vel snart skal ophøre med at undervises, og Assessor Hilfling, Sprogmasteren, som bor i Nærheden, kan jo godt paatage sig at læse med de smaa Komtesser. Greven havde længe talt til mig om, hvorvidt det var mig muligt at tage theolo-

¹⁾ Den senere Generalpostdirektør, Grev Sophus Danneskjold-Samsøe, hvis Lærer Wilster var.

²⁾ Niels Lunde Hansteen havde tidligere været Huslærer paa Gisselfeldt; han blev senere Sognepræst til Tranebjerg paa Samsøe.

³⁾ Den senere Lehns greve til Samsøe.

gisk Examen, og jeg kunde ikke andet end indrømme den høie Grad af Vanskelighed i et saadant Foretagende under saa mange Adspredelser, især da det var umuligt at høre Collegier etc. Han var urolig i denne Henseende, fordi, sagde han, der altid paalaa ham en moralsk Forpligtelse, at befordre mig, om jeg end, ved ikke at tage Examen, havde den juridiske. Da nu Forandringen med Sophus virkelig var nødvendig og gavnlig, foreslog han mig til Foraaret at tage ind til Byen og tage min Attestats, hvortil han giver mig en Understøttelse, der er mig et nyt Bevis paa hans Splendiditet og Retskaffenhed. Naar jeg da faar Examen, har han lovet mig, strax at blive befordret, og hvis han selv intet Kald har ledigt, vil han gaa til Kongen og bytte Kald, hvilket vil være let at udvirke. Jeg er saaledes aldeles sikret, selv i det Tilfælde, at Døden skulde berøve Danmark denne herlige og almindelig agtede Mand. Det er en pludselig Forandring i Tingene, som Du ser, men den vil sikkert være til mit Bedste, og at det vilde være mig ubehageligt at vedblive i en Post, hvor jeg, som Du ser, godt kan undværes, begriber Du let. Hansteen er uundværlig, fordi Christian Danneskjold¹⁾ nødvendig maa have en Ældre som Veileder i den Tid, han tager sine Examina.

Vi komme neppe ind til Byen i Vinter, men jeg gjør dog en lille Sviptur ind til Hovedstaden, om ikke for andet, saa dog for at unde Dig den Glæde at se mine skjæve Ben. Du spørger, om Du tør lade sætte Navn under mine Viser; ja meget gjerne; det kan jeg vel ligesaa godt gjøre ved mine Smaating, som Du med Din store Opera²⁾. Jeg gratulerer

¹⁾ Den senere Overskjænk; han blev Lehns greve efter Broderen Frederik, der døde ugift, og Fader til den nuværende Lehns greve.

²⁾ Om denne Opera skriver Abrahams i sine „Meddelelser“: „Vor musikalske Vennekreds besluttede at gjæste Mørup i Julen og ved denne Leilighed at musicere tilgavns. Vi fik den Ide at samle forskjellige Musikstykker indenfor en dramatisk Ramme. og jeg paatog mig at forfærdige dette dramatiske Opus — — Musikstykkerne bleve nu valgte, Strandgaard arrangerede et Accompagnement for Quartet, der blev udført af Adjunkt Stübe fra Roskilde, Vaage (siden Direktør i Sorø), Brandt fra Herlufsholm og Ibsen, der bestred Violincellen. Stykket blev opført

Dig som indkommen i det poetiske Laug; formodentlig har Oldermænden Oehlenschläger virket paa Dig saameget at Du agter at gjøre Svendestykke, for dog i det mindste at have Lov til at gaa med Hjerter for Albuerne, den eneste Fordel, man i disse Tider har af at være Poet. Meget mere end Frimester bliver Du vel ikke i dine Dage. Du har formodentlig alt udkastet Planen, ellers kunde jeg give Dig et Sujet, som vilde være meget passende, ja endog vittigt, nemlig at kalde Din Opera: Poeten imod sin Villie, ved hvilken Leilighed Du blot behøvede at paaberaabe Titlen til Dit Forsvar hvis Dit Arbeide ikke vandt Bifald. Formodentlig skal Du selv ogsaa komponere Noget af Musiken, i saa Fald vil jeg blot bede Dig at erindre, at en Daktylus er én lang og to korte Stavelser (— — —); jeg véd ikke, om Herren begriber min Mening; maaske har jeg ikke været tydelig nok, siger jeg med Flensborgeren i Geert Westphaler. Vær nu ikke vred, fordi jeg spaser lidt, men min Hjerne er skjæv ligesom mine Ben, og min Satyre maaske.

Jeg er skjæv og Du er skjæv,
Vi er Alle skæve,
Skjøndt jeg hader al Slags Væv,
Bli'er jeg ved at væve.

Dog — det er vel Tid at holde op med det Vrøvl; Du raaber formodentligt alt: solve senescentem mature sanus equum, ne ilia ducat.

Fra Politiet havde jeg Brev, han lever godt. Hyrdedrengen er brav! Brev! Brev!

Din

Wilster.

---

for en snevrere Kreds; men da der gik stort Ry deraf, kom der mange Anmodninger fra de nærliggende Gaarde om at faa det gjentaget, hvilket da ogsaa skete til stor Satisfaktion for Sangere, Accompanatører, Tilskuere og for den paa den dramatiske Digterbane splinternye Forfatter“.

Mørup eiedes af Ibsen (se p. 317.) „Selskabet bestod paa disse Ture der oftere gjentog sig af Schiern, Frits Holm, Krøyer, Tetens. Strandgaard (en grundmusikalsk elskværdig Ven og Skolekammerat, der døde ung) Violoncellisten Fr. Funck, Rosenkilde og flere Andre“ (Abrahams, Meddelelser af mit Liv).

Gisselfeldt d. 3die Decbr.

Dimidius ego Tibi toti S.

o: Jeg dividerer Dig med 2 og faar mig selv til Kvotient, seu potius: hvor jeg halve Mske agter Dig hele Mske, som har læst Hofmanns Phantasiestücke, Du est en Lykkens Pamphilius. Poeten Hofmann har multipliceret Dig og uden Tvivl udraaber Du til denne Afgud paa Ceylon Schillers Ord an die Muse:

Was ich ohne Dich wäre; ich weiss es nicht, aber mir grauet
Was doch so viele tausend ohne Dich sind.

— — Hvad bliver der af Dit Syngestykke? formodentlig bliver det ein Phantasiestück in Callots Manier. Jeg kan ikke rigtig udfinde af Dit Brev, om Du paa Grund af Oehlen-schlægers Oldermandskab har tabt Kuragen, eller om Du frem-turer i at daktyle (et prægtigt Ord, hvad kald' man det paa Dansk? — reise til Ulykkens Huler og Elendighedens Boliger — rigtig!)

Hvad mig selv angaar, qva selvdimitteret Poet, maa jeg fortælle Dig en Ting, som ganske maa blive unter uns, da jeg ellers let kunde høre ilde i Garnisonen; jeg har nemlig, o Forvovenhed, o Dristighed! — skrevet — en — o staa mig bi, betydningsfulde Tankestreger! vox faucibus hæret — en Nationalsang, som jeg skal sende Dig næste Gang, da jeg først maa foretage nogle Forandringer med den. Jeg har sendt den til Hindenburg forleden Dag, men har hvert Øieblik omkalfatret den, og jeg tror, at den skal fortjene en Del af det smigrende Bifald, mine saa venskabelige Censorer have ydet den. Mit lille Hus skal først hvidtes; naar det er sket, vil jeg byde Dig til Gjæst, og finder Du, at Din Vært trakterer godt, er jeg som altid Din ærbødige Tjener¹⁾.

Sig mig, hvad det er for en sød Plan, Du gaar svanger med? formodentlig en Udenlandsreise, mais comment?

Kjender Du ikke nogle franske Vers, der blev skrevne, da der for en Lovsang over Condé blev udsat 1000 Rdlr? jeg tror, de begyndte saaledes: pour celebrer tant de vertus, mille osv.

¹⁾ Selskabet til de skjøne Videnskabers Forfremmelse havde udsat en Præmie for en Nationalsang. Den blev i Aaret 1819 tilkjendt Juliane Marie Jessen, født 1760, død 1832.

Hvis saa er, saa send mig dem, de kunne godt bruges som Motto til Nationalsangen, ifald jeg faar isinde at konkurrere.

Fra August har jeg faaet Brev; han siger blandt Andet at hvis H. W. avler Børn, der ere dummere end han selv og styggere end hans eventuelle Kone, vil Hurtigkarl¹⁾ faa Leilighed til at indføre i Danske Ret²⁾ Romerrettens Distinktion mellem monstra, portenta og homines. Das ist recht brav, nicht wahr?

Er det sandt, at Du har forladt Tolvmændenes Kollegium? Er det sandt, at Baggesen har omfavnet Oehlenschläger paa Gaden?

Hils den lille Kapitain og andre skikkelige Folk fra
Din
Wilster.

Brev med næste Post! Hører Du? jeg kunde ikke skrive i Søndags, thi om Søndagen faa vi Brevene efter at have skrevet.

Gisselfeldt, d. 10de Decbr.

Nu har jeg endelig hvidtet og repareret det omtalte Pindehus, og om Du end med kritisk Storm vil nedblæse merbemeldte Bygning, er jeg dog saa modig at stille det til Skue for Dine Brilleøine; lad saa deres Lynild længe nok slaa ned i dette elektriske Hus, der vel kan splittes ad ved en voldsom Straale, men dog altid sammensættes til nye Experimenter. Tro dog ikke, at jeg har lagt an paa at experimentere paa Folks Gemytter med at skrive nedenstaaende Sang; det vilde jo være latterligt og forfængeligt; Horats' poscimur er min eneste Retfærdiggjørelse for denne og andre literære Synder, jeg muligen maatte have begaaet; er mit Arbeide slet, saa have mine Venner dolose eller culpose løiet for mig, og jeg selv været godtroende og blind, men i al Fald er Ulykken jo ikke stor. Om jeg end aldrig kan blive en Daler, fordi jeg er myntet til en Skilling, tror jeg dog, at

¹⁾ Var Professor juris.

²⁾ Den danske og norske private Ret. Kbhvn. 1813.

Museum. II. 2.

jeg ikke er en falsk Kobberskilling, men snarere en Skilling Lybsk, uforanderlig ved Kvartalskursen, og gangbar i smaa Omsætninger. Paa Grund af det gamle Ordsprog, hvad Hjertet er fuldt af, løber Munden over med, tror Du maaske, at jeg har havt store Pengeoperationer for Øine med at synge i nationale Vers; Sligt kunde maaske falde Mægler Berendt¹⁾ ind (utinam! o si! Gud give det var saa), men ikke den juridisk-theologiske Hovmester. Per tot discrimina rerum tendimus in Latium; efter Regn kommer Solskin; her er Sangen²⁾, læs! døm!

O Danmark! Du vort Alt, vor Lyst,
Du Væld af Livets Goder!
Dybt lever Du i Sønnens Bryst,
Du moderlige Moder!
Gud signe Dig, vort Fødeland,
Gud signe Kongen og hver Mand.
Som elsker Dig af Hjerte.

O straal for Øiet uforsagt,
Du Præg af gammelt Stempel!
Et Ord, et Haandslag være Pagt
Og Barmen Troskabs Tempel;
Ja, Troskab! Du est Danmarks Værn,
Du est et Skjold af hærdet Jern.
Du est vort Dannevirke

Vort Danmark eier intet Fjeld,
Ei gjemmer stolte Bjerge
Det røde Guld til Dorskheds Træl,
Ei Jern til vældigt Værge,
Men Guldet rigt paa Marken gror,
Og Jernets Kraft i Armen bor,
Uvæbnet har den Værge.

Fra Himlens Gud vor Kraft, vort Mod,
Vor Dannebrog vi have,
Til Lands og Vands vi med vort Blod
Skal takke for hans Gave.

---

¹⁾ Mægler Berendt var en paa den Tid bekjendt Mand, om hvem der fortæltes mange Anekdoter.

²⁾ Sangen er det første Udkast til: „Hvor Bølgen larmer høit fra Sø“. Den blev i betydelig forandret og forbedret Form trykt i Digtninger af Christian Wilster. 1827. Saavidt vides, blev den ikke indleveret til Konkurs for Præmien.

O Dannebrog! vort Himmelflag!
Vift høit mod Sky i blodigt Slag,
Spred Lys i Kampens Mørke.

O Danmarks Aand! besjæl vort Bryst
Med ædle Borgerdyder.
Og styrk vor Arm i farlig Dyst,
Naar Land og Konge byder;
Thi gjennem ægte Dannished
Gaar Mandens Vei til Salighed
Og Danmarks Vei til Hæder.

Qvid tibi videtur? Sagen bliver unter uns, og med næste Post ønsker jeg gjerne at høre Din Dom. Er Dit Syngestykke færdigt? Hils Godtfolk fra

Din
Wilster.

Gisselfeldt, d. 17de Decbr.

Tak for Dit Brev; det kom meget à propos i denne Tid, da det ellers lader til, at mine Korrespondenter ville trække sig ud af Brevvexlingen. Især er jeg vred paa Hindenburg, der endnu skylder mig to Svar; jeg kan ikke forklare mig denne Taushed. Dobbelt være da min Abrahams takket, som ikke har svigtet, men skrevet til mig som en brav Ven; jeg gjør ærlig Gjengjæld og haaber endnu at faa Brev fra Dig, inden Du reiser til Mørup, om muligt med Lørdags-Posten. Lov mig nu det, inden vi gaa videre.

Hvad min Sang angaar, da skal I have Tak for de gode Tanker, I have om den. Jeg selv véd ikke ret, hvad jeg skal dømme. Folk roser den; undertiden finder jeg den selv god; oftere derimod er jeg en Flagellant og er færdig at prygle mig selv for den dristige Idé. Jeg har den fixe Idé, at det skal aabenbare sig for mig i en Drøm, om mit Arbeide er Fuskeri eller ei. Til den Ende smører jeg mig hver Aften med Lysetælle om Næsen, sover med Uldstrømper paa og gaar tidlig til Sengs, for at være receptiv for Drømme-Aabenbaringer, men endnu er jeg ligesaa klog som før. Oneiros viser mig alle Slags Rariteter, som man desværre kun ser i Drømme; men denne Guddom er for poetisk til at

være Rescensent; den stiller sig an, som om den slet ikke vidste, at min Sang existerte. Tidt giver os Skjæbnens Vid en Skose, siger Oehlenschläger, og at Oneiros' Taushed er en Glose, skulde jeg næsten formode. Du finder formodentlig denne hele Drømmehistorie meget latterlig, og, sandt at sige, kjender jeg kun en eneste, der i Naragtighed kan maale sig med denne, nemlig dengang Conrad Barner laa paa Ryggen for at drømme Tal, da han absolut vilde forsøge sin Lykke i Tallotteriet. Eheu! quantus sudor eqvis!

Hvad jeg synes om Din Reiseplan? bene non sufficit — optime . . . . . Men hvad vil Sneedorf¹⁾ sige, naar Du løber bort; il faut vous accrocher à l'Academie; og hvorledes skal det gaa med Dine Informationer? Du skal jo skrive en Stilebog eller Grammatik for Kadetterne, ikke sandt?

Hvorfor tier Du bomstille om Dit Syngestykke; Du maa dog, inden Du reiser til Møerup, fortælle mig lidt derom. Waage og Stübe komme derhen for at besætte Orkestret. Forleden var jeg i Nestved og saa Røpke²⁾ i „Die Talentprobe“ (Skuespilleren imod sin Villie) og „Der Kapelmeister“. Nogle Enkeltheder gav han fortræffeligt, men synderligt bevendt er det ikke med ham. Til Slutning sang han til Guitarren nogle Smaaviser, hvoriblandt „Scherenschleiferslied“, meget godt. Det er en Skam, at Du ikke kan opvarte med denne rare Vise, da Du dog kan saa mange pæne Ting; Du maa lære den, til jeg kommer til Byen; ligeledes „Treuer Tod“ af Körner, paa Dansk kaldet: „Krigerens Afsked med sin Elskede“. O! N. T. Bruun! hvor Du kan oversætte! Stakkels Mand! som oversætter Alting frit! . . . .

Endnu engang, Brev, Brev! inden Du reiser til Møerup. Du ser, at jeg er skjønson og besvarer hurtigt.

Din

Wilster.

¹⁾ Kammerherre, Kommandør Sneedorf var Chef for Søkadetakademiet, hvor Abrahams havde været ansat som Lærer siden 1816.

²⁾ Røpke var en tysk Skuespiller, som i den foregaaende Sæson var optraadt nogle Gange paa det kgl. Theater. Se Th. Overskou, Den danske Skueplads.

Gisselfeldt, d. 14de Januar.

I dybeste Ærbødighed tager jeg Hatten af for den af Virak omduftede Poet, den af 5 firspændte Vogne fra Gundersløvholm beundrede Skjald, der i sin Enthusiasmus gaar saa vidt, at han, ved at tale om Muserne, siger: alle vi Muser. Om det er en Skrivfeil istedetfor alle ni Muser, eller om det er en Røgsky af den Møerupske sande arabiske Røgelse, der endnu kildrer Bardens Næse, véd jeg ikke, men jeg arme Stakkel, der for alle de tusinde Vers, jeg i mine Dage har skrevet, aldrig har høstet anden Løn end en lille Taksigelse, vover ikke at kommentere over et Brev fra — min gamle lille Abrahams, der for kort Tid siden for første Gang har sadlet Pegasus, og som en anden hellig Anders indredet Møerups Marker paa et nattegammelt Føl, for at gjøre Møerup udødelig. Det forekommer Dig maaske underligt, at jeg skriver til Dig i slet og ret Prosa, istedetfor, som Du maaske kunde forlange, at pine min Muse og skrive til Dig en panegyrisk Ode eller noget Sligt, men jeg skal sige Dig: alle vi Muser (tilgiv Tyveriet) ere nogle underlige Personer og tilsidesætte ofte Etiketten. Leider dessen, morgen ist auch ein Tag, die Poesie ist ein menschliches Spiel. Hovedaarsagen til Udeblivelsen af ovenomrørte Ode er egentlig min Vrede over, at Du ikke engang har fortalt mig Stykkets Navn, end sige dets Indhold. Deres Velbyrdighed vilde meget forbinde mig ved i næste Brev at afskrive en Romance eller et andet lille Syngenummer af Operetten som en Prøve paa Maneren. — Sed hæc hactenus. — — —

Hvad er det, Du gjerne kunde fortælle mig, hvis Du ikke var bange for den spitze Wilster; jetzt ist er leider stumpf, ich versichre es Dich. Fortæl kun.

Robinson¹⁾ har jeg ikke læst, men jeg er bange. Jeg kan ikke ret faa Smag for Oehlenschlægers Komedier. Da vi forleden saa den averteret i Avisen, var der en fortræffelig Karl, som med vigtig Mine sagde: Det er formodentlig Alexander Selkirks²⁾ Historie; en besynderlig Konjektur.

¹⁾ „Robinson i England“ af Oehlenschlæger udkom i Januar 1819; Stykket blev allerede 1818 indleveret til det kgl. Theater, men først opført 1823.

²⁾ Alexander Selkirk var en skotsk Sømand der led Skibbrud paa

„Iris“ har jeg blot kigget i; den lader til at være brav; men Heibergs Digte har jeg læst og faaet en lang Næse. Hvorfor ere Studenterviserne endnu ikke udkomne? Er Ungdomsdigteren i Byen? Har Du ikke hørt noget til en Opera af Boye¹⁾), som Kuhlau sætter Musik til? Jeg har hørt, at Boye forsikrer paa sin Norsk, at den er lykkedes ham forbandet godt.

Har Du ikke hørt noget til Nationalsangen? Jeg har ikke indleveret min, fordi jeg fandt den maadelig. Mon Oehlenschläger har skrevet en? Kampen er vel endt? Brev med næste Post: jeg kan vel fordre Gjengjæld.

Din

Wilster.

Gisselfeldt, d. 21de Jan.

O Jammer! o Spot o Skjændsel, o Skam!
 Hvad hjælper nu Kræpkunst. Pomade og Kam?
 O kjæreste Ven! Vær dog ikke saa gram,
 Og skjæld ei Poeten for halt eller lam,
 Fordi han forleden just ikke var tam,
 Men saa Operisten og smilte ad ham
 Indhyllet i Røgelse Bladguld og Bram.
 Maaské led min Tale som Hundenes Glam,
 Da Nyskjalden hopped saa strunk og saa stram;
 Maaské og at Lugten deraf var lidt ram;
 Men, Kjære. nu er jeg saa from som et Lam.
 Non ego sum Musus (Mu! sus!)
 Sed coelo detrusus
 Et templo exclusus;
 Jam tædet me lusus,
 Qvo diu jam usus.
 Nunc fio confusus,
 Og kan ei hitte flere Rim paa usus.
 Maaske at disse Vers Dig synes lidt for gale,
 Betænk dog, kjære Ven, de er originale.
 Og slaa en dygtig Streg tvers over al Din Tale.
 At jeg har drukket af Dit Museføls Kastale.

Øen Juan Fernandez, hvorfra Wood Rodgers førte ham tilbage. Hans Eventyr tjente til Grundlag for Daniel de Foe's Roman: Robinson.

¹⁾ Caspar Johannes Boye. Hans Opera „Elisa“ med Musik af Kuhlau gik første Gang paa det kgl. Theater d. 17de April 1820.

Bekjend! og tolk mig flux (nu Du mig ei undslipper)
 Hvert Ord om Viserne for Kroer og for Kipper!
 Hvad vil den hele Snak om jydsk Grenaderer,
 Hvormed saa bittert Du og höhnisch persiflerer?

Ja, Du maa nu sige, hvad Du vil, saa stod der: vi Muser, og jeg vil gjerne tro, at det er en Trykfeil. Men fordi jeg nu deraf tager Anledning til at gjøre lidt Løier, skal jeg da derfor strax sammenlignes med Baggesen og beskyldes for at have læst feil, for at kunne begaa et Tyveri, hvorved jeg kunde faa Leilighed til at kalde mig selv en Musus (vox Abrahamitica). Nei Kjære! jeg har ikke efterabet Dig, og sandt at sige er Du ligere en Abe, end jeg, og det skal jeg bevise. Voyons un peu! Monsieur Abrahams! Først og fremmest er Du en god Komediantspiller og jeg kun en Sinke. Dernæst ere de to første Bogstaver i Abrahams og Abe synonyma et æquipollentia. Ergo est Du ligere en Abe end jeg. Videre. I Analogi med apologia etymologica-critica XII Apostolorum Oehlenschlägeri nostri, Parnassileges XII tabularum, har jeg dernæst med Briller udgrundet, at Abrahams muligen er en Kontraction af Aberahams; naar man altsaa sletter det Krimskrams: rahams ud, saa staar der Abe tilbage. Ergo est Du ligere en Abe end jeg. Bid mig nu ikke, kjære Djævel! for dette Indfalds Skyld; det kom saa akave paa mig som Juleaften paa Kjærlingen, og da jeg véd, Du ikke slaar Rynker paa Næsen ved lidt Spøg, om det ogsaa rammer Dig selv, saa skrev jeg de pudsige Tanker med i Brevet, al den Stund jeg véd, at Du est vel skaaret for Tungebaandet og kan tage til Gjenmæle, hvis Saadant fornødent gjøres. Iøvrigt tror jeg, at, hvis dette Indfald var kommet over Baggesen, da han skrev mod Tylvten, saa havde Poul Møller endnu faaet Mere at tage Hænder i. Om Du nu til tjenstligst Gjensvar til denne min Skrivelse vil kalde mig en Filister eller en vild Stær, som de Smaapeblinger saa mangelund kaldte mig, da jeg sad paa de lange Skolebænke, fordi jeg altid havde Tungen vel i Lave, det véd jeg ikke, men neppelig vil Du tale derom udi Vers og Rim, saasom intet Rim er at hitte paa mit Filisternavn. Skam er det af Dig, at Du ikke har afskrevet nogle Vers af eget Fabrik, men opvartet mig med et Par Rosenblade af Baggesen, der synes

mig ikke blot at være visne, men endog raadne, saa at de ikke engang kunde bruges i en Potpourri-Krukke, om der ogsaa kom en god Haandfuld Salt og en Mængde Lavendler deri. Ogsaa er jeg meget nysgjerrig efter at vide, hvad det er, hvormed Du vil hæve Dig af Din Obskuritet, som Du kalder det; det skulde dog vel aldrig være en Guldmedaille eller en Doktordisputats?

— — — — —
 „Robinson“ har jeg ikke læst endnu; men saadanne Vittigheder som den om Isenkræmmeren, der ikke sælger Is, om Tvist og Twist, ville ikke ind i min firkantede Pandeskal; et Par smukke Steder, f. Ex. om det gamle rustne Anker, der ikke længer kan fæste sin Krog til Haabets Klippe, har jeg ogsaa hørt, men alligevel har jeg en Slags Frygt for, at det Hele er noget maadeligt Gods. „Iris“ har jeg læst; enkelte Stykker deri hove mig godt; „Straffen efter Døden“ lader sig ogsaa læse, men Degnens Ligpræken deri og Bondens Auktion er noget grueligt Tøi. Allegorien om „Hunden til Maanen“ er vittig, men vel langtrukken og undertiden for massiv¹⁾. Den Johan Boye, som har skrevet „Retraiten“ er formodentlig den samme, som i Almindelighed anses for at være Peter Wegner, thi den norske Hund hedder jo Caspar. Har Du læst Berners „Lyra“?²⁾ Det er noget skrækkeligt Gods. Hvad er det for en Karl? vraiment un roturier. Da Din Opera er spillet to Gange, skal den formodentlig snart gives til Fordel for Forfatteren. — — — Saludem!

Din

Wilster.

Gisselfeld, d. 11te Februar.

Egentlig véd jeg ikke med Vished, om jeg lovede at skrive først, eller det var Dig, som har glemt Dit Løfte. For at afgjøre Sagen, besluttede jeg at rafle derom; jeg tog derpaa

¹⁾ Johannes Carsten Hauch udgav 1819 Nytaargaven „Iris“, hvori blandt Andet stod den mod Baggesen rettede satiriske Allegori: Hunden til Maanen.

²⁾ Jørgen Henrik Berner var dengang Prokurator. Han døde 1833 som Byfoged i Nykjøbing p. S. Han udgav 1818: „Lyra“, Jule- og Nytaarsgave.

en Kobberskilling, kastede den i Veiret, og da Kronen vendte op, maatte jeg give tabt, thi Kronen maatte nødvendig betyde Abrahams ligesaa vist som Tallet: Wilster, saasom Du est en i Mørup kronet dramatisk Digter, og det i den Grad, at hvis dér nogensinde bliver bygt et Theater, kommer Dit Navn og Brystbillede til at paradere under Pillelogen; jeg arme Djævel er derimod ikke engang en Rigsbankskilling, men kun et Rigsbanktegn, der med det første risikerer at blive indløst, fordi der er saa mange falske, og det bliver endda et stort Spørgsmaal, om jeg kommer til at passere for ægte eller falsk. Ogsaa deri er jeg at beklage, at jeg ikke har Tid til at gjøre Svendestykke for at komme ind i det poetiske Laug, fordi Evangelister og Apostler holde Píntsefest i min Hjerne og forvirre mit Tungemaal; Du derimod er ret, hvad man kalder en allerhelvedes Karl, da du ikke alene har gjort Le Sage¹⁾ til Hanrei ved at forføre hans Muse, men endog prologiseret saa vittigt, at Folk holdt Stuen og dens Vægge for en Gade, hvorved de rigtignok tilkjendegave, at de tænkte opad Vægge og nedad Stolper — — — Skulde Du, naar Du reiser, ikke faa Plads i Din Koffert til bemeldte poetiske Tryllestav, saa anmoder jeg venskabeligen om at overlade mig samme til Afbenyttelse. Aa! hvor jeg da skal gjøre Løier! Ti Gange mere end Gyges, da han fandt sin Ring, der dog var noget af det Kosteligste, der har existeret i Verden.

Forleden Dag var Theaterdirektøren Holstein her; han fortalte, at „Trylleharpen“ skal gaa den 24de Febr. til Baggesens Benefice.²⁾ Der vil Tylden faa Noget at bestille, men tag Jer ivare for Slagterne og Franskbager Møller, der have svoret Eders Undergang³⁾. Der bliver bestemt et grueligt Spektakel! Med det Første skal „Robinson“ ogsaa opføres; jeg er bange, at der bliver fløitet, thi jeg har endnu ikke hørt Nogen tage ham i Forsvar. Tylden skulde indgaa med en Ansøgning, allerunderdanigst naturligvis, til Oehlenschläger og bede ham

¹⁾ Sujettet til den tidligere omtalte Operette var taget hos Le Sage.

²⁾ „Trylleharpen“ opførtes virkelig, ifølge Overskou, den 24de Febr. for Forfatteren.

³⁾ Der hentydes til en Slagtermester Henrichsen o. A., der paa den Tid spillede en stor Rolle i Parterret. (Overskou: Den danske Skueplads. IV. 564.)

lade det Komadieskriveri fare; det er dog fælt at høre, at Isenkræmmere ikke sælge Is.

Er Thieles Stykke ¹⁾ blevet antaget? Husk ham paa, at han sender mig det, som han har lovet.

Med Waage har jeg endnu ikke talt. Lev vel! Hils Godtfolk og skriv snart til
Din

Wilster.

Gisselfeldt, d. 21de Februar.

Hvad er det for Streger? Du har taget juridisk Examen og véd ikke, at der i Forordningen om Skrivere siges, at der skal staae 24 Linier paa hver Side. I det Mindste lader Du, som Du har glemt det, thi i Dit sidste Brev er der paa første Side kun 9 Linier (numerus Musarum, oh poeta!) paa den anden kun 10 (Muserne og Abrahams) og paa den 3die kun 7 (numerus apochryphicus). Men Aarsagen til denne snurrige Skrivemaade har Du selv lagt for Dagen ved at fortælle, at Du tillige skulde skrive til Waage; nye Koste feie bedst, det véd jeg nok. Ich kenne ein zweifach W: Waage og Wilster, og da denne sidste har prærogativa ætatis som Korrespondent og Ven, synes mig ogsaa, at han ikke burde affærdiges med saa faa Ord, især da han ikke er prutten paa at svare. Dog for denne Gang vil jeg tilgive Dig, da jeg véd, at Du arbejder forfærdeligt, for at kunne øde nogle Penge ausser Landes Grenzen, omtrent ligesom naar Haandværkssvendene sulte hele 3 Maaneder, for at leve lystigt Sankt Hansdag. Og i mange Maader forekommer en Udenlandsreise mig at ligne en Dyrehavstur; man ser sig om i det Grønne, møder smukke Folk, ser Kunster og Abekattestreger, morer sig kosteligt, sover Rusen ud med tomme Lommer og har Hovedpine Dagen efter. Jeg tænker ofte paa, hvorledes min Abrahams vil tage sig ud, naar han kommer hjem fra Paris; jeg frygter Syden — Vande og en laber Kuling; dog det er jo temmelig naturligt; i Storm risikerer man Skibbrud, og naar der er Pest i et Land, hører der en ordentlig Dosis vinaigre de quatre voleurs til, for ikke at blive smittet. Dog

¹⁾ „Pilegrimen“, Sørgespil i 5 Akter, blev opført første Gang paa det kgl. Theater 13de Mai 1820.

haaber jeg endnu det bedste, og naar Du blot ikke glemmer Dit Modersmaal eller midt paa Østergade faar franske Feber-Paroxysmer og raaber: ah! est-ce que je suis à Paris? saa skal jeg være meget lemfældig mod Jerusalem's Skomager og ikke regne det saa nøie med en Smule Vind, naar jeg igen træffer ham i Stormgaden¹⁾; og jeg frygter just ikke for, at merbemeldte Vind skal rase saa stærkt, at Tagstenene falde ned af Husene og slaa mig ihjel.

Skjøndt mit Brev allerede er næsten 3 Gange saa langt som Din forrige Smule Seddel, vil jeg dog skrive et Par Linier endnu, for at mit Exempel muligen kan virke paa Dig. Jeg indrømmer gjerne, at en Informator, der ligesom en Bissekræmmer altid er hic et ubique, kan være meget at undskylde, men mer end fem Minuter maa han dog have tilovers for sin Ven. — — —

Et Spørgsmaal har jeg at gjøre Dig, som jeg rent glemte, da jeg var i Byen. Du sagde i et af Dine Breve, at Du snart vilde hæve Dig af Din Obscuritet, men hvormed fik jeg ikke at vide. Jeg formodede, det var en Guldmedaille, Du vilde vinde, men nei, det maa være af en anden Art. Din Opera er det vel heller ikke, da Du efter Sigende har ladet den i Stikken paa Mørup hos den hexametriske Ibsen, der i mange Henseender forekommer mig at ligne et Hexameter, dels fordi han er lang og har en heroisk Bygning, dels fordi det er umuligt at rime paa den Karl, saa urimelig han er. Skam skulde dog de Fædre faa etc.

Med Theologien gaaer det saa temmeligt, og Bøgetræet²⁾ spirer ogsaa en Smule og har allerede skudt et Par Grene. Jeg haaber at faa det færdigt, inden Du reiser, og hvis jeg saa tør spille Dig et Par Timers Tid, saa sæt Dine Briller paa, læs det, og sig mig Din Mening derom.

Hils Richelieu's³⁾ ret meget fra mig; jeg havde ikke Lykken med mig, da jeg var i Byen: jeg besøgte dem to Gange uden at træffe dem. Folk, som jeg ikke bekymrede mig stort om, traf jeg altid, men i Sølvgaden fik jeg en lang Næse.

---

¹⁾ Her boede Abrahams.

²⁾ Den tidligere omtalte Novelle.

³⁾ Johan Christopher Richelieu var Stabskapitain i Kongens Regiment. Han blev senere Guvernør paa Guinea-Kysten.

Har Du læst Saxo og Snorre? Det er brav Lektur.
 Hils Dine Forældre og andre Godtfolk og skriv snart til
 Din
 Wilster.

Gisselfeldt d. 11te Marts.¹⁾

Gisselfeldt d. 13de Marts.

Sidst fik Du baade Vers og Prosa, som havde Næb og Kløer, hvis jeg kan tro Din egen Dom, men ser Du, efter en saadan Dyst har man Lov at puste lidt for at samle Kræfter til nye Forehavender, og det maa derfor ikke undre Dig, om min forrige herkulianische Bravour und Tapferkeit nu er gaaet fløiten.

Træt af mange svære Krige
 Hviler jeg nu i mit Rige.

Jeg har desværre slet intet at fortælle uden maaske et Par Anekdoter for ikke at lade mig lumpe af Dig; mit Brev bliver derfor lutter Smaastumper. Jeg har ikke engang Noget at gjøre Nar af; dog, det er Løgn; Hindenburg har fortalt mig det Rygte, at N. T. Bruun har vundet Prisen for National-sangen. Hvis saa er, maa jeg rigtignok tilstaa, difficile est Satyram non scribere. Skulde virkelig N. T. B., som oversætter Alting frit og beskidt, have stukket alle Poeter og Poetinder ud i Byen, saa vil jeg blot ønske, at Buldrebassen²⁾ maa blive opført, for at en retskaffens Nationalfløiten kan om-tone Nationalsangeren, og Nationen synge for ham til Gjengjæld, fordi han har sunget for den. Jeg ønsker Tylten Mod og gode Lunger til dette store Forehavende, og mig selv Kraft til en juvenalsk Satire.

Studenterviserne ere jo udkomne; jeg længes meget efter dem. Din Fætter er vel et skikkeligt Menneske og sender

¹⁾ Dette Brev er helt optrykt i Kr. Arntzen: Baggesen og Oehlen-schlæger VII. S. 379. Det deri forekommende Digt har Abrahams allerede optaget i sin „Meddelelser af mit Liv“.

²⁾ „Bulderbassen“, et Femaktslystspil af N. T. Bruun udkom i Aaret 1815. Det blev indleveret til det kgl. Theater og antaget, men aldrig opført. Det blev ifølge Overskou, „hemmelig honoreret med Beløbet af en Benefice“.

mig et Exemplar, som Aktiehaver i den firsprogede Nationalbank.

Hvad Informationerne angaar, da ønsker jeg nok nogle Timer, men nogen stor Franzos er jeg ikke; jeg parlerer kun til Husbehov, men er ret godt funderet i Gramatiken. Om Du derfor vil tage Hensyn derpaa ved Repartitionen, vil Du gjøre mig en Tjeneste. Skulde Du høre nogle andre Informationer, især i Latin etc., saa tager jeg derimod med Kyshaand; ligeledes ifald en eller anden lærd Dame vil lære Prosodien i Poesien, saa staar jeg ogsaa til Tjeneste. Det maatte rigtig være morsomt at lære Folk at skrive Vers. — —

Wie lebt Pechlin ¹⁾, der schwarze Amor? Har Du nylig været hos den lille Kaptain? Hvorledes har han det? Hils Godtfolk, Dine Forældre, Venner og Peer og Poul fra

Din

Wilster.

Gisselfeldt d. 8de April.

Til Dig, Hindenburg og andre gode Venner aflægger jeg min skyldigste Taksigelse, fordi I saa venligt tænker paa mig og mindes de Vers, jeg snarere har skrevet i Venskabs Stam-bog end publiceret offentlig for at fortælle Folk, at jeg var til. Maatte det lykkes mig ved en eller anden Leilighed at skrive en Sang, som fortjente at mindes i min Vennecirkel, saa er jeg fornøiet med min Digterløn og betragter al anden Ros som en Tilgift. Derfor vil det aldrig falde mig ind at trykke andet end Smaating efter Anmodning, med mindre enten Sult eller en gruelig Forfængelighed skulde friste mig, og Gud bevare mig for begge Dele. — Jeg har nok ikke fortalt Dig, at „Bøgetræet“ er færdigt; enkelte Scener af Sujettet har jeg for længe siden meddelt Dig, og nu da det er færdigt, véd jeg ikke at sige Andet, end at det er en idyllisk Fortælling, der maaske eier enkelte Skjønheder, men i det Hele

¹⁾ Baron Pechlin, en Ven af Wilster og hans Brødre, var Officer; „han var en humoristisk Herre, fuld af Anekdoter og Historier, som han fortalte fortræffeligt“, siger Abrahams i „Medd. af mit Liv“. Han var Opfinder af Ordet Anekdotenverstopfer, som Wilster bruger i sine Breve. Hans Broder var den senere Guvernør i Lauenborg.

er af underordnet Værd. — „Nanina“ er sikkert originalere, men „Bøgetræet“ er i sit Slags fuldendtere, og det er mig umuligt at sige, hvilket af dem, der fortjener Laud og hvilket Haud, thi maaske risikere de begge Non, naar de komme i en skarp Kritikers Hænder. Jeg haaber at kunne lade Dig dømme i denne Sag, inden Du reiser. — Hvorledes bliver det med Informationerne? Du har ikke svaret mig paa den Post, men næste Gang maa Du ikke glemme mig.

Studenterviserne har jeg endnu ikke set, men Waage fortalte mig, at „Amare“ stod deri; ere de to andre, som jeg indsendte, rejicerede, eller hvorledes forholder det sig? ¹⁾

I Anledning af Kotzebues Drab har jeg haft en besynderlig Drøm. Jeg saa nemlig hele Tylten forsamlet i en Kjælder paa Tylttorvet ved Midnatstide. Flere Exemplarer af Oehlen-schlægers Skrifter laa paa Bordet, som Schous Register i et Raadhus. Enhver af de tolv var forsynet med Baggesens Piecer. Med frygtelig Stemme læste Peter Wegener en Pragt-udgave af Aphorismerne, og hver Gang, han vendte Bladet, sloge de Tolv Kors for sig: † † † dem Teufel! Da Oplæsningen var forbi, spurgte han: Hvad Straf har Forbryderen fortjent? Pereat! raabte hele Tylten, og det tolvhovede Uhyres fire Gange cerberiske Gjæen udbrølede den frygtelige Dødsdom:

Saa klang i Kjældrens Hule
Det fæle Pereat,
Mens Maanen hist den gule,
Saae ned paa Dit og Dat.
„O styrk, hvad det end koster,
Til blodig Hævn vor Arm,
Moer Ludlams gamle Moster!
Besjæl vor kjække Barm.“

Bort gik den tappre Peter,
Med ham den hele Tylt,
Bort gik hver Stabstropeter,
Med Hevn hvert Hjerte fyldt.

¹⁾ I Studenterviser, udg. af Semper hilaris, er af Wilster optaget: „Lad andre lovprise i tryllende Sang“ og „De første Prygl, vi i Skolen fik“.

Hen til Brolæggerstræde
 De gik tilsammen sent,
 Der bleve de saa rædde,
 De glemte Hevnen rent.

Jeg aldrig har oplevet
 En slig Historie,
 Men simpelt jeg har skrevet
 Hvad Drømmen mig lod se.
 Ifald det godt er blevet,
 Med mig Du deraf le,
 Til Tak for jeg har skrevet
 En snurrig Krønike.

Det er, som Du ser, ikke første Gang, at Moer Ludlams Laaneinstitut fournerer mig med Indfald, og den stakkels Tylt, som jeg nu ofte har redet paa, er denne Gang ogsaa kommen for en Dag. Du synes maaske, at det er lidt grovt at synge i denne Tone, naar jeg har at gjøre med en Tomme af denne literære Halv-Alen (Duodecimal-Maal), og jeg vil ikke nægte, at det er lidt maliciøs at kalde enhver af disse tolv Smagsapostler for en Tommeliden, der svømmer over Lethes Mælke-spand for at trække en raadden Tand ud af Munden paa Baggesens Muse, som de andre Læger ikke have kunnet faa Bugt med.

De Læger kom sammen med Tang og med Bor,
 Den flabede Mund var dem altfor stor.

Men pardonnez-moi, ligesom jeg begyndte at skrive, fik jeg et Indfald, og da Du, skjøndt impliceret i Sagen, er fordomsfri og en Ven af Løier, tog jeg ikke i Betænkning at lade Pennen løbe, og hvis den ikke er løben April, vil Du lige saa godt som en Uvedkommende kunne more Dig derved. —

Lad mig nu ret snart høre fra Dig, men fyld ikke Papiret op med de Forhindringer, der i den senere Tid ofte indtræffe, naar Du skal skrive til mig.

Hils godt Folk i Byen, og bryd Dig ikke om anonyme Flauheder, hvis største Forjeneste er Anonymiteten.

Din

Wilster.

Gisselfeldt d. 22de April.

Den lille Hjertetyv, Holger Waage er da bleven forlovet. Kort før Paaske var Waage her, og sang som sædvanligt ret brav til Guitar; men da han skulde synge: Gid Du var min —, blev han saa forplumret, at man tydelig saa, at Hjertet maatte være impliceret i Sagen. Ved Efterretningen om Forlovelsen tænkte jeg strax paa denne Historie, og skrev nogle Linier til ham, som jeg her vil meddele Dig:

Nu er hun Din! nu elsker Du først Livet,
Da Øiet funkler Hjertets søde Fred,
Nu først blev Jordens bedste Fryd Dig givet,
Da Hjertet aander himmelsk Kjærlighed.

Nu er hun Din! en Engel i Dit Hjerte
Tilhvisker heurykt Dig: nu er hun Din.
O skjønne Trøst i Modgangs bittre Smerte,
At juble elskende: o hun er min!

Nu er hun Din! se Vaarens Blomster slynge
Sig dobbelt friske om Dit glade Fjed;
Nu er hun Din! Hør Lundens Fugle synge:
O Jordens Fryd er ene Kjærlighed.

Nu er hun Din! Nu Sangens Melodier
Betydningsfuldt gjentone fra Dit Bryst.
Nu Læben tolker Hjertets Harmonier.
Mens Aanden svimler i sin Himmellyst.

Nu er hun Din! nu lyder Venskabs Stemme,
Og ønsker Dig det bedste. Hjertet véd.
Nu er hun Din! o evigt Du fornemme.
At al Din Fryd er kun Din Kjærlighed.

Naar skal jeg til Dig eller mig selv kunne synge i den Tone? Det har nok lange Udsigter, thi Pengene ere dyre og Embederne endnu dyrere. Dog man skal ingen Ting forsvære.

Hvad Informationen hos Trier angaar, da kan jeg ikke Andet end ønske den, men da jeg ikke kan indgaa det omtalte Pædagog-Vilkaar, maa jeg nok lade den Fugl flyve. Du indser selv, hvor genant det vilde være, og især at traske i Middagsheden ud af Vesterport: bevares, jeg styrtede af Varme, og saa gjerne jeg end gad besøge Forhaabningsholm, hvor jeg har tilbragt saa mange lykkelige Barndomsdage, saa

kan jeg dog paa ingen Maade exponere mig for Hundestjennens Brand paa Gamle Kongevei ved Bredden af den stinkende Sortesø, hvis acherontiske Dampe kunde gjøre mig ganske fortunlet i Hovedet.

Tror Du virkelig, at jeg er Baggesenianer, fordi jeg kan gjøre Nar af Mutter Ludlam, som jeg dog virkelig alvorlig talt ikke finder saa slet, som man skulde formode af mine satiriske Vers; thi i poetiske Øjeblikke er man jo som uden Sans og lader Pennen løbe. O, Du har intet Begreb om, hvad man kan gjøre for et Rims Skyld; man er saa føielig og godhjertet, som om man opoffrede sig for en Elskets Skyld. O, det er en gruelig Forretning at være nødt til at skrive Vers; hvert Øieblik lover jeg som en ærlig Sjæl aldrig at skrive Vers mere, men inden Aften er jeg af en anden Mening. Hu! Tænderne klappre i Munden paa mig som paa en gammel Synder, der har en ond Samvittighed.

Studenterviserne har jeg endnu ikke set Noget til. Boyes Digte har jeg læst uden at føle mig meget opbygget. Hvad bliver der dog af Nationalsangen?

Skriv nu snart og fortæl mig noget Nyt.

Din

Wilster.

Gisselføldt den 9de Maj.

Tandem aliquando har jeg faaet en lille grøn Bog, kaldet Studenterviser med Bidrag blandt Flere af en Person, som hedder Wilster og som paa det forreste Blad kaldes Willster. Jeg havde aldrig troet, at mit Navn var saa kinessisk, at jeg i en og samme Bog skulde finde det to Gange forhutlet. Hvad Bogen ellers angaar, da er den under min Forventning; kun faa af Bidragene ere gode, og maaské ikke et eneste fortrinligt; nogle af de latinske ere særdeles vandede. Man sporer endvidere øiensynlig Antipathi mod Baggesen og Forkjærlighed for Oehlenschläger, der dog i dette Fag staar mærkelig tilbage for hin. Man finder: „Vil Du være stærk og fri“, og den meget bedre: „O Bacchus! rul til Jorden“ etc., men savner ganske Baggesens gediegne og i alle Henseender for-

træffelige Viser, hvoraf der endog i den tyske *Commersliederbuch* findes adskillige. Denne Feil burde Udgiveren have vogtet sig for, thi det er virkelig abderitisk, at man af en Visebog skal kunne se, at Tylden har givet Jens Immanuel Døden og Djævelen. Studenterne kunne vel have Grund til at hade ham, men naar de drikke og synge, skulle De glemme alt Kjævleri af den Art, og om saa Fanden selv havde skrevet en Vise, skal de synge den, naar den i sit Slags er udmærket. — Af Udgiverens egne Bidrag véd jeg ikke et eneste, som er fortrinligt, men heller ikke et eneste uden adskillige Skjønheder og heldige Ideer. Hils ham fra mig, tak ham og sig ham, at hvis han vil have et Par Blade opfyldt, staar jeg til Tjeneste.

Jeg kommer ikke til Byen før i Slutningen af denne Maaned, men jeg haaber, at Du ikke reiser før i næste, thi mig synes dog, at vi burde tage Afsked med hinanden.

Den National-Senhed, hvormed Nationalsangens Censorer gaa frem, er i høi Grad mærkelig, og jeg anser den for et ondt Varsel, der enten betyder en *ridiculus mus* eller en N. T. Bruun, hvilket omtrent kommer ud paa Et. — De smaa Martsvioler ere forskrækkelige, jeg tror ikke, at der gives Mage til dem i hele Danmark, der dog ellers er rigt paa poetiske Galhvepser og Spyfluer: sligt Hestemøg af en bov-lam udasnet Pegasus duer ikke engang til Gjødning, thi det er altfor tyndt.

I Dag er det jo, at Haydns „Skabelse“ gaar i Frelzers Kirke, og det af 40 Liebhaveere. Om man nu kan sige, at det var saare godt, Alt, hvad disse skabende Personer frembringe med deres Struber, vil vel blive et stort Spørgsmaal. Min Kusine er jo med blandt de syngende Engle, eller hvad Parti hun ellers har.

Du fortæller slet intet Nyt, og efter hvad jeg har hørt, er Du lovlig undskyldt, thi alle Folk klage over, at der er grueligt kjedsonmeligt i Byen nu. Har Du ikke hørt, hvem der skal være theologisk Professor i Stedet for Krog Meyer? Jeg gad dog nok kjende min Ovrighed.

Du kan fortælle Folk i Byen, at Komtesse'n nu er saa vel, at hun daglig spadserer en god Tur. Der gaa'le Bang

er herude i disse Dage og har givet særdeles god Trøst, ja endog tilladt hende med det Første at begynde at synge.

Forresten er Alting ved det Gamle, og naar jeg undtager forskrækkelige Spekulationer om Tragedier og Operaer, formodentlig en Følge af den besvangrende Foraarsluft, er jeg ganske rolig og ryger som sædvanlig en halv Snes Piber om Dagen.

Hils hvem Du træffer i Din kjære By, og skriv ret snart. Hvad bliver det til med Triers?

Din
Wilster.

Et gammelt Orgel paa Frederiksborg.

Meddelt af S. Levysohn.

Der findes i Frederiksborg Slotskirke — foruden det moderne, nu brugelige Orgel — et gammelt, høist interessant Orgel fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, som i lange Tider har staaet ret upaaagtet paa Pulpituret ovenover Alteret.

Tilfældet vilde, at en Franskmand ved Navn C. M. Philbert, der i sit Hjem havde læst Noget om Tilstedeværelsen af et saadant Orgel, ved et Besøg heroppe fik Leilighed til at se det. Han vandt saa megen Interesse for det gamle Kunstværk, at han efter sin Hjemkomst foranledigede det nærmere undersøgt, og Resultatet af denne Undersøgelse har han givet i en Række Artikler i det franske Blad »*Le Monde Musical*«.

At der skulde en Udlænding til for at opdage Skjønhederne ved og Betydningen af et Kunstværk, som i henved 300 Aar har været i dansk Eie, er jo forsaavidt beklageligt, og vidner ikke særlig til Gunst for den Interesse eller Dygtighed, der knytter sig specielt til Orgelbygningskunsten herhjemme. Men paa den anden Side indeholder den franske Fagmands Skildring en saa klar og indgaaende Redegjørelse for Orglets Historie og Bygning i enhver Henseende, baade musikalsk og arkitektonisk, at vi ikke tage i Betænkning at gjengive den her i dens Helhed, kun med Udeladelse af enkelte personlige eller Sagen uvedkommende Digressioner — og med Berigtigelse af nogle faa Enkeltheder, hvor enten Undersøgelsen eller Hukommelsen har svigtet den lærde Forfatter.

„Forfattere fra det 17de og 18de Aarhundrede omtale et meget mærkværdigt Orgel med Piber af Elfenben og Ibentræ, som skulde findes i Frederiksborg Slotkirke i Danmark, Sædet for Elefantriddernes Orden.

Mod Slutningen af Aaret 1878 førte Konsulatsforretninger mig til Danmark. Da jeg besøgte Frederiksborg, havde jeg den Tilfredsstillelse at finde det omtalte Orgel. Det bruges ikke mere, men er anbragt paa et Pulpitur i Kirken oven over Alteret og lige overfor det moderne Orgel, der findes paa Pulpituret i Skibets nederste Ende.

Jeg foresatte mig at undersøge det gamle Instrument omhyggeligt. Men mine Forretninger lagde Beslag paa hele min Tid, og da jeg efter nogle Maaneders Forløb blev kaldt til en anden Plads, maatte jeg forlade Danmark, uden at have kunnet realisere min Plan.

I Aaret 1890 byggede Firmaet Cavaillé-Coll i Paris det smukke Orgel, som Hr. Carl Jacobsen havde skjænket til Jesuskirken i Kjøbenhavn, og det blev overdraget Hr. Felix Reinburg, en af Firmaets dygtigste Kunstnere, at anbringe det paa dets Plads og sætte det i Stemning.

Paa min Anmodning opfordrede Hr. Cavaillé-Coll Hr. Reinburg til at gaa til Frederiksborg for at undersøge det nævnte Orgel. Ledsaget af den dygtige Organist, Hr. Otto Malling, som havde haft Tilsyn med Bygningen af og havde indviet det nye Orgel i Jesuskirken, blev Hr. Reinburg modtaget i Frederiksborg med al den hjertelige Elskværdighed, der gjør de Danskes Karakter saa sympatetisk. Ikke alene viste man ham al mulig Imødekommenhed ved hans Undersøgelser paa Stedet, men Kapitain Hammelev, Forvalteren paa Slottet, og Hr. Cand. Angul Hammerich ydede ham deres bedste Bistand ved de historiske Efterforskninger i Arkiverne.

Orgelet fremtræder i Form af et stort Skab, 3 m. 15 c. høit fra Gulvet til Gesimsen, og 3 m. 62 c. høit fra Gulvet til Toppen af det hvælvede Loft, der hæver sig op over Gesimsen. Det er 2 m. 88 c. bredt og 1 m. 50 c. dybt. Tømmerværket og Snedkerarbeidet er udført i smukt Egetræ; til de udskaarne Ornamente er anvendt forskellige andre Slags Træ: Ask, Røn, Pæretre og Ibentræ, for at frembringe en virkningsfuld Afvexling.

Paa hver Side af Underlaget findes to forsirede Piedestaler; ovenpaa disse er anbragt rigt udskaarne Sokkeler, hvorfra to Karyatider hæve sig i Form af Kvindefigurer, nøgne til Bæltestedet.

Hver af disse Karyatider holder i Haanden et Vaabenskjold, ligeledes af Egetræ, støttet til det forreste Hjørne af Sokkelen. Det ene af disse Skjolde bærer det danske, det andet det brandenburgske Vaaben. Gesimsen, som disse to Karyatider bærer, bestaar af en Arkitrav med Perlesnore, en rigt ornamenteret og udskaaren Frise, fem forsirede Konsoller — tre store og to mindre — og Karnissen; ovenpaa denne endelig findes tre Vaser, omvundne med Guirlander, og derimellem Motiver sammensatte af Frugter, Kjæder, Menneskehoveder og fantastiske Dyr. Bagved ses Kuppelen¹⁾.

Umiddelbart under Architraven findes to Dørfløie, hvis Midtforbindelse er skjult under en Slagliste, som er anbragt paa den høire Fløi og af lignende Form som Karyatidernes Sokler. Aabnes disse Dørfløie, — der indvendig ere forsynede med smukke, kunstnerisk udarbejdede Jernbeslag²⁾, — ses et stort, firkantet Rum, hvis Midtparti er optaget i hele sin Høide af en stor Rundbue, som atter ved Søiler er delt i tre mindre.

I de to øverste Hjørner findes to yndefulde bevingede Børnefigurer, der spille paa Fløite. Rummene mellem Søilerne og den ydre Bue indeholde en meget original Forsiring i polychromt og forgyldt Træskjærerarbeide. Hovedmotivet bestaar af en Slags draperet Baldakin imellem Løvværk og Vindrueklaser. Under Baldakinen tilhøre ses en Kvindefigur i en dristig og yndefuld Stilling; en gammel Mand hælder sig frem over hende; under den tilvenstre ses en Mandsfigur

¹⁾ Kuppelen bærer en tom Sokkel, der øiensynlig har været Fodstykke for en eller anden Topfigur. Slotsforvalteren, Kapitein Hammelev, erindrer i sine Lieutenantsdage paa Frederiksberg Slot at have set en saadan; hvor den nu er henne, maa rimeligvis — en eller anden Marskandiser vide.

²⁾ Det er dog et Spørgsmaal, om disse Beslag ikke ere en senere Tilføielse; om deres kunstneriske Skjønhed kan der i hvert Fald disputeres.

med en vinget Merkurhat paa Hovedet, og som blæser paa et Krumhorn.

Midtbuen indeholder ni af de største Piber af fire Fods Principalen, og hver af Sidebuerne atten Piber af samme Stemme, saaledes, at hele denne findes i Façaden. Det Originale ved denne Façade bestaar deri, at den er dannet af lutter Træpiber, alle frie og aabne foroven, og fuldstændig beklædte med Elfenben, med Undtagelse af Mundingen, der er omgiven af Ornamenten udskaarne i Ibentræ. De tre Grupper af Piber ere ordnede i en let krummet Flade, og de tomme Rum paa Siden og ovenover ere i hver Bue udfyldte med to siddende Kvindefigurer, der række hinanden Haanden over den høieste af Piberne midt i Gruppen.

Hele denne Façade er præget af en forunderlig Ynde, af en henrivende Friskhed og Lethed.

Under Façaden findes fire Døre, adskilte ved smaa Pilastre. De to midterste aabnes som Fløie og ere forsynede med fint tegnede Beslag. Indenfor ses 46 smaa Piber af Buxbom, belagte med Ibentræ, ordnede i tre Grupper foran de Mellemrum, der dannes af den tilspidsede Fod af Piberne i Façaden. Disse smaa Piber ere alle Rørstemmer og ere høist eiendommelig formede. De 45 høre til Ranket-Stemmen ¹⁾, og den ene svarer til den Mekanisme, der kaldes „Sækkepiben“, hvorom mere senere. Sammesteds ses Organistens Pult.

Imellem disse Døre og Underlaget findes Manualerne, begrænsede paa begge Sider af to Konsoller, som bære de smaa Pilastre, der adskille de ovenfor liggende Døre. Indenfor hver af disse Konsoller er der først, lidt tilbage, et lille aflukket Rum til deri at gemme Organistens Musikalier, og i Midten ses da de to Manualer og hele Orgelets Registerværk.

Af de to Manualer er det øverste Hovedværket, det nederste Underværket. De sammenkobles ved at trække Hovedværket lidt fremad. Rammen er beklædt med Ibentræ med indlagt Elfenben, ligesaa Fladerne bagved Tangenterne. Paa Forsiden af Hovedmanualets Ramme er anbragt to Løve-

¹⁾ Ranket eller Racket er en forældet Rørstemme, af stille og behagelig Intonation, der ligesom det senere omtalte Sordun har et skjult Corpus indeni det ydre Hylster.

hoveder med en Ring i Munden; denne tjener til at trække Manualet frem. Undertangenterne ere beklædte med tyk Elfenben, Overtangenterne ere af smukt Ibentræ. Den lodrette Forflade af Undertangenterne bærer Ornamente i ciseret Sølv. Umiddelbart ovenover Hovedmanualets Ramme er anbragt, ordnede i to lodrette Rækker, fem paa hver Side, de 9 Registertræk til Underværket samt en Knap, hvis Bestemmelse jeg senere skal gjøre Rede for. Ligesom de to ovenfor omtalte Knapper til Sammenkoblingen bestaa de af Løvehoveder med en Ring imellem Tænderne. Imellem disse to lodrette Rækker findes en vandret Række, der indeholder Registertrækkene til Hovedmanualet og Pedalen. Knapperne til Pedalen — 9 i Tallet — optage Midten af Rækken og ere dannede i Form af Menneskehoveder; de 9 Knapper til Hovedmanualet — hvortil kommer en blind Knap, anbragt for Symmetriens Skyld — ere ordnede fem paa hver Side og bære Diana-Hoveder. Ovenover den vandrette Række findes endnu fire Knapper til Brug ved de extra Mekanismer, alle af forskjellig Form. Den første til venstre er dannet i Skikkelse af en Ugle, de to i Midten som Roser, og den sidste tilhøre som et Narrehoved. Alle Knapperne ere af massivt Sølv, fint ciserede og yderst karakteristiske i Tegningen.

Den forreste Del af Underværkets Ramme danner Underlaget for hele Dispositionen, og man kan ikke tænke sig noget paa én Gang Rigere og Yndefuldere end dette lige saa originale som fuldkomne Ensemble. Det danner ligesom et lille Møbel for sig, der fremtræder frisk og let under Façaden; med sine fem Rækker ciserede Sølvplader ser det næsten ud som et Juvelskrin.

Mellem Piedestalerne er Underlaget dannet af tre Dørfyldinger, der aabnes nedad, og som give et Indblik i det Indre af Orgelets Mekanisme.

Den midterste Del af Sökkelen, paa hvilken der sidder to Haandtag af Jærn, danner ligesom et Slags Skuffe, der holdes paa sin Plads ved en Springfjeder, og kun kan trækkes ud, naar man har løsnet Fjederen, hvilket sker ved at trække i den Knap, der sidder nederst tilhøre i Rækken af Underværkets Registertræk, lige oven over Hovedmanualets Ramme. Skuffen viser sig da at indeholde Pedalen, der paa denne

Maade bringes i Stilling til at benyttes og er lige saa rigt udstyret som Manualerne, idet Undertangenterne ere belagte med Elfenben og Overtangenterne lavede af Ibentræ.

Manualerne og Registertrækkene kunne dækkes med et løst Laag.

Saaledes er Dispositionen og Udstyrelsen. Stilen er en Blanding af Renaissance og Louis XIII's Stil, og svarer altsaa omtrent til Smagen paa Henrik II's Tid; er den end lidt overlæsset med Enkeltheder, gjør den dog som Helhed et ædelt og harmonisk Indtryk, paa én Gang rigt og yndefuldt, og fremfor Alt absolut originalt, thi saavidt jeg véd, kjender man intet Orgel af lignende Dimensioner udstyret paa samme Maade.

Vi komme nu til Orgelets musikalske Sammensætning og tekniske Disposition.

Det indeholder 27 Stemmer, ligelig fordelte imellem de to Manualer og Pedalen. De enkelte Stemmers Navne ere anbragte med latinske Bogstaver paa gamle runde Papirsetiketter, der ere klistrede ved Siden af Knapperne; de ere følgende:

Hovedmanualen:		5. Regal.....4 Fods
1. Principal.....4 Fods		6. Principal.....4 —
2. Ged. Quinte..... $2\frac{2}{3}$ —		7. Blockflöte.....4 —
3. Gemshorn.....4 —		8. Gemshorn.....2 —
4. Nachthorn.....4 —		9. Nasard..... $1\frac{1}{2}$ —
5. Gedackt.....8 —		
6. Principal.....8 —		
7. Blockflöte.....8 —		
8. Flöte.....2 —		
9. Regal.....8 —		
Underværket:		Pedal:
1. Quintaton.....8 Fods		1. Regal.....4 Fods
2. Flöte.....4 —		2. Bordun.....16 —
3. Cromorne.....8 —		3. Dolcian.....8 —
4. Cimbél..... $\frac{1}{4}$ —		4. Bauerflöte.....1 —
		5. Nachthorn.....2 —
		6. Querflöte.....4 —
		7. Quintaton.....8 —
		8. Gemshorn.....8 —
		9. Subbas.....16 —

Extra Mekanismer:

(Knapperne til disse Mekanismer ere ikke forsynede med Etiketter; de følgende Betegnelser ere uddragne af et Dokument, som jeg nedenfor skal omtale).

1. Tremolo.
2. Sækkepibe.
3. Klein Hümlichen.
4. Grosser Bock (Tremolo forte).
5. Knap til Pedalen.

Registerknapperne til Hovedmanuallet og Underværket trækkes ud paa sædvanlig Maade. Knapperne til Registrene i Pedalen trækkes derimod ikke fremad, men nedad, en Disposition, der staar i Forbindelse med Anbringelsen af Pedalens Vindlade, og som iøvrigt letter Manøvreringen med disse Knapper paa den Plads, som de indtage, midt ovenover Klaviaturet.

Manualernes Omfang er fire Oktaver, fra C til C, men de have kun 45 Tangenter, fordi den første Oktav i Bassen er, hvad man paa den Tid kaldte: en kort Oktav. Den mangler cis, es, fis og gis, og Nodernes Orden er en anden end den sædvanlige. Naar man betragter Klaviaturet, synes Oktaven kun at begynde med E, men denne Tangent giver Tonen c, F-Tangenten f, Fis-Tangenten d, G-Tangenten g, og Gis-Tangenten e. Hertil kommer saa a, b og h i deres naturlige Orden. Nodernes Rækkefølge paa Klaviaturet er altsaa: c, f, d, g, e, a, b og h.

Pedalens Omfang er to Oktaver og en stor Sekund, fra c til d, men den har kun 23 Tangenter, fordi den første Oktav ogsaa her er kort. — —

Der er ingen Kobbelforbindelse mellem Pedalen og Manualerne.

Alle Orgelets Piber, selv de mindste, ere af Træ i forskellige Sorter: Fyr, Ahorn, Buxbom, Eg og Pæretræ. En eneste Stemme, Bordunen¹⁾ i Pedalen, har paa sine Piber en lille Del af Metal: det Stykke, der forbinder Legemet med Kjernen, er af Messing. Efter Hr. Reinburgs Opgivelse, ere Piberne lavede med en ganske mærkværdig Fuldkommenhed.

Da Orgelet ikke er blevet spillet eller vedligeholdt i en Række af Aar, kan man ikke vide, hvilken Stemningen har været. Den overordenlige Fuldkommenhed, hvormed Piberne ere dannede, tyder imidlertid paa, at der har været anvendt megen Omhu derpaa.

Endnu mindre er det muligt at gjøre sig Rede for, hvorledes Stemningen har været vedligeholdt ved den Fremgangs-

---

¹⁾ En dækket 16 Fods Rørstemme med et lille Corpus, indeni hvilket der atter findes et mindre saadant. Den har Lydhuller paa Siden.

maade, der synes at kunne paavises ved Mangelen paa Stemmeredskaber. Tidspunktet for Konstruktionen og Tilstedeværelsen af de korte Oktaver, som netop mangle de Toner, der vilde paavirkes af den uligesvævende Temperatur¹⁾, giver imidlertid tilstrækkelig Sikkerhed for, at det er denne, der har været anvendt.

I hvert Fald har det været nødvendigt at vaage nøie over Rørstemmernes Stemning. Rørstemmer med korte Piber paavirkes kun i ringe Grad af Veirligets Omskiftelser. Labialstemmerne derimod variere omtrent halvanden Svingning for hver Grad. Alle Rørstemmerne i Orgelet paa Frederiksborg have meget korte Piber. Hvis man derfor har sat Pris paa en god Stemning, har man uophørlig maattet rette Afvigelserne.

Den mekaniske Del frembyder intet Mærkeligt.

Vindladerne ere anbragte oven over hinanden, Underværkets øverst, Hovedmanuallets i Høide med Façadens Piber og Pedalens i Underlaget. Af Hensyn til Høiden er adskillige af Piberne i Pedalen lagte vandret.

Bælgeværket bestaaer af fire kileformede Bælge, som ligge bagved Orglet i en særskilt Bygning, og sættes i Bevægelse ved Hjælp af Touge. Efter hele Konstruktionen og Anbringelsen at dømme, har det sandsynligvis været den svageste Del af Instrumentet.

Til denne Skildring af Orgelet paa Frederiksborg skal jeg føie et Par Bemærkninger om dets musikalske Disposition og nogle enkelte Eiendommeligheder i dets Bygning,

To Ting falde strax i Øinene: det overveiende Antal Firefodspiber i Manualerne og den særlige Betydning, der er tillagt Pedalen: Træk, som man gjenfinder ofte i de tyske Orgeler fra det 17de Aarhundrede . . .

Af de atten Stemmer i Manualerne er der ikke mindre end otte firefods, og Pedalen er meget rigelig forsynet, thi Antallet af Stemmer deri repræsenterer en Trediedel af In-

¹⁾ I Modsætning til den nu brugelige ligesvævende Temperatur, betegner den uligesvævende en saadan, ved hvilken enkelte Intervaller — navnlig Kvint og Terts — være rent stemte, de andre derimod som Følge deraf saa meget des urenere.

strumentets samtlige Stemmer. Og foruden de dybe sexten- og ottefods indeholder den adskillige høie Stemmer; to Fløiter og en firefods Regal, et tofods Nachthorn, ja endogsaa en enfods Bauerflöte.

I enkelte gamle tyske Orgeler vare de forskjellige Klavia- turers harmoniske Rækker, ligesom den Principal, der tjente til Bas for disse, afstemt i Oktaver. — Denne Disposition forefindes ogsaa i Orgelet paa Frederiksborg. I Hovedmanualet er der en ottefods Principal med en første Kvint paa $2\frac{2}{3}$ Fod, og i Underværket en 4 Fods Principal med en Kvint paa $1\frac{1}{3}$ Fod og en ottefods Gedact.

For at fuldstændiggjøre Anvendelsen af dette Princip maatte den største aabne Stemme i Pedalen være en 32 Fods Stemme, naar der var en 8 Fods Principal i Manualerne. I Orgelet paa Frederiksborg har Høideforholdene ikke tilladt Anbringelsen af en 16 Fods aaben Stemme, og man har maattet lade sig nøie med en 16 Fods Gedact, men en eiendommelig Særindretning viser, at man i det mindste har søgt at bringe Klangens saa nær op som mulig til en aaben 16 Fods Pibe. Skjøndt det er en dækket Stemme, er den dog sammensat af tendannede Piber, idet de ere videre ved Mundingen end ved den øverste Ende. Denne Form, der vilde mildne Tonen i aaben Pibe, gjør den tvertimod stærkere og klarere i en dækket Pibe.

En ganske særlig Eiendommelighed ved Orgelet paa Frederiksborg er, at alle Rørstemmerne, med Undtagelse af en enkelt — Dulcianen i Pedalen — tilhøre de saakaldte Regaler, en Art Rør-Stemmer, der nutildags aldrig bruges mere; og som Følge af deres fuldkomne og omhyggelige Konstruktion ere de særlig kostbare Exempler derpaa.

I Hovedmanualet ser man den 16 Fods Ranket. De svingende Legemer i denne Stemme ere meget korte, det dybe C næppe en Fod lang. De ere lukkede i den øverste Ende, og Lyden undslipper kun gennem tre smaa Huller i den nederste Del af Sidevæggen. I det saaledes fremkomne Etui, om man vil, indeholdes en Pibe, der er endnu langt mindre, og som udgaaer fra Kjærnen og ender tæt oppe under Laaget.

Cromornen i Underværket er ikke den Stemme, der nutildags er kjendt under dette Navn. Ogsaa her ere de svin-

gende Legemer meget korte, og i Klangen kommer den nær op til vor *vox humana*. Det Samme er Tilfældet med den 4 Fods Regal i Pedalen.

Den 8 Fods Dulcian og den 16 Fods Bordun eller store Regal i Pedalen ligner nærmest vor Fagot.

Klangen af disse Regalstemmer er svag, men ikke uden Ynde, og naar man tilføier en Tremolo, faa adskillige af dem saa megen Lighed med vor nu brugelige Stemme: *Vox humana*, at Sandsynligheden synes mig at tale for, at dennes Oprindelse er et Resultat af saadanne Iagttagelser.

Den første af de Extra-Mekanismer — som nutildags aldrig bruges mere — var en svag Tremolo, den anden en stærk Tremolo. Den naive tyske Benævnelse paa denne „Grosser Bock“, antyder tilstrækkelig den raa Brægen, der laa i Klangen. Den Tids Mode forlangte en saadan i Orgelet, men skulde der ikke ligge en skjælnsk Ironi fra Orgelbyggerens Side deri, at han har prydet Registertrækket til denne Stemme med et Narrehoved? Uglen, som pryder Knappen til den svage Tremolo, antyder maaske ogsaa en vis Idé-Association mellem Virkningen af denne Stemme og Natuglens Tuden.

Den tredie Mekanisme, der er betegnet „Sækkepibe“, bragte to Baspiber, der vare stemte i Kvinter, til at lyde kontinuerligt — for at erstatte det Fif, der er angivet af Dom Bedos, og som bestod deri, at man lagde to Stykker Bly paa Tonica og Dominant, naar man vilde efterligne en Sækkepibe.

Den fjerde, der bar Paaskriften „Klein Hümlichen“ — en lille Humlebi — bragte paa lignende Maade en Gedackt-Pibe til at frembringe en svag, men uafbrudt Bastone. Den femte Mekanisme endelig tjente, som omtalt, til at løsne Pedalen, naar den skulde bringes i Stilling.

— — Endnu kun et Par Ord om Frederiksborg-Orglets Historie.

Det er bygget af Esaias Compenius, Orgelbygger og Instrumentmager hos Hertugen af Brunsvig, født omkring Aaret 1560 og ansat i Brunsvig i Aaret 1600. Hans Instrumenter fandtes i stort Antal, særlig i Thüringen, og man nævner af disse særlig Orgelet i Bückeburg med 48 Stemmer (1615), og Orgelet i St. Moritz-Kirken i Halle (1625). Han

har, som det synes, skrevet en Afhandling om Konstruktionen af Piber og andre Dele af Orgelet, thi Michael Prætorius, Prior i Ringelheim og Kapelmester ved Hoffet i Brunsvig, som har udgivet to Dele af sin *Syntagma musicum* i Wittenberg 1615 og i Wolfenbüttel 1619, havde foresat sig at udgive den; det skete imidlertid desværre ikke. At dømme efter den Fuldkommenhed, der præger Piberne i Frederiksborg-Orgelet, har Compenius absolut været Mester i sit Fag, og hans Afhandling vilde have været et yderst vigtigt og høist eienommeligt Dokument angaaende Orgelbygningens Historie i det 17de Aarhundrede.

Joachim Hess omtaler i Tillægget til sit Værk: „Disposition der merkwaardigste kerkorglen“ Side 155, to Orgeler, med Ibentræ og Elfenbens Façader, det ene paa Frederiksborg, hvor det skulde være kommet i Stedet for et Orgel med ren Sølvfaçade, der var blevet ført til Sverrig, sandsynligvis som Krigsbytte — det andet i Hessen i Tyskland.

Følgende Linier i Prætorius' *Syntagma musicum* (T. IIS. 189) viser, at han tager Feil, men forklarer tillige hans Feiltagelse; de to Instrumenter, om hvilke han taler, ere i Virkeligheden ét og det samme, der er flyttet fra Hessen til Frederiksborg:

„Paa Slottet i Hessen. Et Orgel, fuldstændigt af Træ, men desuagtet yderst fortræffeligt, bygget 1612 af Mester Esaias Compenius. I 1616 er det som Foræring til Kongen af Danmark blevet anbragt i Frederiksborg Slotskirke. Det bestaar af 27 Stemmer. med Kobbel mellem de to Manualer, Tremolo, Grosser Bock, Sækkepipe og Klein Hümlichen.“

Og saa følger Fortegnelsen over Stemmerne, ganske overensstemmende med den ovenfor anførte.

Hr. Angul Hammerich har endelig suppleret de historiske Dokumenter med en Udskrift af Regnskabet over de kongelige Finantser, der findes i Rigsarkivet i Kjøbenhavn, og som under 3die og 9de April 1618 indeholder følgende:

„70 Daler get til Esaias Compenig (sic!), Orgelbygger, à conto paa den Sum, vi skylder ham for det Orgel, som han har besørget fra Tyskland til Hans Majestæt, og som skal anbringes i Frederiksborg Slotskirke.“

Dette Dokument viser, at Esaias Compenius selv kom til Danmark sammen med Orgelet.

Instrumentet syntes dog at have været altfor svagt til Frederiksborg Slotskirke. Man anbragte det derfor i Ridder-salen ¹⁾, hvor det forblev til 1738, da det blev flyttet til et andet kongeligt Slot, Frederiksberg. Men i 1861 blev dette omdannet til Militærskole, og i 1863 blev Orgelet sendt tilbage til Frederiksborg, hvor man igjen anbragte det i Kirken paa dets oprindelige Plads, og dér staar det endnu.

Man lægger nutildags, og med Rette, stor Vægt paa Alt, hvad der vedrører den musikalske Arkæologi, og især paa gamle Instrumenter, som man eftersøger og køber i dyre Domme; man gjør dem istand og bevarer dem med yderste Omhu. Det vilde derfor være i høieste Grad ønskeligt, om Orgelet paa Frederiksborg kunde undergaa en fuldstændig og kyndig Restauration med alt Hensyn til dets oprindelige Konstruktion, og derved bevarer for Eftertiden. Det er et kunstfærdigt Klenodie af uvurderlig Skjønhed, og særlig kostbart, fordi det er et af de rigeste, eiendommeligste og mest autentiske, kort sagt, et af de mest betydningsfulde Monumenter om Orgelbygningen i de første Aar af det 17de Aarhundrede.

Og dette nyttige Arbeide vilde desuden, efter Hr. Reinburgs Mening, kunne foretages uden betydelige Omkostninger.“

---

¹⁾ Her skulle Ridderne og deres Damer endog have traadt Mennetten til det gamle Orgels Toner.

Kulturhistoriske Smaatræk fra Jyllands Fortid.

Af C. A. Thyregod.

Lægevæsen.

Distriktskirurgen kom engang imellem — jeg tror hvert andet Aar — til Kirkebyens Skole for at vaccinere Ungdommen, og det foregik under betydelig Gnavenhed fra hans Side og under Graad og Skrig og megen Hysten fra Børnenes. Disses Mødre, som sædvanligt vare tilstede, fik sig en livlig Passiar omkring paa Skolebænkene, men det kunde Kirurgen — Krigsraaden, som han kaldtes — heller ikke lide. Da kunde han fare op med alle Tegn paa Vrede og raabe overlydt: „Ungerne skriger, og Mødrene sladder! Aa Gud lad Satan høre det! Gaa da ud med dem, der skriger saadan!“ Saa nedstømte de snakkende Kvinder Tonen, idet de sagde imellem sig selv: „Hvad bilder han sig ind? Vi er jo tilsagte til Møde i vor egen Skolestue, og saa vil han have os jaget ud i Foraarskulden med vore halvt eller helt afklædte Børn?“ Der var Ingen, der gik ud, og et Øieblik efter gik Snakken lige saa lystig som før.

Dette med Vaccinationen var omtrent Alt, hvad Befolkningen havde at gjøre med den lovligt beskikkede Læge; thi der var 5 a 6 Mil til hans Hjem, og han havde Ord for at være lidet dygtig. Dette Rygte kom maaske mest af, at hans Kure vare saa lempelige, og han gav især Raad med Hensyn til Diæten; men det var kraftige Folk, han havde med at gjøre, og de vilde nødig give Slip paa deres Byggrynsgrød, deres barse Flæsk og Tørfisk, men saa vilde de ogsaa i Sygdomstilfælde have Medicin, der kunde kradse, og de vilde ikke have Lægen hentet hveranden Dag, men vilde kureres paa én Gang. Og saa var Krigsraadens Fremgangsmaade saa ligefrem, uden Hemmelighedskræmmeri.

Da var det noget Andet, da i Trediveerne en Homeopath kom

til Egnen og indfandt sig til bestemte Tider og Steder, især da han havde kureret en Mand der var opgivet baade af Læger og Kvaksalvere. Nu flokkedes om Homeopathen baade de Syge og de Sunde, og for saa vidt Kuren ikke hjalp, bildte de sig dog for det meste ind, at de fik Lindring. I Førstningen havde man kun liden Tiltro til den ubetydelige Medicin, dette hvide Pulver, som han næsten udelukkende brugte. Smaa Portioner var det, Intet smagte det af og det saa ligedan ud, det han gav Alle. Endelig var der et klogt Hoved, der udfandt, hvad det bestod af: det skulde nemlig være Aske af Menneskeben, og for enhver Sygdom skulde det være af et Menneske, der havde lidt og var død af samme Sygdom. Det var altsaa egentlig et Sympathimiddel, og saadanne har Almuen altid havt stærk Tiltro til. — Homeopathen var nu i Velten en Tidlang, men efterhaanden sagtnedes Tillebet og man søgte til de kendte kloge Mænd og Kvinder som før.

Dem var der mange af, men Mesteren for dem alle dér i Egnen var Jens Kusk i Smedstrup. Han havde arvet Klogskaben efter sin Bedstefader af samme Navn, der paa sin Side havde den ved at spise et Stykke Brød, der var dyppet i Fedtet af en Hugormkonge. Den unge Jens Kudsk, det vil sige ham, der var en Mand i sine bedste Aar, mens jeg var en Dreng, var temmelig forfalden og var i det Hele taget en raa Karl, der havde sine evige Løier af at drille og fortrædige den omtalte Krigsraad, der dog næppe nogensinde havde lagt ham et Halmstraa i Veien. En Dag mødtes Krigsraaden og Jens Kusk hver i sin Vogn, og da Vognene veg af Veien for hinanden, lod Jens Kusk sig falde ned paa Jorden og blev liggende og klagede sig ynkeligt, som om han havde slaaet sig fordærvet. Det troede den gamle Krigsraad, og han klavrede ned af sin Vogn og gik hen for at se til den Forulykkede. Men nu kom Jens Kusk i en Hast paa Benene, slog en høj Latter op, gjorde en uhevisk Bevægelse og steg derpaa til Vogns. — Bedstefaderen skal ogsaa have været grov og raa, hvad der syntes at høre til, naar den Slags Folk skulde være rigtig ansete.

Den ældste Jens Kusk havde en kvindelig Lærling, der ogsaa vandt sig et stort Navn i lægevidenskabelig Henseende. Hun var egentlig ikke antaget som Lærling, men som Tjenestepige, og som saadan lurede hun den gamle Mester en Del af Kunsten af. Hun blev senere gift i Nabolaget, og for det første gjorde hun sig bekendt ved sin Trættelyst, idet hun indrodede sig i Retssager med Præst og Degn og de fleste Naboer, hvilke Sager hendes Mand selvfølgelig gav sit Navn til, skjøndt han baade paa dette og paa andre Omraader sad i sin Kones Lomme. Imidlertid vandt hun et stadigt voxende Ry som klog Kone, og hendes Berømmelse overgik tilsidst den yngre Jens Kusks, hvem hun da ogsaa hadede som Døden.

I Aaret 1839 kom jeg for mine Synders Skyld til at tjene i den Gaard, hvor hun levede som en ældgammel Aftægtskone, og da hun vidste, at jeg led mere Sult end en 17 Aars Yngling kan antages at have Gavn af, kaldte hun mig sommetider ind til sig og gav mig nogen Mad; men saa skulde jeg til Gjengjæld skrive Recepter for hende. Hun havde to Recepter, som hun lod tage Afskrifter af, og saa havde hun en gammel Lægebog — jeg tror af en Bartholin — som ogsaa blev benyttet. Jeg skrev et stort Antal Recepter, saa hun kunde have Forraad i lange Tider; thi hun fandt, at jeg skrev kjønt utydeligt næsten som virkelige Læger. De Midler, hun mest brugte, var „Saltolie“ og „Paradiskorn“, og da jeg engang ytrede Tvivl om, at disse Midler kunde være anvendelige i alle de Sygdomme, hun anbefalede dem imod, svarede hun, at det var mindre Medicinen det kom an paa, end de stærke Ord, der ledsagede den.

Min Husbond troede ikke paa Kraften af hendes Ord, thi en Gang, da han skar en Finger med Hakkelsekniven, lod han hende strax læse over den, men gik saa over til Jens Kusk og fik gjort ved den paany. Det skjældte hun ham nederdrægtig ud for, men han svarede blot, at hun var jo fuld, da hun læste over Fingeren; det nægtede hun slet ikke, men sagde, at Læsningen var lige kraftig, og ved at søge Raad hos hendes Fjende, havde han krænket hende saa dybt, at hvis det ikke var for hans uskyldige Smaabørns Skyld, skulde hun maget det saadan, at han skulde mistet ikke blot den saarede Finger, men hele Haanden og Armen. For Børnenes Skyld vilde hun dog lade Naade gaa for Ret.

Jeg havde ingen Børn, og mig lovede hun da heller ingen Skaansel, da jeg engang forsyndede mig mod hende paa en lignende Maade. Henimod Foraaret begyndte jeg at blive mager og kraftløs, vistnok som Følge af utilstrækkelig Næring; thi selv naar der var Mad nok tilstede, var det noget Griseri, saa jeg aldrig kunde faa mere ned end netop til at holde Livet med.

Den Gamle fortalte mig, at jeg havde Svindsot, og naar jeg vilde komme ind til hende, saa skulde hun skaffe mig mit Helbred.

Jeg gik da derind, og hun bød mig sætte mig paa en Stol og være aldeles taus. Hun fremtog da af en Papirpose Noget, der i Lugt og Udseende lignede Løgfrø, og det strøede hun i mit Haar under stadig udhviskede Ord, maaske en Signeramse. Derefter befalede hun mig at gaa ud og opsege en Siljebusk, og der skulde jeg stiltiende afbide 17 Bladknopper — en Knop for hvert Aar jeg havde levet. Disse Knopper syede hun ind i en Pose, som jeg altid skulde bære hos mig. Løgfrøet eller hvad det var, hun havde strøet mig i Haaret, skulde ogsaa blive liggende saa længe som muligt.

Jeg brød mig ikke meget om hendes Hexekunster; nu var Flyttetiden nær, og naar jeg kom til et bedre Madsted, mente jeg nok, jeg kom mig. Jeg kæmmede Løgfrøet af mit Haar, og Posen,

som jeg skulde bære om Livet, kastede jeg bort; men da den Gamle fik det at vide, blev hun vred for Alvor. Jeg skulde ufeilbarlig dø, inden et Aar var omme, sagde hun, og da jeg lod mig forlyde med, at det vilde jeg ikke tage mig nær, forandrede hun Spaadommen til, at jeg maaske nok kunde leve og blive gammel, men jeg vilde blive en vanfør Stakkel alle mine Dage. Det tilstod jeg, at jeg vilde være mere kjed af; men forresten straffede hun mig mest føleligt med, at hun brød et Løfte, som hun havde givet mig om, at hun vilde lære mig alle hendes Signformularer. Det brød jeg mig ikke meget om dengang; men i en senere Tid har jeg dog tænkt, det kunde været morsomt nok at kjende dem.

Forresten blev hun ved lige til sin Død at have megen Søgning, men især af Folk langveisfra. Troldfolk og den Slags Mennesker taaler ikke at ses paa nært Hold, naar de skal vedligeholde deres Anseelse.

En af den Slags Størrelser, men fra en noget senere Tid, var den kloge Kone i Vindblæs ved Løgstør, om hvem jeg har hørt følgende Historie, for hvis Sandhed jeg ganske vist ikke vil indestaa, men som dog er baade sandsynlig og betegnende. Konen havde før været tiltalt for Kvaksalveri og havde givet Bøder. Nu kom der Bud efter hende, at hun atter skulde møde for Retten i samme Anledning. Saa rustede hun sig til et Felttog mod Herredsfogden, hvem hun betragtede som sin personlige Fjende. Hun lagde sig efter at sanke Utøi, til hun fik en Pennepose fuld. — Der maa have været god Forraad — Penneposen satte hun en Prop i, men stak med en Naal et fint Hul i den spidse Ende. Denne Utøisbeholder stak hun saa i Lommen, da hun drog afsted til Løgstør.

Hun stædtes for Retten. Herredsfogden kom og satte sig til Protokollen, Retsvidnerne talte dæmpet sammen, og der var Ingen, der gav Agt paa Vindblæskonen, som nu tog Penneposen frem, fjernede Proppen, satte den spidse Ende til sin Mund og blæste hele det væmmelige Indhold hen paa Herredsfogdens Klæder, uden at Nogen mærkede det. Da nu Embedsmanden saa op og tiltalte hende, svarede hun rask: „Jeg synes, De kunde have Andet at tænke paa. Hvordan er det, De ser ud? Hvad er det for Smaadyr, der kryber paa Deres Frakke?“ Han saa sig nu for, og da han opdagede Tilstanden, hævede han Retten for den Gang.

At det var gaaet saadan til, sluttede man siden, da man fandt Penneposen henkastet i en Krog; hun aabenbarede det naturligvis ikke, men lod sig forstaa med, at hun ved Troldkunster havde skaffet Herredsfogden denne Kvægbesætning, og der var jo mange, som troede det, og sluttede deraf, at hun var mægtigere end Ægyptens Troldkarle (2 Moseb. 8, 18), der ikke formaaede at frembringe slige Skabninger.

Men det var dog ikke alle selvgjorte Læger eller Lægekvinde,

